

SUCEAVA

ANUARUL MUZEULUI JUDETEAN

XIII-XIV

1986-1987

VOL. XIII-XIV

STUDII ȘI MATERIALE — Istorie, vol. I, 1969 ; vol. II, 1971 ; vol. III, 1973 ;
SUCEAVA — ANUARUL MUZEULUI JUDEȚEAN, vol. IV, 1977 ; vol. V, 1978 ; vol.
VI-VII, 1979-1980 ; vol. VIII, 1981 ; vol. IX, 1982, vol. X, 1983 ; vol. XI-XII, 1984-1985.

SUCEAVA
ANUARUL MUZEULUI JUDEȚEAN

COLEGIUL DE REDACȚIE :

OCTAV MONORANU, EMIL IOAN EMANDI, MIRCEA
IGNAT, NICOLAE CĂRLAN, PAVEL BLAJ,
BRÂNDUȘA STEICIUC

Coperta : Leon Mora
Corectura : Ileana Șutac
Fotografii : Mihai Ungureanu

Orice corespondență se va adresa la
MUZEUL JUDEȚEAN SUCEAVA
str. Ștefan cel Mare, 33
5800 Suceava, tel : 1 64 39

Toute correspondance sera envoyée à :
MUZEUL JUDEȚEAN SUCEAVA
33, rue Ștefan cel Mare
5800 Suceava, ROUMANIE

S U M A R

MIRCEA D. MANTEI, Cuvint înainte 11

ANIVERSĂRI

PETRU RUȘINDILAR, O aniversare cu profunde semnificații — 40 de ani
de la proclamarea Republicii 13

GAVRIL IRIMESCU, 25 de ani de la încheierea cooperativizării agriculturii —
Cooperativa agricolă de producție Moara, județul Suceava — 21

VLADIMIR TREBICI, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bu-
covina (125 de ani de la înființarea ei) 31

DIN ISTORIA ORAȘULUI SUCEAVA

GRIGORE FOIT, Consemnări cu privire la unele descoperiri arheologice din
orașul Suceava 37

PAUL LEU, S. Fl. Marian, profesor la gimnaziul din Suceava, I 49

GRIGORE FOIT, O revelatoare cerere a dr. Eusebie Popovici înaintată primă-
ricii orașului Suceava 61

STUDII DE ISTORIE

NICOLAE URSULESCU, Contribuția cercetărilor arheologice din județul Su-
ceava la cunoașterea a evoluției neo-eneoliticului din Moldova 69

MUGUR ANDRONIC, Repertoriul arheologic al comunei Grămești (jud.
Suceava) 75

NICOLAE URSULESCU, MUGUR ANDRONIC, FLORIN HĂU, Contribuții la
cunoașterea așezărilor de pe teritoriul Siretului înainte de consti-
tuirea orașului medieval 85

MIRCEA IGNAT, Contribuții la cunoașterea ceramicii dacice de la răsărit de
Carpați — Vasele cu tezaur monctare din secolele II—III e.n. 103

VICTOR SPINEI, Populațiile nomade turce în regiunile românești în secolele
X—XIV — aprecieri sintetice 119

VASILE M. DEMCIUC, Raporturi și influențe politice și spirituale în Moldova
(sfârșitul sec. XIV — începutul sec. XV) 129

PARASCHIVA VICTORIA BATARIUC, Căhle din secolul al XV-lea decorate cu scene inspirate din viața cavalerescă	147
MIHAI LAZAR, Creșterea animalelor în Moldova medievală în viziunea geografilor, etnografilor, sociologilor și filologilor	161
ALEXANDRU V. DIȚĂ, Date istorico-genealogice referitoare la Nicolae Costin și familia sa — I. Secolul al XVII-lea	171
EMIL IOAN EMANDI, ȘTEFAN MIHAI CEAUȘU, AURELIA PETCU, Cîteva aspecte de geografic-istorică privind repartitia resurselor agro-silvice în Bucovina (secolele XVIII—XIX)	183
PAVEL BLAJ, Boieri din sfatul domnesc al Moldovei în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, I	199
MIHAI IACOBESCU, Acțiuni, pretexte, mijloace ale habsburgilor pentru a acapara nordul Moldovei („cheia Moldovei”). Proteste ale românilor (1771 — 1777)	209
IOAN IOSEP, Considerații istorico-geografice privind evoluția așezărilor ome-nești din Obcinele Bucovinei	221
PETRU RUȘȘINDILAR, Dezvoltarea legăturilor mișcării muncitorești din Bucovina cu mișcarea muncitorească de pe ambele versante ale Carpaților în primii ani ai veacului al XX-lea	227
OLGA ȘTEFANOVICI, Aspecte ale reformei agrare din 1921 în județul Cîmpulung	233
IOAN V. COCUZ, Lupta maselor populare din Bucovina conduse de Partidul Comunist Român, împotriva fascismului, revizionismului și războiului (1930 — 1936)	243

DIN ISTORIA CULTURII SUCEVENE

OLIMPIA MITRIC, Cartea românească veche tipărită în Transilvania aflată în colecțiile județului Suceava	253
GHEORGHE SIBECHI, Știri noi despre Nicolae Istrati și familia sa	259
BRÂNDUȘA ȘTEICIUC, Botanica, paporană româna — un manuscris pe nedrept dat uitării	267
VALERIU MARICARIU, Un izvor de artă și patriotism — „Școala de arte și meserii” din Cîmpulung Moldovenesc	273
MIRCEA MARVA, O veche familie de învățători bucovineni	285
DRAGOȘ CUSIAC, Cursurile universitare de vară de la Dorna Candrenilor	299
GRAȚIAN IUCAN, Dimitrie Gusti în Bucovina	307
TRAIAN CANTEMIR, Activitatea literară a lui N. Teaciu-Albu	313

DOCUMENTE

PAVEL BLAJ, Catalogul documentelor domnești din colecția Muzeului Județean Suceava (sec. XVIII) — II	321
--	-----

VASILE GH. MIRON, Contribuții la înființarea târgurilor din Moldova în prima jumătate a sec. al XIX-lea, Irisovul de înființare a târgului Brăteni, ținutul Suceava	329
---	-----

GAVRIL IRIMESCU, Contribuții la cunoașterea situației administrative, economice și demografice a ținutului Suceava pînă la mijlocul secolului al XIX-lea	333
--	-----

PETRU FROICU, EUGEN DIMITRIU, Scrisori inedite: Ion Pășlea către Leca Morariu	355
---	-----

NICOLAE CĂRLAN, Documente literare inedite, referitoare la debutul dramaturgului Ion Luca	363
---	-----

MEDALIOANE

MIRCEA CENUȘĂ, Vasile Bumbac și Blajul — contribuție biografică	369
---	-----

EUGEN DIMITRIU, PETRU FROICU, Folcloristul Gheorghe Fira	385
--	-----

MUZEOLOGIE

LIDIA MOROȘAN, Considerații asupra restaurării unui felon din sec. al XV-lea	397
--	-----

MARIA OLINICI, Aspecte ale relației cu publicul la Observatorul astronomic din Suceava	405
--	-----

LIDIA MOROȘAN, Intervenții de urgență asupra unor textile arheologice din secolul al XVII-lea	411
---	-----

CRONICA

VASILE S. CUCU, EMIL EMANDI, Cel de-al IX-lea Colocviu național de geografia populației — „Satul în Carpații românești și relațiile cu zonele circumcarpatice” (Cîmpulung Moldovenesc — 26—28 septembrie 1986)	417
--	-----

NOTE ȘI COMENTARII

IOAN IOSEP, DRAGOMIR PAULENCU, Au existat în Obcinele Bucovinei așezări fortificate (cetăți)?	421
---	-----

MUGUR ANDRONIC, Cercetări istorice și arheologice privind satul medieval Rudești (com. Grămești, jud. Suceava)	427
--	-----

PARASCHIVA VICTORIA BATARIUC, Din nou despre o inscripție de la Mănăstirea Putna — piatră de mormînt sau pisanie de la casa domnească?	439
--	-----

LAZAR URECHE, Cartea românească veche din secolul al XVII-lea în județul Bistrița-Năsăud	445
--	-----

NINA CIONCA, Din viața țăranilor bucovineni — însemnări pe marginea unui manuscris de Iraclie Porumbescu	449
--	-----

MIRCEA DUMITRESCU, O frumoasă prietenie de tinerețe: Nicolae Iorga — Petre Fintînaru	453
--	-----

TRAIAN CANTEMIR, Casa de la Ipotești	457
--	-----

INSEMĂNĂRI BIBLIOGRAFICE

- * * *, **Arta și știința în Bucovina**, Suceava, Biblioteca Județeană, 1981—1984, 5 col., 1390 p., cu ilustr. (Nicolae Cârlan) 461
- ERRICH BECK, **Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. Literatur aus den Jahren 1965—1975**, Dortmund, 1985, 534 p. (Paul Leu) 463
- WLADYSŁAW PODLACHA, GRIGORE NANDRIȘ, **Umanismul picturii marale postbizantine**, București, Editura Meridiane, 1985, vol. I: 359 p.; vol. II: 237 p. (Vasile M. Demciuc) 464
- S. FL. MARIAN, **Basme populare românești**, București, Editura Minerva, 1986, XXVI + 526 p. (Cornelia Mînicuță) 466
- ADRIAN FOCHI, **Valori ale culturii populare românești**, 1, București, Editura Minerva, 1987, 523 p. (Nicolae Cârlan) 468
- MIRCEA FOTEA, **Simeon Flerea Marian folclorist și etnograf**, București, Editura Minerva, 1987, 245 p. (Traian Cantemir) 470
- PROFIRA SADOVEANU, **Planeta părăsită**, București, Editura Minerva, 1987, 314 p. (Eugen Dimitriu) 471
- * * * Nicolae Labiș, **album memorial**, editat de „Secolul 20”, [București, 1987], 320 p., cu 62 ilustrații (Angela Nestor) 473
- GRIGORE FOIT (1917—1987)** 475
- Abrevieri 478

SOMMAIRE — INHALT — CONTENT

- MIRCEA D. MATEI, Avant-propos 11
- ANNIVERSAIRES**
- PETRU RUȘȘINDILAR, Un anniversaire ayant de profondes significations — 40 ans depuis la proclamation de la République 13
- GAVRIL IRIMESCU, 25 années depuis la fin de la coopérativisation de l'agriculture — La cooperative agricole de production Moara, le département de Suceava — 21
- VLADIMIR TREBICI, La Société pour la Culture et la Littérature Roumaines en Bucovine (125 ans depuis sa fondation) 31
- DE L'HISTOIRE DE LA VILLE SUCEAVA**
- GRIGORE FOIT**, Aufzeichnungen in Zusammenhang mit einigen archäologischen Entdeckungen aus der Stadt Suceava Konsignierungen 37
- PAUL LEU, S. Fl. Marian, professeure au Lycée de Suceava (I) 49
- GRIGORE FOIT**, Ein des Dr. Eusebius Popovici Offenbarendes dem Gemein deamt der Suczawaer Stadt gesendetes Gesuch 61
- ÉTUDE D'HISTOIRE**
- NICOLAE URSULESCU, La contribution des recherches archéologiques du dép. de Suceava à la connaissance de l'évolution du néo-énéolithique de la Moldavie 69
- MUGUR ANDRONIC, Le répertoire archéologique de la commune de Grămești (le département de Suceava) 75
- NICOLAE URSULESCU, MUGUR ANDRONIC, FLORIN HĂU, Contributions à la connaissance des établissements sur le territoire de Siret avant la constitution de la ville médiévale 85
- MIRCEA IGNAT, Beiträge zum Erkenntnis der dakischen Keramik östlich vor den Karpathen — Die Gefässe mit Münzschatzen aus dem 2. und 3. Jahrhundert u. Z. 103
- VICTOR SPINEI, Les populations nomades turques dans les régions roumaines aux X-e — XIV-e siècles — aperçu synthétique 119
- VASILE M. DEMCIUC, Rapports et influences politiques et spirituelles en Moldavie (fin du XIV-e siècle — début du XV-e siècle) 129

PARASCHIVA VICTORIA BATARIUC, Carreaux de poêle du XV-e siècle décorés avec des scènes inspirées de la vie chevaleresque	147
MIHAI LAZĂR, L'élevage des animaux en Moldavie au Moyen-âge dans la vision des géographes, des ethnographes, des sociologues et des philologues	161
ALEXANDRU V. DIȚĂ, Données historico-généalogiques concernant Nicolae Costin et sa famille —, I. XVII-e siècle	171
EMIL IOAN EMANDI, ȘTEFAN MIHAI CEAUȘU, AURELIA PETCU, Some aspects of historical-geography concerning the repartition of the agro-forest resources in Bucovina (XVIII—XIX centuries)	183
PAVEL BLAJ, Boyards du conseil princialire de la Moldavie pendant la première moitié du XVIII-e siècle, I	199
MIHAI IACOBESCU, Actions, prétextes, moyens des habsbourgeois afin d'accaparer le Nord de la Moldavie („la clef de la Moldavie“). Les protestations des Roumains (1771—1777)	209
IOAN IOSEP, Considérations historico-géographiques concernant l'évolution des habitats humains dans Obcinele Bucovinei	221
PETRU RUȘINDILAR, Le développement des relations du mouvement ouvrier de Bucovine avec le mouvement ouvrier des deux côtés des Carpates pendant les premières années de XX-e siècle	227
OLGA ȘTEFANOVICI, Aspects de la réforme agraire de 1921 dans le département de Cîmpulung — Bucovine	233
IOAN V. COCUZ, La lutte des masses populaires de Bucovine, dirigées par le Parti Communiste Roumain, contre le fascisme, le révisionnisme et la guerre (1930—1936)	243
DE L'HISTOIRE DE LA CULTURE DANS LE DÉPARTEMENT DE SUCEAVA	
OLIMPIA MITRIC, Le livre roumain ancien imprimé en Transylvanie dans les collections du département de Suceava	253
GHEORGHE SIBECHI, Du nouveau au sujet de Nicolae Istrati et de sa famille	259
BRĂNDUȘA STEICIUC, La Botanique populaire roumaine, un manuscrit oublié à tort	267
VALERIU MARICARIU, Une source d'art et de patriotisme — „L'école d'arts et métiers“ de Cîmpulung Moldovenesc	273
MIRCEA MARVA, Une ancienne famille d'enseignants de Bucovine	285
DRAGOȘ CUSIAC, Les cours universitaires d'été de Dorna Candrenilor	299
GRAȚIAN JUCAN, Dimitrie Gusti en Bucovine	307
TRAIAN CANTEMIR, L'activité littéraire de N. Teaciu Alb	313

DOCUMENTS

PAVEL BLAJ, Le catalogue des documents princiers de la collection du Musée Départemental de Suceava (XVIII-e siècle) II	321
VASILE GH. MIRON, Contributions à la fondation des bourgades en Moldavie, pendant la première moitié du XIX-e siècle. Le document de fondation de la bourgade de Brăteni, le district de Suceava	329
GAVRIL IRIMESCU, Contributions à la connaissance de la situation administrative, économique et démographique du district de Suceava jusqu'au milieu du XIX-e siècle	333
PETRU FROICU, EUGEN DIMITRIU, Lettres inédites : Ion Pășlea envers Leca Morariu	355
NICOLAE CĂRLAN, Documents littéraires inédits concernant le début du dramaturge Ion Luca	363

MEDAILLONS

MIRCEA CENUȘA, Vasile Bumbac et la ville de Blaj — Contribution biographique	369
EUGEN DIMITRIU, PETRU FROICU, Le folkloriste Gheorghe Fira	385

MUSÉOLOGIE

LIDIA MOROȘAN, Considérations sur la restauration d'un habit de prêtre du XV-e siècle	397
MARIA OLINICI, Aspects de la relation avec le public à l'Observatoire Astronomique de Suceava	405
LIDIA MOROȘAN, Interventions d'urgence sur des textiles archéologiques du XVII-e siècle	411

CHRONIQUE

VASILE S. CUCU, EMIL I. EMANDI, Le IX-e colloque national de géographie de la population — „Le village dans les Carpates roumaines et les relations avec les zones circumcarpatiques“ (Cîmpulung Moldovenesc — 26 — 28 septembre 1986)	417
--	-----

NOTES ET COMMENTAIRES

IOAN IOSEP, DRAGOMIR PAULENCU, Y a-t-il eu dans les Obcine de la Bucovine des agglomérations fortifiées ? (des „cetățui“ = „petites forteresses“)	421
MUGUR ANDRONIC, Recherches archéologiques et historiques sur le village médiéval Rudești (la commune de Grămești, le département de Suceava)	427
PARASCHIVA VICTORIA BATARIUC, De nouveau au sujet d'une inscription du Monastère Putna — pierre tombale ou inscription votive de la Maison princière ?	439

LAZĂR URECHE, D'anciens livres roumains du XVII-e siècle dans le département de Bistrița-Năsăud	445
NINA CIONCA, De la vie des paysans de Bucovine — notes en marge d'un manuscrit d'Iraclie Porumbescu	449
MIRCEA DUMITRESCU, Une belle amitié de jeunesse : Nicolae Iorga — Petre Fintinaru	453
TRAIAN CANTEMIR, La maison d'Ipotești	457

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

* * *, Artă și știința în Bucovina , Suceava, Biblioteca Județeană, 1981 — 1984, 5 vol., 1390 p., cu ilustr. (Nicolae Cârlan)	461
ERICH BECK, Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. Literatur aus den Jahren 1965—1975 , Dortmund, 1985, 534 p. (Paul Leu)	463
WLADYSŁAW PODLACHA, GRIGORE NANDRIȘ, Umanismul picturii murale postbizantine , București, Editura Meridiane, 1985, vol. I : 359 p. ; vol. II : 237 p. (Vasile M. Demciuc)	464
S. FL. MARIAN, Basmе populare românești , București, Editura Minerva, 1986, XXVI + 526 p. (Cornelia Mînicuță)	466
ADRIAN FOCHI, Valori ale culturii populare românești , 1, București, Editura Minerva, 1987, 523 p. (Nicolae Cârlan)	468
MIRCEA FOTEA, Simeon Florea Marian folclorist și etnograf , București, Editura Minerva, 1987, 245 p. (Traian Cantemir)	470
PROFIRA SADOVEANU, Planeta părăsită , București, Editura Minerva, 1987, 314 p. (Eugen Dimitriu)	471
* * *, Nicolae Labiș, Album memorial , editat de „Secolul 20“, [București, 1987], 320 p. cu 62 ilustrații (Angela Nestor)	473
GRIGORE FOIT (1917—1987)	475
Abréviations	478

CUVÎNT ÎNAINTE

În contextul transformărilor revoluționare petrecute în sinul societății socialiste românești — transformări care au condus la remodelarea nu numai a vieții materiale a poporului nostru, ci și la schimbarea radicală a modului de a-și gândi și aprecia valoarea propriei prezențe și contribuții la formarea și evoluția culturii europene — concepția despre rostul muzeelor în viața culturală și științifică a țării nu putea rămâne aceeași de acum mai bine de o jumătate de veac. Treptat, și nu fără să trebuiască învinse anume reticențe (tot mai lipsite de justificare, pe măsura trecerii timpului), această concepție s-a îmbogățit, cum era și firesc, cu o nouă componentă care transferă acestor instituții și o cotă tot mai însemnată de responsabilități științifice, și poate nu este tocmai inutil să fac, în legătură cu aceasta, măcar o precizare : în măsura în care o astfel de convingere a devenit bunul spiritual colectiv al tuturor slujitorilor muzeelor, însuși rolul educativ al muzeelor este de neconceput ca exercitându-se plenar (mai ales în sensul complex și contemporan al cuvîntului) fără înțelegerea deplină a valorii de document științific al fiecărui exponat. Deceniile din urmă, prin chiar evoluția normală a gândirii noastre curente, au făcut tot mai evidentă realitatea că muzeele nu se mai pot mulțumi cu statutul de depozitare de patrimoniu cultural și științific că ele trebuie să-și asume, cu tot mai mult curaj, și sarcina valorificării științifice a propriului patrimoniu, a cărui introducere în circuitul științific național și internațional le revine într-o măsură mereu sporită. Așadar creșterea numerică și diversificarea conținutului științific al publicațiilor muzeelor din țara noastră nu reprezintă, în realitate, decît consecința firească a procesului de maturizare a instituțiilor respective și a slujitorilor lor, animați, aceștia din urmă, de dorința onorantă de a introduce într-un circuit științific amplu valori cunoscute, adesea, numai unui cerc restrîns de specialiști.

Încadrată în contextul (cu siguranță, prea lapidar) schițat mai sus, activitatea Muzeului Județean Suceava poate fi considerată ca o ilustrare a acestor realități. Mi-aș permite, chiar, să afirm, că dăruirea exemplară cu care slujitorii acestui muzeu se străduie să ridice cota valorii prezenței lor în viața științifică a țării, în primul rînd prin valorificarea propriului patrimoniu științific și cultural, a înregistrat, în anii din urmă, un astfel de progres încît cercetarea științifică pare să fi început a constitui o componentă permanentă a acestui colectiv, animat, evident, de dorința unei afirmări cit mai complexe.

Ajunsă, astăzi, la numerele XII—XIV, publicația — anuar a Muzeului Județean Suceava se găsește în situația de invidiat (dar cucerită cu eforturi statornice) de a-și fi asigurat un loc onorat și recunoscut unanim în rîndul publicațiilor românești de profil, iar faptul că este solicitată și se bucură de bune aprecieri și în afara granițelor țării nu face decît să confirme realitatea că răspunde unor certe nevoi științifice. Numărul dublu al publicației Muzeului Județean Suceava poartă, și el, pecetea unor preocupări pe care editorii Anuarului le-au manifestat cu statornicie, cel puțin în ultimii ani. Într-adevăr, apropierea momentului festiv al aniversării a 600 de ani de la prima menționare a Sucevei într-un izvor scris (1388) a făcut să apară, în numai cîțiva ani, o rubrică permanentă în sumarele publicației. Prin complexitatea conținutului ei, această

rubrică și-a propus ca sarcină de căpetenie să evidențieze valoarea rolului Sucevei în evoluția istorică a poporului nostru, prin punerea în lumină a unor fapte de istorie economică, politică sau militară din trecutul multiseclar al orașului, dar și prin reliefarea domeniului actelor de cultură și civilizație românească, petrecute aici sau legate de numele unor creatori de reputație bine stabilită, a căror osîrdie a onorat Suceava.

Poate mai mult decît numerele precedente, sumarul celui de față are darul să sugereze procesul de maturizare științifică a unor specialiști suceveni, care, indiferent unde își desfășoară activitatea, au vechi și repetat verificate afinități spirituale cu muzeul sucevean. Începînd de la cele mai vechi timpuri ale istoriei orașului Suceava și ale Țării de Sus și ajungînd pînă la fapte care s-au petrecut sub ochii noștri, contribuțiile acestor specialiști conferă Anuarului de față acea diversitate tematică de care are nevoie o publicație de acest profil pentru a se putea adresa unui public mereu mai larg și pentru a-și păstra, nealterată, prospețimea. Un anume fapt a fost relevat și cu alte prilejuri, și nu numai de către semnatarul rîndurilor de față: setea de cunoaștere a istoriei meleagurilor bucovinene se împletește, în paginile Anuarului sucevean cu pioșenia evocării celor mai reprezentative personalități, prin care această regiune, atît de bogată în valori materiale și spirituale, a contribuit plenar la tezaurul științei și culturii românești. Și nu cred că greșesc afirmînd, și aici, că, din acest punct de vedere, publicația muzeului sucevean oferă un exemplu care ar putea fi urmat și de revistele altor muzee din țară.

În încheiere, constatările de mai sus li s-ar putea adăuga, eventual, o sugestie, pentru a cărei aplicare în practică există forțele necesare: pornîndu-se de la realitatea că muzeul sucevean se face remarcant și printr-o susținută activitate de restaurare a unor importante obiecte de patrimoniu, dispunînd, pentru aceasta, de laboratoare bine utilitate tehnic, ca și de specialiști de bună calificare, o rubrică rezervată acestei activități ar completa, în chip fericit, sumarul viitoarelor numere ale Anuarului, experiența acumulată aici putînd fi de un folos real și altor instituții din țară.

Încredințînd tiparului gîndurile de mai sus, mă alătur, cu plăcere, celor care, înaintea mea, cu prilejul apariției numerelor precedente ale Anuarului, au afirmat că publicația suceveană și-a căpătat un loc prețuit în rîndul aparițiilor editoriale de profil similar din țară. În ceea ce mă privește, adaug, acum, că numărul de față nu va face decît să consolideze o atare reputație, constituindu-se, în același timp, și într-o promisiune despre ceea ce va însemna Anuarul, în anii care vin.

Dr. MIRCEA D. MATEI

ANIVERSĂRI

O ANIVERSARE CU PROFUNDE SEMNIFICAȚII : 40 DE ANI DE LA PROCLAMAREA REPUBLICII

PETRU RUȘȘINDILAR

Poporul român sărbătorește cu inima plină de bucurie împlinirea a patru decenii de la nașterea republicii, remarcabilă victorie în îndelungată luptă pentru libertate, democrație și progres social. Făurirea republicii a însemnat realizarea năzuinței fierbinți a poporului nostru de a fi singurul stăpîn al destinului său, de a se afirma în deplinătatea capacităților creatoare în rîndul popoarelor libere ale lumii.

De-a lungul veacurilor, în pofida grelelor încercări prin care a trecut, poporul român și-a păstrat și afirmat atributele esențiale ale personalității sale, a asigurat prin muncă, hărnicie și talent, dezvoltarea vieții materiale și spirituale în această parte a lumii, și-a apărat ființa națională împotriva dominației străine. Din generație în generație, au fost transmise ca o moștenire sacră și îmbogățite valorile de civilizație și cultură, în care s-a întruchipat geniul creator al poporului nostru. Forța hotărîtoare a progresului istoric, masele populare — țărani, țigoveții, muncitorii, cărturarii — au făurit minunatele tradiții patriotice și revoluționare, au menținut nestînsă flacăra dragostei de patrie, au luptat cu abnegație pentru a așeza țara în drepturile ei firești.

Republica română ! Un vis mai de mult, pentru a cărui împlinire au militat cei mai buni fii ai poporului, cei mai luminați patrioți. Ideea de republică, vie în conștiința lor, dădea expresie aspirației către o cîrmuire dreaptă, care să asigure condiții favorabile emancipării patriei.

În condițiile destrămării feudalismului și dezvoltării capitalismului, ale formării națiunii române și creșterii conștiinței de sine a poporului, luptele pentru emancipare pe toate planurile, pentru constituirea statului național independent, unitar, au dominat procesul complex al făuririi României moderne. În acest climat și-a avut geneza, ideea unui stat în care puterea să emane de la popor, să fie exercitată de el însuși, potrivit propriilor sale interese.

Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, bunăoară, care a dat o pregnantă expresie idealurilor de libertate socială și independență națională a poporului român, și-a dovedit mai ales adversitatea față de domniile fanariote și voința de a restabili obiceiul pămîntului. După revoluția din 1821, în condițiile în care au fost redobîndite domniile pămîntene, au început să circule, în țările române, ideile progresiste ale vremii. Ideea unității naționale a muntenilor, moldovenilor și transilvănenilor se dezvoltase an de an, secol după secol, fiecărei generații revenindu-i răspunderi proprii în consolidarea conștiinței de neam, în întărirea legăturilor dintre cele trei țări române despărțite în împrejurări istorice vitrege. Acum, în tumultul evenimentelor prilejuite de revoluția din 1821, s-a intensificat afirmarea unor concepții novatoare cu privire la progresul patriei. Și la deplina ei unitate.

Programele revoluției române de la 1848, au evidențiat deschis ideea de republică. Nicolae Bălcescu se pronunța pentru o „republică democrată”, singura formă de stat ce ar garanta suveranitatea poporului. În același spirit, pentru aceleași țeluri, au militat Ion Heliade Rădulescu, C.A. Rosetti, Simion Bărnuțiu, Iftimie Murgu, Cezar Bolliac, Dimitrie Bolintineanu și alte personalități politice și culturale ale acelei epoci.

Statul român constituit în 1859, nu purta titulatura de republică. Dar prin consensul național pe care l-a întrunit alegerea domnitorului, prin organizarea instituțiilor puterii politice avea unele caracteristici ale unei republici. Sub flamura ideilor înaintate ale unirii, noul stat român încerca să se organizeze și să funcționeze pe temeiul concepțiilor democratice ale vremii.

Dar reacțiunea română nu voia nici republică și nici democrație. Cu sprijin internațional, în condițiile politice specifice din a doua jumătate a secolului trecut, a reușit să învingă forțele progresiste din țară. Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, alesul poporului a fost înlăturat. România a devenit regat. Numeroși patrioți au înțeles să brutala răsturnare a lui Cuza — care guvernă în maniera unui președinte de republică — anunța începutul unui nou șir de încercări pentru poporul român. C.A. Rosetti dăduse glas resentimentului general față de noile rînduiri: „Nu visăm un regat ci visăm o republică română“.

Virf al piramidei sociale a regimului burghezo-moșieresc, instituția monarhică a promovat interesele claselor exploataatoare, și-a legat numele de spolierea bogățiilor țării, de menținerea României în stare de înapoiere economică, odată cu aservirea ei intereselor puterilor imperialiste, care afectau grav suveranitatea de stat. Străină de năzuințele și sufletul poporului român, monarhia a patronat arbitrarul în viața de stat, numeroasele acte de reprimare a răscoalelor țărănești, a luptelor muncitorești, a mișcării revoluționare.

Politica antipopulară a monarhiei a alimentat dezvoltarea unui puternic curent republican, care a cuprins personalități eminente ale vieții politice, științifice și culturale, militanți sociali, avînd un larg ecou și aderenți în straturile cele mai adînci ale poporului. Cu vehemență-i caracteristică, scriitorul N.D. Cocea dezvoltă cupiditatea monarhiei, scriind că ea, „a supt fără odihnă, fără milă, fără cruțare. A supt prin gurile politicienilor, prin ventuzele tuturor partidelor, prin toate societățile, prin toate uzinele, prin toate domeniile, prin toate apanagiile rupte din piinea și din foamea norodului. A supt pînă la măduvă, pînă la deznădejde, pînă la revoltă...“¹.

Revendicarea republicii a căpătat un conținut nou odată cu afirmarea în viața politică a clasei muncitoare, clasă consecvent revoluționară, exponenta intereselor fundamentale ale poporului muncitor. Mișcarea muncitorească și socialistă a legat indisolubil ideile republicane de întreaga luptă de eliberare socială și națională, de desființarea a însăși orînduirii bazate pe exploatarea omului de către om.

Continuînd și ridicînd pe o treaptă superioară tradițiile mișcării democratice și socialiste din perioada precedentă, Partidul Comunist Român, încă de la înființare, și-a înscris pe steagul său țelul cuceririi puterii de către clasa muncitoare, de către cei mulți, exploatați și asupriți, al construirii socialismului. Exponent al intereselor poporului, partidul comunist a dezvoltat legătura intimă dintre monarhie și regimul burghezo-moșieresc, a subordonat lupta pentru un stat republican democratic luptei generale revoluționare.

Idealul republicii avea să fie împlinit, la un nivel superior celui gîndit de înaintașii noștri, de către clasa muncitoare, de către masele largi populare, sub conducerea Partidului Comunist Român, în condițiile create prin revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă din August 1944, moment crucial în istoria contemporană a României, care a dus la eliberarea țării de sub dominația fascistă, a deschis larg poporului român calea spre realizarea deplină independenței naționale, pentru transformarea revoluționară, socialistă a patriei.

Este meritul istoric al partidului comunist de a fi izbutit să unească într-o largă coaliție toate forțele patriotice și democratice, pe toți cei care, indiferent de motiv, erau interesați în răsturnarea dictaturii militare-fasciste și eliberarea de sub dominația Germaniei hitleriste. Atragerea cercurilor palatului regal la acțiunea de răsturnare a regimului antonescian, inițiată și condusă de Partidul Comunist Român — acțiune decurgînd din raportul forțelor social-politice existent în acele condiții — a avut o importantă influență pozitivă asupra desfășurării ulterioare a evenimentelor.

După cum se știe, în perioada ce a urmat insurecției de la 23 August 1944, lupta de eliberare națională a poporului român pentru zdrobirea fascismului s-a îmbinat în mod organic cu lupta revoluționară internă pentru instaurarea unui regim de reală democrație, pentru înfăptuirea profundelor transformări economice și sociale cerute de nevoile dezvoltării societății, de interesele fundamentale ale țării.

Voinței maselor de a asigura înaintarea pe calea democrației și progresului, i se opuneau însă clasele exploataatoare, partidele politice reacționare, interesate în reîntronarea vechilor rînduiri. În eforturile de a stăvili avîntul revoluționar al maselor, cercurile politice burghezo-moșierești se sprijineau pe monarhie, nădăjduind că prin poziția sa în stat, prin prerogativele pe care i le confereau constituția, regele ar fi putut să acționeze pentru a imprima desfășurării evenimentelor cursul convenabil lor. Și efectiv, în virtutea intereselor ei de clasă, a însăși funcției pe care o în-

deplina, de instrument al dominației claselor exploataatoare, monarhia a devenit centrul de raliere a reacțiunii interne și a sprijinitorilor săi din exterior.

Dar nimic n-a putut să împiedice ofensiva uriașelor forțe sociale ridicate la luptă sub conducerea partidului comunist. Înăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare, cucerirea prefecturilor și a primăriilor și instalarea reprezentanților forțelor democratice în fruntea lor, instaurarea la 6 martie 1945, a primului guvern revoluționar - democratic din istoria țării, care prin conținutul de clasă și prin obiectivele sale, avea un pronunțat caracter muncitoresc - țărănesc, victoria strălucită obținută în alegerile parlamentare din noiembrie 1946 — toate acestea au făcut ca raportul de forțe să incline radical și ireversibil în favoarea maselor populare.

Forțele retrograde nu s-au putut împăca, desigur, cu acest mers al evenimentelor. Așa-zisa „grevă regală“, pusă la cale la sugestia și în înțelegere cu cercurile imperialiste, prin care regele a întrerupt un timp orice contact cu puterea executivă, refuzînd contrasemnarea legilor, provocările fasciste de 8 noiembrie 1945, sînt numai cîteva din încercărileperate ale reacțiunii, coalizate în jurul monarhiei, de a răsturna guvernul instaurat la 6 martie 1945. Bucurîndu-se de sprijinul nelimitat al maselor populare, rămînînd neclintit la postul său, guvernul a continuat să înfăptuiască programul de reforme economice și sociale cerute de desăvîrșirea revoluției burghezo - democratice. Infrîngerea sabotajului și haosului provocat de clasele exploataatoare, redresarea economiei naționale, ca rezultat al eforturilor eroice ale oamenilor muncii, al politicii Partidului Comunist Român de atragere a tuturor factorilor capabili să-și aducă contribuția la aceasta, au întărit baza economică pe care se sprijineau forțele democratice.

Este necesar să remarcăm că, în pofida poziției pe care s-a situat monarhia și a activității ei obstructioniste, partidul comunist n-a lansat în prima perioadă a revoluției, lozincă răsturnării ei. Conducînd lupta maselor populare pentru renașterea națională și reînnoirea democratică a țării, pentru progres social, partidul comunist a ținut seama de raportul forțelor politice în această etapă, de necesitatea concentrării tuturor resurselor națiunii pentru susținerea războiului antihitlerist și redresarea economică, de cerințele atragerii, alături de forțele democratice, a categoriilor sociale și cercurilor politice cele mai largi.

Orientarea forțelor revoluționare spre măsuri cu caracter anticapitalist, ascuțirea contradicțiilor dintre proletariat și burghezie au făcut ca, spre sfîrșitul anului 1947, colaborarea în cadrul guvernului între forțele revoluționare și reprezentanți ai burgheziei să nu mai fie cu puțință. Prin înlăturarea exponenților Partidului Național - Liberal — gruparea Gh. Tătărescu — și reorganizarea guvernului, aceasta exprima consecvent interesele clasei muncitoare, ale țărănimii și ale intelectualității, ale tuturor oamenilor muncii.

În aceste condiții a devenit flagrantă neconcordanța dintre conținutul real al puterii politice și forma de organizare a statului — monarhia. Înlăturarea regalității devenise nu numai imperios necesară, dar și obiectiv posibilă. Ținînd seama de transformările politice, economice și sociale petrecute în perioada 1944—1947, de noul raport al forțelor social-politice, partidul comunist — dînd expresie voinței maselor largi populare de la orașe și sate — a stabilit ca obiectiv nemijlocit înlăturarea monarhiei.

Înlăturarea monarhiei și instaurarea republicii s-au desfășurat pe baza unui plan de măsuri politice, organizatorice și militare, elaborat de conducerea partidului comunist. Ținînd seama de izolarea politică și de slăbirea bazei social-economice a monarhiei, Partidul Comunist Român a conceput înlăturarea acesteia fără tulburări, pe cale pașnică, dar nu a exclus posibilitatea unor încercări ale regelui de a-și menține tronul prin acțiuni de forță. Potrivit planului, de la 27 decembrie 1947, s-a trecut la asigurarea securității cadrelor de conducere ale partidelor și organizațiilor democratice, ale membrilor guvernului, a altor fruntași și demnitari politici. Au fost puse sub paza unor gărzi muncitorești înarmate și unități militare care prezentau deplină încredere, punctele strategice din București și din provincie, ministerele și alte instituții centrale, telefoanele, poșta, radiodifuziunea, alte obiective și instituții importante, podurile, tunelele etc.

Un ansamblu de măsuri politice și militare au fost întreprinse de comitetele județene ale Partidului Comunist Român; s-au constituit comandamente avînd în frunte secretarii comitetelor județene; a fost mobilizat întregul activ de partid al județelor, precum și un mare număr de muncitori, ofițeri și ostași din unități militare și formațiuni de poliție și jandarmerie, în vederea asigurării pazei și securității principalelor întreprinderi și instituții din cuprinsul județelor

¹ N.D. Cocea, *Asemenea ploșniței*, în „Magazin istoric“, nr. 9 (decembrie 1967), p. 13.

Din însărcinarea partidului comunist și a guvernului, a revenit președintelui Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza, și secretarului general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Gheorghe Gheorghiu-Dej, misiunea de a cere regelui, în dimineața zilei de 30 decembrie 1947, să abdice. Izolat și fără vreun sprijin politic sau de masă, înțelegând că orice împotrivire este sortită eșecului, regele a acceptat să abdice și să părăsească țara. În după amiaza aceleiași zile, Consiliul de Miniștri, întrunit în plenul său, a luat act de abdicarea regelui, hotărând să o aducă la cunoștința poporului printr-o proclamație. „Istoria va înregistra o lichidare a monarhiei, fără zguduiri — cum poate inamicii noștri n-ar fi dorit — declara, în ședința Consiliului de miniștri, dr. Petru Groza. Ca să utilizeze o expresie a reginei iname, poporul a făcut azi un divorț — și decent și elegant — de monarhie... Vreau să se știe pretutindeni — și aceasta este foarte important — că lucrul acesta s-a făcut cu cuminenție, la timpul său”².

În seara zilei de 30 decembrie 1947, la orele 19, într-o atmosferă de mare însufletire, Adunarea Deputaților a consfințit abolirea monarhiei și a adoptat legea prin care România era declarată republică populară. Vestea înlăturării monarhiei și proclamării Republicii a stîrnit o explozie de entuziasm în popor. Pretutindeni, la orașe și sate pe străzi și în piețe publice, în instituții și întreprinderi, masele și-au arătat bucuria prin manifestări care au îmbrăcat caracterul unor serbări populare.

Monarhia, ca instituție și membrii familiei regale, exprimau în cel mai înalt grad imbinarea de interese dintre burghezie și moșierime, fiind și exponenți ai capitalului străin. Din inventarul bunurilor fostei familii regale, întocmit la începutul anului 1948, rezultă că monarhia deținea acțiuni la 36 de întreprinderi industriale, societăți capitaliste, instituții financiare și de credit, evaluate la circa 70 milioane lei, în monedă stabilizată, precum și acțiuni la o serie de firme străine. Membrii familiei regale erau nu numai capitaliști, ci și mari proprietari funciari; ei dețineau în 18 județe din țară peste 152.183 ha. teren arabil și pădure, numeroase instalații de prelucrare și mașini-unelte, ferme de animale și păsări. La acestea se adaugă 158 de clădiri-palate, case de locuit, cabane și case de vînătoare.

Elementul fundamental care a asigurat victoria revoluției a fost încheierea alianței muncitorești - țărănești într-o indestructibilă forță, sub conducerea partidului comunist, unirea în jurul acelorași țeluri, în cadrul Frontului Național-Democrat, a clasei muncitoare țărănimii, intelectualității, a tuturor oamenilor muncii, indiferent de naționalitate. În focul revoluției, Partidul Comunist Român a făcut cu strălucire dovada maturității sale politice, a priceperii de a-și elabora strategia și tactica, pornind de la realitățile țării, de a minui toate formele de luptă potrivit necesităților ivite în cursul desfășurării evenimentelor. S-a confirmat astfel încă odată, și prin experiența țării noastre, adevărul incontestabil că reușita activității partidului clasei muncitoare depinde în măsură hotărâtoare de capacitatea de a aplica principiile generale ale socialismului științific la particularitățile istorice și naționale concrete, potrivit cerințelor fiecărei etape.

Proclamarea republicii a constituit un moment de cea mai mare însemnătate în desfășurarea revoluției populare — momentul care a marcat încheierea procesului de cucerire a întregii puteri politice de către clasa muncitoare, aliată cu țărănimia și cu celelalte categorii ale oamenilor muncii, instaurarea deplinei suveranități a poporului. Prin republică, națiunea română a dobîndit cea mai democratică formă de guvernămînt din întreaga sa istorie, un puternic instrument al construirii vieții noi, pășind în grandioasa etapă a edificării socialismului.

Viața a dovedit din plin superioritatea și nelimitatele valențe de progres ale noii forme de organizare statală, instituită cu patru decenii în urmă.

În această perioadă, țara noastră a parcurs mai multe etape de dezvoltare — de la societatea burghezo-moșierească împărțită în clase antagoniste, în bogați și săraci, în exploatare și asupriți, la societatea socialistă multilateral dezvoltată, în care au fost lichidate pentru totdeauna inegalitățile economice, sociale și naționale, exploatarea și asuprirea omului de către om, realizîndu-se orînduirea socialistă, care asigură deplina egalitate între toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate. România s-a transformat dintr-o țară slab dezvoltată — într-o țară industrial-agrară, cu o industrie modernă și o agricultură socialistă în plină dezvoltare.

În anii construcției socialiste producția industrială a crescut de peste 100 de ori în comparație cu anul 1944, producția agricolă de circa 6 ori, venitul național de peste 32 ori. S-au creat noi ramuri moderne ale industriei, care asigură mai mult de

60 la sută din întregul venit național. Pe această bază a avut loc creșterea continuă a nivelului de trai material și spiritual al poporului — țelul suprem al politicii partidului, esența societății socialiste multilateral dezvoltate care se edifica cu succes în România.

Statul însuși, în perioada ce a urmat proclamării Republicii la 30 decembrie 1947, a dobîndit, cu deosebire în anii de după Congresul al IX-lea al partidului, o esență nouă, profund democratică. Trecerea de la statul dictaturii proletarietului, formă corespunzătoare realităților dintr-o perioadă de început a construcției socialiste, la statul democrației muncitorești revoluționare, a asigurat baza reală pentru ridicarea democrației socialiste pe o treaptă superioară a dezvoltării sale.

În cei peste 22 de ani care au trecut de la Congresul al IX-lea în întreaga viață economică, socială și politică a patriei noastre a fost și este în continuare propulsat ca putere un suflu nou, pe care îl datorăm tovarășului Nicolae Ceaușescu. În acest cadru de profunde prefaceri înnoitoare s-a trecut, practic, la măsuri energice pentru asigurarea unor forme tot mai eficiente de participare a întregului popor la conducerea societății. Așa cum în repetate rînduri a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu, Partidul Comunist Român, care s-a transformat fără încetare în acești peste 22 de ani rodnici de după Congresul al IX-lea, devenind centrul vital al întregii noastre societăți, nu conduce în numele poporului, ci împreună cu poporul, pentru popor. Iar faptele au dovedit că a conduce împreună cu poporul nu este doar o simplă leză cu valoare teoretică, ci un adevăr cu rădăcini adînci în întreaga operă de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate pe pămîntul patriei noastre.

A fost creat în România un sistem unic și unitar al democrației socialiste, care asigură o prezență activă, responsabilă în viața economică și politică a țării a tuturor claselor și categoriilor sociale, a tuturor generațiilor, a întregului popor român, strîns unit în jurul partidului, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu. În acest fel, democrația muncitorească revoluționară se constituie într-un factor esențial pentru cultivarea atașamentului tuturor oamenilor muncii față de noua noastră orînduire și valorile sale, pentru sporirea răspunderilor civice, pentru întărirea, la scara întregului popor român, a sentimentului de stăpîn al țării.

Anii construcției socialismului au determinat transformări revoluționare și pe străvechile și legendarele meleaguri românești ale județului Suceava. După cum se știe, în timpul înfăptuirii actului revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție de la 11 iunie 1948, județul Suceava era slab dezvoltat din punct de vedere industrial. După cum o atestă documentele vremii, atunci au trecut în proprietatea statului 30 fabrici mici de cherestea, 4 exploatare miniere, 4 fabrici de piele, încălțăminte, șireturi, 5 fabrici de spirt și bere, 6 fabrici de brînzeturi și mezeluri, 14 mori și brutării, 1 topitorie de în. Astăzi, cînd cunoaștem adevăratele dimensiuni ale valorificării superioare a bogățiilor județului și schimbările profunde în structura social-economică, sîntem îndreptățiți să apreciem, odată în plus, clarviziunea cu care Partidul Comunist Român, prefigura după 23 August 1944 economia de viitor a României.

Înfăptuindu-se în practică politica partidului de industrializare socialistă, de amplasare rațională în teritoriu a forțelor de producție, județul Suceava a cunoscut, mai ales în ultimii 22 de ani, o dezvoltare accentuată în toate domeniile vieții economico-sociale. În această perioadă s-a făcut saltul spectaculos de la 3,7 miliarde lei, cît reprezenta valoarea producției industriale globale în 1965, la peste 21 miliarde lei în anul 1986. Au fost construite, dezvoltate și modernizate peste 200 obiective industriale și circa 60 obiective social-culturale, s-au creat aproape 100.000 noi locuri de muncă, iar volumul de investiții, numai în ultimii 4 ani a însumat 15,5 miliarde lei.

A fost creată, practic, o industrie nouă, dotată cu mijloace tehnice moderne, capabilă să realizeze o gamă largă de produse la nivelul performanțelor mondiale. Semnificativ este faptul că județul Suceava produce astăzi peste 80 de produse în industrie, exportă bunuri în 55 de țări ale lumii și se situează pe primul loc pe țară la celuloză și semiceluloză, hîrtie, cherestea, plăci aglomerate din lemn, tricotaje tip bumbac, brînzeturi, conserve din carne și carne taurină.

Progrese remarcabile s-au înregistrat și în agricultura suceveană, cu deosebire la cultura cartofului, în pomicultură și producerea furajelor, iar în ceea ce privește zootehnia, județul Suceava se situează pe locul întii pe țară la încărcătura de animale raportată la suta de hectare teren agricol, ocupînd locuri fruntașe și la unele produse animaliere. Față de 63 de tractoare — cîte existau în 1950, în prezent agricultura județului dispune de peste 2.800 tractoare, revenind doar 59 hectare teren

² Dr. Petru Groza, *Texte alese*, București, Ed. Politică, 1973, p. 484.

arabil pe un tractor fizic, față de 8.000 hectare în anul 1938. În ceea ce privește celelalte mașini și utilaje agricole care permit executarea mecanizată a unei game variate de lucrări nu avem termen de comparație, deoarece acestea nici nu existau în vechea agricultură fărâmițată.

„Cartea de vizită” a plaiurilor sucevene include, totodată, bogate împliniri și pe tărîmul activității puse în slujba omului, a creșterii nivelului lui de cunoaștere, dar și calității vieții. S-a dezvoltat învățămîntul superior, liceal și gimnazial, semnificativ fiind faptul că, fiecare al 4-lea locuitor al județului învață; viața spirituală, în ansamblul ei, mai ales în climatul generat de Festivalul muncii și creației „Cîntarea României”, și-a extins aria de cuprindere și capacitatea de înfrîurare a gândirii și sensibilității oamenilor, iar frumusețile județului — valorile istorice, de artă și naturale — au intrat definitiv în sfera de interes a turismului național și internațional. De asemenea, și-au schimbat în mod radical înfățișarea localitățile județului, punîndu-se în aplicare schițele de sistematizare, s-au modernizat drumurile, au fost date în folosință numeroase obiective social-culturale, unități de asistență medicală, de desfacere a mărfurilor și prestarea diverselor servicii către populație. Dintre multiplele argumente concrete care ar putea fi oferite în acest sens, amintim doar cîteva: s-au dat în folosință peste 80.000 de apartamente, volumul desfacerilor de mărfuri a crescut an de an. Iată de ce, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, aprecia cu prilejul unei vizite de lucru în județul nostru că „Suceava a devenit un puternic centru industrial, are o agricultură dezvoltată; ea a devenit, de asemenea, un centru al învățămîntului, al științei și culturii.”³⁾

După cum se poate constata de către oricine ce ne vizitează județul, oamenii și realizările lor sînt pe măsura locurilor. De aceea, înclinăm să credem că, de-a lungul vremurilor, simbioza bucovineană, punînd alături măreția naturii și calitatea omului, într-o fericită interdependență a avut ca rezultat coordonatele ce definesc omul nou al acestui colț de țară. Confirmă această concluzie faptul că județul nostru, ani la rînd, s-a situat pe primele locuri în marea întrecere socialistă dintre județele țării și, sucevenii sînt hotărîți ca, în anii viitori, sub conducerea organelor și organizațiilor de partid, să reediteze pe un plan superior, asemenea succese în realizarea și depășirea sarcinilor de plan la toți indicatorii.

În tot ce s-a realizat în patria noastră în anii construcției socialiste este prezența munca, activitatea creatoare a sucevenilor, care, în strînsă unitate cu întregul popor, în cadrul Frontului Democrației și Unității Socialiste înfăptuiesc neabătut politica internă și externă a Partidului Comunist Român, politică ce corespunde pe deplin intereselor întregii națiuni, bunăstării și fericirii sale, întăririi continue a forței economice a patriei, a independenței și suveranității naționale.

Conform hotărîrilor Congresului al XIII-lea al partidului, în cincinalul 1986—1990, sînt prevăzute nivele și mai înalte de creștere în toate sferele producției materiale și spirituale. În acest cincinal țara noastră trece la un nou stadiu de dezvoltare — cel de țară socialistă mediu dezvoltată. Producția marfă industrială a județului Suceava va ajunge în 1990 la 32,2 miliarde lei, sporind într-un ritm mediu anual de 8,6 la sută, productivitatea muncii va fi dublată față de cea planificată în 1985, în timp ce cheltuielile totale și materiale de producție la mia de lei producție marfă vor fi inferioare celor din 1965. Și în județul nostru cincinalul 1986—1990, marchează trecerea de la dezvoltarea extensivă la cea intensivă a industriei, agriculturii și celorlalte sectoare, realizarea unei noi calități a muncii și vieții.

Traducînd în viață sarcinile de mare importanță trasate de Congresul al XIII-lea în direcția dezvoltării bazei proprii de materii prime minerale și energetice, corespunzător specificului județului Suceava, se acționează cu hotărîre pentru intensificarea activității de cercetare geologică în vederea descoperirii și atragerii în circuitul economic a noi rezerve și substanțe minerale utile feroase, neferoase, nemetalifere, precum și hidrocarburi. În același timp s-a impulsionat activitatea de folosire a noi resurse de energie, în conformitate cu programele pe care le avem, prin continuarea construcției microcentralelor și valorificarea mai bună a potențialului hidroenergetic al județului.

Prin perfecționarea organizării și modernizării producției se va ridica nivelul tehnic și calitativ al produselor, ponderea sortimentelor de calitate superioară urmînd să ajungă la 83% în anul 1990, față de 49,5% în anul trecut, acestea contribuind în mare măsură la creșterea competitivității produselor noastre pe piața externă și la sporirea eficienței exportului.

³⁾ Nicolae Ceaușescu, **România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate**, vol. XXIV, București, Ed. Politică, 1983, p. 186.

În ceea ce privește dezvoltarea agriculturii, în conformitate cu hotărîrile Congresului al XIII-lea al partidului și a orientărilor date de tovarășul Nicolae Ceaușescu, reiese că obiectivul fundamental în agricultură, îl constituie înfăptuirea noii revoluții agrare care presupune, în primul rînd obținerea unor producții record, ridicarea felului de muncă, de gîndire și viață a țărănimii, prin lărgirea orizontului politic, de cultură generală și profesional.

În pas cu țara, județul Suceava va realiza în 1990: 140.000 tone grîu, față de 58.000 tone realizate în 1984; la porumb 192.000 tone, față de 58.000 tone realizate în 1984; la porumb 192.000 tone, față de 139.000 tone, iar la cartofi va crește cu 19%. De asemenea, sporuri însemnate se vor înregistra la efectivul de animale, la producția de carne, lapte, lînă, ouă și la alte produse.

Esențial este însă faptul că întreaga activitate a partidului și statului se desfășoară sub semnul unei neîntreprupte perfecționări. Aceste probleme și-au găsit recent expresia în dezbatere și hotărîrile adoptate de Conferința Națională a partidului de la începutul lunii decembrie 1987. Acest forum al comunistilor români a analizat stadiul dezvoltării forțelor de producție, al societății socialiste în general, al relațiilor de producție și sociale, al democrației muncitorești-revoluționare, al perfecționării conducerii, pe baza principiilor autoconducerii și autogestunii, al perfecționării și continuării procesului revoluționar în noua etapă de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism, adoptînd în același timp, hotărîri de importanță deosebită privind dezvoltarea economică și socială echilibrată și proporțională a tuturor zonelor țării, înfăptuirea programului de sistematizare a teritoriului, înflorirea necontenită a localităților patriei; ridicarea nivelului de trai material și spiritual al întregului popor etc.

Într-o impresionantă unanimitate — expresie vie a coeziunii noii societăți românești, a înaltei conștiințe socialiste, patriotice de care sînt animați toți cetățenii țării — poporul și-a manifestat hotărîrea neșrămutată de a materializa ansamblul măsurilor aprobate de Conferința Națională a partidului.

În pragul celui de al cincilea deceniu de existență a republicii, poporul român privește spre viitor cu optimism, încredințat că prin munca și priceperea sa, sub conducerea încercată a partidului, va înainta neîncetat pe calea socialismului și comunismului, va da o nouă strălucire României.

UN ANNIVERSAIRE AYANT DE PROFONDES SIGNIFICATIONS : 40 ANS DEPUIS LA PROCLAMATION DE LA RÉPUBLIQUE

R E S U M É

Tout en poursuivant l'évolution de l'idée de république chez les roumains, à partir de l'année révolutionnaire 1848 jusqu'en 1947, l'auteur présente les hypostases qu'a représentées la lutte des forces progressistes de notre pays pour accomplir ce gradieux idéal. Ainsi, la proclamation de la République, le 30 Décembre 1947, apparaît comme un procès historique, déterminé par le développement même de la société roumaine à l'époque bourgeoise. On présente ensuite les conditions internes et internationales qui ont mené à l'instauration de la République, événement imposé par la lutte des masses populaires dirigées par le parti. La manière concrète dont se sont déroulés les événements de décembre 1947, couronnés par la proclamation de la République. On poursuit les étapes qu'a parcourues notre pays pendant les années de la République, sur la voie de la construction du socialisme, particulièrement après l'historique IX-e Congrès du P.C.R. et les perspectives lumineuses ouvertes au développement de la Roumanie socialiste à l'époque Nicolae Ceaușescu.

25 DE ANI DE LA ÎNCHEIEREA COOPERATIVIZĂRII AGRICULTURII
— COOPERATIVA AGRICOLĂ DE PRODUCȚIE MOARA,
JUDEȚUL SUCEAVA —

GAVRIL IRIMESCU

Se împlinesc, în această primăvară, 25 de ani de la încheierea cooperativizării agriculturii noastre, amplu și profund proces revoluționar cu adânci reflecții pozitive în viața țărănimii și satului românesc în însăși viața economico-socială a țării.

Plecată de la comuniștii români, ideea vizionară a transformării din temelii a României, ridicarea ei politică, economică și social-culturală, așezarea ei la locul ce i se cuvenea în rîndul statelor libere și prospere, a prins contur, imediat după cucerirea puterii politice, la Conferința Națională a P.C.R. din 16—21 octombrie 1945, cînd au fost trasate liniile directoare ale dezvoltării viitoare a țării. Previzunile de atunci ridicate la rangul de politică de stat s-au materializat, în ce privește industria, la 11 iunie 1948 cînd, prin naționalizarea întreprinderilor industriale, miniere, bancare, s-au pus bazele sectorului socialist al economiei și la Plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949, cînd s-a decis declanșarea operațiunii complexe de reorganizare pe baze socialiste a agriculturii.

Prin programul de transformare socialistă a relațiilor agrare, elaborat de Plenară, se prevedeau elementele de bază ale concepției partidului: crearea și modernizarea bazei tehnico-materiale a acestei ramuri de bază a economiei naționale; dezvoltarea și accentuarea funcțiilor sectorului de stat din agricultură (întreprinderile agricole de stat, stațiunile de mecanizare, unitățile de cercetare științifică); asocierea micilor producători, pe baza liberului consimțămînt, în cooperative agricole de producție; sprijinirea materială și financiară a procesului de consolidare economică a cooperativelor agricole create; ridicarea nivelului de pregătire profesională, culturală și politică a întregii țărănimii; extinderea și diversificarea schimbului între industrie și agricultură; sporirea producției agricole vegetale și animale și ridicarea pe această bază a nivelului de trai al țărănimii; întărirea alianței muncitorești țărănești¹⁾.

Este cunoscut faptul că, deși România era considerată țară „eminamente agrară”, ea nu avea o industrie de tractoare și mașini agricole și n-avea specialiști. În privința înzestrării agriculturii cu mașini și unelte mecanice, România se număra printre ultimele țări din Europa. Astfel, la sfîrșitul anului 1948, în agricultura țării existau doar 10189 tractoare fizice, 8.606 pluguri pentru tractor, 560 cultivate, 5100 semănători mecanice, 6805 secerători - legători. Suprafața arabilă ce revenea pe un tractor fizic era de 956 ha, consumul de îngrășăminte chimice era extrem de redus²⁾.

În asemenea împrejurări, socializarea agriculturii, „creșterea numărului gospodăriilor agricole colective”, se putea face numai în măsura dezvoltării **industriei socialiste** capabilă să înzestreze agricultura cu mașini agricole perfecționate, asigurării formării **cadrelor de agronomi** capabili să conducă agricultura unor asemenea gospodării colective, precum și **creșterea conștiinței** maselor largi țărănești în ce privește superioritatea și necesitatea gospodăriei agricole colective³⁾. De aceea chiar de la începutul declanșării revoluției agrare partidul și guvernul au acordat o atenție deosebită creării și dezvoltării **industriei constructoare de mașini agricole**

¹⁾ Agricultura socialistă a României, Edit. politică, București, 1983, p. 104—105.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Rezoluții și hotărîri ale C.C. al P.M.R., 1948—1950, Edit. P.M.R., București, 1991, p. 102—103.

(în anul 1962 numărul de tractoare fizice ajungând la 37500¹⁾; a industriei producătoare de îngrășăminte chimice și de insectofungicide (ca urmare cantitatea de îngrășăminte chimice folosite în agricultură crește de la 5900 tone substanță activă în 1950 la 226400 tone în 1965²⁾; formării cadrelor de specialiști, ingineri agronomi, horticultori, zootehniști, medici veterinari, precum și de tehnicieni și mecanizatori. (Astfel, comparativ cu 1951 în anul 1965 numărul de specialiști cu studii superioare a crescut de la 5533 la 12476, al celor cu studii medii de la 3162 la 10952, iar numărul de tractoriști - mecanizatori de la 20700 la 75890³⁾); a fost creată o rețea de institute și stațiuni de cercetare agricolă și zootehnică; s-au alocat an de an însemnate fonduri pentru lucrări de investiții în agricultură. (Dacă în anul 1950 investițiile, din agricultură, în prețurile anului 1959, au însemnat 668 milioane lei, în anul 1965 ele au ajuns la 8470 milioane lei⁴⁾).

Ca urmare a acestor eforturi considerabile, a fost făurită o puternică bază tehnico-materială a agriculturii, care a permis trecerea la practicarea unei agriculturi intensive, generând condiții superioare pentru organizarea mai eficientă a producției agricole. Odată eliminate barierele impuse de mica proprietate, fărâmițată și slab înzestrată, agricultura a fost așezată definitiv pe suportul trainic al marii producții.

Astfel, producția medie la hectar crește an de an, la grâu și seară de la 2,78 t în 1965 la 3,44 t în 1980, la porumb de la 2,67 t la 4,10 t, la floarea soarelui de la 1,69 t la 1,80 t, la cartofi de la 10,31 t la 20,79 t⁵⁾. Sporuri însemnate se realizează și la celelalte culturi, precum și în zootehnie — numărul bovinelor crescând de la 4,9 milioane capete în 1965 la 9 milioane în 1985, al ovinelor și caprinelor de la 13,9 milioane la 23 milioane, al porcinelor de la 5,4 milioane la 15 milioane ș.a. Concomitent, satele s-au ridicat la o viață nouă, „în modul de trai al țărănimii s-au produs mutații importante în direcția asimilării valorilor contemporane ale civilizației și culturii⁶⁾“.

Dar întrucât transformarea socialistă a agriculturii românești nu a rezolvat integral decât componenta socială a problemei agrare, iar componenta sa agrotehnică a fost doar ameliorată, s-a impus necesitatea obiectivă a unei noi revoluții agrare¹⁰⁾. Meritul elaborării conceptului de nouă revoluție agrară și al inițierii acțiunii vaste, politice, organizatorice, științifice și tehnice menite să o transpună în viață, revine conducătorului partidului și statului, tovarășului Nicolae Ceaușescu, care referindu-se la noua strategie a partidului și definindu-i obiectivele, în expunerea făcută cu ocazia celui de al II-lea Congres al țărănimii din februarie 1981, afirma: „Ne propunem, de fapt, să realizăm o adevărată revoluție agrară în ceea ce privește producția, productivitatea muncii, nivelul tehnic, eficiența economică, activitatea socială generală din satele noastre¹¹⁾“.

Iată obiectivele noii revoluții agrare menite a da un nou impuls agriculturii noastre socialiste: 1. dezvoltarea puternică a forțelor de producție în vederea controlării și optimizării factorilor naturali care concură la realizarea producției agricole și care să permită executarea la timp și de bună calitate a tuturor lucrărilor; 2. organizarea producției pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, îndeosebi ale biologiei și ingineriei genetice; 3. perfecționarea relațiilor de producție din agricultură, a organizării și conducerii acesteia; 4. realizarea unei revoluții în ceea ce privește modul de gândire și de acțiune al celor ce lucrează în agricultură, ridicarea nivelului politic, cultural-științific și de civilizație al populației rurale

În același timp se va acorda o atenție deosebită fondului funciar al țării. „Programul național pentru asigurarea unor producții agricole sigure și stabile prin creșterea potențialului productiv al pământului, mai bună organizare și folosire în mod unitar a terenurilor agricole, a întregii suprafețe a țării, realizarea irigațiilor pe circa 55—60% din suprafața arabilă, a lucrărilor de desecări și combaterea eroziunii solului „adoptat de Plenara C.C. al P.C.R. din 20—30 iunie 1983 și aprobat de

¹⁾ Agricultură socialistă, p. 106.

²⁾ Anuarul statistic al R. S. României, 1980, p. 264.

³⁾ Idem, pe anul 1963, p. 317; pe anul 1966, p. 359.

⁴⁾ Idem, pe anul 1980, p. 376.

⁵⁾ Agricultură socialistă, p. 131.

⁶⁾ Gheorghe Socol, 25 de ani de la încheierea cooperativizării agriculturii, în „Revista arhivelor“, an LXIV, vol. XLIV, nr. 1/1987, p. 4.

¹⁰⁾ Ibidem, pag. 5.

¹¹⁾ Nicolae Ceaușescu, România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, vol. 21, Edit. politică, București, 1981, p. 420.

Marea Adunare Națională la 1 iulie 1983¹²⁾ prevede intensificarea lucrărilor de îmbunătățiri funciare încât să se încheie până în anul 1989 amenajarea întregii suprafețe irigabile a țării (5,5 milioane ha); realizarea lucrărilor de desecări pe aproape 5 milioane ha și combaterii eroziunii solului pe circa 3,8 milioane ha până în anul 1990¹³⁾; lucrări de ameliorare a solurilor saline și alcaline, valorificarea superioară a solurilor nisipoase, amenajări piscicole¹⁴⁾; alte lucrări agropedoameliorative: amenajări, scarificări și afinări adinci, subsolaj etc.

Un rol important în dezvoltarea agriculturii socialiste îi revine științei; cercetarea științifică din agricultură fiind plinar angajată, prin temele abordate, în acțiunea de mare răspundere de identificare a unor noi tehnologii și modalități de stimulare a producției vegetale și animale.

* * *

În județul Suceava primele cooperative agricole de producție s-au înființat în anul 1950: „Victoria socialismului“ Măneuți la 26 februarie 1950, „9 Mai“ la Burla la 9 mai 1950; „Ilie Pintilie“ Dornești la 26 iunie 1950; „Drum nou“ Scheia la 2 iulie 1950; „Steaua roșie“ Ilișești la 9 iulie 1950 ș.a.¹⁵⁾. La 31 decembrie 1957 fiintau 100 unități agricole cooperatiste (8 G.A.C. și 92 întovărășiri agricole) cu 4917 familii înscrise și 3594 ha; la 31 decembrie 1960 erau 241 unități (21 G.A.C. și 220 întovărășiri cu 19780 familii înscrise și o suprafață de 39250 ha¹⁶⁾, iar în martie 1962 vas-tul proces de atragere a țărănimii pe făgașul socialismului a fost încheiat.

La 18 martie 1962 Comitetul regional P.M.R. și Sfatul popular regional Suceava raportând C.C. al P.M.R. încheierea cooperativizării agriculturii sucevene arătau că în cele 376 gospodării colective constituite au fost cuprinse 204.156 familii de țărani ce dețin 473.183 ha. de teren¹⁷⁾.

Pășind pe calea gospodăriei colective, se menționa în telegramă, țărănimea și-a arătat încrederea nestrămutată în politica partidului de construire a socialismului la sate și de întărire continuă a alianței muncitorești-țărănești.

O influență covârșitoare a avut, asupra țăranilor muncitori, realizările gospodăriilor colective în sporierea producției agricole și a veniturilor colectivizatorilor. Gospodăriile colective din regiune au obținut în medie la hectar 1810 kg grâu, 2470 kg porumb boabe, 18000 kg sfeclă de zahăr, producții mult superioare față de cele realizate de întovărășirile agricole și gospodăriile individuale.

Producțiile mari obținute în sectorul vegetal și animal au dat posibilitatea gospodăriilor colective să valorifice, pe bază de contracte cu statul, însemnate cantități de produse, realizând anul trecut venituri bănești de peste 102 milioane lei.

Toate acestea au schimbat și schimbă continuu înfățișarea satelor din regiune. Numai în ultimii 2 ani au fost construite peste 17.000 case noi și modernizate.

„Insuflețiți de perspectivele pe care le deschide colectivizarea agriculturii, vom depune toate eforturile pentru consolidarea economico-organizatorică a gospodăriilor colective, pentru ca, valorificând resursele de care dispun să obțină producții tot mai mari de cereale, de cartofi, sfeclă de zahăr, legume, să dezvolte sectorul zootehnic¹⁸⁾“.

Că dezvoltarea cooperativelor agricole de producție a avut o evoluție ascendentă, o ilustrăm cu producțiile obținute și rezultatele financiare realizate în anul 1977:

— La grâu, de pe suprafața totală de 30174 hectare s-a obținut o producție totală de 70348 tone revenind în medie la un hectar 2331 kg cu un volum total de cheltuieli de 77.000.000 lei, ceea ce înseamnă că pentru producerea unei tone de grâu s-a cheltuit în medie 1001 lei față de 1519 lei cât a fost prețul mediu de valorificare, rezultând un beneficiu de 31.000.000 lei.

— La orzoaică, cultură care în ultimii ani s-a extins pe suprafețe mai mari ajungând în 1977 la 11.196 hectare, s-a realizat o producție totală de 15.000 tone, ob-

¹²⁾ Buletinul Oficial nr. 40 din 6 iulie 1983, p. 13—35.

¹³⁾ Agricultură socialistă, p. 234.

¹⁴⁾ Ibidem, p. 244, 245, 246.

¹⁵⁾ Cons. pop. jud. Suceava, fond Sfatul popular al regiunii Suceava, dosar 38/1949, f. 1064.

¹⁶⁾ Ibidem, dosar 70/1958, p. 311

¹⁷⁾ „Zori noi“, an XVI, nr. 4440, Suceava, 18 martie 1962, p. 1.

¹⁸⁾ Ibidem.

ținându-se în medie la ha 1340 kg. Pentru obținerea acestei producții s-au cheltuit 18.231.000 lei revenind 1758 lei pe hectarul cultivat, sau 1215 lei pentru o tonă realizată, față de 1459 lei, preț mediu de valorificare a unei tone, obținându-se un beneficiu de 2.400.000 lei.

— La cultura **perumbului** pentru boabe de pe suprafața cultivată de 22467 hectare s-a realizat o producție totală de 56.405 tone. În medie s-au obținut 2.511 kg la hectar în total s-a cheltuit la această cultură suma de 46.404.000 lei, revenind la un ha cultivat 2172 lei cheltuieli, sau 823 lei pentru fiecare tonă de porumb obținută. Prețul mediu de valorificare pe total județ a fost de 959 lei/tonă, rezultând în final un beneficiu de 7.374.000 lei.

— Cultura **cartofului**, care are o pondere însemnată în județul nostru a acoperit suprafața de 18.485 ha, obținându-se o producție totală de 315.311 t, realizându-se în medie 17.058 kg. la hectar. Pentru producția totală s-a cheltuit suma de 245 milioane lei, revenind în medie la hectar suma de 13.415 lei sau 776 lei pe tonă, iar prețul mediu de valorificare de 880 lei pe tonă, realizându-se un beneficiu de 28.987.000 lei.

— **Sfecla de zahăr** s-a cultivat în anul 1977 pe o suprafață totală de 5616 ha. de pe care s-a realizat o producție de 123.730 tone, revenind în medie 22.032 kg la hectar, cheltuielile totale la această cultură însumând 37.912 lei, revenind în medie 306 lei pe tonă și respectiv 6748 lei la hectar. În medie s-a obținut un preț de valorificare de 320 lei tona, rezultând un beneficiu de 1.700.000 lei.

Sectorul **zootehnic** din unitățile C.A.P. s-a dezvoltat an de an, crescând atât efectivele cât și producțiile¹⁹⁾, nu, însă, pe măsura posibilităților județului Suceava.

În prezent agricultura socialistă suceveană dispune de o puternică bază tehnico-materială, ca urmare a alocării an de an a unor însemnate fonduri de investiții; spre exemplu în anul 1986 s-au acordat peste 195 milioane lei; în parcurile unităților existau, în 1986 peste 3300 tractoare și circa 1000 combine față de aproape 1400 și respectiv 329 cîte erau în anul 1965. În aceeași perioadă, suprafața arabilă pe tractor fizic a scăzut de la 138,4 ha la 58,6 ha; suprafețele pe care s-au executat lucrări de irigații au crescut de la 450 ha la 13.825 ha, de desecare de la 7.000 ha la peste 60.000 ha; cantitatea de îngrășăminte chimice, substanță activă, de la 6.600 tone la aproape 20.000 tone.

Producții mari sigure și stabile au obținut, an de an, la toate culturile, C.A.P. Moara, Dumbrăveni, Verești, Bosanci, Fintinele. Pentru producțiile mari obținute stațiunea de cercetare și producție pomicolă Fălticeni, I.A.S. Suceava, S.M.A. Verești, C.A.P. Dumbrăveni, Verești, Chilișeni, Reuseni au fost răsplătite cu titlu de „Erou al Muncii Socialiste“. În anul 1986, pentru o recoltă de 50.107 kg. cartofi la hectar I.A.S.-ului Rădăuți i s-a conferit înaltul titlu de „Erou al Noii Revoluții Agrare“²⁰⁾.

Ilustrăm dezvoltarea agriculturii socialiste sucevene prin marile realizări obținute de C.A.P. Moara în cei 25 de ani de la înființare. Comuna Moara, județul Suceava, este o unitate administrativ teritorială nouă, înființată în anul 1950 ca urmare a punerii în aplicare a legii pentru raionarea administrativ-economică a teritoriului Republicii Populare Române²¹⁾. Înainte de constituire într-o entitate administrativ-economică proprie, satele componente: Bulai, Bulai-Suceava, Bulai-Frumoasa au aparținut orașului Suceava iar Moara Nica, Moara Carp, Bulai-Bosanci și Groapa Vlădichii comunei Bosanci, județul Suceava²²⁾.

Atestarea documentară a vreunei localități din acestea nu se cunoaște, doar moșia Frumoasa este amintită într-un document din 1765 mai 30²³⁾. Micile „aglomerări“ de case din care au rezultat, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, satele Bulai-Bosanci, Moara Nica, Moara Carp, Moara Strîmbul și Frumoasa s-au constituit de-a lungul timpului la extremitățile de contact ale moșiilor Bosanci și Suceava pe locul numit Bulaia, numite Bulai-Bosanci și Bulai-Suceava. Între anii 1930—1932 s-a încercat unificarea lor și alipirea satului nou format la orașul Suceava, dar din motive necunoscute, această intenție a rămas nerealizată²⁴⁾.

Reformele agrare din 1921 și 1945 au venit în sprijinul acestor localități în sensul că mulți țărani, în special din comuna Bosanci, au fost împroprietăriți pe terenurile din Moara Nica, Moara Carp, Moara Strîmbu, Frumoasa și Bulai, contribuind la mărirea populației localităților, făcînd posibilă desprinderea lor de Bosanci și Suceava, unirea lor, în anul 1950, și constituirea unei comune independente, numită Moara.

Așezată pe un teritoriu ondulat cu dealuri domoale și văi puțin pronunțate, în calitate este răspîdită pe un areal de peste 2455 hectare. Pămîntul fertil a creat posibilitatea — aș spune predilecția, încă dintru începuturi, ca locuitorii săi să se ocupe cu agricultura și creșterea animalelor. Dar agricultura, practică altă dată cu sîrg și încercenare, n-a produs înviorarea așteptată de locuitorii ei. Am avut ocazia să constat aceasta personal, străbătînd satele sale răspîdite, ascunse sub fiecare unduire de deal, vizitînd fiecare casă, discutînd cu fiecare stăpîn de pămînt, văzînd sărăcia, lipsurile de tot felul, mentalitatea lăsată moștenire de regimurile de mult apuse, în aspra iarnă a anului 1962 cînd satul românesc se pregătea să facă pasul hotărîtor spre lumină și civilizație. De atunci mi-a rămas în suflet dorința să contribuie și eu cu ceva la ridicarea acestei localități frămîntate, la bunăstarea acelor oameni cărora, la chemarea partidului, le-am cerut să vadă cu un ceas mai devreme viitorul. Cele afirmate nu sînt simple figuri de stil, ci adevăruri, fapte comparabile în cifre exacte și acestea vor veni pe parcursul lucrării cînd vom vedea de la ce a pornit Gospodăria agricolă colectivă numită „Drumul socialismului“ în anul 1962 și la ce a ajuns ea astăzi, după douăzeci și cinci de ani de neobosită muncă a membrilor ei. Și dacă este vorba de participarea la muncă, iată evoluția indicatorului componența și dinamica participării la muncă:

Indicatorul	1962	1965	1970	1975	1980	1985
Nr. de familii	689	754	788	865	805	800
Cooperatori apti de muncă Cooperatori participanți la	1328	1326	1269	1559	1340	963
muncă	1181	1219	1055	920	700	874
Număr de zile muncă (norme) efectuate	71951	107966	110294	111627 ²⁵⁾	116383 ²⁶⁾	102009 ²⁷⁾

Din analiza acestor date se poate constata creșterea continuă a numărului familiilor pînă la sfîrșitul cincinalului 1966—1970 după care, ca urmare a politicii partidului de atragere a forței de muncă din agricultură în ramura industrială (ramurile neagricole), atât numărul familiilor cât și al cooperatorilor apti de muncă a crescut continuu iar numărul cooperatorilor apti de muncă participanți la muncă în C.A.P. a scăzut vertiginos de la 1181 în 1962 sau 1219 în anul 1965 la numai 700 în anul 1980, ceea ce înseamnă o proporție de 59% respectiv 58%. În schimb, datorită complexității și diversificării muncilor agricole, și în zootehnie numărul zilelor muncă a crescut an de an, de la 71951 zile muncă în 1962 la 116383 zile în 1980, respectiv 118000 norme de muncă în anul 1985²⁸⁾. Din datele existente la Consiliul popular comunal Moara rezultă că 41 respectiv 42% din numărul cooperatorilor apti de muncă lucrează în ramurile neagricole din localitate (110 persoane), iar 470 persoane în industrie, construcții, transporturi servicii ș.a., în orașul Suceava²⁹⁾.

Intrucît baza economică a comunei Moara o constituie agricultura și creșterea animalelor, aceste activități tradiționale ocupînd majoritatea populației, să vedem cum au evoluat indicatorii reflectînd suprafața agricolă destinată culturii plantelor, producția și repartitia producției din cultura plantelor.

¹⁹⁾ Uniunea jud. a C.A.P. Suceava, dosar 1/1978, p. 3—6, 12.

²⁰⁾ „Buletinul Oficial“, nr. 62 din 21 octombrie 1986, p. 3.

²¹⁾ *idem*, nr. 77 din 8 septembrie 1950, p. 857—858.

²²⁾ Impărțirea administrativ-economică a teritoriului Republicii Populare Române, anexă la legea nr. 5/1950, p. 385.

²³⁾ Arh. Șt. Suceava, M-rea Dragomirna, I/78, vezi T. Balan, **Documente bucovinene**, vol. VI, București, p. 142, nr. 47.

²⁴⁾ Arh. Șt. Suceava, fond Primăria orașului Suceava, dosar 4/1930, f. 1—41.

²⁵⁾ Arh. Șt. Suceava, fond Direcția județeană de statistică Suceava, dosar 3/1962, 2/1965, 4/1970, 8/1975.

²⁶⁾ C.A.P. Moara, Darea de seamă AGR 2 pe anul 1980, p. 5.

²⁷⁾ Direcția agricolă județeană Suceava, dosar 20/1983.

²⁸⁾ *Ibidem*.

²⁹⁾ Cons. pop. comuna Moara, dosar 12/1981, p. 8.

Indicatorul	U/M	1962	1965	1970	1975	1980	1985
Suprafața în grâu	ha	1385	1404	1244	1218	1282 ³⁰	1290 ³¹
porumb	"	476	380	300	200	230	270
cartofi	"	444	395	374	279	372	300
sfeclă zahăr	"	156	181	250	240	246	250
legume	"	51	80	90	110	140	145
plante nutreț	"	14	8	18	30	85	75
	"	109	138	141	160	137	160

Din compararea cifrelor, se poate observa scăderea vertiginosă a suprafeței arabile destinate cultivării cerealelor — grâului și porumbului — și aceasta ca urmare a transpunerii în practică de către C.A.P. Moara a politicii partidului în domeniul agriculturii privind diversificarea folosirii terenului, mărirea suprafețelor destinate cultivării plantelor tehnice, îndeosebi a sfelei de zahăr, legumelor, cartofilor, și, avînd în vedere creșterea ponderii animalelor la 100 de hectare, mărirea suprafețelor cultivate cu plante de nutreț. Astfel C.A.P. Moara are astăzi (1985) o repartizare echilibrată a suprafețelor destinate culturilor agricole în raport cu anii 1962—1965, cînd grâul și porumbul ocupau aproape 30% respectiv peste 32%. Mărirea cantității de cereale, necesare membrilor cooperatori cît și economiei naționale, se bazează pe creșterea producției la hectar.

Iată, în acest sens, rezultatele obținute în mărirea producției medii la hectar la principalele culturi agricole :

Indicatorul	U/M	1962	1965	1970	1975	1981	1985
grâu	kg/ha	835	1556	1603	2480	3746	5000
porumb	"	1397	2575	2227	3768	3189	5000
cartofi	"	12100	13832	15098	22134	26430	33500
sfeclă zahăr	"	15292	17296	20855	30809	31545	43897

Ca urmare a introducerii în cultură a unor soiuri productive și bogate în substanțe nutritive, a chimizării și mecanizării, a muncii pline de abnegație a membrilor cooperatori, a respectării regulilor agrotehnice și tehnologiilor și nu în ultimul rînd datorită unor condiții climatice favorabile, C.A.P. Moara a obținut, într-un șir de ani, producții medii la hectar deosebit de bune, comparabile cu multe C.A.P. fruntașe din țară. Iată cele mai mari producții medii la hectar obținute în comparație cu anul 1962, anul de început și ultimul an de producție 1985 :

Indicatorul	U/M	1962	1971	1974	1976	1985
grâu	kg/ha	835			5309	5000
porumb	"	1397			4856	5000
cartofi	"	12100	31558	32072		33500
sfeclă de zahăr	"	15292	43641			43897

³⁰⁾ Arh. Șt. Suceava, fond Direcția județeană de Statistică Suceava, dosar 3/1962, 2/1965, 4/1970, 8/1975, 12/1980.

³¹⁾ Direcția agricolă județeană Suceava, dosar 20/1985, p. 10.

Pentru producțiile mari de cartofi obținute în anii 1971 și 1974, pentru contribuția adusă la înlăptuirea politicii partidului și statului de dezvoltare a agriculturii, pentru participarea activă a țăranilor cooperatori, tehnicienilor și inginerilor la obținerea a 31558 kg cartofi la ha, respectiv a 32072 kg, a livrării unor cantități sporite la fondul de stat C.A.P. Moara i s-a conferit, prin Decretele Consiliului de Stat nr. 5/1972³² și nr. 66.1975³³, (ordinele muncii clasa I-a, iar cu prilejul celei de a 20 și 25-a aniversări a Republicii Socialiste România președintelui C.A.P. Moara, Vasile Albu, (președinte de la înființare 18.03.1962 și pînă în prezent) i s-au conferit cu decretele nr. 1132/1967 și nr. 506/1972 ordinele muncii clasa a II-a³⁴.

Cu toate producțiile mari, în cei 25 de ani, s-au obținut și producții foarte slabe. Iată cele mai slabe producții medii la hectar :

Indicatorul	U/M	1962	1964	1965	Cea mai mare producție
grâu	kg/ha	835		1556	5309
porumb	"	1397	2029		5000
cartofi	"	12100		13832	33500
sfeclă de zahăr	"	15292	13100		43897

Cercetînd explicațiile scăderii acestor producții, le găsim materializate în : nerespectarea tehnologiilor de producție, întîrziere (din diferite motive) la efectuarea însămînțărilor, la cultivarea și strîngerea recoltei, adăugînd condițiile climatice nefavorabile (secetă sau ploii prea abundente), și faptul că C.A.P. Moara nu avea introdusă irigația decît pe 110 ha necesare sectorului legumicol.

Strîns legat de agricultură, de realizările ei, este și sectorul zootehnic. Iată mișcarea efectivului de animale și producțiile obținute :

Indicatorul	U/M	1962	1965	1970	1975	1980	1985
bovine total	buc	104	286	483	796	952	801
ovine	"	334	625	496	*	*	*
porcine	"	27	115	1			2
lapte vacă	mii l	40	127	293	813	841	7440
							hl
lînă	kg	269	1003	794	*	*	*

Indicatorii principali care ne arată clar dezvoltarea continuă a cooperativei agricole de producție „Drumul socialismului“ Moara sînt valoarea fondurilor fixe și valoarea proprietății obștești. Plecată la înființare, (18 martie 1962), cu valoarea mijloacelor de bază (a fondurilor fixe) de 285452 lei, constînd în clădiri și construcții în valoare de 9667 lei, animale de muncă în valoare de 111.580 lei, mașini agricole și mijloace de transport în valoare de 154.165 lei și inventar gospodăresc în valoare de 5040 lei, prin munca destoinică a membrilor C.A.P. s-a ajuns la sfîrșitul anului 1962 la triplarea valorii mijloacelor de bază — la 980.236 lei.

La înființarea C.A.P.-ului existau 1605 ha teren din care 1548 ha suprafață agricolă și numai 1385 ha teren arabil, 211 căruțe, 87 pluguri cu tracțiune animală, 3 semănători pentru porumb și 3 prășitoare cu tracțiune animală, 3 vînturători, un trior, două tocafoare de nutreț și un atelier de fierărie, precum și 2 porci și 202 cai. La sfîrșitul anului s-au putut înregistra, la capitolul mijloace de bază : două graj-

³²⁾ „Buletinul Oficial“ nr. 7 din 25 ianuarie 1972, p. 48.

³³⁾ Ibidem, nr. 34 din 7 aprilie 1975, p. 5.

³⁴⁾ C.A.P. Moara, dosar 5/1967, p. 2.

³⁵⁾ C.A.P. Moara după anul 1974 nu mai deține oi.

duri, unul cu o capacitate de 100 capete pentru vaci în valoare de 120463 lei, și unul pentru 100 animale de muncă în valoare de 123813 lei, o maternitate pentru scroafe, cu 24 boxe, în valoare de 42083 lei, o magazie pentru cereale cu o capacitate de 35 vagoane în valoare de 112223 lei, un pădul pentru cereale, de 20 vagoane, în valoare de 53664 lei, două remize, de 920 m.p., în valoare de 12002 lei, 7 răsadnițe, de 48 mp, în valoare de 2365 lei și o standoală de 90 mp, în valoare de 1571 lei, animale de producție în valoare de 174565 lei, mașini agricole și mijloace de transport în valoare de 175778 lei, precum și instalații și amenajări tehnice în valoare de 35290 lei, în total 980236 lei³⁵⁾. Plecând de aici, valoarea mijloacelor de bază va crește an de an, dublându-și potențialul aproape la ficcare cincinal, ajungând, după 25 de ani de acumulare, la valoarea de 11.570.000 lei³⁶⁾, acestea fiind concretizate în existența a 8 grajduri pentru animale, 3 saivane, magazii, ateliere de fierărie, rotărie, curelărie, 10 finare, sediu C.A.P., garaj, bucătărie furajeră, lăptărie ș.a. în valoare de 4.810.000 lei, mașini, motoare și unelte agricole în valoare de 1.113.000 lei, aparate, scule, instrumente și utilaje în valoare de 82.000 lei, mijloace de transport (5 autocamioane, 40 atelaje, tractor cu remorcă, peridoc și autoturism IMS) în valoare de 880.000 lei, inventar gospodăresc în valoare de 191.000 lei, precum și un număr de 940 animale (833 bovine și 107 cabaline) în valoare de 3.634.000 lei³⁷⁾ în total 11.570.000 lei.

Iată evoluția cincinală a acestui indicator :

Indicatorul	U/M	1961	1962	1965	1970	1975	1980	1985
Valoarea mijloacelor de bază	mii lei	285	980	1887	3350	8152	10410	11570

Creșterea an de an a volumului și valorii mijloacelor fixe a fost influențată în principal de creșterea numărului animalelor (turmei de bază), procurării mijloacelor de transport auto și hipo, precum și a creșterii numărului și diversificării construcțiilor zootehnice, instalațiilor pentru irigare ș.a.

Iată structura și dinamica creșterii mijloacelor fixe :

Indicatorul	U/M	1962	1965	1970	1975	1980	1985
Mijloace fixe total	mii lei	980	1887	3350	8152	10410	11570
— clădiri	"	488	985	1217	2662	3212	3220
— construcții speciale	"	—	153	252	738	1597	1758
— mașini-motoare și utilaje	"	—	—	258	73	82	74
— instalații pentru irigat	"	—	—	253	646	1113	1134
— mașini și unelte agricole	"	175	117	93			
— aparate de măsură scule, instrumente	"	35	50	74	87		120
— mijloace de transport	"	—	106	353	909	880	1144
— inventar gospodăresc	"	5	35	43	132	191	335
— animale de muncă	"	101	64	43	2780	3335	3785
— animale de producție	"	174	374	771	—	—	—
— plantații	"	—	—	—	125	—	—

³⁵⁾ Arh. St. Suceava, fond Direcția Județeană de statistică Suceava, dosar 3/1962, p. 22.

³⁶⁾ Direcția agricolă județeană Suceava, dosar 20/1985, p. 23.

³⁷⁾ Ibidem.

32,7% din valoarea mijloacelor fixe o reprezintă turma de bază a C.A.P.

Un capitol deosebit de important în estimarea valorică a muncii colectivităților depusă în C.A.P. este indicatorul producției globale :

Indicatorul	U/M	a n u l					
		1962	1965	1970	1975	1980	1985
Producția globală totală	mii lei	883	1807	8597	13776	18761	28233
Venituri bănești din producția vegetală	"	759	1329	6809	10504	15216	14255
din producția animală	"	123	355	1183	2578	2789	2774
din activități anexe	"			314		560	891
din prestări servicii	"	1	119	289	694	196	265

Iar valoarea proprietății obștești se prezintă astfel :

Indicatorul	U/M	a n u l					
		1962	1965	1970	1975	1980	1985
Valoarea proprietății obștești	mii lei	734	2548	5412	11388	15533	23348

În ce privește creșterea mare a valorii proprietății obștești în perioada anilor 1970—1975, ea se datorește în principal (după explicațiile date de contabilitatea C.A.P. Moara) realizării unor producții mari la hectar ca urmare a unor condiții climatice favorabile (31558 kg respectiv 32072 kg cartofi la ha obținute în anii 1971 și 1972, precum și a 43641 kg sfeclă de zahăr la hectar în anul 1971 și 5309 kg grâu la hectar în anul 1976), a prețurilor avantajoase la îngrășămintele chimice livrate de stat, a prețului moderat al muncilor prestate de S.M.A. ș.a.

Sîrîns legate de acești doi indicatori, de rezultatul muncii colective, sînt veniturile realizate de membrii cooperatori. Iată evoluția veniturilor în bani și natură revenite colectivităților din C.A.P. Moara la norma de muncă :

Indicatorul	U/M	a n u l					
		1962	1965	1970	1975	1980	1985
Venituri totale	lei	20,51	20,78	30,27	42,00	53,97	67,75
din care în bani	"	7,90	8,00	18,36	26,62	32,45	40,68

Urmărind evoluția pe o perioadă de două decenii și jumătate de neîntreruptă activitate, de muncă plină de abnegație, hărnicie și stăruință a membrilor cooperatori, rezultă o dezvoltare continuă a C.A.P. Moara, creșterea bunăstării fiecărui participant la munca în gospodărie, a bunăstării generale. Aceasta se poate vedea în numărul mare de case noi construite, peste 300, adunarea celor răzlețite în vatra satului, încheierea electrificării localității. Bunăstarea generală se poate observa, chiar și numai trecînd pe drumul comunal, parte din el asfaltat, din alinierea caselor frumos ornamentate și îngrijite, din existența în localitate a unui dispensar, cu ca-

binet stomatologic, a unei frumoase școli cu 12 săli de clasă, a 4 grădinițe de copii, a unui magazin de desfacere a mărfurilor, din creșterea an de an a volumului desfacerii de mărfuri prin comerțul socialist (2.665.000 lei în 1962 la 11.249.000 lei în 1985) din existența în localitate a unei centrale telefonice automate, a 375 abonați la radio și televiziune ș.a.

Înțelegerea adevărului de mult verificat că pământul este bunul cel mai de preț al omului, pământul căruia trebuie să i te dăruiești întreaga viață, împletit cu celălalt mare adevăr că numai ogorul mare, înfrățit, este calea sigură de lichidare a înapoierii economico-sociale, calea rapidă spre dezvoltare a satului și întregii societăți s-a putut foarte bine observa studiind evoluția acestei localități, răsfirată și săracă altădată, unită, prosperă și înfloritoare astăzi, după trecerea a numai 25 de ani de muncă stăruitoare în Cooperativa agricolă de producție, simbolic numită „Drumul socialismului“

25 ANNEES DEPUIS LA FIN DE LA COOPÉRATIVISATION DE L'AGRICULTURE — LA COOPÉRATIVE AGRICOLE DE PRODUCTION MOARA, LE DÉPARTEMENT DE SUCEAVA

R É S U M É

Tout en abordant ce thème, l'auteur développe trois aspects : 1) Aperçu d'ensemble sur l'évolution du problème agraire pendant les 25 années d'agriculture socialiste — dotation technique, cadres de spécialité, le développement de la conscience des masses paysannes concernant la supériorité de l'agriculture socialiste qui en a résulté, le concept de la nouvelle révolution agraire en Roumanie ; 2) le reflet de la politique agraire du P.C.R. dans le département de Suceava — des résultats concernant la dotation technique de l'agriculture, les productions obtenues ; 3) La concrétisation de la supériorité de l'agriculture socialiste reflétée dans le développement d'une localité : la commune Moara, département de Suceava, commune qui, jadis éparpillée et pauvre, est devenue en rien que deux décennies et demie d'activité ininterrompue, de travail plein d'abnégation au cadre de la Coopérative agricole de production symboliquement appelée „Le chemin du socialisme“ — unifiée, prospère, florissante.

SOCIETATEA PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA (125 de ani de la înființarea ei)

VLADIMIR TREBICI

Se împlinesc 125 ani de la înființarea „Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina“. Creată la 1 mai 1862, sub denumirea de „Reuniunea română de leptură“, ea răspundea unor profunde aspirații și necesități naționale, culturale și politice ale românilor din Bucovina, smulsă silnic din trupul Moldovei, în 1775 de către Imperiul Habsburgic și supusă unui sistematic proces de asuprire și deznaționalizare. Cătorirea Societății pentru cultura și literatura română este legată de numele fraților Hurmuzachi, prezenți în toate actele mari culturale și politice din Bucovina, ale altor cărturari și patrioți, printre care Aron Pumnul, revoluționarul transilvan primit cu dragoste de Hurmuzăchești, de tânărul pe atunci profesor Ion Gheorghe Sbiera, care avea să-i urmeze lui Aron Pumnul la catedra de limba română de la liceul german din Cernăuți, devenind astfel dascălul lui Mihai Eminescu.

În cadrul adunării generale de constituire a societății la 19 aprilie / 1 mai 1862, cuvântul de deschidere este rostit de Alecu Hurmuzachi care declară : „...reuniunea noastră s-a născut prin puterea cea mai tare și legitimă, prin puterea ideii“. După el, ideea este **conștiința, demnitatea, dezvoltarea națională**. Scopurile societății erau definite astfel : deșteptarea „din amotirea în care am căzut un timp prea îndelungat“ ; începerea unei vieți noi de muncă încordată pentru înflorirea culturii și propășirea intelectuală a națiunii ; propagarea ideilor de pace și înfrățire între popoare ; crearea unei intelectualități locale, citirea și studierea publicațiilor și cărților românești, manifestări culturale, dezbateri, conferințe despre toate ramurile artelor, științei și literaturii, cultivarea limbii românești, educarea tineretului în spiritul dragostei pentru știință și artă, cultivarea virtuților și credinței neclintite în națiune și patrie. Este, după cum se poate judeca, un amplu program de educație națională și culturală, în care se regăsesc unele idei fundamentale formulate în memoriul înaintat Curții de la Viena, în anul 1848, de Eudoxiu Hurmuzachi și deputații bucovineni, Mihai Bodnar Bodnărescu și Grigori Ciupercovici. În acest memoriu, printre altele se cerea împăratului : „Păstrarea naționalității, adică : a legii, limbei și a obiceiurilor noastre, care noi din moși, din strămoși le avem, prin întemeierea de școli naționale în toate satele, la care școli limba mamei să se învețe, prin introducerea limbii țării la toate dregătoriile și prin așezarea în slujbe dregătorești mai ales a pămîntenilor noștri“¹⁾.

Vom recunoaște spiritul și tendințele doleanțelor revoluționarilor moldoveni care, în frunte cu M. Kogălniceanu și Vasile Alecsandri, în vara anului 1848 au fost găzduiți de bătrînul Doxachi Hurmuzachi (1782—1857) și cei cinci fii ai săi, la Cernăuți și la moșia lor de la Cernauca, desfășurînd o susținută activitate revoluționară.

În întreaga perioadă cît s-a găsit Bucovina sub ocupația vremelnică a Habsburgilor, Societatea pentru cultura și literatura română s-a străduit să realizeze întocmai programul de mai sus. În activitatea sa accentul a fost pus pe cultivarea limbii române, a sentimentului național în care scop s-a acordat o mare atenție învățămîntului.

Să amintim cu acest prilej că Societatea pentru cultura și literatura română a luat ființă doar cu un an mai tîrziu decît „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român“ (ASTRA), — care a sărbătorit anul trecut 125 de ani de la înființarea ei — dar a precedat înființarea „Junimii“ de la Iași (1863) și

¹⁾ Manifest - Scrisoare din 17 noiembrie 1848 semnat de Mihai Bodnar Bodnărescu, deputatul Rădăuților (cf. Jenică Popovici, Figuri și basme bucovinene, manuscris).

a Societății literare române (1866), care avea să devină, în 1879, Academia Română. În prima sa formă, Societatea a fost condusă de Alecu Hurmuzachi, secretar fiind Ion G. Sbiera. Chiar din primul an de existență „Societatea” avea 221 membri din toate centrele bucovinene, a organizat diferite manifestări, a deschis o sală de citire și o bibliotecă cu cărți românești, al cărei prim bibliotecar a fost Mihai Eminescu. De menționat că întreaga activitate se desfășura în limba română, folosindu-se alfabetul latin. Membrii activi ai „Societății” li s-au alăturat un număr important de membri sprijinitori din alte părți ale României, printre care: M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, Iliade Rădulescu, Gr. Sturza, Al. Xenopol, Al. Vlahuță, Andrei Șaguna, T. Cipariu, Gh. Bariț, C. Stamat, V. Stroiescu; B.P. Hașdeu care — fapt puțin cunoscut — a închinat nou înființatei „Societăți” o odă²⁾. Căci trebuie spus, ca și Academia Română, ai cărei membri erau aleși din toate provinciile românești, vădindu-se astfel caracterul de organ cultural și științific al tuturor românilor, tot așa și Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina s-a considerat părtaşă la întreaga mișcare culturală românească, a colaborat, prin reprezentanții săi, cu Academia Română, cu alte instituții de cultură, și-a asigurat colaborarea, în publicațiile sale, a numeroase personalități din România. În „Foia Societății...” întâlnim adesea numele lui V. Alecsandri; aici a publicat el poezia ce ne este atât de dragă: „Dulce Bucovină / Veselă grădină”.

O formă de acțiune a „Societății” au fost publicațiile. Între 1865 și 1869 a apărut „Foia Societății” al cărei redactor a fost Ion Gh. Sbiera. În coloanele revistei au fost publicate materiale primite de pe cuprinsul întregii țări. Între 1881 și 1884 a fost editată „Aurora Română”, iar între 1874—1931 Societatea a editat un „Calendar”, atât de îndrăgit de românii din Bucovina. Într-un asemenea calendar, curînd după războiul de independență, alături de studiile lui I. G. Sbiera „Originea Românilor” și „Despre teritoriul de astăzi ce-l locuiesc românii” au apărut și versurile: „Pînă unde mai răsună / Limba dulce și străbună / Limba care să trăiască / Limba românească / Pînă acolo-i frăcioare / Patria română, care / O numesc eu mare!”.

În același domeniu al publicațiilor mai trebuie spus că între anii 1897—1940 Societatea a tipărit 10 reviste și 20 de ziare.

Crearea unei catedre de limbă și literatură română la Universitatea din Cernăuți, înființată în 1875, și al cărei prim titular a fost același învățat și patriot Ion Gh. Sbiera, căruia îi urmează, ilustrul profesor Sextil Pușcariu, între anii 1906 și 1919³⁾, și a unei catedre de istorie sud-est europeană, în 1912, și încredințată ilustrului istoric, de mai tîrziu, Ion I. Nistor⁴⁾, se datorează străduințelor românilor din Bucovina și acțiunii neobosite a „Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina”.

Numeroase alte acțiuni și manifestări culturale au fost organizate de „Societate” pînă la Unire. „Societatea” a organizat turneele trupelor românești, începînd cu Fany Tardini, în 1864, și continuînd cu Petre Liciu; tot ea a organizat în 1910 la Cernăuți, Suceava, Cîmpulung, Rădăuți sezătorile literare ale Societății scriitorilor români, la care au participat Mihail Sadoveanu, D. Anghel, Șt. O. Iosif, Em. Gârleanu, I. Minulescu, Cincinat Pavelescu.

De neuitat a fost mitingul organizat de Societate la Cernăuți, în 1912, cînd miile de români au putut admira pe temerarul Aurel Vlaicu, urmărind cu emoție și cu speranță zborul avionului său spre Țară, trecînd peste pîrul Molnița, granița vremelnică dintre Bucovina și Moldova.

De cea mai mare importanță a fost activitatea „Societății” în lumea satelor. „Pentru a salva satele amenințate de deznaționalizare — nota Ion Negură — Societatea a susținut din fondurile proprii, sub stăpînirea austriacă, 14 școli elementare cu 26 de clase, frecventate de aproximativ 1.400 elevi; a înființat o școală normală particulară și cursuri de pregătire a ucenicilor meseriași și comercianți”.

Despre această școală normală, al cărei suflet și motor a fost — după aprecierea lui Sextil Pușcariu și Grigore Nandriș — înflăcăratul patriot Gh. Tofan, se mai cuvine spus că învățătorii pregătiți de ea s-au dovedit neobosiți apostoli la sate și că, din rîndurile lor s-au ridicat voluntari care au trecut în România, luptînd și jertfindu-și viața.

²⁾ Ion Negură, *Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina*, în: „SUCEAVA, Anuarul Muzeului Județean”, 4, 1977, p. 181—190.

³⁾ Jana Balacci, *Rodica Chiriacescu, Dicționar de lingviști și filologi români*, Editura Albatros, București, 1970, p. 211—214 și 223—224.

⁴⁾ *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1970, p. 240—241.

Memorabilele evenimente ale istoriei Bucovinei sînt legate de „Palatul Național” al „Societății” din Cernăuți: la 27 octombrie 1918, în Sala festivă se întrunesc delegații românilor din Bucovina, sub președinția președintelui „Societății”, arhiepiscopul Dionisie Bejan, devenind Constituanta și alegînd Consiliul Național, în frunte cu vajnicul luptător Iancu Flondor și hotărînd unirea necondiționată a Bucovinei cu Patria-Mamă; în aceeași sală a avut loc, la 11 noiembrie 1918, înfîlînirea istorică dintre generalul Iacob Zadik, comandantul armatei române, intrată în orașul Cernăuți, și Iancu Flondor, președintele Consiliului Național.

În același glorios an al Unirii, Congresul Național, întrunit în Sala sinodală a Reședinței Mitropolitane, la 28 noiembrie 1918 și care a proclamat solemn Unirea Bucovinei cu România, a avut ca președinte de onoare pe Dionisie Bejan, președinte al Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina. Într-adevăr, istoria națională și culturală a Bucovinei nu poate fi despărțită de istoria „Societății”.

Între cele două războaie mondiale, în noile condiții, „Societatea” și-a adaptat activitatea. A fost înființată o Școală țărănească, după modelul Gruntvig, a fost organizată o Universitate liberă în Palatul Național și în cadrul căreia au conferențiat valoroși oameni de știință și de literă.

Să nu uităm că „Societatea” a înființat două internate: unul pentru elevii de liceu și altul pentru ucenici și meseriași care, în decurs, de zeci de ani, au jucat un rol deosebit de important pentru viața culturală a Bucovinei. O bună parte din intelectualii dintre cele două războaie au trecut prin „Internatul de băieți români” de pe str. Mărășești, 24. În ultimul an de existență al acestui internat, director fiind profesorul Ion Brăteanu, internatul adăpostea 263 elevi, din care mai mult de jumătate erau fii de țărani. Este bine să se știe, că din numărul total al elevilor, jumătate erau veniți din Bucovina, peste o treime din Basarabia, restul din celelalte provincii istorice⁵⁾. Et în Arcadia ego! Și cred că nu sînt singurul în viață care-și amintește cu emoție și recunoștință de foștii directori ai Internatului (părintele Velehorschii, prof. V. Cîrdei), de vrednicii prefecți și subprefecți...

Multe ar mai trebui spuse despre Societatea pentru cultură, despre activitatea, despre meritele ei. Ni se pare necesar să amintim că toate societățile „de inițiativă particulară”, cum se spunea pe vremuri, erau afiliate la Societate. Iată-le: Societatea „Filarmonică” (1862), Societatea „Armonia” (1891), Muzeul Bucovinei (1892), Societatea Mazililor și Răzeșilor din Bucovina (1900), Societatea „Ciprian Porumbescu” (1903), Societățile arcașești (1905), Societatea meseriașilor și comercianților (1907), Societatea „Tudor Flondor” (1920), Conservatorul de muzică și artă dramatică (1925), Societatea scriitorilor bucovineni (1933). „Societatea” deținea o tipografie și o editură.

Să nu se uite că de la înființarea ei și pînă în ultimii ani, „Societatea” s-a întreținut din donații — veritabile danii — care i-au permis să organizeze școli și internate, secții locale de cultură, să acorde ajutoare și burse. Binecuvîntată în veci fie memoria bunilor români care au donat pentru „Societate”!

La fapte mari, oameni mari! „Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina” a avut parte de conducători energici, cărturari și patrioți, care, cu rîvnă și dragoste au lucrat pentru înfăptuirea idealurilor pe care și le propuseseră la înființare. În decursul existenței sale au activat 10 președinți și 14 vicepreședinți împreună cu secretarii „Societății”. Să-i amintim în ordine cronologică (Anexa 1).

Gîndul cel bun a pornit de la frații Alecu și Gheorghe Hurmuzachi, de la Aron Pumnul (1818—1866), de la Ion Gh. Sbiera (1836—1916), pe care îi vom cinsti întotdeauna ca pe începători.

Și cum amintirea ilustrelor personalități este legată de istoria Bucovinei, vom încheia cu acei care, în ultimii ani, s-au ostenit pentru organizarea manifestărilor culturale ale românilor din această „dulce Bucovină”: Ciprian Rațiu și Jenică (Eugen) Popovici.

Un cuvînt aparte se cuvine spus, în evocarea noastră, despre ultimii președinți și vicepreședinți ai „Societății pentru cultură”: învățatul filolog, profesorul Grigore Nandriș (1895—1968), fost ofițer voluntar în primul război mondial și fratele său mai mare, doctorul Ioan Nandriș (1890—1967), fost director al Spitalului Central din Cernăuți, despre neuitații noștri profesori, adevărați dascăli de cuget și simțire românească: de la Liceul „Aron Pumnul”, profesorul și directorul liceului, Emanuel Iliuț, profesorul Ion Brăteanu, directorul internatului; de la liceul „Mitropolitul Silvestru”,

⁵⁾ *Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina. Raportul general pe anii 1942—1943*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1944, p. 108—111.

profesorii Alexandru Vitencu, Constantin Loghin și pr. dr. Erast Costea. Cei 20 de foști membri ai Societății care se află în București (Anexa 2) se asociază omagierii foștilor președinți și vicepreședinți ai „Societății“.

Cinstind pe înaintașii noștri și lucrarea lor nobilă pe tărîmul culturii și literaturii române din Bucovina, să ne învrednicim să-i pomenim an de an și să trecem celor tineri legămîntul de a nu uita pe acești iluștri cărturari și patrioți și pilda vieții lor

ANEXA 1

SOCIETATEA PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA (1 mai 1862)

1. Aron Pumnul (1818—1866)
2. Ciprian Porumbescu (1853—1883)
3. Prof. Ion G. Sbiera (1836—1916), membru al Academiei Române

Președinți

1. Mihai Zotta (1862—1863)
2. Mitropolitul Eugen Hacman (1863—1864)
3. Gheorghe Hurmuzachi (1865—1882)
4. Victor Stârcea (1882—1887)
5. Iancu Zotta (1888)
6. Eudoxiu (Doxuță) Hurmuzachi (1889—1899)
7. Arhipresviter Dionisie Bejan (1900—1920)
8. Preot, prof. univ. Vasile Gheorghiu (1923—1929), membru de onoare al Academiei Române
9. Prof. univ. Grigore Nandriș (1929—1942)
10. Dr. Ion Nandriș (1942—1944)

Vicepreședinți

1. Alecu Hurmuzachi (1862—1863), membru al Academiei Române
2. Ion Calitciuc (1864—1874) pr. prof. Inst. Teologic Cernăuți
3. Mitropolitul Silvestru Morariu (1874—1880)
4. Arhimandrit Miron Călinescu (1880—1889), prof. la Fac. Teologie Cernăuți
5. Mitropolitul Vladimir de Repta (1889—1896), membru de onoare al Academiei Române
6. Iancu Flondor (1896—1909)
7. Prof. univ. Sextil Pușcariu (1909—1910), membru al Academiei Române
8. Tudor V. Ștefanelli (1910—1920), membru al Academiei Române
9. Avocat Nicu Vasiloschi (1920—1929)
10. Prof. Ion Brăteanu (1929—1938)
11. Prof. Alexandru Vitencu (1929—1936)
12. Prof. Em. Iliuț (1936—1942)
13. Prof. Constantin Loghin (1942—1944)
14. Prof. Dr. Erast Costea (1942—1944)

Secretari (ultimii)

1. Pr. Victor Berariu
2. Dragoș Vitencu
3. Ion Negură

Alții

1. Ciprian Rațiu
2. Jenică (Eugen) Popovici

ANEXA 2

SOCIETATEA PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA (MEMBRII DIN BUCUREȘTI)

1. Traian AVRAM
2. Pantelimon BIRAU, preot
3. Orest BUCEVSCHI, pr. prof. univ. dr.
4. Claudiu DOMBROVSCHI
5. Vasile GRIGOROVICI
6. Silvia GROSARIU
7. Filon LAURIC
8. Octavian LUPU, dr.
9. Zaharia MACOVEI (E. AR. ZAHARIA), prof.
10. George MACRIN
11. George NIMIGEAN, prof. univ. dr.
12. Nicanor PETENGHEA, preot
13. Ștefan PIERSIC, dr.
14. Augustin Z. N. POP, prof. univ. dr. doc.
15. Vladimir PRELIPCEAN, pr., prof. univ. dr.
16. Liviu RUSU, prof.
17. Barbu SLUȘANSCHI, prof.
18. Nicolae SPÎNU
19. Iosif ȘINDELARU
20. Leon TOPA, prof. dr.

LA SOCIÉTÉ POUR LA CULTURE ET LA LITTÉRATURE ROUMAINES EN BUCOVINE (125 ans depuis sa fondation)

R É S U M É

L'article représente un bilan historique de l'activité déployée par „La Société pour la Culture et la Littérature Roumaines en Bucovine“, bilan occasionné par le 125-e anniversaire de sa fondation. On souligne le caractère national du programme adopté par la société et on mentionne les principales directions de réalisation de ce programme : la promotion de publications roumaines, l'appui accordé à l'enseignement dans la langue nationale (surtout à la campagne), a.d.s. On insiste également sur le rôle de la Société dans la préparation des consciences afin de réaliser l'acte de l'Unification de 1918. On rappelle des présidents, des vice-présidents et des secrétaires qui se sont imposés par des mérites particuliers tout comme d'anciens membres de la société, se trouvant maintenant à Bucarest.

CONSEMNARI
CU PRIVIRE LA UNELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE
DIN ORAȘUL SUCEAVA

GRIGORE FOIT

Referitor la trecutul orașului Suceava o importantă sursă de informare au constituit-o descoperirile arheologice prilejuite de diferite lucrări de construcții. Este adevărat că asemenea lucrări, în funcție de specificul lor, impun unele restricții în ce privește cercetarea arheologică și datorită condițiilor în care se execută săpăturile pe astfel de șantiere, datele obținute rămân limitate, ceea ce nu le scade însă din importanță. Ca urmare a unor săpături de construcții, au fost descoperite valoroase obiective științifice. Voi reaminti doar unele dintre cele mai însemnate, publicate până în prezent.

La Siliștea Șcheii, a fost scoasă la iveală o așezare a dacilor liberi din secolele II—III e.n.¹⁾, iar pe șantierul de construcții Ana Ipătescu, între străzile Sturza Vodă, Ștefan cel Mare și Alexandru cel Bun, a fost identificat un cimitir de incinerare dacică²⁾ din aceeași epocă, poate chiar aparținând așezării menționate anterior, într-o anumită fază a existenței sale. Cu prilejul lucrărilor de construcție la noul spital al orașului, au fost găsite două morminte în cutie de piatră, aparținând purtătorilor culturii amforelor sferice³⁾.

Dintre cele mai importante descoperiri monetare, tot datorită unor lucrări de construcție, menționez tezaurul de la Blocul Hotel⁴⁾, pe cel de la Căramidărie⁵⁾, cel de lângă Hanul Domnesc⁶⁾ și pe cel de pe strada Mihai Viteazul⁷⁾.

Au mai fost însă scoase la iveală și multe alte construcții și obiecte de interes arheologic și, prin aceasta, și istoric, dintre care unele au fost publicate sau cel puțin semnalate. Între acestea sînt cuptoarele de ars ceramică, de ars piatra de var și unele pentru pline, diferite ateliere meșteșugărești, numeroase fragmente de ceramică, de teracote sau monede izolate. Informațiile obținute în ultimele decenii pe această cale, alături de cele ce s-au cîștigat pe baza cercetărilor arheologice sistematice din ultimii ani, a altor descoperiri mai vechi și a documentelor scrise ne dau posibilitatea să ne creăm o imagine mai cuprinzătoare cu privire la ceea ce a fost Suceava de-a lungul veacurilor, dîndu-ne totodată și valoroase știri referitoare la cele petrecute pe aceste locuri cu mii de ani în urmă.

¹⁾ GRIGORE FOIT, Așezarea dacică de la Siliștea Șcheii (sec. II—III e.n.) în Suceava, I, 1969, p. 23—36.
²⁾ Idem, Cimitirul de incinerare dacic din secolele I—III e.n. de la Suceava, în Suceava, III, 1973, p. 257—264.
³⁾ Idem, Două morminte ale culturii amforelor sferice descoperite la Suceava, în Suceava, III, p. 217—226.
⁴⁾ OCTAVIAN ILIESCU și GRIGORE FOIT, Un tezaur de monede moldovenești din prima jumătate a secolului al XV-lea, descoperit la Suceava, în Arh. Mold., V, 1967, p. 145—167.
⁵⁾ GRIGORE FOIT, Un tezaur monetar din secolele XV—XVII descoperit la Suceava, în SCN, III, 1960, p. 511—515.
⁶⁾ Idem, Un tezaur de denari din secolul al XV-lea la Suceava, în SCN, VII, 1980, p. 167—170.
⁷⁾ Idem, Un tezaur monetar din secolul al XVI-lea descoperit la Suceava, în Noi tezaure monetare medievale descoperite în regiunea Suceava, Suceava, 1967, p. 15—22.

au fost ele de intense și nici pentru cât timp sau în ce perioadă anume¹²⁾.

Șanțul de apărare al orașului. În aprilie 1970 la intersecția străzilor 6 Noiembrie și Mihai Eminescu¹³⁾, cu prilejul construirii unui nou bloc, a fost interceptat șanțul de apărare al orașului. Această descoperire intervenea după ce se terminase cercetarea în diferite puncte din oraș a fostului șanț de apărare a Sucevei din secolul al XV-lea, de către Elena Busuioc, în cadrul șantierului arheologic Suceava¹⁴⁾.

Șanțul de apărare a fost prins în taluzul de vest al șanțului de fundație și parțial în alte puncte de săpătură. Deschiderea acestui șanț la partea superioară, atât cât s-a păstrat, era de 14 m. Se pare că a suferit mai mari deteriorări pe latura dinspre strada Mihai Eminescu. Deși această latură a șanțului, fiind cea dinspre interiorul orașului, trebuia să fie mai ridicată decât cea opusă, căci pe această latură ar fi trebuit să se adauge inițial și pământul rezultat din săparea șanțului, acum apărea la un nivel mai jos cu circa 0,50 m față de malul opus. Această situație s-ar fi putut explica prin intervenții târzii ale constructorilor suceveni (trasări de șoseie, construcții de case etc). Din observațiile făcute la fața locului, se putea trage concluzia că șanțul nu fusese acoperit decât mult mai târziu, probabil în secolele XVII—XVIII și în etape, cu mult după ce funcționalitatea lui ca mijloc de apărare dispăruse.

În partea inferioară a escarpei șanțului (deci, pe latura dinspre oraș), s-au observat resturi de la arderea la roșu a pământului¹⁵⁾, probabil fundul unei rigole. Într-o altă secțiune, la circa 6 m de taluzul săpat de constructorii moderni și paralelă și cu aceasta, s-a putut observa aceeași arsură, a cărei grosime atingea pe alocuri 0,15 m pe o lățime ce depășea un metru. S-a putut, totodată, observa că șanțul era orientat spre actualul Liceu „Petru Rareș”, într-o zonă din spatele căruia, de altfel, fusese surprins în secțiunea executată de Elena Busuioc cu mai mulți ani în urmă. Am putut remarca faptul că, în secțiunea pe care o cercetăsem, arsură se afla în special în zona inferioară a șanțului de apărare pe latura dinspre oraș și, în parte, pe fundul șanțului. Totodată, partea inferioară a șanțului (fundul prezenta unele bucle. Pe unele porțiuni, fundul șanțului era ars la roșu, iar pe altele prezenta doar o dungă neagră mai subțire sau mai groasă. Deci, arderea nu fusese egală și uniformă. Culoarea negricioasă apărea ca urmare a unei încălziri mai ușoare a solului și a unei arderi incomplete a acestuia. Fragmentele de lemn ars erau în cantitate variată. Aceasta denota că lemnul, ars incomplet sau înăbușit, s-a păstrat sub formă de cărbune.

S-au găsit și fragmente de lut bătătorit, mai mult sau mai puțin ars, care s-ar putea să fi provenit din pământul introdus între doi pereți de nișe, de scinduri sau de birne, iar lemnul arzând, pământul de umplutură se va fi prăbușit peste cărbunii rezultați din ardere. Așa se putea explica existența unor mase de pământ ars, suprapuse pe alocuri stratului de cărbune. Proveniența pământului ars suprapus fragmentelor de lemn carbonizat s-ar putea explica și prin surparea unei părți din zona superioară a șanțului de pe latura dinspre oraș, antrenată o dată cu prăbușirea palisadei incendiate sau după un timp oarecare¹⁶⁾.

În umplutura intervenită după trecerea anilor, la adâncimi variate, apăreau fragmente de pământ ars, cioburi și pământ scurs mult mai târziu. Nu a fost găsit material arheologic care să ajute la datarea șanțului, dar, indiscutabil, era vorba de o continuare a șanțului de apărare din secolul al XV-lea¹⁷⁾, al cărui traseu, de altfel, a fost precizat prin studiul Elenei Busuioc¹⁸⁾.

În rindurile ce urmează, doresc să consemnez alte descoperiri făcute întâmplător pe raza orașului Suceava, unele dintre ele fiind doar semnalate de subsemnatul cu alte prilejuri¹⁹⁾, rămânând până în prezent necunoscute în lumea științifică.

La Siliștea Scheii, o descoperire monetară făcută întâmplător în anul 1971²⁰⁾ a adus o confirmare a datării așezării dacice de aici, făcută anterior. După cum se știe, pe malul drept al pârului Șcheia, pe latura din dreapta a șoselei asfaltate Suceava — Gura Humorului, cu prilejul executării unor lucrări de terasament pentru linia ferată, a fost determinată în anii 1959 — 1960, pe o suprafață de peste 2 ha, existența unei așezări dacice din secolele II—III e.n. Din această așezare s-au cercetat mai multe locuințe, trei cuptoare de ars ceramică și mai multe vetre deschise, recoltându-se o însemnată cantitate de ceramică de producție dacică. Aceasta este de factură superioară, lucrată la roata rapidă de picior, dintr-o pastă fină, de culoare roșie, dar și cenușie, bine și uniform arsă. De variate forme și mărimi, vasele produse în această așezare denotă o încontestabilă influență culturală provincial-romană de peste munți, dar, în același timp, dovedesc o bogată producție meșteșugărească locală, o înflorire remarcabilă a producției dacice de ceramică. În lipitura unuia dintre cuptoare a fost descoperită cu acest prilej o monedă romană de argint, puternic arsă. Cu multă greutate și cu oarecare aproximație, s-a stabilit că este vorba de un denar de la Antonius Pius (138—161) sau de la Marcus Aurelius (161—180). Era un prim indiciu care aducea până la un punct precizări în datarea complexului arheologic de la Siliștea Scheii. Aceasta referindu-ne, bineînțeles, la stratul de cultură dacic, măcar pentru zona restrânsă a acestuia cercetată cu acel prilej²¹⁾.

Cercetări ulterioare, întreprinse de Muzeul din Suceava, au dat posibilitatea să se constate că așezarea dacică de la Siliștea Scheii nu-și încheia existența în secolul al III-lea e.n., fiind indicii că ea a continuat să ființeze și în secolul al IV-lea²²⁾, probabil cu o tendință de deplasare spre nord-est de vechea vatră a așezării.

Lucrări ulterioare de construcție în imediata apropiere a locului cercetat de noi, printr-o descoperire de mare însemnătate făcută cu totul întâmplător, au venit în sprijinul cercetărilor arheologice. Săpându-se un șanț pentru un canal de scurgere spre pârul Șcheia, pe latura din stânga șoselei Suceava — Gura Humorului, s-a ajuns la nivelul de cultură dacic, scoțându-se numeroase fragmente ceramice lucrate la roata rapidă de picior. Deosebită importanță prezenta descoperirea unui denar imperial roman de argint, bine păstrat, care a putut fi datată cu toată precizia. Moneda provenea de la Marcus Aurelius Antonius și purta pe avers următoarea legendă: M(ARCUS) ANTONINVS AVG(VSTVS) TR(IBVNICIA) P(OTESTATE) XXIX, iar în câmp bustul laureat al împăratului întors spre dreapta. Pe revers, se găsea următoarea legendă: IMP(ERATOR)... CO(N)S(VL) III. Partea marcată prin mai multe puncte era tocită și cuprindea cifra ce arăta în al cîtelea an succesiv împăratul fusese investit cu titlul de **Imperator**. Cunoșcându-se că în anul al treilea de consulat și al 29-lea de putere tribuniciară Marcus Aurelius era în al nouălea an **Imperator**, deducem că pe partea tocită se afla cifra IX, mai curînd decât VIII, spațiul liber pentru această inscripție fiind prea mic pentru cea de a doua variantă. Deci, reîntregit, reversul cuprindea inscripția: IMP(ERATOR) IX CO(N)S(VL) III. În câmp, era înfățișată zeița **Securitas**, așezată pe tron, întoarsă spre stînga, ținînd un sceptru vertical în mîna dreaptă (și acesta puțin tocit), iar cu mîna stîngă sprijinindu-se de tron. Indicațiile erau suficiente pentru stabilirea anului emiterii monedei și anume anul 174 e.n.

Ne putem da seama de marea însemnătate pe care o prezenta această descoperire. Era, deci, neîndoieșnică datarea așezării noastre pentru secolul al II-lea e.n., iar datele arheologice culese pînă acum ne permiteau să-i apreciem existența în secolele următoare, deocamdată pînă în secolul al IV-lea, fără a se preciza dacă pe parcurs a intervenit o întrerupere în viața ei. Există unele indicii că au fost posibile și aici

¹⁹⁾ Menționez cîteva dintre aceste semnalări, apărute în ziarul „Zori noi”: **Noi informații cu privire la trecutul orașului Suceava**, nr. 4654 din 24. XI. 1962; **O interesantă descoperire arheologică**, nr. 5547 din 13. X. 1965; **La Suceava, o importantă descoperire arheologică**, nr. 7000 din 21. VI. 1970; **Noi informații privind istoria Sucevei**, nr. 7059 din 30. VIII. 1970; **Importante descoperiri arheologice**, nr. 7345 din 1. VIII. 1971.

²⁰⁾ Descoperirea a fost semnalată de subsemnatul în articolul **Importante descoperiri arheologice**, în **Zori noi** nr. 7345 din 1. VIII. 1971.

²¹⁾ Vezi și Gr. Foiț, **Așezarea dacică de la Siliștea Scheii (sec. II—III e.n.)**, în **Suceava**, I. 1969, p. 23—36; Idem, în **Materiale**, IX, 1970, p. 390—398. Menționez, totodată că aici s-au găsit și materiale arheologice medievale, care încă nu au fost date publicității în ansamblul lor.

²²⁾ Gr. Foiț și M. Ignat, **Orizonturi noi de cercetare istorică la Siliștea Scheii**, în **Zori noi** nr. 6894 din 15. II. 1970.

¹²⁾ Gr. Foiț, **Căminul de incinerare dacic din secolele II—III e.n. de la Suceava**, în **Suceava**, III, 1973, p. 261—263; Gh. Bichir, **Costobocii**, în **Suceava**, VIII, 1981, p. 183—192.

¹³⁾ Pe parcursul prezentării descoperirilor, străzile au fost menționate cu denumirile lor de la data descoperirii.

¹⁴⁾ De altfel, cercetătoarea a dat publicității concluziile finale. Vezi Elena Busuioc, **Șanțul de apărare al orașului Suceava din secolul al XV-lea (raport definitiv)**, în **Materiale**, IX, 1970, p. 401—406.

¹⁵⁾ Observațiile făcute sint parțiale, date fiind condițiile în care au putut fi făcute, aici fiind vorba de o lucrare de construcție în curs de executare, pe care nu aveam posibilitatea de a o deteriora sub nici o formă.

¹⁶⁾ După informațiile obținute, nu am putut stabili care din aceste două variante ar putea fi acceptată.

¹⁷⁾ Descoperirea am semnalat-o în ziarul **Zori noi** nr. 7059 din 30. VIII. 1970 în articolul **Noi informații privind istoria Sucevei**.

¹⁸⁾ Nu am remarcat în această zonă a șanțului de apărare nici indicii care să arate că aici ar fi existat o cale de acces în interiorul întăriturii, deci și în interiorul orașului, deși, cu siguranță, pe traseul șanțului vor fi existat unele asemenea amenajări. De altfel, nici Elena Busuioc nu a surprins în secțiunile cercetate de ea vreo asemenea amenajare. V.: El. Busuioc, **op. cit.**, p. 404.

Menționez că pe linia aceluiași traseu, șanțul de apărare a fost interceptat și pe spațiul unde se înalță în prezent hotelul „Bucovina”, în zona fostului Teatru de vară, (într-un alt punct decât secțiunea studiată de El. Busuioc), care nu a putut fi cercetat decât în mică măsură, datorită condițiilor în care s-a executat lucrarea de fundații de pe acest șantier²⁵). Observațiile făcute atunci nu prezentau aspecte deosebite față de constatările făcute de cercetătoarea mai sus amintită, ci se integrau acestora.

Rigole și conducte de scurgere. Pe strada Republicii, spre est de casa de la nr. 19, care este alături de birourile Centrului de librării, a fost descoperită în august 1967, la 1,90 m adâncime, o rigolă de scurgere construită din pietre legate cu mortar. Rigola este săpată în piatră în formă de U, avind adâncimea de circa 0,20 m și lățimea la partea superioară de 0,20 m. Rigola era protejată cu plăci de gresie bine fixate, prinse cu mortar, în care erau amestecate și fragmente mărunțite de cărămidă. Aceasta era orientată pe direcția SV—NE cu scurgerea spre NE, după ce s-a putut observa, și a putut fi cercetată pe o lungime de circa 4 m pe colțul de NV al unei pivnițe, care era în curs de săpare la o casă particulară pînă la adâncimea de circa 2,50 m. Nu s-au găsit fragmente ceramice sau alte materiale arheologice care să poată facilita datarea. Ținînd seama de tehnica de construcție, rigola poate fi datată pentru epoca medievală. Este posibil ca aceasta să-și fi avut scurgerea în șanțul de apărare al orașului, care își avea traseul la cîțiva metri spre NE de punctul cercetat, dar nu se poate preciza în ce perioadă a fost construită și utilizată.

O altă rigolă de scurgere a fost descoperită cu prilejul săpăturilor efectuate în mai 1972 pentru extinderea hotelului P.C.R. de pe str. Vasile Bumbac. Rigola se afla la adâncimea de 1,65 m, avea secțiunea dreptunghiulară, cu lățimea de 0,25 m și adâncimea de 0,20 m și era orientată pe direcția est-vest, cu o oarecare deviere, cu ușoară înclinație spre vest. Fundul și pereții acesteia erau construite din piatră legată cu mortar de var și tencuite. Se pare că, după ce a fost construită astfel, rigola a fost supusă unei arderi pe întreaga suprafață tencuită la interior, ceea ce a făcut ca aceasta să prezinte o culoare roșiatică și să câștige în impermeabilitate. Aceasta era acoperită la partea superioară cu plăci de piatră prinse cu mortar de var. Pietrele respective nu prezentau nici un fel de urme de ardere, ceea ce denotă că mai întîi s-a dat foc rigolei proaspăt construite pentru a o face impermeabilă și apoi a fost acoperită cu plăcile de piatră menționate. Și de această dată nu s-au găsit urme ceramice în poziție clară pentru o eventuală datare a acesteia, iar în cavitatea ei s-a găsit pămînt infiltrat printre pietrele de deasupra, un pămînt de culoare negricioasă, cu urme de cărbune. Pietrele pereților și fundului rigolei erau zidite în poziție orizontală și bine prinse între ele. La fel și pietrele așezate deasupra acesteia, pentru a o proteja și totodată pentru a o izola. Poate că nu întîmplător această rigolă se afla relativ la mică distanță spre est de șanțul de apărare al orașului.

În mai 1967, cu prilejul săpăturilor pentru fundație și subsol la clădirea noului spital al orașului, a fost descoperită o altă rigolă de scurgere la adâncimea de 1,20 m. Ca sistem de construcție, aceasta era asemănătoare cu aceea de pe strada Republicii și poate fi considerată ca aparținînd epocii medievale. Ea avea deschiderea în formă de U, fiind de 0,25 m în lățime și 0,20 m adâncime. Și această rigolă, tot din piatră prinsă cu mortar de var în care erau fragmente mărunțite de ceramică, era acoperită cu plăci de gresie, pentru protejare și izolare. Săpătura fusese făcută pînă la pămîntul viu, care aici era de culoare galbenă. În urma săpăturilor sistematice din septembrie 1967, după aprecierile făcute la fața locului, rigola avea orientarea SE—NV, cu scurgerea spre NV. Nu s-au descoperit materiale arheologice care să poată duce la determinarea mai precisă a vechimii acesteia. S-ar putea ca aceasta să fie contemporană cu cea de pe strada Republicii și cu cea de la hotelul P.C.R.

În octombrie 1963, cu prilejul unor lucrări de canalizare pe strada Sturza Vodă, între casele cu nr. 30 și 32, T.R.C. Suceava a interceptat la adâncimea de 1,70 m o conductă de scurgere, orientată pe direcția nord-sud la circa 1100 m de pîrîul Cetății. Conducta era formată din tuburi de ceramică prinse între ele cu mortar de var, în care erau amestecate fragmente mărunțite de cărămidă. Tuburile erau acoperite cu un strat izolator de mortar de var, fără a folosi și alt mijloc de protejare. Nu a putut fi scos la iveală nici un fel de material arheologic pentru o eventuală datare, datorită în parte și faptului că șanțul executat de T.R.C. era de numai 0,5 m lățime și la o adâncime foarte mare. Nu s-a putut stabili cu exactitate înclinația respectivei con-

²⁵ Adâncimea în care se săpaseră fundațiile era mult prea mare pentru a se putea face o cercetare sistematică a săpăturii. Se observa însă bine profilul șanțului pe zone care nu fuseseră afectate de construcții ulterioare.

ducte. Este de presupus că în cele din urmă, punctul final de scurgere trebuie să fie pîrîul Cetății.

În septembrie 1965, în curtea fostului liceu de fete (în prezent, Școala generală nr. 2), în colțul de sud-vest al curții, s-a interceptat o altă conductă de scurgere, de un sistem în parte asemănător cu cel de pe strada Sturza Vodă. Descoperirea s-a făcut cu prilejul săpăturilor în scopul amenajării unei gropi pentru sărituri în lungime. Conducta a fost găsită în colțul de nord-vest al acestei gropi pe o lungime de 1,60 m, la o adâncime de circa 1 m, fiind orientată pe direcția est-vest, cu o ușoară deviere și cu scurgerea spre est. Conducta este formată din tuburi de ceramică de 0,40—0,45 m lungime și cu diametrul de 0,08 — 0, 12 m. Tuburile aveau unul din capete cu diametrul mai mare pentru a se putea îmbuca întreolaltă²⁶). Cu prilejul săpăturilor, o parte din tuburi au fost sparte. Demn de remarcat este și faptul că acestea erau foarte bine prinse unul într-altul, locul de îmbucare fiind bine sudat cu mortar de var. Un strat izolator de mortar acoperea și corpul tuburilor, care, astfel montate, și izolate, se aflau așezate pe un pat de pietre legate cu mortar. Pe toate laturile, tuburile erau protejate cu pietre prinse într-un mortar de var, păstrate în foarte bune condițiuni. Tuburile de conductă făceau masă comună cu stratul protector de pietre și mortar. În felul acesta, partea superioară a acestui sistem constructiv se afla la adâncimea de circa 0,60 m de la solul actual de călcare. După toate probabilitățile sistemul de conducte de o foarte bună execuție pare a fi contemporan cu palatul Curții Domnești și ar putea aparține unui sistem de scurgere a reziduurilor de la vreuna din construcțiile anexă ale Curții spre un eventual punct de colectare, de unde va fi fost amenajată o scurgere spre pîrîul Cetății.

Ținînd seama de faptul că și în trecut au fost descoperite în diferite puncte de pe raza orașului rigole sau conducte de scurgere, se poate pune întrebarea dacă nu va fi existat pe anumite zone ale orașului un sistem de canalizare încă din secolele XV—XVI. Totodată s-ar putea ridica problema dacă șanțul de apărare al orașului nu putea fi folosit pentru deversarea unor reziduuri menajere fie încă din timpul cînd mai avea funcția defensivă, fie în secolele următoare, lăsîndu-se pe seama ploilor și a soarelui purificarea acestuia. Fără îndoială că preocupări în legătură cu instituirea unui sistem de canalizare nu vor fi lipsit nici mai tîrziu, căci s-au descoperit în unele locuri tuburi de conducte smălțuite, care se îmbucau prin înșurubare, acestea fiind prevăzute cu filet exterior la un capăt și interior la celălalt. Abia la începutul secolului al XX-lea s-a introdus în oraș sistemul modern de aprovizionare cu apă și de canalizare, care, în deceniile care au urmat, a fost perfecționat și extins.

Aprovizionarea cu apă. Desigur că s-ar putea pune întrebarea dacă, pentru aprovizionarea cu apă, nu se foloseau pe raza orașului în epoca medievală conducte de aducțiune a apei, așa cum s-a putut constata că au existat pe cîmpul șanțurilor sau pe Dealul Tătărași. Pentru a se fi putut însă folosi conductele, trebuiau să se găsească surse de apă la suprafață sau foarte aproape de suprafața solului, de unde să existe pante de scurgere a apei, ceea ce este foarte greu de presupus pentru zona de platou a Sucevei. În schimb, la periferii, la poalele acestui platou, se găseau surse de apă de o foarte bună calitate și din abundență. Este foarte posibil că orașenii le vor fi folosit pe acestea din timpurile cele mai vechi și nu vor fi avut nevoie de un sistem oarecare de transportare a apei. Pe de altă parte, Curtea Domnească putea fi aprovizionată cu apă de o calitate excelentă de la Fîntîna Domnească, care se afla destul de aproape de ansamblul de construcții al Curții Domnești. Probabil că, în anumite locuri de pe platoul pe care erau construcțiile vechiului oraș, au existat și unele fîntîni, care însă nu vor fi fost în număr prea mare.

Legată de modul de captare a apei și de transportare a acesteia spre un punct sau altul de colectare a apei în vederea utilizării ei, este o importantă descoperire făcută la 15 octombrie 1964 în curtea casei lui Gheorghe Hostiuc din Ipotești, în acea vreme prima gospodărie pe dreapta drumului ce ducea de la Suceava în satul Ipotești. Indiferent dacă este vorba de o sursă de aprovizionare a orașului sau a Cetății de Scaun, descoperirea prezintă o deosebită însemnătate.

Proprietarul săpa o pivniță de 3,10 × 2,20 m la circa 1,60 m de peretele dinspre sud al casei. În colțul de sud-vest al săpăturii, la adâncimea de circa 1,20 m a fost interceptată o conductă pentru apă, orientată SV—NE, împreună cu o construcție de mici dimensiuni din piatră prinsă cu mortar, protejată și la partea superioară cu plăci de piatră. În această construcție de zid era încastrată conducta, care ducea spre colțul

²⁶) Descoperirea am semnalat-o în Zori noi nr. 5547 din 13. X. 1965 prin articolul O interesantă descoperire arheologică.

de nord-est al pivniței. Conducta era formată din tuburi de ceramică tipic medievale, fiind demontate șase tuburi intacte, care fuseseră și ele prinse cu mortar de var și se imbucau una într-alta. Conducta trecea pe sub casa gospodarului. După toate probabilitățile, aici a fost descoperită o fântiniță de captare a apei, având mai puțin de 1 m înălțime și circa 0,5 m diametru, de unde, prin conductă, apa era dirijată spre nord-est. În caseta săpată pentru pivniță, nu s-a găsit ceramică, iar pământul fiind de culoare neagră uniformă, nu s-au putut stabili, anumite raporturi stratigrafice. În această fântiniță (știubei, după o denumire uzitată în satele noastre), erau captate izvoare cu apă bună de băut și apa era dirijată prin conductă în direcția orașului sau a Cetății. Tubul de conductă era încastrat aproape pe fundul fântiniței, iar înclinația conductei era spre nord-est, cum era și firească, de altfel. De remarcat este faptul că tuburile nu erau protejate și nici izolate de solul în care erau îngropate, situație asemănătoare cu cea constatată la tuburile de aducțiune a apei de pe Cîmpul Șanțurilor. Întorcându-se o prăjină în conductă, aceasta a putut pătrunde în interior pe toată lungimea ei de mai bine de 2 m, ajungând sub spațiul construit al casei, ceea ce demonstrează că tuburile de conductă nu fuseseră sparte când se înălțase casa, ele fiind la o adâncime mai mare decât zidul de fundație și totodată că și conducta trecea mai departe. Poziția locului, de altfel, un platou alungit și înclinat spre nord, permitea efectuarea unei asemenea lucrări de transportare a apei pe o distanță mare, unele accidente de teren putând fi ocolite.

Dacă această sursă de apă era destinată Cetății de Scaun, desigur că aceasta nu era singura. După același sistem, putea fi captată și transportată prin conducte apa și din alte puncte cu un nivel mai ridicat. Se știe că pe platoul Cetății, denumit Cîmpul Șanțurilor, s-au descoperit și cercetat mai multe asemenea conducte de aducțiune a apei. Cercetările de pînă acum nu au putut stabili unde era colectată această apă pentru a fi folosită de aparătorii Cetății. Poate că una dintre aceste surse este fântinița descoperită și cercetată la Ipotești.

Cuptoare și instalații meșteșugărești. Cu prilejul efectuării săpăturilor de fundație pentru un bloc de pe strada 6 Noiembrie, a fost interceptat în peretele de apus al șanțului de fundație al blocului, la adâncimea de 2,70 m, un cuptor cu prichici, de mai mari dimensiuni. Cuptorul avea în diametru circa 2,80 m, prichiciul fiind lat și înalt de 0,40 m. Peretele cuptorului prezenta o arsură de cca 0,08 m în zona de deasupra prichiciului. Atît pe prichici, cît și în lada focului, se găsea o cantitate apreciabilă de cenușă și cărbuni, peste care se prăbușise și o parte din peretele cuptorului, în grosime de 0,20—0,30 m. Peste acestea s-a adăugat ulterior pămînt de scursură.

În imediată apropiere, la cca 0,30 m spre nord de acest cuptor, a fost interceptat mai la suprafață un cuptoraș cu diametrul de 0,80 m, săpat deasupra unei gropi circulare ce se adîncea cu cca 0,30 m față de nivelul primului cuptor. Groapa nu prezenta urme de arsură și nici nu conținea materiale arheologice.

Nu a putut fi determinată cu exactitate vechimea acestui complex arheologic și nici în ce scop a fost folosit. El este în orice caz de proveniență medievală și era folosit de meșteșugari. Nu se poate preciza nici relația dintre groapă și cele două cupatoare.

Cu prilejul săpăturilor de fundație pentru blocul I 2 de pe strada Ana Ipătescu, pe latura de sud a săpăturii, a fost descoperit, la 2 noiembrie 1962, un cuptor de ars oale din epoca medievală, de tipul cuptoarelor cu ciupercă, fundul acestuia aflîndu-se la circa 1 m adîncime de la actualul nivel al solului. S-a păstrat pînă la cca 0,5 m înălțime, iar pereții prezentau o arsură între 0,03 și 0,07 m. Camera de ardere a vaselor avea gura — în mare parte distrusă — la partea superioară a cuptorului. Părți din peretele de vest al cupolei camerei de ardere a vaselor erau prăbușite în interiorul cuptorului. Cuptorul era de formă circulară, cu diametrul de cca 2 m și avea gura de dare a focului pe latura de sud-vest. Aceasta avea cca 0,45 m lărgime, 0,60 m lungime și înălțime de 0,25 m. Din cuptor s-a păstrat doar o parte de cca 1,45 m în lungime, restul fiind distrus de constructorul modern.

În umplutura acestuia au fost găsite doar fragmente de castroane și de oale de diferite dimensiuni, lucrate la roată, de culoare roșie, neșmălțuite. S-a găsit și o toartă de oală în formă de limbă, curbată în jos, prezentînd trei muchii. Nu s-au găsit în interior decît foarte puțină cenușă și aproape deloc cărbuni. În fața gurii de dare a focului, s-a găsit o adîncitură — groapa fochistului — în care erau masate cenușă și puțin cărbune precum și alte câteva resturi de vase.

Cu prilejul săpăturilor pentru plantarea unui gard viu în spatele clădirii blocului 5, în dreptul scării A, pe strada 6 Noiembrie, a fost interceptat, la 5 noiembrie 1962, la cca 0,5 m de un trotuar de beton, la adâncimea de 0,55 m — 0,60 m, o săpă-

tură efectuată pentru o instalație veche, medievală. Materialele descoperite pe latura de sud a săpăturii actuale (o căniță cu toarta ornamentată, cu adîncituri regulate, sub forma de alveole, precum și fragmente de teracote ajurate din epoca lui Alexandru cel Bun) datează complexul în prima jumătate a secolului al XV-lea. Instalația, care se întindea pe 4,80 m în lungime, prezenta pe marginile de est și de vest o înclinație spre exterior și era arsă puternic pe toată lungimea. Pe fundul acesteia, s-au găsit resturi de cărbune și pe alocuri cenușă. Săpătura executată pentru amenajarea instalației era adîncită cu cca 0,40 m de la nivelul solului din epoca respectivă. Aceste indicații ne duc la concluzia că aici nu era vorba de o locuință, ci de un atelier meșteșugăresc.

În interiorul atelierului, pe profilul de nord și de sud al săpăturii efectuate de constructorul modern, puteau fi văzute resturi de chirpici căzut în diverse poziții. Între aceste resturi, a fost găsit un cui de 5—6 cm lucrat de fierar și mei carbonizat, iar la cca 4 m de atelierul medieval s-au găsit cantități mari de cărbuni și cenușă, depozitate probabil de cei ce folosiseră atelierul. O extindere a cercetării ar putea eventual scoate la iveală și alte elemente din care să se poată stabili despre ce fel de atelier era vorba.

În noiembrie 1962, săpîndu-se mai multe gropi pentru plantarea de arbori în grădina Hanului Domnesc, la cca 3 m spre est de clădire, au fost descoperite două cupatoare de mai mici dimensiuni. Fundul cuptoarelor erau la adîncimea de 0,60 m de la suprafața actuală a solului, ele aveau diametrul de 0,65 m și înălțimea maximă verificabilă de 0,40—0,45 m. Este vorba de cupatoare simple în format de pară. Nu s-a putut observa o suprainălțare pe mijlocul fundului acestora. Pereții lor prezentau mai multe lipituri și erau arși puternic în urma unei întrebuintări îndelungate. Vasele puse la ars se introduceau prin partea superioară a cuptoarelor. Din conținutul primului cuptor s-au scos resturi ceramice, iar din cel de al doilea, pe lângă fragmente de vase, s-a extras și un șlefuitor din os, prin mijlocul căruia era montată o armătură de fier. După caracterul ceramicii descoperite în cupatoare, se poate aprecia că acestea au fost utilizate în secolul al XVI-lea.

La 7 noiembrie 1962, cu prilejul unor lucrări de construcție pentru actualul Liceu industrial nr. 1, s-a descoperit pe latura de sud a unei săpături, la adîncimea de 2,10 m, un cuptor, care fusese distrus în cea mai mare parte de lucrători. Cu toate aceste condiții neprielnice, s-au putut culege o serie de date privitoare la cuptor. El avea diametrul est-vest de 1,60 m și cel nord-sud de 1,20 m. Gura cuptorului era spre nord-vest și avea 0,40 m în lărgime. Pereții cuptorului erau tăiați pînă aproape de fund. După toate probabilitățile, este vorba de un cuptor pentru ars oale în formă de calotă sferică. Pe latura de sud-est a cuptorului, a fost determinată și o răsufătoare care urca oblic, puțin curbat spre suprafața solului. Secțiunea canalului răsufătorii la punctul unde era tăiat de constructori avea în diametru 0,05 m, pe o lungime de 0,35 m; pereții cuptorului și ai răsufătorii prezentau urme ale unei arderi puternice la roșu, atingînd grosimea de 0,15 m, iar pe alocuri prezentînd zgurificări. În cuptor nu au fost descoperite resturi de materiale. S-au găsit pe fundul cuptorului multă cenușă, ajungînd la grosimea de 0,06—0,12 m și, în mai mică măsură cărbuni. Nu s-a putut stabili epoca în care a fost utilizat.

În incinta vechiului cimitir evreiesc, la 19 noiembrie 1962, s-a descoperit, cu prilejul săpăturilor de fundație pentru blocul B 1, pe latura de sud a săpăturii, la cca 8 m de colțul de sud-vest al acesteia, la adîncimea de cca 1 m, un cuptor de ars oale din epoca medievală de tipul cuptoarelor de ciupercă⁴¹. Fundul cuptorului, pe mijloc, prezenta o suprainălțare de cca 0,15 m pe o suprafață circulară de 0,80 m în diametru. Pereții erau puternic arși — cca 0,05 m — și aveau două rînduri de lipitură. Gura de dare a focului, de 0,5 m în lărgime și de 0,30 m înălțime, se afla spre nord-vest și era astupată cu mai multe pietre de mărime mijlocie așezate orizontal una peste alta. Înălțimea maximă pînă la care s-a păstrat cuptorul era de 0,80 m. Diametrul acestuia era de circa 1,40 m. În conținutul cuptorului, s-a găsit mult material ceramic, un bolț de arbaletă, mai multe piroane lucrate de fierar și un fragment de inel din aramă. Fragmentele ceramice erau de culoare cenușie, unele dintre ele avînd impriimate motive ornamentale cu roți dințată. Pe fundul cuptorului, puternic ars, s-a găsit cenușă, iar la gura acestuia și resturi de cărbune.

La 7 decembrie 1962, cu prilejul săpăturilor de fundație pentru blocul B 2, tot în incinta vechiului cimitir evreiesc a fost găsit, la adîncimea de 0,64 m, un cuptor de copt pîine, lung de cca 2 m, al cărui fund a fost secționat de un șanț de fundație.

⁴¹ Vezi clasificarea cuptoarelor medievale în studiul publicat de M. Nicorescu, **Cuptoare de ars ceramică din secolele XIV—XV de la Suceava**, în *SCIV*, 16, 1965, p. 97—112.

Fundul cuptorului era puternic ars, mergînd pînă la zgurificare, arsura ajungînd pînă la 0,15 m grosime. În lăţime, cuptorul putea depăşi 1 m. În secţiune, s-a putut observa cum s-a realizat boltirea cuptorului, păstrîndu-se din partea superioară a acestuia pînă la cea 0,50 m înălţime, restul boltii de deasupra prăbuşindu-se. Cuptorul era orientat est-vest şi avea gura spre vest. La gură, s-a observat o tencuire cu mortar de var a unei zidiri făcute probabil din vălătuci pe pămînt.

Tot în sectorul blocurilor din vechiul cimitir evreiesc, a mai fost descoperit şi un cuptor de ars de tipul celor cu ciupercă cu diametrul de cca 0,80 m. la adîncimea de 0,60 m, cu pereţii arşi puternic²². Toate aceste cuptoare din vechiul cimitir evreiesc pot fi datate în secolul al XVII-lea.

Locuinţe. La 8 octombrie 1962, cu prilejul săpăturilor de fundaţie ce se efectuau pentru blocul 12 de pe strada Ana Ipătescu, la adîncimea de 1,65 m, pe pereţele de vest al unui şanţ de fundaţie, pe o lungime de 2,20 m, s-a descoperit o lentilă de pămînt negru pătat cu resturi de pămînt galben cîţiva cm, a cărei grosime varia. Peste toate acestea se prăbuşise o mare cantitate de pămînt ars, provenind din lipituri aplicate pe nişele şi birne de lemn. Atît în pămîntul din lentilă, cît şi în resturile de lipitură, s-au găsit numeroase fragmente de cărbune provenind de la arderea unui material lemnos de esenţă moale. Stratul provenind de la această lipitură avea pe alocuri grosimea de 0,35—0,40 m. Între acestea, s-au găsit şi cîteva fragmente de ceramică lucrată cu mîna, de culoare roşie, incomplet arsă, între care un fragment de buză şi altul de la un fund de vas. Pe pereţele de est al aceluiaşi şanţ de fundaţie, s-a observat la adîncimea de 1,60 m, pe o lungime de 1,30 m, acelaşi profil ca cel de pe pereţele de vest, cu deosebire că aici nu mai apărea lentila de pămînt negru pătat cu galben.

După indiciile pe care le-am obţinut prin cercetarea efectuată, se pare că a fost secţionată o locuinţă aproape de unul din colţurile ei. Locuinţa era adîncită cu cca 0,30 m într-un sol castaniu gras, fără nisip în el. Pe spaţiul săpat nu au fost surprinse urme de gropi de pari sau de alte amenajări interioare. O datare este foarte greu de avansat. Dată fiind insuficienţa elementelor de datare, pot fi avansate două ipoteze²³. Se poate presupune, în prima situaţie existenţa unei locuinţe dacice de tip Latene sau din secolele II—III e.n., ţinînd seama că la cca 100 m spre est se află cimitirul de incinerare dacic descoperit cu alt prilej²⁴. Dat fiind faptul că săpăturile arheologice din sectorul Parc au scos la iveală două bordeie prefeudale din secolele VI—VII e.n., s-ar putea, în cel de al doilea caz, ca şi aici să fie vorba de un asemenea bordei. În cazul acesta, aşezarea prefeudală de la Şipot — Suceava ar cîştiga noi dimensiuni, pînă la limita de sud-vest a aşezării prefeudale studiate la Şipot²⁵.

Cimitire vechi armenesti. La 15 aprilie 1970, s-a consemnat descoperirea, pe strada Dobrogeanu-Gherea, iar la 7 iulie, în acelaşi an, pe strada Armenească, a unui cimitir medieval de mari dimensiuni din secolul al XV-lea, care ne dă posibilitatea să tragem o serie de concluzii cu privire la istoria oraşului şi la viaţa sa social-culturală. Dar mai întîi să arătăm în ce constă descoperirea.

O echipă a şantierului I.S.C.M. Suceava, condusă de Daniliuc Gheorghe, lucra la săparea unui şanţ lat de 2,60 m pentru instalarea unor conducte de termoficare, urmînd traseul străzii Dobrogeanu-Gherea, pe mijlocul acesteia. La adîncimea de 1,50—1,60 m, au fost interceptate mai multe morminte de inhumaţie, orientate vest-est, după ritualul creştin, în dreptul casei cu nr. 3 de pe această stradă²⁶. S-au descoperit cel puţin şase morminte, dintre care numai trei au putut fi cercetate mai îndea-proape. Mormintele erau deranjate la partea inferioară a corpului în urma unor săpături mai noi pentru instalarea unei conducte pentru apă. Cu prilejul cercetării mormintelor, s-au putut găsi fragmente în mare măsură carbonizate de manşete brodate cu fir de argint aurit într-o ornamentică în joc de unghiuri şi romburi, amintind alţiţele costumului popular românesc. În afară de aceasta, au fost recoltaţi într-o stare mai bună şapte nasturi în formă de nod, lucraţi din sîrmă de argint aurit şi un nasture prismatic, tot din argint aurit, de forma unei prisme, triunghiulare,

²²) În acest sector, s-au mai descoperit, de altfel, mai multe alte cuptoare, dar nu am avut prilejul să le cercetez.

²³) Pentru confirmarea unor asemenea ipoteze, foarte plauzibile de altfel, sînt necesare noi cercetări arheologice. Întrebarea este dacă acestea ar putea da vreun rezultat, ştiut fiind faptul că întreaga zonă este afectată de numeroase construcţii mai vechi sau mai noi.

²⁴) V. nota 2.

²⁵) V. : Dan Gh. Teodor, în *Materiale*, IX, 1970, p. 375—377.

²⁶) O semnalaie a descoperirii a fost făcută de subsemnatul în articolul *La Suceava, o importantă descoperire arheologică*, în *Zori noi*, nr. 7000 din 21. VI. 1970.

fiecare faţetă avînd forma unui ciorchine de strugure²⁷). Alţi nasturi s-au fărîmiţat cu prilejul scoaterii din pămînt. De remarcat că cele şase morminte, menţionate anterior, erau amplasate pe 7—8 metri lineari de-a lungul şoscele, ceea ce demonstrează că înmormîntarea se făcuse cu o anumită ordine, care nu se putea realiza decît într-un cimitir organizat sistematic.

Pe strada Armenească, în dreptul casei parohiale armenesti de lîngă biserica armenească Sf. Cruce, au fost interceptate de-a lungul străzii, pe lîngă un mormint de copil, datat în a doua jumătate a secolului al XV-lea printr-o monedă de la Matei Corvin, alte patru morminte medievale la adîncimea de circa 1,70 m orientate vest-est. Mormintele fuseseră curăţate de lucrătorii aceleiaşi echipe ISCM, care executase şi săpăturile de pe strada Dobrogeanu-Gherea. Această împrejurare a zădărnicit descoperirea unor eventuale materiale de datare. Nu au fost găsite nici resturi ceramice, monede sau alte piese, care fac parte de obicei din inventarul mormintelor.

Din cele cercetate, se poate trage concluzia că este vorba de un cimitir creştin, care trebuie datat cel mai tîrziu în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi, eventual, începutul secolului al XVI-lea, dar nu este exclusă posibilitatea ca acest cimitir să fi existat şi în prima jumătate a secolului al XV-lea. După cum se ştie, în această zonă se află două biserici armenesti din secolul al XVI-lea, cea cunoscută sub denumirea de Turnu Roşu (biserica Sf. Simion) şi biserica Sf. Cruce, iar la cîteva sute de metri de biserica Turnu Roşu se află fosta mănăstire de călugări Sf. Auxentie, cunoscută sub numele de Zamca. Această concentrare de biserici armenesti pe actualele străzi Armenească, Turnu Roşu şi Zamca ne duce spre concluzia că ne aflăm pe o zonă locuită sau cel puţin folosită de armeni. Cimitirul descoperit pe traseul străzilor Dobrogeanu-Gherea şi Armenească trebuie atribuit populaţiei armenesti²⁸). Ştim că armenii au fost încurajaţi să se stabilească în Moldova şi în primul rînd în capitala ţării, în Suceava, încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, ei fiind apreciaţi ca buni meşteşugari şi negustori. De aici, trebuie să deducem că ne aflăm în faţa unui vechi cimitir armenesc din oraş. Se pune întrebarea, care va fi fost şi cea mai veche biserică armenească din Suceava? În mod obişnuit, biserica se află în aceeaşi zonă cu cimitirul, fie că aveau sau nu o împrejmuire comună. Este posibil ca această biserică să fi existat pe spaţiul cimitirului şi să fi fost dărîmată cu timpul, dar nu este exclus ca una din actualele biserici Sf. Cruce sau Sf. Simion să fie o construcţie mai nouă pe fundaţiile unei biserici mai vechi. Se ştie că adeseori, biserici mai vechi dărîmîndu-se, se construiau altele pe acelaşi loc şi, de multe ori, chiar şi cu acelaşi plan de construcţie, folosind vechile fundaţii. O cercetare arheologică poate ar clarifica şi această situaţie în legătură cu vechea biserică a cimitirului descoperit²⁹).

O altă concluzie ce poate fi trasă este că cea mai mare parte a construcţiilor de pe strada Armenească, dacă nu toate, sînt ridicate pe spaţiul fostului cimitir armenesc. Aşa sînd lucrurile, se poate stabili şi o datare a caselor cu pridvor, tipice sucevene, dintre care un mare număr se află pe strada Armenească. Cele construite pe această stradă nu pot fi anterioare secolului al XVI-lea. Cu oarecare probabilitate, epoca de închegare a acestui stil ar putea fi stabilită în acest secol. Stilul, astfel format, va lua de-a lungul timpului aspecte variate.

Este evident că, în această vreme, populaţia armenească îşi avea locuinţele în afara cimitirului atîta vreme cît acesta era folosit. Dar unde anume locuiau aceştia? Documentele vorbesc despre Despot Vodă şi sfîrşitul lui tragic. Se ştie că armenii au fost consideraţi ca susţinători ai acestuia. În momentul cînd Despot s-a hotărît să se predea vrăjmaşului său, Ştefan Tomşa, îmbrăcîndu-se în hainele voievodale, s-a îndreptat spre locul unde se afla Tomşa, la Podul Arenilor, trecînd pe strada Armenească, „cea podită cu calapod de lemn“. Care va fi fost această stradă? Înclin să cred că aceasta trecea prin mijlocul coloniei celei mai vechi armenesti. Este foarte posibil ca aceasta să fi urmat traseul actualei străzi 6 Noiembrie sau unul apropiat şi paralel cu aceasta, care astăzi nu mai poate fi identificat.

²⁷) Paraschiva V. Batarluc, *Cîteva picse provenite dintr-un cimitir medieval de la Suceava*, în *Suceava*, IV, 1977, p. 313—316.

²⁸) O dovadă în plus că obiectele de podoabă sau de îmbrăcăminte nu constituiau elemente de diferenţiere între moldovenii şi armenii, meşterii care le executau fiind de un neam sau altul, la fel şi cei ce le foloseau. Aceasta, bineînţeles, în referinţă la anumite pături sociale din oraş.

²⁹) O piatră de mormint din biserică, cea a lui Solomon este datată cu anul 1428 (informaţie Knei Mandallian). Dacă acest mormint, ca şi mormintul lui Isailia din aceeaşi biserică, pe piatră cărăua data este ştersă, se dovedesc a nu fi fost aduse din altă parte, s-ar putea admite, dacă şi cercetările arheologice o vor confirma, că biserica Sf. Cruce este o refacere a unei biserici armenesti din prima jumătate a secolului al XV-lea.

AUFZEICHNUNGEN IN ZUSAMMENHANG MIT EINIGEN
ARCHÄOLOGISCHEN ENTDECKUNGEN AUS DER STADT SUCEAVA
K O N S I G N I E R U N G E N

ZUSAMMENFASSUNG

Entlang einer Tätigkeit vieler Jahrzehnten, der Verfasser verzeichnete sich viele Bemerkungen hinsichtlich einer grossen Anzahl von archäologischen Entdeckungen am Umfang der Stadt Suceava bei Anlass verschiedenen Bauwerkgrabungen getan. Einige von diesen Feststellungen wurden Jahre entlang in der lokalen Zeitung **Zori Noi** hingewiesen. Aber die meisten sind unveröffentlicht geblieben.

Im anwesenden Studium hat der Verfasser das Problem der Datierung der dazwischen Siedlung von Siliștea Șcheii auf Grund einer neuen Währungsentdeckung wiederaufgenommen. Er erörtert auch Probleme von der Existenz eines Kanalisierungssystems der mittelalterlichen Stadt auf Grund mehreren von zurückbleibenden Gewässer Abzugskanalen, sowie die Wasserversorgung, die Verteidigungschanze, die Existenz einer wichtigen Zahl von Öfen für das Ausbrennen der Keramik und Backöfen von derselben periode, die Existenz einiger Werkstätten und Wohnungen von verschiedenen Daseinsperioden der Stadt und andere.

Auf Grund einiger Gräberentdeckungen am Umfang der Strassen Gherea Dobrogeanu, Armenească und Mihai Viteazul, auch Archivdaten und Documente anwendend, man brigt Präzisierungen hinsichtlich des Raumes auf welchem anfänglich im XV-ten Jahrhundert und wahrscheinlich auch früher die Armenier sich in Suceava angesiedelt haben. Est wurde die Bedeutung und die Notwendigkeit einiger archäologischen Forschungen in der betreffenden Gegend für einen gründlicheren Kennen der mittelalterlichen, Stadt Suceava, weil man weiss des die Armenier haben eine wichtige Rolle in dem Stadtleben in der Periode seiner grössten Blühe im Mittelalter unterstrichen.

Un argument în plus pentru această ipoteză este faptul că, în fosta grădină a internatului „Vasile Cocirlă“ al Liceului „Ștefan cel Mare“ de pe strada 6 Noiembrie, a existat o biserică armenească cu hramul „Sf. Treimi“ care avea și un cimitir ce se întindea pe o mare suprafață de teren. Lucrul acesta se cunoștea din arhivele bisericii armenești din Suceava, dar prin aceasta nu se putea preciza de când data biserica și cimitirul. Erau vechi sau dintr-o epocă mai apropiată? Săpăturile efectuate cu prilejul introducerii unor cabluri telefonice pe strada Mihai Viteazul au adus o rază de lumină în legătură cu vechimea cimitirului, fără însă a se putea aprecia cât era el de întins și nici unde va fi fost amplasată biserica. Au fost descoperite pe o mare lungime, pe latura de est a acestei străzi, începînd de la intersecția cu strada 6 Noiembrie, numeroase oseminte omenești provenind de la un număr indeterminabil de morminte. Cu acest prilej, au fost scoase la iveală și multe piese din inventarul acestora. Dintre obiectele descoperite, menționez mai mulți nasturi globulari de aramă suflați cu aur, trei copii de argint ajurate, un fragment de țesătură din mătase brodată cu fir de metal, iar din rîndul monedelor trebuie amintite: un denar unguresc de argint din anul 1593, emisiune Rudolf al II-lea, un solidus polonez de argint din anul 1609, emis de Sigismund al III-lea Wasa pentru orașul Riga, mai multe „Cristine“ de aramă bătute sub Dabija Vodă și o monedă perforată din argint de proveniență otomană¹⁾. Mormintele erau la o adîncime mai mică de 1 metru și nu au putut fi cercetate sistematic, săpătura constructorilor actuali fiind foarte îngustă. Din piesele menționate, intrate în colecția muzeului sucevean, s-a putut deduce că acestea erau databile în secolele XV—XVII²⁾. Cu prilejul săpăturilor efectuate pentru blocuri în fosta grădină a internatului nu am avut posibilitatea să urmăresc executarea lucrărilor. Nu ar fi lipsită de interes o cercetare sistematică pe spațiul rămas neconstruit, atît pentru delimitarea cimitirului cît și pentru stabilirea locului de amplasare a bisericii Sf. Treime și a vechimii acesteia.

Revenind la problema ridicată asupra spațiului pe care se întindeau locuințele populației armenești, cel puțin pentru secolele al XV-lea și al XVI-lea, este plauzibil ca acestea să se fi încadrat cel puțin între cele două cimitire, cel din zona străzii Armenești și cel de al doilea din spațiul fostei grădini a internatului Liceului „Ștefan cel Mare“, extinzîndu-se în continuare spre periferiile de vest și de sud-vest ale orașului³⁾, fără a se exclude posibilitatea existenței unor asemenea locuințe și în alte zone⁴⁾. De altfel, se știe că armenii din Suceava au avut repetate conflicte cu mănăstirea Sf. Ilie pentru încălcări reciproce în zona de contact dintre moșia mănăstirii Sf. Ilie și proprietățile locuitorilor armeni din oraș, încălcări care duceau la procese ce ajungeau în fața domnitorilor pentru împărțirea dreptății.

Nu pot încheia această expunere cu privire la descoperirile făcute întîmplător pe șantierele de construcții din orașul Suceava și referitor la importanța pe care o au acestea, fără a menționa și numeroasele obiecte de mare valoare științifică din domeniul arheologiei și al numismaticii, care s-au găsit pe această cale. Și aceasta încă de pe vremea cînd Muzeul din Suceava nu luase ființă. Din momentul în care, însă, s-a întemeiat instituția care prin specificul său trebuie să se îngrijească de adunarea și păstrarea acestor prețioase relicve ale trecutului, istoria Sucevei a început să-și dezlege tainele și prin descifrarea urmelor de cultură materială ce se păstrau în pămîntul ce le ocrotise de sute și mii de ani.

¹⁾ O semnalare a acestei descoperiri a fost făcută de subsemnatul în **Zori noi** nr. 4654 din 24. XI. 1962, în articolul **Noi informații cu privire la trecutul orașului Suceava**.

²⁾ Trebuie să adaug că, încă în secolul trecut, unele pietre de mormint, care se aflau în fosta grădină a internatului Liceului „Ștefan cel Mare“, au fost mutate în curtea bisericii Sf. Cruce. Este neîndoielnic că osemintele celor înhumați au rămas neatînse în locurile unde aceștia fuseseră înmormîntați.

³⁾ Reamintesc că, în secolele XV—XVI, populația armenească din Suceava constituia cu aproximație jumătate din populația orașului, iar armenii, ca pricepuți meșteșugari și negustori, își puteau construi locuințele și anexele lor fără a fi obligați să se restrîngă în ceea ce privește cheltuielile necesare în acest scop.

⁴⁾ Adaug în plus că în această zonă locuită nu a fost inclusă moșia mănăstirii Sf. Auxentie (actuala biserică Zamca), aceasta fiind rezervată episcopilor armeni și neavînd alte clădiri decît cele ale oamenilor legați direct de trebuințele episcopiei și ale mănăstirii, casele meșteșugarilor și slujitorilor necesari mănăstirii sau episcopiei și chiliile călugărilor. Este posibil ca, în parte, unele meșteșuguri și lucrarea pămîntului să se fi făcut de călugării mănăstirii, fără ca prin aceasta mănăstirea să se poată dispensa și de alt personal ajutător. Veniturile realizate de pe moșia episcopală erau utilizate pentru diverse necesități ale comunității armene din întreaga Moldovă. Este cu puțință ca episcopia să fi dispus și de alte asemenea moșii în alte localități din Moldova.

S. FL. MARIAN, PROFESOR LA GIMNAZIUL DIN SUCEAVA

(I)

PAUL LEU

Simion Florea Marian, devenind profesor, a preluat idealurile de luptă ale epocii, experiența acumulată de predecesorii săi și, timp de aproape trei decenii, a militat cu toate forțele și mijloacele ce i-au stat la îndemână pentru a introduce limba și cultura română în școală, pentru a dezvolta conștiința națională a tinerilor ce frecventau **Obergymnasium greco-oriental kezero-kräiesc** de la Suceava.

Purtind o statornică dragoste a locurilor unde ochii minții i s-au deschis larg în afară, unde a trăit bucuria debutului revuistic și editorial, simțind nevoia unui mediu prielnic desfășurării activității sale didactico-științifice, S. Fl. Marian a cerut să fie transferat la Suceava. Prin adresa Consistoriului arhiepiscopal greco-oriental al Bucovinei nr. 2888, din 30 iunie/12 iulie 1883, el a fost anunțat că este numit „începând cu anul școlar 1883—1884 învățător de religie“¹⁾ la Gimnaziul superior greco-oriental din Suceava, cu un salariu „anual de 1.250 florini, plătiți anticipat de la 1 septembrie 1883“²⁾, în rate lunare contra chitanță.

În luna august 1883, S. Fl. Marian se mai afla la Siret, unde făcea ultimele pregătiri în vederea tipăririi **Ornitologiei**, definitivând **Precuvintarea**. Tot acum a redactat un memoriu prin care solicita să fie avansat de la ajutor de preot la preot, și definitivat în învățământ pe postul de profesor gimnazial³⁾.

În toamna lui 1883, odată cu deschiderea noului an școlar, lăsându-și familia la Siret, S. Fl. Marian s-a prezentat la post. După mai multe căutări, a aflat un adăpost pentru ai săi vizavi de Mănăstirea Sf. Ioan, pe actuala stradă Ion Vodă Viteazul, despre care consemna: „Am intrat în casa d-lui Mătăsari, la 1 noiembrie 1883, stil nou, cu 200 florini pe an, adică 16 florini și 66 cruceri pe lună“⁴⁾.

După ce a făcut curățenie generală și a zidit un horn în locuința negustorului sucevean, pe la sfârșitul lunii noiembrie sau începutul lui decembrie, profesorul și-a adus soția și copiii de la Siret. În casa închiriată a stat, după cum se poate constata din contabilizarea chiriei, făcută într-un carnet de însemnări zilnice rămas inedit, pînă la începutul lui august 1886, cînd a achitat ultima rată.

Între timp, numărul membrilor familiei a sporit cu încă unul. Grija pentru a găsi celor dragi un adăpost sigur a crescut, în timp ce mijloacele de subzistență erau aceleași. Din salariul primit, abia putea să asigure familiei o existență modestă și nicidecum să poată face investiții suplimentare pentru a clădi o casă pe măsura necesităților. Primirea premiului academic **Năsturel Herescu**, în valoare de 4.000 lei aur, îl scoate pe Marian din dificultatea în care se afla.

Noua situație materială i-a permis profesorului bucovinean să porceadă în căutarea unui adăpost sigur și confortabil pentru ai săi. Prilejul s-a ivit cînd baronii Iohan și Georg Kapri, ce aveau o casă în reparatii capitale situată într-o grădină de 4.666 metri pătrați, au pierdut la jocul de cărți. Pentru a-și onora datoriile făcute, frații Kapri au pus în vânzare imobilul moștenit de la părinți.

Plătind 2.000 florini, la 21 decembrie 1885, profesorul Marian a devenit proprietar al casei nr. 825, situată pe ulița Sf. Neculai, actuala stradă Simion Florea Marian, după cum se poate constata din contractul de vânzare-cumpărare ce se afla în posesia fiicei etnografului și folcloristului român, Maria Cărăușu. După terminarea repa-

¹⁾ Manuscris inedit în limba germană, 1883, **Fondul memorial-documentar „S. Fl. Marian“, Suceava**, inv. nr. 90.

²⁾ *Ibidem*, inv. nr. 96.

³⁾ *Ibidem*, inv. nr. 92.

⁴⁾ *Ibidem*, inv. nr. 354, p. 97—98.

rațiilor capitale, Marian și-a mutat familia în noua proprietate „cîștigată cu condeul“, cum îi plăcea să spună ori de câte ori se ivea ocazia.

La Suceava, printre vechi și mai noi prieteni și cunoscuți, neocolit de dușmani, S. Fl. Marian a continuat să se ocupe de investigarea vieții materiale și spirituale, de scrutarea viitorului acelor cărora aparținea organic. Drumurile sale erau măsurate: liceul, Școala română, Revista politică, Clubul român, vizitarea localităților bucovinene unde se aflau urmele străbune și, mai ales, adunarea, transcrierea impecabilă, organizarea, clasificarea, ierarhizarea și redactarea unor volume de sinteză etnografică și folcloristică de o mare valoare științifică.

Zile și nopți lucra statornic, fără odihnă, în biroul protejat de zarva făcută de copiii săi, de două uși masive, fixate de o parte și de alta a tocului camerei unde nu avea nimeni acces. La masa sa de lucru putea fi găsit dis-de-diminează, înainte de răsăritul soarelui și pînă după miezul nopții, tronînd printre norii groși de fum de tutun. Munca îi era întreruptă, din cînd în cînd, de bătăile repetate în prima ușă în-cuiată și de strigătele unuia dintre copiii săi :

— Tătuță, poștește la masă !

Sîrguința și tenacitatea în muncă erau alimentate de puternica și statornică dragoste de popor, de dorința fierbinte de a-l ajuta să prospere prin cultură alături de națiunile civilizate ale Europei timpului său.

Numărîndu-se printre puținii care au înțeles că geniul poporului este mai presus și mai durabil decît orice geniu individual, omul de știință Marian s-a ostenit fără preget pentru a scoate la lumină nestematele spirituale ale marelui anonim, ce au constituit, de-a lungul mileniilor, flexibila coloană vertebrală care a susținut ființa moșilor și strămoșilor noștri în timpul crîncenelor încercări, a cruntelor și pustietoarelor urgii ce s-au abătut ca un potop, în mistuitoare rafale, asupra pămîntului străbun așezat la o furtunoasă răscruce de drumuri istorice.

Soldatul păzitor al spiritualității românești din Scaun a Moldovei, în pofida împilărilor habsburgice, a adunat de la ai săi și la ai săi a dat tot ce a crezut că e necesar luptei de eliberare națională, dezvoltării pe mai departe a spiritualității poporului căruia îi aparținea. Drept mărturie stă activitatea sa pe tărîmul școlii, activității cetățenești, a presei, a sprijinului moral și material ce l-a acordat fiilor de țărani români, sau lucrările sale fundamentale redactate, în cea mai mare parte, după venirea sa la Suceava, precum și numeroasele materiale rămase în manuscrise.

În vederea argumentării unității românilor de pretutindeni, S. Fl. Marian a continuat să investigheze, cu aceeași rîvnă, vetrele de cultură ale populației autohtone din Țara de Sus a Moldovei, să adune și analizeze cu sîrguință hrisoave, inscripții vechi, noi aspecte ale vieții materiale ale poporului, specii folclorice nemaiîntîlnite și altele.

În calitatea sa de membru activ al Secțiunii istorice a Academiei Române, în august 1882, a trecut la investigarea atentă și temeinică a urmelor lăsate de străbuni ce se aflau în arhivele de la Putna. Cu această ocazie, academicianul Marian a transcris inscripții slavone de pe pietrele funerare și de pe obiectele de cult aflate în posesia mănăstirii. Tot acum a analizat conținutul a peste două sute de documente, originale sau copii, depozitate în acest focar de cultură românesc, de la ctitorirea lui pînă la răpirea părții de nord a Moldovei.

Aflînd însă că episcopul Melchisedec investiga același subiect, S. Fl. Marian și-a întrerupt cercetarea și a amînat prelucrarea datelor adunate.

Citînd comunicarea publicată de Melchisedec în Revista pentru istorie, arheologie și filologie, condusă de istoricul și folcloristul Grigore Tocilescu⁵⁾, profesorul sucevean a constatat că multe documente și informații importante din punct de vedere istoric, au fost lăsate să zacă mai departe în biblioteca de la Putna și atunci s-a hotărît să le includă în circuitul culturii naționale.

Inceputul l-a făcut cu prezentarea comunicării : Cîteva inscripțiuni și documente din Bucovina, la 8 martie 1885, în cadrul sesiunii generale a Academiei Române. Cu această ocazie, Marian a tradus și comentat treisprezece inscripții slavone descoperite pe obiectele de cult și pe pietrele funerare de la Putna și a rezumat conținutul a douăsprezece hrisoave. Tot acum el a adus la cunoștința colegilor de la Secțiunea istorică două inscripții găsite în satul Zaharești, precum și conținutul a unsprezece zapise cu privire la relațiile moldo-polone.

⁵⁾ Melchisedec, O vizită la cîteva mănăstiri și biserici din Bucovina, în Revista pentru istorie, arheologie și filologie, anul I, vol. I, fascicula 2, p. 245.

În ideea demonstrării unității, continuității și a drepturilor românilor bucovineni, S. Fl. Marian a adunat și publicat numeroase argumente istorice. Din manuscrisele găsite la Putna, el a mai tipărit, în Revista politică din anul 1889, Dieta lui Vartholomei Măzăreanu. Despre intențiile și proiectele sale în legătură cu valorificarea educativă a urmelor lăsate de înaintași stă mărturie și următoarea machetă de copertă ce am aflat-o printre inedite :

„I N S C R I P T I U N I

de pe

manuscrise și cărți vechi din Bucovina

decopiate și publicate

de

Simion Fl. Marian

Partea a II-a⁶⁾

Preocupările de natură istorică au fost constante și ele sînt confirmate atît de lucrări ca : Sfințu Ioan cel Nou de la Suceava, schiță istorică tipărită în 1895, în Editura Academiei Române, București, Inscriptiuni de pe manuscrise și cărți vechi, partea I, publicate în 1900, la Suceava, Portretul lui Miron Costin, editat de Academia Română în 1900, cît și de manuscrisele rămase în diverse faze de lucru. Spre exemplu, despre Reusenii, satul unde a fost omorît Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare, de către Petru Aron, s-au păstrat de la profesorul Marian două variante ale studiului istoric intitulat Reusenii : una se află la Suceava⁷⁾, iar cealaltă la Biblioteca Academiei R.S. România din București⁸⁾.

Din mai toate lucrările sale istorice se degajă, fără echivoc, faptul că educatorul S. Fl. Marian nu a făcut istorie de dragul istoriei, ci spre a oferi elevilor săi suficiente argumente pentru redeschimbarea conștiinței de neam și stimularea sentimentelor patriotice în vederea apărării ființei naționale. Cînd a considerat că altcineva ar putea să o facă mai bine decît el, cercetătorul Marian a optat în favoarea acestuia, fără a șovăi, cum a fost cazul și cu documentele de la Putna.

Aflînd că Melchisedec a cercetat arhivele din mai multe centre de cultură feudală din Bucovina, pentru a selecta și publica documente despre trecutul poporului, S. Fl. Marian a sistat propriile-i investigări, „fiind deplin incredințat că Prea Sfinția Sa, ca unul ce mai toată viața s-a ocupat cu lucruri de natura aceasta și care e cu mult mai vestit decît mine în astfel de cercetări, va scoate la lumină nu numai ceea ce am adunat eu, ci încă multe altele, care, sau nu apucasem încă a le aduna, sau le trecusem cu vederea⁹⁾”.

Adunarea și valorificarea vestigiilor istorice a făcut-o minat de responsabilitatea față de ai săi și de conștiința de educator. Prin reînvierea lor, profesorul S. Fl. Marian, în mod deliberat, a furnizat argumente ce aveau darul de a mobiliza pe compatrioții săi la luptă, în vederea eliberării naționale.

Evocînd un moment al luptelor interne dintre partidele boierești pentru tronul Moldovei, cum a fost cazul asasinării lui Bogdan al II-lea de către Petru Aron, în studiul istoric Reusenii, profesorul S. Fl. Marian a comentat evenimentul în lumina relațiilor socio-politice ale momentului ce-l trăia, cînd între românii diverselor clase și categorii sociale apăruseră disensiuni alimentate de neprieteni ce urmăreau diminuarea forței combative împotriva procesului de deznaționalizare exercitat de Austria.

Pentru a da o lecție conaționalilor săi, profesorul patriot, comîntînd rezultatele luptelor intestinale duse pentru ocuparea tronului Moldovei cu ajutor străin, a evidențiat greșelile înaintașilor, pentru a nu se mai repeta, avertizîndu-și astfel contemporanii și urmașii că „luptele interne întotdeauna au fost, sînt și vor rămîne cele mai dăunătoare pentru un popor. Ele storc puterea unei națiuni nu spre înflorire, progres și mărire, ci spre slăbire și decădere¹⁰⁾”.

⁶⁾ S. Fl. Marian, Manuscris inedit, Fondul memorial-documentar „S. Fl. Marian“, Suceava, inv. nr. 326, p. 1.

⁷⁾ Ștefan Lemny, Un manuscris inedit al lui Simion Florea Marian : „Reusenii — studiu istoric“, în Alma mater, anul V, nr. 9—10 (33—34), octombrie-noiembrie 1973, p. 14.

⁸⁾ S. Fl. Marian, Manuscris inedit, Biblioteca Academiei R. S. România, București, nr. 4076.

⁹⁾ S. Fl. Marian, Cîteva inscripțiuni și documente din Bucovina, în Analele Academiei Române, seria II, tomul VII, secțiunea 2, Memorii și notițe, București, 1885, p. 3—4.

¹⁰⁾ S. Fl. Marian, Manuscris inedit : Reusenii — studiu istoric, Fondul memorial-documentar „S. Fl. Marian“, Suceava, inv. nr. 41.

Ideea enunțată în manuscrisul amintit a fost reluată și dezvoltată în articolele sale publicate în *Revista politică*, concretizând astfel principalele direcții ale periodicii condus de Simion Florea Marian. Prin 1887, profesorul sucevean se preocupă de strângerea unor informații cu privire la Pietrele Doamnei de pe muntele Rarău și schitul Rarău¹¹⁾. Tot acum el a început a-și organiza materialele istorice și toponimice, a tradus cărți slavone și a copiat diverse inscripții pentru a putea realiza o monografie a comunei Vama.

În ideea valorificării educative a documentelor dăltuite în piatra vechilor lăcașe de cult din Țara de Sus, profesorul S. Fl. Marian nu a pregetat să adune date și referințe despre „Mănăstioara de lângă Mihoveni”, despre bisericuța din Bunești, „inscripțiunile și notițele de pe un liturghier în octav mare¹²⁾” și altele.

În 1888, S. Fl. Marian aduna informații în vederea alcătuirii studiului istoric „*Stilpul lui Vodă din Vama*”¹³⁾. Manuscrisul descoperit de noi în arhiva de la Suceava e o retranscriere a unor materiale mai vechi. El a fost redactat pe optsprezece coale de cerere, cu unele spații libere pe care, probabil, intenționa să le completeze. Studiul începe cu stabilirea cadrului istorico-geografic în care este plasat monumentul, continuă cu descrierea lui, face ample referiri bibliografice cu privire la cercetările întreprinse de alții în legătură cu zidirea stilpului lui Mihai Racoviță¹⁴⁾, în 1716 și insistă asupra inscripțiilor de pe cele patru laturi ale documentului de piatră, transcriindu-le, comentându-le și comparându-le cu opiniile emise de înaintași. Studiul nu e important numai pentru că oferă istoricului un material organizat expus într-un limbaj simplu, concis, ci, mai ales, pentru că discutarea acestor mărturii constituie un prilej de rememorare a unor manifestări de revitalizare a forței moldovenilor într-o epocă de decădere, aservire, slăbire și înjosire a Moldovei, ce se aseamăna mult cu starea în care se aflau românii bucovineni în momentul când profesorul S. Fl. Marian își înțocmea lucrarea. Astfel, educatorul sucevean intenționa să aducă în fața contemporanilor săi mărturii pilduitoare ale trecutului, spre a-i îmbărbăta ca să se opună procesului de deznaționalizare exercitat de Imperiul Austriac asupra unui popor ale cărui pături conducătoare, în parte, începuseră a se baroniza.

Preocuparea de a aduna, analiza, interpreta și valorifica în scopuri educative documentele istorice cu privire la viața românilor din Bucovina, a constituit o altă direcție dominantă a activității profesorului Simion Florea Marian, pusă în slujba redeschitării conștiinței naționale, în vederea realizării independenței și unității tuturor românilor.

După publicarea *Ornitologiei* și a câtorva inscripții și documente de la Suceava, Putna, Zaharești ș.a., S. Fl. Marian s-a decis să valorifice un aspect mai puțin cunoscut și cercetat al creației folclorice: descîntecele, farmecele și vrăjile, care au dat naștere la nenumărate controverse pînă în acel moment. În afară de G. Dem. Teodorescu și At. Marienescu, aproape nimeni nu se preocupase de valorificarea acestor specii populare. Referindu-se la obstacolele ce au stat în calea cunoașterii și cercetării descîntecelor, vrăjilor și farmecelor, Marian le considera: „Întîi nepăsarea de literatură poporană în genere, iar în special totala necunoaștere a însemnătății acestui ram de poezie poporană, urgisirea și combaterea lui din răspuțeri nu numai de către niște nepăsători și ignoranți a tot ce e național [...].”

Iar în al doilea rînd: teama descîntătoarelor și a vrăjitoarelor de a descoperi orișicui și orșicînd acest ram de poezie, ca nu cumva, descoperindu-l, să li se ieie darul de a putea și mai departe descînta și vrăji, sau să nu li se întimple, în urma descoperirii, vreo neplăcere din partea autorităților publice și mai ales a celor bisericesti¹⁵⁾.

Profesorul S. Fl. Marian era convins că acest aspect din arhiva nescrisă a culturii române are importanță nu numai din punct de vedere al studierii unor forme de limbă dispărută din circuitul curent, ci și pentru reconstituirea unor practici medicale folosite de români din vremi imemorabile, a unor credințe și influențe exercitate asupra poporului de-a lungul existenței sale.

Preocupările mai vechi în legătură cu descîntecele, vrăjile și farmecele acum au început a prinde contururi. În 1884, S. Fl. Marian avea gata trei volume cu materiale

adunate din Bucovina și Transilvania. Spre a le tipări, a cerut ajutorul *Academiei Române*, de la care a primit suma de cinci sute lei. În 1885, etnograful român a inițiat demersurile în vederea tipării lor, după cum reiese din manuscrisul inedit intitulat „*Spesele și venitul făcut pentru Descîntecele poporane române*”¹⁶⁾. Primul volum de *Descîntece poporane române* a fost dat tipografiei R. Eckhardt din Cernăuți, la începutul anului 1886. În acest scop, Marian a plătit editorului trei sute șaptezeci și patru florini, în douăzeci și una de rate, începînd de la 5 iunie 1886 și pînă la 3 noiembrie 1890, pe măsură ce își difuza volumele și primea banii de la cumpărători.

Un al doilea volum de vrăji, farmece și descîntece, S. Fl. Marian l-a tipărit în 1893, iar materialul celui de al treilea se mai află și azi în manuscris.

Încă de la 2 octombrie 1850, odată cu apariția ultimului număr (60) al gazetei *Bucovina*, românii din Țara de Sus nu au mai avut posibilitatea să-și exprime direct opiniile într-o publicație proprie, situație ce a durat aproape patru decenii.

Simțînd nevoia unui organ de presă, prin care românii din ducatul Bucovinei să-și poată expune ideile, un grup de intelectuali, printre care se afla și Simion Florea Marian, au apelat la serviciile publicațiilor românești de dincolo de Carpați: *Albina*, *Tribuna*, *Gazeta Transilvaniei* și altele.

Pentru a suplini această lacună, avocatul Matei Lupu și profesorul S. Fl. Marian, cu greu au putut face rost de cautiunea ce o cerea autoritățile imperiale pentru a permite apariția unui organ de presă român. La 3 mai 1886, la Suceava, s-a editat cea de a doua publicație românească din Bucovina, *Revista politică*.

Avînd ca editor-redactor pe Matei Lupu și administrator-redactor pe Simion Florea Marian, *Revista politică* și-a început activitatea cu următorul apel-program, lansat către publicul român:

„Trebuiunța unei gazete românești în Bucovina este adînc simțită și s-a manifestat din mai multe părți. La această trebuință voim să răspundem prin publicarea *Revistei politice*. Intențiunea noastră este să înființăm un organ politic, care să așeze poziția românilor în viața publică din Bucovina și să ție viu sentimentul de solidaritate. *Revista politică* va fi, prin urmare, organul comun al tuturor românilor bucovineni. Ea va motiva lămurit și apăsat trebuințele și drepturile populației românești din țară și va combate, fără rezervă, orice măsură, vie ea din orice parte, care ar jigni interesele poporului român. Ne identificăm cu poporul român bucovinean, voim să fim glasul lui, cerem, prin urmare, sprijinul din toată țara¹⁷⁾.

Dacă redactorul editor Matei Lupu nu a scris nici un articol¹⁸⁾, sufletul *Revistei politice* a fost un grup de intelectuali în frunte cu profesorul S. Fl. Marian, magistratul Teodor V. Ștefanelli și profesorul Ștefan Ștefureac, care au condus efectiv publicația suceveană. Încă de la apariția primului număr, ei au anunțat că „vom fi însă drepti în aprecierile noastre, drepti și cît se poate de modești. Vom susține cu tot zelul drepturile noastre de popor băștinaș al țării și vom combate, fără rezervă, orice încercare care ar tinde să jignească aceste drepturi.

Liniștiți, blînzi și toleranți precum am fost și sîntem, vom fi totdeauna prielnici dezvoltării particularităților naționalităților cu care ne-a pus soarta să trăim la un loc, dar vom ridica glasul nostru cu toată tăria acolo unde vom vedea că se întreprinde ceva în detrimentul poporului nostru, unde vom obliei că se nesocotesc și se jignesc drepturile noastre de băștinași.

Vom căuta să luminăm poporul asupra drepturilor și datorii lui în privința națională și vom lupta pentru înaintarea lui în cultură și pentru îndreptarea stării lui economice¹⁹⁾.

Viziunea largă, democratică, actuală a problemei naționale, precum și precizarea drepturilor politice, sociale și economice ale băștinașilor majoritari vor constitui principalele direcții de luptă ale publicației românești condusă de S. Fl. Marian.

Revista s-a ridicat în apărarea țaranilor români pâlmași ce lucrau la exploatare fără a-și putea scoate măcar alimentele ce le consumau pe timpul lucrului, a pâlmașilor „ce au devenit obiectul averii străinilor, care le exploatează puterea²⁰⁾”, a țaranilor codași și mijlocași care-și vînd primăvara pîinea din toamna viitoare cu un

¹¹⁾ S. Fl. Marian, Manuscris inedit, ibidem, inv. nr. 317.

¹²⁾ Ibidem, inv. nr. 326.

¹³⁾ S. Fl. Marian, Manuscris inedit: *Stilpul lui Vodă din Vama* — studiu istoric, ibidem, inv. nr. 315, fascicola 2.

¹⁴⁾ Ștefan Lemny, *Pe marginea unui manuscris inedit al lui S. Fl. Marian: „Stilpul lui Vodă din Vama” — Bucovina*, în *Opinia studentescă*, Iași, anul I, nr. 6, noiembrie 1974, p. 5.

¹⁵⁾ S. Fl. Marian, *Descîntece poporane române*, Suceava, 1886, p. IX—X.

¹⁶⁾ S. Fl. Marian, Manuscris inedit, *Fondul memorial-documentar „S. Fl. Marian”, Suceava*, inv. nr. 39, p. 4.

¹⁷⁾ *Revista politică*, anul I, nr. 1, din 15 mai 1886, p. 1.

¹⁸⁾ George Tofan, *Viața românească în Bucovina*, în *Viața românească*, anul I, vol. I, p. 461.

¹⁹⁾ *Revista politică*, anul I, nr. 1, 15 mai 1886, p. 3—4.

²⁰⁾ Ibidem, nr. 11, 15 octombrie 1886, p. 2.

preț de nemica ca să-și plătească diferite impozite [...] este nevoit să-și vîndă puțitul loc ce-l are ca să scape de împliniri, pentru că altfel se vinde la dobă și lui nu numai că nu-i rămîne nici nu se plătește de datorii și creditorii îi trag și sumanul din spate.

În provincia noastră, se scria într-un articol redacțional, românii din ținutul Cimpulungului și al Dornei au fost pînă mai dăunăzi cei mai avuți. Dară lipitorile, după ce au supt țara, s-au ridicat și la munte. Nepățiții au picat și ei în brațele lor ca musca în lațul păianjenului. Mulți munteni au ajuns acuma la sapă de lemn [...].

De celelalte ținuturi și îndeosebi al Sucevei, nici nu vorbim, că se știe că aceștia au ajuns demult la calcie și că executorii trebuie să vîndă și cenușa din cuptor, ca să scoată dările de pe oameni⁽²¹⁾.

S. Fl. Marian și colaboratorii săi, în numele țăranilor români, al meseriașilor de la orașe, care „sînt exploatați ca și țăranii palmași⁽²²⁾”, al intelectualilor și al altor clase și categorii sociale, își ia angajamentul să militeze „pentru binele și propășirea națiunii române din Bucovina⁽²³⁾”.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea burghezia națiunilor dominante din imperiu ducea o politică de subjugare și dislocare din ducatele mărginașe. Românii, molipsiți de exemplul nemților și al șvabilor săraci, și sfătuiți de cei ce doreau să le cumpere pe nimica bruma de avere ce le mai rămăsese, au început să-și părăsească locurile de baștină, pentru a merge în America. S. Fl. Marian, văzînd că satele bucovinene încep a fi depopulate de români și în locul lor erau aduși coloniști din alte părți ale imperiului, s-a alarmat și a scris, în 1889, articolul intitulat **Gărgăunii de bejenie**.

Pentru a-i opri pe sătenii din Stupca și din alte părți ale ținutului Sucevei căroră „le-au intrat gărgăunii bejeniei în cap⁽²⁴⁾”, profesorul apelează la argumente de natură logică și psihologică. El îi avertiza pe cei ce voiau să-și părăsească locurile de baștină: „Dar oare cugetat-au românii aceștia? În ziua de azi, cel ce nu știe citi și scri, cel ce nu cunoaște măcar vreo citeva limbi (sublinierea lui Marian), voind a merge și a petrece în altă țară e considerat și tratat ca o vită care nu știe a vorbi de fel! Cugetat-au ei că, mergînd într-o altă parte a lumii, într-o țară unde nu se mai află alți români ca dînsii nu numai că în scurt timp o să-și piardă limba și religia, ci poate să ajungă, din gospodari cu avere și vază, cum sînt ei astăzi în satul în care s-au născut, servitorii unor oameni necunoscuți și poate că și fără cea mai mică trageră de inimă și milă față de niște străini ca dînsii, veniți, cum se zice, de peste nouă mări și nouă țări? ... Ci, în sfîrșit, cugetat-au la aceea că mulți dintre dînsii, nefiind deprinși a călători, pe mare, nici nu vor ajunge teferi la America! ci, murînd pe corabie, vor fi aruncați în apă și mîncăți de pești și de alte viețuitoare marine?...”

De aceea, lăsați să se ducă străinii, dacă i-a apucat dorul să se ducă, dar românii alungă-și gărgăunii bejeniei din cap, asculte-ne pe noi, care nu le dorim alta numai binele și să rămîie în țara lor străbună, căci :

Fie piinea cît de rea,

Tot mai bine-n țara mea!⁽²⁵⁾.

Profesorul S. Fl. Marian a mai atacat, prin intermediul presei, și „jalnica stare actuală a școlii din Iliești⁽²⁶⁾”, provocată de dușmanii poporului și de lipsa de interes a celor chemați să călăuzească culturalizarea și propășirea țăranilor români. Prin intermediul mai multor articole publicate în **Revista politică**, profesorul S. Fl. Marian a criticat pe slujitorii bisericii din Iliești, care, în loc să se ocupe de sprijinirea dezvoltării școlii, o lasă în paragină și se dedau la afaceri scandaloase.

Odată cu începutul anului 1887, redacția revistei preciza că a inițiat asanarea socială și culturală din Bucovina, pornind de la „principiul că trebuie înainte de toate, să facem rînduală la noi în casă și apoi bine organizați să putem lupta în contra acelor care ne jignesc în drepturile și în aspirațiile noastre juste⁽²⁷⁾”.

Pentru apărarea intereselor social-politice ale conaționalilor lor, S. Fl. Marian și colaboratorii săi au jertfit timp și bani fără nici un gînd egoist, fără să urmăreas-

²¹⁾ Ibidem.

²²⁾ Ibidem.

²³⁾ Ibidem, nr. 16—17, 15 ianuarie 1887, p. 1.

²⁴⁾ Ibidem, anul IV, nr. 3, 15 martie 1889, p. 2.

²⁵⁾ Ibidem.

²⁶⁾ Ibidem, anul I, nr. 3, 1 februarie 1887, p. 5.

²⁷⁾ Ibidem, nr. 16—17, 15 ianuarie 1887, p. 1.

că vreun interes personal, neglijîndu-și, uneori, chiar și obligațiile cotidiene ce le asigurau existența.

Crescuți și educați într-o atmosferă democratică, patriotică și fiind oameni onești, legați organic de masele românești din Țara de Sus, redactorii **Revistei politice** nu au menajat pe nimeni, mai ales că nu aparțineau unei grupări politice anume. Ei au criticat cu vehemență atît politica administrației habsburgice, cît și pe acei politicieni români care, la alegeri, pretindeau că reprezintă interesele partidei naționale, însă, în realitate, ei foloseau voturile cu care erau investiți de conaționalii lor pentru a parveni și a se îmbogăți. „Au început să spună adevărul crud asupra stării jalnice în care se aflau românii din Bucovina. Articolele de acolo sunau ca o goarnă de alarmă ca să trezească pe români dintr-un somn adînc, în care-l cufundase o stăpînire vicleană și oportunistul propriu⁽²⁸⁾”, conchidea un istoric literar.

Revista de la Suceava a atras atenția și simpatia românilor de pretutindeni și s-a bucurat de prestigiu și respect. Pentru mulți intelectuali din celelalte provincii, **Revista politică** era un excelent organ de informare cu tot ceea ce se petrecea în Bucovina și un model de luptă patriotică, democratică, culturală, un mijloc eficient prin care se urmărea înfăptuirea idealurilor de independență, unitate și dreptate socială.

N. A. Bogdan, făcînd o călătorie prin orașele bucovinene, a simțit nevoia, după cum singur o mărturisea într-o scrisoare din 23 iulie 1889, „să mă interesez necontenit de cele ce se petrec în această frumoasă țară, cum și de starea în care se află cei cu care am făcut cunoștință. Și am gîndit că cel mai bun și mai ușor mijloc de informare ar fi să citeșc prețioasa dumneavoastră **Revistă** — scria lui S. Fl. Marian — care arată oglinda exactă a faptelor ce se petrec la dumneavoastră⁽²⁹⁾”.

Activitatea de redactor, administrator și principal colaborator al **Revistei politice**, întocmai ca lui Jacob Negruzzi ce a condus **Convorbirile literare**, nu i-a adus lui Marian numai satisfacții morale și laude, ci și unele neajunsuri, datorită împotrivirii provocată de știrbirea intereselor de castă ale unora și de îngustimea intelectuală a altora. Dacă V. Alecsandri, B.P. Hașdeu, Titu Maiorescu, Ioan Bianu, Garabet Ibrăileanu, Spiru Haret, T. T. Burada și alții, care l-au sprijinit și încurajat pe S. Fl. Marian să elaboreze lucrări fundamentale, i-a evidențiat probitatea și obiectivitatea științifică, iar pe de altă parte autoritățile clericale, lezate de politica sa patriotică și de unele materiale folclorice publicate de profesorul sucevean, s-au ridicat împotriva sa admonestîndu-l, după cum rezultă dintr-o înedită adresă a Consistoriului arhiepiscopal greco-oriental al Bucovinei, emisă în martie 1888.

În ordinul de mustrare i se comunica și imputa următoarele: „Au fost odinioară niște timpuri foarte nefaste, în care, pentru defăimarea clerului nostru, pentru înjosirea bisericii, pentru subminarea autorității ei... inamicii nostri nu s-au sfiit nici de la cele mai infame mijloace. Spre a ajunge acest scop infernal se foloseau, mai ales, de anecdote, de povești și de niște fraze în care persoane din statutul clerical și învățătorial figurau ca participanți la necuviințele și apucăturile cele mai scandaloase. Aceste anecdote, și povești, precum, de exemplu și **Dascălul Pascal, Băietul ispitit** și altele asemenea acestora, cu părere de rău și numai în nefavoarea bisericii și poporului nostru, erau cunoscute și păstrate numai din tradițiune și cu timpul mai că se deteră uitării; un **fapt foarte însemnat** (sublinierea autorului scrisorii), căci disipariția lor împuținară preocupările cele multe contra bisericii și școlii.

Nu mai unele din frazele cele guboașe, precum, de exemplu: „Cu condașu umpli sacu iar cu grămătica râmii de nimica” și altele de acestea, se furisează în Bucovina, care există în școale ca cărți de cetire și se învață de copii de-a rostul.

Cu timpul, bucoavnele amintite au dispărut și frazele cele clasice, rămînînd în memoria celor care erau necesități să le învețe, dară și aceia putini ce le știu se rușinează a le exprima, cu atît mai puțin a le păstra descendenți.

Pe cînd se petrec aceste lucruri pe cîmpul școlii, pe cîmpul bisericii noastre se află hărbați care, uitîndu-și chemarea lor și în loc de a practica religiozitatea și moralitatea și de a îndruma pe popor la o participare mai activă a cultivării spirituale, caută a păstra acele anecdote, povești și fraze, a le înregistra în foi periodice ca un fel de tezaur clasic, ca nu cumva să se piardă din memorie, iar sub cele publicate își mai pun chiar numele, precum, de exemplu, ai făcut și cucernicia ta cu publicarea celor din **Revista politică**, de data 1 februarie 1888, nr. 2 care numai de un preut și

²⁸⁾ C. Loghin, *Istoria literaturii din Bucovina*, Cernăuți, 1906, p. 156.

²⁹⁾ N. A. Bogdan, *Scrisoare înedită din 23 iulie 1889, către S. Fl. Marian, Fondul memorial-documentar „S. Fl. Marian”, Suceava, inv. nr. 172.*

cu atât mai puțin de un catechet (sublinierea autorului adresei) ar fi să nu se publice și cu atât încă mai puțin să fie subscrise de dînsul³⁰⁾.

S. Fl. Marian publicase, în **Revista politică**, la rubrica literară de care răspundea, anecdotele: **Drum peste mațe**, **Jurămîntul țigănului**, **Dascălul Pascal**, **Stoica ciobanul** și **Băietul ispitit**. Ceea ce a supărat mai mult pe mai marii bisericii din Bucovina a fost satirizarea unor fețe bisericești pentru necinste, lăcomie și rapacitate, cum a fost cazul și cu **Dascălul Pascal**³¹⁾.

Dacă forurile bisericești, prin influența lor, au reușit să elinine din manualele școlare bucățile de lectură cu caracter anticlerical, nu au avut același efect și asupra obiectivității cercetătorului român.

Amenințindu-l pentru a-l disciplina, Consistoriul arhiepiscopal încercă să-și impună opiniile asupra lui Marian, învățîndu-l cum trebuie să fie adunat folclorul. „Deoarece, după părerea noastră, literatura română, prin omiterea acestor anecdote, povești și fraze nu ar pierde nimic din clasicitatea sa, iar pe altă parte, prin publicarea lor poporul pierde aplecarea de a trimite la școală pre copii, organele clericale se înjosesc în privința chemării lor înalte și chiar serviciul dumnezeesc se micșorează și se trîie în tină, Considerînd și scandalizarea produsă în popor și nu mai puțin și raporturile păstorilor sufletești spuse încoace și constatînd această scandalizare, Consistoriul află a-ți reprobă acest pas cu totul nedemn de starea noastră prețțoasă, mai ales, cu oficiul eucerniciei tale³²⁾).

Contrariat și infuriat pe mai marii bisericii care l-au muștrat, Marian a rupt adresa primită, după cum se poate constata din starea actuală a manuscrisului. Că imputările și amenințările nu l-au abătut de la conduita sa obișnuită și de la opiniile sale în legătură cu moravurile unor clerici, o confirmă și articolele din **Revista politică**, în care a criticat unele fețe bisericești pentru că nu se ocupă de ridicarea spirituală a enoriașilor lor.

Deși S. Fl. Marian s-a preocupat, în general, de toate problemele revistei: politice, economice, pedagogice, de informare a publicului cu vești din toată lumea, rolul preponderent în redactarea periodicului l-a constituit adunarea, selectarea și publicarea operelor populare și culte din **Foiața Revistei politice**. Dacă majoritatea paginilor periodicului sucevean erau rezervate problemelor social-politice și culturale, specifice românilor vremelnice ocupați de Imperiul Habsburgic, un număr mai mic a fost pus la dispoziția **Foitei Revistei politice** prin care redactorul ei, S. Fl. Marian și alții țineau la curent pe cititori cu evoluția limbii și literaturii române din Bucovina și din alte ținuturi românești.

Obiectivul principal al periodicului, ideea unității naționale, a fost preluat și de **Foiața**, ce a acordat o atenție specială „limbii române și aspectului ei literar, a promovat scriitorii naționali și locali și a atras atenția valorii artistice și documentare a folclorului. În mod constant, **Foiața** a republicat mai multe din poeziile lui Mihai Eminescu și articole, amintiri închinată luceafărului liricii românești. Au fost popularizați: Vasile Alecsandri, Veronica Micle, Matilda Cugler-Poni, A. C. Cuza, Gheorghe din Moldova, V. Codreanu și alții. Tudor Ștefanelli a fost prezent cu proză memorialistică ce evocă viața studențească din Viena (**Un patron în Viena**). Alte scrieri în proză aparțin Adelei Xenopol, lui Averchie Macovei, Olimpia Iliuț și lui C. Drăgulescu. Legende populare din Bucovina (culese de S. Fl. Marian) și balade din Transilvania (din colecția lui I. Pop-Reteganul) apar în fiecare număr.

În **Revista politică** se publică note bibliografice, știri literare, teatrale, muzică, varietăți, cronici dramatice (Adolf Last este autorul unei pertinente prezentări a piesei **Năpasta** a lui I. L. Caragiale)³³⁾.

Avînd în vedere direcțiile în care a militat cu consecvență și locul ce l-au deținut **Revista politică** în viața socială, economică, culturală și literară din Bucovina, putem afirma că periodicul, la conducerea căruia a participat și Marian, a fost una dintre cele mai bune gazete din cîte a avut Țara de Sus în secolul trecut, iar istoricul ei se poate confunda cu evoluția conștiinței naționale și a ideilor socio-politice și culturale ale românilor bucovineni din perioada 1880—1890. Adevărul, spiritul obiectiv,

³⁰⁾ Adresa inedită a Consistoriului arhiepiscopal greco-oriental al Bucovinei, către S. Fl. Marian, ibidem, inv., nr. 440.

³¹⁾ **Revista politică**, anul III, nr. 2, 1 februarie 1888, p. 15.

³²⁾ Adresa inedită a Consistoriului arhiepiscopal greco-oriental al Bucovinei, către S. Fl. Marian, Fondul memorial-documentar „S. Fl. Marian“, Suceava, inv. nr. 440.

³³⁾ **Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900**, Editura Academiei R. S. România, București, 1979, p. 738.

principalitatea sînt trăsături dominante cultivate de gazetarul S. Fl. Marian în paginile **Revistei politice**.

Prin 1868—1887, intelectualii români suceveni, fiind în număr redus, frecventau **Cazina germană**, unde puteau consulta diverse ziare, reviste, volume nemțești. Odată cu dezvoltarea învățămîntului în limba română la Gimnaziul din Suceava, sporește și numărul oamenilor de cultură ce reprezentau populația băstinașă majoritară. În aceste condiții s-au creat premisele înființării unui club propriu, unde să se găsească informații și să se poată discuta probleme românești.

Printre intelectualii care au susținut ideea formării unui club al românilor la Suceava s-a numărat și profesorul S. Fl. Marian. O parte din condițiile necesare apariției **Clubului român** le-a creat redactorul administrator de la **Revista politică**, ce a organizat un larg schimb de publicații cu cei din România și Transilvania, pe care le-a pus la dispoziția sucevenilor pentru a se familiariza și a fi la curent cu problemele și starea de spirit ale românilor de pretutindeni.

La începutul anului 1887, mobilizați de sentimentul solidarității naționale, mai mulți oameni de cultură din fosta Cetate de Seaua a Moldovei au înființat o asociație de petrecere a timpului liber pe care au numit-o **Clubul român**. Conform prevederilor statutare, prin crearea acestui organism s-a urmărit cultivarea și dezvoltarea unității naționale, îndepărtarea românilor de sub influența politicii culturale nemțești, dezvoltarea gustului de a vorbi, citi și scrie românește, popularizarea valorilor culturale naționale și universale prin organizarea unor manifestări dramatice, muzicale, literare, științifice atrăgătoare și a unor petreceri în comun cu un bogat conținut patriotic.

Prin intermediul manifestărilor cultural-artistice, a conferințelor, a publicațiilor primite, membrii clubului erau la curent cu tot ce se petrecea în lumea românească. **La Clubul român** se sărbătoreau revelioanele, aveau loc baluri și serate, se discutau diferite probleme de interes comun, se puneau la cale spectacole muzicale, dramatice etc.

Datorită lui S. Fl. Marian, **Clubul român** nu a beneficiat numai de ziarele și revistele primite în schimbul **Revistei politice** sau de cele aduse de la Academia Română, ci și de facilitarea venirii la Suceava a unor formații muzical-dramatice din România. Datorită profesorului S. Fl. Marian, în mai multe rînduri, publicul sucevean a ascultat celebrul cor al lui Gavriil Musicescu, precum și diverse concerte venite de la București.

În vara anului 1889, profesorul S. Fl. Marian a creat condițiile necesare pentru ca T. T. Burada, profesor la Conservatorul din Iași, împreună cu studentul său Enrico Mezzetti, să poată susține un concert de vioară „unde — scria Burada lui Marian — între alte bucăți, aș face să răsunе vechi doine românești, cum și alte cîntece naționale³⁴⁾).

În vederea desfășurării concertului, profesorul S. Fl. Marian s-a îngrijit de găsirea unei săli de spectacole, a adus un pian și a mobilizat un public numeros. Venitul obținut în urma spectacolului dat de T. T. Burada a fost oferit ajutorării elevilor români săraci de la Gimnaziul din Suceava.

Membrii **Clubului român** organizau, adesea, excursii la Adîncata sau Dragomirna, iar în fiecare sîmbătă seara, la etajul I al hotelului din localitate, în cadrul ciclului **Suceava literară**, se desfășurau expuneri pe diverse teme. Vasile Bumbac a vorbit, în una din seri, despre **O preumblare pînă la București**, cu care ocazie a prezentat publicului sucevean o serie de realizări românești întîlnite pe itinerariul amintit, iar Șt. Ștefureac a tratat despre **Personalitatea și viața lui V. Alecsandri**, cu ocazia comemorării morții bardului de la Mircești.

Clubul român și-a propus să redacteze o **Istorie a literaturii române din Bucovina**. În vederea înfăptuirii acestui important obiectiv, s-a ales un comitet de redacție, format din profesori ai liceului din localitate, s-a lansat un apel în vederea strîngerii materialului documentar necesar etc. Ideea a fost înfăptuită după eliberare de către C. Loghin.

Un interes deosebit au stîrnit prelegerile cu conținut social-politic. Spre exemplu, în decembrie 1890, în conferința intitulată **Fundamentele sociale ale naturalismului**, pe lîngă prezentarea unor aspecte ale revoluției și literaturii franceze, s-a pus și problema proletariatului și a necesității organizării lui în vederea revoluției. Prin-

³⁴⁾ T. T. Burada, scrisoare inedită, din 14 iunie 1889, către S. Fl. Marian, **Fondul memorial-documentar „S. Fl. Marian“**, Suceava, inv. nr. 170.

tre alte idei, conferențiarul a abordat unele noțiuni fundamentale ce aparțin teoriilor socialiste sau marxiste. El afirma: „Capitalul e rezultatul muncii, deci aparține muncitorilor și dacă e aiurea, e furat. Capitalul e cheia puterii și a dominației, deci puterea și dominația sînt drepturile muncitorului. Și acest muncitor simte mizeria și crunta inegalitate în distribuirea bunurilor [...] căci acuma inegalitatea nu mai e tip și neschimbabilă. El trebuie să voiască și va putea³⁵⁾. După ce afirmă că mizeria proletarietului este determinată de abundența suptă „din sudoarea sa³⁵⁾ de noua nerușinată plutocrație, ajunge la concluzia că muncitorul „se impune conștiinței publice, el sfîșie cu fantezia sa vîlul care acoperă desprăvălarea claselor stăpînitoare³⁷⁾.

Pentru băștinașii Țării de Sus, **Clubul român** a fost un loc favorit de instruire recreere și educare. Aici veneau cu toții și, atunci cînd nu era nimic organizat, jucau table, biliard, șah etc. Profesorul S. Fl. Marian era unul dintre cei mai fervenți oaspeți ai clubului. Cînd ostenea la masa de lucru, părăsea cărțile, fișele, manuscrisele, se ridica încet și se îndrepta spre sediul asociației intelectualilor suceveni pentru a se destinde printre ai săi. „Intra în **Clubul român**, loc de convenire a intelectualilor români. Arunca ochii peste ziare și reviste, mai asculta o discuție, o poveste, mai schimba două trei vorbe, sau juca o partidă de biliard și iată-l din nou acasă, unde după cină se așeza din nou la masa sa de lucru.

Șase pînă la opt ore de muncă zilnică regulată! Și aceasta pe lîngă îndatoririle de cap de familie, pe lîngă activitatea rodnică ca membru al asociațiilor românești sucevene.

Pentru el n-a existat sărbătoare, vacanță, distracții sau plăceri! Totul a jertfit activității care, devenind o patimă, a cuprins toată firea sa. Abia isprăvea corectura unei serii și manuscrisele pentru alta erau scoase din întuneric, scuturate de praf, întinse pe masă. Din nou ordona, cernea, coresponda și începea nesfîrșitul fișit al peniței pe hîrtie³⁸⁾, își amintea, în 1907, fiul său Liviu Marian.

Pe biroul profesorului sucevean s-au perindat rînd pe rînd, alături de numeroase **exorte**³⁹⁾ pregătite în vederea educării morale și rededeptării sentimentelor naționale ale liceenilor români din ținutul Sucevei, diverse manuscrise slave vechi copiate în mănăstirile bucovinene, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, ce cuprindeau informații istorice, folclorice, etnografice, texte religioase, apocrife, apocaliptice și pe care S. Fl. Marian le-a inclus selectiv în studiile tipărite sau intenționa să o facă la reeditare.

Într-un manuscris din 1769—1783, ce cuprindea o istorie comentată a primelor cărți biblice și altele, cercetătorul S. Fl. Marian a aflat „că au venit blagocestivul împărat Iosif, nemțesc, în Țara Moldovii și au intrat în Mitropolia Sucevi în biserică, și au văzut scireput lui Ioan Novii și au întreat unde sînt moștiile? Preuții au dat de samă că sînt în Țara Lășască. Îndată porunci și marsă 2 călugări de la sfînta mănăstire Putnă, anume Iosif eguman și Vănădiu arhimandrit și le-au adus cu mare cinstire și cu multă oaste și le-au așezat la locul său, în anii 1783 iunie 29, fiindcă acest Ioan este de locul lui din tîrgul Sucevi și au pătimit în Cetatea Albă, în Țara Turcească, în 1500 iunie 2⁴⁰⁾. Informația istorică, cu privire la restituirea moaștelor Sfîntului Ioan cel Nou din porunca împăratului Iosif al II-lea, a fost descoperită de profesorul cercetător, probabil, după 1895, deoarece nu figurează în monografia **Sfîntul Ioan cel Nou de la Suceava, Schiță istorică**, București, 1895.

Dacă informațiilor de mai sus S. Fl. Marian nu le-a găsit loc în cartea sa, altele au fost copiate din manuscrisele slave direct în volumele la care lucra într-un anumit moment. Spre exemplu, dintr-un manuscris de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în care printre multe altele, se afla un text foarte rar întîlnit în literatura noastră veche cu privire la combaterea fumatului (**Învățătură pentru tiutiu, ca să cunoască tot creștinul cît de păcat pentru dînsul și ce înșelăciune aduce sufletului omului acelu ce-l trage pe nas și celui ce-l trage cu lulea**⁴¹⁾), precum și cunoscutul roman

popular cu caracter educativ **Povestea lui Archire și Anadann**⁴²⁾, Marian a selectat **Legenda lui Adam**⁴³⁾ și a inclus-o în studiul etnografic **Sărbătorile la români**⁴⁴⁾.

Printre numeroasele manuscrise adunate și lăsate posterității de Simion Florea Marian se află și unele⁴⁵⁾ scrise cu circa un deceniu înaintea nașterii academicianului român și, care, conțin colinde, orații de nuntă, fabule, **poezii patriotice etc.**

Manuscrisele din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, rămase de la Marian, nu furnizează numai date cu privire la aria de răspîndire a literaturii și culturii slave vechi în spațiul românesc sau contribuie la cunoașterea și înregistrarea unor codici (cum a fost cazul cu cel al lui Vartholomei Măzărean), ci atestă totodată și faptul că „antenele întinse de marele iubitor al producțiilor populare au depășit vremea sa, atunci cînd a fost vorba să cerceteze obiceiurile și poezia neamului său⁴⁶⁾, demonstrînd o nedezmințită statornicie și continuitate în preocupările sale științifice, culturale și educative.

S. FL. MARIAN, PROFESSEUR AU LYCÉE DE SUCEAVA

R É S U M É

Le travail appartient à la première partie du chapitre IX de la monographie **Simion Florea Marian** qui se trouve en manuscrit. Elle refait, à l'aide des manuscrits inédits découverts à la Bibliothèque de l'Académie de la R. S. de Roumanie de Bucarest et au fond mémorial-documentaire „S. Fl. Marian“ Suceava, quelques aspects de l'activité de l'homme de science S. Fl. Marian qui prouvent la stabilité et la continuité de ses préoccupations majeures antérieures.

La démarche scientifique précise les circonstances du transfert du professeur Marian de Siret à Suceava, en 1883, et met en évidence l'activité de l'académicien roumain dans le cadre de la **Section historique de l'Académie roumaine**. En interprétant plusieurs manuscrits historiques inédits (**Reusenii — étude historique, Le Pilastre du Prince regnant de Vama** et d'autres) et publiés, l'auteur de cet exposé essaie de découvrir le but et la signification éducative du travail de ramasser et mettre en valeur des documents découverts par S. Fl. Marian à Putna et dans d'autres localités de Bucovine.

Ensuite, l'étude précise la place et le rôle du professeur de Suceava à l'apparition et à l'édition de la deuxième publication roumaine de l'Empire Autrichien, **La Revue politique** et **La Feuille de la Revue politique**. Le travail rédactionnel donne des satisfactions au professeur mais aussi des reproches sévères de la part des autorités ecclésiastiques supérieures.

Après avoir brièvement présenté le style de travail et la contribution de Marian à la fondation et au développement de l'activité du **Club roumain** de Suceava le travail finit, en soulignant les préoccupations du professeur sur l'ancien écrit roumain des XVII-e et XIX-e siècles. Des documents slaves découverts aux monastères, Marian a ramassé des informations historiques, folkloriques, ethnographiques et culturelles qu'il a employées ou avait l'intention d'employer dans ses ouvrages publiés ou restés en manuscrits.

³⁵⁾ Ibidem, filele 46—64.

³⁶⁾ Ibidem, filele 68—69.

³⁷⁾ S. Fl. Marian, **Sărbătorile la români**, I, București, 1898, p. 271—220.

³⁸⁾ Vezi: manuscrisele din Biblioteca Academiei R. S. România, București, inv. nr. 6032, 6033, 6037, 6043, 6034, 6026, 6035, 6036, și 6040.

³⁹⁾ Gabriel Ștrempel, **Simion Florea Marian și vechia slovă românească, Studii și cercetări de bibliografie**, XIII, Editura Academiei R. S. România, 1974, p. 124.

³⁵⁾ **Revista politică**, anul IV, nr. 1, 1 ianuarie 1889, p. 16.

³⁶⁾ Ibidem.

³⁷⁾ Ibidem.

³⁸⁾ Liviu Fl. Marian, **Simion Florea Marian. — Schiță biografică**, București, 1910, p. XVIII.

³⁹⁾ S. Fl. Marian, **Exorte**, manuscrise inedite, Biblioteca Academiei R. S. România, București, inv. nr. 4080 (64 exorte ținute elevilor între 1875—1900).

⁴⁰⁾ Manuscris din 1769—1783, Biblioteca Academiei R. S. România, București, inv. nr. 6025, fila 144.

⁴¹⁾ Ibidem, din 1796, inv. nr. 6036, filele 64—68.

O REVELATOARE CERERE A DR. EUSEBIE POPOVICI ÎNAINȚATA PRIMĂRIEI ORAȘULUI SUCEAVA

GRIGORE FOIT

Dr. Eusebie Popovici (20.X.1863—15.XI.1937) s-a născut în comuna Rușii Mănăstioara, județul Suceava¹⁾, dintr-o veche familie preotească. Studiile primare și liceale le-a făcut la Suceava, iar cele superioare la Universitatea din Cernăuți, urmînd cursurile de filologie clasică și modernă și filozofia, specializîndu-se în limbile latină, elină și română. Din 1890, îl găsim ca profesor la Gimnaziul superior ort. or. de băieți din Suceava pînă în 1929, cînd se pensionează în vîrstă de 66 ani. Între 1910 și 1923, a fost director al Liceului de fete din Suceava, contînd cu catedra tot la Gimnaziul de băieți, devenit mai tîrziu Liceul „Ștefan cel Mare“.

Distins profesor, el și-a adus o valoroasă contribuție la realizarea manualelor școlare în limba română pentru nou createle clase paralele românești în condițiile în care, sub stăpînirea austriacă, populația românească din Bucovina era amenințată cu deznaționalizarea. El este autorul unui curs pregătitor pentru examenul de admitere în liceu, al unei gramatici române, al unor cărți de citire românești, al unor comentarii și studii pentru limba latină etc. Fără teamă de represii, a arborat tricolorul românesc pe clădirile naționale și s-a afirmat ca apărător neînfriecat al drepturilor poporului român.

În calitate de consilier comunal, a luptat pentru realizarea secțiilor românești pe lîngă școala primară din Suceava și pentru înființarea unui liceu de fete, eforturi care i-au fost încununate de succes. A fost președinte al multor societăți culturale, între care „Școala Română“, „Casa Națională“ și „Muzeul orașenesc“, însușind colaboratorilor săi și membrilor societăților în care activa dragostea pentru poporul din care făceau parte și hotărîrea de a lupta pentru respectarea drepturilor naționale ale poporului român.

După Marea Unire din 1918, numele lui este legat de multe alte realizări pe tărîm obștească. Între altele, prin stăruințele sale s-a realizat șoseaua care leagă orașul Suceava de Burdujeni, numită simbolic „Calea Unirii“, s-a înființat Școala inferioară de comerț din Suceava și s-a construit noua aripă la clădirea „Casei Naționale“. Pentru meritele sale deosebite, a fost distins cu cele mai înalte Ordine ale României, cum erau „Ordinul „Coroana României“ în gradul de Mare Ofițer, „Răsplata Muncii pentru învățămînt“ și Ordinul „Regele Ferdinand“ în grad de Mare Ofițer. De la el ne-a rămas și un valoros istoric al liceului sucevean²⁾.

În rîndurile de mai jos, voi prezenta, între altele, și o împrejurare mai puțin cunoscută în care Dr. Eusebie Popovici a venit în sprijinul Primăriei orașului Suceava într-un moment greu din punct de vedere economic pentru oraș.

Se știe că Suceava a fost printre primele orașe din Bucovina care au introdus curentul electric și au înființat instalația modernă de apă și canalizare. Lumina electrică a fost instalată în anul 1908, folosind racorduri aeriene. Conductele de apă și canalizare au fost introduse sub pavaul străzilor. Pentru aprovizionarea cu apă au fost amenajate două rezervoare de cîte 300 mc, iar pentru aducțiunea apei se foloseau pompe centrifugale cuplate cu un electromotor. Pentru apă au fost amenajate două rezervoare de cîte 300 mc, iar pentru aducțiunea apei se folosea

¹⁾ Vezi și **Profesorul Dr. Eusebie Popovici** (necrolog întocmit de V. Burduhos), în **Anuarul Liceului „Ștefan cel Mare“ din Suceava publicat la finele anului școlar 1937/38 de V. Burduhos, directorul Liceului, Suceava, 1938, p. 46—48.**

²⁾ **Dr. Eusebie Popovici, Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare“ din Suceava. 1860—1935, în ed. Societății „Școala Română“.**

o rețea simplă ramificată în tuburi de fontă³⁾. Pentru acoperirea cheltuielilor, Primăria orașului s-a îndatorat la Centralbank der deutschen Sparkassen din Viena cu suma de 2.450.000 coroane, între anii 1907 și 1911, cu o dobândă de 5%, plătită în anuități⁴⁾.

Grav avariate în timpul războiului, motoarele existente, deși repuse în funcțiune prin destoinicia inginerului I. Salamon, nu puteau asigura pentru multă vreme funcționarea uzinei electrice. De aceea, s-a comandat la firma Siemens și Schuckert un dinam de 400 HP, pentru care se achitase un avans de 1.000.000 coroane. Agregatul era terminat la 20 februarie 1920 și trebuia achitat integral delegatului întreprinderii venit special în acest scop la Suceava. Trebuia achitată delegatului imediat suma de 1000000 lei. În caz contrar, suma dată ca avans era pierdută. Primăria era într-o situație disperată. Fonduri nu avea la dispoziție și nici posibilități imediate de împrumut. Și atunci s-a apelat printr-o telegramă la Dr. Eusebie Popovici, care se afla în București, unde participa ca deputat la sesiunea Camerei, fiind și vicepreședinte al acestui for legislativ al țării⁵⁾. În aceeași seară, printr-un concurs favorabil de împrejurări⁶⁾, a obținut aprobarea din partea Consiliului de Miniștri a ofertei de vânzare de către Primăria Suceava ca proprietar a clădirii Prefecturii⁷⁾ instituției administrative care o folosea, Prefectura județului Suceava⁸⁾. A doua zi, un delegat al Ministerului de Interne venea la Suceava cu 1,5 milioane lei, urmînd ca restul de 2 milioane, pînă la concurența sumei de 3,5 milioane, stabilită ca preț de vânzare a clădirii, să fie achitat în rate lunare de 90000 lei. Îndreptățita recunoștință a gospodarilor Sucevei salvate de la dezastru nu a întârziat să se manifeste. În ziua următoare, i s-a trimis lui Eusebie Popovici o telegramă de mulțumiri, iar curînd după aceasta, consiliul comunal i-a votat o recompensă de 75.000 lei, pe care însă acesta a refuzat-o.

La 14.X.1925, s-a pus, în cadru festiv, piatra fundamentală pentru construirea clădirii școlii primare de fete⁹⁾. Era încununat de succes un mare efort al autorităților locale, care, pentru asigurarea fondurilor necesare pentru aceste lucrări au făcut repetate demersuri la autoritățile superioare și, în cele din urmă, pe baza unei Hotărîri a Consiliului de Miniștri, lucrarea a fost aprobată, acordîndu-se Primăriei orașului Suceava un împrumut prin Creditul județean și comunal din București¹⁰⁾. În primăvara anului 1926, lucrarea ajunsese pînă aproape de acoperiș, cînd, dintr-o dispoziție a Primăriei, a fost sistată la 16 aprilie. De curînd era primar Dr. Eusebie Popovici. S-a cerut Ministerului de Interne să se trimită o comisie de experți pentru a constata defecțiunile la fundația clădirii și abateri de la proiect. Ce a determinat pe Dr. Eusebie Popovici să ceară sistarea lucrărilor este greu de precizat. Este foarte posibil să fi fost indus în eroare de oameni rău intenționați. Este greu de presupus că acțiunea a avut la bază vreo răfuială personală sau a constituit un act împotriva partidului proaspăt debarcat de la putere. În cele din urmă, dovedindu-se că lucrările erau corespunzătoare, au putut fi reluate după mai mulți ani, în 1929, recepția definitivă a acestora făcîndu-se la 11 ianuarie 1930¹¹⁾. Împrejurarea mai sus arătată a dat prilejul unor anchete desfășurate în 1927/1928, care, se pare, s-au desfășurat fără nici un rezultat¹²⁾. Orice act dușmănos are totuși o limită !

³⁾ Informațiile folosite în prezenta lucrare fac parte din fondul de arhivă al Primăriei orașului Suceava existent la Arhivele statului Suceava. Pentru a-mi fi înlesnit cercetarea acestor documente aduc și pe această cale cele mai vii mulțumiri Direcțiunii Arhivelor statului Suceava și specialiștilor de la această instituție. Întrucît nu am folosit și alte fonduri arhivistice, voi menționa doar dosarul, anul și fila documentului respectiv atunci cînd îl voi cita. Pentru problema menționată în text, vezi **D. 14/1921**, p. 3-7.

⁴⁾ **D. 21/1932**, f. 9. Datoria a fost lichidată abia în 1937, prin efectul legii arieratelor — **D. 21/1937**, f. 27.

⁵⁾ A fost ales deputat ca membru al Partidului Poporului, condus de Generalul Alexandru Averescu.

⁶⁾ Cererea Dr. Eus. Popovici (**D. 29/1917**, f. 41-42), prezentată în copie în anexă, arată modul în care chestiunea a putut fi soluționată.

⁷⁾ În prezent, sediul Muzeului județean Suceava.

⁸⁾ Primăria intervenise cu mai multe rapoarte la Cernăuți încă din 1919 în dorința de a vinde Guvernului clădirea Prefecturii, dar acestea nu fuseseră avizate și se rătăciseră pe la diverse birouri.

⁹⁾ Azi sediul Bibliotecii județene Suceava.

¹⁰⁾ Pînă la încheierea lucrărilor, Creditul județean și comunal din București a acordat în 1925 un împrumut de 3.000.000 lei și în 1929 alt împrumut de 5.000.000 lei cu dobîndă de 5%. Încă în 1941, Primăria datora Creditului județean și comunal 3.382.149 lei, din care amortismentul era de 2.281.407 lei și dobînzile de 1.100.742 lei. **D. 17/1941**, f. 5.

¹¹⁾ Această sistare a lucrărilor a costat Primăria 353.574 lei dobînzii de întîrziere, 300.000 lei diferența dintre devizul inițial din 1924 și cel nou întocmit în 1928, pe lîngă alte cheltuieli mai mici determinate de remedierile necesare în urma opririi îndelungate a lucrărilor, de cheltuielile necesare pentru achitarea deplasării experților și altele.

¹²⁾ Vezi în anexă actele ce s-au păstrat în arhiva Primăriei în legătură cu această anchetă. **D. 29/1927**, f. 31, 33 și 40.

Iniințarea Școlii comerciale inferioare din Suceava este legată de o acțiune inițiată de Dr. Eus. Popovici. La un demers al Primăriei (primar era Dr. Eus. Popovici) către Prefectura Suceava, se aprobă cumpărarea cu 1.550.000 lei a imobilelor lui Leib Weitmann în iunie 1926. Această achiziție s-a dovedit însă a fi în defavoarea Primăriei. Imobilele erau gravate de mari datorii, pe care ar fi trebuit să le achite Primăria. S-a ajuns ca orașul să se împrumute la Casa de economii a orașului Suceava, la Banca de scont și în alte părți cu sume care totalizau 10 milioane lei, plătindu-se pînă la 28% dobînzii ! Se cheltuiseră de pe acum 2,5 milioane lei. Referentul Dr. M. Teich, în ședința din 29.IX.1927 a consiliului comunal, făcea responsabil de această situație dezastruoasă pe fostul primar Dr. Eus. Popovici și delegația permanentă de atunci¹³⁾. Consiliul comunal nu a contestat necesitatea menținerii Școlii inferioare de comerț, pentru a se da posibilitatea unui număr cît mai mare de copii români să se inițieze în activitatea comercială. Problema a fost în cele din urmă rezolvată prin cumpărarea imobilelor Weitmann (cunoscute sub denumirea de realitatea Cahian) la 16.VIII.1928 din partea Societății „Casa învățătorului”¹⁴⁾. De la această societate Primăria va închiria imobilul necesar pentru școală, achitînd o chirie anuală de 140.000 lei. De la 1.V.1929 pînă la 1.VII.1934, chiria va fi de 180.000 lei anual¹⁵⁾. Se poate spune că, înfruntînd piedici și făcînd față unor adversități înverșunate, punîndu-și în joc reputația de om integru și devotat intereselor superioare ale poporului român, Dr. Eusebie Popovici a reușit să pună bazele primei școli comerciale în orașul Suceava, școală a cărei lipsă se simțea în mod deosebit pentru copiii lipsiți de mijloace bănești pentru a urma asemenea școli în alte localități.

Suceava era lipsită de un sediu potrivit pentru biblioteca și muzeul orașului, deși erau prețioase fonduri de carte (în 1930, Biblioteca centrală a orașului dispunea „de o importantă colecție de scrieri și opuri literare și științifice, al căror număr este aproape de 8.000 opuri și volume” **D.11/1930**, f. 54 — „Biblioteca centrală întreține un cabinet de lectură înzestrat cu cele mai valoroase scrieri periodice și reviste literare și științifice românești” — **Ibidem**), iar colecțiile arheologice ale muzeului, de o mare valoare științifică, precum și Muzeul „Ciprian Porumbescu”, înființat de Leca Morariu, erau adăpostite în mod provizoriu în clădirea Primăriei orașului. Muzeul arheologic trecuse printr-o dramatică perioadă de peregrinări de la un loc la altul, încă de la încheierea primei colecții adunate datorită grijii lui C. A. Romstorfer și a unui număr de oameni luminați ai orașului¹⁶⁾.

Orașul resimțea apoi lipsa unei construcții speciale destinate spectacolelor de teatru, pentru conferințe, concerte sau alte manifestări artistice. Sala de spectacole a Casei polone (Dom Polski) nu putea dect în parte să satisfacă aceste trebuințe și implica plata unor sume de închiriere care adeseori constituiau obstacole pentru desfășurarea unor asemenea activități culturale.

Dr. Eusebie Popovici, eminent om de cultură, a înțeles că o asemenea situație nu putea fi dect dăunătoare educării culturale a cetățenilor orașului, în primul rînd a populației românești. În cadrul Societății „Casa Națională”, al cărei președinte era, a luat hotărîrea de a se trece la constituirea unei noi aripi la vechea clădire, suficient de cuprinzătoare, unde urmau să fie adăpostite biblioteca și muzeul orașului, să se realizeze o sală pentru conferințe și concerte, precum și o sală special amenajată pentru spectacole teatrale.

A fost întocmit un deviz potrivit scopului propus și, la 20.VIII.1929, a fost adresată Primăriei cererea pentru autorizarea construcției, care a fost aprobată¹⁷⁾. Prima

¹³⁾ **D. 1/1927**, f. 27.

¹⁴⁾ Clădirea principală a adăpostit și biblioteca județeană înainte de mutarea acesteia în actualul sediu.

¹⁵⁾ **D. 14/1929**, f. 19, 20.

¹⁶⁾ **Muzeul Sucevei**, Suceava, 1959, p. 5-7. Pînă în 1923 colecția arheologică a muzeului fusese adăpostită la Liceul de fete, unde Dr. Eus. Popovici era director. Acesta era și președintele Societății „Muzeul orașenesc Suceava”, iar custode era Nicon Turtureanu. După 1923, cînd Dr. E. Popovici încetează de a mai conduce acest liceu, se pune din partea noii conduceri a liceului problema mutării colecțiilor muzeului din această clădire. Această mutare s-a realizat abia în 1928, cînd piesele au fost aduse la Primăria orașului. Evident și acest nou sediu al muzeului era tot provizoriu.

¹⁷⁾ Spicium citeva pasaje din această cerere: „Societatea „Casa Națională” are înainte de toate menirea să creeze un vrednic centru pentru viața culturală și națională a elementului românesc din oraș și județ. Caracterul Societății „Casa Națională” este eminent cultural-național: aceasta a recunoscut și înalta Ocirmuire, care a acordat Societății scutire de impozit proporțional atît la capital cît și la acțiuni. Noua clădire, ajungînd să fie pe deplin realizată, va ușura și Primăria Sucevei de unele sarcini care se resimțesc tot mai greu și mai urgent, precum este adăpostirea definitivă a Muzeului și construirea unei încăpătoare săli de teatru”. . . **D. 16/1929**, f. 22-26.

parte a noii construcții este terminată în 1930. Biblioteca centrală se mută în același an la noul sediu, la etajul clădirii, alături de sala de conferințe.

Contractul de locațiune în vederea mutării muzeului se încheie între Primărie și Societatea „Casa Națională” la 1.VIII.1931. Societatea „Muzeul orașenesc” obține dreptul de abitațiune în această clădire pe timp de 99 ani, cu începere de la 1.VIII.1931, în aripa de apus a parterului noii clădiri, într-o sală de 6,35 m × 8,95 m și o cameră alăturată de 4,15 m × 3,15 m. Primăria se obliga să achite muzeului pentru atribuirea spațiului respectiv, suma de 250.000 lei¹⁸⁾. Din această sumă, 60.000 lei urmează a fi achitați până la 1.I.1932, iar restul de 190.000 lei se vor achita în 1932, în trei rate egale trimestriale decursive, la 1.IV, 1.VIII și 1.XII.1932.

Încă înainte de semnarea acestui contract, Societatea „Casa Națională”, printr-o adresă din 4.VII.1931, înștiința Primăria că muzeul se putea muta peste o săptămână, deci la 11.VII.1931. Cît va fi durat mutarea nu putem preciza. Fără îndoială însă că în 1932 muzeul se afla instalat pentru prima dată într-o clădire corespunzătoare, deocamdată într-un spațiu restrîns, dar decent, în care putea să-și desfășoare o activitate potrivită scopurilor sale. Custodele Bibliotecii centrale, Cornel Sorococanu, precum și cei ai Muzeului orașenesc, Rudolf Gassauer și Nicon Turturean, toți trei și profesori ai Liceului „Ștefan cel Mare”, au desfășurat cu multă abnegație o muncă de pionierat în aceste instituții culturale, care au trecut pînă atunci prin nenumărate vicisitudini. Meritul incontestabil pentru crearea unor condiții pe cît posibil mai bune și mai sigure de muncă acestor importante unități culturale succedene îi revine Dr-ului Eusebie Popovici. Sala de conferințe a fost și ea frecvent folosită pentru expunerii din diferite domenii ale științei, literaturii și artei și uneori pentru concerte sau expoziții.

Declanșarea crizei economice mondiale a împiedicat realizarea întregului proiect de construcție preconizat inițial de marele animator al acestei acțiuni care a fost Dr. Eus. Popovici. Societatea „Casa Națională” a fost și ea puternic lovită de criza economică, motiv pentru care Dr. Eus. Popovici s-a adresat edililor orașului pentru a se crea Societății unele înlesniri¹⁹⁾. Nu cunoaștem care a fost rezolvarea definitivă a cererii. Din referatul comisiei juridice a Primăriei nu rezultă că s-ar fi obținut o soluționare favorabilă, iar dosarul cu procesele verbale, încheiate cu prilejul ședințelor consiliului comunal, în 1933, nu se găsește în arhiva Primăriei. Este totuși posibil ca, în ultimă instanță, cererea să fi ajuns să fie dezbătută și într-o ședință a consiliului comunal. Oricum s-ar fi petrecut lucrurile, este evidentă micimea de suflet a acelorora cărora le era încredințată în mare măsură asigurarea condițiilor necesare pentru propășirea națională și socială a poporului pe care-l aveau sub ocire.

Redresarea economică a Societății „Casa Națională” de după marea criză economică ar fi putut crea condițiile necesare pentru realizarea, pe lîngă multe alte obiective pe care Dr. Popovici le va fi avut în vedere, și a execuției în întregime a clădirii acestei valoroase instituții, dar inițiatorul și animatorul acestei importante acțiuni nu mai era în viață. Un accident suferit într-o călătorie i-a curmat firul vieții, cînd era încă în plină putere de muncă. A fost o pierdere grea pentru poporul român, pentru suceveni, pentru toți cei ce l-au apreciat faptele demne și generoase, puse în slujba poporului din care făcea parte.

¹⁸⁾ D. 12/1930, f. 35, 46.

¹⁹⁾ Vezi cererea Dr. Eus. Popovici, în anexă. (D. 29/1927, f. 41—42). Ce să mai zicem de suma de 15.000 lei, trecută în debitul Dr. Eus. Popovici de uzina electrică, sumă în care era inclus și consumul de curent electric al „Clubului Român”, care-și desfășurase timp de 5 ani activitatea în aceeași clădire. Era somat să achite această sumă de-a dreptul insurmontabilă pentru pensionarul septuagenar care era la acea vreme Dr. Popovici. Ne închipuim cît de greu își va fi călcat pentru a veni cu această cerere către edilii orașului.

Poate va fi exclamat și el ca oratorul Cicero cu două mii de ani în urmă: „O tempora, o mores!”.

A N E X E

1

Primăria orașului Suceava
Nr. 6337/27 din 5 Noiembrie 1927

Domnii sale

D-lui Dr. Eusebie Popovici,
profesor și consilier comunal

L o c o

Avînd în vedere dispozițiunile art. 31 din legea pentru unificarea administrativă prin care se determină cum că numai primarii din municipii sînt eligibili în corpurile legiuitoare,

Avînd în vedere că cu ocazia revizuirii Primăriei de către d-l inspector general Petrescu, ca delegat al Ministerului de Interne, care a făcut și obiecțiuni în contul plăților deja făcute și hotărîrii cu ocazia aprobării bugetului din partea consiliului comunal și care a constatat că ați optat pentru postul de deputat și că din cauza aceasta nu vi se cuvine nici o plată (remunerație) sub ori și ce formă din partea Primăriei,

Sînteți Dv. invitat a restitui suma avansată de 30.000 lei (treizeci mii) pentru cheltuieli de reprezentare cît de curînd de oarece avem de trimis un raport asupra rezolvării chestiunii de față către Ministerul de Interne.

Primar,
Donisă,

Secretar, comunal,
I. Hilsenrad

D. 29/1927, f. 31

2

Prefectura județului Suceava

Serviciul administrativ

Nr. 7159 din 31 Matrică 1928

Către

Primăria orașului Suceava

Binevoîți a înainta Prefecturii pînă cel mult (în) 3 zile contul de gestiune pe anul 1926.

2. Binevoîți a ne comunica, dacă v-ați conformat dispozițiilor legii, în referire la salariul primit de d-l Dr. E. Popovici, care salariu urma să fie redat Primăriei, ca încasat ilegal. Tot așa mai sînt oarecure sume pe care dl. Dr. E. Popovici avea să le returneze Primăriei.

3. Totodată ne veți raporta, ce s-a dispus în privința speselor cu comisiunile aduse la școala primară nouă și neisprăvită, în sumă de cea. 60.000 lei. Aceste spese nu pot fi puse în nici un caz în sarcina Primarului, ci trebuie suportate de acei, care au adus acele comisiuni.

Rezultatul binevoîți a ni-l înainta pînă cel tîrziu în 3 zile

Prefectul Județului,
Cojocariu

D. 29/1927, f. 33

Domnule Prefect,

La adresa Dv. nr. 7159 din 31.II.1928, avem onoare a Vă comunica următoarele :
La 1. Contul de gestiune pe anul 1926 este la Casierie în toată regula, fiind scontrat de mai multe ori de inspectori ai Ministerului de Interne care n-au obiectat nimic.

La 2. În ce priveşte salariul primit de d-l Dr. E. Popovici, Primăria n-a primit nici pînă azi vreun ordin ministerial şi nici o înştiinţare, cînd d-l Dr. E. Popovici a optat pentru mandatul de deputat şi cînd s-a acceptat această optare aşa că nu putem şti pe care timp îndemnizările de reprezentare decise de consiliul comunal cu 10.000 lei lunar ar fi de restituit Primăriei.

D-l Dr. E. Popovici a primit această îndemnizare pe 33 luni şi ne cere încă 30.000 lei pe încă 3 luni.

Vă rugăm deci să binevoiţi a ne da o lămurire cu datele precise în această privinţă.

La 3. S-a cheltuit, conform avizului experţilor, numai 8.000 lei (pentru ing. Burştin şi Cosovski).

Primar,
Donisă

Secretar comunal,
I. Hilsenrad

Domniei Sale

Domnului Prefect al Judeţului Suceava

D.29/1927, f. 40

Cererea înaintată de Dr. E. Popovici Primăriei oraşului Suceava :
Suceava, 19 Ianuar 1933

Domnule Primar,

Cu onoare Vă rog să binevoiţi a lua cunoştinţă de următoarele :

În anul 1920 Primăria Sucevei se afla în faţa unei prăbuşiri financiare catastrofale. Ea comandase la firma Siemens şi Schuckert marea maşină dinamică pentru uzina electrică, făcînd un acout de 1.000.000 coroane. Maşina fiind între timp construită, Primăria — pe baza convenţiei încheiate — era obligată să verse firmei fără întârziere suma de lei 1.000.000. Reprezentantul firmei venise personal la Suceava şi reclama plata imediată a sumei restante, ameninţînd cu anularea comandei, ceea ce ar fi avut drept urmare pierderea avansului dat de 1.000.000 coroane.

În 7 Faur 1920, fiind la Bucureşti în calitatea mea de deputat, am primit din partea Primăriei următoarea telegramă, care era un adevărat strigăt de disperare : „Fabrica Siemens Schuckert Viena prin reprezentantul ei venit personal la Suceava cere imediat plata sumei restante. Altfel anulează comanda şi e pericol a se pierde avansul de un milion. Rugăm interveniţi urgent pentru un avans de cel puţin un milion lei din partea Statului, eventual contra garanţie ; altfel este expus la mari pierderi şi greutate. Primarul Avram, Raportor Dr. Bogen“.

Primăria oferise încă în anul 1919 Guvernului vînzarea clădirii Prefecturii cu preţul de lei 3.000.000. Oferta întîrziase pe la instanţele din Cernăuţi şi nu ajunsese la Bucureşti.

În aceeaşi zi de 7 Faur 1920 am intervenit personal la Şeful Guvernului, General Averescu, căruia i-am desfăşurat primejdia catastrofală în care se află Primăria Sucevei şi Generalul mi-a ordonat să fac imediat oferta în numele Primăriei, astfel ca chestia să poată fi dezbătută în Consiliul de Miniştri, convocat pentru acea seară. Am profitat de ocazie şi cu ajutorul inginerilor autorizaţi din Ministerul de Interne am oferit clădirea Prefecturii cu preţul de lei 3.500.000, aşa dară cu lei 500.000 mai mult decum Primăria ceruse în prima ofertă. Oferta mea a fost aprobată în aceeaşi zi de Consiliul de Miniştri, astfel că a doua zi a pornit un delegat al Ministerului la Suceava cu suma de lei 1.500.000 restul avînd a fi achitat în rate lunare de lei 90.000.

La 9 Faur am primit din partea Primăriei următoarea telegramă : „Dr. Eusebie Popovici în Bucureşti, Viceprezident al Camerei. Suceava 236 data 9 Faur : Nespusă bucurie a produs ridicarea primei rate din preţul vînzării edificiului Prefecturii ; convinşi că grabnica sanare financiară a oraşului nostru este a se atribui numai şi numai preţioasei Dv. intervenţii, Vă rugăm a primi din partea comisiei întîrziere şi din partea populaţiunii oraşului nostru, la care V-aţi distigat un merit nepieritor, adfnc simţita noastră mulţumită pentru munca depusă în interesul oraşului nostru. Prim consilier şi Primar Iancu Avram“.

Scurt după aceasta reprezentanţa oraşului mi-a votat pentru grabnica sanare financiară a oraşului o recompensă de lei 75.000, pe care eu n-am acceptat-o cu toate că aveam toată îndreptăţirea.

Între timp s-a clădit Casa Naţională cu mari sacrificii şi pe urma crizei nespuse de formidabile, de astădată situaţia financiară a Casei Naţionale este aproape catastrofală.

În temeiul serviciilor ce am adus Primăriei şi Uzinei electrice precum rezultă din cele desfăşurate mai sus, mă cred îndreptăţit să fac Primăriei propunerea şi rugămîntea să acorde Casei Naţionale gratuitatea curentului electric, cel puţin pînă la consumarea sumei de lei 75.000, mai cu seamă fiind vorba de instituţiuni eminent culturale precum este Biblioteca centrală şi Muzeul.

Cît pentru mine personal, Vă rog Domnule Primar să binevoiţi a lua în considerare următoarele : Am condus Primăria în 1926 pînă la 12 Iunie 1927. Pentru anul 1926 am renunţat la spesele de reprezentare, pentru care se fixase în bugetul oraşului lei 10.500 lunar, iar fiind ales Primar în Decembrie 1926 şi confirmat de Ministerul competent, am avut dreptul să ridic retribuţiunea de lei 10.000 lunar drept spese de reprezentare, pentru 5 luni şi 12 zile din anul 1927, la un loc aşa dară lei 54.000. Din această sumă mi s-au lichidat de urmaşul meu în Primărie d-l Donisă lei 25.000, rămînînd pînă astăzi neachitat restul de lei 29.000. Mi se reclamă din partea Uzinei electrice pentru curent electric furnizat o restanţă de peste 15.000 lei calculată încă din anul 1923, în care sumă biroul a cuprins fără îndoială şi curentul furnizat Societăţii „Clubul Român“, adăpostită prin 5 ani în acea clădire.

Rog, Domnule Primar, să binevoiţi a dispune ca acest rest să mi se scadă din suma de lei 29.000, cu care Primăria a rămas atîta vreme în întîrziere de a mi-o lichida.

Primiţi, Vă rog, Domnule Primar, expresiunea celei mai distînse consideraţiuni,

Dr. Euseb Popovici

D.29/1927, f. 41—42

Avizul Comisiunii juridice

1. În speţă trebuie să se facă o deosebire fundamentală între chestiunea de drept şi între cea personală atînsă de d-l Dr. E. Popovici. De iure nu există nici o creanţă a d-lui Dr. Popovici, întrucît instanţele tutelare superioare au ordonat restituirea sumelor de reprezentare încasate de d-lui ; cu atît mai puţin, nu poate fi vorba de o creanţă pentru alte cheltuieli de reprezentare. Remarcă că, în consiliul comunal am propus odată, să se şteargă datoria d-lui Dr. Popovici, şi că consiliul a admis cererea noastră. Or, tocmai această decizie a fost valorificată apoi, chiar de naţional-ţărănişti, ca un „motiv de dizolvare“ a consiliului. Aceste fapte reies din acte, procese verbale etc.

2. Tot aşa nu există nici o bază de drept pentru cererea Casei Naţionale să i se acorde scutirea cerută etc.

3. Cu totul alteleva este chestiunea dacă din motive de recunoştinţă, de pietate, de sprijinirea unor instituţiuni culturale etc. cererea n-ar fi de admis. În această direcţiune, subsemnatul personal nu s-ar putea exprima contra. Dar această chestiune nu mai este o chestiune juridică, ci una de administraţie generală, care cade exclusiv în competenţa consiliului comunal.

Suceava, 27.III.1933

D. 29/1927, f. 42

Preşedintele comisiei

juridice,
Dr. M. Teich

EIN DES Dr. EUSEBIUS POPOVICI OFFENBARENDES DEM GEMEINDEAMT
DER SUZAWAER STADT GESENDETES GESUCH

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser mitteilt ein unveröffentlichtes Gesuch des Dr. Eusebius Popovici (20. X. 1963 — 15. XI. 1937) an die Gemeindeamt der Stadt Suczawa betreffs einigen der Sozietät „Casa Națională“ („Nationales Haus“) und besonderen persönlichen finanziellen Problemen. Er benützt diesen Anlass um die Verdienste des Dr. Eusebius Popovici als Studienrat, Verfasser von Schulhandbücher, kultureller Beleber, Einführer von wertvollen sozialkulturellen Wirkungen für dem Fortschritt des rumänischen Volkes zu unterstreichen.

Als Beilage sind das Besuch des Dr. Eus. Popovici und mehrere Aktenstücke welche am dargebotenen Thema anhängen in Abschrift wiedergegeben.

STUDII DE ISTORIE

CONTRIBUȚIA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DIN JUDEȚUL
SUCEAVA LA CUNOAȘTEREA EVOLUȚIEI NEO-ENEOLITICULUI DIN
MOLDOVA

NICOLAE URSULESCU

Deși urme din epoca nouă a pietrei se cunoșteau, pe actualul teritoriu al județului Suceava, încă de la sfârșitul secolului trecut, datorită cercetărilor și studiilor lui Nicolae Beldiceanu sau Dionisie Olinescu¹⁾ și a celor ce au continuat să apară ca urmare a perieghazelor și sondajelor întreprinse de Vasile Ciurea²⁾, mai ales prin deceniile al doilea și al treilea ale secolului nostru, săpături sistematice în stațiuni ale acestei perioade nu s-au efectuat, totuși până pe la 1950, decât în două localități: Drăgușeni³⁾ și Ilișești⁴⁾. Chiar și după 1950, multă vreme, urmele neolitice au rezultat doar cu ocazia cercetărilor de arheologie medievală întreprinse la Suceava, fără să se efectueze o studiere și publicare amănunțită a lor. Excepție fac doar descoperirile de morminte ale culturii amforelor sferice de la Dolheștii Mari, care au documentat pentru prima dată existența acestei culturi pe teritoriul Moldovei⁵⁾.

În 1967 s-au întreprins săpături în două stațiuni neolitice, la Suceava (din vremea culturii Starcevo-Criș⁶⁾) și la Rus-Mănăstioara (din vremea culturii Precucuteni⁷⁾). În același an au fost descoperite întâmplător, dar cercetate apoi sistematic, două morminte ale culturii amforelor sferice, la Suceava⁸⁾ și Basarabi (com. Preuțești⁹⁾).

În anii care au urmat, cercetările privind perioada neo-eneolitică pe teritoriul județului au luat o amploare deosebită, reușind să documenteze existența tuturor culturilor și fazelor cunoscute în restul Moldovei și să aducă, totodată, o serie de noi precizări. Astfel, au continuat până în 1976 cercetările de la Suceava — „Parcul Cetății“, dezvelindu-se aproape în întregime o așezare, Starcevo-Criș, precum și un cimitir de incinerare din eneoliticul final¹⁰⁾. La Mihoveni (lingă Suceava) au fost cer-

¹⁾ N. Beldiceanu, *Cultura*, I, 1, 1883; D. Olinescu, *Charta arheologică a Bucovinei*, în BSGR, XV, 1894 p. 64—95.

²⁾ V. Ciurea, *Preistoria. Viața omului primitiv în vechiul ținut al Sucevei (Baia de azi)*, în *Natura*, 6—8, 1931; idem, *Aperçu des antiquités préhistoriques du département de Baia*, în *Dacia*, III—IV, 1933, p. 46—55.

³⁾ Vl. Dumitrescu, *Une nouvelle station à céramique peinte dans le Nord-Ouest de la Moldavie*, în *Dacia*, III—IV, 1933, p. 115—149.

⁴⁾ Em. Sahleanu, *Săpăturile neolitice în Ilișești, jud. Suceava*, 1935.

⁵⁾ M. Dinu, *Sondajul arheologic de la Dolheștii Mari*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 213—221; idem, *Șantierul arheologic de la Dolheștii Mari*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 121—127; idem, *Contribuția la problema culturii amforelor sferice pe teritoriul Moldovei*, în *Arh. Mold.*, I, 1961, p. 43—59.

⁶⁾ N. Ursulescu, *Neoliticul timpuriu pe teritoriul Sucevei*, în *Lucrări științifice ale cadrelor didactice*, Inst. Pedag. Suceava, I, 1970, p. 257—263.

⁷⁾ M. Ignat, *Șantierul arheologic de la Rus-Mănăstioara*, în *Suceava* III, 1973, p. 227—236.

⁸⁾ Gr. Folt, *Două morminte ale culturii amforelor sferice descoperite la Suceava*, în *Suceava*, III, 1973, p. 217—225.

⁹⁾ V. Spinei și M. Nistor, *Un mormint din lespezi de piatră în nordul Moldovei*, în *SCIV*, 19, 4, 1968, p. 621—623.

¹⁰⁾ N. Ursulescu, *Așezările omenești de pe teritoriul Sucevei până în secolul al VI-lea e.n.*, în *Suceava*, III 1973, p. 48—49; idem, *Topoarele perforate din cadrul culturii Criș de pe teritoriul României, în Carpica*, V, 1972, p. 72—73; idem, *Mormintele Criș de la Suceava — Platoul Cimitirului*, în *Suceava*, V, 1978, p. 81—88; idem, *Contribuția la cunoașterea perioadei de tranziție spre epoca bronzului în nordul Moldovei în lumina descoperirilor din cimitirul de incinerare de la Suceava — Parcul Cetății*, comunicare susținută la Colocviul XI al Institutului de Arheologie București, 2 dec. 1982; idem, *Primele culturi neolitice pe teritoriul Moldovei*, Iași, 1983, rezumatul tezei de doctorat, p. 2—6; idem, *Evoluția culturii Starcevo-Criș pe teritoriul Moldovei*, Suceava, 1984; idem, *Contribuția la cunoașterea tipologiei și evoluției pieselor de piatră șlefuită cu tăiș din cultura Starcevo-Criș pe teritoriul Moldovei*, în *Buletin științific. Istorie*, Institutul de Învățământ Superior Suceava, 1983, p. 21—41; idem și M. Ignat, *Săpături arheologice în județul Suceava*, în *Suceava*, IV, 1977, p. 323.

cetate, complexe de locuire aparținând culturilor ceramicii liniare, Precucuteni și Cucuteni B¹¹⁾. La Preutești, în punctele „Cetate” și „Haltă”, au fost descoperite urme cucuteniene din fazele A și A—B¹²⁾. La Solca a fost cercetată o interesantă stațiune, legată de existența în acel loc a unei slatine, în jurul căreia, printre altele, erau urme ale culturilor Criș și Cucuteni; aici au fost atestate cele mai vechi urme de vase de tipul briquetage din Europa, utilizate la obținerea sării din apa izvoarelor sărate¹³⁾. La Ipotești¹⁴⁾ și Bosanci¹⁵⁾ (ambele lângă Suceava) au fost descoperite complexe aparținând culturii Criș (în prima așezare) și culturii Precucuteni (în a doua). La Probota (com. Dolhasca) sondajul efectuat în punctul „Magazie” a dus la descoperirea unei locuințe din perioada Starčevo-Criș și a unor urme precucuteniene¹⁶⁾. La Budeni (com. Dolhasca), cu ocazia săpării unei așezări dacice, s-au găsit și urme de locuire din faza Cucuteni B¹⁷⁾.

Mult mai numeroase sînt așezările cercetate doar pe cale perieghetică; la unele dintre ele vom face referiri, în măsura în care materialele rezultate furnizează elemente noi pentru cunoașterea perioadei neo-eneolitice.

Cercetările referitoare la etapa neolitică cea mai veche, reprezentată de purtătorii culturii Starčevo-Criș, au dus la mai buna cunoaștere a limitei nordice de răspîndire a acestei culturi, prin descoperirea pe teritoriul județului a cel puțin zece așezări din această perioadă. Astfel stațiunea de la Frătăuții Noi pare să reprezinte, în momentul de față, cel mai nordic punct din arealul acestui mare complex cultural¹⁸⁾. Îndeosebi săpăturile efectuate la Suceava — „Parcul Cetății”, între 1967—1976 — au furnizat o serie de date stratigrafico-tipologice clare, care au permis, în corelație cu datele din alte stațiuni, să se surprindă cel puțin trei faze în evoluția culturii Starčevo-Criș pe teritoriul Moldovei, care se încadrează în fazele finale din periodizarea generală a marelui complex; de asemenea, s-au delimitat două aspecte, unul nordic și altul sudic, în cadrul acestei provincii¹⁹⁾. Deosebit de sugestive sînt anumite materiale apărute în ultima etapă de locuire din așezarea de la Suceava, care par a indica faptul că și în această zonă marginală a marelui complex cultural sudic (la fel ca în Ungaria, nord-vestul Transilvaniei și Slovacia) s-a produs un proces de sinteză cu fondul epipaleolitic local, îndeosebi central-european, care a stat la baza nașterii culturii ceramicii liniare. Probabil că sinteza s-a produs ceva mai la nord (prin zona bazinelor superioare ale Prutului și Nistrului), iar influențele sale s-au resimțit și în zona nordică a Moldovei²⁰⁾.

Primele complexe de locuire liniar-ceramice, sigure pe teritoriul Moldovei, datează din perioada mijlocie a acestei culturi, aceea a decorului cu capete de note muzicale. Descoperirile efectuate la Mihoveni (în preajma Sucevei) au completat o verigă lipsă din calea de răspîndire a purtătorilor acestei culturi dinspre Europa centrală spre bazinul Nistrului superior și de aici în Moldova. Important e și faptul că alte două puncte cu vestigii ale acestei culturi au fost sesizate (fără a putea fi însă cercetate în mod sistematic) în apropiere, la Suceava, în punctele „Șipot”²¹⁾ și „Cîmpul

șanțurilor”²²⁾, dovedindu-se astfel, pentru prima oară în Moldova, că și purtătorii acestei culturi puteau forma nuclee de așezări²³⁾. Materialele de la Mihoveni, provenind din complexe diferite, atestă totodată că locuirea de aici a fost de lungă durată, extinzîndu-se din etapa finală a ceramicii liniare noi, peste fazele timpurie și mijlocie ale perioadei Zeliezovce, pînă în vremea începutului culturii Precucuteni. Această existență foarte tîrzie e susținută de descoperirea recentă a unui fragment ceramic tipic pentru această cultură, dar decorat parțial cu pliseuri foarte fine. Această piesă, alături de alte cîteva fragmente de buze care prezintă o trecere clară de la forma clasică de bol la aceea de pahar cu gît conturat, indică faptul că așa-numitul fenomen de tip Sudiți (care constă din sinteza dintre elementele culturii ceramicii liniare din spațiul est-carpatic cu cele ale culturilor predominant sudice)²⁴⁾ s-a petrecut și mai la nord de județul Neamț (stațiunea Tîrpești), ajutînd totodată și la explicarea unei descoperiri similare de la Rzeszów-Piastów²⁵⁾, din colțul sud-estic al Poloniei, care părea pînă acum singulară și ruptă de context. Rămîne de precizat mai bine dacă aceste descoperiri sînt anterioare apariției culturii Precucuteni sau sînt deja chiar contemporane cu prima fază a acestei culturi.

Bazindu-ne pe descoperirile de la Mihoveni și comparîndu-le cu cele din alte stațiuni bine cercetate din Moldova, precum și cu cele din Slovacia, Polonia și sud-vestul U.R.S.S., am reușit să stabilim existența a cinci secvențe cronologice în evoluția culturii ceramicii liniare din Moldova, care corespund la trei faze bine definite²⁶⁾. Sfîrșitul fazei a treia va fi marcat de sinteza dintre comunitățile de tip Boian-Giulești ajunse în Moldova și comunitățile liniare tîrzii din partea de sud-vest a teritoriului, sinteză care a stat la baza nașterii culturii Precucuteni. Nașterea noii culturi nu a însemnat sfîrșitul evoluției ceramicii liniare decît pentru o parte a Moldovei, deoarece e posibil ca în acele zone care au fost cuprinse în aria Precucuteni numai în faza a doua a acestei culturi să fi continuat existența comunităților liniar-ceramice tîrzii. Aceasta pare să fi fost situația și pe teritoriul județului Suceava. Aici, cele mai timpurii descoperiri Precucuteni făcute pînă în prezent (Plăvălari²⁷⁾ și parțial Mihoveni) se plasează la nivelul fazei a II-a, iar cele mai multe stațiuni ale acestei culturi se datează în cea de a treia fază (Rus-Mănăstioara, Bosanci, Mihoveni, Preutești — „Haltă” ș.a.).

Cultura Cucuteni e cunoscută, ca și în restul Moldovei, din foarte numeroase puncte, dar săpături de mai mare amploare pentru această perioadă nu s-au efectuat pînă-n prezent decît în două localități: Mihoveni și Preutești.

La Preutești există o intensă locuire din subfaza A3 a primei mari perioade din evoluția culturii Cucuteni. În punctul „Haltă” datele de stratigrafie verticală și orizontală au permis stabilirea existenței a trei etape de locuire din subfaza A3, care reprezintă aici o îmbinare între elementele caracteristice variantei central-moldovenești (tipul Hăbășești) și cele ale variantei din nord-estul provinciei (tipul Trușești — Drăgușeni), totuși cu predominarea primelor²⁸⁾. În punctul „Cetate” elementele Cucuteni A sînt și mai evolute, prezentînd decor de bandă îngustă și similitudini cu descoperirile de la Drăgușeni (jud. Botosani), ceea ce ar permite încadrarea lor în subfaza A4; totodată, aici lipsește decorul de benzi larg și superficial adîncite, ca la Drăgușeni, ceea ce ne indică existența unei variante proprii acestei zone, de trecere graduală spre faza Cucuteni A—B.

Merită subliniată descoperirea în punctul „Cetate” a resturilor unei construcții, care avea un perete absidal, iar vatra din interior ocupa un mare spațiu și prezenta mai multe refaceri. Lîngă peretele absidal s-a descoperit o piesă cilindrică scundă, masivă, făcută din lut amestecat cu multă pleavă, care avea la partea superioară o

¹¹⁾ N. Ursulescu, V. Batarîuc, Cercetările arheologice de la Mihoveni (Suceava) — 1973, în Suceava, V, 1978, p. 89—90, 93 și fig. 3—5, 7; Așezarea culturii ceramicii liniare de la Mihoveni (jud. Suceava), în S C I V A, 30, 2, 1979, p. 271—284; idem, Cercetările arheologice de la Mihoveni — 1981, comunicare prezentată la cea de a XVI-a sesiune anuală de rapoarte arheologice. Vaslui, 25—27 martie 1982.

¹²⁾ N. Ursulescu, Cercetările arheologice din 1978, de la Preutești — „Haltă” (județul Suceava), în Materiale, Oradea, 1979, p. 35—44; Dr. Popovici, N. Ursulescu, Șantierul arheologic Preutești — „Cetate”, jud. Suceava, 1979, în Cercet. arh., IV, Muzeul Național de Istorie, București, 1981, p. 54—56; idem, Șantierul arheologic Preutești — „Cetate”, județul Suceava, în Cercet. arh., V, 1982, p. 23—26; idem, Cercetările arheologice de la Preutești, în Cercet. arh., VII, 1984, p. 81—84; N. Ursulescu, St. Manea, Evoluția habitatului din bazinul Șomuzului Mare în zona comunei Preutești, în Suceava, VIII, 1981, p. 173 și fig. 2; N. Ursulescu, M. Ignat, op. cit., 1977, p. 320; Săpăturile arheologice efectuate de către Muzeul județean Suceava, în Suceava, V, 1978, p. 581.

¹³⁾ N. Ursulescu, Exploatarea sării din saramură în neoliticul timpuriu, în lumina descoperirilor de la Solca, în S C I V A, 28, 3, 1977, p. 307—317.

¹⁴⁾ Idem, op. cit., 1984, p. 56 și pl. 38/1—9.

¹⁵⁾ V. Batarîuc, Așezarea precucuteniană de la Bosanci (jud. Suceava), în Suceava, VI—VII, 1979—1980, p. 33—44.

¹⁶⁾ N. Ursulescu, M. Ignat, op. cit., 1977, p. 320; N. Ursulescu, op. cit., 1984, p. 65 și pl. 40/1—11.

¹⁷⁾ S. Teodor, Săpăturile arheologice de la Budeni — comuna Dolhasca (jud. Suceava), în Suceava, V, 1978, p. 141—142.

¹⁸⁾ Cercetare perieghetică: Serafim Fădor din Rădăuți (N. Ursulescu, op. cit., 1984, p. 52—53).

¹⁹⁾ N. Ursulescu, Contribuții la cunoașterea evoluției și poziției cronologice a culturii Starčevo-Criș pe teritoriul Moldovei, în Suceava, X, 1983, p. 261—382.

²⁰⁾ Idem, op. cit., 1984, p. 19, 21, 39.

²¹⁾ B. Mitrea și col., Șantierul arheologic Suceava, în S C I V, VI, 3—4, 1955, p. 777.

²²⁾ Fragmentele ceramice respective le-am sesizat în depozitul Muzeului Jud. Suceava; ele proveneau din săpăturile efectuate în 1954 în sectorul B, șanț XIX (zona intrării în Cetatea de Scaun. Cîteva fragmente sînt ilustrate în teza noastră de doctorat, Primele culturi neolitice pe teritoriul Moldovei, 1983, pl. 29/20—24.

²³⁾ N. Ursulescu, Unele date privind posibilitatea practicării agriculturii de tip ciclic în cadrul primelor culturi neolitice pe teritoriul Moldovei, în Hierasus, V, 1983, p. 37—43.

²⁴⁾ Idem, Aspect sau fenomen de tip Sudiți?, în Suceava, IX, 1982, p. 479—486.

²⁵⁾ J. K. Kozłowski, Über die Untersuchungen der östlichen Peripherien der Linien-Bandkeramik-Kultur, în Acta Archaeologica Carpathica, XIV, 1974, p. 39—40 și fig. 24.

²⁶⁾ N. Ursulescu, op. cit., Iași, 1983, p. 9—11, 21—25; idem, Contribuții privind evoluția culturii ceramicii liniare pe teritoriul Moldovei, în Arh. Mold., XIII, Iași, 1989 (sub tipar).

²⁷⁾ Cercetări perieghetice: N. Ursulescu și M. Camilar; materialele se păstrează în colecția arheologică a Institutului de Învățămînt Superior din Suceava.

²⁸⁾ N. Ursulescu, op. cit., 1979, p. 44. O a treia etapă a fost sesizată în cursul săpăturilor din 1979.

concavitate, ceea ce îi dădea aspect de cupă; ea pare să provină de la partea superioară a unui idol-altar de lut, de genul celor descoperiți la Trușești și Margineni (Bacău)²⁹⁾. Această construcție, de un caracter neobișnuit, a avut probabil o destinație de cult, dar, din păcate, ea s-a păstrat doar fragmentar, fiind distrusă de lucrările de ridicare a valului fortificației hallstattiene de aici.

La Mihoveni, în cadrul celor 8 locuințe și a mai multor gropi Cucuteni B cercetate, câteva lucruri se impun în mod deosebit. Mai întâi, pentru prima dată în Moldova, a fost surprinsă pe cale stratigrafică o suprapunere între complexe aparținând etapelor Ib și 2a ale fazei Cucuteni B³⁰⁾. În cadrul așa-numitei ceramici Cucuteni C de aici se remarcă o anumită tendință de „autohtonizare“ a acestei categorii, mai ales în domeniul pastei, unde se renunță în mai multe cazuri la amestecul de scoică pisată, înlocuindu-se cu pleavă; deși aspectul rudimentar se menține, totuși se poate sesiza tendința unei apropieri a tipului C de specia grosieră a ceramicii cucuteniene³¹⁾.

Alte două descoperiri de la Mihoveni reprezintă adevărate premii pentru neoliticul din România. Astfel, locuința nr. 5, fără platformă, prezenta un plan aproape circular, având conturul mărcat pe teren prin pietre înfipte în sol. Un tip de locuință circulară nu mai era cunoscut nici în neoliticul de pe teritoriul țării noastre, nici în restul arealului complexului cultural Cucuteni-Tripolie. Doar la Popudnja (în R.S.S. Ucraina), tot în faza Cucuteni B, se mai semnalase un model de lut al unei locuințe evasicirculare³²⁾, dar nu se cunoșteau și replici reale în teren. Acest tip de locuință își găsește numeroase analogii tocmai în bazinul egeean și în diferite zone ale Orientului Apropiat. În această locuință, pe vatră, s-au găsit și fragmentele unui idol în poziție șezândă, care se încadrează în categoria androginilor, având redat semne atât de sex masculin, cât și de sex feminin³³⁾. Probabil semnificația acestor idoli se regăsește mult mai târziu, în perioada clasică a Greciei antice, în sistemul filosofic al lui Empedocle și într-unul din „Dialogurile“ lui Platon („Banchetul“), referindu-se la o perioadă mitică de la începuturile existenței umane, când cele două sexe ar fi fost îmbinate în una și aceeași ființă³⁴⁾.

Pentru cunoașterea perioadei finale a eneoliticului din Moldova, care marchează trecerea treptată spre epoca bronzului, cercetările efectuate în județul Suceava au scos la iveală descoperiri de o însemnătate deosebită. Astfel, prin cercetările de la Dolheștii Mari, Suceava și Basarabi s-a documentat pătrunderea purtătorilor culturii amforelor sferice dinspre Polonia spre Moldova, într-o perioadă anterioară începutului epocii bronzului.

Mai recent, cercetările efectuate în anii 1975—1976 în „Parcul Cetății“ din Suceava au dus la descoperirea unei vaste necropole plane de incinerare, cu circa 100—120 de morminte, care datează din această perioadă³⁵⁾. Materialul ceramic din morminte prezintă o îmbinare a caracteristicilor de tradiție cucuteniană cu elemente Gorodsk și ale culturii amforelor sferice. Incinerarea e cunoscută în această perioadă în preajma Moldovei doar în unele grupe locale ale culturii Gorodsk, precum Koșelivți și Kasperivți (din bazinul superior al Nistrului) și Sofievka (lingă Kiev)³⁶⁾. Este posibil deci, ca în cazul cimitirului de la Suceava să avem de-a face cu pătrunderea unei asemenea comunități de tip Gorodsk,

²⁹⁾ D. Popovici, N. Ursulescu, *op. cit.*, 1982, p. 24.

³⁰⁾ N. Ursulescu, V. Batiariuc, *comun. cit.*, 1982. Etapa Cucuteni B1b se caracterizează prin existența numai a ceramicii decorate în stil „epsilon“ (negru pe fondul vasului), iar etapa B2a prin îmbinarea stilurilor „epsilon“ și „zeta“ (utilizându-se, deci, pe lângă negru, și culorile roșu și alb).

³¹⁾ *Ibidem.*

³²⁾ T. S. Passek, *Periodizatiia tripolskih poselenija*, MIA, 10, Moscova-Leningrad, 1949, p. 95, 120—124 și fig. 50,4 ; 68.

³³⁾ N. Ursulescu et V. Batiariuc, *L'idole androgyne de Mihoveni (dép. de Suceava)*, în vol. *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Iași, 1987, p. 309—312.

³⁴⁾ Platon, *Dialoguri*, Edit. pt. liter., univ., București, 1968, p. 265—267 ; *Enciclopedia civilizației grecești*, Edit. Meridiane, București, 1970, p. 210.

³⁵⁾ N. Ursulescu, *comun. cit.*, 1982 (vezi nota 10).

³⁶⁾ *Istoria Ukrainkoj R.S.R.*, I, Kiev, 1977, p. 84—88 ; *Arheologhiia Ukrainkoj R.S.R.*, I, Kiev, 1971, p. 130—186 ; A. Häusler, *Die Gräber der ältesten Ackerbauern in der Ukraine*, în *Wissenschaftlichen Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg*, XIII, 11—12, 1964, p. 758—797 ; idem, *Die Gräber der Kugelamphorenkultur in Wolhynien und Podolien und die Frage ihres Ursprungs*, în *Jahresschrift für mitteleuropäische Vorgeschichte*, Halle, 50, 1966, p. 115—143.

care a întilnit aici purtători ai culturii amforelor sferice. În urma contactului cu aceștia a apărut un fenomen de sinteză culturală, manifestat prin adoptarea categoriei ceramice cu silex pisat în pastă și a unor decoruri specifice amforelor sferice. Probabil că pe același platou cu necropola se găsea și așezarea celor incinerati deoarece în cadrul așezării Starcevo-Criș cercetate aici s-au descoperit și mici complexe de fragmente ceramice asemănătoare cu cele ale culturii amforelor sferice existente în morminte; aceste complexe marcau locul unde au existat sălașe temporare sub forma unor colibe ridicate din materiale ușoare — tip de construcție ce concordă cu caracterul predominant pastoral al comunităților umane din această perioadă. Grupa culturală descoperită la Suceava face dovada primei utilizări a incinerății pe teritoriul Moldovei — rit funerar ce se va impune apoi treptat, pe parcursul epocii bronzului, devenind specific populației trace.

Desigur că cercetările întreprinse pînă acum pe teritoriul județului Suceava cu privire la perioada neo-eneolitică nu au reușit să elucideze decât parțial multiplele probleme pe care le ridică o epocă ce a durat aproximativ 4 milenii, dar însăși multitudinea aspectelor noi sesizate ne indică importanța cercetării amănunțite și în continuare a acestei zone, care s-a aflat în contact atât cu regiuni ale Europei centrale, cât și cu cele ale Europei răsăritene, permițând apariția unor interesante fenomene de sinteză între culturile autohtone și influențele alogene.

LA CONTRIBUTION DES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DU DÉP. DE SUCEAVA A LA CONNAISSANCE DE L'ÉVOLUTION DU NÉO-ÈNEOLITHIQUE DE LA MOLDAVIE

R É S U M É

Conformément aux recherches entreprises surtout après 1967, l'auteur met en évidence les plus importantes découvertes effectuées en sites néo-eneolithiques du Nord-Ouest de la Moldavie :

— d'établir la limite nordique de l'aire de la civilisation Starcevo-Criș¹³⁾ ;

— la démonstration de l'existence des trois phases d'évolution, ainsi que la délimitation des deux aspects Starcevo-Criș (nordique et sudique) en Moldavie¹⁹⁾ ;

— la possibilité de l'existence d'un centre d'origine de la civilisation de la céramique rubanée à l'extrémité nordique de la province²⁰⁾ ;

— la découverte des chaînons qui font défaut sur la voie de diffusion des porteurs de la civilisation de la céramique rubanée vers le centre et le Sud de la Moldavie¹¹⁾ ;

— d'établir les trois phases d'évolution (avec 5 séquences chronologiques) de la civilisation de la céramique rubanée dans les zones estiques de la Roumanie²⁶⁾ ;

— la possibilité de la persistance de cette civilisation dans les zones nordiques et estiques de la Moldavie, jusqu'au niveau de la phase Precucuteni III ;

— l'existence de plusieurs étapes d'habitats dans la sousphase A₃ de la première grande période de l'évolution de la civilisation Cucuteni²⁸⁾ ;

— l'existence d'un aspect local, dans le Nord-Ouest de la Moldavie, de transition de la phase Cucuteni A à la phase Cucuteni A-B ;

— la découverte à Preutești d'un bâtiment de culte, avec un mur absidal et avec un fragment d'idole, qui ressemble à ceux de l'„autel“ de Trușești²⁹⁾ ;

— c'est pour la première fois du point de vue stratigraphique, qu'on fait l'observation sur la succession des complexes appartenant aux étapes Cucuteni Ib et 2a de la phase Cucuteni B³⁰⁾ ;

— on remarque, dans l'établissement Cucuteni B de Mihoveni, une tendance d'„autochtonisation“ de la catégorie céramique „Cucuteni C“, qui a la tendance de rapprochement de l'espèce grossière de la céramique cucutenienne³¹⁾;

— la découverte d'une habitation avec un plan circulaire marqué en terrain par des pierres, dans l'établissement Cucuteni B de Mihoveni ;

— la découverte sur l'âtre de cette habitation d'une idole androgyne (la première de cette sorte dans la civilisation Cucuteni), d'une signification que l'auteur met en liaison avec certaines conceptions rencontrées dans le système philosophique d'Empédocles d'Agrigent et dans le „Banquet“ de Platon³⁴⁾ ;

— la pénétration des porteurs de la civilisation des amphores sphériques du Sud de la Pologne vers le Nord de la Moldavie 5,8—9) ;

— la découverte d'un cimetière d'incinération, ayant environ 100 tombeaux, qui est la première preuve d'utilisation de ce rite funéraire dans le Nord de la Moldavie³⁵⁾.

Les découvertes archéologiques ont démontré la nécessité de continuer cette recherche, surtout que cette zone est dans la proximité de l'Europe Centrale et de l'Europe estique, en résultant d'ici d'intéressants phénomènes de synthèse entre les éléments autochtones et allogènes.

REPERTORIUL ARHEOLOGIC AL COMUNEI GRĂMEȘTI (JUD. SUCEAVA)

MUGUR ANDRONIC

Teritoriul comunei Grămești, plasat la marginea estică a Podișului Sucevei, într-o zonă deluroasă a cărei altitudine medie oscilează în jur de 300 de metri, este învecinat, pornind din nord și ajungând la est, la apa Siretului, cu teritoriul suburban al orașului Siret (localitatea Pădureni), comunele Bălcăuți, Calafindești și Zamostea. Terenul actualei comune, oferind condiții cât se poate de bune de viațuire, păstrează numeroase vestigii de interes arheologic de o mare vechime și diversitate. În cele ce urmează prezentăm rodul cercetărilor noastre de teren din cursul anilor 1983—1984, de pe întregul areal al comunei Grămești. Folosim cu acest prilej sistemul de numerotare al localităților județului care va fi folosit și la realizarea „Repertoriului arheologic al județului Suceava“, cit și la organizarea depozitului de arheologie (periegheze).

XXXXI. GRĂMEȘTI

XXXXI. Grămești

Satul medieval Grămești este atestat documentar prima dată la 7 iulie 1430¹⁾. La peste 1 km vest, contemporan cu satul Grămești, se afla satul „Mrăgireni“²⁾, azi alipit, cu numele Mînigeni, la satul care a dat numele comunei.

XXXXI. 1. A. În centrul satului, pe dealul Cudrina, s-au găsit, de-a lungul timpului, mai multe toporașe neolitice șlefuite, din marnă calcaroasă, dintre care unele se mai păstrează în colecția școlară din localitate. În ceea ce ne privește, cercetările efectuate aici nu au dus decît la culegerea cîtorva fragmente ceramice cucuteniene nesemnificative.

XXXXI. 1. B. Nu departe de aici, pe dealul Bolniță (2), localnicii au găsit un fragment de celt (partea tăișului), ruptura fiind făcută din vechime. În acel loc a apărut și ceramică ce pare a fi hallstattiană timpurie³⁾.

XXXXI. 1. C. Pe malul drept al Pîrului Mare (3), în spatele magazinului mixt, pe lotul personal al lui Hrițcu Gheorghe, s-au putut observa mai multe fragmente de zgură provenită de la prelucrarea minereului de fier.

Acest lucru a fost sesizat de-a lungul timpului și de cei care își au în zonă loturile în folosință. În situația în care fragmentele ceramice găsite acolo datează din feudalismul dezvoltat și tîrziu, ne întrebăm, cu titlul de ipoteză, dacă nu cumva acolo satul medieval își avea cuptoarele de redus minereul de fier, și, eventual, atelierul de prelucrare.

XXXXI. 1. D. La cca. 300 m sud de biserica satului (4), pe malul stîng al Pîrului Mare, lângă casa sîtenței Iustina Alugheorghe, s-a putut observa material ceramic din două epoci distincte :

— La Tène (?), materialul, destul de sărac, (edificator doar într-o anumită măsură prin compoziția pastei cu cioburi pisate, porozitate, mănieră de execuție), nu ne permite o datare sigură ;

¹⁾ D.R.H., A. Moldova, vol. I, doc. nr. 99.

²⁾ D.R.H., A. Moldova, vol. III, doc. nr. 113. Documentul atestă prima dată satul la 30 martie 1492, aflat în hotăr cu Grămeștiul („Grămești“).

³⁾ M. Ignat, Contribuția la cunoașterea epocii bronzului și Hallstatt-ului timpuriu în jud. Suceava, în „Traco-Dacica“, Tom II, 1981, p. 140.

— ev mediu (sec. XIV—XVIII). Cel mai timpuriu material medieval, se caracterizează prin pasta grosieră cu nisip cu bobul mare și chiar micropundiș, pereți groși, execuție destul de neingrijită, ardere oxidantă incompletă, buze ușor trase în afară. Deocamdată, în stadiul actual al cercetărilor, înclinăm să plasăm aici vechea vatră a satului medieval Grămești.

XXXXI. 1. E. Pe terenul numit „Peste Codru” (5), pe o cuestă ce domină o bună parte a văii afluentului principal al Pîrfului Mare, a fost remarcat un mare număr de fragmente ceramice caracteristice culturii Cucuteni (fază incertă) și unele unelte de silex alb-vinețiu și cenușiu-negricios, din care remarcăm: lamă denticulată cu scobitură („encoche”), lamă fin denticulată, două gratoare laterale pe așchie și un gratoar dublu pe așchie cu scobitură („encoche”). Pasta ceramică se prezintă sub forma speciei foarte fine și a celei ce are ca ingredient o cantitate apreciabilă de cioburi pisate. Unele fragmente au fost arse secundar atât de intens, încât au devenit spongioase. Păstrarea culorilor de pe ceramică nu s-a putut face, cu excepții mai mult decât modeste, din cauza acidității solului, tipic de pădure, aceasta fiind de altfel și neșansa tuturor descoperirilor cucuteniene din zona cercetată.

XXXXI. 1. F. La cca. 700 m sud — sud—vest depărtare de acest ultim punct, pe reversul cuestei (6), s-au surprins urme ale unei viețuiri cucuteniene, mai modeste, ceramica descoperită aici prezentînd aceleași caracteristici ca mai sus. Ca utilaj litic s-a găsit un topor plat, de formă aproximativ trapezoidală, din marnă calcaroasă, mutilat însă destul de mult de lama plugului.

XXXX 1. G. Pe tarlaua denumită de localnici „La Tăietură”, situată între Grămești și Gropeni (com. Bălcăuți), deoparte și de alta a șoselei ce face legătura între aceste localități, s-au găsit, mai ales cu prilejul lucrărilor agricole, o gamă bogată de lame de silex și de toporășe din piatră șlefuită.⁴ Continuînd cercetarea de-a lungul malului stîng al pîrfului ce vine din Gropeni, la aproximativ 400 m sud — vest de o parcelă de pădure ce a rămas netăiată, urcînd cca. 100 de metri de la firul apei pe panta ușoară a terenului (7), pe o suprafață de 1,5—2 ha, au fost descoperite bucăți de chirpic, ceramică, fragmente de silex și trei toporășe șlefuite din marnă calcaroasă, din care unul păstrat aproape intact (planșa I/2). Ceramica, arsă oxidant incomplet, prezintă în compoziție pleavă și ici-colo mici bucăți de cioburi pisate. În ceea ce privește silexul, remarcăm: un gratoar „pe bot de lamă”, o lamă denticulară, un gratoar atipic și trei nuclee de formă neregulată sau piramidală. Pentru acestea s-a folosit silex de nuanțe diferite: alburii mat, alb-vinețiu, cenușiu-negricios și cenușiu-albăstrui cu pete maronii. Din lipsa mai multor elemente informative, deocamdată sîntem puși în situația de-a nu putea atribui cu maximă certitudine așezarea culturii Criș sau eventual celei de tranzație spre epoca bronzului.

XXXXI. 1. H. Peste unul din piraiele comunei de azi, a existat de mult un pod ridicat de logofătul Ioan Tăutu, ctitorul de la Bălinești. Tradiția populară locală a păstrat și mai păstrează amintirea existenței cîndva a unei astfel de construcții.⁵ Pe de altă parte, o astfel de realitate istorică, este atestată documentar în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, cînd în hotarul satului „Bălinești” (Bălinești — n.n.) apărea ca existînd undeva pe malul pîrfului „Verichia” (azi Verbia) un loc ce se numea „moara Tăutului”⁶.

XXXXI. 1. I. La cca. 800 de metri vest de cimitirul satului Botoșanița Mică (9), pe reversul cuestei de pe partea dreaptă a pîrfului ce vine din Gropeni (pîriu fără nume), pe o suprafață de mai multe hectare, s-au identificat urmele materiale ale unei așezări datînd din epoca bronzului. Pasta ceramică, arsă reducător dar și oxidant incomplet, are în compoziție silex pisat și mai rar cioburi pisate. Caracteristice sînt profilele buzelor de vase, cît și elementele de decor ce apar pe fragmentele ceramice descoperite (pl./II/1—7). Merită, de asemeni, mențio-

nate și două zdrobitoare (frecătoare) din rocă dură, avînd o formă aproape paralelipipedică, cu două suprafețe (cele mai mici) bombate prin șlefuirea piesei, iar cele mijlocii și cele mai mari albiate din cauza utilizării lor îndelungate, în primul rînd, probabil, la pisarea silexului.

XXXXI. 1. J. În locul numit „La Iaz” (10), pe partea stîngă a șoselei ce duce spre Pădureni, aproape de ieșirea din Grămești, pe ambele maluri ale unui izvor a cărui apă este captată într-un mic iaz, s-au descoperit bucăți de chirpic, de zgură rezultată de la prelucrarea minerului de fier și ceramică fragmentară aparținînd sec. IV e.n. (cultura Sintana de Mureș).

XXXXI. 1. K. Mergînd mai departe, spre Pădureni, în zona movilei („La Movilă”) din dreptul S.M.A.-ului Grămești (11), tot pe partea stîngă a șoselei, s-au găsit cîteva cioburi atipice (pastă arsă oxidant, cu pleavă și cioburi pisate ca ingredient), cîteva fragmente de silex atipice, o lamă mică cu rețuș, un gratoar „pe bot de lamă” și o mică uneltă rebuțată, cioplită dintr-un silex alb-vinețiu cu mici pete alburii (pl. I/1).

XXXXI. 2. Bălinești

Satul medieval Bălinești este atestat documentar prima dată la 15 martie 1490.⁷ A intrat în literatura de specialitate datorită bisericii ctitorite de logofătul lui Ștefan cel Mare, Ioan Tăutu.⁸

XXXXI. 2. A. Pe tarlaua situată pe malul stîng al Pîrfului lui Stoian (12), înainte de intrarea acestuia în sat, pe un teren în pantă, s-a recuperat un bogat material ceramic, aparținînd mai multor epoci istorice: — ceramică Cucuteni (fază incertă) din pastă fină, în amestec cu cioburi pisate, fără urme de pictură sau excizie. Printre cioburi s-a găsit și partea superioară dintr-o greutate de lut tronconică, cu urmă de perforare:

— cîteva fragmente caracteristice epocii bronzului, folosindu-se ca ingredient în mod majoritar pietriș și silex pisat;

— material ceramic La Tène dacic, unde predomină fragmentele de grosimi mai mari, cu cioburi pisate în compoziție;

— ceramică de secol IV e.n. (pastă zgrunțuroasă și fină, cenușie).

XXXXI. 2. B. Pe același mal, după prima casă a satului (13), au apărut numeroase cioburi medievale databile în secolele XIV—XVI. Dintre cele mai vechi se remarcă cîteva fragmente de buze, trase oblic în afară și tăiate drept la capăt, făcute dintr-o pastă bogată în nisip, cu bobul mare și mici pietricele și arsă oxidant incomplet.

XXXXI. 2. C. La aproximativ 80 de metri est de cunoscutul monument istoric medieval (14) se găsesc și astăzi numeroase urme ale vechii reședințe boierești de aici, aparținînd familiei Tăutu. Dintre acestea se remarcă, în mod deosebit, mai multe fragmente de ceramică ornamentală smălțuită și nesmălțuită. Fragmentele nesmălțuite, databile în secolul al XV-lea, arse oxidant, provin de la cable ce au avut fie un decor compus dintr-o rețea de baghete ce prin intersectarea lor împart întreaga suprafață în romburi, fie de la tipul de cahlă reprezentînd pe Sfîntul Gheorghe, călare, ucigînd balaurul, tip de cahlă frecvent întîlnită în epocă în mediul urban⁹). Fragmentele smălțuite, la rîndul lor, se împart în două subgrupe. Una se caracterizează prin folosirea intensivă a unui smălț cu nuanțe de galben închis și maroniu, iar cealaltă, mai bine reprezentată, se compune din fragmente cu smălț verde, unde este prezent din nou decorul cu romburi, dar și imaginea de chenar a unui cavaler stînd în picioare pe un so-

⁷ I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. I (1457—1492), 1913, p. 405.

⁸ Cf. în special: G. Balș, Bisericiile lui Ștefan cel Mare, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, 1925, p. 133—139, și C. Popa, Bălinești, Ed. Meridiane, 1981.

⁹ Astfel de piese identice au fost găsite între urmele arheologice aparținînd unei case de orășean înstărit (vezi M. D. Matei și Em. Emandi, O casă de orășean din secolul al XV-lea de la Suceava, în SCIVA, 1977, 4, p. 568—569), între cele ale „casei domniei” de pe plaiul Cetății de Scaun (vezi R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, Mărturie de civilizație medievală românească. O casă a domniei și o sobă monumentală de la Suceava din vremea lui Ștefan cel Mare, București, p. 47, fig. 23.), sau cu diverse ocazii, în diferite variante, la Cetatea de Scaun (vezi Rudolf Gassauer, Teracote sucevene, Extras din „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, Fasc. 86, oct.—dec. 1935, p. 6 și de asemenea K. A. Romstorfer, Cetatea Sucevei, Ed. Acad. Rom., 1913, p. 79) cît și la Curtea Domnească (vezi P. V. Batariuc, Ceramica ornamentală din secolul al XV-lea descoperită la Curtea Domnească din Suceava, în „Suceava”, X, p. 250).

⁴ Informație de la profesorul I. Cost din orașul Siret.

⁵ Al. Odobescu, Rămășițe antice din județul Dorohoiu, în „Opere complete”, vol. III, Ed. Minerva, București, 1909, p. 155. În chestionarul arheologic respectiv Odobescu a fost incorect informat, afirmînd că „Pe pîrui ce trece prin acest cătun (Rudești — n.n.) este clădit un vechi pod foarte solid de piatră, care nu are nici o inscripție, dar i se zice „Podul Tăutu”... Astăzi în comună nu există așa ceva, ci doar amintirea existenței unui pod ridicat de logofăt pe celălalt fir de apă, pe afluentul principal al Pîrfului Mare (8).

⁶ Catalogul documentelor moldovenești din arhiva istorică centrală a statului, București, 1959, vol. II (1621—1652), p. 116.

clu.¹⁰ O ultimă piesă fragmentară, cu smalt verde închis spre cenușiu, provine de la o cahă traforată.

În ceea ce privește ceramica de uz comun, pe același platou, cu circa 40 de metri nord—est mai departe de locul unde a existat vechea curte, s-au descoperit fragmente ceramice databile în perioada cuprinsă între începutul secolului al XIV-lea (eventual sfârșitul sec. al XIII-lea) și sfârșitul secolului al XVII-lea. Aici cele mai vechi tipuri de buze de vase sînt cele ușor trase în afară, tăiate aproape drept la capăt, unele avînd acolo mici creștături.

XXXXI. 2. D. În aceeași zonă, dar pe malul drept al Pîriului lui Stoian (15), pe ogorul amplasat între apă și grajdurile C.A.P. s-au găsit mai multe bucăți de materie rezultată în urma reducerii minereului de fier și numeroase fragmente ceramice (sec. XIV—XVII).

XXXXI. 2. E. Astfel de material fragmentar din feudalismul dezvoltat s-a găsit pe o întindere de mai multe hectare (unde este secundat și de prundiș de rîu prezent în cantități apreciabile), pe o tarla aflată la cca. 500 de metri sud—est de monumentul istoric pomenit mai sus (16).

XXXXI. 3. Botoșănița Mică

Satul Botoșănița Mică este rod al dezvoltării demografice din timpul feudalismului dezvoltat; se mai numea și Tacu.

XXXXI. 3. A. Pe tarlaua „Dumbravă” (17), situată pe un platou amplasat imediat la sud de sat, la poalele pădurii Zamostea-Deal, s-au putut observa, în arătură, urmele clare a cel puțin 10 locuințe cucuteniene. Materialul arheologic strîns cu această ocazie, în care includem și o jumătate de greutate de lut de forma unei sfere turtite, este realizat exclusiv din pastă ceramică fină, fără cioburi pisate sau alt ingredient. Apar cazuri de ardere secundară puternică, pînă la zgurificare. La acestea se mai pot adăuga cîteva așchii de silex atipice.

XXXXI. 4. Rudești

Cea mai veche atestare documentară a satului este cea din 2 aprilie 1623,¹¹ deși după ceramica medievală găsită aici satul pare să aibă cea mai mare vechime între satele actualei comune Grămești. În apropierea vechiului sat a existat un târg ocazional, un iarmaroc, a cărui amintire a fost mai tîrziu consemnată într-un document din anul 1766, și care se numea, după spusele localnicilor de azi, „tîrgul Birgăului”.¹²

XXXXI. 4. A. De-a lungul malului stîng al Pîriului Mare, din dreptul bisericii satului și pînă aproape în dreptul primelor case din Grămești (Minigeni sau Miningeni), pe o suprafață de cca. 15—20 ha, incluzînd aici și tarlaua „La Zbîr” (18), pe un teren în pantă orientată spre sud, într-o ușoară zonă depresionară, s-a găsit un bogat material arheologic, care, în mare, poate fi diferențiat cronologic în funcție de descoperirile de pînă acum, după cum urmează:

— fragmente de lame de silex cu retuș, fin, fin denticulate, diverse așchii de silex, și cîteva cioburi neolitice cu pleavă în compoziție;

— ceramică getică (sec III—I e.n.) modelată cu mîna, arsă oxidant în majoritatea cazurilor și avînd cioburi pisate în compoziție. Fragmentele de buză sînt drepte sau puțin trase în afară, uneori posedînd spre exteriorul lor alveolări digitale. Aceași tehnică de ornamentare apare și sub forma brîului alveolat.

— în cantitate mai mică, material tipic bastarnic: ceramică neagră sau arsă oxidant, barbotinată, buze fațetate (pl. II/8—9, 11, 13—14);

¹⁰) Cahle de tipul celui cu romburi (smălțuite sau nesmălțuite) numeroase și ele, s-au găsit la Cetatea de Scaun (K. A. Romstorfer, op. cit., p. 78; se mai păstrează de asemenea exemplare cu sau fără smalt provenite din săpături locale în Colecția Romstorfer: inv. E/973, E/972...) după cum la fel de frecvente par să fi fost și cahlele, smălțuite sau nesmălțuite, cu chenar îngust unde apare, într-un decor arhitectural gotic, un personaj (ca valer în armură, statuie...) stînd în picioare pe un soclu, postament (P. V. Batariuc, op. cit., p. 249 pentru Curtea Domnească, R. Gassauer, op. cit., p. 10 pentru Cetatea de Scaun, sau pentru unele descoperiri locale, fără puțința sigură de a le localiza, în Colecția Romstorfer inv. nr. E/966, E/880...).

¹¹) T. Bălan, Documente bucovinene, vol. I (1507—1653), Cernăuți, 1933, p. 185.

¹²) Vezi: Cercetări istorice și arheologice privind satul medieval Rudești (com. Grămești, jud. Suceava), de M. Andronic, lucrare în prezentul volum.

— ceramică aparținînd culturii Sîntana de Mureș, unde cca. 85% din fragmente sînt realizate din pastă zgrunțuroasă, cenușie, restul procentual fiind reprezentat de specia fină cenușie (funduri inelare, fusaiolă bitronconică);

— în cadrul epocii medievale, bine reprezentată cantitativ, distingem material caracteristic secolelor XIII și XIV (și poate chiar mai vechi)¹³: pastă bogată în microprundiș și nisip cu bobul mare și mijlociu, neomogenizată bine la frămîntare și în majoritatea cazurilor arsă oxidant incomplet pînă la cărămiziu închis. Apar ici și colo ca decor linia simplă vălurită, realizată stîngaci sub gît, iar majoritatea fragmentelor de buză au buza trasă în afară mai mult sau mai puțin, cu marginea ei rotunjită sau tăiată drept (pl. III/19—27). Fundurile de vase sînt plate și groase în secțiune (1 pînă la 2 cm). Au în exterior un aspect deosebit de zgrunțuros, fără să prezinte vreo urmă a detașării vasului de pe roată, care, din cauza proastei calități a vaselor, ca execuție și material, pare să fi fost una de tip lent.

Mult mai bogat se prezintă materialul aparținînd sec. XV—XVI (eventual începutul sec. al XVII-lea), unde apare o gamă diversă de tipuri de buze și de decorări. În mică măsură apare ceramica smălțuită (sec. XV—XVI), pictată (sec. XVIII) și caolinul. În zona apropiată bisericii satului, unde s-a găsit aproape toată ceramica de secol XIII și XIV, s-a descoperit un număr considerabil de bucăți de zgură metaliferă. Pe tarlaua „La Zbîr”, de-a lungul anilor, localnicii, cu prilejul arăturilor, au dat de mai multe cuptoare și de mari cantități de cărămidă și piatră fălțuită.

XXXXI. 4. B. Peste Pîriul Mare, pe dealul Zbîr (19), a fost descoperit, cu ani în urmă, de săteni, un cuptor (?) și, în cursul cercetărilor propriu-zise, o bucată masivă de lutuală, purtînd urme de niue.

XXXXI. 5. Verbia

Apariția satului Verbia este tîrzie, plasîndu-se în secolele feudalismului tîrziu.

XXXXI. 5. A. Pe tarlaua numită „Oniciuc” (20), pe panta lină a versantului stîng al văii pîriului Verbia, și pe o lungime de peste 500 de metri de-a lungul apei s-au identificat numeroase urme arheologice:

— ceramică aparținînd La Tène-ului dacic: (pl. II/15—18), ardere oxidantă, pastă poroasă în amestec cu cioburi pisate, mici butoni ca element decorativ;

— cîteva fragmente aparținînd de cultura materială bastarnică din sec. II—I e.n.: buze de vase caracteristice, părți de pereți de vase barbotinate (pl. II/10, 12)¹⁴;

— ceramică din secolele II—III e.n.: pastă roșie, fină, cu angobă, funduri inelare, dar și mai multe fragmente din pastă fină cenușie, modelată tot la roată, care, datorită lipsei în cadrul ei, cel puțin pînă acum, a pastei ciment, nu pot fi atribuite secolului IV e.n. În plus, au apărut cîteva fragmente de torți de amforă (cu o nervură masivă mediană pe fața superioară sau cu o canelură largă, pastă ceramică zgrunțuroasă, alb-gălbui sau roz-gălbui pal, cu o pigmentație maronie și neagră sau închis-cărămizie și un fund de amforă, inelar, de formă cilindrică, din pastă alb-gălbui. Așezarea dacică de epocă La Tène pare să fi fost întinsă de-a lungul apei, de vreme ce la mai bine de 600 de metri vest de tarlaua „Oniciuc”, în spatele casei lui Hrițcu D-tru s-au mai descoperit fragmente ceramice concludente în acest sens.

Repartiția punctelor arheologice pe epoci istorice și culturi (Vezi harta)

- neolitic: 1, 5, 6, 7 (?), 11, 12, 17, 18;
- perioada de tranziție spre epoca bronzului: 7 (?), 11;
- epoca bronzului: 2, 9, 12;
- Hallstatt: 2;
- La Tène: 4 (?), 12, 18, 20;
- cultura Poienești - Lukasevka: 18, 20;
- secolele II—III e.n.: 20;
- secolul IV e.n.: 10, 12, 18;
- evul mediu timpuriu: 4, 13, 14, 18;
- evul mediu dezvoltat: 3, 4, 8, 13, 14, 15, 16, 18.

¹³) Mulțumim și acum tov. M. D. Matei, care a binevoit să studieze materialul.

¹⁴) Realizarea ilustrației grafice aparține autorului.

R É S U M É

L'article présente les résultats des recherches archéologiques de superficie réalisées sur le territoire de la commune de Grămești. On présente vingt points archéologiques, qui offrent presque en toutes les situations des traces appartenant à d'anciens habitats. Les plus anciennes découvertes archéologiques sont attribuées à la culture néolithique Cucuteni (IV-e — III-e millénaire av.n.è.). La série des découvertes continue avec la période de transition du néolithique à l'époque du bronze, l'époque du bronze, Hallstatt, La Tène (la culture Poienești-Lukașevka), II—IV-e siècle n.è., XIII-e — XIV-e siècle et XV-e — XVII-e siècle...

La liste des planches :

Pl. I. — La carte de la commune de Grămești.

Pl. II. — Des outils en silex (1, 3—7,9) et en pierre polie (2,8).

Des pièces provenant de la collection de l'école générale de Grămești (3—9).

Pl. III — L'époque du bronze (1—7), céramique bastarnique (8—14), céramique geto-dace (15—18), céramique médiévale du XIII-e — XIV-e siècles (19—27).

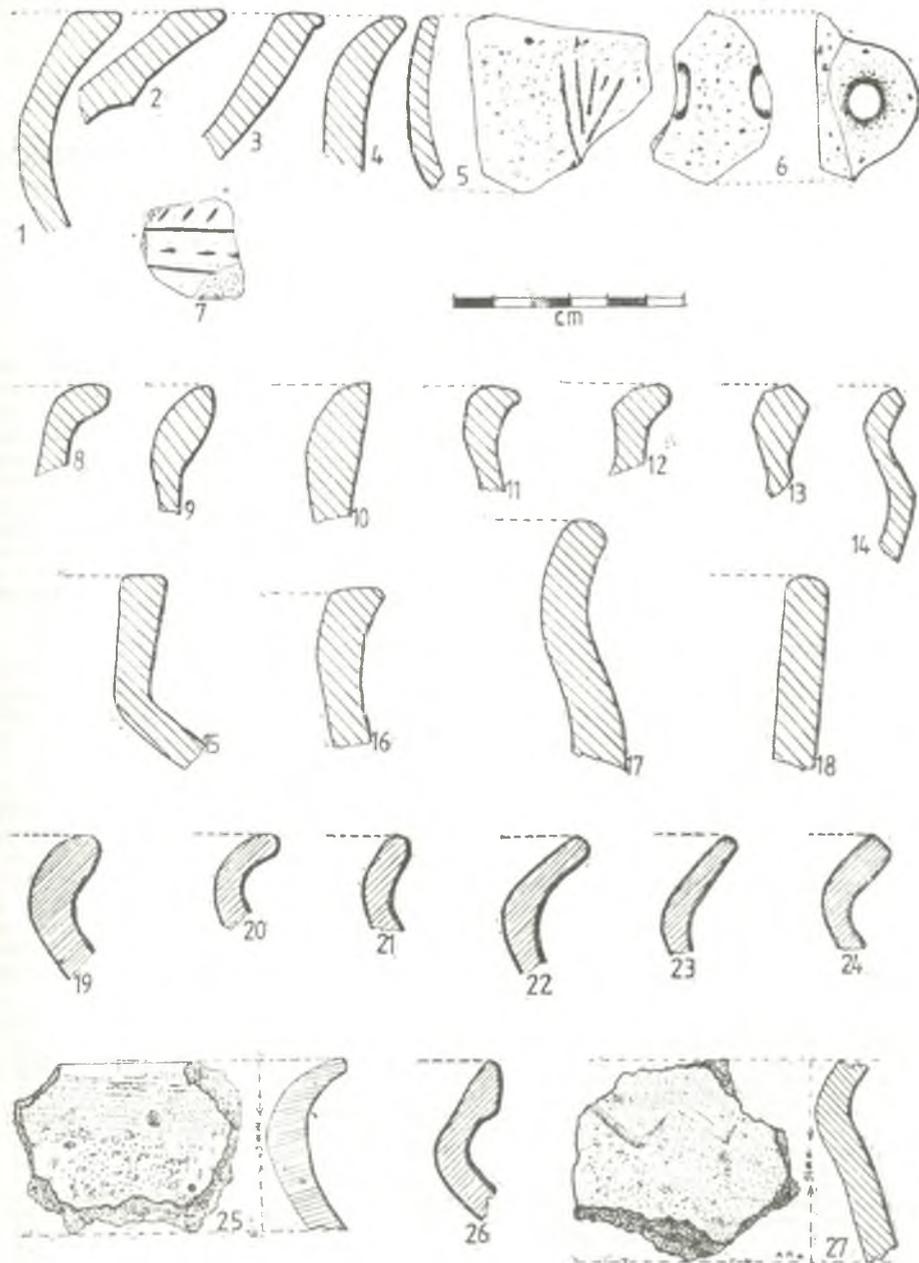
Echelle : 1/2.

Pl. I. — Harta comunei Grămești.

Pl. II. — Unelte din silex (1, 3—7, 9) și din piatră șlefuită (marnă calcaroasă) 2, 8).
 Piese provenind din colecția școlii generale din Grămești (3—9). Sca-
 ra : 1/2.

Pl. III. — Epoca bronzului (1—7), ceramică bastarnică (8—14), ceramică geto-dacică
 (15—18), ceramică medievală din sec. XIII—XIV (19—27). Sca-
 ra : 1/2.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA AȘEZĂRILOR DE PE TERITORIUL SIRETULUI ÎNAINTE DE CONSTITUIREA ORAȘULUI MEDIEVAL

N. URSULESCU, M. ANDRONIC, FL. HĂU

Istoria orașului Siret, ca important și vechi centru medieval, a preocupat și preocupă încă intens istoriografia noastră¹⁾. Întimplător sau cu ocazia cercetărilor arheologice sistematice, întreprinse pentru cunoașterea vestigiilor medievale ale orașului, a fost semnalată și existența unor urme datînd din perioade anterioare constituirii acestuia. O mai bună cunoaștere a acestor vestigii multimilenare ne poate forma o imagine mai clară despre dinamica și densitatea locuirilor în perimetrul viitorului oraș, explicîndu-ne, în bună parte, condițiile de habitat care au condus, într-un anumit moment istoric, la constituirea așezării urbane. Tocmai cu acest scop colectivul nostru a întreprins, în timp de mai mulți ani, cercetări de suprafață pe teritoriul orașului sau în imediata lui apropiere și, luînd în considerare și informațiile bibliografice anterioare, încercăm să prezînte acum o sinteză asupra stadiului actual al cunoștințelor despre evoluția istorică din acest perimetru, pînă în epoca medievală.

În zona Siretului, terenul a cunoscut o puternică modelare structurală, datorită îndeosebi rîului Siret (care s-a adîncit treptat în sedimentele sarmațiene) și principalilor săi afluenți de dreapta — pîrîul Văscăuți și pîrîul Tîrgului (unit cu pîrîul Negostina). Au rezultat astfel, pe dreapta rîului, platforme structurale (constituite din roci mai rezistente la eroziune), reprezentate de dealurile Ruina, Horodiștea (= Zamca), Sasca și Horaiț, toate cu înălțimi în jur de 400 m. Așezarea urbană s-a dezvoltat pe terasa de luncă a rîului și la baza frontului de cueste, avînd în spate izvoarele ce apar din spinarea cuestei²⁾. Microrelieful astfel constituit are un aspect depresionar (spre vest și nord—vest depresiunea este închisă de dealurile Cobar, Mănăstioara și Tătărași), ferind locuirile din zonă de vînturi prea puternice³⁾. Asemenea tipuri de așezări, amplasate în depresiuni de eroziune, sînt caracteristice în Moldova îndeosebi localităților cu mare vechime⁴⁾. Datorită depozitelor groase de argilă și marnă din subsolul teritoriului, s-au produs și se produc frecvent alunecări, pornind dinspre bază, după care urmează și desprinderea din partea superioară; și aceste fenomene contribuie la aspectul fragmentat al terenului și

¹⁾ Din numeroasele referiri bibliografice despre orașul medieval Siret vom cita pe cele care se ocupă în mod special de această problemă: V. Prellez, *Geschichte der Stadt Sereth und ihre Alterthümer*, în *Jahresbericht der k. k. Staats-Unterrealsschule und Gewerblichen Fortbildungsschule in Sereth*, 1885—1886, p. 1—32; S. Fl. Marian, *Tradiții populare române din Bucovina*, București, 1895, p. 64—65, 72—73, 78, 81—82; Ilie Veslovschi, *Beiträge zur chemaligen Fürstenstadt Sereth*, în *Bukowiner Post*, 1896, nr. 367, 370, 379; C. Kogălniceanu, *Capitolele și întinderea Moldovei sub primii voievozi*, în *R. I. A. F.*, XIII, 1912, p. 102—110; S. Reli, *Orașul Siret în vremuri de demult*, Cernăuți, 1927; Nicodim Iteuș, *Din trecutul unui oraș moldovenesc*, în *Anuarul gimnaziului de băieți „Lațcu Vodă” din Siret*, VI (1934/1935 și 1935/1936), p. 5—22, Cernăuți, 1937; idem, *Siretul de ieri și de astăzi, în locul cit.*, VII—VIII (1935/1937 și 1937/1938), Cernăuți, 1939; Valerian Doboș-Boca, *Tîrgoveții Siretului din anul 1787*, Cernăuți, 1938, 47 p.; E. R. Neubauer, *Grundzüge zur Geschichte von Serethland*, Rădăuți, 1947; N. Grigoraș, *Orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în *S. C. S.*, Iași, *Istorie*, XI, fasc. 1, 1960, p. 90—91; C. C. Glurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, Edit. Acad., București, 1967, p. 269—275 și indice; Stela Cheptea, *Descoperirile arheologice din 1963 de la Siret*, în *Arh. Mold.*, VII, 1972, p. 345—356; Al. Rădulescu, *Die Keramik von Siret (14 Jh.)*, *Zur archäologischen Erforschung der moldauischen mittelalterlichen Stadt*, în *Dacia*, N. S. XVI, 1972, p. 225—242; L. Chițescu, *Cercetările arheologice din orașul Siret (sec. XIV—XVI)*, în *R. M. M.*, seria *Muzeu*, 12, 1975, nr. 3, p. 48—53.

²⁾ Fl. Crețu și I. Stan, *Observații geomorfologice în zona orașului Siret*, în *Comunicări și referate de geografie*, Suceava, 1972, p. 123.

³⁾ *Ibidem*.

⁴⁾ Al. Ungureanu, *Orașele din Moldova*, Edit. Acad., București, 1980, p. 19.

la apariția unor aspecte de băltire între valurile de alunecare⁵. În stînga riului, în vasta zonă de luncă, vechile brațe ale Siretului au dat naștere unei zone mlăștinoase, în cadrul căreia apar grinduri⁶, unele cu vechi urme de locuire

Teritoriul, în ansamblu, oferă condiții prielnice de locuire: o importantă arteră hidrografică și totodată cale de comunicație de interes european; bogate surse de apă; microzone adăpostite; existența materialelor necesare construcțiilor (lemn, piatră și lut); terenuri cu bune condiții pentru practicarea îndeletnicirilor agricole.

Disponerea urmelor de locuire de-a lungul celor 4 cursuri de apă mai importante care udă teritoriul Siretului ne determină să le prezentăm în această succesiune, începînd cu malul stîng al Siretului și apoi de la vest spre est, conform înclinării naturale a terenului.

În stînga actualului curs al Siretului se întinde cîmpia **Dubova**, un șes cu aspect mlăștinos, datorat numeroaselor brațe moarte ale riului (așa-numitele „sirețele”) ⁷. Desecarea sa a fost începută de abia prin anii 1829—1830⁸. Totuși, pe grindurile acestui șes au existat vechi locuiri. Două dintre acestea le-am putut sesiza în cercetările noastre.

I. În stînga D.N. 2, la nord de oraș și la circa 800 m sud de clădirea vămii, aproximativ la mijlocul distanței dintre șosea și riu, se află un grind, lîngă un fost braț al Siretului (aici este în prezent o casă izolată, nelocuită). În acest loc se găsesc fragmente ceramice din secolele II—IV e.n. și din perioada medievală⁹

II. **Ferma Sinăuți**. În stînga șoselei Siret-Mihăileni, pe o terasă joasă a vechiului curs al Siretului, se întinde a vastă așezare, pe cîte 300—400 m la est și vest de fermă. De aici au fost recoltate:

— fragmente ceramice și lame de silex din perioadele Precucuteni — faza a III-a (Pl. II/1—5) și Cucuteni (material corodat);

— fragmente ceramice Noua, aparținînd probabil primei faze, deoarece apar și elemente de tradiție Costișa (triunghiuri hașurate). Aceste urme se găsesc mai ales spre est de fermă. Se remarcă decorurile de briie simple, dispuse sub buza oalelor, precum și un fragment de toartă supraînălțată, cu buton, de la o ceașcă (Pl. II/6—10);

— rare fragmente din Hallstatt-ul timpuriu, printre care unul decorat cu „măturița“;

— fragmente ceramice din secolul al IV-lea e.n. (cultura Sîntana de Mureș), printre care și o parte din toarta unei amfore romane, realizată dintr-o pastă gălbuie, conținînd foarte mult nisip cu bobul fin (Pl. III/3); urmele din această perioadă apar mai ales la vest de fermă. Ca aspect general predomină pasta „ciment“.

III. Mănăstioara — **DI. Cobar** (432 m). Pe această înălțime dominantă, situată la sud de sat, de la poalele căreia izvorăsc pîraiele Vășcăuți și Tîrgului, se află o movilă cu diametrul de peste 30 m și înălțimea de circa 1,5 m; probabil că movila a fost ridicată de purtători ai culturii mormintelor tumulare cu ocră, dă-tîndu-se la sfîrșitul perioadei de tranziție spre epoca bronzului sau chiar la începutul acestei epoci.

IV. Mănăstioara — **La Curte**, o prelungire nordică a dealului Cobar, în dreapta obîrșiei pîriului Vășcăuți, la circa 200 m est de ctitoria domnitorului Ștefan Petriceicu. În această zonă au fost sesizate urme de locuire din următoarele perioade:

— cultura Criș: fragmente ceramice cu pleavă în pastă și ardere incompletă și neuniformă. Se remarcă un fragment din piciorul gol în interior al unei cupe sau castron;

— perioada de tranziție spre epoca bronzului: fragmente ceramice și un topor masiv, perforat, de granit (P. III/72, precum și un topor de silex negru, cu suprafețele prelucrate prin cioplire (Pl. IV/1).

— fragmente ceramice cu ardere uneori incompletă și cu cioburi pisate în compoziția pastei, care pot fi atribuite perioadei dacice (Hallstatt tîrziu sau La Tène — timpuriu);

⁵) Fl. Crețu și I. Stan, op. cit., p. 125.

⁶) Ibidem, p. 124.

⁷) Ibidem.

⁸) S. Reli, op. cit., p. 14.

⁹) E foarte probabil ca urmele medievale din cîmpia Dubova să provină de la fostul sat Greci, a cărui existență în zona dintre Siret și Sinăuți e atestată încă din secolul al XV-lea (Em. Grigorovitz, Dicționarul geografic al Bucovinei, București, 1908, p. 173; N. Ițcuș, op. cit., 1939, p. 6).

— perioada medievală tîrzie (fragmente ceramice), legată probabil, după cum sugerează toponimul și tradiția locală, de existența în acest loc a unor chilii călugărești ale fostului metoh al mănăstirii Putna, desființat de stăpînirea austriacă în 1785¹⁰. În preajmă, în spatele bisericii, se găsește și așa-numita „Movilă cu gloanțe”, a cărei denumire, menționată încă de protocoalele austriece ale comisiei Metzger din 1783 — 1784, e legată probabil de amintirea unei lupte desfășurate aici în evul mediu¹¹.

V. Mănăstioara — **La sud de Școală** (circa 50 m). Pe panta lină din stînga pîriului Tîrgului, aproape de locul în care acesta cotește brusc spre nord—est, cu ocazia taluzării unui șanț de scurgere ce dă în pîriu, au apărut mai multe fragmente ceramice. O parte din acestea se pot data în secolele III—II î.e.n., avînd pasta amestecată cu cioburi pisate sau nisip cu bobul mare; arderea este uneori incompletă.

O altă parte a materialului aparține evident culturii Sîntana de Mureș, conștînd atît din fragmente ceramice fine, cît și zgrunțuroase. Nu este însă exclus să existe și un nivel anterior, din secolele II—III e.n., așa cum indică unele fragmente din pastă fină, cărămizie, ca și un fragment de fund inelar; se remarcă și un fragment din toarta unei amfore, cu pastă fină, nisipoasă și arsă la cărămiziu deschis (Pl. III/1). Existența acestui orizont de locuire carpică la Mănăstioara este sugerată și de descoperirea, mai veche, în această localitate, a unui denar de la Marcus Aurelius¹².

În zona respectivă mai apar disparat și materiale medievale.

VI. Siret — **Ferma zootehnică Mănăstioara** (la circa 500 m est de aceasta). Pe panta lină din stînga pîriului Tîrgului, la circa 100 m de firul apei, apar numeroase materiale ceramice Sîntana de Mureș, lucrute atît la roată, cît și cu mîna, precum și bucăți de lutuie arsă.

VII. Siret — **Siliște**. Pe terasa din stînga pîriului Tîrgului, la circa 100 m S—SV de biserica Sf. Dumitru, au apărut materiale din trei perioade diferite:

— neolitic timpuriu, probabil cultura ceramicii liniare: cîteva fragmente ceramice grosiere, cu amestec de pleavă în pastă, de culoare cenușiu-gălbuie și cu miczul de culoare închisă;

— Hallstatt: puține fragmente ceramice, cu amestec de cioburi pisate. Două fragmente prezintă cîte o apucătoare aplatizată. E posibil ca aceste urme sporadice, aparținînd comunei primitive, să fie, de fapt, răspîndiri din stațiunea alăturată (VIII), unde apar mai bine reprezentate;

— extrem de numeroase fragmente ceramice din perioada medievală (secolele XIV—XVII), inclusiv vechi (din secolul al XVII-lea), ceea ce denotă că aici a existat o locuire mai veche decît actuala biserică, ridicată la 1730.¹³

VIII. Siret — **Gospodăria lui Șt. Drușchievici**. Pe aceeași terasă din stînga pîriului Tîrgului, la circa 300 m nord—est de precedentă așezare, s-au găsit urme din următoarele perioade:

— cultura ceramicii liniare: numai fragmente din categoria grosieră, cu amestec de pleavă, dar provenind de la boluri, caracteristice acestei culturi;

— secolele III—II î.e.n.: fragmente ceramice groase, cu amestec de cioburi pisate în pastă, arse incomplet; unele sînt decorate cu barbotină, iar unul prezintă o buză fațetată, de factură bastarnică. Se pare că tot aceste perioade i se poate atribui o fusaioală bitronconică, din pastă gălbuie, amestecată cu nisip, cu impresiuni de unghie pe toată suprafața (Pl. III/4);

— evul mediu (secolele XV—XVII): fragmente ceramice, precum și bucăți de zgură de fier, care, probabil, se pot atribui acestei perioade.

IX. Siret — **Curtea Muzeului** (str. 8 Mai). Pe a doua terasă a Siretului, în timpul săpăturilor arheologice întreprinse în 1984 de Mircea D. Matei și I. F. Emandi, pe lîngă diverse materiale medievale, a apărut și un fragment ceramic cucutenian, nepictat.

¹⁰) DIR, A, XVII—IV, p. 190—191; V. Prelicz, op. cit., p. 15; S. Reli, op. cit., p. 143—144; I. Nistor, Legăturile noastre cu Ardealul, în *Junimea literară*, XI, 1—3, 1914, p. 14; VI. Miromescu, Arhiva, Iași, XX, 9, 1909, p. 363; N. Stoicescu, Repertoriul bibliografic al locațiilor și monumentelor medievale din Moldova, București, 1974, p. 761.

¹¹) D. Olinescu, Charta arheologică a Bucovinei, în BSRG, XV, 1984, trim. I—II, p. 69; S. Teodorescu — Kirileanu, Legendele lui Ștefan cel Mare, Focșani, 1903, p. 129—130; V. Miromescu, op. cit., p. 363.

¹²) V. Prelicz, op. cit., p. 24.

¹³) S. Reli, op. cit., p. 7, 119—125.

X. Siret — **DJ. Sasca**. Dincolo de controversata problemă a existenței în acest punct a unei cetăți medievale și a unor urme eventual romane (tradiție neconfirmată până-n prezent de cercetările arheologice),¹⁴ cercetările de suprafață efectuate au dus la descoperirea, în punctul „Trei Brazi”, pe platoul din dreapta intrării în oraș a D.N. 2, a unor vestigii cucuteniene, constând din fragmente ceramice lipituri de lut cu impresiuni de nuiete și piese de silix. Dintre acestea din urmă se remarcă un vîrf, lung de 9,9 cm, ușor curbat și cu rețușe pe ambele laturi lungi (Pl. III/5), precum și un vîrf aproximativ triunghiular, din cuarțit (Pl. III/6).

Cît despre așa-zisele cărămizi romane, descoperite într-o construcție situată cam la 500 m vest de biserica Sf. Treime, această atribuire s-a făcut pe seama unei linii incizate pe mijlocul unor cărămizi și care a fost interpretată drept cifra romană I;¹⁵ evident, însă, că asemenea cărămizi puteau foarte bine proveni și de la o construcție medievală, poate fosta biserică a minorităților, localizată aproximativ în această zonă.¹⁶

XI. Siret — **Horodiștea (= Zamca)**. Aici se află un martor de eroziune, cu aspect natural de fortificație (domină zona înconjurătoare cu circa 8 m), care în 1835 a fost tăiat în două de drumul care unește Siretul cu Pădureni: în stînga a rămas vechiul cimitir evreiesc, împrejmuit cu un zid de cărămidă, iar în dreapta e amplasat noul cimitir. Terenul a fost în mare măsură distrus prin scoaterea lutului pentru fosta cărămidărie a lui I. Beil, care a funcționat aici. Cu ocazia acestor lucrări s-au făcut numeroase descoperiri de interes arheologic, dintre care numai o parte au ajuns incidental la cunoștința specialiștilor.¹⁷

a. Cele mai vechi urme constau din resturi fosile de animale preistorice, descoperite la o adîncime de 3—4 stînji (N. N.: aproximativ 6—8 m); datorită friabilității s-au distrus, putîndu-se conserva doar un dinte de **mastodont robustus**¹⁸.

b. Cultura ceramică liniară. În cercetările noastre, în zona situată sub cimitirul evreiesc, pe terasa joasă din stînga pîrului Tîrgului, a apărut un fragment ceramic de culoare negricioasă, cu suprafața poroasă și amestec de pleavă în pastă, care poate fi atribuit, cu oarecare probabilitate, speciei grosiere a ceramicii liniare.

c. Cultura Cucuteni. Fragmente ceramice corodate, aparținînd acestei culturi, se găsesc în număr mare în toată zona Horodiștei. Urme neolitice, constînd din topoare de piatră, cuțite de silix (lungi de 20 cm și late de 2—3 cm.), împungătoare de corn (lungi de 15—20 cm), unelte de os, greutăți de lut, oale, idoli, sînt semnalate ca provenind de aici, încă din secolul trecut.¹⁹ Dintre materialele descoperite se remarcă în mod deosebit un idol, pentru care se citează analogii la Ștefănița, pe Nistru, precum și la Cucuteni.²⁰ Pentru materialele ceramice se citează analogii la Horodnică,²¹ ceea ce ne face să credem că așezarea de la Siret se poate încadra în faza Cucuteni B.²²

d. Perioada de tranziție spre epoca bronzului. În mai multe rînduri se semnalează că aici s-au descoperit cioburi foarte groase, lucrate primitiv dintr-un lut negru, neomogen, acoperite cu angobă și la interior și la exterior, provenite în-deosebi de la vase cu corp aproximativ rotund; buza unei asemenea oale are

„ornamente primitive”²³ (N.N.: probabil creștături sau gropițe). Într-una din semnalări, aceste fragmente ceramice sînt comparate cu cele găsite în mormîntul de pe Dealul Iancului de la Grănicești,²⁴ care, după cum se știe, aparținut purtătorilor culturii amforelor sferice.²⁵ În cercetările noastre de suprafață, la est de poalele Horodiștei, pe terasa joasă din stînga pîrului Tîrgului (după confluența sa cu pîrul Negostina), a fost descoperit un fragment ceramic, care, prin caracteristicile sale (miez negricios, angobă), se poate încadra în perioada de tranziție spre epoca bronzului.

e. Secolele III—II î.e.n. Dintr-o colecție mai veche²⁶ ne-au parvenit mai multe fragmente ceramice de culoare neagră, bine netezite și cu buze fațetate, de certă factură bastarnică, descoperite la Horodiștea, în primele decenii ale secolului nostru. În 1963, cu ocazia cercetării unui complex medieval de aici, se citează și descoperirea unor fragmente ceramice din epoca fierului²⁷ fără să se facă alte precizări.

f. Secolele II—IV e.n. Pe teritoriul Horodiștei au fost descoperite mai multe vestigii materiale de epocă romană: vase lucrate la roată, dintr-o pastă fină, bine arsă²⁸; cinerarii romane de sticlă²⁹; fragmente de amfore romane³⁰; monede din secolele II—IV e.n. În privința monedelor, se vorbește chiar despre descoperirea unui tezaur, depus într-un vas.³¹ Proprietarul cărămidăriei, I. Beil, precum și Ilie Veslovski au dăruit Muzeului Tării din Cernăuți mai multe monede romane.³² Cele mai vechi monede cunoscute de aici sînt din vremea lui Traian. O piesă, după descrierea celui ce o semnalează are pe avers capul lui Traian, încoronat cu lauri și legenda: **Imperator Traiano. opt. aug. germ. dac. part.**, iar pe revers e reprezentată **Roma**, avînd în stînga o lance, iar în dreapta statuia distrusă a unui idol; mîna dreaptă o ține deasupra capului lui Traian, care pășește ca triumfător, avînd în stînga prăzi, iar în dreapta o ramură de lauri.³³ Altă monedă, de la Faustina, are pe avers capul acesteia, iar pe revers **Pietas**, în poziție sezîndă; se mai putea distinge cuvîntul **Augusta**.³⁴ Tot de la Horodiștea se mai semnalează un denar de la Antoninus Pius și altul de la Caesar Licinius (307 e.n.)³⁵. Numeroase alte monede romane descoperite aici s-au pierdut,³⁶ nefiind cunoscute deloc specialiștilor.

Numeroasele urme de perioadă romană de la Horodiștea au dus la apariția unei tradiții locale, după care aici ar fi fost o fortificație romană,³⁷ dar mai curînd se pare că e vorba de o așezare și chiar o necropolă dacică, datînd din secolele II—IV³⁸.

g. Perioada medievală e reprezentată prin extrem de numeroase urme, începînd din secolul al XIV-lea, care, prin tradiție, au fost legate de existența unei fortificații a primilor domni ai Moldovei.³⁹

Rămîne neclară datarea unor interesante vestigii, descoperite odinioară aici, cu ocazia lucrărilor pentru scoaterea lutului, precum: a „zidului sec” făcut din pietre fără legătură de mortar sau lut, care întretăia Horodiștea;⁴⁰ groapa-puț,

²³ M C C, Bd. VI, 1880, Heft 2, p. LXXVI, nota 21; Heft 4, p. CLX, nota 98; S. Reli, op. cit., p. 10.

²⁴ M C C, Bd. VI, 1880, Heft 4, p. CLX, nota 98.

²⁵ I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *Ber. RGK*, 22, 1932, p. 70, nota 267; M. Dinu, *Contribuții la problema culturii amforelor sferice pe teritoriul Moldovei*, în *Arh. Mold.*, I, 1961, p. 45.

²⁶ Piese au fost adunate de Petre Tomaschek (fost profesor la gimnaziul din Siret) și ne-au fost donate în 1972 de flica sa, prof. Hilda Tomaschek, care ne-a furnizat și indicile despre locul descoperirii.

²⁷ Șt. Cheptea, *Arh. Mold.*, VII, 1972, p. 345.

²⁸ M C C, Bd. VI, 1880, Heft 4, p. CLX, nota 98, nota 1.

²⁹ D. Olinescu, op. cit., p. 74.

³⁰ Șt. Cheptea, op. cit., p. 345.

³¹ D. Olinescu, *Familia*, XXI, 1885, nr. 39, p. 462 (apud M. Ignat, *Suceava*, IV, 1977, p. 87, care pune la îndoială informația).

³² M. Ignat, op. cit., p. 87.

³³ M C C, Bd. VI, 1880, Heft 4, p. CLX, nota 98.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ V. Prelicz, op. cit., p. 24; S. Reli, op. cit., p. 18.

³⁶ M C C, Bd. VI, 1880, Heft 4, p. CLX, nota 98.

³⁷ *Idem*, Heft 2, p. LXXXVI, nota 21.

³⁸ M. Ignat, op. cit., p. 87.

³⁹ S. Fl. Marian, op. cit., p. 65, 70; N. Ițcuș, op. cit., 1937, p. 12; Stela Cheptea, op. cit.,

⁴⁰ M C C, Bd. VI, 1880, Heft 2, p. LXXXVI, nota 21.

¹⁴ *Ibidem*, p. 17, 33—34; D. Olinescu, op. cit., p. 80, 84; V. Prelicz, op. cit., p. 28; M. C. C., Bd. XI, 1885, nota 98; S. Florea Marian, op. cit., p. 78, 81; S. C. I. V., 21, 3, 1970, p. 516 (concluzia prezentată aici e mult prea categorică, pe baza unor simple sondaje: dealul e „lipsit de orice urmă de cultură”); M. D. Matei, *Zori Noi*, Suceava, 26 aprilie 1970 (aici, unul din membrii colectivului care a efectuat săpătura prezintă cu multă prudență faptele, cum e de altfel și firesc în stadiul actual al cercetării: „Pentru moment ar fi nejustificată avansarea vreunei ipoteze, deoarece cercetările arheologice sînt cu totul la început, iar recunoașterile de teren nu au dat nici un răspuns concludent”).

¹⁵ V. Prelicz, op. cit., p. 28; D. Olinescu, op. cit., p. 80; S. Reli, op. cit., p. 17, 33—34.

¹⁶ I. Voronca, *Din trecutul unui oraș vechi*, în *Familia*, XXI, 1885, p. 303—305; S. Florea Marian, op. cit., p. 78, 81; V. Prelicz, op. cit., p. 30; S. Reli, op. cit., p. 58—59.

¹⁷ M C C, 1880, notițele 21 și 98; D. Olinescu, op. cit., p. 71, 73, 74; V. Prelicz, op. cit., p. 22—24; S. Reli, op. cit., p. 10, 18, 20—23.

¹⁸ M C C, Bd. VI, 1880, Heft 2, p. LXXXVI, nota 21.

¹⁹ *Ibidem* și Heft 4, p. CLX, nota 98 (nota redacției); V. Prelicz, op. cit., p. 22; D. Olinescu, op. cit., p. 71, 72, 74, 76; C. A. Romstorfer, *JBLM*, 1893, p. 45 și fig. 3—4; R. F. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, I, Cernăuți, 1904, fig. 5; S. Reli, op. cit., p. 10.

²⁰ D. Olinescu, op. cit., p. 72, 74.

²¹ M C C, Bd. VI, 1880, Heft 4, p. CLX, nota 98 (nota redacției).

²² D. Monah, *Șt. Cucoș, Așezările culturii Cucuteni din România*, Editura Junimea, Iași, 1985, p. 144.

plină cu tot felul de materiale⁴¹; vatra (N. N.: ustrinum?) aflată la 3 m adâncime, într-o groapă, ai cărei pereți erau unși cu un lut albastru și în conținutul căreia s-a găsit o mare cantitate de cenușă, cărbuni, resturi de oase arse și alte diverse vestigii⁴²; pavajul din pietre arse⁴³, resturile de zidărie, de înălțimea unui om, care au mai rezistat până la 1860.⁴⁴ Din păcate, toate aceste vestigii sînt pierdute pentru totdeauna și semnificația lor nu va mai putea fi descifrată. Astăzi, din fosta înălțime a Horodiștei nu a mai rămas decît o mică porțiune (nedistrusă de fosta cărămidărie sau neacoperită de cimitirul evreiesc) care ar mai putea face obiectul unei cercetări sistematice; doar pe această cale s-ar mai putea elucidă ceva din problemele ridicate de unul din cele mai interesante obiective arheologice care au existat în nordul Moldovei și al cărui nume indică, totuși, faptul că aici trebuie să fi existat și o fortificație din feudalismul timpuriu.

XII. Siret — **Terasa din stînga pîriului Negostina**, la circa 300 m sud de confluența cu pîriul Tîrgului, îndeosebi pe lotul profesorului Florin Crețu, unde se află și un stîlp de înaltă tensiune. Aici au apărut, la suprafață, următoarele vestigii:

a. Cîteva piese de silex, puternic patinate, dintre care se remarcă un vîrf de tip gravettian, lung de 4,45 cm (Pl. III/7);

b. Fragmente ceramice lucrate cu mîna, aparținînd probabil perioadei de tranziție spre epoca bronzului; unele piese conțin silex pisat în pastă, ceea ce indică o eventuală influență din partea culturii amforelor sferice⁴⁵; lipsesc indicii de formă sau decor;

c. Fragmente ceramice mărunte, din secolele XVI—XVII.

XIII. Siret — **Di. Ruina**, un fragment din cuesta înaltă (398 m) de pe dreapta rîului Siret, la limita de răsărit a orașului, spre satul Pădureni. Spre nord și est pantele coboară abrupt către riul Siret, a cărui vale o domină pe o mare distanță; spre vest sînt trei trepte largi, formate prin valuri de alunecare; spre sud și sud-est, platoul deschis se continuă cu o pădure. Pe suprafața vastului platou am sesizat urme de locuire din patru perioade diferite:

a. Paleolitic: numeroase piese de silex, patinate și uneori calcinate datorită unui puternic contact cu focul (lame, vîrfuri pe lame și pe așchii, grattoare pe lame, trunchiate, așchii), se găsesc îndeosebi spre marginea nordică a platoului, acolo unde se deschide o vastă vizibilitate asupra văii largi a Siretului. Piesele se pot data în paleoliticul superior;

b. Cultura Cucuteni:⁴⁶ fragmente ceramice, în general corodate, care pot fi totuși atribuite fazei B, după unele indicii de formă și pictură. Aceleași perioade i se mai pot atribui lame și așchii de silex, percutoare de silex, fragmente de rîșnițe și frecătoare, un topor de silicolit, statuete zoomorfe fragmentare (Pl. IV/2-3).

c. Hallstatt timpuriu:⁴⁷ o intensă locuire, concentrată mai ales spre centrul platoului și spre pădure, constînd îndeosebi din fragmente ceramice, aparținînd atît speciei grosiere, cît și celei fine. Categoria grosieră are amestec de microprunduri și cioburi pisate în pastă, ceea ce conferă un aspect zgrunțuros suprafețelor, care sînt slab netezite; singurul decor e cel de proeminențe, plasate de obicei sub buză (Pl. IV/8; VI/1; VII/1). Categoria fină conține în pastă cioburi pisate și, uneori, nisip, avînd o compoziție densă; suprafețele sînt întotdeauna netezite, iar uneori și lustruite. Culoarea fragmentelor diferă extrem de mult, întîlnindu-se practic toate nuanțele de negru, gălbui, roșietic și cenușiu. Rar se folosește și procedeul angobării. Deși materialul e fragmentar, se pot distinge ca forme: urne cu marginea răsfrîntă (Pl. V/2,9; VI/1), oale (Pl. V/4,5; VII/1), străchini cu buza încovoată (Pl. V/1; VII/2-4, 12-18) sau profilată în „S” (Pl. VII/5, 6, 10, 11), ori cu marginea lobată (ondulată) (Pl. VI/10, 11), cești și pahare (Pl. V/3,8; VI/3). Se întîlnesc trei moduri de ornamentare: prin incizare (atît sub formă de fasciole

de linii, cît și de benzi de ghirlande: (Pl. V/3; VI/2-3); prin caneluri, dispuse orizontal (Pl. V/7), oblic (Pl. V/8), în ghirlandă sau arcuri de cerc (Pl. V/6; VI/7), în zig-zag (Pl. V/10) sau ondulate (pe partea interioară a străchinilor cu marginea lobată); prin fasciole de linii trasate parcă cu măturița (Pl. VI/4,5), mai ales pe fragmentele roșietice, cu amestec de nisip în pasta densă. Cu totul deosebite sînt decorurile a două fragmente ce provin de la vase cu pereții subțiri, bine neteziți, cu pastă densă, fină, amestecată cu nisip și cioburi foarte mărunț pisate. Unul prezintă sub buză un fel de cornițe ascuțite, îndreptate în sus (Pl. IV/4), iar celălalt are pe corp două șiruri paralele de mici proeminențe (Pl. IV/5).

Tot din lut ars sînt făcute mai multe fragmente de greutate masivă, cilindrice sau ușor tronconice, perforate orizontal, la partea superioară.

Printre obiectele ce pot fi sigur atribuite locuirii hallstattiene de aici se remarcă în mod deosebit un fragment dintr-un tipar de piatră (conglomerat cenușiu-negricesc cu micașturi) pentru turnat topoare de tip celt (Pl. IV/9), precum și un fragment din lama unui cuțit de bronz (Pl. IV/6). Tiparul era însoțit pe o grosime de circa 7 mm, desigur în urma contactului prelungit cu metalul topit. Orificiul de turnare era ușor tronconic (diametrul gurii era de 8 mm, cel al bazei de 5 mm). În stînga avea un orificiu, cu un diametru de 5 mm și adînc de 11 mm, destinat desigur prinderii celor două valve ale tiparului. Tiparul era destinat turnării tipului de celt transilvănean, îngust, fără urechiușă și cu două nervuri orizontale sub margine (Pl. IV/7). Analogiile cele mai bune ale acestui tip se găsesc în etapa Ha A₁ din Transilvania⁴⁸. Acest tipar vine să confirme ipoteza că nu toate bronzurile de origine transilvăneană, descoperite în regiunile extracarpătice, au ajuns aici pe calea schimbului, ele putînd fi și produse locale⁴⁹. Totodată, dorim să subliniem un fapt mai puțin reliefat pînă acum și anume că în nordul Moldovei erau toate condițiile pentru existența unui centru al metalurgiei bronzului, avînd în vedere resursele de aramă de aici.

Și cealaltă piesă — cuțitul cu lama curbată în sus și cu limbă la mîner — își află analogiile tot în același orizont cronologic, anume Br D — Ha A₁.⁵⁰ În Hallstatt A₁ începe să se folosească în paralel și tipul cu lama dreaptă, chiar în aceleași depozite,⁵¹ iar după această etapă dispăre tipul cu curbura în sus, tendința fiind exact inversă, adică de curbare a lamei în jos.

Deci, ambele piese legate de metalurgia bronzului, ca și caracteristicile ceramicii, ne permit să datăm așezarea de pe dealul Ruina în Hallstatt A₁, adică în cel mai timpuriu orizont al grupului Holihady-Grănicești.

d. Perioada modernă. Spre pădure, de la vest la est, se întinde un șir de cărămizi, mortar și țigle (pe unele dintre acestea am putut distinge marca atelierului, imprimată în limba germană), toate provenind, desigur, de la o construcție demolată, ridicată în vremea stăpînirii habsburgice. Scopul acestei construcții (terminată sau neterminată?) trebuie legat de vreo fortificație ridicată la scurt timp după 1774, în acest important punct de graniță. Se menționează că pietrele de pe Ruina au fost cărate de localnici pentru construirea caselor, astfel că deja la sfîrșitul secolului trecut nu se mai vedeau nici un fel de ziduri.⁵² Considerăm că urmele acestei construcții (probabil cu o durată foarte scurtă) explică și actualul toponim Ruina. Menționăm că în cercetările noastre repetate la fața locului nu am descoperit nici un fel de urme din perioada medievală, ceea ce infirmă diversele tradiții locale (mai mult ca sigur de origine livrescă, romantică) despre existența în acest punct a unei fortificații din feudalismul timpuriu.⁵³ Imediat lîngă aceste urme de construcție se vede clar adîncitura unui șanț (puțin spre interiorul pădurii), în mare măsură astupat, care trebuie să fie o porțiune a vechii delimitări făcute de austriece, de-a lungul granițelor, după luarea Bucovinei.⁵⁴ Nu excludem

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem și Heft 4, p. CLX, notița 98.

⁴³ Ibidem, notița 21.

⁴⁴ D. Ojinescu, op. cit., p. 83—84.

⁴⁵ O pastă similară se găsește în necropola de incinerare, din aceeași perioadă, descoperită la Suceava — Parcul Cetății (vezi N. Ursulescu, *Contribuția cercetărilor arheologice din județul Suceava la cunoașterea evoluției neo-eneoliticului din Moldova*, în prezentul volum).

⁴⁶ Urme din epoca pietrei au mai fost semnalate pe Di. Ruina, fără alte indicii (C. Kogălniceanu, op. cit., p. 102).

⁴⁷ Locuirea hallstattiană de pe Di. Ruina a fost deja menționată în literatura de specialitate, dar fără nici un fel de detalii (M. Ignat, *Itraco-Dacica*, I, 1976, p. 104, nota 18).

⁴⁸ M. Petrescu-Dimbovița, *Depozite de bronzuri din România*, Edit. Acad., București, 1977, pl. 114/2; p. 91 și pl. 135/25; pl. 137/13; pl. 148/19; pl. 167/13 (Ormeniș: identic, dar are urechiușă).

⁴⁹ Ibidem, p. 23.

⁵⁰ Ibidem, pl. 73/12; 100/8, 10: 134/25; 200/10; 243/17, 22.

⁵¹ Ibidem, pl. 200/3, 9, 13; 241/2.

⁵² N. Ițcuș, op. cit., 1937, p. 9.

⁵³ V. Prelicz, op. cit., p. 30; I. Veslovschi, *Fundarea orașului Siret de fiul lui Sas Vodă*, în *Gazeta Bucovinei*, IV, Cernăuți, 1894, nr. 56; S. Fl. Marian, *Fiul lui Sas Vodă*, în vol. cit., p. 82; C. Kogălniceanu, op. cit., p. 105; S. Reji, op. cit., p. 29; N. Ițcuș, op. cit., 1937, p. 6—9.

⁵⁴ Spleny, *Beschreibung der Bukowina*, 1775, Cernăuți, 1893, p. 12—13; T. Balan, *Cordonul Bucovinei*, în *Revista Arhivelor*, VI, 1944—1945, p. 231—239; I. Ionescu de la Brad, *Agricultura română în județul Dorohoi*, București, 1866, p. 10.

totuși posibilitatea ca și locuitorii perioadelor mai vechi (Cucuteni sau Hallstatt) să fi încercat delimitarea așezării lor prin șanțuri; rezolvarea acestei probleme rămâne sarcina unor viitoare cercetări sistematice, care trebuie neapărat întreprinse în acest important și interesant obiectiv arheologic.

XIV. Siret — **La poalele Dealului Ruina.** În acest punct, cu localizare foarte vagă, se semnalează descoperirea, în secolul trecut, a două monede romane: una republicană, alta de la Antoninus Pius,⁵⁵ legate probabil de existența vreunei așezări sau necropole carpice, nesesizată încă.

XV. Pădureni — **Movila din virful dealului La Cruce.** Pe virful dealului se semnalează existența unei movile, la poalele căreia s-ar fi găsit minere de săbii antice;⁵⁶ nu este exclus ca descoperirea acestora să fie legată de momentul ridicării crucii de piatră pe această movilă (avînd cota de 398 m), de către armata rusă, în timpul evenimentelor revoluționare de la 1848.⁵⁷

XVI. Pădureni — **Panta vestică a dealului La Cruce.** Pe pantă lină a dealului, în dreapta pîrului Negostina, la circa 1 km sud—est de biserica satului Negostina, s-au descoperit materiale ceramice, extrem de fragmentare, numeroase așchii de silex și câteva lipituri de lut, cu impresiuni de nuiele. Ceramica prezintă o ardere incompletă și conține multă pleavă în amestecul pastei — caracteristici tehnologice ce ne permit s-o datăm în cultura Starcevo-Criș.

XVII. Pădureni — **Pîriul lui Harlam Scripcar.** Pe malul drept al acestui mic afluent de dreapta al Siretului, pe lotul personal al Elenei Șpac, se văd resturi masive din platforma de lut a unei locuințe cucuteniene și fragmente ceramice corodate, fără pictură.

XVIII. Pădureni — **Pîriul lui Cuciureanu.** Pe malul stîng al micului afluent de dreapta al râului Siret, aproape de vărsare, în spatele casei lui Caleniuc Gheorghie, s-au cules câteva fragmente ceramice, dintr-o pastă fină, cu pleavă și cioburi fin pisate în amestec, care ar putea fi atribuite culturii Horodiștea - Erbiceni. Apar, de asemenea, sporadic, fragmente ceramice medievale, din secolul al XVI-lea.

XIX. Pădureni — **Gospodăria lui Zarojanu Dumitru.** Punctul este situat pe terasa inferioară a Siretului, pe malul stîng al primului pîriu (fără nume) care se varsă în dreapta râului, cum se intră în sat dinspre Grămești. Aici s-au găsit fragmente ceramice corodate și în număr restrîns, aparținînd culturilor Cucuteni și Noua.

XX. Pădureni — **În Țarnă.** Pe terasa inferioară a Siretului, în spatele primelor case ale satului, în dreapta șoselei Grămești — Siret, s-au descoperit câteva fragmente ceramice, care pot fi încadrate astfel:

a. Cultura Precucuteni, probabil faza a III-a;

b. Cultura Cucuteni: material extrem de fragmentar și corodat. Locuirii neolitice de aici îi pot fi atribuite și cele câteva piese de silex găsite, dintre care se remarcă un nucleu de silex de Prut, epuizat, precum și un gratoar de cuarțit, pe capăt de lamă;

c. Hallstatt timpuriu, cu decor canelat (probabil etapa B);

d. Cultura Sintana de Mureș: fragmente cenușii, cu pastă „ciment”;

e. Perioada medievală: secolul al XVI-lea.

*
* *
*

Privind în ansamblu descoperirile de pe teritoriul Siretului, anterioare formării orașului medieval, se desprind unele concluzii, legate de dinamica locuirii în această microzonă. Astfel, mediul geografic trebuie luat în considerare în mod nuanțat, de la epocă la epocă, avînd în vedere că în decursul timpului s-au produs anumite modificări, datorate mai ales schimbării cursului Siretului, dar și adîncirii albiilor afluenților de dreapta (p. Tîrgului, p. Negostina ș.a.), precum și al alunecărilor produse; toate acestea au contribuit la schimbarea unor condiții de mediu, pe parcursul evoluției comunităților umane care s-au așezat în acest teritoriu.

Primele așezări cunoscute în momentul de față datează din paleoliticul superior, ceea ce plasează începuturile locuirii în zona Siretului cu circa 25.000 de ani

⁵⁵ M. Ignat, *Suceava*, IV, 1977, p. 87 (aici și bibliografia mai veche despre această descoperire).

⁵⁶ Al. Odobescu, *Rămășițe antice din județul Dorohoi*, în *Opere complete*, III, București, 1909 p. 126.

⁵⁷ *Ibidem*.

în urmă. O așezare (cea de pe Dealul Ruina) ocupă o poziție tipică pentru comunitățile de vînători paleolitici, pe un platou dominant, de unde se putea urmări pînă departe un sector din valea râului Siret. Cealaltă (nr. XIII) era situată în vechime probabil mult mai aproape de confluența pîraielor Tîrgului și Negostinei (numit și Soloneț), precum și de confluența acestora cu râul Siret, ceea ce-i conferea aproape aceleași avantaje ca și așezarea precedentă, deși nu ocupa o poziție prea înaltă.

Comunitățile culturii Starcevo - Criș ocupă așezări (nr. IV și XVI) plasate în momentul de față destul de sus față de firul pîraielor lîngă care sînt situate, dar aproape sigur că și aici e vorba de o adîncire în timp a albiilor, așa cum s-a constatat și în alte cazuri,⁵⁸ puțind presupune astfel că, inițial, acestea s-au găsit lîngă cursul apelor. Totodată, aceste așezări se numără printre cele mai nordice din arealul de răspîndire al acestei culturi, așa cum e cunoscut în prezent.⁵⁹

Așezările culturii ceramicii liniare se situează pe terasa inferioară din stînga pîrului Tîrgului; deși urmele acestei culturi apar în 3 puncte (VII, VIII, XI), este aproape sigur că e vorba totuși doar de două așezări, întrucît în două cazuri (nr. VII și VIII) apropierea dintre ele e destul de mică (circa 300 m). Descoperirile din zona Siretului, chiar dacă nu au furnizat încă cea mai tipică ceramică (din categoria fină, decorată cu linii și capete de note), completează totuși o ve-rigă necunoscută pînă acum în răspîndirea comunităților acestei culturi din zona Nistrului superior spre cea a Sucevei și de aici, mai departe, spre restul Moldovei și estul Transilvaniei.

Așezările Precucuteni, din faza a III-a (nr. II și X.K), situate pe terasa inferioară a Siretului, extind spre nord aria de răspîndire a comunităților acestei culturi pe teritoriul României.⁶⁰

Cultura Cucuteni este uniform repartizată pe teritoriul Siretului, atît prin așezări plasate în locuri joase (nr. II, IX, XVII, XIX, XX), cît și în poziții dominante (nr. X, XI, XIII). Din păcate, materialul ceramic corodat nu ne-a permis să datăm mai precis locuirile decît în două cazuri (nr. XI, XIII), anume în faza B; în ambele situații e vorba de așezări cu poziție dominantă. Tot locuirii cucuteniene îi putem atribui, din punct de vedere tipologic, o săpăligă fragmentară din corn de cerb, cu perforație la partea superioară.⁶¹

Locuirile din perioada de tranziție spre epoca bronzului (nr. IV, XI, XIII, XVIII) au furnizat material puțin și fără indicii de forme sau decoruri caracteristice, ceea ce nu ne permite să facem încadrări mai precise; atribuirea cronologico - culturală s-a făcut mai ales pe baza caracteristicilor tehnologice ale ceramicii. Tot în această perioadă sau poate la începutul epocii bronzului au fost ridicate probabil și cele două movile semnalate pe teritoriul Siretului (nr. III și XV), ambele situate în punctele cele mai înalte ale unor dealuri, pe cumpene de ape; problemele ridicate de aceste movile pot fi însă rezolvate, evident, numai prin săparea lor sistematică.

Locuirile Noua (nr. II și XIX), de la sfîrșitul epocii bronzului, se plasează pe terase joase, în locuri cu dispunere însoțită, așa cum e caracteristic pentru așezările acestei culturi.

O locuire masivă se atestă în perioada Hallstatt-ului timpuriu. Dacă la începutul perioadei (Ha A₁) locuirea se plasează pe o înălțime dominantă (nr. XIII), poate chiar fortificată prin bararea pîntenului cu un șanț și val adiacent, spre sfîrșit (Ha B) se constată coborîrea pe terasa inferioară a Siretului (nr. II și XX).

La sfîrșitul Hallstatt-ului sau începutul La Tène-ului e cunoscută în mod cert o singură așezare (nr. IV), situată pe o poziție mai înaltă, deasupra unor izvoare, situație constatată și în alte locuri, de exemplu la Verești.⁶²

Locuirea din secolele III—II î.e.n. se plasează de-a lungul pîrului Tîrgului, mai ales pe terasa inferioară (nr. V, VIII; probabil și VII, atribuită în general

⁵⁸ N. Ursulescu, *Considerații privind tipurile de așezare din cadrul culturii Starcevo-Criș pe teritoriul Moldovei*, în *Suceava*, XI—XII, 1984—1985, p. 96—97.

⁵⁹ *Idem*, *Evoluția culturii Starcevo-Criș pe teritoriul Moldovei*, Suceava, 1984, p. 41.

⁶⁰ S. Marinescu-Bilcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Edit. Acad., București, 1974, fig. 1—2.

⁶¹ Piesa a fost descoperită cu mai mulți ani în urmă de un elev, care a predat-o liceului din localitate, fără să se menționeze numele descoperitorului și despre locul descoperirii. În 1976, piesa a fost donată de prof. Erika Savu colecției Cabinetului de istorie veche a Institutului de Învățămînt Superior din Suceava (nr. inv. 109). În urma desființării acestei colecții, piesa a intrat în patrimoniul Muzeului Județean Suceava.

⁶² N. Ursulescu, *Recunoașteri arheologice în comuna Verești (jud. Suceava)*, în *Suceava*, VI—VII, 1979—1980, p. 24 (Verești — Izvoare).

perioadei hallstattiene, dar apropiată spațial de așezarea nr. VIII). Probabil într-un loc dominant este doar o așezare (nr. XI), dar nu se știe în ce punct al fostei Horodiști s-au făcut descoperirile, nouă provenindu-ne doar materialele. Prin buzele fațetate, materialele acestei perioade denotă o evidentă influență bastarnică.

În secolele II—IV e.n. sînt extrem de numeroase urmele lăstate de dacii liberi, atît prin fragmente ceramice, cît și prin descoperiri monetare; în toate cazurile e vorba de locuri pe terenuri joase, situate în imediata apropiere a apelor — situație caracteristică în epocă. În unele cazuri s-a putut stabili că așezările aparțineau culturii Sintana de Mureș (nr. II, VI, XX), într-un loc s-a constatat existența și a unei așezări carpice și a uneia de tip Sintana (nr. V), dar în cîteva situații (nr. I, XI) materialele nu ne-au permis o atribuire mai precisă și, de aceea, au fost datate larg, în secolele II—IV, existînd posibilitatea continuării locuirii de tip Sintana și în secolul al V-lea.

Pentru perioada de după secolul al V-lea e.n. nu dispunem în prezent de descoperiri, așa cum nu cunoaștem nici pentru bronzul mijlociu, Hallstatt-ul mijlociu și secolele I î.e.n. Poate prin cercetări viitoare, atît de suprafață cît și în cadrul celor sistematice (întreprinse cu precădere pentru perioada medievală), se vor completa și aceste lacune existente în momentul de față în documentarea noastră. Cunoașterea cît mai exactă a tuturor urmelor de locuire din raza orașului Siret poate să contribuie la mai buna înțelegere a problemelor de habitat în perioada de înflorire a acestei localități, care se plasează la începuturile statului feudal moldovenesc, constituind totodată o contribuție la realizarea viitorului repertoriu arheologic al județului Suceava.

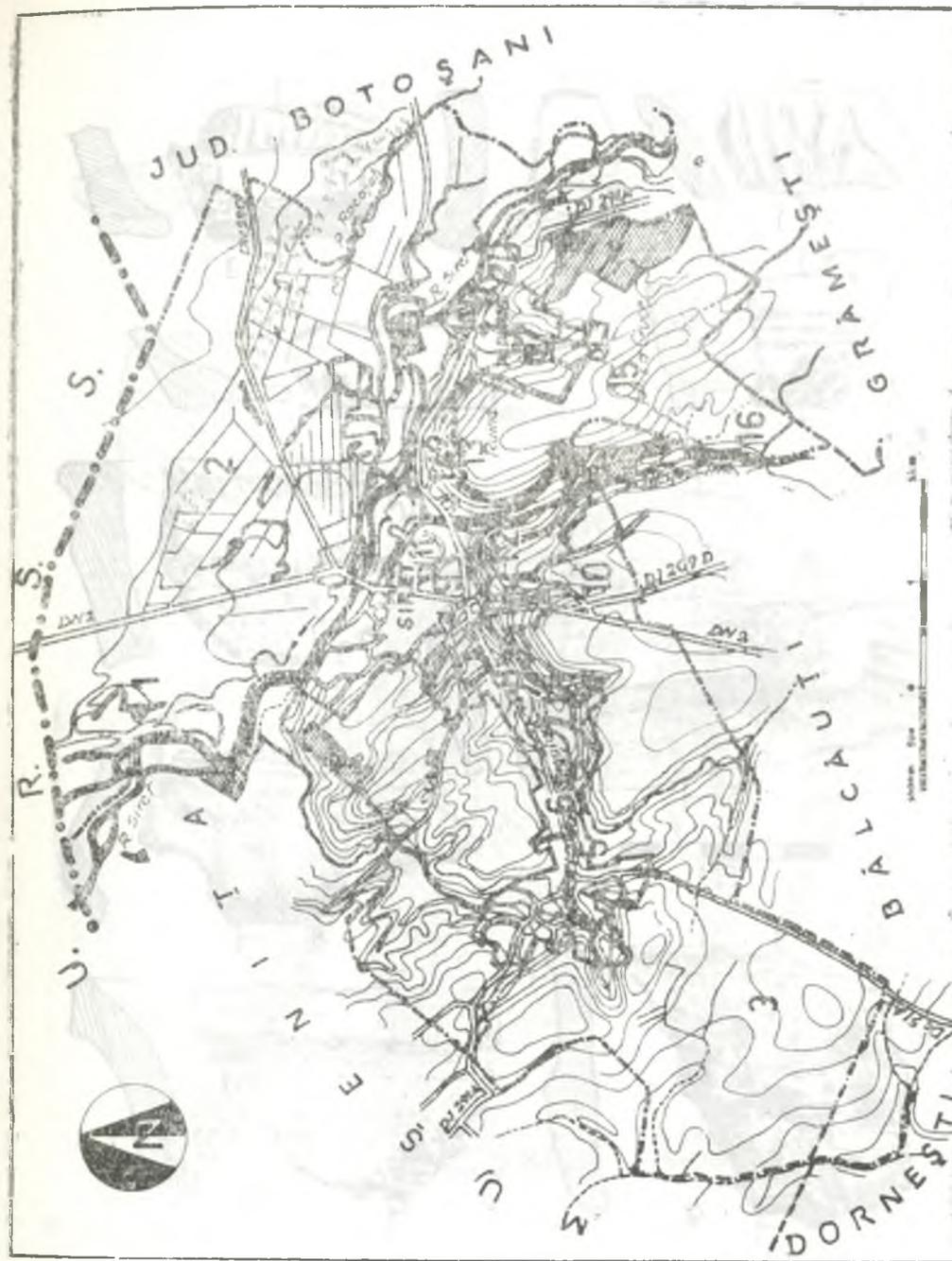
CONTRIBUTIONS À LA CONNAISSANCE DES ÉTABLISSEMENTS SUR LE TERRITOIRE DE SIRET AVANT LA CONSTITUTION DE LA VILLE MÉDIÉVALE

R É S U M É

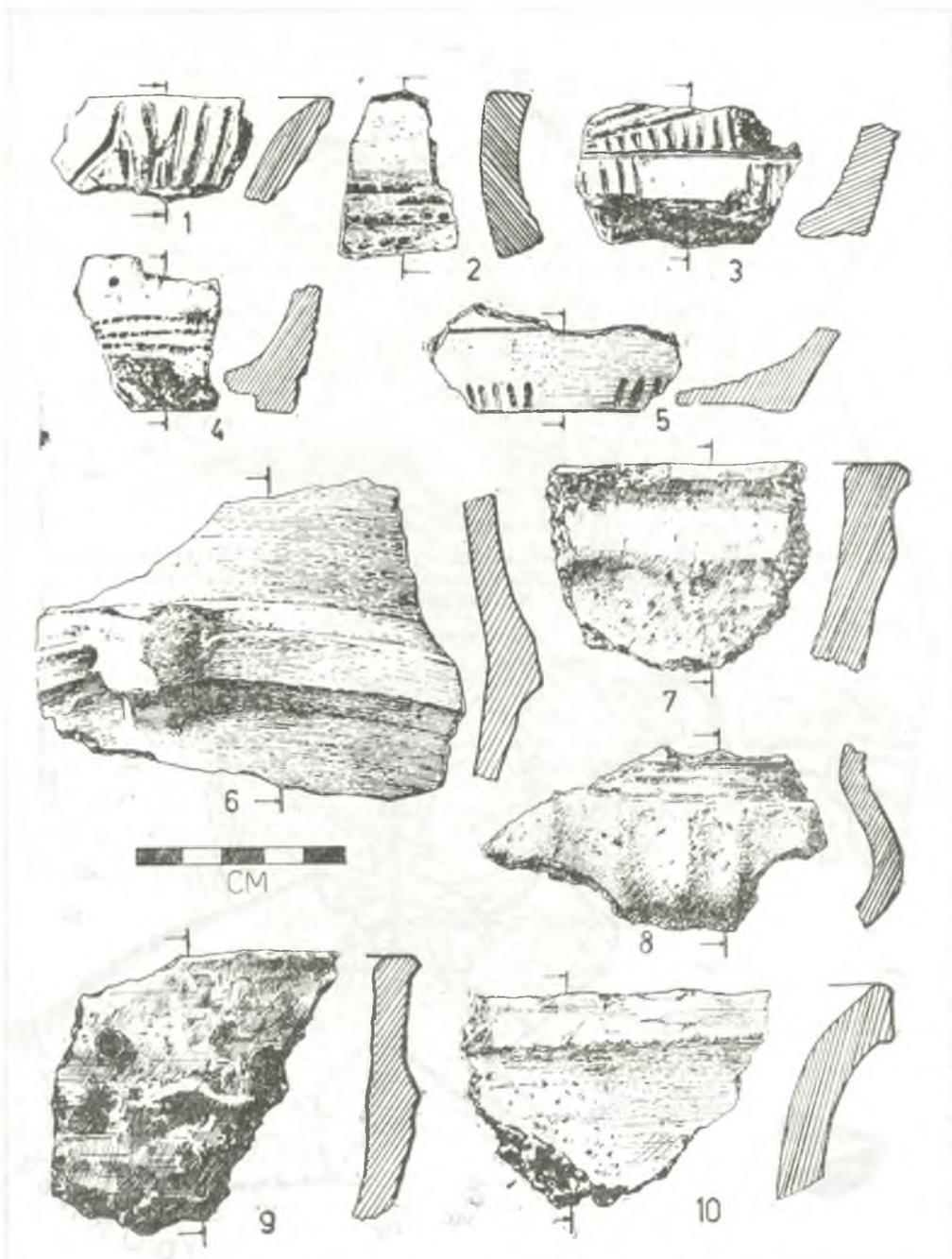
L'article présente l'évolution des habitats sur le territoire actuel de la ville (y compris les villages Mănăstioara et Pădureni), étroitement liés aux conditions du milieu naturel. Grâce à l'intensité de l'habitat, on remarque les découvertes des périodes de la civilisation Cucuteni, Hallstatt ancien et les siècles II—IV n.è. Parmi les établissements les plus importants, par leurs nombreux vestiges, on pourrait citer ceux de Ferma Sinăuți (no. II), de Siliște (no. VII—VIII), de Horodiște (no. XI) et de Ruina (no. XIII). La connaissance de l'emplacement et de la densité des anciennes traces d'habitat peut contribuer à la meilleure compréhension des problèmes liés à l'épanouissement de la ville médiévale, aux débuts de l'État féodal Moldova.

EXPLICATION DES PLANCHES :

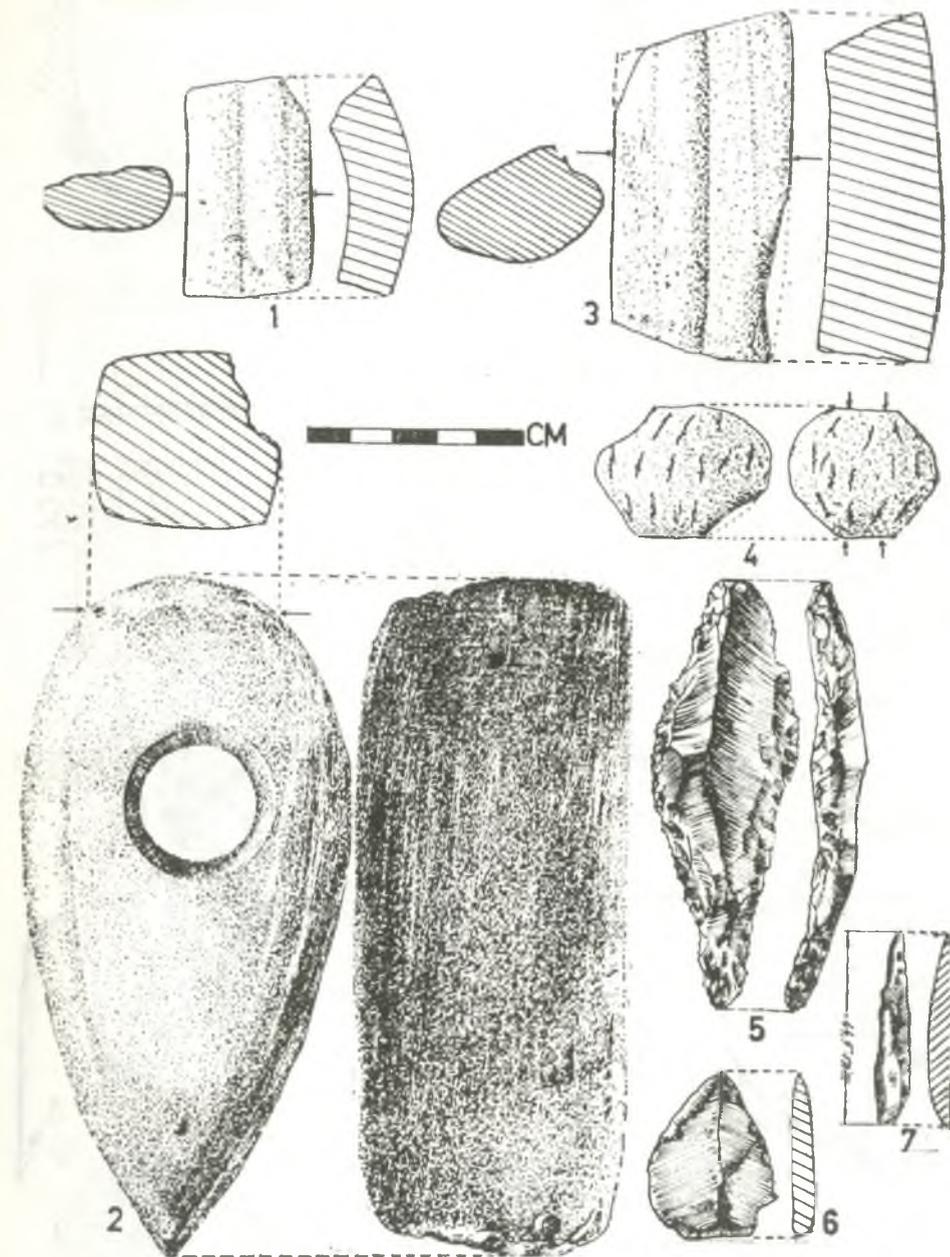
- Pl. I. Le territoire actuel de la ville de Siret, avec les localités sous-urbaines Mănăstioara et Pădureni (les numéros sur la carte correspondent aux points archéologiques présentés dans le texte).
- Pl. II. Siret — Ferma Sinăuți (point II) : céramique de type Precucuteni (1—5) et Noua (6—10).
- Pl. III. Siret : 3 — Ferma Sinăuți (point II) ; 4 — point VIII ; 5—6 — Dl. Sasca (point X) ; 7 — point XII.
Mănăstioara : 2 — La Curte (point IV) ; 1 — point V.
1,3 : — fragments d'anse d'amphore (II—IV-ème siècle n.è.) ; 2 — hache de granit ; 4 — fusairole de terre cuite ; 5—7 — pièces de silex et de quartzite.
- Pl. IV. Siret — Dl. Ruina (point XIII) : matériels de type Cucuteni (2—3), de la période de transition vers l'époque du bronze (1) et du ancien Hallstatt (4—9).
1 — hache de silex ; 2 — hache de silicolite ; 3 — idole zoomorphe ; 4, 5, 8 — fragments céramiques ; 6 — fragment d'une lame de couteau de bronze ; 9 — moule de pierre pour les haches de type celte ; 7 — forme sortie du moule.
- Pl. V. Siret — Dl. Ruina (point XIII) : céramique fragmentaire du Hallstatt ancien.
- Pl. VI. Siret — Dl. Ruina (point XIII) : céramique fragmentaire du Hallstatt ancien.
- Pl. VII. Siret — Dl. Ruina (point XIII) : céramique fragmentaire du Hallstatt ancien.

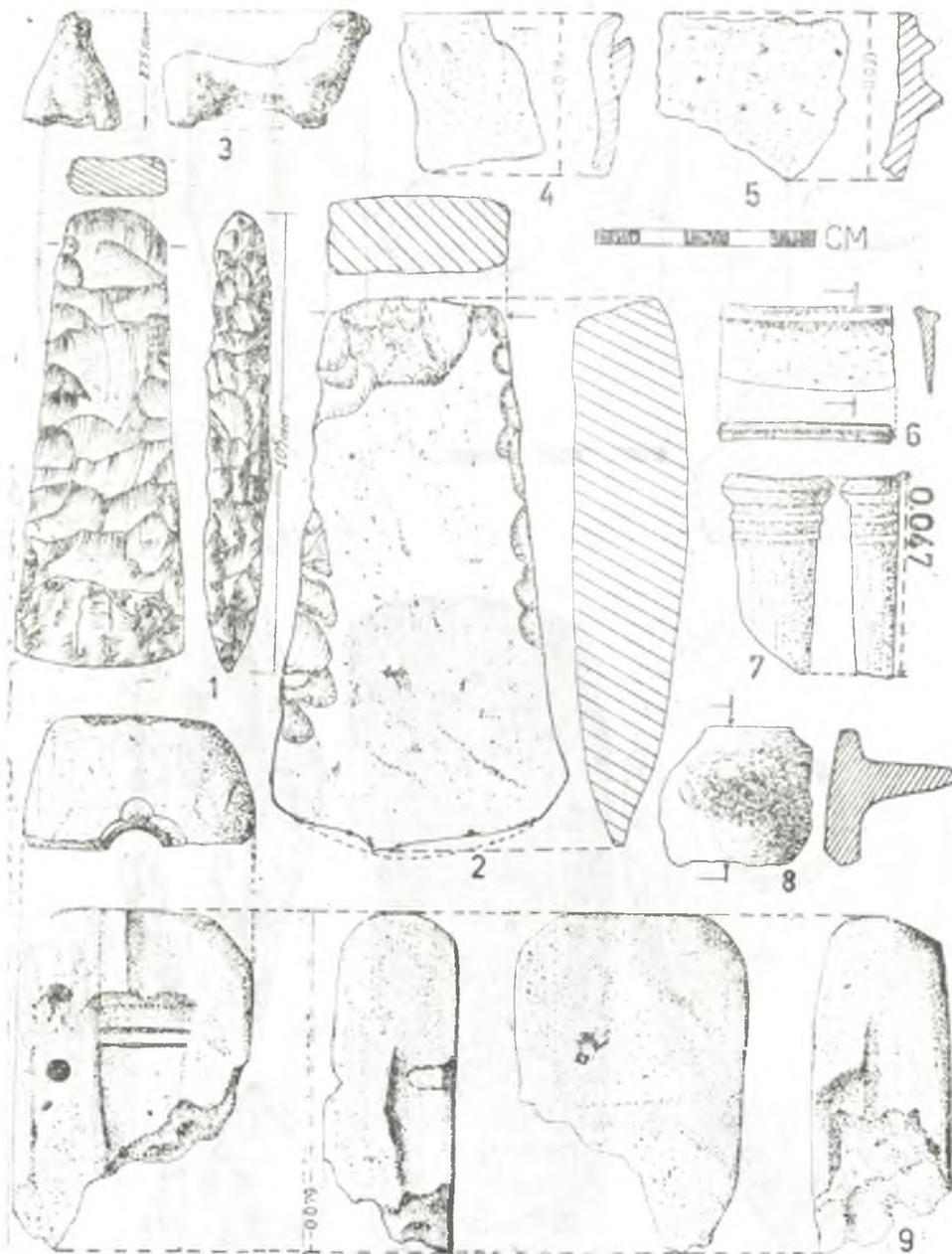
Pl. I. Teritoriul orașului Siret, cu localitățile suburbane Mănăstioara și Pădureni (numerele de pe hartă corespund cu numerele date punctelor arheologice prezentate în text).

Pl. II Siret — Ferma Sinăuți (punct II): ceramică de tip Precucuteni (1—5) și Noua (6—10).

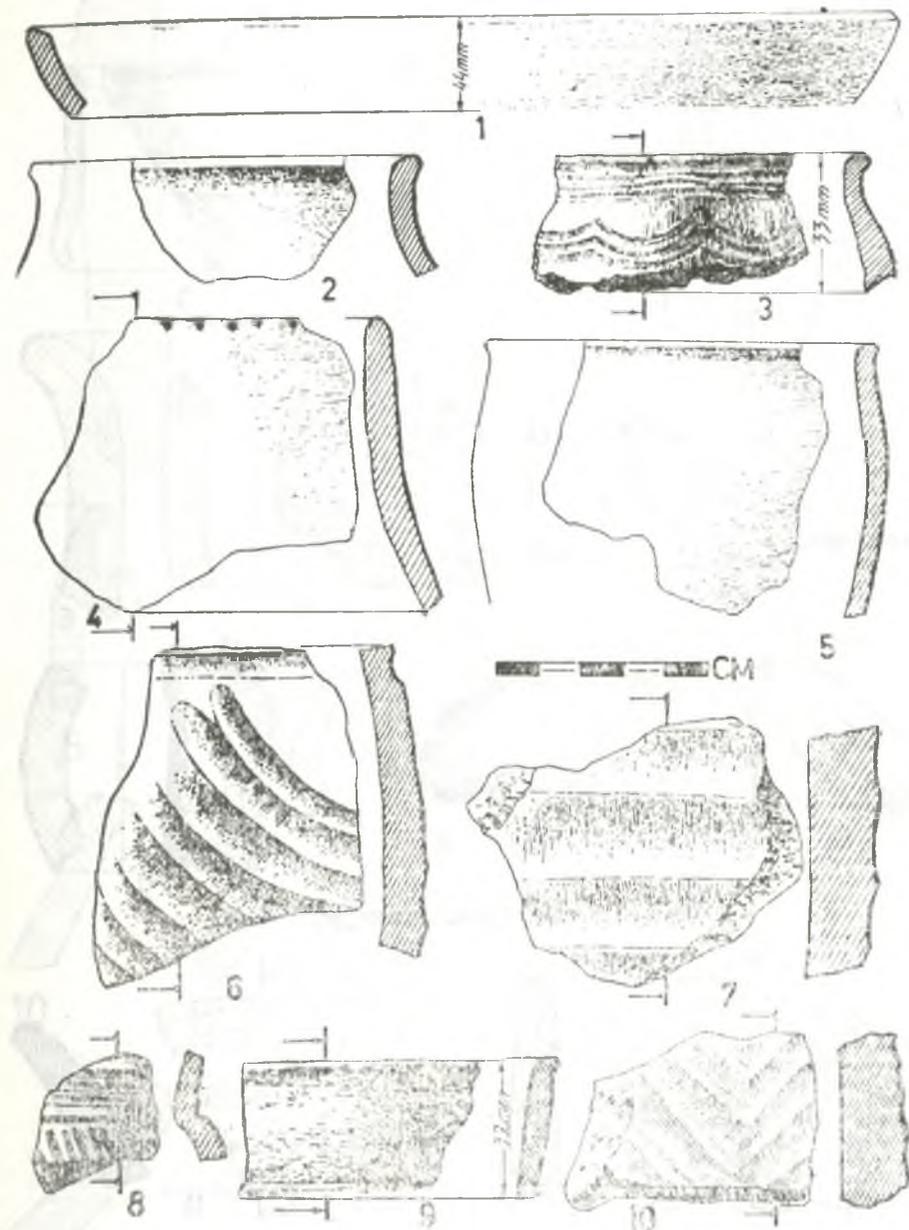

Pl. III Mânăstioara: 1 — punct V; 2 — La Curte (punct IV).
 Siret: 3 — Ferma Sinăuți (punct II); 4 — punct VIII; 5—6 — Dl. Sasca (punct X); 7 — punct XII.
 1,3 — fragmente de toartă de amforă (sec. II—IV e.n.), 2 — topor de granit; 4 — fusaioală de lut; 5—7 — piese de silex și cuarțit.

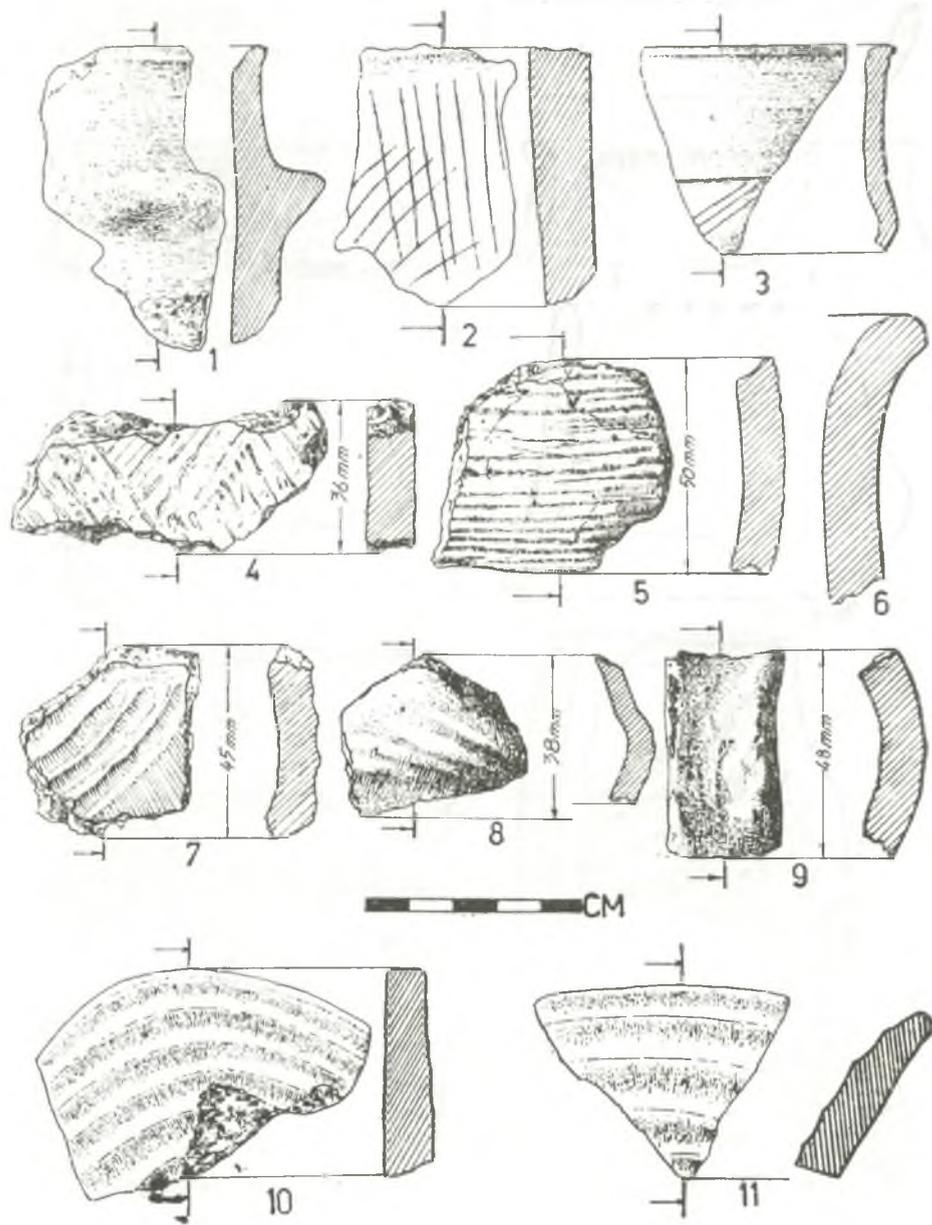

Pl. IV. Siret — **DI. Ruina** (punct XIII): materiale de tip Cucuteni (2—3), din perioada de trecere spre epoca bronzului (1) și din Hallstatt-ul timpuriu (4—9).

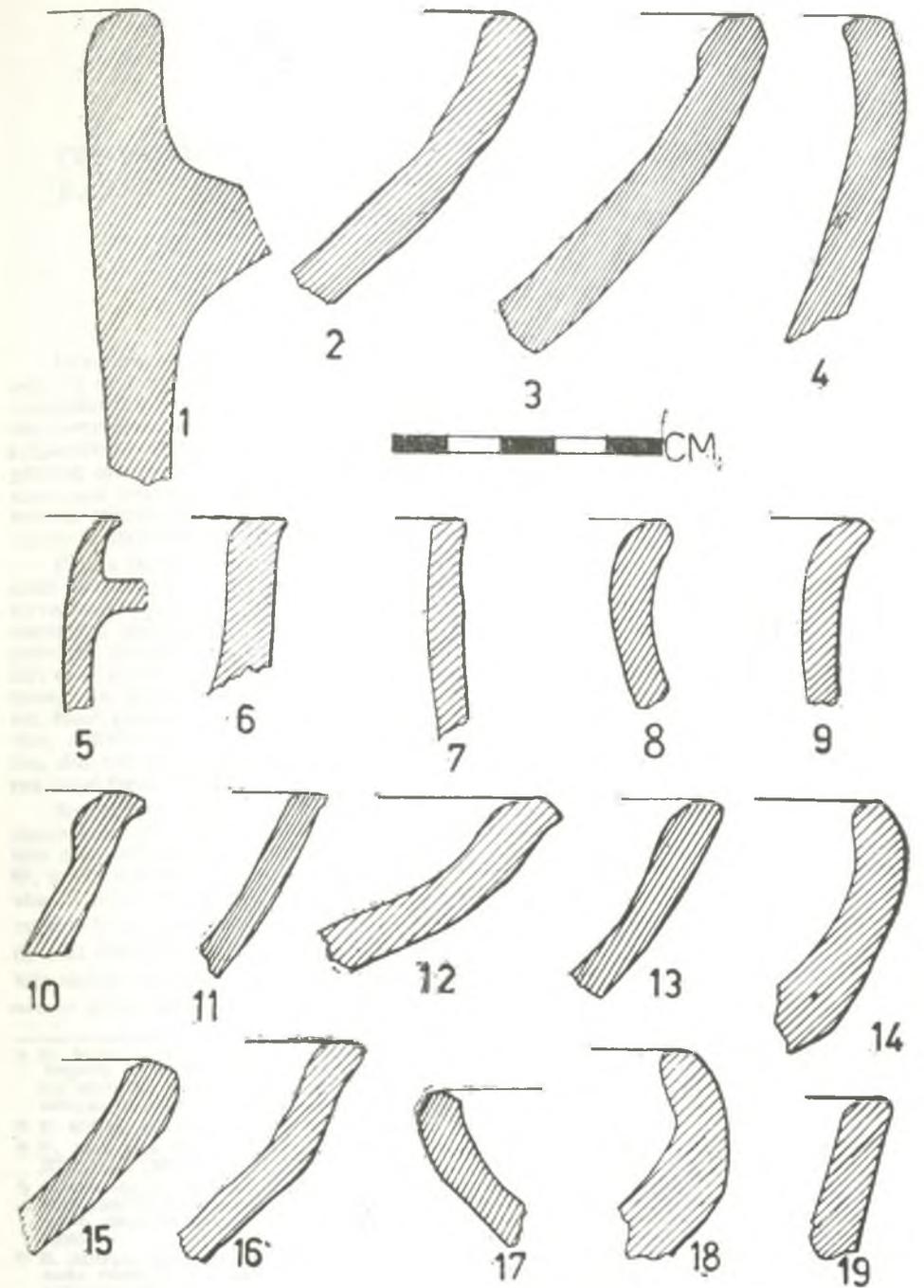
1 — topor de silix; 2 — topor de silicolit; 3 — idol zoomorf; 4, 5, 8 — fragmente ceramice; 6 — fragment din lama unui cuțit de bronz; 9 — tipar de piatră pentru topoare tip celt; 7 — mulaj scos de pe tipar.

Pl. V. Siret — **DI. Ruina** (punct XIII): ceramică fragmentară din Hallstatt-ul timpuriu.

Pl. VI Siret — **DI. Ruina** (punct XIII): ceramică fragmentară din Hallstatt-ul timpuriu.

Pl. VII. Siret — **DI. Ruina** (punct XIII): ceramică fragmentară din Hallstatt-ul timpuriu.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA CERAMICII DACICE DE LA
RĂSĂRIT DE CARPAȚI — VASELE CU TEZAURE MONETARE
DIN SECOLELE II — III E. N.

MIRCEA IGNAT

Între descoperirile specifice spațiului de la răsărit de Carpați se numără și tezaurile cu monede romane din sec. II—III e.n. care, prin bogăția lor, au captat atenția cercetătorilor încă din veacul trecut. Alături de investigarea materialului numismatic, cercetarea contemporană a impus cunoașterea contextului arheologic în care apar respectivele descoperiri, implicând între altele și studierea recipientelor în care s-au păstrat monedele¹⁾. În cele ce urmează, ne propunem să stăruim asupra vaselor în care s-au descoperit astfel de tezaur, deși rezultatele cercetării, anticipând încheierile acestui studiu, nu sînt cele așteptate în ceea ce privește fixarea unor repere cronologice pentru aceste forme ceramice.

Prima semnalare a unui vas în care a fost depus un tezaur monetar datează din anul 1837, cînd, în „Albina românească”, s-a publicat o știre referitoare la descoperirea unui tezaur de monede romane imperiale la Bogdana-Onesti²⁾. Din păcate, consemnarea unor astfel de descoperiri a fost, de-a lungul anilor, sporadică și abia în ultimele decenii s-a dat atenția cuvenită nu numai recuperării integrale a monedelor, ci și a recipientelor în care au fost ascunse tezaurile. Deși pînă acum nu s-a întocmit un studiu special dedicat cercetării acestor recipiente, preocupările nu au lipsit, fiind concretizate prin diverse referiri în unele studii arheologice sau numismatice, avîndu-se în vedere atît descoperirile mai vechi, din Latène³⁾, cît și cele mai noi, din sec. II—III e.n.⁴⁾, ultimelor atribuindu-li-se chiar calitatea de repere în datarea unor forme ceramice⁵⁾.

În prezent, avem știri mai mult sau mai puțin precise asupra a 39 de astfel de descoperiri (v. catalogul descoperirilor) care ne indică faptul că, în marea majoritate a cazurilor, tezaurile au fost îngropate în vase de lut. Bineînțeles, sînt și excepții, unele tezaururi fiind îngropate în recipiente confecționate din materiale perisabile⁶⁾ sau în piese ce aparțin toreuticii romane. Dacă în prima situație, avînd în vedere condițiile în care s-au descoperit majoritatea tezaururilor, observațiile consemnate nu ne mai înlesnesc distingerea naturii acestor recipiente, în cea de a doua situație, faptele sînt revelatoare și merită cea mai mare atenție. Este vorba de două tezaururi monetare de la Muncelul de Sus, unul găsit într-o oenohoe de bronz, păstrată fragmen-

¹⁾ B. Mitrea, Concerning a Corpus of Roman Monetary Discoveries Intra et Extra Fines Imperii Romani Reperate, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 511. Primul vas de acest gen publicat științific se datorește lui D. Tudor, Tezaurul de denari imperiali romani de la Muntești, în *S C S — Iași*, V, 3—4, 1954, p. 380—381.

²⁾ B. Mitrea, Un tezaur monetar uitat, în *Memantiq.*, IX—XI, 1977—1979, p. 510—511.

³⁾ V. mai ales I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică — Cu specială privire la Transilvania*, București, 1969, p. 257, 263—276 ș.a.

⁴⁾ Alături de B. Mitrea care în numeroase studii a acordat atenție publicării vaselor, cităm mai ales pe V. Mihăilescu Birliba (*La monnaie romaine chez les Daces Orientaux*, București, passim) care cu o deosebită acribie analizează și ilustrează un bogat material ceramic.

⁵⁾ B. Mitrea, Inceputurile migrației popoarelor în regiunea est-carpatică și tezaurul de monede romane imperiale de la Racova-Chetriș, jud. Bacău, în *Memantiq.*, II, 1970, p. 253 („Ținînd seama de faptul că studiul monedelor ne îngăduie să fixăm cronologic data la care tezaurul a fost îngropat, înseamnă că implicîm datăm și vasul în care monedele au fost aflate.”); Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 83.

⁶⁾ Cum este probabil cazul tezaurului de la Dersca — Ș. Sanie, P. Șadurschi, Tezaurul de la Dersca (jud. Botoșani), în *C I*, VII, 1976, p. 83.

tar⁷⁾ și un altul adăpostit, după unele informații, într-un „coif“ roman de argint⁸⁾. Desigur, importante descoperiri de la Muncelul de Sus merită o atenție specială ce depășește ceea ce și-a propus lucrarea de față.

Informațiile referitoare la descoperirile care fac obiectul cercetării noastre nu sînt toate complete, astfel despre șapte dintre ele cunoaștem numai că tezaurele au fost îngropate în vase de lut (Bogdana, Cîndești, Cotu, Făurei, Fedeleşeni, Homiceni I, Mănăstirea Cașin⁹⁾). Despre alte șase descoperiri, deși dispunem de unele detalii referitoare la forma sau tehnica de lucru a vaselor, aceste informații nu mai pot fi completate, întrucît recipientele respective au fost pierdute. Este cazul vaselor de la Fîntinele, Horodiștea-Brăești, Hirșova, Prăjești, Pîrjota și Tiraspol. La această categorie amintim și tezaurul de la Strunga găsit, după unele informații incerte și greu de verificat, într-o amforă romană¹⁰⁾ și faptul nu este exclus, avînd în vedere descoperiri similare în spațiul dacic¹¹⁾. Analizînd, în continuare, informațiile de care dispunem, remarcăm încă opt piese publicate, în prezent, nesatisfăcător sau prea sumar, dar a căror descriere ar putea fi amplificată și cu alte detalii, întrucît fragmentele vaselor respective sînt păstrate în colecțiile diferitelor muzee din Moldova (Ardeoani, Birgăoani I, Itești, Oncești, Parava, Racova-Chetriș, Rediu, Simionescu). Pe lângă cele citate, mai amintim alte patru vase mai bine conservate, dar care sînt inedite, avînd totuși cîteva informații despre acestea (Gherăieștii Noi, Homiceni II, Muncelul de Sus I și Tămășeni).

Reiese că din totalul de 39 de vase, despre șapte nu știm nimic iar despre alte 19 avem informații succinte sau incomplete și numai 13 din acestea au fost publicate cu datele necesare cercetării pe care ne o propunem. Deci, din totalul amintit abia o treime din aceste vase se pretează, pe deplin, unui studiu tipologic, ceea ce este puțin, din care cauză nici concluziile cercetării de față nu pot fi considerate ca definitive. Studiul celor 13 vase și corelarea datelor cu informațiile incomplete despre celelalte 19 vase, amintite mai sus, ne oferă, totuși, cîteva constatări ce nu trebuie ignorate, între care menționăm trei fapte de ordin general.

1. Vasele, după tehnica de confecționare și formă (cu excepția descoperirii de la Strunga — amforă romană), aparțin ceramicii dacice, cunoscîndu-se vase lucrate cu mîna și vase lucrate cu roata. Din cîte cunoaștem, nici un vas nu poate fi atribuit populațiilor alogene¹²⁾ și, de asemenea, nici unul nu poate fi încadrat între materialele culturii Sîntana de Mureș. Atît numismații, cît și arheologii au susținut că acest fapt constituie încă un argument pentru atribuirea tezaurului dacice care confecționa și folosea o astfel de ceramică¹³⁾ și adăugăm că ele nu au putut aparține nici purtătorilor culturii Sîntana de Mureș, deci să fi fost îngropate în sec. al IV-lea.

2. La populațiile dacice de la răsărit de Carpați, spre deosebire de lumea romană¹⁴⁾, nu existau recipiente confecționate special pentru acumularea monedelor, cu rol de pușculițe.

3. Cu toate că la daci nu se cunoșteau acei *loculi* (pușculițe) se observă o anumită preferință numai pentru două forme ceramice în care erau îngropate tezaurele monetare. Cele două forme constau în: vasul borean, pentru ceramica lucrată cu

mîna și diverse tipuri de căni, pentru ceramica lucrată cu roata. Menționăm că această preferință continuă o practică atestată la geto-daci încă din Latene¹⁵⁾.

Din punct de vedere al tehnicii de lucru, așa cum s-a subliniat, vasele care cuprind tezaure monetare se pot împărți (cu excepția descoperirii de la Strunga) în două categorii: vase dacice lucrate cu roata și vase dacice lucrate cu mîna. Din informațiile actuale reiese că un număr de șase tezaure monetare au fost depuse în vase lucrate cu mîna, dintre acestea unul a fost pierdut (Hirșova), altul este inedit (Tămășeni) și numai trei au fost recuperate și publicate (Bozieni, Dămieniști, Rîpile). Probabil, tot acestei categorii ceramice îi aparține și vasul de la Oncești.

Tipologic, cele trei recipiente edite aparțin vaselor borean, fiind de mici dimensiuni (cu o înălțime de 8—9 cm), grupîndu-se în două tipuri. Primul cuprinde vasele de la Bozieni (pl. 1/4) și Dămieniști (pl. 4/5) care au corpul bombat și gîtul distinct, buza răsfrîntă și diametrul bazei puțin mai mic ca cel al gurii. Ambele vase sînt ornamentate pe diametrul maxim cu patru proeminențe mici, dispuse în cruce. Cel de al doilea tip este reprezentat prin vasul de la Rîpile (pl. 1/1), cu aceleași dimensiuni, cu corpul mult rotunjit, însă cu marginea treptat subțiată și apoi adusă înăuntru. Cele două tipuri de vase, prin manieră de execuție, pastă, formă și decor, aparțin ceramicii dacice provenind din vasele asemănătoare din Latene.

Vasele dacice lucrate cu roata sînt cele mai numeroase recipiente în care au fost depuse tezaurele monetare. Din informațiile de care dispunem, s-au găsit 23 de astfel de vase, dintre care 21 sînt căni de diferite tipuri și faptul că pînă acum nu au apărut alte forme ceramice ne determină să considerăm că și celelalte două descoperiri de vase lucrate cu roata (Itești și Prăjești) aparțin tot unor căni. Din acest număr apreciabil, din păcate, abia 10 vase au fost publicate corespunzător.

Spre deosebire de vasele lucrate cu mîna, cămile cuprind tipuri mult mai variate, ca și modalități diferite de ardere. Astfel, sînt atestate 10 căni cenușii (Ardeoani, Birgăoani I, Gherăieștii Noi, Hertioara, Horodiștea-Brăești, Măgura, Muncelul de Sus I, Munteniști, Puriceni, Socea I) și alte patru cenușii cu suprafețele acoperite de o angobă neagră (Ciolpani, Homiceni II, Mastacăn, Racova-Chetriș), la care se adaugă patru căni cu pasta de culoare roșie-cărămizie (Birgăoani II, Oboroceni, Stănița și Tiraspol), cu nuanțe și mai închise pînă ce devine maro (Parava). De asemenea, la două căni nu avem informații cu privire la modalitățile de ardere (Fîntinele, Pîrjota). Predominarea vaselor cu pastă cenușie este curentă în această epocă și nu necesită comentarii.

În ceea ce privește forma, aceste căni se pot grupa în patru tipuri în care se includ și cîteva variante și desigur acestea nu cuprind toată gama tipologică pe care o prezintă cămile, formă ceramică atît de abundentă și divers ilustrată la răsărit de Carpați¹⁶⁾. Lipsa altor tipuri de căni nu o considerăm ca o preferință pentru cele atestate deja, ci o consecință a hazardului descoperirilor. În delimitarea tipurilor am ținut cont, mai cu seamă, de forma corpurilor și gîturilor, celelalte elemente din arhitectura vaselor (buzele, tortile) nefiind păstrate decît la puține exemplare.

S-a putut stabili următoarea tipologie:

1. Căni al căror corp piriform este continuat, fără o modelare vizibilă, de un gît tronconic, cu tortile prinse de marginea lor. Se cunosc două variante:

a. Căni cu gîtul tronconic accentuat (Oboroceni — pl. 4/1 și Stănița — pl. 4/6);

b. Căni avînd un corp rotunjit și gîtul larg, arcuit, cu marginea răsfrîntă. Deși corpul și gîtul sînt modelate în continuare, acestea sînt delimitate printr-o nervură fină. Cămile de acest tip sînt reprezentate de două exemplare (Puriceni — pl. 1/6 și Homiceni II).

2. Cămile avînd partea inferioară a corpului rotunjită, iar cea superioară îndoită într-un unghi ascuțit, parte ce se arcuiește în continuare dînd naștere unui gît mai

⁷⁾ S. Sanie, S. Sanie, M. Cojocaru, *Tezaurul de la Muncelul de Sus și unele probleme ale circulației monetare romane în Moldova*, în C I, XI, 1980, p. 249—268.

⁸⁾ *Ibidem*, p. 249; cf. V. Mihăilescu-Birliba, I. Mitrea, *Tezaurul de vase romane de la Muncelul de Sus*, în *Carpica*, X, 1978, p. 164.

⁹⁾ În cele ce urmează vom cita bibliografia descoperirilor numai în cazuri speciale, datele bibliografice privind fiecare descoperire în parte, fiind precizate s.v. în anexa lucrării.

¹⁰⁾ N. Simache, *Tezaurul de la Hăbășești*, în *Din activitatea muzeelor noastre — studii, referate, documente*, Ploiești, 1954, p. 121.

¹¹⁾ În Muntenia sînt îngropate în amfore tezaurele de la Săhăteni (N. Simache, *Tezaurul de la Săhăteni*, în *loc. cit.*, p. 120) și Vintileanca (B. Mitrea, S C IV, 12, 2, 1962, p. 222, n. 4). Și pe teritoriul provinciei Dacia sînt cunoscute tezaure în vase asemănătoare — amforete — v. E. Chirilă, *Tezaurul de monede romane imperiale de la Lujerdiu (rn. Gerla, reg. Cluj)*, în S C N, III, 1960, p. 405—431.

¹²⁾ Numai despre vasul de la Oboroceni s-a afirmat că „pare să aparțină categoriei ceramice de tip sarmat din secolele II—III e.n.“ (B. Mitrea, E. Zaharia, *Descoperirea monetară de la Oboroceni (r. Pașcani, reg. Iași) și importanța sa istorică*, în *Arh. Mold.*, V, 1967, p. 85), ceea ce este eronat. Cămile de acest tip sînt dacice, provenind din Latene și sînt întîlnite în toate așezările autohtone și, din contra, sarmații au preluat de la daci această formă — v. Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 83.

¹³⁾ V. Mihăilescu-Birliba, *La monnaie romaine*, p. 204.

¹⁴⁾ I. Winkler, *Pușculițe de bani „loculi“ din Dacia romană*, în *Apulum*, V, 1964, p. 201—215; Olga Brukner, *Rimska keramika u Jugoslavenskom delu provincije Donje Panonije*, Belgrad, 1981, p. 184.

¹⁵⁾ În general, în Latene sînt atestate vase borean lucrate cu mîna (Sucea, Alungeni — I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 104, 276 — sau Voivodeni — E. Chirilă, *Tezaurul de monede dyrrhaciene de la Voivodeni*, în *Apulum*, VII/1, 1968, p. 123—125, fig. 2 — etc.) sau căni lucrate cu mîna sau cu roata (I. H. Crișan, *op. cit.*, *passim*). Spre deosebire de epoca romană, în Latene se utilizau, mai rar, și vase de alt tip, cum este cazul cu descoperirea de la Sărăcsău (O. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurului de argint dacice*, București, 1956, p. 8, fig. 2—3).

¹⁶⁾ Pentru varietatea descoperirilor v. Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 81—84. Nu împărtășim opinia autorului după care există două forme ceramice distincte: căni și „cânițe“, nu numai că denumirea diminutivală este neadecvată, dar și pentru că între căni și majoritatea „cânițelor“ nu există deosebiri în ceea ce privește profilul lor arhitectural, diferențierile constînd în dimensiunile acestora. Cum nu se poate stabili arbitrar o mărime pentru căni și o alta pentru „cânițe“, mai adecvată este examinarea fiecărui tip după forma sa. Desigur, între „cânițe“ sînt și tipuri ce alcătuiesc o formă aparte, dar pe care ar trebui să o denumim altfel.

înalt, ce avea, foarte probabil, o margine evazată, sînt reprezentate numai printr-un singur exemplar (Mastacăn — pl. 1/5).

3. Cămile avînd corpul bitronconic prezintă un gît modelat distinct, de formă cilindrică a căruia pereții sînt puțin înclinați în afară. Acest tip ne este cunoscut prin două variante :

a. Cămile cu corpul bitronconic mai mult sau mai puțin accentuat au gîtul cilindric scurt și diametrul maxim plasat la mijlocul înălțimii corpului. Sînt cunoscute două exemplare : Birgăoani II — pl. 1/2 — și Hertioara de Jos — pl. 4/4.

b. Cămile cu corpul bitronconic a căror diametru maxim se află mai sus de jumătatea înălțimii corpului se pare că au un gît mai înalt. Tipul este ilustrat de vasul de la Măgura — pl. 3 — și foarte probabil de cel de la Racova-Chetriș.

4. Cămile cu corpul globular au un gît distinct, de formă cilindrică, cu pereții verticali și marginea dreaptă. Acest tip de cană este ilustrat de descoperirile de la Ciolpani — pl. 2/1. Socea I — pl. 2/2 — și foarte probabil de cea de la Muntești — pl. 1/3.

Cană este o formă cu o îndelungată evoluție în repertoriul ceramicii traco-gețice¹⁷. Cămile primului tip provin direct din cele cunoscute în Latene-ul tîrziu, fiind răspîndite în tot spațiul locuit de dacii liberi, dar nici pe departe într-un număr atît de mare ca la răsărit de Carpați, unde este o formă caracteristică, avînd numeroase variante¹⁸. Modalitatea de prindere a torților de marginea vaselor este cea mai apropiată de prototipurile din Latene. Aceiași origine autohtonă o au și cămile din celelalte tipuri, cele mai evolute fiind cămile cu corpul globular, de tip 4. Cămile reprezentînd o formă ceramică cu o largă răspîndire în cultura dacică din spațiul și perioada precizată nu mai considerăm că este necesar să se citeze diferite analogii care, de fapt, nu ar aduce nici un fel de clarificări.

Cercetarea vaselor cu tezaure monetare ar trebui să se încheie prin relevarea unor coordonate cronologice a formelor și tipurilor stabilite. De fapt, aceasta a fost și ideea inițială de la care a pornit prezentul studiu. În acest caz, ar fi necesar să se poată preciza data la care au fost îngropate tezaurele. Este bine cunoscută opinia mai veche, susținută încă de unii cercetători¹⁹, după care ultima monedă a unui tezaur ar indica, cu o oarecare aproximație, momentul ascunderii lui²⁰. Astfel, pentru spațiul est-carpatic s-au stabilit șase serii de tezaure în funcție de ultimele monede : Hadrian — Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Commodus, Septimius Severus, Caracalla și Elagabal — Severus Alexander²¹.

Orice încercare de a stabili o corelație între seriile de tezaure și vasele care le-au cuprins, fie în funcție de formă sau tip de vas, fie în funcție de tehnică de lucru sau ardere, este iluzorie. Seriile de tezaure, așa cum sînt precizate mai sus, cuprind vase diferite ca formă sau modalități de lucru și invers, vase de același tip conțin tezaure deosebite în funcție de ultima lor monedă. În această situație, opinia mai veche, bazată pe **Kausalmethode** nu ne dă nici o soluție, fiind nevoiți să abordăm, și nu numai din acest motiv, o altă viziune asupra tezaurizării în teritoriile dacilor liberi.

O recentă cercetare exhaustivă a materialului numismatic a adus în discuție o nouă opinie a cărei sintetizare poate fi schițată după cum urmează : data ultimei monede nu coincide cu momentul îngropării tezaurelor : acestea au fost ascunse mult mai tîrziu, după reforma monetară a lui Septimius Severus ; denarii anteriori acestui împărat fiind acumulați în imperiu și apoi sosiți pe diverse căi la populațiile dacice libere ; tezaurele reflectă compoziția unei mase unice monetare aflate în circulație — cea a Imperiului Roman — și ele au aparținut populației autohtone care le-a

¹⁷ I. Nestor, *Keltische Gräber bei Medias*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 176 ; D. Berciu, *Descoperirile getice de la Cernavodă (1954) și unele aspecte ale începutului formării culturii Latene geto-dacice la Dunărea de Jos*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 293—294 ; E. Moscalu, *Ceramica traco-gețică*, București, 1983, p. 100—107.

¹⁸ Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 82—83.

¹⁹ S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II—III e.n.)*, Iași, 1981, p. 193—194 ; I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi*, Iași, 1982, p. 74—75, 78—80.

²⁰ Acum citeva decenii în urmă, **Kausalmethode** se aplica, în general, la interpretarea istorică a tezaurelor de către toți cercetătorii români, presupunîndu-se tulburări și invazii care se succedau periodic, aceste ipotetice perturbări fiind asociate cu știri echivoce din altă alegorii de izvoare.

²¹ Gruparea tezaurelor în funcție de ultima monedă în mai multe serii a fost pe larg prezentată de B. Mitrea, *Contribuții numismatice la istoria triburilor daco-gețice din Moldova în a doua jumătate a secolului al II-lea*, în *SCIV*, 7, 1956, 1—2, p. 165—171 ; dezvoltată apoi în alte lucrări, fiind însușită de numeroși cercetători.

îngropat fie în momentul cînd au intrat în posesia lor, fie sub presiunea unor expediții militare, fie — și este ipoteza cea mai plauzibilă după V. Mihăilescu-Bîrliba — cînd a luat sfîrșit cultura carpică²²). Nu abordăm detalii referitoare la acest subiect întrucît este o chestiune a cercetării numismatice, deși suscită numeroase discuții, reprezentînd însă cea mai verosimilă soluționare a problemei. În această direcție amintim că autorul citat a mai sugerat și restrîngerea datării tezaurelor monetare la mijlocul secolului III e.n., în perioada Decius — Galienus, cînd se retrag de pe piață denarii²³) și, după părerea noastră, aceasta ar fi cea mai adecvată opinie.

În discutarea datării vaselor, ținînd cont de această concepție, nu este lipsită de interes sublinierea unor observații. Prima se referă la descoperirea de la Oboroceni, unde s-au găsit fragmente de țesătură, cu două grosimi diferite, îmbibate cu o substanță asemănătoare cerii, fapt ce arată că monedele au fost puse în doi săcușori „ceruși”, lucrați din pînză ce au fost introduși în vase²⁴). Descoperirea nu este singulară în Moldova. Din relatările despre descoperirea tezaurului de la Fedeleșeni reiese că monedele erau așezate în sul și învelite într-o ceară albă²⁵). De fapt, și alte tezaure au fost îngropate numai în pungi, practică atestată încă din Latene²⁶). Folosirea unor astfel de săcușori din pînză, stofă ori alt material perisabil era curentă și în astfel de pungi se făceau, foarte probabil, toate operațiile legate de acumularea și rularea monetarului și abia în momentul cînd averea agonisită trebuia pusă la adăpost, aceasta era introdusă în vase ce se îngropau.

A doua observație se referă la starea de conservare a vaselor. Unele căni recuperate în condiții bune și care au fost publicate cu toate observațiile necesare, ne indică, în majoritatea cazurilor, că respectivele căni aveau defecte din vechime, lipsindu-le gîtul și mai cu seamă torțile sau purtau urmele unor reparații antice. În acest sens, edificatoare sînt vasele de la Ciolpani, cu găuri pentru nituri, ceea ce arată efectuarea unei reparații —, de la Mastacăn — cu toarta și gîtul rupt din antichitate, rupturile din zona gîtului avînd urmele clare ale încercărilor de șlefuire mecanică pentru îndepărtarea asperităților. Lipsurile, reparațiile și arderea secundară a unor vase ne arată că ele erau scoase din uzul curent²⁷). De asemenea, găsirea unor tezaure în două vase distincte, cum este cazul la Birgăoani, ar sugera alegerea la întîmplare a recipientelor și nu după cantitatea de monedă ce trebuia ascunsă. Toate aceste fapte ne îndeamnă să presupunem că operațiunile de acumulare și de păstrare a monedelor se efectuau în diferite pungi din materiale perisabile și abia în momentul îngropării tezaurelor se foloseau diferite vase.

Datorită observațiilor de mai sus, vasele cu tezaure monetare, descoperite în Moldova, nu pot fi interpretate ca pușculițe, în care monedele se adunau treptat, aceste vase deteriorate, scoase din uzul curent, fiind folosite exclusiv pentru a proteja monedele ce erau ascunse în pămînt ; nu sînt deci vase de tezaurizare și nu putem face nici o paralelă cronologică între data confecționării lor și perioada cuprinsă de emisiunile monetare ce formau nucleele tezaurelor. Însăși forma cănilor, vase ce prezintă o gîtuire accentuată la partea superioară este cea mai adecvată protejării monedelor în pămînt, ceea ce explică alegerea cu predilecție a formei amintite²⁸). Aceste fapte ne îndeamnă să raportăm datarea vaselor tot la momentul îngropării, chiar dacă ele erau scoase din uz, timpul între confecționarea și îngroparea acestora nefiind prea mare.

²² V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 181—206.

²³ *Ibidem*, p. 201.

²⁴ B. Mitrea, E. Zaharia, *op. cit.*, p. 86 ; I. Vlad, *Cercetări asupra țesăturii găsite în vasul cu tezaurul de monede de la Oboroceni (r. Pașcani, reg. Iași)*, în *Arh. Mold.*, V, 1967, p. 125—131.

²⁵ N. Gostar, în *Hăbășești*, București, 1954, p. 576—577.

²⁶ Vezi nota 6 și 15. În Moldova un astfel de tezaur a fost găsit și la Răcătău (V. Căpitanu, *Două tezaure de denari romani republicani și imperiali descoperite la Răcătău și Pincești*, în *Carpica*, IV, 1971, p. 167.

²⁷ Starea recipientelor ar indica tocmai că se alegeau în grabă vase ce nu mai erau utilizabile și a căror degradare prin zacerea în pămînt nu era regretată. În cazul în care am acorda vaselor un rol de a păstra timp îndelungat monedele înainte de îngropare, ar fi mult mai normal ca acestea să fie piese întregi, de oarecare fast, cît de cît la valoarea deosebit de mare pe care o aveau unele din tezaure care cuprind sute și chiar mii de denari. De asemenea, îngroparea în vase deteriorate a tezaurelor nu credem că ar putea servi ca argument ipotezei că tezaurele se ascundeau la scurt timp de la primirea monedei. Ipoteza că tezaurele provin mai ales din stipendii, fiind îngropate la scurt timp de la primirea lor a fost exprimată de I. Ioniță, *op. cit.*, p. 79.

²⁸ În lumea romană la tezaurizarea monedelor se foloseau diverse vase, dar mai ales ulcioare după cum se specifică și într-o comedie a lui Plaut, iar unele pușculițe imită chiar forma ulcioarelor — I. Winkler, *op. cit.*, p. 210

În cercetarea de față o importanță covârșitoare o are compoziția fiecărui tezaur. În acest sens, reamintim că unele tezaure monetare, din această perioadă, cuprind obiecte de podoabă: fibule la Oboroceni și Muncelul de Sus II (piesă inedită) sau o masivă brățară de argint la Dersca²⁹). De asemenea, două tezaure au fost depuse în vase ce aparțin toreuticii romane (Muncelul de Sus II și III). Nu este exclus ca unele piese de podoabă să fi fost adăugate tezaurelor monetare datorită valorii lor intrinsece, fiind de argint, fapt care, din nou, limitează posibilitățile de încadrare cronologică. În schimb, vasele metalice de proveniență romană ar putea oferi indici de datare a tezaurelor respective, dar cum una din cele două piese este inedită încă, nu putem aborda o astfel de discuție.

După cum se știe, circulația monetară nu încetează la răsărit de Carpați în pragul sec. III e.n. Nu numai descoperirile izolate de antoninieni, dar și unele tezaure reflectă acest fapt³⁰). Din păcate, nu cunoaștem încă vase care să fi adăpostit astfel de tezaure cu antoninieni, cu excepția unei știri vagi despre descoperirea de la Tiraspol, unde un tezaur cu monede de la Severus Alexander, Gordian al III-lea și Filip Arabu a fost depus într-o cană de culoare roșie, din nefericire pierdută³¹), ceea ce ne împiedică să precizăm o formă de vas ce s-ar data sigur în cea de a doua jumătate a sec. III e.n.

Cercetarea numismatică ne îndeamnă pe baza unor argumente temeinice să acceptăm că tezaurele cu denari au fost ascunse într-o perioadă relativ largă de timp de după reforma monetară a lui Septimius Severus. Am fi înclinați să restrângem acest fenomen la intervalul dintre domniile lui Severus Alexander și Decius în timpul căruia se retrag de pe piață denarii. Desigur, prin aceasta nu excludem în totalitate posibilitatea ca unele tezaure să fi fost îngropate și într-o perioadă **ante quem** dinastiei severilor³²), având în vedere compoziția anormală a unor tezaure, dar marea lor majoritate, cele reprezentative, se încadrează cronologic spre mijlocul sec. III e.n.

În acest caz, cea mai mare parte a formelor și tipurilor de vase ce au fost descrise mai sus aparțin primei jumătăți a sec. III e.n. și, mai cu seamă, celui de al doilea sfert al acestui secol. Deci, formele și tipurile de vase respective se aflau în repertoriul ceramicii dacice din acel sfert de secol, constituind pentru ele un reper cronologic sigur, din păcate, însă, izolat, întrucât vase asemănătoare au putut fi confecționate și folosite înainte de mijlocul sec. III e.n. sau după aceea.

Atât numărul mic al descoperirilor și omogenitatea formelor ceramice, cât și necesitatea precizării datei îngropării tezaurelor, pe care o mai sperăm din partea cercetării numismatice, nu ne dă certitudinea că observațiile de mai sus reprezintă, în mod real, un bun câștigat în ceea ce privește încadrarea cronologică a acestor vase. Deși cercetarea noastră s-a încheiat, în bună parte, cu un rezultat negativ, nu o considerăm inutilă, urmînd ca publicarea pieselor inedite, descoperirile ulterioare și analogiile cu alte materiale din complexe închise, să ofere posibilitatea încadrării cronologice mai exacte a ceramicii dacice de la răsărit de Carpați, în sec. II—III e.n. În încheiere, ne exprimăm opinia că, printr-o cercetare minuțioasă a evoluției tipologiei ceramicii dacice și a cronologiei ei, nu este exclus, în viitor, în mod paradoxal, ca formele ceramice să fie în măsură să precizeze, evident, în sistemul cronologiei relative, controversatele date la care au fost îngropate tezaurele cu monede romane imperiale la răsărit de Carpați.

²⁹) Ș. Sanie, P. Șadurschi, *op. cit.*, p. 87—88.

³⁰) B. Mitrea, Gh. Constantinescu, *Notă despre un tezaur de monede romane imperiale din sec. al III-lea descoperit în Moldova de Jos*, în *Carpica*, X, 1978, p. 185—192.

³¹) A. A. Nudelman, *Topografija kladov i nahodov ediničnyh monet*, Chișinău, 1976, p. 56.

³²) Unele tezaure cu monede puține sau altele găsite în așezări cum ar fi cel de la Bozieni, despre care autorii cercetării spun că acesta „nu a fost îngropat pentru a fi ascuns, ci făcea parte componentă dintr-o așezare geto-dacică” (M. Chițescu, V. Ursachi, *Notă asupra unui mic tezaur de monede romane de la începutul imperiului descoperit la Bozieni (r. Roman)*, în *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 707), pot fi considerate ca tezaure care au fost îngropate sau abandonate datorită unor împrejurări tulburi a căror cauze nu le mai putem cunoaște.

1. ARDEOANI (jud. Bacău)

Un tezaur cu monede emise de la Marcus Antonius pînă la Septimius Severus a fost găsit într-o cană cu toartă, lucrată la roată, de culoare cenușie, din care se păstrează numai câteva fragmente. Lipsesc alte detalii.

V. Căpitanu, *Tezaurul de denari romani de la Ardeoani*, în *Carpica*, II, 1969, p. 179—191.

2. BÎRGĂOANI (jud. Neamț)

Tezaur compus din două loturi de monede depuse în două vase deosebite.

a) Primul lot al tezaurului s-a găsit într-o cană de mici dimensiuni, lucrată cu roata, din care s-au păstrat numeroase fragmente ceramice de culoare cenușie.

b) Vasul cu cel de al doilea lot era fragmentar, avînd doar toarta ruptă din antichitate. Este o cană lucrată la roată dintr-o pastă de culoare cărămizie, nisipoasă și aspră la pipăit. Cana are următoarele dimensiuni: $i=94$, $dg=79$, $df=53$, $dm=102$ (pl. 1/2).

Compoziția tezaurului: Nero 3, Galba 1, Otho 1, Vitellius 5, Vespasian 67, Domițian 27, Nerva 12, Traian 110, Hadrian 90, Antonius Pius 169, Faustina I — 77, Marcus Aurelius 84, Faustina II — 58, Lucilla 12 și o imitație „barbară”. Moneda cea mai recentă este de la Marcus Aurelius (179 e.n.).

V. Mihăilescu-Bîrlița, *Noi descoperiri de tezaure imperiale romane la Piatra Neamț*, în *Carpica*, I, 1968, p. 209—231, fig. 2.

3. BOGDANA (com. Ștefan cel Mare, jud. Bacău)

În anul 1836 s-a descoperit un tezaur cuprinzînd 180 de monede romane de argint într-un vas de lut. Este prima oară cînd o descoperire monetară romană este însoțită și de ilustrația vasului de lut în care a fost depusă. Totuși după litografia publicată în „Albina românească” nu putem face precizări tipologice necesare.

B. Mitrea, *Un tezaur monetar uitat*, în *Mem. antiq.*, IX—XI, 1977—1979, p. 510—511.

4. BOZIENI (jud. Neamț)

Vas lucrat cu mîna din pastă poroasă, avînd cioburi și scoici pisate, rare paiete de mică și numeroase pietricele în compoziție, ceea ce îi dă un aspect zgrunțuros. Buza vasului este ușor răsfrîntă în afară, baza de formă rotund-ovală în plan și ușor convexă în profil, fapt ce nu-i dă stabilitate. În zona diametrului maxim sînt patru proeminențe mici, ușor aplatizate, dispuse aproximativ în cruce. Vasul a fost găsit într-o așezare dacică și este ars secundar. Dimensiuni: $i=83$, $dg=51$, $df=48$ mm (pl. 1/4)

Compoziția tezaurului: monede republicane 12, Vespasian I, neidentificată I.

M. Chițescu, V. Ursache, *Notă asupra unui mic tezaur de monede romane de la începutul imperiului, descoperit la Bozieni (rn. Roman) în SCIV*, 17, 1966, 4, p. 703—707

5. CIOLPANI (orașul Buhuși, jud. Neamț)

Cană lucrată cu roata din pastă fină, de culoare cenușiu-gălbuie, acoperită de o angobă neagră (mult corodată la exterior). Buza cîinii este îngroșată și evazată, gîtul cilindric al cîinii nu s-a conservat, el are patru perforații pentru nituri, ceea ce arată o reparație din vechime, de asemenea și toarta este ruptă din antichitate. Dimensiuni: $i=132$, $dg=84$, $df=61$, $dm=125$ mm (pl. 2/1).

Compoziția tezaurului: Nero 5, Galba 2, Otho 5, Vitellius 5, Vespasian 107, Titus 27, Domițian 64, Nerva 24, Traian 239, Hadrian 186, Antoninus Pius 114, Faustina I — 54, Marcus Aurelius 132, Faustina II — 51, Lucilla 9, Commodus 23, Didius Iulianus 1, Marcia Scantilla 1, Clodius Albinus 1, Septimius Severus 4, Iulia Domna 1 (anii 193—194).

V. Mihăilescu-Bîrlița, *La monnaie romaine*, p. 259, pl. XII/2; XV/2.

6. CÎNDEȘTI (jud. Neamț)

S-au găsit monedele tezaurului s-au găsit într-un vas de lut care s-a distrus.

V. Mihăilescu-Bîrlița, *La monnaie romaine*, p. 260

* Catalogul a căutat să prezinte datele esențiale asupra fiecărei descoperiri. În cazurile cînd sînt numai puține informații despre recipientele ce au conținut monedele nu am mai specificat compoziția tezaurelor ca și alte detalii. Menționăm că ilustrația a reprodus, cînd este posibil, vasele la scara 1/2.

7. **COTU** (com Copălău, jud. Botoșani)

Tezaurul monetar a fost găsit într-un vas de lut despre care nu se știe nimic.

Ș. Sanie, P. Sadurschi, **Circulația monetară în secolele II i.e.n. — VI e.n. în județul Botoșani**, în *Hierasus — Anuar* 78, p. 191—192.

8. **DAMIENEȘTI** (jud. Bacău)

Vasul în care s-a găsit tezaurul este lucrat cu mâna din pastă brună, fiind prevăzut cu proeminențe-butoni pe diametrul maxim (pl. 4/5).

Compoziția tezaurului: s-au recuperat numai două monede una de la Traian și alta de la Hadrian.

M. Florescu, V. Căpitanu, **Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău**, în *ArhMold.*, VI, 1968, p. 215, fig. 30/3.

9. **FAUREI** (jud. Neamț)

S-au găsit numai fragmente ceramice din vasul în care fusese depozitat tezaurul. Nu cunoaștem alte informații despre vas.

M. Chițescu și V. Ursachi, **Două tezaure romane imperiale descoperite în Moldova**, în *Carpica*, II, 1969, p. 150—153.

10. **FEDELEȘENI** (com. Strunga, jud. Iași)

Din relatările referitoare la condițiile de descoperire a tezaurului reiese că monedele erau „așezate în sul și învelite într-o ceară albă”, lângă monede aflându-se și câteva fragmente dintr-un vas de lut în care probabil fuseseră ascunse.

N. Gostar, în *Hăbășești*, București, 1954, p. 555, 576—577.

11. **FINTINELE** (Sascut-Sat, com. Sascut, jud. Bacău)

Tezaurul monetar a fost depus într-o cană de lut, nu avem alte informații asupra vasului.

V. Mihăilescu-Birliba, **La monnaie romaine**, p. 265.

12. **GHERAIEȘTI NOI** (com. Gherăiești, jud. Neamț)

Vasul în care s-au găsit cele 271 de monede a putut fi reconstituit. Este un vas lucrat cu roata, din pastă cenușie, fină. Dimensiuni: $i = 95$, $dg = 60$, $df = 37$ mm. Vasul fiind inedit — se află la Muzeul din Piatra Neamț, inv. 4740 — nu cunoaștem alte date despre el.

V. Mihăilescu-Birliba, **La monnaie romaine**, p. 289—290.

13. **HERTIOARA DE JOS** (com. Traian, jud. Bacău)

Cană lucrată cu roata din pastă fină, bine arsă, de culoare cenușiu-deschis, cu suprafața cretoasă. Fundul are un umbo, toarta ruptă din vechime. Dimensiuni: $i = 78$, $dg = 53$, $df = 31$, $dm = 75$ mm (pl. 4/4)

Compoziția tezaurului: Otho 1, Vitellius 1, Vespasian 10, Titus 9, Hadrian 9, Antoninus Pius 23, Marcus 15, neidentificate 1, „barbară” 1.

V. Mihăilescu-Birliba, I. Mitrea, **Tezaurul de denari romani imperiali descoperit la Hertioara de Jos (com. Traian, jud. Bacău)**, în *Carpica*, VII, 1975, p. 15—29.

14. **HIRȘOVA** (com. Delești, jud. Vaslui)

Tezaurul (cuprindea 222 de monede de la Vitellius la Septimius Severus) a fost depus într-un vas lucrat cu mâna și „oală poroasă de tehnică primitivă”.

R. Vulpe, **Săpăturile de la Poienеști din 1949**, în *Materiale*, I, 1953, p. 480—481.

15. **HOMICENI** (Jud. Neamț)

În această localitate s-au descoperit două tezaure distincte.

a) Tezaur monetar descoperit în anul 1980, într-un vas de lut care s-a pierdut și despre care nu avem informații. Sînt 40 de monede recuperate cuprinse între emisiunile lui Galba și Hadrian.

b) Tezaur descoperit într-o cană lucrată la roată din pastă cenușie-închis, acoperită cu o angobă neagră. Vasul a fost spart, recuperîndu-se numai fragmente, din care lipsesc cele din gît, totuși nu pare a purta urme de spargere din vechime. Cana are corpul globular, pe care se află o excizie orizontală, foarte probabil gîtul ei fiind tronconic.

Vasul cuprindea 661 de monede de la Nero pînă la Antoninus Pius, cele mai multe — 52% —, fiind de la Traian și Hadrian.

E. Petrișor, E. Ciubotaru, **Sondajul arheologic de la Homiceni, jud. Neamț (tezaur monetar din secolele II—III e.n.)**, raport la cea de a XXI-a sesiune anuală de rapoarte,

Timișoara, 1987. Exprimăm sincere mulțumiri kolegei E. Petrișor pentru informațiile suplimentare pe care a avut bunăvoința să ni le furnizeze.

16. **HORODIȘTEA-BRAIEȘTI** (jud. Botoșani)

Sub denumirea acestor două localități desemnăm un singur tezaur monetar descoperit în anul 1935, în condiții puțin cunoscute. Monedele au fost depuse într-o cană de lut din pastă fină, cenușie cu lustru la exterior, lucrată la roată. Cană fără toartă, înaltă de 30 cm, cu gura largă. Tezaurul ar fi cuprins 600 de monede. Nu insistăm asupra informațiilor contradictorii despre locul și compoziția tezaurului, subliniind aici numai datele referitoare la recipientul în care au fost depozitate monedele.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, **Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea**, București, 1970, p. 273.

17. **ITEȘTI** (com. Berești-Bistrița, jud. Bacău)

Un tezaur cu 272 de monede de la Tiberius pînă la Septimius Severus a fost găsit într-un vas lucrat cu roata, confecționat din pastă fină cenușie. Din vas s-au recuperat numai cîteva fragmente, păstrate la muzeul din Bacău. Nu avem alte detalii despre vas.

V. Mihăilescu-Birliba, **Tezaurul de monede romane imperiale de la Itești, jud. Bacău**, în *BSNR*, LXXV—LXXVI (1981—1982), p. 131—147.

18. **MASTACĂN** (com. Borlești, jud. Neamț)

Cană din pastă fină, bine arsă, de culoare cenușie, lucrată cu roata. Pe suprafață are o angobă fină, neagră, conservată numai la exterior. Corpul cănii este globular, avînd urmele unui gît larg, rupt din vechime ca și toarta. Pe suprafețele unde gîtul a fost rupt s-a observat urmele de șlefuire mecanică pentru îndepărtarea asperităților. Dimensiuni: $i = 93$, $dg = 66$, $df = 61$, $dm = 115$ mm (pl. 1/5).

Compoziția tezaurului: Nero 1, Otho 3, Vitellius 2, Vespasian 40, Titus 6, Domițian 8, Nerva 10, Traian 43, Hadrian 66, Antoninus Pius 45, Faustina I 25, Marcus Aurelius 40, Faustina II 18, Lucilla 5, Commodus 27, Pertinax 1, Clodius Albinus 1, Septimius Severus 2, Iulia 1.

V. Mihăilescu-Birliba, **La monnaie romaine**, p. 269—270.

19. **MĂGURA** (jud. Bacău)

Cană din pastă cenușie lucrată la roată, cu gîtul cilindric. În zona dintre gît și diametrul maxim se află un decor lustruit, dispus vertical. Partea superioară a vasului a fost distrusă cu ocazia arăturilor efectuate de-a lungul anilor. De asemenea, toarta este ruptă. Nu putem preciza ce distrugerii a avut în vechime. Dimensiuni: $i = 230$, $df = 110$ mm (pl. 3).

Compoziția tezaurului: Augustus 1, Nero 19, Galba 5, Otho 9, Vitellius 17, Vespasian 329, Titus 73, Domițian 90, Nerva 43, Traian 623, Hadrian 579, Antoninus Pius 616, Marcus Aurelius 343, Commodus 74, Clodius Albinus 1, Septimius Severus 7, neidentificate 1.

V. Mihăilescu-Birliba, I. Mitrea, **Tezaurul de la Măgura**, Bacău, 1977, p. 19.

20. **MĂNĂSTIREA CAȘIN** (jud. Bacău)

Un tezaur din care s-au recuperat 36 de monede de la Titus pînă la Septimius Severus a fost găsit într-un vas de lut, despre care nu avem informații.

V. Mihăilescu-Birliba, **La monnaie romaine**, p. 270

21. **MUNCCELUL DE SUS** (com. Mogoșești-Siret, jud. Iași)

În această localitate s-au descoperit trei tezaure monetare.

a) Tezaur cu 370 monede depuse într-o cană lucrată cu roata din pastă fină, de culoare cenușie caracteristică ceramicii geto-dacice. (despre vas nu avem alte informații). Monedele se înșiruie de la cele republicane pînă la Antoninus Pius (cea mai recentă din anii 147—148 e.n.). Tezaur inedit.

B. Mitrea, *SCIV*, 15, 4, 1964, p. 577, n. 58.

b) Tezaur cuprinzînd 819 denari și o fibulă. S-a conservat fragmentar vasul care a adăpostit monedele. Tezaurul, fibula și vasul sînt inedite. Alte informații specifică faptul că acest tezaur a fost găsit într-un „coif” roman de argint.

V. Mihăilescu-Birliba, I. Mitrea, **Tezaurul de vase romane de la Muncelul de Sus**, în *Carpica*, X, 1978, p. 164.

c) Cel de-al treilea tezaur monetar a fost depus într-o oenochoe de bronz, din care s-au păstrat trei fragmente: o parte din gură, un fragment de toartă și fundul. După aceste fragmente cei ce au publicat tezaurul apreciază că vasul are o formă zveltă, cu toarta prinsă în unghi drept (pl. 4/3).

Compoziția tezaurului : Nero 1, Galba 2, Otho 1, Vitellius 3, Vespasian 67, Titus 6, Domițian 36, Nerva 10, Traian 105, Hadrian 96, Antoninus Pius 128, Marcus Aurelius 45, Lucius Verus 13, neidentificate 1.

Ș. Sanie, S. Sanie, M. Cojocaru, **Tezaurul de la Muncelul de Sus și unele probleme ale circulației monetare romane în Moldova**, în *Cercetări istorice*, XI, 1980, p. 249—268.

22. **MUNTENEȘTI** (com. Ștefan cel Mare, jud. Vaslui)

Din vasul care a adăpostit tezaurul monetar s-a păstrat partea inferioară care provine dintr-o cană cu pereții groși de 5 mm, lucrată la roată din pastă fină, friabilă, cenușie. Exteriorul fusese bine lustruit și prezenta o culoare mai deschisă decât cea a interiorului. Dimensiunile și forma specifică a corpului arată că fragmentul respectiv face parte dintr-o cană înaltă a cărei corp este globular. Vasul a fost sfărâmat și împrăștiat prin lucrările agricole, fapt ce împiedică precizarea stării antice. Dimensiuni : $df = 75$, $dm = 150$ mm (pl. 1/3).

Compoziția tezaurului : Nero 2, Galba 1, Otho 2, Vitellius 4, Vespasian 69, Titus 7, Domițian 10, Nerva 2, Traian 88, Hadrian 111, Antoninus Pius 158, Faustina I 76, Marcus Aurelius 98, Faustina II 41, Lucilla 6, Commodus 84, Clodius Albinus 3, Septimius Severus 12, Alexander Severus 1 (ultima monedă din 228 e.n.).

D. Tudor, **Tezaurul de denari imperiali romani de la Muntenești**, în *SCS — Iași*, V, 3—4 1954, p. 380—381.

23. **OBOROCENI** (com. Heleșteni, jud. Iași)

Cană lucrată la roată din pastă cretoasă de culoare galben-roșcată, cu suprafața acoperită de o angobă roșie, în cea mai mare parte corodată. Vasul a fost fragmentat, dar a putut fi reconstituit, având corpul bombat și gîtul tronconic (s-a păstrat și un fragment de buză), cu pereții îngroșați spre fund care este inelar. De menționat că monedele erau inițial depuse în doi săcușori de pînză îmbibați cu o substanță asemănătoare cerii ce au fost introduși în vas. Nu sînt specificate dimensiunile vasului (pl. 4/1).

Compoziția tezaurului : Nero 2, Galba 3, Otho 1, Vitellius 5, Vespasian 82, Titus, 13, Domițian 5, Nerva 6, Traian 115, Hadrian 171, Antoninus Pius 104, Faustina I 66, Faustina II 20, Marcus Aurelius 76, Faustina II 24, Lucilla 8, Commodus 31, Didius Iulianus 1, Pertinax 1, Septimius Severus 1 (ultima monedă din anul 195). Alături de monede s-a găsit o fibulă de argint — *Scharniereinrichtung* — fragmentată din vechime (pl. 4/2).

B. Mitrea, Em. Zaharia, **Descoperirea monetară de la Oboroceni (rn. Pașcani, reg. Iași) și importanța sa istorică**, în *ArhMold.*, V, 1967, p. 85.

24. **ONCEȘTI** (jud. Bacău)

Un tezaur cu un număr restrîns de monede ce se înșiruie de la Vespasian la Antoninus Pius a fost depus într-un vas de mici dimensiuni, din pastă poroasă, cu pereții foarte subțiri. Din vas s-au păstrat numai cîteva fragmente de la buză și fund. Nu se dau alte detalii.

V. Căpitanu, **Tezaurul de denari romani imperiali descoperit la Dealul Perjului (com. Oncești, jud. Bacău)**, în *Carpica*, X, 1978, p. 196

25. **PARAVA** (jud. Bacău)

Cele 270 de monede ale tezaurului cuprinse între emisiunile de la Nero pînă la Commodus, au fost depuse într-un vas cu o capacitate de aproximativ un litru, avînd un gît înalt și o toartă. Pasta este de culoare maro. S-a conservat numai un singur fragment.

V. Mihăilescu-Bîrliba, **La monnaie romaine**, p. 274

26. **PRĂJEȘTI** (com. Traian, jud. Bacău)

239 de monede de la Marcus Antonius pînă la Faustina II, s-au găsit într-un vas de culoare cenușie a cărui fragmente s-au pierdut.

M. Chișescu, P. Țarălungă, **Două tezaure romane descoperite în județul Bacău**, în *Carpica*, II, 1969, p. 193

27. **PIRJOTA** (rn. Rîșcani, R.S.S. Moldovenească)

În 1912, într-un ulcior de lut s-au găsit 327 monede de aur (?) și argint romane și turcești (!).

A. A. Nudelman, **Topografija kladov i nahodok ediničnyh monet**, Chișinău, 1976, p. 50.

28. **PURICENI** (Poiana Mărului, com. Borlești, jud. Neamț)

Vasul a fost recuperat fragmentar, dar a putut fi reconstituit în întregime. Cană de mărime mijlocie, lucrată cu roata dintr-o pastă fină, avînd o culoare cenușie. Corpul este sferoidal, gîtul tronconic, iar gura are buza evazată și puțin îngroșată. La limita dintre corp și gît, vasul prezintă un brîu în relief subțire. Pe corpul vasului se disting cîteva caneluri. Toarta este ruptă din antichitate și ea pornea de la buză și se prindea de corp sub nervura mediană. Dimensiuni : $i = 152$, $dg = 96$, $df = 59$, $dm = 125$, înălțimea gîtului 67 mm (pl. 1/6).

Compoziția tezaurului : Nero 12, Galba 9, Otho 6, Vitellius 16, Vespasian 164, Titus 24, Domițian 39, Nerva 20, Traian 199, Hadrian 206, Antoninus Pius 268, Marcus Aurelius 162, Commodus 35, Septimius Severus 2 (cea mai recentă monedă din 194—195), 2 „hibride” și 1 neidentificată.

V. Mihăilescu-Bîrliba, **Tezaurul de denari romani imperiali de la Puriceni (com. Borlești, jud. Neamț)**, în *Memantiq.*, IV—V, 1972—1973, p. 125—230.

29. **RACOVA-CHETRIȘ** (com. Racova, jud. Bacău)

Cană bitronconică lucrată cu roata păstrată fragmentar. După fragmentele păstrate ar fi o cană bitronconică cu partea inferioară bombată, pereții strîmțîndu-se brusc în unghi ascuțit, formînd o netă demarcație între gît și corp. Gîtul ce nu s-a păstrat se termină printr-o buză îngroșată și ușor evazată. Vasul a fost îngropat, foarte probabil, cu tot cu toartă. Pasta din care este confecționată cana este de calitate bună, compactă cu nisip în compoziție, de culoare gri-cenușie în spărtură. Pereții ei au o angobă de culoare neagră ce acoperea integral vasul, angoba ce se desprindea ușor de pe suprafața exterioară, pe cînd în interior avea o aderență mai mare. Lipsind ilustrația nu putem desprinde alte detalii cu privire la mărimea și forma căunii.

Compoziția tezaurului : Otho 1, Vitellius 1, Vespasian 13, Titus 2, Traian 23, Hadrian 37, Antoninus Pius 86, Marcus Aurelius 53, Commodus 12, Septimius Severus 3.

B. Mitrea, **Începuturile migrației popoarelor în regiunea est-carpatică și tezaurul de monede romane imperiale de la Racova-Chetriș, jud. Bacău în Memantiq., II, 1970, p. 252—254.**

30. **REDIU** (jud. Neamț)

Vasul în care s-a găsit tezaurul format din 92 de monede de la Vitellius la Crispina, este în stare fragmentară și nu a mai putut fi reconstituit. Nu posedăm alte detalii.

V. Mihăilescu-Bîrliba, **La monnaie romaine**, p. 281 ; Idem, **Descoperiri de monede imperiale romane în județul Neamț**, în *SCN*, IV, p. 457.

31. **RIPILE** (com. Gura Văii, jud. Bacău)

Vas lucrat cu mîna din pastă poroasă, brun-cărămizie, arsă secundar. La exterior se păstrează urmele unei angobe ruginoase, lustruite. Vasul este ornamentat cu o nervură subțire, iar fundul este ușor concav. Dimensiuni : $i = 90$, $dg = 69$, $df = 59$, $dm = 58$ mm (pl. 1/1). Tezaurul a fost descoperit într-o așezare dacică.

Compoziția tezaurului : Marcus Antonius 8, Vitellius 1, Vespasian 5, imitații „barbare” 2.

V. Mihăilescu-Bîrliba, **Tezaurul de denari romani de la Ripile (com. Gura Văii, jud. Bacău)**, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 137—150.

32. **SIMIONEȘTI** (com. Cordun, jud. Neamț)

Din vasul care a cuprins tezaurul cu 102 monede de la Vitellius pînă la Marcus Aurelius s-au păstrat numai fragmente. Nu se dau detalii sau desene după aceste fragmente.

M. Chișescu, M. Ursache, **Tezaurul de denari romani imperiali descoperit la Simionești (jud. Neamț)**, în *SCN*, IV, 1968, p. 385—391.

33. **SOCEA** (com. Rediu, jud. Neamț)

Cană de mărime mijlocie lucrată la roată din pastă fină și friabilă. Gîtul și toarta rupte din vechime. Corpul vasului are o formă globulară. Dimensiuni : $i = 116$, $dg = 90$, $df = 62$, $dm = 143$ mm (pl. 2/2).

Compoziția tezaurului : După cum s-a remarcat cele două tezaure găsite la Socea reprezintă două loturi ale aceluiași tezaur. Redăm mai jos numai compoziția primului lot : denar republican 1, Marcus Antonius 1, Nero 5, Otho 2, Vitellius 4, Vespasian 41, Titus 11, Domițian 39, Nerva 10, Traian 107, Hadrian 75, Antoninus Pius 82,

Faustina I 40, Marcus Aurelius 80, Faustina II 32, Lucilla 3, Commodus 3 (cea mai recentă monedă 183 e.n.).

V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 283.

34. **STĂNIȚA** (jud. Neamț)

Vas mic din pastă fină, lucrat la roată, de culoare roșie. Toarta și gura distruse prin lucrările agricole. Tezaurul a fost descoperit într-o așezare dacică (pl. 4/6).

Compoziția tezaurului : din 20—25 de monede s-au recuperat următoarele piese : Traian 3, Antoninus Pius 2, Faustina I 3, Marcus Aurelius 2, Faustina II 2.

M. Chițescu, V. Ursache, *op. cit.* în *Carpica*, II, 1969, p. 145—150, fig. 1.

30. **STRUNGA** (jud. Iași)

Se consemnează că localnicii au găsit în acest loc o „oală cu bani“ de argint. Alte informații ne relatează că tezaurul monetar cuprinzând cca. 350 de monede de argint cu emisiuni de la Vespasian pînă la Marcus Aurelius a fost depus într-o amforă romană.

N. Gostar, *op. cit.*, p. 585 ; N. Simache, *Tezaurul de la Hăbășești*, în *Din activitatea muzeelor noastre — studii, referate, documente*, Ploiești, 1954, p. 121.

36. **TĂMAȘENI** (jud. Neamț)

Vas lucrat cu mîna. Tezaur și piesă inedită, nu avem alte detalii. Monedele (52 buc.) se înșiruie de la Marcus Antonius pînă la Marcus Aurelius.

V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine*, p. 285.

37. **TIRASPOL** (R.S.S. Moldovenească)

Ulcior de culoare roșie. Nu se dau detalii.

Compoziția tezaurului : Din aproximativ 400 de monede de argint s-au păstrat numai 11 exemplare : Alexander Severus 1, Gordian III 6, Filip Arabu 4.

A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 56.

BEITRÄGE ZUM ERKENNTNIS DER DAKISCHEN KERAMIK ÖSTLICH VON DEN KARPATHEN — DIE GEFÄSSE MIT MÜNZSCHÄTZEN AUS DEM 2.—3. JAHRHUNDERT U.Z.

ZUSAMMENFASSUNG

Es werden die Daten, über anblickend die Gefäßen in denen die Müntzschätzen erdeckt wurden, erschöpfend vorgestellt. Aus der Analyse dem Material es wurde die folgenden Schlüssen ergeben :

— Alle diese Gefäße gehören der dakischen Keramik.

— Die Freidaken aus der Moldau verziehen für die Verstecken den Müntzschätzen zwei keramiken Formen : Topfgefäß mit dem Hand, und die Kanne am Rad, bearbeitet.

— Fast alle Gefäße wurden aus der Antike beschädigt, was man zeigt dass diese für die Beschützung den Münten nur in Moment der Vergrabung des Müntzschätzen benützt worden sind. Bei der Akkumulation den Münten bezüten man die Beutel aus verderblichen Stoff.

— Jede analogische Korelation zwischen der Gefäße — typen und die Schätzserien bestimmten nach die letzte Münze es ist unmöglich.

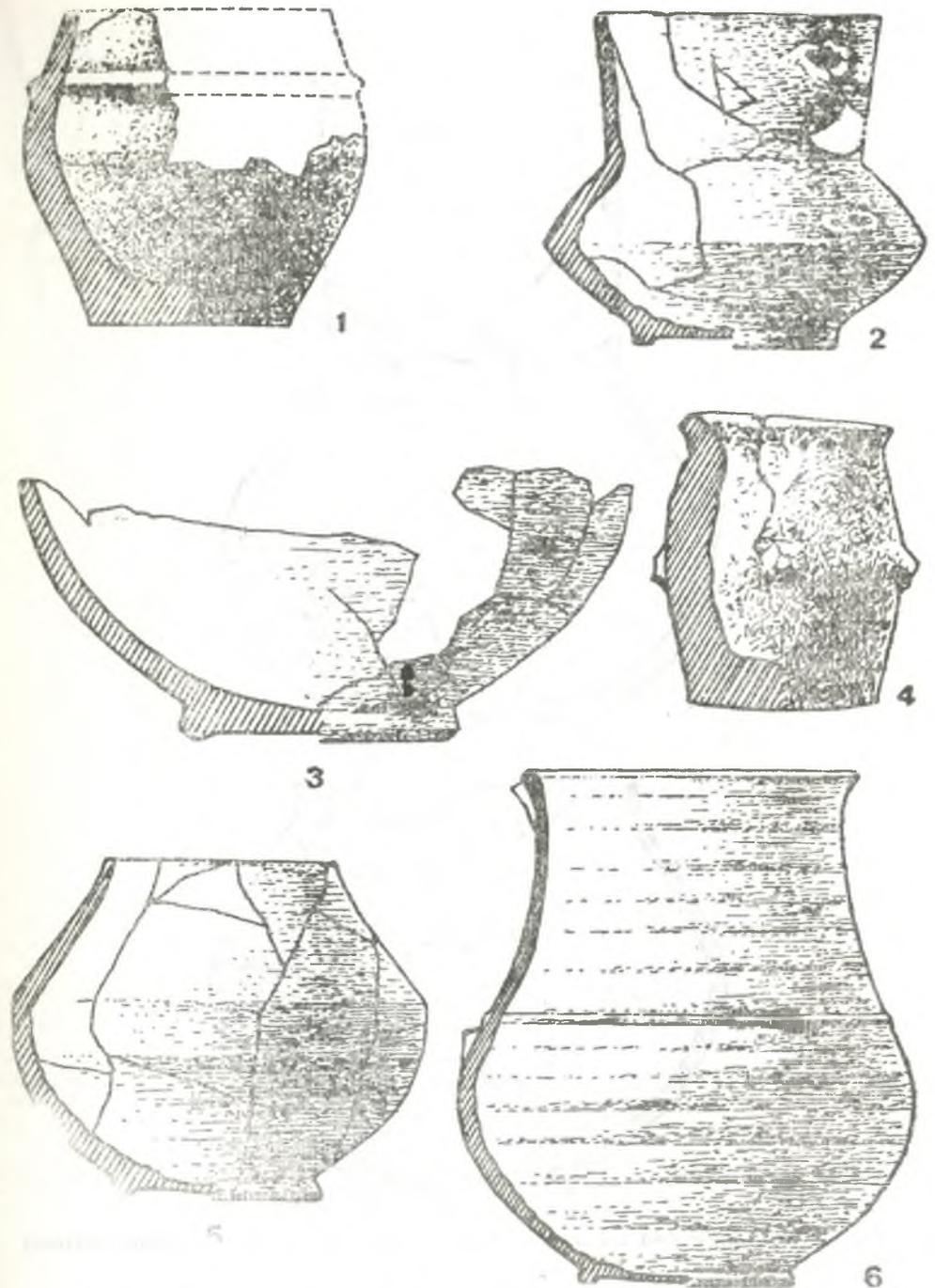

Fig. 1. — Vase cuprinzînd tezaurele de la : 1 Rîpile ; 2. Birgoani ; 3. Muntenești ; 4. Dămieniști ; 5. Mastacăn ; 6. Puriceni (1/2 din mărimea naturală).

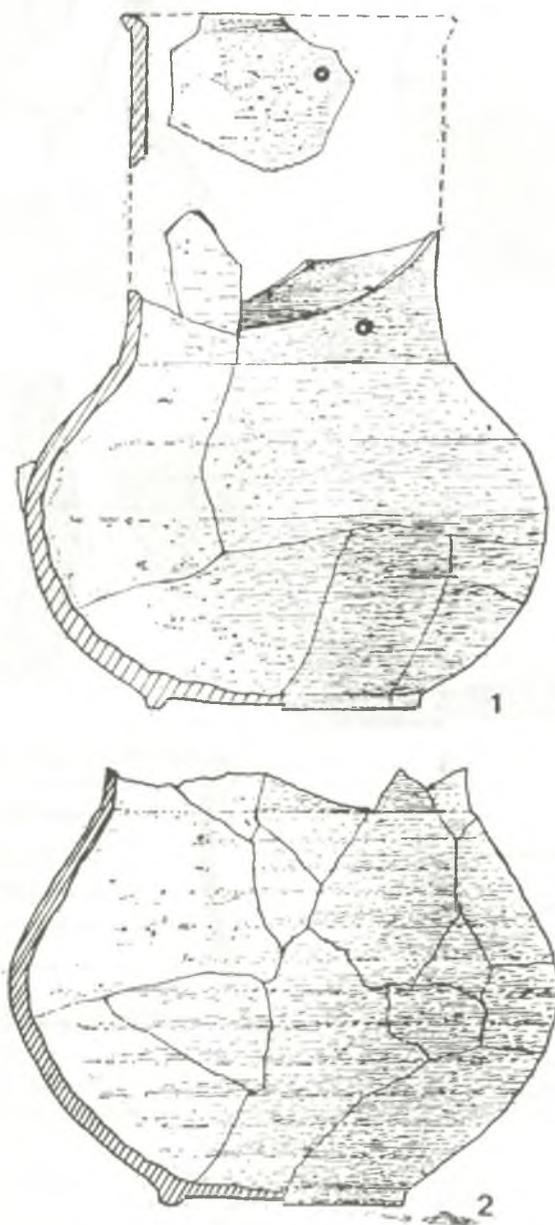

Fig. 2. — Vase cuprinzînd tezaurele de la : 1. Ciolpani ; 2. Socea (1/2 din mărimea naturală).

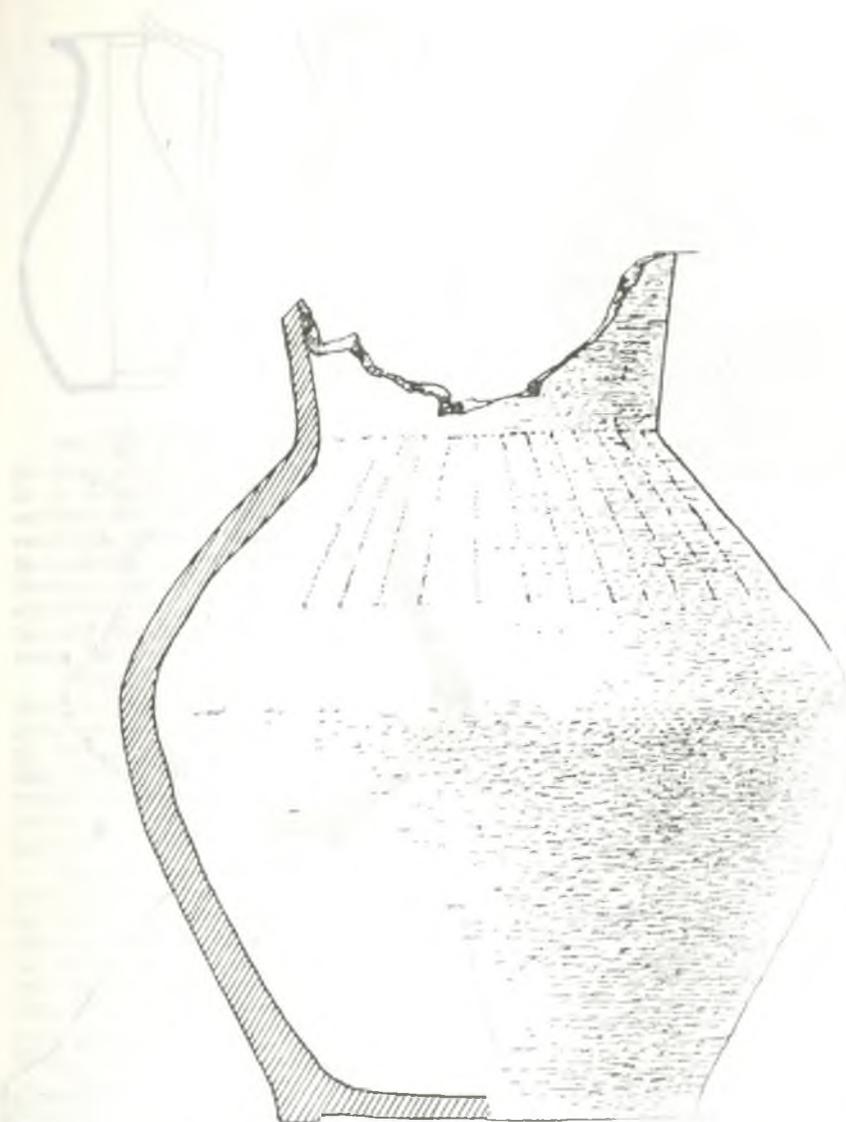

Fig. 3. — Vasul ce a cuprins tezaurul de la Măgura (1/2 din mărimea naturală)

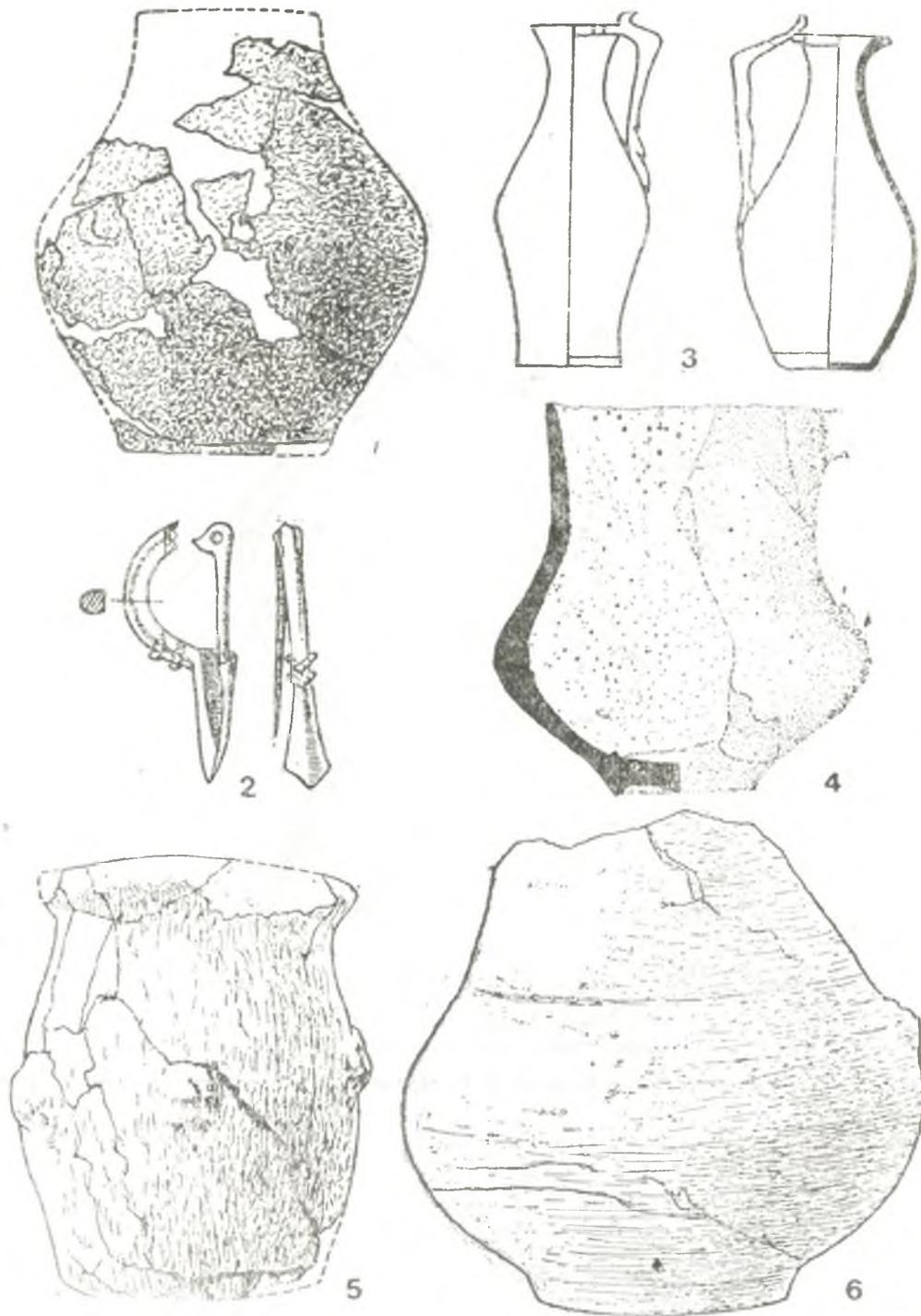

Fig. 4. — Vase și piese asociate tezaurelor monetare. 1—2 Oboroceni; 3. Muncelul de Sus — III; 4. Herțioara de Jos; 5. Dămieniști, 6. Stănița (scări diferite).

POPULAȚIILE NOMADE TURCE ÎN REGIUNILE ROMÂNEȘTI ÎN SECOLELE X—XIV : APRECIERI SINTETICE

VICTOR SPINEI

Pînă în urmă cu cîteva decenii, pentru studierea migrațiilor triburilor nomade de stepă în regiunile carpațo-dunărene se dispunea numai de informațiile dispersate și sărăcăcioase ale izvoarelor scrise precum și de datele nu întotdeauna sigure și edificatoare ale toponimiei și onomasticii medievale. Izvoarele scrise referitoare la realitățile etnico-demografice de la nordul Dunării Inferioare sînt atît de proveniență bizantină și occidentală, cît și veche-rusească și orientală. În ultimele decenii, descoperirile arheologice au furnizat un material deosebit de revelator, capabil să completeze sau să corijeze informațiile narative. Coroborarea tuturor acestor diverse izvoare este în măsură să contribuie în mod fericit la reconstituirea anumitor secvențe din trecutul triburilor nomade turanice.

Vestigiile arheologice care se pot pune pe seama populațiilor turcice nomade tîrzii constau aproape în exclusivitate din morminte, la acestea adăugîndu-se cîteva piese izolate răspîndite în așezările localnicilor. Pînă în prezent, în spațiul delimitat de Tisa, Dunăre, Marea Neagră și Nistru, locuit de români din evul mediu pînă astăzi, au fost identificate un număr de circa 150 morminte ale triburilor nomade turanice din secolele X—XIV, răspîndite în peste 70 de localități diferite. În actualul stadiu al cercetărilor, numai o parte din aceste descoperiri funerare se pot data cu precizie și atribui uneia sau alteia din populațiile de stepă¹⁾.

În primele secole ale mileniului I e.n. procesul de înlăturare și asimilare a neamurilor scito-sarmatice din stepele Eurasiei de acelea de origine turcică intră în faza sa finală. Din acest moment spre teritoriile de la nordul Dunării Inferioare s-au revărsat numeroase valuri ale migrațiilor triburilor nomade turanice. Șirul lor, deschis de huni, bulgari și avari, a fost intrerupt pentru scurtă vreme de unguri și apoi reluat de pecenegi, uzi și cumani. Aceste ultime trei populații, asupra cărora vom insista în rîndurile de mai jos, au dominat din punct de vedere politic spațiul nord-pontic de la sfîrșitul secolului al IX-lea pînă la marea invazie mongolă din 1236—1242.

Cea mai veche atestare a prezenței pecenegilor la Dunărea Inferioară datează din 895—896, cînd, în alianță cu bulgarii, zdrobesc pe ungurii din Ateukuzu și îi obligă să se refugieze în Pannonia. În cursul secolului al X-lea izvoarele contemporane înregistrează mai multe incursiuni ale pecenegilor spre Bulgaria și Transilvania. Pentru a putea trece Dunărea și a traversa Carpații, ei au trebuit să străbată și regiunile nord-dunărene. Despre o stabilire în masă a pecenegilor în aceste teritorii nu se poate vorbi încă din secolul al X-lea. Cercetările arheologice din ultimele decenii atestă o rețea densă de așezări rurale aparținînd unei populații agricole atît în Bugeac, cît și în Bărăgan, adică tocmai în zonele de cîmpie cu vegetație de stepă, cele mai adecvate pășunatului intensiv a marilor turme ale nomazilor. În schimb, mormintele tipice triburilor de stepă databile în secolul al X-lea sînt rare în regiunile amintite, ceea ce dovedește că numai enclave mici de pecenegi s-au stabilit acolo²⁾.

¹⁾ A. O. Dobroliubskij, A. N. Dzigovskij, Pamjatniki kočevnikov IX—XIV vv. na Zapade Pričernomorskich stepej, în Pamjatniki drevnich kul'tur Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja, Kiev, 1981, p. 134—144; V. Spinei, Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X—XIII. Români și turanici, Iași, 1985, p. 110—125.

²⁾ P. Diaconu, Les Petchénegues au Bas-Danube, București, 1970, p. 22—24 și 34—38.

Cu toate că principalele lor sălașe se aflau încă departe de gurile Dunării, mobila cavalerie a pecenegilor a fost adesea semnalată în preajma marelui fluviu, trecând, în mai multe rânduri, singură sau în compania altor populații, în Peninsula Balcanică, pentru a jefui orașele bulgărești și bizantine. De asemenea, în jurul anului 900, pecenegii traversează Carpații Orientali și atacă voievodatul românesc din centrul Transilvaniei condus de Gelu, amenințat în acea vreme și de unguri³). După includerea primului țarat bulgar în granițele Imperiului bizantin, un tratat între Constantinopol și pecenegi a oprit pentru mai multe decenii incursiunile acestora din urmă la sudul Dunării. În schimb, ei și-au cheltuit energia războinică pe seama altor vecini, în primul rând a Rusiei Kieviene. În secolele X—XI, ca urmare a atacurilor pecenege, așezările fortificate ale tiberților de pe cursul mijlociu al Nistrului (Alcedar, Echimăuți, etc.) sînt distruse și nu vor mai fi refăcute niciodată, populația slavă repliindu-se spre nord⁴).

După moartea împăratului Vasile II, survenită în anul 1025, șirul incursiunilor pecenege se reia cu multă vigoare în Peninsula Balcanică. Frecvența și amploarea lor arată că bazele de atac nu erau îndepărtate de Dunăre⁵). Probabil din cauza presiunii uzilor, spre sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XI-lea, se produce o deplasare a masei pecenegilor dinspre est spre vest. Urmarea acestui fenomen a fost dispariția așezărilor stabile ale localnicilor din Bugeac și Bărăgan. În locul acestora au fost descoperite numeroase morminte tipice pentru nomazii stepelor euroasiatice, nevoiți să-și asigure noi zone de pășunat pentru turme. Populația locală a reușit să se mențină însă în teritoriile deluroase din centrul, vestul și nordul Moldovei și Munteniei, îndeosebi datorită formelor de relief și a pădurilor întinse, care i-au oferit protecție. În aceste regiuni nomazii pătrundeau împreună cu turmele lor de-a lungul principalelor râuri numai în vreme de vară, atunci cînd, din cauza secetei, vegetația din Cîmpia Dunării și a Nistrului se usca în mare parte.

În iarna din 1048—1049 grosul efectivelor pecenege s-a deplasat la sudul Dunării la presiunile uzilor, ceea ce a provocat mari perturbații în provinciile nordice ale Imperiului bizantin⁶). În spațiul rămas liber din extremitatea vestică a cîmpiilor Eurasiei prin migrarea majorității hoardelor pecenege s-au instalat uzii, presați la rîndul lor dinspre răsărit de cumani.

Principala masă a uzilor s-a deplasat din bazinul Niprului spre Dunărea Inferioară probabil după anul 1060, cînd coaliția cnejilor ruși le-a provocat o grea înfrîngere⁷). Aceasta nu a rămas la nordul Dunării decît puțină vreme, întrucît în 1064 a trecut, de asemenea, în Bizanț, unde, decimată de molime și de armatele imperiale a fost silită să se supună autorităților grecești. Unele grupuri au reușit însă să se retragă în stînga marelui fluviu⁸), conviețuind împreună cu rămășițe ale pecenegilor și acceptînd desigur dominația politică a cumanilor, deveniți stăpîni incontestabili ai stepelor ponto-caspice pînă la marea invazie mongolă. Hoardele pecenege rămase în apropierea gurilor Dunării erau nu numai destul de numeroase, ci și puternice, judecînd după vigoarea unora din incursiunile lor din Bizanț, Transilvania și Ungaria, întreprinse individual sau în alianță cu cumanii. De-abia în primele decenii ale secolului al XII-lea pecenegii nu mai sînt capabili să inițieze acțiuni prădalnice proprii, ei asimilîndu-se probabil în masa triburilor cumane.

Grupurile turanice stabilite în provinciile nord-balcanice ale Imperiului bizantin la mijlocul secolului al XI-lea, împrăștiate încontinuu pînă la sfîrșitul secolului amintit prin alte deplasări de triburi nomade din stînga în dreapta Dunării, au modificat substanțial structura etnico-demografică din Paristrion. Cronicarii bizantini au relevat adesea amestecul raselor în centrele de la Dunărea Inferioară⁹), de pe

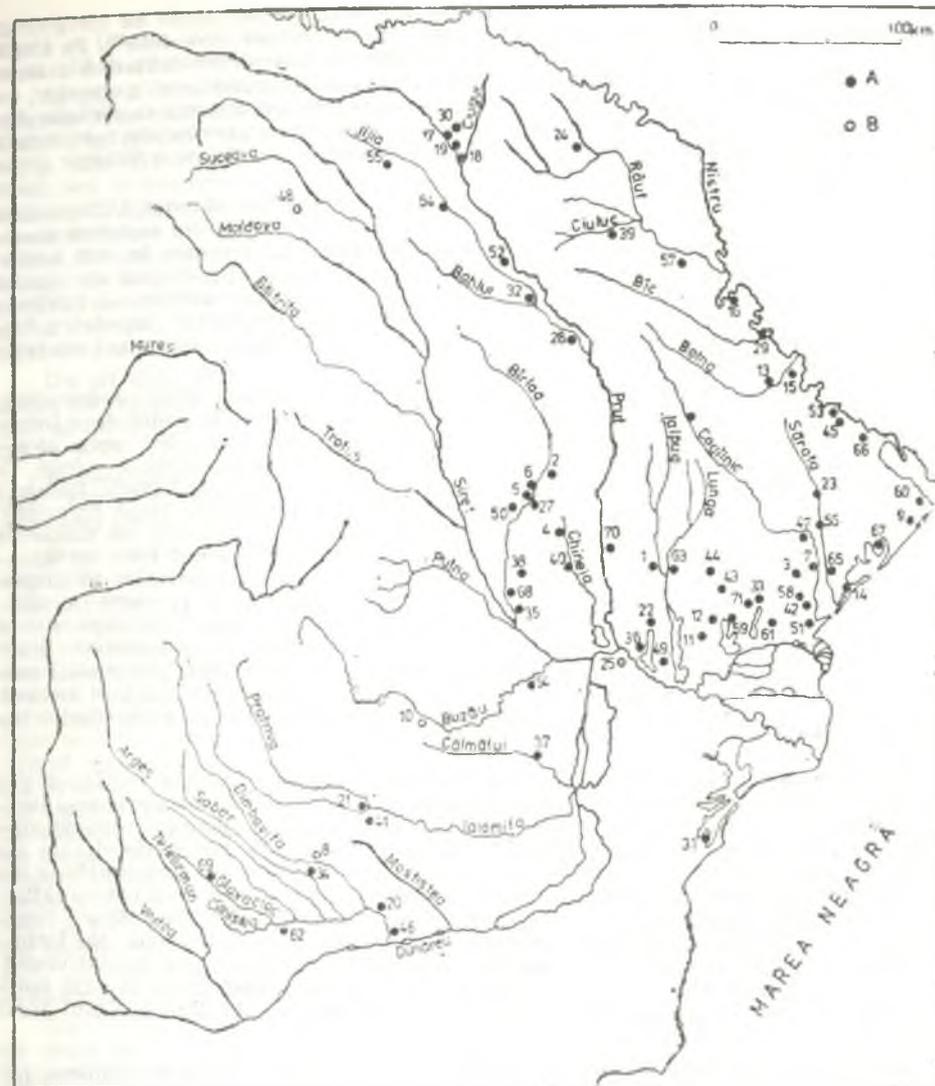

Fig. 1. Harta răspîndirii mormintelor nomazilor turanici în regiunile românești în secolele X—XIV.

A, descoperiri sigure; B, descoperiri ce urmează a fi confirmate; 11, Balabani; 2, Banca; 3, Baștanovca; 4, Berești; 5, Bîrlad — „Moara lui Chicoș”; 6, Bîrlad — „Parc”; 7, Borisăuca; 8, București — „Lacul Tei”; 9, Budachi (= Primorscoe); 10, Buzău; 11, Calanciac; 12, Camenca; 13, Căușani; 14, Cocicovatoe; 15, Copanca; 16, Corjova; 17, Corpaci; 18, Costești; 19, Cuconeștii Vechi; 20, Curcani; 21, Dridu-Snagov; 22, Etulia; 23, Fridensfeld (= Mirnopol); 24, Frumușica; 25, Garvân-Dinogetia; 26, Grădiștea; 27, Grivița; 28, Grozești; 29, Gura Bicului; 30, Hăncăuți; 31, Histria; 32, Holboca; 33, Holmscoe; 34, Jilava; 35, Liești; 36, Limanscoe; 37, Lișcoteanca; 38, Matca; 39, Mîndrești; 40, Moscu; 41, Movilița; 42, Nerușai; 43, Novocamenca; 44, Ogorodnoe; 45, Olănești; 46, Oltenița; 47, Pavlovca; 48, Pirteștii de Jos; 49, Plavni; 50, Pogonești; 51, Primorscoe; 52, Proboata; 53, Purcari; 54, Rîmnicelu; 55, Roma; 56, Sărata; 57, Selîște; 58, Strumoc; 59, Suvorovo; 60, Șabalat (= Sadovoe); 61, Șevcenkovo (Pomazani); 62, Tangîru; 63, Taraclia; 64, Todireni; 65, Trapovca; 66, Tudora; 67, Tuzla; 68, Umbrărești; 69, Vitănești; 70, Zărnești; 71, Zînelor (Stația —).

³) P. Magistri qui Anonymus dicitur, *Gesta Hungarorum*, ed. A. Jakubovick — D. Pais, în *Scriptores rerum Hungaricarum*, ed. E. Szentpétery, Budapestini, 1937, p. 66.

⁴) G. B. Fedorov, în *Jugo-Vostočnaja Evropa v epochu feodalizma*, Chișinău, 1973, p. 49—50.

⁵) P. Diaconu, *op. cit.*, p. 39—49.

⁶) Ioannis Scylitzae *Synopsis hystoriarum*, ed. I. Thurn, Berolini et Novi Eboraci, 1973, p. 455—459. Cf. și V. G. Vasilevski, *Vizantija i pečenezi (1048—1094)* în idem, *Trudy, I. Sanktpetersburg, 1908*, p. 9 și urm.; I. Shepard, John Mauropous, Leo Tornicius and an alleged Russian army: the chronology of the Pecheneg crisis of 1048—1049, în *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 24, 1975, p. 61—89.

⁷) *Povest' vremennyh let*, I, ed. D. S. Lichacev, red. V. P. Adrianova-Peretz, Moscova—Leninograd, 1950, p. 109.

⁸) Michaelis Attalioae *Historia*, ed. Im. Bekker, Bonn, 1853, p. 83—87; Michaelis Glycae *Annales*, ed. Im. Bekker, Bonn, 1836, p. 605; Matthieu d'Édesse, *Chronique*, ed. Dulaurier, Paris, 1858, p. 126—127.

⁹) Michael Attalota, p. 204. Cf. și N. — Ș. Tanașoca, *Les Mixobarbares et les formations politique paristriennes du XI-e siècle*, în *Revue Roumaine d'histoire*, XII, 1973, I, p. 61—83.

teritoriul actual al Dobrogei și al Bulgariei de Nord-Est, iar arheologii au înregistrat un fenomen de „barbarizare“ a diferitelor elemente de cultură materială¹⁰). Pe lângă apariția pieselor de proveniență nomadă, se produce o deteriorare calitativă a unor categorii de obiecte locale, explicabilă prin decăderea meșteșugurilor și a orașelor, ca rezultat a invaziilor repetate. Totodată, numeroase așezări sînt distruse și părăsite din cauza raidurilor cavaleriei nomade, cărora armatele bizantine provinciale n-au reușit să le pună capăt pînă în anul 1091, cînd Alexios I Comnenos obține o victorie decisivă împotriva pecenegilor¹¹).

Spre mijlocul secolului al XII-lea, în vremea domniei lui Manuel I Comnenos (1143—1180), apar anumite indicii asupra întăririi grupului cuman din regiunea nord-dunăreană. În perioada amintită acesta invadează Imperiul bizantin în mai multe rînduri. Vigoarea acțiunilor lor războinice reiese, între altele, din faptul că însuși împăratul a fost nevoit să se pună în fruntea oștilor bizantine pentru a-i înfrunța pe nomazi¹²). În același timp cumanii sînt implicați într-o expediție împotriva Rusiei Halicene din anul 1159, declanșată de pe teritoriul Moldovei împreună cu Ivan Rostislavici, pretendent la tronul halician¹³).

După izbucnirea revoltei vlahilor și bulgarilor și crearea statului Asăneștilor, cumanii au fost adeseori solicitați în ajutor împotriva bizantinilor, prilej de a întreprinde incursiuni de pradă în toată Peninsula Balcanică. La unele din aceste expediții ei au fost întovărășiți de românii din stînga Dunării¹⁴). În anumite cazuri, la acțiunile antibizantine au participat nu numai triburile nomade în Cîmpia Română și Buceag, ci au fost antonate și triburile din regiunea Niprului¹⁵. După cucerirea Constantinopolului de participanții la cea de-a IV-a cruciadă, cumanii au rămas în continuare aliații țării Asănești în disputele acestora cu Imperiul latin de Răsărit și cu Imperiul de la Thessalonik. Implicarea îndelungată a cumanilor în disputele din Balcani au creat condiții pentru stabilirea unora dintre ei la sudul Dunării. Această deplasare nu pare să se fi repercutat imediat asupra capacității expansive a triburilor rămase în regiunile extracarpate. Ele au continuat să se manifeste activ pînă la acțiuni războinice împotriva Rusiei Halicene și a Transilvaniei, principalul motiv pentru care regele Andrei II al Ungariei a decis să invite pe cavalerii teutonici să se stabilească în Țara Birsei, spre a apăra hotarele regatului de incursiunile turanicilor¹⁶).

Aceasta este perioada în care se constată o împușinare a așezărilor românești din partea centrală a Moldovei și o sporire a numărului de morminte turanice de-a lungul cursurilor de apă situate în jumătatea septentrională a spațiului carpatonistrian. Deși destul de numeroase, efectivele cumane stabilite în zonele de cîmpie ale regiunilor extracarpate își pierduseră din vechea lor forță de șoc. Confruntările lor cu cavalerii teutonici au dat cîștig de cauză acestora din urmă, care și-au extins influența și în afara areului carpatic. După alungarea cavalerilor din Țara Birsei, regatul ungar a menținut și consolidat pozițiile cîștigate de ordinul teutonic. Nu întîmplător o parte din cumanii au acceptat convertirea la creștinism, iar în sud-vestul Moldovei, nord-estul Munteniei și sud-estul Transilvaniei a luat ființă în 1228 episcopia cumanilor¹⁷). În pofida numelui ei, populația predominantă din cuprinsul acestei eparhii era cea românească.

Diminuarea capacității expansive a cumanilor se explică prin răspîndirea lor într-un areal imens, prin lipsă de coeziune și divergențele intertribale și prin faptul că unele grupuri se pusese în slujba suveranilor străini din Bulgaria, Rusia, Un-

garia și Gruzia. Nu este, deci, ciuși de puțin surprinzător faptul că la pătrunderea mongolilor, cumanii nu au fost capabili să opună o rezistență puternică.

În afara celor trei mari uniuni tribale — ale pecenegilor, uzilor și cumanilor — migrate spre extremitatea vestică a stepei Eurasice, în cursul secolelor X—XIII s-au stabilit în spațiul carpatodunărean, pentru perioade mai scurte sau mai îndelungate, și alte triburi de origine turanică mai puțin numeroase. Odată cu ungerii, în ultimii ani ai secolului al IX-lea s-au îndreptat spre Cîmpia Pannonică și cabarii. Principii Arpadii le-au rezervat pentru așezare părțile de nord și est ale teritoriului de cîrînd luat în stăpînire. Unul din principalele grupuri cabare s-a așezat în nord-vestul Transilvaniei, între Mureș și Someș¹⁸). Marea majoritate a specialiștilor contemporani consideră pe cabarii drept strămoșii secuilor, care au fost folosiți de Arpadieni ca apărători ai granițelor statului ungar¹⁹). Principalul grup de secui — singurul care și-a menținut entitatea, deși s-a maghiarizat — s-a stabilit în estul Transilvaniei, unde împreună cu românii au avut descendenți cîocniri cu mongolii²⁰).

Un alt trib, care, în mod individual sau în compania uzilor și cumanilor, a ajuns în regiunile nord-dunărene, a fost cel al berendeilor. Antroponimul BERENDEI și toponimul derivat de la acesta, răspîndit în toate regiunile românești, de altfel ca și în Ungaria și Bulgaria, constituie o dovadă elocventă a celor afirmate²¹).

În ceea ce ne privește, considerăm că și brodnicii și berladnicii, atestați în secolele XII—XIII în cnezatele rusești din sud și în Moldova, de cele mai multe ori în compania cumanilor, erau tot de origine turanică²²).

După marea invazie mongolă din 1236—1242 cumanii rămași în Desht-i Qypçak intră sub dominația directă a Hoardei de Aur, iar cei refugiați spre vest au fost primiți de suveranii din Peninsula Balcanică și de regele Ungariei, fiind folosiți ca elemente militare. În regiunile românești extracarpate prezența triburilor turanice de stepă nu mai este atestată în izvoare în perioada ulterioară pătrunderii mongolilor. Este foarte probabil că turanicii nomazi din regiunile amintite au reușit să fugă în Balcani sau în Pannonia la venirea mongolilor. Locurile părăsite de ei nu au rămas neocupate. Una din constatările importante prilejuite de analiza materialului arheologic scos la iveală în ultimii ani este persistența în Buceag a mormintelor turanice datînd din secolele XIII—XIV. Inventarul funerar al acestora este în parte deosebit de acela al predecesorilor lor, ceea ce dovedește că elementul turanic de la nordul gurii Dunării nu mai era același cu cel de dinainte de marea invazie mongolă. În schimb, s-au remarcat analogii ale pieselor din inventarul mormintelor nomazilor de pe Nistrul Inferior cu cele ale triburilor de tichii negre (*černnye klobuki*) din bazinul rîului Ros, afluent al Niprului, aflați înainte de invazie în slujba cneștilor Kievieni. Această observație a condus la concluzia că tichiile negre au fost strănutate, în circumstanțe încă neelucidate, din regiunea Niprului spre gurile Nistrului și ale Dunării²³). În ceea ce ne privește, considerăm că există unele indicii că și turanicii din alte zone ponto-caspice s-au stabilit spre vest în perioada imediat ulterioară constituirii Hoardei de Aur.

Lipsa referirilor documentare asupra grupurilor turcice de la Dunărea Inferioară după mijlocul secolului al XIII-lea se explică prin faptul că acestea erau supuse căpeteniilor mongole și nu aveau manifestări independente pe plan politic. Cu timpul, odată cu fuziunea treptată a rămășițelor triburilor turcice cu mongolii și turcizarea acestora din urmă, departajările între cele două populații cu mod de viață asemănător devin foarte dificile. Deosebiriile între ele s-au menținut probabil îndeosebi în sfera poziției sociale. Grupurile turcice au rămas în sud-estul Moldovei

¹⁰) V. Tăpkova — Zaimova, *Quelques particularités dans l'organisation militaire des régions du Bas-Danube et la politique byzantine aux XI-e — XII-e siècles*, în *Études de civilisation médiévale (IX-e — XII-e siècles)*. Mélanges offerts à Edmond-René Labande, Poitiers, 1974, p. 672.

¹¹) Anne Comnène, *Alexiade*, II, ed. B. Leib, Paris, 1943, p. 87—97 și 139—144; Matthieu d'Édesse, p. 199—200.

¹²) P. Diaconu, *Les Coumans aux Bas-Danube aux XI-e et XII-e siècles*, București, 1978, p. 78—90.

¹³) *Ipatievskaja letopis'*, în *Polnoe sobranie russkich letopisej*, II, Sanktpeterburg, 1843, p. 83—84; *Letopis' po Voskresenskomu spisku*, în *Polnoe sobranie . . .*, VII, 1856, p. 68.

¹⁴) Nicetae Choniatae *Historia*, ed. Im. Bekker, Bonn, 1835, p. 663.

¹⁵) *Ipatievskaja letopis'*, p. 136 și 140. Cf. și V. Spinei, *Realități etnice . . .*, p. 81.

¹⁶) E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I, ed. N. Densușianu, București, 1887, p. 57.

¹⁷) B. Altaner, *Die Dominikanermissionen des 13. Jahrhunderts*, Habelschwerdt, 1924, p. 141—147; J. Richard, *La papauté et les missions d'Orient au Moyen Age (XIII-e — XV-e siècles)*. Roma, 1977, p. 20—26.

¹⁸) H. Gockenjan, *Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden, 1972, p. 39—40.

¹⁹) J. Németh, *La question de l'origine des Sicules*, extras din *Archivum Europae Centro-Orientalis*, 6, 1940, 1—4, Budapesta, 1941, p. 11 și urm.; G. Györfy, *Formation d'États au IX-e siècle suivant les „Gesta Hungarorum“ du Notaire Anonyme*, în *Nouvelles études historiques*, I, Budapesta, 1965, p. 41.

²⁰) Marinus Sanutus, *Liber secretorum fidelium crucis super Terrae Sanctae recuperatione et conservatione (Gesta Dei per Francos*, II, ed. I. Bongarsius), Hanovrae, 1611, p. 214; *Bruchstücke aus der Weltchronik des Minoriten Paulinus von Venedig (I. Recension)*, 1, ed. W. Holtzmann (Texte zur Kulturgeschichte des Mittelalters, 3), Roma, 1927, p. 29.

²¹) L. Rásonyi Nagy, *Der Volksname Berendej*, în *Seminarium Kondakovianum*, VI, 1933, p. 219—226; V. Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1982, p. 136—137.

²²) V. Spinei, *Moldavia in the 11 th — 14 th Centuries*, București, 1986, p. 104—108.

²³) A. O. Dobroliubskij, *Etničeskij sostav kočevogo naselenija Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja v zolotoordynskoe vremja*, în *Pamjatniki rimskogo i srednevekovogo vremeni v Severo-Zapadnom pričernomor'e*, Kiev, 1982, p. 30—34. Cf. și G. A. Fedorov-Davydov, *Kočevniki Vostočnoj Evropy pod vlast'ju zolotoordynskich chanov*, Moscova, 1966, p. 152.

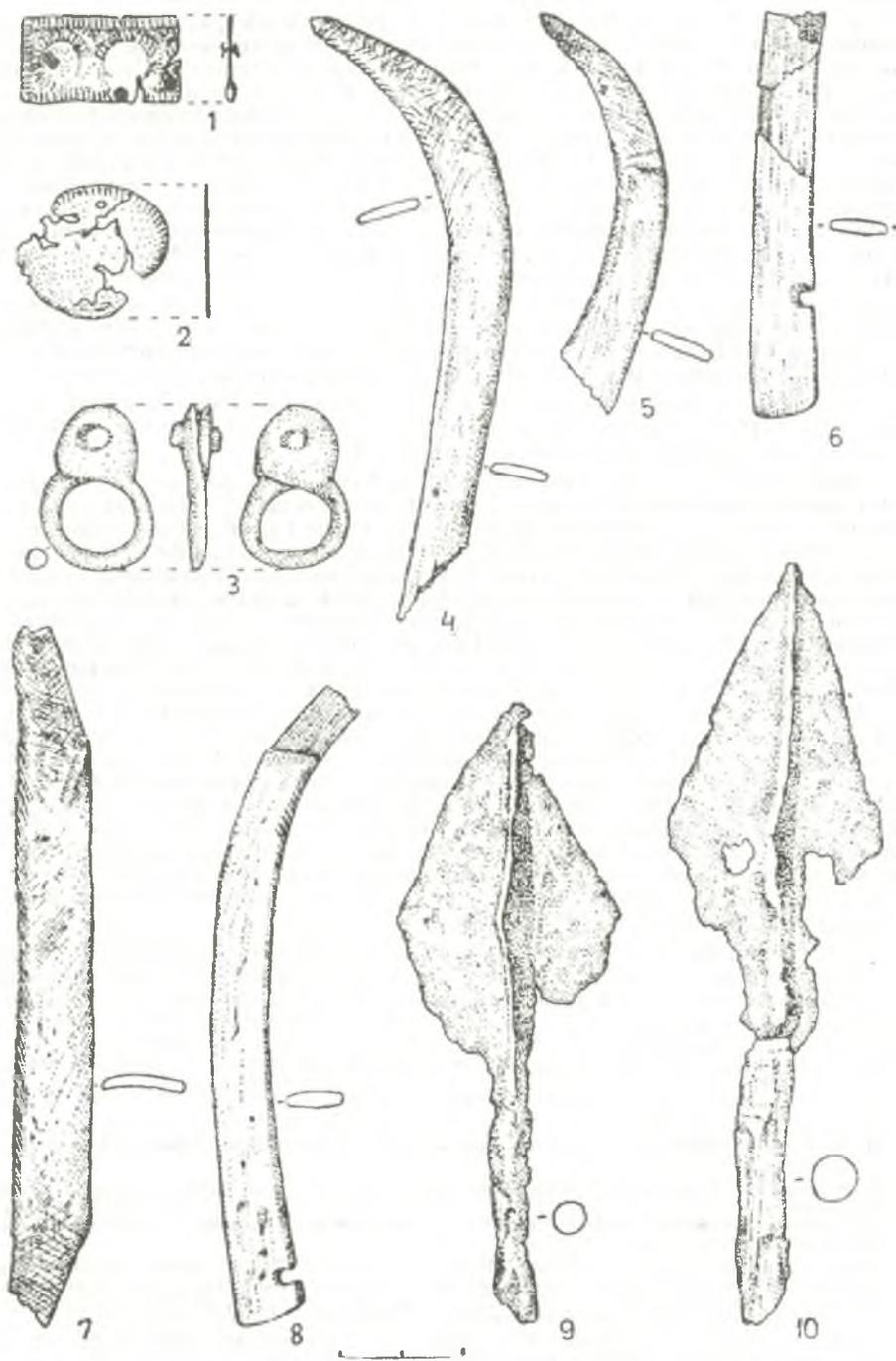

Fig. 2. Piese din inventarul funerar al mormintelor turanice de la Pogonești (1, 2) și Banca (3--10).

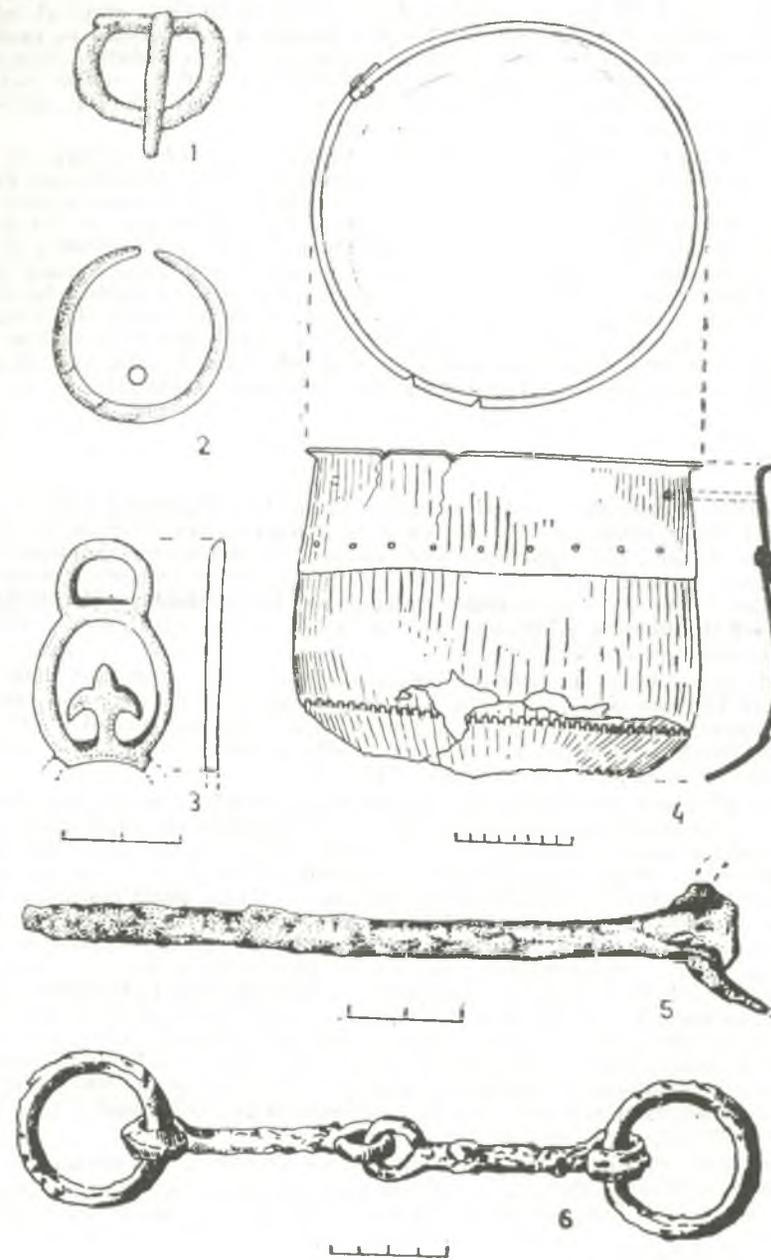

Fig. 3. Piese din inventarul funerar al mormintelor turanice de la Seliște (1), Birlad — „Parc“ (2), Berești (3), Pogonești (4), Umbrărești (5) și Moscu (6).

pină în preajma anului 1370, cînd, prin strămutarea hotarelor Hoardei de Aur spre est, au fost izgonite împreună cu mongolii în stînga Nistrului²⁴).

Grupuri de populație turanică s-au menținut după marea invazie mongolă probabil și în Dobrogea. Ele au conviețuit acolo împreună cu românii, grecii și bulgarii. În anul 1263 împăratul Mihai VIII Paleologul colonizează în Dobrogea pe turcii selgiucizi (oghuzi), refugiați din sultanatul de Iconium în urma înaintării mongolilor. Planurile sale de a-i folosi ca instrument al politicii bizantine nu au fost materializate. Selgiucizii nu numai că s-au debarasat de tutela Constantinopolului, dar s-au și aliat împotriva sa cu mongolii din Hoarda de Aur²⁵).

Prezența timp de aproape o jumătate de mileniu a triburilor nomade de stepă în regiunile extracarpatiche a influențat profund evoluția societății românești. Pe plan demografic așezarea turanicilor nomazi la nordul Dunării Inferioare a avut drept efect înlăturarea temporară a celei mai mari părți a populației agricole din zona de cîmpie. Migrațiunile au provocat totodată perturbații cu caracter complex în viața economică a localnicilor. Deși confrunțați cu acute divergențe, între români și turanici s-au stabilit contacte de natură diversă pe plan economic și politic. Aceste contacte și-au lăsat amprenta și în toponimia și hidronimia tuturor regiunilor românești. De asemenea, în limba română au fost adoptate mai multe cuvinte de origine veche turcică. Marile deosebiri între modul de trai, ca și cele etnice și religioase, au împiedicat realizarea unui proces real de fuziune între cele două comunități²⁶.

ADDENDA

Informațiile arheologice ce stau la baza concluziilor prezentului articol — conceput inițial drept comunicare pentru cel de-al X-lea Congres internațional de turcologie de la Ankara, din septembrie 1986, la care, din motive independente de voința mea, nu am putut participa, — au fost expuse și discutate recent într-un mod destul de detaliat în volumul **Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X—XIII. Români și turanici**, apărut la Iași la începutul anului 1985, dar terminat de redactat încă din 1983.

Față de cele relevate în lucrarea amintită, dispunem în prezent de date suplimentare, atît inserate deja în literatura de specialitate românească și sovietică, cît și cu totul inedite, pe care considerăm oportun să le înfățișăm succint în rîndurile de mai jos. Datele respective se referă la diferite morminte aparținînd triburilor nomade turanice de stepă din secolele XI—XIV.

O parte din mormintele asupra cărora dețineam anumite informații preliminare, primite de la descoperitorii lor, au fost între timp publicate cu detalii de reală utilitate. Semnalăm mai întîi că cele două morminte de la Banca (com. Banca, jud. Vaslui), prezentate sumar și neilustrate în volumul menționat (p. 110), au făcut de curînd obiectul publicării integrale (cf. R. Maxim — Alaiba, **Două morminte turanice tirzii de la Banca, în Arheologia Moldovei**, XI, 1987, p. 235—240). De asemenea, s-au pus la îndemîna specialiștilor elemente suplimentare despre ritualul și inventarul mormîntului 1 din curganul 1 de la Gura Bicului (raionul Anenii Noi, R.S.S. Moldovenească) (cf. V. A. Dergačev, **Kurgany u s. Gura-Bicului, în Kurgany v zonach novostoek Moldavii**, Chișinău, 1984, p. 4 și fig. 2/2—5, 7, 9). În același timp, scheletului din mormîntul 1 din curganul 7 de la Holmskoc (raionul Arciz, reg. Odessa, R.S.S. Ucraineană), analizat din punct de vedere arheologic (cf. **Realități etnice...**, p. 114), i s-a făcut ulterior expertiza antropologică (cf. S.P. Segeda, **Antropologičeskij material iz kurganov u s. Cholmskoc, în Issledovanija po archeologii Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja**, Kiev, 1986, p. 104).

În răstimpul scurs de la apariția volumului în discuție, ne-au parvenit și textele mai multor articole și volume, tipărite cu cîțiva ani mai înainte sau concomitent cu acesta, care ne-au fost inaccesibile în momentul predării sale la tipar. Avem în

²⁴ V. Spinei, *Moldavia...*, p. 216—217.

²⁵ P. Wittek, *Yazıcioghlu'Ali on the Christian Turks of the Dobruja*, in *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, XIV, 1952, 3, p. 639—668; H. Inalcik, *Dobrudja*, in *Encyclopedie de l'Islam*, NE, II, Leyde-Paris, 1965, p. 623—626; A. Decel, *Problema colonizării turcilor selgiucizi în Dobrogea secolului al XIII-lea*, în *idem, Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 169—192.

²⁶ V. Spinei, *Realități etnice...*, p. 149—161. Cf. și H. P. Wendt, *Die türkischenn Elemente im Rumänischen*, Berlin, 1960, p. 164—168; N. Iorga, *Imperiul cumanilor și domnia lui Băsarabă. Un capitol din colaborația româno-barbară în evul mediu*, în *idem, Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Ș. Papacostea, București, 1934, p. 67—72.

vedere raportul de săpături semnat de V.P. Vančugov, A.G. Zaginajlo și G.N. Tosčev (**Očrannye raskopki kurgana u s. Trapovka, în Archeologičeskie i archeografičeskie issledovanija na territorii Juznoj Ukrainy**, Kiev — Odessa, 1976, p. 217 și fig. 1 ; 2/1 ; 3/5, 6, 9), unde este prezentat un alt mormînt de la Trapovca (raionul Tatarbuniar, reg. Odessa) (nr. 4 din curganul cercetat în 1974), studiul lui A.S. Dobroliubskii și A.N. Dzigovskij **Pamjatniki kočevnikov IX—XIV na Zapade Pričernomorskich stepej, în Pamjatniki drevnich kul'tur Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja**, Kiev, 1981, p. 138—140), unde sînt oferite detalii, nu însă și materiale ilustrative, asupra mormintelor nomazilor de la Șevcenko (Pomazani) (raionul Ismail) (mormîntul 6 din curganul 2), Camenca (raionul Ismail) (mormîntul 1 din curganul 4) și Nerușai (raionul Tatarbuniar) (mormintele 54, 55, 62, 69—72, 77—119 și 83 din curganul 9, acestea din urmă nefiind exclus să aparțină tătarilor) (reg. Odessa), raportul de săpături publicat de I. V. Subbotin, A. N. Dzigovskij și V. N. Majorov (**Očrannye raskopki kurgana u s. Ogorodnoe, în Severnoe Pričernomor'e (Materialy po archeologii)**, Kiev, 1984, p. 104—106 și 111 ; fig. 1/5—7) unde sînt publicate alte două morminte (3 și 5 din curganul investigat în 1980) de la Ogorodnoe (raionul Bolgrad, reg. Odessa), raportul prezentat de S.M. Agul'nikov (**Kurgan epochi bronzy u s. Kaplany, în Kurgany v zonach novostoek Moldavii**, Chișinău, 1984, p. 95), unde este prezentat un mormînt (nr. 13) de la Caplani (raionul Suvorovo, R.S.S. Moldovenească) și volumul lui A. V. Gudkova și M.M. Fokčev (**Zemledel'cy i kočevniki v nizov'jach Dunaja I—IV vv. n.e.**, Kiev, 1984, p. 33—36 și 52), unde sînt amintite mai multe morminte „nomade tirzii” de la stația Zinelor (raionul Chilia, reg. Odessa) și alte două de același fel dintr-un curgan de la Calancia (raionul Ismail, reg. Odessa).

Pe lîngă aceste antichități turanice, consemnate într-un mod mai mult sau mai puțin corespunzător în literatura de specialitate, menționăm descoperirea recentă a unor morminte tumulare de călăreți nomazi turcici, deocamdată inedite, în 1984 la Matea (com. Matea, jud. Galați) (Săpături și informații Mihalache Brudiu) și în 1985 la Liești, jud. Galați) (Săpături și informații Mihalache Brudiu) și Roma (com. Roma, jud. Botoșani) (Săpături și informații Constantin Buzdugan), acesta din urmă fiind și cel mai nordic mormînt turanic cunoscut pînă în prezent în interfluviul Siret-Prut. Cu excepția mormîntului din movila de la Roma, de pe valea Cotîrgaciului, toate celelalte morminte amintite se masează în extremitatea meridională a Moldovei, în plină zonă de cîmpie, arealul preferat pentru traiul nomazilor de toate națiile. Descoperirile enumerate, fără să aducă date care să modifice concluziile privind răspîndirea și semnificația complexelor funerare ale neamurilor turcice de stepă, vin să confirme pe cele deja enunțate, relevîndu-ne totodată faptul că depistarea de numeroase alte vestigii ale migratorilor în spațiul extracarpatic românesc trebuie privită drept firească.

La prezenta addenda ținem să atașăm și o **corrigenda** la repertoriul complexelor funerare ale turanicilor din ținuturile de la nordul Dunării Inferioare. Din acest repertoriu se impune a fi exclus mormîntul de la Băneasa (jud. Galați), considerat, de altfel, și de noi de apartenență incertă (cf. **Realități etnice...**, p. 110). Întrucît sabia din inventarul mormîntului, păstrată la Muzeul județean de Istorie din Galați, este, după cum am fost recent informat de colegul M. Brudiu, de un tip proliferat printre sarmați, în mod firesc și mormîntul trebuie atribuit acestora și nu turanicilor.

În schimb, considerăm că nu există criterii suficiente de temeinice pentru a pune pe seama ungușilor mormîntul găsit la Frumușica (raionul Florești, R.S.S. Moldovenească) și, cu atît mai mult, de a trage pe baza acestei atribuirii concluzia că ungușii ar fi implantat garnizoane la răsărit de Carpații Orientali în secolele X—XI (cf. I. Fodor, **Zur Problematik der Ankunft der Ungarn im Karpatenbecken und ihrer Fortlaufenden Besiedlung, în Interaktionen des mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.—10. Jahrhundert. Symposium Nové Vozokany 3.—7. Oktober 1983**, Nitra, 1984, p. 100—102), deci după stabilirea lor în Pannonia.

Cercetarea amănunțită a vestigiilor turanicilor de la Dunărea de Jos își are utilitatea nu numai pentru cunoașterea trecutului acestor triburi, ci este de natură să arunce o altă perspectivă asupra evoluției societății românești, în vecinătatea cărora turanicii au viețuit vreme îndelungată, ca și asupra contactelor multisekulare stabilite între autohtoni și migratori.

LES POPULATIONS NOMADES TURQUES DANS LES RÉGIONS ROUMAINES
AUX X-e — XIV-e SIÈCLES :
APERÇU SYNTHÉTIQUE

R É S U M É

A commencer par le IV-e siècle le territoire du nord du Bas-Danube a connu pas mal de migrations des populations de race turque. Les dernières vagues de ces migrations ont été dues aux Petchénègues, aux Ouzes et aux Coumans, qui ont dominé du point de vue politique l'espace nord-pontique de la fin du IX-e siècle jusqu'à la grande invasion mongole de 1236—1242.

Dans les régions extracarpatiques roumaines on a identifié jusqu'à présent à peu près 150 tombes des Petchénègues, des Ohzes et des Coumans, dispersées surtout dans la zone de plaine et seulement en moindre mesure le long des rivières plus grandes qui traversent les contrées collinaires. Dans ces unités géographiques on rencontre aussi quelques hydronymes et toponymes d'origine turque archaïque. L'inventaire des tombes permet de tirer des conclusions intéressantes à propos de la stratifications sociale dans le cadre des communautés turques, ainsi qu'à propos de leurs croyances religieuses.

L'établissement des tribus touraniennes au nord du Bas-Danube a eu comme effet la mise à l'écart de la plupart de la population agricole de la zone de plaine. En échange celle-ci a continué à peupler les régions collinaires, recouvertes partiellement de forêts, qui ne présentaient pas d'intérêt pour les populations de steppe. Entre les Roumains et les Touraniens nomades se sont établis des contacts de toutes sortes sur le plan économique et politique. Cependant les grandes différences entre leur manière de vivre, ainsi que du point de vue ethnique et religieux ont entravé la réalisation d'un processus de fusion.

L'une des constatations importantes fournies par l'analyse du matériel archéologique mis à jour les dernières années est la persistance des groupes turcs au nord de l'embouchure du Danube après la formation de la Horde d'Or aussi. Ces groupes n'étaient plus indépendants, mais soumis aux chefs mongols locaux. Après la formation de l'Etat féodal de la Moldavie ils ont été repoussés à l'est du Dniestr, de même que les Mongols.

Traduit par MICHAELA SPINEI

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. La carte des découvertes de tombeaux des Touraniens des X-e — XIII-e siècles des régions roumaines.

A, découvertes certaines ; B, découvertes incertaines.

Fig. 2. Objets de l'inventaire funéraire des tombes de nomades touraniens de Pogonești (1, 2) et Banca (2—10).

Fig. 3. Objets de l'inventaire funéraire des tombes de nomades touraniens de Scăriștea (1), Bîrlad — „Parc“ (2), Berești (3), Pogonești (4), Umbrărești (5) et Moscu (6).

RAPORTURI ȘI INFLUENȚE POLITICE ȘI SPIRITUALE ÎN MOLDOVA
(SFÎRȘITUL SEC. XIV — ÎNCEPUTUL SEC. XV)

VASILE M. DEMCIUC

În perioada premergătoare momentului creării statului feudal românesc Moldova, constatăm o etapă aparte conturându-se în ceea ce privește capitolul cultural de însemnătate fundamentală pentru secolul al XIII-lea și al XIV-lea, și anume organizarea ecleziastică, și totodată felul în care zona de la răsărit de Carpați începe să fie cunoscută în mod precis, fie prezențe de monahi misionari sau de ierarhi, fie chiar monumente religioase, adăpostindu-i pe cei dinții.

Dacă istoria treptatei cristalizări și afirmări social-politice a feudalității laice, în frunte cu domnia, și-a găsit o atît de fidelă reflectare în arta construcțiilor sec. XIII—XIV, urmează, desigur, a vedea în ce măsură și o altă cristalizare esențială petrecută în societatea vremii, aceea a feudalității ecleziastice (înțelegînd prin aceasta, în mod precis, ierarhia strict organizată episcopală și mitropolitană) și-a avut ecoul în viața politică și în arta aceleiași epoci.

Avînd în vedere rolul aparte jucat de instituția bisericii¹⁾, mai ales la începuturile culturii feudale românești, atunci cînd, prin intermediul legăturilor ecleziastice, în primul rînd, prin evoluția și natura lor juridică s-au stabilit cel mai adesea și anume raporturi și influențe politice și spirituale, se impune de la început cercetarea conjuncturii începuturilor organizării ecleziastice ortodoxe într-o lume aparținînd geografic, politic și cultural Răsăritului european. Desigur că, pînă la instituirea unui ierarh canonic și legal legitimat în Moldova, toate cele cuvenite stepenei arhieresti în mijlocul credincioșilor să se fi săvîrșit de către unii episcopi și arhierici „itineranți“ a căror existență în Moldova este atestată încă din prima jumătate a secolului al XIII-lea. Astfel ne gîndim la Scrisoarea din 14 noiembrie 1234 a papei Grigorie al IX-lea (1227—1241) adresată către Prințul de coroană al Ungariei, Bela, prin care se plîngea că „niște pseudoepiscopi“ — trebuie să înțelegem că era vorba de episcopi ortodocși din neamul valahilor — acționează în cuprinsul episcopiei cumanilor din Vrancea²⁾.

Dacă înainte și după 1200 pătrunderea monahilor catolici era curentă dincoace de Carpați prin cistercieni, și apoi, în sec. al XIV-lea dominicanii și franciscanii au inseris un capitol aparte al istoriei ecleziastice pe pămîntul românesc stînd uneori aici și la originea unor vremelnice episcopate catolice, epoca sec. al XIV-lea a însemnat și afirmarea triumfătoare a Ortodoxiei în viața spirituală, în civilizația românilor.

Dificultățile prin care trecuse în a doua jumătate a veacului al XIV-lea papalitatea, în vremea așa-zisei „captivități“ de la Avignon (sfîrșită la 1377) și o dată cu „marea schismă a Occidentului“ și mai tîrziu cu „perioada conciliară pe de altă parte purtarea intereselor preponderente ale Ungariei lui Sigismund de Luxemburg spre problemele politicii centrale europene, sînt toate acestea hotărîtoare în problema ce ne interesează, și anume întărirea considerabilă în cursul celei de a doua jumătăți a veacului al XIV-lea a rolului și locului bisericii ortodoxe, a ierarhiei mitropolitane în Moldova ce deja avea capitala la Suceava.

Datorită progreselor multiple ale societății medievale timpurii românești nevoile de organizare ierarhică și în domeniul vieții spirituale au dus la apariția unor scaune episcopale și mitropolitane. Despre începuturile organizării ecleziastice ortodoxe, și:

¹⁾ Valentin Al. Georgescu, *Instituțiile statelor românești de sine stătătoare în Constituirea statelor feudale românești*, București 1980, p. 209—250 ; idem *Bizantul și instituțiile românești pînă la mijlocul sec. XVIII*, București 1989.

²⁾ *Documenta Romaniae Historica, D. Relații între Țările Române I, (1222—1456)* București, 1977 p. 20—21.

ritele pe care le deținem se leagă nemijlocit de istoria bisericească balcanică, a unor centre ce cuprindeau în acele vremuri principalele focare de viață spirituală din vecinătatea ținuturilor carpato-dunărene.

Cu privire la cele dintii momente ale unei biserici organizate instituțional în forme precise, s-au scris nu puține pagini³⁾, punând nuanțat în lumină condițiile multiple — politice și canonice — atât interne cât și externe, ce au dus la apariția ierarhiilor mitropolitane, făcându-se astfel trecerea spre o nouă etapă istorică, consemnând și începuturile unor instituții clericale, ce vor polariza veacuri la rînd preocuparea de cultură, și, de ce nu și modelînd în bună parte, ca pretutindeni în Europa vremurilor acelea, mentalitatea și sensibilitatea tuturilor păturilor societății feudale.

Rezultatele cercetărilor efectuate dovedesc din plin existența unei vieți bisericești la răsărit de Carpați într-o formă aparte, dar în nici un caz nu avea acel aspect primitiv de care vorbește Paul Henry⁴⁾, cel care considera că abia călugării lui Nicodim⁵⁾ au adus în Moldova prima organizare a vieții religioase; firește admitem existența unei rodnice colaborări la organizarea vieții bisericești la întemeierea unor cătării⁶⁾, dar în nici un caz primordial.

Pentru existența unui monahism la răsărit de Carpați înaintea celui de al VIII-lea deceniu al secolului al XIV-lea, atunci cînd știm că au fost organizate aici primele așezăminte călugărești cu un statut cunoscut, pledează dincolo de argumentele logice ce ne obligă a bănui prezența unor grupări monahale, ba chiar a unor sihăstri trăind într-un orizont modest de cultură, mai curînd populară, într-un ținut de veche viață creștină⁷⁾, cu păduri și locuri retrase, căutate cu predilecție de călugării orientali în prima vîrstă a evului mediu — și unele texte hagiografice balcanice ale timpului. Pe baza informațiilor din aceste texte hagiografice putem crede că unele ecouri ale traiului călugăresc de la Sf. Munte sau alte centre monahale sud-est europene, de la Paroreea, Chalcidia ori Kilifarewo, au putut răzbate și în zona de răsărit a Carpaților, încă înainte de întemeierea Mitropoliei de la Suceava, iar faptul că în textele recunoașterilor patriarhale erau menționați „sfinți călugări” și „ieromonahi” nu face decât să confirme fireasca ipoteză a existenței unui nivel de viață monahală carpato-dunăreano-pontică înainte de a avea primele dovezi scrise ale unui trai monahal românesc. Această viață călugărească trebuie să fi avut o netă înclinare spre ascetism și pustnicie, spre existența individuală, solitară dusă în reculere și meditație, spre ceea ce în limbajul ortodoxiei răsăritene grecești se numea „idioritmie”⁸⁾.

În Moldova sfîrșitului de veac al XIV-lea tendințele isihaste⁹⁾ nu vor fi lipsit în comportarea și modul de viață al monahilor autohtoni din schituri și mănăstiri, monahi care în vremea lui Alexandru cel Bun vor intra în contact direct cu gîndirea palamită prin intermediul unor opere teologice și a unor lucrări ce aparțineau literaturii hagiografice.

³⁾ N. Dobrescu, *Intemeierea mitropoliilor și a celor dintii mănăstiri din țară*, București 1906; N. Iorga, *Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericele românești în veacurile XIV—XV*, în A.A.R.M.S.I. s. II t. XXV 1913; idem, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, București 1929, vol. I p. 56—65; C. Marinescu, *Inițierea mitropoliilor din Tara Românească și Moldova*, în A.A.R.M.S.I. seria III, t. II 1924, p. 246—268; V. Laurent, *Aux origines de l'Eglise de Moldavie. Le Metropolitane Jeremie et Peveque Joseph*, în R.E.B. 1947, p. 158—171; C. C. Giurescu, *Intemeierea mitropoliei Ungrovlahiei*, în B.O.R. 7—10/1959 p. 573—697; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București 1980, vol. I, p. 239—269;

⁴⁾ Paul Henry, *Les eglises de la Moldavie du Nord des origines a la fin du XVI siecle, Architecture et peinture*, Paris 1930, p. 28—30.

⁵⁾ Ierom. Ștefan de la Tismana, *Viața prea cuviosului părintelui Nicodim Sfințitul*, ed. Iosif Bobulescu 1863; E. Turdeanu, *Les premiers ecritains religieux en Valachie: Pegoumene Nicodeme de Tismana et le moine Philotes*, în „Revue des etudes roumaines” II/1954 p. 114—144; E. Lăzăreanu, *Nicodim de la Tismana și cultura românească*, în „Romanoslavica” XI/1965 p. 237—284; V. Brătulescu, *Sfintul Nicodim de la Tismana*, în M. O. 5—6/1970, p. 387—398; Nestor Vornicescu, *Cuviosul Nicodim de la Tismana cătitor de sfinte locașuri*, în M. O. 11—12 1975.

⁶⁾ Veniamin Micle, *Despre monahismul românesc ortodox anterior secolului al XIV-lea*, în G. B. 3—4/1978, p. 200—317.

⁷⁾ Ierom. Ioanichie Balan, *Vetre de sihăstrie românească*, București 1982, p. 23.

⁸⁾ T. Bodogae, *Tradiția Sf. Munte în viața popoarelor ortodoxe*, în „Ortodoxia” 2/1953, p. 206—219.

⁹⁾ Intemeietorul mișcării isihaste a fost Grigore Sinaitul, un călugăr născut în Asia Mică, stabilit după 1325 la Paroreia. Mișcarea isihastă este încheată ca sistem, ca alcătuire a teologiei bizantine din sec. XIV. A vedea J. Meyendorf, *Gregoire Palamas, Defense des saintes hesychastes*, Louvain 1959; B. Tatakis, *La Philosophie Byzantine*, Paris 1959 p. 263—272; A. E. Tachias, *Le mouvement hesychaste pendant les dernieres decennies du XIV-e siecle*, în „Kleronomia” Tesalonie t. 6/1974 nr. 1. p. 113—132.

Asemenea înjghebări, trădînd o viață retrasă, departe de tunutul evenimentelor, a unor anahoreți ce preferau traiul solitar, idioritmie, în condițiile pe care le puteau oferi bisericele și chiliile săpate în stîncă, ori sculptate în lemn, nu mai puteau corespunde noii etape a traiului călugăresc pe care o inaugura la începutul deceniului al VIII-lea a secolului al XIV-lea, cunoscutul reorganizator al vieții monahale, Nicodim, originar din eclectica lume a Macedoniei.

Un act patriarhal din 1395 arătează de două mănăstiri aflate în Mavrovlahia¹⁰⁾, iar în 1398 este amintită mănăstirea Pobrata¹¹⁾, la care se vor adăuga apoi altele, întemeiate cu ajutorul direct al mitropolitului de la Suceava. Toate acestea vor deveni ulterior adevărate centre de cultură, ce continuau preocupările cărturărești de profundă coloratură teologică din mediul grecesc din sudul Dunării și Constantinopol¹²⁾.

Însemnătatea rînduieilor ecleziastice la începuturile istoriei statului feudal românesc independent Moldova, împrejurarea că în mare parte tocmai prin ele lumea medievală românească intra definitiv în conștiința Ortodoxiei europene răsăritene și de sud-est, după cum prin unele curente și doctrine de puternică coloratură teologică¹³⁾ găseau notabile ecouri în lumea Moldovei, explicînd și ponderea pe care o au atît pentru istoricul de artă și cultură, monumentele bisericești ivite în Moldova secolului al XIV-lea.

Vorbînd despre începuturile organizării ecleziastice superioare a Moldovei atenția cercetătorilor a fost îndreptată și asupra bisericii Sf. Nicolae din Rădăuți — cea mai veche ctitorie de piatră din Moldova — biserice care ilustrează un moment social și artistic precis: cel al încheierii domniei și al socotirii voievodului maramureșean drept „primul feudal laic” al țării.

S-a încercat a se acredita ideea potrivit căreia prispa de piatră așezată în interiorul hemiciclului altarului de la biserica Sf. Nicolae din Rădăuți¹⁴⁾ ca fiind o dovadă a sintronului rezervat autorităților bisericești amintind de sintronurile rezervate înalților preoți ai vechilor bazilici creștine. Cercetările ulterioare însă, au dovedit că această prispa arhierescă intersectează pictura murală originală a bisericii, deci este ulterioară¹⁵⁾, mai mult chiar, s-au identificat unele urme ale unei biserici de lemn peste care s-a construit actuala biserică de piatră.

Prezența acestei prispe arhieresti, putea fi o dovadă, dar nu singură, că în timpul lui Bogdan I, pe lângă acesta era o față bisericească înaltă ca grad, care să „slujească la curte, să hirotonisească preoți, să sfințească biserici”¹⁶⁾ sau cum era în Tara Românească¹⁷⁾ cîrmuită de Nicolae Alexandru Basarab, contemporanul lui Bogdan I.

Biserica Ortodoxă de la răsărit de Carpați, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea era indirect sub egida confesională a înaltului for spiritual de la Constantinopol¹⁸⁾, autoritatea patriarhului ecumenic fiind exercitată prin instanțele ierarhice inferioare cu sedii în vecinătatea Moldovei. Pentru nordul Moldovei, organizarea cultului și a instituțiilor corespunzătoare depindea de Episcopia de Halici¹⁹⁾. Subordonarea bisericii din Moldova față de Episcopia de Halici²⁰⁾ s-a accentuat după cons-

¹⁰⁾ Eudoxiu Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIV/1 nr. 41.

¹¹⁾ D.I.R. A. Moldova I nr. 4.

¹²⁾ J. Jufu, *Mănăstirea Moldovița-centru cultural important din perioada culturii române în limba slavonă*, în M.M.S. 7/1933, p. 420—433;

¹³⁾ Răzvan Theodorescu, *Un centru de artă de la Dunărea de Jos*, București 1976 p. 192 și urm.

¹⁴⁾ G. Balș, *Bisericele lui Ștefan cel Mare*, în B.C.M.I. 1925, p. 158—160; N. Grigoraș, I. Caproșu, *Biserica și mănăstiri vechi din Moldova pînă la mijlocul sec. XV*, București 1968, p. 9—19; x x x, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București 1953, p. 249—254.

¹⁵⁾ V. Vătășianu, *Probleme privind arhitectura Moldovei și a Țării Românești din veacul al XIV-lea*, în B.M.I. 1972, nr. 2. p. 60—61. Petru Rezus insistă asupra existenței unei mitropolii la Rădăuți. cf. P. Rezus, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți (pînă în 1910)*, București 1975, p. 38 și urm.

¹⁶⁾ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 258.

¹⁷⁾ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 679; N. Șerbănescu, *Mitropolia Ungrovlahiei*, în B.O.R. 7—10/1959, p. 722—826; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 240—256.

¹⁸⁾ Secunul patriarhal de la Constantinopol ocupa primul loc între patriarhiile apostolice ale Răsăritului, urmat de Alexandria, Antiohia, Ierusalim, ceea ce îi conferea însemnate de mare putere politică în S—E Europei, dar înainte de toate de mare putere în cele ecleziastice.

¹⁹⁾ M. Sesan, *Organizarea bisericească veche carpatică*, în M. A. 5—6/1959, p. 397—378.

²⁰⁾ Episcopia de Halici este atestată pentru prima dată în 1157; în 1371 Patriarhia ecumenică reprezentată prin Filote patriarhul, acceptă înființarea mitropoliei Halicului. A vedea pe larg, H. Baumgarten, *Chronologie ecclesiastique des Terres Russes du X-e au XIII-e siecle*, în „Orientalia Christiana” 1/nr. 58; Roma 1930.

tituirea statului feudal românesc independent Moldova, și mai ales după ce în 1387 Petru I. Mușat recunoștea suzeranitatea Poloniei.

Depunerea în septembrie 1387 a omagiului Coroanei lui Jagello, de către Petru I Mușat trebuie înțeles în strînsă legătură cu conjunctura internațională a vremii²¹⁾. Prin actul din septembrie 1387 Petru I Mușat optase pentru o vasalitate care „trebuie înțeleasă în sensul medieval apusean al ei, nu ca o știrbire de libertate sau îngrădire a autorității domnești în interior și exterior, neavînd din acest punct de vedere nimic comun cu vasalitatea față de Ungaria, care o precedase și nici cu cea față de Poartă, care o va suprapune și succeda²²⁾).

Prin actul din septembrie 1387, Moldova intra în sistemul de alianțe al regatului polono-lituanian, sistem ce părea să ofere garanții suficiente pentru apărarea țării de pretențiile regatului maghiar, care înțelegea suzeranitatea nu ca o legătură vasalică ci ca o presiune de fapt; tocmai grație acestei înțelegeri Petru I. Mușat a putut juca rolul de mijlocitor între Mircea cel Mare și regele Poloniei, ajutîndu-l la încheierea la 20 ianuarie a tratatului de la Radom²³⁾.

Deși Moldova nu avea o ierarhie bisericească recunoscută de Patriarhia de Constantinopol, și poate tocmai de aceea, după cum și pentru a ieși dintr-o situație politică neclară, care trebuia să ducă la recunoașterea sa ca domnitor și de către ceilalți conducători de state suverane, predecesorul lui Petru I Mușat, Lațcu Vodă (1365—1374²⁴⁾) a mers pe calea deschisă de împăratul bizantin Ioan al V-lea Paleologul (1341—1376; 1379—1391) cel care în 1369 călătorind la Avignon accepta condițiile cerute de suveranul pontif: anume anularea schismei dintre Biserica Ortodoxă și cea Catholică.

Urmărind probabil recunoașterea sa ca suveran de către papă, și prin aceasta implicit de către Polonia și Ungaria catolică, Lațcu începe înainte de 1370 tratativele pentru convertire la catholicism²⁵⁾.

Astfel Lațcu trimite la papa Urban al V-lea doi frați minoriți, pe Nicolae de Mehlsack și Pavel de Schweidnitz, spunînd că „deși el și cu poporul său sînt ereștini, sînt însă schismatici și doresc să se întoarcă la credința adevărată”, cerînd să scoată Moldova de sub jurisdicția episcopului de Halle și să înființeze un episcopat catolic la Siret. În această situație papa Urban i-a înștiințat pe arhiepiscopii din Praga, Breslaw și Cracovia că „ducele Moldovei” mai dorește în afară de trecerea sa la „credința adevărată” ridicarea orașului Siret, capitala Moldovei la acea dată, la rangul de *civitas*²⁶⁾. La 9 martie 1371 papa rînduiește în orașul Siret ca episcop pe minoritul Andrei Iastrzebiec de Cracovia²⁷⁾. Jurisdicția episcopului catolic din Siret s-a întins asupra întregii Moldove, cu toate că în Moldova mai funcționa încă, se pare mai mult formal Episcopia Milcoviei, ce se afla sub jurisdicția ierarhiei catolice din regatul maghiar²⁸⁾.

În răspunsul din 25 ianuarie 1372, papa însuși scria domnitorului Moldovei, „nobilis vir Laczko dux Moldovaiensis patrium seu nationis Wlachie”²⁹⁾ felicitîndu-l

²¹⁾ În vremea aceea asemenea raporturi feudale erau un lucru natural și se întîlneau des în Europa. Marii feudali erau, fiecare, vasalii altora, cu excepția stăpînului suprem, regele sau împăratul, care era nu numai suveranul ci și suzeranul tuturor.

²²⁾ Stefan S. Gorovel, *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a sec. XIV*, în A.I.I.A.I. 1979, p. 212; idem, *Armoires et rapports politiques le „cas” moldave au XIV-e siècle*, în R.R.H. 2/1984, p. 117—128.

²³⁾ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București 1944; p. 223—282; Dinu C. Giurescu, *Politica externă a Țării Românești sub Mircea cel Bătrîn*, în *Pagini din trecutul diplomației românești*, București 1966, p. 54—75. N. Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, București 1981, p. 77—132—134; Petru I Mușat a acționat în planul diplomației europene în așa fel încît „și-a fixat orientarea în funcție de interesele proprii și a utilizat rivalitatea ungaro-polonă pentru a dobîndi cea mai avantajoasă situație cu putință”. A vedea S. Papacostea *De la Colomeea la Codrul Cosminului, Poziția internațională a Moldovei la sfîrșitul secolului al XV-lea*, în „Romanoslavica” 1976, p. 525; Veniamin Ciobanu, *Țările române și Polonia în secolele XIV—XVI*, București 1985; p. 15—20; C. Rezachevici, *Mircea cel Bătrîn și Moldova*, în R. I. B 1986 p. 746—769.

²⁴⁾ N. Grigoras, *Tara Românească a Moldovei de la întemeierea statului pînă la Stefan cel Mare (1359—1457)*, Iași 1978 p. 35—42; Lia Bătrina, Adrian Bătrina, *Mărturie heraldice cu privire la începuturile statului feudal independent Moldova*, în *Constituirea...* p. 195—208; idem, *Lațcu Vodă*, în „Magazin Istoric” 2/1986, p. 23.

²⁵⁾ Ghe. Moisescu, *Catholicismul în Moldova pînă la sfîrșitul veacului al XIV*, București 1942, p. 48 și urm.

²⁶⁾ Hurmuzachi, *Documente*, vol. XIV/p. 160.

²⁷⁾ C. Auner, *Episcopia de Siret (1371—1388)*, în „Revista catolică” 1913, p. 226—245. I. Sabău, op. cit. p. 235; afirmă că minoritul Andrei a început să activeze la Siret încă din 1370.

²⁸⁾ Gh. Moisescu, *Catholicismul în Moldova...* p. 48 și urm.

²⁹⁾ Hurmuzachi, op. cit. p. 160.

pentru „întoarcerea la religia catolică, astfel ne pare rău de femcia ta, care stăruiește în rătăcirile vechi”.

Faptul că Doamna Ana și fiica sa Anastasia au rămas în continuare în credința bisericii ortodoxe, și că Lațcu Vodă este îngropat în biserica Sf. Nicolae — Rădăuți —³⁰⁾ și nu în cea catolică de la Siret, ne dă dreptul să credem că trecerea lui Lațcu la catholicism a fost mai mult un gest politic decît un gest pornit dintr-o convingere.

Răspîndirea catholicismului în Moldova n-a avut rezultatul atît de mult dorit de Scaunul Pontifical³¹⁾. În scurta sa domnie, doar opt ani, Lațcu a știut să mențină independența tînărului stat feudal românesc de la răsărit de Carpați, și să stăvilească tendințele de cîtopire exprimate atît de feudalitatea polonă cît și de cea maghiară, tendințe îmbrăcate în haina luptei pentru răspîndirea credinței catolice.

După crearea Mitropoliei Ungrovlahiei în 1359 este probabil ca între biserica muntenească și cea din Moldova meridională să se fi instituit anumite raporturi ierarhice³²⁾ fără să înțelegem prin aceasta faptul că în Moldova biserica era divizată.

Ceea ce știm sigur este faptul că la mijlocul secolului al XIV-lea clerul ortodox din satele și tîrgurile Moldovei ținea ierarhic de Episcopia Haliciului după cum cei din Țara Românească țineau înainte de 1359 de Tirnovo și în unele cazuri de Vicina³³⁾.

Menționarea unui mitropolit al Moldovei între 1381—1386³⁴⁾ poate fi considerată o inițiativă a Patriarhiei de Constantinopol în cadrul contrapropagandei ortodoxe față de catholicismul polon³⁵⁾. În același spirit trebuie înțeleasă și transformarea mănăstirii maramureșene Sf. Arhangheli din Perii Maramureșului în stavropighie a patriarhiei de Constantinopol în august 1391³⁶⁾. În gramata patriarhului ecumenic Antonie al IV-lea din august 1391 prin care mănăstirea Sf. Arhangheli se făcea stavropighie patriarhală, se vorbește de acei „arhierii locali” dintre care de bună seamă unii au activat și în nordul Moldovei³⁷⁾.

Paralel cu această inițiativă a Patriarhiei de Constantinopol, domnitorul Petru I Mușat s-a adresat mitropolitului Antonie al Haliciului, cu rugămintea de a-i hirotoni

³⁰⁾ Cercetările arheologice efectuate între 1974—1977 la Biserica Sf. Nicolae Rădăuți, în mormintul lui Lațcu, au scos la iveală între altele și urme ce ar putea reprezenta stema domnitorului alcătuită dintr-un scut avînd drept mobilă capul de lup și ca timbru un coif împodobit cu două coarne recurbate. A vedea Lia Bătrina Adrian Bătrina, *Mărturie heraldice...* p. 195—208; idem, *Lațcu Vodă*, în „Magazin Istoric” 2/1986, p. 20—22.

³¹⁾ Reacția maselor împotriva Bisericii Catolice a fost grăbită și de faptul că în 1370 papa Urban al V-lea trimitea 25 de călugări minoriți în părțile Lituaniei și Valahiei spre a face prozelitism. În 1374 papa Grigore al XI-lea informat că în părțile despre țări sînt mulți români cu orientări spre catholicism, dar nemulțumiți de preoții unguri. Astfel cere arhiepiscopului Ungariei să le numească pentru aceștia ca episcop pe Antonio de Spoleto cunosător al limbii române. I. Mihaly, *Diplome maramureșene din secolul XIV—XV*, Sibiu 1960, p. 72.

³²⁾ M. Lascaris, *Joachim metropolite de Moldavie et les relations de l'eglise Moldave avec le Patriarchat de Pec et l'archeveque d'Archris au XV-e siecle*, în B.S.H. 1927, p. 136—142.

³³⁾ I. Rămureanu, *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea Ortodoxiei în timpurile românești*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturie istorice și monumente de artă creștină*. Galați 1977, p. 149—169.

³⁴⁾ A vedea Jean Darrouzes, *Ekthesis nea, manuel des pittakia du XIV siecle*, în R.E.B. 2/1969 p. 29—31. În această listă a mitropoliilor, alcătuită către sfîrșitul secolului al XIV, și datată de către V. Laurent 1 sept. 6985 (1386) Patriarhia ecumenică cunoștea destul de bine situația din acei ani din Moldova, inserîndu-se astfel următoarele știri: „S-au făcut în vremea noastră în un mitropolit la Vidin și altul în Maurovlahia”. A vedea pe larg Jean Darrouzes, *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitane*, Paris 1981, p. 418, n. 20; V. Laurent, *Aux origines de l'eglise...* p. 163.

³⁵⁾ V. Laurent, *Aux origines de l'eglise...* p. 163, Jean Darrouzes, *Les registres des actes du Patriarchat de Constantinopol*, vol. I. *Les Actes des patriarches fasc. VI, Les registres de 1377—1410*, Paris 1979, n. 2921, p. 185—186; V. Laurent arată că acest privilegiu de numire a unui mitropolit aparține exclusiv împăratului sau patriarhului și sinodului său”. Asupra rolului pe care îl avea în epocă împăratul în materie ecleziastică a vedea V. Laurent *Les droits de l'empereur en matiere ecclesiastique. L' accord de 1380/1382*, în R.E.B. 13/1955, p. 5—20 Jean Darrouzes afirmă clar: „crearea Mitropoliei Moldovei este o inițiativă a Patriarhului de Constantinopol, contrar cu ceea ce s-a petrecut în Țara Românească, autoritățile locale din Moldova nu au solicitat primii această înființare”. Jean Darrouzes, *Regestes...* p. 185—186.

³⁶⁾ În gramata patriarhului ecumenic Antonie al IV-lea din august 1391 prin care mănăstirea Sf. Arhangheli din Perii Maramureșului se făcea stavropighie patriarhală, se vorbește de „arhierii locali” dintre care de bună seamă, unii au activat și în Moldova. Mitropolitului Dosoftei îi datorăm o copie a gramatei patriarhului ecumenic prin care se acordă calitatea de stavropighie mănăstirii maramureșene. A vedea Marin Popescu Spineni, *Procesul mănăstirilor închinat*, București 1930; *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, IV, București 1982, *Scriptores et acta imperii byzantini saecularum IV—V*, București 1982, p. 230—233;

³⁷⁾ *Fontes Historica Daco-Romaniae*, ... p. 230—233;

doi episcopi ortodocși aleși de el: Iosif pentru Cetatea Albă, Meletie pentru Rădăuți³⁸⁾.

În 1382 Haliciul trece sub directa administrație ungară, considerat ca proprietate a Casei de Anjou. Pentru a evita o dependență, fie ea chiar și prin filieră ecleziastică față de coroana ungară, Petru I Mușat se vede nevoit să ridice Episcopia de Asprocastron la rangul de mitropolie, să transfere titularul acesteia la Suceava — devenită deja centru politic și administrativ al țării, și care trebuia să devină și centru vieții religioase a Moldovei.

Problema care se pune este stabilirea datei când episcopul Josif I Mușat este ridicat la rangul de mitropolit și adus la Suceava. Patriarhia de Constantinopol în septembrie 1386 numise deja în Cetatea Albă ca episcop pe Teodosie³⁹⁾. Deci înainte de 1386 sau poate chiar în același an Josif Mușat este adus la Suceava, și instalat. În sprijinul acestei idei credem că vine și faptul că domnitorul Petru I Mușat depune în septembrie 1387 omagiul Coroanei lui Jagello despre care am amintit, aceasta fiind un „acte de prudence pour le cas ou les nouveaux maîtres Catholiques de la Galicie auraient tenté un imixtion par cette voie, dans les affaires de la Moldavie“⁴⁰⁾.

Faptul că domnitorul Moldovei Petru I Mușat a cerut ca Josif I să fie hirotonit ca episcop de Cetatea Albă — așezare cu multiple și tradiționale legături cu cosmopolita lume pontico-bizantină-geneveză — dovedește că acest oraș era deja în stăpânirea domnitorului Moldovei. Este vorba de **Cetatea Albă** de la gurile Nistrului, cetate cunoscută în evul mediu sub mai multe denumiri: **Maurocastron**, **Asprocastron**, **Belgorod**, **Akerman**. Diversitatea nomenclaturii acordate de izvoarele medievale cetății de la gurile Nistrului a făcut ca unii istorici să considere acest lucru ca o dovadă grăitoare în favoarea existenței mai multor localități distincte⁴¹⁾.

Este vorba desigur de Cetatea Albă de la gurile Nistrului, și nu o altă așezare undeva situată prin Peninsula Crimeia, ori pe undeva în zona Kievului⁴²⁾. Într-un recent studiu se vorbește despre **Asprocastronul Crimeii** atunci când se vorbește de aducerea moaștelor Sf. Ioan cel Nou⁴³⁾. Într-o altă lucrare referitoare tot la aducerea moaștelor Sf. Ioan cel Nou se propune identificarea Cetății Albe în **Bosforul Cimerian**⁴⁴⁾. Ori în Bosforul Cimerian — strâmtoarea Kerci de astăzi — se află Cetatea Capul Alb, ceea ce evident este cu totul altceva.

În lucrarea „Mucenicia Sf. Ioan cel Nou“ scrisă de Grigore Tamblac⁴⁵⁾, cu prilejul aducerii moaștelor sfintului la Suceava se dau suficiente dovezi pentru a localiza Cetatea Albă în sudul Basarabiei. Dacă Cetatea Albă — locul unde a suferit moarte de martir negustorul din Trapezunt s-ar fi aflat în Crimeia, relicvele sale ar fi trebuit transportate cu o corabie în drumul lor spre Moldova. Ori în lucrarea sa Grigore Tamblac nu consemnează așa ceva; aflăm doar că pentru preluarea moaștelor domnitorul a trimis oaste numeroasă. În lucrarea sa Tamblac nu amintește de vreo trecere a armatei lui Alexandru cel Bun prin stepele nord pontice, ceea ce n-ar fi intrunit asentimentul tătarilor, cu care Moldova nu întreținea relații prea bune⁴⁶⁾.

³⁸⁾ Nu era un caz aparte. Cazimir cel Mare (1333—1370) în 1370, apoi Olgierd ducele Lituaniei (1354—1377) înainte de 1375 solicită patriarhului ecumenic Filotei de Constantinopol în a doua arhipăstorie 1364—1376, să se aprobe crearea unor centre mitropolitane ortodoxe în teritoriile stăpânite de ei.

³⁹⁾ V. Laurent, *Contribution a l'histoire des relations de l'Eglise Byzantine a l'Eglise roumaine au debut du XV-e siecle*, București 1945, p. 14. . .

⁴⁰⁾ Ștefan S. Gorovei, *Aux debuts des rapports moldo-byzantins*, în R. R. H. 3/1985 p. 20.

⁴¹⁾ C. C. Giurescu, *Tirguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București 1967, p. 200—209. Victor Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, București 1982, p. 218—225; 234—237; 328—330.

⁴²⁾ Pecenegi-cumanii numeau Kievul, Menkerman adică Marea Cetate. Se pare că tot ei au numit Cetatea Albă Akerman, Vezi N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București 1899, p. 11—22. G. Petrowicz, *I primi due Arcivescovi armeni di Leopoli*, în „Christiana Periodica“ XXXIII, 1967, p. 115. n. 3. arată că Mankrman nu este Cetatea Albă ci Kievul.

⁴³⁾ Dan Zamfirescu, *Accente și profiluri*, București 1983, p. 37—49.

⁴⁴⁾ P. S. Năsturel, *Une pretendue oeuvre de Gregoire Tamblac: Le Martyre de St. Jean le Nouveau*, în *Actes du premier congres international des etudes balkaniques et sud europeennes*, VII, 1971, p. 345—351.

⁴⁵⁾ P. Rusev, *Gregoire Camblak en Roumanie et dans l'ancienne litterature-roumaine*, Sofia 1966; K. Mecev, *Grigore Tamblac*, Sofia 1969; idem, *Le martyrium de Jean le Nouveau d' Akerman et son auteur*, în „Bizantino-Bulgarica“.

⁴⁶⁾ I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București 1935; idem, *Contribution a l'histoire de Cetatea Albă*, în B.S.H. 1927 p. 31.

Așadar Petru I. Mușat cere ca Josif I. Mușat să fie recunoscut ca episcop de Cetatea Albă unde deja era o episcopie⁴⁷⁾ și apoi îl aduce în Suceava.

Cînd, în septembrie 1386, Patriarhia de Constantinopol numise deja în Cetatea Albă ca episcop pe Teodosie, Petru I. Mușat intervine din nou la Antonie al Haliciului, nevrînd ca ierarh în Cetatea Albă un străin, ci un autohton, în acel oraș care era un mozaic de neamuri și proaspăt inclus în granițele Moldovei⁴⁸⁾.

Patriarhul Nil (1380—1388) a refuzat categoric să recunoască pe cei doi vlădici hirotoniți de Antonie al Haliciului. Printre cauzele refuzului categoric al patriarhului credem că a fost atît originea română a celor doi ierarhi⁴⁹⁾, dar mai ales teama ca noua mitropolie să nu urmărească o autocefalie față de Patriarhie. Să nu uităm apoi că în vara anului 1389 Patriarhul Antonie al IV-lea în prima sa arhipăstorie scrisă în Moldova carte în legătură cu numirea unui episcop armean în Moldova⁵⁰⁾.

Cînd în 1391 Teodosie s-a prezentat în Moldova pentru a ocupa scaunul chiriarhal, Petru I Mușat l-a întîmpinat justificîndu-i că țara are mitropolit⁵¹⁾. În 1392 Patriarhia desemna pe Jeremia pentru scaunul mitropolitan al Moldovei; dar și acesta trebuia să renunțe, nu înainte de a arunca anatema tuturor locuitorilor țării. Prin serisoarea patriarhală se comunica la Suceava aprobarea excomunicării aruncată de Marea Biserică asupra domnitorului și locuitorilor, pentru că îi susținea pe cei doi ierarhi⁵²⁾. Aceste drastice măsuri s-au luat ca urmare a faptului că, după opinia Patriarhiei Ecumenice, — în viața bisericească a Moldovei era vorba de o „apostazie“ iar Josif I și Meletie erau considerați „adulteri“.

Aceasta se întîmplă înainte de 1393, pentru că în martie 1393 Jeremia participa la lucrările sinodului patriarhal de la Constantinopol, semnînd ca „smeritul mitropolit al Mavrovlahiei“⁵³⁾.

După 1393 în urma căderii țaratului bulgar de la Tirnovo sub turci⁵⁴⁾ Patriarhia de acolo a fost desființată, iar patriarhul Eftimie trimis în exil. Biserica bulgară ajunge sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol, care trimitea la Tirnovo — ca locotenent de mitropolit tocmai pe Jeremia, dîndu-i îngăduința de a „săvîrși acolo, toate cîte se cuvin arhieriei“, în afară numai de instalarea în scaunul sfîntului synthron⁵⁵⁾. Cu aceasta misiunea lui Jeremia în Moldova se poate socoti încheiată, deși el continua să se întituleze mitropolit al Moldovei⁵⁶⁾ refuzînd să facă „paresis și din exilul său a cerut să fie repus pe scaunul său“⁵⁶⁾.

După urcarea pe tronul Moldovei a lui Ștefan I (1394—1399) s-au făcut încercări de ambele părți pentru stingerea neînțelegerilor dintre Moldova și Patriarhia ecumenică.

În primăvara anului 1395, Ștefan I Mușat a trimis la Constantinopol o solie în frunte cu protopopul Petru din Suceava, cu daruri și scrisori către patriarh rugîndu-l să ridice anatema aruncată cu cîțiva ani înainte și să recunoască pe Josif și pe Meletie ca ierarhi canonici în Moldova. Patriarhul însă refuză categoric recunoașterea celor doi ierarhi moldoveni, pe care îi chema la Constantinopol spre a fi judecați de sinodul patriarhal⁵⁷⁾.

Este de reținut faptul că în urma întrevederii, patriarhul numea pe protopopul Petru ca „dichiu“ adică împuternicit sau mai bine zis reprezentant al său la conducerea treburilor mitropoliei, fixîndu-i aproape aceleași atribuții ca și unui ierarh cu excepția hirotoniilor, ce urmau să fie săvîrșite de arhieriei din eparhiile vecine⁵⁸⁾.

⁴⁷⁾ În timpul domniei lui Andronic Paleologul (1282—1328) între cele șapte eparhii din Rusia Mică se afla și Asprocastron, alături de Hallei, Vladimir, Premisl, Luțk, Yurov, Holm. Unul dintre ierarhii Cetății Albe, episcopul Chiril de Asprocastron, participa în 1345 la alegerea episcopului de Smolensk. A vedea Dr. Jan Pijalek, *Sredniowieczne biskupstwa Koscioła Wschodniego na Rusii i Litwii*, în „Kwartalnik historyczny“ 1896 nr. 10, p. 491—494.

⁴⁸⁾ P. Parasca, *Iz istorii ranni moldovsko-russii svazi*, în „Buletinul Academiei de Științe a R.S.S. Moldovenesti“, Chișinău, 1970, p. 43—49. Serban Papacostea, *Inceputurile politicii comerciale a Țării Românești și Moldova (sec. XIV—XVI) Drum și stat*, în S.M.I.M. 1983, p. 35—49.

⁴⁹⁾ N. Crețulescu, *Istoria Sf. Mănăstiri Rișca, Fălcieni 1903*, p. 13—18; Sc. Porcescu, *Josif cel dintîi mitropolit cunoscut al Moldovei*, în M.M.S. 3—4/1 1964 p. 126—139.

⁵⁰⁾ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Aux debuts des rapports. . .* p. 188—189.

⁵¹⁾ J. Miclosch, J. Muller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, Viena 1861, p. 531.

⁵²⁾ Ștefan S. Gorovei, *Aux debuts des rapports. . .* p. 186—187.

⁵³⁾ F.H.D.R. p. 234; 235; n. 36.

⁵⁴⁾ X x X, *Istoria na Balgaria*, I, Sofia, 1964, cap. I.

⁵⁵⁾ F.H.D.R. p. 238—239, nr. 44.

⁵⁶⁾ V. Laurent, *Aux origines de l'Eglise de Moldavie. . .* p. 164—165.

⁵⁷⁾ Hurmuzaki, — Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIV/1 București 1915, p. 22.

⁵⁸⁾ A vedea pe larg în F.H.D.R. p. 244—251, nr. 48—49.

În toamna anului 1395, patriarhul ecumenic în înțelegere cu împăratul Manuil al II-lea Paleologul (1391—1405) a trimis pe mitropolitul Josif de Metilene (Mythilene) în părțile Mavrovlahiei unde poporul se afla sub anatemă. Patriarhul poruncește mitropolitului de Metilene ajuns la Suceava să nu facă nimic în privința ierarhilor dar cu privire la credințioși, îi dădea dezlegare „să facă cum va socoti mai potrivit, păzind însă și rînduiala canonică“ deoarece numai așa vor dobîndi întărire măsurile pe care le va lua“. Dar nici protopopul Petru și nici Josif de Metilene nu și-au putut îndeplini misiunea⁶¹. Prelatul lesbiot era sfătuit să țină seama de instrucțiunile primite și să îndeplinească toate cu multă sîrguință ca să iasă din această problemă ca un bărbat înțelept și cu simț practic⁶².

În ianuarie 1397 patriarhul ecumenic trimite ca dichiu și exaric în părțile Haliciului pe mitropolitul Mihail de Betleem, avînd și misiunea de a încerca o rezolvare a situației bisericii Moldovei, a-i îndepărta pe cei doi episcopi locali, considerați „pierzători de suflete și împrăstietori ai turmei sufletești“⁶³. Dar și misiunea mitropolitului Mihail de Betleem nu a atins scopul scontat de Patriarhia de Constantinopol, care ridică anatema aruncată asupra preoților și credincioșilor, menținînd-o asupra boierilor „pricinuitori ai nesupunerii“⁶⁴.

Concomitent intervine și mitropolitul Kiprian unchiul lui Grigore Țamblac în vederea stingerii neînțelegerii între Patriarhie și Mitropolia Moldovei. În ianuarie 1397, patriarhul ecumenic răspunde mitropolitului Kiprian arătîndu-i că și el este mîhnit de situația bisericească din Moldova, asigurîndu-l că „nu va neglija să îndrepte lucrurile“ dar în același timp îl și avertiza că Jeremia nu poate să fie îndepărtat căci s-ar încălca sfintele canoane⁶⁵.

Așadar la începutul secolului al XV-lea ne aflăm în fața a două momente majore ale civilizației medievale moldovenești: cel al începuturilor pline de căutare, de opinii, și cel al afirmării strălucite, printr-o originală sinteză în a doua jumătate a secolului al XV-lea în vremea lui Ștefan cel Mare.

În vara anului 1401, o delegație de boieri trimisă de Alexandru cel Bun se afla la Constantinopol, cu scopul mărturisit să informeze clar Patriarhia că Josif era localnic, înrudit cu domnitorul, și că nu fusese consacrat ca episcop de ierarhul de la Ohrida, ci de mitropolitul Haliciului, cerînd cu alte cuvinte recunoașterea canonicității hirotonirii. Este posibil ca în această delegație să fi fost și preotul Isidor, care încă din anul 1401 se afla deja la Constantinopol⁶⁶.

Pentru a obține informații suplimentare patriarhul Matei trimite o delegație în Moldova, compusă din Grigore Țamblac și Manuel Arhonul⁶⁷ delegație care purta și gramata de confirmare a instalării lui Josif Mușat ca Mitropolit al Moldovei cu reședința în Suceava să „slujească și să sfințească și să facă toate ca un adevărat mitropolit“⁶⁸. Trebuie să recunoaștem însă că cercetarea patriarhală era mai mult formală, căutînd să salveze prestigiul Patriarhiei care în final trebui să cedeze, încheindu-se astfel dezbinarea care dăinuia între Biserica Moldovei și Patriarhia ecumenică. În acest fel după cercetarea făcută de cei doi apocrisari patriarhali lămuriri asupra situației bisericești din Moldova. Mitropolia Moldovei primea binecuvîntarea de funcționare din partea Patriarhiei ecumenice, ce reprezenta supremul izvor de legitimitate în ordinea ecleziastică, pentru întreaga creștinătate răsăriteană.

Din pămîntul de puternică înfrîurire a civilizației bizantino-baleanice din Cetatea Albă unde rezidase o vreme Josif Mușat în 1402 au fost aduse la Suceava „în mitro-

⁶¹ N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*. . . p. 61—62.

⁶² F.H.D.R., p. 250—251, nr. 50, N. Șerbănescu, *Mitropolia Ungrovlahiei*, în B.O.R. 7—10, 1959, p. 740—741.

⁶³ Hurmuzaki, op. cit. p. 25—27.

⁶⁴ idem, p. 27—28.

⁶⁵ F.H.D.R., p. 256—257.

⁶⁶ N. Popescu, *Preotul Isidor Moldoveanul la Constantinopol mai 1401*, în B.O.R. an LXI, p. 3—12; idem, *Preotul Isidor Moldoveanul, dirz preot, mai 1401, în Preoți de mir adormiți în Domnul*, București 1942, p. 26—38.

⁶⁷ R. Constantinescu, *Note, privind istoria bisericii române din secolul XIII—XV*, în S.M.I.M. 1973, p. 186—190.

⁶⁸ Hurmuzaki, op. cit., p. 35.

polie cu mare cinste și litie⁶⁹) moaștele Sf. Ioan cel Nou⁶⁸) negustorul trapezuntin înmărturisit cu nici măcar un secol în urmă, devenit curînd adevăratul „patron și ocrotitor al Moldovei“. Menționarea cu acest prilej a Mitropoliei de la Suceava, cu sediul în biserică azi complet refăcută a Mirăuților, unde moaștele Sf. Ioan cel Nou au stat pînă la sfîrșitul veacului al XVI-lea cînd au fost mutate în biserică Sf. Gheorghe ctitorie a voievodului Bogdan al III-lea și Ștefăniță Vodă, indică limpede dorința domnitorului, a înalților ierarhi de a-și sublinia odată în plus, autoritatea spirituală prin aducerea în principala reședință și în lăcașul ce devenea prin funcția lui mitropolitană, cel mai însemnat din voievodat, a acelei „paveze“ ale lor și ale țării, ale instituțiilor pe care ele le reprezentau⁶⁹).

Prezența moaștelor Sf. Ioan cel Nou la Suceava, ca și prezența moaștelor Sf. Filofteia adusă din Vidin în 1396 și depuse în Biserica Sf. Nicolae Argeș⁷⁰) impunea în plus recentelor mitropolii românești, într-un context aparte și subtil recunoașterea⁷¹).

Legat de aducerea moaștelor Sf. Ioan cel Nou la Suceava trebuie să zăbovim **cîteva rînduri și asupra raclii în care se află moaștele Sfintului, raclă ce prezintă un mare interes, întrucît este vorba de cel mai vechi relicvar din Moldova de mare valoare artistică, unic între toate cîte s-au păstrat de acest gen din vechea argintărie moldovenească**⁷²). În arta epocii feudale asemenea relicvare sînt întîlnite în lumea ortodoxă europeană astfel, din sec. XIV datează racla Sf. Simion din Zadar⁷³) iar din secolul XVI — racla Sf. Sossima Soloweski în Rusia⁷⁴).

⁶⁷ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București 1958, p. 78. Relativ recent într-un studiu pe baza unei mărturii se arată că moaștele Sf. Ioan cel Nou au fost aduse în Suceava în 1415. A vedea pe larg Alexandru V. Diță, *În legătură cu paternitatea primei scrieri în proză a literaturii române*, în „Luceafărul“ 10 martie 1984. Cum se ajunge să se fixeze anul 1415 ca dată a aducerii moaștelor Sf. Ioan cel Nou la Suceava Axinte Uricariul deduce data de 1415 (6923) prin raport cu anul urcării pe tron al voievodului Alexandru cel Bun: „Letopisețul nostru cel moldovenesc scrie că au fost cursul anilor 6907 (1399) a-prilile 23, cînd au stătut domn Alexandru vodă; iar letopisețul cel latinesc scrie că au fost văleat 6921 (1413) . . . „Iar la văleat 6923 (1415) au trimis de au adus cu multă cheltuială și moaștele sfîntușii mucenic Ioan Novii“. Deci Axinte Uricariul nu ia ca an al urcării pe tron a lui Alexandru cel Bun 1399 ci anul 1413 (din letopisețul latinesc) la care adăugînd doi ani obține anul 1415.

Știm însă că Alexandru cel Bun s-a urcat pe tron la 23 aprilie 1399, a vedea pe larg C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984, p. 54—75.

În versiunea prelucrată de Nicolae Costin a Cronicii lui Grigore Ureche găsim următoarea știre: „În anul de la zidirea lumii (6909) (1401) stătu la domnie Alexandru vodă și îndată începu a face lucruri bune în țară. Zidit-au două mănăstiri Bistrița și Moldovița și le-au înzestrat cu odoare. Iar la al doilea an al domniei sale adus-au cu multă cheltuială moaștele Sf. Mucenic Ioan Novii din Țara Turcească de la Trapezunt și le-au pus în vestita cetate a Sucevei cu mare cinste și pohvală de ferire a domniei sale, ce se prăznuiește miercuri și gioi în săptămîna Rusaliilor. Afla-vei viața și mucenia svinții sale în cărțile bisericilor noastre și mai ales în Pouceniile părintelui Varlaam mitropolitul“.

Alexandru V. Diță reproduce regestul actului de dănie a locului numit Poiana Vlădichii întocmit de J. Pitzelli și Harsani în 1783 din *Arhivele Statului București Consiliul Aulic de Război, Bucovina XIV/69*, f. 2 r. Din regest rezultă că Poiana Vlădichii a fost dăruită de Alexandru cel Bun în cinstea Sf. Ioan cel Nou în 1414, cînd voievodul a așezat acolo și o piatră mare“ care-l înfățișa pe el aplecîndu-se spre a primi sfîntul trup“ deci după ce moaștele erau aduse la Suceava.

Data cînd Alexandru cel Bun a dăruit Poiana Vlădichii, 1414 nu are legătură cu anul aducerii moaștelor în țară, care sigur rămîne 1402.

⁶⁸ Grigore Țamblac, *Martiriul Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, în R.I.A.F. 1894 S. Fl. Marian, Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, București 1895.

⁶⁹ Pentru legăturile între prezența relicvelor în centrele ecleziastice ce le dețineau și domnie în S.E. Europei a vedea studiul J. Dujcev, *La litterature des slaves meridionaux au XIII-e siecle et ses rapports avec la litterature byzantine*, în *L'Art byzantine du XIII — e siecle*, Belgrad 1967, p. 108.

⁷⁰ D. R. Mazilu, *Sfînta Filofteia de la Argeș. Lămurirea unor probleme istorico-literare*, în A.A.R.M.S.I. seria III, t. VI, 1933, p. 217—316; I. Dorobanțu, *Insemnarea din „Sbornicul Lovcean“ și aducerea moaștelor Sfîntei Filofteia la Argeș*, în „Buletinul Institutului Român din Sofia“ București 1/1941, p. 85—105.

⁷¹ Răzvan Theodorescu, *Bizant, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X—XIV)*, București 1974, p. 213—219;

⁷² Corina Nicolescu, *Argintăria laică și religioasă din țările române*, București 1968, Teodora Voinescu, *Cea mai veche operă de argintărie medievală din Moldova*, în S.C.I.A. 2/1964 p. 265—289.

⁷³ Miroslav Krleža, *La chasse d'argent de Saint Simcon*, în „Jugoslavija“ Belgrad sept. 1953, p. 53—60.

⁷⁴ M. Lasarew, *Geschichte der Russischen Kunst*, III Dresda 1959.

Multă vreme, lada sculptată de la Putna a fost considerată ca fiind racla autentică în care relicele mucenicului s-ar fi păstrat pînă în sec. XVI, cînd ele au fost mutate într-un sicriu nou făcut din porunca lui Miron Barnovschi⁷⁵).

Piesa de la Putna, din lemn de chiparos, lucrat în „champleve“ decorată cu scene sacre, potrivit tradiției monahicești putnene, este racla moaștelor Sf. Ioan cel Nou de la Suceava⁷⁶). Întreaga iconografie de pe această raclă de la Putna e specific apusean și aparține primei jumătăți a secolului al XV-lea, după cum o dovedește mai ales scena Răstignirii. În jurul crucilor înalte, aceasta este o caracteristică iconografică a reprezentărilor din primele decenii ale secolului al XV-lea — a lui Isus și a Tîlharului pocăit plutesc îngerii și sclipesc stele, în vreme ce pe brațul crucii celui alt Tîlhar se află un diavol, pîndind ieșirea sufletului. În jurul tuturor scenelor se desfășoară o bordură bogată compusă din vrejuri de stejar, în ale căror spirale sînt așezate lei, balauri, sfinți, putți, cu scuturi cu o formă specifică secolului al XV-lea. Prezența simultană a desenului naturalist și vioi, fără tendințe spre caricatură, bogăția ornamentului suplu și elegant, alături de faldurile ample ale costumelor drapate în manieră gotică, toate acestea întîlnite pe piesa de la Putna, amintesc și de alte piese asemănătoare din Italia de Nord, precum piesa de la Bologna⁷⁷) ori cea din muzeul Corer din Veneția.

Faptul că pe această piesă de la Putna nu este prevăzută o scenă din viața sau pămîntirea Sf. Ioan cel Nou ne determină să credem că această piesă de la Putna este de fapt o ladă de sacristie, provenită dintr-un atelier genovez, lombard sau venețian, și care, adusă în Moldova, avea să primească o destinație aparte: să adăpostească moaștele Sf. Ioan cel Nou. Icoana, găsită în 1916⁷⁸) într-o colecție particulară în Botoșani, se presupunea a fi din racla sfîntului, ceea ce desigur complica într-o oarecare măsură cercetările⁷⁹).

Racla ferecată în argint aurit, aflată astăzi în biserica Sf. Gheorghe a Mănăstirii Sf. Ioan cel Nou Suceava, are lungimea 1,930, lățimea 0,620 și înălțimea 0,650 are formă rectangulară, cu capac și este așezată pe patru picioare sferice.

Dață în 1905 N. Iorga era de părere că „Petru Șchiopul să-i fi dăruit greoiul sicriu de argint pe care se desfac în minunat lucru răbdător cu ciocanul, privesc din suferințele mucenicului⁸⁰) în 1922 afirma „sur le cercueil en metal du Saint qui a du etre un travail de l'epoque d'Etienne le Grand, mais ayant emprunte ses scenes a une oeuvre anterieure, on voit Alexandru a la tete de ses loiers conduisant le corp du Saint dans sa nouvelle demeure de Suceava⁸¹) pentru ca în cele din urmă să afirme că această piesă făcea parte din epoca lui Alexandru cel Bun⁸²).

Păreră că în timpul lui Petru Șchiopul ar fi fost executată ferecătura, este pusă în legătură cu mutarea moaștelor de la Biserica Mirăuți la biserica Sf. Gheorghe. Ori în cronică murală de la Suceava se vorbește doar despre strămutarea moaștelor⁸³). Ori dață s-ar fi făcut această ferecătură de argint în acei ani, nu putea să nu se fi menționat în Cronică acest lucru, într-o perioadă în care se constituise cultul Sf.

⁷⁵) O. Luția, *Legenda Sf. Ioan cel Nou de la Suceava în frescele de la Voroneț*, în „Codrul Cosminului“ 1924, p. 279—354; N. Iorga, *Icoana românească*, București 1933, p. 3.

⁷⁶) K. A. Romstorfer, *Das alte Furstenschloß in Suczawa*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums“ Cernăuți 1901 p. 127; O. Luția, *op. cit.*, p. 335—336; N. Iorga *Icoana românească*, . . . p. 8.

⁷⁷) E. Jerphanion, *Le tresor de Putna et les peintures de Cappadoce (l'art byzantin chez les slaves) Recueil dédié à la memoire de Th. Uspenski*, Paris 1930, p. 314; Cristian Moisescu, *Ana Maria Musicescu, Al. Sirlil, Putna*, București 1982, p. 55.

⁷⁸) V. Drăghiceanu, *O icoană din sicriul Sf. Ioan cel Nou din Suceava*, în B.C.M.I. an. VIII 1916, p. 26—34; C. Nicolescu, *Un nou fragment din racla pictată a Sf. Ioan cel Nou*, în M.M.S. 7—8/1970, p. 377—391;

⁷⁹) Icoana reprezintă pe Sf. Ioan cel Nou prohodit de îngerii. Fundalul este dat de un zid, iar în dreapta o clădire cu contraforturi încadrînd o poartă în fața căreia se vede păgînul împietrit în momentul cînd tragea cu săgeata. Figurile îngerilor desenate în spirit naturalist reproduc cunoscutul tip elenistic, de o frumusețe deosebită. Remarcabil este faptul că icoana este executată pe fond de cretă în culori de lazuri roșii și verzi, de o transparență gingașă, în vreme ce culoarea albă este mai opacă.

⁸⁰) N. Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București 1905, p. 22.

⁸¹) idem, *Histoire de l'art ancien roumain*, Paris 1922, p. 48.

⁸²) idem, *Icoana românească*, . . . p. 4.

⁸³) „În anul 1797 iunie 24 a acoperit biserica Mitropoliei și a făcut și clopotnița și a adus și pe Sf. Ioan la Mitropolie“ A vedea *Cronicle slavo-române din sec. XV—XVI*, publicate de I. Bogdan, București 1959, p. 162—163; E. A. Kozak, *Die Inschriften aus den Bukowina*, Wien 1903, p. 133—135.

Ioan cel Nou, reprezentat în pictura murală moldovenească, în paraclisul mănăstirii Bistrița, Voroneț, biserica Sf. Gheorghe a mănăstirii Sf. Ioan cel Nou Suceava⁸⁴).

Trebuie însă să recunoaștem că atît în pictura murală este pictată scena aducerii moaștelor Sf. Ioan cel Nou, ori în această piesă de argint această scenă lipsește. Poate fi considerată această lipsă ca fiind argument în sprijinul ipotezei că argintăria nu aparține veacului al XVI-lea ci aparține veacului al XV-lea? Iată o întrebare la care în stadiul actual al cercetărilor nu s-a putut da decît un răspuns sub semnul probabilității.

Urmele aurii ale ferecăturii de argint se mai disting, „vermeiul“ ștergîndu-se în trecerea altor veacuri. Plăcuțele ce prezintă imagini ale martiriului sfîntului sînt legate între ele prin benzi fine de filigran de argint, lucrat ajur cu motive florale de mare circulație, din apusul creștin pînă în răsăritul mahomedan. Plăcuțele sînt lucrate în tehnica „au repousse“ au cizeluri pe față executate parțial cu roțița dințată. Fiecare scenă, în partea superioară a ei, are un text scris în limba medio-bulgară (deci în limba în care a fost scrisă și *Mucenicia* de către Grigore Țamblac) vîdînd caractere comune cu grafiia manuscriselor și inscripțiilor slavone de pe argintăriile slavone de la mijlocul veacului al XV-lea.

Operă de înalt nivel artistic, ferecătura ce îmbracă racla Sf. Ioan cel Nou de la Suceava este cea mai veche operă de argintărie din Moldova, dovedind încă o dată existența în Moldova, încă din faza de început a artelor decorative „a unui climat de artă prielnic realizărilor de înalt nivel artistic⁸⁵).

Biserica Mirăuți, locul unde relicele Sf. Ioan cel Nou au fost depuse în anul 1402, potrivit tradiției consemnate de K. A. Romstorfer⁸⁶) a fost fondată de Dragoș Vodă. Este adevărat că în scurta sa domnie — doi ani — Dragoș a zidit biserica de lemn de la Volovăț unde se zice că a și fost înmormîntat, dar să nu uităm un lucru, care după părerea noastră este important și anume, acela că în vremea lui Dragoș Vodă Suceava nu era capitală a Moldovei, iar domnia lui a fost prea scurtă pentru ca domnitorul să construiască concomitent două biserici dintre care una deosebită, cea de la Suceava.

Faptul că biserica Mirăuți a fost zidită de Petru I Mușat o dovedesc, în primul rînd, asemănările tehnice și prezența unor cărămizi verzi smălțuite la fel cu cele întîlnite la Cetatea de Scaun, deci zidirea bisericii a fost contemporană cu zidirea cetății⁸⁷).

În ceea ce privește semnificația numelui acestei biserici pînă în prezent încă nu s-a ajuns la o formulă unanim recunoscută, toate părerile aflîndu-se sub semnul probabilității.

Narcis Crețulescu, într-o scrisoare adresată lui Simion Florea Marian la Suceava, cu privire la această biserică, este de părere că *Mirăuți* ar proveni de la *Mir-oța* (Pacea Tatălui) și că s-ar numi astfel de la faptul miruirii, prin care voievozii primeau după investirea politică, consacrarea religioasă⁸⁸).

Cu greu am putea accepta această idee, întrucît în limba bisericească a vremii, ar fi trebuit să i se zică biserica *Pomădzuirii* sau biserica *Pomazaniei*⁸⁹).

Cu mult mai aproape de adevăr ni se pare că numele său derivă de la o familie (Mirea - Mirăuți) care ar fi fost așezată în acest loc unde este zidită biserica⁹⁰). În sprijinul acestei din urmă păreri vine și faptul că într-un protocol austriac de delimitare a moșiilor din 1785, pentru zona în discuție se amintește de pămîntul casei lui Vasile Mereuța⁹¹).

⁸⁴) C. Nicolescu, *Arta epocii lui Ștefan cel Mare. Antecedente și etape de evoluție, în Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București 1964, p. 297—298; Sorin Ulea, *Originea și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești*, în S.C.I.A. 1963, p. 86—88;

⁸⁵) Sorin Ulea, *Originea și semnificația. . .* p. 88.

⁸⁶) T. Voinescu, *Cea mai veche operă de argintărie. . .* p. 289.

⁸⁷) K. A. Romstorfer, *Die Forschung arbeiten am alten Wolevodenschloss in Suczawa*, în „Jahrbuch“ . . . 1897 p. 4.; idem, *Cetatea Sucevei descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între anii 1895—1901*, București 1913, p. 17—30.

⁸⁸) S. Fl. Marian, *Arhiva Bucovinei*, ms. 759/330, Fond Documentar S. Fl. Marian, Muzeul Județean Suceava.

⁸⁹) Milan Sesan, *Biserica Mirăuți*, în M.M.S. 11—12/1957, p. 362—364.

⁹⁰) N. Iorga, *Istoria Bisericii. . .* p. 63, vol. I.

⁹¹) Commissions Protocoll uber die samtlichen Privathesl fungen in der Landes furstlichen stad Suczawa auf genohmen in Jahre 1784—1785.

Distrugerile pe care le-a suferit biserica Mirăuți în secolul al XVI-lea și apoi în secolul al XVII-lea⁹²⁾ nu au împiedicat totuși desfășurarea serviciului divin în prima reședință mitropolitană a Moldovei, în această perioadă abia după 1700 avem știri precise că biserica a fost părăsită definitiv, când deja nici nu se mai făceau înmormântări în cimitirul din jurul bisericii⁹³⁾.

Urmărind planul bisericii Mirăuți așa cum se prezintă astăzi, observăm că are dispoziția specifică: pronaos — naos — altar; absidele laterale ale naosului sînt încadrate de fiecare parte de cîte o pereche de contraforturi.

Exonartexul este bază pentru turnul cu două etaje, deschis în partea inferioară, în care s-au așezat clopotele. Bolta eliptică, scara în spirală văzută din exterior ne îndreptățește să considerăm clopotnița ca fiind din sec. XVI⁹⁴⁾. Dacă examinăm fațada, vom vedea că firidele absidelor au un „caracter bizantin⁹⁵⁾” arhivoltele fiind intrate în raport cu planul zidului. Racordările cam stîngace ale arhivoltele fiind explicăm din lipsa de spațiu necesar, pilaștrii fiind mai înguști ca dubla lățime a arhivolte. Deasupra firidelor oarbe biserica este „încinsă” cu un brîu compus dintr-un tor între două rînduri late de cărămizi așezate pieziș „în dinți⁹⁶⁾”. Rîndurile de cărămizi așezate în zimți sînt o caracteristică bizantină, destul de răspîndită în toate țările balcanice.

Turla bisericii are la bază mai întîi o zidire în careu, peste care se ridică o altă bază în formă stelată, cu opt unghiuri. Același număr de fețe îl are și turla, cu tot atîtea geamuri înalte și înguste. La turlă vedem colonete angajate în unghiuri, un aspect singular din cîte cunoaștem pentru Moldova, însă des întîlnit în Muntenia. În interior găsim arcurile cu arhivolte intrate în planul zidului.

Toate aceste caractere sînt specifice celei de a doua jumătăți a veacului al XVI-lea, ceea ce înseamnă că biserica a fost refăcută în acest interval.

Acustica deosebită a bisericii Mirăuți nu se datorează unui calcul al rezonanțelor unghiulare, ci unei tehnici cu totul aparte. În timpul restaurărilor din 1898 cînd s-au demolat „boltirile ruinei” s-au descoperit în ele niște oale de lut, care, fiind zidite în perete, produceau rezonanțe ca și „porumbeii” de la Curtea de Argeș⁹⁷⁾.

Cu dimensiunile ei reduse și cu înfățișarea aparte pe care i-o conferă stilul și pictura (pictura aparține începutului sec. XX) biserica Mirăuți se înscrie în peisajul urbanistic al Sucevei contemporane, ca o mărturie a unor epoci în care desfășurarea de energii creatoare s-a concretizat în atîtea și atîtea reușite artistice.

Așadar, la începutul secolului al XV-lea Mitropolia Moldovei își căpăta un statut, conferit de unica sursă de legitimare în ordin ecleziastic — Marea Biserică din Constantinopol, și își avea sediul în ctoria lui Petru I Mușat — Biserica Mirăuți.

În documentele în care se face referiri la Mitropolia Moldovei, la înființătorii ei, scaunul chiriarhal de la Suceava este denumit cînd episcopie cînd arhiepiscopie, cînd mitropolie. Un document din 7 ianuarie 1403 amintește astfel de „sfînta noastră arhiepiscopie din Țara Moldovei⁹⁸⁾”. C. Marinescu⁹⁹⁾ apreciază că numele de episcopie se lua „adesea în sens de mitropolie, dat fiind faptul că și mitropolitul nu era

92) S. Reil *În jurul unei vechi catedrale a Mitropoliei Moldovei din Suceava, în Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București 1943.

93) În timpul stăpînirii habsburgice, biserica Mirăuți era trecută în rîndul depozitelor de mărfuri ale unor negustori și chiar propusă pentru demolare iar materialul ce va fi rezultat din demolare să fie folosit pentru alte construcții. Numai stăruințele unor vrednici patrioți ai Bucovinei începînd cu prefectul Sucevei Eudoxiu Hurmuzachi și mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici, explică faptul că biserica Mirăuți nu a fost demolată, mai mult chiar depunîndu-se toate stăruințele pentru restaurarea acesteia începînd din anul 1898 pînă în 1903. În timpul lucrărilor de restaurare s-au găsit în resturile de zidărie monede poloneze din vremea lui Sigismund al III-lea (1587—1632). A vedea pe larg K. A. Romstorfer, *Reconstruction der Miroutzkerche in Suczawa, in „Jahrbuch“... 1898*, p. 104 și urm.; idem, *Die Restaurierung der Miroutzkerche in Suczawa, in „Mitteilungen der kaiserkönig central Comjision zur Erforschung und Erhaltung der Bandenkmaale*, Wien 1902, p. 111 —urm. idem, *Die sogermante westliche Burg in Suczawa*, Wien 1902, p. 36—37.

94) La biserica Humor exonartexul nu este bază de turn, ci o intrare îngustă. S-ar părea că reconstructorii sînt cei ce au înălțat zidurile pridvorului. A se vedea I. D. Ștefănescu, *L'evolution de la peinture religieuse en Bucovine et Moldavie*, Paris 1929, p. 141.

95) G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare... p. 166*

96) idem, p. 167

97) Miron Cristea, *Iconografia*, Sibiu 1942, p. 264—266

98) M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I Iași 1931, p. 40—48.

99) C. Marinescu, *Înființarea mitropoliilor... p. 26.*

decît tot un episcop¹⁰⁰⁾. Și apoi dacă în 1402, cînd se aduceau moaștele Sf. Ioan cel Nou, cortegiul a fost întîmpinat de „arhiepiscopul Josif Mușat”, nu putea ca în anul următor să fie numai episcop¹⁰¹⁾.

Veleitățile de autonomie ale Bisericii Moldovei, cu puternice implicații și în viața politică, au fost repede înfrînte, după sfîrșitul arhipăstoririi lui Josif Mușat¹⁰²⁾ și pînă la izgonirea din țară a mitropolitului Joachim (1451—1452) mitropolii Moldovei sînt cu toții desemnați și consacrați de Bizanțul politic și ecleziastic¹⁰³⁾, cu predominanță marcată și inflexibilă a celui dintîi asupra celui din urmă. Aceasta ar putea, credem noi, să explice și faptul că mitropolitul Grigorie, mitropolitul Damian și Joachim, urmează politica latinoformă a lui Ioan al VIII-lea Paleologul și că ierarhia Bisericii Ortodoxe a Moldovei avea să fie reprezentată și la Conciliul de la Ferrara — Florența despre care vom scrie în alte rînduri.

În această atmosferă culturală din lumea bizantino-balcanică s-a remarcat în mod incontestabil Grigore Țamblac, un „autentic cosmopolit al culturii slave ortodoxe europene¹⁰⁴⁾” care, călătorind din Bulgaria și Serbia în Moldova și Rusia Kieveană, din Lituania și Athos în Constantinopol și Konstanz (landul Baden), a lăsat în urmă scrieri hagiografice, predici de un retorism căutat, în stilul școlii oratorice bizantine, jucînd un rol aparte în viața spirituală a Moldovei începutului de veac XV.

Grigore Țamblac s-a născut în jurul anului 1367¹⁰⁵⁾, în localitatea Tîrnovo. Asupra originii sale s-au exprimat cîteva păreri: Grigore Țamblac este de origine bulgar¹⁰⁶⁾; este român din Tîrnovul Bulgariei¹⁰⁷⁾, român așa „cum probează etimologia cuvîntului Sam și Vlahu¹⁰⁸⁾”, Filareț al Cernigovului vorbește despre „Gregorius Semivlacu¹⁰⁹⁾” iar Djordje S. Radojicic scrie despre Țamblac: „il etait de nationalite valaque de Macedonie¹¹⁰⁾” părere pe care sîntem înclinați să o însușim, avînd în vedere faptul că este trimis special al Patriarhiei Ecumenice în Moldova spre a finaliza situația existentă în relațiile cu Moldova, cunoscînd desigur limba oficială a țării.

Într-un panegiric scris de Grigore Țamblac pentru unchiul său mitropolitul Kiprian, singur relatează că s-a născut în Tîrnovo și că tatăl său era frate cu mitropolitul Kiprian pe care îl văzuse pentru prima dată cînd avea 10 ani, în 1377 cînd acesta se întorcea de la Constantinopol, unde primise mitra de mitropolit.

Numele Tamblacon este întîlnit și în cîteva scrieri bizantine din veacul al XV-lea. Astfel, Georgius Sphrantes în *Memoriile* sale relatează: „iar în anul 46 (6946) la 26 ale lunii ianuarie, eu m-am cununat cu Elena, fata secretarului împărațesc Alexei Paleologul Tamblacon¹¹¹⁾”, pentru ca în continuare același Georgius Sphrantes să afirme că „despotul kir Toma năvălea și impresura orașele fratelui său, Calamata și Mantinea, și a găsit ajutători în strălucitul protostrator, protostratorul Sevastopol Nicolae, prim sfetnic și cumnat al fratelui său și pre prea iubitul unchi al nevastăii mai mult un Chidonide decît un Tamblacon“ s.n.)¹¹²⁾.

100) idem, p. 20.

101) E. Popovici, *Istoria bisericească universală și statistică bisericească*, București 1927, p. 68—74.

102) V. Laurent, *Aux origines... p. 158—170* consideră că Josif ar fi arhipăstorit pînă în 1409.

103) Michel Lascaris, *Joachim metropolite de Moldavie... P. S. Năsturel. Urmările căderii Țarigradului pentru Biserica românească*, în M. O. 1—2/1959, p. 45—73; R. Constantinescu, *Scrieri inedite ale mitropoliților din Moldova sec. XV*, în B.O.R. 7—8/1976, p. 785—791;

104) Răzvan Teodorescu, *Bizant, Balcani Occident*, p. 264; Dintre studiile închinute vieții și activității lui Grigore Țamblac amintim: V. Kiselkov, *Prouki i ocerti po starobalgarsakata literatura*, Sofia 1956; I. Ivanov, *Balgarskite starini iz makedonia*, Sofia 1970, I. Heppell, *The ecclesiastical career of Gregory Camblak*, London 1979; Pavlina Bojceva, *Slovo zan Bozestvenite tainna Grigorij Tamblac carcovnoculturnijaz život v Moldova ot nacaloto na na XV v*, în Treti mezduнародen simpozium, Veliko Tarnovo 12—15 nov. 1980, p. 372—378; I. Begunov-Konstantinovici, *K voprosu o cervkovo politiceskich planach Grigorija Tamblaka*, în „Sovetskoe slavjanovedenie“ 3/1981; N. T. Kocev, *Kamvoproza za propovedniceskata dejnost na Grigorij Tamblac v Moldavia i Vlasko*, în *Duchovna Kultura* Sofia 9/1981, etc.

105) Djordje S. Radojicic, *Bulgarbanitoblahus et serbalbanitobulgaroblahus deux caracteristiques du SE europeen au XIV-e siecle. Nicodim de Tismana et Gregoire Tamblak*, în *Romanoslavica*, 1964, p. 79, este de părere că Grigore Tamblac s-a născut în 1365. A vedea și studiul lui Gh. I. Thecharidon, *Oi Tsamplakones*, în „Macedonikon“ 1959, p. 125—183.

106) C. Teodorovici, *Grigore Tamblac*, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București 1979, p. 865.

107) Episcopul Melchisedek, *Grigore Tamblac în A.A.R.M.S.I. 1885.*

108) Apolon Andries, *Grigore Tamblac*, București 1902, p. 5.

109) Filareț al Cernigovului, *Istoria bisericească*, Frankfurt pe Main, 1872, tom. I n. 940.

110) Djordje S. Radojicic, *op. cit.*, p. 79; I. A. Iaczimirski, *Gregorij Camblak*, St. Petersburg 1904, p. 215.

111) Georgius Sphrantes, *Memorii*, București 1966 p. 63.

112) idem, p. 113.

Pachymeris George arată că tutorul lui Andronic Paleologul era Tzamblacon, de loc din Christopolis lângă Constantinopol¹¹³).

De asemenea ne reține atenția și faptul că la 1477 Ștefan cel Mare trimite o scrisoare către dogele Venetiei, Andrea Vendamin, condusă de Ioan Țamblac Paleologul, care își începea astfel expunerea: „Prea înălțate principe și domn“. Acestea sînt lucrurile pe care le spun cu gura mea, Eu Ioan Țamblac, sol și unchi al Domnului Ștefan Voievod din partea lui¹¹⁴. Rudă desigur cu Maria de Mangop¹¹⁵) acest Ioan Țamblac își cunoștea misiunea de a fi apărător al cauzei bizantine încă de la Sîndul florentin.

Grigore Țamblac și-a început pregătirea teologică pe lângă marele cărturar Eftimie de Tîrnovo¹¹⁶), desăvîrșindu-și învățătura la Athos de unde va aduce mai tîrziu în Moldova, tradițiile de muncă ale monahismului athonit.

Ajuns la Suceava, Grigore Țamblac rămîne în continuare, activînd în cadrul cunoscutului **Academii Domnești de la Suceava**¹¹⁷) unde se pare că însuși mitropolitul Josif Mușat activa, „căci singur țilcuia învățătura bisericii pravoslavnice“¹¹⁸ și mai ales pentru a sluji în reședința mitropolitană Mirăuți. În rîstimpul 1402—1407 Grigore Țamblac a rostit mai multe „cuvinte de învățatură“ desigur în limba română, pentru că poporul căruia i se adresa nu vorbea decît românește. Toate aceste „cuvinte“ sînt semnate „Grigore, smeritul monah și presviter al bisericii din Moldova“.

În legătură cu **Academia Domnească de la Suceava** din timpul domniei lui Alexandru cel Bun, s-au emis mai multe păreri asupra caracterului acestei instituții sucevene, Alexandru Hașdeu considera **Academia Domnească** o „Școală juridică“ după modelul celei de la Constantinopol, școală în care s-au tradus **Pravilele**¹¹⁹) și se pregăteau slujitorii bisericii¹²⁰). A. D. Xenopol este de părere că la Suceava funcționa o școală slavonească pe lângă mitropolie¹²¹). Ștefan Bărsănescu insistă asupra Academiei Teologice, în cadrul căreia Grigore Țamblac a avut un rol important¹²²). În recenta monografie închinată lui Alexandru cel Bun¹²³), prof. C. Cihodaru nu amintește nimic despre **Academia Domnească de la Suceava**, considerînd ca fiind insuficiente datele existente pînă acum pentru a dovedi existența unei școli de tip superior în acest timp. Trebuie însă să înțelegem că în această vreme la Suceava a existat o școală, nu o „academică“ după modelul celor de la Praga sau Cracovia, Paris sau Bologna.

La începutul veacului al XV-lea, organizarea vieții bisericești, cu toată rînduiala după modelul luat din Bizanț, precum și reprezentarea Bisericii Moldovei la Sînodul de la Constanța¹²⁴) precum și pentru problemele de cancelarie domnească, presupun în mod necesar folosirea unor instrumente de pregătire a clerului, de instruire, de formare a unei culturi. În reședința domnească, activitatea culturală avea un caracter laic, ea fiind subordonată necesităților cîrmuirii, deși susținătorii ai acestei activități de aici erau aproape toți recrutați din rîndul clericilor, singurii în acea vreme categorisiți drept oameni de cultură. Între aceștia, Grigore Țamblac ocupă un loc aparte, tocmai datorită faptului că prin întreaga sa activitate s-a dovedit a fi un diplomat în haine pretești cu misiunea de a salva ortodoxismul de pericolul islamismului, care amenința țările Europei după trecerea turcilor dincolo, de Bosfor.

¹¹³) Pachymeris Georgii, *De Michaele et Andronico Paleologis libri*, IV, Bonn, 1835, apud N. Iorga, *Tot Țamblac*, în R. I. 1925, p. 13.

¹¹⁴) I. Bogdan *Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II*, București 1913, p. 342—351. N. Iorga, *Unchiul lui Ștefan cel Mare*, în R. I. V/1919 p. 367—370.

¹¹⁵) Averkios Papadopoulos, în *Versuch einer Genealogie der Palaiologen*, consideră pe Maria de Mangop în afara familiei Paleologilor.

¹¹⁶) I. D. Lăudat, *Eftimie de Tîrnovo și literatura slavo-română*, în M. A. 7—8/1978.

¹¹⁷) Ștefan Bărsănescu, *Pașini nescrise din istoria culturii românești*, București 1971, p. 145—169; I. D. Lăudat, *Academia domnească de la Alexandru cel Bun*, în M.M.S. 5—6/1969, p. 321—324.

¹¹⁸) „Curierul român“ 1839, p. 10—11; Gr. Tocilescu, în R.I.A.F. I. an. II, p. 5.

¹¹⁹) *Pravilele* — scrieri cu cuprins religios și juridic, numite în grecește nomocanoane, îmbinîu doctrina ortodoxă cu legile bisericești numite canoane cu legile de stat în materie bisericească și cu alte tipuri de legi.

¹²⁰) vezi nota 118.

¹²¹) A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III, tom. III, 1914 p. 663—667.

¹²²) Ștefan Bărsănescu, *op. cit.*, p. 148.

¹²³) C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași 1984.

¹²⁴) Vasile M. Demciuc, *Participarea moldovenilor și muntenilor la Conciliul de la Konstanz 1415—1418, comunicare în cadrul dezbaterii Unitatea și continuitatea civilizației românești în curbura nordică a Carpaților Orientali*, Suceava 1 mai 1984.

Grigore Țamblac „ce au fost dascăl dinții din capăt în Moldova“ cum îl caracterizează episcopul Pahomie al Romanului¹²⁵) poate fi considerat ca dascăl în perspectivă istorică, luîndu-se în seamă nu o activitate de profesor pentru copii, o activitate de catedră, ci rolul său de a îndruma, de a sfătui. În această calitate de prim dascăl și conducător al școlii de la Suceava, Grigore Țamblac rămîne pînă în 1407, cînd pleacă în Rusia chemat de unchiul său, mitropolitul Kiprian, căruia îi va lua și locul după moartea acestuia.

Tot în acești ani, Grigore Țamblac redactează lucrarea ce-l va face recunoscut pentru întreaga Ortodoxie sud-est europeană, **Păfîmirea Sfîntului și slăvitului mucenic Ioan cel Nou carele s-au martirizat în Cetatea Albă**, un panegiric obișnuit de epocă, redactat la aproximativ șapte decenii de la martiriul negustorului din Trapezunt¹²⁶), panegiricul cuprinzînd o serie de date referitoare la conjunctura în care a avut loc martiriul negustorului.

Lucrarea aceasta a lui Grigore Țamblac a servit, desigur, în cadrul aceluiași universalism medieval continuat în alt spirit în Europa umanistilor și artiștilor Renașterii.

Mucenicia Sf. Ioan cel Nou, scrisă inițial în limba medio-bulgară, a fost prelucrată apoi și în neo-greacă¹²⁷), începînd cu Patriarhul Nichifor al Alexandriei¹²⁸), apoi de mitropolitul Meletie Sirigul¹²⁹) și de Patriarhul Calinic al II-lea¹³⁰).

Într-un studiu relativ recent¹³¹), se ajunge la concluzia că aceștia din urmă nu au prelucrat sau rezumat **Viața Sf. Ioan cel Nou** din limba slavonă, ci versiunea românească din **Cartea românească de învățatură (1643)** a lui Varlaam, susținînd astfel că Grigore Țamblac nu este autorul **Vieții**, ci un călugăr român cu numele de Grigorie.

Este o realitate că în **Cazania** lui Varlaam este inclusă **Viața Sf. Ioan cel Nou**, dar pentru viața sfinților Varlaam s-a folosit de Sinaxarele lui Maximos Margunios, apărute în grecește la Veneția în 1607¹³²) și de lucrările lui Grigore Țamblac.

În **Cazania** lui Varlaam este inclusă și această lucrare, dar se vorbește mai mult despre aducerea moaștelor mucenicului la Suceava pentru că Varlaam traducea panegiricul la 241 de ani de la aducerea la Suceava a relicvelor.

De fapt Dan Zamfirescu nu neagă numai faptul că **Mucenicia Sf. Ioan cel Nou** ar fi opera lui Țamblac, ci și alte lucrări ale sale conținute în **sbornicul Kniga Grigorya Țamblac**. Există patru predici slavone scrise de Grigore Țamblac copiate de români: una la Duminica Floriilor; una la Sf. Gheorghe, și două în Postul Mare, în care autorul e numit „Grigorie monahul și presviterul mănăstirii Pantocrator (s.n.).“

În **Cartea lui Grigore Țamblac** ms. 235/384 din Biblioteca Sinodală a Moscovei mai figurează panegiricul mitropolitului Kiprian sub numele lui Grigore monahul și presviterul mănăstirii Pliniar, deci tocmai ceea ce era Grigore Țamblac cînd a scris panegiricul.

Cartea lui Grigore Țamblac conține și **Mucenicia lui Ioan cel Nou** scrisă (semnată) de **Grigorie Monahul, egumenul mănăstirii Pantocrator și presviter al Marii Biserici a Moldoviahiei (s.n.).**

Grigore Țamblac, care văzuse căderea sub turci a Tîrnovei și a Vidinului, scrisese în Serbia înainte de a veni în Moldova o relatare despre aducerea moaștelor Sf. Parascheva Epivatsca din Tîrnovo în Serbia, completare la hagiografia patriarhului Eftimie.

¹²⁵) T. G. Bulat, *Întregiri la istoria bisericii moldovene pînă la Ștefan cel Mare după mărturiile noi*, în M.M.S. 5—6/1969, p. 324—347.

¹²⁶) C.C. Giurescu, *Les relations des Pays roumanes avec Trebizonde aux XIV—XV-e siècles*, în „Revue roumaine d'histoire“ 1974, p. 239—347.

¹²⁷) Dimitrie Gonis, *Prelucrări neo-elenice ale martiriului Sf. Ioan cel Nou de la Cetatea Albă compusă de Grigore Țamblac*, (în limba greacă) Atena 1982.

¹²⁸) Patriarhul Nichifor al Alexandriei a trecut prin Moldova în timpul domniei lui Vasile Lupu fiindu-i acestuia un timp duhovnic. A alcătuit *Slujba Sf. Martir Ioan cel Nou de Trapezunt*, publicată la Iași 1818.

¹²⁹) Mitropolitul Meletie Sirigul compune *Martiriul Sfîntului marelui mucenic Ioan cel Nou de origine din Trapezunt dar martirizat la Cetatea Albă și mutat la Suceava în Moldova*.

¹³⁰) Calinic al II-lea a fost mitropolit al Prolaviei iar la 16 ian. 1757 a fost ales Patriarh ecumenic, *Serie Viața și patimile Sfîntului neomartir Ioan*.

¹³¹) Dan Zamfirescu, *Întîiul scriitor român*, în „Lucaefărul“ 14 mai 1983.

¹³²) x x x *Istoria literaturii române*, București 1964, vol. I. p. 362—364.

În 1971 se acreditează ideea că textul **Muceniei** nu putea fi scris decât după moartea lui Grigore Țamblac poate inițial în limba greacă, căpătînd mai apoi și o formă slavă¹³³).

Vasil Kiselkov, într-un studiu publicat în 1956¹³⁴, contestă categoric paternitatea lui Țamblac asupra **Muceniei**, argumentele folosite fiind apoi preluate de Dan Zamfirescu¹³⁵.

Într-un alt studiu, apărut în 1964, se arată că **Mucenia Sf. Ioan cel Nou** este scrisă între 1437—1439, deci după moartea lui Alexandru cel Bun, de către mitropolitul Grigorie al Moldovei și că, acesta fiind grec de origine, a scris lucrarea mai întâi în limba greacă și apoi traducută în slavonește¹³⁶.

Vorbînd despre paternitatea lui Grigore Țamblac asupra textului **Muceniei**, nu trebuie să uităm de copia ce s-a păstrat a acestei lucrări, copie realizată de Gavril Uric¹³⁷ în anul 1439¹³⁸.

În lucrarea apărută la Sofia în anul 1966, închinată vieții și activității lui Grigore Țamblac se arată clar: „Le Martyr de Jean Novi de Suceava, les sermons écrits en Moldavie, ainsi que la vie et l'activité à Suceava réservent à Camblak une place particulière dans l'histoire de la littérature et la culture roumaine... le premier écrivain auteur d'œuvres originales vraiment littéraires et d'art — dans la littérature roumaine en général c'est bien Grigorie Camblak¹³⁹).

În nota lui E.P. Noumov, apărută la mai puțin de un an după lucrarea lui P. Rusev și A. Davidov¹⁴⁰ se arată că textul **Muceniei** seamănă ca redactare și stil cu **Viața lui Ștefan Decianski**, și faptul că slujba Sf. Ioan cel Nou nu este altceva decât o prelucrare a slujbei lui Ștefan Decianki atribuită sigur lui Grigore Țamblac.

Textul și muzica cratimei Sf. Ioan cel Nou de la Suceava din **Irmologhionul** lui Eustatie de la Putna¹⁴¹) aparține tot lui Grigore Țamblac.

Printre argumentele ce vin în ajutorul atribuirii lui Grigore Țamblac a textului și muzicii cratimei Sf. Ioan cel Nou, iată unul care, luat izolat, nu ar fi concludent. În imn, Moldova este numită **Tara de la Miazănoapte**, epitet ce nu putea fi folosit decât de o persoană care venea de la miazăzi. Ori se știe că Țamblac venea din sudul Dunării¹⁴²).

În anul 1414 la Konstantz se deschideau lucrările Sinodului conciliarist convocat de papa Ioan al XXII-lea¹⁴³ sinod la care Moldova avea să fie reprezentată de

Grigore Țamblac¹⁴⁴), care, încă din 15 noiembrie 1416 era ales mitropolit al Kievului¹⁴⁵) de către Sinodul de la Novgorod.

Grigore Țamblac s-a stins în jurul anului 1419—1420. L. Boisard afirmă: „GREGOIRE SEMIVALAQUE exerça le pouvoir métropolitain jusqu'à sa mort 1419¹⁴⁶) la fel afirmă și Filaret al Cernigovului¹⁴⁷). În **Dicționarul enciclopedic de Teologie catolică** se dă tot anul 1419 ca an al morții lui Țamblac¹⁴⁸).

I.A. Iatimirski crede că s-a întors la stăreția mănăstirii Neamț, unde a rămas pînă la 1450 cînd moare. I. D. Lăudat crede că Țamblac a trecut în Jugoslavia, unde a fost stareț al Mănăstirii Decian pînă în anul 1427¹⁴⁹).

Despre Grigore Țamblac, la mănăstirea Decian știm că a viețuit și activat înainte de a veni în Moldova, cînd a și scris **Viața lui Ștefan Uroș al III-lea Decianski**¹⁵⁰).

Reprezentant al unei culturi ecleziastice, „Grigorie Țamblac pentru care ortodoxia era o patrie și cultura ortodoxă o singură cultură¹⁵¹) aparține peisajului internațional dominat de spiritualitatea monahicească isihastă ce triumfase deopotrivă de la Athos la Constantinopol.

Aceste episoade relatate aparțin deopotrivă istoriei bisericești locale și, în același timp, istoriei relațiilor politice și culturale interbalcanice.

RAPPORTS ET INFLUENCES POLITIQUES ET SPIRITUELLES EN MOLDAVIE (FIN DU XIV-E SIÈCLE — DÉBUT DU XV-E SIÈCLE)

R É S U M É

Après la cristallisation et l'affirmation socio-politique de la féodalité laïque, à la tête de laquelle se trouvait le prince (voivode) il a suivi une autre cristallisation essentielle survenue dans la société du temps, celle de la féodalité ecclésiastique, à savoir l'organisation épiscopale et métropolitaine de la Moldavie au XIV-e siècle, qui a été pour la Moldavie également, la période de l'affirmation triomphale de l'Orthodoxie dans la vie spirituelle, dans la civilisation des Roumains.

Les débuts de l'organisation ecclésiastique orthodoxe de la Moldavie se relient directement à l'histoire ecclésiastique balcanique, à des centres qui renfermaient en ces temps-là les principaux foyers de vie spirituelle dans le voisinage des régions carpatodanubiennes.

Les résultats des recherches effectuées prouvent pleinement l'existence d'une vie ecclésiastique à l'Est des Carpates, zone où ont pénétré profondément les échos de la vie spirituelle d'Athos, Parosée, Chalcidie ou Kilifarewo, bien avant la fondation de la Métropole à Suceava.

Pendant la seconde moitié du XIV-e siècle, le clergé orthodoxe des villages et des bourgades de la Moldavie dépendait hiérarchiquement de l'Évêché de Halici alors que celui de la Valachie dépendait avant 1359 de Tîrnovo et en certaines circonstances de Vicina.

La mention d'un Métropolitain de la Moldavie entre 1381—1386 peut être considérée aussi bien une initiative de la Patriarchie de Constantinople, qu'un vœu du prince Petru I Mușat qui demanda que Josif Mușat fût appelé évêque de Cetatea Albă — localité ayant de multiples liaisons traditionnelles avec le monde cosmopolite ponto-byzantino-genevois-et Meletie pour Rădăuți.

¹⁴⁴) Hilda Frey, *Bългарско културно наследство в Германия Тамблак на Вселенския събор в Констанц — 1418 година* în *Dokladi Bългарската literatura i svetovnijat literaturen v ecro-pejskija i svetoven kontekst*, Sofia, Pърви mezunaroden Kongres po българstika vol. II 1983, p. 39—53; Hans Dieter Depmann, *Mitropolit Grigorij Tamblak i negovoto otnosenie kam Rimskata țarkva na konstanzskija sabor*, în *Tarnavska knizovna skola 3*, Grigorij Tamblak život i trovcestvo, Sofia 1984, p. 379—383.

¹⁴⁵) Ștefan Sevîrev, *Lekcii po istorii russkoi slovesnosti*, Moscova 1858, arată că la 15 noiembrie 1416 este alegerea ca mitropolit și hirotonia sa.

¹⁴⁶) L. Boisard, *L'église de Russie*, tom. I Paris 1864, p. 154.

¹⁴⁷) Filaret al Cernigovului, op. cit. p. 240.

¹⁴⁸) x x x, *Dictionnaire encyclopedique de la Théologie catholique*, Paris 1864, p. 519.

¹⁴⁹) I. D. Lăudat, *Grigore Tamblac în tradiția românească*, în *M.M.S.* 4—6/1981, p. 354—358.

¹⁵⁰) Vojislav J. Djuric, *Icone du Saint roi Ștefan Uroș III Avec des scènes de sa vie*, în „Balkan Studies“ vol. 24, nr. 2/1983, p. 371—401.

¹⁵¹) G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, București 1969, p. 70.

¹³³) P. S. Năsturel, *Une prétendue oeuvre de Grégoire Tzambalak; Le martyre de Saint Jean le Nouveau*, în „Actes du premier congrès international des études balkaniques et Sud Est européennes. Sofia 1971, p. 345—351.

¹³⁴) V. Kiselkov, *Prouki i ocerți*, . . . p. 231—260.

¹³⁵) Dan Zamfirescu, *Intitul scriitor*, . . .

¹³⁶) T. Voinescu, *Cea mai veche operă de argintărie*, p. 287.

¹³⁷) Gavril Uric, cel care în mănăstirea Neamț a creat admirabilul Tetraevangheliar la porunca doamnei Marina, soția lui Alexandru cel Bun, Tetraevangheliar aflat astăzi în vestita bibliotecă Bodleiană din Oxford, avea să copie o serie de sbornice ce dovedesc încă o dată interesul purtat isihasmului. Acest vechi cărturar de neam, în solitudinea chiliei sale a dat glas erudiției îmbinată cu pietatea în cele mai alese forme ale artei. Uimește în mod deosebit, cînd ne gîndim că a fost scris în prima jumătate a veacului al XV-lea, armonia punerii în pagină, singuranța, eleganța trăsăturii caligrafice, calculul riguros care se ascundea sub mălastra alternanță a literelor față de care jocul de pășări ori de corole al inițialelor stabilește raporturi estetice ordonatoare, demne de rafinamentul unui gravor extrem — oriental. A vedea E. Turdeanu, *Les lettres slaves en Moldavie. Le moine Gabriel du monastere de Neamț*, în *R.E.S.* 1951, p. 267—270. Sorin Ulea, *Gavril Uric primul artist român cunoscut în S.C.I.A.* 2/1964, p. 235—263. Ion Radu Mircea, *Contribution à la vie et à l'oeuvre de Gabriel Uric*, în *R.E.S.E.* 4/1968, p. 573—594.

¹³⁸) Ms. slav B.A.R. nr. 165, reproduș și în lucrarea lui P. Rusev, A. Davidov *Grigorij Camblak v Rumânija i v starata rumânska literatura*, Sofia 1966, p. 110—122, A vedea și I. K. Begunov, *Mucenie Ioanna Novogo Grigorija Camblaka v sbornike pervoj tresti XV v iz sobranija N. P. Lixaceva*, în „Sovetskoe slavjanovedenie“ 4/1977 p. 48—56.

¹³⁹) P. Rusev, A. Davidov, op. cit., p. 197. Paul Mihail, *Geneza studiului întocmit de Episcopul Melchisedek despre Gregorie Tamblac*, în *M.M.S.* 7—8/1969, p. 505—509. E. Turdeanu, *Gregorie Camblak faux arguments d'une biographie* în *R.E.B.* 1946, p. 46—81.

¹⁴⁰) P. Naumov, *K ocenke tvorcestva Grigorija Camblak*, în „Sovetskoe slavjanovedenie“ 6/1967 p. 85.

¹⁴¹) R. Pallkorova, Verdell, *La musique byzantine chez les Bulgares et les Russes*, Copenhaga 1953. R. Pava, *Cartea de cântare a lui Eustație de la Putna*, în *S.M.I.M.* 1961, p. 335 și urm.

¹⁴²) *ibidem*.

¹⁴³) Chemarea la Konstantz a fost lansată de lăbilul rege al Ungariei și la apelul lui Sigismund răspunde lumea creștină, reunindu-se în jurul lui Ioan al XXII-lea (1410—1415) antipapă la Pisa. Acesta cînta la 1 noiembrie mesa inaugurală a Conciliului. Cu excepția Spaniei, încă fidelă lui Bendit Benedict al XIII-lea antipapă la Avignon, toate națiunile erau prezente. Nici Grigore al XII-lea papă la Roma n-a prețetat a trimite 2 reprezentanți Sinodul la Konstantz în cele 45 de ședințe pe lîngă dorința de a interzice scrierile lui Wicleff a condamnat pe Jan Hus și Jeronim de Praga, a arătat superioritatea sinodului ecumenic asupra papel și a pus capăt schismei papale prin alegerea lui Martin al V-lea ca unic suveran pontif.

Au début la Patriarchie oecuménique n'a pas été d'accord avec l'installation dans la chaise métropolitaine d'un métropolitain autochtone, et c'est ainsi qu'on explique pourquoi ce n'est qu'en 1402 que Josif Mușat a été définitivement reconnu comme métropolitain de la Moldavie, dont la résidence était l'église Mirăuți de Suceava.

Dans cette atmosphère culturelle du monde byzantino-balcanique c'est Grégoire Țamblac qui s'est fait remarquer incontestablement; tout en parachevant son savoir à Athos, il voyagea à travers la Bulgarie et la Serbie, en Moldavie et en Russie de Kiev de Lituanie et Constantinople à Constance dans le land de Baden, laissant des écrits à contenu hagiographique extrêmement importants pour la compréhension de l'atmosphère culturelle du début du XVe siècle.

Représentant d'une culture ecclésiastique, Grigore Țamblac qui a travaillé également au cadre de l'Académie Princières de Suceava, appartient en fait au paysage international dominé par la spiritualité monacale hesychaste qui avait triomphé à Athos et Constantinople également.

Donc pour conclure au début du XVe siècle nous nous trouvons en face de deux moments majeurs de la civilisation médiévale moldave: celui des débuts pleins de recherches, d'options et celui de la brillante affirmation, par une originale synthèse au temps de Ștefan cel Mare.

CAHLE DIN SECOLUL AL XV-LEA DECORATE CU SCENE INSPIRATE DIN VIAȚA CAVALEREASCĂ

PARASCHIVA VICTORIA BATARIUC

Intr-o țară unde olăritul înregistrase foarte vechi și puternice tradiții, ceramica ornamentală din Moldova avea să cunoască un mediu de dezvoltare deosebit de prielnic, ajungând să se ridice pe o treaptă care depășește creația artizanală, produsele ceramice fiind utilizate frecvent la decorul exterior al monumentelor civile sau religioase, servind, în cazul cărămizilor simple ori decorate, drept pavimente, dar dintre toate remarcându-se în mod deosebit, prin cantitate, calitate, bogăția decorului, cahlele pentru sobe.

Gama motivelor decorative întâlnite pe cahle este deosebit de variată: simple linii incizate, motive geometrice, vegetale, zoomorfe, elemente heraldice, subiecte mitice, scene inspirate din viața de curte.

Descoperite pe întreg teritoriul Moldovei, cahlele decorative cu subiecte inspirate din viața cavalerescă — turnire, vânători, scene de dans, perechi de îndrăgostiți — oglindind aspecte legate de societatea medievală, constituie subiectul lucrării de față.

Cele mai numeroase, dar și cele mai realizate exemplare le reprezintă cahlele pe care apar cavaleri în armură, în atitudine de luptă, în turnir. Odată cu declinul rolului militar al cavalerismului, turnirele, din lupte crâncene între grupuri de cavaleri, devin veritabile spectacole fastuoase, pretexte pentru etalarea unor armuri scilpitoare, veșminte bogate, panașe multicolore, blazoane.

O astfel de atmosferă fastuoasă se lasă văzută pe cahlele decorate cu cavaleri descoperite la Suceava, în diverse puncte din oraș: Cetatea de Scaun¹⁾, Curtea Domnească²⁾, str. Ciprian Porumbescu nr. 5³⁾.

Cahlele descoperite la Suceava aparțin, din punct de vedere formal, tipului cu fața dreptunghiulară și picior de montare semicilindric, întâlnindu-se atât exemplare cu decor traforat cât și exemplare cu fața plină și decor în relief, existând piese nesmălțuite ca și smălțuite în culorile obișnuite în epocă: verde, galben, brun cu diferite nuanțe.

La ambele categorii de cahle tema decorativă și tectonica este aceeași (Fig. 1/1,3). Câmpul cahleii este încadrat de un chenar lat de 4—5 cm, dispus oblic, reprezentat sub forma unei nișe terminate cu o fleșă, nișă care adăpostește statuia unui personaj nud sau îmbrăcat în costum de epocă, personaj care privește spre interior. În cîmp, într-un decor arhitectural gotic sugerat de o fațadă cu ferestre înalte, cu ancadrame ajurate și un portal în arc în acoladă decorat la exterior cu fleuroane cruciforme și terminat cu un pinacul ornamentat, se află un cavaler călare, îmbrăcat în armură, cu coif tip „bacinot“ cu panaș ținând într-o mînă o lance de turnir (cu vârful tocit, „curtenitoare“), iar în cealaltă un scut pe care se distinge un leu. Calul,

¹⁾ K. A. Romstorfer, Cetatea Sucevii descrisă pe temelii propriilor cercetări făcute între 1895—1904, București, 1913, pl. V, VI; Bucur Mîțea, Barbu Cămpina, Gheorghe Diaconu, Șantierul arheologic Suceava — Cetatea Neamțului, în SCIV, 1—2, 1954, p. 282, fig. 16; Virgil Vătășianu, Istoria artei feudale în țările române, vol. I, București, 1959, p. 728, fig. 683; Corina Nicolescu, Arta în epoca lui Ștefan cel Mare, în volumul Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare, București, 1964, p. 331, fig. 36.

²⁾ Paraschiva-Victoria Batarluc, Ceramica ornamentală din secolul al XV-lea descoperită la Curtea Domnească din Suceava, în Suceava, X, Suceava, 1983, p. 249, pl. II/1, 2.

³⁾ Pe strada Ciprian Porumbescu, nr. 5, în curtea clădirii numită „Hanul Domnesc“, cu ocazia unor lucrări edilitare au fost descoperite fragmente de cahle cu cavaleri în turnir, în urma restaurării rezultând două piese întregi, inedite, nr. inv. E/2169 și E/2170.

în galop, este reprezentat cu grija specifică goticului internațional pentru amănuntul anatomic — proporțiile dintre cap, corp și membre corect redată, coama învolburată de efort — în timp ce fiul, șaua cu crupiera în rețea decorată cu rozete sînt desenate cu minuție. Cahlele au personajul central redat în mișcare spre dreapta (Fig. 1/1), sau stînga (Fig. 1/3), pentru ca puse în operă, față în față, să sublinieze tocmai ideea de înfruntare.

Acest motiv decorativ cunoaște cîteva variante în redarea detaliilor legate de armura cavalerului. Astfel de la Cetatea de Scaun Suceava⁴⁾ provin fragmente de cahle pe care cavalerul este figurat purtînd un coif cu panaș asimetric și avînd scutul plin (Fig. 2/1), sau coif cu panaș masiv, dreptunghiular și avînd scutul mobilat cu leu (Fig. 2/3). Pe un alt fragment de cahlă, cavalerul este prezentat purtînd o cască tip „Celata” cu viziera ridicată⁵⁾, care permite să i se distingă trăsăturile feței puternic individualizate și ținînd într-o mînă un buzdugan fațetat (Fig. 2/2).

Din aceeași mare familie a cahlelor cu cavaler în turnir se pare că fac parte și fragmentele descoperite la Arbore⁶⁾ și Părhăuți⁷⁾, decorate cu detalii de arhitectură — ferestre înalte cu ancadramente ajurate și portal în arc în acoladă împodobit cu fleuroane și terminat cu un pinacul, detalii de arhitectură care constituie fundalul în care evoluează cavalerul.

Cele mai bune analogii pentru motivul decorativ al cavalerului în turnir îl oferă cahlele aparținînd așa numitei „sobe cu cavaleri” (der Ritterofen) descoperită în palatul regal din Buda⁸⁾ și datată, pe baza prezenței pe unele cahle a stemelor legate de Casa de Habsburg, în timpul domniei lui Ladislau V Postumul, mai precis după anul 1454, cînd se știe că s-au efectuat lucrări de refacere a palatului regal⁹⁾. Motivul decorativ al cavalerului în turnir a cunoscut o largă difuzare, cahle ornamentate cu acest motiv fiind descoperite în Europa Centrală¹⁰⁾ și Transilvania¹¹⁾. Cahlele din palatul regal de la Buda sînt mai elaborate decît cele descoperite la Suceava doar în ceea ce privește decorul gotic în care evoluează personajul principal, în schimb cavalerul și mai ales calul (Fig. 1/4) de pe cahlele sucevene sînt realizați cu aceeași minuție ca și la soba budapestană¹²⁾.

Cahlele de la Suceava se datează în a doua jumătate a secolului al XV-lea, mai precis către sfîrșitul său și nu este lipsit de interes faptul că cercetătoarea Rosemarie Franz înclină pentru o datare mai tîrzie a „sobei cu cavaleri” din cetatea Buda. Analizînd și alte detalii care apar în decorul „sobei cu cavaleri”, în afara cahlelor cu steme, în special cahlele de colț cu decor în cvadratură diamantină, motiv propriu Renașterii, Rosemarie Franz se întreabă dacă soba nu a fost construită în timpul

⁴⁾ K. A. Romstorfer, *op. cit.*, pl. VI, Corlina Nicolescu, *loc. cit.*

⁵⁾ Cristian M. Vlădescu, *Încercări asupra periodizării și tipologiei armelor albe medievale occidentale — secolele XV—XVIII*, în *SMMIM*, 2—3, 1969—1970, p. 124 și urm., fig. 17—19.

⁶⁾ Petre Oprea, *Urme ceramice de la casele hatmanului Luca Arbore*, în *SCIA*, 2, 1965, p. 330, fig. 3, 4.

⁷⁾ Material inedit, păstrat în colecția Școlii generale Părhăuți. A fost descoperit în punctul „La Beci” unde tradiția plasează locul curții boierului Gavril Trotușan. Informație Mugur Andronic, căruiul îl mulțumim și pe această cale.

⁸⁾ Imre Holl, *Középkori kályhacsempék Magyarországon. I.*, în *Budapest Régiségei*, XVIII, 1958, p. 291—295, fig. 89; Pál Voit, Imre Holl, *Alte ungarische Ofenkacheln*, Budapesta, 1963, p. 18—23, fig. IX.

⁹⁾ Imre Holl, *op. cit.*, p. 295—296.

¹⁰⁾ Pál Voit, Imre Holl, *op. cit.*, harta anexă; Imre Holl, *op. cit.*, p. 296—299.

¹¹⁾ În Transilvania, cahle cu cavaler au fost descoperite în mai multe locuri: la castelul de la Hunedoara, datată în perioada 1457—1465, epoca construcțiilor întreprinse de Elisabeta Szilágyi (Möller István, *A. Vajdahunyadi vár építési korai, in Magyarország műemlékei III*, Budapesta, 1914, p. 87, fig. 55), la Mălăiești, datate între 1456—1465 (Victor Eskenasy, Adrian Andrei Rusu, *Cahle cu cavaler în turnir din cetatea cnezială de la Mălăiești (jud. Hunedoara)*, în *Sargeția*, XV, Deva, 1981, p. 111—116, fig. 8), în județul Sibiu, probabil de la Cristian (Thomas Nägler, *Un deposit de plăci ornamentale descoperit la Roșia (jud. Sibiu)*, în *Culegere de studii și cercetări*, I, Brașov, 1967, p. 149, fig. 15; Victor Eskenasy, Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 116, nota 14), la cetatea Făgăraș, datate la sfîrșitul secolului XV și începutul celui următor (Voica Maria Pușcașu, *Plăci ceramice decorative descoperite la cetatea Făgărașului în anii 1966—1973*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, II, Vaslui, 1980, p. 229—230, fig. 7). De la începutul secolului al XVI-lea datează cahlele descoperite la Siciod (Imre Holl, *op. cit.*, p. 273, fig. 98 și Benkő Elek, Ughy István, *Szekelykeresztúri kályhacsempék*, București, 1984, p. 59, fig. 26), Cristuru Secuiesc (Benkő Elek, Ughy István, *op. cit.*, p. 59—60, fig. 27), la Gherla și Fotoș (Imre Holl, *op. cit.*, p. 273, fig. 99, 100), la Lăzarea (Stefan Molnar și colaboratorii, *Insemnări pe marginea cercetărilor de la castelul feudal de la Lăzarea (jud. Harghita)*, în *Acta Musei Porolissensis*, II, Zalău, 1978, p. 110, fig. XIV).

¹²⁾ Imre Holl, *op. cit.*, fig. 80, 81; Pál Voit, Imre Holl, *op. cit.*, fig. 15.

domniei lui Matei Corvin¹³⁾. În acest caz, fiind cunoscute legăturile dintre Ștefan cel Mare și Matei Corvin, mai ales după alterarea relațiilor cu Polonia, putem presupune prezența la Suceava, unde se pare că funcționau numeroase ateliere specializate în producerea cahlelor, a unor tipare executate în imediata vecinătate a prototipului, „soba cu cavaleri” budapestană. De altfel, la Cetatea de Scaun Suceava a mai fost descoperit și un alt motiv decorativ component al „sobei cu cavaleri” — este vorba de un fragment de cahlă pe care este redat un leu bărbos, plasat lîngă un copac¹⁴⁾. Această descoperire a cahlei cu leu, alături de cahlele cu cavaler în turnir ne face să presupunem existența la Suceava a întregului complex decorativ al „sobei cu cavaleri” și nu numai prezența unor cahle izolate¹⁵⁾.

Degradarea motivului decorativ al cahlei cu cavaler este ilustrată de descoperirea de la Negrești, județul Neamț¹⁶⁾. Cahla, cu fața plină, încadrată de un chenar îngust, are ca fundal un decor arhitectural puternic schematizat. Cavalerul, îmbrăcat într-o armură canelată, nu mai este prezentat din profil, cu lancea în cumpănire, șarjînd în galop, ci este redat frontal, ținînd în mînă o spadă (?) cu lama curbă. Calul, desenat stîngaci, este figurat pășînd spre dreapta. Schematizarea extremă a decorului pledează în favoarea datării în secolul al XVI-lea a acestei cahle¹⁷⁾, produs al unui atelier cvasiurban.

O variantă a temei cavalerului în turnir a fost descoperită la Baia, într-o locuință din proxima apropiere a bisericii catolice¹⁸⁾. Cahla, cu fața plină, încadrată de un chenar simplu, fără fundal, prezintă un cavaler călare, îmbrăcat într-o armură „gotică” cu pieptarul carenat, braconieră proeminentă, tasete vizibile pînă la jumătatea coapsei, cu coif tip „bacinet” cu apărătoare de nas foarte ascuțită și cu panaș cvasilindric. Cavalerul ține cu o mînă frîul, iar cu cealaltă o lance foarte lungă. Calul, desenat corect, este redat în mișcare spre dreapta. Se observă cîteva detalii ale harnașamentului: frîul, șaua arcuită cu crupiera în rețea decorată cu rozete (Fig. 3/1). Descoperită într-un complex închis, datat cu precizie în intervalul dintre 1467—1476¹⁹⁾, cahla nu ridică probleme în privința datării, care este confirmată și de unele detalii de construcție a armurii germane „gotice”, cu talie zveltă, alungită, care se generalizează în a doua jumătate a secolului al XV-lea²⁰⁾.

Aceleiași grupe a cahlelor cu cavaler, fără fundal, îi aparțin și exemplarele descoperite la Iași²¹⁾ și Tîrgu Trotuș²²⁾. Cahla de la Iași prezintă un cavaler călare, figurat frontal, ținînd într-o mînă o sabie (?) cu lamă curbă — detaliile de costum și chiar fața personajului sînt ilizibile. Calul este redat pășînd lent, spre dreapta, desenat corect, dar cu o mișcare nefirească. Cahla este datată în a doua jumătate a secolului al XV-lea²³⁾. La Tîrgu Trotuș, cahlele, datate în prima jumătate a secolului al XVI-lea²⁴⁾ au ca motiv decorativ un cavaler călare, figurat frontal, cal și călăreț fiind reprezentați schematic. Întreaga compoziție este încadrată de un chenar compus din „dinți de ferăstrău”, motiv decorativ caracteristic creștăturilor în lemn.

De la Curtea Domnească din Piatra Neamț provine o cahlă fragmentară pe care este prezentat un cavaler călare, îmbrăcat cu o cămașă de zale — amănunt sugerat

¹³⁾ Rosemarie Franz, *Der Kachelofen. Entstehung und kunstgeschichtliche Entwicklung vom Mittelalter bis zum Ausgang des Klassizismus*, Graz, 1969, p. 53.

¹⁴⁾ Paraschiva - Victoria Batariuc, *Catalogul colecției Romstorfer — ceramica ornamentală*, în manuscris, p. 42. Cf. Imre Holl, *op. cit.*, p. 291, fig. 73. Fragmente de la cahle cu decor similar au fost descoperite și la cetatea Făgărașului, vezi Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 232—233, fig. 9.

¹⁵⁾ La Curtea Domnească de la Suceava au fost descoperite cahle decorate cu grifon, asemănătoare, dar nu identice cu cahlele similare care compun „soba cu cavaleri” de la Buda. Informație Mircea D. Matei, căruiul îl mulțumim și pe această cale.

¹⁶⁾ Rodica Popovici, Dina Pop, *Săpăturile arheologice din așezarea rurală medievală de la Negrești-Neamț*, în *Materiale*, Tulcea, 1980, p. 590.

¹⁷⁾ Pentru datarea cahlei în secolul al XV-lea, cf. Mihai Ispir, *Contribuții asupra decorației în arhitectura civilă în Moldova. I. Epoca lui Ștefan cel Mare*, în *SCIA*, seria Artă plastică, tom 29, 1982, p. 10—11.

¹⁸⁾ Lia Bătrina și Adrian Bătrina, *Elemente decorative în ceramica monumentală de la Baia (jud. Suceava)*, în *Suceava*, XI—XII, Suceava, 1984—1985, p. 148, 156, fig. 7.

¹⁹⁾ *Ibidem*, p. 149.

²⁰⁾ Cristian M. Vlădescu, *op. cit.*, p. 109—110.

²¹⁾ Nicolae N. Pușcașu, Voica Maria Pușcașu, *Mărturii de civilizație și urbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iasilor*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, seria Monumente istorice și de Artă, 2, 1983, fig. 29.

²²⁾ Alexandru Artimon, *Orașul medieval Tg. Trotuș în lumina datelor istorico-arheologice*, în *Carpica*, XIV, Bacău, 1982, fig. 16/1.

²³⁾ Nicolae N. Pușcașu, Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 50.

²⁴⁾ Alexandru Artimon, *op. cit.*, p. 105, 110.

de faptul că o mîneacă este redată zimțat— ținînd în mînă un buzdugan. Calul, schematic, cu coama tratată în chip de „dînți de ferăstrău“, are o șa dreptunghiulară. Toată scena are ca fundal o construcție cu două turnuri ascuțite, terminate cu cîte o cruce²⁵⁾. (Fig. 1/3). Cahla poate fi datată în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, fiind însă un produs de serie, tipic pentru un atelier cvasiurban.

Legată de viața cavalerilor este și tema ilustrată de cahlele descoperite la Curtea Domnească din Vaslui și datate în timpul domniei lui Ștefan cel Mare²⁶⁾. În decorul gotic, redat de arce în acoladă care se întretaie formînd ferestre ajurate, arce susținute de colonete în torsadă, se găsesc două personaje masculine, față în față. Personajul din stînga, îmbrăcat cu o tunică pînă la jumătatea coapsei, strînsă în talie de o centură și terminată cu falduri, cu ciorapi strînși pe picior și pantofi cu vîrfurile ascuțite (solerets à la Poulaine), avînd pe cap un coif de o înfățișare neobișnuită, ținînd în mîna stînga o flamură și cu dreapta un buzdugan romboidal, înaintea spre dreapta unde personajul de aici poartă pe cap o pălărie conică din fier, cu vîrfurile ascuțite, un pieptar carenat și pantaloni scurți, bufanți, ținînd în mîna dreaptă un buzdugan bitronconic, iar în stînga o flamură (Fig. 5/2). Scena, a cărei semnificație ne scapă, a fost considerată ca o investitură²⁷⁾.

O ocupație favorită a nobilimii, vînătoarea, practică atît din necesități utilitare — procurarea de vînat — dar mai ales ca divertisment, este și ea ilustrată pe cahle.

La Suceava, în „casa domniei“ de pe Cîmpul Șanțurilor, a fost descoperită o cahă fragmentară aparținînd tipului cu fața dreptunghiulară plină și picior de montare semicilindric, cu decorul realizat în tehnicile sgraffito și champlevé, pe care se pare că este reprezentat într-un cadru vegetal format de palmete și lujeri cu ghinde, un tînăr vînător care ține pe pumn un șoim²⁸⁾.

Pe mai multe cahle descoperite la Curtea Domnească de la Vaslui, datate în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și descrise ca reprezentînd un alai domnesc²⁹⁾, este redată de fapt o vînătoare desfășurată cu mult fast (Fig. 2/4; 4/1), la care participă cavaleri în armuri, scutieri care duc flamuri și baniere, numeroase animale: cai, șoimi, cîini, ca și vînat obișnuit — căprioare, mistreți, un lup, ba chiar un leu cu urechile ca niște antene, alături de care sînt reprezentate o pasăre cu două capete și o alta cu picioare nefiresc de lungi. Bogăția de detalii care apar pe aceste cahle este întunecată de stîngăcia celui care a executat tiparele. Astfel, coifurile, armele și flamurile plutesc deasupra capetelor ori în apropierea purtătorilor firești, sfidînd legile gravitației, siluetele umane și animale sînt stîngaci desenate, iar detaliile de costum fanteziste.

Cele mai apropiate analogii pentru cahlele de la Vaslui sînt oferite de cele descoperite la Dejuțiu în județul Harghita și datate în timpul domniei lui Vladislav II Jagello (1490—1516)³⁰⁾. Și aici detaliile de costum, în mod special coiful cavalerului din prim plan, ca și maniera naivă în care sînt tratate animalele (se pot recunoaște un corb, un cîine, un iepure), trădează caracterul provincial al acestor produse.

De la Baia, din același complex datat 1467—1476, provine o cahă cu o scenă ce poate fi interpretată drept o vînătoare³¹⁾. În stînga cahlei, un tînăr îmbrăcat cu o tunică dreaptă, strînsă în talie, cu ciorapi strînși, pantofi cu vîrfurile rotunjite, avînd pe cap o pălărie cu marginea răsfrîntă, pășește spre dreapta, ținînd în mîini o sulită scurtă. În dreapta este figurat un urs masiv, în picioare, ținînd o labă întinsă, iar în cealaltă o măciucă. Între cele două personaje se află un cîine cu corpul suplu — ogar — îndreptat spre urs (Fig. 3/2). Poziția nefirescă a ursului prezentat înarmat,

²⁵⁾ Eugenia Neamțu, *Date istorice și arheologice cu privire la curtea domnească din Piatra Neamț*, în *Mem. Antiq.* I, Piatra Neamț, 1969, p. 234, fig. 5/2.

²⁶⁾ Rica Popescu, *Cîteva elemente de factură gotică descoperite la curțile domnești din Vaslui*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, seria Monumente Istoric și de Artă, 1, 1981, p. 52, 54, fig. 7. Fragment de cahle cu același motiv decorativ au fost descoperite și la Suceava (Rudolf Gassauer, *Teracote sucevene*, în *BCMI*, XXVIII, 1935, fasc. 86, extras, p. 10, fig. 17) și la Părhăuți, în punctul „La beci“, Informație Mugur Andronic.

²⁷⁾ Rica Popescu, *op. cit.*, p. 54.

²⁸⁾ Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *Mărturiile de civilizație medievală românească. O casă o domniei și o sobă monumentală la Suceava din vremea lui Ștefan cel Mare*, București, 1979, p. 66, fig. 47.

²⁹⁾ Rica Popescu, *Cahle din vremea lui Ștefan cel Mare cu reprezentări de cavaleri medievali descoperite la Curtea Domnească din Vaslui*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, I, Vaslui, 1979, p. 130, 136, fig. 1/4, 2/1; idem, *Cîteva elemente de factură gotică descoperite la curțile domnești din Vaslui*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, seria Monumente Istoric și de Artă, 1, 1981, p. 55, fig. 13.

³⁰⁾ Benkő Elek, Ungny István, *op. cit.*, p. 18—19, fig. 17.

³¹⁾ Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, *op. cit.*, p. 150, fig. 2.

cît și mișcarea grațioasă a tînărului, aparent lipsită de efort, care trimite mai degrabă la un dans, ne fac să ne întrebăm dacă nu cumva este ilustrată de fapt o fabulă, așa cum se întîmplă cu cahlele cu iepuri și arici de la Buda³²⁾, cu cele descoperite la fosta mănăstire Neuzelle din Niederlausitz, unde o vulpe călugăr cu rozariul și cartea de rugăciuni predică caprelor negre³³⁾, sau cu scena de pe cahla de la Sfințul Sava din Iași³⁴⁾.

Turnirele, vînătorile erau pretexte pentru ospete și petreceri prelungite, unde muzicanții desfășeau asistența și unde cei tineri găseau prilejul să danseze. Scenele de dans abundă pe cahlele descoperite în întreaga Moldovă, distingîndu-se două variante.

O variantă este întîlnită pe cahlele descoperite la Suceava — punctul Biserica Sf. Cruce³⁵⁾ și la vechea mănăstire a Moldoviței³⁶⁾. În stînga cahlei, chiar lîngă chenar apare un arbust cu frunze lanceolate. Lîngă arbust, un tînăr — cu fața ovală, părul buclat, îmbrăcat într-o tunică închisă în față cu nasturi, strînsă în talie cu o centură și terminată cu falduri — o ține cu ambele mîini pe față, redată frontal, prezentată cu capul descoperit, părul lung căzîndu-i pe umeri, îmbrăcată cu o rochie amplă, cu falduri, strînsă în talie cu un cordon. În dreapta se află cel de al doilea tînăr, cu fața rotundă, părul lung și drept, îmbrăcat cu o tunică strînsă în talie, ținînd și el cu amîndouă mîinile pe față, care are brațele întinse. Între cele două personaje din partea stînga a cahlei se află o floare de crin stilizată, iar capul fetei este încadrat de vrejuri cu frunze lanceolate (Fig. 3/4). Cele trei personaje se mișcă încet, sugerînd un dans lent, poate o pavană.

O altă variantă a acestei teme prezintă, în locul tînărului dansator din dreapta, pe un cîntăreț dintr-un fel de cimpoi cu burduful mai mic și țeva în formă de lulea — numit muse — îmbrăcat și el, ca și celălalt tînăr, cu o tunică strînsă în talie cu o centură compusă din plăcuțe pătrate. Între tînărul dansator și față se află un arbust cu frunze lanceolate (Fig. 5/1). Această variantă se întîlnește la Șipote, județul Iași³⁷⁾, Dumăștii Noi, județul Vaslui³⁸⁾, Iași Curtea Domnească³⁹⁾ Vaslui — Curtea Domnească⁴⁰⁾, Hîrlău — Curtea Domnească⁴¹⁾, Cotnari — Curtea Domnească⁴²⁾, Suceava — Cetatea de Scaun⁴³⁾, Cetatea Neamțului⁴⁴⁾, Probota — Sfințul Nicolae din Poiană⁴⁵⁾, Mănăstirea Bistrița⁴⁶⁾ și se datează înainte de 1476, după cum o demonstrează descoperirea unor fragmente de cahle, decorate cu acest motiv, în casa domnească de la mănăstirea Bistrița⁴⁷⁾ și va fi folosită pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea, după cum o atestă prezența sa la Probota, în același context cu discurile ornamentale cu decor în relief, care sînt utilizate tocmai în această perioadă⁴⁸⁾.

Sub influența poeziei și mai ales a romanelor cavaleresti au apărut și numeroase reprezentări de îndrăgostiți figurați în miniaturi, tapiserie, sculptura în fildes, pe cahle. Perechi de tineri îndrăgostiți sînt reprezentate pe cahle încă din secolul al

³²⁾ Imre Holl, *op. cit.*, p. 285, fig. 39.

³³⁾ Rosemarie Franz, *op. cit.*, p. 56.

³⁴⁾ Eugenia Neamțu, *Contribuții la cunoașterea motivelor ceramicii ornamentale medievale moldovenești*, în *SCIVA*, 25, 2, 1974, p. 392.

³⁵⁾ Rudolf Gassauer, *op. cit.*, p. 16, fig. 32.

³⁶⁾ Gh. I. Cantacuzino, *Vechea mănăstire a Moldoviței în lumina cercetărilor arheologice*, în *BMI*, 3, 1971, p. 82, 84, fig. 8.

³⁷⁾ Corina Nicolescu și Florentina Jipescu, *Date cu privire la istoria costumului în Moldova, secolele XV—XVI*, în *SCIA*, 1—2, 1957, p. 146.

³⁸⁾ M. Petrescu Dimbovița Em. Bold. și M. Dinu, *Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc*, în *ASU*, Iași, t. I, 1955, fasc. 1—2, p. 21—22, fig. 8/1, 3.

³⁹⁾ Alexandru Andronic, Eugenia Neamțu și Dinu Marin, *Săpăturile arheologice de la Curtea Domnească din Iași*, în *Arch. Mold.*, V, p. 241, fig. 47/5.

⁴⁰⁾ Rica Popescu, *op. cit.*, p. 53, fig. 11.

⁴¹⁾ Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 332, fig. 37.

⁴²⁾ Barbu Slatineanu, *Ceramica de la Cotnari*, în *R.F.R.*, V, 1938, nr. 10, p. 107, fig. 14.

⁴³⁾ K.A. Romstorfer, *op. cit.*, pl. V.

⁴⁴⁾ Fragment inedit, aflat în colecția Școlii generale nr. 2 din Tîrgu Neamț. Informația Marina-Ileana Sabados, căreia îi mulțumim și pe această cale.

⁴⁵⁾ Corina Nicolescu și Florentina Jipescu, *Din trecutul mănăstirii Probota*, în *SCIA*, 1—2, p. 286, fig. 10, 11.

⁴⁶⁾ Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, *O locuință domnească din vremea lui Alexandru cel Bun*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, seria Monumente Istoric și de Artă, 2, 1975, p. 76, fig. 4.

⁴⁷⁾ *Ibidem*, p. 76.

⁴⁸⁾ Corina Nicolescu și Florentina Jipescu, *op. cit.*, p. 295, 297.

XIV-lea, după cum o demonstrează chiar așa numită „sobă cu dragoste“ (der Minneofen), din castelul elvețian Schenkon, dăruit la 1386⁴⁹).

În Moldova se întilnesc două variante a temei „perechea de îndrăgostiți“ (das Liebespaar), cunoscută și sub numele de „cavaler și doamna sa“, „cavaler și jupiniță“ sau „Arborele vieții“, ultima denumire fiind justificată prin prezența constantă a unor elemente vegetale care însă sugerează mai repede elementele de decor unde se întilnesc cei doi tineri îndrăgostiți conform gustului vremii și mai puțin celebrul motiv decorativ asiatic⁵⁰).

Din locuința datată între 1467—1476, de la Baia, provine o variantă nemaicunoscută în alte locuri din Moldova⁵¹). În cîmpul cahlei, unde fundalul îl formează copaci cu coroana rotundă — pini — și tronconică (chiparoși și cedri), în stînga este reprezentat cavalerul, cu părul buclat încadrîndu-i fața, îmbrăcat cu o tunică strînsă în talie de o centură, cu ciorapi strînși pe picior și pantofi cu un pic de toc, cu mîna stîngă în șold, iar cu dreapta ținînd-o pe tînăra fată, care are chipul oval, încadrat de părul lăsat pe umeri, neacoperit, purtînd o rochie cu falduri ample, strînsă în talie cu un cordon, avînd în mîna stîngă o coroană (Fig. 3/3). Lipsa unui acoperămint de cap subliniază că nu este vorba de o femeie măritată, ci de o tînăra fată.

Cea de a doua variantă, mai simplificată, a fost descoperită la Suceava, în punctele „casa domniei“⁵²) și casa din sectorul B⁵³), ambele de pe Cîmpul Șanțurilor, Cetatea de Scaun⁵⁴), str. Petru Rareș⁵⁵), la Vaslui⁵⁶), la vechea mănăstire Moldovița⁵⁷). În partea stîngă a cahlei este reprezentat personajul masculin, cu fața ovală, pomeții puternic marcați, bărbia prominentă, părul buclat, îmbrăcat cu o tunică încheiată în față cu numeroși nasturi globulari, strînsă în talie de o centură și continuată cu falduri dese pînă aproape de genunchi. Mîna dreaptă și-o sprijină în șold iar cu cea stîngă o ține pe tînăra femeie, înfățișată cu o siluetă gracilă, fața ovală, ochii mari, părul lăsat pe umeri, îmbrăcată cu o rochie cu mîneca răscoită ca la ie, lungă pînă la glezne, cu numeroase falduri ample, strînsă în talie de un cordon. De sub faldurile rochiei se disting pantofii mici, cu un pic de toc. Între cele două personaje se află o floare de crin stilizată, cu vîrfurile în jos, care face trimiterea la peisajul în care se plimbă îndrăgostiții (Fig. 4/2).

Această variantă a temei „perechea de îndrăgostiți“ se datează la sfîrșitul secolului al XV-lea, după cum o atestă prezența sa în compoziția sobei din „casa domniei“ de pe Cîmpul Șanțurilor de la Suceava, care se încadrează cu aproximație în ultimele două decenii ale veacului al XV-lea⁵⁸). Prezența numai în Moldova a acestei variante a temei, ca și unele detalii ca asemănarea pînă la identitate a trăsăturilor feței îndrăgostitului, a Sfîntului Gheorghe⁵⁹) și a celor doi tenanți din stema dezvoltată a Moldovei⁶⁰), răscoliala specifică a mînețelor rochiei tînerei fete de pe cahla cu „perechea de îndrăgostiți“ — tipică pentru ie — ne fac să presupunem că această variantă a fost elaborată în Moldova⁶¹), de unde s-a răspîndit spre vest, după

⁴⁹) Rosemarie Franz, *op. cit.*, p. 40, fig. 38.

⁵⁰) Paul Petrescu, *Motive decorative celebre*, București, 1971, p. 39—65.

⁵¹) Lia Bătrina și Adrian Bătrina, *Elemente decorative în ceramica monumentală de la Baia (jud. Suceava)*, în *Suceava*, XI—XII, 1984—1985, p. 150, 161—164, fig. 1.

⁵²) Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 47—48, fig. 24.

⁵³) Mircea D. Matei, Sectorul B, în Ion Nestor și colaboratorii, *Șantierul arheologic Suceava*, în *Materiale*, V, fig. 6/2.

⁵⁴) K. A. Romstorfer, *op. cit.*, pl. V.

⁵⁵) Mircea D. Matei și Emil Ioan Emandi, *O casă de orășean din secolul al XV-lea de la Suceava*, în *SCIVA*, 28, 4, 1977, fig. 7/1.

⁵⁶) Rîca Popescu, *op. cit.*, p. 52, fig. 10.

⁵⁷) Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 84, fig. 8.

⁵⁸) Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 27—29. Mircea D. Matei și Emil I. Emandi, în lucrarea citată, p. 557, datează locuința descoperită pe str. Petru Rareș la mijlocul secolului al XV-lea. Sintem de părere că întregul complex se datează în ultimele două decenii ale secolului al XV-lea, datorită prezenței cahlelor decorate cu motive ornamentale identice cu cele de pe cahlele găsite în „casa domniei“ de pe Cîmpul Șanțurilor de la Suceava. Pentru o datare mai tîrzie, respectiv în ultimele două decenii ale veacului al XV-lea a cahlelor din locuința de pe str. Petru Rareș se pronunță și Mihai Ispir, *op. cit.*, p. 10.

⁵⁹) Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 46—47, fig. 23.

⁶⁰) *Ibidem*, p. 46, fig. 22.

⁶¹) *Ibidem*, p. 139.

cum o indică descoperirea de la Sălard, în județul Bihor⁶²), a unei cahle identice cu cele din Moldova, dar de dimensiuni mai mici⁶³).

În repertoriul iconografic al cahlelor din Moldova, motivele decorative inspirate din viața de curte ocupă un loc însemnat, frecvența descoperirilor vorbind despre preferința arătată acestor teme cunoscute într-o diversitate de variante și provenind din diverse medii: cetăți și curți domnești și boierești, case domnești din incinta unor mănăstiri, case de orășeni. Preferința arătată pentru acest gen de subiecte decorative, care alături de elementele heraldice și de motivele mitice se întilnesc frecvent în Moldova și indică receptarea ambianței gotice, vădită nu numai în arhitectura laică ori religioasă, dar și unele aspecte curente ale vieții cotidiene ca vestimente, podoabe, interioare de locuințe.

Întrebuințarea pe cahlele descoperite în Moldova a motivelor decorative inspirate din viața cavalerescă ne informează despre apariția și circulația pe spații largi a anumitor subiecte și teme ornamentale, despre preferința arătată unor subiecte care au cunoscut o mare răspîndire și o diversitate de variante, ca și despre tratările specifice, locale, ale acestor teme sau despre contribuția meșterilor locali la crearea sau remodelarea lor. Pe de altă parte, prezența acestor motive decorative în Moldova demonstrează încă odată că în evul mediu această țară românească nu era izolată, ci într-un permanent contact cu vecinii și nu numai cu ei, fiind angrenată în schimbul de valori materiale și spirituale din Europa contemporană.

Din alt punct de vedere, cahlele decorate cu motive inspirate din viața cavalerescă, aparținînd ca mentalitate Europei gotice, demonstrează existența în Moldova a sobei gotice, în același timp produs utilitar — și descoperirile recente de la Baia, Iași, Suceava probează că asemenea instalații de încălzire nu erau apanajul exclusiv al elitelor, ele găsindu-se și în casele orășenilor — dar și adevărată lucrare artistică. Asemenea sobe, cu piese îmbinate într-o subtilă armonie cromatică, sînt adevărate monumente arhitecturale de interior, somptuoase, care vorbesc despre rafinamentul și gustul artistic, remarcabile, atît ale creatorilor cît și ale comanditarilor acestor creații artistice din Moldova celei de a doua jumătăți a secolului al XV-lea, perioadă de înflorire a creației materiale și spirituale, sub toate aspectele, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare.

CARRAUX DE POËLE DU XV-E SIÈCLE DÉCORÉS AVEC DES SCENES INSPIRÉES DE LA VIE CHEVALERESQUE

— R É S U M É —

Dans cet article l'auteur analyse les carreaux de poêle datés XV-e siècle, décorés avec des scènes inspirées de la vie de cour : des tournois, des scènes de chasse, des scènes de danse, des couples d'amoureux découverts sur le territoire de la Moldavie, dans des milieux divers : citadelles et cours princières ou cours de boyards, maisons princières se trouvant dans l'enceinte de certains monastères, maisons de citadins.

On décrit des carreaux avec des chevaliers en tournois, placés dans un décor architectural gothique ou seulement avec des chevaliers en armures, découverts à Suceava, Baia, Vaslui, Piatra Neamț, Negrești, le département de Neamț ; des scènes de chasse à Suceava, Vaslui, Baia ; des scènes de danse, présentes à Vaslui, Iași, Suceava, Hirliău, Cotnari, Cetatea Neamțului, Șipote, le département de Iași, Dumesti Noi, le département de Vaslui, les monastères de Bistrița, Moldovița, Probota tout comme des couples d'amoureux, trouvés à Suceava, Iași, Vaslui, Baia.

La présence des carreaux décorés avec des sujets inspirés par la vie chevaleresque, connus dans une grande diversité des variantes, prouve la préférence à l'égard de ce genre de sujets ornementaux qui, à côté des éléments héraldiques et mythiques, sont souvent rencontrés en Moldavie et indiquent la réception de l'ambiance gothique.

⁶²) István Meri, *Figurenvierzierte Ofenkacheln volkstümlichen Charakters aus dem mittelalterlichen Ungarn*, în *Acta Arch.*, 12, 1960, p. 359, pl. CXI/8.

⁶³) Dimensiunile mai reduse ale cahlelor descoperite la Siclod ne fac să presupunem că pentru executarea lor s-a folosit drept tipar o cahla lucrată în Moldova, știut fiind că în urma arderii, produsele ceramice își reduc volumul cu circa 15—20%. Pentru acesta vezi Imre Holl, *op. cit.*, p. 297.

que non seulement dans l'architecture laïque ou religieuse, mais aussi dans certains aspects courants de la vie quotidienne, tels : vêtements, bijoux, intérieurs d'habitations, poêles.

Les carreaux décorés par des motifs ornementaux inspirés de la vie de cour, par les qualités artistiques qu'elles présentent, semblent parler de la maîtrise et du goût de leurs créateurs tout comme de celui des comanditaires de ces créations artistiques de la Moldavie, pendant la seconde moitié du XV-e siècle, période de floraison de la création matérielle et spirituelle, sous tous les aspects, pendant le règne d'Étienne le Grand.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. Carreaux avec chevalier en tournoi, découverts à Suceava, 5 rue Ciprian Porumbescu (1, 3) ; fragment de carreau avec chevalier, découvert à Piatra Neamț, d'après Eug. Neamțu (2) ; fragment de carreau avec chevalier, découvert à Suceava, d'après R. Gassauer (4).
- Fig. 2. Fragments de carreaux avec chevalier, découverts à Suceava, d'après K. A. Romstorfer (1-3) ; carreau avec scène de chasse, découvert à Vaslui, d'après Rica Popescu (4).
- Fig. 3. Carreaux avec chevalier (1), scène de chasse (2), couple d'amoureux (3), découverts à Baia, d'après Lia Bătrîna et Adrian Bătrîna ; carreau avec scène de danse, découvert à Suceava, d'après R. Gassauer (4).
- Fig. 4. Fragment de carreau avec scène de chasse, découvert à Vaslui, d'après Rica Popescu (1) ; carreau avec le couple d'amoureux, découvert à Suceava, d'après Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu (2).
- Fig. 5. Carreau avec scène de danse, découvert à Vaslui, d'après Rica Popescu (1) ; carreau avec deux personnages, découvert à Vaslui, d'après Rica Popescu (2).

Fig. 1. Cahle cu cavaler, descoperite la Suceava, str. Ciprian Porumbescu nr. 5 (1, 3) ; fragment de cahlă cu cavaler, descoperit la Piatra Neamț, după Eugenia Neamțu (2) ; fragment de cahlă cu cavaler, descoperit la Suceava, după R. Gassauer (4).

Fig. 2. Fragmente de cahle cu cavaler, descoperite la Suceava, după K. A. Romstorfer (1-3); cahla cu scenă de vânătoare, descoperită la Vaslui, după Rica Popescu (4).

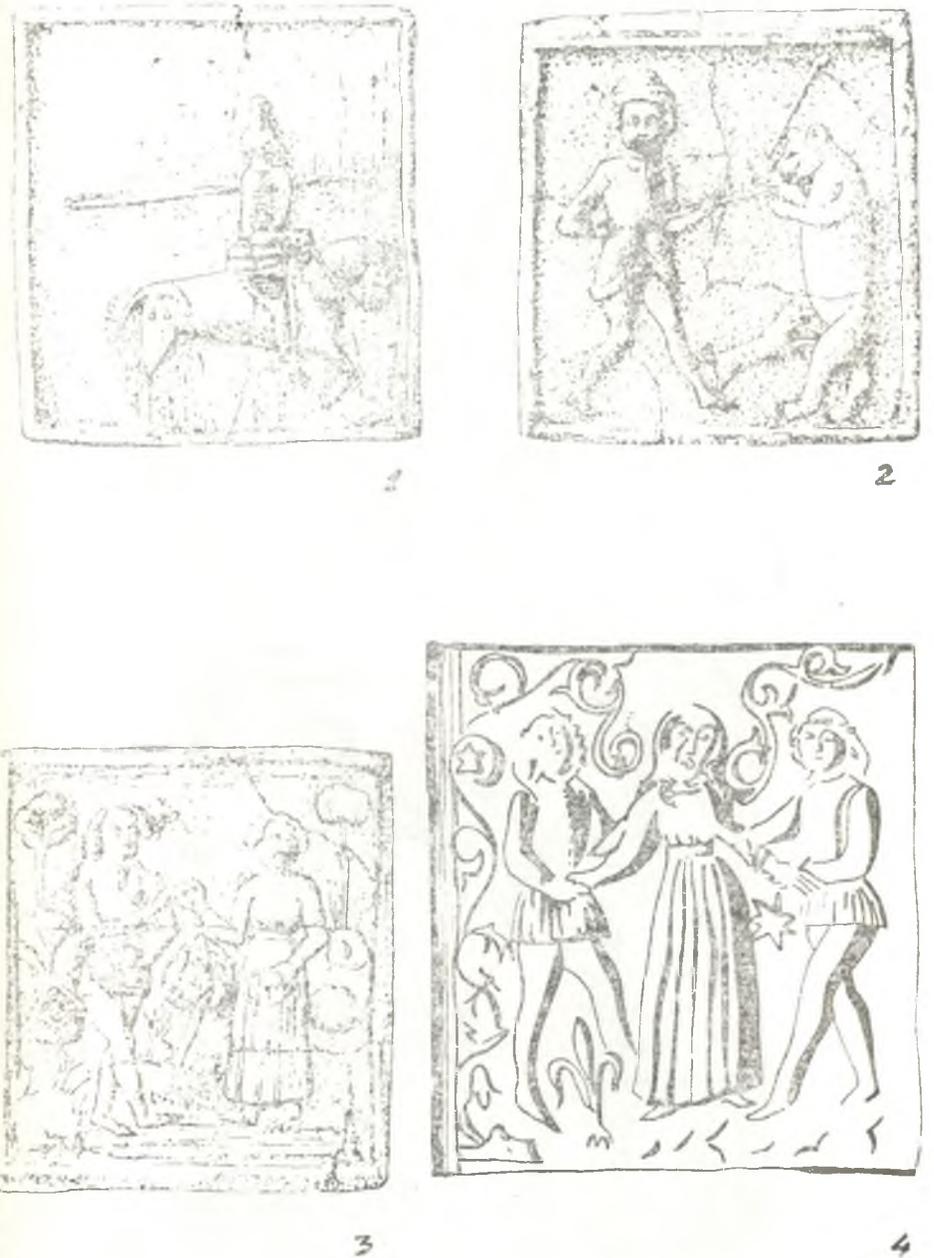
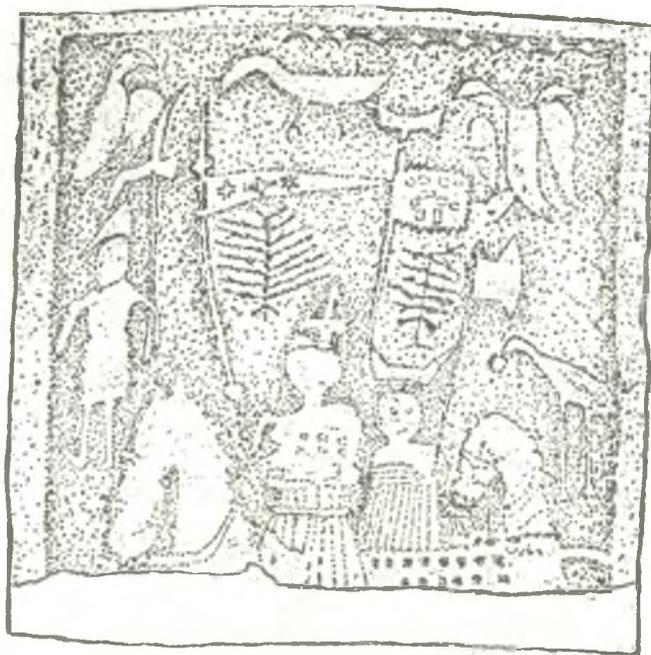

Fig. 3. Cahle cu cavaler (1), scenă de vânătoare (2), pereche de îndrăgostiți (3), descoperite la Baia, după Lia Bătrina și Adrian Bătrina; cahla cu scenă de dans, descoperită la Suceava, după R. Gassauer (4).

1

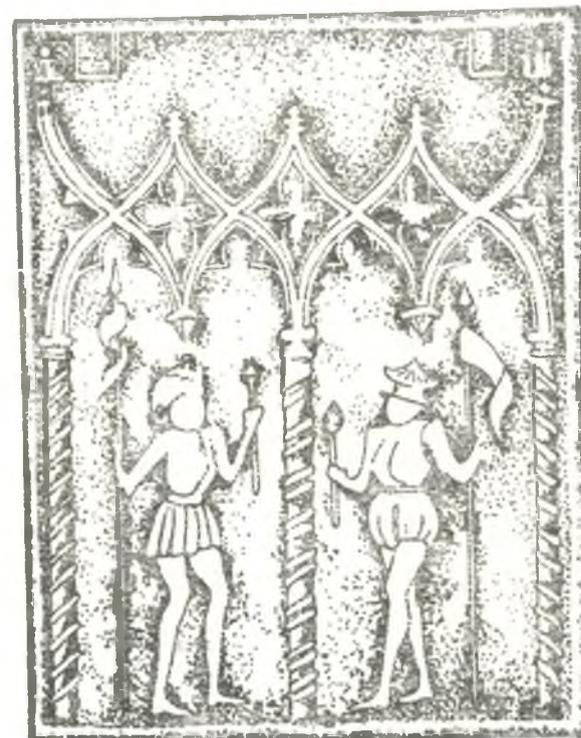

2

Fig. 4. Fragment de cahlă cu scenă de vânătoare, descoperit la Vaslui, după Rica Popescu (1); cahlă cu pereche de îndrăgostiți la Suceava, după Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu (2).

1

2

Fig. 5. Cahlă cu scenă de dans, descoperită la Vaslui, după Rica Popescu (1); cahlă cu două personaje, descoperită la Vaslui, după Rica Popescu (2).

CREȘTEREA ANIMALELOR ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ ÎN VIZIUNEA GEOGRAFILOR, ETNOGRAFILOR, SOCIOLOGILOR ȘI FILOLOGILOR

MIHAI LAZĂR

După cum se știe, ocupațiile agricole tradiționale de bază ale poporului nostru, cultivarea plantelor și creșterea animalelor, ca urmare a complexității problemelor pe care le incumbă, au necesitat o abordare inter și multidisciplinară. Discipline mai mult sau mai puțin înrudite între ele au contribuit, în viziuni proprii, la lămurirea unor aspecte particulare ale ocupațiilor economice. În stadiul actual al cercetărilor, fiind încă nu s-a trecut hotărât la studierea comparativă, în viziunea unitară, a tuturor surselor de informare, se impune o evaluare, fie și cu caracter parțial, a rezultatelor dobândite de diferite categorii de specialiști. Considerațiile noastre din articolul de față, referitoare la aportul geografilor, etnografilor, sociologilor și filologilor la cunoașterea economiei pastorale a Moldovei medievale continuă, de fapt, ideile unui studiu anterior în care ne-am ocupat de contribuțiile istoricilor în acest domeniu¹⁾.

Contribuții geografice. Angajați direct în procesul cunoașterii vieții economice, geografii au abordat problematica ocupațiilor agricole pornind de la rolul factorilor naturali sau, într-o etapă mai avansată a cercetărilor, de la interacțiunea dintre mediu și om. Deși în această privință s-a scris relativ mult, studii dedicate epocii medievale există destul de puține. Majoritatea contribuțiilor reflectă realități specifice secolelor al XIX-lea și al XX-lea și faptul se datorează, neîndoielnic, stadiului de dezvoltare a științei geografice, mai ales a geografiei istorice. Pe de altă parte, de această dată ca un lucru pozitiv, se remarcă preocuparea de modernizare a metodologiei de cercetare. În principiu, geografii au abandonat teza privind rolul determinant al factorilor naturali, procedând la analiza economiei agricole în funcție de impactul factorilor antropici asupra celor naturali, de modul cum diferite spații cu particularități de mediu distincte au putut fi umanizate și destinate unor funcționalități economice concrete²⁾. Discutarea raportului om-mediu a scos în relief imperativul adâncirii cunoașterii celor doi factori, în scopul stabilirii cât mai exacte a potențialului economic al zonelor geografice și a rolului activităților antropice în modificarea peisajului natural. Geografii au arătat, cu justețe, că nu numai unitățile mari de relief, ci și componente mai mici din cadrul acestora au dispus de un poten-

¹⁾ Mihai Lazăr, Unele aspecte istoriografice privind economia zootehnică a Moldovei în epoca medievală, în „Buletin științific”, Institutul de Învățământ Superior Suceava, seria istorie, Suceava, 1983, p. 43—69.

²⁾ I. Rîck, Cercetări de geografie și antropogeografie în Depresiunea Jijiei, în „Buletinul Societății Române de Geografie”, L (1931) și LI (1932) (se va cita : „B.S.R.G.”) ; I. Conea, Despre rolul factorului geografic în istoria poporului român, în S. Mehedinți, Opere alese, București, 1967 ; D. I. Oancea, Interpretări ale raportului om-mediu geografic în unele lucrări de geografie din trecut, în „Natura”, XIX, nr. 1 (1967), p. 29—34 ; Constanta Rusencu, Populația privită în raporturile ei cu vatra și mosia satului, în „Lucrările, Simpozionului de geografie a satului — București, septembrie, 1967”, București, 1969, p. 41—47 (se va cita : „LSGS—1967”) ; George Vâlsan, Opere alese, București, Ed. Științifică, 1971, p. 646 ; Dumitru Teaci, Transformarea peisajului natural al României, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1963 ; Geografia României II. Geografia umană și economică, București, Ed. Academiei, 1984, p. 9—28 (se va cita : Geografia României, II).

țial economic diferit³⁾. Modul de folosință a terenurilor, element de bază al peisajului, a evoluat în timp îndeosebi datorită dinamicii acțiunilor antropice și mai puțin a transformărilor survenite în condițiile de relief, climă și sol. Așa se explică interesul aparte al geografilor față de factorii demografici și tehnici atunci când își propun să cerceteze ocupațiile agricole.

Pentru cunoașterea cât mai complexă a economiei animaliere a Moldovei s-a acordat atenție așezărilor sătești⁴⁾, făcându-se concretizări succinte și pentru așezările cu caracter sezonier, specifice zonelor pastorale⁵⁾. S-a arătat, și nu fără temei, că topologia așezărilor a depins, în afară de configurația terenului, și de caracterul ocupațiilor. De regulă, satele de tip risipit și răsfrat au fost caracteristice locuitorilor a căror principală îndeletnicire o constituia creșterea animalelor⁶⁾. Satele sînt definite nu numai ca realități cantitative în peisajul geografic, ci, înainte de toate, ca realități funcționale, ca modalități de valorificare a condițiilor de mediu.

Cercetări de amploare diferită cu caracter geografico-economic privind creșterea vitelor în general și a păstoritului în special s-au întreprins atât la nivelul marilor

unități de relief⁷⁾, cît și în cuprinsul unor subunități geografice mai mici, bine individualizate teritorial și economic⁸⁾. Deoarece în activitatea de studiere a vechii noastre economii pastorale sursele de informare istorică au fost doar parțial integrate ansamblului izvoarelor, contribuțiile geografilor nu au întotdeauna consistența dorită.

S-a acordat un anume interes și tipurilor de păstorit⁹⁾, terminologiei¹⁰⁾ și toponimiei păstorești¹¹⁾.

Intrucît pădurile, fînăturile și pășunile au jucat un rol important în evoluția economiei animaliere, surprinderea dinamicii potențialului lor biogeografic, ca urmare a intervențiilor omului, a reprezentat un subiect de studiu¹²⁾. Utilizînd hărți medievale, cu deosebire din secolul al XVIII-lea, geografii au încercat să surprindă, în linii generale, intensitatea acțiunilor umane legate de despăduriri și modul de utilizare a terenurilor defrișate¹³⁾. Prin coroborarea mai eficientă a izvoarelor carto-

³⁾ I. Donisă, P. Poghiră Valea Bistriței, București, Ed. Științifică, 1968; Nicolae Barbu Obcinele Bucovinei, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 194, 204-205; I. Băcănanu, Elementul geografic în viața satului românesc, în „LSGS-1967”, p. 33-39; Al. Savu, Dealurile, podișurile și cîmpiile în alcătuirea pămîntului românesc și în viața poporului nostru, în „Terra”, anul II (XXII), nr. 4 (1970); Victor Tufescu, Pe valea Moldovei. Priveliști și evocări, București, Ed. Științifică, 1970, p. 58-59, 108-109, 136, 153-154, 164-167; I. Sîrcu, Geografia fizică a R.S.R., București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1971, p. 75, 80, 83, 356, 366, 369; P. Poghiră, Satul din Colinele Tutovei București, Ed. Științifică, 1972, p. 46-48, 53-54, 59, 63-66, 94; N. Pop, I. Iosep, D. Paulescu, Județul Suceava, București, Ed. Academiei, 1973, p. 63-65; Vasile Băcănanu, Nicolae Barbu, Maria Pantazică, Alexandru Ungureanu, Dumitru Chiriac, Podișul Moldovei, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1980; Claudiu Giurcăneanu, Spațiul geografic-structura, organizarea și funcțiile sale, în „Terra”, XIII (XXXIII), nr. 3 (1981), p. 26-33; Ioan Săndru, Peisaje geografice carpatice în Dacia, în „Terra”, XII (XXXII), nr. 3 (1980), 3-7; Al. Roșu, Coordonate geografice ale optimizării peisajului agrar românesc în „Terra”, XIII (XXXIII), nr. 4 (1981), p. 14-15; I. Gugiuman, Principalele caracteristici ale elementelor fizico-geografice din Podișul Moldovei și potențialul lor economic, în „Studii și cercetări de geografie”, Suceava, 1983, p. 31-36; Geografia României, II, p. 19-20, 201-202.

⁴⁾ Ioan Săndru Contribuții geografice economice asupra evoluției așezărilor omenești din depresiunea subcarpată Onesti, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, serie nouă, secțiunea a II-a, VII (1961), fasc. 1 (se va cita: „ASU - Iași”, s. II); M. Apăvăloaiei, Contribuții la studiul geografic al așezărilor rurale din Moldova, în „ASU - Iași”, s. II, IX (1965), p. 87; C. Drăgoi și K. Swizewski, Contribuții geografico-economice asupra așezărilor din bazinul Trotușului, în „ASU - Iași”, s. II, b. XIII (1967), p. 183; M. Apăvăloaiei, D. Chiriac, N. Lupu, Cîteva observații geografico-economice referitoare la populația și așezările rurale din județul Suceava, în „ASU - Iași”, s. II, c. geografic, XV (1970), p. 75-80; I. Băcănanu, Considerații geografice privind tipologia așezărilor rurale din România, în „Comunicări de geografie”, București, VIII (1969), p. 201-207; Constanța Rusescu, op. cit., p. 44-46; Vintilă Mihăilescu, Noțiuni de bază în geografia satului, în „LSGS - București, 1967”, p. 9-13; Dumitru Chiriac, Cîteva aspecte istorico-geografice referitoare la evoluția așezărilor rurale din Cîmpia Moldovei, în „ASU - Iași”, s. II, c. XVI (1970), p. 81-90; N. Lupu și Iulia Văcărașu, Tipuri de așezări în bazinul superior al Trotușului, în „Studii și cercetări științifice”, geologie-geografie, Institutul pedagogic Bacău, 1970, p. 87-109; I. Băcănanu, Așezările omenești din Vrancea și subcarpații dintre Șușița și Rimna în veacurile XV-XIX, în „Buletinul societății de științe geografice din R.S.R.”, seria nouă, I (LXXI), București, 1971; P. Poghiră, op. cit.; Vasile Băcănanu, Așezările din Moldova neprezentate pe harta lui F. G. Bawr, în „Terra”, XIII (XXXIII), nr. 4 (1981), p. 20-26; D. I. Oancea, Căzimir Swizewski, Satul bucovinean - raporturi geografice etnografice, în „Terra”, 4 (1982), p. 20-22; V. Cucu, C. Isbășoiu, Locuințe și așezări în peisajul geografic românesc, în „Terra”, XV (XXXV), I (1983), p. 6-12. Întîlnim și unele studii interdisciplinare istorico-geografice referitoare la habitatul rural: Emil I. Emandi, Considerații geografice privind dinamica așezărilor dispărute din nordul Moldovei în evul mediu (sec. XIV-XVIII), în „Hierarsia”, Botoșani, 1979, p. 226-288; Idem, Considerații istorico-geografice asupra așezărilor medievale din depresiunea piemontană Rădăuți (secolele XIV-XVIII), în „SCIVA”, 30, nr. 3 (1979); Emil I. Emandi și Constantin Serban, Contribuții de demografie istorică la cunoașterea habitatului din nord-vestul Moldovei la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, în „Buletin științific”, seria istorie, Institutul de Învățămînt Superior Suceava, 1983, p. 71-98.

⁵⁾ Victor Tufescu, Odăile - o fază recentă de populare a tinuturilor stepice de la răsărit de Carpați, extras din „Anuarul Liceului «dr. Meșotă» din Brașov”, Tipografia „Astra”, Brașov, 1936-1937; Vintilă Mihăilescu, Tara Dornelor. Cadrul geografic și limitele așezărilor, în volumul omagial: În amintirea lui Constantin Giurescu, București, 1944, p. 334-353; M. Apăvăloaiei, op. cit.; Veronica Glosu și Mihai Apăvăloaiei, Populația și așezările rurale din zona carpatică și subcarpată a regiunii Galați, în „ASU - Iași”, s. II, b. XIII (1967), p. 145-153; Constantin Herbst, Ion Băcănanu, Probleme de geografie a satului din România, în „Terra”, XIV (XXXIV), nr. 4 (1982), p. 13-15; V. Cucu, I. Isbășoiu, loc. cit., p. 6-10; Geografia României, II, p. 183-185.

⁶⁾ Vintilă Mihăilescu, Trebuie recunoscute trei tipuri de sat: satul adunat (sau concentrat), satul risipit, în „BSRG”, XLV (1926); I. Băcănanu, Considerații geografice privind tipologia așezărilor rurale din România, în „Comunicări de geografie”, București, VIII (1969), p. 201-207.

⁷⁾ Victor Tufescu, Odăile - o fază recentă de populare a tinuturilor stepice de la răsărit de Carpați, în loc. cit.; Idem, Oameni din Carpați, București, Ed. Sport-Turism, 1982, p. 13-61, 102-123, 199-206; Ionescu Sachelarie, Despre viața păstorească și agricolă în trecutul nostru, în „Cercetări geografice”, I (1937-1938), București, 1941; Sabin Opreanu, Contribuții la transhumanța în Carpații Orientali, în „Lucrările institutului de geografie al Universității din Cluj”, VII, 1942 (se va cita: „L7GUC”); N. Al. Rădulescu Geografia agriculturii României, București, 1968.

⁸⁾ Laurian Someșan, Viața pastorală în Munții Călimani, extras din „BSRG”, LII (1933); Idem, Viața umană în regiunea Munților Călimani, extras din „LIGUC”, VI (1936); N. Al. Rădulescu, Vrancea - geografie fizică și umană, București, 1937; M. Apăvăloaiei, Economia pastorală în bazinul Trotușului, în „ASU - Iași”, s. II, b. XV (1968), p. 179-183; M. Apăvăloaiei și V. Glosu, Contribuții geografice economice asupra păstoritului în partea de sud a Carpaților Moldovei, în „ASU - Iași”, s. II, b. XIII (1967), p. 189-192; M. Apăvăloaiei, Unele aspecte geografico-geografice privind sectorul zootehnic din bazinul mijlociu și superior al Moldovei, în „ASU - Iași”, s. II, c. XVI (1970), p. 151-154; D. Chiriac, Considerații geografico-economice asupra păstoritului în Tara Dornelor, în „ASU - Iași”, s. II, b. XII (1976), p. 203-206; M. D. Matei, Emil I. Emandi, Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare (secolele XV-XVII), București, Ed. Academiei, 1982.

⁹⁾ Laurian Someșan, La transhumanca des bergers transylvains dans les provinces roumaines, în „Revue Transylvanie”, Cluj, I (1935); Sabin Opreanu, Contribuții la transhumanța în Carpații Orientali, în loc. cit.; Victor Tufescu, Îndrumător pentru studiul migrațiilor temporare cu caracter economic, în „Lucrările Seminarului de Geografie Economică. Academia Comercială București”, București, 1946; Grigore P. Pop, România. Geografia economică, partea a II-a, Oradea, 1974, p. 314-317.

¹⁰⁾ Vălcuș Bujor, Reflectarea activității economice în terminologia pastorală locală, în „Comunicări de geografie”, VI (1968).

¹¹⁾ Monografia geografică a R.P.R., I, Geografia fizică, București, 1960, p. 63-92 (Toponimia. Aspectele ei geografice); I. Băcănanu, Date geografice asupra evoluției modului de folosire a terenurilor agricole din Vrancea (perioada dintre sec. al XV-lea și al XIX-lea), în „Comunicări de geografie”, București, IX (1969), p. 95-96, 98, 100, 104; Alexandru Obreja, Din specificul toponimiei moldovenești, în „Lucrările celui de-al III-lea Colocvii național de geografie populației și așezărilor din R.S.R.”, Iași, 1971; Gh. Dragu, Toponimie geografică (partea I-a), Centrul de multiplicare al Universității din București, 1973; Dumitru Chiriac, Defrișările pentru extinderea terenurilor agricole din Moldova reflectate în toponimie, în „ASU - Iași”, s. II, b. XXIX (1983), p. 89-92. Pentru cunoașterea toponimiei păstorești, date interesante găsim și în dicționarele geografice ale județelor din Moldova, editate la sfîrșitul sec. al XIX-lea, în număr de 13, în baza cărora au fost publicate, între 1898-1902, cele 5 volume ale Marelui dicționar geografic al României; de asemenea dicționarele geografice ale Bucovinei și Basarabiei elaborate de Emil Grigorovitză și, respectiv, Zamfir Arbore.

¹²⁾ M. Gușuleac, Fiețele seculare din Bucovina, 1921; P. Buculescu, Zonele de vegetație lemnoasă din România în raport cu condițiile orohidrologice, climatice, de sol și subsol, București, 1924; I. Băcănanu, Date geografice asupra evoluției modului de folosință a terenurilor agricole în Vrancea, în loc. cit., p. 95-98; P. Poghiră, op. cit.; N. Barbu, Obcinele Bucovinei, p. 45, 59, 194, 211-216, 267, 280; Viorica Sultana, Raporturi între vegetație și soluri, în „Terra”, nr. 4 (1981), p. 44-45; D. Chiriac, Defrișările pentru extinderea terenurilor agricole din Moldova, reflectate în toponimie, în loc. cit.; Geografia României, II, p. 205, 314-315, 301; M. D. Matei, Emil I. Emandi, op. cit.

¹³⁾ N. Doğan, Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787-1791, în „Analele Academiei Române. Memoriile Sect. Istorică”, București, XXXIV (1912), p. 20-34; Vintilă Mihăilescu, Tara Dornelor. Cadrul geografic și limitele așezărilor, în loc. cit., Vasile Băcănanu, Documente cartografice din secolul al XVIII-lea, în „ASU - Iași”, s. II, c. XVII (1971), p. 97-107; Idem, Reprezentarea reliefului în documentele cartografice asupra Moldovei din sec. al XVIII-lea, în „ASU - Iași”, s. II, c. XIX (1973), p. 65-71; Marin Popescu-Spineni, România în izvoare geografice și cartografice (Din antichitate pînă în pragul veacului nostru), București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978; Vasile Cucu, Emil Ioan Emandi, Geografia istorică a nordului Moldovei în lumina izvoarelor cartografice (secolul al XVIII-lea), în „Revista muzeelor și monumentelor”, 10 (1981), n. 66-77; C. Isbășoiu, Cîteva considerații de geografie istorică referitoare la teritoriul românesc (I), în „Terra”, XIV (XXXIV), nr. 3 (1982), p. 19-24; Ioan Iosep și Maria Lucaș, Analiza geografică a unei hărți vechi a Bucovinei (1774), în „Lucrările Seminarului geografic «Dimitrie Cantemir»”, nr. 3 (1982), Iași, 1983, p. 121-131.

grafice de epocă cu documentele istorice și hărțile actuale ale solurilor¹⁴⁾ există posibilitatea obținerii, în continuare, de noi și prețioase indicii despre întinderea aproximativă a zonelor de vegetație silvică și ierboasă și a stabilirii în acest fel a etapelor principale de transformare a peisajului geografic sub acțiunea factorului antropic.

S-a remarcat că pădurile, poienile și pășunile naturale reprezentau spațiile economice cele mai întinse din hotarul așezărilor medievale. În ultimul timp, studiile de geografie istorică s-au înmulțit și au câștigat în valoare, ceea ce a contribuit la reflectarea într-o manieră mai fidelă a elementelor de geografie economică în cadrul noului tratat de **Geografia României**¹⁵⁾.

Contribuții etnografice. Bogăția și varietatea vestigiilor materiale ale culturii populare românești păstrate în diferite muzee au stimulat cercetarea etnografică a ocupațiilor tradiționale. Lăpsite de o analiză profundă, comparativă, cele dinții studii etnografice prezintă un interes oarecum limitat, ele reflectând în primul rând elemente de ordin cantitativ, neintegrate corespunzător în geografia și istoria românească. Ulterior, prin contribuțiile lui Simion Fl. Marian¹⁶⁾, Tudor Pamfil¹⁷⁾, Ion Diaconu¹⁸⁾, Dimitrie Dan¹⁹⁾, Sabin Opreanu²⁰⁾ și I. Oțel²¹⁾, sfera cercetărilor etnografice în domeniul păstoritului s-a lărgit considerabil. Saltul cel mai spectaculos în studierea etnografică a ocupațiilor s-a înregistrat, însă, abia în ultimele decenii. Ceea ce caracterizează noua perioadă constă în îmbunătățirea manierei de investigare a fenomenului etnografic și în creșterea interesului pentru integrarea rezultatelor obținute de specialiștii din celelalte discipline înrudite (istorici, geografi, filologi, economiști). Realizând o bază informațională largă, etnografii au procedat apoi la stabilirea criteriilor de cercetare a fenomenului pastoral, precum și a tipurilor de păstorit.

Prin minuțioase cercetări documentare și de teren, Nicolae Dunăre a scos în relief importanța cercetării etnografice a păstoritului²²⁾, insistând în mod special asupra păstoritului de pendulare dublă²³⁾. Tot lui îi datorăm un interesant studiu despre produsele lactate și tehnica prelucrării lor la păstorii români, publicat la Buda-pesta, în limba germană²⁴⁾. Informația utilizată de Nicolae Dunăre demonstrează largă răspândire a păstoritului în spațiul locuit de români. Varietatea și calitatea superioară a produselor lactate realizate de păstori, cît și de ceilalți locuitori, ne indică, de asemenea, ponderea însemnată a acestor bunuri în regimul de alimentație al românilor.

Valorificînd cercetări mai vechi asupra păstoritului, Romulus Vuia a elaborat studiul **Tipuri de păstorit la români**²⁵⁾. Încercînd sistematizarea tipurilor de păstorit, autorul atrage atenția asupra unor carențe ale istoriografiei mai vechi care a atribuit o importanță exagerată păstoritului transhumant, lăsînd în umbră păstoritul agricol local, cea mai cuprinzătoare componentă a indeletnicirii pastorale²⁶⁾.

¹⁴⁾ N. Bucur s.a., **Contribuții la studiul solurilor folosite în Cimpia Jijia Bahlui**, în „ASU — Iași”, s. II, VI (1900), fasc. 1, p. 193—219; T. Nitu, **Solurile din regiunea Suceava, Bacau, 1966**; **Harta pedologică a R. S. România, scara 1 : 500.000**, Institutul geologic, București, 1970—1971.

¹⁵⁾ Ediție citată.

¹⁶⁾ **Tradiții populare din Bucovina**, București, 1985; **Sărbătorile la români. Studiu etnografic**, vol. III, București, 1901.

¹⁷⁾ **Sărbătorile de vară la români**, București, 1910; **Agricultura la români. Studiu etnografic**, București, 1913; **Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului**, București, 1914.

¹⁸⁾ **Tinutul Vrancei (Etnografie - folclor - dialectologie)**, București, 1939; **Păstoritul în Vrancea**, extras din „Grai și suflet”. Revista Institutului de filologie și folclor, București, IV, 1930. În cea de a doua lucrare, I. Diaconu insistă asupra faptului că dintre toate elementele etnografice românești, cel mai „veritabil caracter de generalitate” l-a avut păstoritul (op. cit., p. 4).

¹⁹⁾ **Stîna la români din Bucovina**, în „Junimea literară”, XII (1923), Cernăuți, 1923.

²⁰⁾ **Contribuții la transhumanța în Carpații Orientali**, în loc. cit., p. 205—239.

²¹⁾ **Cercetări asupra păstoritului în Vrancea**, București, 1936.

²²⁾ **Problema cercetării etnografice a păstoritului**, în „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, 1956, nr. 1—4, p. 173—176; **Relații etnografice între ținuturile de pe ambele versante ale Carpaților**, în „Studii și cercetări de istoria artei”, București, nr. 1 (1963), p. 192—204.

²³⁾ **Păstoritul de pendulare dublă pe teritoriul României**, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei” pe anii 1965—1967, Cluj, 1969, p. 115—138 (se va cita „AMET”). În cuprinsul studiului se realizează împărțirea ocupațiilor pastorale în patru tipuri de bază: 1) creșterea vitelor în grajd, 2) păstoritul local (agricol), 3) păstoritul pendulator, 4) păstoritul transhumant (p. 115—129).

²⁴⁾ N. Dunăre, **Milchprodukte im rumänischen Hirtenwesen**, extras din **Viehwirtschaft und Hirtenkultur. Etnographische Studien**. Budapest, 1969, p. 603—639.

²⁵⁾ op. cit., București, Ed. Academiei, 1964.

²⁶⁾ **Ibidem**, p. 209—211; Vezi în acest sens și punctul de vedere exprimat de Corneliu Bucur, **Direcții ale demografiei istorice românești: transhumanța pastorală în „Revista de istorie”, tom. 31. (1978), nr. 12, p. 2285—2305.**

Merite deosebite în cunoașterea etnografică a ocupațiilor revin lui Ion Vlăduțiu²⁷⁾, și Valer Butură²⁸⁾, realizatorii a două substanțiale monografii care sintetizează rezultatele obținute în acest domeniu. Cei doi etnografi înfățișează, cu mijloacele specifice disciplinei etnografice, formele și evoluția tehnicilor agrar-pastorale la români, avînd multe concretizări pentru teritoriul Moldovei. Corelația strînsă dintre cultura plantelor și creșterea animalelor este pusă în evidență de tehnicile complementare utilizate pentru realizarea lor și de faptul că, în plan cantitativ, românii au dat atenție specială creșterii cornutelor mari, necesare lucrărilor agricole și transporturilor²⁹⁾. Utile pentru cunoașterea de ansamblu a problemei se dovedesc capitolele din cele două lucrări care tratează despre: tipurile de gospodărie țărănești și componentele lor de bază³⁰⁾, sistemele de creștere a animalelor³¹⁾, tipurile de locuințe temporare³²⁾, asociații pastorale pentru vărutul animalelor³³⁾, meșteșugurile alimentare și textile legate de creșterea animalelor³⁴⁾. Stabilirea tipurilor de gospodărie țărănești s-a făcut în funcție atît de cadrul geografic, cît și de specificul ocupațiilor. De multe ori, însă, înfățișarea acestui aspect a avut la bază realități tirzii, care nu au fost fixate întotdeauna precis în timp. După modul de îngrijire a animalelor, I. Vlăduțiu este de părere că au existat trei sisteme: 1) creșterea liberă în perimetrul satului, la munte sau la haltă, 2) creșterea în turmă vara și în perimetrul gospodăriilor iarna, 3) creșterea în turmă tot anul, caracteristică păstorilor transhumanți³⁵⁾. În stabilirea sistemelor de creștere a animalelor, I. Vlăduțiu utilizează și alte criterii: ponderea deținută de economia animalieră în ansamblul vieții agrare a satelor și aria teritorială în care se practică creșterea animalelor. În primul caz s-a avut în vedere legătura nemijlocită între tipurile de așezări agrar-pastorale, pastoral-agrare și pastorale, pe de o parte, și sistemele de creștere, pe de altă parte. În al doilea caz s-a ajuns la recunoașterea a trei sisteme de creștere: local sau sedentar, pendular sau local-zonal și transhumant³⁶⁾. În raport cu modul de pășunare și iernare a animalelor, Valer Butură socotește că pot fi luate în considerare 4 sisteme de creștere: 1) creșterea mixtă a animalelor pe pășunile din apropierea satelor, 2) creșterea mixtă de animale vătate pe pășunile din munții apropiați, 3) creșterea mixtă de animale, vătate pe pășuni diferite și iernate în sălașele din cuprinsul hotarelor, 4) creșterea animalelor prin transhumanță³⁷⁾. În ceea ce privește păstoritul, ca formă distinctă de creștere a animalelor, după modul de organizare a turmelor și tipologia construcțiilor de adăpostire a păstorilor, produselor și animalelor, Valer Butură, în baza sintetizării rezultatelor cercetărilor etnografice, consideră că trebuie recunoscute 4 tipuri mai importante de păstorit: 1) local, 2) de pendulare simplă, 3) de pendulare dublă, 4) transhumant³⁸⁾. I. Vlăduțiu și Valer Butură ne înfățișează întreaga tipologie a așezărilor și construcțiilor pastorale: stîni alpine, stîni mutătoare, odăi, colibe, bordeie, sălașuri de iarnă, conace, surle, corle, tîrle etc., fixîndu-le, totodată, caracteristicile funcționale și aria de răspîndire³⁹⁾.

Contribuții sociologice. În urma unor îndelungate și temeinice cercetări cu caracter sociologic, etnografic și istoric, H. H. Stahl a elaborat cîteva studii substanțiale asupra satului medieval românesc⁴⁰⁾. Cea mai importantă prin bogăția de informații și complexitatea problematicii discutate este lucrarea monografică **Contribuții la studiul satelor devălmașe românești**, în care, pentru prima oară se înfăptuiește o ana-

²⁷⁾ **Etnografia românească**, București, Ed. Științifică, 1973, în mod special p. 250—290.

²⁸⁾ **Etnografia poporului român**, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978, în mod special, p. 201—241.

²⁹⁾ I. Vlăduțiu, op. cit., p. 202—203, 251; Valer Butură, op. cit., p. 204—205.

³⁰⁾ I. Vlăduțiu, op. cit., 132—143, 155—156; Valer Butură, op. cit., p. 113—120.

³¹⁾ I. Vlăduțiu, op. cit., p. 252—260; Valer Butură, op. cit., p. 207—235.

³²⁾ I. Vlăduțiu, op. cit., p. 131—132, 155—156; Valer Butură, op. cit., p. 210—214.

³³⁾ I. Vlăduțiu, op. cit., p. 264—267; Valer Butură, op. cit., p. 222.

³⁴⁾ I. Vlăduțiu, op. cit., p. 288—360; Valer Butură, op. cit., p. 324—353, 392—415.

³⁵⁾ I. Vlăduțiu, op. cit., p. 253.

³⁶⁾ **Ibidem**, p. 252—260. Unele aspecte etnografice ale păstoritului sînt abordate de I. Vlăduțiu și în studii speciale ca: **Noțiunea de „mocan” în păstoritul românesc**, în „Revista de etnografie și folclor”, IX (1964), p. 143—158 (se va cita: „REF”); **Aspecte etnografice ale păstoritului în Moldova de Sud**, în „REF”, X (1965), nr. 1, p. 81—88; **Etnografia văii Bistriței, zona Bicaz, Piatra Neamț**, 1973.

³⁷⁾ Valer Butură, op. cit., p. 207.

³⁸⁾ **Ibidem**, p. 229.

³⁹⁾ **Ibidem**, p. 230—234; I. Vlăduțiu, **Etnografia românească**, p. 131—132, 155—156, 181—182.

⁴⁰⁾ **Contribuții la studiul satelor devălmașe românești**, Ed. Academiei, vol. I, II, III, București, 1958—1965; **Paysages et peuplement rural en Roumanie**, în „Nouvelles études d'histoire”, III, București, 1965; **Civilizația vechilor sate românești**, București, 1968; **Studii de sociologie istorică**, București, 1973, ș.a.

liză comparată multilaterală a principalelor aspecte ale vieții rurale medievale de la noi. H. H. Stahl a ajuns la prețioase constatări cu privire la natura și sensul îndeletnicirilor agrare în trecutul românesc. Economia agrară medievală este privită ca o realitate complexă în interiorul căreia membrii comunității sătești utilizează deopotrivă tehnici de exploatare pastorală, silvice și agricole⁴¹). Întruceit pământul era lucrat în sistemele moinei sălbatice sau al celor două câmpuri, o parte a suprafețelor de teren agricol rămânea nelucrată, fiind utilizate în scopuri pastorale⁴²). Creșterea animalelor este socotită pentru întreaga perioadă medievală drept „cea mai rentabilă ocupație a agriculturii noastre”⁴³). Peisajul vegetal din trecut nu este prezentat în toată varietatea de forme, pornind de la pîrloage, imașuri, finațuri, poieni, păduri și terminînd cu miriștile și terenurile de coasă ce erau supuse izlăjirii după recoltarea cerealelor și, respectiv, a ierbii. Dacă cultura plantelor se dovedea pretențioasă față de condițiile de sol și climă, arată H. H. Stahl, în același timp, ea necesita și multă forță de muncă umană și animală⁴⁴). În schimb, creșterea vitelor se putea face mult mai lesnicios, iar animalele destinate vînzării erau transportate fără greutate pînă la piețele de desfacere⁴⁵). Făcînd aceste precizări de ordin tehnic la adresa economiei vechi românești, H. H. Stahl atrăgea totodată atenția că încercarea de a determina caracterul vieții poporului nostru „fie «eminamente agricol», fie «esențial pastoral» nu e decît o problemă greșit pusă”⁴⁶). Pentru cunoașterea mai aprofundată a ocupațiilor rurale, H. H. Stahl și-a propus să analizeze: organizarea tehnică a satului, caracterul economiei, influența factorilor geografici, tehnici și istorici, rolul pădurii în creșterea animalelor, sistemele de creștere și de hrănire ale animalelor, tehnicile agro-pastorale și silvice de exploatare a pămîntului și a resurselor vegetale, așezările temporare din diferitele zone geografice și rolul lor social-economic ș.a. În viziunea lui H. H. Stahl, tipul de proprietate a evoluat în funcție și de modul de utilizare a pămîntului. Spre deosebire de majoritatea cercetătorilor care considerau că pășunile, poienile și finațurile oferă condițiile cele mai bune pentru creșterea animalelor, H. H. Stahl insistă cu deosebire asupra rolului pădurilor, în special a celor de fag și de stejar, care ar fi oferit întodeauna un excelent potențial economic. Exemplificările cele mai multe sînt făcute pentru zona Vrancei și a Carpaților Orientali, unde, datorită unor condiții specifice, s-au păstrat mai bine elementele sistemului arhaic de viață.

Interesante și cuprinzătoare aprecieri referitoare la viața pastorală românească întîlnim în opera sociologului Traian Herseni⁴⁷). În principiu, Traian Herseni este de acord cu existența a trei tipuri fundamentale de păstorit: 1) sedentar, 2) tranzitiv (transhumant), 3) semi-nomad.

Contribuții filologice. Limba, ca păstrătoare autentică a vieții materiale și spirituale, reflectă în mod sugestiv ocupațiile economice. Terminologia păstorească românească, atît de bogată și variată, a atras atenția mereu sporită a cercetătorilor de formație filologică.

Posedînd o solidă cultură filologico-istorică, B.P. Hașdeu a luat în discuție unele aspecte în legătură cu vechimea și caracterul economiei agrare românești. În anul 1874, eruditul savant a publicat în revista „Columna lui Traian” 4 studii, în care, pe baza interpretării elementelor lingvistice, își propunea să schițeze într-un spațiu grafic restrîns, particularitățile evoluției culturii plantelor⁴⁸), păstoritului⁴⁹) și viticulturii⁵⁰) în spațiul carpato-dunărean. B. P. Hașdeu a dovedit vechimea milenară a păstoritului la români, aducînd în sprijinul afirmației sale termeni de origine dacică și latină. Fiind de părere că păstoritul a deținut un loc predominant în viața noastră economică, B. P. Hașdeu greșea însă cînd afirma că, la origini, românii au practicat numai sporadic cultura plantelor. Această îndeletnicire ar fi căpătat am-

ploare abia în condițiile conviețuirii cu slavii⁵¹). Cercetările ulterioare aveau să infirme categoric această opinie. S-a demonstrat cu argumente îndubitabile că cultura plantelor a reprezentat o îndeletnicire străveche, practică neîntrerupt nu numai la șes, dar și în regiuni de deal și de munte⁵²). În domeniul terminologiei păstorești întîlnim interesante considerații la I.A. Candrea⁵³). El a studiat îndeaproape vocabularul păstorilor români, evidențiind existența unui limbaj păstorec vechi și foarte expresiv pe întregul teritoriu al țării. Numai referitor la tehnica de creștere a oilor, culoarea, vîrsta și particularitățile lor anatomo-fiziologice, I. A. Candrea a reușit să adune un număr impresionant de cuvinte și expresii uzuale⁵⁴). Viața păstorească și terminologia ce o caracterizează sînt bine puse în evidență de folclor. Create în medii economico-sociale concrete, speciile folclorice ilustrează cu mijloace specifice o mare varietate de aspecte din viața și activitatea crescătorilor de animale⁵⁵). Analiza aprofundată a producțiilor folclorice a dat posibilitatea depășirii stadiului interpretării strict lingvistico-literare și trecerea la formularea de concluzii cu orizont mai larg în legătură cu: tehnicile pastorale, fenomenul transhumantei, utilizarea animalelor mari la munca cîmpului și la transporturi, conflicte pastorale, motive mioritice etc.⁵⁶). În cercetarea materialelor folclorice trebuie să se țină seama în ce măsură anumite specii folclorice erau reprezentative pe zone geografice și ocupații. În caz contrar există riscul de a se denatura realitățile prin aplicarea mecanică a criteriilor generale în situații cu particularități accentuate.

Luînd în considerare în principal latura cantitativă a creațiilor folclorice, Ovid Densușianu credea că a găsit suficiente dovezi în sprijinul tezei că românii au avut drept îndeletnicire economică de bază păstoritul transhumant. Mai mult, se confundă tipul de păstorit transhumant cu cel nomad, care, în fapt, nu a existat la românii nord-dunăreni, proiectîndu-se în acest fel o viziune neștiințifică asupra istoriei poporului nostru⁵⁷). Dacă în zilele noastre specialiștii sînt de acord că păstoritul, în general, și emigrările din Transilvania au avut un rol deosebit în păstrarea unității limbii române⁵⁸), în nici un caz nu putem accepta opinia lui Ovid Densușianu de a

⁴¹) **Originile agriculturii la români**, în loc. cit., p. 49—51; vezi și: B. P. Hașdeu, **Fragmente pentru istoria limbii române, elemente dacice**, 1—2, București, 1876; M. Seche, **Activitatea lexicografică a lui B.P. Hașdeu**, în „Cercetări de lingvistică”, 1968. Considerațiile lui B. P. Hașdeu în problema păstoriei la români au fost combătute de A. Cihac în articolul: **Originea păstoriei la români, răspuns d-lui Hașdeu**, în „Convorbiri literare”, Iași, IX (1873), p. 350—359.

⁴²) N. Iorga, **Istoria poporului românesc**, vol. I, București, 1905, p. 101, 204—205; vol. IV, București, 1929, p. 116; Al. Bocănețu, **Terminologia agrară în limba română**, în „Codrul Cosminului” II—III (1921), p. 119—274; Ion Popescu-Sireteanu, **Contribuții la cercetarea terminologiei păstorești din limba română**, Iași, 1900, p. 1—15, 179—182.

⁴³) **Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice**, București, 1914; **Viața păstorească la românii din trecut și de astăzi**, în „Junimea literară”, XII (1923), nr. 10—11; **Viața păstorească la megleniți**, în „Grai și suflet”, I (1923—1924), p. 23—38; **Glosar meglenoromân**, în „Grai și suflet”, II (1927—1928), p. 175—209, 381—412; VE (1933—1934), p. 163—198; VII (1935—1936), p. 194—230.

⁴⁴) **Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice**, p. 12.

⁴⁵) S. Fl. Marian, **Ornitologia populară română**, I—II, Cernăuți, 1882; Golopența Ștefania Cristescu, **Cercetarea credințelor și ritualurilor domestice ale țărănimii românești**, extras din „Îndrumătorul pentru monografiile sociale”, București, 1940; Adrian Fochi, **Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte**, București, Ed. Academiei, 1964; Stelian Cîrstea, **Folclor din Moldova - de - Sus**, în **Folclor din Moldova**, vol. III, București, 1969; V. Adăscăliței, I. N. Ciobotariu, **Folclor din ținutul Rădăuților**, Suceava, 1969; I. Oprîșan, **Folclor din Moldova - de Jos**, în **Folclor din Moldova**, vol. II, București, 1969; p. 1—44; Octavian Buhociu, **Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstorească**, București, Ed. Minerva, 1979.

⁴⁶) Ovid Densușianu, **Folclorul — cum trebuie înțeles**, București, 1910; Idem, **Păstoritul la popoarele romanice: însemnătatea lui lingvistică și etnografică**, extras din „Viața nouă”, București, 1913, sau în **Opere**, I, București, 1968, p. 187—213; Idem, **Vieța păstorească în poezia noastră populară**, vol. 1—2, București, 1922—1923 sau ediția 1966; Artur Gorovei, **Credințe și superstiții ale poporului român**, București, 1915; Idem, **Descîntecele românilor. Studiu de folclor**, București, 1931; I. Diaconu, **Ținutul Vrancei. Etnografie - folclor - dialectologie**, vol. I—II, București, 1930; Lucia Burdun, **Balada păstorească în literatura populară**, Tipografia „Dunărea”, Brăila, 1936; I.A. Candrea, **Folclorul medical român**, București, Ed. Casa Școalelor, 1944; Vasile Adăscăliței și Lucia Cișeș, **„Mocănașii”, datină — spectacol în Moldova**, în „REF” (1970), p. 323—333; Octavian Buhociu, **op. cit.**, p. 185—394.

⁴⁷) Ovid Densușianu, **Vieța păstorească în poezia noastră populară**, ed. 1966; Idem, **Păstoritul la popoarele romanice**, în **Opere**, I, p. 185—190; Idem, **La vie pastorale chez les Roumains**, în vol. **La nation Roumaine**, Paris, 1914, p. 24, 25—26; Idem, **Aspecte lingvistice ale păstoritului**, vol. I—II, București, 1933—1934; 1934—1935; „păstoritul și în special îndeletnicirea cu creșterea oilor... este strîns legată de viața nomadă” (**Păstoritul la popoarele romanice**, ed. 1913, p. 5).

⁴⁸) Ștefan Mețeu, **Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX**, Ed. Științifică, 1971, p. 435; Ion Popescu - Sireteanu, **op. cit.**, p. 6—10, 179.

⁴¹) **Contribuții la studiul satelor devălmășe românești**, vol. I, p. 224, 282.

⁴²) **Ibidem**, vol. III, p. 9.

⁴³) **Ibidem**, vol. III, p. 371; vezi și vol. I, p. 16.

⁴⁴) **Ibidem**, vol. III, p. 371—372.

⁴⁵) **Ibidem**, vol. III, p. 305, 374.

⁴⁶) **Ibidem**, vol. I, p. 9.

⁴⁷) **L'organisation pastorale an Roumanie** în „Arhiva pentru știință și reformă socială”, XIII, 1936; **Probleme de sociologie pastorală**, București, 1941; **Sociologie, Teoria generală a vieții sociale**, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982.

⁴⁸) **Originile agriculturii la români**, în loc. cit., V (1872), nr. 3, p. 48—53.

⁴⁹) **Originile păstoriei la români. Elemente dacice. Studiu de filologie comparată**, în loc. cit., V (1874), p. 97—107, 173—177, 234—235; **Originile păstoriei la români, Elemente latine**, în loc. cit., V (1874).

⁵⁰) **Originile viticulturii la români**, în loc. cit., V (1874), nr. 4, p. 89—95.

atribui rolul fundamental în această direcție păstoritului transhumant, întrucât ar însemna să acordăm tipului de păstorie amintit dimensiuni pe care nu le-a avut nicicând în trecut. De altfel, concepția lui Ovid Densusianu referitoare la păstoriul transhumant ca element unificator de bază al limbii române a primit o replică promptă din partea lui P. Cănel⁶⁰). Pe bună dreptate, P. Cănel imputa lui Ovid Densusianu că punca semnul egalității între două realități foarte diferite ca sferă de cuprindere: poporul român și păstoriul transhumant din spațiul carpato-dunărean⁶⁰). Adâncind problematica păstoriului transhumant, P. Cănel sugera, totodată, necesitatea de a se face distincția cuvenită între ciobani și proprietarii de turme, avându-se în vedere caracterul statornic al gospodăriilor celor din urmă și numărul relativ mic al celor dinții.

Referiri utile în legătură cu terminologia păstorească românească veche conțin și unele studii elaborate de Th. Capidan⁶¹), Al. Bocănețu⁶²), V. Șotropa⁶³), C. C. Giurescu⁶⁴), I. I. Russu⁶⁵), G. Giuglea⁶⁶), Al. Rosetti⁶⁷), și lucrările cu caracter lexicografic⁶⁸). Au existat încercări de evaluare a influenței vocabularului păstoresc român asupra terminologiei păstorești a popoarelor vecine⁶⁹), după cum, de asemenea, s-a manifestat interes față de împrumuturile din lexicul străin⁷⁰).

În abordarea terminologiei păstorești, un merit aparte revine lui Ion Popescu-Sireteanu, realizatorul celei dintâi cercetări monografice a problemei. Lucrarea sa intitulată **Contribuții la cercetarea terminologiei păstorești din limba română** prezintă termenii pentru noțiunile de „păstor“, „turmă“, „pășuncă“ și produsele lactate de bază⁷¹). Accentul principal este pus pe structura, vechimea și unitatea terminologiei, pe baza ei lingvistică și discutarea etimologiilor. Ion Popescu-Sireteanu apreciază că terminologia păstorească s-a format concomitent cu cea agricolă în contextul nașterii limbii române „din elemente lexicale moștenite“. Analiza etimologiilor este realizată în funcție de repartitia teritorială și stratificarea lor istorică și valorică, și reflectă caracterul latin și românesc al vocabularului păstoresc.

⁶⁰) P. Cănel, **Păstoriul la poporul român; precizări etnografico-istorice, cu prilejul apariției studiului d-lui O. Densusianu, Păstoriul la popoarele romanice**, în „Convorbiri literare“, București, XLVII (1913), nr. 9, p. 9—16; Ion Popescu - Sireteanu, **op. cit.**, p. 5—10, 179—180.

⁶¹) P. Cănel, **loc. cit.**, p. 9—10.

⁶²) **Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul peninsulei balcanice**, Cluj, 1926.

⁶³) Al. Bocănețu, **op. cit.**

⁶⁴) **I. Viața românilor în evul mediu (pe baza limbii române). 2. Păstoriul (creșterea animalelor)**, Timișoara, 1943—1944, p. 101.

⁶⁵) **Împrumuturi cunoscute în limba română: odaie și cioban**, în „Studii clasice“, XII (1961), nr. 2, p. 205—214.

⁶⁶) **Din trecutul păstoriului românesc**, în „AMET“, 1957—1958, Cluj, 1958, p. 135—156; **Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez**, București, Ed. Academiei, 1970; **Elemente autohtone în terminologia așezărilor și gospodăriei**, în „AMET“ pe anii 1962—1964, Cluj, 1966.

⁶⁷) G. Giuglea, **Crimpele de limbă și viață străveche românească în „Dacoromania“**. **Buletinul Muzeului Limbii Române**, Cluj, III (1923), p. 561—658; **Idem, Elemente pentru a cunoaște istoria formării limbii și poporului român. Problema alimentării vitelor și a omului la dacoromani**, în „Cercetări de lingvistică“, III (1958), p. 53—62.

⁶⁸) **Istoria limbii române**, București, Ed. Academiei, vol. II—III, 1962; Ed. Științifică, vol. IV—VI, 1966.

⁶⁹) I. A. Candrea, **Dicționarul enciclopedic, ilustrat**, București, Ed. „Cartea Românească“, 1931; **Dicționarul limbii române, Serie nouă**, București, Ed. Academiei, tom. VI, fasc. 1, 1965, fasc. 12—13, 1968; tom. VII, Partea a 2-a, 1969; tom. VIII, Partea 1, 1972; Partea a 2-a, 1974; **Dicționarul limbii române moderne**, București, Ed. Academiei, 1958; B. P. Hașdeu, **Etymologicum Magnum Romaniae**, București, Ed. Academiei, vol. I, 1972; vol. II, 1974; vol. III, Ed. Minerva, 1976; G. Mihăilă, **Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X — începutul sec. XVI)**, Ed. Enciclopedică Română, București, 1974.

⁷⁰) I. A. Candrea, **Elemente române în limbile slavice**, în „Noua revistă română“, I (1900), nr. 9, 399—409; Th. Capidan, **Raporturile albano-române**, în „Dacoromania“, II, (1921—1922), p. 444—554; **Idem, Raporturile lingvistice slavo-române**, în „Dacoromania“, III (1923), p. 129—237; Th. Capidan, **Termeni pastorali de origine română în limbile balcanice**, în „Dacoromania“, II (1921—1922), p. 677—679; Ovid Densusianu, **Aspecte lingvistice ale păstoriului**, vol. I—II: Ioan Lobiuc, **Elemente românești în terminologia păstoriului și a creșterii vitelor la hutulii**, în „Romanoslavica“, XVIII (1972), p. 109—134.

⁷¹) C. Diculescu, **Elemente grecești în limba română**, în „Dacoromania“, IV, (1924—1926), I, p. 437—458; Dorin Gămulescu, **Elemente de origine sirbo-croată ale vocabularului dacoromân**, București — Pancevo, 1974; G. Giuglea, **Cuvinte și lucruri, Elemente vechi germane în Orientul românesc**, în „Dacoromania“, II (1921—1922), p. 327—401; C. C. Giurescu, **op. cit.**, p. 205—214; H. Mihăescu, **Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea**, București, Ed. Academiei, 1966; G. Mihăilă, **Împrumuturi vechi sud-slave în limba română**, București, Ed. Academiei, 1960.

⁷²) **op. cit.**, p. 16—168.

Alături de alte categorii de cercetători, sau independent, filologii s-au preocupat de culegerea, interpretarea și editarea toponimelor⁷²). Acțiunea s-a dovedit deosebit de utilă, întrucât multe denumiri de locuri legate de creșterea animalelor au dispărut de-a lungul vremii, fiind înlocuite cu numiri ce reflectă realități noi.

Fără îndoială, problematica stadiului cercetătorilor în domeniul economiei animale a Moldovei medievale presupune o arie de investigație amplă, cu detalii pentru fiecare element mai semnificativ. Dat fiind că în rîndurile de mai sus ne-am propus să schițăm doar cadrul general al temei, am prezentat succint și selectiv câteva din contribuțiile geografilor, etnografilor, sociologilor și filologilor. Precizăm că s-a urmărit evidențierea numai a laturilor mai reprezentative, în măsură să dea nota distinctivă a aportului unei anume discipline. Categoriile de specialiști amintite, cu unele excepții, au înfățișat elemente particulare, în raport cu mijloacele de investigație specifice formației lor științifice. Acest fapt a determinat, de regulă, conturarea unor viziuni unilaterale asupra economiei pastorale medievale, insistându-se pe latura cantitativă a izvoarelor, iar în ceea ce privește aria de cuprindere, pe păstoriul. Au existat și încercări de abordare mai largă, cu caracter interdisciplinar, dar în mod obișnuit, acestea s-au limitat la domenii restrînse: lingvistică — folclor — etnografie (B. P. Hașdeu, Ovid Densusianu, I. Diaconu, Octavian Bulhociu); etnografie-sociologie (Traian Herseni, Paul Simionescu⁷³), N. Dunăre); geografie — etnografie — istorie (Simion Mehedinți⁷⁴), George Vâlsan⁷⁵, I. Conea⁷⁶), I. Donat⁷⁷), sociologie-istorie (H. H. Stahl); etnografie-istorie (I. Vlăduțiu, Valer Butură, Corneliu Bucur⁷⁸). Progresele înregistrate în ultimul timp în cîmpul cercetării cu caracter interdisciplinar au condus la rezultate meritorii în discipline de contact (etnoistoria, antropologia culturală, geografia istorică etc.). Realizările obținute pe acest tărîm impun, în continuare, adîncirea cooperării atît în cadrul manifestărilor științifice, al căror program tematic trebuie să ofere posibilitatea unui dialog direct între specialiștii din domenii diferite, cît și în constituirea de colective de cercetare mixte. Numai printr-o colaborare largă se va putea ajunge la apropierea pozițiilor și la înlăturarea unor dificultăți ce continuă să se facă simțite acut în plan informațional și metodologic. Studiile interdisciplinare comparate, aflate încă la început de drum, vor aduce, fără îndoială, însemnate servicii cunoașterii aprofundate a ocupațiilor tradiționale ale poporului nostru, care, în fapt, sintetizează întreaga istorie a vetrei de locuire carpato-dunăreană*).

⁷²) Iorgu Iordan, **Toponimia românească**, București, Ed. Academiei, 1963; Emil Petrovici, **Istoria poporului român oglindită în toponimie**, București, 1964; Ilie Dan, **Toponimie și continuitate în Moldova de Nord, Iași**, Ed. Junimea, 1980 etc.

⁷³) Paul Simionescu, **Etnoistoria — convergență interdisciplinară**, București, Ed. Academiei,

⁷⁴) S. Mehedinți, **Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și unele sale**, București, Ed. Socec, 1930; **Coordonate etnografice: civilizația și cultura**, București, 1930; **Opere complete**, vol. I—II, București, Vechimea poporului român și legătura cu elementele ologene, București, 1925.

⁷⁵) George Vâlsan, **Menirea etnografiei în România**, în „Cultura“ Cluj, 1924, p. 101—108; **O știință nouă: etnografia**, Cluj, 1927.

⁷⁶) I. Conea, **Despre rolul factorului geografic în istoria poporului român**, în S. Mehedinți, **Opere aale**, București, 1967. **Din geografia istorică și umană a Carpaților (Nedei, păstori, nume de munți)**, în „BSRG“, LV (1936), p. 76; **Destinul istoric al Carpaților**, în „Rîndulala“, II, 1937.

⁷⁷) I. Donat, **Păstoriul românesc și problemele sale**, în „Studii. Revistă de istorie“, XIX (1966), nr. 2, p. 281—304; **Caracterile geografice ale vechiului sat românesc**, în „LSGS—1967“, p. 27—31; **L'analyse géographique dans l'histoire**, în „Revue Roumaine d'Histoire“, XIV (1975), nr. 2, p. 211—239.

⁷⁸) Corneliu Bucur, **Dirrecții ale demografiei istorice românești: transhumanța pastorală**, în **loc. cit.**, p. 2285—2305.

* Studiul de față a fost elaborat în anul 1984 (n.a.).

L'ELEVAGE DES ANIMAUX EN MOLDAVIE AU MOYEN-AGE DANS
LA VISION DES GÉOGRAPHES, DES ETHNOGRAPHES, DES SOCIOLOGUES
ET DES PHILOLOGUES

R É S U M É

Les occupations agricoles traditionnelles de notre peuple ont constitué un sujet favorable aux investigations pour diverses catégories de chercheurs. Dans cette étude l'auteur s'est proposé de présenter sélectivement quelques-unes des contributions des géographes, ethnographes, sociologues et philologues sur le problème en question. On a mis en évidence les aspects marquants de la contribution des spécialistes des domaines mentionnés ci-dessus. D'habitude ces spécialistes ont représenté, dans des visions unilatérales l'économie agricole moyenâgeuse, en insistant sur le côté quantitatif des sources et en ce qui concerne l'aire d'étendue, sur le pâturage.

DATE ISTORICO-GENEALOGICE
REFERITOARE LA NICOLAE COSTIN ȘI FAMILIA SA
I. SECOLUL AL XVII-LEA

ALEXANDRU V. DIȚĂ

Nicolae Costin înseamnă pentru cultura română mult mai mult decât sîntem obișnuiți să credem. Umbrît — nu atît de personalitatea tatălui său, istoricul Miron Costin, ci mai ales de cei ce au trecut superficial peste numele și opera sa — el așteaptă, de prea mult timp, să-și ocupe adevăratul loc pe care-l merită în ierarhia valorilor noastre naționale. Avînd convingerea acestui adevăr ne-am apropiat de opera sa căutînd să-i aflăm înțelesul, înțeles ce se lasă anevoie scos la iveală datorită numărului mic de studii de amănunt publicate pînă acum.

De aici derivă necesitatea unei abordări de pe multiple planuri a vieții și creației istoricului moldovean. Nici unul din aspectele legate de personalitatea sa nu trebuie trecut cu vederea, căci, așa cum se întîmplă de multe ori în cercetarea istorică, un fapt în aparență minor poate constitui cheia de boltă în explicarea unui fapt major. Astfel, aspectul genealogic, pe lîngă valoarea sa intrinsecă, ne poate da — mai devreme ori mai tîrziu — rîspuns la unele întrebări legate de cariera sa politico-culturală.

Acesta a fost motivul care ne-a determinat să ne oprim, în studiul de față, asupra membrilor familiei Costin din secolul al XVII-lea (urmînd ca într-un studiu viitor să fie prezenți și cei din secolul al XVIII-lea), familie puțin studiată de istoricii și genealogiștii noștri. Am înțeles să adunăm aici toate datele cunoscute pînă acum, completîndu-le, ori de cîte ori am putut-o face, cu informații și interpretări noi*).

* * *

Știrile referitoare la Costinești — spre deosebire de cele referitoare la alte familii — sînt foarte sărace sau ambigui, împiedicîndu-ne să-i stabilim, deocamdată, ascendența mai jos de începutul secolului al VII-lea. Toate eforturile istoricilor și genealogiștilor de a căuta filiații anterioare acestui secol s-au lovit permanent de tăcerea și echivocul documentelor, care i-a pus în situația de a stabili genealogii eronate, de-a dreptul fanteziste¹⁾. Situația se datorează, cred, faptului că familia Costin avusesse, anterior secolului al XVII-lea, o situație materială modestă. Primul său membru care reușește să pătrundă în sinul mării boierimi este Iancu, tatăl logofătului Miron Costin și bunic al lui Nicolae Costin. Că așa stau lucrurile ne-o dovedește și căsătoria pe care acesta o încheie cu Safta, fiica lui Ionașco Scoarțes, comis, care făcea parte, probabil la acea dată, din rîndul curtenilor.

Dar controversele referitoare la originea familiei Costin nu se opresc numai la aspectele legate de statutul social al membrilor ei, ci îi pun în discuție atît etnicitatea, cît și locul de baștină.

*) Nu am urmărit să prezentăm și să interpretăm diferitele informații și acțiuni cu caracter istorico-cultural. Ne-am axat în mod special pe aspectul genealogic și pe evoluția carierei dregătorești (*cursus honorum*) a Costineștilor. Deoarece studiul de față a fost elaborat în decursul anului 1979, iar între timp nu au mai fost publicate materiale și documente în măsură să schimbe ceva din acest text, bibliografia, inclusiv edițiile de cronici oprește la acest an.

¹⁾ Miron Costin, *Opere complete*, I, ed. V.A. Urechia, București, 1886, p. 282-283 (în continuare se va cita V.A. Urechia, *Miron Costin*); Nicolae Costin, *Opere*, I, ed. C.A. Stoide și I.Lăzărescu, Iași, Editura Junimea, 1976, p. XVIII-XX.

Problema etnicității poate nu și-ar fi pus-o nimeni, dacă Dimitrie Cantemir n-ar fi susținut că originea Costineștilor este „sîrbească”⁴²⁾, sud-dunăreană am zice noi. Nu știm cât adevăr se ascunde în spatele acestei afirmații, dar știm că nu trebuie trecut peste ea cu ușurință sau cu argumente pripite, cum se face de obicei, ci trebuie avută permanent în vedere și menționată pînă în momentul cînd documentele vor permite să se afirme net care este adevărul. Oricum ar sta lucrurile, nu cred că trebuie să facem prea mult caz de aceasta, deoarece originea, oricare ar fi fost ea, devenise română pînă la Miron sau Nicolae Costin, așa cum mai nou venita în Țările Române, familia Cantacuzino, reușise să dea într-un timp relativ scurt adevărați români: Toma vornicul, Iordache vistiernicul, Constantin postelnicul, Șerban Vodă, Constantin stolnicul și alții.

A doua problemă, a baștinii, a apărut relativ recent, cînd istoricul Dumitru Velciu a avansat ca ipoteză de lucru originea munteană a familiei Costin³⁾.

Pornind inițial de la un document emis de domnitorul Alexandru Coconul la 2 aprilie 1627, Dumitru Velciu subliniază că în cuprinsul acestuia se vorbește despre stăpînirea lui Iancu Costin asupra satului Plăviceni din Țara Românească; printre altele, se amintește că, în prima domnie munteană a lui Radu Mihnea (1611—1616), „Costin postelnic, care era în casa domnului ca al doilea postelnic”⁴⁴⁾, a cerut seliștea menționată pentru sine. Această afirmație îl determină pe autor să observe că deoarece „prima domnie munteană a lui Radu Mihnea deschide ciclul de patru domnii alternative ale acestuia în Țara Românească și Moldova, este evident că tatăl cronicarului venea în Moldova din Muntenia și nu invers”⁴⁵⁾. De la momentul acestei constatări și pînă astăzi Dumitru Velciu și-a consolidat treptat argumentația⁴⁶⁾, în ciuda faptului că punctul de vedere nu i-a fost împărtășit de nimeni pînă în prezent, unii menținîndu-se pe susținerea filiației moldovenești a lui Iancu, conform căreia tatăl lui Iancu ar fi un moldovean de vîță veche, Costin miedarul⁴⁷⁾. Aceștia nu au făcut, însă, pînă acum, decît să ignore opinia cunoscutului istoric, neostenindu-se în nici un fel să-i dea un răspuns pe măsura demonstrației sale. Personal credem într-o stabilire, sau restabilire, a postelnicului Iancu Costin în Moldova, fără a inclina deocamdată în recunoașterea obirșiei sale muntenești. Pînă la noi revelații documentare este datorია noastră să nu ignorăm nici una din posibilități, privindu-le cu circumspecția necesară ori de cîte ori urmează să ne pronunțăm asupra începuturilor acestei mari familii românești.

*
* * *

După cum am arătat mai sus, primul membru sigur pe care-l cunoaștem deocamdată în cadrul familiei Costin este Iancu Costin⁸⁾. Promovarea sa în rîndul micilor dregători se leagă de persoana voievodului Radu Mihnea pe care Iancu l-a însoțit de fiecare dată în domeniile alternative din Țara Românească și Moldova. Astfel, în timpul primei domnii muntene a lui Radu Mihnea, Iancu a obținut dregătoria de postelnic al doilea⁹⁾. La 1617, fiind vătaf de hînsari în ținutul Orhei, semnează ca martor o tranzacție de natură funciară¹⁰⁾. Patru ani mai tîrziu, reapare în Țara Românească în funcția de postelnic al doilea — 1621 (7129) iunie 7¹¹⁾ — 1623 septem-

³⁾ Dimitrie Cantemir, *Viața lui Dimitrie Cantemir*, ed. Radu Albala, București, Editura Minerva, 1973, p. 81.

⁴⁾ Dumitru Velciu, *O ipoteză nouă cu privire la originea familiei cronicarului Miron Costin*, în „Limbă și literatură”, nr. 1/1973, p. 55-56; Idem, *Miron Costin, Interpretări și comentarii*, București, Editura Minerva, 1973, p. 52-54.

⁵⁾ *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, XXI (1626-1627), Editura Academiei R.S.R., 1965 p. 354-357 (în continuare se va cita DRH).

⁶⁾ Dumitru Velciu, *Miron Costin*, p. 52.

⁷⁾ Idem, *Cu privire la cei mai vechi Costinești*, în „Revista de istorie”, nr. 8/1978, p. 1443-1461.

⁸⁾ C.A. Stoide, *op. cit.*, p. XVII-XIX.

⁹⁾ Fratele său, Dumitru, n-a făcut carieră politică.

¹⁰⁾ DRH, vol. cit., p. 354-357.

¹¹⁾ *Documente privind istoria României, veacul al XVII-lea. A. Moldova, IV (1616-1620)*, București, Editura Academiei R.P.R., 1965, p. 195-196; 198-199 (în continuare se va cita DIR).

¹²⁾ DIR, veacul XVII, B. Țara Românească, V (1621-1626), p. 37-38.

bric¹²⁾ —, păstrîndu-și aceeași dregătorie și în timpul ultimei domnii moldovene a lui Radu Mihnea — 1625 aprilie 22— 1626¹³⁾ —, în decursul căreia voievodul moare, iar Iancu face parte dintre cei care au însoțit trupul neînsuflit — de la Hîrlău la București — spre locul de veșnică odihnă¹⁴⁾.

O dată cu înscăunarea lui Miron Barnovschi cariera politică a lui Iancu Costin marchează un substanțial pas înainte. Rudă cu noul voievod — soția sa Safta, fiica lui Ionașco Scoalteș, era nepoata domnitorului¹⁵⁾ —, acesta îl promovează în rîndul marilor dregători făcîndu-l postelnic mare — 1627 decembrie 9—1630 august 9; 1631 ianuarie 7 — noiembrie 30¹⁶⁾ —, iar Moise Movilă îl numește hatman și pîrcălab de Suceava — 1633 decembrie 15 — 1634 martie¹⁷⁾. Fiind în relații proaste cu Vasile Lupu, se refugiază în Polonia împreună cu domnul care-l hătmanise¹⁸⁾. Aici desfășoară o susținută activitate diplomatică și militară în folosul Republicii, care-l răsplătește cu acordarea indigenatului (1638), lui și primilor trei născuți: Alexandru, Miron și Potomir¹⁹⁾. Viața în Polonia i-a fost lipsită de griji²⁰⁾ pînă la moartea violentă — ucis împreună cu soția de o ceată de cazaci care i-au furat caii, căci se pare că avea o crescătorie de cai de rasă — survenită în decursul celei de-a doua jumătăți a anului 1656²¹⁾. În urma sa au rămas unsprezece copii: Alexandru, Miron, Potomir, Iancu, Vasile, Velicico, Marghita, Sîrbea, Tudosia, Elena și Velica²²⁾.

Alexandru. Fiul cel mare al hatmanului moldovean, rezultat, după toate probabilitățile, dintr-o primă căsătorie, căci, așa cum s-a arătat²³⁾, era căsătorit în 1641²⁴⁾, cînd Păscălina Iacomeasa²⁵⁾ îl ia ca fiu de suflet împreună cu soția sa, Safta²⁶⁾. Din acest an, Alexandru locuiește în Moldova — spre deosebire de restul familiei care continuă să trăiască în Polonia — fiind menționat într-un document din 1646 (7154) ianuarie 11 ca fiu al postelnicului Costin — deci neavînd dregătorie²⁷⁾ — și într-o scrisoare poloneză în care se afirmă că Iancu Costin „are un fiu în cameră, la domn”²⁸⁾. De la 1651 înainte are în permanență — cu mici intermitențe — cîte o dregătorie. Astfel, în 1651 iulie 11 este staroste de Putna²⁹⁾; doi ani mai tîrziu, îl însoțește pe Iacomi vătaf de aprozi, căruia Vasile Lupu îi poruncise să-l prindă pe răzvrătitul Gheorghe Ștefan³⁰⁾; eșuarea misiunii și înscăunarea acestuia din urmă, face ca Alexandru Costin să fie dus în Transilvania și ținut „un an încheiat în temniță la Făgărași, în obezi”³¹⁾. Supărarea lui Gheorghe Ștefan durează pînă în 1655, pentru că — la 8 decembrie — Alexandru reapare ca pîrcălab de Roman³²⁾; apoi vornic de poartă³³⁾, între 30 mai 1656 — 5 mai 1658, ca în domnia lui Ștefăniță Lupu să fie men-

¹³⁾ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 385.

¹⁴⁾ *Ibidem*

¹⁵⁾ Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, ESPLA, 1958, p. 92.

¹⁶⁾ Sever Zotta, *Știri despre Costinești*, „Revista istorică”, nr. 4—6/1923, p. 73—78.

¹⁷⁾ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 385.

¹⁸⁾ *Ibidem*

¹⁹⁾ Pentru împrejurările în care s-a produs această fugă, precum și despre activitatea desfășurată în Polonia vezi Ilie Corfus, *Noutăți despre tatăl lui Miron Costin*, în „Revista de istorie”, nr. 4/1979, p. 721-731.

²⁰⁾ P.P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. IV (1924), p. 107.

²¹⁾ Ilie Corfus, *art. cit.*

²²⁾ *Ibidem*, p. 730.

²³⁾ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 386.

²⁴⁾ C.A. Stoide, *op. cit.*, p. XXVI.

²⁵⁾ V.A. Urechia, *Miron Costin*, I, p. 82-83.

²⁶⁾ Păscălina Iacomeasa se pare că era mătușa soției lui Alexandru Costin (*Ibidem*).

²⁷⁾ Safta era fiica lui Mierăuță mare sluger (N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 386)

²⁸⁾ Arhivele Statului din București, Ms. nr. 656 (Condica măn. Soveja), f. 4 (în continuare instituția se va cita ASE). Cit privește documentul din 15 august 1647, care menționează pe un Costin comis, deoarece exactitatea datelor sale a făcut obiectul multor discuții, ne mulțumim, deocamdată, să-l înregistrăm, păstrînd rezerva cuvenită pentru astfel de acte (opiniile sînt bine prezentate de Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, București, 1979, p. 150-153).

²⁹⁾ Ilie Corfus, *art. cit.*, p. 728.

³⁰⁾ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 386.

³¹⁾ Miron Costin, *Opere*, ed. cit., p. 138-139.

³²⁾ *Ibidem*, p. 148. La 3 iulie 1654 era întors în Moldova, căci un document de la Gheorghe Ștefan îl arată, fără dregătorie, judecîndu-se cu mănăstirea Galata pentru satul Clici-cauți (C.A. Stoide, *op. cit.*, p. XXVII).

³³⁾ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 386

³⁴⁾ *Ibidem*,

tionat ca mare pitar (1659 decembrie 9³⁴) — 1661 august 10³⁵). Trimis la Poartă să anunțe moartea lui Ștefăniță Lupu³⁶) la întoarcere este numit, de Eustatie Dabița, mare postelnic — 1662 ianuarie 3³⁷) — martie 22³⁸). După cum se observă, în această dregătorie a stat foarte puțin, căci boala sau moartea l-a împiedicat să-și mai exercite funcția.

Problema morții lui Alexandru Costin este una din întrebările insuficient rezolvate pînă în prezent. Dacă P. P. Panaitescu susținea că Alexandru Costin era postelnic în 1675³⁹), Nicolae Stoicescu arată că acesta murise înainte de 1674⁴⁰), iar C.A. Stoide că „după 22 martie și înainte de 21 aprilie 1662⁴¹). În ceea ce ne privește considerăm ca certe următoarele: În 1668, într-un document privind o tranzație referitoare la satul Vorniceni, ținutul Covurlui, se amintește că unele părți au fost cumpărate și de la „Safta, jupîneasa lui Alexandru Costin, ce-au fost postelnic⁴²). Cinci ani mai devreme — 1663 (7171) iulie 25 — „Safta postelniceasa lui Alexandru Costin⁴³) se învoia cu răzeșii pentru hotărnicirea satului Misihănești. La 13 martie 1663, cînd Costineștii își împart averea⁴⁴), sînt menționați toți frații în afară de Alexandru și Velica (care, după cite știm, era de mult măritată în Țara Românească și nu s-a amestecat niciodată în tranzațiile și proprietățile din Moldova)⁴⁵). Concluzia ce o putem trage în urma celor discutate mai sus este că la 13 martie 1663 Alexandru Costin era mort. În urma sa au rămas doi copii, Dumitru și Măriuța, morți de timpuriu, ante 1674 mai 31⁴⁶).

Miron. Despre viața și opera celui de-al doilea fiu al hatmanului Iancu Costin s-a scris atît de mult⁴⁷) încît în cele ce urmează ar fi inutil să mai intrăm, la rîndu-ne, în detalii; de aceea îi vom urmări în principal cariera sa dregătorească unde am putut aduce unele modeste contribuții.

În vîrstă de numai doi ani, pleacă, împreună cu întreaga familie, în Polonia (1634), obținînd, alături de ceilalți frați (1638), indigenatul de nobil polon. După moartea tatălui și în urma participării la lupta de la Berestecico împotriva oștilor tătarocazace (ca nobil polon)⁴⁸), Miron Costin se reîntoarce în Moldova, prin 1652—1653⁴⁹). Aici, sub protecția puternicei familii Cantacuzino⁵⁰), începe să se integreze treptat în rîndul dregătorilor: sluger, 1658 la 3 mai 1654⁵¹); pîrcălab de Hotin, 1658 februarie 16⁵²); sluger, 1658 mai 25⁵³); pîrcălab de Hotin, 1659 iulie 21⁵⁴); fost pîrcălab de Hotin, 1660 ianuarie 20 — septembrie 16⁵⁵). Sporadică, după cum se poate observa, cariera dregătorească a fost umbrită — prin importanță — de cariera politico-militară pe care tînărul Costin și-a consolidat-o în repetate rînduri în acest prim deceniu de viațuie în Moldova⁵⁶).

³⁴) Ibidem.

³⁵) N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, VII, București, 1904, p. 315.

³⁶) Miron Costin, *Opere*, ed. cit., p. 201.

³⁷) N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 386-387.

³⁸) V.A. Urechia, *Miron Costin*, I, p. 90-91.

³⁹) P.P. Panaitescu, *Știri despre Miron Costin și familia lui*, în *Omagiu lui Ion Bîanu*, București, 1927, p. 280.

⁴⁰) N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 387.

⁴¹) C.A. Stoide, *op. cit.*, p. XXVIII.

⁴²) V.A. Urechia, *Miron Costin*, I, p. 103.

⁴³) Ibidem, p. 696.

⁴⁴) N. Grigoras, *Știri noi despre viața și familia lui Miron Costin*, în „*Studii și cercetări științifice. Istorie*”, fascicula 2, Iași, 1965, p. 187.

⁴⁵) D. Velicu, *Cu privire la cei mai vechi Costinești*, în loc. cit., p. 1449

⁴⁶) C.A. Stoide, *op. cit.*, p. XXIX.

⁴⁷) *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 225-226 (nota bibliografică ce însoțește articolul consacrat lui Miron Costin depășește 100 de titluri).

⁴⁸) Miron Costin, *Opere*, ed. cit., p. 134.

⁴⁹) N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 387.

⁵⁰) Miron Costin, *Opere*, ed. cit., p. 140.

⁵¹) N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 387.

⁵²) T. Codrescu, *Uricariul*, XI, Iași, 1899, p. 209.

⁵³) N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 387.

⁵⁴) Ibidem.

⁵⁵) Ibidem.

⁵⁶) La parte la asediul Sucevei fiind folosit ca interpret de Gheorghe Ștefan (Miron Costin *Opere*, ed. cit., p. 159); participat la înfringerea răscoalei seimenilor, din Țara Românească în oastea lui Gheorghe Ștefan, *Ibidem*, p. 172); sol la domnul Constantin Șerban pentru a stabili o atitudine unitară față de otomani (*Ibidem*, p. 179); luptă, în cadrul contingentului moldovean, alături de otomani împotriva lui Gheorghe Rakoczi II în Transilvania (*Ibidem*, p. 184).

Căsătoria cu Elena, fiica lui Ion Movilă și nepoata domnitorului Simion Movilă, care i-a adus — pe lângă înrudirea cu alte familii influente din țară — o zestre considerabilă (în special averea rămasă de pe urma lui Isac Balica), îi lărgeste considerabil baza de acțiune. În noua situație — cînd capacitatea îi era dublată de o avere de prim rang — promovarea în cadrul ierarhiei se face într-un ritm vertiginos: pîrcălab de Hotin, 1660 noiembrie 24⁵⁷) — 1664 februarie 29⁵⁸); mare comis, 1664 aprilie 20 — 1665 septembrie 8⁵⁹); mare paharnic, 1665 septembrie 18⁶⁰) — 1666 mai 5⁶¹); mare vornic de Țara de Sus, 1666 august 2⁶²) — 1667 martie 2⁶³); vel vornic de Țara de Jos, 1667 martie 6⁶⁴) — 1671 iulie 10⁶⁵), 1674 ianuarie 19⁶⁶) — 1675 septembrie⁶⁷); mare logofăt, 1675, octombrie 4⁶⁸) — 1677 iunie 4⁶⁹), 1678 aprilie⁷⁰) — 1683 decembrie 25⁷¹). Această ultimă dată înscamnă și sfîrșitul brusc al carierei sale dregătorești. După aproape 25 de ani de activitate politică oficială — interval în care Miron Costin a adus prin bogata sa activitate diplomatică și cărturărească numeroase servicii țării⁷²) — pleca în Polonia (voit sau forțat este deocamdată o problemă ce mai trebuie discutată) — alături de domnul prizonier, Gheorghe Duca, care-și va găsi moartea în această țară.

Reîntors în Moldova la începutul anului 1686⁷³), fostul logofăt este ținut departe de Curte de către Constantin Cantemir care însă îi dregătorește fiii⁷⁴), și-i dă mai tîrziu stăroștia Putnei în care îl aflăm din 25 iunie 1688⁷⁵). În această dregătorie îl găsește urgia domnului, care-l ucide fără judecată — la Roman — în decembrie 1691⁷⁶). În urma sa au rămas imense datorii pe care copiii (Ion, Nicolae, Pătrașco, Safta, Tudosca, Ileana, Teodosie, Ioana, Maria)⁷⁷) continuau să le achite după 25 de ani și mai bine de la nefericitul eveniment.

Velico*. Cel mai mic fiu al hatmanului Iancu Costin, născut după 1638⁷⁸). Prima mențiune care o avem despre existența sa este din 10 iulie 1657⁷⁹) și este legată de împărțirea averii între frați efectuată la această dată. Primii ani după întoarcerea în țară i-au fost călăuziți — ca și cei ai fraților săi — de influentul Iordache Cantacuzino, cu a cărui nepoată contractează prima căsătorie⁸⁰).

⁵⁷) N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 387.

⁵⁸) V.A. Urechia, *Miron Costin*, II, p. 518.

⁵⁹) N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 387.

⁶⁰) Ibidem.

⁶¹) Paul Mihail, *Documente și zapise moldovenești de la Constantinopol*, Iași, 1848, p. 64.

⁶²) N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, București, 1903 p. 88.

⁶³) N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 387.

⁶⁴) *Documente din Basarabia*, I, Chișinău, 1928, p. 200.

⁶⁵) C.A. Stoide, *op. cit.*, p. XXXV.

⁶⁶) N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 387.

⁶⁷) V.A. Urechia, *Miron Costin*, I, p. 219.

⁶⁸) C. Solomon, C.A. Stoide, *Documente tecucene*, III, Birlad, 1941, p. 22.

⁶⁹) N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 338.

⁷⁰) Ibidem.

⁷¹) Biblioteca Centrală universitară din Iași, ms. nr. II-22 (fost 6), f. 62 r.

⁷²) În 1672, cînd merge la Camenița, discută cu marele vizir, răspunzînd la întrebarea acestuia cu o mare abilitate: „Și i-au dzis vizirul să-i spuie dreptu: pare-le lor bine c-au luat împărăția Camenița, au ba? Iar Miron au răspuns că se teme a spune drept. Vizirul s-au jîmbit a ride și i-au dzis să grăiască, să nu se teamă. Atunce Miron au dzisu că sintem noi moldovenii bucuroși să să lăpască în toate părțile cit mai mult iar peste țara noastră nu ne pare bine să să lăpască“ (Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O sană de cuvînte*, ed. Iorgu Iordan, București, 1955, p. 134); îndeplinește diferite misiuni pe lângă regele Poloniei și la Constantinopol (Pavel Binder, Grigore Topan, *Contribuții la problema legăturilor cronicarului Miron Costin cu Transilvania*, în „*Revista de istorie și teorie literară*”, XX (1971), nr. 1, p. 83-86), s.a.

⁷³) Czeslaw Chowanieh, *Miron Costin en Pologne*, în *Inchinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 113-124.

⁷⁴) Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 85.

⁷⁵) N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, VI, București, 1904, p. 36.

⁷⁶) Ion Neculce, *op. cit.*, ed. cit., p. 185-186. De moartea sa se leagă patru aspecte controversate: vinovat-nevinovat; factorul determinant care l-a făcut pe domn să poruncească executarea; dinamica aducerii la îndeplinire a condamnării; locul și data morții.

⁷⁷) N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 388; V.A. Urechia, *Miron Costin*, I, p. 177.

⁷⁸) Asupra lui Iancu și Vasile Costin — ceilalți doi frați nu ne oprim, deoarece la succințele informații care se cunosc despre ei nu am avut ce adăuga. Vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 390; C.A. Stoide, *op. cit.*, p. XLV-XLVII; C. Turcu, *Mănăstirea lui Iancu Costin de la Hotin*, Piatra Neamț, 1941, p. 14.

⁷⁹) Nu i se acordă indigenatul polon (1638) cum se întîmplă cu primii trei născuți ai lui Iancu Costin.

⁸⁰) C.A. Stoide, *op. cit.*, p. XLVIII.

⁸¹) N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XV, 1905, p. 166; V.A. Urechia, *Miron Costin*, I, p. 105.

Spre deosebire de Miron Costin, Velicico nu ocupă, multă vreme, nici o dregătorie, intrând în rândul boierilor divaniști după aproape douăzeci și cinci de ani de la întoarcerea în Moldova. Astfel, își începe cariera dregătorească ca al doilea sau al treilea postelnic la 15 aprilie 1665 (funcție în care rămîne pînă la 19 februarie 1668⁸¹), urmînd ca între 1669 martie 12 — 1674 februarie 24 să fie spătar al doilea⁸²). Dumitrașco Cantacuzino este cel care-l introduce în ierarhia superioară, căci din septembrie 1674 apare ca vel comis⁸³: Din acest moment este regăsit intermitent, semînd cînd vel comis, cînd biv vel comis. Cert este că din martie 1677⁸⁴, pînă la 10 februarie 1683⁸⁵), semnează ca biv vel comis, deținînd însă vornicia Cîmpulungului⁸⁶). Sprijinind venirea la tron a lui Dumitrașco Cantacuzino este răsplătit de acesta cu spătăria cea mare (1685 februarie 1 — mai 24)⁸⁷). Atitudinea, oarecum diferită de a fratelui mai mare, Miron Costin, față de politica lui Constantin Cantemir face să-i fie încredințate dregătorii de o importanță deosebită: hatman și pîrcălab de Suceava. În primii patru ani (1685 iunie — 1689 august 22)⁸⁸), iar din septembrie 1689 și pînă la moarte (decembrie 1691), vornic de Țara de Sus⁸⁹).

În ceea ce privește viața de familie, știm că vornicul moldovean a fost căsătorit în două rînduri (cu Catrina, fiica lui Toma Cantacuzino vel vornic, care moare în 1685, și cu Anița, fiica lui Teodor Palade mare vistiernic⁹⁰), dar ceea ce n-a fost observat de nimeni pînă acum, a fost rezultatul acestor căsătorii: copii!

Totți biografii sînt fermi în a afirma că Velicico nu a avut copii⁹¹). Lucrurile nu stau așa, deoarece acestora le-a scăpat o mențiune dintr-un document din 1691 (7199) aprilie 13 — publicat de mult timp⁹²) — care arată că Ion Tălăbescul⁹³) vinde o parte din satul Zmeiani „nepoatei mele Saftci, fiica dumisale lui Velicico Costin vel dvornic⁹⁴)”.

Claritatea afirmației nu lasă loc îndoielii. Într-adevăr, Ion Tălăbescul și Velicico Costin erau veri — Iancu, tatăl lui Velicico, era frate cu Dumitru postelnic, bunicii lui Ion Tălăbescul⁹⁵) —; după limba timpului i se putea adresa Saftci cu apelativul nepoată⁹⁶). Totuși, ar mai putea apărea o întrebare: dacă actul se referă la Safta, fiica lui Miron Costin? Este exclus, deoarece Velicico Costin este indicat cu dregătoria pe care într-adevăr o avea la acea dată — mare vornic. Miron Costin, după cum am precizat, nu a primit în decursul domniei lui Constantin Cantemir nici o dregătorie de sfat, menționarea sa făcîndu-se în această vreme conform uzanțelor. adică numele îi era însoțit de indicația fostei dregătorii — biv vel logofăt. O eventuală scăpare a diacului — care ar fi putut omite particula biv — este posibilă, dar menționarea ca vel vornic în loc de vel logofăt este imposibilă, deoarece în cadrul ierarhiei rangurilor boierești din Moldova dregătoria de logofăt era superioară celei de vornic⁹⁷), încît nimeni n-ar fi avut nici un folos schimbîndu-le. În plus, după reîntoarcerea din Polonia, Miron Costin se afla, practic, în imposibilitatea materială de a mai achiziționa bunuri funciare, fiind, așa cum mărturisește cronică, „scăpătat⁹⁸)” Realitatea este confirmată de documentele existente care arată că între 1686—1691 acesta nu a mai făcut nici o cumpărătură de pămînt, iar datoriile rămase în urma sa spun, la rîndu-le, destul de mult în această privință.

⁸¹) N. Stoicescu, op. cit., p. 389

⁸²) Ibidem.

⁸³) Ibidem.

⁸⁴) Ibidem.

⁸⁵) N. Iorga, Studii și documente cu privire la istoria românilor, V, p. 45.

⁸⁶) Idem, Documente românești din arhivele Bistriței, II, București, 1900, p. 27.

⁸⁷) N. Stoicescu, op. cit., p. 389.

⁸⁸) Ibidem.

⁸⁹) Ibidem, p. 390.

⁹⁰) Ibidem, p. 389.

⁹¹) C.A. Stoide, op. cit., p. L; Sever Zotta, art. cit., p. 77; I. Tanoviceanu, Marele spătar Ilie Țifescu și omorirea lui Miron și Velicico Costin, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. II, t. XXXII (1909—1910), p. 807—844 + Ipl.

⁹²) Sever Zotta, Dumitru postelnicul, fratele lui Costin hatmanul și descendent lui, în „Revista Istorică”, nr. 10—12/1925, p. 260—268.

⁹³) Despre el vezi articolul lui Dumitru Velciu, Cu privire la cei mai vechi Costinești, în loc. cit., p. 1 443—1 451.

⁹⁴) Sever Zotta art. cit., p. 262.

⁹⁵) D. Velciu, art. cit.

⁹⁶) Vasile Scurtu, Termenii de înținerire în limba română, București, 1966, p. 102—104.

⁹⁷) N. Stoicescu, Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV — XVIII), București, 1968, p. 170—204.

⁹⁸) Ion Neculce, op. cit., ed. cit., p. 173.

Avînd în vedere cele de mai sus, considerăm că Velicico Costin a avut, în decursul existenței sale, cel puțin un copil, Safta. Sperăm că descoperiri viitoare vor veni să întărească și să completeze afirmațiile noastre.

Ion (Iancu) Costin. Primul născut al soților Miron și Elena Costin — probabil născut prin 1658—1659⁹⁹) — apare menționat în documente începînd cu data de 16 februarie 1677, cînd „Ion feciorul dumisali Miron vel logofăt¹⁰⁰), primește în dar de la Vasile Cotorcea, fiul lui Gavril Romanescul, părți în Românești. De acum și pînă în 1681 documentele îl vor menționa frecvent, dar, ca și înția oară, fără specificarea vreunei dregătorii; urmînd ca abia pe la sfîrșitul acestui an — 1681 decembrie 24¹⁰¹) — și, probabil, pînă în decembrie 1683 — deoarece ultima mențiune este din 1 octombrie 1683¹⁰²) — să dețină dregătoria de postelnic al doilea.

Plecat în Polonia împreună cu tatăl său, se reîntoarce la sfîrșitul anului 1685, căci la 13 ianuarie 1686¹⁰³) îl aflăm semînd (biv postelnic) ca martor la încheierea unei tranzacții.

Constantin Cantemir, care a căutat să și-i apropie pe tinerii fii ai lui Miron Costin, îi dă lui Ion, după venirea în țară, dregătoria de mare armaș. Nu putem fixa, deocamdată, data cînd s-a produs această promovare, cert este că în decursul anului 1688 fostul postelnic semna ca atare¹⁰⁴). Din 1689 iunie 10¹⁰⁵) și pînă în 1691 ianuarie 26¹⁰⁶), Ion Costin este serdar.

Evenimentele de la sfîrșitul anului 1691 au însemnat pentru el întreruperea ascensiunii dregătorești pentru aproape un deceniu. Închis de Cantemir dupăuciderea lui Miron și Velicico¹⁰⁷), trimis de Constantin Duca în Polonia să aducă rămășițele pămîntesti ale lui Gheorghe Duca¹⁰⁸); fuge — împreună cu ceilalți frați — în Țara Românească, la aflarea veștii înscăunării lui Antioh Cantemir¹⁰⁹). Spre deosebire de Nicolae, Ion se reîntoarce încă în cursul domniei acestuia, căci în 1697/1698 (7206) era în Moldova¹¹⁰).

Pînă la a doua domnie a lui Constantin Duca nu deține nici o dregătorie¹¹¹), dar după întronarea acestuia este făcut hatman și pîrcălab de Suceava, semînd, la 20 ianuarie 1701, în locul marelui logofăt¹¹²). Moartea l-a surprins, probabil, la puțin timp după promovarea în noua funcție, căci la începutul anului 1703 (11 februarie) Nicolae Costin amintea că, după moartea fratelui mai mic, Pătrașco, „a murit și frațele meu Ion hatman și s-a îngropat trupul lui în sfînta monastire Barnovschi¹¹³).

Ion Costin este singurul dintre frații Costin care a avut urmași în linie masculină, împiedicînd astfel stingerea neamului. Cu toate acestea, despre soția sa nu se știa absolut nimic pînă acum¹¹⁴), cînd două documente inedite ne vor ajuta să micșorăm, cît de cît, această lacună. Astfel, într-un act din 23 iulie 1692 „Ion Costin fost serdar“ este menționat ca „finul de cununie“ al domnului Constantin Cantemir¹¹⁵). Deci, Ion Costin nu numai că era căsătorit la această dată, dar căsătoria fusese contractată de puțin timp, ea neputîndu-se încheia decît după întoarcerea familiei Costin din Polonia (deci, cel mai devreme, în decursul anului 1686)¹¹⁶).

⁹⁹) C. A. Stoide, op. cit., p. LIII.

¹⁰⁰) Gh. Ghibănescu, Surete și izvoade, V, Iași, 1908, p. 34.

¹⁰¹) C.A. Stoide, op. cit., p. LIII.

¹⁰²) Ibidem.

¹⁰³) V. A. Urechia, Miron Costin, I, p. 712.

¹⁰⁴) N. Stoicescu, Dicționarul, p. 391.

¹⁰⁵) Ibidem.

¹⁰⁶) V. A. Urechia, Miron Costin, I, p. 713.

¹⁰⁷) D. Cantemir, op. cit., p. 177.

¹⁰⁸) Biblioteca Centrală Universitară din Iași, Ms. nr. II—22, f. 86 r.

¹⁰⁹) Teodor Bălan, Documente bucovinene, III, Cernăuți, 1937, p. 117.

¹¹⁰) ASB, M-rea Precista Răducanu, XVIII/4.

¹¹¹) La 19 august 1700 (7208) își spune serdar (ASB, M-rea Brazil, IX/25), iar Ion Neculce, care pînă la această domnie îi spune Ioniță serdar, îl numește „Ioniță hatmanul sin Costin“ (Ion Neculce, op. cit., p. 221).

¹¹²) N. Iorga, Studii și documente cu privire la istoria românilor, VII, p. 105.

¹¹³) V. A. Urechia, Miron Costin, I, p. 716.

¹¹⁴) N. Stoicescu, op. cit., p. 391; C.A. Stoide, op. cit., p. LV.

¹¹⁵) ASB, Ms. nr. 629 (Condica Asachi), f. 452.

¹¹⁶) În plus, comportamentul domnitorului Constantin Cantemir, care consimte să fie naș celor doi miri, vine să întărească, o dată mai mult atitudinea binevoitoare pe care a avut-o aceasta față de fii logofătului Miron Costin.

Opt ani mai târziu — 1700 (7208) august 10 — Ion Costin serdar și soția sa Safta cumpărau patru pogoane de vie la Crucea de Jos¹¹⁷⁾. Știrea vine să înlăture afirmația profesorului C.A. Stoide care arată că: „Din datele ce s-au păstrat se vede că Ion Costin a fost căsătorit cu o jupîneasă de țară, sora soției lui Panaioti Morona¹¹⁸⁾. Nu știm de unde deține autorul această informație — căci nu citează nici o sursă —, dar în stadiul actual al cercetărilor putem afirma cu convingere că este falsă.

Panaiotachi Morona a fost căsătorit în două rânduri: o dată cu Catrina Cantacuzino, fiica lui Iordache vel stolnic și a Ilenei Catargi, iar a doua oară cu o anume Safta¹¹⁹⁾. Prima soție nu a avut nici o soră cu numele de Safta¹²⁰⁾, iar cea de-a doua nu putea avea o soră cu acest nume deoarece însăși numele său era Safta.

Deci, ceea ce putem afirma sigur despre căsătoria lui Ion Costin este că ea s-a produs în intervalul 1686—1691, hatmanul căsătorindu-se cu fata unui boier moldovean — Safta —, fiind recunoscut de domnitorul Constantin Cantemir. Din această legătură matrimonială au rezultat patru copii: Nicolae, Miron, Ilieca și o fată al cărui nume nu-l cunoaștem, dar despre care știm că a fost soția marelui pitar Moise Cucoranul¹²¹⁾.

Pătrașco. Despre cel mai mic fiu al lui Miron Costin documentele nu vorbesc prea mult. Cauza, viața sa relativ scurtă, nedepășind probabil cu mult vîrsta de 30 de ani.

Născut, mai mult ca sigur, în decursul anului 1666¹²²⁾, Pătrașco își însoțește tatăl în Polonia, unde se pare că-și desăvîrșește studiile. Reîntors în țară, se logodește cu Safta¹²³⁾, fiica domnitorului Constantin Cantemir care-i dă — prin 1687 — și prima dregătorie: spătărel¹²⁴⁾. Nu zăbovește mult în această funcție, căci în 1689 (7197) aprilie 19 semnează „Pătrașco Costin vătaf de aprozi¹²⁵⁾”, ca, un an mai târziu, să-l înțîlnim — 1690 (7199) septembrie 20 — mare căminar¹²⁶⁾. Evenimentele anului 1691 îl găsesc în această dregătorie.

După prima domnie a lui Constantin Duca — timp în care a fost logofăt al treilea¹²⁷⁾ — fuge împreună cu frații săi în Țara Românească. Aici, în scurt timp, se căsătorește¹²⁸⁾, dar moartea îl află la puțină vreme de fericitul eveniment. În 1703, fratele Nicolae amintea despre „Pătrașco logofăt pre carele însă l-a aflat moartea în Valachia mare“ că a murit fără „fii“¹²⁹⁾.

Cam atît se știe astăzi despre cel mai mic dintre frații Costin, care se pare că avea unele preocupări intelectuale³⁰⁾.

Nicolae. Studii avînd ca subiect aspecte legate de biografia sa sînt foarte puține¹³¹⁾. Monografia, una singură¹³²⁾. Deci, spre deosebire de biografia lui Miron Costin, care a fost obiect de cercetare pentru zeci de studii și mai multe monografii, aceea a fiului este foarte sărăcăcios reprezentată, fiind, prin aceasta, incomparabil mai puțin cunoscută. În decurs de patru decenii stadiul cercetărilor și datelor referitoare la viața și activitatea sa a rămas neschimbat. Cînd afirmăm aceasta avem în vedere studiile apărute la date extreme: monografia lui Ioan St. Petre (1939), în care este adunat tot ce se publicase pînă la acea dată și capitolul corespunzător din ediția operelor lui Nicolae Costin, îngrijită de C.A. Stoide (1976), în care editorul — forțat de tăcerea documentelor — nu are ce face și-și structurează expunerea exact pe aceleași date pe

¹¹⁷⁾ ASB, M-rea Brazi, IX/25.

¹¹⁸⁾ C.A. Stoide, *op. cit.*, p. LV.

¹¹⁹⁾ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 418.

¹²⁰⁾ *Ibidem*, p. 366.

¹²¹⁾ *Ibidem*, p. 391.

¹²²⁾ C.A. Stoide, *op. cit.*, p. LVI.

¹²³⁾ Ion Neculce, *op. cit.*, ed. cit., p. 173.

¹²⁴⁾ V.A. Urechia, *Miron Costin*, II, p. 560.

¹²⁵⁾ ASB, M-rea Mavromolu, XIX/1.

¹²⁶⁾ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, Iași, 1908, p. 143.

¹²⁷⁾ C.A. Stoide, *op. cit.*, p. LVIII.

¹²⁸⁾ *Condiția de venituri și cheltuieli a vistieriei de la Ieazul 702 — 7212 (1694—1704)*, ed. C.D. Aricescu, București, 1873, p. 215.

¹²⁹⁾ V. A. Urechia, *Miron Costin*, I, p. 716.

¹³⁰⁾ C. A. Stoide, *op. cit.*, p. LVI.

¹³¹⁾ Mai precis, nu există nici un studiu dedicat exclusiv vreunui aspect al vieții sale. Mai informate sînt: Ioan St. Petre, *Nicolae Costin Viața și opera*, București, 1939, p. 9—34; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 391; C.A. Stoide, *op. cit.*, p. LVII—LXVI.

¹³²⁾ Ioan St. Petre, *op. cit.*

care le folosise precedentul cu 40 de ani în urmă. La rîndu-ne, nu putem spune, deocamdată, mult mai mult decît primul și, respectiv, al doilea cercetător.

Cel de-al doilea fiu al logofătului Miron Costin s-a născut — după toate probabilitățile — în decursul anului 1660¹³³⁾. Primul document care-l menționează este dieta unchiului său, Iarču — din 22 iulie 1672 —, prin care acesta îi lasă satul Zarojanie „nepotului meu de frate lui Neculaiu, ficiorul lui Miron vornicul“¹³⁴⁾. Anii 1674—1676¹³⁵⁾ sînt anii în care Nicolae este dat la învățătură, urmînd cursurile colegiului iezuit din Iași¹³⁶⁾.

Refugiat împreună cu tatăl său în Polonia — 1684 — își continuă, probabil, studiile aici. Nu tăgăduim că Nicolae Costin urmase în prealabil cursurile unei școli poloneze, dar tonul categoric al lui C.A. Stoide — „a trecut apoi la colegiul din Lemberg“¹³⁷⁾ — este totuși nejustificat, mai ales că trimiterea făcută se referă la Pătrașco, fratele lui Nicolae, care studia în 1688 la instituția menționată¹³⁸⁾. Nici o altă știre descoperită pînă în prezent nu ne dă puțința să afirmăm că viitorul logofăt a studiat în țara de refugiu a tatălui său¹³⁹⁾.

Întors în Moldova (la sfîrșitul anului 1685), este făcut în scurt timp logofăt al treilea¹⁴⁰⁾, dregătorie în care îl găsește evenimentele anului 1691. Suferind aceleași rigori ca și ceilalți frați — închisoare, urmată de doi ani de persecuție¹⁴¹⁾ — se hotărăște să fugă din țară (martie — aprilie 1693). Urmăriți, fugarii găsesc adăpost în cetatea Neamț, fiind protejați de „romistrul“ acesteia¹⁴²⁾. Moartea lui Constantin Cantemir și întronarea fiului său, Dimitrie — care, se pare, i-a protejat totuși pe fiii logofătului Miron Costin —, nu-i împiedică să fugă în Țara Românească, de unde, îndemnat — se crede — de Constantin Brîncoveanu, pleacă la Constantinopol, contribuind aici, mai mult sau mai puțin, la neconfirmarea de către Poartă a lui Dimitrie Cantemir și la confirmarea lui Constantin Duca¹⁴³⁾, cu care se reîntorc în țară. Ajuns în Moldova, noul domn își îndreaptă recunoștința spre Nicolae, dîndu-i — o dată cu dregătoria de hatman și pîrcălab de Succava (prima mențiune la 21 mai 1693)¹⁴⁴⁾ — pe sora sa Ileana¹⁴⁵⁾. După toate probabilitățile, domnia cumnatului a însemnat pentru hatmanul Nicolae Costin o perioadă destul de fructuoasă în ceea ce privește majorarea averii¹⁴⁶⁾. Dar perioada scurtă a domniei lui Duca (1693 aprilie — 1695 decembrie) — dublată de amestecul lui Nicolae Costin în uciderea lui Cerchez Aga¹⁴⁷⁾ a fost insuficientă pentru a permite refacerea potențialului economic al Costineștilor, atît de greu lovit în ultimii zece ani. Faptul că în timpul acestei prime domnii a lui Constantin Duca, Nicolae Costin „au venit solu din Moldova“ în Țara Românească¹⁴⁸⁾, ni-l arată, o dată mai mult, a fi unul din sfetnicii de încredere ai tînărului domn.

Mazilirea lui Duca și numirea lui Antioh Cantemir a făcut ca Nicolae Costin și frații săi să se refugieze din nou la Curtea lui Constantin Brîncoveanu, rămînînd aici timp de cinci ani, pînă în septembrie 1700, cînd domn al Moldovei a devenit, pentru a doua oară, Constantin Duca. Pe întreg parcursul acestei domnii (care ia sfîrșit în iunie 1703) Nicolae Costin a deținut, ca și mai înainte, hătmania¹⁴⁹⁾. După mazilirea cumnatului scaunul Moldovei a fost ocupat de Mihai Racoviță care nu era favorabil Costineștilor. De astă-dată Nicolae Costin, protejat de Constantin Brîncoveanu, cu care se afla în bune raporturi, rămîne în țară neîndeplinind, însă, nici o

¹³³⁾ *Ibidem*, p. 11.

¹³⁴⁾ L. T. Boga, *Documente basarabene*, III, Chișinău, 1929, p. 1.

¹³⁵⁾ Ioan St. Petre, *op. cit.*, p. 12.

¹³⁶⁾ Vl. I. Ghica, *Spiculi istorice*, seria I, Iași, 1936, p. 36.

¹³⁷⁾ C. A. Stoide, *op. cit.* p. LVIII.

¹³⁸⁾ P.P. Panaitescu, *Știri noi despre Miron Costin și familia sa*, în *loc. cit.*, p. 281.

¹³⁹⁾ Trebuie reținută totuși, cu titlu de inventar, indicația lui D. Cantemir, care spune că Miron Costin a fost primul boier moldovean care și-a trimis fiii să învețe în Polonia (D. Cantemir *Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 373).

¹⁴⁰⁾ *Idem*, *Viața lui Constantin Cantemir*, ed. cit., p. 85.

¹⁴¹⁾ Ion Neculce, *op. cit.*, ed. cit., p. 186, 188.

¹⁴²⁾ *Ibidem*, p. 188—189.

¹⁴³⁾ *Ibidem*, p. 191.

¹⁴⁴⁾ ASB, Achiziții noi, MMDCIX/9.

¹⁴⁵⁾ Ion Neculce, *op. cit.*, ed. cit., p. 192.

¹⁴⁶⁾ Ioan St. Petre, *op. cit.*, p. 14—16.

¹⁴⁷⁾ Ion Neculce, *op. cit.*, ed. cit., p. 198. Toate datele de domnie au fost luate din *Istoria României în date*, București, 1971.

¹⁴⁸⁾ *Condiția de venituri și cheltuieli*, ed. cit., p. 30.

¹⁴⁹⁾ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 391.

dregătorie¹⁵⁰). Relativ scurtă (1703 septembrie — 1705 februarie), domnia primului membru al familiei Racoviță ajuns în această demnitate i se pune capăt prin întărirea în scaun a lui Antioh Cantemir. Cu toate că raporturile lui Brâncoveanu cu Moldova căpătaseră noi valențe — în sensul că în intervalul 1703—1705 se îndepărtase de Constantin Duca și se apropiase de partida condusă de Iordache Ruset, sprijinitor al Cantemireștilor¹⁵¹) — la azul veștii, Nicolae Costin fugi la Hangu, intenționând să se refugieze în Transilvania¹⁵²). La insistența rudelor și prietenilor — însoțite, mai mult ca sigur, de promisiunile domnului — se reîntoarce la Curte restabilind raporturile cu Antioh Cantemir¹⁵³) care-l face mare vornic de Țara de Jos (înainte de 22 iulie 1705)¹⁵⁴), dregătorie în care rămâne până la sfârșitul domniei acestuia. După toate aparențele — numărul mare de documente semnate de el, litigiile rezolvate și iscălirea adeseori în locul logofătului — s-ar părea că perioada domniei lui Antioh Cantemir a însemnat pentru Nicolae Costin epoca cea mai fructuoasă a carierei sale politico - administrative¹⁵⁵), contrastînd cu perioada celei de-a doua domnii moldovene a lui Mihai Racoviță (1707—1709), cînd este, practic, înlăturat din viața publică (n-a deținut nici o dregătorie).

Mazilirea lui Racoviță (17 octombrie 1709) îl găsește pe cărturarul moldovean „șezînd la casa lui“ de unde este chemat la Curte de prieteni, care sperau într-o revenire a lui Constantin Duca sau Antioh Cantemir¹⁵⁶). Din considerente politice, diplomatice și militare, Poarta a numit, însă, pe Nicolae Mavrocordat, fiul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul. Știrea trebuie să-l fi mulțumit în mod deosebit pe Nicolae Costin care se afla în raporturi foarte bune cu familia Mavrocordat, cu care întreținuse, și poate mai întreținea, corespondență¹⁵⁷).

O dată ajuns în scaun (25 ianuarie 1710)¹⁵⁸) noul domn îi dă caimacamului său — Nicolae Costin¹⁵⁹) — dregătoria, deținută anterior, de mare vornic al Țării de Jos¹⁶⁰). Prețuirea de care se bucura învățatul moldovean în ochii voievodului este ilustrată — pe lângă însărcinările cu caracter cultural — de frecvențele misiuni diplomatice. Cea dintîi se leagă de numele ambasadorului francez Pierre Des Alleur și ne este relatată chiar de istoricul moldovean : „Trecut-au la Poartă pen țară și un sol franțozesucu, anume marcheze Dezalore, înainte căruia din porunca lui Nicolae Vodă, i-au eșit Neculai, vornicul cel mare de Țara de Gios și pentru limba latinească, eșindu-i mai sus de Copou înainte cu slujitori de l-au petrecut pînă aici în oraș la gazdă“¹⁶¹). Cea de-a doua, la fel de importantă, îl are ca protagonist pe „voevodul de Chiove“¹⁶²) Iosif Potocki „de a căruia sosire, înțelegînd Nicolae Vodă, cu cele ce s-ar fi cădzut unui om de cinste și strein, deplin l-au căutat trimitîndu-l la gazda lui de toate ce i-ar fi trebuit. Trimis-au pe Niculai vornicul de Țara de Gios pentru limba leșească cu închinăciunea și cercetarea venirii lui“¹⁶³).

Tot de cunoașterea limbii polone — și, credem noi, a relațiilor pe care Nicolae Costin le avea ca nobil polon — este legată și cea de-a treia misiune primită de la Nicolae Mavrocordat. Această din urmă însărcinare are un caracter mai puțin obișnuit și, din cîte cunoaștem, este prima de acest gen pe care izvoarele interne și externe o menționează. Despre ce este vorba? În cursul anului 1710, în Moldova se aflau trupele lui Potocki, partizan al regelui Stanislav Leszczynski. Cum acestea erau staționate de o bună bucată de vreme, creînd multe neajunsuri localnicilor, rămînea în continuare însemna noi și noi diferende între locuitorii români și ostașii polonezi. Pentru rezolvarea acestora — dar mai ales pentru împiedicarea lor — a fost creată o comisie de judecată polono-moldovenească „și alesăse și Nicolae Vodă pe Nicolae vornicul de Țara de Gios, știindu limba leșească, despre partea sa“¹⁶⁴).

¹⁵⁰) C.A. Stoide, *op. cit.*, p. LXII.

¹⁵¹) *Ibidem*.

¹⁵²) Ion Neculce, *op. cit.*, ed. cit., p. 235.

¹⁵³) *Ibidem*, p. 237.

¹⁵⁴) Teodor Bălan, *op. cit.*, III, p. 130; vezi și C.A. Stoide, *op. cit.*, p. LXIII.

¹⁵⁵) C.A. Stoide, *op. cit.*, p. LXIII.

¹⁵⁶) Biblioteca Centrală Universitară din Iași, Ms. nr. II—22, f. 167 v.

¹⁵⁷) N. Cartoian, „Ceașornicul domnilor“ de Nicolae Costin și originalul spaniol al lui Guevara, București, 1941, p. 4.

¹⁵⁸) Biblioteca Centrală Universitară din Iași, Ms. nr. II—22, f. 171 v.

¹⁵⁹) *Ibidem*, f. 167 v.

¹⁶⁰) *Ibidem*, f. 171 v.

¹⁶¹) *Ibidem*, f. 176 v.

¹⁶²) *Ibidem*, f. 178 v.

¹⁶³) *Ibidem*, f. 178 r.v.

¹⁶⁴) *Ibidem*, f. 180 v.

Sfârșitul anului 1710 a însemnat și sfârșitul primei domnii moldovene a lui Nicolae Mavrocordat (mazilit la 23 noiembrie 1710), domnie care a fost, la rîndu-i, perioada deplinei realizări a carierei diplomatice a vornicului Nicolae Costin. Noul domn — Dimitrie Cantemir — deși l-a înaintat în ierarhia dregătorească făcîndu-l să atingă treapta cea mai înaltă — mare logofăt — l-a ținut, totuși, departe de planurile sale¹⁶⁵).

Se pare că situația i-a convenit, fiind în consens cu convingerile sale politice, căci numai așa se explică neșemnarea, de către el, a „universalului“ prin care Dimitrie Cantemir făcea cunoscută hotărîrea de a lupta împotriva otomanilor alături de ruși¹⁶⁶).

Infrîngerea de la Stănilești vine să confirme oportunitatea orientării lui Nicolae Costin, care, în cea de-a doua domnie moldoveană a lui Nicolae Mavrocordat, a fost menținut ca mare logofăt. Din păcate, nu s-a putut bucura multă vreme de prețuirea învățatului domn, căci moartea l-a surprins în luna septembrie 1712¹⁶⁷), la numai un an de la înscăunarea lui Nicolae Mavrocordat.

În urma sa a rămas o operă neterminată, dar îndeajuns de valoroasă pentru ca numele să-i poată fi înscris la loc de cinste în cartea de aur a culturii românești.

DONNÉES HISTORICO-GÉNÉALOGIQUES CONCERNANT NICOLAE COSTIN ET SA FAMILLE. XVII-e SIÈCLE

R É S U M É

Nicolae Costin signifie pour la culture roumaine beaucoup plus que nous ne sommes accoutumés à croire. Son oeuvre attend depuis longtemps pour occuper la place qu'elle mérite dans la hiérarchie de nos valeurs nationales.

Tout en s'occupant de son oeuvre, l'auteur a cherché d'en trouver le sens: sa démarche étant assez difficile, à cause du nombre réduit d'études publiées jusqu'à présent. D'aici dérive la nécessité d'aborder sur des plans multiples la vie et la création de l'historien Nicolae Costin. L'aspect généalogique, outre sa valeur intrinsèque, donne une réponse à pas mal de questions concernant sa carrière politico-culturelle.

Dans l'étude que voici, l'auteur s'arrête sur les membres de la famille Costin du XVII-e siècle, alors que ceux du XVIII-e siècle seront présentés dans une étude ultérieure. Cette étude rassemble toutes les données connues jusqu'à présent, qu'elle complète par des informations et des interprétations nouvelles.

¹⁶⁵) Ion Neculce, *op. cit.*, ed. cit., p. 269.

¹⁶⁶) P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, București, 1950, p. 108—109.

¹⁶⁷) Ultimul act care-l menționează este din 8 august 1712 (ASB, Ms. nr. 628 — *Condica Asachi* —, f. 233 v.).

CITEVA ASPECTE DE GEOGRAFIE-ISTORICĂ
PRIVIND REPARTIȚIA RESURSELOR AGROSILVICE
ÎN BUCOVINA (SECOLELE XVIII-XIX)

EMIL IOAN EMANDI
ȘTEFAN MIHAI CEAUȘU
AURELIA PETCU

„Partea ocupată a Moldovei întrece în
belșug și valoare totală cealaltă parte a
țării“.

(Ghica-Vodă, scrisoare
către Poartă, 1775).

Studiul resurselor constituie una din preocupările de bază ale geografiei-istorice. Aceasta pentru faptul că resursele naturale, atât ca laturi inseparabile ale celor patru geosfere, cât și ca evoluție istorică, presupun nu numai cercetarea și descrierea lor explicativă interdisciplinară, dar trebuie prezentate în strinsă interdependență cu nivelul de dezvoltare al societății omenești („sociofera“). În sensul acesta s-a considerat că **totalitatea mijloacelor de existență oferite omului de mediul înconjurător în perioade bine definite în timp** pot fi exprimate prin noțiunea de resurse naturale. Într-adevăr în sfera noțiunii de resurse naturale se includ așa-numitele „produse naturale“ și „patrimoniul natural“¹⁾. Cu alte cuvinte, resursele naturale nu sînt numai acele forme ale materiei utilizate direct de om, ci și acele forme care asigură indirect existența omului — categorii în care sînt incluse și solurile. Această ultimă categorie tratată în articolul de față reprezintă pentru sfîrșitul epocii feudale și începutul celei capitaliste în Bucovina²⁾, **atributul esențial al tuturor categoriilor de resurse.**

În acest scop s-a avut în vedere : **utilitatea** acestei categorii (solul), respectiv posibilitățile sale de a satisface necesitatea mereu crescîndă de consum (atît pe plan intern, cât și extern) ; **lărgirea și diversificarea** tuturor structurilor de teren folosite de om ; **concentrarea acestui patrimoniu funciar în mîinile marilor proprietari sau în proprietatea statului.**

În prima parte ne-am propus să tratăm mai mult din punct de vedere statistic unele probleme de ordin teoretico-istoric, dar cu implicații directe, practice asupra structurii tuturor categoriilor de resurse agrosilvice din Bucovina, clasificarea acestora și importanța pe care au avut-o utilizarea acestora asupra dezvoltării istorice ulterioare a Bucovinei, în principalele sale etape de după 1775 (sursele principale le-au constituit măsurătorile cadastrale din anii 1818—1823 și 1855—1857³⁾). În partea a doua ne-am propus să exemplificăm la nivel microgeografic, printr-un eșantion de așezări din zona de deal și munte, structura fondului de resurse agrosilvice și utilizarea acestuia în funcție de anumite categorii social-juridice.

Pentru o înțelegere complexă a structurii resurselor agrosilvice s-a considerat necesară evidențierea cîtorva particularități ale evoluției fenomenului agrar în Bucovina din momentul anexării acesteia la Imperiul habsburgic. În momentul anexării, în Bucovina, cu excepția celor trei orașe : Cernăuți, Siret

¹⁾ V. Tufescu, M. Chițu, *Geografia resurselor naturale*, București, 1973, p.7.

²⁾ N. Grămadă, Sătenii și stăpîni în Bucovina, în „Anuarul Muzeului Bucovinei, Cernăuți, 1944, p. 7—112 ; G.D. Iseru, *Introducere în studiul istoriei moderne a României*, București, 1983, p. 36—41.

³⁾ Arhivele Statului Suceava, fond *Inspectoratul cadastral Bucovina*, passim.

și Suceava și a Ocolului Cimpulung⁴⁾, pământul se găsea în stăpînirea Episcopiei în Rădăuți, a mănăstirilor și a boierilor⁵⁾.

Odată secularizate averile mănăstirești (începînd din 1783 s-au desființat 22 de mănăstiri și schituri⁶⁾ s-a creat, în 1786, Fondul religios greco-neunit al Bucovinei⁷⁾, care devine cel mai mare proprietar de pămînt deținînd aproape jumătate din suprafața provinciei (teritoriul anexat de imperiu numit Bucovina avea o suprafață de 10.451,56 kmp, adică 1.044.290 ha)⁸⁾. În ceea ce privește pămîntul folosit de țărănul clăcaș, patenta din 1786 recunoaște săteanului dreptul ereditar de folosință a pămîntului (în schimb, el nu avea dreptul să-l vîndă, să-l împartă și nici ipoteca)⁹⁾. Această măsură luată de imperiu avea menirea să-l lege pe țaran de glie, pe de o parte, iar pe de altă parte, statul urmărea îmbunătățirea sistemului agrotehnic de exploatare a resurselor agrosilvice și fixarea impozitelor. În acest sens printre măsurile luate de Administrația militară a Bucovinei (1775-1876)¹⁰⁾ cu scopul cunoașterii și exploatarii cît mai raționale a resurselor agrosilvice în vederea asigurării unor venituri fiscale cît mai mari și mai sigure, s-a inițiat o serie de acțiuni de cartografiere „geometrico-economică”, a teritoriului¹¹⁾ în cadrul Comisiei instituite la 1781 pentru „cercetarea și stabilirea relațiilor de posesiune funciară”¹²⁾.

Primele măsurători au fost executate de inginerul hotarnic Iohann Budinsky în zona dintre Nistru și Prut, unde a hotărnicit și cartografiat 40 de sate, întocmind planuri și tabele economice și demografice. Măsurătorile au fost executate în anul 1782¹³⁾. Măsurători mult mai complete și mai detaliate, însoțite de o descriere topografică și economică, s-au făcut de către căpitanul Hora von Otzellovitz, în perioada 1788—1790, fie pentru Bucovina (în 55 de secțiuni color)¹⁴⁾, fie pentru o zonă mai extinsă ce cuprindea ținuturile Suceava, Roman, Neamț, Bacău și Putna (în 107 planșe color)¹⁵⁾. Lucrări mult mai detaliate și precise privind resursele agrosilvice s-au întreprins în Bucovina în perioada 1818—1823, cînd s-a întocmit primul cadastru¹⁶⁾, și s-au creat primele terenuri sătești stabile „rusticale” (pămînt ce intra în stăpînirea comunei), acestea fiind despărțite de pămînturile „dominicale” ale stăpînitorilor¹⁷⁾.

Cu toate măsurile întreprinse de imperiu, acestea nu au avut efectele scontate, de a stabiliza populația rurală în zonă¹⁸⁾. Doar, odată cu legiferarea reformei din 1835¹⁹⁾, prin trecerea pămîntului aflat în folosință, în proprietate individuală, s-a creat o oarecare stabilitate demografică, deschizîndu-se în același timp drumul pătrunderii relațiilor capitaliste în agricultură. Ambele categorii de terenuri au fost

supuse unui impozit funciar, aplicat pentru terenurile „rusticale” prin sistemul „cislei” (cota ce revenea unei comune se repartiza pe fiecare cap de familie după vechiul sistem românesc). Ca instanță tutelară pentru săteni s-a creat, în 1786 o „Administrație districtuală” (Kreisamt)²⁰⁾. Țăranul clăcaș își putea acum vinde pămîntul condiționat însă la cadrul comunității sătești. Legea mai prevedea totodată indivizibilitatea proprietății, gospodăria putînd fi moștenită doar de unul din urmași, fapt ce a creat o masă de muncitori agricoli, care puteau, de asemenea foarte lesne să migreze și la orașe. Legea din 1835 a fost desăvîrșită abia în 1848, cînd, prin patenta dată s-a desființat boierescul prin răsucumpărare, adică prin despăgubirea stăpînitorilor²¹⁾. Ca urmare a acestor noi schimbări în structura proprietății, s-au luat măsuri de reambulare a proprietăților între anii 1854—1857, prin noi măsurători cadastrale²²⁾, cu scopul de a se recalcula din nou repartizarea impozitului funciar pe proprietari.

Avînd în vedere tocmai aceste considerente de ordin istoric enumerate mai sus, vom încerca să schițăm în continuare, doar cîteva aspecte legate de structura resurselor agrosilvice din Bucovina în perioada 1775—1900, bazîndu-ne în special pe unele date statistice mai puțin cunoscute²³⁾, precum și pe cele de arhivă²⁴⁾. Criteriul de clasificare folosit de noi a fost cel legat de importanța lor pentru economia zonei. În sensul acesta, am deosebit **resurse fundamentale** (teren arabil, fineață, pășune, pădure) și **resurse auxiliare** (grădină, livadă, iazuri, mlaștini, teren afectat construcțiilor etc).

Din cadrul resurselor fundamentale, terenul agricol și pădurile au reprezentat, așa după cum rezultă din memoriul generalului Enzenberg, din 25 februarie 1786, destinat Consiliului Aulic de Război din Viena, principala sursă agrosilvică a imperiului, deoarece „pămîntul provinciei era destul de roditor”, **pondera deținînd-o terenurile arabile și pădurile**. O bună parte a zonelor muntoase erau ocupate de pășuni de munte și poieni, care ofereau condiții foarte bune pentru creșterea vitelor. Pădurile ce ocupau peste jumătate din suprafața provinciei „erau formate în mare parte din fagi, brazi și molizi dar și din carpeni, stejari, mesteceni, tei și alte esențe”²⁵⁾.

În perioada 1775—1786, după datele provizorii de care dispunem în urma ridicării în plan a provinciei²⁶⁾, s-a constatat că aceasta avea un areal total de 1.069.500 hectare, din care 474.549 hectare pădure și 511.580 hectare arătură, fineață, pășune, iazuri (adică 47%)²⁷⁾. Terenul afectat de construcții și cel „steril” cuprindea 83.371 hectare²⁸⁾.

O situație mai precisă a structurii terenurilor din Bucovina a fost întocmită de Enzenberg la 1786, în raportul amintit mai sus²⁹⁾.

Districtul	Unitatea de măsură folosită este iugărul				
	Arabil	Nelucrat	Pășuni alpine și poieni	Păduri	Mlaștini
Vijnița	167.219	82.530	37.129	97.373	10.477
Cernăuți	101.417	37.700	259	59.430	3.282
Siret	82.755	28.751	15.919	443.197	34.448
Suceava	24.339	34.422	152.180	264.642	3.799
T o t a l	375.729	183.403	205.487	864.642	57.006

Tabel I: Resursele agrosilvice ale Bucovinei la 1786.

²⁸⁾ Idem, op. cit., p. 11, 27, 42

²¹⁾ Arhivele Statului Suceava, fond Parohia Putna, dosar 33/1848, f. 22; I. Dîrdală, Desființarea boierescului în ținutul Sucevei, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie” A. D. Xenopol⁴⁾, Iași, 1972, vol. IX, p. 225.

²²⁾ A. Zachar (și colab.), op. cit., p. 22.

²³⁾ C. A. Romstorfer, H. Wiglitzky, Vergleichende graphische Statistik in ihrer Anwendung auf des Herzogthum Bukowina und des österreichische Staatsgebiet, Wien, 1886; A. Zachar, Mittheilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina, Czernowitz, 1901, Heft VIII, p. 40—431 și III—XXXIX; vezi și notele 5 și 8.

²⁴⁾ Vezi nota 3.

²⁵⁾ E. Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria românilor, București, 1876, p. 462; Arhivele Statului București, Direcția Arhivelor Centrale, fond Consiliul Aulic de Război, XX/56.

²⁶⁾ A. Zachar (și colab.), op. cit., p. 2—3.

²⁷⁾ Ibidem.

²⁸⁾ Ibidem.

²⁹⁾ E. Hurmuzaki, op. cit., p. 453.

⁴⁾ T. Balan, Din istoricul Cimpulungului Moldovenesc, București, 1960, p. 25—38.

⁵⁾ D. Werenka, Topographie der Bukowina (1774—1785), Czernowitz, 1895, p. 140—163; J. Polek, Topographische Beschreibung der Bukowina mit militärischen Anmerkungen von Major F. von Mieg, in „Jahrbuch des Bukowiner Landes Museums” Czernowitz, 1897, p. 12.

⁶⁾ I. Nistor, Istoria Fondului bisericesc din Bucovina, Cernăuți, 1921, p. 23—24.

⁷⁾ Ibidem.

⁸⁾ A. Zachar, E. Guzman, R. Sperlbauer, C. Homiucă, I. Cuparencu, Die Entwicklung der Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien sowie der Jagd und Fischerei im Herzogthum Bukowina seit dem Jahre 1848, Wien, 1901, p. 2—3.

⁹⁾ N. Grămadă, op. cit., p. 17; I. Corfus, Agricultura în țările române, 1848—1864, Istorie agrară comparată, București, 1982, p. 34—35.

¹⁰⁾ T. Balan, Administrația și justiția în Bucovina sub generalii Splény și Ezenberg (1774—1786), în „Junimea literară” 1903, nr. 159—161.

¹¹⁾ P. S. Aurelian, Bucovina-descriere economică, București, 1876, p. 26—28.

¹²⁾ J. Polek, Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1801 in alphabetischer Darstellung, in „Jahrbuch des Bukowiner Landes Museums”, Czernowitz, 1908, p. 6, 63.

¹³⁾ J. Polek, Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1783, Cernăuți, 1894; I. Nistor, Românii și rutenii în Bucovina, Studiu istoric și statistic, București, 1915, p. 109—110.

¹⁴⁾ Biblioteca Muzeului Județean, fond hărți (Topographische Bukowiner Kreis-Carte welche aus denen unter der Direction des Deutsch Bannatischen Gränz Regiments Hauptmann Hora v. Otzellovitz Oeconomisch aufgenommen Original Grundrissen reducirt und Zusammengesetzt Worden, bestehend in 55 Sectionen worinnen alle Dominien Abtheillungen und Grundyattungen ersichtlich (Sc. 1 : 28.800); Kriegsarchiv, Viena, Karten mit Sig. B IX a 432).

¹⁵⁾ Biblioteca Academiei R.S.R., Hărți, D IX—2, ms. german 2, partea I și II, Topographische Beschreibung der in Jahre 1788 und 1789 von der K. K. Armée in Besitz genommen fünf Moldauischen Bezirken.

¹⁶⁾ C. Gheorghian, Registrele fonciare din Bucovina, vol. I, București, 1931, p. 2—5.

¹⁷⁾ N. Grămadă, op. cit., p. 42.

¹⁸⁾ E. I. Emandi, C. Serban, Contribuții de geografie istorică la cunoașterea fenomenului demografic din nord-vestul Moldovei la sfîrșitul secolului al XVIII-lea în „Anuarul Muzeului Județean Suceava” 1983, vol. X, p. 311—312.

¹⁹⁾ N. Grămadă, op. cit., p. 44—45.

În perioada primelor măsurători cadastrale (1820), structura resurselor agrosilvice se compunea din : 180.293 hectare teren arabil ; 176.435 ha fîneață ; 143.120 ha pășune și 476.290 ha pădure³⁰). În urma celei de-a doua măsurători cadastrale din 1854—1857, P.S. Aurelian, în lucrarea — **Bucovina, Descriere economică** ne dă o statistică pe fiecare comună în parte, precum și una generală la nivelul întregii provincii : teren arabil 521.254 pogoane ; grădini 15.693 pogoane ; fînețe 320.587 pogoane ; fînețe 320.587 pogoane ; pășuni 229.470 pogoane ; păduri 350.278 pogoane ; teren afectat de construcții 7.515 pogoane ; locuri mlăștinoase și teren neproductiv 50.211 pogoane³¹).

După cea de-a doua măsurătoare cadastrală, structura fondului funciar al Bucovinei pe districte administrative era următoarea³²).

Districtul	Teren arabil %	Fîneață %	Păduri %
Cernăuți	51,4	12,9	23,4
Cîmpulung	1,01	17,5	65,2
Coțmani	82,7	3,41	4,39
Rădăuți	18,6	9,89	56,2
Siret	66,5	10,9	11,9
Storjineț	34,3	12,4	41,4
Suceava	44,9	9,31	29,9
Vijnița	14,3	19,9	53,3

Tabel II : Structura în procente a resurselor agrosilvice după 1857.

După natura solului, terenul destinat agriculturii era concentrat (vezi tabelul de mai sus) mai ales în cinci zone bine conturate. În schimb, cele mai întinse și mai fertile zone erau cele cuprinse între Nistru și Prut, Prut și Siret, precum și în Valea Sucevei. Potrivit datelor din 1898, podișul dintre Prut și Nistru cuprindea 93.301 ha, adică 32% din suprafața totală arabilă. Zona dintre Prut și Siret cuprindea 103.604 ha, adică 36% iar cea din Valea Sucevei și Moldovei 80.843 ha, adică 28%³³). Terenurile agricole s-au mărit, fie prin defrișări, fie prin asanarea terenurilor mlăștinoase din valea Sucevei și din jurul Rădăuților. Din 1810 și pînă la măsurătoarea cadastrală din 1857 s-au defrișat aproape 37.000 ha de pădure³⁴). De asemenea s-a constatat că de la 1776 și pînă la 1897, terenul de arătură a crescut cu 36.235 ha³⁵).

Creșterea intensivă a producției agricole³⁶) poate fi sesizată și din îmbunătățirile permanente ce s-au adus timp de aproape 130 de ani structurii modului de folosință a fondului funciar. Centralizînd în sensul acesta datele statistice pentru această perioadă de timp, obținem următoarea structură a resurselor agro-silvice din Bucovina, pe care le redăm în cele două tabele de mai jos :

³⁰) A. Zachar, *Landwirtschaft und Viehzucht, in Die Osterreichisch-ungarischen Monarchie in Wort und Bild*, Bukowina Wien, 1899, p. 420—485.

³¹) P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 29—30.

³²) C. A. Romstorfer, H. Wiglitzky, *op. cit.*, p. 10.

³³) A. Zachar (și colab.), *op. cit.*, p. 4.

³⁴) Vincenz Eckl, *Forstwirtschaft, in Die osterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bukowina*, Wien, 1899, p. 500—501.

³⁵) A. Zachar (și colab.), *op. cit.*, p. 35.

³⁶) I. Negură, *Aspecte ale evoluției economice a Bucovinei sub stăpînire habsburgică*, în „Anuarul Muzeului Județean, Suceava“, 1979—1980, vol. VI—VII, p. 185—200.

Nr. crt.	Tipul ³⁷) resursei	În hectare					
		1783—1785 după date provizorii	1819—1823 după cadastru	1835—1837 după reglementarea impozitelor pe teren	1855—1857 după reambulare	1872 după cadastru revăzut	1865—1888
1.	agricol	511.580	180.293	206.369	251.874	259.839	288.284
2.	livezi și vii		9.573		6.992	7.822	8.121
3.	fîneață		176.435	168.966	158.025	159.788	131.755
4.	pășune		143.120	143.691	120.902	114.334	129.188
5.	pădure	474.549	476.220	466.973	478.099	473.639	451.220
6.	teren neproductiv		56.155	51.558	25.099	25.026	947
7.	suprafață cu construcții	83.371	766	3.154	3.737	3.746	35.718
	Total	1.069.500	1.042.562	1.044.713	1.044.728	1.044.294	1.044.289

Tabel III : Statistica generală a resurselor agrosilvice între anii 1783—1888.

În procente aceste categorii de folosință a resurselor agrosilvice enumerate mai sus se prezintă astfel³⁸) :

Tipul resursei	Media anilor %			
	1815—1823	1855—1876	1872	1900
Teren arabil	17,3	24,1	24,9	27,6
Fînețe	16,9	15,1	15,3	12,6
Pășuni	13,7	12,3	10,9	12,4
Livezi și vii	0,9	0,7	0,7	0,8
Total teren agricol	48,8	52,2	51,8	53,4
Păduri	45,7	45,8	45,3	43,2
Terenuri neproductive	5,4	2,4	2,4	2,9
Teren ocupat de curți și clădiri	0,1	0,3	0,5	0,5
	Total suprafață analizată :		1.044.289 ha	

Tabel IV : Structura în procente a resurselor agrosilvice din Bucovina.

Din cele expuse mai sus se constată o creștere a suprafețelor de cultură (la începutul secolului al XIX-lea s-au luat în cultură noi plante agricole și furajere³⁹) de la 17,3% în 1823, la 27,6% în 1898—1900. S-au redus puțin suprafețele ocupate de pădure în folosul fînețelor și pășunilor, de la 45,61% cît era la 1823, la 43,20% în 1898.

Particularitățile privind structura funciară pe categorii de proprietari în Bucovina rezultă din faptul că marea proprietate este deținută de Fondul bisericesc (pădurea în proporție de 50% din întreaga suprafață acoperită cu pădure ; iar din tere-

³⁷) C. A. Romstorfer, H. Wiglitzky, *op. cit.*, p. 11 ; *Die Bukowina*, Czernowitz, 1899, p. 341.

³⁸) Idem, *op. cit.*, p. 63, vezi tabelul VII ; *Der Grundbesitz im Herzogtum Bukowina*, Czernowitz, 1902, p. 14.

³⁹) I. Corfus, *op. cit.*, p. 36—44 ; R. Wagner, *Die Reisetagebücher des osterreichischen Kaisers Franz I in die Bukowina (1817 und 1823)*, München, 1987, p. 60—61, 68.

nui agricol deținea o suprafață de 9.810 ha)⁴⁰) cu un procent de 26% din întreaga sferă a resurselor agrosilvice. Pământurile Fondului erau o parte folosite de stat, iar restul erau ardate la țărani și arendașii străini.

Dacă se compară numărul proprietarilor de pământ impozabili (la sfârșitul secolului al XIX-lea) și anume de 199.185, pe de o parte, cu întreaga suprafață a Bucovinei de 1.044.289 ha, iar pe de altă parte se ia în calcul numai suprafața productivă de 1.011.760 ha și cu un venit mediu net al acestora de 2.110.330 florini, reiese că la un contribuabil proprietar de pământ revenea în medie 6,8 ha și un venit de 13,77 florini⁴¹).

Pentru o ilustrare mai semnificativă a categoriilor de proprietari și a structurii resurselor agrosilvice deținute, redăm mai jos două tabele.⁴²)

Mărimea proprietății	Numărul de proprietari	%	Suprafața ce o dețin pe grupe	%
0 — 0,5 ha	77.165	38,7	18.431	1,7
0,5 — 1 ha	40.814	20,5	29.121	2,8
1 — 3 ha	48.223	24,8	89.977	8,1
3 — 5 ha	14.475	7,3	55.977	5,4
5 — 10 ha	11.060	5,6	76.182	7,3
10 — 20 ha	4.157	2,1	57.181	5,5
20 — 50 ha	1.902	1,0	55.801	5,3
50 — 100 ha	547	0,3	39.112	3,7
100 — 2000 ha	779	0,38	312.023	29,9
peste 2000 ha	63	0,03	315.485	30,2
Total	199.185	100%	1.044.290	100%

Tabel V : Statistica proprietăților în procente pe suprafețele ce le dețin

Categoriile de proprietăți	Suprafața în hectare	în procente
1. Marea proprietate din care :		
— Fondul bisericesc	469.198	44,9
— Proprietari români	268.495	25,7
— Proprietari străini	24.390	2,3
2. Mica proprietate din care :		
— Bunurile statului, comunelor și corporațiilor	176.309	16,9
— Proprietatea particulară orășenească	575.095	55,1
— Proprietatea țărănească	104.188	10,1
	13.616	1,3
	457.291	43,8
Total resurse agrosilvice	1.044.289	100%

Tabel VI : Categoriile de proprietăți și suprafața deținută

⁴⁰) S. Gârbu, *Monografia Fondului bisericesc ortodox român din Bucovina*, ms. (din 1934), Biblioteca Muzeului Județean Suceava, p. 2; I. Nistor, *Istoria Fondului bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1921, p. 52 și urm.

⁴¹) C. A. Romstorfer, H. Wiglitzky, *op. cit.*, p. 23.

⁴²) A. Urbeanu, *Deutschlands Wahrhafter Krieg und die Frage der unterdrückten Rumänen in Osterreich-Ungarn*, București, 1914, p. 17; I. Negură, *op. cit.*, p. 183.

Din situația menționată mai sus se constată că în perioada 1820—1823, resursele agrosilvice în proporție de 66% (368.000 ha) erau deținute de mici proprietari. Marii proprietari dețineau 34% din resurse (190.000 ha)⁴³). După 1857, statisticile întocmite consemnează⁴⁴) că 57,2% din gospodăriile erau foarte mici, iar 85% dispuneau abia până la 50 ha. Cele mai însemnate fluctuații privind proprietatea de pământ au avut loc în Bucovina între anii 1865 și 1866 și în cei următori, când o mare parte din pământul țărănesc a trecut în mâinile marilor proprietari.

Datele legate de structura categoriilor sociale deținătoare de resurse agrosilvice menționate în tabelele de mai sus demonstrează în cifre grotatarea problemei agrare în Bucovina, concretizată în evoluția proprietății agricole spre cele două extreme: gospodăria pitică și marea moșie, apoi proletarizarea țărănimii și înstrăinarea marii proprietăți. În cazul acesta constatăm că exploatarea agricolă pe calea relațiilor de credit a făcut să dispară în scurt timp inconsistențele beneficii, care au fost conferite țăranilor prin împroprietărirea de la 1848. Numai după 50 de ani, numărul țăranilor care dețineau pământ până la un hectar, reprezenta 40% din numărul proprietarilor, iar suprafața totală deținută de aceștia reprezenta doar un procent de 4% în timp ce 0,4% din marii proprietari, ce stăpâneau între 100 și 2000 hectare, dețineau 60% din resursele agrosilvice.

Resursele silvice. Încă din 1775, din ordinul guvernatorului de atunci, Spleny, s-a întocmit primul regulament de exploatare a acestei categorii de resurse. De asemenea, s-au elaborat și instrucțiuni pentru uzul inspectorilor de păduri⁴⁵).

Din 1785, în Bucovina a început să se aplice regulamentul pădurilor, întocmit în 1782 pentru Galiția⁴⁶), regulament ce era mult mai strict decât cel din 1775 și care fusese inspirat din prevederile codului silvic austriac. Pentru paza și îngrijirea pădurilor s-a adus personal specializat din Boemia, Moravia și Silezia. Acest regim a fost impus din oficiu și proprietarilor particulari, care răspundeau de toate cheltuielile ocazionate de întreținerea pădurilor. Pentru a acoperi costul întreținerii pădurilor și plata personalului, de fiecare car de lemne se percepea câte 10 1/2 creițari, din care 4 reveneau proprietarului și 6,1/2 creițari erariului⁴⁷).

În perioada administrației militare a Bucovinei, Enzenberg în rapoartele și memoriile sale insistă asupra necesității conservării patrimoniului forestier al Bucovinei care cunoștea o perioadă de exploatare irațională. Printre factorii ce determinau această exploatare, pe lângă cerința crescândă de lemn de foc și de construcție datorată creșterii numerice a populației, reținem: exploatarea minereurilor, producerea sticlei și a rachiului. Semnificativ în privința urmărilor acestei exploatare și defrișări masive de pădure, este raportul din 14 iulie 1785, în care guvernatorul militar al Bucovinei nota că în ultimii 10 ani pădurile dintre Nistru și Prut și cele de pe valea Ceremușului avuseseră extrem de mult de suferit din cauza monetăriei înființate de ruși la Sadagura, a colonizărilor, a povernelor și a exportului de lemne către districtele galițiene de graniță Horodenka, Zalesczyk și Sniatyn⁴⁸). Ulterior după 1786, au intervenit numeroase reglementări privind gospodărirea acestor resurse, administrația stăruind mai ales pentru ridicarea în plan a pădurilor⁴⁹). Astfel, în perioada 1816—1818 s-au întocmit hărți foarte detaliate privind acest fond de resurse.

Cel mai mare proprietar de terenuri silvice era Fondul bisericesc. Acesta deținea 52% din suprafața pădurilor⁵⁰).

Cea mai completă statistică privind resursele silvice, pe districte și pe categorii de deținători avem din anii 1885—1888⁵¹). Fondul forestier al Bucovinei avea următoarea structură:

⁴³) A. Morariu, *Bucovina 1774—1916*, București, p. 89—109; I. Negură, *op. cit.*, p. 194; A. Morariu: *op. cit.*, p. 91—99.

⁴⁴) Ibidem.

⁴⁵) A. Zachar (și colab.): *op. cit.*, p. 46—47.

⁴⁶) Ibidem.

⁴⁷) S. Gârbu; *op. cit.*, p. 131—132.

⁴⁸) Arhivele Statului București, fond Consiliul Aulic de Război, pachetul 19, doc. 56/1785.

⁴⁹) S. Gârbu: *op. cit.*, p. 131—133.

⁵⁰) I. Nistor: *op. cit.*, p. 52.

⁵¹) C. A. Romstorfer, H. Wiglitzky: *op. cit.*, p. 26.

Districtul	Pădure înaltă (bătrână)			Suprafața totală acoperită cu pădure ha
	Foioase ha	Conifere ha	Pădure mijlocie și mică (tinără) ha	
Cernăuți	S	10.473,90	—	398,26
	C	391,87	4,72	—
	P	7569,60	—	1672,06
Cimpulung	S	—	101685,95	—
	C	—	30297,35	—
	P	—	25049,48	822,33
Rădăuți	S	24798,78	63158,52	92,23
	C	762,88	26366,49	—
	P	1648,15	3845,79	—
Siret	S	1432,30	197,80	933,16
	C	—	—	17,95
	P	2382,31	—	1604,26
Storojineț	S	2300	3321	—
	C	—	88	364
	P	19463	25485	—
Suceava	S	429,71	16688,86	—
	C	641,64	1735,59	—
	P	3756,87	—	2708,71
Vijnița	S	—	—	—
	C	—	491	234
	P	26560	53154	3210
Gura-Humorului	S	12304	10859	—
	C	2000	4027	56
	P	507	1000	179
Coțmani	S	398,22	—	367,92
	C	—	—	—
	P	1536,48	—	1773,05
Total				447867

Tabel VII : Structura pe districte a resurselor silvice la 1888

S = stat + Fondul bisericesc ; C = comună ; P = proprietate privată

La începutul anului 1888 pădurile ocupau o suprafață de 447.500 hectare. S-a constatat că suprafața împădurită a scăzut în ultimii 50 de ani cu circa 31.500 ha, adică cu 3,1%⁵²⁾. Situația statistică consemnată în 1895, privind fondul de resurse silvice avea următoarea structură⁵³⁾ :

Anul	Păduri ale statului ha	%	Păduri ale fondului bisericesc ha	%	Păduri comunale ha	%	Păduri ale marii proprietăți ha	%	Păduri ale micii proprietăți ha	%
1895	1494	0,3	227.409	50,8	57.660	12,8	72.978	16,3	65.300	14,6

Tabel VIII : Structura suprafețelor silvice pe categorii de proprietari.

⁵²⁾ A. Zachar (și colab.) op. cit., p. 58—59.

⁵³⁾ Ibidem.

O analiză statistică completă a resurselor silvice, privind structura acestora, se poate face numai pentru Fondul bisericesc. Fiind unul din marii proprietari de pădure, Fondul a avut cea mai mare extindere la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea⁵⁴⁾ : teren împădurit 231.266,84 ha ; pepiniere 24,81 ha ; linii somiere 1631,19 ha. În total 232.922 hectare. Esența principală cea mai valoroasă era molidul ce ocupa o suprafață de 116.963 ha (52%), urma apoi bradul cu o suprafață de 48815 ha (21%) și fagul cu o pondere de 19% (43916 ha) din suprafață. Pe categorii de esențe situația este următoarea⁵⁵⁾.

Esența	Suprafața	%
Molid	116.963	52
Brad	48.815	21
Fag	43.916	19
Carpen	5.250	2,1
Stejar	3.408	2
Paltin	936	0,40
Pin	556	0,24
Frasin	388	0,12

Tabel IX : Principalele esențe lemnoase și suprafețele destinate

Structurată pe cele două principale categorii, resursele silvice au următoarea pondere : pădurea de rășinoase ocupă 72% (166.520,21 ha), cea de foioase 24% (54.216,50 ha), iar golurile și rariștile 4% (9.685,12 ha).

În perioada 1875—1883, în cadrul Fondului s-au amenajat 116.690 ha de pădure, iar în 1891 au fost revizuite 154.068 de hectare⁵⁶⁾. Tot în această perioadă (1897), L. Dimitz, a cartografiat masivele „bătrâne“ de peste 100 de ani (116.592 ha)⁵⁷⁾.

O statistică completă privind proporția claselor pe vârste, pentru toate pădurile aparținând Fondului bisericesc s-a întocmit la începutul secolului al XX-lea⁵⁸⁾ :

Anul	Vârsta în ani							Goluri
	1—20	21—40	41—60	61—80	81—100	101—120	Peste 200	
1913	6076	24289	14342	16575	14476	89811	55385	5088

Tabel X : Structura resurselor silvice pe categorii de vârstă.

Preocupările Fondului privind gospodărirea resurselor silvice s-au materializat și în modul de exploatare, precum și în reîmpădurirea unor suprafețe. Astfel, volumul lemnului exploatat a sporit treptat de la 353.000 m³ anual în anii 1862—1871, la 988.000 m³ anual în perioada 1909—1911, deci cu 180%. Unele despăduriri masive, care treptat au fost stopate s-au datorat fabricării potasei (în perioada 1863—1882 s-a produs 90.570 kg potasă⁵⁹⁾). Producția mijlocie în următorii ani (1883—1885) a fost de 25.810 kg anual potasă, cu un venit brut de 23,8 florini pentru 100 kg (din anul 1863, era folosit pentru producerea potasei numai lemnul din căzături)⁶⁰⁾.

⁵⁴⁾ S. Gârbu ; op. cit., p. 1—2.

⁵⁵⁾ S. Gârbu : op. cit., p. 59 ; I. Nistor : op. cit., p. 93.

⁵⁶⁾ A. Zachar (și colab.) : op. cit., p. 117—128 ; S. Gârbu : op. cit., p. 135.

⁵⁷⁾ S. Gârbu : op. cit., p. 148—149.

⁵⁸⁾ Ibidem ; I. Nistor : op. cit., p. 53.

⁵⁹⁾ S. Gârbu : op. cit., p. 146 ; A. Zachar (și colab.) : op. cit., p. 92.

⁶⁰⁾ S. Gârbu : op. cit., p. 173.

Mari cantități de lemn au consumat exploatarea miniere și topitoriile lui Mantz⁶¹⁾, fabrica de ciment și sticlă de la Putna, cuptoarele de ars var etc. În schimb suprafața împădurită a crescut anual de la 155 ha în 1873, la 1928 ha în anul 1913⁶²⁾.

Un loc aparte l-a jucat în cadrul Fondului, exploatarea resurselor silvice prin distribuirea „lemnului de foc” și a celui „de lucru”. Acest sistem a mărit fondurile Fondului bisericesc de la 15.000 coroane anual, în secolul al XIX-lea, la 104.100 coroane la începutul secolului al XX-lea⁶³⁾. Situația poate fi ilustrată prin următoarele două statistici:⁶⁴⁾

Perioada	Lemn de foc în m ³	%	Lemn de lucru în m ³	%
1862 — 1871	272.000	77	81.000	23
1883 — 1885	175.000	41	257.000	59
1896 — 1893	241.000	26	677.000	74
1909 — 1910	354.000	36	634.000	64

Tabel XI : Volumul resurselor lemnoase exploatare.

Perioada	Suprafața afectată	Volumul rezultat		Lemn de foc %	Lemn de lucru %
		ha	total m ³		
1880 — 1885	651	14,4	9.450	96	4
1892 — 1897	641	27	17.300	80	20
1906 — 1909	1.073	23,2	24.900	75	25

Tabel XII : Suprafețe împădurite exploatare.

O mare amploare a luat în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea, înființarea de mici „fabricuțe” de cherestea, care a afectat mai ales resursele silvice particulare și de stat; totodată apar și mari firme de exploatare și comercializare a lemnului, dintre acestea amintim Firma Gh. Goetz, care între anii 1894—1898 posedă în Bucovina patru fabrici de cherestea la Cernăuți, Mezebrody, Vatra Dornei și Iacobeni, cu 30 gateri ce aveau o forță motrică de 520 CP și cu 515 pînze de ferestrău; capacitatea maximă de debitare a acestora era de cca 235.000 m³ lemn rotund anual, la o exploatare cu o producție anuală de cca 140.000 m³ cherestea⁶⁵⁾. În afara acestei firme mai existau în Bucovina alte șapte mari firme, cu capacități mai reduse de prelucrare a lemnului⁶⁶⁾.

Avînd în vedere situația generală a repartii resurselor agrosilvice la nivelul întregii provincii, vom exemplifica în continuare la nivel regional printr-un eșantion de așezări, fie din zona de deal, fie din cea de munte, (vezi anexa I) repartii spațială și structura complexă pe categorii de proprietate la nivel microgeografic a resurselor din cele 15 comune alese⁶⁷⁾.

În zona de podiș, potrivit anexei 1, se remarcă o directă proporționalizare a repartii numărului de case din vatră cu terenul afectat părții constructive. Astfel, în cazurile analizate se pot constata după mărime și suprafața ocupată trei tipuri de vetre: mari (ce cuprindeau 300—550 de case, cu un spațiu ce variază între 30 și 80 iugăre afectat construcțiilor), unei gospodării revenindu-i cca 600—700 m² și respectiv

⁶¹⁾ Ibidem ; A. Zachar (și colab.) : op. cit., p. 94—100.

⁶²⁾ S. Gârbu : op. cit., p. 233.

⁶³⁾ Idem : op. cit., p. 236.

⁶⁴⁾ A. Zachar (și colab.) op. cit., p. 32, 97 : Die Bukowina, Czernowitz, p. 342 ; S. Gârbu ; op. cit., p. 236.

⁶⁵⁾ S. Gârbu : op. cit., p. 242.

⁶⁶⁾ Idem : op. cit., p. 242—246 ; A. Zachar (și colab.) : op. cit., p. 138—160 ; I. Nistor op. cit., p. 54—55.

⁶⁷⁾ Arhivele Statului Suceava, fond Inspectoratul cadastral Bucovina, mapele 4, 242, 23, 6, 8, 279, 163, 112, 132, 133, 237, 305, 2, 144, 263.

800—850 m²; mijlocii (ce cuprindeau între 100—250 case, cu un spațiu ce variază între 15—25 iugăre, afectat construcțiilor) unei gospodării revenindu-i între 500—550 m² și 800—850 m²; mici (sub 100 de case, cu un spațiu afectat construcțiilor sub 10 iugăre), unei gospodării revenindu-i între 500 și 575 m². Tot din anexa I putem constata aceeași creștere direct proporțională (ca în cazul analizat mai sus a raportului dintre numărul de case și terenul afectat construcțiilor) a diferitelor categorii de resurse în funcție de zona geografică în care sînt situate: dacă în zona de deal predomina în proporție de cca 70—75% terenul arabil, în schimb, același procent aproape îl avem și pentru zona montană unde predomină terenul acoperit cu pădure; aînt în zona de deal cît și cea montană, în proporții aproape egale de 10% și 15% predomină pășunea și fîncea.

Analizînd statistic datele oferite de izvoarele arhivistice, observăm aceeași situație procentuală a categoriilor de deținători a resurselor agrosilvice la nivel regional, ca și la nivelul întregii provincii. Astfel marele proprietar este tot Fondul religiosar, care stăpînea în cele 15 comune cca 55—60% din resurse, urmînd apoi marii proprietari, coloniștii, micii proprietari și comuna.

Din analiza documentelor celor șase mape cadastrale (1855—1857)⁶⁸⁾ și a anexei II, reiese cu destulă claritate faptul că resursele deținute de marea proprietate erau în marea lor majoritate comasate și grupate pe zone distincte: Fondul religiosar deținea în proporție de 50% terenul agricol și aproape 100% pădure. Marii proprietari deținea în special terenul agricol (70—80%) și fîncele. Comuna deținea în proporție de peste 80% numai pășune. Cu totul alta era însă situația resurselor agrosilvice deținute de mica proprietate țărănească, cu toate că nu s-a putut urmări particularitățile la nivel de fiecare gospodărie. În acest sens prezentăm situația resurselor deținute de mica proprietate românească, numai din cinci comune:⁶⁹⁾

Comuna	Nr. de proprietari țărani	Nr. total de parcele	Suprafața în iugăre	Suprafața din totalul suprafeței cultivate %
Horodnic de Jos	260	2.794	1.877	25,6
Horodnic de Sus	377	4.736	3.882	50,6
Volovăț	247	3.060	2.358	58,3
Satu Mare	121	1.940	1.372	46,4
Frătăuții Vechi	412	1.973	2.199	45

Tabel XIII : Situația statistică agrară a micii proprietăți din zona depresionară Rădăuți.

Din aceste sumare date s-a putut constata că în ceea ce privește repartii resurselor micii proprietăți acestea erau foarte parcelate (divizate) și pulverizate în zone destul de îndepărtate față de vatră, în comparație cu terenurile deținute de marea proprietate.

Mica proprietate deținea mai ales suprafețe de arătură și fînaț. De asemenea se poate constata că în comunele în care au fost făcute colonizări cu populație germană (Satu Mare, Bădouti și Frătăuții Vechi)⁷⁰⁾ acestea deținea ca pondere în special suprafețe de arătură și fînaț (vezi anexa II).

Se poate concluziona că dezvoltarea accentuată a economiei agrare a Bucovinei după 1775, a atras după sine inventarierea tuturor categoriilor de resurse agrosilvice de către noua administrație. Inventarierea a avut drept scop utilizarea rațională a acestora, diversificarea și intensificarea exploatării lor pe de o parte, pe de alta, dezvoltarea economiei agrare, avînd drept consecință restructurarea relațiilor de proprietate și a categoriilor sociale, precum și apariția primelor forme de exploatare capitalistă în agricultură. Chiar și după 1848 se constată că în Bucovina principalii de-

⁶⁸⁾ M. St. Ceausu : Aspecte privind situația proprietății funciare în zona Rădăuților la jumătatea secolului al XIX-lea, în „Anuarul Muzeului Județean”, Suceava, 1983, vol. X, p. 571—578.

⁶⁹⁾ Arhivele Statului Suceava, fond Inspectoratul cadastral Bucovina, mapele 132, 133, 237, 305, 112.

⁷⁰⁾ E. I. Emandi, C. Șerban, op. cit., p. 331 :

ținători ai resurselor agrosilvice sînt marii proprietari și Fondul bisericesc. Mica proprietate destul de divizată deținea suprafețe mai mari de finaț, ceea ce indică predilecția acestora pentru creșterea animalelor.

Pornind de la analiza statistică a resurselor agrosilvice, fie la nivel macro-teritorial (provincia Bucovina), fie la nivel micro-teritorial (regiunea de deal și munte) trebuie să apreciem faptul că acestea (resursele) reprezintă categorii istorice bine definite în ansamblul economiei, ce condiționează sub dublu aspect ponderea dezvoltării acestora și perspectivele ei.

Sesizînd strînsele legături ale acestor categorii (resursele) cu nivelul de dezvoltare a forțelor de producție, precum și cu gradul de participare la activitatea productivă a societății, putem, de asemenea aprecia, că resursele agrosilvice reprezintă în același timp și categorii sociale ce justifică în ambele cazuri (istoric și social) studierea lor într-un cadru statistic interdisciplinar geografico-istoric.

SOME ASPECTS OF HISTORICAL GEOGRAPHY CONCERNING THE REPARTITION OF THE AGRO-FOREST RESOURCES IN BUCOVINA (XVIII — XIX CENTURIES)

S U M M A R Y

In the paper the authors have proposed to analyse by statistical methods, the evolution of the agro-forest resources in Bucovina in XVIII — XIX centuries, considered as essential for this period. The work is structured in two parts: in the first part, — after a concise presentation of the evolution of the agrarian phenomenon in Bucovina after its annexation to the Austrian Empire — the aims are the evolution, the classification and the importance given to the agro-forest resources for the economic development of Bucovina during the transition period from feudalism to capitalism.

The second part of the work presents — by a sample of settlements in the hilly and mountainous zone —, the essential structure of the agro-forest resources and their utilization by certain social-juridical categories well defined, at microgeographical level. Based on an ample documentation, both from published sources less known and especially from unpublished archives sources, the article presents the close relations between the agro-forest resources and the development level of the productive forces, their direct implication in the productive activity of the society, as well as their close interdependence with the social frame that reorganizes it according to historical particularities of development.

As a conclusion it is stated that the rational and diversified utilization, and the intensified exploitation of the resources put in study, lead to the development of the agrarian economy in Bucovina, a fact having as an immediate consequence the changing of property relations and of social categories by penetration of capitalist relationships in agriculture.

L I S T O F T A B L E S

- Table I — Agro-forest resources of Bucovina in 1786
 Table II — Percentage structure of the agro-forest resources after 1857
 Table III — General statistics of the agro-forest resources between 1783—1888
 Table IV — Percentage structure of the agro-forest resources in Bucovina
 Table V — Statistics of the properties (percentage) on the hold surfaces
 Table VI — Categories of properties and the hold surface
 Table VII — Structure on districts of the forest resources at 1888
 Table VIII — Structure of forest surfaces on categories of owners
 Table IX — Main wooden essences and the hold surfaces
 Table X — Structure of forest resources on age categories
 Table XI — Volume of the exploited wooden resources
 Table XII — Exploited afforested surfaces
 Table XIII — Statistic agrarian situation of the little property from the depression zone of Rădăuți

ANEXA — I. Statistica resurselor agrosilvice pe tipuri de teren (suprafețele sînt date în iugăre: 1 iugăr = 5754,644 m²)

Nr. crt.	Comuna	Arealul comunel	Nr. de case	Arături	Pincața	Grădini	Pășune	Pădure	Iavada	Mlaștină	Iazuri	Teren deșert	Rîuri	Parcele de drum	Arealul construit	Observații
1.	Bădeuți	1705	156	1243	40	5	284	—	9	—	—	2	82	27	11	
2.	Șcheia	3431	203	2031	338	18	858	25	—	9	2	11	12	54	27	
3.	Bosanci	1187	583	7451	1797	339	1700	—	—	81	162	20	25	175	82	
4.	Baineț	1815	75	1501	107	3	98	20	5	2	6	14	5	32	0	
5.	Bălăești	1936	118	1437	81	4	261	—	7	—	—	9	95	24	14	
6.	Tibeni	3940	352	2408	772	62	486	—	15	6	—	15	41	64	27	
7.	Măneuți	3935	240	2513	655	21	502	—	2	15	—	6	133	65	22	
8.	Frătăuții Vechi	5163	529	2745	432	26	1655	—	16	2	—	8	127	95	56	
9.	Horodnic de Sus	7881	370	2799	1590	5	880	2332	40	—	5	21	49	122	30	
10.	Horodnic de Jos	7469	248	2041	1400	5	566	6	5	2	7	32	23	95	28	
11.	Satu Mare									7	1	11	87	59	25	
12.	Volovăț	4200	255	2308	346	37	902	439	—	—	—	11	34	83	38	
13.	Argel	9922	64	34	790	3	1181	7868	—	1	—	1	44	5	5	
14.	Iacobeni	1170	399	50	1439	15	1179	7293	—	—	—	1	25	76	72	25
15.	Sucevița	1172	100	136	472	28	379	10543	—	—	—	—	43	77	20	9

Statistica resurselor agrosilvice pe categorii de proprietăți

Nr. crt.	Comuna	Fondul bisericesc										Comuna					
		Arătură		Finaț		Pășune		Pădure		Livadă		Arătură		Finaț		Pășune	
		iugăre	%	iugăre	%	iugăre	%	iugăre	%	iugăre	%	iugăre	%	iugăre	%	iugăre	
1.	Bădeuți	26	2	—	—	—	—	—	—	—	—	116	9	—	—	166	
2.	Argel	4	12	201	26	759	64	7764	99	—	—	—	—	—	—	—	
3.	Măneuți	180	7	127	20	310	62	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4.	Frătăuții Vechi	390	14	—	—	—	—	—	—	2	13	918	33	17	3	—	
5.	Horodnic de Sus	400	14	307	19	24	3	2215	95	—	—	7	1	—	—	781	
6.	Horodnic de Jos	1249	61	386	28	56	10	2290	97	—	—	—	—	—	—	468	
7.	Satu Mare	51	3	25	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	506	
8.	Volovăț	421	18	25	7	234	26	431	98	5	13	—	—	—	—	530	
9.	Șcheia	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	
10.	Bosanci	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1485	
11.	Baineț	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	65	
12.	Bălșești	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

Comuna ¹					Proprietari de moșie										Observațiuni
Pășune		Pădure		Livadă	Arătură		Finaț		Pășune		Pădure		Livadă		
%	iugăre	%	iugăre	%	iugăre	%	iugăre	%	iugăre	%	iugăre	%	Pășune	%	
93	—	—	—	—	275	22	—	—	—	—	—	—	—	—	Coloniști
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	4	25	954	20	—	—	—	—	—	—	—	—	Coloniști
88	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
64	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
90	—	—	—	—	740	40	120	24	15	2	—	—	2	40	Coloniști
59	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	—	—	—	—	1086	53	134	40	824	96	24	99	—	—	Aritonovici Iosif
86	—	—	—	—	96	1	12	1	2	—	—	—	—	—	Osecki Frantz
—	—	—	—	—	3680	49	853	47	142	8	—	—	—	—	M. Sturdza
66	—	—	—	—	857	57	33	51	8	8	—	—	1	25	Smolschi Apolineu
—	—	—	—	—	117	8	—	—	18	18	29	100	—	—	Proprietari asociați
—	—	—	—	—	286	19	28	34	54	21	—	—	—	—	V. Mantz
—	—	—	—	—	129	9	26	32	53	20	—	—	—	—	I. Pantazi

În timpul celei de-a doua domnii a lui Grigore Ghica al II-lea „s-a făcut obiceiul ca vel logofetia să fie cinstită cu toiag de sidef, iar vel vorniciile și hătmania cu altfel de toiage, împodobite cu argint, pe când mai înainte aveau toiage de rind ca acelea pe care le au vornicii de poartă”⁵⁾.

Spătarul se înfățișa la sărbători în haine țesute cu fir de aur și cu turban cu pietre scumpe⁶⁾.

În ceea ce privește persoanele care au deținut aceste dregătorii, se poate ușor observa din listele de mai jos că făceau parte, în general din boierimea pămînteană. Numărul boierilor greci este redus, iar când influența lor devine prea mare boierii pămînteni îi șilesc pe domni să renunțe la ei, așa cum s-a întâmplat în anul 1750 în timpul domniei lui Constantin Cehan Racoviță⁷⁾.

Listele au fost întocmite pe baza informației din cronică și prin consultarea colecțiilor de documente.

I. MARI LOGOFETI

1. ION BUHUȘ — sept. 1700 — ante 25 nov. 1701, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 416; *Șt. Metes, Contribuțiuni nouă privitoare la familia Buhuș din Moldova*, în *Analele Academiei Române. Memoriile istorice*, tom. VII, 1927, p. 324; N. Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova pînă la domnia lui Constantin Mavrocordat, în Codrul Cosminului*, IV, 1935, p. 193; *Catalogul doc. mold. din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V, p. 26).
2. NICOLAE DONICI — ante 25 nov. 1701 — 24 iulie 1703, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 13, 17; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 26; *Uricariul*, XVI, p. 44; N. Grămadă, *op. cit.*, p. 193).
3. ANTIOHIE JORA — 22 nov. 1703 — 15 nov. 1705; 24 mai 1705 — iulie 1705, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 447, 458, 460; N. Grămadă, *op. cit.*, p. 193; M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, ed. II, Buc. 1872, tom. II, p. 51, 52).
4. ION BUHUȘ — iulie 1705 — 20 iulie 1707, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 460, 470).
5. ANTIOHIE JORA — 16 nov. 1707 — 14 oct. 1709, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 56; I. Neculce, *op. cit.*, p. 474; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 47).
6. ION BUHUȘ — 28 ian. 1710 — 23 nov. 1710, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 57; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 86).
7. NICOLAE COSTIN — 13 dec. 1710 — 16 iulie 1711; 11 nov. 1711 — ante 6 nov. 1712, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 515, 625; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 77, 117, 137; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 172—173; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 301).
8. ANTIOHIE JORA — ante 6 nov. 1712 — ante sept. 1714, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 172—173; N. Grămadă, *op. cit.*, p. 193; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 301).
9. GAVRIL MICLESCU — ante sept. 1714 — ante 25 oct. 1715, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 172—173; N. Iorga, *Procesele călugărilor de la Sântilie și Gheorghe pisarul leșesc*, în „*Analele Academiei Române, Memoriile secției istorice*”, 4/1927, p. 22).
10. ILIE CATARGIUL — ante 25 oct. 1715 — 25 dec. 1715; 15 febr. 1716 — 26 sept. 1726, (N. Iorga, *Procesele călugărilor din Sântilie*, p. 22; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 171; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 195; I. Neculce, *op. cit.*, p. 654, 693).
11. GAVRIL MICLESCU — 21 dec. 1726 — 1 ian. 1729, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 255, 257, 263).
12. ILIE CATARGIUL — 1 ian. 1729 — ante 13 nov. 1730, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 263; T. Balan, *Documente bucovinene*, IV, p. 94, nr. 67).
13. DARIE DONICI — ante 13 nov. 1730 — ante 12 nov. 1732, (*Doc. bucovinene*, IV, p. 94, nr. 67; M. Kogălniceanu, *op. cit.* p. 371, III; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 343).
14. CONSTANTIN COSTACHI — ante 12 nov. 1732 — 13 aprilie 1733; 10 mai 1733 — 16 nov. 1735; 18 dec. 1735 — 1 martie 1736, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, vol. III, p. 371; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 343, 347, nota 2, p. 367, nota 1, p. 369; I. Neculce, *op. cit.*, p. 729—730, 756—758).

⁵⁾ *Cronica Ghiculeștilor*, ed. Ariadna și Nestor Camariano, București, 1965, p. 792.

⁶⁾ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 110.

⁷⁾ M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopisetele Moldovei și Valahiei*, ed. a II-a, București, 1874, tom. III, p. 221—223.

15. DARIE DONICI — martie 1736 — 3 oct. 1736, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 756—758; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 385).
16. SANDU STURZA — 3 oct. 1736 — 13 sept. 1741; 4 oct. 1741 — 6 iulie 1743; 17 oct. 1743 — ante 6 febr. 1744, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 385, 585—587; I. Neculce, *op. cit.*, p. 847—848, 860; *Uricariul*, XVII, p. 216).
17. IORDACHE CANTACUZINO-DELEANU — ante 6 febr. 1744 — 14 apr. 1747, (*Uricariul*, XVII, p. 216; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 611).
18. SANDU STURZA — 10 iulie 1747 — febr. 1748, (M. Kogălniceanu, *op. cit.* vol. III, p. 186, 211).
19. ANDREIAȘ ROSET — aprilie 1748 — ante 1 martie 1749, (M. Kogălniceanu *op. cit.*, III, p. 213; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, vol. V, p. 69; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 633).
20. IORDACHI CANTACUZINO-DELEANU — ante 1 martie 1749 — 20 august 1749; 8 dec. 1749 — 22 iunie 1753, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 633; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 219; *Documente agrare*, II, p. 308).

II. MARI VORNICI AI ȚĂRII DE JOS

1. DUMITRAȘCU MITRE-APOSTOL — sept. 1700 — ante 22 mai 1703, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 415—416; *Uricariul*, XVI, p. 44).
2. IORDACHE RUSET — ante 22 mai 1703 — 24 iulie 1703; 21 nov. 1703 — 12 febr. 1705, (*Uricariul*, XVI, p. 44; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 17, 51).
3. LUPU COSTACHI — 21 mai 1705 — 20 iulie 1707; 16 nov. 1707 — 14 oct. 1709, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 52, 56; I. Neculce, *op. cit.*, p. 458, 470, 474 — 475; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 49).
4. NICOLAE COSTIN — 28 ian. 1710 — ante 5 oct. 1710, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 496; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 57; N. Iorga, *Documente Callimachi*, II, p. 173).
5. GAVRIL MICLESCU — ante 5 oct. 1710 — 22 nov. 1710, (*Doc. Callimachi*, II, p. 173, *Cronica Ghiculeștilor*, p. 73).
6. LUPU COSTACHI — 13 dec. 1710 — 16 iulie 1711, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 77; I. Neculce, *op. cit.*, p. 515, 600).
7. GAVRIL MICLESCU — 11 nov. 1711 — dec. 1711, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 626; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 173; D. Velciu, *Ion Neculce*, București, 1968, p. 119).
8. LUPU COSTACHI — dec. 1711 — 25 dec. 1715; 15 febr. 1716 — ante 5 aug. 1716, (D. Velciu, *op. cit.*, p. 119; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 191, 195; I. Neculce, *op. cit.*, p. 654, 656—657).
9. DARIE DONICI — ante 5 august 1716 — ante 13 ian. 1726, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 656; *Doc. bucovinene*, IV, p. 58, nr. 39).
10. CONSTANTIN RUSET — ante 13 ian. 1726 — 26 sept. 1726, (*Doc. bucovinene*, IV, p. 58, nr. 39; I. Neculce, *op. cit.*, p. 692—693).
11. DARIE DONICI — 21 dec. 1726 — 1 ian. 1729, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 696; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 255, 263).
12. CONSTANTIN COSTACHI — 1 ian. 1729 — 1 ian. 1730, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 263).
13. ION PALADI — 1 ian. 1730 — 1 ian. 1731, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 709 — 711; D. Velciu, *op. cit.*, p. 145).
14. CONSTANTIN RUSET — 1 ian. 1731 — 13 apr. 1733, (D. Velciu, *op. cit.*, p. 145; I. Neculce, *op. cit.*, p. 721).
15. SANDU STURZA — 10 mai 1733 — 16 nov. 1735, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 729—730; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 367, nota 1).
16. IORDACHE CANTACUZINO-DELEANU — 18 dec. 1735 — oct. 1739, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 369, 479).
17. CONSTANTIN RUSET — oct. 1739 — 13 sept. 1741, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 479; I. Neculce, *op. cit.*, p. 846).
18. COSTACHE RAZU — 4 oct. 1741 — 20 iulie 1743, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 847 — 848, 861).
19. IORDACHE CANTACUZINO-DELEANU — 17 oct. 1743 — ante 6 febr. 1744, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 585—587; *Uricariul*, XVII, p. 216).
20. RADU RACOVIȚĂ — ante 6 febr. 1744 — 14 aprilie 1747, (*Uricariul*, XVII, p. 216; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 603, 611).
21. COSTACHE RAZU — 10 iulie 1747 — febr. 1748; aprilie 1748 — 20 aug. 1749; 8 dec. 1749 — ante 8 dec. 1750, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 186, 211, 213, 219; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 643).

III. MARI VORNICI AI ȚĂRII DE SUS

1. PAVEL CIOCÎRLAN — sept. 1700 — ante aprilie 1701; ante 30 iunie 1702 — 24 iulie 1703, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 416; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 37; *Uricariul*, XVI, p. 44; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 17).
2. VASILE CANTACUZINO — ante aprilie 1701 — ante 30 iunie 1702, (*Doc. privind rel. agrare*, II, p. 94; *Catalogul doc. moldovenesti*, V, p. 17).
3. LUPU BOGDAN — 22 nov. 1703 — 12 febr. 1705, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 447; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 51).
4. NICOLAE COSTIN — 24 mai 1705 — 20 iulie 1707, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 458, 459, 470; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 52).
5. MANOLACHE RUSET — 16 nov. 1707 — 14 oct. 1709, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 475; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 56, 70).
6. ION STURZEA — 28 ian. 1710 — 4 febr. 1710, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 57; I. Neculce, *op. cit.*, p. 497).
7. ION BALȘ — febr. 1710 — ante 28 august 1710, (I. Neculce *op. cit.*, p. 497; *Catalogul doc. mold.* V, p. 258).
8. GAVRIL MICLESCU — ante 28 aug. 1710 — 23 nov. 1710, *Catalogul doc. mold.*, V, p. 258; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 86).
9. ION STURZEA — 13 dec. 1710 — 16 iulie 1711, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 515; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, 89, 110).
10. ILIE CATARGIU — 11 nov. 1711 — ante 25 oct. 1715, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 625—626; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 137; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 173; N. Iorga, *Procesele călugărilor de la Sântilie...*, p. 22).
11. ION BALȘ — ante 25 oct. 1715 — 25 dec. 1715, (N. Iorga, *Procesele călugărilor de la Sântilie...*, p. 22; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 191).
12. ION STURZEA — 15 febr. 1716 — ante 29 sept. 1716, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 195; I. Neculce, *op. cit.*, p. 654; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 57 — indică intrarea în Iași a lui Mihai Racoviță la 24 febr. 1716; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 378).
13. GAVRIL MICLESCU — ante 29 apr. 1716 — ante 16 ian. 1723, (*Catalogul doc. mold.*, V, p. 378; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 201; *Doc. privind relațiile agrare*, II, p. 143; 149; Radu Rosetti, *Cronica Bohotinului în „Analele Academiei Române, Memoriile secției istorice“*, București, 1906, p. 232).
14. ȘTEFAN RUSET — ante 16 ian. 1723 — 26 sept. 1726, (*Doc. priv. rel. agrare*, II, p. 143, *Cronica Ghiculeștilor*, p. 239).
15. CONSTANTIN RUSET — 21 dec. 1726 — 1 ian. 1731, *Cronica Ghiculeștilor*, p. 255, 339; I. Neculce, *op. cit.*, p. 696).
16. ION NECULCE — 1 ian. 1731 — 13 aprilie 1733, (D. Velciu, *op. cit.*, p. 145, arată că „schimbarea de divan s-a produs către sfârșitul anului 1730 sau la începutul lui 1731 — probabil de Anul Nou — pentru că la 13 nov. 1730 Neculce semna încă cu titlul de biv hatman, iar la 14 febr. 1731 îl aflăm pentru prima oară ca mare vornic“ p. 151; I. Neculce, *op. cit.*, p. 721).
17. IORDACHE CANTACUZINO-DELEANU — 10 mai 1733 — 16 nov. 1735, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 721).
18. ION NECULCE — 18 dec. 1735 — ante 2 sept. 1736, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 369; D. Velciu, *op. cit.*, p. 185).
19. SANDU STURZEA — ante 2 sept. 1736 — ante 3 oct. 1736, (D. Velciu, *op. cit.*, p. 185; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 385).
20. IORDACHE RUSET-CILIBIUL — ante 3 oct. 1736 — 13 sept. 1741; 4 oct. 1741 — ante 20 aprilie 1743, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 385; I. Neculce, *op. cit.*, p. 846, 848; *Uricariul*, I, p. 59; *Uricariul*, II, p. 119).
21. RADU RACOVIȚĂ — ante 20 apr. 1743 — 5 iulie 1743; 17 oct. 1743 — ante 6 febr. 1744, (*Uricariul*, I, p. 59; II, p. 119; XVII, p. 216; I. Neculce, *op. cit.*, p. 860; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 585—587).
22. MANOLACHE COSTACHI — ante 6 febr. 1744 — 14 aprilie 1747, (*Uricariul*, XVII, p. 216; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 603, 611).
23. RADU RACOVIȚĂ — 10 iulie 1747 — febr. 1748; aprilie 1748 — 20 aug. 1749, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 186, 211, 213, 219).
24. ION BOGDAN — 8 dec. 1749 — ante 8 dec. 1750, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 219, 233).

IV. HATMANI

1. NICOLAE COSTIN — sept. 1700 — 24 iulie 1703, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 415—416; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 17).
2. LUPU COSTACHI — 22 nov. 1703 — 12 febr. 1705, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 447; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 51).
3. LUPU BOGDAN — 24 mai 1705 — iulie 1705, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 459—460; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 52).
4. ANTIOHIE JORA — iulie 1705 — 20 iulie 1707, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 460, 470).
5. DUMITRAȘCU RACOVIȚĂ — 16 nov. 1707 — 14 oct. 1709, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 56, 49; I. Neculce, *op. cit.*, p. 475).
6. ANTIOHIE JORA — 28 ian. 1710 — 23 nov. 1710; 13 dec. 1710 — ante 20 mai 1711, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 57, 93; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 86, 89; I. Neculce, *op. cit.*, p. 515).
7. ION NECULCE — ante 20 mai 1711 — 16 iulie 1711, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 93, 115).
8. DARIE DONICI — 21 iulie 1711 — 31 iulie 1711, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 119—123).
9. ION BUHUȘ — 11 nov. 1711 — ante 25 oct. 1715, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 137; I. Neculce, *op. cit.*, p. 626; N. Iorga, *Procesele călugărilor de la Sântilie...*, p. 22).
10. GAVRIL MICLESCU — ante 25 oct. 1715 — 25 decembrie 1725, (N. Iorga, *Procesele călugărilor de la Sântilie...*, p. 22; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 191).
11. DUMITRAȘCU RACOVIȚĂ — 15 febr. 1716 — 26 sept. 1726, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 195; I. Neculce, *op. cit.*, p. 693).
12. CONSTANTIN COSTACHI-NEGEL — 21 dec. 1726 — 1 ian. 1729, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 696; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 255, 263).
13. CONSTANTIN IPSILANTI — 1 ian. 1729 — 1 ian. 1731, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 263, 339).
14. SANDU STURZA — 1 ian. 1731 — 13 apr. 1733, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 339; I. Neculce, *op. cit.*, p. 721).
15. CONSTANTIN RUSET — 10 mai 1733 — 16 nov. 1735, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 729—730; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 367, nota 1).
16. CONSTANTIN IPSILANTI — 18 dec. 1735 — sept. 1739, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 369, 459).
17. COSTACHE RAZU — sept. 1739 — 13 sept. 1741, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 459; I. Neculce, *op. cit.*, p. 846).
18. IENACHE ȘUȚU — 4 oct. 1741 — 6 iulie 1743, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 847—848, 860).
19. COSTACHE RAZU — 17 oct. 1743 — ante 31 ian. 1747, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 603; V. Gh. Miron și colab., *Din tezaurul documentar sucevean*, București, 1973, p. 269, nr. 818. Este interesant că în această perioadă apare indicat în *Cronica Ghiculeștilor*, p. 601 Iordache Cantacuzino ca hatman, iar Radu Racoviță apare ca hatman la 4 sept. 1744 în *Doc. agrare*, II, p. 278).
20. VASILE ROSET — ante 31 ian. 1747 — 14 apr. 1747, (V. Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 269, nr. 818; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 611).
21. IORDACHE BAȘA-MIHALOPOL — 10 iulie 1747 — febr. 1748, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 186, 211).
22. ION BOGDAN — aprilie 1748 — 20 august 1749, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 213, 219).
23. TEODOR PALADI — 8 dec. 1749 — ante 8 dec. 1750, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 213, 219).
24. COSTACHE RAZU — ante 8 dec. 1750 — ante 15 martie 1753, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 219; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 643; V. Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 292, nr. 884; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXIV, p. 44).

V. MARI POSTELNICI

1. PANAIT MORONA — sept. 1700 — ante 27 iulie 1701, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 416; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 17).
2. IOAN VLASTO — ante 27 iulie 1701 — 24 iulie 1703, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 13, 17; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 117).
3. MANOLACHE RUSET — 22 nov. 1703 — 12 nov. 1705, (I. Neculce, *op. cit.*, II, p. 51).

4. MACSUT — 24 mai 1705 — 20 iulie 1707, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 52 ; I. Neculce *op. cit.*, p. 459, 470).
5. NECULAI RUSET — 16 nov. 1707 — ante 21 iunie 1709, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 475 ; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 56 ; *Doc. bucovinene*, III, p. 150, nr. 117).
6. CONSTANTIN IPSILANTI — ante 21 iunie 1709 — 14 oct. 1709, (*Catalogul doc. mold.*, V, p. 235 ; *Doc. bucovinene*, III, p. 150, nr. 117, *Cronica Ghiculeștilor*, p. 49).
7. DIMITRIE RAMADAN — 28 ian. 1710 — 28 nov. 1710, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 57, 73 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 496).
8. SPRAIOTI DRACUMANA — 13 dec. 1710 — 6 iulie 1711, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 515 ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 77, 105 ; D. Velciu, *op. cit.*, p. 106).
9. SAVIN ZMUCILĂ — 6 iulie 1711 — 16 iulie 1711, (D. Velciu, *op. cit.*, p. 106 ; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 104 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 600).
10. GRIGORE BOZAGIU — 21 iulie 1711 — 31 iulie 1711, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 112—113).
11. DIMITRIE RAMADAN — 11 nov. 1711 — 25 dec. 1715, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 626 ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 137, 191).
12. CONSTANTIN IPSILANTI — 15 febr. 1716 — ante 13 ian. 1726, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 195 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 654, 849 ; D. Velciu, *op. cit.*, p. 143).
13. IORDACHI DULGHERUL (?) — ante 13 ian. 1726 — 26 sept. 1726, (D. Velciu, *op. cit.*, p. 143 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 693, 849).
14. CONSTANTIN IPSILANTI — 21 dec. 1726 — 1 ian. 1729, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 696 ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 255, 263).
15. IAMANDI — 1 ian. 1729 — 13 apr. 1733, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 263 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 271).
16. MIHALACHE RUSET — 10 mai 1733 — 16 nov. 1735, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 729 — 730 ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 367, nota 1).
17. GRIGORAȘCO — 18 dec. 1735 — ante 2 aprilie 1741, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 369 ; *Doc. bucovinene*, IV, p. 183, nr. 121).
18. ENACHE VLASTO — ante 2 aprilie 1741 — 13 sept. 1741, (*Doc. bucovinene*, IV, p. 183, nr. 121 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 846).
19. DIMITRIE MURUZ — 4 oct. 1741 — 26 iulie 1743, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 847—848, 860).
20. ANTONACHI RAMADAN — 17 oct. 1743—1746, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 585 — 587, p. 605).
21. CONSTANTIN IULIANOS — 1746 — ante 27 mart. 1747, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 605).
22. ANTONACHI RAMADAN — ante 27 mart. 1747 — 14 aprilie 1747, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 605, nota 1 ; 611).
23. ENACHE HRISOSCOLEU — 10 iulie 1747 — febr. 1748, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 186, 211).
24. TOADER PALADE — aprilie 1748 — 20 august 1749, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 213, 219).
25. IORDACHI GENETU — 8 dec. 1749 — ante 8 dec. 1750, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 219, 223).

VI. MARI SPĂTARI

1. DUMITRAȘCU CUZEA — sept. 1700 — 24 iulie 1703, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 415 — 416 ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 17, *Uricariul*, XVI, p. 44. În această perioadă mai semnează ca mari spătari și Lupu Costachi și Savin Zmuncilă — vezi *Catalogul doc. mold.*, V, p. 14 ; 17 ; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 114).
2. ILIE ENACHE ȚIFESCU FRIGE VACĂ — 22 nov. 1703 — 12 febr. 1705, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 447 ; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 59).
3. ILIE CANTACUZINO — 24 mai 1705 — iulie 1705, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 459—460 ; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 52).
4. ION NECULCE — iulie 1705 — 20 iulie 1707, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 460 ; 470).
5. DEDIUL CODREANU — 16 nov. 1707 — 14 oct. 1709, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 23 ; 49 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 475).
6. ILIE CATARGIUL — 28 ian. 1710 — 4 febr. 1710, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 57 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 497).
7. DUMITRAȘCU CUZEA — 4 febr. 1710 — 22 nov. 1710, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 497 ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 73).

8. ION NECULCE — 13 dec. 1710 — ante 20 mai 1711, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 515 ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 77 ; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 99).
9. GHEORGHIȚA MILESCU — ante 20 mai 1711 — 16 iulie 1711, (D. Velciu, *op. cit.*, p. 112).
10. IOAN PALADI — 11 nov. 1711 — 25 dec. 1715 ; 15 febr. 1716 — 1 ian. 1719, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 626 ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 137 ; 191 ; 195 ; Gh. Ghibănescu, *Doc. Râșcanu*, p. 84 (îl indică la 28 nov. 1718 ca vel spătar).
11. CONSTANTIN COSTACHI — 1 ian. 1719 — 26 sept. 1726, (V. Gh. Miron și colab. *op. cit.*, p. 225, nr. 670 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 693).
12. SANDU STURZEA — 21 dec. 1726 — ante 30 ian. 1728, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 696 ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 255 ; 261 ; *Doc. Agrare*, II, p. 31 ; *Uricariul*, X, p. 170 ; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 160).
13. IORDACHE CANTACUZINO-DELEANU — ante 30 ian. 1728 — 20 martie 1731, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 261, 339 ; *Doc. agrare*, *op. cit.*, II, p. 31 ; *Uricariul*, X, p. 170).
14. COSTACHE RAZU — 20 martie 1731 — 16 apr. 1733, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 339, 347, nota 2 ; I. Antonovici, *Doc. birlădene*, vol. III, p. 285).
15. ANDREIAȘ RUSET — 10 mai 1733 — 16 nov. 1735, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 729—730 ; C. Erbiccanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 14. *Cronica Ghiculeștilor*, p. 367, nota 2).
16. IORDACHE CANTACUZINO-PAȘCANUL — 18 dec. 1735 — ante 30 iulie 1736, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 752, 755 — indică sosirea lui Grigore al II-lea Ghica la Iași pe 15 dec. 1735, iar după 4 zile a dat boierii — ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 369 — arată că domnul a sosit în capitala Moldovei pe 16 dec. 1735 și că după două zile a dat boierii —, p. 373 ; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, V, p. 213).
17. TODERAȘCO PALADI — ante 30 iulie 1736 — sept. 1739, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 373, 459).
18. TEODOR COSTACHI — sept. 1739 — 13 sept. 1741, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 459 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 846).
19. MANOLACHI COSTACHI — 4 oct. 1741 — ante 19 august 1742, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 847—848 ; *Doc. agrare*, II, p. 252).
20. RADU RACOVIȚĂ — ante 19 august 1742 — ante 7 febr. 1743, (*Doc. agrare*, II, p. 252 ; *Uricariul*, XVI, p. 227).
21. ARISTARH HRISOSCOLEU — ante 7 febr. 1743 — 6 iulie 1743, (*Uricariul*, XVI, p. 227 ; I. Neculce *op. cit.*, p. 860).
22. TEODOR PALADI — 17 oct. 1743 — ante 8 martie 1745, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 585—587 ; V. Gh. Miron, și colab., *op. cit.*, p. 266, nr. 806 ; Gh. Ghibănescu, *Doc. Râșcanu*, p. 96).
23. ARISTARH HRISOSCOLEU — ante 8 martie 1745 — ante 23 mart. 1747, (V. Gh. Miron și colab., *op. cit.*, p. 266, nr. 806 ; Gh. Ghibănescu, *Doc. Râșcanu*, p. 96).
24. ION STURZEA — ante 23 martie 1747 — 14 apr. 1747, (Gh. Ghibănescu, *Doc. Râșcanu*, p. 96 ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 611).
25. ARISTARH HRISOSCOLEU — 10 iulie 1747 — febr. 1748 ; aprilie 1748 — 20 august 1749, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 186, 211, 213, 223).
26. DIMITRAȘCU PALADI — 8 dec. 1749 — ante 8 dec. 1750, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 219, 223).
27. VASILE ROSET — ante 8 dec. 1750 — 22 iunie 1753, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 223).

VII. MARI BANI

1. SAVIN ZMUCILĂ — sept. 1700 — 24 iulie 1703, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 416 ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 17).
- 22 nov. 1703 — 12 febr. 1705, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 51).
- 24 mai 1705 — 20 iulie 1707, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 51 ; *Uricariul*, XVI, p. 44).
- 16 nov. 1707 — 14 oct. 1709, (*Cronica Ghiculeștilor* p. 23 ; 49 ; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 181, 183, 191, 198, 238).
- 28 ian. 1710 — iulie 1710, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 57, 63, „fiind orînduit la Suceava pentru strîngerea ruptei, și-a luat soția și banii domnești pe care a putut să-i strîngă și a fugit în Țara leșească“ ; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 253).
2. DABIJA SCARLET — 13 dec. 1710 — 16 iulie 1711, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 77 ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 515, 600).

3. GHEORGHÎȚA MITRE-APOSTOL — 11 nov. 1711 — ante 8 aug. 1713, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 137, 153; I. Neculce, *op. cit.*, p. 626. În *Cronica Ghiculeștilor*, p. 153 și 193 este indicat ca mare ban Ioan Balș; *Doc. bucovinene*, III, p. 172, nr. 135; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 322, 342).
4. IOAN BALȘ — ante 8 august 1713 — 1 sept. 1714, (*Doc. bucovinene*, III, p. 172, nr. 135; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 322, 342; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 153).
5. GHEORGHÎȚA MITRE-APOSTOL — 1 sept. 1714 — 25 dec. 1715, (N. Iorga, *Procesele călugărilor de la Sântile*, p. 22).
6. DIMITRIE MACRI — 15 febr. 1716 — ante 26 oct. 1719, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 654; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 195; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 455, 383).
7. SANDU STURZEA — ante 26 oct. 1719 — 26 sept. 1726, (*Catalogul doc. mold.*, V, p. 455, 471; I. Neculce, *op. cit.*, p. 693).
8. IORDACHE CANTACUZINO-DELEANUL — 21 dec. 1726 — ante 30 iunie 1728, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 696; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 255, 261; *Doc. bucovinene*, IV, p. 39, nr. 27).
9. DIMITRIE MACRI — ante 30 iunie 1728 — 1 ian. 1729, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 159; *Doc. bucovinene*, IV, p. 39, nr. 27).
10. TOADER PALADI — 1 ian. 1729 — 1 ian. 1731, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 263, 339).
11. COSTACHE RAZU — 1 ian. 1731 — 13 aprilie 1733, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 339, 349).
12. IORDACHE CANTACUZINO-PAȘCANUL — 10 mai 1733 — ante 20 febr. 1735, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 729—730; C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 14).
13. Ion CANTEMIR — ante 20 febr. 1735 — 16 nov. 1735, (În condica lui Gheorgache se spune că beizadeaua Ion, fiul lui Antioh Cantemir, este numit mare ban în timpul domniei lui Grigore al II-lea Ghica — vezi M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 301—302; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 367, nota 1).
14. GAVRIL COSTACHI — 18 dec. 1735 — 1 ian. 1738, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 369, 373; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, V, p. 213).
15. TEODOR COSTACHI — 1 ian. 1738 — sept. 1739, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 459).
16. ARISTARH — sept. 1739 — 13 sept. 1741, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 459; I. Neculce, *op. cit.*, p. 846).
17. ANDREI RUSET-CILIBIUL — 4 oct. 1741 — 6 iulie, 1743, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 848, 860).
18. IORDACHE BALȘ — 17 oct. 1743 — ante 20 ian. 1744, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 585—587; V. Gh. Miron, *op. cit.*, p. 263, nr. 795).
19. GLIGORAȘ COSTACHI — ante 20 ian. 1744 — 14 aprilie 1747, (T. Balan, *Doc. bucovinene*, III, p. 195; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 611).
20. DUMITRAȘCU CALMAȘUL — 10 iulie 1747 — febr. 1748; aprilie 1748 — 20 aug. 1749; 8 dec. 1749 — 22 iunie 1753, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 186, 211, 213, 219; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 615).

VIII. MARI PAHARNICI

1. GAVRIL MICLESCU — sept. 1700 — ante 20 august 1702 (I. Neculce, *op. cit.*, p. 415—416; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 17; *Cat. doc. mold.*, V, p. 39, indică la 20 august 1702 ca mare paharnic pe Ilie Cantacuzino).
2. DUMITRU MAVRODIN — 22 nov. 1703 — 12 febr. 1705, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 447; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 51).
3. DABIJA SCARLET — 24 mai 1705 — 20 iulie 1707, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 52; I. Neculce, *op. cit.*, p. 458—459; 470).
4. ION BALȘ — 16 nov. 1707 — ante 9 ian. 1708, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 475; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 56; *Cat. doc. mold.*, V, p. 180).
5. ION STURZA — ante 9 ian. 1708 — 14 oct. 1709, (*Catalogul doc. mold.*, V, p. 180; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 47).
6. GHEORGHÎȚA MITRE-APOSTOL — 28 ian. 1710 — 4 febr. 1710, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 57; I. Neculce, *op. cit.*, p. 496—497, indică de la început pe Gavril Miclescu).
7. GAVRIL MICLESCU — 4 febr. 1710 — 22 nov. 1710, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 496—497; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 73).
8. GHEORGHÎȚA (MILESCU)* — 13 dec. 1710 — ante 6 iunie 1711, (* D. Velciu, *op. cit.*, p. 99; 112; I. Neculce, *op. cit.*, p. 515; *Cronica Ghiculeștilor*, *op. cit.*, pag. 515).

9. CONSTANTIN RUSET — ante 6 iunie 1711 — 16 iulie 1711, (D. Velciu, *op. cit.*, p. 99; I. Neculce, *op. cit.*, p. 600).
10. GHEORGHÎȚA MITRE APOSTOL — 11 nov. 1711 — ante 1 sept. 1714, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 137; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 173, „paharnic mare a pus pe Georgie Apostol, dară aproape de sfârșitul anului al treile... au pus paharnic pe Constantin Ruset“; I. Neculce, *op. cit.*, p. 626 îl indică de la începutul domniei lui N. Mavrocordat pe Constantin Ruset, mare paharnic, *Doc. birlădene*, III, p. 27).
11. CONSTANTIN RUSET — ante 1 sept. 1714 — 25 dec. 1715; 15 febr. 1716 — ante 13 ian. 1726, (*Doc. birlădene*, III, p. 27; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 173, *Doc. bucovinene*, III, p. 179, nr. 143, indică, pentru data de 1 apr. 1715, ca vel paharnic pe Costache Razul; *Doc. agrare*, II, p. 135, îl indică pe Iordachi Loiz drept mare paharnic pentru data de 20 apr. 1718; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 191; 195; I. Neculce, *op. cit.*, p. 654; 652; *Doc. bucovinene*, IV, p. 58, nr. 39).
12. ? — ante 13 ian. 1726 — 26 sept. 1726.
13. GAVRIL COSTACHI — 20 dec. 1726 — 13 iulie 1727, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 696; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 255, nota 2; *Doc. bucovinene*, IV, p. 75, nr. 51).
14. ANDRONACHE VLASTO — 13 iulie 1727 — ante 13 nov. 1730, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 157; *Doc. bucovinene*, IV, p. 94, nr. 67; p. 75, nr. 51).
15. IORDACHI CANTACUZINO-PAȘCANUL — ante 13 nov. 1730 — 1 ian. 1731 (*Doc. bucovinene*, IV, p. 94, nr. 67; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 339).
16. IORDACHE RUSET-CILIBIUL — 1 ian. 1731 — 13 apr. 1733; 10 mai 1733 — 16 nov. 1735, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 339; I. Neculce, *op. cit.*, p. 721; 729—730; C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 14; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 367, nota 1).
17. TOADER COSTACHI — 18 dec. 1735 — ante nov. 1737, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 369; 405).
18. RADU RACOVÎȚA — ante nov. 1737 — ante 2 apr. 1741, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 405; I. Neculce, *op. cit.*, p. 802—803; *Doc. bucovinene*, IV, p. 183, nr. 121).
19. MANOLACHE COSTACHE — ante 2 apr. 1741 — 13 sept. 1741, (*Doc. bucovinene*, IV, p. 183, nr. 12; I. Neculce, *op. cit.*, p. 846).
20. ȘTEFAN RUSET-PRIBAGUL — 4 oct. 1741 — ante 26 oct. 1742, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 847—848; *Doc. agrare*, II, p. 260).
21. CONSTANTIN BALȘ — ante 26 oct. 1742 — 6 iulie 1743, (*Doc. agrare*, II, p. 260; I. Neculce, *op. cit.*, p. 860).
22. VASILE RUSET — 17 oct. 1743 — ante 31 iulie 1744, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 535; *Doc. agrare*, II, p. 275, 278).
23. DUMITRAȘCU PALADI — ante 31 iulie 1744 — ante 30 mai 1745, (*Doc. agrare*, II, p. 275, 278, 281).
24. ION BOGDAN — ante 30 mai 1745 — 14 apr. 1747, (*Doc. agrare*, II, p. 281; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 611).
25. VASILACHE COSTACHI NEGEL — 10 iulie 1747 — febr. 1748, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 211; 186).
26. VASILE STURZA (?) — aprilie 1748 — 20 august 1749, (Tudor Mateescu și Marcel P. Dincă, *Arzuri ale Moldovei către Poartă, în Cercetări istorice*, seria nouă, III, Iași, 1972, p. 346—352; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 219).
27. ION TODIRAȘCU CANTACUZINO — 8 dec. 1749 — aprilie 1751, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 219; V. Gh. Miron, *op. cit.*, p. 283, nr. 863).

IX. MARI VISTIERNICI

1. GHEORGHÎȚA MITRE APOSTOL — sept. 1700 — 24 iulie 1703, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 415—416; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 17).
2. ION PALADI — 22 nov. 1703 — 12 febr. 1705, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 447; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 51).
3. LUPU COLIVARU — 24 mai 1705 — iulie 1705, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 459—460; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 52).
4. ILIE CANTACUZINO — iulie 1705—1706, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 460; 469—470).
5. ILIE CATARGIU — 1706 — 20 iulie 1707, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 469—470).
6. ION PALADI — 16 nov. 1707 — ante 4 aprilie 1708, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 23; I. Neculce, *op. cit.*, p. 475; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 188).

7. NICOLAE BAȘOTA — ante 4 aprilie 1708 — 14 oct. 1709, (*Catalogul doc. mold.*, V, p. 188; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 80, II; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 49).
8. ILIE CANTACUZINO — 28 ian. 1710 — 4 febr. 1710, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 496—497; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 57).
9. GHEORGHÎȚA MITRE APOSTOL — 4 febr. 1710 — august 1710, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 497; 500—501).
10. GRIGORAȘ JORA — august 1710 — 22 nov. 1710, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 85; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 73).
11. ILIE CATARGIUL — 10 dec. 1710 — 1 iunie 1711, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 515; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 100—101).
12. ȘTEFAN LUCA — 1 iunie 1711 — 16 iulie 1711 (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 100—101).
13. GRIGORAȘ JORA — 11 nov. 1711 — ante sept. 1714, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 626; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, II, p. 173; *Catalogul doc. mold.*, V, p. 342).
14. DARIE DONICI — ante sept. 1714 — 25 dec. 1715, (*Catalogul doc. mold.*, V, p. 342; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 191).
15. CONSTANTIN COSTACHI NEGEL — 15 febr. 1716 — ante 11 iunie 1719, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 654; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 195; V. Gh. Miron, *op. cit.*, p. 225, nr. 670).
16. IORDACHII CANTACUZINO — ante 11 iunie 1719 — 25 sept. 1726, (V. Gh. Miron, *op. cit.*, p. 225 nr.670; I. Neculce, *op. cit.*, p. 693).
17. TOADER PALADI — 20 dec. 1726 — ante 1 ian. 1728, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 696; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 255, nota 2; 261; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 159).
18. SANDU STURZA — ante 1 ian. 1728 — ante 13 nov. 1730, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 159; *Documente bucovinene*, IV, p. 94, nr. 67).
19. ARISTARII HRISOSCOLEU — ante 13 nov. 1730 — 1 ian. 1731, (*Documente bucovinene*, IV, p. 94, nr. 67; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 339).
20. ANDREI RUSET ROZNOVANUL — 1 ian. 1731 — 16 aprilie 1733, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 339, 447, nota 2).
21. TOADER PALADI — 10 mai 1733 — 16 nov. 1735, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 729—730; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 367, nota 1).
22. COSTACHE RAZU — 18 dec. 1735 — sept. 1739, (I. Neculce, *op. cit.*, p. 752; 755; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 459).
23. TEODOR PALADI — sept. 1739 — 13 sept. 1741; 4 oct. 1741 — 6 iulie 1743, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 459; 541; (I. Neculce, *op. cit.*, p. 846; 847—848; 860; *Doc. agrare*, II, p. 222, indică pentru data de 28 oct. 1741, ca vistier pe Ion Cantacuzino).
24. ARISTARII HRISOSCOLEU — 17 oct. 1743 — 14 apr. 1747, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 585—587; 611; *Uricariul*, I, p. 61, *Doc. Agrare*, II, p. 278, pentru data de 4 sept. 1744 indică ca vel vistier pe Vasile Ruset; p. 281, la 30 mai 1745 apar doi vel vistieri: Radu Racoviță și Teodor Paladi).
25. ȘTEFĂNUȚA RUSET — apr. 1748 — 20 august 1749, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 213; 219).
26. VASILE RUSET — 10 iulie 1747 — febr. 1748, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 186; 211).
27. RADU RACOVIȚĂ — 8 dec. 1749 — ante 8 dec. 1750, (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, III, p. 219; 223; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 637, 643).
28. TOADER PALADI — ante 8 dec. 1750—1751, (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 643; V. Gh. Miron, *op. cit.*, p. 283, nr. 863).

BOYARDS DU CONSEIL PRINCIPAL DE LA MOLDAVIE PENDANT LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVIIIe SIÈCLE

R É S U M É

Dans le présent article, l'auteur essaie de reconstituer la composition du Conseil princier pendant la première moitié du XVIIIe siècle. Le matériel a été rédigé grâce à la consultation des matériels documentaires se trouvant dans la collection du musée, de la filiale de Suceava des Archives de l'État, et des collections de documents publiés.

La rédaction de ces listes de grands dignitaires met en relief le fait que même après l'instauration des règnes phanariotes en Moldavie, le rôle dominant a appartenu dans le Conseil princier aux boyards roumains, et non pas aux Grecs, le nombre de ceux-ci étant encore très réduit.

ACȚIUNI, PRETEXTE, MIJLOACE ALE HABSBURGILOR PENTRU A ACAPARA NORDUL MOLDOVEI („CHEIA MOLDOVEI“). PROTESTE ALE ROMÂNILOR (1771 — 1777)

MIHAI IACOBESCU

După înfrângerea turcilor sub zidurile Vienei (1683) — la care românii și-au adus o însemnată contribuție¹⁾ — timp de peste două veacuri Austria și Rusia au atacat Imperiul Otoman, folosindu-se de slăbiciunile acestuia și de lupta de eliberare națională a popoarelor din zonă și reușind, ambele, prin forță și șantaj, să-și sporească necontenit achizițiile teritoriale. În acest context, țările române devin „o piatră de încercare“²⁾ în evoluția relațiilor internaționale. Și, după ce au acaparat Transilvania (1699), apoi Banatul și Oltenia (1718), habsburgii s-au orientat spre nordul Moldovei (1771 — 1777). Profitând de slăbiciunile Porții Otomane și de faptul că, Rusia, deși victorioasă, era amenințată din interior de uraganul războiului țărănesc condus de Emilian Pugaciov, iar din afară de invidia celorlalte mari puteri. Austria, pentru a împiedica anexarea Moldovei și Munteniei și transformarea lor la sfârșitul războiului în provincii ale imperiului țarist³⁾, a încheiat la 6 iulie 1771 un tratat secret cu Poarta Otomană. După ce se invoca o „amicizie“ și „o pace eternă“ între cele două imperii, austriac și turc, tratatul prevedea grăbirea eforturilor pentru încheierea păcii „într-un chip, care convenea demnității Imperiului Otoman“, în care scop, Turcia oferea Curții din Viena: a) 20.000 de pungi a câte 500 piaștri fiecare pungă, pentru înarmarea trupelor habsburgice și încă alte 2—3.000 de pungi dacă „anume planuri secrete o cereau“, b) precum și Oltenia ca recompensă teritorială⁴⁾ (avându-se în vedere că între 1718 și 1739 Oltenia mai fusese dată temporar Austriei). Ambele prevederi erau iluzorii și hazlii: vistieria otomană era goală, iar în problema cedărilor de teritorii, ca putere suzerană, Poarta nu putea ceda ceea ce nu-i aparținea de drept⁵⁾.

Rusia, aflînd despre conținutul tratatului, face compromisuri: încheie un tratat cu Prusia, căreia îi cere s-o ajute în timpul tratativelor de pace, promițându-i în schimb o parte a Poloniei; renunță la anexarea Principatelor, ceea ce o „îmblînzește“ pe Austria, căreia îi oferă și ei o porțiune din Polonia. În timp ce se pune la cale problema împărțirii Poloniei între Rusia, Prusia și Austria, chestiunea Principatelor continuă să fie nodul gordian al relațiilor ruso-pruso-austriece: un proiect, care are la bază ideea independenței Principatelor, este viu discutat și comentat la Petersburg, Viena, Berlin, Istanbul, Paris etc. Însă, împărțirea Poloniei va aduce implicit concentrarea atenției Curții din Viena spre nordul Moldovei: acaparînd Galiția, Lodomeria și Pocuția, adică 81.900 km². Casa de Habsburg ridică pretextul că

¹⁾ Vezi studiile recent publicate în 1983 în revistele de specialitate și mai ales volumul *România și asediul Vienei (1683). Culegere de studii*, Editura Meridiane, 1983; dintre lucrările mai vechi, dr. Ion Grămadă, *Participarea românilor la asediul Vienei*, Tipografia regală, București, 1915.

²⁾ A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrîurirea lor asupra țărilor române*, vol. I, Iași, p. 106—120; Nicolae Borgia *Histoire des Roumains des Bucovine à partir de l'annexion austro-hongroise (1775—1814)*, Iași, 1917; *România în relațiile internaționale 1691—1939*, Ed. Junimea Iași; Veniamin Ciobanu, *La granița a trei imperii*, Ed. Junimea, Iași, 1983; *România în istoria universală*, (coordonatori: I. Agrigoroaie, Gh. Buzatu, V. Cristian), Iași, 1986, p. 169—212.

³⁾ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 107—114.

⁴⁾ *Răpirea Bucovinei*, Iași, 1675 (Culegere de documente), p. 1—3.

⁵⁾ Karl Marx, *Insemnări despre români (manuscrite inedite)*, Ed. Academiei, București, 1966, p. 106.

are nevoie de o legătură între aceste teritorii și Transilvania. Legătura putea fi efectuată numai acaparînd o parte din nordul Moldovei. Pînă atunci Austria refuza sau cel puțin întîrziea ratificarea actului de împărțire a Poloniei. În fapt, exista o trecătoare la Körösmező, între Galiția și Maramureș, care putea rezolva legătura între Transilvania și Galiția, fără anexarea nordului Moldovei⁹). Dar, sub acest pretext, acaparînd „Cheia Moldovei“, cum ei înșii numeau zona de nord a Moldovei, habsburgii voiau să-și croiască drum spre ambele Principate.

În luna mai 1772 cancelarul Kaunitz și-a exprimat intenția de a-și trimite trupele spre Galiția, prin nordul Moldovei⁷). Din călătoria pe care o efectua în Transilvania în luna iunie 1773, Iosif al II-lea îi scria mamei sale: „Am vizitat chiar acum Ciucul și Gurghiul, cu trecătorile ce duc spre Moldova, precum și o parte din teritoriul recupert în 1769. Aceasta este o adevărată pustietate, acoperită cu arbori frumoși, care însă putrezesc fără nici un fel de folos. Dacă, prin restituirea acestui teritoriu către Moldova — teritoriu de altfel destul de întins, dar aproape fără nici o valoare, fiind necultivat și nefolositor — s-ar putea obține colțul din Moldova, care atinge Transilvania și Procuția, atunci s-ar face o ispravă utilă⁸). Deci „adevărată pustietate“ nu era partea de nord a Moldovei, cum deduc eronat și azi unii pseudo-istorici, spre a justifica acțiunea de colonizare a Bucovinei. Pentru a acapara nordul Moldovei, inițial Iosif al II-lea propunea, deci, compensarea acestei pierderi, printr-un schimb de teritoriu, din Transilvania estică, ceea ce nici nu s-a mai încercat. Însă, de la această dată atenția Curții din Viena a rămas definitiv ațintită spre nordul Moldovei⁹). Iosif al II-lea aprecia că acest teritoriu, din nordul Moldovei „valorează militar și politic cel puțin cît Valahia cis-alutană“, adică Oltenia¹⁰).

Însă, imediat după împărțirea Poloniei, Viena trimisese deja spioni în ținuturile Cernăuți și Suceava, spre a culege date¹¹). La sfîrșitul anului 1772, Kaunitz, fi scria lui Thugut, ambasadorul de la Istanbul, că i-a trimis informații și schițe de plan, pentru a pregăti și rezolva „această afacere“, privind teritoriul „situat la granița Pocuției“¹²). Thugut îl înștiința pe Kaunitz că știe despre proiectul lui Enzenberg, colonelul comandant al regimentului 2 de grăniceri din Năsăud, „despre o împreunare a Pocuției cu Ardealul, prin trupul Moldovei“, însă se îndoia de posibilitatea realizării acestui plan; Thugut cerea completarea planului lui Enzenberg, trimițerea de hărți mai clare — „o hartă a acelor localități din Transilvania și Valahia, împreună cu însemnarea exactă a graniței, atît a celei dinainte, cît și a celei rezultînd din operațiunea cordonului“¹³). Din această scrisoare din 3 februarie 1773 se deduce că habsburgii mai sperau să anexeze și Oltenia și, totodată și nordul Moldovei, sub pretextul unui „cordon“ sanitar. **Pretextul tragerii unui „cordon“ sanitar, pentru a opri extinderea ciumei în imperiul habsburgic era expus și în memoriul înaintat de Curtea din Viena, Rusiei, în 1774, pentru a obține acceptul ei. Pretextul „ciumei“ nu avea însă un temei real. După ce fusese semnalată incidental în Muntenia, unde dispăruse deja, ciurma mai dăinuia în sudul Dunării, dar, nicidecum în Moldova, spre frontiera austriacă, Curtea din Viena invocă, simultan, și pretextul unor litigii turco-austriece, de frontieră, care se cereau „rezolvate“¹⁴). Se căuta, sub masca acestor pretexte, „un titlu de drept“, o justificare, „legală“¹⁵). A fost scormit și pretextul că nordul Moldovei aparținuseră cîndva la Pocuția — și, stăpînind acum Pocuția, Curtea din Viena era în „drept“ să acapareze și nordul Moldovei. O astfel de „argumentare“ trimitea la 10 decembrie 1773, la Viena, colonelul Seeger, care participa la delimitarea teritoriilor poloneze, iar la 23 decembrie, același an și maiorul Mieg, care mituise niște boieri moldoveni spre a-i face astfel de declarații. Aceste justificări, „legale“ mergeau însă și mai departe: sub pretextul că, odinioară, la începuturile evului mediu, cînd fuseseră alungați tătarii din țările române, acestea stătuseră o vreme sub regii maghiari, deci, Austria, care stăpînea acum toată Ungaria, ar fi în drept să revendice și țările române, integral¹⁶).**

Care din aceste pretexte erau valabile? Invocate toate deodată, ele se anulau de fapt și de drept reciproc. Delimitările de frontieră se refereau — o arată conflictele turco-austriece anterioare — nu la nordul Moldovei, ci la teritoriile dinspre Moldova și Transilvania¹⁷). Teza cordonului sanitar contra ciumei cădea de la sine, de vreme ce nicăieri în Moldova nu se semnalase nici un caz. „Dreptul“ decurgînd din „dependența“ nordului Moldovei la Pocuția avea o dublă vulnerabilitate: Austria dobîndise numai o parte din Pocuția, restul rămăsese la Rusia, deci, și Rusia ar fi fost în „drept“ să ceară același teritoriu¹⁸); dar această „dependență“ nu putea fi justificată legal pentru nici o etapă din istoria cnezatului de Haliciu, de care depinsese Pocuția. Între 1205—1241 cnezatul Haliciului fusese supus Ungariei, iar românii din Transilvania, Maramureș și nordul Moldovei depindeau de Biserica ortodoxă a cnezatului de Haliciu, pentru că Ungaria era catolică. Însă, această dependență religioasă, temporară, nu presupunea și una politică și de îndată ce s-au creat statele independente feudale românești ele și-au creat propriul lor cadru de organizare a Bisericii. Invocîndu-se dependența religioasă, „eroarea — demonstra istoricul Ion Nistor — zace în încercarea de a explica dependența politică a unei țări, a unui teritoriu, prin cea bisericăscă, pe cînd, în cazul de față, raportul este invers“¹⁹). Într-o a doua etapă, cînd Pocuția a fost integrată statului polonez, cînd la 1388 domnul Moldovei, Petru Mușat, l-a împrumutat pe regele Poloniei, Vladislav Jagello cu suma de 3000 de ruble de argînt, el a primit ca zălog Pocuția, pînă la restituirea sumei. Pocuția a rămas astfel la Moldova, cu mici întreruperi, pînă la 1530, cînd a revenit Poloniei²⁰). Istoria nu cunoaște pînă acum un alt document privitor la Pocuția decît cel privind zălogirea ei, în schimbul acestui împrumut²¹). Folosirea și astăzi a acestui pretext fără temei legal de către unii istorici este anulat și de lipsa oricărui document care să ateste o „dependență“ a nordului Moldovei la Pocuția, dar și de un argument istorico-logic incontestabil, sesizat prima oară de istoricul A. D. Xenopol: oare românii aveau să-și așeze primele trei capitale ale statului lor, precum și cea dintîi episcopie a Moldovei, la Rădăuți, ca și numeroasele ctitorii și necropole voievodale într-un teritoriu, care nu le aparținea lor²²). Căci unde oare se întîlnește în Moldova o astfel de concentrare de centre culturale, de ctitorii și necropole, ca în această zonă de nord, pretinsă a fi aparținînd odinioară altora decît românilor?

Dacă toate aceste pretexte erau false, Curtea din Viena nu s-a sfîșit, totuși, să le anuleze ea însăși chiar atunci cînd le ticluia și punea în circulație, fiindcă mai întîi au fost întreprinse acțiunile de acapare a teritoriului și apoi invocate justificările. Cu mult înainte de-a formula și difuza aceste pretexte, Curtea din Viena trimisese în zonă ofițeri cartografi să întocmească ridicări topografice, iar ambasadorul austriac la Petersburg, Lobkowitz acționa pentru a cîștiga bunăvoința cercurilor țariste²³). Ecaterina a II-a a consimțit ca Austria să anexeze „o fâșie de teritoriu, pe care ea însăși și-o va alege din Moldova“²⁴). Însă și în cazul consimțămîntului Rusiei, Curtea din Viena avea grijă să precedeze astfel încît să pună marile puteri în fața faptului împlinit: „este cu mult mai ușor a susține o luare în stăpînire imediată, decît a ajunge la o cesiune din partea Porții“, fi scria Thugut lui Kaunitz la 3 februarie 1773²⁵). Iosif al II-lea dăduse și el dispoziții colonelului Enzenberg, ca, fără a aștepta răspunsul și acceptul mamei sale, Maria Tereza, să treacă în nordul Moldovei — să culegă informații utile, inclusiv să sondeze poziția populației în cazul unei invazii habsburgice. Drept urmare, chiar la sfîrșitul anului 1773, Enzenberg raporta la Viena că ținuturile Cernăuți și Suceava valorează de peste patru ori mai mult ca Oltenia; iar cît privește atitudinea populației, Enzenberg scria că, aceasta, în totalitatea ei este ostilă unei ocupații străine, inclusiv austriece și mai ales clerul și boierii se declară potrivnici schimbării unei stăpîniri cu alta²⁶).

Pe măsura pregătirii acțiunilor pentru acaparea nordului Moldovei s-a conturat și rolul Austriei ca autor moral al asasinării lui Grigore al III-lea Ghika, dom-

⁹) Arh. Muzeului Județean Suceava, (în continuare MJS), Ion I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, mss, inv. 4329, f. 3.

⁷) Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 22—24.

⁸) Arh. MJS, *loc. cit.*, f. 4.

⁹) R. Fr. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, Czernowitz, 1896, p. 5—6.

¹⁰) N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, *Reformatorii*, București, 1938, p. 297.

¹¹) Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-poloneze între anii 1699—1848*, Ed. Academiei, București, 1930.

¹²) *Răpirea Bucovinei*, p. 3—4.

¹³) *Ibidem*, p. 5.

¹⁴) A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 121; N. Iorga, *op. cit.*, p. 298.

¹⁵) R. Fr. Kaindl, *op. cit.*, p. 10—12.

¹⁶) *Ibidem*, p. 10 și Veniamin Ciobanu, *La granița a trei imperii*, p. 27—28.

¹⁷) Eudoxiu Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1878, vol. VII, p. 30, 32, 47, 77 (în continuare se va cita *Documente Hurmuzachi*).

¹⁸) A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 122.

¹⁹) Ion Nistor, *Dragoș și Bogdan*, în „*Junimea Literară*“, nr. 4/1904, p. 53.

²⁰) Ștefan Pascu, Ion Ionașcu, C. Cihodaru, Gh. Georgescu-Bazău, *Istoria medie a României, partea I-a (sec. X — sfîrșitul sec. XVI-lea)*, Editura Didactică și Pedagogică, Buc., 1966, p. 283—289.

²¹) A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 123.

²²) *Ibidem*, p. 123—124.

²³) Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 27—28.

²⁴) R. Fr. Kaindl, *op. cit.*, p. 8—9.

²⁵) *Răpirea Bucovinei*, p. 6.

²⁶) Arh. MJS, *loc. cit.*, p. 4.

nul Moldovei. La 17 august 1774, după încheierea păcii de la Kuciuk-Kainargi, Thugut îi scria lui Kaunitz că Ghika a fost reinstalat domn în Moldova, din voința Ecaterinei a II-a, în înțelegere cu regele Prusiei, împotriva dorinței otomane; dar Ghika era spionul Rusiei și dușmanul Austriei²⁷⁾. Ghika — al cărui tată, Alexandru Ghika Terzimanul negociase tratatul ruso-austro-turc din 1739 și fusese asasinat din porunca sultanului²⁸⁾ — îi ura pe turci și îi trădase chiar de la începuturile ostilităților ruso-turce, în 1768, fiind, aflându-se pe tronul Munteniei, îi informase pe ruși despre toate mișcărilor turcilor și ieșise în întâmpinarea oștirilor țariste la Focșani, trecind de partea acestora; el stătuse câva timp în tabăra feldmareșalului Rumeanțev, comandantul trupelor ruse care ocupaseră Principatele, apoi, împreună cu o parte a familiei, Ghika fusese trimis la Petersburg unde Ecaterina a II-a îl primi foarte bine pentru serviciile aduse. Împărăteasa îi scria în februarie 1770 lui Voltaire despre Ghika, caracterizându-l frumos la trup și inteligent și erudit la minte. În scrisoarea lui de răspuns către Ecaterina, patriarhul filosofilor îl invidia pe Ghika că are, „fericirea“ să stea, „la picioarele“ ilustrei împărătese. Ecaterina l-a primit pe unul dintre fiii lui Ghika în corpul de cadet²⁹⁾, apoi l-a readus domn în Moldova, obligând Poarta printr-o prevedere specială ca în viitor să nu mai înlăture fără motiv de pe tron pe domnii Principatelor³⁰⁾.

La început — în timp ce cartografiile austriece pătrundeau clandestin în nordul Moldovei spre a întocmi hărți cât mai exacte pentru partea ce urma să fie anexată, ba, intrau chiar și două escadroane de husari sub pretextul că vin să cumpere cai și furaje pentru armata habsburgică³¹⁾ — Thugut s-a străduit din răsuferință să împiedice numirea lui Ghika ca domn al Moldovei, folosindu-se, în acest scop de numeroase unelte cumpărate cu bani grei, între care și de Alexandru Ipsilanti, ajuns domn al Munteniei, „prin stăruințele Austriei“³²⁾. Când s-a convins că Ghika va fi totuși instalat domn al Moldovei din ambiția Ecaterinei și că Poarta nu poate face nimic împotriva acestei acțiuni, Thugut a cerut întregii diplomații austriece să-l sprijine pe Ghika, „dând a înțelege, atât lui, cât și rudelor sale, că, așteptăm de la noul domn — seria Thugut, la Viena, în 6 septembrie 1774 — să fie mai sincer și mai devotat Curții austriece“³³⁾. Iar când Ghika va protesta contra ocupării nordului Moldovei de către austriece, Thugut va acționa la Istanbul pentru a pregăti asasinarea domnului Moldovei.

Intrind în luna mai 1774 în ținuturile Cernăuți și Suceava, conform planului secret aprobat de Iosif al II-lea³⁴⁾, cele două escadroane de husari nu puteau înainta din cauza prezenței trupelor țariste în Moldova³⁵⁾. De aceea, a fost trimis la Iași generalul de Barco, comandantul trupelor din Galiția, care i-a oferit lui Rumeanțev „5000 de galbeni și o tabacheră de aur, împodobită cu briliante“, în urma căreia Curtea din Viena s-a asigurat de „bunăvoința domnului mareșal“ rus³⁶⁾. Ca urmare, la 31 august 1774, austriecei au ocupat Cernăuțiul, apoi, până la 1 octombrie și Siretul și Suceava, reușind, până la 25 octombrie să ia în stăpânire 270 de localități, din care: 119 în ținutul Cernăuți, 142 în cel al Sucevei și 9 în raiaua Hotinului³⁷⁾. Prin „galbeni lucitori, briliante, cuțite cu pietre scumpe, oglinzi de Veneția, porțelanuri și alte daruri“³⁸⁾ a fost cumpărată și bunăvoința unor demnitari turci din Moldova și a ofițerilor ruși în retragere. Astfel că, la 7 februarie 1775, cancelarul Kaunitz îi putea scrie satisfăcut trimisului său la Istanbul, Thugut: „noi ocupăm o poziție favorabilă

pe ambele maluri ale Nistrului, lărgindu-ne granițele și luând în mână noastre Cheia Moldovei“ (subl. n.)³⁹⁾. Trupele habsburgice cuprindeau cinci batalioane de infanterie și două de artilerie, cu câte patru tunuri fiecare⁴⁰⁾. Ele nu depășeau ca efectiv circa 600 de ostași⁴¹⁾. Dar, ele au avut intenția de a ocupa cât mai mult posibil din Moldova, înaintând până în ianuarie 1775 chiar și în ținuturile Neamț, Roman și Botoșani, unde au efectuat în grabă măsurătorile necesare pentru anexarea definitivă⁴²⁾. În februarie, trupele austriece au depășit apa Moldovei în zona satului Baia și de acolo au înaintat spre Slatina, până la granița dinspre Transilvania⁴³⁾.

Cum înaintarea trupelor imperiale în nordul Moldovei depășea mereu limitele consemnate de Thugut în hărțile pe baza cărora negocia la Istanbul problema cedării zonei, la 17 februarie 1775 el raporta la Viena: „nu am nici o speranță, că aș putea determina Poarta la o cesiune după întinderea cea nouă și o asemenea cerere ar putea ușor atrage după sine compromiterea întregii afaceri“, sugerînd o temperare a apetitului expansiv⁴⁴⁾. Thugut se temea, în același timp și de o reacție ostilă a celorlalte mari puteri⁴⁵⁾.

Față de situația creată, protestele moldovenilor s-au intensificat, culminînd cu memoriul adresat Porții în decembrie 1774⁴⁶⁾ și trimiterea unei deputații la Istanbul⁴⁷⁾. În acest memoriu se releva un adevăr elementar: „ocuparea părții de nord a Moldovei nu corespunde cu asigurările de amicitie, ce s-au dat Porții, de către Curtea Austriei“. Se aprecia apoi că, „partea ocupată a Moldovei, întrec în îmbelsugare și valoare cealaltă parte a țării“. Se insera apoi amenințarea directă că, „dacă sultanul, în contra așteptărilor generale, nu va îmbrățișa cauza provinciei supusă suzeranității sale, moldovenii s-ar afla într-o mare dilemă: ce mijloace să utilizeze pentru a înlătura primejdia, dacă ar trebui să-și încerce ei înșiși salvarea cu propriile lor puteri, sau, dacă, nefiind apărați de suzeranul lor, să-și caute sprijin la o altă putere străină“. În final se releva că, întrucît trupele austriece sînt puține, ele ar putea fi chiar lesne respinse de către Poartă și moldovenii⁴⁸⁾. Pentru habsburgi, memoriul oferea șansa de a simula o nouă poziție „amicală și generoasă“⁴⁹⁾ distrăgînd atenția Porții de la „însuși obiectul ce trata memoriul“⁵⁰⁾; Thugut prezenta acest act ca fiind total de inspirație rusească, acuzîndu-l pe Ghika cum că își trimite corespondența la Istanbul prin curierii ruși, care mai întîi i-o dictează⁵¹⁾, și că domnul Moldovei „și caută tot sprijinul într-o dependență completă față de Rusia“, ceea ce obligă Austria și Turcia „să stabilească între dînsese cea mai sinceră unire“⁵²⁾.

În realitate, documentul de mai sus nu era rodul „înfurării“⁵³⁾ rusești, ci expresia nemulțumirilor firești ale românilor. Și nu „din cauza relei concepții a protestului“ va fi asasinat Ghika, cum aprecia Thugut⁵⁴⁾ ci datorită uneltirilor diplomației habsburgice. Încă de la 3 decembrie 1774, Reis Efendi îl înștiința pe Thugut că divanul Moldovei a informat pe larg și insistent Poarta despre înaintarea trupelor austriece⁵⁵⁾. Ghika a întocmit el însuși hărți precise asupra zonelor ocupate și a încercat să determine menținerea trupelor ruse în Moldova, pentru a împiedica înaintarea husarilor habsburgici⁵⁶⁾. Ghika a trimis la Poartă și copia manifestului baronului Spleny, prin care se cerea populației din zona ocupată să nu mai asculte poruncile Porții, înainte de încheierea negocierilor⁵⁷⁾. În paralel cu rapoartele lui Ghika la Is-

²⁷⁾ Răpirea Bucovinei, p. 7.

²⁸⁾ Ion Nistor, Grigore Ghika la aniversarea a 150 de ani de la moartea sa, în „Codrul Cosminului“, IV—V/1929, Cernăuți, partea I-a p. 399—441.

²⁹⁾ A. D. Xenopol, op. cit., p. 113.

³⁰⁾ Ion Nistor, op. cit., p. 411.

³¹⁾ Arh. MJS, loc. cit., p. 4—5.

³²⁾ A. D. Xenopol, op. cit., p. 128.

³³⁾ Răpirea Bucovinei, p. 8.

³⁴⁾ R. Fr. Kaindl, op. cit., p. 10—12.

³⁵⁾ Răpirea Bucovinei, p. 8—9.

³⁶⁾ Ibidem, p. 10; Documente Hurmuzachi, VII, p. 133; A. D. Xenopol, op. cit., p. 115; N. Adăniloaiei, Despre suveranitatea otomană și nerespectarea de către Poartă — la 1775 și 1812 — a obligațiilor de apărare a teritoriilor țărilor române, în „Revista de istorie“, 8/1932, p. 950—953; Veniamin Ciobanu, op. cit., p. 30—31; Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, De la statul geto-dac la statul român unitar, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 191.

³⁷⁾ Arh. MJS, loc. cit., p. 5—6; Bogdan Duică, Bucovina, notițe politice asupra situației, I-a., p. 10.

³⁸⁾ Ion Nistor, op. cit., p. 413.

³⁹⁾ Răpirea Bucovinei, p. 38—39; Mihail Kogălniceanu, Răpirea Bucovinei, în vol. Opere, t. I., Scrieri istorice, București, 1946, p. 695.

⁴⁰⁾ Arh. MJS, loc. cit., p. 5—6.

⁴¹⁾ A. D. Xenopol, op. cit., p. 126.

⁴²⁾ Răpirea Bucovinei, p. 27.

⁴³⁾ Ibidem, p. 48.

⁴⁴⁾ Documente Hurmuzachi, VII, p. 142—143.

⁴⁵⁾ Răpirea Bucovinei, p. 11.

⁴⁶⁾ A. D. Xenopol, op. cit., p. 124—126; Mihail Kogălniceanu, op. cit., p. 695, Veniamin Ciobanu, op. cit., și Jurnal ieșean la sfîrșit de veac (1775—1800), Ed. Junimea, Iași, 1980, p. 123.

⁴⁷⁾ Răpirea Bucovinei, p. 13.

⁴⁸⁾ Ibidem, p. 12.

⁴⁹⁾ Ibidem, p. 13—14.

⁵⁰⁾ Ibidem.

⁵¹⁾ Documente Hurmuzachi, VII, p. 118.

⁵²⁾ Răpirea Bucovinei, p. 14.

⁵³⁾ A. D. Xenopol, op. cit., p. 126.

⁵⁴⁾ Documente Hurmuzachi, VII, p. 113.

⁵⁵⁾ Răpirea Bucovinei, p. 10—11.

⁵⁶⁾ Ibidem, p. 15—16, 18.

⁵⁷⁾ Ibidem, p. 27.

tanbul, boierii se plîngeau și ei Porții, avînd importante proprietăți în zonele ocupate⁵⁸). Boierii se temeau că își vor pierde aceste moșii⁵⁹). Ghika propunea să fie învestit el însuși cu puterile necesare spre a reglementa conflictul⁶⁰). Apoi a încercat chiar să propună comisia de delimitare a frontierelor, ceea ce turcii nu au acceptat, sub influența diplomației vieneze⁶¹). Trimișind Porții o hartă a nordului Moldovei ocupat de trupe austriece, Ghika argumenta că legătura „între Transilvania și partea ocupată din Polonia s-ar putea efectua și prin cedarea unei bucăți mai mici, fără a se aduce o atît de mare pagubă Moldovei⁶²). În februarie 1775, divanul Moldovei s-a adresat și Rusiei, ca putere protectoare⁶³). Însă Austria avusese grijă să se asigure și de bunăvoința Rusiei, care retrăgîndu-și trupele din Moldova va lăsa Porții sarcina reglementării acestei „afaceri“, după cum îi convenea Curții din Viena⁶⁴). Tot în 1775, un grup de boieri moldoveni, profitînd de trecerea diplomatului rus, N. V. Repin, spre Istanbul, prin Iași, i-au înmînat un memoriu, rugîndu-l să-i sprijine la Poartă, pentru a-și apăra Moldova „în toată întregimea ei⁶⁵). Cerînd retrocedarea Bugeagului, răpit de turci în 1484, moldovenii arătau că în problema conflictului austro-turc, „patria noastră nu-i datoare să facă răfuială între dînșii, cu dezghiocarea ei⁶⁶). Ghika a încercat, prin intermediul socrului său, Iacovachi Rizo, capuchehaie la Istanbul, să salveze măcar orașul Suceava, pentru a nu fi inclus în zona cedată⁶⁷).

Protestele românilor la Istanbul au continuat într-o astfel de măsură, încît, la 17 iunie 1775, în raportul către Kaunitz, ambasadorul Thugut era foarte îngrijorat: „moldovenii și toate celelalte creaturi ale lui Ghika urmează a se folosi cu multă îndărătnicie de cele mai extreme mijloace, pentru a deștepta în toate țările ura contra convenției încheiate cu Poarta“, ba, ceea ce era și mai grav: moldovenii „își dau toată silința a prezenta cesiunea de bună voie a unei bucăți atît de bogate din țara lor drept cea mai nemaipomenită slăbiciune a Porții“, aducînd dovezi „despre pretinsa corupere cu bani a mai multor membri ai ministerului“; furios, Thugut conchidea că, „toate aceste lucruri sînt dovezi despre răutăcioasele cugetări ale lui Ghika⁶⁸). Cu o lună înainte de a fi asasinat, la 28 și 29 august Ghika a mai trimis două scrisori Rusiei, cerînd protecția acesteia, dar fără nici un răspuns⁶⁹). Toate aceste fapte lasă pe un plan secundar controversa despre pretinsa duplicitate a lui Ghika, apreciat de unii drept „o uncăltă oarbă în mîinile rușilor“ și care ar fi încercat în final să fie și o „slugă“ a habsburgilor⁷⁰).

Cert este că în acțiunea lor de-a acapara nordul Moldovei habsburgii au folosit deopotrivă amenințarea cu forța, cumpărarea adversarilor cu tot felul de daruri, mituirea lor, șantajul, lingușeala⁷¹) etc. Curtea din Viena a îmbinat în stil machiavelic amenințarea cu trupe, prin concentrarea unor forțe, fie în zona Belgradului, fie spre Oltenia sau spre nordul Moldovei, pentru ca Poarta să fie derutată și „adusă la disperare⁷²), dar, diplomației austriece s-au căzînit, totodată, să facă declarații „de amiciție“ cu „vorbe frumoase și speranțe nedeterminate⁷³), după cum însuși Thugut se lăuda. S-au adăugat cadourile în bani și lucruri de preț, deoarece, după mărturiile exprimate de Kaunitz la 6 ianuarie 1775, „la turci, avariția și iubirea de argint este un mijloc aproape sigur, spre a ajunge la scop⁷⁴). Astfel, din vasta rețea cumpărată cu galbeni și cadouri de Thugut fac parte: **Alexandru Ipsilanti**, sprijinit de habsburgi la înscăunarea sa în Muntenia; el îi comunică ambasadorului austriac la Istanbul toate știrile și actele oficiale din Moldova, înfățișîndu-l pe Ghika „slugă odioasă“ a rușilor; Thugut poartă cu Ipsilanti o neîntreruptă corespondență, cerînd, de la Vic-

⁵⁸) Ibidem, p. 26.

⁵⁹) Ibidem, p. 27—28.

⁶⁰) Ibidem, p. 29.

⁶¹) Ibidem, p. 29—30.

⁶²) Ibidem, p. 38.

⁶³) Ibidem, p. 45.

⁶⁴) Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 63 și *Jurnal ieșean*, p. 40—42.

⁶⁵) Theodor Codrescu, *Uricariul*, t. VI, Iași, 1875, p. 457 (în continuare *Uricariul*).

⁶⁶) Ibidem, p. 458.

⁶⁷) *Răpirea Bucovinei*, p. 61.

⁶⁸) Ibidem, p. 67.

⁶⁹) V. A. Urechia, *Memoriu asupra perioadei din istoria românilor de la 1774—1786, însoțită de documente total inedite*, Academia Română, București, 1893.

⁷⁰) A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 133.

⁷¹) *Răpirea Bucovinei*, p. 21.

⁷²) Ibidem, p. 23.

⁷³) Ibidem, p. 31.

⁷⁴) Ibidem, p. 24.

na, să-i trimită un cifru francez sau italian, pentru a nu le fi interceptate scrisorile⁷⁵: **Iacovachi Rizo**, socrul lui Ghika și capuchehaie la Istanbul, primește de la Thugut 1000 de galbeni, pentru a-l informa pe ambasadorul austriac despre conținutul actelor oficiale, pe care Moldova le trimite Porții sau altor mari puteri; Rizo nu-l poate „salva“ pe Ghika în ochii Casei de Habsburg⁷⁶); **Costache Moruzi**, marele dragoman, primește de la Thugut 10.000 de piaștri pentru a sprijini Viena „în afacerea“ privitoare la nordul Moldovei și alte planuri, folosindu-se și de marea sa influență „la toate curțile creștine⁷⁷). Înaltul comisar al Porții pentru reglementarea frontierelor turco-austriece, **Tahir Aga**, ia și el din vistieria vieneză suma de 1000 de galbeni, „pentru bunăvoința arătată în exercitarea atribuțiilor⁷⁸). Pentru comandantul otoman din Hotin și ajutoarele acestuia se deschide la Lemberg un credit de 30.000 florini⁷⁹). **Raschid Mehmet**, secretarul comisiei, care redactează convenția din 7 mai 1775 primește 100 de galbeni; **Reis Efendi** — un iatagan, cu mîner de aur, cu teacă împodobită cu briliante și un frumos pumnal⁸⁰); legistul otoman — vase de porțelan și oglinzi de Veneția⁸¹). Utilizînd un limbaj perfid, în care expresii ca: „demnitatea și amiciția Porții“, sau „interesele reciproce“, „cesiunea de bunăvoie“ revin frecvent⁸²), negocierile înaintează inițial cu pași de melc. Poarta e gata chiar să trimită în primăvara lui 1775 o delegație la Viena, pentru a cere retragerea completă a trupelor austriece din nordul Moldovei; pe urmă anunță, totuși, acceptarea „cesiunii“, cu excepția Hotinului⁸³). La 3 aprilie 1775 Thugut comunică la Viena că trebuie să se renunțe la Hotin, pentru a se obține restul, lesne⁸⁴). Se încheie astfel mai multe documente: 1) convenția pentru „cesiune și demarcațiune⁸⁵“ din 7 mai 1775; 2) convenția „explicativă⁸⁶“ din 12 mai 1775, ambele la Istanbul; 3) convenția din 30 iunie 1776 și 4) cea din 2 iulie 1776, încheiate „pe teren“, la fața locului, la care participă din partea Porții: **Tahir Aga**, **Malo-Efendi**, **Emir Efendi**, un stegar de ieniceri, demnitari și militari turci de la raiaua Hotinului, iar din partea Austriei: generalul baron von Barco, adjunctul comandantului forțelor imperiale din Galiția, maiorul Mieg, un „cunoscător“ al zonei ocupate, secretarul curții aulice, **Jenisch**, ca interpret. Formal au fost numiți și reprezentanți ai domnului Moldovei: cumnatul lui Ghika, **Luca de la Rocca**, boierul **Vasile Balș** și **Cananău**, ispravnicul de Suceava⁸⁷) — care au fost ascultați și luați în seamă de demnitarilor turci și austriece. Prima întîlnire între membrii comisiilor turco-austriece s-a ținut în primăvara anului 1775 la Baia, care în final a fost lăsată la Moldova⁸⁸). Curtea din Viena s-a însărcinat cu suportarea cheltuielilor necesare comisiilor, aducînd bucătari speciali pentru otomani, precum și „mici atenții“: inele, bijuterii, podoabe de aur și argint, vase de porțelan și oglinzi de Veneția, suplimentîndu-se și darurile în bani; lui **Ali-Pașa** i s-au dat încă 600 de galbeni, iar lui **Tahir Aga** alți 4000 de florini, pe lângă sumele oferite anterior⁸⁹). Concluzerea „amicală“ turco-austriacă a eliminat „amestecul“ moldovenilor, deciziile fiind luate exclusiv de trimișii Porții și ai Curții din Viena⁹⁰).

Cele patru convenții se refereau la probleme diverse: înșiruirea granițelor și a localităților cedate, reglementarea comerțului între imperiile turc și austriac, judecarea pricinilor de graniță — de către instanțe formate din reprezentanți ai domnului Moldovei, pașei de Hotin și guvernatorului Galiției⁹¹). Zona cedată prin convenția din 2 iulie 1776⁹²) cuprindea trei orașe (Suceava, Siret și Cernăuți), 226 de sate și 52 de cătune, adică 10.441 km². La semnarea convenției din 2 iulie 1776 la Palamutca, pe

⁷⁵) Ibidem, p. 11—12, 18, 29, 24.

⁷⁶) *Documente Hurmuzachi*, II, p. 124; *Răpirea Bucovinei*, p. 26—28, 43, 48, 54.

⁷⁷) *Răpirea Bucovinei*, p. 37, 72—73.

⁷⁸) Ibidem, p. 73.

⁷⁹) Ibidem, p. 72—75.

⁸⁰) Ibidem, p. 72—73.

⁸¹) Ibidem, p. 72.

⁸²) Ibidem, p. 58.

⁸³) Ibidem, p. 52—53.

⁸⁴) Ibidem, p. 56.

⁸⁵) *Uricariul*, IV, 1857, p. 244—252.

⁸⁶) Ibidem, p. 254—259.

⁸⁷) *Arh. MJS*, loc. cit., p. 6; *Răpirea Bucovinei*, p. 60, 68.

⁸⁸) *Uricariul*, IV, 1857, p. 266.

⁸⁹) *Arh. MJS*, loc. cit., p. 6—7.

⁹⁰) *Uricariul*, IV, 1857, p. 265.

⁹¹) Ibidem, p. 266—269.

⁹²) Ibidem, p. 254—265.

Nistru, aproape de Hotin⁹³) asistase și un trimis al Franței. În timpul delimitărilor, când moldovenii au încercat să salveze Suceava, habsburgii au fost siliți să lase din zona ocupată inițial 38 de sate și câteva din ținutul Sucevei, între care și Baia și 12 localități din ținutul Cernăuțului⁹⁴). Dar, după semnarea convenției din 2 iulie 1776, austriecii au reușit, prin corupție să mai acapareze încă 46 de sate din ambele ținuturi⁹⁵).

Domnul Moldovei, Ghika a protestat insistent la pașa de Hotin. L-a reclamat pe Mehmet Tahir Aga. A înștiințat Poarta că ofițerii austrieci veniseră în zonă încărcăți cu daruri și mijloace de corupție⁹⁶). Văzînd că Turcia rămîne surdă la sesizările sale, Ghika s-a adresat lui Rumeanțev și lui Potemkin. Lui Rumeanțev i-a trimis două depeșe printr-un om de încredere. Prevăzător, Ghika și-a depus o parte din banii strînși în anii domniei la Veneția⁹⁷). Asasinarea sa, la 1 octombrie 1777, de către Kara Ahmed Hissarî⁹⁸), după mai multe tentative care eșuaseră, coincide cu ziua depunerii jurămîntului de credință a locuitorilor din nordul Moldovei către noua stăpînire. Autorul moral al asasinatului era imperiul habsburgic⁹⁹). În inscripția ce o punea alături de capul lui Ghika, bătut în cuie la Constantinopol, slugile sultanului scriseseră că, după ce a fost iertat pentru greșelile făcute, Ghika i-a supărat și împovărat de dări pe locuitorii Moldovei, „că s-au primit împotriva lui o mulțime de jalbe“¹⁰⁰). Familia domnului era întemnițată, iar unul dintre fii — decapitat. Rumeanțev a încercat, fără succes, să salveze măcar familia domnului. Poarta a explicat Ecaterinei a II-a că Ghika fusese ucis, „pentru crimele sale“ și că în această pedeapsă Rusia nu trebuia să vadă „nici cea mai mică dovadă de animozitate“. Rusia a socotit că nu are ce câștiga din acest diferend¹⁰¹).

Crima de la Iași a avut un profund ecou în țară și în Europa. Românii au imortalizat în versuri populare „acea n-împlare / groaznică și de mirare“ al cărui erou, Ghika, se crezuse domn „pus de trei crai“ ai Europei¹⁰²). Poporul român a legat jertfa lui Ghika de protestul său pentru pierderea nordului Moldovei¹⁰³).

În Europa vestea asasinării lui Ghika genera în primele zile teama că va începe un nou război ruso-turc, fapt ce determina diplomația franceză să împiedice acest lucru¹⁰⁴). Guvernul de la Paris scria ambasadorului său de la Viena că, „Franța consideră distrugerea imperiului otoman, invadarea lui din partea Rusiei sau împărțirea lui între Austria și Rusia drept una dintre cele mai mari nenorociri politice“. Iar ministrul Vergennes, comentînd acțiunea Austriei, scria: „nu văd cum ar putea justifica această Curte (din Viena, n.n.), față de ea însăși, monstruoasa acaparare, pe care și-a permis-o în Moldova“. La 19 noiembrie 1777, „Journal historique et litteraire“ din Luxemburg scria: „districtul Bucovinei este principala cauză a morții prințului Ghika“, pentru că el „nu voia cu nici un preț să consimtă la cesiunea Bucovinei în favoarea Austriei“. Alt motiv relevat de aceeași publicație era faptul că, domnul „se conducea ca un suveran independent și luase măsuri pentru a se face stăpînul absolut al țării“. Din Bruxelles, „Journal de politique et de litterature“ scria că „vestea morții prințului Moldovei“ s-a răspîndit și în Belgia și „face mult sgomot“. În Olanda, „Nouvelles extraordinaires de Leyde“, din 16 octombrie 1777, considera asasinarea lui Ghika „un eveniment dintre cele mai funeste“, că „acest prinț e foarte regretat, avea multe cunoștințe, iubea științele și vorbea limbile franceză și italiană“; Ghika, scria aceeași publicație, dispunea de o avere de peste două milioane de piaștri, „pe care avusese prevederea s-o plaseze în statele republicii venețiene“. O gazetă din Riga scria la 12 ianuarie 1778 că „executarea domnului Moldovei se atri-

⁹³) Arh., MJS, loc. cit., p. 12—13.

⁹⁴) Ibidem, p. 7.

⁹⁵) Documente Hurmuzachi, VII, p. 215.

⁹⁶) Ibidem, p. 202; A. D. Xenopol, op. cit. p. 140.

⁹⁷) V.A. Urechia, op. cit., p. 141—164.

⁹⁸) vezi detalii la A. D. Xenopol, op. cit., p. 141—148; Ion Nistor op. cit. p. 399—441; N. Grigoraș, Bellicul din Iași și asasinarea domnului Grigore al III-lea Ghika (1 octombrie 1777), în „Cercetări istorice“ Iași, 1975, p. 104—112; Veniamin Ciobanu, Jurnal ieșean..., p. 121—130.

⁹⁹) Răpirea Bucovinei, p. 63.

¹⁰⁰) Documente Hurmuzachi, VII, p. 311.

¹⁰¹) „Codrul Cosminului“, II—III, 1925—1926, Cernăuți p. 460; V.A. Urechia, op. cit., p. 141—164.

¹⁰²) Ion Nistor, op. cit., p. 417—420 și 427—430.

¹⁰³) A.D. Xenopol, op. cit., p. 148.

¹⁰⁴) V.A. Urechia, op. cit., p. 160—166.

buie, din partea diferitelor organe de publicitate, faptului că acest principe s-ar fi împotrivit ocupării Bucovinei de către imperiali“¹⁰⁵).

În timp ce întreaga suflare românească și lumea europeană dezaproba crima din capitala Moldovei, Curtea din Viena organiza în nordul Moldovei, cu o dărnicie rară, ospățul regizat al depunerii jurămîntului de „credință veșnică“¹⁰⁶).

Actul istoric săvîrșit de imperiul habsburgic a fost aspru infierat de către cei mai de seamă reprezentanți ai românilor. Mihail Kogălniceanu, istoricul, îndrumătorul cultural, cîtorul României moderne și al independenței țării scria că, „luarea Bucovinei este un act de spoliatare, care în istoria modernă nu-și poate găsi o comparație — dacă nu o și întrece — decît în împărțirea Poloniei“. După opinia lui Kosseria el — „cea mai frumoasă parte a Moldovei, cu cele mai renumite și bogate mănăstiri, cu Putna, păstrătoarea oaselor lui Ștefan cel Mare“¹⁰⁷). De aceea, la 1875, în timp ce Curtea din Viena organiza mascarada aniversării a o sută de ani de „cultură și civilizație austriacă în Bucovina“, Kogălniceanu publica o broșură despre „răpirea Bucovinei“, dezvăluind, printre primii, dintre marii noștri istorici, modul în care se înfăptuise tirgul rușinos al anexării, exprimînd, totodată, convingerea românilor, izvoită din învîtamintele inexorabile ale istoriei, că, în contextul creat de regenerarea generală a românilor după cucerirea independenței lor politice, „de îndată ce virtutea strămoșilor noștri va reînvia între noi, ne va reveni și dulcea Bucovină, căci minciuna, corupția și răpirea niciodată nu pot constitui un drept, căci cauzele cele drepte, întocmai ca și dreptatea (...), nu pier niciodată!“¹⁰⁸).

Acel „rege-al poeziei“, Vasile Alecsandri, publica în 1865 în „Foia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina“, de la Cernăuți, celebra sa poezie, **Dulce Bucovină**, care pusă pe note de compozitorul Carol Miculi, ajungea un veritabil „cîntec național“, cum însuși o mărturisea ulterior poetul¹⁰⁹; după ce caracteriza acest teritoriu, „dulce Bucovină / veselă grădină / cu pomi roditori / și mîndri feciori“, Alecsandri făcea aluzie și la celelalte surori ale Bucovinei, adică la Transilvania, Moldova și Muntenia: „cu trei alte flori / a tale surori / ele către tine / cată cu suspine“¹¹⁰), lăsînd să se înțeleagă speranța că Bucovina va împărtași soarta comună a surorilor ei, se va elibera și uni cu acestea. Alături de Kogălniceanu și Alecsandri, alți stîlpi ai spiritualității românești, Alexandru Odobescu, Dimitrie Bolintineanu, Ion Eliade Rădulescu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Andrei Șaguna, August Trebunian Laurian, Matei Millo, Agatha Bîrșescu etc. s-au legat sufletește de soarta Bucovinei, ca de un teritoriu, care a fost și trebuia să rămînă românească¹¹¹). Din clipa înființării sale, Academia Română va rezerva un număr de locuri și pentru cărturarii din acest teritoriu și îi va invita încă din 1868 să colaboreze la elaborarea „părții analitice a gramaticii române“¹¹²). Din Transilvania, se exprima în 1862 solidaritatea cu românii din Bucovina, prin primirea cîtorva dintre fruntașii acestora în conducerea Astrei, prin întreținerea unei permanente corespondențe, iar în 1870 se exprima convingerea că, „o soartă ne conduce și apasă pe toți românii din această Dacie Mare“ și „numai rezemîndu-ne unul pe altul și sprijinîndu-ne unul pe altul, atît cu puteri spirituale, cît și materiale, ne vom putea croi o soartă mai bună“¹¹³).

Cel mai mare poet al tuturor românilor din toate timpurile, Mihai Eminescu, scria în 1866, cînd părăsea Bucovina, îndreptîndu-se spre Transilvania: „N-oi uita vreodată, dulce Bucovină / Geniu-ți romantic, munții în lumină / Văile în flori“, mărturisind în încheiere: „totdeauna, cînd gîndesc la tine / Sufletu-mi apasă nouri de suspine, / Bucovina mea!“¹¹⁴). La aniversarea a o sută de ani de la răpirea Bucovinei, Eminescu scria plin de consternare: „După ce ni se luase bucata de pămînt, unde zac oasele domnilor noștri, de la Dragoș voievod pînă la Petru Rareș, după ce ni se luase vatra strămoșească, începătura domniei și neamului moldovenesc și în care doarme cenușa lui Alexandru cel Bun, legiuitorul și părintele țării, și a lui

¹⁰⁵) Ion Nistor, op. cit., p. 422—425.

¹⁰⁶) Ion Grămadă, *Din Bucovina de altă dată*, București, p. 126, p. 5—41.

¹⁰⁷) Mihail Kogălniceanu, *Răpirea Bucovinei*, p. 698—699.

¹⁰⁸) Idem, *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, București, 1875, p. XXI.

¹⁰⁹) Arh. MJS, loc. cit., p. 186.

¹¹⁰) „Foia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina“, nr. — 1, 2, 3/1865, p. 47.

¹¹¹) Documente și mărturii despre trecutul cultural al Bucovinei, „Almanah Tribuna“, 1976 p. 94.

¹¹²) Arh. MJS, loc. cit., p. 1—2.

¹¹³) Idem, inv. 4201; „Junimea Literară“, nr. 11—12/1909, p. 211.

¹¹⁴) Mihail Eminescu, *Opere complete*, Iași, 1914, p. 62.

Nistru, aproape de Hotin⁹³) asistase și un trimis al Franței. În timpul delimitărilor, când moldovenii au încercat să salveze Suceava, habsburgii au fost siliți să lase din zona ocupată inițial 38 de sate și cătune din ținutul Sucevei, între care și Baia și 12 localități din ținutul Cernăuțului⁹⁴). Dar, după semnarea convenției din 2 iulie 1776, austriezii au reușit, prin corupție să mai acapareze încă 46 de sate din ambele ținuturi⁹⁵).

Domnul Moldovei, Ghika a protestat insistent la pașa de Hotin. L-a reclamat pe Mehmet Tahir Aga. A înștiințat Poarta că ofițerii austriezi veniseră în zonă încărcăți cu daruri și mijloace de corupție⁹⁶). Văzind că Turcia rămâne surdă la sesizările sale, Ghika s-a adresat lui Rumeanțev și lui Potemkin. Lui Rumeanțev i-a trimis două depeșe printr-un om de încredere. Prevăzător, Ghika și-a depus o parte din banii strânși în anii domniei la Veneția⁹⁷). Asasinarea sa, la 1 octombrie 1777, de către Kara Ahmed Hissarli⁹⁸), după mai multe tentative care eșuaseră, coincide cu ziua depunerii jurământului de credință a locuitorilor din nordul Moldovei către noua stăpânire. Autorul moral al asasinatului era imperiul habsburgic⁹⁹). În inscripția ce o puneă alături de capul lui Ghika, bătut în cuie la Constantinopol, slugile sultanului scriseseră că, după ce a fost iertat pentru greșelile făcute, Ghika i-a supărat și împovărat de dări pe locuitorii Moldovei, „că s-au primit împotriva lui o mulțime de jalbe”¹⁰⁰). Familia domnului era întemnițată, iar unul dintre fii — decapitat. Rumeanțev a încercat, fără succes, să salveze măcar familia domnului. Poarta a explicat Ecaterinei a II-a că Ghika fusese ucis, „pentru crimele sale” și că în această pedeapsă Rusia nu trebuia să vadă „nici cea mai mică dovadă de animozitate”. Rusia a scotit că nu are ce câștiga din acest diferend¹⁰¹).

Crima de la Iași a avut un profund ecou în țară și în Europa. Românii au imortalizat în versuri populare „acea -ntimplare / groaznică și de mirare” al cărui erou, Ghika, se crezuse domn „pus de trei crai” ai Europei¹⁰²). Poporul român a legat jertfa lui Ghika de protestul său pentru pierderea nordului Moldovei¹⁰³).

În Europa vestea asasinării lui Ghika genera în primele zile teama că va începe un nou război ruso-turc, fapt ce determina diplomația franceză să împiedice acest lucru¹⁰⁴). Guvernul de la Paris scria ambasadorului său de la Viena că, „Franța consideră distrugerea imperiului otoman, invadarea lui din partea Rusiei sau împărțirea lui între Austria și Rusia drept una dintre cele mai mari nenorociri politice”. Iar ministrul Vergennes, comentând acțiunea Austriei, scria: „nu văd cum ar putea justifica această Curte (din Viena, n.n.), față de ea însăși, monstruoasa acaparare, pe care și-a permis-o în Moldova”. La 19 noiembrie 1777, „Journal historique et litteraire” din Luxemburg scria: „districtul Bucovinei este principala cauză a morții prințului Ghika”, pentru că el „nu voia cu nici un preț să consimtă la cesiunea Bucovinei în favoarea Austriei”. Alt motiv relevant de aceeași publicație era faptul că, domnul „se conducea ca un suveran independent și luase măsuri pentru a se face stăpînul absolut al țării”. Din Bruxelles, „Journal de politique et de litterature” scria că „vestea morții prințului Moldovei” s-a răspîndit și în Belgia și „face mult sgomot”. În Olanda, „Nouvelles extraordinaires de Leyde”, din 16 octombrie 1777, considera asasinarea lui Ghika „un eveniment dintre cele mai funeste”, că „acest prinț e foarte regretat, avea multe cunoștințe, iubea științele și vorbea limbile franceză și italiană”; Ghika, scria aceeași publicație, dispunea de o avere de peste două milioane de piaștri, „pe care avusese prevederea s-o plaseze în statele republicii venețiene”. O gazetă din Riga scria la 12 ianuarie 1778 că „executarea domnului Moldovei se atri-

⁹³) Arh., MJS, loc. cit., p. 12—13.

⁹⁴) Ibidem, p. 7.

⁹⁵) Documente Hurmuzachi, VII, p. 215.

⁹⁶) Ibidem, p. 202; A. D. Xenopol, op. cit. p., 140.

⁹⁷) V.A. Urechia, op. cit., p. 141—164.

⁹⁸) vezi detalii la A. D. Xenopol, op. cit., p. 141—148; Ion Nistor op. cit. p. 399—441; N. Grigoraș, Beilicul din Iași și asasinarea domnului Grigore al III-lea Ghika (1 octombrie 1777), în „Cercetări istorice” Iași, 1975, p. 104—112; Veniamin Ciobanu, Jurnal ieșean..., p. 121—130.

⁹⁹) Răpirea Bucovinei, p. 63.

¹⁰⁰) Documente Hurmuzachi, VII, p. 311.

¹⁰¹) „Codrul Cosminului”, II—III, 1925—1926, Cernăuți p. 460; V.A. Urechia, op. cit., p. 141—164.

¹⁰²) Ion Nistor, op. cit., p. 417—420 și 427—430.

¹⁰³) A.D. Xenopol, op. cit., p. 148.

¹⁰⁴) V.A. Urechia, op. cit., p. 160—166.

buie, din partea diferitelor organe de publicitate, faptului că acest principe s-ar fi împotrivit ocupării Bucovinei de către imperiali¹⁰⁵).

În timp ce întreaga suflare românească și lumea europeană dezaproba crima din capitala Moldovei, Curtea din Viena organiza în nordul Moldovei, cu o dărnicie rară, ospățul regizat al depunerii jurământului de „credință veșnică”¹⁰⁶).

Actul istoric săvîrșit de imperiul habsburgic a fost aspru infierat de către cei mai de seamă reprezentanți ai românilor. Mihail Kogălniceanu, istoricul, îndrumătorul cultural, ctitorul României moderne și al independenței țării scria că, „Juarea Bucovinei este un act de spoliatare, care în istoria modernă nu-și poate găsi o comparație — dacă nu o și întrece — decît în împărțirea Poloniei”. După opinia lui Kosseria el — „cea mai frumoasă parte a Moldovei, cu Cimpulungul, vechea republică română, cu Suceava, capitala domnilor eroi, cu cele mai renumite și bogate mănăstiri, cu Putna, păstrătoarea oaselor lui Ștefan cel Mare”¹⁰⁷). De aceea, la 1875, în timp ce Curtea din Viena organiza mascarada aniversării a o sută de ani de „cultură și civilizație austriacă în Bucovina”, Kogălniceanu publica o broșură despre „răpirea Bucovinei”, dezvăluind, printre primii, dintre marii noștri istorici, modul în care se înfăptuise tîrgul rușinos al anexării, exprimînd, totodată, convingerea românilor, izvoară din învățămintele inexorabile ale istoriei, că, în contextul creat de regenerarea generală a românilor după cucerirea independenței lor politice, „de îndată ce virtutea strămoșilor noștri va reinvia între noi, ne va reveni și dulcea Bucovina, căci minciuna, corupția și răpirea niciodată nu pot constitui un drept, căci cauzele cele drepte, întocmai ca și dreptatea (...), nu pier niciodată!”¹⁰⁸).

Acel „rege-al poeziei”, Vasile Alecsandri, publica în 1865 în „Foia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, de la Cernăuți, celebra sa poezie, **Dulce Bucovina**, care pusă pe note de compozitorul Carol Miculi, ajungea un veritabil „cîntec național”, cum însuși o mărturisea ulterior poetul¹⁰⁹); după ce caracteriza acest teritoriu, „dulce Bucovina / veselă grădină / cu pomi roditori / și mîndri feciori”, Alecsandri făcea aluzie și la celelalte surori ale Bucovinei, adică la Transilvania, Moldova și Muntenia: „cu trei alte flori / a tale surori, / ele către tine / cată cu suspine”¹¹⁰), lăsînd să se înțeleagă speranța că Bucovina va împărtași soarta comună a surorilor ei, se va elibera și uni cu acestea. Alături de Kogălniceanu și Alecsandri, alți stilpi ai spiritualității românești, Alexandru Odobescu, Dimitrie Bolintineanu, Ion Eliade Rădulescu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Andrei Șaguna, August Treboniu Laurian, Matei Mîlo, Agatha Bîrșescu etc. s-au legat sufletește de soarta Bucovinei, ca de un teritoriu, care a fost și trebuia să rămînă românească¹¹¹). Din clipa înființării sale, Academia Română va rezerva un număr de locuri și pentru cărturarii din acest teritoriu și îi va invita încă din 1868 să colaboreze la elaborarea „părții analitice a gramaticii române”¹¹²). Din Transilvania, se exprima în 1862 solidaritatea cu românii din Bucovina, prin primirea citorva dintre fruntașii acestora în conducerea Astrei, prin întreținerea unei permanente corespondențe, iar în 1870 se exprima convingerea că, „o soartă ne conduce și apasă pe toți românii din această Dacie Mare” și „numai rezemîndu-ne unul pe altul și sprijinîndu-ne unul pe altul, atît cu puteri spirituale, cît și materiale, ne vom putea croi o soartă mai bună”¹¹³).

Cel mai mare poet al tuturor românilor din toate timpurile, Mihai Eminescu, scria în 1866, cînd părăsea Bucovina, îndreptîndu-se spre Transilvania: „N-oi uita vreodată, dulce Bucovina / Geniu-ți romantic, munții în lumină / Văile în flori”, mărturisînd în încheiere: „totdeauna, cînd gîndesc la tine / Sufletu-mi apasă nouri de suspine, / Bucovina mea!”¹¹⁴). La aniversarea a o sută de ani de la răpirea Bucovinei, Eminescu scria plin de consternare: „După ce ni se luase bucată de pămînt, unde zac oasele domnilor noștri, de la Dragoș voievod pînă la Petru Rareș, după ce ni se luase vatra strămoșească, începătura domniei și neamului moldovenesc și în care doarme cenușa lui Alexandru cel Bun, legiuitorul și părintele țării, și a lui

¹⁰⁵) Ion Nistor, op. cit., p. 422—425.

¹⁰⁶) Ion Grămadă, **Din Bucovina de altă dată**, București, p. 126, p. 5—41.

¹⁰⁷) Mihail Kogălniceanu, **Răpirea Bucovinei**, p. 698—699.

¹⁰⁸) Idem, **Răpirea Bucovinei după documente autentice**, București, 1875, p. XXI.

¹⁰⁹) Arh. MJS, loc. cit., p. 186.

¹¹⁰) „Foia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, nr. — 1, 2, 3/1865, p. 47.

¹¹¹) Documente și mărturii despre trecutul cultural al Bucovinei, „Almanah Tribuna”, 1976 p. 94.

¹¹²) Arh. MJS, loc. cit., p. 1—2.

¹¹³) Idem, inv. 4201; „Junimea Literară”, nr. 11—12/1909, p. 211.

¹¹⁴) Mihai Eminescu, **Opere complete**, Iași, 1914, p. 62.

Ștefan cel Mare, pavăza creștinătății întregi, după ce am pierdut pământul nostru cel mai scump, se asasinază, prin influența morală a Austriei, domnul, care a îndrăznit a protesta contra nerușinatei răpiri". Zona răpită de habsburgi este, după părerea lui Eminescu, prin frumusețea și bogăția ei, „raiul Moldovei". Eminescu era profund revoltat de modul în care ocupanții au sfidat orice regulă și orice drept al popoarelor: „la 1774 — scria el în 1875 — au intrat oștile austriecești cu disprețul oricărui drept al ginților, în pace fiind cu Poarta și cu Moldova, în partea cea mai veche și mai frumoasă a țării noastre" și, la acea dată, imperiul habsburgic, „fără a vărsa o picătură de sînge, fără muncă, fără inteligență, fără inimă, pune mina pe un pămînt sfînt, a cărui apărare ne-a costat pe noi riuri de sînge, veacuri de muncă, toată inteligența noastră trecută, toate mișcărilor cele mai sfînte ale inimii noastre". Intocmai ca și Kogălniceanu, marele poet român, Mihai Eminescu caracteriza cu o justificată asprime evenimentul, acțiunea, pretextul, mijloacele uzitate de habsburgi: „fărădelege nemaipomenită, uneltire mișelească... vînzarea Bucovinei va fi veșnic o pată pentru împărăția vecină, de-a pururea o durere pentru noi"⁽¹⁵⁾.

Totii marii noștri istorici și cărturari au condamnat vehement actul odios al habsburgilor. A. D. Xenopol, scria la 1880 că teritoriul ocupat prin fraudă, șantaj, corupție, amenințare cu forța, reprezintă „partea cea mai frumoasă, grădina Moldovei"⁽¹⁶⁾. În această zonă, scria savantul Nicolae Iorga, se află „toată bogăția mănăstirilor strălucitoare, de artă, și monumentele vechilor domni și boieri"⁽¹⁷⁾. Profesorul, filozoful, eseistul și memorialistul Ion Petrovici, mărturisea că, această parte străveche, a spațiului mioritic, a fost pentru el, „cristelnița de aur", din care a primit „pentru totdeauna crezul dragostei fanatice de țară, atașamentul organic de orice colț românesc"⁽¹⁸⁾. Petrovici consemna, totodată, că „austrieicii au tăiat din trupul Moldovei ceea ce dînșii au numit Bucovina, pentru a însemna o frontieră, care, nu numai moralmente, dar chiar și în ființa ei materială, n-a putut să se sprijine, în cele mai multe din punctele sale, pe nici un element de separație firească"⁽¹⁹⁾.

Și tot astfel în zilele noastre, cercetarea și reconstituirea împrejurărilor și acțiunilor care au dus la ocuparea nordului Moldovei și asasinarea domnului Grigore al III-lea Ghika, generează în permanență gînduri și sentimente, ce luminează cu noi detalii politica de forță, lăcomia, venalitatea, corupția, arbitrarul marilor imperii vecine: „răpirea Bucovinei din 1775 mi-a apărut drept una din cele mai odioase episoade în lungul șir de ofense, aduse poporului nostru — mărturisea, în câteva slove dense, scrise recent, istoricul Răzvan Theodorescu — iar chipul lui Grigore al III-lea Ghika l-am așezat alături de efigia de martir a Brîncoveanului"⁽²⁰⁾.

Răpirea părții de nord a Moldovei de către habsburgi reflectă, ca o oglindă fidelă, practicile, mijloacele, pretextele arbitrare, specifice, prin care s-a clădit și înălțat imperiul multinațional al Casei de Habsburg. Dar, ca și alte construcții artificiale de acest fel, imperiul Habsburgic, care părea închinat în fierul și oțelul unei puteri „veșnice", după ce era gata-gata să se prăbușească la 1848, după ce a fost salvat temporar prin intervenția trupelor țariste la 1848—1849, apoi prin compromisul austro-ungar din 1867, s-a dărîmat sub loviturile propriilor popoare oprimate — și faptul reprezintă unul din însemnele sensului major al dezvoltării justiției implacabile a istoriei și, totodată, un avertisment pentru orice politică bazată pe mijloace similare.

ACTIONS, PRÉTEXTES, MOYENS DES HABSBOURGEOIS AFIN D'ACCAPARER LE NORD DE LA MOLDAVIE — „LA CLEF DE LA MOLDAVIE". LES PROTESTATIONS DES ROUMAINS

R É S U M É

Profitant des conditions complexes de la guerre russo-turque de 1768—1778, l'Empire habsbourgeois — relève l'auteur — est entré en transactions secrètes avec la Porte, désirant accaparer de nouveaux territoires roumains, après avoir annexé la Transylvanie (1699) et le Banat (1718). C'est ainsi qu'en 1771, à travers le traité des subsides du 6 juillet, la Cour de Vienne jeta ses regards avides d'abord sur l'Olténie, qu'elle avait possédée entre 1718—1739 ; elle demandait l'Olténie comme récompense pour avoir médiatisée la paix russo-turque, en faveur de la Porte. Mais, après avoir participé à la division de la Pologne en 1772, à côté de la Russie et de la Prusse, la Cour de Vienne s'est concentrée sur le côté nord de la Moldavie, qu'elle qualifiait comme „la clef de la Moldavie", en espérant de se frayer un chemin vers les bouches du Danube et les Balkans, par son annexion.

Afin de donner à son action une justification „légale", la Cour de Vienne a invoqué divers prétextes :

1) la nécessité d'acquérir un „pont de liaison" entre la Galicie et la Transylvanie ;

2) le besoin d'établir un „cordon sanitaire" contre la peste (laquelle, en réalité, n'avait pas été signalée, ni en Moldavie, ni en Valachie) ;

3) la déduction de certains „droits historiques" sur la zone en cause, soit par la domination hongroise, temporaire, sur les territoires roumains avant la fondation des états féodaux indépendants (et la Cour de Vienne se prenait pour l'„exécutive" testamentaire de feu l'état hongrois, englobé, à cette date, par l'Empire habsbourgeois), soit par une „dépendance" de la Moldavie envers la principauté de Halice, à une époque et sous une forme que les „historiens" habsbourgeois ne pouvaient pas préciser, faute de documents.

Invoqués simultanément, les trois prétextes sans aucune liaison entre eux, s'annulaient réciproquement, surtout puisque aucun d'eux n'avait de fondement légal, politique ou historique.

Ensuite on présente les moyens par lesquels ont agi les habsbourgeois : des menaces envers la Porte, par des troupes militaires concentrées dans diverses zones des frontières ; le chantage sur la Porte : au cas où le territoire requis ne serait pas cédé elle sera laissée à la discrétion de la Russie ; la corruption simultanée des dignitaires turques (pour qu'ils cèdent) et des généraux russes en Moldavie, pour qu'ils se retirent de ces territoires, qui seront ensuite occupés.

On met ensuite en relief : les protestations des Moldaves et du prince Grigore Ghika le III-e, les actions perfides de la diplomatie habsbourgeoise, afin de compromettre et d'assassiner celui-ci, l'écho du crime de Jassy, en octobre 1777, la manière dont les Roumains ont critiqué cet acte de la Cour de Vienne, à partir du siècle passé.

⁽¹⁵⁾ Ibidem, p. 421—422.

⁽¹⁶⁾ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 98.

⁽¹⁷⁾ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 300.

⁽¹⁸⁾ Ion Petrovici, *Raie prin țară*, București, 1944, p. 107.

⁽¹⁹⁾ Idem, *Insemnări de drum*, București, Editura de stat, 1983, p. 45—46.

⁽²⁰⁾ Răzvan Theodorescu, *Cuvînt înainte*, la vol. „Suceava — Anuarul Muzeului Județean Suceava", vol. XI—XII, 1986, p. 12.

CONSIDERAȚII ISTORICO - GEOGRAFICE PRIVIND EVOLUȚIA AȘEZĂRILOR OMENEȘTI DIN OBCINELE BUCOVINEI

IOAN IOSEP

Obcinele Bucovinei constituie o regiune de străveche populare. Aceasta se poate demonstra nu atât prin cercetări arheologice sistematice, care sînt abia la început, cît prin descoperiri întîmplătoare de obiecte de silex la Poiana Micului (3 toporașe neolitice descoperite la 1886, în pădure), Cîrlibaba (5 cuțite de silex)¹⁾, Dragoșă („sfloder“ — probabil vîrf de săgeată sau sulită — și un topor de piatră)²⁾, Valea Moldoviței (toporaș de silex, probabil neolitic; punct neprecizat, informație prof. O. Țebreanu) și Pojorîta (informație lector dr. N. Ursulescu). Sondajele și primele cercetări efectuate recent la Pojorîta, pe o terasă la confluența Putnei cu Moldova, în punctul Peciște, au confirmat existența unei așezări paleolitice (cercetător șt. dr. Maria Ciortescu-Bitiri, 1983, cercetări inedite).

Toate aceste descoperiri se corelează cu semnalările făcute în regiunile din imediata vecinătate a Obcinelor: Rarău (punctul La Borte)³⁾ și Munții Stînișoarei (toporaș de silex șlefuit, din perioada de tranziție neolitic-bronz, găsit la Gemenea — informație prof. D. Paulencu).

În antichitate, după informațiile pe care le avem de la Ptolemeu, în partea nordică a Carpaților Orientali erau așezați costobocii, care făceau parte din dacii magni⁴⁾. Din păcate, și pentru această perioadă materialele arheologice sînt puține sau incerte. Printre ele, amintim o monedă din perioada romană descoperită la Vama⁵⁾ și o alta la Straja, deci în localități situate pe două trasee importante de traversare a Carpaților. În ce privește „șanțurile“ de la Humor și „zamea“ (cetatea) de la Straja, menționate de D. Olinescu (1894), cercetătorii nu s-au putut pronunța asupra lor întrucît astăzi nu pot fi identificate.

După părerea noastră, o lumină inedită poate proiecta asupra acestei perioade studiul toponimiei, respectiv al unor toponime care atestă vechi așezări: Cetățuia (Vama, Breaza, Gura Humorului, Straja, Paltinu), Deia⁶⁾.

Pentru perioada medievală, cercetările — deși în mare parte tot pe baza descoperirilor întîmplătoare — au fost mai fructuoase. Cel mai adesea ele cuprind arme, echipament de război, piese de harnașament (Hurghișca — com. Vatra Moldoviței, Mănăstirea Vatra Moldoviței, Poiana Micului, Gura Humorului, Cîrlibaba, Pojorîta, Sadova, Fundu Moldovei, Cîmpulung; în apropierea Obcinelor, materiale de acest fel au fost descoperite în Depresiunea Dornelor, la Coșna și Dorna-Arini, și în bazinul Suhăi bucovinene, la Ostra) dar și monede (Piscul muntelui Furcoiu — Sucevița, Ciurirna — Vatra Moldoviței, Cîrlibaba, Voroneț, Putna, Moldovița⁷⁾). Indiferent de

¹⁾ Primele două puncte sînt citate după D. Olinescu, *Charta arheologică a Bucovinei*, BSGR, An. XV, Trim. I—II, București, 1894, p. 64—95.

²⁾ S. Fl. Marian, *Tradiții populare române din Bucovina*, București, 1895, p. 7.

³⁾ N. Zaharia și colab., *Așezări din Moldova*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1970, p. 25, nota 121.

⁴⁾ V. Pârvan, *Getica*, ed. a II-a. Edit. Meridiane, București, 1902, Pl. II; C. C. Giurescu și D. C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, Edit. Șt. și Encicl., București, 1975, p. 31, 40—41; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1972, Pl. I.

⁵⁾ M. Ignat, *Contribuții la istoria dacilor din nordul Moldovei în sec. II—III e.n.*, în „Suceava“, 4, 1977, p. 90.

⁶⁾ I. Iosep, D. Paulencu, *Au existat în Obcinele Bucovinei așezări fortificate (cetățui) ?*, comunicare la cel de-al IX-lea Colocviu de Geografie a populației și așezărilor omenești, Cîmpulung Moldovenesc — Bistrița, 1986, publicată în acest volum.

⁷⁾ Al. Vasilescu, *Drumurile „tătărești“ în lumina noilor descoperiri din județul Suceava*, 1969, p. 43—65; V. Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, Edit. Șt. și Encicl., București, 1982; M. D. Matei, I. E. Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare*, (sec. XI—XVII); D. Olinescu, lucr. cit.

CONSIDERAȚII ISTORICO - GEOGRAFICE PRIVIND EVOLUȚIA
AȘEZĂRILOR OMENEȘTI DIN OBCINELE BUCOVINEI

IOAN IOSEP

Obcinele Bucovinei constituie o regiune de străveche populare. Aceasta se poate demonstra nu atât prin cercetări arheologice sistematice, care sînt abia la început, cît prin descoperiri întîmplătoare de obiecte de silex la Poiana Micului (3 toporașe neolitice descoperite la 1886, în pădure), Cîrlibaba (5 cuțite de silex¹⁾), Dragoș (,,sfluder“ — probabil vîrf de săgeată sau suliță — și un topor de piatră²⁾), Valea Moldoviței (toporaș de silex, probabil neolitic; punct neprecizat, informație prof. O. Teboreanu) și Pojorîta (informație lector dr. N. Ursulescu). Sondajele și primele cercetări efectuate recent la Pojorîta, pe o terasă la confluența Putnei cu Moldova, în punctul Peciste, au confirmat existența unei așezări paleolitice (cercetător șt. dr. Maria Ciortescu-Bitiri, 1983, cercetări inedite).

Toate aceste descoperiri se corelează cu semnalările făcute în regiunile din imediata vecinătate a Obcinelor: Rarău (punctul La Borte)³⁾ și Munții Stînișoarei (toporaș de silex șlefuit, din perioada de tranziție neolitic-bronz, găsit la Gemenea — informație prof. D. Paulencu).

În antichitate, după informațiile pe care le avem de la Ptolemeu, în partea nordică a Carpaților Orientali erau așezați costobocii, care făceau parte din dacii magni⁴⁾. Din păcate, și pentru această perioadă materialele arheologice sînt puține sau incerte. Printre ele, amintim o monedă din perioada romană descoperită la Vama⁵⁾ și o alta la Straja, deci în localități situate pe două trasee importante de traversare a Carpaților. În ce privește „șanțurile“ de la Humor și „zamea“ (cotatea) de la Straja, menționate de D. Olinescu (1894), cercetătorii nu s-au putut pronunța asupra lor întrucît astăzi nu pot fi identificate.

După părerea noastră, o lumină inedită poate proiecta asupra acestei perioade studiul toponimic, respectiv al unor toponime care atestă vechi așezări: Cetățuia (Vama, Breaza, Gura Humorului, Straja, Paltinu), Deia⁶⁾.

Pentru perioada medievală, cercetările — deși în mare parte tot pe baza descoperirilor întîmplătoare — au fost mai fructuoase. Cel mai adesea ele cuprind arme, echipament de război, piese de harnașament (Hurghișca — com. Vatra Moldoviței, Mănăstirea Vatra Moldoviței, Poiana Micului, Gura Humorului, Cîrlibaba, Pojorîta, Sadova, Fundu Moldovei, Cîmpulung; în apropierea Obcinelor, materiale de acest fel au fost descoperite în Depresiunea Dornelor, la Coșna și Dorna-Arini, și în bazinul Suhăi bucovinene, la Ostra) dar și monede (Piscul muntelui Furcoiu — Sucevița, Ciurina — Vatra Moldoviței, Cîrlibaba, Voroneț, Putna, Moldovița⁷⁾). Indiferent de

¹⁾ Primele două puncte sînt citate după D. Olinescu, *Charta arheologică a Bucovinei*, BSGR, An. XV, Trim. I-II, București, 1894, p. 64-95.

²⁾ S. Fl. Marian, *Tradiții populare române din Bucovina*, București, 1895, p. 7.

³⁾ N. Zaharia și colab., *Așezări din Moldova*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1970, p. 25, nota 121.

⁴⁾ V. Pârvan, *Getica*, ed. a II-a, Edit. Meridiane, București, 1982, Pl. II; C. C. Giurescu și D. C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, Edit. Șt. și Encicl., București, 1973, p. 31. 40-41; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1972, Pl. I.

⁵⁾ M. Ignat, *Contribuții la istoria dacilor din nordul Moldovei în sec. II-III e.n.*, în „Suceava“, 4, 1977, p. 90.

⁶⁾ I. Iosep, D. Paulencu, *Au existat în Obcinele Bucovinei așezări fortificate (cetăți) ?*, comunicare la cel de-al IX-lea Colocviu de Geografie a populației și așezărilor omenești, Cîmpulung Moldovenesc — Bistrița, 1986, publicată în acest volum.

⁷⁾ Al. Vasilescu, *Drumurile „tătărești“ în lumina noilor descoperiri din județul Suceava*, 1969, p. 43-63; V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Edit. Șt. și Encicl., București, 1982; M. D. Matei, I. E. Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare*, (sec. XI-XVII); D. Olinescu, lucr. cit.

rolul ce l-au jucat — mijloc de schimb sau de teaurizare — monedele duc la concluzia unei vieți economice dezvoltate, a prezenței așezărilor omenești pînă în inima munților, iar împreună cu celelalte materiale sugerează o rețea de drumuri locale și de tranzit, care străbăteau Obcinele în lung și în lat, folosite și în scopuri militare sau comerciale. Aceste drumuri erau deschise și folosite în mod obișnuit de populația locală, și numai amintirea incursiunilor semănătoare de spaimă și moarte ale hoardelor care s-au scurs de-a lungul lor a făcut să li se spună „tătărești“. Că erau bine întreținute și permanente folosite, cu trasee chibzuite alese, ne-o dovedește, printre altele, informația cronicarului Rogerius, după care, la 1241, tătarii au trecut munții la Rodna în numai 3—4 zile.

O semnificație aparte are bogatul inventar de topoare (sec. XIII—XIV) găsit la Cîmpulung Moldovenesc și Vatra Dornei⁸⁾, care atestă importanța defrișării pădurii în condițiile îndesirii populației, a înmulțirii așezărilor omenești, a dezvoltării economiei pastorale.

Deși tradiția locală⁹⁾ consemnează în mai multe puncte ruine de zid (D. Olinescu, 1894; S. Fl. Marian, 1895; Em. Grigorovitz, 1908) lăsînd la o parte aceste excepții (de altfel nedatabile), marea majoritate a așezărilor medievale erau, foarte probabil, simple, mici, pronunțat dispersate, cu construcții ridicate din lemn, ceea ce explică de ce, deocamdată cel puțin, nu au fost interceptate arheologic.

De la începutul secolului al XV-lea, odată cu cele dintîi acte păstrate ale cancelariei moldovenești, cunoaștem și primele atestări documentare ale satelor. Așa cum rezultă din context, aproape întotdeauna este vorba de confirmări ale existenței așezărilor la o anumită dată, ceea ce conduce la ideea logică a constituirii lor într-o etapă mai veche: Vatra Moldoviței — 1401, Vama 1409, Cîmpulung — 1411, Mănăstirea Humorului — 1428 („seliștea lui Dobre“) și 1490, Voroneț — 1435, Gura Humorului — 1489 („seliștea Poiana la gura Humorului“), Straja — 1490¹⁰⁾. Nu întîmplător, acestea sînt astăzi cele mai mari așezări ale regiunii. Se poate considera că tot acum se plămădeau și începuturile satului Benia, despre care se vorbește în hotarnica braniștii mănăstirii Putna, la 1490 („casa lui Benea“). De altfel, pînă nu de mult, era via tradiția după care la Benia ar fi existat vechi exploatare minieră (baie = baie mină). Știrea pare să fie confirmată de analele orașului Schemnitz (azi Stia = baie mină). Știrea pare să fie confirmată de analele orașului Schemnitz (azi Stia = baie mină). Știrea pare să fie confirmată de analele orașului Schemnitz (azi Stia = baie mină). Știrea pare să fie confirmată de analele orașului Schemnitz (azi Stia = baie mină).

În secolul următor, lista satelor existente se completează: Deia și Frumosu — 1534, Sucevița și Movileanii — 1583¹²⁾. Și acestea sînt sate preexistente în raport cu documentul. Doar ultimul, menționat în hotarnica mănăstirii Sucevița, ctitorită de altfel și ea numai cu puțini ani în urmă de către familia Movileștilor, este precizat ca „sat nou“.

Cercetarea colecțiilor de documente ne-a dat posibilitatea să relevăm că în această perioadă existau și forme simple de așezări, de tipul sălașelor și gospodăriilor dispersate. În aceeași zonă cu „casa lui Benea“ (1490), tot pe marginea braniștii Putnei, în nordul Obcinei Feredeului, găsim menționate la 1534 „Sălașul Hlibu“ (greșit tradus de T. Bălan prin „Sălașul piinii“, căci provine de la greben, greabăn, hreabăn = culme, spinare muntoasă, cunoscută în această zonă ca apelativ și toponim) și „țarcul Sălașul Mare“, lingă „finațul mare“¹³⁾. Numele Sălaș se păstrează astăzi pentru un pîrîu din apropiere, afluent al Brodinei superioare, și pentru un fost sat, azi cîtun înglobat în Ulina.

Asemenea „case răzlețite“ aparținînd locuitorilor Ocolului Cîmpulungului sînt menționate (ceva mai tîrziu) la poalele Rarăului și Giumalăului. Însuși Cîmpulungul, după tradiție, și-ar fi avut inițial vatra nu în valea largă a Moldovei, ci pe un afluent al acesteia, de altfel sugestiv denumit Valea Caselor, care își trage apele din Rarău¹⁴⁾.

⁸⁾ E. I. Emandi, Cercetări privind uneltele de tăiat pe teritoriul României, în perioada secolelor IX—XVII, în „Șt. și com. de Ist. civilizației pop.“, 2, Sibiu, 1981, p. 19—65.

⁹⁾ Dar și toponimia: de exemplu, Beciuri — Hurghieșca (pe hărțile actuale), Spărturi (în satele Paltinu și Pojorita). În cazul toponimului Spărturi s-ar putea să fie vorba, totuși, de pămînt „spart“, destelenit și cultivat o perioadă, după care era lăsat să se „odihnească“, să se reface.

¹⁰⁾ După Die Bukowina, Cernăuți, 1899; E. I. Emandi, C. Șerban, Contribuții de geografie istorică la cunoașterea fenomenului demografic din nord-vestul Moldovei la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în „Suceava“, X, 1983, p. 471—521.

¹¹⁾ Em. Grigorovitz, Dicționarul geografic al Bucovinei, București, 1908, p. 19.

¹²⁾ Vezi nota 10.

¹³⁾ D.I.R., A. Moldova, sec. XVI, 1, p. 366.

¹⁴⁾ S. Fl. Marian, *lucr. cit.*, p. 168 și urm.

O așezare medievală de culme pare să fi fost în Poiana Mărului, la obîrșiile pîraielor Humor, Sucevița, Ciumirna și Dragoș. Această informație ar putea fi acceptată dacă admitem, așa cum procedează unii istorici, că toponimul Tîr(g)șor sau Tîrșciori din documente și hărți mai vechi sau recente, localizabil cam în această zonă a Obcinei Mari, se referă la un tîrg de înălțime¹⁵⁾.

Prin urmare, pentru epoca medievală, se poate demonstra cu argumente existența în Obcinele Bucovinei a aproximativ 15 sate și a cîtorva forme simple, dar probabil că numărul lor era chiar mai mare, așa cum rezultă, indirect, dintr-o descriere a Bucovinei din 1775—1776: „culmile cele mai înalte sînt în majoritate acoperite cu cele mai frumoase pășuni, așa cum se văd și la poale, pe locurile unde prin munca locuitorilor s-a tăiat pădurea. Frumoasele și largile văi ale Dornei, Moldovei și Moldoviței sînt pline de locuitori (sub. n.) care se întrețin numai din creșterea animalelor, mai ales a oilor“¹⁶⁾. Așezările respective formau structuri social-economice caracteristice, polarizate în jurul unor centre care erau numite „vetre“¹⁷⁾: Vatra Cîmpulungului, Vatra Moldoviței, iar la marginea vestică a regiunii — Vatra Dornei. Dintre acestea, una cel puțin, și anume Vatra sau Ocolul Cîmpulungului, pe care Dimitrie Cantemir (1716) o considera „un fel de republică“, descindea, foarte probabil, dintr-o formațiune prestatală de tipul uniunilor de sate devălmășe sau cnezatelor de vale. Așa cum arată documentele interne ale Ocolului, publicate de T. V. Ștefanelli (1915), conștiința apartenenței la „vatră“ s-a păstrat pînă tîrziu: „sătenii ce sînt trăitori la Ciocănești, dintru început au fost cu noi cu Vatra Cîmpulungului... și întru nemica n-au fost osăbiți, fără decît noi am avut moșii acolo din sătenii noștri cum și ei aice, și tot una au fost și măsurile a tuturor“¹⁸⁾.

Începînd cu cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, realizarea unor hărți la scară mare permite, dacă nu dispensarea de izvoarele documentare — ceea ce n-ar fi posibil, în orice caz o confruntare utilă cu acestea. Mai mult decît atît, în această perioadă dispunem și de cele dintîi înregistrări statistice (conscripții); în felul acesta, cele 3 categorii de surse se pot verifica reciproc sub raportul preciziei în redarea numărului de așezări și a populației lor.

Fiind anterioare anexării Bucovinei de către Austria sau avînd practic încheiate ridicările de teren în momentul ocupării militare (1774—1775), hărțile la care ne vom referi în continuare sînt cu atît mai importante cu cît înfățișează imaginea rețelei de așezări a regiunii la hotarul dintre două etape istorice.

Harta întocmită sub conducerea generalului rus Bawr, între anii 1769—1772 (scara 1 : 288.000) în timpul ocupației Moldovei de către trupele țariste, consemnează 25 așezări, adică o treime din numărul actual: Cîrlibaba, Ciocănești, Iacobeni — pe valea Bistriței; Colacu, Fundu Moldovei, Pojorita, Sadova, Cîmpulung, Vama, Bucșoia — pe valea Moldovei; Argel, Rașca, Moldovița, Vatra Moldoviței, Frumosu pe valea Moldoviței; Izvoarele Sucevei, Ulma, Sadău, Brodina, Straja — pe valea Sucevei, la care se adaugă Putna, Sucevița, Mănăstirea Humorului, Doroteia și Voroneț — situate pe văi secundare. Precizăm că unele dintre acestea, deși nu apar cu denumiri distincte, pot fi totuși identificate cu certitudine prin raportare la hărțile actuale: reprezentarea gospodăriilor prin semne convenționale adecvate permite acest lucru. În ciuda deformărilor cartografice și de redare a toponimiei, harta lui Bawr poate fi considerată valoroasă.

O situație asemănătoare înfățișează și cea mai veche hartă austriacă a Bucovinei, întocmită la 1774 de maiorul Fr. von Mieg (scara 1 : 130.900)¹⁹⁾. Întocmită tot printr-o ridicare expeditivă, ea pare să fie o schiță preliminară, care avea să stea la baza realizării ulterioare a unei hărți mult mai detaliate, de către Büschel. De aceea, nici ea nu putea cuprinde decît așezările principale (24), marea majoritate figurînd și pe harta lui Bawr. Lipsește Cîrlibaba, în schimb sînt reprezentate Nisipitu și Paltin, iar Argel apare sub denumire proprie, deci ca sat distinct. Unele sate aveau doar cîteva gospodării, de unde și denumirile sub care apăreau: Casele Bucșoia, Casele Doroteia, Casele Șipot (care îngloba și Izvoarele Sucevei). Cîmpulungul era diferențiat printr-un semn distinctiv, ca așezare de tip urban.

¹⁵⁾ S. Fl. Marian, *lucr. cit.*, p. 5—3; Die Bukowina, 1899; Em. Grigorovitz, *lucr. cit.*, p. 65 și 89; C. C. Giurescu, Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, Edit. Acad. R. S. România, București, 1967, p. 74.

¹⁶⁾ J. Polek, Topographische Beschreibung der Bukowina von Major Fr. von Mieg, in „Jahrbuch des Bukowiner Landes Museums“, Czernowitz, 1897, p. 13—14.

¹⁷⁾ Termen traco-dacic; cf. și albanezului vetre (N. Dunăre, Civilizație tradițională românească în curbura carpatică nordică, Edit. Șt. și Encicl., București, 1934, p. 11, 19, 117—118).

¹⁸⁾ T. V. Ștefanelli, Documente din vechiul Ocol al Cîmpulungului Moldovenesc, București, 1915, p. 235, document din 1793.

¹⁹⁾ I. Iosep, Maria Lucae, Analiza geografică a unei vechi hărți a Bucovinei (1774), în „Lucr. Sem. Geogr.“, „Dimitrie Cantemir“, nr. 3/1982, Iași, 1983, p. 121—131.

Indiscutabil, cea mai prețioasă sursă cartografică pentru analiza rețelei de așezări a Obcinelor Bucovinei de la mijlocul celei de a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea rămâne „Plans des Bukowiner Districts bestehend in 72 Section (1773—1775)”, care, pe baza unor indicații indirecte²⁰, ar putea fi identificată, după părerea noastră, cu harta lui Büschel²¹.

Seara mai mare (1 : 57600) și reprezentarea fidelă a detaliilor planimetrice o apropie de hărțile topografice moderne, indentificarea așezărilor și analiza mărimii și a structurii lor fiind posibilă datorită cartografiei la nivel de gospodărie. Avem astfel dovada indiscutabilă a existenței unui număr de 46 așezări (61% în raport cu cel actual), dintre care unele, din necunoașterea documentului cartografic respectiv, nu au putut fi menționate pînă acum în studiile istorice, monografiile și dicționarele geografice privind Bucovina. Iată lista celor care — este adevărat, formate uneori numai din câteva gospodării — au fost considerate în mod nejustificat ca fiind mai tîrzii : Moldova Sulița, Benja, Breaza de Sus, Breaza, Braniștea, Botuș, Colacu, Fundu Moldovei²², Valea Putnei, Argel, Rașca, Demăcușa, Ciurmîrna, Paltinu, Strîmtura, Cîrlibaba, Iedu, Bobeica, Izvoarele Sucevei, Costileva, Paltin, Brodina, Gura Putnei, Putnișoara ș.a. Faptul că unele așezări au puține gospodării nu trebuie interpretat neapărat în sensul că abia acum iau naștere : este posibil să fie mult mai vechi (cazul Beniei îl considerăm edificator), stagnînd sau chiar regresînd între timp.

Unele sate au un singur nucleu (Valea Putnei, Iacobeni, Bucșoia, Vama, Strîmtura, Ulma), în timp ce la altele se distinge o structură polinucleară (Pojorîta, Cîmpulung, Sadova). Domină net satele de vale, cu gospodării răsfirate (Voronet, Mănăstirea Humorului, Straja) și nu de puține ori chiar difuz — dispersate (îndeosebi cele de pe văile superioare ale Moldovei și Moldoviței, Izvoarele Sucevei, Sucevița), în timp ce satele Putna, Vama, Gura Humorului, Vatra Moldoviței ș.a. se caracterizează printr-o structură mai adunată. Totodată, prin așezările de culme sau de obîrșii (Iedu, Bobeica, Moldova Sulița, Cîrlibaba, Ciurmîrna, Izvoarele Sucevei), planul altimetric al populației se apropie sau chiar depășește 1000 m.

O semnificație aparte în problema abordată o are recensămîntul rusesc din 20 mai 1774. Chiar dacă o serie de așezări a căror existență, după cum am arătat, nu poate fi pusă la îndoială — nu sînt înregistrate separat ori datele statistice s-au pierdut (așezările de pe valea superioară a Sucevei, din amonte de Straja ; apoi Sucevița ș.a.), acest recensămînt indicînd numărul de case, permite verificarea informațiilor cartografice sub raport statistic-demografic. Astfel, se observă că adeseori numărul populației recensate într-o așezare este mai mare decît cel obținut pe baza hărții Büschel, prin înmulțirea numărului de gospodării (case) cu 5 — considerat media membrilor unei familii. Intrucît, grație unui document din colecția T. V. Ștefanelli, dispunem de o dovadă excelentă că aceasta era, într-adevăr, mărimea familiei unui „gospodar de mijloc” din Ocolul Cîmpulungului²³, presupunem că diferențele — de altfel nu prea mari — se datorează, mai degrabă, modului de recensare : cătunele, nucleele și gospodăriile izolate erau înregistrate la așezările principale. Că numărul așezărilor era în realitate mai mare se poate deduce chiar din informațiile înserate în recensămînt, care nominalizează persoane „venite” din Gura Humorului, Doroteia, Plutonița, Iacobeni, Bou (azi Paltinu) ș.a., care nu apar totuși pe lista de sate propriu-zise. În plus aceste diferențe sînt explicabile pe de o parte prin imperfecțiunile obiective ale recensării populației, pe de alta prin necartografierea unor gospodării, mai ales a celor dispersate, ca să nu mai vorbim de faptul că valoarea de 5 membri / familie este un instrument necesar, dar totuși o aproximație.

Înregistrările statistico-demografice austriece începute în 1774, în timpul ocupării Bucovinei, și continuate în 1776, 1779, 1780, 1781, 1784²⁴) confirmă în general recensămîntul rusesc sub raportul structurii rețelei de așezări. La 1776, Cîmpulungul

²⁰ M. Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice*, Edit. Șt. și Encicl., București, 1978, p. 183.

²¹ Această idee, exprimată cu ocazia unei discuții, a fost acceptată ca atare (V. Cucu, E. I. Emandi, *Geografia istorică a nordului Moldovei în lumina izvoarelor cartografice*, în „Revista muzeelor și monumentelor”, 10, 1981, p. 61—76). Mulțumim tovarășului lector dr. Al. Ungureanu pentru bunăvoința de a ne fi semnalat existența unui exemplar original, excelent ca lizibilitate, la Arhivele Statului București, și tovarășului E. I. Emandi pentru amabilitatea de a ne facilita consultarea fotocopiilor aflate la Muzeul județean Suceava.

²² Toate aceste sate de pe valea superioară a Moldovei, sînt „mascate” pe hartă sub un singur nume — al acestuia din urmă.

²³ T. V. Ștefanelli, *lucr. cit.*, p. 399

²⁴ D. Werenka, *Topographie der Bukowina*..., Czernowitz, 1895 ; J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis der Bukowina aus dem Jahre 1775*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes Museums”, Czernowitz, 1893, p. 27—44.

și Vama (J. Polek adaugă și Gura Humorului) erau țirgușoare (Marcktfleck), Ciocănești, Frasin, Frumosu, Fundu Moldovei, Mănăstirea Humorului, Moldovița, Pojorîta, Putna, Sadova, Straja, Sucevița, Vatra Moldoviței și Voroneț — sate, iar Argel (Artelele), Brodina (Iessin), Bucșoia, Deia, Doroteia, Falcău, Iacobeni, Nisipitul, Paltinu, Ulma erau considerate cătune (Weiler) sau „grupe de case”. Din păcate datele demografice pentru Putna și Sucevița s-au pierdut, iar Cîrlibaba lipsește. În ce privește satul Falcău, harta Büschel ne arată că este vorba de satul situat astăzi pe teritoriul U.R.S.S. ; cel de pe teritoriul românesc de astăzi, situat tot pe p. Falcău, la confluența cu riul Suceava, este mai nou și s-a constituit ca dublet al celui din amonte.

Prin urmare, pe baza tuturor acestor surse informative, se poate afirma că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea rețeaua era bine încheagată, numărul așezărilor existente, raportat la cel actual, fiind ridicat : 61,3%.

După ocuparea Bucovinei (1774—1775), în ideea exploatații economice cît mai depline a provinciei anexate și a creerii unei baze demografice care să dea certitudinea perpetuării regimului de ocupație, imperiul austriac promovează o politică activă de colonizare sau de facilitare a imigrării unor elemente etnice alohtone : germani, slovaci, huțuli. Ca urmare, în perioada 1784—1838, vechilor așezări autohtone românești li se alătură cătune sau așezări propriu-zise noi, de tip colonie, motiv pentru care se poate preciza momentul constituirii : Mariensee — 1793 (azi integrat la Cîrlibaba), Karlsberg (Gura Putnei) — 1797, Fürstenthal (Voievodeasa) — 1803, Louisenthal (azi integrat la Fundu Moldovei) — 1805, Eisenau (Prisaca Dornei) — 1808, Freudenthal (azi la Vatra Moldoviței) — 1809, Pleș (azi Pleșa) — 1835, Bori (sau Boureni ; ulterior devine cartier al orașului Gura Humorului) — 1835, Buchenhain (Poiana Micului ; cu două nuclee aproape lipite, unul de germani boemieni, altul de slovaci) — 1838²⁵). Tot o colonie (cu populație germană) a fost, la origine, și Ludwigsdorf (azi Cîrlibaba Nouă), situată pe dreapta Bistriței, în fața localității Cîrlibaba ; de aceea, temporar, a fost arondată la Ardeal, sub numele de Lajosfalva. Uneori, coloniștii s-au așezat în vetrele satelor românești existente, dar și atunci sub forma unor cătune sau nuclee distincte : Iacobeni, Pojorîta, Bucșoia, Vama.

Coloniile, izolate în masa așezărilor românești, se distingeau prin trăsături specifice : structură adunată, textură mai ordonată și funcții predominant industriale.

Atît înainte, cît și după ocuparea Bucovinei se cunosc și alte procese demografice cu implicații asupra creșterii numărului de locuitori și a rețelei de așezări : imigrarea unor „ungureni”, români de peste munți, care s-au stabilit din motive lesne de înțeles, în așezările românești bucovinene²⁶), și imigrările lente ale huțulilor. Aceștia din urmă, datorită ocupațiilor pastorale și faptului că văile mari erau bine populate la venirea lor, au preferat sau au fost nevoiți să-și întemeieze gospodăriile și așezările lor, specific dispersate, pe versanți, culmi și la obîrșii de văi.

Datorită creșterii sporului natural și a excedentului migratoriu, ca și dezvoltării economice tot mai susținute, în secolul al XIX-lea se constată mărirea simțitoare a numărului de așezări. O caracteristică evidentă a acestei etape o constituie amplificarea procesului de dispersie antropică, paralel cu continuarea vechiului proces de defrișare a pădurilor. Astfel, la sfîrșitul secolului (1890), pe lîngă cele aproximativ 35—40 de sate propriu-zise, se distingeau peste 100 de cătune sau „crînguri” de gospodării, formate prin roire. Ele erau situate atît în culoarele depresionare ale văilor, între și în jurul așezărilor mai mari, preexistente, cît mai ales pe versanți și culmi reprezentînd forme de avansare în altitudine a elementului uman și puncte de sprijin pentru valorificarea economică mai intensă a zonei înalte²⁷). Unele dintre aceste cătune din comunele Fundu Moldovei, Brodina, Ulma, s-au dezvoltat și s-au transformat treptat în sate, contribuind la întărirea rețelei de așezări. Măsurile de coborîre și stabilire în vetre grupate a gospodăriilor răslețite, preconizate atît de unii domnitori ai Moldovei, cît și mai tîrziu, de organele austriece („scoaterea la linie”), în care erau interesate și mănăstirile (pentru satele aservite lor), nu au avut efectul scontat²⁸).

²⁵ *Die Bukowina*, 1899 ; E. I. Emandi, C. Șerban, *lucr. cit.*, p. 503—501.

²⁶ S-ar putea ca satul Smida Ungurenilor să fie o excepție. În orice caz, este greu de spus dacă el s-a format prin dispersie primară, cum pare să arate numele, sau prin dispersie secundară (roire demografică dintr-unul din satele apropiate — probabil Fundu Moldovei).

²⁷ I. Iosep, *Unele considerații asupra răspîndirii în altitudine a așezărilor omenești din regiunea geografico-economică a Obcinelor Bucovinei*, în „Buletin Șt.”, Suceava, 1984, p. 123—134.

²⁸ *Ibidem*, p. 130.

În secolul al XX-lea se observă tendința unei înmulțiri și relative îndeșiri a gospodăriilor noi în limitele vechilor areale de dispersie, încât la recensământul din 1956 acest proces este recunoscut oficial prin declararea a 41 de sate noi. Totuși, multe din vechile cătune își păstrează și mai departe structura dispersată și individualitatea spațială.

În concluzie, cel puțin cu începere din perioada medievală, cu excepția a citorva sate „dispărute“ prin măsuri administrative de concentrare (Putnișoara, Sălaș, Jităria, Bucovinești, Buc ș.a.) dar nu și ca realități geografice, evoluția rețelei s-a desfășurat în sens progresiv. Chiar cele două „seliști“ menționate în documente — Seliștea lui Dobre (1428) și Seliștea Poiana la Gura Humorului (1489) nu reprezintă decât intreruperi temporare de locuire. În ce privește „satul nou Movileanii“, el apare doar într-un singur document (1583) fiindcă, probabil, s-a unit în scurtă vreme cu Sucevița, prin evoluția teritorială a ambelor vetre.

Prin avantajele de care au beneficiat întemeietorii lor, așezările — colonii se apropie de ceea ce însemnau sloboziile în alte regiuni ale țării. De altfel, una o întâlnim în documente chiar sub acest nume: Slobozia Putnei (1783) — azi Valea Putnei.

Datorită condițiilor genetice specifice (social-istorice, economice și naturale) rețeaua de așezări are caracter complex.

Satele românești s-au constituit în principal pe văi, având la origine structuri dispersate sau — de cele mai multe ori — răsirate, care, în timp, au evoluat spre structuri răsirate și respectiv răsirat-adunate sau chiar adunate. Caracteristică lor, astăzi ca și în trecut, este prezența unei aureole de risipire prin odăi, dar și prin gospodării permanente formate pe seama odăilor.

Satele de colonizare s-au format exclusiv pe văi și au o structură adunată.

Pe versanți și pe culmile superioare („platforma Mestecăniș“ și „nivelul văilor“) s-au format, predominant, așezări cu structură dispersată: în cazul celor românești dispersia este în general de origine secundară (prin permanentizarea odăilor, în secolele XVIII — XX), în cazul populației huțule, imigrate în Obcine din începere din secolul al XVII-lea, dar mai ales după răpirea Bucovinei, dispersia este primară.

Structura actuală a rețelei de așezări (73 sate și 2 orașe) este relativ echilibrată. Ca o reflectare a condițiilor social-politice dar și a celor geomorfologice în care s-a constituit, axa de greutate a rețelei este dispusă excentric, pe latura poziției a regiunii. Aici, pe importanta vale transcarpatică a Moldovei, se localizează cele două orașe — Cîmpulung Moldovenesc și Gura Humorului — și câteva din cele mai mari și mai vechi sate. Paralel cu aceasta se conturează încă două aliniamente de așezări: unul pe latura nordică a Obcinelor, urmărind valea Sucevei, și altul cu poziție intermediară, pe linia localităților Sadova — Paltinu — Vatra Moldoviței — Ciumirna — Sucevița. Aceste trei aliniamente transversale sînt racordate prin 4 aliniamente longitudinale, suprapuse văilor Bistriței, Moldovei, Moldoviței și Humorului (ultimul mai scurt), de unde rezultă că scheletul rețelei are o configurație generală geometrică — rectangulară.

CONSIDERATIONS HISTORICO-GÉOGRAPHIQUES CONCERNANT L'ÉVOLUTION DES HABITATS HUMAIN DANS OBCINELE BUCOVINEI

R É S U M É

Le travail souligne l'ancienneté de la population de la région. Pour ce qui est de la période médiévale, on peut démontrer l'existence de quelque 15—18 villages et de quelques formes simples, formant des structures socio-économiques caractéristiques, polarisées autour de centres appelés „vetre“ (foyers).

Autour de l'année 1775, le réseau d'habitats était bien formé, étant constitué de 25 habitats principaux et de 20 autres en cours de formation; peu à peu, le plafond altimétrique de population dépasse 1000 m, et au début du XVIII-e siècle des „bourgades“ commencent à prendre contour.

A l'exception de quelques villages „disparus“ par des ré-organisations administratives, l'évolution des habitats s'est déroulée dans un sens progressif. Réflétant les conditions géo-morphologiques et socio-historiques, le squelette du réseau a une configuration rectangulaire: 2 alignements transversaux et 4 alignements longitudinaux.

DEZVOLTAREA LEGĂTURILOR MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI DIN BUCOVINA CU MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DE PE AMBELE VERSANTE ALE CARPAȚILOR ÎN PRIMII ANI AI VEACULUI AL XX-LEA

PETRU RUȘȘINDILAR

Partidul Social Democrat din Bucovina a avut de la început strînse legături cu mișcarea muncitorească și socialistă din România, și din toate provinciile românești aflate sub dominație străină, care, cu trecerea timpului, s-au intensificat din ce în ce mai mult. Legăturile firești care existau dintotdeauna între toate ținuturile românești din domeniile vieții economice, sociale și culturale, și-au pus amprenta și asupra activității mișcării muncitorești, contribuind la dezvoltarea ei, la afirmarea mișcării socialiste ca exponentă a intereselor fundamentale ale întregului popor român.

Schimbările de delegații, trimiterea de literatură socialistă, sprijinul reciproc în timpul unor greve și demonstrații, colaborarea la presa socialistă a partidelor respective, delegațiile comune la congresele internaționale socialiste, ș.a. — toate acestea erau fenomene pozitive, progresiste, care, în felul lor, reprezentau contribuția clasei muncitoare la pregătirea întregului popor român pentru îndeplinirea unității sale naționale-statale.

Amplificarea relațiilor dintre socialiștii bucovineni și cei din România și Transilvania, unitatea tot mai strînsă a forțelor proletariatului de diferite naționalități au fost factori importanți care au favorizat dezvoltarea mișcării muncitorești pe ambele versante ale Carpaților, formarea statului național unitar român. Se poate afirma că mișcarea muncitorească și socialistă din Bucovina, mai mult decît în oricare altă parte din ținuturile românești aflate atunci sub dominație străină, a constituit un element esențial în menținerea permanentă a legăturilor cu toate provinciile românești. În acest sens, mișcarea revoluționară de aici și-a precizat poziția nu numai față de activitatea mișcării socialiste și muncitorești, ci și față de un cerc larg de probleme asupra vieții social-politice din România, legînd în mod organic lupta maselor muncitorești din Bucovina de lupta întregului popor român și contribuind, în felul acesta, la realizarea unei educații patriotice a acestor mase. Pe această linie, se impune a fi relevat un fapt semnificativ, anume că tocmai mișcarea socialistă din Bucovina a fost sîngura forță politică din provincie — și nu întîmplător — care a făcut din cercetarea științifică a istoriei poporului român o platformă pentru activitatea sa politică, încă din primii ani ai secolului al XX-lea.

Evocînd fapte mărețe din lupta pentru eliberare socială și națională a poporului român, militanții socialiști bucovineni aduceau un pioș omagiu înaintașilor care și-au vărsat sîngele pentru dezrobirea poporului nostru. În această direcție este evocată figura eroică a lui Mihai Viteazul, sub al cărui sceptru s-a realizat prima unire politică a Țărilor Române în hotarele ce cuprindeau cea mai mare parte a teritoriului vechii Dacii. Pentru a ține vie, în conștiința generațiilor, flacăra spiritului de luptă pentru dreptate socială, pentru unitate și independență națională, socialiștii din Bucovina evocau figurile lui Horia, Cloșca și Crișan — conducătorii răscoalei iobagilor români din 1784, și ale revoluționarilor de la 1848. De fapt, în fiecare an Partidul Social-Democrat din Bucovina organiza acțiuni pentru aniversarea revoluției române de la 1848, cit și a altor momente importante din lupta pentru eliberare națională și socială a poporului nostru. Așa, de exemplu, în martie 1908, cu prilejul aniversării revoluției din 1848, în manifestul lansat de P.S.D., prin care acesta chema proletariatul să participe la întrunirile organizate în acest scop, se arăta: „Muncitorilor! Veniți la adunarea aceasta cu sutele și miile, să arătăm că noi sîntem vrednici urmași ai celor căzuți în revoluția din anul 1848 pentru drept și libertate“. Dar nu numai atît.

Militanții socialiști au desprins sensul, semnificația acestor lupte pentru activitatea viitoare, arătând că ceea ce nu a putut aduce revoluția din 1848 — adevărata și desvârșita dezrobire — „va veni numai prin clasa muncitorilor atît pentru nația română, cît și pentru lumea întreagă”¹⁾.

Luînd parte la Conferința organizațiilor sindicale și socialiste din România (13—15 august 1906), George Grigorovici, după ce a adus salutul mișcării muncitorești din Bucovina și a descris starea generală a proletariatului de aici, a subliniat: „Viața nouă va izbucni din inima și din suferințele clasei lucrătoare. Muncitorii sînt aceia, clasa muncitoare, condusă de lumina socialistă, care va aduce regenerarea acestei lumi”²⁾.

Semnăind pașii făcuți spre refacerea partidului clasei muncitoare din România, George Grigorovici își exprima, la încheierea Conferinței, bucuria că întorcîndu-se acasă, va putea duce veste bună de la tovarășii din România. „Proletariatul român — conchidea el — s-a deșteptat, sînt fudul (= mîndru — n.n.), acum că aparțin acestui proletariat”³⁾. Ideea de unitate era atît de puternică în conștiința participanților la conferință, încît ei au considerat, în chip simbolic, prezența delegaților din Bucovina și Transilvania drept „un moment istoric” pe calea făuririi unității muncitorești, un important pas spre „întîia unitate română socialistă între elementele muncitoare”⁴⁾.

Concomitent, un sprijin direct, nemijlocit a primit Partidul Social-Democrat din Bucovina din partea mișcării muncitorești din România, cu prilejul campaniei electorale din 1907. Candidații burghezi se foloseau de toate mijloacele pentru a înfrînge primul candidat al socialiștilor de aici. Și aceasta nu era întîmplător. Candidatura socialiștilor bucovineni — evidenția „România muncitoare”, organul oficial al mișcării muncitorești din România — are o așa de mare importanță care se va răsfrînge departe în viitor în organizarea proletariatului bucovinean — tocmai de aceea ea întîmpină mari atacuri și piedici din partea adversarilor⁵⁾. Pentru mișcarea muncitorească din Bucovina candidatura aceasta avea o mare însemnătate. Era pentru prima oară cînd un candidat social-democrat român se prezenta la alegeri hotărît să înfrunte atacurile și calomniile burgheziei; era o problemă „de a se dovedi că națiunea română nu va putea fi scutită de această plantă „străină”, de socialism; e vorba — sublinia „România muncitoare” — de a se arăta că socialismul e unul și același la toate popoarele și că răspunde pretutindeni nevoilor și idealurilor celor mulți și suferinzi”⁶⁾.

La aceste atacuri, atît de multe, mișcarea socialistă din Bucovina trebuia să răspundă cu energie. Aici, însă, era partea dureroasă a situației lor. Pe cînd adversarii lor aveau mijloace suficiente pentru aceasta, social-democrații nu aveau nici propagandisti suficienți, organizațiile locale fiind de curînd create. Pe de altă parte, propaganda socialistă trebuia făcută în mai multe limbi, ceea ce îngreuna și mai mult munca și cheltuielile⁷⁾. În aceste condiții deosebit de complexe, mișcarea socialistă din România a sprijinit, nemijlocit, activitatea Partidului Social-Democrat din Bucovina în campania alegerilor parlamentare, inclusiv cu mijloace materiale. „România muncitoare” a adresat un apel călduros către „tovarășii din țară (România — n.n.), de a trimite obolul lor de ajutoare, de îndemn la luptă. Ei au trimis deja pentru aceasta liste de subscripții — și cei ce vor să pună umărul la triumful socialismului în Bucovina, arăta ziarul, pot trimite ajutoarele lor sau direct, sau prin aceste liste de subscripții”⁸⁾. Primii care au sărit în sprijinul socialiștilor bucovineni au fost „tovarășii din Iași, care au priceput dintr-o dată însemnătatea luptei ce se dă acum în Bucovina, trimițînd imediat ce le-a venit vestea ajutoare și se gîndesc să mai trimită”⁹⁾. „Nu ne îndoim — sublinia „România muncitoare” — că și tovarășii din celelalte orașe ale țării vor trimite ajutoare tovarășilor din Bucovina, știînd că lupta celor de acolo e lupta noastră proprie și că ajutorarea lor de astăzi, va fi ajutorarea noastră de mâine”¹⁰⁾.

¹⁾ „Lupta”, nr. 10 din 8/21 martie 1909.

²⁾ Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1900—1909, București, Ed. Politică 1975, p. 463.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ „România muncitoare”, nr. 25—26 din 20—27 august 1906.

⁵⁾ Ibidem, nr. 4 din 25 martie 1907.

⁶⁾ Ibidem.

⁷⁾ Ibidem.

⁸⁾ Ibidem.

⁹⁾ Ibidem.

¹⁰⁾ Ibidem.

Fiînd împiedicat să treacă granița în România pentru a participa la Congresul de reconstituire a Partidului Social-Democrat, desfășurat la București între 31 ianuarie și 2 februarie 1910, George Grigorovici a adresat acestui forum al socialiștilor din România o importantă scrisoare de salut din partea Partidului Social-Democrat din Bucovina. „Ca socialist român — scria el — sînt mîndru și adînc mișcat de ținuta vrednică și eroică a clasei proletare din România... Asemenea întregului proletariat internațional de pe globul pămîntesc, care prin ideea internațională a socialismului dezrobitor a salvat onoarea omenirii întregi grav atinsă prin corupția capitalistă, ați salvat îndeosebi și voi, tovarășii de luptă și ideii din România, cinstea acestei țări, pîngărită de ciocoimea română”¹¹⁾. El avea în vedere guvernele burghezo-moșierești, care — în chip barbar — au ucis în 1907 mii de țărani, au arestat sute de muncitori și țărani, iar după înăbușirea răscoalei au dezlănțuit o teroare crîncenă contra mișcării muncitorești. „Proletariatul din Bucovina — sublinia scrisoarea —, în mare parte român, privește cu satisfacție lupta voastră în contra asupririi și exploatării și salută Congresul social-democrat din România, inauguratorul partidului muncitoresc, ca primul rod al acestei lupte impuse nouă de clasele stăpînitoare”¹²⁾. În încheiere, se adresa îndemnul. „Ca să ieșiți biruitori din lupta asta, aveți nevoie de o armată modernă, organizată, și nu există, după părerea mea, o formă mai perfectă de organizare decît în cadrele Partidului Social-Democrat. Înainte, deci, pe calea pornită”¹³⁾. De asemenea, delegatul socialiștilor bucovineni la cel de-al II-lea Congres al Partidului Social-Democrat din România (29 iunie — 1 iulie 1912) a subliniat în cuvîntul luat: „Partidul Social-Democrat (din Bucovina — n.n.) vă salută și vă privește cu drag, căci știe că însuși mersul lui este împiedicat dacă voi rămîneți în urmă... Vă doresc din toată inima ca partidul vostru să crească și să se întărească”¹⁴⁾. Mesajele și scrisorile de salut reprezentau expresia nu numai a comunității de interese a clasei muncitoare, de luptă contra exploatării, ci și a tendinței ei de unire, de înlăturare a jugului asupririi naționale.

Schimbul de delegați socialiști români plecați sau veniți din Bucovina la diferite manifestări muncitorești reprezenta o coordonată esențială în stringerea și dezvoltarea legăturilor dintre români. Participarea unor conducători socialiști români la Congresele sau la întrunirile din Arad, Timișoara, Cernăuți, Suceava, Brașov, ca: I. C. Frimu, Gh. Cristescu, dr. Ottoi Călin, Al. Constantinescu, sau a lui George Grigorovici, I. Crețu, A. Cristea și alții la manifestări similare în București, Galați, Iași, Ploiești etc., aveau un efect mobilizator, deoarece era vorba de reprezentanți din conducerea mișcării, cunoscuți și apreciați pentru eforturile lor puse în slujba intereselor clasei muncitoare, ale poporului român”¹⁵⁾.

Mișcarea socialistă din Bucovina a condamnat, în mod hotărît, procesul intentat în anul 1909 militanților socialiști I. C. Frimu, D. Marinescu și Gh. Cristescu, declarînd că „cu cît mai mult îi urmărește clasa ciocoilor din România, cu atît mai dragi ne sînt ei nouă, ca frați de ai noștri de clasă și de luptă”¹⁶⁾.

În același timp, organizațiile muncitorești din Bucovina au desfășurat, în anul 1909, o intensă campanie de agitație și întruniri împotriva politicii expulzării, promovată de guvernul I. I. C. Brătianu din România. În cadrul adunărilor organizate, muncitorii bucovineni s-au asociat la protestul fraților lor din România contra expulzării unor militanți socialiști și declară că „purtarea guvernărilor de aici jighește greu cinstea națiunii române”¹⁷⁾. În cadrul acestor întruniri de protest s-a subliniat că „actele guvernului român dădeau apă la moară guvernelor vecine, care subjugau provincia românești, facilitîndu-le asuprirea națională”¹⁸⁾.

În contextul legăturilor pe care mișcarea socialistă din Bucovina le întreținea și cultiva neconținut cu mișcarea muncitorească din toate provinciile românești, relevăm și dezvoltarea acestor legături cu mișcarea din Transilvania. Începînd cu cel de-al II-lea Congres al Partidului Social-Democrat Român din Transilvania, din 24-25 decembrie 1906, socialiștii din Bucovina au participat direct la toate Congresele acestui partid, prin delegați desemnați, sau au trimis mesaje și scrisori de salut din par-

¹¹⁾ Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1910—1915, București, Ed. Politică, 1968, p. 113.

¹²⁾ Ibidem, p. 113.

¹³⁾ Ibidem, p. 113.

¹⁴⁾ Ibidem, p. 383.

¹⁵⁾ Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac, Unirea Transilvaniei cu România, Ediția a II-a, București, 1972, p. 319—320.

¹⁶⁾ „Lupta”, nr. 1 din mai 1910.

¹⁷⁾ „România muncitoare”, nr. 12 din 12 aprilie 1909.

¹⁸⁾ Ibidem.

tea proletariatului bucovinean, îmbărbătându-i permanent pe muncitorii transilvăneni în lupta lor de eliberare națională și socială.¹⁹⁾ Astfel, participând la Congresul social-democraților români din Transilvania (septembrie 1908), delegatul socialiștilor din Bucovina, după ce declară că toți muncitorii bucovineni urmăresc cu atenție evenimentele din Transilvania, pentru că aici „trăiesc mai mult de trei milioane de frați de sânge, de ai noștri, sub jugul unei robii nemaipomenite“,²⁰⁾ subliniază — pe bună dreptate — că trasarea unor granițe artificiale între români face să „nu ne putem dezvolta nici ca mișcare proletară, dar nici din punct de vedere național-cultural“.²¹⁾ În scrisoarea de salut redactată de George Grigorovici, în numele Partidului Social-Democrat din Bucovina și transmisă celui de-al IV-lea Congres al social-democraților români din Transilvania (ianuarie 1909), după ce menționează condițiile grele în care socialiștii își desfășoară activitatea, se adresează îndemnuri la dezvoltarea mișcării socialiste din Transilvania. „Simțămintele de legătură de partid și de neam — precizează el — insistă asupra mea cu putere de a vă strânge personal mâinile și a lua parte într-un moment istoric atât de însemnat la dezbaterile Congresului vostru. Dar referențele sub care trăim și luptăm noi aici, voi însă și dincolo de munți, mă țin și pe mine locului. Una că sînt prea ocupat cu chestii locale de partid, alta că, dacă chiar aș putea fi în mijlocul vostru, mi s-ar pune și mie... piedici de a vorbi către tovarășii mei de idei și de neam în limba noastră. Mă doboară gândul că poate voi fi silit să aud din gura unuia din călăii oficiali ai națiunii și clasei noastre proletare că eu, ca român și ca socialist, aș fi „străin“ în mijlocul fraților mei, tot români și socialiști, și din cauza aceasta n-aș avea drept să vă vorbesc... Uneltirile capitalismului asupra, spațiul depărtării ne despart, ideile însă ne împreună și sintem deci alături de voi în lupta voastră dezrobitoare“²²⁾.

Atitudinea înaintată a socialiștilor bucovineni în problema națională a avut o deosebită influență asupra mișcării muncitorești din Transilvania. La Congresul al VII-lea al social-democraților români din Transilvania (ianuarie 1912), George Grigorovici, referindu-se în cuvîntul său la „ce anume trebuie să creadă socialiștii despre unitatea tuturor românilor?“ preciza că el se situa pe poziția lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, care arăta că „și românii, ca și polonezii, au avut nenorocirea de a fi despărțiți în mai multe părți, datorită lăcomiei capitaliste din jurul României...“²³⁾ Relevînd aceasta, el conchidea: „Despărțirea aceasta a românilor e baza nenorocirii noastre ca nație, și mai ales a românilor din Ungaria... Acum, cînd facem asemănare între socialism și naționalism (în sens de național — n.n.), vedem că sînt mulți care fac o greșeală cînd spun că ideea naționalismului stă în contradicție cu ideea socialistă. Noi trebuie să stabilim un singur lucru: că socialiștii au un singur potrivnic, pe capitaliști, clasa stăpînitore, iar nu pe naționaliști... Eu vin din Bucovina, unde trăiesc în total 300.000 români... Să nu credeți că în Bucovina le merge mai bine românilor sub austrieci...“²⁴⁾ De aceea, delegatul socialiștilor bucovineni considera că unirea românilor într-un singur stat ar întări simțămintele lor de națiune, sporînd posibilitățile de dezvoltare economică și spirituală, ceea ce corespunde cu idealul socialismului.²⁵⁾

Participarea reciprocă la congresele și manifestările muncitorești, în calitate de delegați, intervențiile lor în cadrul dezbaterilor, la elaborarea hotărîrilor și măsurilor propuse, au contribuit la cimentarea legăturilor frățești, de clasă, dintre proletariatul din toate provinciile românești. De pe aceste poziții înaintate, revoluționare, mișcarea socialistă din Bucovina protestează împotriva măsurilor teroriste luate de autorități cu ocazia alegerilor din 1910 din Transilvania, cînd în comunele Rudăria, Margini etc. țărani români au căzut jertfă șovinismului maghiar. De aceea, militanții socialiști organizează, în unele localități din Bucovina, adunări populare în care s-au votat noțiuni de protest contra trimiterii armatei austriece în alegeri, cerîndu-se retragerea

¹⁹⁾ Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1900—1909, București, Ed. Politică, 1975, p. 511, 661.

²⁰⁾ „România muncitoare“, nr. 45 din 19 octombrie 1908.

²¹⁾ Ibidem.

²²⁾ Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1900—1909, București, Ed. Politică, 1975, p. 809—810.

²³⁾ Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1910—1915, București, Ed. Politică, 1968, p. 268—269.

²⁴⁾ Ibidem, p. 269—270.

²⁵⁾ Prin cuvintele „naționaliști“ și „naționalism“, socialiștii desemnau pe reprezentanții mișcării naționale și mișcarea însăși, neavînd deci nimic comun cu noțiunea de naționalism și naționaliști în sensul limitat de șovinism și șoviniști, utilizat, tendențios, într-o vreme, în unele lucrări.

ei imediată, cît și împotriva brutalităților săvîrșite de autoritățile maghiare²⁵⁾. În dese rînduri, socialiștii foloseau cuvintele revoluționarului maghiar L. Kossuth, care scria în 1848: „A pierde naționalitatea este a muri ca popor. De aceea, naționalitatea și limba sînt mai scumpe decît libertatea, căci libertatea pierdută se poate recîștiga, dar naționalitatea niciodată“.²⁶⁾ Și, firește, socialiștii bucovineni, nu înțelegeau de ce ar fi fost fără valoare pentru români, ce era așa de prețios pentru unguri.

Ridicîndu-se împotriva abuzurilor și samavolniciei practice de autoritățile austro-ungare, mișcarea socialistă făcea distincție între clasele dominante exploatare și masele muncitoare. În acest cadru, avînd în vedere situația specifică din Austro-Ungaria, socialiștii bucovineni își exprimau convingerea că numai prin desrămarea acestui imperiu și crearea statelor naționale, „popoarele de aici și de dincolo își vor putea mai ușor da mâinile, spre a lucra împreună în domeniul cultural, economic, național și politic...“²⁷⁾. Formulată astfel, punctul de vedere socialist, înaintat și patriotic, nu dădea naștere la nici un fel de echivoc. Mișcarea socialistă din Bucovina a parcurs pînă la capăt procesul clarificării necesare, ideologice și politice, în problema națională, prin adoptarea principiului autodeterminării naționale și a obiectivului unirii cu Țara.

O semnificație deosebită o are participarea, în noiembrie 1912, a lui C. Dobrogeanu-Gherea și George Grigorovici la Congresul de la Basel al Internaționalei a II-a, în calitate de delegați comuni ai Partidelor Social-Democrate din România și Bucovina la lucrările acestui forum socialist internațional, care a întrunit peste 500 de delegați din Europa.²⁸⁾ La mitingul organizat cu prilejul lucrărilor Congresului Internaționalei a II-a, a luat cuvîntul și George Grigorovici care, după ce salută Internaționala socialistă și pe tovarășii din Basel, în numele proletariatului român, evidențiază acțiunile antirăzboinice organizate de mișcarea muncitorească din România și Bucovina, spunînd: „Socialiștii români și-au îndeplinit nu numai datoria lor de clasă proletară, dar și de adevărați fii buni ai țării lor, dacă și-au ridicat glasul în contra războiului într-un șir întreg de manifestațiuni în toate orașele mai mari din România... Proletariatul român, alături de proletariatul tuturor țărilor — arăta el în încheiere — n-are nici un interes să fie vărsat sângele lui pentru întărirea claselor stăpînitore. Nici un pic de sânge proletar pentru pretențiunile capitalismului războinic. Trăiască pacea între popoare“.²⁹⁾

Dezvoltarea legăturilor dintre socialiștii de pe ambele versante ale Carpaților s-a reflectat și în colaborarea reciprocă la ziarele și revistele socialiste care apăreau în această perioadă. Astfel, George Grigorovici a făcut parte, chiar de la prima apariție (august 1907), din conducerea revistei „Viitorul social“, alături de M. Gh. Bujor, C. Racovschi și Ion Sion. Aceasta a fost prima revistă teoretică a mișcării noastre socialiste de la începutul veacului al XX-lea care a afirmat ca un punct programatic nu numai informarea muncitorilor despre „luptele fraților noștri din celelalte țări“, dar și de a face din aceasta „organul socialiștilor de limbă românească“.³⁰⁾ Chiar în primul număr al revistei „Viitorul social“, a apărut articolul lui George Grigorovici, intitulat „Socialismul în Bucovina“³¹⁾, în care sînt subliniate principalele trăsături ale mișcării muncitorești din această provincie, la începutul secolului al XX-lea. De asemenea, Tatiana Grigorovici a colaborat la „Viitorul social“ și la ziarul „România muncitoare“, iar începînd din anul 1907, George Grigorovici și Tatiana Grigorovici au publicat articole în „Calendarul Muncii“, care apărea anual și era tipărit de Cercul de editură socialistă din București. Concomitent, dr. Ottoi Călin și alți militanți ai mișcării muncitorești din România și Transilvania au colaborat la gazeta „Lupta“ — organul Partidului Social-Democrat din Bucovina.

Dar, în afara acestor legături, între mișcarea socialistă din Bucovina și cea din România și Transilvania se statorniciseră contacte directe. Astfel, la „România muncitoare“ și „Adevărul“ („Glasul poporului“) din Transilvania, erau abonați numeroși muncitori din Bucovina, după cum, gazeta „Lupta“ avea o largă răspîndire în rîndurile muncitorilor din România și Transilvania.³²⁾

²⁵⁾ „Patria“, nr. 43 din 5 iunie 1910.

²⁶⁾ A. D. Xenopol, *România și Austro-Ungaria*, Iași, 1914, p. 62—63.

²⁷⁾ „România muncitoare“, nr. 45 din 19 octombrie 1908.

²⁸⁾ Ibidem, nr. 91 din 22 noiembrie 1912.

²⁹⁾ Ibidem.

³⁰⁾ „Viitorul Social“, nr. 1 din august 1907, p. 5.

³¹⁾ Ibidem.

³²⁾ I. Cicală, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania 1901—1921*, București, Ed. Politică, 1976, p. 132.

Correspondențele frecvente, schimburile de publicații și literatură socialistă dintr-o parte și alta a Carpaților, au reprezentat tot atâtea punți de legătură între socialiștii români. Nici Carpații, nici granițele artificiale sau acțiunile diversioniste naționalist-sovine n-au constituit bariere de netrecut pentru muncitorimea română și de alte naționalități. Apropierea dintre organizațiile muncitorești din România, Transilvania și Bucovina s-a desfășurat ascendent, pe măsura maturizării și intensificării mișcării socialiste, concretizându-se în acțiuni de sprijin reciproc și solidarizare în lupta împotriva exploatării capitaliste, precum și cu ocazia altor evenimente politice³³). Mișcarea socialistă se manifesta astfel ca autentică purtătoare a dezideratelor naționale ale poporului român. Pe această bază, în cadrul legăturilor tot mai strânse dintre socialiștii bucovineni și cei din România și Transilvania s-a statornicit o poziție convergentă a mișcării socialiste din România, Bucovina și Transilvania față de marile probleme ale țării.

Manifestarea proprie, tot mai pronunțată, inclusiv din punct de vedere organic, a mișcării muncitorești din România, Bucovina și Transilvania, crea condiții favorabile pentru afirmarea rolului ei activ în lupta de eliberare socială și națională a poporului român, dădea expresie elocventă marilor năzuințe ale națiunii și, totodată, etapei de dezvoltare a mișcării muncitorești internaționale, a cărei caracteristică consta tocmai în formarea detașamentelor proprii ale proletariatului fiecărei țări, fiecărei națiuni.

Legăturile reciproce ale mișcării muncitorești din România, Bucovina și Transilvania au jucat un rol de seamă nu numai pe plan social, al întăririi conștiinței de clasă, ci și în aprofundarea sarcinilor ce reveneau proletariatului român în ansamblu în lupta pentru desăvârșirea unității național-politice a poporului român.

LE DÉVELOPPEMENT DES RELATIONS DU MOUVEMENT OUVRIER DE BUCOVINE AVEC LE MOUVEMENT OUVRIER DES DEUX CÔTÉS DES CARPATES PENDANT LES PREMIÈRES ANNÉES DU XX-e SIECLE

R E S U M É

Le Parti Socio-Démocrate de Bucovine a entretenu, dès le début, d'étroites et constantes relations avec le mouvement ouvrier (respectivement avec les partis socio-démocrates) de Roumanie et des autres provinces roumaines se trouvant sous domination étrangère. Ces relations, qui se sont intensifiées avec le temps, ont été édifiées ayant pour appui solide les liaisons naturelles qui ont existé depuis toujours entre toutes les provinces roumaines, quelle que fût la nature et l'intensité des interdictions imposées par les autorités étrangères temporaires. Dans l'article que voici on présente, à l'appui des faits historiques incontestables, les hypostases majeures par lesquelles se sont concrétisées les relations des socio-démocrates des Bucovine avec les socio-démocrates des autres provinces roumaines : les échanges de délégations, la distribution de littérature socialiste, l'appui réciproque lors de grèves et de manifestations, collaborations réciproques aux publications socialistes éditées par chaque parti, délégations communes aux congrès internationaux socialistes, etc. On souligne que tout le système de relations entre ces partis se constitue, dans la perspective de l'histoire, en de significatives contributions de la classe ouvrière à la préparation du peuple roumain entier afin de réaliser pleinement son unité nationale et comme Etat.

³³) Constantin-Titel Petrescu, *Socialismul în România (1835 — 6 septembrie 1940)*, Biblioteca Socialistă, Societatea Națională de editură și arte grafice „Dacia Traiană”, București, p. 310—311.

ASPECTE ALE REFORMEI AGRARE DIN 1921 ÎN JUDEȚUL CÎMPULUNG

OLGA ȘTEFANOVICI

Parte organică din trupul Bucovinei răpit în 1774 și anexat Imperiului habsburgic, teritoriul la care ne referim a cunoscut la începutul ocupației un regim agrar specific Moldovei încă din evul mediu, trecînd treptat la un sistem de viață rurală particular imperiului la căruia îi fusese samavolnic înglobat.

Agricultura, principala ramură a economiei, a cunoscut profunde transformări în urma creării Fondului religios ortodox român, prin secularizarea averilor mănăstirești (1783—1785) și trecerea lor sub controlul statului. În 1783 se vor elibera robii țigani, iar prin patenta imperială din 24 februarie 1784 se vor crea pămînturile rusticale (prin reducerea loturilor clăcașilor) și dominicale (din ceea ce fusese mai înainte rezerva feudală¹). Cele din urmă pămînturi erau deținute de Fondul religios, stat și feudali. Fondul religios ortodox din Bucovina, cel mai mare proprietar, deținea o suprafață de 266.352 ha, adică 27,5% din întreaga provincie. Acesta fusese creat prin rescriptul imperial din 29 aprilie 1786, în scopul administrării averilor mobile și imobile ale mănăstirilor și schiturilor din această provincie și ale fostei episcopii a Rădăuțiului.

Ca urmare a situației existente, va începe un conflict ce va dura aproape 89 de ani, între localnici și autoritățile habsburgice pentru emancipare socială și națională.

S-a încercat o rezolvare a situației țăranilor prin patenta imperială din 1835, dar rezultatul nu a fost cel așteptat, măsurătorile arbitrare și hotărnicile instituite de Domeniu²) generînd mișcări de protest pentru rezolvarea problemei agrare. Acestea vor culmina cu memoriul deputatului din Cîmpulung, Miron Ciupercovici adresat în 1848 Parlamentului din Viena în care se arată că țăranii din zonele muntoase au fost deposedați din pămînturile lor și lăsați la voia bunului plac al opresorilor²). Ca urmare a revoluției de la 1848 în Bucovina se emite patenta din 7 septembrie 1848 — 17 aprilie 1849 prin care se desființa iobăgia cu toate sarcinile urbariale prin răscurm-părare. Patenta nu se atîngea de pămînturile dominicale folosite pînă atunci de țăranii, scutind de plată pentru desființarea boierescului pe țăranii care aveau numai o casă și un iugăr de pămînt. Prin această reformă, reglementarea raporturilor dintre săteni și stăpîni s-a rezolvat în interesul acestora din urmă „patenta nu a rezolvat problema împămîntenirii țăranilor, nici nu asigura desființarea reală și completă a sarcinilor urbariale, neatingîndu-se de obligațiile feudale față de biserică³)”.

Județul Cîmpulung s-a situat între cele trei județe din Moldova, care au cunoscut, alături de existența clăcașilor, și un număr însemnat de țăranii liberi, cu o mică proprietate agrară. Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, fenomenul agrar se va înfățișa cu trăsături particulare prin alunecarea lentă a proprietății agrare în loturi extreme de mici, ceea ce va avea consecințe negative în evoluția ulterioară a agriculturii acestor zone. Această tendință își avea începutul și în cele două reforme agrare din 1835 și 1848—1849 care nu numai că nu au „salvat” situația țăranilor, dar au contribuit în mare parte la agravarea contradicțiilor la sate. Rezolvarea acestei proble-

¹) Ionel Dîrdală, *Desființarea boierescului în ținutul Sucevei, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol, Iași, tom IX, 1972, p. 221.*

²) În anul 1783 se înființează în Cîmpulung un birou administrativ numit Cameral-Wirtschaftsamt (administrația Domeniului) sub conducerea căruia se aflau terenurile Statului și ale Fondului bisericesc.

³) Teodor Balan, *Din istoricul Cîmpulungului Moldovenesc*, București 1960, p. 275—276.

⁴) Ionel Dîrdală, *op. cit.*, p. 226—227.

me se va înfăptui în oarecare măsură prin reforma din 1921, mai radicală decât cele dinainte, trecând în proprietatea sătenilor o suprafață însemnată de pământ.

Țăranii din această regiune aveau o situație economică mai grea decât cei din alte părți ale Bucovinei, unde calitatea solului era superioară. Din analiza cărților funciare se constată că din cauza calității solului, proprietatea pământului din județul Cimpulung era primejduită prin datoriile numeroase la care erau supuși țărani. Datoriile ipotecare impuse de cămătari și creșterea continuă a rentei anuale (la începutul secolului XX, un hectar de pământ era evaluat cu o rentă de 2,64 florini)⁴⁾ vor contribui în mare măsură la agravarea situației țărănimii din județul Cimpulung.

Situația proprietății agrare ne este înfățișată de datele statistice ale vremii. În timp ce în județul Suceava 9500 familii dețineau câte 3—8 ha pământ fiecare, în județul Cimpulung 6000 familii (aproximativ 35.000 locuitori) stăpneau insuficient pământ de pășune și finaț și numai 1855 ha. pământ arabil⁵⁾ Suprafața de pășune, pădure și teren arabil de 13.300 ha o forma proprietatea mare și era deținută în procent de aproape 50% de Fondul religiosar.

Nevoia mare de pământ (în special de pășune pentru vite) va genera în primii ani ai secolului nostru puternice acțiuni sociale ale țărănimii din aproape toate comunele județului, ce se vor integra în contextul general al luptei pentru pământ și al rezolvării problemei agrare.

Ultimii ani ai primului război mondial vor marca în comunele Vatra Dornei, Gura Humorului, Cimpulung acțiuni de solidarizare a țăranilor cu soldații pentru împărțirea cu forța a marii proprietăți stăpinită de Fondul religiosar.

Realizarea marelui act de reîntregire a neamului în 1918 va amplifica eforturile pentru o nouă reformă agrară, care încearcă să potolească foamea de pământ a țărănimii⁶⁾. Proiectul reformei, cunoscut sub numele de „Principiile generale pentru reforma agrară”, primit cu mult entuziasm de populația rurală din Bucovina, avea să liniștească cel puțin pentru un timp și spiritele țăranilor din județul Cimpulung. Iancu Flondor, președintele guvernului Bucovinei, afirma că elaborarea acestui proiect a fost binevenită în satisfacerea cererii țăranilor de a fi înzestrați cu pământ, țărănul fiind cel care „a scăpat datinile, legile și limba strămoșilor noștri”⁷⁾.

Reforma a fost anunțată de Congresul General al Bucovinei, în Proclamația din 28 noiembrie dezvoltând punctul reformei agrare enunțat în Actul Constructiv al Unirii prin norme detaliate referitoare la expropriere și improprietărire, devenind executoriu la 7 septembrie 1919. Potrivit decretului-lege din 14 decembrie 1918 valabil pentru întreaga Românie deci și pentru Bucovina, exproprierea se făcea după următoarea ordine :

- a) toate terenurile cultivabile ce aparțineau Domeniilor Coroanei, fundațiilor și persoanelor juridice ;
- b) proprietățile rurale ale persoanelor cu reședința în străinătate și ale supușilor străini ;
- c) proprietățile rurale ale persoanelor particulare urmau a li se expropria 2 milioane ha cultivabile⁸⁾.

Pentru obținerea pământului necesar în vițtoarea improprietărire, organele locale ale județului au propus diferite soluții pentru expropriere, printre care reducerea minimumului de proprietate a Fondului religiosar și a celorlalți proprietari și exproprierea în întregime a pământurilor comunale. Din aceste suprafețe urmau să se distribuie țăranilor înscrși în tabele loturi provizorii prin intermediul comitetelor locale. Se înlătura în acest fel ideea care mai persista în conștiința țărănului că „reforma agrară e o tragere pe sfoară și încă una din multele făgăduieli ce s-au făcut pentru îmbunătățirea stării lui materiale fără să se înfăptuiască niciodată”⁹⁾.

În Bucovina, unde improprietărire a depins într-un grad însemnat de modul cum se realiza exproprierea Fondului religiosar, judecarea expropriării s-a desfășurat sub amprenta unei lupte de durată dusă între administrația fondului și comunele interesate în improprietărire¹⁰⁾.

⁴⁾ Aurel Morariu, *În chestia agrară, în Glasul Bucovinei*, anul I, nr 36, 1918, p. 1.

⁵⁾ *Ibidem*

⁶⁾ Vasile Lițu, *În preajma reformelor, în Glasul Bucovinei*, anul I nr. 17, 1918, p. 2.

⁷⁾ Ion Nistor, *Unirea Bucovinei*, București, 1928, p. 160.

⁸⁾ D. Sandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, București, 1975, p. 43.

⁹⁾ *Reforma agrară, în Glasul Bucovinei*, anul I, nr. 25, 1918, p. 2.

¹⁰⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Camera Agricolă Cimpulung, dos. 14, filele 1—2.

De cele mai multe ori s-a întâmplat că riposta hotărâtă în special a Fondului religiosar care prin apeluri și contestații repetate către Comisia regională de expropriere Cernăuți, a reușit să-și „salveze” de la expropriere întinse suprafețe de păduri, pășuni și finațe. Frecvent, Fondul religiosar a primit sprijinul comisiilor locale de expropriere formate din primar, preot, învățător, reprezentantul marilor proprietari.

În comunele Ostra și Frasin-Vama, președintele comisiei de ocol pentru expropriere, Nicolae Cortușan, împreună cu preotul Adrian Bocca, mare proprietar, vor tergiversa lucrările de expropriere, astfel, că nici la sfârșitul anului 1923 nu erau încheiate lucrările de împărțire cadastrală a terenului¹¹⁾.

Lucrările propriu-zise de expropriere au început în județul Cimpulung în 1922, în conformitate cu legea pentru reforma agrară în Bucovina, adoptată la 30 iulie 1921, hotărându-se a se expropria pentru cauză de utilitate publică (conform articolului 1 al legii)¹²⁾ aproximativ 9000 ha¹³⁾. În situațiile extreme se apela la rezervele statului, așa cum s-a întâmplat în comuna Vama, unde statul a renunțat la pământul său de 5 ha din rezerva pentru teren industrial din Prisaca, suprafață ce a fost dată pentru improprietărire sătenilor. Deși legea prevedea că exproprierea să se facă pe o suprafață între 100—600 ha, în județul Cimpulung au fost puține cazuri de moșii expropriate între aceste limite din cauza opoziției Fondului religiosar și a lipsei de pământ a persoanelor particulare. Se exceptau de la expropriere anumite suprafețe când proprietarul avea o tradiție în stăpînirea și prelucrarea pământului. Astfel, agricultorul Ion Cosma Donisă din Dorna Candrenilor va fi expropriat conform articolului 7 al legii agrare, la 4 mai 1923, doar de 133 hz pășune, lăsîndu-i-se în deplină proprietate suprafața de 51 ha pășune, pădurea, locul de casă și grădina¹⁴⁾.

Potrivit articolului 5 al legii de reformă agrară pentru Bucovina, se expropria în întregime proprietățile rurale ale persoanelor juridice de drept public¹⁵⁾, parțial sesiile parohiale pînă la 12 ha¹⁶⁾, terenurile cooperativelor pînă la 6 ha¹⁷⁾ și moșiile de arătură, finațurile și pășcările de la munte ale Fondului religiosar¹⁸⁾. Conform aceluiași articol se exceptau de la expropriere cea mai mare parte a pădurilor Fondului religiosar cît și cele particulare, cu excepția părților mărginașe¹⁹⁾. Puteau fi expropriate parcele din aceste păduri conform articolului 14 din lege, respectiv articolele 9 și 31 din Regulamentul legii agrare în situația în care aceste suprafețe erau absolut necesare pentru înființarea sau întregirea pășunilor comunale sau pentru întemeierea de gospodării țărănești. În comuna Ostra erau necesare suprafețe mari de pășune pentru hrana vitelor celor 227 gospodării țărănești. Preotul Adrian Bocca se va opune în 1923 expropriării parcelelor de pădure solicitate de țărani, rămînd ca terenul cerut să se obțină numai din exproprierea părților mărginașe ale pădurii, după aprobarea dată de către comitetul agrar²⁰⁾.

¹¹⁾ Arh. St. Suceava, Fond Consilieratul agricol Cimpulung, dos. 2, fila 14.

¹²⁾ *Ibidem*, fila 19.

¹³⁾ Dimitrie Dan, *Proiect privind parcelarea moșilor fondului religiosar, în Glasul Bucovinei*, anul I, nr. 17, 1918, p. 3.

¹⁴⁾ Arh. St. Suceava, Fond Consilierat agricol Cimpulung, dos. 7.

¹⁵⁾ S-au supus expropriării loturile școlilor rurale : Dorna Candrenilor (Arh. St. Suceava, Fond Consilierat agricol Cimpulung, 5 ha ; Ciurmirna, 29 ari ; Breaza 32 ari ; Vama Camera agricolă, dos. 17, fila 6) ; Moldovița, 5 ha ; Ciurmirna, 29 ari ; Breaza 32 ari ; Vama Valea Putnei, Vadul Negrișel, Pojorita 50 ari (Arh. St. Suceava, Fond Camera agricolă, dos. 17, fila 6) al căror pământ a trecut în „rezerva statului”.

¹⁶⁾ S-au supus spre expropriere parcelele sesiilor parohiale din Capu Cimpului, Gura Humorului, Doroteia, Bușoala, Slatioara, Stulpicani, Vadul Negrișel, Vama, Vatra Moldoviței, Valea Boului, Breaza (Arh. St. Suceava, Fond Camera agricolă, Cimpulung, dos. 17, fila 6—7) ; Cimpulung — biserica S. Nicolae 30 ha ; biserica Înălțarea Maicii Domnului 27 ha ; biserica Nașterea Domnului 26 ha (Arh. Stat. Suceava, Fond Consilieratul agricol Cimpulung).

¹⁷⁾ S-au supus expropriării parcelele lui : Iacob Storfier și Siegmund Hofman din Cimpulung (Arh. St. Suceava, Fond Camera agricolă Cimpulung, dos. 17, fila 6) ; L. Schlofer și coproprietarii din Cîrlibaba (Arh. St. Suceava, Fond Consilierat agricol Cimpulung, dos. 9) ; Meier Elenbogen — 2 iugăre și Laufer Wolf — 2 iugăre din Cîrlibaba Nouă (ibidem) ; Anna Drukman din Vatra Dornei (Arh. St. Suceava, Fond Camera agricolă Cimpulung dos. 17, fila 6) ; Ion Cosma Donisă din Dorna Candrenilor și Ioniță Ursache din Fundu Moldovei (Arh. St. Suceava, Fond Consilierat agricol Cimpulung, dos. 3, fila 18) ; Solomon Kohan din Iacobeni și Rosa Ebner din Valea Putnei — 5 ha (Arh. St. Suceava, Fond Camera agricolă Cimpulung, dos. 17, fila 6).

¹⁸⁾ Din parcelele Fondului religiosar au fost propuse pentru expropriere loturi din comunele : Argel — 127 ha ; Capul Codrului, Cîrlibaba — 127 ha ; Cîrlibaba Nouă — 299 ha ; Cimpulung, Frasin — 36 ha ; Deia ; Doroteia ; Gemenea ; Gura Humorului ; Iacobeni ; Mănăstirea Humorului ; Negrișeasa ; Ostra — 376 ha ; Pojorita — 611 ha ; Poiana Stămpel — 180 ha ; Vatra Moldoviței ; Vama — 638 ha ; Valea Putnei — 28 ha ; Sadova — 43 ha (Arh. St. Suceava, Fond Camera agricolă Cimpulung, dos. 17, filele 7—9).

¹⁹⁾ Ce-i lipsește țărănului român ? în *Glasul Bucovinei*, anul I, nr. 28, 1918, p. 2.

²⁰⁾ Arh. St. Suceava, Fond Consilierat agricol Cimpulung, dos. 2, filele 28—29.

Unclele tabele cu împrăștierea, întocmite în 1920, vor fi completate, în anii următori, cu tineri deveniți între timp majori sau cu voluntari întorși din război sau refugiați³⁵). În alte comune s-au creat situații critice prin excluderea din liste a unor persoane ce aveau dreptul conform legii la un lot de pământ. În comuna Vatra Moldoviței, din 244 împrăștierea înscrise în tabele au fost excluși 63 săteni, iar la Valea Putnei, țărani Constantin Cozmaciuc, Marcu Țăranu și Chiforean Vasile, rămânând în afara listelor, vor înainta contestații Comisiei centrale de împrăștiere Cernăuți pentru rezolvarea corectă a operațiilor de împrăștiere. În aceeași comună sătenii propuși pentru împrăștiere și-au manifestat nemulțumirea față de hotărârea comisiei de a le da pământ mult mai departe de comună, din sesiile parohiale Moldovița și Frumosu. Aceeași situație s-a întâlnit în comuna Cîmpulung unde țărani vor protesta din cauza împrăștiării cu loturi din finaturile bisericii Adormirea Maicii Domnului, care se aflau la Sadova, cătunul Groapa, la distanță foarte mare de vatra satului³⁶). La Poiana Stampei, celor 84 de împrăștierea li s-au oferit loturi mici (sub 0,5 ha) pe pământul parohiei ortodoxe Dorna Candrenilor³⁷). Sătenilor din Frasin, Vama, Ostra, Slătioara li s-au dat prin împrăștiere suprafețe insuficiente, departe de comună, cu posibilități grele de deplasare, iar în comuna Ciocănești, în urma lucrărilor de împrăștiere, 34 persoane au rămas fără nici un lot, 39 își păstrau vechile loturi, mult prea mici pentru nevoile lor (pământul expropriat va fi dat rezervă personalului bisericesc și pentru școală³⁸).

Comisiile de ocol însărcinate cu împrăștierea, vor refuza frecvent satisfacerea cererilor țăranilor de a li se da pământ din terenurile marginase ale Fondului religios. De obicei aceste terenuri situau departe de comună sau având un sol neproductiv se vor аренда la prețuri scăzute (sub 10 lei ha), negăsindu-se cumpărători dintre cei împrăștierea. Asemenea situații s-au întâlnit în comuna Moldovița, unde s-au întocmit tablouri de debit pentru locuitorii care au luat în arendă prin contract din terenurile Ministerului agriculturii — Direcția reformei agrare. Directoratul ministerial II Cernăuți consemna în februarie 1931 nemulțumiri ale locuitorilor județului Cîmpulung, care luaseră loturi în arendă și, neputând plăti sumele rămase restante pentru câțiva ani, „erau urmăriți și sechestrați de agenții fiscali³⁹”. Se cerea anularea debitelor la arenda în comunele unde locuitorii au fost nedreptățiți.

Prețul pământului expropriat a cunoscut valori diferite în funcție de calitate și de depărtarea de vatra satului⁴⁰). S-au ivit conflicte între proprietari și stat în privința evaluării hectarului de pământ. Fondul religios va înainta o contestație către stat în 1938, cerând pentru pământul expropriat plata sumei de 48.688 lei, din care după multe discuții s-a redus suma de 6.488 lei (51 moșii sub 100 ha cu 12.000 lei și 64 moșii peste 100 ha cu 32.000)⁴¹). S-au creat nemulțumiri și la evaluarea pământului persoanelor particulare. Comisia de expropriere regională Cernăuți, fixa în octombrie 1923 prețul unui hectar de pământ la 400 lei lui Ion Cosma Donisă, spre nemulțumirea acestuia, care voia 2.000 lei/ha pentru pământul expropriat. Majorarea prețului peste 100 lei/ha cerea și familia Stejn și coproprietarii expropriați din Poiana Stampei. Prețul pământului expropriat de la bisericile comunei Sadova, situate în cătunele Holoșca, Măgurica, Patului se va face cu oarecare rezervă, având în vedere calitatea solului și mai ales a finaturii și depărtarea de vatra satului. De asemenea s-a întâmpinat și opoziția bisericilor care cereau majorarea prețului de la 900 coroane la 1600 coroane/ha. Parcelele sesiilor parohiale, al căror pământ s-a supus exproprierii în comuna Sadova au fost evaluate la 600 lei/ha.

La fixarea prețului pământului expropriat pentru cauze de utilitate publică s-a ținut seama de arendarea lui în ultimii 5 ani înainte de izbucnirea războiului. În legătură cu modalitățile de vânzare a pământului s-au propus soluții: agriculturii ar fi trebuit să plătească prețul pământului în bani gheață, soldații întorși din război în rate anuale ce se vor fixa ulterior, iar invalizii, văduvele și orfanii de război în rate anuale cu preț redus⁴²).

³⁵) În comuna Valea Putnei au fost înscrise în tabele 14 persoane (Arh. St. Suceava, Fond Camera agricolă Cîmpulung, dos. 8).

³⁶) La Vatra Moldoviței s-au completat tabelele cu 2 văduve, 3 invalizi, 4 foști voluntari în armata română și 46 participanți la război (Ibidem, dos. 29).

³⁷) Arh. St. Suceava, Fond Consilierat agricol Cîmpulung, dos. 16, fila 28

³⁸) Arh. St. Suceava, Fond Camera agricolă Cîmpulung, dos. 17, fila 6

³⁹) Arh. St. Suceava, Fond Consilierat agricol Cîmpulung, dos. 16, fila 28.

⁴⁰) Arh. St. Suceava, Fond Consilierat agricol Cîmpulung, dos. 10, fila 45.

(În comuna Moldovița Cocerhan Leonte va lua în arendă 60 ha. cu 300 lei, iar Mihail Sauciu va cumpăra 12 ha. cu 99 lei teren muntos și neproductiv).

⁴¹) Arh. St. Suceava, Fond Administrația Fondului religios ortodox român, dos. 8, fila 7.

⁴²) Dimitrie Dan, op. cit. p. 3.

Prin lege s-a fixat pentru toți cei ce urmau să fie împrăștierea să achite 20% din prețul fixat pentru despăgubirea proprietarului, restul plăindu-se în rate anuale în cel mult 10 ani. Mulți dintre cei înscrise în tabelele de împrăștierea, vor rămâne neîmprăștierea, din cauza lipsei sumei necesare pentru răscumpărarea pământului, iar alții își vor pierde pământul, pe parcurs, prin neachitarea ratelor anuale.

Rezultatul împrăștierii nu a fost cel așteptat de mase deoarece suprafața extrem de mică expropriată n-a fost dată integral pentru nevoia comunelor sau a sătenilor, ci a trecut în cea mai mare parte în rezervele statului, deși, spre deosebire de celelalte zone ale țării, în județele Bucovinei aceste rezerve au fost mult mai mici.

Neregulile produse în timpul lucrărilor de împrăștierea au generat un șir de acțiuni țărănești în întreg județul Cîmpulung, dar mai ales în comunele Vama, Iacobeni, Pojorîta, Ostra, Vatra Dornei, Poiana Stampei. În aceasta din urmă, 70 de țărani considerați de oficialități „revoluționari” nu vor fi incluși pe listele de împrăștierea. Ca urmare, aceștia vor trece singuri la împărțirea pământului, conduși de un locuitor din Vatra Dornei, pe nume Samuil Rusoi⁴³). În 1929, ca urmare a faptului că peste 500 de foști luptători, invalizi, orfani și văduve de război au fost excluși de pe listele de împrăștierea, are loc o puternică acțiune de protest a locuitorilor comunei Iacobeni în fața prefectului. În comuna Dorna Candrenilor, făcându-se analiza rezultatelor împrăștierii, în mai 1930, s-a constatat că 412 țărani cu drept de a primi pământ au rămas neîmprăștierea⁴⁴), iar în comuna Vama se înregistrau în 1928, 173 contestații ale țăranilor rămași în afara listelor de împrăștierea⁴⁵).

La 3 mai 1931, Constantin Păunescu, directorul Oficiului agricol al județului Cîmpulung, deplasându-se în comuna Moldovița pentru o conferință agricolă, a constatat că, deși exproprierea se făcuse, țărani nu au primit definitiv terenurile cvenite, cu toate că au plătit arenda anual⁴⁶). Fenomenul era cauzat de faptul că nu se făcuse defalcarea cadastrală, ci numai o simplă măsurătoare și terenul expropriat de de la parohiatul român ortodox Moldovița era ocupat de fabrica de cherestea și depozitul de material lemnos al firmei Iacob Schnapp; restul era deținut fără nici un drept de preotul Ilarion Prelici. Pentru rezolvarea acestui caz s-a deplasat, în scopul defalcării terenului expropriat, un inginer, urmînd ca, cel tîrziu pînă în toamnă, sătenii să intre în posesia terenurilor ce li se cveneau. Urma să se treacă urgent și la parcelarea terenurilor pentru clădiri și să se atribuie sătenilor lipsiți de locuri de casă. Terenul folosit pînă atunci de preotul Ilarion Prelici va fi împărțit în parcele de 2 prăjini pentru fiecare locuitor și se va da prin răscumpărare celor ce nu aveau deloc pământ. Pentru împărțirea provizorie a terenului a fost însărcinat, în calitate de reprezentant al sătenilor la împrăștierea pe terenul disponibil, directorul școlar Andronic Strișcă. Pînă la sfîrșitul anului 1931, s-a expropriat o suprafață de 222 ha teren de cultură, restul fiind pădure tinăradă, ca teren neproductiv, primăriei comunale Moldovița cu 20 lei hectarul⁴⁷).

Inspectoratul regional administrativ al Bucovinei era autorizat în noiembrie 1931 să comunice următoarele date în legătură cu mersul lucrărilor de reformă agrară în județul Cîmpulung:

- a) se vor urgenta lucrările de intabulare a proprietății țărănești date prin legea agrară de împrăștierea;
- b) arenzile pentru loturile neîncasate pe anii din urmă, vor fi împărțite în mai multe rate, care vor fi plătite în anii următori, începînd cu 1932 — în anul 1931 urma să se încaseze numai arenda pe acel an;
- c) țărani urmau să plătească celelalte datorii conform legii conversiunilor datoriilor agricole.

Tot în 1931 se constată de către Direcția aplicării reformei agrare, în urma anchetei efectuate, că o mare parte din proprietățile supuse exproprierii mai erau în posesia vechilor proprietari, că nu s-a făcut o generalizare a defalcărilor pe teren, iar din totalul suprafețelor arendate, 78 ha nu se puteau folosi fiind prundiș și teren cu blocuri de piatră, 90 ha erau în curs de arendare și 215 ha teren de pășune alpină nu se putea arenda din diferite motive⁴⁸).

Din datele oferite de tabelele statistice reiese că în județul Cîmpulung pînă în luna ianuarie 1931 s-au expropriat 136 moșii al căror teren s-a trecut prin despăgubire

⁴³) N. Adăniloie, și I. Dîrdală, op. cit. p. 877.

⁴⁴) Ibidem, p. 875.

⁴⁵) Arh. St. Suceava, Fond Consilierat agricol Cîmpulung, dos. 3, fila 25.

⁴⁶) Ibidem, dos. 10, fila 87.

⁴⁷) Ibidem, fila 88.

⁴⁸) Ibidem.

În proprietatea a 3984 locuitori, din care în 15 comune s-a făcut o împroprietărire provizorie. În comunele Dorna Candrenilor, Coșna, Cîrlibaba Nouă, și Fundu Moldovei nu s-au făcut împroprietăririi.

Deși incompletă, cu limite și neajunsuri ivite în timpul aplicării ei, reforma agrară din 1921 a constituit pentru județul Cîmpulung, ca și pentru celelalte regiuni din țară, un important eveniment, care a determinat profunde schimbări și transformări în structura agrară a acestei zone. Din întreaga suprafață expropriată în Bucovina (circa 75.000 ha) o parte însemnată a revenit și județului Cîmpulung, contribuind la înființarea unui număr important de noi gospodării țărănești.

În Bucovina, ca și în Basarabia, reforma a fost mult mai radicală. Astfel, toți cei, care în perioada antebelică, își arendaseră pământurile sau le neglijaseră, au fost supuși unei legislații severe, reducându-li-se conform articolului 4 al legii fiecare proprietate la 4 ha. Lui Iacob Storfer i-au fost reduse proprietățile din Fundu Moldovei, Breaza, Pojorita și Cîmpulung la limita de 4 ha⁴⁹⁾.

O mare suprafață din pământurile absenteiștilor și optanților a trecut în proprietatea unui număr însemnat de locuitori români, fie în proprietatea unor instituții cu caracter social, economic sau cultural. Au fost împroprietărite școlile primare, secundare cu internate, spitalele și armata.

Reforma agrară, în baza căreia s-a expropriat circa 66% din întreaga suprafață de pământ, a ameliorat considerabil situația țăranilor, avînd un rol important în dezvoltarea României după Marea Unire din 1918. Aceasta s-a înscris în rîndul celor mai ample măsuri de întărire a statului național, fiind cea mai cuprinzătoare între reformele agrare adoptate în statele din Estul și Centrul Europei după război. Deși a menținut, în limite mult mai reduse, marea proprietate, reforma a dat o puternică lovitură moșierimii. Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu „reforma agrară din 1921 a dat impuls capitalismului în agricultură, a slăbit puterea economică a moșierimii, a redus rolul jucat de această clasă în viața politică și socială a României”⁵⁰⁾.

Prin întreaga ei desfășurare, prin rezultatele înregistrate, reforma din 1921 a pregătit terenul pentru înfăptuirea reformei agrare din 1945, care a rezolvat pe deplin „problema țărănească”.

ASPECTS DE LA RÉFORME AGRAIRE DE 1921 DANS LE DEPARTEMENT DE CÎMPULUNG — BUCOVINE

R É S U M É

À partir de la recherche des archives locales, l'auteur analyse la manière de réalisation de la réforme agraire de 1921 dans le département de Cîmpulung, avec ses particularités, spécifiques de la Bucovine et surtout de cette zone avec un relief plus montagneux.

L'auteur présente la situation de l'agriculture dans cette zone pendant la période antérieure à la réforme, ensuite il poursuit la manière de la réalisation de l'expropriation et de la distribution des terres aux paysans.

On analyse enfin, les conséquences de la réforme agraire de 1921 — la plus étendue jusqu'à cette date — sur la situation de l'agriculture et sur les classes sociales de la Roumanie.

⁴⁹⁾ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, Vol. I., București, Ed. Politică, 1968, p. 356.

Situația expropriatelor și împroprietăririlor în județul Cîmpulung făcută de directoratul ministerial Cernăuți — serviciul agriculturii și domeniilor în 20 ianuarie 1931⁵¹⁾

Nr. crt.	Comuna	Moșia expr. definitiv	Nr. moșii			Data împr.			Dacă s-a întocmit referat de plată a rentei	Dacă s-a întocmit tabel de întreg. lot	Observații
			3	4	5	4	5	6			
0	1	2	3	4	5	6	7	8			
1.	Capul Cîmpului	sesia parohială	3	da	1928	22	da			2 loc. Capul Codrului 92 Pătinoasa	
2.	Capul Codrului	Fond. relig. ort. rom.	5	da	—	94	da			197 Gura Humor 24 Voroneț	
3.	Gura Humorului	sesia parohială bis. ort. rom.	4	da	1928	473	da			20 Boureni 46 Măn. Humor 85 Pătiniș	
4.	Mănăstirea Humor	serv. apelor, obșteștea pād.	8	da	1928	98	da			—	
5.	Pătinoasa	șc. primară	1	da	—	—	—			—	
6.	Valea Seacă	biserica ort. rom.	4	da	1928	354	—			împroprietărită șc. primară; creat sesie pālmar	
7.	Voroneț	Fond. relig. ort. rom. biserica ort. rom.	2	da	—	—	—			împr. provizorie	
8.	Boureni	șc. primară	1	da	—	—	—			idem	
9.	Bucșoia	idem	1	da	—	—	da			idem	
10.	Doroteia	Fond relig. ort. rom. sesie parohială	2	da	—	125	—			idem	
11.	Frașin	Fond. relig. ort. rom.	2	da	—	43	—			idem	
12.	Gemenea	șc. primară	4	da	—	110	—			idem	
13.	Negrileasa	Fond. relig. ort. rom.	1	da	—	105	—			idem	

⁵¹⁾ Arh. St. Suceava, Fond Camera agricolă Cîmpulung, dos. 17, filele 6-9.

0	1	2	3	4	5	6	7	8
14. Ostra	idem șc. primară,	idem șc. primară,	2	da	—	174	da	idem
15. Sătii Oara	sesie paroh. Stulpicani și Gemenea	sesie paroh. Stulpicani și Gemenea	4	da	—	53	da	idem
16. Stulpicani	sesie paroh.	sesie paroh.	3	da	—	228	nu	Impr. definitivă
17. Vadul Negrișel	șc. primară bis. ort. rom.	șc. primară bis. ort. rom.	2	da	—	—	nu	idem
18. Argel	Fond. relig. ort. rom.	Fond. relig. ort. rom.	1	da	1930	39	da	idem
19. Ciurțima	șc. primară	șc. primară	1	da	—	—	nu	Impr. provizorie
20. Frumusu	sesie paroh.	sesie paroh.	4	da	1930	12	—	idem
21. Moldovița	bis. ort. rom.	bis. ort. rom.	4	da	—	158	da	Impr. provizorie
22. Vama	sesie paroh.	sesie paroh.	3	da	—	345	nu	idem
23. Vatra Moldoviței	sesie paroh. Moldovița Frumosu	sesie paroh. Moldovița Frumosu	6	da	—	248	da	Impr. definitivă
24. Ciocănești	Siegmund Hofman	Siegmund Hofman	4	da	—	113	—	Impr. provizorie
25. Dorna Candrenilor	Ion Cosma Donisă	Ion Cosma Donisă	4	da	—	—	—	idem
26. Fundu Moldovei	Ioniță Ursachi	Ioniță Ursachi	6	da	1930	127	da	nu s-a făcut
27. Iacobeni	Salomon Kohan	Salomon Kohan	3	nu	—	90	—	nu s-a făcut
28. Poiana Stampel	paroh. ort. Dorna Candreni	paroh. ort. Dorna Candreni	4	da	1928	84	da	Impr. provizorie
29. Pojorita	Iacob Storfer	Iacob Storfer	4	nu	1930	161	nu	Impr. definitivă
30. Valea Putnei	Rosa Ebner	Rosa Ebner	3	da	1930	43	da	idem
31. Sadova	bis. sf. Nicolae	bis. sf. Nicolae	6	da	—	94	da	Impr. definitivă
32. Valea Boultui	sesia paroh. Vatra Moldoviței șc. primară	sesia paroh. Vatra Moldoviței șc. primară	3	da	1928	86	nu	Impr. definitivă
33. Deia	Fond. relig. ort. rom.	Fond. relig. ort. rom.	1	da	1928	56	nu	idem
34. Breaza	paroh. ort. rom.	paroh. ort. rom.	8	da	—	147	da	Impr. provizorie
35. Ciurpung	Iacob Storfer	Iacob Storfer	8	da	1928	167	nu	Impr. definitivă
36. Cîrlibaba	L. Schlofler	L. Schlofler	4	da	—	110	da	Impr. provizorie
37. Cîrlibaba Nouă	Meier Elenbogen	Meier Elenbogen	3	nu	—	—	—	nu s-a făcut
38. Vatra Dornel	Anna Drukman	Anna Drukman	7	da	—	109	nu	Impr. provizorie
		TOTAL	136			3984		

LUPTA MASELOR POPULARE DIN BUCOVINA, CONDUSE DE PARTIDUL COMUNIST ROMÂN, ÎMPOTRIVA FASCISMULUI, REVIZIONISMULUI ȘI RĂZBOIULUI (1930-1936)

IOAN V. COCUZ

Partid de avangardă revoluționară a clasei muncitoare, apărător fidel al intereselor vitale, generale ale țării, Partidul Comunist Român s-a situat în fruntea luptei poporului român împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității României.

Inițiatorul, organizatorul și conducătorul mișcării de rezistență antifascistă, coloană vertebrală a luptei antifasciste, Partidul Comunist Român a desfășurat intense acțiuni politice pentru ralierea pe o platformă comună a tuturor forțelor democratice, patriotice, a claselor și grupărilor sociale, a celor mai largi categorii sociale, activizând în jurul clasei muncitoare, tărâtimea, intelectualitatea progresistă, micii meseriași și negustori, studențimea democrată, pensionarii, în vederea creării unui larg front popular antifascist capabil să creeze o opinie de masă împotriva fascismului.

Insuflețit de un fierbinte patriotism, partidul a pus în centrul întregii sale activități demascarea fascismului, a primejdiei pe care politica agresivă a Germaniei hitleriste și a aliaților ei o reprezenta pentru însăși existența României. „Eroica luptă dusă în acei ani de partidul comunist, în fruntea clasei muncitoare și a unor largi forțe progresiste sub steagul democrației și independenței țării, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, atitudinea lucidă a unor grupări politice ale claselor conducătoare au stăvilit pentru un timp ascensiunea spre putere a organizațiilor fasciste și înrobirea țării Germaniei naziste“¹⁾.

În împrejurările istorice complexe pe care le prezenta în acea perioadă România, activitatea partidului comunist a avut la bază o concepție politică extrem de realistă, de suplă, concretizată într-o amplă gamă de forme și metode ale muncii de masă ilegale, semilegale și legale, în dinamizarea forțelor progresiste, democratice și politice românești, obiectivele fiind lupta împotriva stării de asediu și a cenzurei, pentru dezarmarea organizațiilor fasciste și interzicerea activităților lor, pentru amnistierea deținuților comuniști și antifasciști, pentru apărarea fruntariilor naționale a independenței și suveranității patriei.

În întreaga activitate teoretică și practică, în cuprinsul documentelor programatice, din perioada la care ne referim, Partidul Comunist Român a fost consecvent în a aprecia, în mod just, că: „Fascismul nu este popular în România și nu are rădăcini în masele populare...“, că „... României nu i-a fost specifică o activitate intensă a organizațiilor fasciste“²⁾.

Mișcarea antifascistă își are originile mai îndepărtate în efervescenta revoluționară din anii postbelici când a apărut ca o ripostă împotriva agitațiilor cuziste, demascatoare și protestatară, în același timp, la adresa fascismului italian în ascensiune.

Faptul că poporul român a fost refractar fascismului, nazismului, se explică și prin existența unui climat social politic puternic influențat de ideile socialiste, umaniste, ceea ce explică și faptul că partidele clasei muncitoare, Partidul Comunist Român, au depășit primele pericoluri pe care-l reprezenta fascismul pentru însăși existența poporului român, s-au situat în fruntea luptei împotriva „ciumei negre“.

În fruntea luptei tuturor forțelor progresiste din țară, împotriva pericolului fascist, Partidul Comunist Român a folosit o multitudine de forme și mijloace. Printre

¹⁾ Nicolae Ceaușescu — România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste, vol. I, Editura Politică 1968, p. 371.

²⁾ Lucrețiu Pătrășcanu — Sub trei dictaturi, Editura Politică, București, 1970, p. 38.

au darul să impresioneze pe unii. Niciind însă ambițiile bolnave nu au făcut prea mare ispravă... Acei ce-și dau seama de adevăratul ideal al poporului nostru, de a trăi în granițele sale firești, în pace și bună înțelegere cu toate celelalte popoare din lume nu se vor lăsa ademniți în aceste mreje înșelătoare dirijate de peste graniță și nu vor urma copiii înconștienți porniți în cruciadă pentru triumful unei ambiții străine și dăunătoare neamului nostru. România n-are ce câștiga nimic de pe urma hitlerismului și n-are a primi sugestii de conducere de la nici un partid din altă țară⁽²⁴⁾.

Opinia publică din Bucovina lua cunoștință de activitatea antinațională a organizațiilor hitleriste ale populației germane din localitățile bucovinene. Astfel în articolul: „Batalioanele de asalt” apărut în ziarul Glasul Bucovinei se arăta: „Înarmate sînt aceste batalioane cu un fel de cuțite care pe o plăsea poartă inscripția Deutschland erwacht, adică Germania se trezește, iar pe cealaltă, efigia lui Hitler în uniformă de comandant suprem al batalioanelor de asalt și din România. În fața acestei mobilizări generale a Landwehrului german din România trebuie să ne întrebăm contra cui se mobilizează tineretul german din România și contra cui se îndreaptă acest asalt? Contra statului român și contra hotarelor sale întregite?... Manifestațiunile acestea trebuie să ne îngrijoreze în mod serios fiindcă ascund în ele germenele de descompunere a statului în componentele sale etnice⁽²⁵⁾.”

Cetățenii germani rezidenți în România erau cuprinși în diferite partide și organizații naziste ce-și desfășurau activitatea pe teritoriul țării. Dintre acestea menționăm: Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei - Landesgruppe Rumanien, subordonat N.S.D.A.P. secția Auslandsorganisation, care avea și în capitala Bucovinei o grupă locală cu o intensă activitate ce viza subordonarea statului român celui de al III-lea Reich, N.S.D.A.P. - Landesgruppe Rumanien avea în capitala provinciei și o grupă locală feminină sub denumirea de Reichsdetsche Frauenschaft in Rumanien și o altă grupă pentru tineret sub denumirea de Hitlerjugend⁽²⁶⁾. Un rol important în propaganda desfășurată de naziști în România a revenit agenților de presă „D.N.B.” și „Eildienst” și a unor ziare germane dintre care Tagespost⁽²⁷⁾ își desfășura activitatea în capitala Bucovinei⁽²⁷⁾.

Prin diferite mijloace s-a adus la cunoștința opiniei publice românești despre propaganda hitleristă în țară, despre vizitele unor conducători ai organizațiilor fasciste și ale altor elemente reacționare din țară în Germania hitleristă, demascându-se totodată activitatea multiplă a organizațiilor fasciste ale minorităților germane în România, formele și mijloacele de propagandă folosite de acestea. Forțele democratice, patriotice s-au pronunțat cu hotărîre împotriva propagandei naziste, otrăvirii sufletului tineretului român cu miasme străine, periculoase pentru viitorul țării. Astfel, în articolul „Nebunia batalioanelor” se arăta că „... nu e o politică eroică, imbrăcarea în cămăși și înarmarea unui tineret care n-are nici conștiința gravității problemelor care se pun astăzi statului nostru, nici cumînțenia întrebunțării armelor ce li se pun în mînă ci o marfă primejdioasă de import în contradicție flagrantă cu sufletul însuși al nației noastre⁽²⁸⁾”. Tinerii sînt îndrumați la „... luptă deschisă de idei, dar prin puterea cuvîntului rafinat la luminile culturii nu prin brutalitatea ciomagului⁽²⁹⁾”. Iar mai departe: „E semn de tinerețe cînd sufletul unui popor se zbciumă în căutarea celei mai nimerite așezări pentru ființa sa. Dar nu batjocoriți acest suflet prin hizenia culorilor unor cămăși, care sînt în atît de stridentă contradicție cu cele mai elementare tradiții ale poporului nostru⁽³⁰⁾”. În același sens, opinia publică din Bucovina demască acțiunile întreprinse de organizațiile de extremă dreaptă pentru atragerea studențimii la acțiuni nesăbuite: „Este dureros aspectul pe care-l oferă o parte a studențimii noastre. Înregimentați într-o mișcare fără țeluri sigure și fără program de activitate pozitiv, tinerii aceștia se lasă îmbătați de fraze sforăitoare și de gestul brutal al unor conducători „intelectuali” improvizati care la spatele acțiunii studențimii își fermentează planuri de rapidă ascensiune politică⁽³¹⁾”.

Rezultat al muncii depuse de partidul comunist, de organizațiile sale de masă legale, de alte organizații democratice, pentru mobilizarea maselor țărănești și ridi-

²⁴⁾ Ibidem din 28 mai 1933.

²⁵⁾ Ibidem din 4 mai 1933.

²⁶⁾ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, dosar 725/1.

²⁷⁾ Ibidem.

²⁸⁾ „Glasul Bucovinei”, nr. 4165/20 octombrie 1933.

²⁹⁾ Ibidem.

³⁰⁾ Ibidem.

³¹⁾ Ibidem, nr. 4188/19 noiembrie 1933.

caroa acestora la luptă împotriva exploatării moșierești și a pericolului fascist, în Bucovina ca și în întreaga țară au avut loc acțiuni țărănești. La 13 mai 1932 la Capu Satului — Cîmpulung Moldovenesc, peste 300 familii de țărani s-au revoltat împotriva autorităților cerînd suspendarea tuturor restricțiilor asupra terenurilor de pășunat proprietatea comunei Cîmpulung, încetarea abuzurilor comisiei interimare locale, înlăturarea din posturile de funcționari de stat a tuturor celor ce simpatizau cu mișcarea legionară⁽³²⁾.

Crearea Comitetului Național Antifascist, organism de luptă contra fascismului, apelul acestuia îndemnînd la unirea tuturor forțelor muncitorești și intelectuale din țară pentru a se crea pretulindeni, în toate orașele, satele, fabricile comitete antifasciste, a avut în Bucovina un deosebit ecou. Astfel la ființă Comitetul regional antifascist: „Luînd cunoștință de apelul Comitetului Național Antifascist din România se releva într-o chemare — un grup de antifasciști din Cernăuți hotărâse să adere la acțiunea întreprinsă de Comitetul Antifascist Român, formînd în Cernăuți un asemenea comitet. Comitetul antifascist din Cernăuți apelează la toți aceia care vor să ducă o luptă curajoasă în contra fascismului, să formeze în toată Bucovina, la orașe și la sate, printre muncitori și intelectuali comitete de luptă contra fascismului. Comitetul adresează către toți antifasciștii din Bucovina un apel călduros ca să-l sprijine în acțiunea întreprinsă. Comitetele formate în provincie își vor anunța constituirea⁽³³⁾” Comitetul regional Bucovina primea printre primele adeziuni pe cele ale muncitorilor textiliști din orașul Cernăuți: „Muncitorii din industria textilă — se specifica în adeziunea lor — care au asistat la întrunirea din 28 august 1933 ce a avut loc la căminul muncitorilor din Cernăuți, exprimă prin această simpatia lor față de acțiunea voastră și cere primirea în rîndurile voastre⁽³⁴⁾”. La 3 decembrie 1933, Comitetul antifascist din orașul Rădăuți se adresează Comitetului Național Antifascist trimițînd un mesaj și trei liste de adeziune: „Stimați prieteni, sînt mai bine de două luni de cînd aflînd de existența dumitale, am format în orașul nostru un comitet local antifascist. Acest comitet a reușit să cîștige prieteni și în unele sate din județ. Vă alăturăm aici trei liste cu cîte 50 iscălituri autentice ale prietenilor și cunoșcuților ce au aderat la acțiunea întreprinsă de dumneavoastră. Pînă acum s-au distribuit aici 3 numere ale Buletinului. Acest Buletin a găsit răsunset în localitatea noastră și este cerut⁽³⁵⁾”. Pe lista de adeziune nr. 1 scria: Manifestăm pe iscăliturile noastre solidaritatea deplină cu acțiunea întreprinsă de Comitetul Național Antifascist și aderăm cu toată conștiința la acest comitet⁽³⁶⁾. Printre semnături se aflau țărani: Maloș Andrei, Bădiliță Alexandru, Lupăștean Efrim, Buliga Toader din Volovăț, elevul Buliga Ahim, cismarul Bălean Victor, tîmplarul Olariu Mihai, curelarul Rezuș Toca, mecanicul Tușinșchi Leon toți din Rădăuți⁽³⁷⁾. În cadrul, acțiunilor antifasciste din Bucovina se detașează și conferința antifascistă din Cernăuți, care a avut loc la 1 octombrie 1933⁽³⁸⁾.

Ideea unirii forțelor democratice ale studențimii într-un front comun de luptă antifascistă pentru cucerirea și apărarea revendicărilor sale arzătoare a început să prindă viață încă din primăvara anului 1933 prin crearea la Universitatea din București a primului Comitet antifascist studentesc și avea să se dezvolte odată cu constituirea în vara aceluiași an în celelalte centre universitare printre care și în Cernăuți a cercurilor studentești unite (unificate în noiembrie 1933 în Asociația Studenților Uniți) „... organizații de luptă cu caracter eminent antifascist ale studențimii nevoiașe⁽³⁹⁾”.

Pentru dezvoltarea marilor pericole pentru popor, o seamă de militanți de frunte ai Partidului Social Democrat printre care și Lothar Rădăceanu originar din Rădăuți s-au angajat în lupta antifascistă. Astfel în articolul „Fascismul — dușmanul națiunii”, Lothar Rădăceanu atrăgea atenția asupra necesității demascării fascismului sub diferitele lui forme atît din străinătate cît și de la noi din țară: „Noi — declara Rădăceanu — vedem în el nu numai o formă de ofensivă reacționară la care lumea capitalistă recurge disperată în spasmele groaznice ale crizei care roade temeliiile ei, dar în primul rînd chiar un dușman, o obiectă înșelăciune, o diversiune

³²⁾ Ibidem din 4 august 1933.

³³⁾ „Buletinul mișcării antifasciste”, an I, nr. 2/12 martie 1933.

³⁴⁾ Ibidem.

³⁵⁾ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 25, mapa 42.

³⁶⁾ Ibidem.

³⁷⁾ Ibidem.

³⁸⁾ „Clopotul”, Botoșani, an. I, nr. 5/5 octombrie 1933.

³⁹⁾ Ibidem.

de cea mai proastă și detestabilă calitate. Și dacă exemplul lui Hitler invocat până la saturare servește fasciștilor cuziști și codreniști drept exemplu de propagandă și garanție a biruinței, el ne dovedește nouă, aceluia care cercetăm și judecăm că nimic nu poate fi mai antinațional decât hitlerismul, cel german băștinaș în primul rînd și încă mai ca el cel ce se dezvoltă sub forma românească sub ochii noștri în România⁴⁰⁾.

Concomitent cu manifestările muncitorești contra primejdiei naziste și dictatorial — fasciste, Partidul Național Țărănesc a organizat în cursul lunilor septembrie octombrie 1935 ample întruniri printre care și la Rădăuți, pentru înlăturarea guvernului Tătărescu, întruniri care au raliat forțe din ce în ce mai largi. Cu acest prilej vorbitorii au combătut „recrudescența organizațiilor de dreapta” și au dezvoltat primejdia uneltirilor reacționare ale statelor fasciste revizioniste și revanșarde și ale agenturii lor gardiste. La Rădăuți, M. Ghelmegeanu s-a ridicat împotriva organizațiilor de dreapta, a activității lor subversive, periculoase pentru existența statului român⁴¹⁾.

O contribuție de seamă la demascarea fascismului, la mobilizarea maselor în frontul comun de luptă pentru democrație și pace a adus-o presa antifascistă a vremii. Astfel revista „Freamăt” care a apărut la Siret între anii 1933 — 1936 în editura căreia un rol important a revenit profesorului Nicodim Ițcuș, la atitudine deschisă împotriva Gărzii de Fier, agentura hitleristă în țara noastră, demascînd crimele legionarilor, pericolul de război, prăpastia spre care se îndrepta țara. În articolul „La moartea lui I. Gh. Duca” se scria: „Sentimente de unanimitate indignare s-au ridicat de pretutindeni împotriva sălbaticului gest care apare cu atît mai monstruos cu cît e pornit din întunecimile unor sinistre rătăcirii ale unui tineret cu sufletul otrăvit de miasme bolnăvicioase și dintr-o atmosferă morală primejdioasă pentru ordinea lăuntrică rușinoasă pentru trecutul nostru de veacuri⁴²⁾. Arătînd că istoria poporului român n-a cunoscut crima politică, autorul demască propaganda hitleristă în România, acțiunea nefastă a acesteia: „A fost răpus de mîna unor adolescenți care fără muncă, fără pregătire și fără minte se ridicaseră de pe maidanele societății de astăzi și se înțeleseseră sub imobilul unor regiserate diabolice, să aplice țării o terapie „salvatoare” prin metode sinistre de import⁴³⁾. Presa din Bucovina a fost unanimă în a condamna noua crimă a Gărzii de Fier, asasinarea primului ministru al țării I. Gh. Duca, pe peronul gării din Sinaia. Prin articole ca: „Țara în doliu”, „Semnificația asasinatului de la Sinaia”, ziarul Glasul Bucovinei scria: „Asasinarea prim-ministrului țării are în împrejurările în care s-a produs, o cumplită și amenințătoare semnificație. La înaltul său post de comandă, cade în slujba apărării ordinii, liniștii și siguranței acestei țări cel mai înalt slujbaş al ei. Căpetenia orînduirii noastre sociale-burgheze și democratice este victima petardelor și gloanțelor lașe ale executorilor inconstienți și instigațiilor teroriste... Ura oarbă a acestor asasini nu izbește însă la întimplare... Aceasta dovedește că lupta este pusă pe exterminare, pe suprimarea prin violență și acte de teroare a oricărui s-ar pune în calea celor ce vor să ajungă tiranii dictatoriali ai acestei țări⁴⁴⁾. Făcîndu-se ecoul tuturor cetățenilor cinstiți, ziarul cerea pedepsirea cu cea mai mare asprime a vinovaților: „Acum nu mai poate fi vorba de nici o crutare, necum de reconciliere. Nu este cazul unui oarecare asasinat politic. Asasinii ridicați la roluri de eroi prin criminale verdicte de achitare, date de jurații noștri, amenință nu numai viața individuală dar înseși obșteasca noastră înjghebare socială în fundamentele ei așezăminte. Guvernul țării va trebui deci să reprime cu maximum de severitate. Nici o clipă de ezitare în aplicarea celor mai drastice sancțiuni nu este îngăduită. Cu mîna de fier trebuie extirpată fără cruțare întreaga bandă de autori morali și materiali ai unor asemenea concepții și fapte criminale⁴⁵⁾. În articolul „De ce a fost desființată Garda de Fier”, ziarul Glasul Bucovinei salută pedepsirea celor care „... în loc să-și apere în fel și chip țara, mizgilesc gardurile cu felurite semne încirlicate și ațîță pe oameni să se urască și să se omoare⁴⁶⁾.”

Perioada la care ne referim a fost una dintre cele mai complexe și dinamice din istoria partidului nostru, plină de eforturi în direcția realizării unității de acțiune a clasei muncitoare și a tuturor forțelor democratice, progresiste, împotriva Gărzii

⁴⁰⁾ „Șantier”, anul I, nr. 4/1 noiembrie 1933.

⁴¹⁾ „Zorile” din 3 și 26 septembrie 1935.

⁴²⁾ „Freamăt Literar”, Siret, anul II, nr. 1—2 / februarie 1933.

⁴³⁾ Ibidem.

⁴⁴⁾ „Glasul Bucovinei” din 3 ianuarie 1934.

⁴⁵⁾ Ibidem.

⁴⁶⁾ Viața Bucovinei, nr. 2/15 mai 1933.

de Fier, a pericolului fascismului și al revizionismului. Pe această linie se înscrie și activitatea revistei Viața Bucovinei, care va apare la Cernăuți la 15 aprilie 1933 și va continua până în ianuarie 1935 al cărui director era Titus Cristureanu. Apariția acestei publicații nu era ceva întimplător, ea fiind cerută de însăși realitatea concretă de la noi, de recrudescența tot mai agresivă a mișcărilor de extremă dreapta. În Bucovina acest pămînt de glorie strămoșească, reacțiunea căută în acei ani, să facă „... o citadelă de cuzism și gardism”, aducînd grave prejudicii poporului român⁴⁷⁾.

Împotriva tendințelor de fascizare a țării, Partidul Comunist Român a chemat la luptă, a unit și organizat clasa muncitoare, masele populare de la orașe și sate, intelectualitatea progresistă, numeroși oameni politici democrați. Toate acestea au contribuit la crearea climatului antifascist și în această parte a țării. Chiar din primul număr, revista Viața Bucovinei se va defini ca o publicație antifascistă. Titus Cristureanu, Petre Pandrea, Pavel Pavel, Nicolae Tatu vor scrie articole în care iau atitudine împotriva expansiunii agresive a celui de-al III-lea Reich, demască activitatea organizației teroriste legionare, fasciste „Garda de Fier”, militează pentru dețevarea colaborării cu alte state și întărirea securității țării. Această revistă nu a fost o publicație condusă direct de partidul comunist, dar s-a aflat în sfera de influență și acțiune a partidului. Comuniști, socialiști, personalități progresiste au colaborat la Viața Bucovinei de pe poziții antifasciste, antirăzboinice, antirevizioniste. Campania antifascistă este legată de analiza situației social-economice și culturale din Bucovina. Reprezentînd atitudinea forțelor democratice și progresiste din Bucovina și linia tactică a partidului comunist în perioada respectivă, revista va fi boicotată de unele elemente de dreapta care considerau că au „de-a face cu o revistă comunistă⁴⁸⁾. Venirea lui Hitler la putere, în ianuarie 1933, prilejuiește revistei Viața Bucovinei o pertinentă și extrem de realistă analiză a originilor social-economice ale fascismului, esența de clasă a acestuia, factorii care au facilitat ascensiunea lui la putere, consecințele social-politice și economice ale acestui odios regim politic. În articolul „Hitlerismul o eroare și o rușine” ziaristul Pavel Pavel scria în acest sens: „Mișcarea hitleristă este o diversivare a marelui capital, după cum fascismul a fost o contrarevoluție a clasei burgheze în plină degringoladă... În mișcarea hitleristă și-au dat întâlnire burghezi declasați, financieri falșiți, foști ofițeri imperiali, lumpen-proletari, preoți, toate epavele sociale aruncate la suprafața de război, de revoluție și de inflație. Fiindcă în agitațiile hitleriste fiecare găsea ceea ce căuta, afară de doctrină și de omenie. Fiindcă hitlerismul este o maladie contagioasă care antrenează pe toți oamenii fără căpătii⁴⁹⁾. „În același timp, semnatarul articolului atrage atenția opiniei publice că „... fascismul și-a avut maimuțoi și la noi, dar mișcarea a eșuat. A urmat apoi maimuțărirea frumosului Adolf „a acestui brutal cabotin politic. Pleava societății românești gardisto-cuzistă s-a și grăbit să-l aplaude ca apoi să se dedea la acte de violență și de jaf⁵⁰⁾. Conștientă de pericolul fascismului, nașismului pentru patria noastră redacția revistei făcea apel la întreaga opinie publică din Bucovina, din țară: „În România „mișcările de dreapta poreclite „naționaliste” trebuiesc sugrumate în embrion întrucît primejduiesc independența și integritatea țării⁵¹⁾ „Articolele publicate în paginile revistei Viața Bucovinei, excelează prin analiza clară, concisă, prin previziune politică am zice, în aprecierea evoluției fascismului. În acest sens articolul lui Nicolae Tatu intitulat „Tendințele imperialismului german în Orient” este deosebit de semnificativ: „Hitlerismul este imperialist. Și orice imperialism este prin definiție expansiv. Biroul hitlerist de politică externă coace în măruntaiele lui, măcelul de mîine! Democrațiile dezorganizate intuiesc pericolul?... Idolatrii autohtoni ai lui Hitler, această încarnare a bestialității, își dau seama că noi nu vom rămîne neatinși în cazul unei expansiuni a imperialismului german?... Fapt este că integritatea statului nostru nu ar rămîne nestirbită... Noi — continua autorul — n-avem nici un motiv de a aproba și sprijini hitlerismul. În schimb avem toate motivele unei dezaprobări categorice. Pentru că interesele noastre vor suferi lovituri mortale în urma complicațiilor dezvoltate de istoria hitleristă. Numai miopia cuzisto-gardistă este incapabilă să discearnă critic situația pe care ne-o va crea imperialismul german⁵²⁾.”

Propagînd în scrisul ei idei dintre cele mai avansate la timpul respectiv, idei în serviciul cărora milita și presa îndrumată de Partidul Comunist Român, revista

⁴⁷⁾ Ibidem, nr. 4—5 aprilie — mai 1933.

⁴⁸⁾ Ibidem, nr. 1/15 martie 1933.

⁴⁹⁾ Ibidem.

⁵⁰⁾ Ibidem, nr. 2/15 mai 1933.

⁵¹⁾ Ibidem.

⁵²⁾ „Doina Nistrului”, Cernăuți, nr. 1/8 iunie 1936.

Viața Bucovinei se situează la un loc de cinste alături de publicațiile apărute în perioada interbelică care au îndeplinit un rol important în realizarea aspirațiilor democratice, progresiste ale maselor populare, pentru realizarea celor mai acute probleme sociale și politice ale țării.

Tot în acest front comun de luptă se încadrează și revista „Doina Nistrului” care apare la Cernăuți începând cu data de 8 iunie 1936 și care în contextul creșterii pericolului revizionist și revanșard în fruntea cărui se afla Germania nazistă și Ungaria horthystă, făcându-se ecoul dorinței poporului român de a-și apăra independența și integritatea teritorială arată că: „...se încadrează hotărât, fără șovăire în Liga Antirevizionistă, constituindu-se din acest moment în Comitet al eroiceii Ligi. Toți cei ce pulsează viața aici, comemorează în această zi, jubileul crezului nostru care este și crezul eroiceii Ligi, baza ideologică a națiunii întregi — indestructibilitatea fruntariilor noastre. Decît o brazdă, dăm veseli singele nostru, al tuturor. Declarația noastră constituie un jurămint solemn... Solemnitatea jurămintului nostru se întărește azi și prin comemorarea tuturor martirilor unității noastre naționale din toate vremurile, în această măreață zi de unire a tuturor românilor sub un singur sceptru, în hotarele lor istorice”⁵³).

Presa comunistă a circulat intens în Bucovina. Astfel la Suceava, una din celelalte uteciste de aici a dus o intensă muncă de răspîndire a presei comuniste ilegale, printre care ziarul „Cazarma — organ antihitlerist al C.C. al U.T.C., „Descătușarea”, „Tînărul leninist”, etc.⁵⁴).

În luna iulie 1936 ia ființă la nivel de țară „Comitetul tineretului pentru pace” din care făceau parte reprezentanții ai organizațiilor Blocul democratic (dizolvat), Tineretul socialist, Frontul Studențesc Democrat, Tineretul radical-țărănesc, Comitele cetățenești⁵⁵). Reprezentanții tineretului din Bucovina participă la o consfătuire a Comitetului tineretului pentru pace care are loc la București, cu care prilej se hotărăște intensificarea activității acestuia, mobilizarea a cît mai mulți tineri în lupta pentru pace. La scurt timp iau ființă comitete ale tineretului pentru pace la Cernăuți, Rădăuți și Suceava. Referindu-se la aceasta, într-o moțiune a tineretului bucovinean se arăta că: „Nunai concentrarea forțelor tineresti democratice într-un puternic front de luptă, menținerea păcii, mai poate zădărnici planurile meschine ale provocatorilor fasciști”⁵⁶).

Sindicatelor din orașele Cernăuți, Cîmpulung Moldovenesc, Rădăuți, Suceava activează intens în cursul anilor 1936 și 1937 pentru crearea Frontului păcii, dîndu-și deplina adeziune la Apelul luptei pentru pace⁵⁷).

Intellectualitatea progresistă din Bucovina se înscrie cu o însemnată contribuție alături de clasa muncitoare avînd în frunte comuniștii, la lupta pentru democrație, împotriva fascismului, a revizionismului, a războiului. Astfel profesorii universitari și studenții reușiți la 19 februarie 1934 în aula Universității din Cernăuți, prin cuvîntul profesorilor Stoilov, Bădărău, Dimitrie Marmeliuc, Ion Nistor și alții și-au manifestat sentimentul de simpatie, de solidaritate față de Franța a cărei orientare realită, democratică, antifascistă era, sufletește, atît de apropiată românilor⁵⁸).

În primăvara anului 1936, ia ființă Comitetul regional Bucovina al „Grupului avocaților democrați” după care iau ființă organizații în toate județele bucovinene. Activitatea a fost organizată în sensul luptei hotărîte „...împotriva oricăror formule obscurantiste și reacționare”⁵⁹). Intelctualii făcînd parte din Grupul avocaților democrați au participat la activitatea Ajutorului Roșu și a Patronajelor populare, organizații democratice antifasciste conduse și îndrumate de P.C.R., avînd drept scop sprijinirea morală și materială a luptătorilor antifasciști și comuniști din închisori⁶⁰).

Deosebit de active s-au dovedit masele populare din Bucovina, mișcarea democratică și antifascistă în combaterea tendințelor revanșarde și revizioniste ale Germaniei hitleriste, Ungariei horthyste și ale altora, tendințe ce puneau în pericol integritatea teritorială a României, independența și suveranitatea națională. Astfel, constituirea „Ligii antirevizioniste” în România a fost salutată cu entuziasm în Bucovina. Începînd din luna aprilie în județele din Bucovina au loc adunări de constituire a secțiunilor județene ale „Ligii antirevizioniste”. În cuvîntul său la constituirea

Ligii la Suceava, profesorul Dimitrie Marmeliuc arăta că: „Revizionism înseamnă război. Noi nu-l dorim. Dar dacă ni se va impune îl vom purta cu aceeași demnitate și vitejie, care a fost și este în tradiția poporului românesc... N-avem de cedat nici un petec de pămînt”⁶¹). În moțiunea votată cu prilejul constituirii „Ligii antirevizioniste” în județul Rădăuți, la 6 mai 1934 se spunea: „Cetățenii orașului și județului Rădăuți... avînd în vedere uneltirile care tind să readucă în discuție drepturile noastre românești pecetluite cu jertfa celor 800.000 eroi căzuți pe cîmpul de onoare și contra sfîințite prin tratatele de pace, urmînd chemării pentru mobilizarea conștiințelor românești de pretutindeni... și impusă de imperatiile noastre naționale din acest județ unde zac osemintele voievodului descălicător și întemeietor de Țară, Bogdan cel Bătrîn, al viteazului voievod Ștefan cel Mare... precum și ale altor voievozi moldoveni. declarăm hotărît că nu vor tolera să se atenteze la integritatea României Mari și că vom face zid de apărare în contra celor ce ne pregătesc din nou jugul de robie”⁶²). Astfel de adunări au avut loc în toate județele din Bucovina⁶³).

În anul 1934, mari manifestații antirevizioniste au avut loc în toate orașele reședință de județ din Bucovina. La Suceava, populația istoriceii cetăți a lui Ștefan cel Mare, într-o entuziasă adunare patriotică a dat răspunsul său celor ce rivneau la pămîntul strămoșesc: „Cei ce rivnesc la hotarele noastre... ne vor afla la caz de nevoie... strîns uniți întru apărarea drepturilor sfinte asupra teritoriului național. Aceasta să se știe. Românul e blînd, tolerant și pașnic. Vrea pace. E bun în pace dar e bun și în război. Aceasta să nu se uite! Iată cuvîntul care-l trimitem din adunare, guralivilor revizionisti. Trăiască România în hotarele ei etnice și istorice”⁶⁴). În cuvîntările lor participanții la marea adunare antirevizionistă de la Cernăuți și-au manifestat ferm hotărîrea de a apăra hotarele țării, de a trăi în pace cu toți vecinii. Necertare, mitropolitul Bucovinei spunea în acest sens: „Prestigiul României peste hotare este în vădită creștere. Guvernul țării înregistrează astăzi rezultate dintre cele mai frumoase și în politica externă. Activitatea competentă a d-lui Titulescu ne-a creat țării un credit mare extern...”⁶⁵). În cuvîntul său profesorul universitar Ion I. Nistor arată că: „Sîntem datori de pace și colaborare cu toți vecinii. Nu provocăm pe nimeni dar să ni se respecte hotarele”⁶⁶). În moțiunea votată cu acest prilej se spunea: „Populația orașului și județului Cernăuți... își exprimă credința neștrămutată că orice acțiune de revizuire a hotarelor sfintei noastre Patrii se va izbi totdeauna de cea mai energetică împotrivire a brațelor și sufletelor tuturor fiilor României întregite și hotărîrea fermă de a apăra cu toate forțele granițele țării, fixate prin tratatele de pace”⁶⁷). Răspunzînd printr-o telegramă moțiunii antirevizioniste a rădăuțenilor, Nicolae Titulescu spunea: „Vă mulțumesc din toată inima pentru sentimentele exprimate în numele populațiunii din Rădăuți, care nu poate decît să mă întărească în împlinirea sarcinii mele”.

Prin întreaga activitate desfășurată sub conducerea Partidului Comunist Român, masele populare din Bucovina, intelectualitatea, forțele democratice, și-au adus o importantă contribuție la crearea unui climat antifascist în această parte a țării, la lupta împotriva fascismului, revizionismului și războiului.

LA LUTTE DES MASSES POPULAIRES DE BUCOVINE, DIRIGÉES PAR LE PARTI COMMUNISTE ROUMAIN CONTRE LE FASCISME, LE RÉVISIONNISME ET LA GUERRE (1930—1936)

R É S U M É

Au cadre de son article l'auteur présente les plus significatifs aspects de la lutte des masses populaires de Bucovine, des forces démocratiques de cette région du pays, dirigées par le Parti Communiste Roumain, contre l'expansion du fascisme, du révisionnisme, pour la sauvegarde de l'intégrité territoriale du pays, de la souveraineté, contre la guerre qui se prépare.

Un espace important, au cadre de l'article, est destiné à présenter l'activité déployée en ce sens par les cellules communistes et de l'U.T.C. (Organisation de la Jeunesse Communiste).

⁵³) Ibidem nr. 2/1 decembrie 1936..

⁵⁴) „Lumea Nouă” din 30 august 1936.

⁵⁵) „Horia” din 24 august 1936.

⁵⁶) „Lumea Nouă” din 4 octombrie 1936.

⁵⁷) „Viața Bucovinei”, martie 1934.

⁵⁸) „Buletinul Grupului avocaților democrați”, 10 martie 1936.

⁵⁹) „Atlas”, din 8 aprilie 1936.

⁶⁰) „Glasul Bucovinei” din 8 mai 1934.

⁶¹) Ibidem din 9 mai 1934.

⁶²) Ibidem.

⁶³) Ibidem din 17 mai 1934.

⁶⁴) Ibidem din 12 mai 1934.

⁶⁵) Ibidem, nr. 4335/19 iunie 1934.

⁶⁶) Ibidem.

⁶⁷) Ibidem.

**CARTEA ROMĂNEASCĂ VECHĂ TIPĂRITĂ ÎN TRANSILVANIA
AFLATĂ ÎN COLECȚIILE JUDEȚULUI SUCEAVA**

OLIMPIA MITRIC

Fișara cărții vechi românești păstrată pe teritoriul județului Suceava ne-a pri-
lejit identificarea a 146 de tipărituri transilvănene (până la anul 1830), provenind
din tiparnițele de la Bălgrad (9 exemplare), Blaj (96 exemplare), Brașov (5 exem-
plare) și Sibiu (36 exemplare). Datoria noastră este de a le face cunoscute, cu puține
excepții, pentru prima oară, specialiștilor preocupați de circulația lor și dincolo de
Carpați¹⁾.

Cercetarea întregului fond de carte aflat în evidența noastră ne-a oferit și posi-
bilitatea descoperirii unui exemplar nesemnalat până în prezent în bibliografia de
specialitate, ce a constituit obiectul unei comunicări susținute la Colocviul Național
„Valori bibliofile din patrimoniul cultural național — cercetare și valorificare“ IV,
Sfântu Gheorghe, 14—16 mai 1982. Este vorba de un **Ceaslov** tipărit la Sibiu, în anul
1804, a cărui prezentare o facem la momentul respectiv. De asemenea, să aducem
completări, în ceea ce privește paginația, la două tipărituri cunoscute: **Evangelhie**,
Sibiu 1806 și **Catavasier**, Blaj, 1824.

Analizând însemnările de pe filele cărților, am constatat că, de cele mai multe
ori, au ajuns aici prin cumpărare. Spre surprinderea noastră, mult prea puține sînt
situațiile cînd ele ne lămuresc și asupra itinerariilor parcurse de cărți. Avem
exemplare ce, la puțini ani după tipărire, se aflau deja în zonă, fără să știm cine le-a
adus și în ce împrejurări. De pildă, în anul 1777, locuitorii comunei Straja cumpă-
rau un **Octoih**, tipărit la Blaj, în 1770²⁾. La numai doi ani de la apariție **Grigorii**
Mihălaș și soția sa, Gasia, din satul Brăeștii, Bucovina, cumpără un **Penticostar și au**
dăruit-o bisericii în Brăești, la anul 1807, octomvrii 13³⁾. Locuitorii aceleiași localități
sînt în anul 1811 în posesia unui **Strastnic** apărut la Blaj, în anul 1804, dar, ce-i drept,
după așteptări mai îndelungate datorate, de data aceasta, vînzătorului,
cunoscutul tipograf cernăuțean Petru Eckard. **Această carte s-au cumpărat prin Ga-**
vrii Iiisăi la anul 1807 de la tipograful Petru Ecard din Cernăuți, la casa lui, cu 14
lei. Și fiindcă nu era încă legată nu s-au luat la mina cumpărătorului îndată, pînă
să va lega. Iare tipograful Ecard vrut a tăgădui primire banilor, n-au vrut să dea
carte aceasta nicecum și s-au prilonjit vremea de la 1807 an pînă la 1811 dech(m)v
(rie) 4 și apoi cu mare greu o au seos Gavril Iiisăi de la acel vînzător...⁴⁾

Cîteva însemnări ne informează asupra circulației cărților în Transilvania, îna-
inte de a trece munții. În anul tipăririi, 1770, un **Octoih** este cumpărat **cu florinți**
șase, chiar din tipografia Bunei vestiri din Blaj, de către „**Paștu diacui din sat Să-**
laj⁵⁾“. Grozav Ion cumpără un **Penticostar cu 7 florini și patru șustaci de la popa**
Liontie din Bistrița, în luna lui martie, în 13 zile, anul 1787⁶⁾.

O altă modalitate de pătrundere a cărților este aceea a daniilor făcute unor bi-
serici. Astfel, în anul 1787, biserica din Dorna Candreni primește de la Lupul Za-
harie din Birgău un exemplar din **Noul Testament de Bălgrad⁷⁾**, iar bisericii din Ia-

¹⁾ Vezi, Ioana Cristache-Panaît **Circulația în Moldova a cărții în limba română tipărită în
sec. al XVIII-lea**, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, anul XLVIII, nr. 5—6, 1972,
p. 415—432.

²⁾ Muzeul „Tehnici populare bucovinene“ din Rădăuți, inv. 1037).

³⁾ Penticostar, Sibiu, 1805 ; Depozit, inv. 6820.

⁴⁾ Depozit, inv. 6821.

⁵⁾ Depozit, inv. 488.

⁶⁾ Penticostar, Blaj, 1788 ; Depozit, inv. 485.

⁷⁾ M-rea Dragomirna, inv. 1666.

cobeni Iani, feciorul răpăusatului Constantin grecul, neguțitor din (îrgul) Socevi, la anul 1820, dimpreună cu soțul meu, Ileana, fiica logofătului Simeonu Romanu dăruiește un Apostol tipărit la Blaj, în anul 1802⁸⁾.

O singură însemnare de pe un Octoih s-ar părea că atestă folosirea lui în procesul de învățămînt : Să știe de cînd am învățat copiii preotului Ioan din Ilișești, în anul 1801... Grigori⁹⁾.

Desigur, nu putem trece cu vederea peste relatarea lui Gheorgachi, logofătul : Să știi cînd s-au dus boierii la Țarigrad : dumnalui Andrieș Ruset, vel vornicu, Manolachi Costachi, vel vornicu, Costachi Razu, hatman, i (și) dum(nealui) Toadir Palade, vel vist(iernic) în zilele Mării Sale Ion Ion Neculai Voevod, cînd imbla veletul 7254 (= 1746), ap(rilie) 3 zile. Au trecut Dunărea la Galați, în zilele lui Sultan Mahmud, cînd era vizir Hasan Pașe, și eu, Gheorgachi, am scris aceste 12 rînduri ca să să pomenească¹⁰⁾.

Prezența acestor tipărituri, alături de cele bucureștene sau rîmnice, în localitățile județului Suceava, duce la concluzii revelatoare în ceea ce privește circulația cărții vechi și unitatea poporului român prin carte, în ciuda deselor măsuri de restricție. Deși n-am întîlnit întreaga varietate de mijloace prin care aceste cărți au ajuns pînă în cele mai izolate localități, sîntem convinși că au existat și legături directe cu aceste centre tipografice, ale căror imprimări au fost prețuite de către cei care și-au „adăpat sufletul de multe dulci învățături“.

În cele ce urmează, prezentăm aria de răspîndire a tipăriturilor transilvănene pe titluri și localități. În dreapta fiecărui titlu dăm : anul de apariție, numărul total de exemplare, localitățile deținătoare, numerele de inventar. Precizăm că, titlurile sînt trecute în ordine cronologică, pe tipografii, în forma cunoscută nouă din lucrările de referință folosite și pentru identificarea lor¹¹⁾.

BALGRAD (ALBA—IULIA) : 9 exemplare

1. NOUL TESTAMENT, 1648 : 5 exemplare
Cîmpulung Moldovenesc (Muzeul „Arta lemnului“, inv. 570), Dragomirna (m-re, inv. 1666), Frătăuții Vechi* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 2764), Poeni-Solca* (ph. „Nașterea M. D.“, inv. 2914), Rădăuți (Muzeul „Tehnici populare bucovinene“ inv. 1043).
2. MOLITVENIC, 1689 : 2 exemplare
Panaci* (ph. „Sf. Ap. Petru și Pavel“, inv. 4371), Slobozia Sucevei* (ph. „Sf. Nicolae“, inv. 2742).
3. CHIRIACODROMION, 1699 : 2 exemplare
Suceava (m-rea „Sf. Ioan cel Nou“, inv. 828 ; Muzeul județean de istorie, inv. 2432).

BLAJ : 96 exemplare

1. PENTICOSTAR, 1768 : 3 exemplare
Frătăuții Noi* (ph. „Nașterea M. D.“ inv. 2800), Liteni* (ph. „Sf. Nicolae“, inv. 485), Rotopănești* (ph. „Sf. Treime“, inv. 6235).
2. OCTOIH, 1770 : 5 exemplare
Liteni* (ph. „Sf. Nicolae“, inv. 488), Putna (m-re, inv. 915, 915 A), Rădăuți (Muzeul „Tehnici populare bucovinene“, inv. 1037), Valea Putnei* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 4496).
3. TRIOD, 1771 : 1 exemplar
Hîrtop* (ph. „Sf. Voievozi“, inv. 6243).
4. PSALTIRE, 1773 : 1 exemplar
Sucevița* (ph. „Sf. Ioan Botezătorul“, inv. 2214).
5. EVANGHELIE, 1776 : 5 exemplare
Corocăiești* (ph. „Sf. Treime“, inv. 291), Dărmănești* (ph. „Înălțarea Domnului“, inv. 2440), Putna (m-re, inv. 1285, 1285 A), Sucevița (m-re, inv. 241).
6. CATAVASIER, 1777 : 3 exemplare
Bosanci* (ph. „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul“, inv. 1264), Frătăuții Vechi* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 2762), Lămășeni* (ph. „Sf. C-tin și Elena“, inv. 6427).

⁸⁾ Depozit, inv. 4024.

⁹⁾ Octoih, Blaj, 1792 ; m-rea Dragomirna, inv. 1710.

¹⁰⁾ Noul Testament, Bălgrad, 1648 ; Depozit, inv. 2914.

¹¹⁾ Ioan Bianu, Nerva Iodocș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche, vol I—IV*, București, 1898—1944 (abreviat B.R.V.) ; Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche, Tirgoviște, Muzeul județean Dimbovița, 1973*.

^{*)} Se păstrează în Depozitul centralizat de carte veche.

7. OCTOIH, 1783 : 4 exemplare
Călinești Vasilache* (ph. „Sf. Dimitrie“, inv. 2384), Grămești* (ph. „Sf. Nicolae“, inv. 2153), Voitineli* (ph. „Sf. Ilie“, inv. 2403) Sf. Ilie (ph. „Sf. Ilie“, inv. 4).
8. MOLITVENIC, 1784 : 2 exemplare
Dărmănești* (ph. „Înălțarea Domnului“, inv. 2433), Dumbrăveni* (ph. „Adormirea M. D.“, inv. 373).
9. CEASLOV, 1786 : 1 exemplar
Voitineli* (ph. „Sf. Ilie“, inv. 2663).
10. OCTOIH, ed. IV, 1792 : 3 exemplare
Dragomirna (m-re, inv. 1710), Ioneasa* (ph. „Sf. Nicolae“, inv. 6526, 6552).
11. CATAVASIER, 1793 : 2 exemplare
Oniceni* (ph. „Sf. Nicolae“, inv. 6285), Văleni Stinișoara* (ph. „Adormirea M. D.“, inv. 6653).
12. BIBLIA, 1795 : 9 exemplare
Cîmpulung Moldovenesc (Muzeul „Arta lemnului“, inv. 496), Fălticeni (Muzeul orașenesc, inv. 888), Pojorîta* (ph. „Sf. Nicolae“, inv. 4020), Putna (m-re, inv. 1286), Rădăuți (Muzeul „Tehnici populare bucovinene“, inv. 1825), Suceava (Biblioteca Institutului de Învățămînt superior, inv. 108.224), (m-rea „Sf. Ioan cel Nou“, inv. 554, 2095 ; ph.* „Sf. Dumitru“, inv. 89).
13. TRIOD, 1800 : 4 exemplare
Fălticeni* (ph. „Sf. Voievozi“, inv. 6205), Ioneasa* (ph. „Sf. Nicolae“, inv. 6539) Panaci* (ph. „Sf. Ap. Petru și Pavel“, inv. 4386), Suceava* (ph. „Sf. Înviere“, inv. 63).
14. APOSTOL, 1802 : 7 exemplare
Bălinești* (ph. „Sf. Nicolae“, inv. 2897), Gemenea* (ph. „Sf. Ap. Petru și Pavel“, inv. 4827), Iacobeni* (ph. „Sf. Gheorghe“, inv. 4024), Poiana* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 945), Poieni-Solca* (ph. „Nașterea M.D.“, inv. 2916) Slatina* (ph. „Sf. Voievozi“, inv. 6383), Slătioara* (ph. „Sf. Mihail și Gavril“, inv. 6585).
15. STRASTNIC, ed. III, 1804 : 9 exemplare
Brăești* (ph. „Sf. Arh. Mihail și Gavril“, inv. 6821), Corni* (ph. „Sf. Voievozi“, inv. 6493), Fălticeni* (ph. „Sf. Voievozi“, inv. 6205), Horodnic de Jos* (ph. „Adormirea Sf. Ev. Ioan“, inv. 2222), Ioneasa* (ph. „Sf. Nicolae“, inv. 6539, 6542), Mihoveni* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 425), Poieni-Solca* (ph. „Nașterea M. D.“, inv. 2922) Preutești* (ph. „Intrarea M. D. în biserică“, inv. 6345).
16. LITURGHII, 1807 : 4 exemplare
Brăești* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 6817), Horodnic de Jos* (ph. „Sf. Dumitru“, inv. 2248), Grănicești* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 2286), Putna (m-re, inv. 882).
17. PENTICOSTAR, 1808 : 8 exemplare
Corocăiești* (ph. „Sf. Treime“, inv. 295), Gemenea* (ph. „Sf. Ap. Petru și Pavel“, inv. 4828), Grănicești* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 2274) Horodnic de Jos*, (ph. „Adormirea Sf. Ev. Ioan“, inv. 2228), Mănăstioara* (ph. „Sf. Onufrie“, inv. 2855), Poeni-Solca* (ph. „Nașterea M. D.“ inv. 2922), Valea Putnei* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 4495) Văleni-Stinișoara* (ph. „Adormirea M. D.“ inv. 6635).
18. TRIOD, 1813 : 3 exemplare
Benia* (ph. „Coborîrea Sf. Lăz“, inv. 4413) Horodnic de Jos* (ph. „Adormirea Sf. Ev. Ioan“, inv. 2236), Prisaca Dornei* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 4651).
19. APOSTOL, 1814 : 6 exemplare
Corocăiești* (ph. „Sf. Treime“, inv. 296), Gura Humorului* (ph. „Sf. C-tin și Elena“, inv. 1284), Holda* (ph. „Adormirea M. D.“, inv. 4528), Suceava (Filiala Arhivelor statului, inv. 193), Țibeni (ph. „Nașterea M. D.“, inv. 143, 2028).
20. EVHOLOGHION, ed. III, 1815 : 8 exemplare
Arbore* (ph. „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul“, inv. 2516), Bosanci* (ph. „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul“, inv. 1268), Dănila* (ph. „Sf. Cosma și Damian“, inv. 2530) Rădăuți (Muzeul „Tehnici populare bucovinene“, inv. 1039), Sadova* (ph. „Sf. Gheorghe“, inv. 4269), Siret* (ph. „Sf. Ioan Botezătorul“, inv. 2100).
21. EVANGHELIE, ed. III, 1817 : 5 exemplare
Gălănești* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 2896), Grănicești* (ph. „Sf. Arhangheli“, inv. 2276), Horodnic de Jos* (ph. „Adormirea Sf. Ev. Ioan“, inv. 2226), Mănăstioara* (ph. „Sf. Onufrie“, inv. 2851), Sucevița (m-re, inv. 136).
22. STRASTNIC, 1817 : 1 exemplar
Dragomirna (m-re, inv. 1363).

ȘTIRI NOI DESPRE NICOLAE ISTRATI ȘI FAMILIA SA

GHEORGHE SIBECHI

Scriitorul și omul politic Nicolae Istrati „stegarul partidei antiunioniștilor“, cum îl aprecia, pe temeiul strictei realități, M. Kogălniceanu¹⁾, a suscitât atenția mai multor cercetători, contribuțiile lor de pînă acum reliefind cîteva laturi progresiste ale activității sale²⁾, între aceștia detașindu-se îndeosebi Paul Cornea³⁾ care, în studii fundamentate pe o competență analiză, a reușit să contureze efigia cărturarului, după decenii de nemeritată uitare, la locul cuvenit în pantheonul literaturii române. Aceași probitate științifică, *sic ira et studio*, manifesta recent și Florin Faifer, operînd necesara disociere între opera și activitatea politică a autorului care, se știe, datorită erorilor politice fundamentale, comise în ultima parte a vieții devenise indeziderabil, iar după dispariția-i fizică scrierile sale fuseseră condamnate la o nedreaptă ignorare⁴⁾. În acest context, actuala intervenție nu-și propune să transpună în prim plan noi aspecte axiologice ale scrierilor lui Istrati ci, fondată pe noi mărturii scripturale, încearcă să aprofundeze unele coordonate de bază ale biografiei acestuia, dezvăluind fațete mai puțin cunoscute și totodată, în virtutea mențiunilor documentare indubitabile, să contureze unele precizări și corective la scrierile ce i-au fost consacrate pînă acum.

Sesizăm, ca prim punct de plecare, opiniile contradictorii despre ascendenții după tată ai scriitorului. Bunăoară, Sion arhondologul considera că Istrăteștii au fost vechi mazili și ea atare, tatăl scriitorului, Gavril Istrati era neam de „răzăș de la Serbești ce se numesc ai lui Istrati, din ținutul Neamțului“. Această apreciere, coroborată, din cîte intuim, și cu alte izvoare informaționale autentice, îl determina recent pe Ștefan S. Gorovei să opineze că Istrăteștii au fost componenți ai caracudci boierești, dintre ei distingîndu-se doar Gavril Istrati — paharnicul — prin declanșarea unor acțiuni antieteriste la 1821⁵⁾. Paul Cornea prin valorificarea altor surse informaționale, neconcretizate însă, nega aserțiunea contemporanilor scriitorului potrivit căreia, Gavril Istrati ar fi fost intentent al familiei Balș. În plus, statornicea ideea că, unul din ascendenții familiei ar fi fost inobilat de către Ștefan cel Mare iar un descendent de-al acestuia s-ar fi înrudit cu Eustatie Dabija⁶⁾. Evident, vechimea nobiliară a familiei scriitorului nu-i conferă merite amplificate după cum nici sorgintea sa de factură mai modestă nu-i de natură să-i diminueze valoarea scrierilor sale ori să proiecteze un con de umbră pe acțiunile sale congruente cu tendințele progresiste ale epocii. În demersurile noastre am depistat, la 8 iulie 1692 un Istrati din Serbești (Neamț) ce a cumpărat la data respectivă, o ocină de la un Ioan și sora sa Floarea, nepoții lui Trohim⁷⁾. Am insistat asupra acestui detaliu, întrucît oferă ipoteza ca acest Istrati să fie unul din anonimii strămoși ai scriitorului, investigații prelungite în timp urmînd să materializeze verigile informaționale necesare.

¹⁾ „Steaua Dunării“, II, nr. 35, 19 iulie 1856, p. 140.

²⁾ Bibliografia operei, cit și a scrierilor ce i-au fost consacrate sînt prezentate în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, Ed. Acad. R. S. România, 1979, p. 467.

³⁾ Paul Cornea, *Un scriitor moldovean puțin cunoscut: N. Istrati*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor“, VII, nr. 1—2, 1958, p. 153—173. Aproximativ același text, pe care s-au operat unele completări și modificări, în „Studii de literatură română modernă“, București, Ed. pentru literatură, 1962, p. 321—353. Id. *N. Istrati în Istoria literaturii române*, II, Ed. Acad. R. S. România, 1958, p. 581—583.

⁴⁾ Florin Faifer, *Nicolae Istrati în Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, Ed. Acad. R. S. România, 1979, p. 465—467.

⁵⁾ Constandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, Ed. Minerva, 1973, p. 91—92.

⁶⁾ Paul Cornea, *Un scriitor moldovean...*, p. 155.

⁷⁾ C. A. Stoide și C. Turcu, *Documente și regeste din ținutul Neamțului (sec. XVII)*, extras din „Anuarul liceului de băieți din P. Neamț, 1934/35“, p. 30.

Pentru îmbogățirea paletei cunoștințelor despre paharnicul Gavril Istrati instrumentul indubitabil care explică argumentat, convingător cine a fost acesta, rămâne, după opinia noastră „foaia sa de calitate“, redactată în anul 1935, garantată fiindu-i obiectivitatea, devansând cu două decenii acerbele bătălii pentru unire. Acest document inedit asigură relevarea că, Gavril Istrati s-a născut — așa cum afirma în deplină cunoștință de cauză paharnicul Sion — în anul 1770 în ținutul Neamț la „moșia Șârbești ai lui Istrati“. S-a familiarizat cu descifrarea slovelor și „școala moldovenească“ și „au slujit făcând cetatea Akermanului și alte slujbe ale patriei cu necontenire“, dar, de ce natură sau ierarhie, documentul nu menționează. În schimb redă clar aspectul mult controversat și anume că a fost „însărcinat cu particularnice trebi a d. baș boierului Teodor Balș di la moșii“⁸⁾, adică relevă cu alte cuvinte că a îndeplinit funcția de intendent. Rezultă indubitabil că aserțiunile de pe la 1856 la adresa lui Istrati, privind îndeletnicirile tatălui său nu erau aberații calomnioase, răuvoitoare, ci se aflau pe terenul sigur al adevărului. Probabil că în perioada când unioniștii erau plenar angajați în bătălia pentru unire cineva să fi răsfoit acest dosar și, pe baza mențiunilor prezentate să fi făcut dezvăluirile de rigoare⁹⁾. Concomitent, în cunoștință de cauză erau și alți contemporani, bunăoară Theodor Codrescu care lansa, e drept mai târziu, dar fără a mai urmări vreun scop politic ori de altă factură, că Nicolae a fost „sufletelul lui Frideric Balș“¹⁰⁾. În fine, o altă probă de netăgăduit care converge spre obârșia modestă a Istrateștilor este afirmația consulului Wallenberg, la 28 decembrie 1835, deci când obiectivitatea și autenticitatea sa este inatacabilă. În raportul respectiv consulul informându-și superiorii despre o anume stare de lucruri din Moldova notează și că Gavril Istrati a fost ajutor (Bestellter) al marelui logofăt Theodor Balș¹¹⁾. În virtutea acestor dovezi se proiectează clar soriginea scriitorului.

Alte mărturii au menirea să asigure unele detalii din viața tatălui scriitorului. Astfel, în anul 1816, posibil se căsătorise între timp, era stolnic și avea ca proprietate satul Coșuleni, cu 18 familii, din ținutul Botoșani. În același an, la 19 decembrie primea caftan de paharnic, contra sumei de 20 lei¹²⁾. După declanșarea evenimentelor din anul 1821 s-au păstrat despre el două mărturii contradictorii: potrivit uneia dintre ele, Gavril Istrati s-a manifestat ca unul din promotorii unei acțiuni antieteriste din nordul Moldovei, soldată cu eliberarea Botoșanilor, în timp ce a doua, de factură autobiografică, îl prezintă pe Istrati în altă ipostază: spre a-și salva viața s-a refugiat în Austria. Conform primei, în 1821 paharnicul Istrati și căminarul Ștefanachi Gherghel, plecând la Zvoriște, locul unde se întruneau boierii plănuiind mobilizarea satelor pentru izgonirea eteriștilor, au reușit să ridice la arme circa 3000 de săteni „propășind tot pe malul Siretului în jos“. Încurajați de gestul lor temerar, botoșănenii s-au ridicat la arme, rânduind ispravnic pe Petru Vîrnav în locul stolnicului Grigore Rizu. Alarmați, eteriștii s-au repliat pînă la Țutora iar cei doi lideri Gherghel și Istrati, dimpreună cu sătenii înarmați, au așteptat trei zile la moșia Șârbești „hrană și povățuiri“ de la boierii din Botoșani, dar neprimindu-le oamenii s-au împrăștiat pe la casele lor, consecința acțiunii rezumându-se doar la „Slobozina Botoșanilor“¹³⁾. Din a doua sursă informațională rezultă că, la 17 mai 1823 Gavril Istrati reclamă pe Gheorghe Cantacuzino pentru pagubele ce i le-a provocat cu eteriștii, între care „răpire în vitele de tot felul ce am avut, stricarea casii mele din Botoșani și prădarea lucrurilor ce aveam înăuntru“ precum și „ardirea aci înadins a hîrțiilor de socoteli ce aveam cu unii și alții“, toate aceste vexațiuni, se jelua paharnicul „în sinul famelii meli au tipărit o neștearsă sărăcie“. Zugerând daunele grave ce i-au fost provocate, conchidea că „m-ar fi lovit în viață dacă eu nu m-as fi apărat cu scăparea în hotarul Austriei“¹⁴⁾. Nu este exclus ca inițial Istrati să se fi refugiat în Bucovina, după care, aflînd de soarta bunurilor sale rămase la Botoșani, să nu fi ezitat de a deveni unul din liderii locali ai mișcării antieteriste. Propria-i afirmație „m-aș fi apărat cu scăparea“ pune totul, sub semnul incertitudinii dimensiunile crismului său, a tăriei de a deveni lider al luptei antieteriste, încît pentru statuarea unei concluzii certe sînt necesare noi repere documentare. Peste un deceniu, ca-

⁸⁾ Arh. Șt. Iași, Tr. 1382, op. 1560, dosar 746, f. 368 v — 369.

⁹⁾ Acte și documente relative la istoria renașterii României, vol. III, București, 1889, p. 1044.

¹⁰⁾ Uricariul, IX, p. 277.

¹¹⁾ Documente privitoare la istoria românilor. Colecția E. de Hurmuzaki, vol. XXI, p. 631.

¹²⁾ Corneliu Istrati, *Codica visteriei Moldovei din anul 1816*, Iași, Ed. Acad. R.S. România, 1979, p. 96; V. A. Urechia, *Istoria românilor* Buc., Gobi, tom. X, partea B., p. 188.

¹³⁾ Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Tip. Saidman, 1928, p. 21.

¹⁴⁾ Documente privind istoria României. Răscoala din 1821, București, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 287.

tagrafia din anul 1832 ni-l prezintă ca locuind tot în Botoșani, împreună cu un „Agachi monah“ și Neculai fiul d-sale¹⁵⁾. În anul 1835 fusese propulsat în activitatea funcționărească, probabil de Balș, ajungînd președinte la „giudecătoria agiutătoare“ din Iași¹⁶⁾. Înaintat în vîrstă, s-a stins din viață la Iași, la 18 ianuarie 1838, fiind înhumat în cimitirul bisericii Banu¹⁷⁾.

Ultimele investigații prilejuiesc concluzia că mama scriitorului ar fi fost conțesă poloneză, Ecaterina IIschi, aserțiune care se suprapune doar parțial pe terenul realității. Or, pomelnicul familiei românești IIschi, redactat în anul 1835 asigură relevarea că mama scriitorului s-a numit Cătrina IIschi¹⁸⁾. Incontestabil, numele de familie are o evidență rezonanță poloneză, ascendentul cunoscut fiind, într-adevăr, polonez dar urmașii săi, odată cu scurgerea timpului, s-au naturalizat. Pentru amplificarea cunoștințelor despre ascendenții lui Istrati vom contura succesiunea generațiilor după mamă ai acestuia. În virtutea consemnărilor documentare ascendentul cunoscut al familiei a fost căpitanul Alexandru IIschi, polonez din orașul Grodno¹⁹⁾, căruia i s-a conferit stărostia țîrgului Horodina. S-a căsătorit cu Maria, fiica lui Teodor Petriceicu, nepoata de frate a domnitorului Moldovei, Ștefan Petriceicu. Din conviețuirea acestora a rezultat Nicolai IIschi, o fată căsătorită cu Miron Gafencu²⁰⁾ și alta, Maria, căsătorită cu un Dediul²¹⁾.

Neculai IIschi și-a întemeiat o familie prin mariajul cu Elena, fiica lui Iordachi Flondor²²⁾, avînd ca urmași pe Alexandru, Maria²³⁾ și Sanda Volcinschi²⁴⁾. Alexandru IIschi și-a unit destinul cu Ana²⁵⁾, fiica lui Teodor Curt²⁶⁾ și a Mariei, fiica lui Teodosie Bașotă. La 11 martie 1762 cînd s-a efectuat delimitarea satului Crasna între ieromonahul Iftimie, reprezentantul mănăstirii Putna și Alexandru IIschi, acesta era prezentat în documentul finalizat ca fiind mazil²⁷⁾. Ulterior, catagrafia ținutului Sucevii, redactată în timpul ocupației țariste, la 28 iunie 1774 îl prezintă pe Alexandru IIschi drept „mazil IIschi“ — evident, formă coruptă pentru IIschi — ca proprietar al satului Crasna, ce număra 41 familii²⁸⁾. Mai târziu, la 12 aprilie 1796 autoritățile habsburgice din Bucovina eliberau o mărturie din care rezulta că, Alexandru IIschi mazil era nobil și achitase darea mazililor²⁹⁾. Mai adăugăm că a cîtorit biserica din Crasna (25 sept. 1793) și a înnoit-o pe cea din Sarafineț. S-a stins din viață la 25 mai 1800, fiind înhumat în ctitoria sa din Crasna³⁰⁾.

¹⁵⁾ Artur Gorovei, op. cit., p. 128.

¹⁶⁾ Arh. Șt. Iași, Tr. 1382, op. 1560, dosar 1746, f. 368 v-369, 197 v.;

¹⁷⁾ *Ibidem*; Colecția de stare civilă oraș Iași, Morți. 1805—1865, indice supliment, 1838, bis Banu; G. Călinescu, *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor“, X, 1961, p. 121.

¹⁸⁾ *Din tezaurul documentar sucevean, 1393—1849*, București, D.G.A.S., 1983, nr. 1906, p. 601. Spre a se primi rangul de baron era necesară, conform legislației Austriei, probarea unui venit anual de 3000 florini (cf. „Arhiva genealogică“, I, 1912, p. 66—67).

¹⁹⁾ Alexandru IIschi a cumpărat o jumătate din satul Crasna (țin. Suceava) de la biv vel slugerul Dumitrașco Ursache, cu 300 lei, la 1 mai 1696. De acum încolo Crasna va fi locul de baștină al familiei IIschi. Alexandru a cîtorit biserica din Horodina din Deal și cea din Sarafineț (T. Bălan, *Documente bucovinene*, Cernăuți, Tip. Glasul Bucovinei, 1937, vol. III, p. 88; „Arhiva genealogică“, I, nr. 4—6, 1912, p. 69).

²⁰⁾ Miron Gafencu era fără rang la 30 mai 1720 (*Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale, București*, D.G.A.S., 1973, vol. V, nr. 1689, p. 463). În 1742, ca biv stolnic era proprietar al Crasnei, Hilișău (Dorohoi) și Bănila (Cernăuți) (*Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. II, Moldova*, București, Ed. Acad. R.S. România, 1966, p. 288. În anul 1749, ca biv vel stolnic semna actul de desființare a vecinei (ibidem, p. 288). La 26 aprilie 1757, probabil nu mai era în viață, căci ginerele său, neguțătorul Afenduli, se judeca pentru moșia Silișău (Dorohoi) cu ieromonahul Ionichie (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 406—407).

²¹⁾ A avut o fată, Antimița, căsătorită cu Vasile Tăutu. Urmașul lor a fost Toader Tăutu (T. Bălan, op. cit., vol. VI, p. 42).

²²⁾ Pentru neamul Flondor vezi „Arhiva genealogică“, I, nr. 12, 1912, p. 203—204.

²³⁾ Maria IIschi s-a căsătorit cu Gheorghe Galer, fiul lui Lupu Galer. Au avut urmași pe Ionița, Costachi, Ștefan, Toader și Iordachi Galer, după cum rezultă din testamentul acesteia, redactat la 20 mai 1798 (T. Bălan, op. cit., vol. VI, p. 43).

²⁴⁾ Sanda Volcineasa vindea la 15 decembrie 1787 fratelui ei, Alexandru IIschi, o treime din a patra parte din Crasna. Era în viață și la 10 februarie 1796 (T. Bălan, op. cit., p. 43). Pentru familia Volcinschi vezi „Arhiva genealogică“, nr. 11, apr.-iun. 1913, p. 88—91, 119—122.

²⁵⁾ *Din tezaurul documentar sucevean...* nr. 1906, p. 600. S-a stins din viață la 23 august 1830 (T. Bălan, op. cit., vol. III, p. 89).

²⁶⁾ Teodor (Toader) Curt „au fost om strein den Bulgarie“ (T. Bălan, op. cit., vol. III, p. 89).

²⁷⁾ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, București, Minerva, 1903, vol. II, p. 185.

²⁸⁾ *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, ed. Știința, 1975, vol. VII, partea II, p. 53.

²⁹⁾ N. Iorga, op. cit., p. 206.

³⁰⁾ T. Bălan, op. cit., vol. III, p. 89.

Alexandru Ilschi, bunicul scriitorului și Ana Curt au avut următorii urmași: Iordachi³¹⁾, Ilic³²⁾, Neculai³³⁾, Maria³⁴⁾, Ileana³⁵⁾, Nastasia³⁶⁾, Safta³⁷⁾, Paraschiva³⁸⁾, Casandra³⁹⁾ și Catrina — mama lui Nicolae Istrati. Această genealogie dezvăluie apartenența familiei Ilschi la boierimea măruntă și evidențiază că bunicul dinspre mamă al scriitorului nu a fost conte polonez și ca atare nu putea transmite acest rang numeroșilor săi descendenți.

Parcurgând mărturiile informaționale, reținem că mama scriitorului, Catrina (în actul de naștere a lui Nicolae redactat în anul 1812 e numită Ecaterina) în anul 1835 era călugăriță⁴⁰⁾. Se poate deduce că îmbrăcase rasa monahală înainte de 1832, de vreme ce, la data respectivă, după cum stipula catagrafia menționată anterior, nu mai locuia cu soțul său, la Botoșani.

Așa cum s-a mai arătat⁴¹⁾, Nicolae Istrati a văzut lumina zilei la 26 octombrie 1812 la Iași, fiind botezat la 30 octombrie la biserica Banu, avind ca naș pe unchiul său, clucerul Iordachi Ilschi⁴²⁾.

Copilăria și adolescența și le-a petrecut, după toate probabilitățile la Iași și la Botoșani⁴³⁾, cit și în compania tatălui său, la moșiile lui Balș, unde a funcționat, cum a rezultat cu certitudine, ca vechil. Instrucția acumulată în această perioadă a fost sumară, Th. Codrescu afirmând că nu urmasse studii regulate, cunoscând doar, „Ceaslovul, vicțile sfinților și psaltirea“. Ca atare, la începutul anilor '40 „pentru completarea pregătirii“ a solicitat lecții de franceză de la același Codrescu⁴⁴⁾. Motivația nu se cunoaște, deocamdată cu certitudine. Aserțiunea vehiculată în diverse scrieri, potrivit căreia instrucția i-a rămas deficitară întrucât ar fi rămas de timpuriu orfan de tată, împreună cu fratele său Meletie, ajuns episcop de Huși, și a unei surori, devenită călugăriță nu concordă cu realitatea căci, la decesul tatălui, Nicolae Istrati avea 26 de ani, vîrstă la care de bună seamă, orice tinăr, se poate aprecia că a finalizat pregătirea, depășind etapa acumulărilor de cunoștințe atât de cultură generală cit și de specialitate⁴⁵⁾.

Din parcurgerea tezaurului de documentație la îndemînă rezultă, deocamdată că Nicolae Istrati s-a înrolat, ca funcționar, la 1 decembrie 1833, cînd a fost numit ca

³¹⁾ Iordachi Ilschi a fost căsătorit cu Zoița, fiica stolicului Neculce. La 1816 era clucer, proprietar al satului Todireni (țin. Cirligătura) și a moșiei Mișăști din ocolul Copou (C. Istrati, *op. cit.*, p. 106, 119). S-a stins din viață în anul 1817, probabil în Iași (T. Bălan, *op. cit.*, vol. III, p. 89; *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 600). A avut un fiu, Dumitrachi, născut în anul 1800 (Arh. Șt. Iași, Mitrici, 1839) și o fată, Profira, căsătorită cu serdarul Gh. Negruți (Uricarul, XVI, p. 247).

³²⁾ Ilic Ilschi s-a născut în anul 1769. A fost căsătorit cu Elena, fiica lui Dumitraș Gheorghiu și a Zoiții, fiica șetrarului Ioan Arbure. În anul 1814 era inclus în rîndurile nobilimii din Bucovina semînd „von Ilsky“. (Documente privind istoria României, *Colecția Eudoxiu de Hurmuzachi, serie nouă*, vol. II, București, Ed. Acad. R. S. România, 1967, p. 233—234). S-a stins din viață la 1 ianuarie 1844 iar soția sa, la 7/19 august 1865 (T. Bălan, *op. cit.*, vol. III, p. 89).

³³⁾ Neculai Ilschi s-a stins din viață prematur, în anul 1796, în timp ce se afla la studii la Lvov, fiind înmormîntat în biserica Sf. Onofrei din același oraș.

³⁴⁾ A fost soția lui Dumitraș Cracalie, neam de razeși (N. Iorga, *op. cit.*, indice). În anul 1835 era călugăriță.

³⁵⁾ Soția vornicului de poartă Gh. Tăutu (decedat la 27 iulie 1802) mama Comisului Ionică Tăutu. S-a stins din viață în anul 1813 (Ionică Tăutu, 1795—1830, *Scrieri social-politice*, București, Ed. științifică, 1974, p. 10—11). Așadar Nicolae Istrati a fost văr de mamă cu Ionică Tăutu.

³⁶⁾ S-a căsătorit cu Vasile Vasălco, probabil la 14 ianuarie 1787, cînd era înzestrată de Alexandru Ilschi cu unele lucruri din casă (T. Bălan, *op. cit.*, vol. VI, p. 42). Nu este exclus ca acest Vasile să fi fost fiul lui Alexandru Vasilco, mazil la 30 iulie 1761 (N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 183).

³⁷⁾ A fost soția lui Gheorghe Stirce. Acesta, în anul 1826 era arendaș al comunelor Suceveni și Carpaci pe Siret (*Din tezaurul documentelor sucevean*, nr. 1855, p. 385).

³⁸⁾ Căsătorită cu un Ioniță Perju (Ibidem), nr. 1906, p. 601.

³⁹⁾ Soția lui Ilic Calmuschi (Ibidem) Despre familia Calmuschi unele date în „Arhiva genealogică“, I, p. 123.

⁴⁰⁾ T. Bălan, *op. cit.*, vol. III, p. 89.

⁴¹⁾ D. Ivănescu, Virginia Isac, Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori, Iași. Ed. Junimea, 1973, p. 152, nota 1.

⁴²⁾ Arh. Șt. Iași, fond Mitropolia Moldovei, Mărturii mitricale, dosar 6/1842, f. 172. Documentul, datat 13 decembrie 1842 este semnat de 2 preoți și poartă ștampila bisericii Banu. La 14 dec. 1842 Istrati se adresa decasteriei „să mi se sloboadă o formală mitrică pe baza adevărului menționate“ (Ibidem, f. 171).

⁴³⁾ Presupunerea fondată pe faptul că, în anii 1821 și 1832 așa cum am văzut, tatăl său a locuit în Botoșani.

⁴⁴⁾ Uricarul, vol. IX, p. 277.

⁴⁵⁾ Paul Cornea, Un scriitor moldovean puțin cunoscut Nicolae Istrati, în Studii și cercetări de istorie literară și folclor“, VI, 1958, nr. 1—2, p. 155.

„ajutor procovistului“, post în care se găsea instalat și în anul 1835⁴⁶⁾. Aceasta nu exclude posibilitatea ca și anterior să fi practicat unele mărunte indeletniciri, fie în campania și sub îndrumarea tatălui său, fie aiurea, ajutînd cine știe ce boier ori funcționar. În același an 1835 a devenit „scriitor la logofeție“, indeletnicire pentru care i s-a conferit rangul de trei postelnic⁴⁷⁾. La scurt interval de timp, în anul 1838 ocupa postul de samîș la naziria țiganilor⁴⁸⁾ și era răsplătit, prin ofișul 650, din iunie, cu rangul de sluger⁴⁹⁾. Toate acestea generează opinia că a reușit să se ridice la înălțimea exigențelor ce le incumba slujbele respective, oferindu-i, ca atare, perspectiva ascensiunii rapide în ierarhia funcționarească. Explicabil, căci, în pofida unei instruirii sumare era înzestrat, după aprecierea lui Codrescu, cu o vie inteligență, cit și de dorința statornică de a cunoaște cit mai mult din diverse domenii de activitate. Merită relevată dorința sa de afirmare, sesizată oportun de superior care, la scurt timp, în anul 1841, l-au promovat, încredințîndu-i postul de samîș și locțiitor al naziriei. La 17 mai al aceluiași an, prin decretul 1334, a devenit căminar⁵⁰⁾.

Recordat la problematica fundamentală a epocii, care polariza valorile vieții politice și culturale dar și masele, încă din anul 1843 Istrati s-a manifestat ca adept al ideilor unioniste, fiind alături de colegii de generație (și e suficient să amintim pe Negruzzi, G. Săulescu, T. Rîșcanu) în omagierea publică a lui G. Barițiu, la a cărui gazetă se manifesta ca un susținut colaborator cu preocupări culturale polivalente⁵¹⁾.

În perioada premergătoare revoluției, Istrati atinge în anul 1846 momentul de apogeu a atitudinii sale protestatare față de regimul lui Mihail Sturza. Mai întîi trebuie marcată atitudinea sa din luna mai, de susținerea cauzei oamenilor simpli, obștea din mahalaua Păcurari adresîndu-i mulțumiri pentru ajutorul acordat în procesul cu logofeteasa Anica Roset-Roznovanu⁵²⁾. În toamna aceluiași an Istrati apare în ipostaza de aderent activ la mișcarea cunoscută și sub denumirea de Asociația patriotică, alături de T. Rîșcanu, Costache Raclis, V. Mălinescu. Ocîrmuirea, înștiințată despre demersurile sale, a dispus privarea sa de libertate, de la 8 octombrie 1846 fiind internat în cazarma din Iași⁵³⁾. La 11 octombrie ministrul de interne înștiința Hătămănia că Mihail Sturza a decis ca Istrati să-și continue detenția la cazarma de la Galați⁵⁴⁾ măsură transpusă în practică la 12 octombrie, fiind escortat în orașul de pe Dunăre de către cornetul Păcuraru⁵⁵⁾. Nu-și dezmente nici cu acest nefericit prilej firea laborioasă, în timpul detenției, după cum raporta cu meticulozitate cazonă colonelul Mișcenko din Galați, Istrati, căruia i s-a îngăduit să aibă la dispoziție hîrtie ca să redacteze „oareșcare compuneri“ a realizat piesa *Cornetul*, despre al cărui destin nu au rămas relatări, precum și cîteva fabule⁵⁶⁾. Cercelările finalizate la 28 octombrie 1846, relevau că Istrati s-a întîlnit în mai multe rînduri la Holmu, cit și într-o pădure a spătarului Grigore Carp, cu unii din membrii Asociației, contribuind la confecționarea de gloanțe⁵⁷⁾. În virtutea relatării lui Alexandru Savu, secretar al Consulatului Austriac din Iași, mobilul reținerii lui Istrati l-a constituit livrarea de către acesta lui Rîșcanu a cantității de 2 oca de praf de pușcă⁵⁸⁾.

Probabil că, în urma unor intervenții, Sturza a aprobat la 7 noiembrie transferarea lui Istrati de la Galați la mănăstirea Rîșca⁵⁹⁾. La trecerea deținutului prin orașul Iași au urmat alte demersuri în favoarea lui Istrati, concretizate prin stabilirea exilului la mănăstirea Slatina, unde fratele său, Meletie, era arhimandrit. Gestul lui Sturza n-a trecut neobservat în rîndul contemporanilor care „toți se miră de această ușoară înfrînare“⁶⁰⁾. Se poate deduce că, domiciliul forțat al lui Istrati la

⁴⁶⁾ Arh. Șt. Iași, Tr. 1382, op. 1560, dosar 746, f. 156, verso.

⁴⁷⁾ Documente privitoare la Istoria Românilor, *Colecția E. de Hurmuzachi*, Supl. I, vol. V, București, 1894, p. 489—502.

⁴⁸⁾ Despre această instituție ce a funcționat în Moldova între anii 1830—1844 vezi Gh. Ungureanu, *Arhiva naziriei țiganilor domnești*, în „Îndrumător în Arhivele Statului din Iași“, II, București, D.G.A.S., 1956, p. 16—62.

⁴⁹⁾ Arh. Șt. Iași, fond Secretariatul de stat al Moldovei, dosar 345, f. 143, verso, nr. 88.

⁵⁰⁾ Ibidem.

⁵¹⁾ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, București, Ed. Acad. R. S. România, p. 47, 249—251.

⁵²⁾ „Gazeta Transilvaniei“, IX, 1846, p. 262.

⁵³⁾ Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova, București, DGAS, 1960, p. 50—51.

⁵⁴⁾ Ibidem, p. 53.

⁵⁵⁾ Ibidem, p. 54.

⁵⁶⁾ Ibidem, p. 58, 62—63.

⁵⁷⁾ Ibidem, p. 59—60.

⁵⁸⁾ Cornelia Bodea, *1848 la români*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1982, vol. I, p. 279.

⁵⁹⁾ Documente privitoare la anul revoluționar 1848, p. 61—62.

⁶⁰⁾ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 279.

Slatina s-a prelungit pînă la 17 februarie 1847 căci, dintr-o relatare a sa la 15 februarie, adresată lui Barițiu, rezultă că „peste 2 zile călătorea la Iași⁶¹⁾”. Interesant de semnalat e că detenția nu i-a anihilat cariera funcționărească, dimpotrivă, se poate lesne deduce că, la scurt timp, s-a consumat o conciliere cu M. Sturza căci, în 1848 Istrati era „prezident” la judecătoria ținutului Iași⁶²⁾. De acum activitatea lui Istrati arareori va fi în consens cu cerințele dezvoltării politico-sociale a societății. Astfel, din documentele supuse analizei rezultă indubitabil că Istrati n-a participat la acțiunile pașoptiștilor inițiate în capitala Moldovei, care ating momentul de vîrf în martie 1848, cea mai concludentă mărturie în acest sens constituind-o ofișul domnesc publicat la 8 aprilie 1848 prin care i se relevau meritele „dezvăluite într-o scurtă vreme în slujba ce au fost încredințat ca prezident a judecătoriei ținutului Iași” și, în consecință „unor așa merite”, domnitorul s-a grăbit să-l promoveze în postul de candidat la Divanul apelativ⁶³⁾. Ceva mai tîrziu, la 9 mai, i se elibera permis de slobodă intrare în orașul Iași⁶⁴⁾. În aceeași lună, la 20 mai, prin decretul 3276, era înălțat la rangul de spătar⁶⁵⁾. Este posibil ca în temeiul acestei suite de atenții consistente Sion, arhondologul, susținea că Istrati s-a dovedit a fi spion al lui Sturza și al consului țarist din Iași și a fost răsplătit cu gratificații ca atare⁶⁶⁾. De la această dată relațiile lui Istrati cu Sturza și acoliții săi cunosc mutații greu de prevăzut anterior. Astfel, la 19 iunie, Secretariatul de Stat era informat că Istrati se afla în ținutul Suceava, unde „ar fi adunînd oameni înarmați pentru scopuri neierate⁶⁷⁾”. A fost o încercare de aderare la idealurile revoluției sau o simplă încercare de denigrare? Faptul că, la 1 iulie i s-a fixat domiciliu forțat la mănăstirea Slatina⁶⁸⁾ pledează pentru prima alternativă. Spre aceasta converge și opinia poetului Sion de la Cernăuți, unde se afla exilat, exprimată la 8 iulie, conform căreia Istrati era căutat pentru a fi expulzat din țară. În pofida acțiunii și zvonurilor lansate în diverse medii, a aderării sale la gruparea de revoluționari aflați în țară între care era și Grigore Cuza, Istrati n-a inspirat încrederea necesară revoluționarilor exilați. Bunăoară, la 27 iunie, în ședința Comitetului revoluționar de la Cernăuți, N. Pisoschi propunea să se ia legătura cu partidă revoluționară din Iași, al cărei lider era Istrati care „ar lucra tot în sensul patriotic⁶⁹⁾”. Propunerea n-a întrunit adeviziunea participanților „ridicîndu-se oare care presupusuri asupra caracterului lui Istrati⁷⁰⁾”. Considerîndu-se că prezenta în capitală ar fi periclitat ordinea stabilită de regimul sturzist și trupele țariste de ocupație, ce invadează țara, la 9 august 1848 era reînviată măsura de a avea domiciliu forțat la mănăstirea Slatina⁷¹⁾. În vara aceluiași an Istrati dezmințea prin intermediul presei aprecierea că ar fi redactat, împreună cu Mihail Kogălniceanu, o broșură cu caracter antisturzist, pusă în circulație clandestin în Moldova și care purta pe copertă inițialele celor două personalități⁷²⁾. Cu toate acestea, majoritatea cercetărilor nu contestă paternitatea lui Kogălniceanu și Istrati asupra broșurii înrîmîtate la vremea respectivă.

Odată cu venirea la domnie a lui Grigore Ghica se poate constata creșterea popularității lui Istrati materializată, în anul 1850, prin alegerea sa ca președinte al eforiei Iașului⁷³⁾, post ce-l determina să doneze de la Copou, o importantă suprafață de teren pentru soluționarea unor imperative urbanistice⁷⁴⁾. În ianuarie 1851 a preluat postul de prezident al eforiei⁷⁵⁾ pentru ca, la sfîrșitul lunii mai 1851, în urma demisiei postelnicului Costache Negruzzi, Grigore Ghica să-l numească director în Departamentul lucrărilor publice, păstrînd postul gratuit de prezident al municipalității ieșene⁷⁶⁾. În același an, la 15 iulie, i s-a născut fiul Titus, din căsătoria sa cu

Savastia Ciudin⁷⁷⁾. Anul 1853 i-a adus, la 28 iulie, prin decretul 915 rangul de postelnic⁷⁸⁾. În același an i s-a oferit postul de director în Departamentul Cultelor, ministru fiind, după expresia unui contemporan, „fanariotul” Nicolae Șuțu⁷⁹⁾.

În ianuarie 1854, în urma inspecției făcute de Urusof spitalurilor din Iași, s-a găsit într-o situație necorespunzătoare spitalul evreiesc. Pentru ameliorarea situației a fost numită o comisie în componența căreia a intrat Kogălniceanu și Istrati. În scopul adunării de fonduri cei doi au oferit cîte 50 de galbeni, gestul fiind urmat și de alți binevoitori, în final colectîndu-se suma de 980 galbeni, utilizată la îmbunătățirea instituției respective, amănuntul evidențiind spiritul organizatoric a celor două personalități⁸⁰⁾. În același an, la începutul lui martie, a demisionat din postul de director de la Culte avînd ca succesor pe Iancu Cantacuzino⁸¹⁾.

Demn de reținut este faptul că, în februarie 1856, împreună cu Kogălniceanu, Alecsandri, Russo, Donici, a semnat petiția pentru unire⁸²⁾, fiind ultimul său gest progresist, ulterior dezertînd de la problema cardinală a epocii, mai mult, desfășurînd o înverșunată activitate antiunionistă. În decembrie 1856 realizează aspirația de a fi ministru, prin încredințarea portofoliului lucrărilor publice, deținut doar pînă în februarie 1857. A considerat necesar să demisioneze „spre a putea da votul său la alegerea viitoare” prilej cu care, înainte de a se stinge din viață, la 15 februarie 1857, caimacamul Balș, exprima reliefant „deplina mulțumire pentru activitatea, zelul și acuratețea” în timpul slujbei⁸³⁾. Apropierea tot mai evidentă, pe tărîm ideologic și politic de Asachi e dezvăluită și prin aceea că în martie, împreună cu acesta anunță colectarea de fonduri pentru realizarea unei statui a lui Ștefan cel Mare⁸⁴⁾, măsură inițiată de antiunioniști spre a compromite cauza unirii. La alegerile din iulie, la a căror mîsluire se pare că a participat nemijlocit, i s-a încredințat, la 8 iulie, mandatul de deputat în Divanul ad-hoc, împreună cu aga Alecu Botez, de către marii proprietari de la Fălticeni⁸⁵⁾. În toamnă însă n-a mai întrunit adeviziunea corpului electoral. În mai 1857, considerat de Laurian drept „caimacamul cel nevăzută”, înainta comisariatului turc o petiție antiunionistă, semnată și de alte personalități ostile unirii⁸⁶⁾. Cu toate că a desfășurat fără răgaz o ferventă și agresivă activitate antiunionistă, încă din anul 1856, i s-a încredințat în decembrie 1858 mandat de deputat pentru adunarea electivă a Moldovei. Devorat de mari ambiții a comis imprudența, ca și alți deputați, de a-și pune candidatura la tronul Moldovei, gest care a iritat la apogeu pe contemporani. La aceasta s-a adăugat lipsa completă de tact de a nu participa la ședința din 5 ianuarie 1859, izolîndu-se total de personalitățile vieții politice. Convins poate că rolul său pe arena politică s-a încheiat, a demisionat la 25 ianuarie retrăgîndu-se la conacul din provincie. S-a stins din viață la 15 noiembrie 1861 la Fălticeni⁸⁷⁾.

Încercînd creionarea coordonatelor de bază ale biografiei lui Istrati persistă o întrebare esențială: care a fost motivația activității sale ostile unirii? Dovedindu-se deficitară depistarea unor mărturii certe rămînem pe terenul ipotezelor: poate neînțelegerea momentului de importanță crucială pentru existența românilor sau promisiunea dobîndirii tronului Moldovei, ori oferirea unor substanțiale avantaje materiale. Alte investigații vor explica argumentat și convingător dacă Istrati a fost animat de autentice sentimente patriotice dar n-a intuit pulsul istoriei, ori devorat de interese mărunte, a optat pentru ralierea cu dușmanii țării.

DU NOVEAU AU SUJET DE NICOLAE ISTRATI ET DE SA FAMILLE

R É S U M É

Ayant pour appui les données publiées dans certains articles et études, les informations recueillies dans les périodiques de l'époque, dans les documents édités ou inédits, l'auteur apporte une série de précisions sur cette famille, dont il essaie de retrouver par des reconstitutions généalogiques les origines les plus éloignées, en vertu des données qu'il a extraites des sources documentaires.

⁷⁷⁾ Arh. St. Iași, Colecția de stare civilă, mitrica bis. Sf. Spiridon, născuți, Act. 110/1851.

⁷⁸⁾ Ibidem, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1742, litera N, nr. 61.

⁷⁹⁾ Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Coroșanța lui Alexandru Papu Harian*, Cluj, Ed. Dacia, vol. I, p. 62.

⁸⁰⁾ „Gazeta de Moldavia”, XXVI, nr. 6, 21 ian. 1854, p. 21.

⁸¹⁾ Ibidem, nr. 20, 11 martie 1854, p. 77.

⁸²⁾ Paul Cornea, *Un scriitor moldovean puțin cunoscut N. Istrati în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”*, VII, nr. 1—2, 1958, p. 158.

⁸³⁾ „Gazeta de Moldavia”, XXVIII, nr. 14, 18 feb. 1857, p. 54.

⁸⁴⁾ Ibidem, nr. 20, 11 martie 1857, p. 78.

⁸⁵⁾ Ibidem, nr. 54, 11 iulie 1857, p. 214.

⁸⁶⁾ George Bariț și contemporanii săi, București, Ed. Minerva, 1973, vol. I, p. 183.

⁸⁷⁾ P. Cornea, op. cit., p. 160.

⁶¹⁾ IO. Lupta românilor . . . , p. 303.

⁶²⁾ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 342, f. 143, v. nr. 88.

⁶³⁾ „Albina Românească”, XX, nr. 29, 8 aprilie 1848, p. 115.

⁶⁴⁾ Documente privitoare la istoria românilor, Colecția E. de Hurmuzachi, supl. I, vol. VI, p. 602.

⁶⁵⁾ Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 345, f. 143, verso, nr. 88.

⁶⁶⁾ C. Sion, op. cit., p. 92.

⁶⁷⁾ Documente privitoare la anul revoluționar 1848 . . . , p. 248

⁶⁸⁾ Ibidem, p. 256.

⁶⁹⁾ Cornelia Bodea, 1848 la români, vol. II, p. 796.

⁷⁰⁾ Teodor Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina*, 1848, Sibiu, Tip. Krafft & Drotleff, 1944, p. 15, 64.

⁷¹⁾ Documente privitoare la anul revoluționar . . . , p. 278.

⁷²⁾ „Gazeta Transilvaniei”, XI, 1848, p. 319 — 320.

⁷³⁾ „Gazeta de Moldavia”, XXII, 1850, p. 343.

⁷⁴⁾ Ibidem, p. 148.

⁷⁵⁾ Ibidem, XXIII nr. 8, 25 ianuarie 1851, p. 29.

⁷⁶⁾ Ibidem, nr. 43, din 31 mai 1851, p. 175.

BOTANICA POPORANĂ ROMÂNĂ —
UN MANUSCRIS PE NEDREPT DAT UITĂRII

BRÂNDUȘA STEICIUC

Privat de împlinirea editorială, prim moartea prematură a autorului său în 1907, manuscrisul **Botanica poporană română**¹⁾ împărtășește, alături de alte proiecte nercaizate, inerția manuscriselor „de depozit“.

O cercetare amănunțită denotă nu doar volumul uriaș de muncă depus de Simion Florea Marian pe parcursul a aproape patru decenii pentru adunarea și sistematizarea datelor, ci și certa valoare a manuscrisului, care ar fi meritat drept de cetate în universul bine încheșat al celorlalte monografii tematice ale lui Marian.

Devenirea proiectului (de la varianta incipientă, consemnată de **Flora română**²⁾, pînă la faza de manuscris quasi-finisat) poate fi urmărită pe parcursul diverselor redactări, note și însemnări succesive, păstrate în corpusul de manuscrise alcătuit de laolaltă **Botanica**. Se poate astfel constata că într-o variantă inițială, în 1870, tînărul și ambițiosul „studinte gimnazial“ — sub impresia unei lucrări omonime a lui C. Negruzzi³, a unui articol al lui G. Barițiu⁴⁾, precum și a altor două lucrări în care găsește nume românești de plante⁵⁾, — intenționează să realizeze un studiu intitulat **Flora română**, un fel de imagine în nuce a viitoarei **Botanici**. În prefața⁶⁾ la această lucrare de tinerete el nota, în gemănind entuziasmul specific vîrstei (avea 23 de ani !) cu acela al generației de folcloriști deschizători de drum : „De bună samă că nu în fiecare parte locuită de români numele plantelor e tot acela, ci una și aceeași plantă poate să aibă în unele părți un nume, iar în altele altul, și despre acestea sunt cert din experiență, pentru că chiar în Bucovina românii dintr-o parte numesc o plantă așa, iar ceilalți din cea parte, tot aceeași plantă o numesc altfel. E greu a da nume unei plante amăsurat celui latin, ca să fie cunoscută acea plantă sub acel nume în toate provinciile locuite de români. E greu, zic, însă dacă noi vom lăsa lucrurile de azi pe mine și nu vom scoate o **Floră română**, unde să fie nume de plante din toate provinciile românești, atunci desigur nicicînd nu vom putea avea îndămnire cînd am voi să traducem atare botanică sau altă carte⁷⁾“.

O dată cu trecerea timpului și în paralel cu elaborarea altor tomuri care-i poartă semnătura (dintre care, majoritatea, apărute sub egida Academiei Române, al cărui membru era din 1881), folcloristul bucovinean își stabilește o manieră de lucru care, pe de o parte urmează tiparul celorlalte monografii cu subiect din lumea păsărilor, insectelor, animalelor (denumiri ; obiceiuri și credințe, legende, balade, doine,

¹⁾ Nr. inv. 431—556 din Fondul memorial-documentar „Simion Florea Marian“.

²⁾ **Flora română** de Simeon Fl. Marian, broșura prima, a doua și a treia Suceava, Noemvrie 1870, manuscris nr. inv. 112 din Fondul „S. Fl. Marian“, lucrare de tinerete a folcloristului, păstrată în cadrul corpusului **Botanica** și alcătuită din 46 de pagini manuscrise, cuprinzînd : o prefață (datată Suceava, 4 Dec. 1870 ; 3 pagini), o „notiție“ (jumătate de pagină, datată Suceava, 8/12 1870), un indice alfabetic de plante (31 de file manuscrise) un prolog intitulat **Domeniul vegetalelor**.

³⁾ Publicată în **Foia societății pentru literatura și cultura română în Bucovina**, no. 3, 4, 5 anul V, Cernăuți.

⁴⁾ **Vocabulariu de numele plantelor transilvane, românesc latinesc (după sistema lui Linné) nemțesc și unguresc**, 1858 și 1859.

⁵⁾ **Dicționarul românesc, latinesc și unguresc**, editat de Ioan Bobb, episcopul Făgărașului în 1822 la Cluj și **Catalogul oficial al expozițiunii naționale din 1865 în Iași**, publicat de Ion Ionescu.

⁶⁾ Vezi și Paul Leu, **S. Fl. Marian, Prefața la Botanica poporană română** în „Pagini bucovinene“ 1983, cu rezerva că prefața aparține doar studiului din 1870 (**Flora română**) și nu amplei lucrări care ar fi trebuit să fie **Botanica poporană română**.

⁷⁾ Din prefața la **Flora română**, p. 2—3.

zicători, proverbe; întrebări magice sau terapeutice ale fiecărei plante, iar pe de altă parte sistematizează datele în funcție de specificitatea subiectului. Iată cum își structurează Marian viitoarea operă: „La compunerea întregii botanice populare se va vorbi întâi în introducerea despre **rădăcină** (...) **tulpină** (...) **ramuri** (...) **pui** (...) **mugur** (...) **frunză** (...) **floare**, **bubușlue**, **mițoșoare**...”⁸⁾. Așadar, și în **Botanică**, la fel ca în **Ornitologie** sau în **Insecte**, etnograful nu s-a lăsat sedus de „fantazări”, ci cu limpezimea-i cunoscută, consacră fiecărei plante câte un capitol, mai scurt sau mai amplu, în funcție de importanța acordată plantei respective de poporul nostru. (bunăoară, capitolul **Vița-de-vie**, adevărat micro-tratat de viticultură populară, ocupă 72 de pagini).

Cît despre proveniența informației, sistematizată mai apoi de Marian, aceasta își are originea în trei principale surse: culegerea directă, în cursul peregrinărilor autorului prin Bucovina natală; sondarea și extragerea materialelor cu tematică etnobotanică din publicațiile vremii; bogata corespondență întreținută cu un număr mare de colaboratori din diferitele zone locuite de români și care îi furnizau informația în urma „apelurilor” lansate de el în publicațiile vremii⁹⁾. Dintre aceștia, vom numi în cap de listă pe Artur Gorovei și Mihai Lupescu, cei care au predat chiar la Suceava un întreg manuscris de botanică populară, manuscris care, se pare, nu le-a fost restituit; alți doi folcloriști ai epocii, Elena Niculiță-Voronca și Tudor Pamfile îi comunică aceștia, trimit material mereu și mereu aceiași „luminători” ai satelor românești, învățători sau preoți, bucușori să contribuie la o operă de asemenea proporții: T. Bălășel din zona Drăgășani, Th. A. Bogdan din Cîmpia Transilvaniei, Enea Iliodor și S. Măngiucă din Banat, Aureliu Iana și Sofronie Liuba din Oravița.

De pe parcursul celor 12 volume de fișe, referindu-se la aproximativ 500 de plante și aflate într-o fază foarte apropiată de tipărirea ce n-a mai avut loc (desi unele din capitole, „Cicoarea”, „Macul”, „Piperul”, „Bradul”, „Lemnul domnului” au apărut pe măsură ce erau redactate în publicații diverse, ca: „Albina Carpaților”, „Familia”, „Junimea Literară”) am ales capitolul inedit „Cucuta”, reprezentativ pentru modul în care Marian și-a gândit și redactat această operă urmărită de neșanșă.

Aducînd la zi ortografia, dar păstrînd particularități lexicale specifice textului manuscris, publicăm, așadar, din marele corpus o parte, care fără a se substitui întregului se circumscrie unui — sperăm — oportun demers recuperator.

SIMION FLOREA MARIAN
BOTANICA POPORANĂ ROMÂNĂ

Cap. C U C U T A

Cucuta, numită și **Cucută-mare**, spre deosebire de **Cucuta-mică** sau **Cucuta-de-apă**, **Cucuta-îveninată**, **Cucuta-veninoasă**, **Buciniș-de-apă** și **Buciniș-de-baltă**, lat. *Cicuta virosa* L.¹⁾, fiind e tînără și mică samănă întrucîtva cu **Pătrunjelul**. Din cauza aceasta se numește în unele părți din **Moldova**, precum bunăoară în județul Tecuci, și **Pătrunjelul-țiganului**²⁾. Iar cînd e deplin dezvoltată, atunci se numește mai ales în **Transilvania**, **Buciniș**, fiindcă cotorul ei pe din nuntre e deșert și **Dudău**, pl. **Dudae** și **Dudee**³⁾, pentru că uneori crește așa de buiacă, de naltă și de deasă, că ți-i teamă să te bagi prin-trînsa, ca nu cumva să ți se-ntîmple ceva.

De la împrejurarea din urmă se vede că vine apoi și credința românilor și a copiilor de prin unele părți ale **Moldovei**, precum bunăoară a celor din jud. Tecuci, că șerpoaicele se ouă în **Cucută** și cît timp e aceasta verde puii de șerpe cresc în-trînsa. Din cauza aceasta se și fereșc ei foarte mult de locurile **mrănișoase**, pe unde crește multă **Cucută**, ca nu cumva să fie mușcați de vreun șerpe⁴⁾.

⁸⁾ Nr. inv. 548, fasc. 118, p. 1, Fondul „Simion Florea Marian”.

⁹⁾ Despre modul de lucru al lui Marian, cît și despre bogata corespondență profesională a lui, vezi și Mircea Fotea, Simeon Florea Marian, folclorist și etnograf, ed. Minerva, col. Universitas, 1987.

¹⁾ Panțu: **Vocab.** p. 11 și 12; com. de dl. P. Oltean.

²⁾ Com. de dl. Tud. Pamfile.

³⁾ Panțu: **Vocab.** p. 12; — com. de dl. P. Oltean: „Cucuta în Hațeg se numește **Buciniș**”.

⁴⁾ Com. de dl. Tud. Pamfile.

Cu toate acestea însă, copiii, și mai ales băieții, cei mai înaintați în vîrstă, nu se pot răbda de-a nu face din **Cucută**, cînd aceasta e verde, **țicnale**, iar cînd e coaptă, și uscată **telinci**, **fluerașe**, **proaște** și **pușcuțe**.

Țicnalele le fac copiii astfel: râtează frunza de la subțioară, iau pețiolul cu nodul lui, îl despică în partea adîncă și apoi, puind capătul despicat în gură, suflă în-trînsul. Dacă partea dintre noduri e lungă, atunci îi fac și găuri ca la fluere.

Telincele și **fluerele** sau **fluerașele** le fac ca și celea din **Trestie** sau din rămurele de **Soc**, atîta numai că spre scopul acesta se întrebunțează mai mult **Cucuta** uscată și nodurile ei în loc de dop.

Proaștele le fac din **Cucută** groasă astfel: taie un internod cu nod la un capăt, în care fac o mică găunie sau găurice. În internodul acesta bagă apoi un băț înfășurat la un capăt cu o cîrpă sau cu cîlți, numit **feleșteu**; bagă **proașca** astfel alcătuită cu **feleșteul** în apă, trag **feleșteul** pe-ncetul înapoi, pînă ce proașca se umple de apă și cînd viră iarăși feleșteul înăuntru, atunci apa țîșnește și improașcă pînă cine știe unde⁵⁾.

De multe ori însă unii băieți, cînd **Cucuta** e groasă și destul de uscată și tare, fac dintrînsa și un fel de **pușcuțe**, adică taie un internod fără a lăsa la capete vreun nod; fac după aceasta doi plumbi de cîlți sau de petică, viră pe unul înăuntru și-l apasă pînă la un capăt, bagă apoi și celălalt plumb și apăsîndu-l, plumbul de la celălalt capăt fiind împins de aer, iese pocnind afară și zboară pînă cine știe unde⁶⁾.

Această datină a băieților de-a face **pușcuțe de Cucută** și-a împușca cu dinsele, a dat mai pe urmă naștere la mai multe chiuituri sau strigături, cu cari se iau în ris și batjocură fieceiuri cei ce se tem sau nu le place cătănia.

Iată una dintre aceste chiuituri și anume din Bucovina, com. Pătrăuț, distr. Sucevii:

Bucuros aș fi cătană,
De-ar fi pușca de tocană,
Patronașu plin de zamă.
De-ar fi pușca de **cucută**,
Patronașu plin de urdă,
Cutelele de **răchită**,
Patronașul plin de pită⁷⁾.

Alta, din **Transilvania**:

De-ar fi pușca de tocană,
M-aș face și eu cătană.
De-ar fi pușca din **cucută**
M-aș face și eu răgută.
Sabia de **crastavete**
Și-o companie de fete⁸⁾.

A treia și ultima, tot din **Transilvania**:

De-ar fi pușca de **cucută**
Bucuros aș fi răgută;
De-ar fi pușca de tocană
Bucuros aș fi cătană;
De-ar fi pușca de **hămei**,
Regimentul de femei,
Și tisturi de **pătrînjei**
Bucuros aș cătăni
La compania mîndrii!⁹⁾

Cucuta e o plantă nefolositoare care crește de regulă pe locurile gunoioase și grase, cu deosebire însă prin grădini, pe lângă locuințele omenești, pe lângă garduri și pe lângă șanțuri.

⁵⁾ Dat. băieților din Bucovina, precum și a celor din Moldova, jud. Tecuci, com. de dl. Tud. Pamfile; — cf. de același și „De ale copiilor” publ. în „Șezătoarea” vol. IX, Fălticeni, p. 75: „Proașca nu-i altceva decît o pompă aspiratoare-respingătoare. Se face din **Cucută** groasă. Se ia un internod și se râtează de sub nod, la un capăt și deasupra la altul, așa că avem un fel de prubetă. În mijlocul nodului l se dă o gaură, iar în țavă se bagă feleșteul, un băț care este înfășurat la capăt cu petică. Avem un corp de pompă în regulă. Se trage feleșteul în sus și se bagă proașca în apă. Iar apa intră în proașcă în virtutea presiunii aeriene și țîșnește apoi cu putere cînd se apasă pe piston. (feleșteu). Atunci băieții improașcă”.

⁶⁾ Dat. băieților din Bucovina.

⁷⁾ Com. de George Ignătescu, stud. gimn.

⁸⁾ Tomul liric, p. 28.

⁹⁾ Jarnik-Bârsan, op. cit. p. 299.

Deci, cînd un fecior nu caută ca grădina și curtea părintească să fie îngrijite și curățite de toate gunoaietele, ci le lasă, să crească **Cucuta** unde-i place prin-trînsele, atunci nu o fată și nu o dată îl ia în batjocură, cîntindu-i :

Prin grădina cu **cucute**
Ion cu drăguțe multe,
Pînă vine pe la mine
Îl apucă ziua bine ;
Pînă mere pe la toate
Îl apucă miez-de-noapte !¹⁰⁾

Sau :

Badea meu s-a lăudat
Că e putred de bogat.
Mă duceam la el în curte,
Curtea-i plină de **cucute**.
Mă sui în pod făr' lumină,
Nu mă loveam de slănină,
Mă suiam în pod desculță,
Nu mă loveam de grăunțe!¹¹⁾

Tot așa fac și feciorii cu fetele cele leneșe însă lăudăroase.

Iată ce spune un fecior din **Transilvania** mîndrei sale :

Mîndră, mîndruleana mea !
Mă uitai din deal la voi
Văzui casa grajd de boi
Și tînda ocol de oi,
Iar prin curte tot **cucute**,
Tu ziceai că-s vite multe!¹²⁾

Am spus mai sus că o samă de români cred că în **Cucută** s-ar împuia și înmulți șerpii.

Deci dacă pe unul sau pe altul l-a mușcat vreun șerpe, atunci, voind a se vindeca de mușcătura lui, se spală bine cu zamă fiartă din frunze de **Alun**, sau cu **Cucută** ori **Măsălarică** fiartă, din care se amestecă zamă de olei și se spală rana mușcăturii.

În același timp însă i se descîntă mușcatului astfel :

Se fac din trei frunze de **Alun** sau de **Cucută** trei chiti (buchete) cu care se trage peste mușcătura de șerpe, zicînd :

Riz,
Pariz,
Zatcă,
Batcă,
Medușului
Șerpele poenii.
Anșer,
Panșer,
Șerpe galben,
Ce-ai umflat,
Ce-ai gîmfat,
Ce-ai veninat ?
Cu băț de alun,
Care ți-i nașul tău ăl bun,
Te-am ucis, te-am despîcat,
Capul ți l-am crepat,
Cu frunza lui te-am descîntat,
Cu zama ei te-am spălat
Și de la N. te-am strîcat

Amin !¹³⁾

¹⁰⁾ Măndrescu, op. cit., p. 77.

¹¹⁾ Din Bucovina, com. Brașca, com. de Anton Roșca, stud. (înte) gimn. (azial).

¹²⁾ Gr. Sima a lui Ion : Cîntece pop. din Ardeal (Bucium-Poeni) publ. în Familia an XIX p. 293.

¹³⁾ S. Liuba și A. Iana : Medicina pop. publ. în Familia, an XXVIII, p. 40—42.

Pe lîngă aceasta se mai întrebuițează **Cucută** încă și spre vindecarea durerii de șele, a vătămăturii, a lungoarei, a umflăturilor și a gilcilor.

Pentru durere de șele se ia **Cucută**, se pisează bine, se îngroasă cu făină de grîu, cu oțet și cu unt-de-lemn și apoi, făcîndu-se legături dintr-însa, se pun la șele!¹⁴⁾

Pentru vătămătură se întrebuițează **Cucută**, asemenea pisată!¹⁵⁾

Cînd zace cineva de lungoare, i se pune pe furiș, fără să fie văzut de bolnav, o **Cucută** sub căpătîi și apoi îi trece!¹⁶⁾

Pentru umflături precum și pentru alte abcese, se fierbe **Cucută** cu frunze cu tot și se fac dintr-însa oblojele, cu care se oblojesc apoi umflăturile și abcesele!¹⁷⁾

Pentru gilci se ia sămîntă de **Cucută**, se prăjește cu său, se întinde pe o petică și cu petica aceasta se înfășoară apoi gîtul!¹⁸⁾

În fine, trebuie să mai amintesc încă și aceea că **Cucuta** a dat naștere în decursul timpului și următoarelor zicale și asămănări :

Ai să cîinți din cucută,

adică : ai să bați din buze, n-ai să te alegi cu nemică.

A fi cucută

sau **A fi înalt și săc ca o cucută,**

adică : a fi înalt, slab și fără vlagă!¹⁹⁾

Iată o fată din **Transilvania** își descrie drăguțul său astfel :

Cît e satul de mereu,
Nu-i drăguț mîndru c'al meu,
Că-i înalt ca și-o **cucută**,
L-aș cunoaște dintr-o sută.
Și-i înalt ca și-o trestie,
L-aș cunoaște dintr-o mie ;
La obraz ca **rujele**
La buze ca frunzele,
Și îl sărut cît voi vrea ;
La obraz picat cu sînge,
Cînd îl văd inima-mi plînge!²⁰⁾

LA BOTANIQUE POPULAIRE ROUMAINE — MANUSCRIT OUBLIÉ À TORT

R É S U M É

L'auteur se propose de restituer un chapitre d'un grand ouvrage inédit de Simion Florea Marian, dont le manuscrit est gardé dans le cadre du Fond „S. Fl. Marian“ à Suceava. Fruit de plus de 4 décennies de travail, **La Botanique populaire roumaine** renferme des informations concernant approximativement 500 plantes, analysées sous le rapport ethno-botanique ; à chaque plante est réservé un chapitre, structuré d'après le suivant schéma général : dénominations de la plante ; matériel folklorique, coutumes concernant cette plante ; son utilisation à des fins magiques ou thérapeutiques. On suit l'évolution du projet de Marian depuis la phase de **Flora română**, jusqu'à celle de manuscrit très près d'être publié, tout en mentionnant, la source de ses informations ethno-botaniques.

¹⁴⁾ Dat. rom. din Moldova, jud. Tecuci, com. de dl. Tud. Pamfile.

¹⁵⁾ Tot de-acolo, com. de dl. Tud. Pamfile.

¹⁶⁾ Dat. rom. din Țara-românească, jud. Vilcea, com. de păr. Th. Bălășel.

¹⁷⁾ Dat. rom. din Moldova, jud. Tecuci, com. de dl. Tud. Pamfile ; — a celor din Țara-românească, jud. Vilcea, com. de păr. Th. Bălășel ; cf. și dr. N. Leon, *Ist. nat. med.* p. 35 : „Oblojelele de frunze de **Cucută** sînt reputate în popor ca calmante, se oblojesc mai cu seamă abcesele“.

¹⁸⁾ Dr. N. Leon : *Ist. nat. med.*, p. 35.

¹⁹⁾ Dat. rom. din Moldova, jud. Tecuci, com. de dl. Tud. Pamfile ; a celor din Țara-românească, jud. Vilcea, com. de păr. Th. Bălășel.

²⁰⁾ N. Petru Petrescu : *Cîntece populare* publ. în Familia an VI, p. 247.

UN IZVOR DE ARTĂ ȘI PATRIOTISM —
„ȘCOALA DE ARTE ȘI MESERII“
DIN
CÎMPULUNG MOLDOVENESC

VALERIU MARICARIU

În istoria învățămîntului românesc din Bucovina în prima jumătate a secolului nostru „Școala de Arte și Meserii din Cîmpulung Moldovenesc“, ocupă un loc aparte. Încă de la înființare și mulți ani după aceea, această instituție a fost unica școală de meserii cu limba de predare română din întreg Imperiul Austro-Ungar. Pe băncile și în atelierele ei s-au pregătit și s-au format oameni, ca meseriași destoinici și ca artiști numeroși fii ai Bucovinei. La această școală au servit ca dascăli și maiștri câțiva oameni deosebit de talentați și pricepuți în arta prelucrării artistice a lemnului, artă pe care au transmis-o elevilor cu dăruire, pasiune și dragoste părintească.

Și astfel, ca toți laolaltă — maiștri și ucenici — generațiile care s-au perindat pe la această școală au transformat pădurea bucovineană în muzică și poezie, în bijuterii de artă și mobilier din lemn ce au stîrnit și stîrnesc și astăzi admirație atît în țară cît și peste hotare.

Articolul de față își propune a fi doar o scurtă sinteză a monografiei: „Școala de Arte și Meserii din Cîmpulung Moldovenesc“ aflată în faza finală de elaborare.

Școala de Arte și Meserii din Cîmpulung Moldovenesc, a luat ființă la data de 10 noiembrie 1895 sub denumirea de „Școala Specială pentru prelucrarea lemnului“¹⁾ Școala a fost înființată în urma luptei intense dusă de cîmpulungeni de-a lungul mai multor ani pentru a avea aici o școală de prelucrare a lemnului, în limba română. Și, într-adevăr, în întreaga perioadă 1895—1918 ea a fost unica școală de meserii cu limba de predare română din întreg Imperiul Austro-Ungar²⁾.

Școala a fost înființată cu scopul declarat de a întemeia o activitate industrială intensă, bazată pe bogățiile esențelor lemnoase din Bucovina, de a încuraja industriile casnice bazate pe prelucrarea artistică a lemnului³⁾. Încă de la înființare și apoi de-a lungul anilor, școala a întîmpinat multe dificultăți materiale în ce privește dotarea cu uneltele necesare și cu o clădire corespunzătoare. Dar cîmpulungeni vor suplini aceste lipsuri prin contribuția benevolă. Chiar încă înainte de înființare, locuitorii Cîmpulungului împreună cu biserica și cu Comitetul Țării adunaseră suma de peste 6.000 florini necesari construirii edificiului viitoarei școli⁴⁾.

Pînă la 1918 școala și unele cadre ale ei au suportat numeroasele încercări ale autorităților austriece de a înlocui limba de predare română cu cea germană. Aceste încercări s-au izbit de rezistența îndrîjită a marilor patrioți care au fost dascălii Ioan Pișlea și Ion Ștefureac. Dar cu toate dificultățile întîmpinate, mai ales cele legate de lipsa unui local propriu adecvat, școala a prosperat mereu, iar pe la 1900 avea deja localul ei propriu. În anii 1910—1911 se construiește un nou edificiu al școlii (actuala clădire a liceului industrial) în stil românesc „prima clădire în acest stil din Bucovina“⁵⁾.

În toți acești ani a crescut mereu prestigiul școlii. În anul 1912 cu ocazia inaugurării noului edificiu la care au participat reprezentanți ai tuturor școlilor de meserii

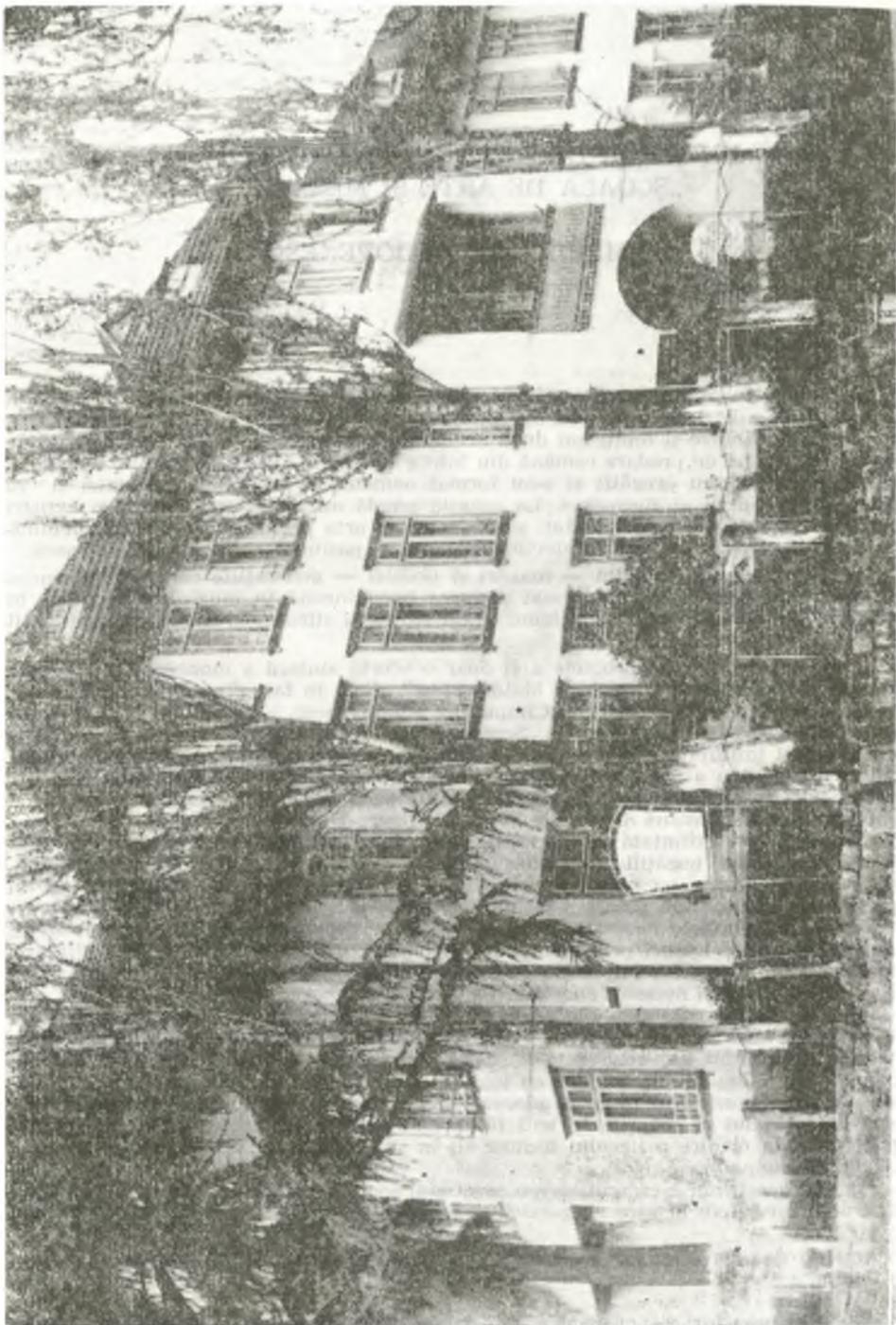
1) Arhivele Statului Suceava, Fond Școala de Arte și Meserii, 1922, dosar nr. 2.

2) *Ibidem*, dosar nr. 4.

3) *Ibidem*, 1928—1937, dosar nr. 21.

4) Școala de lemnărit din Cîmpulung, în „Gazeta Bucovinei“, 4, nr. 78 din 1/13 octombrie 1895.

5) Ion I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 322.

din imperiu, școala dobândise un prestigiu mare prin producțiile ei „clasînd-o cei în drept printre școlile de frunte din vest”⁶⁾. În anul 1914 școala urma să fie transformată într-o școală superioară, dar izbucnirea războiului a împiedicat acest lucru. În 1917 localul școlii este incendiat, clădirea și inventarul parțial distruse nimicindu-se astfel, „nu numai cea mai frumoasă clădire din Cimpulung, dar și roadele unei munci de aproape un sfert de veac”⁷⁾. În anul 1919 școala se redeschide în vechiul edificiu care fusese reparat provizoriu, funcționînd sub vechea denumire pînă în anul 1927, cînd primește denumirea oficială de : „Școala de Arte și Meserii”⁸⁾, nume sub care va funcționa pînă în 1936, cînd intră în categoria gimnaziilor industriale de băieți⁹⁾. În urma luptei duse de cadrele școlii, de autoritățile orașului și de cetățenii lui, gimnaziul se va transforma în 1940 în Liceul Industrial de băieți¹⁰⁾, denumire sub care va funcționa pînă în 1948—1949, cînd se va desființa prin mutarea și contopirea lui cu o Școală tehnică din Suceava.

De-a lungul existenței sale școala a dat posibilitate elevilor ce o urmau să se perfecționeze în numeroase și variate meserii legate de industriile casnice și mai ales, în cele ale prelucrării lemnului. Încă de la înființare în 1895 școala avea următoarele secții :

- a) sculptură în lemn și artă decorativă ;
- b) timplărie pentru mobilă de artă românească ;
- c) binale ;
- d) curs de perfecționare pentru meșteri ;
- e) cioplitori în piatră ;
- f) curs de sezon pentru zidari și dulgheri ;
- g) secție pentru industrie casnică ;
- h) împletitură artistică ;
- i) strungăria în lemn¹¹⁾.

De-a lungul anilor numărul și natura secțiilor și a meseriilor s-au mai modificat, unele desființîndu-se temporar ori definitiv sau înființîndu-se alte secții noi în funcție de nevoile locale, de numărul de amatori pentru o meserie sau alta sau de alți factori. În 1906, de pildă, urma să se înființeze „secția pentru clădiri” pentru care exista un post vacant de inginer arhitect¹²⁾. Pe lângă secțiile de bază ale școlii, instituția mai avea și cursuri publice unde se puteau pregăti cetățenii orașului în diferite industrii casnice. Astfel, în anul școlar 1909/1910 pe lângă secțiile de bază mai funcționau trei cursuri :

- școala de progres industrial-universal ;
- cursul public de desen pentru maiștri și calfe ;
- cursul public de desen pentru fete și dame ;

toate acestea dînd posibilitate locuitorilor orașului Cimpulung, bărbați și femei să se perfecționeze în confecționarea unor variate obiecte casnice, în desen, pictură și alte lucruri manuale¹³⁾. În 1920 la școală funcționau și cursul de coșărit și cel de cizmărie. Pe data de 1 noiembrie 1934 se înființează atelierul de instrumente muzicale prin grija noului director al școlii, sculptorul Ioan H Sirghie, atelier care va fi condus cu talent și pasiune de meșterul lutier Roman Boianciuc. Motivația înființării acestei secții era aceea că „lemn de rezonanță se găsește mult în regiunea noastră și este considerat cel mai bun din lume, și că la nici o școală din țară nu se găsește o astfel de secție”¹⁴⁾. În deceniul patru al secolului nostru cîmpulungenii au făcut mai multe memorii pentru înființarea unei secții de lăcătușerie mecanică, secție ce se va înființa abia în 1940, în cadrul liceului industrial. În anul 1925 școlii de arte și meserii i se atașează și „Școala industrială pentru ucenici și ucenice” care va avea cursuri serale. Împreună cu aceasta din urmă Școala de Arte și Meserii număra în 1925, 15 clase cu peste 300 elevi¹⁵⁾.

⁶⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Școala Specială pentru lucrarea lemnului, dosar 10.

⁷⁾ *Ibidem*.

⁸⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Școala de Arte și Meserii, 1928—1937, dosar 21.

⁹⁾ Gimnaziul Industrial din Cimpulung, în „Glasul Muntelui”, 4, nr. 122, din 18 martie 1937.

¹⁰⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Școala de Arte și Meserii, 1928—1937, dosar 23.

¹¹⁾ „Glasul Muntelui”, 4, nr. 119 din 4 martie 1937.

¹²⁾ Biserica și școală, în „Gazeta Bucovinei”, 7, nr. 3 din 13/26 aprilie 1906.

¹³⁾ Școala Specială pentru lucrarea lemnului Cimpulung, raport pentru anul școlar 1909—1910, aflat la Muzeul Județean Suceava, Fondul „S. Fl. Marian”.

¹⁴⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Școala de Arte și Meserii, 1922, dosar 3.

¹⁵⁾ *Ibidem*, dosar 10.

În ce privește durata studiilor, ea a fost la început de 3 ani, iar din 1912 se prelungeste la 5 ani, clasele I—V¹⁶⁾, pentru ca odată cu transformarea școlii în liceu industrial durata lor să fie de 8 ani, clasele I—VIII

Obiectele de studiu ce s-au predat au variat de-a lungul anilor în funcție de categoria în care era clasificată școala într-o anumită perioadă de timp sau de secțiile școlii. Ele se împărțeau în două mari categorii: materii de cultură generală comune pentru toți elevii (limba română, istorie, geografie, aritmetică, geometrie, fizică, chimie, desen liber, liniar, ornamental și caligrafie, desen geometric, limbi moderne, economie industrială, contabilitate, igienă, educație socială și civică, muzică, educație fizică) și materii de specialitate (desenul de proiecțiune, desenul ornamental și noțiuni de stiluri de mobilier, desen special, tehnologia lemnului, istoria artelor, pictura, sculptura, strungăria etc.)¹⁷⁾. Din obiectele enumerate mai sus ne dăm seama că elevii erau instruiți atât pentru specialitatea aleasă, cât și pentru a deveni cetățeni posesori ai unei temeinice culturi generale. La sfârșitul fiecărui an școlar elevii dădeau examene teoretice și practice. Examenul teoretic se dădea la majoritatea obiectelor mai ales în primii ani de studiu, iar în anii terminali predominau obiectele de specialitate și lucrările practice¹⁸⁾. Examenul se dădea în fața unei comisii formate din toți profesorii ce au predat la clasa respectivă, prezidată de directorul școlii sau de șeful de clasă (dirigintele)¹⁹⁾.

Numărul elevilor înscriși la școală s-a modificat de-a lungul timpului, cunoscând o creștere continuă în perioada 1896—1914, scăzând apoi în timpul războiului pentru ca să cunoască iar o creștere sensibilă în perioada interbelică. Dacă la înființare în 1895, școala număra 14 elevi, numai după 5 ani, în anul școlar 1900/1901, au fost înscriși 119 elevi din care au promovat 89²⁰⁾ în anul școlar 1909—1910, au fost înscriși 192 elevi, pentru ca în anul școlar 1919—1920 să fie înscriși doar 25 elevi, număr care a crescut însă rapid astfel că în anul școlar 1927—1928 erau înscriși 134 elevi²¹⁾. În preajma celui de al doilea război mondial și în timpul acestuia numărul elevilor a scăzut tot mai mult ajungând în anul școlar 1944—1945 la 5—70 elevi²²⁾. Ca stare socială majoritatea elevilor care au urmat școala de arte și meserii din Cimpulung au fost fii de țărani din oraș și din ținutul Sucevei. În anii de după primul război mondial foarte mulți elevi erau orfanii de război. Aceștia primeau întreținere completă de la Societatea „Ocotirea Orfanilor de Război”, filiala Cernăuți, care îi trimitea la școală și le plătea taxele de întreținere²³⁾.

Corpul didactic al școlii era format din profesori și maiștri. În decursul celor aproape 55 de ani de existență Școala de Arte și Meserii din Cimpulung a fost slujită de numeroși profesori și maiștri care și-au pus sufletul, pregătirea, capacitatea și talentul în slujba instruirii și educării elevilor. În continuare se vor reda foarte sistematice viața și activitatea citorva dintre cadrele didactice ale școlii care s-au remarcat în mod deosebit.

ION ȘTEFUREAC s-a născut la 17 ianuarie 1871 la Rădăuți și a murit la 4 septembrie 1920 la Cernăuți. După terminarea Școlii normale din Cernăuți (1890—1893) este numit învățător la Bilca — Rădăuți. Între anii 1897—1900, urmează cursurile a două mari instituții de etnografie din Viena, făcând în 1899 o călătorie de documentare în Italia, Tirolul de Sud și la München, iar în anii 1903, 1904 (vara) frecventează cursurile de specializare în același domeniu la Salzburg. În 1901 este numit profesor la Școala Specială pentru prelucrarea lemnului din Cimpulung²⁴⁾. La această școală va preda următoarele obiecte: desenul tehnic constructiv, desenul arhitectonic, istoria artelor, tehnologia. Va sluji cu credință și devotament școala timp de aproape 20 de ani. Marea pasiune a lui Ion Ștefureac a fost etnografia, arta populară bucovineană și mai ales mobilierul țărănesc din această zonă. Încă din primii ani ai tinereții și apoi în întreaga viață va umbla prin satele Bucovinei și va aduna sau fotografia numeroase obiecte de artă populară și în special mobilier țărănesc. Aceste obiecte le va oferi și elevilor săi drept modele pentru desen și sculptură. Cu obiectele adunate

în mulți ani de trudă Ion Ștefureac își va alcătui o colecție personală cât și o colecție la școală. După incendierea acesteia în timpul primului război mondial, colecția sa personală va fi donată școlii și va sta la baza înființării muzeului etnografic din Cimpulung în 1936, actualul muzeu al artei lemnului. Din colecția adunată de Ion Ștefureac amintim: lăzi vechi de zestre, mese, colțare, cuiere, fel de fel de obiecte casnice din lemn, unele sculptate artistic, ștergare, cămăși femeiești, năfrâmi, brile cu o mare valoare artistică și istorică²⁵⁾. Colecția lui Ion Ștefureac cuprindea aproape 400 obiecte după cum urmează: 127 — mobilier și alte obiecte țărănești din Bucovina; 175 clișee fotografice reprezentând mobilier țărănesc, case, biserici, iconostase etc.²⁶⁾. Ion Ștefureac a alcătuit și un „Album de artă națională românească” care cuprindea 100 de planșe lucrate în tuș, la mărimea de 40/30 cm., album care a obținut la expoziția jubiliară din 1906 de la București, toate medaliile²⁷⁾. Ion Ștefureac a scris și numeroase studii despre arta populară, articole în presa vremii, a ținut numeroase discursuri prin sate cu tema: „Despre însemnătatea meseriilor la români”²⁸⁾. Despre valoarea deosebită, artistică, istorică și educativă a artei noastre populare neobositul etnograf spunea: „Privind aceste comori de artă populară, privind aceste odoare vechi, de o vergură originalitate ni se va părea că auzim ecoul unui vechi și frumos cîntec bătrînesc pe care l-am dori să-l auzim din nou. În aceste vechituri vom afla expresia unei bune părți din gândirea și simțirea poporului român”²⁹⁾. Prin întreaga sa activitate pusă în slujba artei, a școlii și a limbii românești Ion Ștefureac a fost, mai presus de orice un om bun și un fiu folositor al neamului său³⁰⁾.

IOAN PIȘLEA s-a născut la 24 septembrie 1869 în comuna Bozovici, jud. Caraș Severin. După absolvirea Școlii normale din Caransebeș (1879—1883) urmează Școala de arte și meserii din Timișoara, apoi Școala Specială pentru sculptori și modelieri din Viena. Se va perfecționa în arta sculpturii lucrînd timp de trei ani în atelierele unor mari artiști din Viena între 1886—1889³¹⁾. Între anii 1889—1895 funcționează ca sculptor diecezan la Mitropolia greco-orientală din Cernăuți și începînd cu 1 octombrie 1895 este angajat, în urma unui concurs, ca maistru de sculptură la Școala Specială pentru lucrarea lemnului din Cimpulung, abia înființată³²⁾. Aici, sculptorul și educatorul Ioan Pișlea va sluji cu credință școala și arta românească timp de aproape 40 de ani, pînă în 1934 cînd se va pensiona. Ca artist Ioan Pișlea, a înzestrat cu sculpturile necesare vreo 35 de biserici din Bucovina. A executat busturi-portret (S. Fl. Marian, Eudoxiu Hurmuzachi, Traian Doda, Gheorghe Asachi etc.), portrete de oameni simpli („Paznicul”, „Muzicantul”), scene din istoria patriei („Pe aicea nu se trece”) etc. Împreună cu elevii săi a executat sculptura de la castelul turistic din Valea Putnei. Lucrările sale, fie cele executate singur, fie cu elevii săi, au primit elogiase aprecieri încă din primul an de funcționare la școala din Cimpulung. La expoziția școlii din 1896 lucrările de sculptură erau apreciate ca: „frumos și artistic executate sub conducerea tînărului profesor Ioan Pișlea care e sufletul acestei școli de lemnărit”³³⁾.

A participat apoi la numeroase expoziții ale școlii, la Cernăuți sau în alte orașe. În 1906 a participat cu sculpturi și mobilier în stil vechi românesc la Expoziția jubiliară unde de asemenea a primit aprecieri elogiase. Un număr de 28 de sculpturi ale sale se află la Muzeul lemnului din Cimpulung Moldovenesc³⁴⁾.

Ioan Pișlea era un om de o rară bunătate și modestie. El însuși spunea că: „mie îmi place să sărbătoresc pe alții, dar mă supără cînd aud vorbindu-se despre mine”³⁵⁾. Dar, mai presus de toate, Ioan Pișlea a fost un mare patriot român dînd și prin acustarea elevilor săi un mare exemplu de dragoste de artă. În timpul stăpînirii austro-ungare a fost tot timpul un înflăcărat luptător pentru păstrarea limbii române în școală, pentru menținerea a tot ceea ce era românesc. Chiar din primul său an de

²⁵⁾ Grațian Jucan, Ion Ștefureac, în „Revista Muzeelor”, 4, nr. 6/1967, p. 518.

²⁶⁾ Nicolae Simionovici, Memoria Școlii românești de pe Plaiurile Sucevei (1774—1944, Birlad, 1971, p. 39, manuscris la Muzeul lemnului din Cimpulung.

²⁷⁾ Ibidem, p. 40.

²⁸⁾ Teodor Balan, Muzeul locale, în revista „Școala”, Cernăuți, nr. 4—5 din 1943, p. 76.

²⁹⁾ Ion Ștefureac, Muzeul locale, în revista „Școala”, Cernăuți, nr. 4—5, din 1907, p. 99.

³⁰⁾ Gavril Rotică, Un om bun mai puțin: Ion Ștefureac, în „Glasul Bucovinei”, 3 nr. 513 din 9 sept. 1920.

³¹⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Școala Specială pentru prelucrarea lemnului, dosar 2.

³²⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Școala Specială pentru prelucrarea lemnului, dosar 2.

³³⁾ Cronica în „Gazeta Bucovinei”, 6, nr. 59 din 25 iulie / 6 august 1896.

³⁴⁾ Emil Satco, „Arta în Bucovina”, vol. I, Suceava, 1984, p. 182.

³⁵⁾ Grațian Jucan, Cimpulung Moldovenesc — Pagini culturale, Editura Litera, București, 1979, p. 54.

¹⁶⁾ I.V. Goraș, Învățămîntul românesc în ținutul Sucevei, 1775—1918, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1975, p. 133.

¹⁷⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Școala de Arte și Meserii, 1922, dosar 3.

¹⁸⁾ Ibidem, 1931—1937, dosar 42.

¹⁹⁾ Ibidem.

²⁰⁾ Școala Specială pentru lucrarea lemnului Cimpulung, în „Deșteptarea”, Cernăuți, anul IX, nr. 56 din 22 iulie / 4 august 1901.

²¹⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Școala de Arte și Meserii, 1928—1937, dosar 21.

²²⁾ Ibidem, 1931—1937, dosar 66.

²³⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Școala de Arte și Meserii, 1928—1937, dosar 23.

²⁴⁾ Emil Satco, Arta în Bucovina, vol. I, Suceava, 1984, p. 214.

învățămint la Cîmpulung, tânărul patriot bănăţean îndeamnă elevii de sub îndrumarea sa să poarte tricolorul sub formă de brfu peste cămaşa naţională. De o dărnice proverbială, sculptorul va cumpăra, ani de-a rândul, din banii săi aceste birneţe tricolore la elevii mai nevoiaşi. Din cauza acestui patriotism ferm, Ioan Pişlea va avea de suportat de-a lungul anilor multe şicane din partea autorităţilor austriece. În anul 1896, numai după un an de învăţămînt, în urma unui denunţ anonim, care era o minciună, scornită de autorităţi³⁶⁾, Ioan Pişlea este destituit din funcţia ce o deţinea pe timp de 2 ani, pînă în 1898. Motivele scoaterii sale din serviciu erau :

— opunerea sa la interzicerea purtării tricolorului românesc în şcoală şi în afară de şcoală ;

— opunerea sa la intenţia de a se înlocui limba română cu limba germană în şcoală³⁷⁾.

Destituirea lui Ioan Pişlea a provocat mare vîlvă ogîndită în presa bucovineană a vremii şi o puternică reacţie din partea opiniei publice româneşti care nu erau de acord „cu prigonirea d-lui Pişlea care e singura putere didactică românească între pereţii tinerei şcoale de lemnărit“ ... „D-l Pişlea trebuie să rămînă la postul său — exclamă azi toţi oamenii de bine. Dacă el va fi depărtat de acolo — strigă părinţii elevilor — noi niciunul nu ne vom mai da copii la şcoala cea“³⁸⁾. În 1898, la intervenţia energică a deputatului dr. Ioan Turcanu în parlamentul de la Viena, Ioan Pişlea va fi reintegrat în post. Dar după aceea şicanele autorităţilor austriece asupra lui Pişlea vor continua, el va rezista cu dîrzenie. Cînd în 1899 inspectorul austriac Oscar Bayer îi reproşa lui Pişlea că se opune introducerii limbii germane în şcoală şi că elevii săi poartă tricolorul, el i-a răspuns : „Da, d-le inspector, eu chiar pedepesc pe elevii de naţionalitate română care îmi calcă pragul casei mele şi nu au tricolorul“, continuînd „iar limba germană, cît voi fi eu la această şcoală nu se va introduce“³⁹⁾. Iar cînd prefectul judeţului a trimis într-o zi un tinichigiu ca să coboare tricolorul de pe turnul casei sale, Pişlea i-a spus celui trimis : „Să nu te atingi, că te împuşc ca pe o cioară“. Ulterior elevii lui Pişlea au fost eliminaţi, dar, datorită protestului energic al profesorului măsura a fost revocată chiar a doua zi⁴⁰⁾.

Într-adevăr, drapelul tricolor a fluturat ani de-a rîndul pe acoperişul casei sale din Cîmpulung, iar camerele acesteia purtau în zugrăveala lor un frumos tricolor⁴¹⁾. Căci Ioan Pişlea — sculptor, dascăl şi cetăţean a fost, mai presus de toate, un mare patriot.

ILIE VESLOVSCHI — profesor şi etnograf, întemeietor al şcolii alături de Ioan Pişlea, director al şcolii între 1897—1932, cînd s-a pensionat, s-a născut la Siret în 1867. A absolvit Şcoala Normală din Cernăuţi în 1890. A urmat cursuri de perfecţionare pentru desen la şcoli industriale şi la Muzeul tehnologic din Viena. A făcut călătorii de studii tehnice-artistice în Austria, Italia şi Germania⁴²⁾. Ca profesor a predat desenul, aritmetica, contabilitatea, arta gravurii etc. Ca etnograf a publicat mai multe articole şi studii. A întocmit şi un album : „Motive decorative româneşti“ ce cuprindea desene şi explicaţii despre gravuri şi sculpturi în lemn. A fost membru corespondent al Muzeului de artă populară din Viena, membru al Muzeului industrial din Cernăuţi şi al altor instituţii şi societăţi culturale, precum şi cetăţean de onoare al oraşului Cîmpulung Moldovenesc. A întocmit şi un manual de contabilitate industrială⁴³⁾. A ţinut numeroase prelegeri în oraşul Cîmpulung şi în împrejurimi, despre istoricul caselor ţărăneşti, despre sculptură în diferite epoci, despre curiozităţi din oraşele : Nürnberg, Rothenburg, Londra, Paris, despre călătoriile sale de studii în străinătate⁴⁴⁾. Pentru întreaga sa activitate didactică şi ştiinţifică depusă timp de 40 de ani ca profesor şi 30 de ani ca director al şcolii de arte şi meserii din Cîmpulung, în 1929, Ilie Veslovski primeşte distincţia : „Răsplata muncii“, clasa I⁴⁵⁾. Ca profesor şi ca director, Ilie Veslovski era un om foarte priceput, sever, dar drept, după cum susţin şi astăzi foştii lui elevi. Dragostea lui faţă de şcoală şi dorinţa de a face

³⁶⁾ Din districtul lui Wolferth, în „Gazeta Bucovinei“, 6, nr. 58 din 21 iulie / 2 august, 1896.

³⁷⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Şcoala Specială pentru prelucrarea lemnului, dosar 2.

³⁸⁾ El trebuie să rămînă, în „Gazeta Bucovinei“, 6, nr. 60 din 28 iulie / 9 august 1896.

³⁹⁾ Ion Luţa, Sculptorul Ion Pişlea, în „Revista Bucovinei“, 6, nr. 60 din 28 iulie 1896.

⁴⁰⁾ Ibidem, p. 243.

⁴¹⁾ Stela Ciubotaru — fiica lui Ion Pişlea, convorbire din 1978.

⁴²⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Şcoala Specială pentru prelucrarea lemnului, dosar 2.

⁴³⁾ Şcoala Specială pentru prelucrarea lemnului Cîmpulung, Raport pentru anul şcolar 1909—1910.

⁴⁴⁾ Ibidem.

⁴⁵⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Şcoala de Arte şi Meserii, 1922, dosar 4.

cunoscute elevilor şi cetăţenilor comorile de artă etnografică de pe aceste meleaguri l-au făcut pe Ilie Veslovski să renunţe la propria sa locuinţă din şcoală pe care o cedează în vederea adăpostirii Muzeului de artă şi etnografie română, întemeiat de el în mai mulţi ani de trudă⁴⁶⁾.

IOAN H. SIRGHIE s-a născut la 8 martie 1893 în Pîrteştii de Jos — Suceava. Urmează 2 ani la Liceul „Ştefan cel Mare“ din Suceava, apoi liceul „Aron Pumnul“ din Cernăuţi (1905—1908). Între anii 1908—1912 urmează Şcoala Superioară de arte şi meserii din Bucureşti, specialitatea „sculptură în lemn“. Între anii 1912—1914 face practică la Fabrica de mobilă fină Portoix-Fix din Viena. În 1916 se înrolează ca voluntar în contingentul românilor bucovineni din Bucureşti. După un an de prăbie în Moldova şi la Odesa, în 1918 se reîntoarce cu întreaga familie la Ilişesti (Suceava). Între 1924—1926 funcţionează ca profesor maistru de sculptură în lemn la Şcoala de Arte şi Meserii din Timişoara. Între 1926—1934 funcţionează ca profesor de sculptură şi ca director la şcoala de arte şi meserii din Vîjniţa — Bucovina. În 1934 se transferă la Şcoala de Arte şi Meserii din Cîmpulung, unde va funcţiona ca profesor şi director pînă în 1948. Se stinge din viaţă în 1971 la Cîmpulung Moldovenesc⁴⁷⁾.

În calitate de maistru sculptor, Ioan Sirghie s-a dăruit misiunii nobile de a-i învăţa pe elevi meşteşugul artei sale — arta sculpturii în lemn. A sculptat în diferite esenţe : nuc, paltin, stejar, cireş, pâr, dar lemnul în care a putut să exprime cel mai bine talentul său a fost lemnul de brad. A sculptat basorelieuri, portrete, busturi, caricaturi, ornamenteaţi. Portretele sale în lemn de brad, reprezentînd figurile marilor noştri voievozi, ogîndesc talentul său deosebit şi concepţia sa artistică. Cînd marele istoric N. Iorga a privit chipurile voievozilor sculptate de Sirghie, a exclamat : „Maestrul Sirghie scrie istoria neamului cu dalta. Noi o scriem cu pana“⁴⁸⁾. Opera sa cuprinde sute de sculpturi cu o tematică foarte variată, răspîndite în ţară şi peste hotare, dar dintre toate se remarcă galeria sa de portrete sculptate, mai ales, în lemn de brad. Sculptorul însuşi afirma : „Nimic nu poate exprima mai bine o personalitate decît ridurile feţei“⁴⁹⁾. Ioan Sirghie a tipărit în 1924 un „Album cu motive româneşti din Bucovina“, iar în 1934 publică manualul „Sculptura în lemn“, unic pe atunci în ţară şi care a servit mult timp şcolilor de arte şi meserii⁵⁰⁾.

Sculptor remarcabil, dascăl pasionat şi bun cetăţean, Ioan Sirghie şi-a pus întreaga operă în slujba artei şi şcolii româneşti, în slujba patriei sale. Întreaga sa activitate şi-o caracterizează el însuşi în îndemnul pe care-l dă tinerilor artişti : „Iubirea de patrie să fie evidenţiată prin lucrările tale“⁵¹⁾.

ROMAN BOIANCIUC s-a născut la 1 noiembrie 1912 la Văscăuţi — Storojineţ (U.R.S.S.). A urmat Şcoala de Arte şi meserii din Vîjniţa — Bucovina între 1927—1933, la secţia sculptură cu Ioan Sirghie.

Începînd din 1934 este numit maistru şi şeful atelierului de instrumente muzicale nou înfiinţat la Şcoala de Arte şi Meserii din Cîmpulung unde va funcţiona neînterupt pînă la desfiinţarea ei⁵²⁾. Cu multă răbdare şi pasiune, acest îndrăgostit de muzica lemnului de rezonanţă, timp de 15 ani îi învăţa pe elevii săi să descopere tainele sonore ascunse în fibra lemnului. În acelaşi timp, el însuşi se va perfecţiona necontenit în construcţia de instrumente muzicale ajungînd la o desăvîrşită măiestrie. Împreună cu elevii săi a sculptat iconostase, troiţe, dar mai ales, a confecţionat variate instrumente muzicale (viori, violoncele, mandoline, chitare). O trăsătură a personalităţii sale artistice era căutarea continuă a noului în artă, în arta de lutier îndeosebi. A construit împreună cu elevii săi toate instrumentele muzicale ale orchestrei şcolii în care funcţiona, aceste instrumente „fiind chiar superioare, după aprecierea experţilor, instrumentelor muzicale sosite din străinătate“⁵³⁾. Roman Boianciuc a participat cu lucrări la expoziţia şcolară organizată la inaugurarea festivă a „Lunei Cernăuţilor“ din 15 iunie 1936 şi apoi la alte expoziţii⁵⁴⁾. În anul 1951 Roman Boianciuc se angajează la I.P.L. Reghin unde se înfiinţează fabrica de instrumente muzicale unică în ţară. În anii socialismului artistul a crescut aici numeroşi lutieri care sub îndrumarea sa au realizat instrumente muzicale deosebit de apreciate în întreaga lume.

⁴⁶⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Şcoala de Arte şi Meserii 1922, dosar 10.

⁴⁷⁾ Stela Serghie, Tainele lemnului, Bucureşti, 1980, p. 12—13.

⁴⁸⁾ Ibidem, p. 192.

⁴⁹⁾ M.I. Pascu, D. Bondoc — Pe urmele strămoşilor, Editura Politică, Bucureşti, 1974, p. 20.

⁵⁰⁾ Stela Serghie, op. cit. Bucureşti, 1980, p. 32.

⁵¹⁾ M.I. Pascu şi D. Bondoc, op. cit., p. 20 şi urm.

⁵²⁾ Arhivele Statului Suceava, Fond Şcoala de Arte şi Meserii, 1934—1935, dosar 80.

⁵³⁾ Din Cîmpulung, în „Gazeta bucovinenilor“, nr. 52—53 din 1 mai 1937.

⁵⁴⁾ Inaugurarea festivă a Lunii Cernăuţenilor, în „Gazeta bucovinenilor“, nr. 3, 34—35 din 25 iunie 1936.

Dintre numeroșii absolvenți pe care i-a dat Școala de Arte și Meserii din Cîmpulung Moldovenesc în cei 55 de ani de existență, mulți dintre ei au devenit adevărați virtuozii în arta prelucrării lemnului, din miinile cărora au ieșit obiecte de mobilier de o mare finețe artistică. Dintre acești meseriași amintim: Ioan Uriciuc, Gh. Mîndrîlă, Andrei Burduhos, Anton Ungureanu, Arcadie Maricari, Traian Sabie, Emilian Lacatiș, Nicolae Lacatiș, Gh. Cimbru etc. Din școala isusiților maiștri Ioan Pișlea și Ioan Sirghie au ieșit de-a lungul anilor o pleiadă de sculptori din care unii au ajuns la o adevărată măiestrie artistică consacrandu-se definitiv în arta plastică românească. Amintim pe: Iftimie Bîrleanu, Gh. Bilan, Ioan Gheorghîță, Gavril Covalschi, Dumitru Căileanu, Merită menționați și sculptorii: N. Cernușcă, Gh. Crișmaru, Patapi Ciupercovici, Ilie Vodă, Eugen Doroftei, Petru Lesenciuc etc. Dintre absolvenții școlii unii s-au perfecționat apoi și în domeniul picturii: Haralambie Mercheș, Arhip Roșca, Nicolae Pentelescu, Petre Poenaru, Aurelian Bucătaru, Ilarion Șuhan, Alexandru Pleșca, Grigore Ursu etc.

IFTIMIE BÎRLEANU (1916—1986). A absolvit Școala de Arte Frumoase din Iași. Invățînd înfi sculptura în lemn, I. Bîrleanu și-a perfecționat apoi mereu arta ajungînd să sculpteze și în bronz și piatră. A realizat numeroase busturi de țărani dar și personalități („M. Sadoveanu“, „I. Creangă“, „N. Iorga“ etc.). A sculptat impunătoare monumente în bronz și în piatră din care amintim: „N. Iorga“ — Botoșani, „Dosofoței“ — Iași, „D. Cantemir“ — Iași, „I. Neculce“ — Iași. Dar opera care constituie o culme a carierei sale artistice o constituie monumentală statuie ecvestră a lui Ștefan cel Mare, turnată în bronz și care domină maiestuos, de pe dealul Cetății de Scaun, întreaga panoramă a Sucevei. Pentru munca și talentul său puse în slujba artei Ion Bîrleanu a primit mai multe premii și titluri de artist emerit.

GHEORGHE BILAN originar din Stupca-Suceava, a absolvit Școala de Arte și Meserii din Cîmpulung și apoi Academia de Arte Frumoase București, sub îndrumarea lui Oscar Han⁵⁵⁾. A sculptat în bronz, piatră și ghips, deși ucenicia și-a început-o în lemn sub îndrumarea lui Ioan Pișlea. La Școala de Arte și Meserii din Cîmpulung s-au păstrat, pînă în 1950 numeroase sculpturi ale lui Gh. Bilan, executate pe cînd era elev. Cei ce l-au cunoscut susțin că a fost unul din cei mai talentați elevi ai școlii. A sculptat mai ales portrete de o deosebită expresivitate. În urma unui concurs a primit dreptul să execute bustul lui S. Fl. Marian pentru grădina botanică a liceului „Ștefan cel Mare“ din Suceava, pe care îl va realiza cu o deosebită măiestrie, bustul fiind dezvelit la 12 octombrie 1935⁵⁶⁾. A executat și bustul marelui C. Porumbescu. Despre această operă se afirmă că: „Gh. Bilan a intuit ca nimeni altul, expresia launtrică a genialului compozitor C. Porumbescu⁵⁷⁾. A mai sculptat bustul lui Ștefan cel Mare — Suceava, a maestrului I. Pișlea cit și opere inspirate din poveștile noastre românești sau chipuri de oameni simpli, de țărani de o mare expresivitate. Lucrarea „Sfarmă piatră“ era apreciată ca: „Polifemul legendelor noastre, prins în clipa supremului său efort de prăvălire a stîncilor⁵⁸⁾, iar lucrarea „Chip de expresie“ era apreciată în presa vremii astfel: „Priviți chipul chinuit al acestui biet robotar al pămîntului. Este gata să-și strige durerea. Cioplită brutal de vînturile soții, fața acestui anonim mucenic, este parcă icoana vie a chinului dureros, nemărturisit, care mistuie inima și viața⁵⁹⁾. Datorită talentului său deosebit și operelor sale numeroase și pline de originalitate sculptorul Gh. Bilan s-a bucurat de deosebite aprecieri încă din tinerețe.

IOAN GHEORGHÎȚĂ (1886—1952). A fost absolvent al școlii speciale pentru lucrarea lemnului din Cîmpulung și al Școlii de Arte Frumoase din Iași. Format tot sub îndrumarea lui Ioan Pișlea, Ioan Gheorghîță va realiza în nuc, abanos, stejar, tei, paltin, păr, măsline, numeroase lucrări de o deosebită valoare artistică. A sculptat și în bronz, ghips și fildeș⁶⁰⁾. A realizat: portrete („Ștefan cel Mare“, „Mihai Viteazul“, „Vlad Țepeș“, „Tudor Vladimirescu“, „Vasile Alecsandri“, „Mihai Eminescu“, „Nicolae Iorga“, „Hamlet și Laerte“), lucrări satirice („Daniil între lei“, „Toiașul lui Moise“⁶¹⁾), capete de expresie („Cap grotesc“, „Cap de copil“, „O idilă la țară“, „Petrecere“), basorelieful istoric („Ștefan Vodă și arcașii“, „Dragoș Vodă și zimbrii“, „Jurămîntul lui Horea“⁶²⁾). Dar, Ion Gheorghîță se va specializa și în multe alte înde-

letniciri migăloase care cereau răbdare, talent, și trudă. În atelierul său din București (unde se va stabili definitiv) I. Gheorghîță va mai executa: sculpturi în fildeș, medalii în bronz și fildeș, gravuri în lemn și linoleum, imprimate pe pînză, mătase, cațifea, cu motive naționale românești, gravuri pictate pe pînză, icoane pictate pe sticlă, picturi variate în ulei⁶³⁾. Artistul Ion Gheorghîță a abordat și teoria artei scriind două cărți din care amintim: „Tiranul și artistul“, București, 1928⁶⁴⁾, în care își exprimă concepțiile sale artistice.

NICOLAE CERNUȘCA născut în 1914 la Cernăuți, a absolvit Școala de Arte și Meserii din Cîmpulung în anul 1933. A sculptat în lemn de brad paltin, tei, păr, busturi (Ștefan cel Mare), statuete („Pe aicea nu se trece“, „Pitic“, „Maica Veronică“, „Arhimandritul Sidorovici“ etc.), basorelieful („Cerb“, „Ciobănașul și oile“, „Legenda lui Dragoș Vodă“), alte lucrări: un baston cu capul lui Const. Tănase, „Vultur răpitor de miei“, „Vultur răpitor de șerpi“ etc. A mai executat sculpturi la diferite tipuri de mobilier în Cîmpulung și în împrejurimi. Sculptorul N. Cernușcă locuiește în Cîmpulung și la cei 72 de ani ai săi continuă să sculpteze. În prezent, printre alte lucrări, execută un nou bust al lui Ștefan cel Mare.

GHEORGHE CRIȘMARU născut în 1914 în Măzănăești — Suceava, a absolvit Școala de Arte și Meserii din Cîmpulung în 1931 sub îndrumarea lui I. Pișlea, Academia de Arte Frumoase din Iași în 1940. A fost profesor de desen și calligrafie la seminarul „Veniamin Costache“ din Iași (1941-1948). A sculptat în lemn și bronz basorelieful simbolic și istoric: „1907“, „Geneza“, „Pădureanca“, „Palatul culturii din Iași“, „Horea, Cloșca și Crișan“, alte opere, ca: „Cap de stîlp“, „Chemarea“, „Stîlpul Iașului“, „Drumul marilor năzuinți“, „Cap de zimbrii“ și „Cap de căprioară“, un candelabru din lemn de păr cu cele 12 zodii ale anului, Casa Dosofoței din Iași, scaune sculptate etc.⁶⁵⁾. Astăzi în vîrstă de 72 de ani, sculptorul Gh. Crișmaru, în locuința sa de pe str. M. Eminescu nr. 5 din Iași, continuă să sculpteze, amintindu-și cu nostalgie de anii copilăriei și ai uceniciei cînd profesorul său I. Pișlea i-a pus daltă în mină și l-a învățat primele taine ascunse în fibra lemnului.

Aminteam mai sus că dintre absolvenții Școlii de Arte și Meserii din Cîmpulung, unii s-au afirmat apoi și în domeniul picturii. Acest fapt se explică prin aceea că ei au deprins primele taine ale picturii încă de pe băncile școlii făceau pe lîngă pictură și desen artistic temeinic. Dintre absolvenții Școlii de Arte și Meserii din Cîmpulung pe care i-am amintit mai sus merită să insistăm cîteva rînduri asupra unuia dintre cei pe care cineva, pe bună dreptate l-a numit: „un pictor uitat“

HARALAMBIE MERCHEȘ, născut la 12 februarie 1888 în Fundu Moldovei — Suceava, a urmat Școala de Arte și Meserii din Cîmpulung (1901-1905) la specialitatea sculptură, cu I. Pișlea. După ce în 1905 va fi respins la examenul de admitere de la Academia de pictură din Viena unde va lucra între 1905—1907, timp în care va urma și cursurile serale la: „Staatsgewerbeschule“ Viena. După mai multe călătorii în străinătate (Tirol, Budapesta) între 1908-1909, urmează doar un an la Școala de Arte Frumoase din Iași. A ocupat apoi mai multe posturi de funcționar și desenator. Prin 1920-1921 renunță definitiv la serviciu și se dedică exclusiv picturii. A încetat din viață la 13 decembrie 1940 la Fundu Moldovei.⁶⁶⁾ Încă de pe băncile școlii din Cîmpulung, elevul H. Mercheș se va dovedi deosebit de talentat, atît în sculptură cît și în pictură. Într-o convorbire cu sora pictorului, din 1952, Ion Pișlea afirma că: „Haralambie mi-a fost la sculptură și pictură cel mai talentat dintre toți elevii mei în tot timpul funcționării mele ca profesor la Școala de Arte și Meserii⁶⁷⁾. De altfel, împreună cu maestrul său I. Pișlea și cu colegul său — viitorul pictor Petre Poenaru — a sculptat iconostasele bisericilor din Vatra Dornei și Sadova. Dar H. Mercheș se va consacra definitiv în pictură unde va obține realizări deosebite. A pictat peisaje, biserici, clopotnițe, case vechi, compoziții alegorice inspirate din mitologia antică sau religioasă, portrete în care pictorul a dezvăluit cu măiestrie sufletul personajelor trăsăturile lor de caracter, frămîntarea lor interioară. Dintre picturile sale amintim: „Autoportret“, „Ioniță Mercheș“, „Vasile Alecsandri“, „Mihai Eminescu“, „Mănăstirea Zamca“, „Biserica Veche din Fundul Moldovei“, „Pastorală — În amurg“, „Pietrele Doamnei“, „Muntele Adam și Eva“, „Minunata pescuire“, „Nud“ etc.⁶⁸⁾ Mare

⁵⁵⁾ Un bust a lui S. Fl. Marian, în „Gazeta bucovinenilor“, nr. 18 din 25 iulie 1935.

⁵⁶⁾ Ibidem.

⁵⁷⁾ Tudose Dracea, Gheorghe Bilan, în „Gazeta bucovinenilor“, 4, nr. 60-61, din 1 sept. 1937.

⁵⁸⁾ Ibidem.

⁵⁹⁾ Ibidem.

⁶⁰⁾ I. Gheorghîță, în „Gazeta bucovinenilor“ nr. 6, din 13 ian. 1935.

⁶¹⁾ Grigore Foiț, Sculptorul I. Gheorghîță, în „Suceava“, X, 1984, p. 803-804.

⁶²⁾ Emil Satco, Arta în Bucovina, vol. I, Suceava, 1984, 93-94.

⁶³⁾ I. Gheorghîță în „Gazeta bucovinenilor“, 2, nr. 6/13 ianuarie 1935.

⁶⁴⁾ Emil Satco, op. cit., p. 93-94.

⁶⁵⁾ Convorbire cu Gh. Crișmaru din 8 sept. 1986.

⁶⁶⁾ Eufrosina Lipețchi, Pictorul H. Mercheș, 1969, manuscris la Muzeul lemnului din Cîmpulung Moldovenesc.

⁶⁷⁾ Ibidem.

⁶⁸⁾ Album „Pictorul Haralambie Mercheș“, 1974, manuscris la Muzeul lemnului, Cîmpulung Moldovenesc.

parte din picturile sale se află la Muzeul Arta lemnului din Cimpulung, altele se află la membrii familiei. Deși a creat opere de o mare valoare artistică și originalitate, pictorul H. Mercheș nu s-a bucurat în timpul vieții de prețuirea ce i se cuvenea. A murit uitat în casa părintească din Fundul Moldovei la numai 52 de ani, răpus de cancer. De abia în zilele noastre, pictorul a început să primească aprecieri postume din care amintim: „Munca lui depășește net artizanatul sau amatorismul; ea se înscrie în spațiul artei de mare forță de transfigurare. Pinzele lui tulbură și conving, trezesc emoția estetică și o ridică la tensiune înaltă”⁶⁹).

Am încercat să creionez succint profilul artistic al câtorva dintre absolvenții Școlii de Arte și Meserii din Cimpulung, sculptori și pictori, neavând pretenția că lista lor este epuizată. Despre alții cărora le-am amintit doar numele, s-a scris deja în alte lucrări dedicate artei plastice bucovinene⁷⁰.

Fiind înființată cu scopul de a valorifica în mod superior bogăția de esență lemnosă din Bucovina, Școala de Arte și Meserii din Cimpulung își va câștiga an de an tot mai mare prestigiu datorită obiectelor de artă confecționate aici pe baza prelucrării artistice a lemnului. Tocmai de aceea, școala a fost solicitată și a participat cu obiecte variate la numeroase expoziții organizate în țară și străinătate. Astfel, școala a organizat numeroase expoziții în localul ei propriu începând chiar cu primul ei an de existență⁷¹). La expoziția școlară din 1903 s-a remarcat o cameră realizată după mobila tradițională românească⁷²). La expoziția generală din București din 1906, școala a obținut medalia de aur⁷³). Cu prilejul expozițiilor școlare organizate la Cernăuți în iunie 1935, despre școala din Cimpulung, un ziar bucovinean scria: „aici la Cimpulung este adevărată artă”⁷⁴). În 1937 aceasta era solicitată să trimită obiecte la expoziția de la Paris⁷⁵). Calitatea ireproșabilă a obiectelor executate aici a făcut ca numeroase alte școli și instituții din țară ori din străinătate, cât și diferite personalități sau simple persoane particulare să facă diferite comenzi⁷⁶). În 1927 Casa Școlilor din București comanda 30 de războaie de țesut covoare. Școala din Cimpulung a mai executat mobilier la casa lui N. Iorga de la Vălenii de Munte, o parte din mobilierul și toată sculptura castelului din Valea Putnei — Suceava (ars prin anii 1970). Iar în 1936, școala a executat o troiță pentru monumentul eroilor din Pojorita — Suceava „de o frumusețe impecabilă și de o execuție neîntrecută”⁷⁷). Renumele crescând de care s-a bucurat Școala de Arte și Meserii din Cimpulung Moldovenesc este oglindit și în alte numeroase aprecieri făcute de presa vremii. Astfel, în 1920 școala era apreciată ca o „instituțiune de eminentă valoare pentru întreg neamul românesc”⁷⁸). Tot în 1937, școala era apreciată drept „cea mai veche și mai completă școală de artă și meserii”, iar în iulie 1938 ziarul „Glasul Muntelui” scria: „această școală, care este un exemplu de muncă, cinste și credință — unde vorbele sînt fapte”⁷⁹).

Creînd opere de mare virtuozitate artistică, formînd cadre bine pregătite, dispunînd de profesori și maiștri care dobîndiseră un mare renume, Școala de Arte și Meserii din Cimpulung a polarizat de-a lungul vremii atenția multor personalități de seamă românești. Încă din 1912 școala este vizitată de actrii Aristiza Romanescu și Petre Liciu însoțiți de poetul Gavril Rotică⁸⁰). Încă din anul 1903—1904 școala a fost vizitată de peste 500 de persoane printre care: dr. Iancu Flondor, Dionisie Bejan, Ilarie Onciul, S. Fl. Marian⁸¹). Au călecat pragul școlii și alte mari personalități poli-

⁶⁹) Dragoș Vicol, *Un poet al penelului — H. Mercheș*, 1974, manuscris la Muzeul Arta lemnului, Cimpulung Moldovenesc.

⁷⁰) Emil Satco, *op. cit.*, vol. I, 1984.

⁷¹) Cronică, în „Gazeta bucovinenilor”, 4, nr. 54, 15 iulie 1896.

⁷²) Școala Specială pentru prelucrarea lemnului Cimpulung, în „Deșteptarea”, 11, nr. 56 din 17/30 iulie 1903.

⁷³) În atenția d-lui ministru al Ed. Naționale, în „Glasul Muntelui”, 4, 119, 4 martie 1937.

⁷⁴) Inaugurarea iarmarocului din Cernăuți în „Gazeta bucovinenilor”, 2, nr. 17 din 5 iulie 1935.

⁷⁵) Arhivele Statului Suceava, Fond Școala de Arte și Meserii, 1928, dosar, 23.

⁷⁶) Arhivele Statului Suceava, Fond Școala de Arte și Meserii, 1928—1937, dosar 14, 80, 90.

⁷⁷) „Glasul Muntelui”, nr. 112, din 25 iulie 1937.

⁷⁸) Informațiuni, „Glasul Bucovinei”, 3, nr. 512, 8 sept. 1920.

⁷⁹) Capitala jud. Cimpulung în mare sărbătoare, în „Glasul Muntelui”, 5, nr. 157, din 31 iulie 1938.

⁸⁰) Grațian Jucan, *Cimpulung Moldovenesc — Pagini culturale*, Editura Litera, București, 1975, p. 28.

⁸¹) Școala Specială pentru prelucrarea lemnului din Cimpulung, în „Deșteptarea”, 12, nr. 62 din 8—21 august 1904.

tice și culturale din care amintim: N. Iorga, N. Filipescu, O. Tafrali, M. Sadoveanu, Ionel și Dinu Brătianu, I. Nistor, Petre Andrei etc.⁸²).

Privită în perspectivă istorică, acum la peste 90 de ani de la înființare, Școala de Arte și Meserii din Cimpulung Moldovenesc capătă pentru generațiile de astăzi valoare de simbol. Pentru că a fost o instituție ce a simbolizat dragostea de muncă și dragostea de artă. Pentru că aici s-a format o pleiadă de iscusiți meseriași, maiștri și artiști în prelucrarea lemnului. Pentru că a preluat străvechi tradiții românești, le-a dat o nouă dimensiune și le-a transmis mai departe ajungînd pînă la noi. Pentru că ea a fost, în condițiile grele ale stăpînirii străine, un adevărat lăcaș de educație patriotică.

UNE SOURCE D'ART ET DE PATRIOTISME — „L'ECOLE D'ARTS ET MÉTIERS” DE CIMPULUNG MOLDOVENESC

R É S U M É

L'ouvrage présente un bref aperçu historique de l'École d'Arts et Métiers de Cimpulung Moldovenesc, fondée en 1895. On met en relief l'activité didactique, civique et artistique de certains professeurs (I. Ștefureac, I. Pișlea, Ilie Veselovschi, I. H. Sârghie, R. Boianciuc). On présente, également, de brèves caractérisations de quelques anciens élèves de l'École, qui se sont voués à la création artistique (I. Birleanu, Gh. Bilan, I. Gheorghită, N. Cernușcă, Gh. Crișmaru, H. Meraș).

O VECHIE FAMILIE DE ÎNVĂȚĂTORI BUCOVINENI

MIRCEA MARVA

Atestată documentar încă din 1840 ca existentă în vechiul sat românesc Roșa — devenit mai târziu suburbie a capitalei Bucovinei de pe vremuri — familia Avram este mult mai veche pe aceste meleaguri.

Tradiția familiei afirmă că un Gheorghe Avram, dascăl, ar fi emigrat în Bucovina — pare-se din cauze politice și confesionale — venind din Ardeal, de prin părțile Bărgăului, încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Politice sau confesionale, economice sau sociale, cauzele au fost, fără îndoială, aceleași cu ale miilor de ardeleni care au pribegit peste munți în Bucovina sau Moldova, așa cum reiese cu limpezime din numeroase studii dedicate acestei probleme¹⁾.

Fapt este că în „Consignațiunea emigranților transilvăneni care s-au așezat în districtul bucovinean“ pe care Ion I. Nistor o reproduce în lucrarea sa **Bejenarii ardeleni în Bucovina**²⁾ — consignațiune făcută de autoritățile austriece la 3 noiembrie 1778 și semnată de generalul Enzenberg, guvernatorul militar al Bucovinei — se afla, pe lângă alți Avrami, și un George Avram, dar originar din Nimigea, de lângă Năsăud (deci ceva mai la apus de Bărgău), care ar fi emigrat cu 20 de ani în urmă și s-a așezat în Chilișeni (sat făcând parte azi din comuna Udești), pe moșia boieroaicei Ruxandra Știrbătoaia.

Ținând seama de afirmația lui Ion I. Nistor că „Începând cu Dorna, bejenarii pătrund încet și sistematic spre nord, ajungând pînă în valea Prutului³⁾, se prea poate ca acel George Avram — care, după cum se vedește în **Consignațiune** — avea doar 1/8 corețe pămînt arabil (10 prăjini) și nici un finaț, să se fi dus, cîndva, mai către mieznoapte și să se fi așezat la Roșa. De altfel, o statistică din acele vremuri consemnează faptul că, dacă în 1774 la Roșa se aflau 111 familii, în 1879 — deci cu numai cinci ani mai târziu — numărul lor crește la 204.

Oricum, în 1840, fiul acestui sau altui Gheorghe Avram, pe numele său Dumitru, se afla la Roșa, fiind — cît se știe — dascăl și învățător la școala de cîntăreți din Cernăuți, căsătorit cu o Casandra Ciuntuleac, care, în acel an, îi dăruie pe unul din cei doi fii ai săi, Vasile⁵⁾.

De aici înainte documentele sînt tot mai numeroase și trasează cu precizie destinul acestei familii de învățători și profesori, aflată — prin unii descendenți — necurmat în slujba școlii românești, pînă în zilele noastre.

Despre fiul — pare-se — mai mare al lui Dumitru Avram, Alexandru, nu știm decît că — după o viață cam șturlubatecă — s-a călugărit și, cu numele de monah Antonie, și-a sfîrșit zilele prin anii 1900, probabil la mănăstirea Dragomirna, după ce în 1881 — 1885 se afla ca novice la Putna și la Sucevița⁶⁾.

Vasile Avram — sau Basil Avram, cum îl consemnează unele documente — nu știm unde își va fi făcut „școala trivială“, cum i se spunea cu un termen oarecum impropriu, provenit din latinescul „trivium“ — trei căi — și folosit în evul mediu

¹⁾ Ion I. Nistor, **Bejenarii ardeleni în Bucovina**, extras, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei“, 1928, p. 445—533 ; Stefan Mețeu, **Emigrări românești din Transilvania în sec. XIII—XX**, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1977, etc.

²⁾ Ion I. Nistor, **op. cit.**, p. 458.

³⁾ **Ibidem**.

⁴⁾ Ziegler, **Geschichtliche Bilder aus der Bukowina**, Cernăuți, 1893, p. 14.

⁵⁾ Diferite acte cu specificarea locului și anului nașterii lui V. Avram aflate în arhiva familiei prof. Sultana Avram și cercetător științific R. Avram-Mihu.

⁶⁾ **Schematismus der Bukowinaer gr. or. Diocese für das Jahr 1881**, p. 33 ; 1882, p. 195 ; 1883, p. 29 ; 1884, p. 31 ; 1885, p. 31.

pentru școlile mănăstirești în care se învățau „cele trei științe“ : gramatica, dialectica și retorica. În anii 1855—1858, însă, îl aflăm ca elev în clasele I—III ale Obergymnaziului cernăuțean, al cărui director provizoriu era pe atunci dr. A. Kahlert și unde — pe lângă alții (Iliuț, Simiganowicz, Herzik etc.) îl avea ca profesor — cel puțin în 1855 — pe Aron Pumnul, după cum rezultă din semnătura acestuia, pusă pe certificatul clasei I-a, păstrat alături de celelalte, în arhiva familiei⁷⁾.

Rezultatele la învățătură (Aron Pumnul îl notează cu „eminent“) îl desemnează drept un elev sîrguincios și disciplinat.

După 1858, Vasile Avram părăsește gimnaziul spre a se înscrie la Școala normală greco-orientală (Griechisch — orientalische Lehrerbildungsanstalt). Este anul în care vechea „Preparandie“, înființată încă în 1848, cu scopul de a pregăti învățători pentru școlile ortodoxe — „se unește cu vechea școală moldovenească a lui Grigore Vodă Ghica de la 1766“⁸⁾ și devine o școală normală cu două clase, condusă de clerici și mireni⁹⁾.

Notat tot cu „eminent“ la pedagogie, la limba română ș.a., dar numai cu „mulțumitor“ la limba germană și ucraineană, Vasile Avram absolvă această școală în 1860, conform certificatului ce i se eliberează sub semnătura directorului Illasiewicz, certificat care îl atestă ca apt „spre a fi învățător la școlile triviale cu limba de predare română și germană“¹⁰⁾.

Numirea sa ca învățător are loc însă abia în 1862 la școala din Horodnicul de Jos (înființată în 1857“¹¹⁾) după cum rezultă din Schematismul pe 1863¹²⁾ ca și dintr-un act autograf păstrat în arhiva familiei.

Actul — un „Revers“ — constituie o declarație de fidelitate, un fel de jurămint scris, așa cum erau obligați să-l facă nu numai învățătorii ci și ceilalți slujbași ai statului austriac.

Scris în limba română, cu caractere latine și cu ortografie pumnuleană, „Reversul“ acesta evidențiază și alte aspecte ale stăpînirii austriece în Bucovina, fapt pentru care credem că merită să fie reprodus în întregime, așa cum l-a așternut pe hîrtie, cu un scris caligrafic ireproșabil, acel fidel discipol al lui Aron Pumnul, cum pare a fi fost învățătorul Vasile Avram. Iată deci textul „Reversului“ :

„Denumit fiind cu subînsemnatul pre înaltul Decret Consistorial den 12/24 Decembrie 1862 Nro 1141 de învătătoriu la școala triviale a dreptredincioasei parohiei den satul Horodnic de jos în ținutul Protopresviteriei Raedacuților și introdus fiind cu în serviciul învătătorial în ziua de astăzi den Proacucernicia Sa Privighitoriu în ținutul de școală și Protopresviterul Dl. Nicolai Draicinski, decier cu această în loc de jurământ cumcă nici am luat nici voi lu parte la vre-uae societate secretae încontra Guvernului ci voi raemine neclactit întru credința caetrae a Sa c.r. apostoliceascae Majestate prealuminatul imperat al Austriei Francisc Josif I și caetrae dreptredincioasa Besericea a raesaeritului, deasemenea decier și promit cae voi impleni toate dactorințele mele ca învătătoriu cu sîrguintae și cu baerbaetie, ca sae sporeascae creșterea cea bunae a tineretului precum întru buna credința așa și întru buna vietuire ; în urmae promit și mae obleg a fi ascultaetoriu întru toate cele ce se vor demaenda den partea propușilor mei, adecae a parochului local, a Privighitorului ținutal și a mai înaltelor scaune bisericesti și Guvernaemîntale, fiindu-mi pururea aminte a petrece în pace și cu laccuitorii satului earae mai ales cu pacerinții pruncilor de școalae. Aceastae saerbaetoriale promisiune o întaeresc pre însa-mi a mea subscriere. Horodnic de jos la 30/11 Ianuarie 1863. Vasile Avram, învătătoriu“¹³⁾.

Credem că nu mai e necesar să subliniem grija deosebită a autorităților ca învățătorii să nu facă parte, cumva, din vreo societate „secretă în contra Guvernului“, înscriind această obligație pe primul plan.

Întrebarea care se pune, însă, este cum a rămas acest „Revers“ în arhiva lui Vasile Avram și nu a fost depus la autoritățile respective ? După părerea noastră, lucrurile se pot explica într-un singur fel.

⁷⁾ Certificatele de absolvire a cl. I—III cu nr. 3/1855, nr. 58/1858, nr. 1318 din 1858, aflate în arhiva familiei prof. S. Avram și cercet. știin. Ruxandra Avram-Mihu.

⁸⁾ Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina*, București, „Carl Göbl“, 1916, p. 59.

⁹⁾ *Ibidem*.

¹⁰⁾ *Lehreremföhigungs-Zeugnis*, nr. 1, din 12/24 iulie 1860, în arhiva fam. prof. S. Avram.

¹¹⁾ Ion I. Nistor, *Zece ani de la Unirea*, Cernăuți, Tip. „Glasul Bucovinei“, f.a., p. 294—295.

¹²⁾ „Schematismus [...] 1863“, Buchdrucker Joh.u. R. Eckhardt, in Czernowitz, p. 111.

¹³⁾ Originalul în arhiva familiei, prof. Sultana Avram și cercet. științific R. Avram-Mihu.

Este cunoscută atitudinea dușmănoasă față de scrierea cu caractere latine și față de cei ce o foloseau, a episcopului de atunci Eugenie Hacman, care, încă în 1852, îi scrie lui Iraclie Porumbescu — cînd acesta își „permisese“ să-i trimită un raport caligrafiat cu litere latine — că „samavolnicie este, care o oprim, a scrie raporturile și cele ale slujbei sale cu litere care numai îngrăuiază și nu înlesnesc cetirea și care la Consistoriu nu se întrebunțază“¹⁴⁾, atitudine pe care o păstra și în decembrie 1871 într-o rezoluție pusă pe cererea unui alt preot, redactată în același fel¹⁵⁾.

Comentînd această atitudine a lui Eugenie Hacman, Leonida Bodnărescu notează : „Dojana aceasta ni arată chiar (clar n.n.) cu cîte greutatea aveau a se lupta școlarii lui Pumnul, cari vroiră să înlocuiască cirilica cu literele latine“¹⁶⁾ (înlocuire pe care o va efectua mitropolitul Bendeila încă din primul an al păstoririi sale).

Scrierea acestui „Revers“ cu caractere latine va fi fost poate și prima greutate pe care o va fi întîmpinat Vasile Avram, „Reversul“ fiindu-i înapoiat sau nefiindu-i primit, urmînd să-l transcrie cu chirilice — ceea ce explică, după părerea noastră, prezența originalului în arhiva familiei.

Numit deci învățător la Horodnicul de Jos, Vasile Avram va rămîne aici pînă în anul 1866, avînd un număr variabil de elevi, de la 26 pînă la 44¹⁷⁾.

În 1864 — cînd abia împlinea 24 de ani — tînărul învățător se căsătorește cu Otilia Mûntzger — și ea numai de 20 de ani — fiica cunoscutului maistru armurier rădăuțean Josef Mûntzger, pe care îl menționează și Emanuil Grigorovitză în amintirile sale printre fruntașii tîrgului „mîndri de meseria lor“, care știau „să petreacă cu lumea, dar nici nu se rușinau să muncească, cinstindu-și meseria lor“¹⁸⁾.

Lucrurile n-au fost deloc simple și ele vor fi pricinuit probabil și unele neînțelegeri în familia Otiliei, care, spre a se putea căsători cu alesul ei ... trece la ortodoxie, declarînd în prezența mamei sale, Amalia, născută Simater (tatăl își manifestă probabil protestul, prin absență) și a parohului romano-catolic Johann Zukiewicz, că face acest pas după „o matură chibzuință de doi ani“ și că „nu regretă și nu va regreta niciodată această trecere“¹⁹⁾.

Aceasta, bineînțeles, nu a fost suficient, Vasile Avram cere la 27 octombrie 1864 Consistoriului episcopesc — de care depindea ca învățător — aprobarea necesară efectuării acestei căsătorii, aprobare care i se acordă prin adresa nr. 938 din 28 oct./ 9 nov. a aceluiași an, sub semnătura vicarului general Teofil Bendella (viitorul mitropolit), dacă, așa cum specifică adresa „înscrierii acestei căsătorii nu stau împotri-vă oarecare canonicie sau politice împiedicări“²⁰⁾.

N-au fost se vede nici politice și nici canonicie împiedicări, iar căsnicia încheiată la data de 11 nov. 1864 la biserica parohială a Rădăuților²¹⁾ (dăruiță cu nu mai puțin de șapte copii crescuți mari — și spre lauda Otiliei — în spiritul românesc al soțului ei) avea să țină toată viața, în ciuda nu puținelor greutăți prin care aveau să treacă.

Bucuria nașterii primului copil — Titus, probabil în 1865 — avea să fie întunecată de nenorocirile care au urmat. „Anii 1865 și 1866 au fost ani de grea urgie pentru Bucovina în genere și pentru țărănime în general“ — notează C. Loghin într-una din lucrările sale. O holeră grozavă a bîntuît în satele bucovinene, iar o secetă îndelungată a adus foametea. Bieții oameni se hrăneau cu buruieni și ciocălăi²²⁾.

Cumplita molime avea să-i cadă victimă — la Roșă — și tatăl lui Vasile Avram, dascălul Dumitru, ceea ce va fi constituit o grea lovitură pentru tînărul aflat departe de casă. Și — desigur — îl va fi mîhnit și vestea morții profesorului său Aron Pumnul, întîmplată și ea în ianuarie 1866.

În aceste împrejurări Vasile Avram părăsește Horodnicul de Jos și se mută cu toată familia la Volovăț, ca învățător la școala de acolo, care luase ființă cu cîțiva ani în urmă, în 1860²³⁾.

¹⁴⁾ L. Bodnărescu, *Scrierile lui Iraclie Porumbescu*, partea I, Cernăuți, Soc. Tipografică Bucovineană, 1898, p. 10.

¹⁵⁾ Ion I. Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina* ... p. 118.

¹⁶⁾ L. Bodnărescu, *op. cit.*, p. 10.

¹⁷⁾ „Schematismus [...] für das Jahr 1863“, p. 111 : 1865, p. 39 : 1866, p. 39.

¹⁸⁾ Em. Grigorovitză, *Cum a fost odată, Schițe din Bucovina*, București, Ed. Librăria Națională, 1911, p. 25.

¹⁹⁾ Adeverință eliberată de parohia rom. - cat., arhiva fam. prof. S. Avram.

²⁰⁾ Adresa nr. 938/064 a Consistoriului episcopesc, arhiva prof. S. Avram.

²¹⁾ Certificatul nr. 73/1864, orig. în arhiva fam. prof. S. Avram și cercet. șt. R. Avram-Mihu.

²²⁾ C. Loghin, *La 80 de ani, Istorie și realizări*, Cernăuți, Ed. Mitrop. Silvestru, 1943, p. 171.

²³⁾ Em. Iliuț, *Învățămîntul primar și normal în Bucovina*, în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei* ...

Aici îl găsim în 1867 și 1868, avînd 65 și — respectiv — 78 de elevi²⁴). Și tot aici i se naște la 22 decembrie 1867, cel de-al doilea fiu, Eugen.

În octombrie 1868, Vasile Avram cere aprobarea de a se supune unui examen în vederea trecerii sale la „școala de căpetenie“. Cu adresa nr. 5225 din 27 sept./9 oct. 1868 Consiliul Consistorial episcopesc îi comunică: „cu privire la temeiurile aduse înainte, aflăm a considera cererea din 2 octombrie 1868 sprijinită de către Inspectoratul ținutului și a-ți împărtăși învoirea de a depune esamenul pentru școalele de căpetenie la cursul prepărlndalu de aice“. Adresa e semnată de „Eparhialnicul Arhimandrit Bendella“²⁵).

Trei zile mai tîrziu, la 30 sept./12 oct., Vasile Avram se și supune examenului, iar peste o zi — la 1/13 octombrie — Institutul preparîndal greco-oriental îi eliberează cu nr. 124 „Atestatul“ prin care se constată că „Vasile Avram, născut în Roșă (Bucovina) de Relegiunea gr. or., aședat invaetaetoriu la școala triviala din Volovaețiu s'au subtras într'a 30 Sept./12 Oct. 1868 la esamin scrisual și oral din obieptele școalei prepaerîndale și au dat dovada cae este demn de invaetaetoriu la o școală de caepitenie cu limba române și germînae“²⁶). Atestatul este semnat de Samuil Andrieieviciu „Consiliariu consistorial“ (viitorul mitropolit Silvestru Andrieievici-Morariu) și de Ioan Drogli „director pr. și învaet. prepaerîndal“, (autorul primului abecedar în limba română tipărlt în Bucovina, viitorul cumnat al lui Eminescu).

Ca urmare acestui fapt, se pare, Vasile Avram pleacă la școala din Rădăuți. Privighetoria gr. or. a Scoalelor Ținutului Rădăuților, sub semnătura Inspectorului școalelor, Rennei, adeverește în acest scop, prin adresa nr. 236 din 2/14 noiembrie 1868, funcționarea sa îndelungată ca învățător definitiv la Volovăț, recunoscîndu-i totodată „zelu pentru cauza învățămîntului școlariu, buna cuviință întru viețuire și înțălepciune întru acomodarea dupre preferințele față cu prostosii (superiorii — n.n.) și cu comuna“²⁷).

Se pare că acest Vasile Avram a fost un om mereu dornic de învățătură, de perfecționare. Astfel — din actele păstrate în arhiva familiei — aflăm că, în 1869, își exprimă dorința de a participa la un curs de perfecționare în economie agrară, organizat la Viena, anume pentru învățători, de către ministerul austriac al agriculturii, în care scop „Asociația pentru cultura pămîntului din ducatul Bucovina“ (Verein für Landeskultur in Herzogtum Bukovina) prin adresa nr. 181 din 25 iulie 1869, semnată de președintele acesteia, O. Petrino (fratele lui Alexandru Petrino, singurul român ministru al agriculturii din Austria, în anii 1870—1871)²⁸) îi acordă o bursă de 80 de florini²⁹).

Ca urmare, feciorul dascălului din Roșă ia drumul capitalei habsburgice, unde, în perioada 9 august — 24 septembrie 1869, audiază cursuri de fizică, chimie, științele naturii, economie agrară, silvicultură, pomicultură, legumicultură, viticultură și apicultură. — așa cum rezultă din certificatul care i se eliberează la 24 septembrie 1869, de către numitul minister³⁰).

Se pare că nu a fost singura dată cînd Vasile Avram s-a aflat în capitala imperiului. Tradiția familiei afirmă că Vasile Avram ar mai fi fost odată la Viena, fără a se putea specifica precis data. Această călătorie ar fi întreprins-o însă din cauza unor necazuri și anume pentru faptul că, refuzînd primirea corespondenței oficiale care îi era adresată pe numele de Basil Avram sub motivul că pe el nu-l chema Basil Avram ci Vasile Avram, autoritățile școlare austriece au dispus îndepărtarea sa din serviciu. Protestul său pe plan local nefiînd luat în seamă, Vasile Avram ar fi luat drumul Vienei și ar fi ajuns la însuși împăratul Franz Josef, căruia, la întrebarea care îi e doleanța, i-ar fi spus:

— Prea înălțate împărate, sînt supusul Măriei Tale, Vasile Avram, învățător în Bucovina. Dar împărațescul și regeșcul consiliu școlar al Bucovinei îmi tot trimite corespondența pe numele de Basil Avram. Nefiînd eu Basil Avram ci Vasile Avram, am refuzat-o, iar împărațescul și regeșcul consiliu școlar m-a scos din învățămînt.

— Și ce dorești — l-ar fi întrebat împăratul.

— Dorese să rămîn cel ce sînt: Vasile Avram, învățător în Bucovina.

— Bine, vei rămîne, ar fi zis Franz Josef.

Și într-adevăr, a rămas.

Anecdota e credibilă, căci, într-adevăr, dacă la începutul anilor '70 documentele aflate în arhiva familiei îi sînt adresate, uneori Basil Avram, de atunci încolo numele îi e caligrafiat în ortografie germană, dar „Wassilie Avram“.

După întoarcerea de la Viena, de la cursurile urmate în 1869, Vasile Avram continuă să rămînă la Rădăuți, trăind schimbările care intervin în viața școlilor prin trecerea lor de sub tutela Consistoriului ortodox sub cea a autorităților de stat, ca urmare a Legii învățămîntului din Austria, promulgată în 1869.

Un document aflat în arhiva familiei, semnat de Consiliul școlar cezaro-regesc al Bucovinei sub nr. 894 din 11 iunie 1873, și semnat de „președintele Țării“, Pino, confirmă alegerea lui Vasile Avram de către autoritatea locală, ca învățător superior și director al școlii de 4 ani de băieți din Rădăuți „cu un salariu anual de 600 fl., o indemnizație de chirie de 120 fl. anual și sporul decimal de 100 fl. anual pentru fiecare zece ani de serviciu“³¹). Documentul poartă și consemnarea autografă a lui Orest Renney, prefect și consilier școlar districtual, precum că, Vasile Avram a depus în fata sa legiuitul jurămint în noua sa calitate. În același an, 1873, la 15 iulie, din inițiativa lui D. Isopescu, ia ființă „Foaiă pedagogică bucovineană“ (Bukowinaer Pädagogische Blätter), organul oficial al „Asociației învățătorimii bucovinene“, înființată cu un an în urmă în 1872. Cum Leonida Bodnărescu îl consemnează pe Vasile Avram în repertoriul său „Autori români bucovineni“ cu un articol din domeniul pedagogiei³²), încă din primul an de apariție a publicației, e de presupus că Vasile Avram era și membru al „Asociației învățătorimii bucovinene“, redactorii acestei reviste apelînd, probabil, în primul rînd la membrii săi spre a colabora la această primă foaie pedagogică din Bucovina, care, sub un titlu nemțesc, avea să publice și articole în limba română, aducînd „nespus de multe și mari foloase școalei primare din Bucovina și corpului ei didactic“³³).

Nu știm care vor fi motivele pentru care Vasile Avram părăsește la un moment dat Rădăuți și se mută la Storojineț. În orice caz, în decembrie 1876 era deja acolo, după cum confirmă „Atestatul de moralitate“ eliberat la 15/27 decembrie a celui an, sub semnătura parohului greco-oriental Ilie Filipovici și certificat de autoritatea locală, în vederea „dobîndirii postului vacant de oficial la Consistoriul Arhiepiscopial den Cernăuți“³⁴). Din atestat reiese că la acea dată Vasile Avram, „directorul ambelor școale den Storojenetz a aracet că în tot timpul petrecerii sale aice o putare atît de moralae și soțial corectae, încît parofiatul subsemnat nu pregetae a adeveri aceasta prin testimoniul presînt, cumcae a siervit de model creștinesc nu numai tineretului școlar ci și celorlalți concetățeni“³⁴).

Nu știm de ce nu a dobîndit postul pe care l-a solicitat. Judecînd după stămpila aplicată pe timbru și care poartă inscripția „Consistoriul Bucovinei“, cererea a fost prezentată acestui consistoriu. Fapt este că și peste un an — în 1877 — Vasile Avram era tot în Storojineț și tot în aceeași calitate. Aceasta se desprinde dintr-o adresă a Consiliului școlar c.r. al districtului Storojineț, din 22 decembrie 1877, prin care i se aduce la cunoștință că „recunoscîndu-i-se excelențele realizări în serviciu“ de către Consiliul c.r. școlar din Bucovina, a fost trecut de către acesta — în baza Decretului 2055 din 15 dec. 1877 — între „acei învățători care în anul trecut s-au evidențiat în mod deosebit prin realizări excelente, hărnicie și zel în serviciu“ și premiat cu suma de 40 de florini³⁵).

Abia în 1882 se pare că Vasile Avram reusește să se apropie — pentru un timp — de satul său natal. În acel an la 8 aprilie, cezaro-regescul Consiliu școlar al Bucovinei, cu adresa nr. 522 îl înștiințează că — în urma numirii lui Ștefan Bărbuță ca inspector școlar al districtului Suceava și Cîmpulung — este detașat, pe timpul cît acesta va îndeplini funcția respectivă, la școala primară greco-orientală din Cernăuți³⁶).

Nu știm cît timp va fi rămas în acest post ca suplinitor al lui Ștefan Bărbuță, dar în anii 1884—1885 îl aflăm amintit ca director al ambelor școli din Siret: școala

²⁴) „Schematismus [...] für das Jahr 1867“, p. 37; 1868, p. 37.

²⁵) Originalul în arhiva fam., prof. S. Avram și cercet. șt. R. Avram-Mihu.

²⁶) Originalul în arhiva fam., prof. S. Avram și cercet. șt. R. Avram-Mihu.

²⁷) Originalul în arhiva fam., prof. S. Avram și cercet. șt., R. Avram-Mihu.

²⁸) Ion I. Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina*, p. 108.

²⁹) Adresa nr. 181, originalul în arhiva fam., prof. S. Avram, și cercet. șt. R. Avram-Mihu.

³⁰) Certificat eliberat de K.K. Akerbau-Ministerium, datat 24 nov. 1869, original în arhiva familiei, prof. S. Avram și cercet. șt. Ruxandra Avram-Mihu.

³¹) Originalul în arhiva familiei, prof. S. Avram și R. Avram-Mihu.

³²) L. Bodnărescu, *Autori români bucovineni. Repertoriu de...*, Cernăuți, Soc. Tipografică bucovineană, 1903, p. 30.

³³) S. Reîi, *Un mare dascăl bucovinean: Dimitrie C. Isopescu*, extras din „Revista de pedagogie“, Cernăuți, 1933, p. 34.

³⁴) (a, b), *Atestat de moralitate*, nr. 61/1876, original în arhiva familiei, prof. S. Avram.

³⁵) Adresa Consiliului c.r. școlar districtual nr. 835/1877, original în arhiva familiei, prof. S. Avram și R. Avram-Mihu.

³⁶) Originalul în arhiva familiei prof. S. Avram și R. Avram-Mihu.

cu patru clase, de băieți și școala de trei clase de „copile”³⁷⁾, fiind și membru al Consiliului școlar districtual. Se pare că și șederea sa la Siret a fost scurtă, ținând seama de faptul că, începând din anul 1887 și până prin 1894, este documentată prezența sa la Vatra Dornei. E perioada în care devine și membru al Societății „Școala Română” din Suceava³⁸⁾, înființată în 1883 din inițiativa lui T. V. Ștefanelli și Ștefan Ștefureac, al cărui scop era — așa cum specifică statutele — „înnăntarea învățămîntului la poporațiunea românească din Bucovina”³⁹⁾, Vasile Avram activează în cadrul filialei din Vatra Dornei a Societății — înființată la 10 august 1884 — care a fost „una din cele mai mari, mai bogate și active filiale ale Societății”⁴⁰⁾.

Vechimea și experiența sa îndelungată, ca și stima de care se va fi bucurat între colegi, vor fi determinat și alegerea sa, în cadrul conferinței învățătorești a districtului Cîmpulung, ca membru al c.r. Consiliu școlar al acestui district, pe termen de șase ani, începând cu 1 ianuarie 1894 — așa cum atestă adresa nr. 3734 din 22 dec. 1893 a Consiliului școlar al Bucovinei, care confirmă alegerea conform paragrafului 22 din Legea învățămîntului, intrată în vigoare la 8 februarie 1869⁴¹⁾.

Același an îi aduce și cel de al patrulea adaos de serviciu⁴²⁾. La expirarea perioadei pentru care a fost ales ca membru al consiliului districtual — sau poate chiar mai devreme — Vasile Avram se află din nou la școala primară din Cernăuți, căci, conform adresei c.r. Consiliu școlar al districtului „în înțelegere cu Consistoriul gr. or. din Cernăuți” e însărcinat „pînă la noi dispoziții” cu „preddarea subsidiară a religiei gr. or. la școala primară din localitate”⁴³⁾. Asta în 1902, pentru ca, în 1903, după ce e din nou menționat într-o mulțumită publică pentru o donație în bani făcută în sprijinul internatului de băieți din Cernăuți⁴⁴⁾, să aflăm dintr-o relatare a ședinței Consiliului școlar al Bucovinei, publicată în ziarul „Deșteptarea”, că Vasile Avram „învățător superior în Corovia, la cererea proprie, a fost trecut în statul pensionarilor”⁴⁵⁾.

Și astfel, după mai bine de patruzeci de ani de peregrinări prin școlile din satele și târgurile Bucovinei, Vasile Avram se stabilește la Cernăuți, unde va mai trăi cinci ani (+ 1908).

N-a fost un trai ușor cel pe care l-a dus, n-a fost o muncă ușoară cea pe care a depus-o atîtea decenii.

Referindu-se la viața pe care o duceau învățătorii din Bucovina sub stăpînirea habsburgică, învățătorul Gheorghe Brăilean din Bilca arăta într-un referat ținut la conferința anuală a învățătorilor din ținutul Rădăuților, la 27 mai 1876, că și „un vizitiu de boer” și „un jandarm” și „o sentinelă la calea ferată” (cantonier n.n.) au salarii mai mari decît un biet învățător”. „Cerințele față cu dînsul sînt foarte mari” continuă referatul. „Trebuie să-și procure cel puțin de 40 de florini opuri, vre-o 2-3 foi ca să știe ce se lucră în lume, vre-o 60 de florini îl costă hainele și încă tot e flămînd și gol, înfrîngurat și bătut de ploaie și de vînturi. Ce-i mai rămîne spre nutremitul său și, în cele mai multe cazuri, al unei familii numeroase? Pămînt n-are nimic, o vacă cu lapte nu-și poate ținea. Toate neajunsurile îl apasă, iar pretenșiunile față de el sînt mari. Căci după datornița ce-o are, trebuie să pășească cu cultura timpului, trebuie să studieze, să-și cultive copiii și să-și ție casa amăsurat stării învățătorești. Durere însă, că nouă învățătorilor nu ne este dat pe această lume să ne bucurăm de cele mai necesare...”⁴⁶⁾.

Referindu-se tot la situația învățătorului din acele timpuri, Vasile Zopa, institutor în Suceava, scria: „Cu adevărat o situație de paria. Învățătorimea e tratată în mod disprețuitor cu privire la titluri și la mijloace. Se poate deci crede de la învăță-

³⁷⁾ „Calendariu pe anul 1885. Redigeatu de Calistrat Coca, secretarul Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina”, Cernăuți, Tip. Arhiepiscopală, p. 85.

³⁸⁾ Raportul Societății „Școala Română” în Suceava, al. VII-lea an ad-tiv, sept. 1889 — sept. 1890, Suceava, Tip. H. Beiner, 1890, p. 31.

³⁹⁾ Iorgu Toma G., Școala română. Monografie ilustrată, Suceava Editura și tip. Soc. Școala română, 1908 p. 36.

⁴⁰⁾ Ibidem, p. 122.

⁴¹⁾ Adresa Cons. șc. nr. 3734/1893, originalul în arhiva fam. prof. S. Avram.

⁴²⁾ „Gazeta Bucovinei”, IV, nr. 39, 19/31 mai 1894, p. 3.

⁴³⁾ Adresa nr. 4545/1902 a Cons. Școlar districtual Cernăuți, originalul în arhiva fam. prof. S. Avram și R. Avram-Mihu.

⁴⁴⁾ Vezi și „Aurora română”, II, nr. 12, 15/XII 1882, p. 199 ca și altele.

⁴⁵⁾ „Deșteptarea”, XI, nr. 16, 23 febr. / 8 martie 1903, p. 3.

⁴⁶⁾ S. Reli, Un mare dascăl bucovinean: Dimitrie S. Isopescul (1839-1901), extras, Cernăuți, 1933, p. 40-41.

⁴⁷⁾ Ibidem, p. 31.

torul care se luptă mereu cu mizeria ca să-și privească chemarea nu numai din punct de vedere practic, ci și ideal? Nu! Nu-i posibil. Căci această putere de învingere de sine e hărăzită numai unor puține ființi pămîntești”⁴⁸⁾.

Vasile Avram se pare a avut această putere „de învingere de sine”, fiindcă nu numai că a colindat satele și târgurile bucovinene făcîndu-și, după cum am văzut, din plin lător de învățător, dar — în ciuda marilor greutăți cu care și-a purtat copiii pe la școli — i-a îndemnat spre această nobilă profesiune pe cei mai mulți dintre ei.

Așa, Eugen Avram (născut la Volovăț în 22 decembrie 1867) urmează același drum ca și tatăl său. După terminarea școlii primare se înscrie la gimnaziul cernăuțean, după care, între anii 1886—1889, urmează Școala normală pe care o absolvă, obținînd la 5 sept. 1889, sub nr. 4, Certificatul de capacitate pentru școli primare, semnat — între alții — de directorul școlii D. Isopescul și de profesorii săi E. Luția (limba română și germană), Calistrat Coca ș.a.⁴⁹⁾.

Îndată după terminarea studiilor, cu adresa nr. 463 din 11 sept. 1889, Eugen Avram este numit „învățător provizor” la școala primară din Poiana Stampei⁵⁰⁾, unde rămîne pînă în octombrie 1892⁵¹⁾.

În această perioadă o cunoaște pe Natalia, fiica preotului Vasile Șoldănescu⁵²⁾ din Fălticeni, sora apreciatului pictor Ștefan Șoldănescu, profesor la Liceul Național și la Școala de Belle Arte din Iași — și a lui Gheorghe Șoldănescu „poet, vinător și făuritor de vise”, unul din învățătorii lui Mihail Sadoveanu⁵³⁾.

Căsătoria a avut loc la sfîrșitul anului 1891, cînd obține aprobarea încheierii ei de la c.r. Consiliu școlar al Bucovinei, după cum i se comunică de către Consiliul școlar districtual Cîmpulung, cu adresa nr. 1154 din 17 nov. 1891⁵⁴⁾.

În 1892, Eugen Avram trece, tot ca „învățător provizor” la școala din Iacobeni. De aici se prezintă la examenul de definitivat, obținînd la 17 mai 1893, certificatul nr. 1 (Lehrerefähigungs-Zeugnis für Allgemeine Volksschulen, eliberat de „Prüfungskommission für Allgemeine Volks- und Bürgerschulen”⁵⁵⁾). Și tot aici, la Iacobeni i se naște la 30 octombrie 1892 singurul său fiu, Ștefan.

De acum înainte încep peregrinările prin satele bucovinene: la Valea Putnei (1894—1899), la Straja (1899—1904), la Zaharești ca învățător și apoi director școlar la Carapciu pe Siret, de unde se pensionează la 1 septembrie 1931⁵⁶⁾.

Comunicîndu-i acordul Ministerului de a-și aranja drepturile la pensie cu data de 1 sept. 1931, Revizorul școlar de care depindea îi scrie, între altele: „Cu această ocazie, după un serviciu neîntrerupt de 41 de ani încheinați numai învățămîntului, fiind un sfătuitor și îndrumător nu numai al copiilor pe care i-ați conlucrat și pe care i-ați inițiat în secretele serviciului acestuia, ținem să vă mulțumim din adîncul inimii noastre, rugîndu-vă ca pe viitor să conlucerați și să ne îndrumați cită nevoia (o) va cere. Aceasta este recunoștința pe care V-o poate da un birou rigid, dar recunoștința vie este a atîtor generații de elevi crescuți și învățați de Dvs. care Vă vor pomeni cu drag numele, numindu-Vă: „Bunul nostru învățător și îndrumător”⁵⁷⁾.

Eugen Avram nu s-a mulțumit doar să-și facă datoria de învățător. Numeroase știri apărute în presa vremii ne semnalează și o bogată activitate culturală pe care a desfășurat-o în afara școlii.

Astfel, în perioada anilor 1884—1903, în Bucovina s-a desfășurat — la îndemnul Societății pentru literatura și cultura română — o intensă muncă de înființare a așa numitelor „cabinete de lectură”. Aceste cabinete de lectură, după cum menționează C. Loghin, erau „casa în care se adunau tîrănii comunei pentru a citi sau pentru a li se citi gazete, cărți etc., pentru a se sfătui unii cu alții (...), în genere erau „casa în care se concentra toată viața spirituală a satului, cam ceea ce ar fi astăzi Căminul cultural. Cu alte cuvinte, cabinetele de lectură au fost școala celor vîrstnici”⁵⁸⁾.

⁴⁸⁾ Fapt atestat și de un Certificat de avere, eliberat la 27 apr. / 7 mai 1889, de Primăria Dornei și de parohia locală, cu scopul de a i se acorda, fiului său Eugen un sprijin bănesc.

⁴⁹⁾ Originalul în arhiva familiei lect. univ. dr. V. Avram.

⁵⁰⁾ Ibidem.

⁵¹⁾ „Schematismus [...] 1891”, p. 90; 1892, p. 93.

⁵²⁾ Eugen Dimitriu, Pictorul Ștefan Șoldănescu. Contribuții biografice, „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, VI—VII, 1979—1980, p. 381 și Șuțu R., Iași de odinioară, Tip. Lumina, Moldovei, 1923, p. 101.

⁵³⁾ A.G. Stino, Grădina liniștii Amintiri și scrisori, Iași, „Junimea”, 1974, p. 92.

⁵⁴⁾ (a, b, c, d) Originalele în arhiva fam. lector univ. dr. V. Avram.

⁵⁵⁾ C. Loghin, La 80 de ani, 1943, p. 196.

Numai între anii 1884—1903 în Bucovina iau ființă 87 de astfel de cabinete de lectură⁵⁶⁾.

Un apel apărut în „Deșteptarea”⁵⁷⁾ sub semnătura membrilor comitetului de conducere al cabinetului de lectură, cu același nume, din Valea Putnei (Costan Ilău, președinte și Eugen Avram secretar) care cerea tuturor binevoitorilor „a sprijini după putință cu cărți bune și folositoare și cu gazete, nou înființata societate, — dovedește implicarea lui Eugen Avram și în munca culturală a satului. Tot implicarea școlii în viața de toate zilele a satului, îl face să publice, în 1902, unele articole pe tema „In ce mod ar putea lucra școala populară contra lăzii (obiceiului) de a chinui animalele”⁵⁸⁾.

Pe când se afla la Zaharești, îl vedem activând în cadrul Ligii Românilor din Bucovina⁵⁹⁾, iar în 1914 participă ca „oaspete” la ședința comitetului central al „Asociației corpului didactic român din Bucovina” al cărei membru era⁶⁰⁾.

Desigur, nu sînt singurele activități extra-scolare pe care le-a desfășurat. Rapoartele de inspecție — după cum aflăm dintr-o adresă a Consiliului școlar județean, datată 8 mai 1920 și semnată de președintele Consiliului județean, D. Tarangul, — constată la Eugen Avram „o activitate demnă”, „sîrguință” și succese în clasa și școala pe care o conduce, socotind această activitate drept „model”, care contribuie „la dragostea din partea poporului către școală și învățător” (...). „Activitatea D-Voastră extra-scolară e rodnică — conchide un asemenea raport — fiind că manifestări cu viu interes zelul recerut în cîntări (coruri), șezători școlare etc. care, toate, dovedesc pe deplin dragostea și simțul național ce-l arătați față de școală, comună și poporul nostru”⁶¹⁾.

Că Eugen Avram s-a simțit întotdeauna legat de sat și de țărani rezultă și din faptul că și după pensionare el a rămas în satul în care a fost învățător aproape 20 de ani, la Carapciu pe Siret, iar fraților și surorilor care îl îndemna să se mute la oraș, respectiv la Cernăuți, le răspundea invariabil — mai în glumă, mai în serios —: „nu pot, mă dor tălpile călcînd pe caldarîmurile și trotuarele voastre”.

Implicarea sa în toate laturile vieții de la țară își are poate rădăcinile și în interesul manifestat încă din tinerețe pentru o activitate tot mai complexă, ceea ce ar explica și faptul că „Certificatul de capacitate pentru școli primare” pe care i l-a eliberat Școala normală în 1889, menționează că a făcut studii și la un obiect neobligator și anume la „Metoda pentru instruirea orbilor și surdo-mușilor”⁶²⁾.

În 1945, cînd — în împrejurările create de cel de al doilea război mondial — se stinge departe de locurile natale, la Buziaș, Eugen Avram putea avea conștiința datoriei împlinite cu prisos.

Și Sidonia Avram — una din cele cinci fiice ale lui Vasile Avram (născută la Vatra Dornei în 19 februarie 1879), va deveni învățătoare. Studiile și le-a făcut, probabil, la Școala normală de învățătoare, înființată datorită lui D. Isopescul, în 1872⁶³⁾. În orice caz, în 1902, tinăra învățătoare își lua în primire postul în Stupca lui Ciprian Porumbescu — tatăl Vasile Avram, încă activ, ținînd să-și însușească fiica și să participe la instalarea sa în primul ei post de dascălită, după cum își amintea cu emoție Sidonia Avram.

Drumul ei prin școlile satelor bucovinene a fost mai puțin întortochat: de la Stupca la școala din Capu Codrului, apoi ca învățătoare definitivă la cea din Mănăstirea Humorului (unde girează, un timp, și postul de director)⁶⁴⁾, și unde, în urmă cu 15—20 de ani, se mai aflau cîțiva bătrîni care-și aduceau aminte cu plăcere de învățătoarea lor „domnișoara Avram”.

După ce timp de 19 ani a funcționat la această școală, în anul 1925 se transferă la școala din Carapciu pe Siret, de unde și iese la pensie în 1937.

La plecarea din Mănăstirea Humorului, directorul școlii primare mixte din localitate, Filip Cârdeiu, înștiințînd-o de această mutare, ține să adauge: „Cu această ocazie îmi permit a Vă exprima în numele școlii, pentru munca, sîrguința, destoi-

nicia și zelul depus în serviciul școlii acesteia prin decursul de 19 ani, mulțumitele și recunoștințele cele mai cordiale”⁶⁵⁾.

Dascălița modestă, necăsătorită, s-a dedicat cu totul școlii și s-a străduit să-și facă datoria cît mai bine. Așa de pildă, cînd, spre a contracara tendința de deznaționalizare practică de autoritățile austriece. „Societatea pentru literatura și cultura română în Bucovina” inițiază o largă campanie de înființare a unor școli particulare românești, apelînd la toată suflarea românească să sprijine nu numai moral ci și material această acțiune, tinăra învățătoare Sidonia Avram din Mănăstirea Humorului înțelege să-și facă și în acest fel datoria, înscriindu-se cu o contribuție de 120 coroane (cîte 24 coroane pe an), ceea ce nu va fi fost puțin pentru salariul ei⁶⁶⁾.

De altfel, datorită modului în care românii bucovineni — și mai ales învățătorimea — a răspuns acestui apel și în ciuda nenumăratelor șicane ale autorităților austriece⁶⁷⁾, „Societatea pentru literatura și cultura română în Bucovina” a putut întreține în anii 1911—1914 un număr de 14 școli particulare românești, frecventate de 1400 de elevi și încadrate cu 25 de învățători români⁶⁸⁾.

Și Sidonia Avram, ca și fratele său Eugen, s-a stabilit în cursul celui de al doilea război mondial la Buziaș, unde a rămas pînă la sfîrșitul zilelor sale. În 1979, la cea de a 100-a aniversare a nașterii sale (a decedat în 1980, în vîrstă de 101 ani), Sidonia Avram a avut bucuria de a primi în mica ei odăiță, florile și felicitările unui grup de eleve de la școala primară din localitate, însoțite de învățătoarea lor, ceea ce a constituit poate clipa de cea mai mare bucurie a bătrîneții sale.

Cel de al treilea copil al lui Vasile Avram — de fapt primul născut — care a fost și el învățător (deși numai cîțiva ani, devenind pe urmă funcționar în domeniul forestier) a fost Titus Avram.

Nefiind calificat pentru învățămînt, Titus Avram este totuși numit în noiembrie 1889 — din lipsă de cadre didactice — învățător ajutor în satul Argestru, a cărui școală o frecventau și copiii din satele Buliceni, Georgîteni și Șarul Dornei⁶⁹⁾.

În aceeași calitate și în același loc îl aflăm și în anii 1890 — 1891⁷⁰⁾ după care, probabil, a părăsit învățămîntul. Dar după părăsirea învățămîntului, Titus Avram rămîne implicat — prin activitatea sa extra profesională — în viața culturală și școlară din această parte a țării. Astfel, din presa vremii aflăm că subscrie, alături de alți concetățeni, la susținerea „internatului de studenți din Cernăuți”⁷¹⁾, iar în 1898 se află printre cei ce donează pentru „Fondul de teatru național român”⁷²⁾.

Cînd are loc amintita campanie a „Societății pentru literatura și cultura română din Bucovina” în vederea înființării „cabinetelor de lectură”, îl aflăm pe Titus Avram ales în comitetul unui astfel de cabinet care se numea „Societatea de cultură Ouzorului” (după numele muntelui din apropiere), cabinet înființat în anul 1898 la Dorna Candreni⁷³⁾ — calitate în care îl confirmă și adunarea generală a Societății din anul 1900⁷⁴⁾.

În anul următor, 1901, Titus Avram contribuie și el la colecta făcută pentru **Palatul Național**⁷⁵⁾, după cum, în 1903, deși locuia la Vatra Dornei, se află din nou pe lista donatorilor pentru „internatul român de băieți gr. or. din Siret”⁷⁶⁾.

Într-o vreme, cînd se punea și problema promovării economice a românilor bucovineni — și mai ales a țărănimii — Titus Avram se implică și în această activitate, fiind, în 1912, secretar al așa numitei „Prăvălii românești pentru Vatra Dornei și împrejurimi”, în care calitate semnează convocarea unei adunări generale a acesteia⁷⁷⁾.

⁵⁶⁾ Adresa nr. 245/1925, originalul în arhiva familiei prof. S. Avram.

⁵⁷⁾ **Raportul Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina**, pe timpul de la 5.III.1911—31.XII.1912, p. 57.

⁵⁸⁾ „Viața nouă”, I, 1912, nr. 50 din 14 dec. 1912, p. 1—2.

⁵⁹⁾ C. Loghin, **La 80 de ani / ...**, p. 46.

⁶⁰⁾ I.V. Goras, **Învățămîntul românesc în Ținutul Sucevei 1775—1918**, Ed. didactică și pedagogică, 1975, p. 68.

⁶¹⁾ „Schematismus [. . .] für das Jahr 1891”, p. 89.

⁶²⁾ „Gazeta Bucovinei”, VI, nr. 43 din 30.V. / 11.VI. 1896, p. 3.

⁶³⁾ „Patria”, II, nr. 181, 23 sept. / 5 oct. 1898, p. 3.

⁶⁴⁾ „Patria”, II, nr. 195, 25 oct. / 6 nov. 1898, p. 3.

⁶⁵⁾ „Patria”, IV, nr. 366, 5/17 ian. 1900, p. 3.

⁶⁶⁾ „Deșteptarea”, IX, nr. 16, 1/14 martie 1901, p. 3.

⁶⁷⁾ „Deșteptarea”, XI, nr. 12, 9 febr. 1903, p. 5.

⁶⁸⁾ „Viața nouă”, I, nr. 46, 16 nov. 1912, p. 4.

⁵⁶⁾ **Ibidem**, p. 201—204.

⁵⁷⁾ „Deșteptarea”, VI, nr. 11, 1/13 ian. 1898, p. 94.

⁵⁸⁾ „Bukowinaer Pädagogische Blätter”, XXX, 1902, p. 278 și 299.

⁵⁹⁾ „Viitorul”, V, nr. 21, 1/14 nov. 1908, p. 164.

⁶⁰⁾ „Școala”, V, nr. 1—2, ian. — febr., 1914, p. 42.

⁶¹⁾ Originalul în arhiva familiei lect. univ. dr. V. Avram.

⁶²⁾ Originalul în arhiva familiei lect. univ. dr. V. Avram.

⁶³⁾ S. Reli, **Un mare dascăl bucovinean [. . .]**, p. 8.

⁶⁴⁾ Adresa nr. 7114/1906 a Cons. școlar al Bucovinei, arhiva fam. Avram, S.

Desigur, acțiunile și activitățile la care a participat vor fi fost mai numeroase și mai diverse, dar și cele amintite aici sînt suficiente spre a ne încredința că feciorul cel mare al lui Vasile Avram — chiar dacă, neavînd, poate, chemarea necesară, a părăsit învățămîntul — s-a simțit dator a fi mereu prezent în viața națională, culturală a orașelului în care a trăit pînă la sfîrșitul vieții (+1934).

Un al patrulea copil al lui Vasile Avram care s-a dedicat învățămîntului a fost mezinga Maria (n. la Cernăuți în 15.IX.1889).

Puținele date pe care le deținem — din informație directă sau din unele acte originale — atestă că Maria Avram a terminat Școala normală din Cernăuți (Lehrerbildungsanstalt) și și-a dat maturitatea în anul 1909.

În 1923 — la doar cîțiva ani de la Unire — o aflăm ca profesoară suplinitoare la Școala normală de fete din Cernăuți⁷⁸). Examenul de capacitate (definitiv) îl dă la București în anul 1924. Funcționează la aceeași școală pînă în 1929—1930, ani în care — afectată de un început de surzenie — își petrece aproape toate vacanțele la Viena, urmînd un tratament medical.

În aceste condiții, cunoaște în capitala Austriei pe funcționarul superior vamal Friedrich Eschelmüller cu care se căsătorește, renunțînd la învățămînt și părăsind țara.

Revenirea ei în patrie — și înainte și după cel de al doilea război mondial — corespundența pe care o întretine cu familia din țară, vorbesc despre dorul ei după melegurile natale părăsire cu mai bine de o jumătate de veac în urmă, dor care se accentuează parcă tot mai mult la cei 98 de ani (pe care Maria Avram-Eschelmüller i-a împlinit în 1987).

Dintre ceilalți trei copii ai lui Vasile Avram, doar unul — fiica Valeria Avram (n. la Storjineț în 12 apr. 1877), nu va fi în nici un fel legată de lumea învățătorească. După terminarea școlii primare la Siret (între anii 1884—1885) și la Vatra Dornei (1890), așa cum rezultă dintr-un certificat, semnat, între alții, de învățătorii Vasile Zurcan (Țurcan) și Melania Leucă⁷⁹), absolvă, în 1913, la Cernăuți, o școală condusă de o anume Helene Weiss, după cum rezultă din certificatul pe care i-l eliberează aceasta, sub nr. 173, la data de 30 octombrie 1913⁸⁰).

N-a exercitat niciodată această profesiune. Datorită unui accident în urma căruia a pierdut un ochi, a trăit împreună cu una sau alta dintre surorile ei, cărora le conducea menajul, pînă la sfîrșitul vieții (+ Buziaș, 1963).

Despre cea de a patra fiică a lui Vasile Avram, Olga (n. Storjineț, 2 ian. 1880, decedată la Braza, 1965), deținem cele mai puține date. E de presupus că a urmat școala la Vatra Dornei și Cernăuți. După primul război mondial era funcționară la Poșta centrală din Cernăuți, căsătorită cu dirigintele acesteia, Cușniriuc-Cojocar.

Rămasă văduvă, se recăsătorește cu profesorul Alexandru Vitencu — rămas și el văduv — director al Liceului „Mitropolitul Silvestru” și, ani la rînd, al Societății mazărilor și răzeșilor bucovineni.

Cel mai mic dintre fiii lui Vasile Avram, Claudiu, s-a născut la Cernăuți în 15 apr. 1883 (+ la Sibiu, în 9 august 1956). După terminarea școlii primare, tatăl, aflat pe atunci la Vatra Dornei, îl trimite să-și urmeze studiile — cine știe de ce?! — tocmai la Blaj, unde îl aflăm în anul 1896—1897 ca elev în clasa I-a a gimnaziului gr. cat., după cum rezultă din certificatul nr. 3 eliberat sub semnătura directorului gimnaziului Iosif Hossu și a „profesorului de clasă” Gavril Precup⁸¹). În anii următori însă (1898—1900) îl aflăm elev la gimnaziul evanghelic din Bistrița (Evangelisches Obergymnasium A. B.)⁸²) unde îl avea director pe Georg Fischer.

După terminarea școlii, Claudiu Avram va urma însă o carieră funcționărească — întîi în domeniul forestier⁸³) și bancar⁸⁵), iar apoi, după criza economică din

⁷⁸) Cerere originală către Primăria orașului Cernăuți și adresa nr. 5170/1923, în arhiva familiei prof. S. Avram și R. Avram-Mihu.

⁷⁹) Certificat de absolvire a școlii primare din 15.VII.1890 original în arhiva familiei prof. S. Avram.

⁸⁰) Originalul în arhiva familiei prof. S. Avram.

⁸¹) C. Loghin, *La 80 de ani* [...], p. 74; *Dare de seamă jubiliară*, Cernăuți, 1938.

⁸²) Testimoniu școlastic nr. 3/1987, orig. în arhiva fam. prof. S. Avram.

⁸³) Certificate școlare originale din anii 1898—1900, în arhiva fam. prof. S. Avram.

⁸⁴) Bukowinaer Holzindustrie-Gesellschaft Lowy-Langenhau-Anhauch & Milch., ca și Soc. anonimă pentru exploatarea forestiere „Cosminul”...

⁸⁵) Banca Franco-Română, Sucursala Cernăuți.

1929—1932 — cînd nevoia aflării unui loc de muncă l-a dus pînă la Galați — ca funcționar de stat, fiind, așa cum atestă actele, contabil autorizat, membru al „Corpusului contabililor autorizați și al experților contabililor”⁸⁶).

Legătura cu lumea învățătorească din care provenea s-a realizat însă prin căsătoria sa cu învățătoarea Maria Terlifai (n. Cernăuți 1879, decedată Sibiu 1964), fiica lui Frantisek Terlifai „custos penes viam ferreas (cum sună atît de impresionant umila slujbă de cantonier de cale ferată, menționată în acel „Testimonium Baptisimi” al fiicei sale, eliberat de parohia romano-catolică a Cernăuților sub nr. 1270 în „Anno Domini Millesimo Octogentesimo Septuagesimo Nono, hoc est 1879, die 18 Novembris”) și al Elisabetei născutei Szczerba”⁸⁷).

Originar din Hustopeč na Becve, din așa numita „Valahie Mică” din Moravia, tatăl ei va fi venit la Cernăuți odată cu construirea căii ferate în Bucovina (1866-1869), rămînd pe aceste meleaguri, unde i s-au născut și cei șase copii (Elisabeta, învățătoare, căsătorită Kapel, ucisă de bombardamentul aviației germane asupra Buhușului în 1917; Helena, învățătoare, călugărită în ordinul „Sf. Maria”, cetățeană română, rezidentă în Polonia, la Ciechocinek, unde a fost starea minăstirii respective și conducătoarea orfelinatului pe care-l patrona, pînă la moartea sa întîmplată în 15 iunie 1957, cum comunica familiei într-o scrisoare, maica Leontina Croitoru, originară din Hălăuceștii Moldovei, membră a aceluiași ordin călugăresc⁸⁸); Roman, arhitect, căsătorit cu o tiroleză — Gaschler — pe care a cunoscut-o în timpul războiului cînd a fost pe frontul italian, dar stabilit la Vatra Dornei unde a și murit în 1940 sau 1941; Anton, topometru, stabilit și el la Vatra Dornei unde a și murit în 1940 sau Leon, dispărut în Rusia, la Astrahan, în 1917). Cu oarecari înclinații literare (publica în presa locală versuri în limba polonă, sub pseudonimul „Dolorosa”⁸⁹), traducea din limba germană cîntece pentru copii, își scria singură, în limba română, textele unor scenete pentru serbările școlare), Maria Avram a funcționat ca învățătoare la Școala primară nr. 3 „Gh. Tofan” și la Școala primară de fete nr. 19 „Julietta Popescu” — toate din Cernăuți — pensionîndu-se, ca institutoare, în 1938, cu care prilej Direcțiunea învățămîntului primar normal din Ministerul Educației Naționale — sub semnătura ministrului secretar de stat Toni — îi „aduce mulțumiri pentru munca depusă (timp de 32 de ani) în folosul culturii și al educației”⁹⁰), după cum îi mulțumesc și Revizoratul școlar⁹¹), și Consiliul învățătoarelor de la Școala primară de fete nr. 19, sub semnătura directoarei V. Guga⁹²). Ar mai fi de adăugat că, deși nu a lucrat nicicînd în domeniul culturii, Claudiu Avram a ținut totuși să participe la viața culturală bucovineană, fiind membru activ al „Societății pentru literatură și cultura română în Bucovina”⁹³).

Cea de a treia generație descendentă din învățătorul Vasile Avram care a slujit școlii românești, e reprezentată prin nepotul acestuia Ștefan, fiul lui Eugen Avram, care continuă tradiția acestei familii. Născut la Iacobeni în 30 oct. 1892, Ștefan Avram — după terminarea școlii primare — urmează între anii 1907-1910 trei clase la gimnaziul inferior din Suceava, după care se înscrie la Școala normală din Cernăuți, pe care o absolvă în 1915, obținînd certificatul de maturitate pentru școalele primare, nr. 32/1915, semnat, între alții de directorul școlii, Buliga, ca și de Gheorghe Ciupărcă, Eugen Botezat, I. Abageriu, Nicolae Teaciu ș.a.⁹⁴).

Învățător provizoriu, întîi la Suceveni, apoi la Carapciu pe Siret, începînd din 1918, învățător definitiv la Iordănești (1921-1923) și la Adincata (1923-1931) și din nou la Carapciu din 1932 pînă în 1944 (cu o întrerupere de un an — 1940-1941 — cînd funcționează la Cîmpulung Moldovenesc), Ștefan Avram — învățător gr. I cu građații — ajunge în împrejurările create de război, la școala primară din comuna

⁸⁶) Legitimația nr. 186/1931, elib. de Ministerul de Interne, Corpul contabililor..., originalul în arh. fam. prof. S. Avram.

⁸⁷) Originalul în arhiva fam. prof. S. Avram.

⁸⁸) Originalul în arhiva familiei, prof. S. Avram.

⁸⁹) „Głos pravdy” săptămînal subintitulat „organ al cercului polon din România Mare”, Cernăuți, nr. 117, 127, etc. din 1927.

⁹⁰) Adresa nr. 82368/10 apr. 1939, originalul în arh. fam. prof. S. Avram.

⁹¹) Adresa Revizor. șc. Cernăuți, nr. 5395/2.X.1938, orig. în arhiva familiei.

⁹²) Adresa nr. 102/7. oct. 1938 a Șc. prim. de fete nr. 19, originalul în arhiva fam., prof. S. Avram.

⁹³) Raportul general al Societății pe anii 1934/35 și 1936, p. 77 și 80; ca și *Darea de seamă jubiliară și raportul Com. pe 1937*, p. 209.

⁹⁴) Copie legalizată în arhiva fam., lect. univ. dr. V. Avram.

Popești (Hunedoara) unde îl aflăm în anii 1944-1946, pentru ca apoi, până în 1949 — când a decedat în urma unei holi necruțătoare — să se transfere la Deva⁶⁾.

Preocupat și de viața culturală a meleagurilor sale natale, a cerut — și în ședința din 31 martie 1928, Comitetul „Societății pentru literatură și cultura română în Bucovina“ a aprobat cererea, primindu-l în rândul membrilor săi activi⁶⁾.

O dovadă a dorinței sale de a sprijini viața culturală, o constituie și faptul că — aflând din presă despre înființarea Muzeului din Fălticeni — se adresează prof. V. Ciurea, directorul acestuia, înștiințându-l că este în posesia mai multor documente și acte originale ale unchiului său, pictorul fălticenean Ștefan Soldănescu (tratele mamei sale, decedată la Carapciu pe Siret la 9 august 1924) precum și a unui număr de nouă tablouri semnate de acesta, pe care ar dori să le doneze muzeului.

Un răspuns al prof. V. Ciurea, din 2 febr. 1940⁷⁾, ne arată că — la acea dată — donația nu era încă perfectată. Nu știm dacă după luna iulie 1940 — când Ștefan Avram se evacuează împreună cu familia sa la Cîmpulung Moldovenesc — documentele și tablourile au fost trimise la Fălticeni. Fiul lui Ștefan Avram, Vasile, își amintește doar că la evacuare, unele tablouri — fără rame și făcute sul — i-au însoțit pe drumul făcut cu căruța, până la Cîmpulung. Nu-și amintește însă a le fi văzut mai târziu. Poate au fost trimise la Fălticeni, poate au rămas la Cîmpulung — nu mai putem ști astăzi. Timpurile care au urmat acelor ani, n-au fost propice unor astfel de preocupări. De altfel, fiul lui Ștefan Avram, Vasile (n. la 2 febr. 1927 la Adîncata) era prea mic pe atunci spre a se interesa de asemenea probleme, iar drumurile sale de școlar (cînd la liceul din Storojineț, cînd la cel din Cîmpulung, iar la cel din Storojineț și în sfîrșit la Liceul „Decebal“ din Deva) nu erau de natură să-i lase timp pentru asemenea preocupări. După terminarea liceului devan, Vasile Avram s-a înscris la facultatea de științe juridice a Universității din Cluj, iar la absolvirea acesteia, optînd pentru învățămînt — ca și tatăl, bunicul, străbunicul și stră-străbunicul său.

De altfel, dintre cei șapte copii ai învățătorului Vasile Avram, doar Eugen, Maria și Claudiu au avut descendenți, ceilalți rămînînd necăsătoriți (Valeria, Sidonia) sau fără urmași direcți (Titus, Olga). Iar dintre cei doi fii ai lui Claudiu Avram, Radu (născut la Cernăuți în 1911, decedat Sibiu 1986) și Mircea (născut la Cernăuți, 1923) nici unul nu a îmbrățișat cariera didactică.

Dintre copiii lui Radu Avram (Raluca, născută Sibiu 1945 și Dana, născută Brașov 1952), numai prima, Raluca a fost scurtă vreme, învățătoare în satul Blibor (jud. Harghita), părăsind apoi învățămîntul. Iar dintre cele două fiice ale lui Mircea Avram (căsătorit cu Lucia-Maria Damian, n. la Dej în 4 apr. 1923, în familia căpitanului Grigore Damian și a Iuliei născută Morariu), tot numai una, mezina Sultana Avram (n. la Sibiu la 20 martie 1952) s-a dedicat învățămîntului, devenind profesoară de istorie-engleză la o catedră mai aproape de locurile de baștină a înaintașilor ei, pe meleagurile moldovene. Cealaltă fiică, Ruxandra-Miruna (n. Sibiu în 14 sept. 1948, căsătorită Mihu) a îmbrățișat altă carieră — cercetarea în domeniul matematicii.

Sinuosul și lungul drum al acestei familii de slujitori ai școlii — străbătut timp de mai bine de un secol și jumătate — cu plecări și întoarceri la locurile de obîrșie, se împletește, implicit, cu istoria meleagurilor unde s-au născut, au trăit și au muncit.

Avrămenii dinții ai acestui neam de dascăli — și Gheorghe, și Dumitru, și Vasile — n-au avut bucuria de a trăi acei 28 noiembrie 1918, care, exprimînd voința „detrușchiștilor“, avea să-i unească prin hotărîrea Consiliului Național Român din Bucovina, cu țara mamă. Dar copiii și nepoții și strănepoții lor, aveau să trăiască sub semnul acestei reîntoarceri la vechile hotare.

Legea pentru învățămîntul primar din 26 iulie 1924, va aduce și bucovinenilor nu numai gratuitatea și obligativitatea acestui învățămînt, ci — mai ales — le va readuce în școală limba pe care stăpînirea străină s-a străduit timp de aproape un secol și jumătate să le-o fure.

Iar învățătorimea bucovineană, s-a bucurat — din păcate, nu multă vreme — de o anumită stabilitate la catedră, așa cum reiese și din datele cuprinse în aceste pagini.

⁶⁾ Datele extrase după „Certificatul de funcționare“ eliberat de insp. școlar al Regiunii Suceava, sub, nr. 14464 din 25 sept. 1946.

⁶⁾ Adresa Comitetului Soc. pentru literatură și cultura română în Bucovina din 15 aprilie 1928, în arhiva fam. lect. univ. V. Avram.

⁷⁾ Scrisoare originală, cu antetul muzeului, în arhiva familiei lect. univ., dr. Vasile Avram.

Cele două decenii care s-au scurs între cele două războaie mondiale n-au fost însă decenii de bunăstare materială pentru urgisii dascăli de totdeauna. Lovită de criza economică ce s-a abătut asupra țării întregi, învățătorimea și-a dat și ea obolul : „curbele de sacrificiu din decembrie 1930, septembrie 1932 și ianuarie 1933“, care i-au adus în prag din nou nesiguranța zilei de azi și de mâine — dar nu și lepădarea de profesiunea pe care și-au ales-o.

Adunați la un loc, dascălii din această familie au stat la catedră peste 250 de ani prin satele, Țîrgurile și orașele bucovinene, ardelenne sau moldovene. Au cunoscut asupriri străine, molime și războaie, calamități ale naturii, sărăcie și nedreptate, dictatură și foamete — dar au stat mereu la postul lor, sperînd și insuflînd speranța în zile mai bune.

UNE ANCIENNE FAMILLE D'ENSEIGNANTS DE BUCOVINE

R E S U M É

On poursuit, à l'appui des documents (de famille) et d'une ample bibliographie (publications périodiques, tirés à part, livres qui n'ont pas été republiés ces derniers temps) le périple professionnel de quelques générations d'enseignants appartenant à la même famille : Avram. On souligne que, mis ensemble, les enseignants de cette famille ont passé à la chair plus de 250 ans, dans les villages, les bourgades et les villes de Bucovine, de Moldavie et de Transylvanie et que, malgré les vicissitudes de toute sorte, ils se sont trouvés à leur poste, espérant et insuflant l'espoir en des jours meilleurs. Le sinieux et long chemin de cette famille qui s'est mise au service de l'école va implicitement de pair avec l'histoire de l'enseignement et même avec celle de la terre où ils ont vécu, ont rempli leur devoir et sont morts.

CURSURILE UNIVERSITARE DE VARĂ DE LA DORNA CANDRENILOR

DRAGOȘ CUSIAC

Sint bine cunoscute cursurile universitare de vară organizate de către Nicolae Iorga la Vălenii de Munte începînd din anul 1908. La aceste cursuri au participat, încă de la deschiderea lor, numeroși intelectuali bucovineni. Mai puțin se cunoaște însă despre contribuția proprie pe care și-au adus-o intelectualii din această parte a țării la organizarea unor activități asemănătoare în Bucovina și chiar la înființarea cursurilor de la Vălenii de Munte.

Se afirmă că George Tofan „sugerează în revista „Junimea literară“ nr. 8—9 din 1906) ideea înființării cursurilor de vară pentru cadrele didactice, așa cum erau ele organizate de N. Iorga la Vălenii de Munte”¹⁾. Rezultă din această afirmație că în 1906, cînd George Tofan a sugerat această idee, la Vălenii de Munte erau organizate cursurile universitare de vară ale lui Nicolae Iorga. Realitatea este că N. Iorga a organizat cursurile de la Vălenii de Munte la ideea lui George Tofan. Ideea a fost lansată în anul 1906, iar cursurile de la Vălenii s-au deschis în anul 1908. Aceste cursuri își au originea în raporturile lui Nicolae Iorga cu intelectualii bucovineni, care s-au întărit cu prilejul vizitelor pe care marele istoric le-a făcut în 1904 în Bucovina, participînd la mărețele serbări de la Putna prilejuite de aniversarea a 40 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare²⁾.

În 1906 românii din Bucovina organizează o excursie la București pentru vizitarea expoziției jubiliare, excursie la care au participat peste 2.000 de oameni. Inițiatorii și organizatorii excursiei au fost membrii societății „Dacia”, avîndu-i în frunte pe George Tofan și pe colegii săi Filaret Doboș, C. Lungoci ș.a. Cu acest prilej intelectualii bucovineni au avut din nou ocazia să intre în legătură cu Nicolae Iorga, George Tofan împărtășind întru totul gîndirea și ideile marelui savant³⁾.

Ideea unității culturale a tuturor românilor era pentru George Tofan ca și pentru Nicolae Iorga unul din crezurile lor mărețe. „Tofan împlinea cu sfințenie rolul de discipol al marelui său dascăl atunci cînd se străduia să aducă pe Români bucovineni în sînul mării comunități culturale românești”⁴⁾. George Tofan dorea să vadă înfăptuită această idee cît mai curînd. Participînd la cursurile germane de vacanță de la Salzburg, el scrie un articol în „Junimea Literară” în care propunea organizarea unor cursuri asemănătoare, adaptate la specificul nostru românesc, subliniind că „trăim în era conștiinței naționale, cele mai îndepărtate vlăstare ale unui popor trăiesc din lumina răspîndită de ceata neamului. Unitatea culturală e steagul sub care se adună toate neamurile”. George Tofan propunea ca asemenea cursuri să fie organizate „unde va în România, într-o localitate cu poziții frumoase . . . , la care toți fruntașii celor două universități (din Iași și București n.n.) române, ba chiar și alți bărbați cu nume în mișcarea literară sau științifică ar contribui cu știința și dragostea lor”, urmînd să țină cursuri sau să facă comunicări din toate domeniile culturii noastre naționale. În felul acesta contactul între români se va face de la om la om, învățătorii, profesorii și studenții români vor auzi propovăduindu-se cuvîntul viu, iar aceasta valorează „mai mult decît o lectură întreagă”⁵⁾.

¹⁾ I.V. Goraș, *Invățămîntul românesc în ținutul Sucevii*, București 1975, p. 162.

²⁾ Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*, Ed. Tineretului, București, 1986, p. 192—194.

³⁾ Filaret V. Doboș, *Arcașii*, Cernăuți, 1940, p. 82—104.

⁴⁾ Teodor Balan, *Corespondența lui George Tofan*, Cernăuți, 1943, p. 15.

⁵⁾ George Tofan, *Cursuri universitare feriale*, în „Junimea literară”, III, 1906, 8—9, p. 134—136. Vezi și revista „Școala”, IV, 1913, 9, p.209—212; T. Balan, *op. cit.*, p. 15—16.

Din inițiativa lui Samuil Ioneț s-au organizat la Dorna Candreni, în vara anului 1913, „un curs universitar analog celui din Vălenii de Munte al d-lui Nicolae Iorga. S-au prezentat peste 100 de cursanți din toate clasele sociale din toată Bucovina. Ca profesori i-am avut pe dr. Iancu Nistor, George Tofan și Eugen Botezat“ — notează modest, Samuil Ioneț.

De fapt, problema perfecționării științifice a cadrelor didactice a preocupat în permanență Asociația corpului didactic român din Bucovina, în frunte cu președintele ei, George Tofan, asociație din conducerea căreia făcea parte și Samuil Ioneț. „Această perfecționare era pentru învățătoria română de neapărată trebuință... deoarece învățătoria română ieșită din Școala Normală mai veche, primise mai puține cunoștințe din istoria și literatura națională“²⁰).

George Tofan menționează că mai ales din rîndurile învățătorimii „s-a accentuat mai adesea trebuința unor cursuri care să dea acestei păături posibilitatea să se perfecționeze, reîmprospătîndu-și cunoștințele cîștigate și adăugînd și altele nouă, ținînd astfel pas cu progresul precum e și necesar pentru o pătură ce are să crească pe cetățenii viitori, înzestrîndu-i cu tot ce cultura omenească are mai de seamă“²¹). La rîndul său Samuil Ioneț notează că „învățătoria satelor D. Candreni și Poiana Stampei, la număr vreo 12 persoane au înjghebat cam prin anul 1910 un cerc cultural învățător... Menirea acestui cerc era: creșterea învățătorilor ca învățători adevărați ai poporului, lărgirea științelor învățătorilor pe tot terenul culturii moderne, patriotice și naționale, creșterea copiilor de școală după normele pedagogice cele mai nouă și mai bune și creșterea poporului pe terenul cultural și economic. Spre scopul acesta se procura din partea cercului pentru membri vreo 15 gazete și reviste, se țineau cam în fiecare săptămînă lecții practice cu copiii de școală, se țineau conferințe populare, se întreprindeau chiar și cu copiii de școală diferite excursii și se aranjau petreceri populare cu teatru, declamări, cîntări și dans. Scurt zis, acest cerc a devenit, într-un timp foarte scurt, vestit în toată țara. Văzînd învățătoria cercului amintit că prin colegialitate și lucrativitate bine chibzuită se pot obține succese atît de frumoase, și-a pus de gînd să trezească, printr-o acțiune oarecare, din letargie, toată învățătoria țării și s-o îndemne la muncă și prin muncă la dezvoltare. Spre scopul acesta a întreprins un membru din cerc o călătorie pe la cele reuniuni învățătorești din țară îndemnînd învățătoria română la formarea cercurilor culturale după tipicul celui din Candreni. În acest cerc a răsărit ideea de a înjgheba și aici în țară cursuri de vară pentru învățători, care idee a și avut succese minunate, căci încă în vara anului 1913 s-au și ținut cele dintîi cursuri de vară pentru învățători în țara aceasta (în Bucovina n.n.). Primele cursuri învățătorești de vară au fost ținute în comuna aceasta și aceasta din cauză că inițiatorii cursurilor erau din Candreni și Poiana Stampei și din cauză că Candreniul fiind loc balnear, participanții la cursuri vor avea posibilitatea de a se recrea și truște²²).

Inițiativa a fost sprijinită de Asociația învățătorilor români din Bucovina, prin filiala sa cîmpulungeană. În revista „Școala“ este publicat un anunț invitație, ca supliment, din care reținem: „Asociația cîmpulungeană a luat o hotărîre frumoasă: să organizeze în vacanțele anului acestuia, începînd cu ziua de 3 august, în localitatea balneară Candreni, așezată într-o regiune din cele mai pitorești, o serie de conferințe istorice, științifice și literare, care să fie un început pentru viitoarele cursuri de vacanță din Bucovina... Salutăm cu satisfacție această inimoasă hotărîre a Asociației cîmpulungene și invităm pe toți colegii și colegele noastre să participe în număr cît mai mare, răsplătînd munca Asociației și a conferențiarilor... Pentru încurajare și masă participanții se vor adresa comitetului local în fruntea căruia stă inv. sup. Ioneț din Candreni“²³).

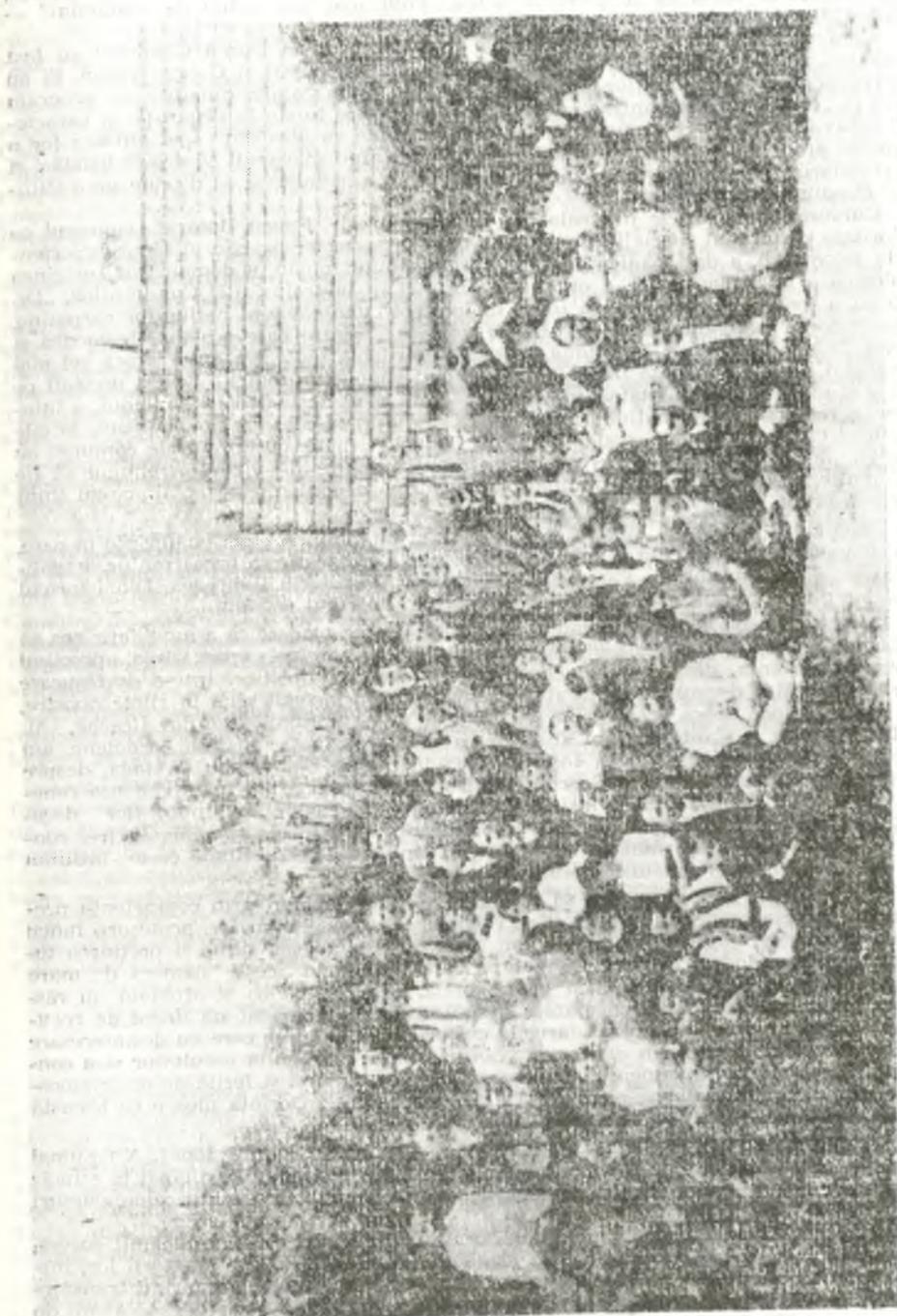
Cursurile s-au organizat în perioada 3—17 august 1913, la ele participînd numeroși învățători și profesori din toate districtele românești. Publicul era entuziasmat, avînd „o plăcere să asiste regulat și cu interes la toate conferințele ce s-au ținut, în tot timpul cursurilor a dominat o armonie și o animație vrednică de toată lauda, cei vreo cincizeci de frecvenți și frecventante stabile deveniseră o familie nedespărțită la cursuri, la excursii, la discuții serioase, la plimbări, la distracții nevinovate în cîntece și dans. Dacă acesta ar fi unicul folos al acestor cursuri, el ar fi

²⁰) Ghedeon Buzdugan, *George Tofan în lumina unui sfert de veac*, în „30 de ani de organizație românească a învățătorilor din Bucovina“, Cernăuți, 1935, p. 29.

²¹) „Școala“, IV, 1913, p. 210.

²²) Samuil Ioneț, *Cronica școlii din Dorna Candreni*, ms. în arhiva Muzeului Rădăuți, inv. 76, p. 10—11.

²³) „Școala“, IV, 1913, 7—8, supliment.

Participanții la deschiderea cursurilor universitare de vară de la Dorna Candrenilor, vara anului 1913

destul de mare... Dar cine-i în stare să arate câte foloase aduc astfel de cursuri : câte idei nouă căzute pe un câmp bun, câte îndemnuri binefăcătoare, câte indicații utile, câte hotărâri de folos nu se ivesc pe urma unui contact intim de săptămâni" — spune George Tofan.

Conferențiarul acestor prime cursuri de vacanță de la Dorna Candreni au fost profesorii universitari dr. Iancu I. Nistor, dr. Eugen Botezat și George Tofan. Ei au captat atenția participanților prin faptul că nu și-au stabilit dinainte un program rigid ci „considerând organizarea cursurilor, timpul ce le sta la dispoziție și caracterul general, popular ce trebuia să dea conferințelor au ales din specialitatea lor o serie de probleme care meritau să fie discutate, ținând mai mult să dea îndrumări și să popularizeze idei generale decât să se piardă în amănunte și să discute prea științific chestiuni de specialitate“.

Cursurile de științele naturale ale profesorului dr. Eugen Botezat „cunoscute ca autoritate pe terenul specialității sale“ au avut un caracter practic. A făcut experiențe la microscop, a dat explicații asupra organismului uman, a demonstrat originea geologică a munților noștri, a organizat excursii în împrejurimile Candrenilor. „Dr. Botezat a fost, dimpreună cu d. Ioneț un perfect cunoscător al regiunilor carpatine, organizatorul și conducătorul excursiilor noastre...“, dintre care cea mai frumoasă și instructivă a fost cea de la Poiana Coșnei (în Ardeal), unde am putut gusta cel mai admirabil burcut din toată împrejurimea și am studiat un mofet... Dar și urcușul pe Ousor și excursia în încintătoarea vale a Săcului și vizita la Moara Dracului, o interesantă regiune cu formațiuni analoge Carstului, merită să fie amintite. Micile plimbări din împrejurime, scadele în riul Dornei și băile de burcut ale comunei au întregit plăcerile celor doritori de recreație“. Excursiile și vizitele trebuiau să fie mai multe, dar unele au fost amânate „din cauza neconținutelor ploii ce-au ținut săptămâni de-a rândul“.

Cunoscutul istoric dr. Iancu I. Nistor a ținut un ciclu de cinci conferințe în care, „cu competența-i cunoscută și într-un stil plăcut a tratat câteva probleme de actualitate, dintre care amintim : Pacea de la București, Provincia Dobrogea, Din istoricul școalelor din Bucovina și un rezumat al istoriei poporului român“.

Despre el însuși, George Tofan mărturisește foarte modest că a avut fericirea să vorbească unui public entuziast²⁴ și gata de a trece cu vederea nepregătirea, apreciind numai bunăvoința, despre unele chestiuni literare și limbice. Într-o desfășurare scurtă am arătat dezvoltarea literaturii române de la început până în zilele noastre, am vorbit despre epoca cronicarilor citind mai multe pasagii alese din Ureche, M. Costin, Neculce și Cantemir, am atins în treacăt importanța Școlii ardelenice, am vorbit despre Caragiale, Cerna, Iosif și Chendi, despre Sadoveanu și Goga, despre Eminescu și Vlahuță. Apoi într-o conferință am căutat să prind în liniamente generale mișcarea literară actuală insistând și asupra rătăcirilor așa numiților decadenți ; într-o conferință specială am vorbit despre scriitorii români. În trei conferințe consecutive am arătat cu exemple cari sînt greșelile de limbă ce le întâlnim mai des în vorbirea și scrisul Românilor bucovineni“.

Prin modul în care au reușit să se adreseze ascultătorilor, prin competența pregătirii lor și prin bunăvoința cu care au răspuns tuturor solicitărilor, profesorii Iancu I. Nistor, Eugen Botezat și George Tofan și-au atras simpatia, stima și prețuirea tuturor participanților la cursuri. Efortul pe care l-au făcut acești oameni de mare competență științifică, didactică și profesională, care „acum ca și altădată au răspuns cu deosebită grabă la chemarea învățătorimii, li-a cîștigat un drept de recunoștință la toți cei ce știu preții darurile culturii naționale, pe care cu desinteresare o propovăduiesc... Astfel din dragostea și entuziasmul publicului ascultător și a conferențiarilor s-a pus fundamentul unei opere, care continuată și ferită de orice amestec ce ar putea fi stricacios, poate aduce roade frumoase. Dorința mea e ca această speranță să se realizeze“ — conchide George Tofan²⁵).

„Începutul cursurilor a reușit de minune — notează Samuil Ioneț. Nu numai învățătorii ci și alte clase de intelectuali, ba chiar și gospodarii au participat în număr mare la conferințele științifice și cu aceasta s-a pus bază trainică viitoarelor cursuri de vară“²⁶).

Cursurile universitare de vară de la Dorna Candreni au debutat cu mult succes, ele urmînd să se desfășoare și în anii următori, organizatorii și animatorii lor, inițiatorii Samuil Ioneț, George Tofan și alți intelectuali bucovineni urmîrind transformarea lor într-o tradiție, fără însă a încerca să le concureze pe cele de la Vălenii de Munte ale lui Nicolae Iorga. În numărul din aprilie-mai al revistei „Școala“ sînt pu-

blicate două anunțuri în legătură cu aceste cursuri. Din primul aflăm că la Vălenii de Munte cursurile de vară din anul 1914 vor începe la 1 iulie și vor trata despre „progresele făcute în ultimii ani în toate domeniile științei aplicate la români (istorie, istorie literară, geografie, geologie, etnografie etc)“ și că înscrierile pentru aceste cursuri se fac „de acuma la redacția foii pentru a se putea opri gazde și a se da informații“.

Din cea de a doua știre aflăm că „biroul Asociației corpului didactic român din Bucovina și Comitetul Asociației învățătorilor români din Cîmpulung fac pregătirile necesare pentru cursurile de vară ce se vor ținea și în vacanța anului acestuia în Candreni“. După ce se aduce la cunoștință că pe lângă conferențiarul de anul trecut care au răspuns invitației, cele două comitete „se străduiesc să cîștige și alți conferențieri pentru cursurile din Candreni. Credem că colegii și colegele noastre nu vor pierde ocazia de a se recrea în natura încintătoare de la Candreni și a asculta conferințele anunțate“²⁶).

În legătură cu organizarea cursurilor din cel de al doilea an Samuil Ioneț consemnează : „Tot astfel de cursuri au fost deschise aici în Candreni și în vara anului 1914. Participanții s-au anunțat destui, dară n-au apucat a sosi căci... a fost declarată mobilizarea generală și toți au căutat ori să plece la trupă ori să rămînă la vetrele lor. Odată cu decretarea mobilizării s-au sistat și cursurile și toți participanții precum și profesorii au părăsit satul Candreni, care părăsit fiind și de voinicii care au plecat la concentrare, a devenit un sat simplu și părăsit de orice bucurie. De atunci încoace nu s-a mai auzit pe uliți, codru și ulițe chiote și veselie, ele toate s-au prefăcut lacrimi de jale“²⁷).

Deci, cu toate că pregătirile erau făcute, cursurile din anul 1914 de la Dorna Candreni nu s-au mai putut ține din cauza izbucnirii primului război mondial. După război, în anul 1920, cursurile au fost reluate la Cîmpulung Moldovenesc. Samuil Ioneț notează : „2 august am așteptat să ne viziteze cursurile universitare învățătoarești din Cîmpulung cu profesorii universitari Cîndea, Gușuleac, Procopovici etc., căci am fost înștiințați că vor vizita expoziția de cusături românești de la școala noastră (din Dorna Candreni, n.n.)... Mă bucură că cursurile universitare deschise aici în Candreni în anul 1913 și 1914 sînt urmate tot în munții Bucovinei. În ciuda unor greutăți am deschis în 1913 în Candreni un al doilea Vălenii de Munte unde toți participanții au fost întăriți în credința că idealul nostru se va împlini peste timp. Așa a fost“²⁸).

Cursurile nu au mai fost reluate în anii următori și astfel s-a pus capăt unui început de frumoasă tradiție, care avea toate șansele să transforme Dorna Candrenilor într-un al doilea Vălenii de Munte al României pe planul culturii noastre spirituale.

După încetarea războiului George Tofan s-a stins din viață în anul 1920, în floarea vârstei de numai 40 de ani²⁹), iar Samuil și Eugenia Ioneț au fost transferați de la Dorna Candreni la Rădăuți, astfel încît inițiatorii, organizatorii și animatorii cursurilor de la Dorna Candreni nu au avut posibilitatea să mai continue frumoasa și valoroasă activitate pe care au început-o într-un mod atât de strălucit. Dar contribuția pe care și-a adus-o generația de intelectuali bucovineni din prima jumătate a secolului nostru la dezvoltarea și perfecționarea învățămîntului românesc, la răspîndirea ideilor generoase ale culturii spirituale prin toate mijloacele, rămîne înscrisă ca o pagină luminoasă în istoria învățămîntului, culturii și civilizației românești.

LES COURS UNIVERSITAIRES D'ÉTÉ DE DORNA CANDRENI

R É S U M É

L'auteur présente les circonstances dans lesquelles on a organisé en Bucovine, à Dorna Candrenilor, un cours d'été ressemblant à ceux de Vălenii de Munte, initiés par Nicolae Iorga. Le cours de Dorna Candrenilor, déroulé pendant la période 3—17 août 1913, avait pour but le perfectionnement scientifique des enseignants, mais aussi la cultivation des idéaux nationaux des Roumains de Bucovine. Les organisateurs du cours ont été Samuil Ioneț, Gheorghe Tofan, aidés par de nombreux autres intellectuels de Bucovine, qui désiraient rendre permanentes ces manifestations, mais le début de la première guerre mondiale les en a empêchés.

²⁴) „Școala“, V, 1914, 4—5, p. 126—127.

²⁵) S. Ioneț, loc. cit.

²⁶) Ibidem.

²⁷) Vezi Maria Mărgineanu, Cezarina Avădăni, George Tofan, în „Suceava“, IX, 1982, în care nu menționează însă despre această latură a activității lui George Tofan.

²⁴) George Tofan, loc. cit., (vezi nota 6).

²⁵) S. Ioneț, loc. cit.

genetică, antropometrie, serologie), cadrul istoric (trecutul comunei, participarea ei la evenimentele istorice) și cadrul psihologic (trăsăturile sufletești, felul de a fi, de a se înfățișa de a se purta și manifesta al locuitorilor, temperament, caracter, emotivitate, inteligență, mentalitate, dinamism, năzuințe, militantism⁵⁾.

O dovadă că D. Gusti ținea să aibă specialiști pentru fiecare domeniu de cercetare și scrisoarea trimisă din Fundu Moldovei (6 iulie 1928) lui G. Breazu, în care îi scria din nou, invitându-l insistent, la campania monografică de aici: „Stimate Domnule Breazu. Nu mi-ai răspuns la scrisoarea mea, trimisă acum câteva zile. Vii ori nu vii, după cum o dorim și poate o așteptăm! Vor fi împreună cu noi și 6 doctori în frunte cu Prof. Rainer... Dacă nu poți veni (să fie posibil?), atunci te rog comunică-mi pe cine trimiți în loc. Cred că este în interesul mișcării conduse de dumneata pentru culegerea de folclor muzical ca să nu ne lași în suspensie!...“⁶⁾

Sigur! G. Breazu a venit la Fundu Moldovei, O fotografie ni-l înfățișează înconjurat de săteni, culegând cu aparatul cîntece. Iar într-un studiu,⁷⁾ prezintă fonograma unui cîntec, cules de aici, menționînd informatorii și celelalte date necesare.

„La Fundu Moldovei — insistă Traian Herseni — (D. Gusti) a vizitat personal aproape fiecare gospodărie și a stat de vorbă cu oamenii. În prima duminică după sosire, a organizat o întrunire, la care au fost chemați toți locuitorii, în frunte cu autoritățile locale, cu preoții, învățătorii, studenții și elevii, dar și ceilalți, indiferent de vîrstă, sex, stare socială.

La această întrunire, D. Gusti a expus pe larg, pe înțelesul tuturor, de ce a venit în comună, ce are de gînd să facă, la ce servesc asemenea acțiuni și a cerut concursul fiecăruia din participanți...“⁸⁾

În această frumoasă și convingătoare expunere, D. Gusti, la un moment dat, a spus: „Și așa trece viața prin fața omului“, idee reținută de Nistor Andronicescu, țaran, care, în cuvîntul său a replicat: „Cred că domnul profesor a greșit cînd a spus: „Și așa trece viața prin fața omului“. Nu viața trece prin fața omului, ci omul trece prin fața vieții. Viața este veșnică, omul este trecător...“ Această remarcă a uimit pe D. Gusti și întreaga sa echipă, pentru înțelepciunea acestor țărani, pe care el i-a lăudat întotdeauna.⁹⁾

În primele zile ale cercetării s-a efectuat o statistică completă a satului, după care grupul de cercetători a fost împărțit în echipe, studiînd amănunțit domeniul specialității fiecăruia și adunînd un bogat material faptic, ilustrat cu texte, melodii, fotografii etc.

Obiceiurile, de pildă, botezul, nunta, înmormîntarea au fost înregistrate cu exactitate, iar cele de iarnă (Crăciun și Anul Nou) au fost reconstituite, respectîndu-se unitatea artistică nediferențiată în estetica populară: cîntec — poezie — joc. Folclorului de toate tipurile: muzical, coregrafic, iconografic i s-a dat o mare atenție, stringîndu-se un imens material.

Rezultatul imediat a fost alcătuirea unui muzeu de artă populară cu obiecte din Fundu Moldovei. El cuprindea: crestături în lemn, mobile vechi țărănești, icoane, instrumente muzicale populare, covoare, cusături, costume locale etc.

⁵⁾ „Echipa gigant“ era formată din 60 de cercetători, din care 17 specialiști de înaltă pregătire științifică. Au publicat articole și studii: Traian Herseni, *Individ și societate în satul Fundu Moldovei, în Arhiva pentru știință și reformă socială*, X, 1932, 2, p. 135—158 (și rezumat în 1. franceză, p. 8—9); Șapte ani de cercetări monografice, *ibid.*, X, 1932, nr. 1—4, p. 573—587; Stîni bucovinene, în vol. *Probleme de sociologie pastorală*, București, 1911, p. 96—153; Campania monografică de la Fundu Moldovei (1928), în mss. 1980; H. H. Stahl, O vizionară bucovineană, în *Sociologie românească*, I, 1936, nr. 1, p. 48—53 + foto; Campania din Fundul Moldovei (1928), în vol. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice“*. Editura Minerva, București, 1981, p. 95—116; Asociația română de monografie socială, O Nouă cercetare monografică, în *Arhiva... VIII*, 1929, nr. 1—3, p. 490—492; Floria Capsali (= Florica Constantinescu - Capsali) *Jocuri din comuna Fundul Moldovei*, în *Arhiva...*, 1932, nr. 1—4, p. 413—426 + figuri în text și planșe hors texte: Mircea Tiriung, *Fundul Moldovei — sat de păstori înstăriți*, în *Sociologie românească*, IV, 1942, nr. 7—12, p. 504—505; Ernst Bernea, „Buhaiul“ la Fundu Moldovei — Bucovina, în *Revista de etnografie și folclor*, 1967, tom. 12, nr. 4, p. 309—319 [Cercetare efectuată în 1928]; Alexandru Scripciu, *Plaiurile Bucovinei: Fundul Moldovei*, în *Curierul Serviciului Social*, V, 1939, nr. 11 (20 aug.), p. 8. Imensul material strîns de „echipa gigant“ s-a pierdut în timpul celui de al doilea război mondial.

⁶⁾ George Breazu, *Aportul lui G. Breazu la dezvoltarea folcloristicii românești*, în *Revista de etnografie și folclor*, 1966, tom. 11, nr. 5—6, p. 526.

⁷⁾ George Breazu, *Arhiva fonogramică*, în *Boabe de grîu III*, 1932, nr. 8 (aug.), p. 321—347 + 37 figuri.

⁸⁾ Scrisoare, I, 1979 (în mss.).

⁹⁾ Nichifor Dornean, *Amintiri din Fundu Moldovei* (în mss.).

„În Fundul Moldovei, — spunea D. Gusti — într-una din sălile de clasă ale școlii de acolo, în anul 1928, am organizat noi cel dintîi muzeu al nostru“. Era prima expoziție sociologică¹⁰⁾. „Muzeul Fundu-Moldovei — continua el — a fost prezentat și la expoziția internațională de la Barcelona (Spania), cu un deosebit succes (i s-a acordat distincția Grand Prix a Expoziției)“¹¹⁾.

De asemenea, s-a creat un focar de cultură: biblioteca comunei, cu 553 de cărți, alese cu grijă, și predată localnicilor, într-o șezătoare specială, în mijlocul entuziasmului general și în prezența unor oameni iluștri.¹²⁾

„D. Gusti — arăta Traian Herseni — n-a întreprins el însuși cercetări pe teren, dar a organizat și îndrumat, cu pricepere și folos, cercetările altora. Făcea în fiecare seară ședințe cu colaboratorii, la care erau invitați să participe și intelectuali din sat, în general, oricine dorea acest lucru. Spre surpriza foarte plăcută a tuturor, unul care a ținut să fie de față, ba chiar să participe activ la aceste ședințe de lucru, a fost primarul comunei, Gavril Frîncu, un om extrem de înzestrat și, în plus, un vorbitor de mină înția.

La aceste întruniri serale se făcea „raportul“, fiecare „monografist“ spunea ce a făcut, ce a găsit, ce dificultăți a întâmpinat etc., iar prof. D. Gusti analiza, îndruma, ajuta. La Fundu Moldovei intervenea regulat primarul G. Frîncu, lămurea, informa, sprijinea. Pot spune că nicăieri n-am fost mai bine primiți și tratați ca la Fundu Moldovei... .

În celelalte duminici s-au organizat diferite „șezători culturale“, cu program de răspîndire a cunoștințelor și programe artistice (teatru, cîntece, dansuri), la care participau și săteni, în special din rîndurile tineretului, în afară de cei care asistau în număr foarte mare“.¹³⁾

Despre aceste cercetări sociologice, prof. univ. dr. doc. Mihai Pop a relatat (în 1978) următoarele:

„Am revăzut Fundu Moldovei după cincizeci de ani și mi-am dat seama că ceea ce s-a petrecut în 1928 în această comună a fost un început, fiindcă școala sociologică românească condusă de profesorul Dimitrie Gusti, care făcuse mai înainte câteva cercetări pentru studierea satului românesc, a ajuns aici într-un sat de mare tradiție, într-un sat de oameni liberi, într-o țară din cele câteva țări de baștină ale pămîntului românesc. Aici cu un grup mare de cercetători s-a elaborat în poști lungi de dezbateri la școala veche ce era între „satul de sus“ și „satul de gios“ teoria monografică sociologică a școlii de la București.

Și aici a fost un început și pentru cercetarea folclorului muzical românesc de către C. Brăiloiu...¹⁴⁾ Într-o altă scrisoare, prof. univ. dr. doc. Mihai Pop mărturisește că Constantin Brăiloiu „a fost la Fundu Moldovei în cadrul cercetării monografice sociologice a profesorului D. Gusti (...) să culegă folclor. El muzical. Eu literar. A venit cu un fonograf Edison cu care înregistra cîntece pe cilindri de ceară. Dorea să aibă pe cineva care să noteze textele în scris și în întregime, fiindcă nu putea înregistra decît fragmente, avînd puțini cilindri.

Eu eram acolo singurul folclorist literar în domeniu, deci ne-am cunoscut și ne-am apucat la treabă împreună.

¹⁰⁾ Apoi la Universitatea din București, în localul Seminarului de sociologie, echipa de cercetători monografici a organizat muzeul sociologic al satului Fundu Moldovei (și al altora), fiind o expoziție de metodă, prin felul cum a fost clasificat materialul. Cu această ocazie s-a tipărit și *Catalogul materialului sociologic privitor la cercetările monografice întreprinse în comuna Fundul Moldovei din Bucovina*, în anul 1928. (Cu o scurtă prezentare a metodei și a planurilor de lucru). Exponatele de aici și de la Nereju-Vrancea au fost utilizate în standurile românești din Expoziția internațională de la Barcelona (Spania), (1929), unde au primit Medalia de aur.

¹¹⁾ Apud: Traian Herseni, *Șapte ani de cercetări monografice*, în *Arhiva pentru științe și reformă socială*, X, 1932, nr. 1—4, p. 586. În *Condica chronologicală din Fundu Moldovei* sînt notate o serie de date privind această cercetare monografică complexă. Filon D. Lucău, Dumitru Rusan *Centenar: Dimitrie Gusti*, în *Cronica*, XV, 1980, nr. 26 (752), (27 iunie), p. 8 + foto și *Energii — magazin pionieresc — 1970*, nr. 4 (aprilie), p. 6—9 [Revistă dactilografiată]: Elena și Filon Lucău-Dănilă, *Dimitrie Gusti la Fundu Moldovei*, în *Tribuna*, XXX, 1986, nr. 13 (1527), (27 martie), p. 7.

¹²⁾ Asociația română de monografie socială, *O nouă cercetare monografică*, în *Arhiva pentru științe și reformă socială*, VIII, 1929, nr. 1—3, p. 490—492 și *Condica chronologicală* citată. (Se menționează că, pe lângă biblioteca înființată în comună, D. Gusti a înmînat unui comitet local și suma de 5000 lei la 29 iulie 1928).

¹³⁾ Scrisoare, II, 1979 (în mss.) și *Condica chronologicală* citată menționează aranjarea unei șezători, unde a vorbit D. Gusti.

¹⁴⁾ Grațian Jucan, *Cimpulungul Moldovenesc. Pagini culturale*, Editura Litera, București, 1979, cap. *Fundu Moldovei*.

La școala dintre cele două sate, satul de sus și satul de jos, unde era centrul monografiilor și unde seara se discuta teoria și metoda de cercetare, noi doi, Brăiloiu și cu mine, înregistram ziua cîntecele. Trebuiau găsiți cîntăreții cei mai buni, trebuia participat la viața muzicală a satului: obiceiuri, nunți, hore etc. Participam împreună, iar despre bunii cîntăreți și evenimentele interesante, ne informau și ceilalți colegi. Informatorul nostru cel mai la îndemînă era tînărul Filaret Mindrilă, care cu căruța lui era angajat la monografie. De la el am cules unul din cîntecele noi — „Cîntecul grănicerului”, pe care îl adusesse de la serviciul militar. Mai era o bătrînă cu un minunat repertoriu de cîntece vechi, Parasca Grămadă, și un cimpoier, și, firește, alții.

Brăiloiu era un om ordonat și în fiecare zi făcea un bilanț a ceea ce aduna. Atunci am conceput și primul catalog al culegerii, scris de mina mea, fiindcă nu aveam încă în această etapă de început imprimare standardizate. Am continuat apoi să colaborez cu Brăiloiu (. . .).

Și la Fundu Moldovei am mai fost o dată, cred în casa lui Gavril Frîncu, primarul în satul de jos (. . .). Atunci, munca cu mai multă experiență, era mai temeinică, mai selectivă în ce privește alegerea cîntecelor. Căutam să consemnez repertorii complete ale cîntăreților buni pe care i-am întîlnit în 1928. . .”¹⁵⁾

O fotografie ni-l arată pe Constantin Brăiloiu la Fundu Moldovei, culegînd cîntece de la un cimpoier.¹⁶⁾

Aici, la Fundu Moldovei, i-a apărut, pe ecranul minții, lui D. Gusti ideea alcătuirii unui muzeu al satului „în aer liber” — embrionul Muzeului Satului de la București. Organizarea unui astfel de muzeu s-a materializat după cercetările făcute aici, fiindcă toate campaniile de monografie sociologică pentru cultura satelor ținteau către acest muzeu. În viața aceasta de preocupări privind alcătuirea monografiilor sătești, D. Gusti își amintea cu drag de satul acesta: „. . . parcă văd camera luminoasă din Fundul Moldovei. . .” zicea el, și uimit de cele constatate aici, a scris: „E extraordinară puterea de creație materială și spirituală a oamenilor de la Fundu Moldovei și tara ar trebui s-o cunoască în amănunțu!”¹⁷⁾

O serie de cercetări s-au concretizat în articole și studii despre acest sat. În contribuțiile lor tipărite, acești specialiști au descris satul, raportul dintre individ și colectivitate, păstoritul, obiceiurile de iarnă, jocurile și muzica populară, specifice locului etc.

Colaborarea apoi a lui D. Gusti cu antropologul Francisc Rainer din „1928 în Fundul Moldovei - Bucovina” și în alte părți — „unde am lucrat împreună” — cum singur spunea — s-a dovedit prețioasă pentru cercetările sociologice. „Cine — se întreba D. Gusti — a uitat frumoasa, clara și simpla expunere a profesorului Rainer țăranilor din Fundu Moldovei prin care li se explica de ce se fac măsurătorile antropologice și cercetările sanguine . . .

Cercetările din Nereju, Fundul Moldovei și Drăguș au apărut în 1937 ca un omagiu pentru Congresul Internațional de antropologie, arheologie și preistorie din București, sub titlul „Enquêtes anthropologiques dans trois villages roumains des Carpathes”.

Pentru meritele sale, comuna Fundu Moldovei a conferit, în 1928, lui D. Gusti **Diploma** de cetățean de onoare „. . . ca omagiu pentru munca depusă cu seminarul său de sociologie la alcătuirea monografiei acestei comune”.

După terminarea lucrărilor, cu ocazia plecării cercetătorilor din sat, Gavril Frîncu a spus următoarele:

„Ca primar al acestei comune pe care o reprezintă, vă rog să-mi permiteți a spune și eu cîteva cuvinte: „Întreaga populație a comunei noastre se simte foarte fribiciată (. . .). Ați venit în mijlocul nostru, ați vizitat toate instituțiile comunei, ați vorbit sâtenilor ascultîndu-le păsurile și dîndu-le sfaturile necesare în orice privință. Este ceva rar ca un profesor de la Universitate să plece din capitala țării la o depărtare așa de mare, să se coboare într-o comună spre a veni în contact cu sâtenii și a vedea la față locul, starea reală a lucrurilor, pentru a se lua măsurile necesare de îndreptare. Întreaga populație a comunei noastre vă mulțumește din suflet atît d-voastră cît și însoțitorilor d-voastră pentru vizită ce ne-ați făcut, pentru cuvintele ce ne-ați spus și pentru sfaturile ce ne-ați dat”¹⁸⁾.

În anii următori, D. Gusti a mai vizitat acest sat, singur, a întreținut legături și a purtat corespondență cu unii localnici. Pe Gavril Frîncu l-a invitat la București și Drăguș (Făgăraș) la cercetările sociologice de acolo, unde el s-a dus cu drag.

Din Fundu Moldovei, D. Gusti a dus în „Muzeul Satului” din București o veche casă țărănească.¹⁹⁾ Pentru reconstrucția casei, primarul Gavril Frîncu l-a trimis la București pe meșterul Nițucă Mindrilă, care, fiind odată în stare de ebrietate, s-a luat la hartă cu ceilalți meșteri. D. Gusti i-a trimis atunci lui Gavril Frîncu o scrisoare plină de reproșuri și imputări. Era întrebat de ce i-a trimis un astfel de om la București. La această scrisoare, Gavril Frîncu i-a răspuns: „. . . Cînd l-am trimis pe Nițucă Mindrilă, eu nu l-am trimis pentru București, ci pentru sat și în sat așa se întîmplă. Oamenii cînd beau prea mult, se mai iau la ceartă și chiar la bătaie”. D. Gusti a rămas mulțumit de răspuns și citea scrisoarea în fața studenților săi, subliniind că această scrisoare l-a ajutat să cunoască adevărata realitate a satului²⁰⁾.

Fundu Moldovei ocupă un loc important în istoria mișcărilor monografice; a fost localitate a cercetărilor științifice; aici s-a constituit „Asociația monografiștilor”; s-a inițiat primul muzeu sociologic; s-a organizat „un muzeu în aer liber, din care s-a dezvoltat actualul Muzeu al Satului (. . .) Materialele expoziției de la Fundu Moldovei au fost transmise apoi acestui mare muzeu în care ele reprezintă, împreună cu o gospodărie întregă (locuință, mobilier, unelte, vase, îmbrăcăminte, podobe etc.), ceea ce a fost satul acesta frumos din Bucovina în anii dintre cele două războaie mondiale, cu numeroase moșteniri din perioade istorice mai vechi“ . . .”²¹⁾.

* * *

După cea de-a patra campanie monografică de la Fundu Moldovei din 1928, Dimitrie Gusti s-a îndreptat în 1934 spre satul Sadova (jud. Cîmpulung Moldovenesc), înzestrată vatră etnoculturală, cu cercetătorii din echipa sociologică, profesori și studenți ai Institutului Social Român, cît și ai Seminarului de sociologie al Universității din București.

În trei ani: 1934, 1935, și 1938, vara, echipa de studenți (cu profesori, ingineri, medici etc., ultima dată o echipă de studenți) a Serviciului social din București, sub conducerea istoricului Antonian Marinescu-Nour, au venit în satul Sadova, cu scopul de a cerceta și ridica satul din punct de vedere cultural, sanitar și edilitar (îndiguiră pîrului Sadova, ridicarea unui pavilion pentru horă, un teren de sport, o baie populară etc.). Intelctualii satului au sprijinit acțiunile echipei și la 15 august 1934 au inaugurat **Căminul cultural „Zorile”**.²²⁾

D. Gusti, în calitate de director general al Fundației culturale, a vizitat satul. Descins în Sadova, el și echipa sa au fost primiți cu mare bucurie de localnici fiind întîmpinați de un briu de flăcăi — călări și în sunet de trîmbițe.²³⁾

În sat, D. Gusti a organizat o întrunire cu oamenii satului, în frunte cu autoritățile sătești, unde a expus pe înțelesul tuturor scopul cercetărilor sociologice, solicițînd sprijinul tuturor cetățenilor.

În expunerea sa, el a lăudat portul și gospodăriile localnicilor, fiind mulțumit și încîntat de felul cum se prezenta acest sat, cu gospodării chibzuite și oameni deosebiți. Echipa studentească de cercetări sociologice i-a recomandat „să facă în amănunt monografia satului cu toate datinile, obiceiurile etc., să fotografieze tot ce e de reținut: sătenii, locuințe, mobilier, vite” etc., să colecționeze obiecte pentru expoziția ce avea de gînd s-o realizeze.²⁴⁾

Cercetătorii au efectuat o statistică completă a satului, făcînd o descriere a lui, și au cercetat: cadrul geografic și biologic; istoric și psihologic; activitatea economică; manifestările spirituale, etico - juridice și politico - administrative; unitățile, relațiile și procesele sociale. Echipa a înregistrat avutul localnicilor, făcînd observa-

¹⁵⁾ Există și azi în Muzeul Satului din București.

¹⁶⁾ Nichifor Dornean, *Amintiri din Fundu Moldovei* (în mss.).

¹⁷⁾ Traian Herseni, *Campania monografică de la Fundu Moldovei* (1928), (în mss. 1980).

¹⁸⁾ Traian Șuhan, *Monografia Școlii generale de 8 ani din comuna Sadova, 1966* (în mss.).

¹⁹⁾ Inf. Vasile Rusu, 82 de ani (1982), din Sadova, fost primar al satului.

²⁰⁾ Din *Cronica Școlii populare din Gura Sadovei pe 1934* (în mss.) și *Sociologie românească*, I, 1936, nr. 1 (ian.), p. 35: I, Sadova (Jud. Cîmpulung, Bucovina); Grațian Jucan, *Cîmpulung Moldovenesc. Pagini culturale*, Editura Litera, București, 1979, p. 99; Idem, *Dimitrie Gusti și cercetările sociologice complexe din localitățile Fundu Moldovei și Sadova*, în *Revista muzeelor și monumentelor* 1980 nr. 2, p. 68-70+ 2 foto; Idem, D. Gusti: la Sadova, în *Pagini bucovinene*, 1982, aug., p. 9 + foto.

¹⁵⁾ Scrisoare către Grațian Jucan (20.IX.1982), (în mss.), în posesia autorului.

¹⁶⁾ Revista de etnografie și folclor, 1968, tom. 13, nr. 6, p. 467.

¹⁷⁾ Apud: Ion Preda, *Comuna dintre două obcni, în România pitorească*, VII, 1978, nr. 8 (80), p. 12-13 + foto color: Dragoș Spițeru.

¹⁸⁾ Traian Herseni, *Șapte ani de cercetări monografice*, în *Arhiva pentru știința și reforma socială*, X, 1932, nr. 1-4, p. 581.

ții asupra felului de trai, a vieții sanitare și a felului de a se manifesta al oamenilor, firea lor, adunând un bogat material faptic, ilustrat cu texte, melodii, fotografii etc.; au strins unele și obiecte, țesături și cusături etc.²⁵⁾.

Pentru meritele sale și pentru întocmirea monografiei satului, D. Gusti a fost ales cetățean de onoare al Sadovei. El însuși a conferit lui Vasile Rusu, primarul comunei, diploma „Meritul cultural”, pentru felul cum a sprijinit acțiunea cercetării sociologice.

Despre Leon Cehovschi, folclorist și om de cultură, directorul școlii din Sadova, D. Gusti a scris în 1934 următoarele: „Sint încântat să fac cunoștința valorosului dn. director L. Cehovschi, care în lungă și fructuoasă sa carieră și-a câștigat mari merite pentru școala românească și în împrejurările grele istorice dinainte de unire”²⁶⁾.

În memoriile sale, adresându-se țăranilor și muncitorilor, D. Gusti spunea: „Vouă, iubii țărani, țărance, și muncitori din cele 626 de sate, orașe și regiuni unde au lucrat, conduși de mine, echipele studentești și tehnicieni ai Institutului Social Român, ai celor patru institute regionale, ai Seminarului de sociologie de la Universitatea din București, ai Fundației și Serviciului social și, mai ales, vouă, locuitorilor satelor, cărora le aparțin ca al lor ales cetățean de onoare din Goicea Mare (Oltenia), Rușetu (Muntenia), Drăguș (Făgăraș), Nereju (Moldova), Sadova și Fundul Moldovei (Bucovina), Voșlobăț, (Ciuc), Șant, (Năsăud), vă adresez întreaga mea iubire, curată, sinceră și dezinteresată și toată recunoștința pentru cele mai frumoase momente din viața mea petrecute în mijlocul vostru”²⁷⁾.

Legăturile lui D. Gusti cu Bucovina au fost multiple. Mai ales cu Fundu Moldovei și Sadova. Datele furnizate de satele cercetate stau la baza generalizărilor și sintezelor sale teoretice, întrucât el le menționează în studiile sale. Afabilitatea omului de știință se unea cu dragostea lui nețărnută de a ridica satul românesc, izvor de energie și vitalitate, dorind „să pună viața oamenilor la adăpost. . . și să-i ajute să aibă din ea toate binefacerea și bucuriile”²⁸⁾.

DIMITRIE GUSTI EN BUCOVINE

R E S U M É

L'auteur présente certains aspects des recherches sociologiques effectuées par l'équipe dirigée par Dimitrie Gusti à Fundu Moldovei et à Sadova, villages de Bucovine, ayant un riche héritage ethnographique et folklorique.

²⁵⁾ Tot materialul s-a pierdut (ca și cel de la Fundu Moldovei) în timpul celui de al doilea război mondial. Am primit informații și de la localnici.

²⁶⁾ Grațian Jucan, *Cîmpulungul Moldovenesc. Pagini culturale*, Editura Litera, București, 1979, p. 99.

²⁷⁾ D. Gusti, *Opere, V. Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți 1880—1955. Texte stabilite, comentarii, note documente de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu*, E.A.R.S.R., 1971, p. 23—24.

²⁸⁾ D. Gusti, în *Sociologie românească*, I, 1936, nr. 5 (mai), p. 2. În satul Sadova s-au păstrat două fotografii cu D. Gusti. Aceea pe care o reproducem e făcută în fața cooperativei „Muncelul” din Sadova. Se văd în primul plan: D. Gusti și Vasile Rusu, primarul Sadovei, în costum național, apoi se disting profesorii și studenții, ce formau echipa cercetătorilor: Grațian Jucan, Constantin Brăiloiu la Fundu Moldovei (Bucovina), în *Transilvania*, XVI (XCIII), 1987, nr. 4 (aprilie), p. 41—42.

ACTIVITATEA LITERARĂ A LUI N. TCACIUC-ALBU

TRAIAN CANTEMIR

Istoric literar și scriitor de învederate posibilități artistice, Nicolae Tcaciuc-Albu își face debutul tîrziu. Activitatea creatoare și-o inaugurează la vîrsta de 50 de ani. Datorită faptului că nu s-a afirmat odată cu generația de scriitori bucovineni căreia îi aparține, *Antologia scrisului bucovinean pînă la Unire* a lui C. Loghin¹⁾ nu-l menționează. Îl reține, în schimb, Mircea Streinul în a sa *Poeții tineri bucovineni*²⁾. Aici însă e un anacronic. Între el și tinerii scriitori ai antologiei e o diferență de cîteva decenii. Și aceasta, nu numai ca vîrstă biologică.

Născut la 11 noiembrie 1885 în comuna Rogojești din fostul județ Siret, a făcut parte dintr-o familie de trudituri ai pămîntului. Cursurile primare le urmează în comuna natală și în Siret, iar liceul la Cernăuți (1897—1905). Pentru studiile universitare se înscrie la Facultatea de filozofie și litere din aceeași localitate. A avut ca profesori pe I. G. Sbiera, Sextil Pușcariu, O. Zingerle von Summersberg, M. Friedwagner, W. Kosch, Richard Wahle³⁾.

După examenul de licență (1908) este numit profesor de limba română și germană la una din catedrele liceului „Aron Pumnul” din Cernăuți, unde rămîne pînă la pensionare. În primul război mondial, între 1916—1918, a fost mobilizat și trimis la serviciile auxiliare ale armatei austriece. Timpul liber și-l petrece pregătindu-și teza de doctorat. L-a susținut în 1920 la Cernăuți. Reîntors de la Viena, deține funcția de inspector școlar al regiunii Cernăuți în două etape, prima de la 1918 pînă în 1926, iar apoi din 1927 pînă în 1929⁴⁾.

Predispoziții literare manifestă din liceu. Lectura și-o inaugurează cu *poveștile populare românești* ale lui I.G. Sbiera⁵⁾. Tentația scrisului o încearcă curînd după parcurgerea lor. Planurile unor epopei și romane istorice pe care le făurește, le abandonează curînd. Își dă seama de dificultățile pe care le-ar avea de surmontat dacă s-ar angaja la realizarea unor asemenea construcții epice de proporții⁶⁾. Locul înăripărilor juvenile îi iau recenziile și articolele de cuprins cultural. A colaborat la *Analele Romanului și Covorbiri literare*, sub pseudonimul D. Timotei, apoi la *Făt-Frumos*, *Glăsuț Bucovinei*, *Lucafărul*, *Neamul românesc*, *Orion* și *Plai*. Ultimele articole le semnează în *Revista Bucovinei*.

Scriitor bilingv, își profilează activitatea pe versuri, proză, studii de literatură și traduceri. Începutul îl face cu *Istoria literaturii române* apărută în doua ediții⁷⁾. E o schiță succintă care pornește de la cele cîteva versuri „Hai, frați, hai, frați / La năvală dați!” atribuite lui Ștefan cel Mare și ajunge pînă în contemporaneitate. Epoca veche e superior tratată perioadelor ulterioare. Privește evoluția culturii naționale și apariția cărții românești din perspectivă istorică. Urmărind evenimentele politice și

¹⁾ C. Loghin, *Antologia scrisului bucovinean pînă la Unire*, vol. II, *Proza*, Editura „Mitropolitul Silvestru”, Cernăuți, 1938.

²⁾ Mircea Streinul, *Poeții tineri bucovineni*, Cernăuți, 1937.

³⁾ Corneliu Tarnavski, *Notă biografică*, în N. Tcaciuc-Albu, *Versuri de tot felul*, Brad, 1944, Tipografia Compactoria moșilor, p. 62.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 62.

⁵⁾ „Pentru scriitorul acestor rînduri/adică pentru N. Tcaciuc-Albu /, cartea aceasta înfățișează o duioasă amintire, căci e prima carte de literatură cu care s-a întîlnit în viață”, extras din N. Tcaciuc-Albu, *Făt-Frumos în frac*, Cernăuți 1944, Colecția scriitorilor bucovineni, p. 79.

⁶⁾ Corneliu Tarnavski, *Notă biografică* publicată la sfîrșitul volumului: N. Tcaciuc-Albu, *Versuri de tot felul*, p. 62.

⁷⁾ Nicolae Tcaciuc-Albu, *Istoria literaturii române*, Cernăuți, 1923. Ediția a doua „revăzută și lărgită”, Cernăuți, 1937.

influențele religioase care s-au concurat în cuprinsul țărilor române, autorul reține nu numai consecința pentru apariția scrisului românesc propriu zis, ci și pentru cea a imprimărilor. Înregistrând atât motivele pentru care tiparnițele își schimbă adesea regiunile de lucru, cât și discontinuitățile intervenite în activitatea lor, N. Teaciu-Albu se dovedește a fi bine informat.

Meritul lui deosebit e că nu se limitează numai la strădaniile culturale ale celor trei țări românești, ci-și extinde privirea și dincolo de fruntariile lor, prezentând realizările de carte ale fracțiunilor românești de dincolo de Nistru și Dunăre.

Inovația pe care o introduce în prezentarea literaturii de după 1800 e că o fragmentează pe decenii. Anticipează, în felul acesta dicționarele cronologice actuale. Sistemul are avantajul că marchează mutațiile mesajelor literare și ascensiunea formelor artistice etapă cu etapă. Și de astă dată se insistă asupra factorilor interni și externi care au contribuit la apariția curentelor literare și la succesiunea creațiilor lor reprezentative.

Latura deficitară a sistemului decenal al lucrării constă în faptul că activitatea scriitorilor nu e urmărită întotdeauna în plenitudinea ei. Fragmentarea pe decenii îi întrerupe continuitatea. Dispersarea aceasta n-ar incomoda dacă autorul ar face o legătură mai vizibilă între părțile componente ale prezentării. Or ea nu e întotdeauna realizată. La inconvenientul menționat se adaugă în plus repartizarea unui spațiu tipografic egal tuturor sintezelor care prezintă activitatea scriitorilor tratați. Lui Eminescu, Creangă, Caragiale — de exemplu — li se pune la dispoziție doar câte o singură pagină ca și celorlalți scriitori de importanță minoră. În cadrul acestor dimensiuni reduse, considerațiile critice ce li se acreditează sînt sumare și nesemnificative. Faptul e explicabil, dar nu și justificat. Autorul n-a avut la dispoziție, pentru perioada contemporană, un model după care să se ghideze în toată extensiunea lui. Istoriile literare ale lui N. Iorga și E. Lovinescu, apărute atunci aveau caracter sintetic. Nu le putea folosi biografic și interpretativ, pentru că nu se raportau separat la fiecare operă a scriitorilor analizați. De aceea ultima parte a lucrării e de natură pur enunțiativă.

Observațiile ce se impun la capătul istoriei literaturii lui N. Teaciu-Albu sînt că autorul acordă un plus de atenție Bucovinei. Ea se datorește apartenenței sale natale. În cadrul acestei evidențieri sporite a vieții culturale din regiune, istoricul literar consideră pe Ion Budai-Deleanu „cel mai însemnat reprezentant al literaturii românești din Bucovina“⁸⁾, din epoca respectivă. Afirmatia nu corespunde adevărului, pentru că scriitorul aparține iluminismului transilvănean și nu literaturii bucovinene. Îndeplinind funcția de consilier la Curtea de apel din Lvov, va fi fost desigur și în Bucovina atât din obligații de serviciu, cât și pentru a-și publica traducerea unei pravili apărută în 1807 la Cernăuți⁹⁾. Sejurul petrecut acolo, în Bucovina, însă, oricît ar fi fost de lung, nu-l poate „decreta“ bucovinean.

Deși *Istoria literaturii române* i-a servit autorului ca teză de doctorat, realizarea ei s-a dovedit utilă nu numai pentru uzul persoanei proprii, ci și pentru „corpul didactic minoritar, în vederea examenelor“¹⁰⁾. Cum, după Unire, acesta avea nevoie de o lucrare succintă care să prezinte evoluția literaturii române de la primele ei începuturi pînă în contemporaneitate, broșura a răspuns din plin cerințelor timpului. Mărturie aduce faptul că nu peste mult ea a fost republicată într-o ediție „revăzută și lărgită“¹¹⁾. Apariția lucrării e acceptată favorabil nu numai de marea masă a cititorilor, ci și de oamenii de știință. Făcîndu-i recenzie, Sextil Pușcariu consideră realizarea „o scurtă schiță de istoria literaturii române. Izbucind să scoată la iveală părțile esențiale în dezvoltarea literaturii noastre și să fixeze în câteva cuvinte partea de contribuție ce-o aduc scriitorii noștri mai însemnați, pînă în zilele noastre, autorul a alcătuit o carte care se citește ușor și cu folos“¹²⁾. Conține idei noi și îndrăznețe. Nu toate însă pot fi luate în considerare. S. Pușcariu respinge, în special, opinia că limba română ar fi încercat să pătrundă în cuprinsul cărților bisericesti încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun. Or se știe că primele încercări de transpunere în română a textelor slavone religioase se fac abia în secolul al XV-lea, în Transilvania. Cu toate

⁸⁾ N. Teaciu-Albu, *Istoria literaturii române*, ed. II, p. 27.

⁹⁾ Al. Piru, *Literatura română*, 1964, Editura pentru literatură, p. 90.

¹⁰⁾ S/extil/P/, *Dr. Nicolae Teaciu, Istoria literaturii române*, Cernăuți, Cooperativa de editură, 1923, 32 p. Preț 2 lei, recenzie publicată în *Dacoromania*, an. III, 1922—1923, Cluj, 1924, p. 847.

¹¹⁾ Prima ediție apare la Cernăuți în 1923, a doua, în aceeași localitate, „revăzută și lărgită“, în 1937, Editura autorului.

¹²⁾ S/extil/P/ ușcariu, *Dr. Nicolae Teaciu, Istoria literaturii române*, în *Dacoromania* III, p. 847.

anteditările lui N. Teaciu-Albu, provenite dintr-un sentiment patriotic, cartea lui se bucură atât de aprecierea lui. N. Iorga, cât și de cea a lui Em. Bucuța.

La curent cu problemele literare ale timpului, N. Teaciu-Albu este unul dintre istoricii noștri literari care se angajează și el în disputa suscitată de *Cîntarea României* a lui Al. Russo¹³⁾. O face nu pentru a susține paternitatea scriitorului moldovean, care i se pare „deplin lămurită“, ci pentru a stabili „împrejurările în care s-a scris și s-a publicat opera“¹⁴⁾. În scopul enunțat, amintește întâi de înțelegerea care a avut loc la Mînjina între V. Alecsandri, N. Bălcescu și Al. Russo și Al. Russo, V. Alecsandri și N. Bălcescu n-au rămas indiferenți față de lucrare. Ambii au contribuit fie la șlefuirea ei artistică, fie la publicarea acesteia. Lui N. Bălcescu îi revine meritul major de a fi intervenit în manuscris, eliminînd moldovenismele nelitrate, ampuțînd surplusul frazeologic inutil și introducînd cîteva date explicative menite să „limpezească“ ici colea unele locuri din *Cîntarea României*¹⁵⁾. Meticulos și atent, N. Teaciu-Albu compară cele două variante ale poemului, apărute la interval de cinci ani, pentru a scoate în evidență diferența stilistică pe care o realizează N. Bălcescu în definitivarea operei. După părerea lui. N. Teaciu-Albu, în redacția lui Al. Russo „versetul e obositor, cu imagini neclare, pe cînd la Bălcescu e plin de energie, dînd poemului un sfîrșit de înaltă frumusețe“¹⁶⁾.

Pentru a-l completa pe N. Teaciu-Albu, trebuie menționat că tot N. Bălcescu e acela care-l publică în 1850 în *România viitoare*. Istoricul se grăbea să se achite de obligațiile ce și le luase la 21 mai 1846, căci își dădea seama că boala avansează mereu.

V. Alecsandri nu se lasă nici el mai prejos de prietenul său muntean, scoțînd și el la lumina tiparului mesajul revoluționar al lui Al. Russo. Redacția încredințată revistei *România literară*, în 1855, diferă de cea a lui N. Bălcescu, ea fiind traducerea bruionului conceput de Al. Russo în franceză.

Tratînd problema paternității *Cîntării României*, N. Teaciu-Albu nu se limitează numai la reconstituirea drumului parcurs de poem în desăvîrșirea lui artistică, ci trece în revistă și bibliografia aferentă subiectului. O revede pînă în 1913, cînd a fost redactată lucrarea. N-a publicat-o atunci din cauza evenimentelor istorice. Împrișind-o abia în 1927, nu-i aduce modificări. Consideră că rezultatul la care a ajuns anterior, rămîne valabil și pentru mai tîrziu. A avut dreptate, pentru că istoricii literari de după el nu l-au putut depăși. Al. Dima, care e o autoritate în materie și unul dintre ultimii istorici literari care se preocupă de paternitatea *Cîntării României*, nu emite opinii noi. Ceilalți, care îl urmează, pășesc pe poteci bătătorite. Confirmarea o aduce și Teodor A. Naum în recenzia pe care o semnează cu aceeași ocazie a apariției *Istoriei literaturii române* a lui N. Teaciu-Albu¹⁷⁾.

Bilingvismul, N. Teaciu-Albu l-a concretizat prin studiul său *Heinrich Heine in der rumänischen Literatur*¹⁸⁾. Lucrarea a fost elaborată în 1913¹⁹⁾.

Bucovina era pe atunci sub dominație habsburgică. Faptul trebuie reținut, pentru că el explică nu numai haina germană a textului, ci și interesul pe care-l manifestă autorul pentru opera bardului de la Düsseldorf. Nu e singurul care se manifestă în felul acesta. Ceilalți scriitori transilvăneni și bucovineni procedează la fel. Instruiți la școlile germane din Imperiul Austriac, Heinrich Heine devenise pentru tinerii români unul din poezii favoriti. Nemulțumindu-se numai cu receptarea spirituală a operei lui, unii dintre ei au încercat s-o transpună în grai matern. Întîietatea aceasta le-a revenit scriitorilor de la *Familia* orădeană, precum și celor de la *Rînduncea* din Brașov. Lipsa lor de talent și de experiență însă n-a dat roadele așteptate. Traduceri superioare realizează Nicolae Scheletti de la *Junimea* din Iași. Din păcate însă el moare curînd. Creația literară a lui H. Heine rămîne astfel pe seama celorlalți junimiști: Grigore Granda, Theodor Ștefanelli, Dimitrie Petrino și Iacob Negruzzi.

¹³⁾ Nicolae Teaciu-Albu, *Cîntarea României, Studiu istoric-literar*, Editura autorului, Cernăuți, 1927, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“.

¹⁴⁾ N. Teaciu-Albu, *Cîntarea României*, p. 3.

¹⁵⁾ N. Teaciu-Albu, *op. cit.*, p. 28.

¹⁶⁾ *Ibidem*, p. 29.

¹⁷⁾ Teodor Naum, *Nicolae Teaciu-Albu, Cîntarea României, Studiu istoric-literar*, Cernăuți, Editura autorului, Tiparul „Glasul Bucovinei“, 1927 în *Dacoromania*, an. V, 1927—1928, p. 644.

¹⁸⁾ *Heinrich Heine in der rumänischen Literatur*, von Dr. phil. N. Teaciu, Cernăuți, 1936, Druck von graphischen Institut „Glasul Bucovinei“.

¹⁹⁾ *Op. cit.*, p. 3.

Exemplele oferite corespund unor realități impresionante, cunoscute de marele public. Ca să poată descrie întreaga desfășurare, a duelului autorul pune față în față pe tată și fiu. Scena respinge, pentru că încalcă legile statului, apoi îl prezintă pe tânăr într-o postură condamnabilă. În loc să-și respecte părintele și să-l aprobe la nevoie, el îi periclitează viața. Atitudinea subliniată e posibilă, pentru că autorul nu ține cont de sentimente. Sfidarea aceasta nu-i singulară. Se întâlnește și în schița **Ucenicul de tâlhărie**. Inspirată parțial din proza lui Iraclie Porumbescu, autorul supune pe un candidat la hoție la mai multe probe. „Examenul” n-are loc în condiții echitabile, pentru că victima vizată de hoț nu-i un om valid, în deplinătatea forțelor lui fizice, ci o babă săracă și neputincioasă. Furindui capra și cămașa, autorul nu provoacă risul scontat al lectorilor, pentru că femeia năpăstuită provoacă mai degrabă un sentiment de compătimire decât unul advers. E adevărat că subiectul e de proveniență folclorică, dar de aici nu rezultă că poate fi preluat oricum. O selecție se impune. Aceasta cu atât mai mult, cu cât variantele narațiunii înlocuiesc bătrina cu personaje în plină maturitate și vigoare. Așa procedează autorii anonimi ai povestirilor istro-române.

Schița cea mai împlinită compozițional este **Boțul de aur**. E o poveste de dragoste de un romantism nostalgic. Conține echivalența: munca e aur. Ca să-l obții se cere perseverență și condiția de a te bizui numai pe forțele proprii. Altfel reușita e îndoielnică. Narațiunea e bine condusă. Are un stil alert, antrenant. Iese din schema obișnuită a prozei lui N. Teaciu-Albu, amintind de romanul **Love story**.

Angrenat în îndrumări de ordin etico-pedagogic, scriitorul nu se mulțumește numai cu recomandările incluse în **Boțul de aur**, ci le suplimentează, trecându-le în schița **Norocul lui Gavril**. După el, condițiile ce se cer unui om ca să-și păstreze demnitatea e să-și onoreze obligațiile ce și le-a dat. În caz contrar, pierde creditul în fața semenilor. Având structură de fabulă, lucrarea, cu rezonanță folclorică, atestă și ea predispozițiile scriitorului pentru subiecte etice specifice vârstei împovărate de ani.

Celelalte schițe sînt închinete copiilor. Ele nu exaltă iureșul jocurilor nebunatic de la perimetrul curților părintești, nici bucuria primelor victorii obținute la școală. Plutind într-o atmosferă apăsătoare, de internat provincial, prozele lui N. Teaciu-Albu transfigurează frinturi din existența celor mici, fără să le anexeze afecțiunea așteptată. Denotă că N. Teaciu-Albu n-a înțeles clocotul anilor tineri, nici dragălașenia naivității nevinovate, pentru că a privit ființele zglobii de pe piedestalul singurătății sale de celibatar.

Pasiunea pentru lectură n-a fructificat-o numai în scopul de a-și lărgi cunoștințele, ci pentru a reține și traduce din lirica străină ceea ce i-a plăcut mai mult. Cum limba germană îi era familiară, s-a oprit asupra creațiilor unor poeți ca Goethe, Schiller, Lenau transpunind din lirica lor poezii care l-au atras. Interesant e că traduceri efectuate din scriitorii menționați sînt superioare, prozodice, versurilor proprii. Înseamnă că N. Teaciu-Albu avea nevoie de un îndreptar care să-i dirijeze munca. Constatarea e valabilă nu numai pentru literatura germană propriu-zisă, ci și pentru traduceri făcute din chineză. Pentru că n-a cunoscut limba în mod direct, a recurs la intermediari germani. Poetul său preferat a fost Li-Tai-Pe. Primul grupaj de traduceri din opera acestui inspirat al depărtărilor orientale le-a publicat în: **Li-Tai-Pe, Flori din răsărit**²⁷⁾. Al doilea volum, mai copios, conținând traduceri și din alți poeți ai marelui imperiu poartă titlul **Poezii chinezești**²⁸⁾.

Intrucît traduceri sînt mai mult sau mai puțin libere, e greu să-ți faci o imagine exactă a originalului. Totuși ele interesează, pentru că rețin atât tematica abordată, aura sentimentelor implicate, cât și plasticitatea figurilor de stil. Deși N. Teaciu-Albu n-a tradus opere în integritatea lor, ci doar piese selectate din diverși autori, din totalitatea acestora reies totuși temele majore ale liricii chineze. În fruntea subiectelor de circulație frecventă se situează **dorul**. E vorba de dorul soțiilor după cei plecați la fronturi. Subiectul nu-i nou. Circulă și la alte popoare. La noi excelează în literatura folclorică. Aparține însă tinerilor, nu celor care s-au juruit pe viață. Faptul că N. Teaciu-Albu acordă atenție acestui sentiment de devoțiune, traducînd un întreg evantai de asemenea poezii, dovedește că a fost impresionat de gingășia și finețea mijloacelor expresive în care a fost prezentat.

Al doilea motiv literar căruia autorul îi dă atenție este vinul. Licoarea aromată nu-i reținută pentru virtuțile ei bahice, ci ca remediu, al uitării. Li-Tai-Pe a suferit rigorile unui exil injust și de durată, ca și Ovidiu la Tomis. Aruncat la distanțe incommensurabile de casă, s-a zbuciumat cumplit, așteptînd cu înfrigurare ridicarea opre-

liștelor. Poeziile lui sînt numai durere și lacrimi. Ca și tristețea lui Ovidiu, ele constituie jurnalul intim al unui suflet chinuit, ajuns la marginea disperării.

Din moștenirea literară a celorlalți poeți chinezi, N. Teaciu-Albu a mai scos la lumină motivul condamnării războiului. Este un subiect pe cît de vechi, pe atît de actual. Aparține literaturii universale, pentru că nimănui nu-i pot plăcea aspectele de apocalips ale confruntărilor armate, distrugerile de bunuri ireparabile, spectrul morții extins peste întinderi pline de viață.

În urma analizei fugitive a lucrărilor semnate de N. Teaciu-Albu, rezultă că munca lui literară, deși s-a desfășurat în ultima parte a existenței sale, a fost rodnică și valoroasă. Compensîndu-i începuturile tîrzii, ea a surprins atît prin varietatea formelor, cît și prin diversitatea subiectelor abordate. În istoria literaturii bucovinene, scriitorul deține un loc de frunte, impunîndu-se nu numai prin angajarea sa în debateri literare de anvergură, ci și prin tendința de a prezenta particularitățile artistice ale creațiilor noastre spirituale în comparație cu cele ale liricii străine.

L'ACTIVITÉ LITTÉRAIRE DE N. TCACIU-ALBU

R E S U M É

Parmi les écrivains de Bucovine pendant l'entre - deux - guerres, N. Teaciu-Albu a eu un rôle important. Ses oeuvres sont variées contenant des problèmes d'histoire littéraire, prose et des poésies. La partie remarquable est celle qui fait de succintes considérations concernant l'évolution de la littérature roumaine.

²⁷⁾ Li-Tai-Pe, **Flori din răsărit**, Cernăuți, 1933.

²⁸⁾ **Poezii chinezești**, Cernăuți, 1943, Colecția Societății scriitorilor bucovineni.

CATALOGUL DOCUMENTELOR DOMNEȘTI DIN COLECȚIA
MUZEULUI JUDEȚEAN SUCEAVA (sec. XVIII)

II

PAVEL BLAJ

Prezentăm în continuare documentele emise de cancelaria domnească a Moldovei, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, aflate în colecția Muzeului județean Suceava — 32 documente.

Parte din documente se referă la mișcarea de proprietate, altele la imunități feudale, iar un loc aparte îl ocupă cele ce se referă la conflictul dintre Mănăstirea Sf. Ilie și orașenii armeni din Suceava pentru stăpânirea unei bucăți din țarina târgului, numită Gropile.

Interesant este și faptul că apar sigiliile cu stemele reunite ale Moldovei și Munteniei la domnitorii Matei Ghica și Mihai Șuțu.

27. — 1753 (7261) iulie 25, Iași — Căimăcănia Moldovei trimite pe Lupu Balș, ban să curme conflictul dintre Mănăstirea Sf. Ilie și armenii din Suceava. Aceștia din urmă se întinseră pe moșia mănăstirii, banul urmînd să redea acesteia venitul de pe acea bucată de moșie împresurată de către armeni. Semnează: Iordache Cantacuzino, mare logofăt, Dumitrașco Paladi, mare spătar.

Fond. doc. Muzeu, nr. 2086

Orig. difolio (329 x 213 mm), filigran, deteriorat la îndoituri. Nota tergală. Carte de la căimăcani pentru ca să se îplinească dijma de la armenii de pe moșia Gropilor. 7261 iunie 25.

Cu un rez. germ. cu anul greșit „1723“ de Moldovan traducător.

Ed. menț. E. Costea, *Mănăstirea Sint Ilie*, p. 35; text. T. Bălan. *Doc. bucovinene*, IV, p. 85—86.

28. — 1754 (7262) feb. 1, Iași — Matei Ghica, domnul Moldovei, hotărăște ca locul numit Gropile din hotarul târgului Suceava să aparțină Mănăstirii Sf. Ilie și nu comunității armenesci din Suceava, întrucît armenii nu aveau nici un act doveditor. În urma jalbei egumenului Lazăr de la Mănăstirea Sf. Ilie, împotriva armenilor din Suceava: Gligorie Pruncul, Ivan Drăghici, Cîrste Chelealbă, Ivan fiul lui Măesîn Botășan, Toma Găină și episcopul armenesc care nu lăsau mănăstirea să stăpînească o bucată de loc ce avea danie de la Mihai Vodă Racoviță din anul 1726 în care se arăta că s-a dat danie Mănăstirii Sf. Ilie o bucată de loc din hotarul târgului Suceava, loc ce a fost hotărnicit de Șerban Cantacuzino, stolnicul și Adam Luca, sulger în prezența țigoveților moldoveni și armeni împreună cu vornicii de la Suceava Ciudin comis și Ilie Septilici stolnic și Toader Bădeliță.

Hotarul aceluia loc începea de la fîntina Arenilor în sus pînă în pîriul Șcheii și iar din fîntina Arenilor spre apus, paralel cu drumul cel mare ce merge la Cîmpulung și alătura cu hotarul satului Areni pînă la Frumoasa, la podul de piatră și în continuare tot alătura cu drumul Cîmpulungului pînă pe dealul de la hotarul Litenilor, Zahareștilor și Stroeștilor, iar după ce depășește hotarele acestor sate ajunge la hotarul satului Șcheia mergînd alături cu aceasta pînă unde „cade iară în hotarul lui Sfete Ilie și merge înspre țîrg tot alătura cu hotarul lui Sfete Ilie pînă iarăși în vilceaua ce-i drept fîntina Arenilor“.

În afară de acest act de danie, egumenul a arătat și ispisoace de la Gligorie Ghica al II-lea din 1728; de la Constantin Vodă Racoviță din 1751.

Armenii au prezentat un suret de pe ispisocul de la Ieremia Movilă din 1507, scris de popa Radul și tot de el iscălit în care se arată că i s-a întărit lui Bogdan Danovac, armean din Suceava casele lui din țirg și trei meserite și un loc de fînă „care ajunge cu un capăt în fînățul Zahareștilor, care iaste între fînătele armenesti și alt loc de fînăț sub podgorie la fînăță și o prisacă ce iaste în vale suptu m/ă/nă/stire presfînții Bogorodiță și două heleștece ce sînt tot pe acea vale și șesă fălei de vie la Cotnariu“.

Au mai prezentat armenii cărți domnești de la Ștefan Petriceicu din 1684, de la Antonie Ruset. Ducea vodă cel bătrîn, Dumitrașcu vodă Cantacuzino, Vasilie vodă prin care sînt scutiți de dări poslușnicii episcopiei armenesti, iar dijma ce luă domnia de pe un loc al țirgului i se da aceasteia.

În timpul domniei lui Constantin vodă Racoviță, „umblînd armenii cu multe meșteșuguri“ au determinat pe hotarnicii trimiși de domn, Mihalache Sturza, paharnic, Vasile Bașotă medelnicer și Neculai Țiron vornic de poartă să rupă o bucată din moșia mănăstirii.

În urma cercetării făcute s-a constatat că armenii „n-au nici o moșie danic nici de la un domn, nici au arătat ei nici un ispisoc de danic sau di cumpărătură, ce numai ca alți țirgoveți au locuri de casă în țirg și în afară de locul domnesc al țirgului au locuri de fînăță și de prisăci pentru hrana lor, dar moșia este domnescă“.

Prin urmare, domnul sfătuindu-se cu tot divanul întărește Mănăstirii Sf. Ilie acea bucată de moșie, numită Gropile, dată ei danic de Mihail Racoviță în anul 1726, în hotarele fixate de Șerban Cantacuzino, stolnic și Adam Luca, sulger. A recitit Radu Racoviță, marale logofăt.

Fond doc. Muzeu, nr. 1982

Orig. difolio (531 x 398 mm.), rupt la îndoituri, afectat parțial și textul, învoacă simbolica, intitulăția și majusculele frumos caligrafiate cu chinoviar; semnătura domnului, sigiliu inelar octogonal (26 mm.) cu stemele reunite și anul 1750.

Nota tergală: S-au trecut la condică. Moșia din locul țirgului 7262 februarie 1. De la Matei voievod.

Ed. menț., — E. Costea, *Mănăstirea Sînt Ilie*, p. 35; rez. T. Bălan, *Doc. bucovinene*, IV, p. 65.

29. — 1755 (7263) feb. 15, Iași — Matei Ghica, domnul Moldovei, scutește de folărit, solărit, conace, podvezi, cai de olac, gloabe deșugubîni, satul Cuciuur Mare din ținutul Cernăuți, al Mănăstirii Putna. La fel sînt scutiți poslușnicii care erau în acest sat. A recitit marale logofăt.

Fond doc. Muzeu, nr. 2053

Orig. difolio (332—217 mm.), filigran, deteriorat la îndoituri, sigiliu octogonal (26 mm) aplicat în chinoviar.

Nota tergală: Cuciuur. Pentru folărit și solărit 7263 februarie 115.

Ed. text. G. Popovici, *Opt documente...*, în *Candela*, 1886 p. 565.

30. — 1755 (7263) iunie 25. — Matei Ghica, domnul Moldovei, serie boierilor Vasile Balș, fost mare stolnic. Teodorache Ciure, fost mare sulger, ispravnic de ținutul Sucevei și lui Vasile Bașotă, fost mare medelnicer, să cerceteze pricina dintre Mihalache Stîrcea, ginerele lui Varlaam Ursachi și Ursul Davidel pentru un schimb de moșii: Varlaam a dat moșia Giulniții din ținutul Dorohoi și a luat de la Davidel moșia Merești, ținutul Sucevei, pe care însă nu o putea stăpîni din cauza celorlalți proprietari care o impresuraseră.

Fond. doc. Muzeu, nr. 4833.

Orig. difolio (317 x 217 mm), filigran, sigiliu inelar octogonal (25 mm) aplicat în chinoviar cu stemele reunite.

Nota tergală: Carte de giudecată pentru Merești cu Davidel în ținutul Sucevii lingă Giurgești pe izvodul domniei tale s-au dat.

31. — 1757 (7265) ian. 17 — Constantin Racoviță, domnul Moldovei, scutește de plata unor biruri Mănăstirea Solca (100 stupi de desetină, la oi de gorștină, la vite de vacărit, și tot vădrăritul pe cît vin va ieși din 6 pogoane de vie ce are la Odobești). La fel sînt scutiți 4 liuzi străini ce s-ar găsit fără bir la vistierie. A recitit Ștefan Buhăiescul, al treilea logofăt.

Fond. doc. Muzeu, nr. 1991

Orig., filigran, semnătura domnului, capitalele și intitulăția scrise cu chinoviar, sigiliu octogonal (29 mm) aplicat în chinoviar avînd în cîmpul sigi-

iar un scut oval cu capul de bour cu stea între coarne în dreapta și acvila cruciată în stînga, în partea superioară soarele și luna, buzduganul în dreapta și sabia în stînga flanchează o coroană deschisă cu cinci fleuroane, ce timbrează scutul susținut de lambrechinuri. În părți, legenda prescurtată cu inițialele: „+ N — K. MX — H. P — BB“, cu anul 1753

Nota tergală: S-au trecut la condică.

Ed. text. T. Bălan, *Doc. bucovinene*, V, p. 160.

32. — 1761 (7270) dec. 4 — Grigorie Callimachi, domnul Moldovei, după jalba lui Mihalache Stîrcea împotriva lui Eremia Botez, ambii mazili de Suceava, în care se arăta că acesta din urmă nu vroia să se prezinte înaintea ispravnicului ținutul Manolache, cu scrisorile satului Merești, trimite aprod să-l ia pe Eremia Botez și să-l ducă la ispravnicie cu toate scrisorile de proprietate. A recitit marale logofăt.

Fond doc. Muzeu, nr. 4837

Orig. difolio (281 x 199 mm.), filigran, sigiliu oval aplicat în chinoviar (29 x 33 mm.), la anul 1761

33. — 1762 (7270) iunie 25 — Grigorie Callimachi, domnul Moldovei, întărește lui Ion Zosin, fost mare sulger anaforaua din 3 iunie 1762 dată de Mitropolitul Gavril, Ion Bogdan, mare logofăt, Andronache, mare vornic de Țara de Sus prin care i se da cîștig de cauză în conflictul cu nepotul său de soră Radu Boteanul, postelnic care susținea că unchiul său stăpînea zestrea mamei sale. Au recitit Ion Bogdan, mare logofăt și Constantin Greece, al treilea logofăt. Cu însemnarea: S-au trecut la condică de Simion Burgheli.

Fond doc. Muzeu, nr. 4835

Orig. difolio (456 x 290 mm.), filigran, deteriorat la îndoituri, fila a doua ruptă trei sferturi, semnătura domnului, învoacă simbolica și intitulăția scrise cu chinoviar, sigiliu oval (29 x 32 mm.) aplicat în chinoviar. avînd în scutul oval capul de bour cu stea între coarne o coroană deschisă cu cinci fleuroane flancată de buzdugan și iatagan timbrează scutul care este susținut de doi lei, inițialele domnului și anul: I — P I 1761 BB.

34. — 1764 iulie 25, Iași — Grigorie al III-lea Ghica, domnul Moldovei, scutește mănăstirea Solea de goștină, desetină și vădrărit, pentru 200 oi, 200 stupi și 200 vedre de vin. De asemenea dispune să i se dea două oacă de untdelemn, 1 litră de tămîie din vremea cea mare a domniei. A recitit Lascarache Rosăt, al treilea logofăt. Cu însemnarea: S-au trecut la condică.

Fond. doc. Muzeu. nr. inv. 1993

Orig. difolio (501 x 360 mm.), filigran, semnătura domnului cu nisip auriu, sigiliu inelar octogonal în chinoviar. Învoacă simbolica și intitulăția în chinoviar.

Nota tergală: Hrisov de miluire pe 200 oi de goștină, pe 200 stupi, mascuri de desetină și pe 200 vedre vin să nu dea vădrăritul, 1764 iulie 25.

35. — 1765 feb. 3 — Grigorie al III-lea Ghica, domnul Moldovei, serie lui Constantin Adam, fost mare stolnic și lui Petre Cheșcu, fost mare șetrar să meargă la moșia Antilești, ținutul Suceava să hotărîască partea stolnicesei Safta Bășătoaia de cea a lui Neculai Tăutul, partea de jos a moșiei împreună cu un heleșteu să fie dată stolnicesei, iar cea de sus împreună cu două heleștece lui Neculai Tăutul. A recitit marale logofăt.

Fond. doc. Muzeu, nr. 4838

Orig. difolio (313 x 217 mm), filigran, sigiliu octogonal inelar, aplicat în chinoviar (17—19 mm).

Nota tergală: Carte go/s/p/o/d de sat Antilești pentru trei heleștece.

Ed. rez. A. Gorovei, *Folțiceni...*, pag. 86

36. — 1767 apr. 1 — Grigorie Callimachi, domnul Moldovei, însăreținează pe Constantin Canano, fost mare paharnic, și pe Manolache fost mare stolnic, ispravnicii ținutului Suceava să cerceteze jalba stolnicesei Safta Bășătoaie împotriva lui Neculai Tăutul pentru moșia Antilești și să facă împărțirea moșiei potrivit actelor de proprietate pe care le aveau cei doi. A recitit marale logofăt.

Fond. doc. Muzeu, nr. 4839

Orig. difolio (296 x 212 mm.), filigran, sigiliu oval (31 x 29 mm) în chinoviar, avînd pe scut oval capul de bour cu steaua între coarne. O coroană deschisă cu cinci fleuroane flancată de iatagan și buzdugan, susținută de doi

- lei încoronată cu capetele întoarse, timbrează scutul. De o parte și de alta a stemei inițialele domnului, iar în partea inferioară anul : 1761.
- Nota tergală : Carte gospod. pe pol satu Antileștii... vel vornic. Vasili Milu. Ed. rez. A Gorovei, *Folticeni...*, p. 86.
37. — **1767 mai 20** — Grigorie Callimachi, domnul Moldovei, scrie lui Manolache, fost mare stolnic și ispravnic de ținutul Suceava și lui Constantin Cogălniceanu, fost mare stolnic să cerceteze plingerea egumenului de la Mănăstirea Solca care arăta că o țigancă a mănăstirii s-a măritat cu un țigan de la Mănăstirea Sf. Ilie și au avut șase copii, dar toți erau în stăpînirea sintilenilor, Domnul precizează să nu fie despărțiți copii de părinți : „să socotiți dumneavoastră cîți țigani să vine în partea țigăncii să-i faceți sălaş și să nu-i despărțiți de părinți. Cîte sălaşe să vine în partea Solcâi să se dea la Solca și și cîți vor rămîne în partea lui Sfete Ilie vor rămîne la Sfete Ilie“. A recitat hatmanul.
- Fond doc. Muzeu, nr. 2076
- Orig. difolio (295 x 11 mm.), filigran, uzat la îndoituri, sigiliu oval în chinovar (29 x 31 mm.), cu anul 1761.
- Nota tergală : pentru țigancă ce iaste la Sintilia. 1767 mai 20.
38. — **1768 — ian. 3, Iași** — Grigorie Callimachi domnul Moldovei, trimite pe spătarul Iordache Cantacuzino să rezolve conflictul de hotar dintre Mănăstirea Solca și Simionel Tăutu pentru moșia Cajveani, ținutul Sucevei, în favoarea mănăstirii, întrucît Simionel Tăutu nu are nici un drept.
- Fond. doc. Muzeu, nr. 1985
- Orig. difolio (286 x 200 mm.), filigran, uzat la îndoituri, sigiliu rotund aplicat în ceară roșie, pe scrisoarea închisă, deteriorat.
- Nota tergală : Cinstit și credincios boerul domnii mele dum/nealui / Iordachi Cant biv vel spătar, is/pravnic / ținutului Sucevii dati se zdraviem. Procitoh vel logofăt. Cajvana i Botoșana —. 1768 ianuarie 3.
39. — **1768 (7276) apr. 9, Iași** — Grigorie Callimachi, domnul Moldovei, întărește Ruxandrei Murguleț jumătate din moșia Mihălcea, ținutul Cernăuți, stabilită prin hotarnica făcută de către Ioan Iamandi, fost jîtnicer și Șerban Flondor, medelnicer, în anul 1755. Hotare : pîriul Iablonovățului (spre hotarul Cernăuțului), muchea dealului din dreptul rediului Oceruhu, matca pîriului Corogii“ ce curge prin mijlocul săliștii Mihălcei“, pîriul Cobila, marginea pădurii Cobila, zarea dealului Cobila. Au recitat A Bals, mare vornic și Antohi Zosâm, al treilea logofăt. A scris Simion Burghel în anul al doilea al celei de a doua domnii.
- Fond doc. Muzeu, nr. 1984
- Orig. difolio (450 x 313 mm.), filigran, pătat, deteriorat la îndoituri, intitulăția și invocația simbolică scrise cu chinovar, sigiliu oval aplicat în chinovar (26 x 29 mm.), avînd în cîmpul sigilar capul de bour cu stema întrecuarne flancat de doi lei care susțin o coroană deschisă formată din cinci fleuroane. De o parte și de alta a coroanei iataganul și buzduganul. În partea inferioară este înscris anul 1761. Totul este încadrat de un cerc perlat și unul liniar.
- Ed. rez. T. Bălan, *Doc. bucovinene*, IV, p. 111.
40. — **24 iunie 1768, Iași** — Grigorie Callimachi, domnul Moldovei, întărește Mănăstirii Sf. Ilie moșia Gropile, arătînd că ea a fost dăruită mănăstirii de Mihai Racoviță, iar armenii din Suceava nu aveau nici un drept asupra acesteia întrucît nu erau din neamul lui Danovici care ar fi stăpînit acest loc în timpul domniei lui Ieremia Movilă și nici nu dețineau nici act de proprietate. A recitat Antohi Zosâm, al treilea logofăt.
- Fond doc. Muzeu, nr. 1981.
- Orig. difolio (395 x 280 mm.), deteriorat pe margini, sigiliu oval aplicat în chinovar (25 x 27 mm.), avînd în cîmpul sigilar capul de bour cu steaua între coarne. De o parte și de alta doi lei susțin o coroană deschisă cu cinci fleuroane, flancată de spadă și senestra de buzdugan. Coroana și capul de bour despart inițialele domnului. În exergă două cereuri perlate.
- Nota tergală : De la măria sa Grigorii Callimah voievod pe Gropi. Gropile din locul tîrgului Sucevii 1768, iunie 24, 7276.
41. — **1775 sept. 24.** — Grigorie al III-lea Ghica, domnul Moldovei, cere lui Ianache Kant, fost mare stolnic și Iordache Canano, fost mare medelnicer să hotărască părțile stolnicesei Safta Bășătoaia și ale lui Neculai Jijianu din satul Antilești. A recitat hatmanul.
- Fond doc. Muzeu, nr. 4846
- Orig. difolio (338 x 209 mm.), filigran, sigiliu oval (25 x 28 mm.), în chinovar.
- Nota tergală : S-au trecut la condică divanului de Andrei condicar. Carte g/os/p/o/ scrisă la Ienachi Cant biv stol/nic/ i Iordachi Cannano med/elnicer/ ca să aleagă partea stol/nice/sei/ Saftai Bășătoai din Antilești.
- 1775 săpt/embrie/23. Vasili Milu.
42. — **1779 iunie 9, Iași** — Constantin Moruzi, domnul Moldovei, cere guvernatorului Bucovinei să amîne termenul predării moșiei Gropile către comunitatea armenescă din Suceava întrucît ea aparținea de drept Mănăstirii Sf. Ilie.
- Fond. doc. Muzeu nr. 1987
- Orig. difolio (310 x 205 mm.), semnătura domnului, sigiliu inelar octogonal aplicat în ceară roșie, desprins.
- Nota tergală : 1779, 9 iuni.
43. — **1779 iunie 12** — Constantin Moruzi, domnul Moldovei, cere lui Ștefan Goe și fostei sale soții Anița și lui Constantin Volcinschi din Cernăuți să se prezinte la divan pentru a judeca neînțelegerea dintre ei pentru niște scrisori de moși care le deținea Ștefan Goe. A recitat marele logofăt.
- Fond doc. Muzeu, nr. 203
- Orig. (163 x 220 mm.), filigran, sigiliu inelar octogonal în chinovar (18 x 19 mm.).
- Nota tergală : S-au trecut la condică.
44. — **1779 nov. 13** — Constantin Moruzi, domnul Moldovei, poruncește ca Ioniță și Neculai, fiii lui Dumitrașco Șeptilici, mazil din ținutul Sucevei, să se prezinte pe data de 15 ianuarie 1780 la judecata divanului întrucît sînt acuzați de cumnatul lor Constantin Volcinschi, mazil din ținutul Cernăuților, că stăpînesc fără drept o parte din moșia numită Poiana lui Șeptilici. A recitat marele logofăt.
- Fond doc. Muzeu, nr. 199
- Orig. (312 x 213 mm.), filigran, sigiliu octogonal mic aplicat în chinovar (18 x 19 mm.).
- Nota tergală : S-au trecut la condică.
45. — **1779 nov. 13.** — Constantin Moruzi, domnul Moldovei, poruncește ca jîtnicerul Ioniță Andrieș să se prezinte la judecata divanului pe data de 15 ianuarie 1780 întrucît este acuzat de către Constantin Volcinschi, mazil din ținutul Cernăuți, că stăpînește o familie de robi țigani ai acestuia. A recitat marele logofăt.
- Fond. doc. Muzeu, nr. 303
- Orig. (310 x 215 mm.), filigran, deteriorat la îndoituri sigiliu inelar octogonal în chinovar avînd în cîmpul sigilar capul de bour cu coroană deschisă cu trei fleuroane în partea superioară, flancată de buzdugan și sabie. De o parte și de alta a stemei inițialele domnului : IW — KS DM — BB, iar în partea inferioară anul : 17—77.
- Nota tergală : s-au trecut la condică.
46. — **1780 feb. 24.** — Constantin Moruzi, domnul Moldovei, cere guvernatorului Bucovinei rejudecarea procesului dintre Mănăstirea Sf. Ilie și comunitatea armenescă din Suceava pentru moșia Gropile.
- Fond doc. Muzeu, nr. 1983
- Orig. difolio (345 x 242 mm.), filigran, deteriorat la îndoituri și pe margini, semnătura domnului.
47. — **1786 mai 9** — Alexandru Mavrocordat Firaris, domnul Moldovei, trimite pe foștii mari vistiernici Ianacache Cantacuzino și Ștefan Hurmuzachi, ispravnici de Suceava să hotărînicească moșiile Spătărești și Antilești ale lui Matei Milu împresurate de către ceilalți proprietari. A recitat marele logofăt.

Fond doc. Muzeu nr. 4876

Orig. difolio (313x215 mm), filigran, sigiliu oval în chinovar (28x33mm).

Nota tergală : S-au trecut la condică, Andrei condicar.

Ed. rez. A. Gorovei, **Folticeni** . . . p. 37.

48. — **1786 iunie 17** — Alexandru Mavrocordat Firaris, domnul Moldovei, scrie lui Ștefanachi Hurmuzachi, fost mare vistiernic, ispravnicul ținutului Sucevei, lui Petru Cheșu, șetrar și lui Constantin Perju vornic de poartă că moșiile paharnicului Matei Milo, Spătărești și jumătate din Antilești sînt impresurate de vecini și-l însărcinează să le hotărîncească. Cu însemnarea. S-au trecut la condică. Andrei condicar.

Fond doc. Muzeu, nr. 4877

Orig. difolio (333x215mm), filigran, sigiliu oval (32x27 mm) în chinovar.

49. — **1786 oct. 25** — Alexandru Mavrocordat, Firaris, domnul Moldovei scrie lui Ianache Canta, fost mare vistiernic, lui Iordache Canano, mare paharnic și vornicul de poartă Constantin Perju că stolnicul Matei Milo cere să i se hotărîncească moșiile sale din Spătărești și Antilești, țin. Suceava, prin urmare îi trimite să traseze hotarele acestor moșii. A recitat marele logofăt.

Fond doc. Muzeu, nr. 4879

Orig. difolio (312x218 mm), filigran, sigiliu oval (31x28 mm), în chinovar.

Nota tergală : Trecut la condică.

50. — **1792 iulie 27** — Alexandru Moruzi, domnul Moldovei, cere lui Ianachi Cantacuzino, fost mare vistiernic, ca urmare a jalbei banului Matei Milu, să hotărîncească moșiile acestuia Spătărești și Antilești de moșia Dumbrăvița a lui Costache Pătrașco iciciohodar. A recitat marele logofăt.

Fond doc. Muzeu, nr. 4898

Orig. difolio (311x215 mm), filigran, sigiliu inelar octogonal în chinovar (23x25 mm), avînd capul de bour cu o coroană deschisă cu cinci fleuroane, flancată de buzdugan și iatagan, de o parte și de alta două ramuri de laur unite în partea inferioară, inițialele domnului și anul 1792.

51. — **1793 mart. 28** — Mihai Șuțu, domnul Moldovei, cere lui Ianachi Cantacuzino, fost mare vistiernic, să facă hotărîncea moșiei Spătărești a banului Matei Milo care se plînge de impresurare din partea lui Costache Pătrașco, iciciohodar, proprietarul moșiei Dumbrăvița. A recitat marele logofăt.

Fond doc. Muzeu, nr. 4904

Orig. difolio (317x214 mm), filigran, deteriorat la îndoituri, sigiliu oval în chinovar (26x33 mm), cu stemele reunite.

52. — **1793 august 11** — Mihai Șuțu, domnul Moldovei, cheamă pe Matei Millo, fost mare ban să vină la judecata divanului cu Costache Pătrașco pentru a se lămurii neînțelegerile dintre ei cu privire la hotarul dintre moșiile Dumbrăvița și Spătărești.

Fond doc. Muzeu, nr. 4907

Orig. difolio (310 x 212 mm), filigran, sigiliu oval aplicat în ceară roșie cu stemele unite. Pe scutul oval capul de bour și acvila cruciată conturată cu soarele și luna deasupra, o coroană deschisă cu cinci fleuroane avînd în părți o sabie și un buzdugan, timbrează scutul care este flancat de două ramuri de laur și inițialele domnului : I — MX K — CT BB., iar dedesubt anul 1793“.

Note tergale : Cinstit credincios boerul domii mele dum/nealui / Matei Milo biv vel ban cu sănătate să se de. Costachi Pătrașco biv iciciohodar. Trecut. A recitat marele logofăt.

53. — **1794 Martie 20** — Mihai Șuțu, domnul Moldovei, scrie lui Iancu Racoviță, fost mare spătar și lui Vasile Neculce, fost mare ban, ispravnic ai ținutului Suceava să cerceteze plîngerea lui Mihalache Știrce, fost vornic de Cîmpulung Rusesc care pretindea că jumătatea sa de moșie din satul Merești, ținutul Suceava este impresurată de către vecini. A recitat marele logofăt.

Fond doc. Muzeu, nr. 4826

Orig. difolio (313 x 215 mm.), filigran, sigiliu oval (28 x 33 mm.) aplicat în chinovar, avînd pe scutul oval capul de bour cu stea între coarne și acvila cruciată, scutul este timbrat de o coroană deschisă cu cinci fleuroane. De o parte și de alta a scutului ramuri de laur și inițialele domnului.

Nota tergală : Trecut în condică. Mereștii.

54. — **1795 august 25** — Alexandru Callimachi, domnul Moldovei, scrie lui Dimitrie Ghica, fost mare spătar și lui Armangu Rafail, fost logofăt al treilea, ispravnic de Suceava, despre jalba lui Ioniță Ganea în care se arăta că a avut o pricină de hotar cu medelniceasa Smaranda Botez și că s-a hotărîncit moșia de trei ori dar medelniceasa n-a fost mulțumită. Solicitînd o altă hotărîncă care să fie făcută de banul Matei Milo și slugerul Ioniță Negrea, dar nici pe aceștia nu-i primea. Domnul cere ca ispravnicul să strîngă dijma de pe locul în dispută pînă ce se va stabili al cui este!

Fond doc. Muzeu, nr. 4914

Orig. difolio (311 x 209 mm) filigran, sigiliu oval aplicat în ceară roșie (26—30 mm) pe scrisoarea închisă.

Note tergale : Cinstiți credincioși boierii domnii meli dum/isali / Dimitrie Ghica biv vel spătar i Armangu Rafail biv treti logofăt, ispravnic de ținutul Sucevii, cu sănătate să să de. Clucerul Ganea, Procitoih vel logofăt, Carte de la domnul Alexandru Ion Calimah v/oi/e/vo/d cătră is/pravnicii / ținutului Sucevii să oprească dijma de pe locul cu pricină. 1795 august 25. S-a trecut la condică.

55. — **1796 mai 17, Iași** — Alexandru Callimachi, domnul Moldovei, scrie medelnicezei Smaranda Cant în legătură cu pricina de hotar ce este moșia Măderjecii, ținutul Suceava și moșia Ciumulcești a clucerului Ioan Ganea și slugerului Mihai Ganea și fixează zi de judecată la divan, în caz de neprezentare partea în dispută va fi dată Găneștilor.

Fond doc. Muzeu, nr. 4916

Orig. difolio (314 x 212 mm), filigran, sigiliu oval aplicat în ceară roșie (25 x 30 mm), la anul 1795.

Nota tergală : Carte de la domnul Ioan Alexandru Calimah voievod cătră medelniceasa Smaranda Botezoaie că nefiind pînă la 10 iuli/e/ să va da carte de stăpînire clucerului Gane 1796 mai 17.

Scriem domnia mea la dumneacii medelniceasa Smaranda Cant să se de cu sănătate. Clucer Ioan Ganea sluger Mihai Ganea. S-au trecut / la condică / M/atei condicar. A recitat marele logofăt.

56. — **1796 oct. 23** — Alexandru Ioan Callimachi, domnul Moldovei, întărește anaforaia veliților boieri din 13 octombrie 1796 referitoare la împărțirea moșiei Pătrașco Catargiu între fiii săi Ioan stolnic, Dinul fost mare vistiernic și Costin logofăt (Mărășeștii, ținutul Putna, Cobilenii, țin. Soroca și Cocoreni, ținutul Botoșani). A recitat marele logofăt.

Fond doc. Muzeu nr. 812

Orig. difolio (337 x 245 mm), filigran, sigiliu oval în chinovar (26 x 31) mm), semnătura domnului.

Nota tergală : S-au trecut la condică, Matei condicar.

Ed. rez. N. Iorga, **Documente privitoare la familia Callimachi**, București, 1902, vol. II, 476, publică rezumatul unei copii.

57. — **1800 iunie 22** — Constantin Ipsilanti, domnul Moldovei, poruncește lui Mihalache Rafail, fost mare medelnic și lui Iordache Crupenschi, fost mare stolnic să facă hotărîncea moșiilor Ilișești și Hămeienii din ținutul Bacău, făcînd parte dreaptă Ancuței Voineasa.

Fond doc. Muzeu, nr. 1061

Orig. difolio (261 x 255 mm), filigran, deteriorat la îndoituri, lipsă o bucată din partea inferioară, sigiliu oval aplicat în ceară roșie aplicat pe scrisoarea închisă, deteriorat parțial.

Note tergale : Credincioși boerii domnii meli dumisali Iordachi Crupenschi, fost mare stolnic i dumisali Mihalachi Rafail, fost mare medelnic să se

de cu sănătate. Ancuța Voineasa. A recitit marele logofăt. S-au trecut la condică.

58. — 1800 nov. 6 — Constantin Ipsilanti, domnul Moldovei, rînduiește pe Iordachi Crupenschi, fost mare stolnic și pe Mihalache Tofoilă, fost mare medelnicer să cerceteze jalba Ancuței Voineasa care arată că nu a primit partea ce i se cuvenea din moșiile Ilieșii și Hămienii, ținutul Bacău, precum și din „uiumul morilor“.

Fond doc. Muzeu nr. 1772

Orig. difolio (372 x 233 mm), filigran, deteriorat la indoituri, rupt pe margini, atacat de mușegai, sigiliu în ceară roșie aplicat pe scrisoarea închisă, deteriorat. Nota tergală: Credincioși boierii domnii mele Dum/nea/lui Iordachi Crupenschi biv vel stolnic și Dum/nealui Mihalachi Rafail biv vel medelnicer cu sănătate să se de. Ancuța Voineasa. S-au trecut la condică.

LE CATALOGUE DES DOCUMENTS PRINCIPERS DE LA COLLECTION
DU MUSÉE DÉPARTEMENTAL DE SUCEAVĂ (XVIII-e SIÈCLE)

R É S U M É

Dans le présent article l'auteur continue la publication du catalogue de documents princiers se trouvant dans les collections du Musée Départemental de Suceava.

Lés 32 documents concernent des aspects socio-économiques et politiques du Nord de la Moldavie pendant la seconde moitié du XVIII-e siècle.

Une bonne partie d'entre eux s'occupent de la lutte des habitants de Suceava contre les immunités féodales.

CONTRIBUȚII LA ÎNFIINȚAREA ȚIRGURILOR DIN MOLDOVA ÎN
PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA. HRISOVUL DE
ÎNFIINȚARE A ȚIRGULUI BRĂTENI, ȚINUTUL SUCEAVA

VASILE GH. MIRON

Destrămarea feudalismului și dezvoltarea noilor relații de producție capitaliste, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, favorizate de slăbirea monopolului turcesc asupra economiei românești după pacea de la Kuciuk — Kainargi (1774) au dus la lărgirea pieței interne, la dezvoltarea țărgurilor existente și înființarea altora noi.

În ținutul Sucevei, partea rămasă la Moldova după încorporarea la Austria a ținutului Cernăuți și a unei mari părți din ținutul Suceava și ocolul Cimpulung, au luat ființă țărgurile Fălticeni (1780) și Burdujeni (1792).

La cererea lui Costand Negre biv spătar și Ioan Pătrașcu biv vel ban, stăpînii moșiei Brăteni, ținutul Sucevei, Ion Sandu Sturdza, domnul Moldovei, prin hrisovul din 4 septembrie 1825, dă „slobozenie pentru alcătuire de țîrg pe moșia arătată“ pentru folosința vistieriei și alijverisul țării.

Documentul pe care-l publicăm mai jos prezintă interes pentru cercetarea istorică prin aceea că scoate în evidență politica înțeleaptă a domnului Ion Sandu Sturdza de a înființa noi țărguri în Moldova în contrast cu împotrivirea unor boieri, așa cum este cazul lui Stavarachi Bosie, stăpînul moșiei vecine, Sirețalul, cît și prin modul de organizare a țărgului care a servit de model, în privința încasării bezmenului, la înființarea altor țărguri ca Țîrgul Nou sau Vlădeni, de pe moșia Rogojești din ținutul Dorohoi*).

Hrisovul domnesc reglementează relațiile dintre proprietarii moșiei și viitorii țîrgoveți, stabilind zilele de ținere a țărgului, organizarea administrativă, cu 12 pîrgani din „oameni de piste hotar“, organizarea unor stabilimente industriale (velnițe și berării), stabilirea locurilor pentru dughene, țărgul de vite și a produselor ce urmau a fi desfăcute în acest țîrg. Pentru vitele cumpărate la zilele de țîrg ca și pentru vitele țîrgoveților se stabilește suprafața de loc pentru imas și obligațiile față de stăpînul moșiei pentru folosința acestuia. Acest hrisov de înființare a țărgului Brăteni, prin stipulațiile sale care prevăd obligații ferme pentru țîrgoveți și proprietari, reglementînd natura acestor relații numai în manieră bănească, dovedește pătrunderea accentuată a relațiilor capitaliste în economia Moldovei.

1825 septembrie 4, Iași. Hrisovul lui Ioan Sandu Sturdza voievod dat boierilor Costaud Negre și Ioan Pătrașcu pentru a organiza țîrg pe moșia Brăteni în ținutul Suceava.

Copia vidimata

Cu mila lui Dumnezeu, noi Ioan Sandul Sturza v(oi)e vod, domn al Moldovei. Pretutindene orașele și țărgurile au slujit spre folosul și întemeere stării noroadelor căci fiind sălaşurile unde se instatornicesc învățături(le)¹⁾, meșteșugurile și toate celelalte inđeletni(ci)¹⁾ri a iscusinții, acolo și lucrare neguțitorilor să (in)¹⁾ființează în tot chipul și cu aceasta dimpreună sporire bogăției. Apoi acolo și plugariul și p(ă)¹⁾storiul iș(i) află prețul ostenelilor și a sudorilor feților și de acolo să răvarsă înlesnirile în care să închei fericirile noroadelor.

* Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și țărguri (1776—1861), Moldova, seria A, vol. II, p. 121.

Domnia me, rivnitoare fiind întru toate cele privitoare spre înbunătățire stării și acei obște a patriei și acei în parte a fieștecăruia, după cuviința dreptăților celor cunoscute, nu ne-am apărât de a arăta și cu fapta aceasta rivnă a noastră întru prilejurile ce ni s-au dat și întru cele ce au fost prin puțința noastră fiind dar că după jalobă di mai înainte ce ne-au dat ai noștri cinstiți și credincioși boieri dum(nea)lui Costand Negre biv vel spătar și dum(nea)lui Ioan Patrașcu biv vel ban, cumnat dum(i)sale spătarului, făcînd rugăminte ca să aibă voe de a face oareșcare alcătuire de tîrg pe moșie a dumilorsale Brătenii, de la ținut Sucevii, prin carte Domniei mele din 1825 iunii 1 s-au dat dum(i)lorsale această slobozenie pentru alcătuire de tîrg pe moșia arătată, găsindu-să această a fi numai fără nici o supărare în vreun chip, ce mai virtos încă de folosința și pentru visteria și pentru alijverisul țării.

Și fiindcă în urma s-au înfătoșat cu jaloba dum(nea)lui Stavarachi Bosie, fiul dumisale agăi Nicolai Bosie, stăpînul moșiei Sirețului, ce să megieșește cu Brătenii, este de foarte simțitoare păgubire și pentru venitul moșiei Sirățului și pentru acelorlalte moșii megieșite, Domnia me, spre a lămuri adivărul și a să afla de iaste cu cuviința alcătuire de tîrg pe moșia numită, am orînduit să să înfătoșezi și o parte și alta înainte dumilorsale veliților boeri ca să cerceteze lucrul să păt(rundă) în) arătările de jalobă și de cerire și a unii păr(ți) și a altii și precum vor găsi că urmează dreptate și cuviința, prin anfora, să facă înștiințare Domniei meli.

Deci, prin anfora din 1825 iulii 18. făcîndu-mi dumnealor cunoscut că cuvintele după care dum(nea)lui Stavarachi Bosie au cerut ca să să oprească alcătuirea a tîrgului di pi moșia, pomenită Brătenii, nu le-au găsit a fi nici un temei destoinic pentru ca să cunoască a ave dreptate la cerirea sa, acest(a) ce mai virtos după o mai cu luare aminte socotință ci o au făcut dum(nea)lor, au găsit că așezare di tîrg pi moșia Brătenii urmează a aduce și oareșcari adăogiri încă de folosința pentru moșiele megieșite, că pentru călcare moșiei sali Sirățului dispre vitele di pi moșia Brătenii, ce au arătat dum(nea)lor lui Bosie că urmează a face, aceasta dum(nea)lor o au găsit cu totul afară din pricină, di vreme ce după rînduiala obicinuită a pămîntului dum(nea)lui volnic iasti a-ș îngrădi moșia, precum și alții despre hotarale megieșite, care voese să-și apere moșiele de călcare vitelor străini.

Dar apoi și arătare ce au mai făcut pentru scădere ce urmează să să pricinuiască vinitului orînzii de pi moșia sa cu alcătuire acestui tîrg și acesta s-au găsit a fi iarăș fără nici un temei, pentru că pildă sînt atite alte moșii megieșite cu tîrguri aice în țară, a căroro venit a orînzilor nu urmează a avea nici o scădere sau păgubire, căci cu același preț ce să vînd orînzile moșiilor celor mai dipă(r)itate de tîrguri tot cu acele să vînd și orînzile celor megieșite [i] cu tîrgurile și că nici acest cuvînt din partea dum(i)sale Stavarachi Bosie nu-l găsesc întemeiat pi vreo dreptate di a să fa(ce) oprire alcătuirii de tîrg de moșie Brătenii, că (încă) mai virtos și cițva din boerii stăpîni a moșii(lor) dinpregiurul Brătenii prin înadinsu jalobi ci au dat cătră Domnia me fac nu numai arătare că alcătuire de tîrg pe moșia aceasta li iaste priimită tuturor, dar și ceriri cu rugăminte ca să să întemează slobozenie aceștii alcătuirii di tîrg găsindu-o a fi di folosul și însuș pentru a moșiilor sali înlesnire de alijveris.

Am socotit și după cuprindere anaforalii aceștia a dumilorsali velițile boieri că nici un cuvînt de dreptate nu s-au găsit de a să împiedica alcătuire de tîrg pe moșia pomenită Brătenii după slobozenia dată di mai înainte prin carte Domniei meli, am giudecat și într-o unită socotință fiind și noi și cu toată cuviința găsînd de a să întemeia încă slobozenie a alcătuirii di tîrg pe această moșie întărînd anaforoa dumilorsali veliților boeri iată s-au dat și hrisovul acesta a Domniei meli dumisali spătar Costand Negre și dum(i)sali banului Ioan Patrașcu, prin care întărîm și mai cu deadinsul instatornicit voe și slobozenie de a faci dum(nea)lor alcătuire de tîrg pe moșia dum(i)lorsale Brătenii, întărînd și alcătuire această, mai gios arătată, de așezare în scris și iscălită ce o au făcut dum(nea)lor din 1825 iulii 2 cu o samă de jidovi neguțitori cari s-au găsit să-și facă dugheni și așăzări de lăcuința pi moșia arătată spre a ave întocma urmare și lucrare întru toată cuprindere ei, adică :

1—li din tot stînjenu de dughenă sau circiumă i casă cei ce vor prinde loc la uliță să aibă a plăti pe tot anul cîti patru lei bezmen, cari bani să-i dei două vadele, giuimate la Sfîntul Dumitrie și giuimate la sfîntul Gheorghie, măsurîndu-se cu stînjenu g(os)p(o)d. însă di plat(ă) (a)re să fie numai fața uliții.

2—le Lungul locului dughenilor arc să fie de noasprezeci stînjeni și giuimate socotindu-să optsprezeci stînjeni din talpa dughenii cu ograda din dos și un stînjenu și giuimate șandramaua.

3—le Pentru vin, rachiu, păcură, pitării mumgerii acei ce vor ave dughenile lor și vor voi a faci alijveris cu acești, plătiînd bezmenul numai pe dugheni, cu alt havaet să nu fie supărați și alijverisul cu aceste să le fie slobod.

4—le Acei ce vor fi la mahala vor plăti bezmenul cite doi lei stînjenu, și lungul, din talpa casii din fața cu ograda din dos, va fi de șasă stînjeni.

5—le Făcînd oricine binali pi locurile ce vor prinde, volnici să fie a li vinde la alții cum și, ferească Dumnezeu, de s-ar întîmpla vreo ardure de foc și acel nenorocit neguțitor nu va mai pute să-ș facă altă bina în loc, volnic să fie a-ș vinde locul lui prin știre dum(i)lorsale stăpînului tîrgului.

6—le Căsăpiele, cite scaune vor fi, giuimate să fie a neguțitorilor și giuimate a stăpînului tîrgului.

7—le Velniți și berării, de vor ave stăpînii moșii loc ca să dei neguțitorilor, li vor da douăzeci stînjeni în lat pi cari să aibă a plăti cîti doi lei pe un stînjenu di lățime pi an, ori locul în lungime să fie triizăci de stînjeni.

8—le Venitul cotului să fie a stăpînului tîrgului pi cari să aibă a plăti pi vasăli ci să vor coti, cite triizăci parali de bute și cinsprezeci parali de poloboc.

9—le Imaș satului cu locul tîrgului ari să fie din locul tîrgului ci iaste acum și pînă în hotarul moșii Sărățului și a Dolhascăi. Or împlîndu-să una mie stînjeni de plată în bezmen să slobo(a)rdă stăpînii tîrgului și țarina ci au din sus, care se numește Livezile, pîr(ă) în Siretiu. Însă mai mult decît pîn(ă) la cinci vite bez vițal și mînzat nu sînt volnici neguțitorii a ține, din care pe patru vite nu au a plăti nimic, iar pi al cincile, cine va ave, va plăti șasăzeci parali pi an.

10—le Vitele de căsăpie pascîndu-să pi imășul tîrgului, cum și vitile ce vor cumpara neguțitorii, țîndu-li pi imăș di la o zi di tîrg pînă la alta, să nu fie supărați cu vreo plată.

11—le Pantru școală i doă casă de obște, loc di mormintări, feredeu, toate aceste au să fie din dosul uliților, pi cari nu au a plăti bezmen.

12—le Patru epitropi ci să vor alegi din breaslă jidovască pentru trebuințele tîrgului să să aleagă și prin știre stăpînului tîrgului.

13—le În plațul tîrgului di viti arc să fie casa căpităniei, iar alti binali de alijveris nu sînt volnici a faci, nici neguțitorii, nici stăpînii tîrgului, decît numai un scrînciobu carele va fi pururea a stăpînului tîrgului.

14—le Acei ci nu vor ave dugheni în uliță nu sînt volnici a duci băutură la zilele de tîrg decît numai la zilele iarmaroacilor.

15—le Dum(nea)lor stăpînii a tîrgului să nu fie volnici a lua cai din tîrg fără voe neguțitorilor în vreo trebuință a dum(i)lorsali.

16—le Care din neguțitori nu va urma cu plata bezmenului în vadelili hotărîti, volnici să fie dum(nea)lor stăpîni ai tîrgului unora ca acelora a le scoate dughenile la mezat și a li vinde.

Deosăbit întărîm Domnia mea și zilele de iarmaroace, ci prin carti Domniei meli mai din nainte s-au hotărît ca să așă facă în număr de doă pi an la acest tîrg, adică unul la Sântămăria Mari, avgust 15, și altul la Sfîntul Ioan Botezătorul, ghenar 7, precum și zioa de tîrg, pi toată săptămîna, lune. Și vinitul mortasăpiei de la vitile ce să vor vinde la acest tîrg, atît în zilele de iarmaroace cît și în zilele de tîrg, să fie vecinică danie și m(i)lure a dum(i)lorsali luîndu-l acest venit după hotărîre condicii ci iaste în visterie cu pecete g(os)p(o)d. Adică cîti doăzeci și patru bani di toată vita mare : bou, vacă, cal, iapă ce să vor vinde, din cari pe giuimate (să ei) di la (vînzători și giuimate de la) cumpărători fără să superi a ceri de la cineva un ban mai mult piste hotărîre aceasta.

Să aibă a scuti stăpînii tîrgului acestuia și 12 oameni străini, supt numi di pîrgari a tîrgului. Cari oameni găsindu-i de acum înainte de piste hotar și încredîndu-i prin mărturia dregătorilor marginii, că sînt cu adevărați străini, iar nu din lăcutorii țării acii strămutați di la un loc la altul, să-i facă cunoscuți visteriei spre a lăsa cu totul în apărare di bir, de havaleli și de orici alte angării a țării ca unii ci au să fie di apururea în slujbă pentru apărarea tîrgului di foc și pentru orici alti întîmplătoare trebuințe a tîrgului.

Spre aceasta dar s-au dat domnesc hrisovul nostru acesta, întărît cu a noastră domnească iscălitură și peceti, dum(i)lorsali numiților boeri, stăpînii pominitii moșii Brătenii, că să aibă vecinic și fără strămutare vreedinioară privilegiul pentru întemeere de tîrg pe moșia aceasta precum și cuprindere miluirii ci li s-au făcut de cătră Domnia me, ca să o aibă iarăș întru vecinica neștrămutare.

Poftînd Domnia me și pe luminații domni, frații noștri, cari din pronia dumnăzălască să vor orîndui în urma noastră oblăduitori pămîntului acestuia, nu numai să

nu strămuți sau să înpuținezi ceva din aceste, ci mai virtos să întărească și să adoaă celi di cuviință pentru a Domniilor sali pururea fericită pomenire.

S-au scris la scaunul Domnii meli în orașul Eșii întru ce dintii domniia noastră la Moldavia, în anul al patruale, la let 1825 septemvrie 4.

Ioan Sandu Sturza v(oi)v(od)⁶.

Vel visternic protocolist.

S-au trecut în condica visterii de hrisoave[i].

Costand... paharnic.

Collationirt und obige Abschrift mit dem ungestempelten Originale wortlichen gleichlautend befunden zu haben bestäti(gen)¹. Von Suczawa er k(aiserlichen) k(öniglichen) Districtsgerichts Registratur am 18-ten Februar 1835.

Jgnat Kance(list) Registrator m. p.

Vidimations Tak bezahlt.

Jo/hann/ Onczul m. p.

Tălmăcire

Poslăduindu-să copia de mai sus însămnată cu originalul scris pe hîrtie fără stempel și aflîndu-să din cuvînt în cuvînt să încredințază de către reghistratura c(ezaro) c(răieștii) Judecătorii din Suceav[v]a la 18 fevr(uarie) 1835.

Stărostia c(ezaro) c(răieștii) Agenții din ținutul Sucev[v]ii, în urmarea adresului ținutului Judecătorii din 29 octomvrie 1840, n(r) 4033, tălmăcind întăritura registraturii c(ezaro) c(răieștii) Judecătorii din Suceav[v]a întocmai din cuvînt în cuvînt. Drept aceia să încredințază cu iscăliturile cuvenite și punerea pecetii pontului Fălticeni, 1840 octomvrie 29, ad n/r./1399.

Ballomir staroste m. p.

Secretari stărostiei,

Allecu Balomir m. p.

Arh. St. Suceava, colecția Documente, X/60, f. 1—4. Copie autentificată cu un sigiliu în ceară roșie, deteriorat, al Judecătoriei districtuale Suceava și un sigiliu oval în tuș negru, cu legenda : K.K. AGENZIE — STAROSTIE ZU FOLTICZENI (CEZARO CRAIASCA AGENȚIE — STAROSTIA DIN FĂLTICENI).

EDIȚII : Din tezaurul documentar sucevean, p. 580-581, nr. 1839 (rez. dezv. după copie).

CONTRIBUTIONS À LA FONDATION DES BOURGADES EN MOLDAVIE,
PENDANT LA PREMIERE MOTIÉ DU XIX-eme SIÉCLE. LE DOCUMENT
DE FONDATION DE LA BOURGADE DE BRĂTENI, LE DISTRICT
DE SUCEAVA
R É S U M É

On fait publier le document de 1825 par lequel on fonde la bourgade de Brăteni (localité appelée Lespezi de nos jours, le département de Iași). On met en évidence la manière dont de tels centres économiques étaient organisés.

¹) Loc rupt.

²) Omis.

³) In loc de : „Brătenilor“.

⁴) In loc de : „veliilor“.

⁵) Scris ulterior de altă mînă și cu altă cerneală.

⁶) Urmează mențiunea copistului : „L/ocul / p / ecetii /“.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA SITUAȚIEI
ADMINISTRATIVE, ECONOMICE ȘI DEMOGRAFICE A ȚINUTULUI
SUCEAVA PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

GAVRIL IRIMESCU

Dacă în istoriografia românească preocuparea pentru problematica economică, politică și social-culturală a suscitat un interes deosebit cea legată de organizarea administrativ-teritorială, cît și cea privind demografia a rămas undeva la periferia cercetării științifice. În ultima vreme însă interesul pentru cunoașterea și acestor forme de manifestare umană li se acordă un interes evident¹).

Descoperind, în Arhivele Statului Suceava, un document privind organizarea administrativ-teritorială a Moldovei, intitulat : **Tabla satilor din Prințipatul Moldovii după înrătundirea făcută la anul 1834²** și un altul în Arhivele Statului din Iași : **Tablou lămuriitor de toate proprietățile de moșii particulare, monastirești și răzășești și numărul fameliilor viețuitoare prin țurguri. . . din 20 aprilie 1857³**, le fac publice în prezenta împrejurare*).

Problema organizării teritoriale a Moldovei, după raptul produs în anul 1774, consfințit prin convenția austro-turcă din 7 mai 1775, cînd Austria încorporează în propriul imperiu 277 localități și 55 cătune moldovene⁴), adică acea parte care, după mărturisirea domnului Moldovei Grigore al III-lea Ghica, „întrece în îmbelșugare și valoare totală cealaltă parte a țării“⁵), între care, chiar și fosta reședință voievodală a Moldovei, Suceava, interesează în mod deosebit. În organizarea administrativ-teritorială care a urmat, ținutul Sucevei apare într-o arondare diferită de cea

¹) Vasile C. Nicolau, **Priviri asupra vechii organizări administrative a Moldovei** ; Paul Negulescu, **Istoricul județelor din România**, în „Revista de drept public“, nr. 1—2, XVII, 1942, p. 82—105 ; Constantin C. Giurescu, **Principatele Române la începutul secolului XIX**, Ed. Științifică, București, 1975 ; St. Ștefănescu, **Istorie și demografie**, în „Studii“, București, 1967, tom. 20, nr. 5, p. 933—946 ; Adrian Macovei, **Organizarea administrativ-teritorială a Moldovei între anii 1832 și 1862**, I, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol“, XIX, Iași, 1982, p. 353—374 ; II, XX, 1983, p. 153—173 ; și III, XXI, 1984, p. 203—216 ; Gh. Platon, **Populația orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea**, în „Carpica“, III, Bacău, 1970, p. 5—32 ; Idem, **Les statistiques de Moldavie et leur importance pour la reconstitution du processus historique**, în „Populație și societate“, IV, 1980, p. 52—56 ; Ecaterina Negruți, **Factorul demografic urban și dezvoltarea economică a Moldovei la mijlocul secolului al XIX-lea**, în „Revista de istorie“, București, 1975, nr. 8, p. 1183—1196 ; Idem, **Situația demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea**, în „Revista de istorie“, București, 1981, XXXIV, nr. 2, p. 243—257 ; Idem, **Cercetări privind evoluția demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea**, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol“, Iași, XIX, 1982, p. 35—41 ; Ecaterina Negruți, **Ion Prelipceanu. Date cu privire la evoluția demografică a unui sat bucovinean în secolele al XIX-lea și al XX-lea**, în „Suceava“ Anuarul Muzeului județean, Suceava, VI—VII, 1979—1980, p. 247—266 ; Ecaterina Negruți, **Satul moldovenesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea — contribuții demografice**, Iași, 1948 ; Emil Ioan Emândi, Constantin Serban, **Contribuții de geografie istorică la cunoașterea fenomenului demografic din nord-vestul Moldovei la sfîrșitul secolului al XVIII-lea**, în „Suceava“ Anuarul Muzeului județean, Suceava, X, 1983, p. 471—521.

²) Arh. St. Suceava, Colecția de documente, P. XI/37, f. 6—7.

³) Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1785, op. II 2035, dosar 39, f. 87—95.

⁴) Comunicare susținută în sesiunea științifică organizată de Institutul de subingineri Suceava la 13—14 octombrie 1984.

⁵) Johann Polek, **Ortschaftsverzeichnis der Bukowina dem Jahre 1775**, în **Jahrbuch des Bukowiner Landes — Museums 1893**, Cernowitz, 1893, p. 28.

⁶) Mihail Kogălniceanu, **Răpirea Bucovinei după documente autentice**, București, 1875, p. de titlu.

anterioară⁶⁾ cuprinzând satele ce-au rămas din vechiul ținut completate cu altele luate de la ținuturile Neamț și Roman. „Din păcate au regulat adică statornicia hotarului între Austria și Moldova în urma convenției din 13/15 februarie 1777**), ce au procurat definitiv chestia Bucovinei «Constantin Moruzi, domnul Moldovei», au împărțit ținuturile după cuviință cum trebuia să fie pe forma cea nouă în urma răsului pământului de către noștri, întregind ținutul Sucevei cu părți din celelalte și statornicind rezidența sa în Fălticeni, un târgușor mic⁷⁾».

Noul ținut avea o formă curioasă. Hotarul pleca din Bunești Sucevei la Horodniceni și Găinești, peste munte la Crucea, Neagra Șarului, Păltiniș, la Broșteni și Borca, apoi peste Sănișoara, la Rîșca, Brusturi, Cristești și Miroslavesti, la Todirești, Lespezi, Sirețel și Tudora, la Corni, apoi pe fișia de-a lungul râului Siret, cuprinzând satele din fostul ocol Berhomete, la Sănăuți, Vlădeni (Mihăileni); Lozna, Derțea, Cindești, Tureatca, Verpolea, la Grămești, Bălești, Botoșanița, Zamostea, Zvorîște, Adâncata (Poiana Pustie), la Corocăești și Hreățea, ajungea din nou la Bunești. Cu acest prilej, așa cum am văzut, i s-a fixat o reședință nouă — târgul Fălticeni⁸⁾. Această împărțire administrativă, cu unele mici modificări din anii 1803⁹⁾ și 1816¹⁰⁾, s-a menținut până la 11 iunie 1835, când, ca urmare a noii împărțiri administrative-teritoriale, localitățile: Tureatca, Stănești, Sănăuții, Vlădenii, Pîrful Negru, Cindești, Slobozia lui Talpă, Călinești, Berești, Zvorîște, Zamostea, Rușii lui Ciomirtan, Botoșanița, Bălești, Verpolea, Grămești și Rudești, de la ținutul Sucevei, și Șărbănești și Slobozia Șărbănești, de la ținutul Botoșani, formînd ocolul Berhomete, sînt trecute la ținutul Dorohoiului¹¹⁾; Poiana Pustie, Mitocul, Burdujăni, Plopenii, Salcea, Fîntînele, Roșcanii, Litenii, Rătunda, Cornii, Hancea, Bănești, Băloșeni, Corocăești, Dumbrăveni cu cotunurile și Siminicea, formînd ocolul Siretului, trec la ținutul Botoșani¹²⁾; iar Iorna-Șaru, Crucea, Chirilu, Broșteni, Holda, Cotîrșii, Pîrful Cîrșii, Mădeiu, Borca, Socii, Stejarul, Sabasa, Pîrful Pîntii, Fărcașii și Crăpăturile, formînd ocolul Bistriții de Sus, revin ținutului Neamț¹³⁾.

În anul 1835 ținutul Sucevei avea 3 târguri și 140 sate, împărțite în patru ocoale, fiind considerat printre ținuturile mijlocii¹⁴⁾, vezi anexa 1.

Documentul din 27 aprilie 1857, descoperit în Arhivele Statului din Iași, prezintă, la rîndul său, diferențe esențiale față de împărțirea administrativ-teritorială din 1834, aplicată cu 11 iunie 1835, analizată mai sus, conținînd modificările făcute pe parcursul aproape unui sfert de secol în arondarea administrativă a teritoriului. Deși ținutul are aceleași patru ocoale: Muntele, Șomuzului, Siretului și Moldovii, localitățile din teritoriul ocoalelor sînt schimbate. Pentru economia lucrării dăm doar două exemple, al ocolului Muntele și ocolului Șomuzului.

În documentul din 1834, ocolul Muntele cuprindea satele de pe Valea Moldovei (!): Ciumulești, Spătărești, Boroaia, Baia, Rîșca, Mălinii s.a., în documentul din aprilie 1857, ocolul cuprindea într-adevăr satele de munte: Mălini, Drăcești, Găinești, Borca, Sabasa, Fărcaș, Dornele, Crucea, Chirilu, Broșteni s.a. Excepție face doar ocolul Șomuzului, în care, din cele 35 sate existente, 20 se regăsesc și în documentul din aprilie 1857¹⁵⁾, ceea ce denotă că în cei 25 de ani s-a „umbat” la adevărarea și îmbunătățirea împărțirii administrative a teritoriului. Această stare s-a menținut,

⁶⁾ Amănunte în legătură cu întinderea și împărțirea administrativă a Moldovei, vezi Ecaterina Negruți, *Satul moldovenesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea — contribuții demografice*, Iași, 1948, p. 7—10; *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, p. I, recensăminte populației Moldovei din anii 1772—1773 și 1774, Chișinău, 1975, publicate de P. G. Demetrev.

⁷⁾ Greșit, n-a existat o astfel de convenție. Ceea ce se cunoaște este că „întreaga reglementare a granițelor cu Bucovina s-a încheiat la 2 iulie 1776” la Palamutca. Vezi Daniel Werenka, *Umcr die Grenzregulierung der Bukowina zur Zeit der Vereinigung mit Österreich*, în „*Jahrbuch des Bukowiner Landes — Museums*“ III 1895, Cernowitz, 1895, p. 5.

⁸⁾ Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*, tom. II, Iași, 1837, p. 45.

⁹⁾ Artur Gorovei, *Fălticeni, cercetări istorice asupra orașului, Fălticeni*, 1938, p. 47.

¹⁰⁾ Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. VII, Iași, 1886, p. 242—256.

¹¹⁾ Corneliu Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, Iași, 1979, p. 1—6.

¹²⁾ Arh. St. Suceava, Colecția de documente, P. XI/37, f. 3.

¹³⁾ *Ibidem*, f. 4.

¹⁴⁾ *Ibidem*, f. 7.

¹⁵⁾ *Ibidem*, f. 6—7. Ținuturile mari erau Botoșanii cu 184 sate și 7 târguri; Dorohoiului cu 175 sate și 4 târguri; Putnii cu 168 sate și 5 târguri și Bacăului cu 160 sate și 5 târguri; mijlocii Tutovei cu 140 sate și 2 târguri și Neamțului cu 126 sate și 2 târguri, iar mici erau Tecuciului cu 122 sate și 4 târguri, Rîmnicului cu 124 sate și un târg și Covurluiului cu 90 sate și 2 târguri. *Ibidem*, f. 7—18.

¹⁶⁾ Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1785, op. II 2035, dosar 39/1857, f. 89—95.

cu unele mici ajustări din anii 1892¹⁶⁾ și 1904¹⁷⁾, pînă la reforma administrativ-teritorială din anul 1925¹⁸⁾, cînd, ca urmare a constituirii statului național unitar român, s-a impus o nouă organizare administrativ-teritorială.

În sus-menționatul document se găsesc date extrem de valoroase și pentru cercetarea economică, în sensul că sînt nominalizate toate moșiile existente în ținut, mărirea lor în fălci, cu arătarea proprietarilor lor: moșii mănăstirești, boierești și răzeșești. Gheorghe Ungureanu, care descoperă documentul în anul 1963, afirmă că „este poate singurul document de acest gen care ne dă proprietarii de moșii din acea vreme (statul, boierii, clerul și răzeșii), suprafața fiecărei moșii și numărul familiilor care locuiau pe ele în satele respective¹⁹⁾”. Vezi Anexa 2.

Astfel, în ținutul Sucevei existau un număr de 136 moșii, din care, 79 proprietate boierească, 39 mănăstirească și 15 răzeșească, în suprafață totală de 289.269 fălci. Cel mai mare proprietar era Mănăstirea Slatina care deținea 42.990 fălci, cuprinzînd satele: Mălini, Vlădeni, Păiseni, Drăcești, Găinești, Pîrful Cîrșii, Borca, Socii, Sabasa, Preuteștii — Adămoaiei, Rădăsenii și Oprîșenii cu un număr de 1965 familii de țărani clăcași²⁰⁾, cu aproximativ 9.825 suflete. Mănăstirea Rîșca deținea peste 11 sate: Pîrful Pîntii, Stejarul, Fărcaș, Crăpăturile Tirzia cu Grașii, Moiaș, Boroaia, Bogdănești, Cotul Rîșchii și Hărmănești cu 10.963 fălci și peste 1.390 familii de țărani clăcași²¹⁾, aproximativ 6.950 suflete. Marele boier Alecu Balș stăpînea Broșteni, Cotîrșii, Crucea și Chirilu în suprafață de 36.000 fălci, locuite de 500 familii de țărani clăcași, cu circa 2.500 suflete²²⁾ Mihail Sturza, fostul domn al Moldovei, stăpînea, în ținutul Sucevei, 10 sate: Cristești, Homița, Bourenii, Socii, Năvrăpești, Miroslavesti, Ciohorăni, Verișanii, Cozmești și Mitești în suprafață de 12.000 fălci cu 1.357 familii de țărani clăcași²³⁾, aproximativ 6.785 suflete. Nicolae Rosăt-Roznovanu stăpînea Pașcanii, Brăteștii și Conțăștii în suprafață de 9.000 fălci, cu 1.335 familii țărani clăcași²⁴⁾, circa 6.675 suflete. În ținut mai existau încă 33 mari boieri cu proprietăți între 500 și 10.000 fălci, cum era marchiza Luțica de Bedmar cu 10.300 fălci și circa 485 familii de țărani clăcași; urmașii logofătului Costache Sandu-Sturza cu 6.689 fălci; comisul Costache Bosie cu 3.920 fălci; vornicul Iorgu Virnav-Liteanu cu 3.000 fălci; comisul Costache Nicolau cu 2.732 fălci; vornicul Alecu Botez-Fărășcu cu 1.700 fălci ș.a.²⁵⁾.

Cînd este vorba de moșiile răzeșești, dintr-o analiză oricît de sumară se desprinde nuanța subțierii succesive a păturii răzeșești produsă prin acapararea proprietăților lor de către marea proprietate. În speță este vorba de moșiile Drăguseni, Birgăeni și Broșteni în suprafață de 2.300 fălci, proprietatea prințului Alexandru Callimachi. Documentul redă ipostaza de la 1857 cînd „în cotuna Birgăeni mai sînt răzeși aceștia: Dimitrie Limitriu care are 15 fălci și Ioniță Dimitriu la fel cu 15 fălci²⁶⁾”. Răzeși existau și în Tolești, care, după expresia din document, „stăpînesc în comun 590 fălci, din care, Nicolai Oșlobanu 33 fălci iar Vasile și Costache Popovici și Iancu Ștefanovici cite 12 fălci²⁷⁾”. Pe moșiile Pănurești și Șoimărești, pitarul Nicolai Tiliman deținea 150 fălci, Tănase Frunzeți 50 fălci, Catinca Mișoglu 70 fălci, Eni Placa, „supraș elinesc”, 30 de fălci, iar alți opt răzeși cite 15, respectiv, 10 fălci²⁸⁾. În Brusturi, cu 386 fălci, „cucoana Profira Anghel stăpînea 190 fălci²⁹⁾”, restul, cite 10 pînă la 30 fălci, alți opt răzeși, dar numărul lor, în comparație cu începutul secolului, este mult inferior. Exemplul cel mai elocvent ni-l furnizează satul Lămășeni, care, la 1803 era sat răzeșesc³⁰⁾, la 1816 numai jumătate era răzeșesc, jumătate era

¹⁶⁾ „Monitorul Oficial” nr. 169 din 1/13 noiembrie 1892, p. 4991—4993.

¹⁷⁾ *Ibidem*, nr. 26 din 1/14 mai 1904, p. 1092—1093.

¹⁸⁾ *Impărțirea administrativă a României*, București, 1926, p. 41, 73, 86.

¹⁹⁾ Gh. Ungureanu, *Documente statistice din anii 1820—1859, aflate în păstrarea Arhivelor Statului de la Iași*, în „*Revista Arhivelor*”, an VI, nr. 1/1963, p. 219—220.

²⁰⁾ Arh. St. Iași fond Vistieria Moldovei, tr. 1785, op. II 2035, dosar 39/1857, f. 89—90.

²¹⁾ *Ibidem*, f. 89, 92, 93.

²²⁾ *Ibidem*, f. 89.

²³⁾ *Ibidem*, f. 93.

²⁴⁾ *Ibidem*.

²⁵⁾ *Ibidem*, f. 90, 91, 93; vezi și „*Buletinul oficial extraordinar a Principatului Moldovei*”, nr. 2 din 31 mai 1875, p. 9.

²⁶⁾ *Ibidem*, f. 92.

²⁷⁾ *Ibidem*, f. 90.

²⁸⁾ *Ibidem*, f. 92.

²⁹⁾ *Ibidem*.

³⁰⁾ Th. Codrescu, *op. cit.*, p. 252.

al slugerului Fotache Ciure (Lămășanii Ciurii)³¹⁾, iar la 1857 era complet acaparat de marea proprietate: jumătate fiind al „paharnicului Ioniță Sacară (Lămășanii lui Sacară). «iar cealaltă jumătate» a băesei Anastasia Cichirdic³²⁾, (Lămășanii lui Cichirdic).

Din document se desprinde însă și un alt aspect, cu adinci rezonanțe în viața social-economică a țărănimii, acela al răscumpărării propriilor moșii de către răzeși. Exemplul cel mai concludent ni se pare a fi acela al răzeșilor dorneni. Moșia răzeșească Dorna (Dorna cu Gura Negri, Șarul Dornei, Neagra Șarului și Păltinișul), în suprafață de 100.000 fălci, căzuse în mâna lui Constantin Ipsilanti, domnul Moldovei, pu motiv că este „o domenie venită țării”,³³⁾. În anul 1800 acesta o dăruiește fiului său Alexandru³⁴⁾, care, la 13 octombrie 1809, o vinde, cu 8.000 lei, logofătului Constantin Balș³⁵⁾. Răzeșii dorneni întorc banii moștenitorului moșiei, logofătului Alecu Balș, răscumpărând moșia. Documentul din aprilie 1857, consemnează starea în care „moșia Dornelor, moșie de munte, a fost răscumpărată de sătenii bătrâni, care piște tot să socot a fi piște 350 sîn părtaș cu părți și mici și mari”³⁶⁾. Un alt exemplu este acela al moșiei Fălticeniilor Vechi, care, spune documentul, a fost „răscumpărată de cătră însuș lăcuiitori fiind numai vatra satului de 35 fălci. parte este supusă plății de bezmen către către dumnealui serdar Vasili Demitriu”³⁷⁾.

În ce privește structura și evoluția proprietății funciare documentul este de o valoare inestimabilă întrucât pus în legătură cu condica liuzilor din 1803 și condica Vistierei Moldovei din 1816 se poate lesne constata, pe deoparte, stratificarea proprietății funciare, în perioada de până la 1857, în sensul creșterii succesive a mariei proprietăți mănăstirești și boierești pe seama celei răzeșești, precum și evoluția ei pe o perioadă de jumătate de secol, iar pe de altă parte, surprinderea situației proprietății funciare înaintea marelui reforme rurale realizată de Alexandru Ioan Cuza în anul 1864.

Un capitol extrem de interesant se referă la târgurile existente în ținutul Sucevii: Fălticeni, Pașcani, Lespezile, cu numărul locuitorilor, naționalitatea, categoria fiscală și îndeletnicirea lor. Un singur exemplu, cel al târgului Fălticeni. Aici viețuiau 1.544 familii din care „60 familii boeri, 12 de preoți, 46 în clasa neguțătorilor patentari, 100 a meșterilor patentari, 254 din clasa birnicilor și căpătaierilor, 40 dezrobiți noi și vechi, 30 catolici (adecă «zice documentul» nemți, armeni și lipoveni) și 1.000 evrei”³⁸⁾. Dacă înmulțim cu coeficientul 5³⁹⁾ ne dă o populație de 7.720 locuitori, comparabil cu jumătatea populației orașului Fălticeni din anul 1956 (în anul 1956 orașul Fălticeni avea 13.005 locuitori⁴⁰⁾.

Izvorul statistic cuprinde date numerice ale familiilor existente la sat, precum și starea lor socială.

Totalizând numărul familiilor a rezultat cifra de 16.899 pe care înmulțindu-le, cu același coeficient de 5, rezultă că în satele ținutului Suceava trăia o populație de aproximativ 84.495 suflete. Populația urbană se ridică la 2.052 familii sau 10.260 suflete. Din calcul rezultă constatarea că în preajma marelui eveniment al Unirii Principatelor Române peste 88% din populația ținutului locuia în mediul rural și numai 12% în mediul urban, prin urmare, sub media calculată pe întreaga Moldovă, unde la aceeași dată, aproape „un sfert din populație era „urbanizată” (21,75%), în timp ce populația rurală reprezenta 78,25%”⁴¹⁾.

Iată numai câteva posibile reflecții pe marginea acestor două documente, recent descoperite, și implicațiile ce le-ar putea avea în adâncirea cercetării adminis-

³¹⁾ Corneliu Istrati, op. cit., p. 4.

³²⁾ Arh. St. Iași, fond cit., f. 90; Ana Niculăasa, Mihai Niculăasa, Zona Fălticeniilor, București, 1981, p. 212—214.

³³⁾ George Ioan Lahovari, Marele dicționar geografic al României, II, București, 1900, p. 196.

³⁴⁾ Th. Codrescu, op. cit., p. 255.

³⁵⁾ N. Iorga, Studii și documente privitoare la istoria Românilor, VI/II, București, 1904, p. 7, 10, 530; Corneliu Istrati, op. cit., p. 5.

³⁶⁾ Arh. St. Iași, fond cit., f. 90; Amănunte vezi, G. T. Kirileanu, în revista „Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași”, Iași, an XV, 1904, p. 450.

³⁷⁾ Ibidem, f. 90.

³⁸⁾ Ibidem, f. 94.

³⁹⁾ Pierre Guillaume, Jean - Pierre Pousou, Démographie historique, Paris, 1975, p. 41—42; Ștefan Pascu, Demografie istorică, în „Populație și societate”, vol. I, Cluj, 1972, p. 42, 67; Ecaterina Negruți, op. cit., p. 18.

⁴⁰⁾ Recensământul populației din 21 februarie 1956, p. 135.

⁴¹⁾ Ecaterina Negruți, op. cit., p. 27; Arh. St. Iași, fond cit., f. 18. 24.

trativ - teritoriale, socio-economice și demografice a ținutului Suceava pînă la mijlocul secolului al XIX-lea.

Pentru completarea informației despre fostul ținut al Sucevii redăm în anexa 3 situația demo - economică a satelor din ocolul Siret, ținutul Botoșani⁴²⁾ și în anexa 4 cea a satelor din ocolul Berhometele, ținutul Dorohoiului⁴³⁾, desprinse din ținutul Sucevei prin reforma administrativ - teritorială din anul 1834.

Anexa 1

TABLA SATILOR LIN PRINȚIPATUL MOLDOVEI DUPĂ ÎNRĂTUNDIREA FĂCUTĂ LA ANUL 1834

Nr. 3. Ținutul Sucevii

N(umărul) 1. Ocolul Muntelui

1. Găineștii ⁴⁴⁾	19. Săveștii
2. Drăcenii	20. Șoimăreștii cu cotunurile
3. Suha și Mălinii	21. Sirbii
4. Sasca	22. Măneștii
5. Baia și Bogata	23. Oniceni
6. Jihalea	24. Filipeștii
7. Slătioara	25. Ciomuleștii
8. Cotul Rîșchii	26. Dumbrăvița de Jos
9. Boșdăneștii	27. Dumbrăvița de Sus
10. Boroaea	28. Cotul Băi
11. Moșa	29. Blăgeștii și Fintina Mare
12. Tîrzia Niamțului	30. Spătăreștii
13. Tîrzia Rîșchii	31. Ioniasa
14. Poiana Prisăcii	32. Roșiorii
15. Orțăștii	33. Negoteștii
16. Giuleștii	34. Cămîrzanii și Mestecănarii
17. Bereștii	35. Movilenii
18. Drăgăneștii	

N(umărul) 2. Ocolul Șomuzului

1. Horodnicenii cu cotunurile	19. Heciu
2. Rotopăneștii cu cotunurile	20. Dolheștii
3. Lămășanii lui Sacară	21. Hîrtopu
4. Lămășanii Ciurii	22. Hrațca
5. Rădășanii	23. Pleșăștii Săniascăi
6. Buciumenii	24. Pleșăștii Ganii
7. Oprișanii	25. Pleșăștii Hermezăului
8. Timpeștii	26. Liuzii Tăbîrtoai
9. Satul Fulticeni	27. Săliștea
10. Șoldăneștii	28. Valea Glodului
11. Hușii	29. Giurgeștii
12. Leucușăștii	30. Vultreștii
13. Manolea	31. Știrbățul
14. Preuteștii Brăescului	32. Mereștii
15. Preuteștii Adămoai	33. Onceștii
16. Țoleștii	34. Petiia
17. Basarabia	35. Bunestii
18. Arghiri	

⁴²⁾ Arh. St. Iași, fond cit., f. 18, 24.

⁴³⁾ Ibidem, f. 45—46.

⁴⁴⁾ În document „Bănești”.

N(numărul) 3. Ocolul Siretiului

1. Cornii Băloșoai
2. Poiana Răhtivanului
3. Dolhața și Buda
4. Guliia
5. Probotă
6. Brătenii⁴⁵
7. Todireștii
21. Boldeștii
22. Stolnicenii și Slobozia
23. Hirtoapile
24. Criveștii Pităriții
25. Criveștii Ciurii

(a aparținut anterior de ținutul Hirălului)

8. Zberenii
9. Cırjoaea
10. Horodiștea
11. Laiul
12. Vascanii
13. Costeștii
14. Petrișul de Sus
15. Petrișul de Jos
16. Dădeștii
17. Criveștii lui Buhuș
19. Ruginoasa
20. Hărmăneștii
26. Heleștienii
27. Oborocenii de Sus
28. Oborocenii de Jos
29. Fărcășanii
30. Hăbășăștii
33. Fedeleșanii
34. Schiolețul
35. Voluntireștii

(a aparținut anterior de ținutul Romanului)

31. Ghinești
32. Brătulești

(a aparținut anterior de ținutul Neamțului)

N(numărul) 4. Ocolul Moldovii

1. Grașii
2. Preuteștii
3. Timișăștii
4. Petricanii
5. Urichenii
6. Rădenii
7. Capul Dialului
8. Păstrăvenii
9. Spieștii
10. Davidenii

(a aparținut anterior de ținutul Neamțului)

30. Brăteștii
11. Miteștii
12. Verișanii
13. Mirosălveștii
14. Socii
15. Bourăanii
16. Criseștii
17. Homița Lipovăanii
18. Cotunu Strocăștii
19. Drăgușanii
20. Căbujii
21. Lețcanii
22. Birgăenii
23. Săcuenii
24. Forăștii
25. Tătărușii
26. Conțăștii
27. Pașcanii cu cotunurile
28. Stolnicenii
31. Cozmeștii cu cotunurile
29. Purceleștii
32. Muncelul
33. Ciohorăanii
34. Mogoșăștii
35. Hălăuceștii

(a aparținut anterior de ținutul Romanului)

Adunarea ocoalelor

N(numărul) sate (lor).

1.	35	ocolul Muntelui
2.	35	„ Șomuzului
3.	35	„ Siretiului
4.	35	„ Moldovii

140 adică una sută patruzeci fac satele (ținutului) Sucevii.

Tirgurile

1. Fulticenii
2. Lespizăle.

⁴⁵ Prin documentul din 4 septembrie 1825, Ioniță Sandu Sturza, domnul Moldovei, întărește boierilor Costand Negre, fost mare spătar, și cumnatului său Ioan Pătrașcu, fost mare ban, „slobozenia pentru alcătuirea de târg pe moșia lor Brătenii“. Denumit Lespezile. Arh. St. Suceava, Colecția de documente, P X/60; Arh. St. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1785, op. II 2035, dosar 9/1857, f. 95.

T A B L A

lămuritoare de toate proprietățile, de moșii particulare, monastirești și răzășești și familiilor viețuitoare prin târguri, în scopul cerut de Ofiția Departamentului de Finans nr. 2888 la 20 aprilie 1857.

Nr. moșiilor și a târgurilor	Numirea moșiilor și a târgurilor	Moșii particulare	monastirești	răzășești	Mărimea fiecăria în fâlci	Fameliile viețuitoare pe fiecare parte	nr.	a cui proprietăți sînt				
1	2	3	4	5	6	7	8	9				
Ocolul Muntile												
1	Mălinii	—	1	—	—	395	într-un hotar	A monastirii Slatina atîrnată de Depart(amentul)Cultului				
2	Vălenii	—	2	—	—	163						
3	Păisanii	—	3	—	la 24971	47						
4	Drăcenii	—	4	—	—	277						
5	Gălneștii	—	5	—	—	213						
6	Pîrfu Cîrjii	—	6	—	—	235	1	Idem				
7	Borca și Socii	—	7	—	15223	122						
8	Sabasa	—	8	—	—	113						
9	Pîrfu Pîntii	—	9	—	—	59	2	Intr-un hotar a monastirii Rîșca atîrnată de Departament(ul) Cultului				
10	Stejaru	—	10	—	la 3554	40						
11	Farcașa	—	11	—	—	82						
12	Crăpăturile	—	12	—	—	55						
13	Dorna cu cotunurile	—	—	1	—	246						
Ocolul Șomuzului												
14	Dorna cu Gura Negri	—	—	2	—	162	3	Moșii de munte răscumpărate de săteni, bătrîni, cari piște tot se socot a fi piște 360 sîn partaș cu părți și mici și mari.				
15	Șaru Dornii	—	—	3	100.000	386						
16	Neagra Șarului	—	—	4	—	203						
17	Păltinișu	—	—	5	—	134						
18	Broștenii	1	—	—	—	231	4	a dumisali) boeriu(lui) logofăt Alecu Balși.				
19	Coturgașii	2	—	—	—	69						
20	Crucea	3	—	—	—	105						
21	Chirilu	4	—	—	36000	94						
22	Negrișoara	5	—	—	5000	nelocuită			5	a dumisale slugerului Nicolai Marcovici.		
Ocolul Șomuzului												
1	Petia cu Țarina Mare	1	—	—	204 90	34 nelocuită	6	a dumisale spătăreasa Safta Răhtivanu, născută Ciudin și a dumisale spătariului Grigori Răhtivanu soțul cucoanei.				
2	Unceștii	2	—	—	700	53			7	a dumisale comis Dimitrie Codreanu.		
3	Hreața cu Buneștii	—	—	1	—	47			8	însă :		
					300						8	a dumisale spatar Grigori Răhtivanu.
					105						9	a dumisale stolnic Lascar Răhtivanu.
					70						10	a dumisale demoazela Aristița Răhtivanu.
					120		11	a dumisale fraților Sănești cu partea din Uncești.				

1	2	3	4	5	6	7	8	9
					105		12	zăstrea dumisale stolniceasa Profira Ghițăscu, născută Răftivanu
					35		13	a soțului dumisale stolnicul Costache Ghițăscu (ambi) din Bunești.
4	Pleșeștii-Gani	—	1	—	200	42	14	a sfintei monastiri Neamțu.
5	Luizii-Tăbîrțoai cu locul de lângă trg	3	—	—	80	17	15	a dumisale sârdăreasa, Maria Gonciu, născută Manoliu și cuconul dumisale sârdar Nicolai Gonciu.
6	Pleșeștii-Săneascăi	4	—	—	220	42	16	a dumisale dr. fraților Pleșăști Gheorghie col?? Costantin și sluger Matei.
7	Pleșeștii- Hermeziului	5	—	—	195	37	17	o dumisale paharnic Costantin Hermeziu.
8	Mereștii	6	—	—	—	37		a dumisale leitinant
9	Giurgeștii	7	—	—	la 1400	71	18	Mihail Botez.
10	Giurgeștii	8	—	—	280	27	19	pitar Anastasie Necolau sau zăstrea ginerului dumisale comis Dimitrie Gavrilaş.
11	Știrbățul	9	—	—	—	53		
12	Săliștea și Runcu	10	—	—	1500	77	20	a dumisale aga Lupu Botez.
13	Poiana- Răftivanului	11	—	—	300	59	21	a dumisale comis Lupu Răftivanu.
14	Valea-Glodului	12	—	—	800	137	22	a dumisale vornicesăi Nastasia Greceanu.
15	Liteni și Rătunda	13	—	—	—	248		
16	Cornil	14	—	—	3000	76	23	a dumisale vornic Iorgu Vîrnav-Liteanu.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
17	Preuteștii și Vlădeștii zis Argherea Basarabiea	15	—	—	—	—	24	a dumisale vornic Alecu Botez-Forăescu.
18	Șoldăneștii	16	—	—	1400	71	25	a dumisale cucoanei Ralu Botez, născută Baștă, soția dumisale vornic Alecu Botez - Forăescu.
19	Dolheștii Mari și Mici	—	2	—	1900	379	26	a monastirilor închinat Sfințului Mormînt.
20	Preoteștii-Adămoai	—	3	—	645	95	27	a monastirii Slatina atîrnată de Departamentul Cultului.
21	Preoteștii Brăeascăi	17	—	—	400	50	28	a dunitale aga Costandache Nicolau.
22	Hușii	18	—	—	580	55		
23	Hîrtopu	19	—	—	1100	120	29	a sfinții sale iconomu Iftimi Stamate.
24	Spătăreștii	20	—	—	650	45	30	a dumisale spătar Alecu Milo.
25	Horodnicenii	21	—	—	2800	384	31	a dumisale marchiza Luțica de Betmar. (Bedmar)
26	Timpeștii	22	—	—	384	21		
27	Rotopăneștii	23	—	—	1664	140	32	a dumisale potelnic Nicolai Istrate.
28	Lămășenii lui Sacară	24	—	—	370	81	33	a dumisale paharnic Ioniță Sacară.
29	Lămășenii lui Cichirdic	25	—	—	300	78	34	a dumisale bănesăi Anastasia Cichirdic.
30	Rădășenii	—	4	—	—	265		
31	Oprișanii	—	5	—	2151	40	35	a monastirii Slatina atîrnată de Departamentul Cultului
32	Fălticeni Vechi	—	—	2	35	36	36	răscumpărată de cătră însuș lăcuiitori fiind numai vatra satului.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
33	Buciumenii	—	—	3	10	fără locuitori	37	a dumisale căminar Ioan Filipovici.
					80	54	38	să stăpânești în comun de către săteni după bătrânii satului.
34	Petiea lui Vîrnav cu partea din Bunești și Podeni	26	—	—	235	31	39	a dumisale aga Iordache Vîrnav.
35	Petia Ciudineasăi	27	—	—	234	34	40	a dumisale Ecaterina Ciudin sau a fiilor dumisale, dumnealor pitar Alecu și pitar Costachi Ciudin.
Ocolul Moldovei								
1	Sasca	1	—	—		121	41	a cucoanei vornicesăi Catinca Șturza
2	Baea	2	—	—		393		
3	Bogata	3	—	—		101		
4	Jihalea	4	—	—	7500	47	42	a cucoanei marchiza Luțica de Betmar.
5	Cotul Băii	5	—	—		79		
6	Slătioara	6	—	—		56		
7	Blăgeștii și Fintîna-Mare	7	—	—	la 820	84	43	a dumisale spatar Vasile Cantacuzin sau a cucoanei dumisale Profira născută Roșet - Bălănescu.
8	Ciumuleștii- Ganii	8	—	—	560	115	44	a dumisale spătăreasa Zoța Gane.
9	Ciumuleștii- Beldiceanului	9	—	—	404	37	45	a dumnealor căminar Dimitri și Costache Mirza.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	Movilenii	10	—	—	200	23	46	a dumisale postelnic Matel Gane
11	Dumbrăvița de Sus	11	—	—	700	54		
12	Dumbrăvița de Jos	12	—	—		43	47	a dumisale cucoanei Maria Moruz.
13	Unicenii	13	—	—	1200	137		
14	Nigoteștii	14	—	—		77		
15.	Cămîrzanii- Hirlescului	15	—	—	262	22	48	a casăi răposatului căminar Constantin Hirlescu.
16	Cămîrzanii-Martuneasăi	—	—	1	—	23	însă :	
					164	—	49	a casăi răposatului Vasile Morțun.
					120	—	50	aga Emanoil Morțun.
					25	—	51	a dumisali Profira, născută Morțun, soția dumisale Alecu Lupu
17	Leucușăștii	16	—	—	250	38	52	a dumisale sărdar Vasile Dimitriu și a cucoanei dumisale Soltana, născută Lină.
18	Leucușăștii lui Softa	17	—	—	250	40	53	a dumisale fraților căminar Petrache Softa și căminar Nicolae Softa.
					125			
19	Forăștii	18	—	—	900	101	54	a dumnealor fraților comis Ștefan, vornic Alecu și aga Costache Botez Forăscu cu deopotrivă părți, adică câte 300 fălci fiecare.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
20	Țoleștii	—	—	2	590	95	55	un număr necunoscut de răzăș stăpînesc în comun din care, după relațiile ce sînt : 1. Nicolai Oșlobanu ar avea 33 fâlci 1. Vasile Popovici ar avea 12 fâlci 1. Costache Popovici ar avea 12 fâlci 1. Iancu Ștefanovici ar avea 12 fâlci.
21	Ioneasa	19	—	—	400	48	56	a dumisale colonelului Nicolai Singurov.
22	Roșiorii și Filipeștii	20	—	—	900	87	57	aga Iancu Botez și a cucoanei dumisale acum trecută din viață.
23	Manolea	—	1	—	500	77		
24	Tătărăușii	—	2	—	2000	333	58	a monastirilor închinatelor Sfintului Mormînt
25	Săveștii	—	3	—	340	48		
26	Drăgușanii	21	—	—		291		a prințului Alexandru Calimah, iar în cotuna Birgăenii mai sînt răzăși, aceștia :
27	Birgăenii cu Broștenii	22	—	—	2300	77	59	2. dumnealui Dimitrie Dumitriu care are la 15 fâlci. 2. dumnealui Ioniță Dumitriu care are la 15 fâlci.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
28	Drăgăneștii	—	4	—		74		
29	Poiana Prisăcii	—	5	—		88		
30	Brusturii Neamțului	—	6	—	3200	42	60	a sfintei monastiri Neamțului.
31	Giuleștii	—	7	—		100		
32	Orțăștii	—	8	—		69		
33	Boroaia Neamțului	—	8	—		59		
34	Pănureștii	—	—	3	partaș	86		a moșii răzășești la care sînt părtași :
35	Șoimăreștii	—	—	4	cu	40		
					150	—	—	1. dumnealui pitariul Nicolai Tiliman
					50	—	—	2. Tanasă Frunzăti
					15	—	—	3. Iorgu Frunzăti
					15	—	—	4. Marghioala Frunzăti
					10	—	—	5. Nicolai Zugravu
					10	—	—	6. Toma Gavrilescu
					46	—	—	7. Nicolai Moțoc cu parte din Brusturi.
					30	—	—	8. Eni Placa, supus elinesc.
					12	—	—	9. Costache Singlu
					17	—	—	10. Dumitrache Ghiorghiu, supus elinesc.
					70	—	—	11. Catinca Mișoglu
					50	—	—	12. Epitropia bisăricii Sf. Pro-roc Ilie din tîrg Fălticeni (partea lui Gosan).

1	2	3	4	5	6	7	8	9
36	Brusturii răzăș	—	—	5	—	77	62	răzășască la care sînt partași nr.
					190	—	—	1. cucoana Profira Anghel din Beserabii iarăș clirnoama răposatului spatar Alecu Adam
					30			2. dumisale Iordache Manoliu
					22			3. dumisale Scarlat Manoliu
					24			4. dumisale Costache Rafaila
					30			5. dumisale Dimitrie Moțoc
					28			6. dumisale Dimitrie Aștefănesăi
					30			7. dumisale Petrache Moțoc
					10			8. dumisale Dimitrie Borș
					22			9. dumisale Gheorghie Moțoc
37	Bărăștii	23	—	—	550	57	63	a Sf. (sale) iconom Iftimi Stamate
38	Tîrziea și Grașii	—	10	—		100		
39	Moișa	—	11	—	2500	70		a monastirii Rîșca atirnată de Departamentul Cultului
40	Boroaea-Rîșchii	—	12	—		300	64	intr-un hotar
41	Bogdăneștii	—	13	—		302		
42	Cotul-Rîșchii	—	14	—	4000	250		
43	Tonții	24	—	—	200	26	65	a dumisale comis Dimitrie Radu

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ocolul Siretiu								
1	Homița	1	—	—		69		
2	Cristeștii	2	—	—		502		
3	Bourenii	3	—	—		88		
4	Socii	4	—	—		158		
5	Năvrăpeștii	5	—	—		101		toate într-un hotar ; a înălțimii sale fostului domn Mihail Sturdza.
6	Mirolăveștii	6	—	—	la 12000	62	66	
7	Ciohorăanii	7	—	—		70		
8	Verișanii	8	—	—		112		
9	Cozmeștii	9	—	—		171		
10	Miteștii	10	—	—		24		
11	Stolnicenii și Purceleștii	11	—	—	2200	152	67	a dumisale vornic Ioan Prăjescu.
12	Brătenii	12	—	—		43		
13	Sirețelul cu Lespezii	13	—	—	3920	266	68	a dumisale comis Costache Bosie.
14	Ruginoasa	14	—	—	6689	725	69	a dumisale clironomilor răposatului boer logofăt Costache Sandu-Sturdza.
15	Pașcanii	15	—	—		1102		
16	Brăteștii	16	—	—	9000	41	70	a dumisale boeriului vistier Nicolai Rosăt - Roznovanu.
17	Conțăștii	17	—	—		192		
18	Stolnicenii lui Goian	18	—	—	2732	163	71	a dumisale aga Constandache Nicolau.
19	Criveștii	19	—	—		29	72	a dumisale spatar Dimitrie Borș.
20	Criveștii	20	—	—	600	25	73	a casei banului Petrache Borș.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
							74	a casei banului Ioan Borș
							75	a casei clucerului Dimitrie Borș
21	Hârtoapele	—	1	—	900	107		
22	Heciul	—	2	—	1300	281		
23	Probotă	—	3	—	1600	317	76	a monastirii închinată Sfântului Mormint.
24	Gulia	—	4	—	800	124		
25	Dolhasca	—	5	—		281		
26	Buda	—	6	—	2500	171		
27	Härmăneștii	—	7	—	909	133	77	a monastirii Rîșca atîrnată de Departamentul Cultului.
28	Vașcanii	21	—	—		71	78	a dumisale comisoaei Elencu Feștilă.
29	Boldeștii	22	—	—	1600	35		
30	Todireștii	—	8	—	148	43	79	a monastirii Zagaviea
31	Laiu sau Stroieștii	23	—	—	700	98	80	a dumisale comisoaie Smaranda Stamate, acum soția dumisale Mihălache Costin.
32	Petreștii de Sus	—	—	1		56	81	a dumisale comis Dimitrie Brînză, cea mai mare parte.
					780			a dumisale pitar Costache Gheorghe Gosa.
33	Petreștii de Jos.	—	—	2		44	82	
							83	casăi răposatului sluger Filip Secară.
							84	casăi răposatului sluger Antohi Teodor.
							85	a dumisale Anica Vrînceanu
							86	alți vreo cîțiva răzăș cu foarte mici părți.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Tîrgurile								
1	Fălticeni	—	—	—	—	1a 60		famelii boeri
						12		preoți
						48		în clasa neguțătorilor patentari
						100		Idem a meșterilor patentari
						254		Idem a birnicilor și căpătăeri(lor).
						40		dizrobiții noi și vechi
						30		catolici, adică nemți, armeni și lipoveni
						1000		
						1544		evrei
2	Lespezii	1	—	—		30		famelii în clasa neguțătorilor patentari.
						15		Idem a meșterilor patentari.
						90		Idem a birnicilor
						3		preoți
						150		
						288		evrei
3	Pașcanii	2	—	—		20		evrei, afară de numărul fameliilor creștine care s-au arătat la ocolul Siretele, satul trecut la nr. 15.
A d u n a r e								
22	moșii la ocol (ul)							
35	Muntile în la ocolul Șomuzului	5	12	5				anume arătate la partida ocolului.
		27	5	3				Idem

1	2	3	4	5	6	7	8	9
43	la ocolul Moldovii	24	14	5				Idem
33	la ocolul Siretului	23	8	2				Idem
133	moșii din care	79	39	15				
1	tîrgul Fălticeniei	—	—	—	—	1544	—	parte răscumpărată, iar parte supusă plății de bezmen către dumniului serdar Vasili Demitriu.
1	tîrgul Lespezile	—	—	—	—	288		proprietate a dumisale comis Costache Bosie.
1	tîrgul Pașcanii	—	—	—	—	20		vistierului Nicolai Roset - Roznovanu.
136		79	39	15	—	2052	—	adică una sută trizeci și tri

moșii, din care șaptezeci și nouă particulare, trizeci și nouă monastirești, cincisprizeci răzășăști și tri tîrguri. În care tîrguri pot fi piste două mii cincizeci și două fameli viețuitoare.

Sameș Romano (m.p.)

Tîrnutul Botoșani		Anexa 3		
Nr. crt.	Numele moșiilor	Numărul locuitorilor petrecători pe iale	Nr. făcilor socotite aproximativ	Numirea și pronunțarea proprietarilor
Ocolul Siret				
144	Salcea	73	1200	voronicul Lascaș Cantuzino
145	Plopenii	95	1800	
146	Sămenleoa	112	1000	răpănutului matornic sovonic Costachi Buiș
147	Bursucenii	72	650	" "
150	Tumbrăvenii	450	4000	" "
152	Flintnele	153	1100	postelnicasa Calinea Cananău.
153	Corocoștii	60	950	postelnicul Vasile Cananău
157	Grigoreștii	110	1200	casa răpănutului vornic Scarlat Miclescu.
158	Burdajenii	134	1200	monastirea Teodoreni
160	Băneștii cu cătuna Hancea	71	900	agă Iancu Ralet și postelnicul Vasile Cananău.
Tîrguri				
Burdajeni	— 1	neguțători patentari cu a lor calfe, moldoveni clasa II-a		
	— 41	neguțători patentari și meșteri, moldoveni, clasa III-a.		
	— 23	calfe.		
	— 12	meșteri patentari dezrobii, clasa III-a.		
	— 3	calfe.		
	— 1	mazili		
	— 115	Jidovi		
(total)	236	familii x 5 = 1180 suflete).		

Numirea moșiei și ocoalelor	mărimea aproximativă socotită în falci	nr. familiilor	A cui anume proprietari este	Stabila locuință a proprietarilor
Ocolul Berhometele				
— Rudeștii	199	17	a dumisale A. Stîrcea	la moșie
— Botășanița	368	21	a dumisale Costachi Ciernei și alți răzeși	la Botoșani și acolo
— Rușii lui Chiriac	279	15	a dumisale Teodor Chiriac	
— Rușii	523	18	a dumisale spatar, C. Ciomîrtan	
— Osăbiții din Ruși	206	16	a dumisale clucer Ciomîrtan	
— Bălinești	665	50	a monastirii Varaticul	
— Verpolea	338	30	" Proroc Ilie	
— Mitocul	500	55	" Teodorenii	
— Adîncata	1000	142	asemenea	
— Hîntăștii din Deal și Vale	2000	28	a casei răposatului vornic Teodor Silion	
— Berești	500	24	a dumisale Ghiorghii Calmuțchi.	în Basarabia
— Slobozia Șerbăneștii cu Zvoariștea și Șerbăneștii	4000	54	a dumisale cneaz Alecu Moruz.	în Zvoariștea
— Hîntăștii din Deal	—	120	a casei răposatului vornic (Teodor) Silion	
— Grimeștii	1000	142	a dumisale cucoanei Catinca Mavroeni	în capitalie (Iași)
— Zamostea	2500	206	a monastirii Rîșca	
— Zvoariștea	—	281	a dumisale cneaz A. Moruz, aice.	
— Șărbănești	—	72		

CONTRIBUTIONS À LA CONNAISSANCE DE LA SITUATION ADMINISTRATIVE, ECONOMIQUE ET DÉMOGRAPHIQUE DU DISTRICT DE SUCEAVA JUSQU'AU MILIEU DU XIX-e SIÈCLE

R E S U M É

A force de découvrir deux documents inédits concernant la division administrative-territoriale de la Moldavie en 1834 et un autre concernant les propriétés des monastères et franc-alleus, contenant le nombre des familles habitant ces domaines en 1857, qu'il fait publier, l'auteur contribue par ceci à l'élargissement de l'information concernant l'évolution administrative-territoriale, socio-économique et démographique de l'ancien district de Suceava.

**SCRISORI INEDITE :
ION PÂȘLEA CĂTRE LECA MORARIU**

PETRU FROICU, EUGEN DIMITRIU

În acțiunea de valorificare a moștenirii culturale pe plaiurile Bucovinei, am avut deosebită satisfacție să găsim două ample scrisori ale lui Ion Pășlea, sculptor din Cîmpulung-Moldovenesc, date 17 iunie 1945 și august 1945, trimise profesorului univ. dr. Leca Morariu, stabilit, după cel de al doilea război mondial, la Rîmnicu - Vilcea. Aceste scrisori, puse cu multă amabilitate la dispoziție de doamna Octavia Lupu-Morariu, soția profesorului, — azi rezidentă în Suceava — cuprind prețioase date despre viața românilor din Imperiul Austro-Ungar, la sfîrșitul veacului trecut și începutul acestui secol.

Ion Pășlea s-a născut în 24 septembrie 1869 în comuna Bozovici, jud. Caras-Severin. Talentul i-a fost remarcat de timpuriu. A urmat Școala de Arte și Meserii din Timișoara. În 1886, comitetul expoziției de la această școală, îi conferă diploma de onoare și medalia de aur. În capitala Banatului, a lucrat în atelierul sculptorului Franz Weigel.

Prezentîndu-se generalului Traian Doda în octombrie, același an, acesta i-a spus că nu poate înființa școli de meserii cu banii românilor ce aveau să devină unguri, pentru că nu le era îngăduit să vorbească decît ungurește. Generalul a ales altă cale: să trimită tinerii la Viena, în școlile austriece. Printre aceștia s-a aflat și Ion Pășlea, care s-a specializat la artiști renumiți din capitala imperiului.

Timp de 6 ani a fost sculptor diecezan la Cernăuți, după care ajunge la Școala de Arte și Meserii din Cîmpulung - Moldovenesc, înființată în 1895, singura din imperiu, cu limba de predare în română.

Anii, mulți la număr, n-au estompat amintirile. Ele sînt vii și ne transpun în epocă, de parcă am fi chiar noi martorii întîmplărilor. Ion Pășlea este un bun povestitor. Tonul glumeț cu care relatează cele trăite de el, dau mai multă savoare acestor pagini. Prin fața ochilor trec nume de seamă ca N. Iorga, T.V. Ștefanelli, Mitropolitul Silvestru-Morariu, Ep. Bucevschi, sculptorul Archip Roșca, Dr. Dimitrie Cioloca, poetul Gavril Rotică ș.a. Se dau și nume ale stăpînitorilor, între care contele Bellegarde, baronul Wohlfart sau ofițeri de jandarmi ce-și manifestau pe față ura împotriva românilor ținuți cu forța sub jugul habsburgic.

Sînt evocate întîmplări pline de tîle legate de lupta pentru păstrarea limbii române, pentru introducerea acesteia în treburile unor instituții oficiale din Bucovina (Cîmpulung și Vama) pentru purtarea tricoulului la piept și la pălărie. Aflăm date interesante despre creația artistică a lui Epaninonda Bucevschi sau despre cariera lui Archip Roșca. Acesta din urmă și-a putut împlini destinul de sculptor, grație lui Pășlea.

Despre Școala de Arte și Meserii din Cîmpulung, profesorul aduce știri noi, ce vin să se adauge celor cunoscute azi. Aflăm condițiile de angajare, titlurile avute de dascăli și maiștri, numele unora dintre ei, al câtorva dintre elevii ce s-au distins și au ajuns artiști de seamă. Autorul scrisorilor nu-i crută pe cei care s-au arătat prea servili cu ocupanții, devenind chiar filoaustrici.

Ne sînt prezentate împrejurările ce au dus la înființarea școlii din Cîmpulung, care trebuia să-i învețe meserii pe mîntenii locului. Asemenea meseriași ce-și câștigau existența lucrînd iarna piese de artizanat ce le vindeau prin orașele imperiului, au apărut acolo unde munții erau săraci. În Bucovina, îndeosebi în zona Cîmpulungului, abundența lemnului și a altor bogății au îngăduit localnicilor să se descurce în vremuri de demult și fără meserii...

Ion Pășlea a fost un patriot în adevăratul sens al cuvântului. Preocupat de reînvierea vechiului stil românesc al mobilierului din zonă, cutreiera satele împreună cu T. V. Ștefanelli, pe atunci judecător la Cîmpulung. Unul căuta prin podurile caselor, mobile uitate, iar celălalt documente istorice. Strădaniile n-au fost zadarnice. În 1906, Școala din Cîmpulung trimite la Expoziția din București mobilier în stil românesc vechi, lucrat de Pășlea și de elevii săi.

De o rară modestie, sculptorul a avut de înfruntat de-a lungul anilor multe animozități, mai ales în perioada stăpînirii habsburgice, cînd n-a ales drumul comod al supunerii oarbe ce i-ar fi ușurat ascensiunea. Dimpotrivă, s-a dovedit un patriot care a luptat din greu pentru afirmarea elementului românesc. Oficialitățile i-au recunoscut valoarea și artistul a parcurs treptele sociale cu sufletul împăcat că n-a făcut compromisuri de conștiință.

Leca Morariu îl cunoștea încă din perioada cînd trăia în Bucovina. El s-a adresat lui Pășlea pentru aceste evocări, deoarece voia să redacteze un Lexicon al personalităților bucovinene. Asemenea corespondențe, primite din întreaga țară, abundă în arhiva familiei.

Ion Pășlea este un transplant fericit pe pămîntul Bucovinei. Românul din Bozovici, de la sute kilometri depărtare, s-a simțit bine printre românii din celălalt capăt de țară. A muncit cu sîrg; a lăsat posterității multe opere de artă ce se păstrează la Cîmpulung. Dar, ceea ce-i mai important, a educat și format — ca oameni și artiști — atîtea generații de tineri ce i-au admirat talentul și caracterul desăvîrșit.

În 1945 era singurul supraviețuitor al corpului didactic de la 1895 care putea să asiste la Semicentenarul Școlii. S-a stins în ianuarie 1953, îngrijit de fiica sa mai mare, Stela Ciubotaru.

Cele două scrisori reprezintă o prețioasă cronică de epocă, ce oferă posterității date pierdute în negura vremii. Mulțumind și pe această cale doamnei Octavia Lupu-Morariu pentru bunăvoința cu care ni le-a pus la dispoziție, dăm mai jos conținutul lor :

Cîmpulung Mold., la 17 iunie 1945

Mult stimat D-le Profesor,

Iată că vin și eu cu puținele mele amintiri. Regret însă că legăturile de corespondență, după cum văd, durează tocmai o lună,¹ după data poștei din R. Vilcea.² la C-Lung. Mold.

I. — Stricarea relațiilor N. Iorga și contele Bellegarde³, a avut următoarea poveste. Noi cei din comitetul Societății „Școala Română”⁴ — Dr. Emilian Criclevici, eu Rotică⁵ și alții ne-am hotărît să invităm pe marele nostru cărturar Dr. prof. N. Iorga la C-Lung să ne țină o conferință cu subiectul din trecutul Cîmpulungului, la care D-sa a răspuns că vine. Aflînd contele Bellegarde de această sosire, și cum noi tocmai rugasem pe Bellegarde să intervină la Minister în Viena pentru obținerea unei parcele din partea Fondului Bisericesc pentru clădirea unui internat al Liceului „Dragoș Vodă”, Bellegarde intervine la președintele Societății, Dr. E. Criclevici : „Oare cum se potrivește asta ca eu Bellegarde să intervin la Minister pentru o parcelă în Cîmpulung, cînd voi invitați pe N. Iorga la C-Lung, care iată ce-a vorbit Iorga în Parlamentul Român în București (despre) împăratul cu capul strîmb și cîte altele la adresa M(ajestății) Sale (scotînd din buzunar un ziar cu articolul vorbirii sale). Deci, din două una : sau îmi luați sarcina intervenției mele

¹) Datorită războiului, serviciile poștale erau îngreuiate. Așa se explică întirzirea corespondenței.

²) După refugiu, din 1944, prof. univ. dr. Leca Morariu s-a stabilit la R. Vilcea, unde a locuit pînă la moartea sa, la 15 decembrie 1963. În 1968 a fost reînhumat în cimitirul din Suceava. Fondul documentar al profesorului a fost donat Sucevei de soția sa, Octavia Lupu Morariu și se află în păstrare la Muzeul Județean.

³) Contele Bellegarde era guvernator al Bucovinei.

⁴) „Școala Română” — Societate culturală înființată la Suceava în 1883, din inițiativa lui T.V. Ștefanelli și Ștefan Ștefureac, pentru promovarea tinerilor români în școlile din Bucovina. Printre președinți, a fost și S. Fl. Marian.

⁵) Rotică, Căvril (1886—1951), poet, prozator și gazetar din Bucovina. Membru al Societății Scriitorilor Români. Participant activ la viața politică și culturală, pentru realizarea visului unității naționale.

la Minister, sau abdicarea venirii (lui) Iorga la C-Lung”. Doctorul Criclevici a convocat comitetul Școlii Române și mai mulți intelectuali la sfat, ce-ar fi făcut în această afacere atît de incurcată. Majoritatea a fost de părere ca să abdicem venirea lui Iorga la C-Lung. Eu mi-am dat părerea ca să nu facem un asemenea pas, că ar fi o rușine ca o societate culturală cum este Școala Română să invite pe cineva și tot ea să abdică. Sunt sigur că Iorga dacă vine la C-Lung nu va vorbi nimica rău, decît din trecutul acestui C-Lung. Că și la Sibiu au fost oameni foarte îngrijorați, cu atît mai mult că stăpînirea înconjurase clădirea cu 200 jandarmi. La urmă s-au retras blamați, că nu s-a vorbit nimic rău, decît (de) istoricul acestui centru cultural român.

Bellegarde luase și el parte la această convenire. Spre mirarea mea, după plecarea sa la Viena, mă trezesc cu o scrisoare adresată mie, se vede din cauza propunerii mele ca Iorga să vie. Mi-a împărtășit vederile sale, am răspuns și eu cu vederile mele, la urmă a intervenit la Minister, spre mirarea mea, ca să fiu numit definitiv în serviciu, că nu sînt iredentist, nici antiaustriac — cum sînt descris de baronul Wohlfart —, decît un bun român.

Mai tîrziu, a mai avut Iorga o rugăminte specială la persoana mea. A trimis pe secretarul său cu o scrisoare, unde mă roagă să primesc pe fiul său Petru la secția de sculptură. Directorul Ilie Veslovski (...) n-a făcut cum am primit și pe alți elevi străini de țară; am primit din Vechiul Regat, din Ardeal, din Banat, numai cu Petru Iorga mi-a făcut greutăți. A întrebat Ministerul ori să-l primească sau nu în școală ca elev pe fiul lui N. Iorga. Iorga este acela care a fost oprit la Ițcani prin prefectul Sucevei, Dr. Tarangul, de a intra în Bucovina. A venit răspunsul de la Viena ca să fie primit. Eu în interval am înștiințat pe D-na Iorga că pe Petrică l-am așezat la un absolvent de-ai mei, Ion Tîmpescu (cu) atelier de sculptură, pînă va veni aprobarea primirii sale în școală. Dară Doamna mi-a răspuns că renunță, dacă se fac atîtea marafeturi.

II. — Cramerius (era) un cel filoromân, care după pensionare se așezase în Cîmpulung. Eu legasem prietenie intimă cu el. Într-o zi, venind în oraș de la o baie în Moldova noastră, ne abatem în palatul comunal, unde era o ședință comunală. Ne-am așezat amîndoi în lăițele ultime. Ne-am făcut o impresie destul de dureroasă și proastă : o sală întreagă de țărani în cămașe și bondiță, munteni chipiși, aleși pe sprînceană : se debata românește, se scria și cetea nemțește. Cramerius scrie un articol că de la C-Lung pînă la Praga, poporul să-și dea sama și în consiliul comunal, numai în limba poporului băstinaș să se scrie ; destul cu germanismul, din care consilierii nu pricep nimica ce li se cetește.

Pe această scîrbă m-am hotărît să fac propunerea ca colegul meu Ion Ștefureac să candideze în consiliul comunal. „Eu voi vorbi cu toți învățătorii, preoții, intelectualii, ca să facem să reușești, dară (cu) o condiție : dacă reușim, să ceri (ca) limba română să se introducă în afacerile comunale”. Așa că comuna C-Lung a fost prima primărie cu limba oficială română. Apoi secretarul Vasile Ionașcu a introdus-o la Vama și s-a introdus pe rînd în mai multe comune.

III. — Am înființat o Societate culturală cu numele „Deșteptarea”, pentru popor și intelectuali (că prea eram despărțiți de popor), cu statute în regulă întărite și cu steag tricolor acceptat. Ca președinte am ales pe Temistocle Bocancea, judecător. Am hotărît să dăm o petrecere mare, cu fanfare și steag tricolor, înainte, pe muntele Runc. S-a întins o petrecere de minune, ca fermecată. Cam după 2 ore aflu că Baronul Wohlfart a trimis jandarmi să confişte steagul. La început mă gîndeam să mă opun (că) doar cu incuviințarea legii aveam steag, nu se poate confişca. Dară cu nebunii nu-i bine să te joci. Am aflat de bine ca să nu observ nime, să nu facă impresie proastă asupra poporului. Un semn, în tăcere, elevului meu Roșca, care locuia la mine și steagul a dispărut. Au venit jandarmii și au stat ca proștii. N-au văzut nici un steag. Mai prost a stat domnul căpitan, care le-a zis că el singur a văzut cum urcam pe Runc cu steagul tricolor. Sărmanii, jandarmi, nici nu visau că steagul a trecut pe lingă ei, și l-a ascuns Roșca acasă la mine, în ieslea dobitoacelor. În acea zi am aflat și ura acestui funcționar, că s-a exprimat față de D-na preoteasă Popescu cu care călătorea în tren că „Ich hasse die Rumänen” (Urăsc pe români, n.n.).

IV. — Cum am ajuns la Roșca Arhip⁶. El venise la Cernăuți să se înscrie la Școala cantorală. Nefiind primit, părintele Calancea îi atrage atenția că în Prez-biter este un bun român, îl cheamă Ion Pășlea, sculptor, și în curînd pleacă la

⁶) Roșca, Arhip (1877—1926 ?). Pictor, sculptor, grafician bucovinean. Profesor la Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava (1906—1916). Studii și specializare la Viena și Roma.

C.-Lung și va deschide o școală de meserii. „Mergi și întreabă-l”. Arhip Roșca se prezintă la mine și-mi spune amarul că n-a fost primit la Școala cantorală. L-am reținut la mine în Reședință pînă la plecare. I-am dat un boț de lut și 5 lemnișoare de modelat, atîta trebuie la modelat cu 2 capete și fiecare capăt are altă formă. Face 10 forme și 10 degete care fac alte 10 unelte, asta-i totul și, care are talent, face minuni din nimica. Așa am adus pe Arhip Roșca la Cîmpulung. A locuit la mine cu alți 15 elevi. Aveam 4 camere, bucătărie, eram burlac. Masa o aveam la restaurant. Băieții își făceau singuri mîncarea. Le cumpăram cîte un sac de făină de porumb, din cînd în cînd le cumpăram cîte un porc, toate se puteau cumpăra cu bani puțini (...). Am trăit cu ei cum am putut. Din acei elevi de la început, puțini mai trăiesc. Am deschis Școala de Meserii cu 32 elevi. Petru Bubă din Monastirea Putna i-a fost coleg de școală lui Roșca.

După terminarea școlii am luat cu mine la Borgoprund (Prundul Bîrgăului, n.n.) pe Roșca, Bubă și alți 6, cu care am terminat interiorul acestei biserici. I-am introdus cum se cîștigă banul. Le plăteam 2 fl. pe zi. Ei au format un cor plăcut. Cîntau duminica și sărbătorile în biserică. I-a îndrăgit poporul, așa că le aducea mîncare (...) fiecare zi altă familie.

După terminarea lucrului la 12 august 1898, am intervenit pe lângă Dr. Gheorghe Popovici, care le-a esoperat cîte o bursă lui Roșca și Bubă și așa au ajuns în septembrie 1898 elevi ai lui Anton Brenek la Viena. Am mai trimis ulterior pe Petru Bălan la arhitectură. Ion Ștefureac, pe elevul Petru Poenar din Fundu Moldovei la Bellearte pentru pictură și am executat cu el iconostasul din Gura Sadovei; Gheorghe Grosar, Haralambie Mercheș și alții pe care i-am mai avut.

V. — Friedrich Schiller. — Mitropolitul Silvestru s-a exprimat față de consilierul Guvernial Pompe că dacă va da pictura bisericii Sf. Nicolae din C.-lung lui Schiller, cît va trăi el biserica nu se va sfinți. A insistat mult ca să-l numească pictor diecezan; doară după moartea lui Silvestru, Mitropolitul Ciupercovici de-I va fi numit, nu știu. Schiller de meserie era fotograf. Picta destul de bine, concura cu E. Maximovici. Drept pînă la moartea lui Bucevschi. Maximovici era profesor pentru desen la liceul din Rădăuți. Ori și cum, în C.-Lung am lucrat cu Schiller la Sf. Nicolae, și cu Maximovici la Adormirea Maicii Domnului și pictura lui Schiller este superioară (...).

VI. — Timpul cît a fost D-nul Dr. Dimitrie Cioloca în C.-Lung a fost mare forfoteală națională. M-am așteptat că dacă vă veni la Caransebeș, acest om va fi un al doilea Traian Doda. Aici a fost mare român și iubitor de popor. Era jucăuș, învîrtea horele cu muntenii noștri, Vama, Fundu Moldovei, Cîmpulungeni. mă întreabă și acuma (de) mai trăiește Dr. Cioloca. Sosind din refugiu, cred toți e-am fost în patrie (în ținuturile natale ale lui Ion Pășlea, n.n.), dară n-am ajuns, călătoria este un chin, greu am ajuns acasă.

D-rul Dimitrie Cioloca este acela care a întărit românismul la purtatul tricolorului. El a început a împărți, în casă la mine cocarde tricolore, a plecat la Cernăuți, dar oamenii veneau mai departe la mine. Acum i-am luat eu locul, comandam panglicele tricolore de la Pardini și am tot împărțit la fiecare o bucățică, ca să poarte pe pălărie și fetele în păr sau pe piept și așa s-au răspîndit de tare, că toată lumea purta tricolorul, ba și preoțimea a avut neplăceri. Socoteau că preoțimea ațîță poporul și au fost invitați la președintele țării, făcîndu-le reproș că lumea este ațîțată la purtarea tricolorului. Autoritățile erau vinovate. Dacă un nebul ca Baronul Wohlfart n-ar fi provocat, nu s-ar fi silit nime să-l poarte, deci vinovat era D-rul Cioloca, al doilea eram eu.

Dați-mi voie să vă povestesc un caz întîmplat pe tren. Am plecat din C.-Lung la Cernăuți. În Dărmănești se urcă în tren un preot (...). La Dornești se urcă o domnișoară și avea tricolorul pe pălărie. Ajungem la Grădina publică, ne dăm jos din tren, alergăm să ocupăm un loc în tramvai. Această domnișoară se așază drept între noi. Părintele îi zice: „D-ra se vede că merge (...) la rude (...)”. Răspunde: „Ich kann nich rumänisch” (Nu știu românește, n.n.). „Cum așa? Văd tricolor la pălărie!”. „Da, îl port, pentru că e modern”.

VII. Pe timpul cînd era Epaminonda Bucevschi⁷ la Viena, era la modă pictura pe sticlă, la ușile de la intrări, pe ușile dulapurilor, credențelor. Firma Ludwig aranja diferite expoziții în Viena, Londra, Berlin cu noutăți vieneze, cu figuri și

⁷ Bucevschi, Epaminonda (1843—1891). Pictor bucovinean, cu studii la Viena. Călătorii de documentare în Germania, Franța și Italia. Premiul I al Academiei de Belle Arte din Viena (1872). Membru al Societății „Albrecht Durer” din capitala imperiului. Cel mai mare pictor al Bucovinei, cunoscut restaurator de pictură murală.

ornamentică (in das neue Wiener Barok) (în noul baroc vienez, n.n.). Bucevschi a lucrat mult în această bransă (...). În felul acesta, prin firma Ludwig, au luat drumul Angliei multe lucrări de ale lui E. Bucevschi (...).

VIII. Părintele Sava Popovici era confesor militar la regimentele românești cari se aflau în Viena. De origine ardelean din Acun, sat lângă Sibiu, l-am întîlnit în Sibiu cu ocazia chemării mele de către Dr. Miron Cristea, pe atunci asesor konzistorial (...) ca să iau parte la interiorul lucrărilor la catedrală. M-am retras, nu-mi convenea depărtarea. Doar dacă aș fi renunțat la serviciul școlii.

IX. — Atelierul sculptorului Franz Weigel era în Timișoara.

X. — Diploma de onoare și medalia de aur am primit de la comitetul expoziției al Școlii de meserii, cu finea anului 1886 în Timișoara.

XI. — Prezentîndu-mă generalului Traian Doda în luna octombrie 1886, s-a exprimat: „Mai bine mă las păgubaș de școală decît să fac școală de meserii pe banii noștri și să cresc unguri din Români dacă n-am voie să introduc limba română. Mai bine voi trimite în fiecare an cîteva băieți la diferite școli în „Austria”.

XII. — Am fost trimis ca bursier la Viena, adresîndu-se generalul Doda căpitanului Pavel Zmeu, care servea la Ministerul de Război în Viena, ca să mă înscrie la o școală de sculptură și să frecventez o școală bună spre perfecționare. Acesta m-a înscris la Școala specială pentru sculptori și modelori a profesorului Anton Brenek. Și totodată m-a introdus și la sculptorul Franz Ritter von Schöntal-ler, cu atelierul în strada Belvedere 4 B, unde am lucrat în timpul liber un an și un an la sculptorul Tällner, un an la sculptorul Kopfstein. Așa că prin părintele Sava Popovici am ajuns la Cernăuți, unde am petrecut de la 20 iulie 1889 pînă la 1 septembrie 1895, cînd m-am mutat la Cîmpulung și am deschis Școala de meserii care împlinește la 1 septembrie 1945, 50 de ani de existență cu limba de predare română. Sint mîndru c-am ascultat sfatul Mitropolitului Morariu în afacerea limbii române; am învins. Edificiul actual (al) acestei școli este de mulțumit doctorului Florică Lupu, iar crearea acestei instituții — mareșalului țării, Iancu Lupu.

Scuzați-mă de proasta scrisoare, dară văd rău și tremură mîna. Mă mir singur că mai pot și atîta. Aud că Rotică nu vede deloc. Nu-i mirare, eu împlinesc acum 76 ani. Pînă anul trecut m-am simțit bine. La 15 februarie 1944 am pierdut o fiică, o ființă bună (...). A venit refugiul, care mi-a dat altă lovitură la etatea mea.

Rămîneți cu bine și sărutări de mînă stimatei doamne.

Ion Pășlea

(P.S.) Mai am o societate cu păcate, nu știu or de vă interesează sau ba, dar aducîndu-mi aminte, să vă povestesc și nașterea ei, că-i tot din păcate născută.

Venind eu la Cîmpulung, nu exista nici o societate românească. Am aflat numai Beamten Casino (Cazinoul funcționarilor, n.n.) (...). Toți funcționarii, învățătorii, preoții, tot ce era intelectual trebuia să facă parte din această societate mai mult politică, deoarece statutele ei sunau că președinte putea fi ales numai căpitanul Județului. Eu știam că o asemenea gobaie putea fi numai un străin de neamul nostru. În luna decembrie 1985, se convoacă adunarea generală, se trece la alegerea comitetului. Președintele nu se alege, că așa sunau statutele, numai prefectul Județului este acela care-i pe totdeauna. Vine alt prefect, îi ia locul. Cum și Wohlfart era de față, m-am exprimat că aceste statute sînt intenționat făcute și păgubitoare societății, trebuie schimbat statutul, ne trebuiesc alegeri libere. Și pînă la schimbarea statutelor, fac propunerea să fie ales președinte Tudor Ștefanelli⁸, care era încă de față. Se înțelege, am picat cu propunerea mea. Se sfiau domnii în fața domnului prefect să se aleagă altul. „Atunci, domnilor, dați-mi voie să vă spun că noi toți românii ne vom retrage din această societate și ne vom forma una a noastră, românească”. Am cîștigat ca aderent pe părintele Volosciuc, ne-am compus statutele și așa s-a născut Clubul Rarău. Ca prim președinte am pus pe avocatul Dr. E. Criclevici. Membrii Clubului de astăzi nu cred că mai știu de nașterea lui. Și aici s-au petrecut multe. Am mai înființat o societate, a Meseriașilor Români, dar deocamdată cred că aveți des-

⁸ Ștefanelli, T.V. (1849—1920), istoric, membru al Academiei Române, publicist; prieten, coleg și biograf al lui M. Eminescu.

Domnule Profesor,

Vă mai trimit aici câteva nimicuri. La anul 1891 am vizitat orașelul Berchtesgaden în Bavaria, aflînd că toți locuitorii acestui orașel sînt sculptori. Aveau și în Viena o prăvălie cu diferite lucrări executate de ei. Un orașel mic, de 2—3000 locuitori, cari toți se ocupă cu sculptura, introdusă de călugării catolici. A devenit industrie casnică. Vin mulți străini în aceste regiuni admirabile. Au câteva prăvălii în Berchtesgaden, unde se vînd lucrurile lor executate în decursul iernii, lucruri mici decorative, pînă la cele mai mari obiecte din scene de vînătoare de mare valoare și admirabil executate. Ei vînd vara în diferite localități balneare. I-am aflat și în Austria — Zalzcamergut, Königssee, strigau „Kauft, kauft“ (...). Îmi aduc aminte de pictorul E. Bucevschi povestindu-i aceste întîmplări, mi-a povestit și el una românească, adică: trece un moldovean cu cușma subsoară, oamenii, întrebă: de ce umbli cu capul gol, ți-a murit cineva? Nu, am icoane sfînte-n traistă. Așa? Ia să le văd. Isus Hristos costă 5 lei. Sf. Nicolae tot un drac!... dar omul nostru evlavios cum este, umbră cu capul gol, doară are icoane sfînte în traistă...

În anul 1893, Iancu Lupu a vizitat orașul Cîmpulung - Moldovenesc. A chemat la otelul comunal pe primarul orașului, Andrei Flocea și-l întrebă cu ce se ocupă iarna muntenii noștri. „Cu nimica“ — i-a răspuns. „Poate lucră în pădure la butuci...“. „Nu, fiindcă firmele acestea sunt străine și toți aduc mazuri din Galiția. Lucră ieftin și văd că-i bine aici la noi și nu se mai duc. Din contra, tot vin mai mulți din an în an“. „Știi la ce te-am chemat? Să convoci pe mine sără consiliul comunal, să stăm de vorbă. Aice trebuie o școală de meserii, ca muntenii noștri să cîștige iarna bani, să nu piardă timpul degeaba“.

A. Florea convoacă o ședință comunală. Iancu Lupu își spune părerile, consiliul primește propunerea, ca să facă o școală la care să se învețe sculptură, strungărie, tîmplărie, dulgherie, coșercărie, dogărie. Consilierii comunali (...) se obligă a elădi un edificiu pentru această școală. Ne mai obligăm a da lemnele (...) pentru încălzit și vom pune servitorii necesari și luminatul. Statul să îngrijească a numi maiștrii necesari la fiecare meserie, a le plăti leafa și a îngriji de uneltele necesare.

„Vă rog, domnilor consilieri a adresa o cerere Dietei Țării a motiva necesitatea unei asemenea școli și ce obligațiuni și sarcini va lua primăria asupra sa. Dară totodată să nu uitați a cere limba română de predare la această școală. și la ocuparea locurilor, cu profesori cari posedă limba română“.

În iarna anului 1894 interpeleză mareașalul Iancu Lupu în Dieta Țării necesitatea unei școli de meserii la C-lung, cu limba de predare română. S-a adersat Ministerului Instrucțiunii la Viena, s-a aprobat și, în luna martie 1894, s-a scris concursul pentru ocuparea unui loc pentru sculptură. La îndemnul Eminenței Sale, m-am hotărît să competez. Am spus: „nu se poate, Eminență, că eu sînt supus ungar și școala va fi a statului și se va ocupa cu un supus austriac“. „Da, adevărat, mine vei merge la Rohozna cu nepotul meu Costică Berar. Vă dau trăsura mea și o scrisoare primarului Miculi și preotului să se convoace o ședință comunală, unde se hotărăște că imediat după ridicarea din cetățenia ungară, vei fi primit ca cetățean în comuna Rohozna“. Și așa am devenit cetățean austriac. Am fost cel dintîi numit la această școală, care nu și-a împlinit dorința ca muntenii să învețe meserii, cum se credea, ci școala s-a dezvoltat în așa mod, că a fost frecventată de elevi români din toate unghiurile țării, din România, din Ardeal, din Banat, din toate ținuturile românești, fiind unica școală cu limba de predare română din Austro - Ungaria (...).

În luna Faur 1897 a fost numit învățătorul din Siret, Ilie Veslovschi pentru obiecte teoretice, în mai 1898 — Franz Franceschi, italian, pentru desen. În anul 1902 a fost Franceschi mutat și, la intervenția Dr. Gheorghe Popovici pe lângă Minister, să fie Ion Ștefureac numit pentru desen. Ștefan Șesan — obiecte teoretice. La 1 septembrie 1934, urmaș al meu la sculptură — Ion Sirghie, în 1932 ca urmaș al lui Ilie Veslovschi, directorul Spînu. I. Veslovschi a servit 7 ani la Școala primară din Siret și 37 ani la Școala de meserii. I. Pășlea, 6 ani sculptor diecezan și 41 ani și 8 luni la Școala de meserii.

Vă să zică, această școală nu și-a ajuns scopul dorit, cum se credea, ca în timp să se dezvolte o industrie casnică pentru munteni, ca în alte țări, de exemplu Berchtesgaden. Să vă explic și cauza: în alte țări, în munți, sărăcia e mai mare și drept că, dacă nu s-ar ocupa cu o meserie, n-ar avea cu ce trăi. La noi, un gospodar, dacă are o coadă de cal, el trăiește boierește și anume cum? Pădurile noastre

sunt bogate în lemn butuci. Toată iarna se cară butuci la diferite feresteie. Noaptea taie, tot noaptea se cumpără butuci la diferite firme. Cunosoc gospodari care toată viața lor cară lemne de construcții, la Succava, la Fălticeni, în diferite localități la sate și orașe și le vînd cu preț bun. Vin înapoi și cu bani și cu porumb, griu și altele de la țară. Am întreat: — „Bădișorule, de unde ai atîtea lemne, că de cînd te știu, tot comerț cu lemne faci“. „Am pădurea mea“. M-am interesat de pădurea gospodarului meu. Am aflat că drept are pădure vo 10 copaci, din care toată viața lui cară bîrnuțe pentru case, pentru șuri, șărâmpoi de gard, căpriori la acoperiș și așa o duc bine cu sutele de acești negustori și-mi zic: țară binecuvîntată de tatăl ceresc, că are grijă de oameni harnici cari și noaptea lucră. . .

Altceva ce-am observat în Berchtesgaden. Mergînd cu trenul de la Salsburg, se vede în pădure că fiecare copac are un brîu alb, însemnat, numărat, calculat, așa că se știe pe fiecare kilometru de pădure cîți metri cubi sînt în fiecare raion, cu atîta precizie, că nu-i posibil să dispară un singur copac. Altă lume! La noi se poate trăi mai ușor, și fără meserie. Să vă povestesc un caz ce mi s-a întîmplat. M-am dus la un vecin care-l văd că vinde din cînd în cînd și lemne de foc cu stînjenu. — „Ja ascultă, vecine, n-ai vo 2 stînjeni de lemne și pentru mine?“ „Da cum nu, vecine!“ Ne-am învoit cu prețul: „cît să-ți dau, că ți-a trebui bani pentru taxă la comună“. „Ce taxie, domnule? N-aș fi vrednic să mă țină pămîntul, dacă eu aicea în marginea pădurii, cu pădurea mai că pînă-n ogradă la mine, să plătesc taxie. Doară încă n-am nebunit!“.

Acestea sunt cuvintele vecinului meu Nicolae Tivodar și-mi zic: cît timp vor dăinui timpuri atît de roditoare, nu se va prinde meseriaș în munții noștri. Doară la moți am văzut în Deva, cum vin cu ciuberele atît de frumos lucrate, că de cei mai iscusiți maiștri. Aduc munca lor încărcăți pe micii asini. Acolo poate s-ar prinde unele meserii la Berchtesgaden, cum gindea Iancu Lupu.

Am mulți absolvenți împrăștiati în toată țara. Au ateliere, sunt și vo 10 profesori la diferite școli. Numai industrie casnică nu s-a realizat, ba, din contra, lucrurile vechi cari mi-au servit ca model după care am introdus stilul românesc, după mobila aflată prin podurile caselor, lucrate de ciobani, nu se mai fac. Acuma le avem numai în muzeul D-lui Constantin Brăescu?). Am introdus cîteva mobile originale, pe care le-am găsit la diferiți gospodari aruncate în pod. Nu le mai știau valoarea. Le-am găsit în anul 1895. Umblind cu Tudor Ștefanelli, el căuta hrisoave vechi eu mobile vechi. În privința ca muntenii să aibă ocupațiune, m-a trimis și pe mine la Zacopane, unde polonii au o școală veche și lucră și ei în stilul lor — Zakopanski stil (...).

Iată-mă, D-le profesor, cu un car de nimicuri, din care nu cred că vei avea ce alege de folos. Vă rog să mă iertați că vă trimit maculatorul, că mina tremură. Mi-i greu să mai scriu odată în curat, ba mă tem că și a doua scrisoare va fi mai cu coarne, că-mi lipsește răbdarea, așa sunt bătrînețele.

Titlul de profesor, puțini l-au obținut la această școală. Numai Ion Ștefureac, Alexandru Moroșan și Ion Pășlea. Ilie Veslovschi s-a adresat Ministerului cu rugămintă de a-i acorda acest titlu și nu știu din ce cauză, că pînă la pensionare nu l-a obținut. Titlurile erau: Vorarbeiter¹⁰⁾, avansa la Werkmeister¹¹⁾, Fachlehrer¹²⁾, rar Profesor. Directorii erau numiți, mit der Leitung betraut Fachlehrer¹³⁾. Angajamentele se făceau în calitate provizorie. După un timp — definitiv, în rangul X—IX. I. Pășlea, Ion Ștefureac și Moroșan, Ilie Veslovschi ca fidel austriac — rangul VIII, cu guler de aur, mare fală (...). Anul acesta, la 1 septembrie 1945 se va serba jubileul de 50 de ani a acestui institut, așa aud vorbindu-se, de cei cari azi muncesc în această Școală.

Baronul Karl Wohlfart a fost prefectul județului Cîmpulung. Gazeta „Deșteptarea“¹⁴⁾ a scris despre mine și despre Wohlfart, numindu-l Banfi al Jud. Cîmpulung, adică pe vremuri cel mai mare inamic al Românilor era Banfi, urmaș a fost Tizza, mare inamic al neamului românesc (Tata Dv. în 1896 sau 1897). Dacă nu mă

¹⁰⁾ Brăescu, Constantin, întemeietor și director al Muzeului din Cîmpulung Moldovenesc, participant activ la viața culturală a orașului și a zonei. Cercetător științific, în corespondență cu personalități marcante ale Bucovinei.

¹¹⁾ Îndrumător de practică (germ.).

¹²⁾ Maistru de lucrări (germ.).

¹³⁾ Profesor de specialitate (germ.).

¹⁴⁾ Profesori însărcinați cu conducerea (în germ.).

¹⁵⁾ „Deșteptarea“ — gazetă pentru popor (1/13 ianuarie 1893— 7/20 nov. 1904), Cernăuți. Sufletul acesteia a fost C. Morariu, tatăl prof. univ. dr. Leca Morariu.

înşel, informațiile erau date D-lui C. Morariu, de administratorul Spitalului Județean, Victor Boca (. . .). Redactorul Pipoș, de la „Gazeta Bucovinei” pe anul 1892 sau 1893, a scris unele despre mine. Aici vă trimit un exemplar din „Buciumul”¹⁵, tocmai azi m-am luat a căuta prin gunoiul adunat movilă, de germanii care au locuit în absența mea. Vă mai trimit unele date despre Școala de Arte și Meserii, dacă v-a interesa întemeierea ei. Din corpul didactic cei de la început, au trecut toți la cele eterne. Eu, ca cel dintâi numit de ei, mă mai cruță moartea, se vede că vrea să mă lase să văd jubileul.

Sărutări de mîini mult stimatei doamne și cu profund respect,

Ion Pășlea

LETTRES INÉDITES :
ION PAȘLEA ENVERS LECA MORARIU

R É S U M É

Les auteurs présentent deux amples lettres envoyées par le sculpteur Ion Pășlea de Cîmpulung - Moldovenesc, le 17 juin 1945 et en août 1945, à son ami, le professeur universitaire dr. Leca Morariu à Rîmnicu - Vilcea, ou il a vécu après la seconde guerre mondiale, pendant 19 ans, mourant ici en 1963.

Fidèle fresque d'une époque depuis longtemps passée, les lettres en possession de la femme du professeur, Octavia Lupu Morariu à Suceava, comprennent d'importantes informations sur la vie culturelle de la Bucovine à la fin du siècle passé et au commencement de ce siècle sous la domination de Habsbourges. On évoque des moments de vive lutte pour la conservation de la langue roumaine, étant connue l'intention des forces occupantes de germaniser la population de cette partie de la Moldavie.

Les lecteurs apprennent quelques dates biographiques sur le sculpteur Pășlea, né en Banat, Ici, en Bucovine, où il s'établit, il a connu de remarquables personnalités, parmi lesquelles N. Iorga, T. V. Ștefanelli, le Mitropolit Silvestru Morariu, Arhip Roșca, Epaminonda Bucevschi, Dimitrie Cioloca, G. Rotică etc.

Un large espace est dédié à l'école pour l'usinage du bois de Cîmpulung-Moldovenesc, qui a eu des professeurs doués ; ceux-ci ont surveillé à beaucoup de générations l'éducation morale et le perfectionnement artistique des élèves.

Les lettres mettent en même temps en évidence le travail d'information de Leca Morariu, qui, en utilisant avec patience un grand nombre de correspondants du pays, accumulait des dates pour d'amples travaux voués à la province natale — la Bucovine.

¹⁵ „Buciumul” (1 feb. — aug. 1908). Revistă politică, literară, editată la Cîmpulung - Mold. de avocatul Temistocle Bocancea.

DOCUMENTE LITERARE INEDITE, REFERITOARE
LA DEBUTUL DRAMATURGULUI ION LUCA

NICOLAE CĂRLAN

Făcînd parte din pleiada de dramaturgi în care se includ : G. Ciprian (1883-1968), Al. Kirîțescu (1888-1961), Camil Petrescu (1894-1957), Lucian Blaga (1895-1961), V. I. Popa (1895-1946), G. M. Zamfirescu (1898-1939), Tudor Mușatescu (1903-1971), Mihail Sebastian (1907-1945), față de care, prin creația sa durabilă, manifestă mai mult deosebiri decît afinități de structură temperamental-artistică, Ion Luca (n. : 1894, Roman - m. : 1972, Vatra Dornei), și-a consacrat (caz rarissim), întreaga capacitate de creație, în exclusivitate, unui singur gen literar — dramaturgia. Moștenirea sa literară, publicată sau inedită, finisată sau nu, cuprinde peste 50 de piese de teatru și scenarii (radiofonice, cinematografice, de balet etc.) — ilustrînd toate speciile genului — inegale însă ca valoare artistică și diverse ca arie tematică, orientare ideologică și modalități de creație. În orice caz, despre cîteva dintre piesele sale de teatru (**Amon-Ra, Icarii de pe Argeș, Chiajna, Rachierîța, Alb și negru**) se poate afirma cu certitudine că sînt în măsură să înfrunte cu succes acțiunea erodantă a timpului, rezistînd nu numai judecății estetice, ci și mutațiilor ideologice determinate de modificarea structurilor social-economice.

Deși autorul și-a tipărit o parte (vreo 16 piese) din producția dramatică (în regie proprie, la Bacău ; la Casa Școalelor ; la Cartea Românească ; la Fundația pentru Literatură și Artă, iar după 23 August 1944, în două ediții, reprezentative în felul lor, la ESPLA și EPLA în 1963 și, respectiv, 1969 — postum editîndu-se încă un volum la EPLA, în 1976 —, aceste ultime trei ediții avînd în cuprins piesele : **Amon-Ra, Cele patru Marii, Icarii de pe Argeș, Chiajna, Rachierîța, Alb și negru, Cuza-Vodă, Leana vrăjitoarea, Pelina, Apele în jug, Mărișca**) și cu toate că a cunoscut o oarecare audiență în lumea criticii (despre el au scris între alții : Șerban Cioculescu, Petru Comarnescu, G. Călinescu, Tudor Arghezi, Gala Galaction, Al. Piru, Valeriu Rîpeanu, Ovidiu Papadima, N. Barbu, Teodor Virgolic, George Genoiu, George Muntean, Dinu Săraru ș.a.), istoriile literare s-au dovedit circumspecte sau de-a dreptul reticente în a-i înregistra și evalua corespunzător creația. G. Călinescu, de pildă, abia dacă îl reține, la **Bibliografie**¹, cu cinci titluri, în vreme ce Ion Rotaru² nici măcar nu-i pomeneste numele, la fel ca și Virgil Brădățeanu care mizează pe Bogdan Avram, Felix Aderca și Ion Sava sau pe Claudia Milian-Minulescu, Lucreția Petrașcu, Cocea Farago și N. D. Cocea,³ dar nu găsește oportun să se refere la nici una dintre piesele lui Ion Luca, dramaturg de departe superior celor menționați. Să notăm totuși că după ce-l găsim prezentat într-un articol de dicționar⁴, Ion Luca mai întrunește (cu rezerve justificate) sufragiile lui Al. Piru, care, în raport cu dimensiunile și țelul **Istorie** sale, îi acordă atenția cuvenită, plasîndu-l în capitolul **Orientări noi după 1930**⁵. Nu

¹ G. Călinescu — **Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent**, ediția a II-a. Ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982, p. 1026, p. 1031.

² Este vorba de **O istorie a literaturii române, II**, București, Editura Minerva, 1972.

³ Virgil Brădățeanu — **Istoria literaturii dramatice românești și a artei spectacolului**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979, p. 369—371 și 372—377.

⁴ **Dicționar de literatură română contemporană**, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Albatros, 1977, p. 318—319.

⁵ Al. Piru, **Istoria literaturii române de la origini pînă azi**, București, Editura Minerva, 1981, p. 465. De reținut și următoarele sinteze : Al. Ciorănescu — **Teatrul românesc în versuri și izvoarele lui**, [București], Casa Școalelor 1943, p. 247—250 ; G. Ciompec — **Motivul creației în literatura românească**, București, Editura Minerva, 1979, p. 146—149 ; Elisabeta Munteanu — **Motive mitice în dramaturgia românească**, București, Editura Minerva, 1982, p. 227—229.

este aici locul să analizăm cauzele acestei precare și nedrepte cariere istorico-literare a dramaturgului nostru, dar enunțarea citorva dintre ele ni se pare necesară :

— o parte din piesele lui Ion Luca (publicate pînă în 1947) au devenit „inactuale“ din punct de vedere al orientării ideologice : cele de factură religioasă (**Iuda**, devenită **Salba reginei**, în varianta din 1947), sau cu implicații metafizice (**Femeia cezarului**, **Năframa iubitei**, **Javra pămîntului**) ori întemeindu-se pe teorii metaștiințifice (**Femeia fiica bărbatului**) ;

— preferința autorului pentru modalități de creație tradiționale, cultivate totuși în manieră personală, însă fără tentația inovării ;

— tratarea liberă a subiectelor luate din istorie, autorul utilizînd îndeobște realitatea istorică doar ca pretext sau ca punct de plecare, ceea ce pentru adepții reconstituirilor fidele constituie un „sacrilegiu“ de neiertat ;

— lipsa funciară de preocupare pentru destinul propriei creații în contextul criticii literare ;

— izolarea (uneori totală) în care a trăit și a scris toată viața, dramaturgul neînregimentîndu-se în nici o grupare literară, ca să nu mai vorbim de nefrecventarea culiselor vieții literare, repudiate ostentativ ;

— un anume mod de a fi, ca om, constant, dacă nu progresiv, incomod, ba chiar dificil, derivînd, dintr-o megalomanie (poate, pînă la un punct, întemeiată în felul ei) care, numai agreabilă nefiind, trebuie să fi atras după sine, odată cu ignorarea omului, și indiferența față de opera sa. „Personalitatea lui Ion Luca era devastată de orgoliu radical“, acesta reprezentînd „infirmitatea capitală a lui Ion Luca“, notează Valeriu Anania în **Rotonda plopilor aprinși**, p. 208.

În orice caz, nu greșim de loc dacă afirmăm, fie și fără a eluda prezența intermitență a unora dintre piesele sale pe scenele teatrelor noastre mai mari sau mai mici, că Ion Luca a rămas totuși un mare necunoscut sau că puținul care se știe despre viața și activitatea sa literară a fost privit nu totdeauna din cea mai corectă perspectivă.

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm debutul lui Ion Luca în dramaturgie pe baza a două documente literare inedite (o scrisoare și un memoriu), corelate cu mărturiile autentice și cu informații cuprinse în **Istoria teatrului românesc**, de Ioan Massoff, acestea din urmă integrate în note.

Se știe că Ion Luca a debutat în dramaturgia noastră cu piesa, inspirată din istoria biblică, **Iuda din Cariot**⁹⁾, începută prin 1929 și încredințată Teatrului Național din București în anul 1932. După ce o respinsese, Comitetul de Lectură, la propunerea lui Octavian Goga, o va accepta spre includere în repertoriu, cu condiția de a fi restructurată prin „colaborarea cu un om de teatru“, sugerîndu-se, pentru aceasta, aportul lui G. Ciprian, membru în Comitet⁷⁾. Hotărîrea i-a fost comunicată lui Ion Luca de însuși G. Ciprian prin următoarea scrisoare,⁸⁾ necunoscută pînă acum :

București

11. 10. 1932

Prea Sfinte,

În comitetul trecut s-a citit piesa sfinției tale. A citit dl. Octavian Goga și lucrarea a făcut o impresie excelentă. Astfel vechea mea credință s-a verificat. Totuși, din pricina limbajului și a unor greșeli de tehnică, comitetul îți înapoiază iarăși tragedia (!) recomandîndu-ți colaborarea cu un om de teatru. Verbal mi-au dat mie acest mandat — bineînțeles sub rezerva aprobării d-tale.

⁹⁾ Refăcută și publicată sub titlul **Salba reginei** (București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă), din pricină că G. Ciprian nu a respectat consecvent convenția de a opera rectificările, cerute de Comitetul de Lectură al Teatrului Național, cu acordul autorului. C.f. Valeriu Anania — **Ion Luca, în Rotonda plopilor aprinși**, București, Cartea Românească, 1983, p. 211.

⁷⁾ Inițial, Comitetul de Lectură a considerat-o „ca total lipsită de concentrarea necesară operei dramatice, cuprinzînd discursuri prea abundente, stil grandilocvent, suferind mai ales de lipsa unității și a tehnicii“. (Apud Ioan Massoff — **Istoria teatrului românesc**, VII, București, Editura Minerva, 1978, p. 30). Ulterior, într-o altă ședință, Comitetul (Al. Mavrodî, Ion Petrovici, Octavian Goga, G. Murnu, Simion Mindrescu, Scarlat Fodra, G. Ciprian), după ce constată că „lucrarea în forma în care e prezentată nu e jucabilă“, apreciază că „piesa cuprinde un material prețios care, folosit cu o mînă dibace, ar putea să ajungă la o operă de valoare“. Ca urmare „cu toată recunoașterea meritelor autorului, comitetul îi înapoiază piesa îndemîndu-l să refacă lucrarea, chiar de va fi să recurgă la colaborarea unui autor mai încercat în tehnica dramatică și în arta unei exprimări mai adecvate“. *Ibidem*, p. 86). G. Ciprian acceptă să rectifice textul, comunicîndu-i faptul lui Ion Luca și oferindu-și serviciile în condiții ce vor urma să intervină între părți, în baza unui acord mutual (vezi scrisoarea și memoriul reproduse în acest material).

⁸⁾ Fondul Memorial Documentar „Ion Luca“, Muzeul Județean Suceava, nr. inv. 46.

Dacă accepți, scrie-mi imediat ca să mă apuc de lucru. Materialul e prețios, numai că trebuie turnat din nou și prelucrat cam în felul cum se fac în Franța adaptările.

Dl. profesor Petrovici găsește că și din punct de vedere practic, semnînd amîndoi lucrarea, e o garanție mai mult de succes. Probabil profesorul să aibă dreptate.

Accelerînd lucrurile — și lucrul — căci trebuie să-ți fac operație cezariană — **Iuda** ar vedea lumina rampei în ianuarie.

Directorul m-a întrebat de cîteva ori : i-ai scris popei ?

Și Mavrodî cînd se interesează de ceva, n-o face în glumă.

Cred că ai dreptul să te bucuri. Cu plecăciune „prea sfinte

Ciprian
Berthelot, 62 B

Jucată în 1933, pe scena Naționalului bucureștean și în turneu, într-o distribuție remarcabilă (cu George Calboreanu alternat de G. Ciprian, Mărioara Voiculescu, Sorana Topa, Ana Luca, Ronald Bulfinsky, Aurel Athanasescu, Ion Finteșteanu, Cristian Duțulescu), fără deosebit succes de public însă cu priză în lumea cronicarilor dramatici, piesa avea să fie încununată, în anul 1934, cu Marele Premiu al Teatrului Național, în valoare de 100.000 lei. Așadar, colaborarea cu George Ciprian s-a soldat pentru Ion Luca cu un adevărat triumf (pecuniar și desigur moral), armonia fără cusur guvernînd, după relatarea autorului piesei **Omul cu mîrtoaga**, toată perioada conlucrării⁹⁾.

Un amplu și foarte strîns argumentat memoriu, adresat de Ion Luca direcției Teatrului Național, din București, probabil în primele luni ale anului 1933, infirmă însă prezumtivul idilism funciar al atmosferei în care G. Ciprian — interesat se vede în a nu se prezenta într-o lumină defavorabilă (e vechi păcatul, mai ales în scrieri memorialistice !) — plasează colaborarea sa cu dramaturgul băcăuan, colaborare ce-i fusese, cum s-a văzut, impusă acestuia din urmă prin faptul că drama **Iuda**, în formula sa, nu era în stare să urce, singură, treptele scenei.

Este de presupus că, aflat în situația de a-și vedea piesa un simplu document de arhivă și, ca urmare, amînat debutul scenic, autorul trebuie să fi devenit, în cele din urmă, mai receptiv la acceptarea unor concesi, însă, cum rezultă și din textul memoriului pe care-l reproducem mai jos, relațiile dintre el și G. Ciprian au devenit la un moment dat, atît de încordate, încît Ion Luca ajunge să solicite „scoaterea din repe-

⁹⁾ Iată cum relatează G. Ciprian (în **Scrieri, I. Mizgălici și măscărici**, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 307), colaborarea cu Ion Luca : „Popa venea în fleacare săptămîină de la Bacău, unde era dascăl [profesor — n. N.C.], și mă ducea regulat pe Griviței, într-o grădină de vară, lipită de cimitirul Sfînta Vineri, și mă îndopa cu cîrnăciori cu piele, care săreau sfîrîind de pe grătar. Îmi citea poezile, dintre care, unele, erau foarte „gustoase — iamburi și dactilele săltînd la fel ca și cîrnăciorii de pe grătar.

Și așa, mai de dragul momitelor și a fleicuțelor, mai de dragul piesei, mai de dragul popii, căruia îi mergea gura ca o moară stricată, către sfîrșitul lui octombrie mintuii lucrul și **Iuda** fu primit cu mari laude. [La mijloc e o „pană de memorie“, pentru că scrisoarea reprodusă mai sus dovedește că în a doua jumătate a lunii octombrie trebuie să fi început lucrul la restructurarea piesei, care nu se putea termina „câte sfîrșitul lui octombrie“ de vreme ce Ion Luca vorbește în memoriul său de „zeci de venituri“ la București — n.N.C.]. Am pus-o în scenă cu Ion Șahighian — el cu partea tehnică, eu cu cea artistică — și spre începutul primăverii am ridicat cortina.

A leșit bine.

Pentru că la dorința lui Șahighian scrisesem un tablou nou, pentru că apariția lui **Iuda** era alta decît a popii Luca, pentru că o parte din actul II și întreg actul final nu-i aparțineau, am fost nevoit, la sfîrșitul directorului (Paul Prodan) să semnez și eu alături de preutul răsopit Ion Luca“.

Un țaran din Agaș, jud. Bacău, „om cu patru clase primare“, dar cultivat altminteri (din moment ce se referă la Shakespeare, a frecventat teatrul, a avut o bibliotecă, pierdută în timpul războiului, i-a cunoscut pe Zaharia Stancu, Tudor Teodorescu-Branște, P. P., Panaitescu, Perpessicus, J. Botez, Gh. Banu. A. Milea) relatează o întimplare senzațională din timpul reprezentării dramei **Iuda** : „Sală era arhiplină, iar eu am luat loc pe o strapontină, fiindcă nu am mai găsit loc liber în stal.

S-a jucat actul I, iar în actul II, după pauză, urma să crape catapeteazma bisericii.

Am rămas în sală, în timpul pauzei, și, la un moment dat am auzit o huruiă pe scenă. Lumea nu știa ce să creadă. Banc de 1 aprilie ! [...] Lumea din sală credea că din cauza mutării scenei, care atunci nu era turnantă, că ar fi crăpat catapeteazma, înainte de a se începe actul II. Abia cînd s-a observat balansul policandruului, lumea a văzut că e cutremur aceeași și a alergat spre ieșire [...]. A doua zi, trecînd prin fața teatrului, am văzut că palatul telefoanelor s-a dezlipit de casa Frascati (Teatrul Savoi) și s-a înclinat către Teatrul Național, tînzînd ca, la un cutremur de gradul 12—15, să ia locul celui-
brului turn înclinat de la Pissa [...].“ (Scrisoare adresată lui Ion Luca la 03.04.1967, nr. inv. 30).

Cu respect,

Ss. Dr. Ion Luca

Domniei-sale,

Domnului Director al Teatrului Național
din București.

Cum s-a aplanat pînă la urmă acest incident n-am putea afla decît investigînd arhiva Teatrului Național, în caz că se păstrează acolo copia răspunsului pe care Ion Luca era îndreptățit să-l primească (răspuns care în arhiva sa de la Suceava nu există). Cert este că urmările n-au fost atît de grave — ba dimpotrivă — pe cît le prevestea memoriul dramaturgului și, firesc, colaboratorii, deveniți pentru moment adversari, nu s-au complăcut în gînduri negre nutrite reciproc¹⁴⁾.

Cele două documente literare, prezentate în materialul de față, constituie piese importante pentru biografia lui Ion Luca, punînd în adevărata lumină începutul drumului său în dramaturgia românească pe care a slujit-o cu o devoțiune de benedictin circa o jumătate de secol, cu toate că bucuria satisfacțiilor, meritate, s-a arătat puțin generoasă cu el, împrejurările fiindu-i nu deseori favorabile. Valeriu Anania, care a cunoscut îndeaproape atît omul cît și opera dramaturgului Ion Luca, afirmă cu deplină temei că „Dacă alți dramaturgi dintre cele două războaie mondiale — și chiar după — îi rezistă timpului prin cîte două sau trei piese, el e merit să-i reziste, după părerea mea, prin cel puțin cinci sau șase, din cele știute de mine. Cu toate acestea, chiar și acum, la atîția ani după moartea lui, cînd autorul nu mai poate fi dușmanul propriei sale opere, Ion Luca e încă un necunoscut“, deși „a fost scriitor adevărat și a ținut în mîna un condei fertil, în care a crezut cu fanatism și căruia i-a sacrificat totul. El nu a trăit decît pentru arta lui“¹⁵⁾. Timpul, care le rezolvă pe toate, va înlătura praful uitării și de pe moștenirea artistică a lui Ion Luca, așezînd-o la locul cuvenit în ierarhia valorilor literare naționale.

DOCUMENTS LITTÉRAIRES INÉDITS, CONCERNANT LE DÉBUT DU DRAMATURGE ION LUCA

R É S U M É

On reproduit et on commente une lettre de G. Ciprian et un mémoire de Ion Luca — tous les deux inédits — par l'intermédiaire desquels on met dans une nouvelle lumière les circonstances où Ion Luca fait ses débuts dans la dramaturgie. Le contenu des documents est collationné avec des renseignements concernant le même problème, publiés dans les écrits des mémorialistes ou dans les travaux de théâtrologie.

¹⁴⁾ Cf. Valeriu Anania — Op. cit., p. 211—212.

¹⁵⁾ Op. cit., p. 224—225.

MEDALIOANE

VASILE BUMBAC ȘI BLAJUL

— Contribuție biografică —

(La 150 de ani de la nașterea poetului)

MIRCEA CENUȘA

Biografia lui Vasile Bumbac este încă pînă azi lacunară. Informațiile referitoare la diferitele etape ale vieții și activității sale sînt deficitare, pentru că lipsesc încă multe surse certe. Puținătatea textelor biografice nu poate fi compensată decît într-o mică măsură de acele notații sporadice autobiografice, sub formă de confesiuni lirice sau scrisori în versuri din unele poezii, precum și sub formă de mărturisiri în cîteva scrieri în proză. „Lămuriri asupra vieții lui nu s-a gîndit să lase acest om modest (s.n.) ale cărui zile liniștite s-au prelungit pînă deunăzi“, scrie primul exeget al operei lui V. Bumbac, Nicolae Iorga, în 1918, anul morții poetului¹⁾. Puținătatea acestor date biografice și autobiografice se datorează unor cauze care persistă încă. Foarte bogata producție literară a lui V. Bumbac, care acoperă o perioadă de peste o jumătate de secol, a fost și a rămas, în cea mai mare parte pînă astăzi, răspîndită prin o mulțime de ziare și reviste din Viena și Pesta, Transilvania și Bucovina, prin calendare populare bucovinene și nebucovinene, prin unele manuale școlare cu circulație pînă în 1918, nu numai în Bucovina, ci și în Transilvania. Multe din periodicele la care a colaborat V. Bumbac încă de pe băncile liceului sînt astăzi greu accesibile. Constantin Loghin scria în 1923, referindu-se la „Nestorul poezilor bucovineni“: „Bogata sa activitate e împrăștiată prin ziare și reviste românești, iar cea mai bogată — probabil — îngropată în sertarul mesei sale“²⁾. În cuvîntarea rostită la înmormîntarea poetului, la 1 martie 1918, Victor Morariu spunea: „Abia acum, în anii din urmă, începuse a se gîndi să-și publice operele complete (...). Poate că vedeam măcar începutul publicației, dacă nu venea războiul, căci în sertarul lui sînt 220 de coale scrise frumos și mare, așteptînd lumina tiparului“ (s.n.)³⁾.

Informații mai cuprinzătoare privitoare la viața și activitatea lui V. Bumbac ne oferă același V. Morariu, în 1923, într-o prezentare monografică, prima și ultima de acest fel pînă astăzi, căci C. Loghin, în capitolul consacrat poetului din a sa *Istorie a literaturii române din Bucovina* (Cernăuți, 1925) nu face decît să-l urmeze pe Victor Morariu, după cum însuși mărturisește. În prezentarea sa⁴⁾, profesorul sucevean scrie: „În anii din urmă, îndemnat din multe părți, V. Bumbac se ocupa cu publicarea unei colecțiuni complete a operelor sale (s.n.), copiind de prin reviste și ziare în caiete și în același timp continua traducerea Eneidei. Dar l-a surprins războiul, în cursul căruia își pierde și soția, iar curînd după aceea a murit și el (...) și i-a rămas opera netipărită. Și a fost mai bine așa, căci o colecție completă a operelor sale n-ar fi putut răzbate într-o epocă cu pretenții mai rafinate, în schimb avem tot dreptul să cerem și să așteptăm, o culegere, o selecție (s.n.)“

¹⁾ Un poet bucovinean : Vasile Bumbac, în *Neamul românesc*, 1918, serie de 5 articole, numărul 98 (din care am citat), 99, 100, 101 și 103. Vezi și *Oamenii care au fost*, ed. 1967, vol. II, p. 124—138..

²⁾ C. Loghin, *Morții noștri*, în *Junimea literară*, XII, 1923, nr. 1—2.

³⁾ Publicată în ziarul *Viața nouă*, Suceava, an. I, 1918, nr. 1, 26 mai st. n., p. 4.

⁴⁾ Vasile Bumbac (1837—1918). Pagină din istoria literaturii bucovinene. (Conferință ținută la Ateneul din Suceava, la 11 februarie 1923), în *Junimea literară*, XII, 1923, nr. 1—2 ; 6—7 : 8—9 ; și 11—12.

⁵⁾ *Loc. cit.*, nr. 11—12, p. 329.

gintr-o operă atât de bogată și ne bucură că **Dr. Dragoș Bumbac**, nepotul scriitorului, a încredințat colecția manuscriselor lui **N. Iorga** (s.n.). Victor Morariu aștepta ca **N. Iorga** „să facă dreptate poetului reprezentativ al Bucovinei romantice și luptătoare de la 1860 (s.n.), dându-ne o selecție din scrierile sale. Fie ca gândul acesta să se împlinească în curînd”. Gîndul acesta nu s-a împlinit nici pînă astăzi, după mai bine de șase decenii, pentru simplul motiv că nu există încă o colecție completă a scrierilor lui Vasile Bumbac care să facă posibilă o alegere, o selecție a operelor care, prin valoarea și semnificațiile lor literare, să poată fi publicate în volum.

În ce privește soarta manuscriselor lui **V. Bumbac**⁶, vom menționa că toate strădaniile noastre de a afla manuscrisele încredințate lui **N. Iorga** pe care acesta, după informațiile unora, le-ar fi predat Academiei Române, au rămas fără rezultat.

În anul 1981, un articol al lui **Nicolae Cărlan**⁷, intitulat **Ipostaze ale patriotismului în poezia lui Vasile Bumbac**, făcea cunoscută existența a „șase caiete manuscrise din creația lui Vasile Bumbac/caiete care/se păstrează la secția „Memoriale” a Muzeului Județean Suceava. Două la fondul memorial-documentar **Leca Morariu — Eneida** în traducerea lui **V. Bumbac** și **Unele din primele mele poezii**, o selecție din producția anilor 1863—1874, și patru în fondul memorial-documentar **Simeon Florea Marian**, care, precizează **N. Cărlan**, „nu sînt decît primele versiuni ale poeziilor transcrise ulterior în caiete”. **N. Cărlan** nu menționează însă și faptul că cele două caiete manuscrise au intrat în Fondul „**Leca Morariu**” odată cu constituirea acestuia, prin aducerea la Suceava (de la Rîmnicu Vilcea), în 1967, de către **Ion Negură**, a valoroasei donații „**Octavia Leca Morariu**”⁸. Să nu se fi știut de existența acestor caiete pînă în 1981, cînd le menționează **N. Cărlan**? De altfel, nici **Octavia Leca Morariu** n-a știut să ne spună prin ce împrejurare au ajuns caietele lui **V. Bumbac** în posesia soțului său.

Caietul manuscris **Unele din primele mele poezii**, deși este intitulat astfel, nu cuprinde doar poezii, el este de fapt, așa cum îl descrie **N. Cărlan**, un miscelaneu, care cuprinde în cele 54 de titluri producții diverse, în versuri și proză, fiind o selecție din întreaga creație literară a anilor 1863—1874, aceea a decenatului vienez (1864—1874), perioada cea mai productivă, e adevărat, a activității poetului, dar e o selecție incompletă, putem adăuga noi, întrucît în ea nu figurează piesa de rezistență a activității poetului din perioada vieneză, **Dragoșida**, „lucrarea sa de maturitate”. Apoi mai este și o selecție neterminată, pentru că acel caiet manuscris se încheie într-un mod neobișnuit, cu traducerea neterminată a odei a 9-a a lui **Horațiu**, **Horaț** și **Lydia**, de unde presupunerea că traducerea trebuie să fi continuat, ca și acțiunea poetului de colecționare a scrierilor sale în vederea publicării „operelor complete”, așa cum releva **V. Morariu** în necrologul poetului din 1918.

În perioada anilor 1981—1983, în paralel cu acțiunea de adunare a scrierilor lui **V. Bumbac**, am continuat investigațiile pentru descoperirea manuscriselor sale și astfel, în anul 1983, am putut afla la secția „Manuscrise” a Bibliotecii Centrale Universitare Cluj, manuscrisul cu nr. 4085, care este continuarea celui de la Muzeul Județean Suceava intitulat **Unele din primele mele poezii**. O dovedește faptul că mss. 4085 începe continuînd **Horaț și Lydia**, oda a cărei traducere rămăsese neterminată în mss. de la Suceava și este scris pe aceleași coli mari numerotate în continuarea celui sucevean, de la 100 la 177. Manuscrisul clujean cuprinde 14 titluri și are același conținut eterogen : proză (o poveste populară) și versuri (originale și traduceri), între care — nota bene — **Dragoșida**, adică, **Descălecarea lui Dragoș din Marmația în Moldova**, după cum scrie poetul la începutul manuscrisului, în „Cuprinsul pachetului acestuia”. Cronologic, manuscrisul clujean se termină tot cu anul 1874. Cum a ajuns acest manuscris (de la cine a fost achiziționat și în ce an) la B.C.U. Cluj a rămas pentru noi pînă astăzi tot atât de neexplicabil ca și proveniența celui sucevean în Fondul „**Leca Morariu**”. Cele două manuscrise, deși nu sînt inedite, au totuși o valoare documentară indiscutabilă. Existența lor ne-a

fost de un real folos în încercarea de a realiza colecția completă a scrierilor poetului — începută cu cîțiva ani buni înainte de a fi luat cunoștință de aceste manuscrise —, căci prin colacionarea scrierilor cuprinse în ele (de fapt este unul și același manuscris, în două părți, aflate în două locuri diferite) cu scrierile colecționate de noi pînă în prezent (aproximativ trei sferturi din totalul producției literare) și cele bibliografice din publicațiile în care au apărut (bibliografie cvasi-completă) am putut obține, cronologiceste vorbind, totalitatea scrierilor lui **V. Bumbac** pînă la anul 1874. Cele două manuscrise nu ne-au putut însă folosi pentru completarea biografiei poetului decît în măsura în care s-au putut depista în ele elemente autobiografice sporadice despre care s-a vorbit mai sus. Pe de altă parte, cum aceste manuscrise nu au fost încă publicate, nefiind cunoscute decît relativ de puțin timp, cei care au scris pînă în prezent cîte ceva despre viața și activitatea „seninului poet al Sucevei” au fost nevoiți să se limiteze, în continuare, la singura prezentare monografică existentă, aceea a lui **Victor Morariu**, sau la capitoul „**Vasile Bumbac**” din istoria literaturii a lui **C. Loghin**, care, cum am mai spus, îl cam reeditează pe **V. Morariu**. Am putea cita, în acest sens, spre exemplificare, o lucrare a lui **Pavel Țugui**⁹, în care, folosind surse documentare inedite și, în primul rînd, „**Arhivele Centrale de Stat**”, „**Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice**” — prezintă date biografice, încă neutilizate, privitoare la viața și activitatea multora dintre cei 30 de colegi ai lui **Eminescu** cuprinși în carte, îndeosebi date privitoare la școlăritatea acestora. Mai folosește **Pavel Țugui** și atât de bine informată lucrare, sub raport documentar, a lui **Aurel Vasiliu**, **Bucovina în viața și opera lui Mihai Eminescu** (apărută în **Eminescu și Bucovina**, 1943). În capitolul III, **Cîțiva colegi de-ai lui Eminescu la Cernăuți** (p. 218—225), **Aurel Vasiliu** formulează îndemnul: „Ar fi interesant de publicat lista completă a colegilor cu care a trăit **Eminescu** în contact zilnic”. Este tocmai ceea ce a făcut **Pavel Țugui** în binevenita sa lucrare. În ce-l privește însă pe **Vasile Bumbac**, cel mai apropiat prieten al lui **Eminescu**, după cum a dovedit binecunoscutul eminescolog **D. Vata-maniuc**, **Pavel Țugui** s-a văzut obligat, probabil în lipsa altor documente mai noi, să-l urmeze îndeaproape pe **Victor Morariu**. Or, chiar informațiile pe care ni le oferă acesta în micromonografia sa, scrisă acum 64 de ani, sînt în bună parte incomplete și chiar depășite, pe alocuri, documentar, dacă se iau în considerare posibilitățile de informare pe care le avea atunci (în 1923) la dispoziție : scrierile aflate în cele 220 de coale manuscrise, despre care **V. Morariu** scrie că se aflau, în 1918, în sertarul mesei poetului, adică cele cuprinse în colile numerotate de la 1 la 177 (probabil și al treilea pachet de scrieri, conținînd colile 178—220, existente cînd **V. Morariu** și-a alcătuit lucrarea, dar care ulterior s-au pierdut), la care s-au putut adăuga periodicele bucovinene și transilvănene care i-au fost accesibile și apoi, probabil, chiar unele informații obținute de la **V. Bumbac**. **V. Morariu** nu folosește — din motive pe care nu le putem preciza — nici unele din scrierile în proză, care figurează în manuscrisele cunoscute de dînsul și care conțin date deosebit de valoroase pentru reconstituirea vieții și activității lui **V. Bumbac**.

Noi am reușit să completăm într-o oarecare măsură biografia poetului folosind, în primul rînd, tocmai unele pagini semnificative din acele scrieri în proză neutilizate de **V. Morariu**. Apoi, prin îndelungate investigații documentare întreprinse în **Arhivele Statului**, **Filialele** : **Alba** (Fond „**Gimnaziul Blaj**”), **Cluj** (Fond „**Timotei Cipariu**”) și **Suceava**, la **Biblioteca Academiei R.S.R.**, secția „**Manuscrise**” și **Biblioteca Centrală de Stat** din **București**, am putut să descoperim o seamă de documente, manuscrise inedite, de natură să completeze afit unele date privitoare la opera, cît, mai ales, la viața poetului, precum : un al doilea manuscris conținînd traducerea integrală a **Eneidei**, pe lîngă cel existent la Suceava în Fondul „**Leca Morariu**”; actele de stare civilă (certIFICATELE de naștere, căsătorie și moarte ale lui **V. Bumbac**); documentele de școlăritate, referitoare la anul școlar 1861/62, făcut de **Bumbac la Blaj**, care, împreună cu patru scrisori inedite adresate lui **Timotei Cipariu**, fac obiectul principal al acestei prezentări.

Și totuși... au mai rămas destule pete albe în biografia lui **Vasile Bumbac** din lipsa unor surse documentare de prim ordin, care să acopere, cronologic și reprezentativ, toate momentele semnificative ale vieții sale. Pînă la realizarea acelei colecții complete a scrierilor sale (la care ne-am angajat) ar putea să fie încă o cale lungă. Nu se poate realiza, deci, nici acea selecție reprezentativă a scrierilor poetului pe care **V. Morariu** o aștepta încă acum 64 de ani. Reconstituirea vieții

⁶) O lucrare a noastră cu acest titlu — **Destinul manuscriselor lui Vasile Bumbac** — așteaptă să vadă curînd lumina tiparului.

⁷) Suceava, VIII, p. 149—161.

⁸) Vezi **Mihal Iacobescu**, **Ion Negură**, în **Suceava**, XI—XII, 1984—1985, p. 435.

⁹) **Pavel Țugui**, **Teodor Ștefanelli** și alți colegi bucovineni ai lui **Eminescu**. Date biografice și 3 Anexe, Reprografia Universității din Craiova, 1983.

și activității lui Vasile Bumbac nu se poate face, așadar, deocamdată, decît pe diverse etape sau momente biografice distincte, pe baza informațiilor documentare existente, și în mod treptat, pe măsura acumulării de noi informații.

*
* *
*

În cele ce urmează ne referim la un moment crucial al vieții tînărului Vasile Bumbac (foarte puțin cunoscut primului său biograf, V. Morariu), pe atunci elev în clasa a VII-a a liceului de stat german din Cernăuți, moment legat de un eveniment de importanță istorică în viața românilor bucovineni, petrecut în anul 1861, și care prilejuiește totodată prezentarea unor pagini din istoria relațiilor culturale pe teren școlar dintre Bucovina și Transilvania.

Ca elev al liceului german de stat din Cernăuți („Königlich-Kaiserlich Ober-Gymnasium“) între anii 1854—1861, Vasile Bumbac a avut marea șansă de a-l avea ca dascăl pe Aron Pumnul. Sînt îndeobște cunoscute atît activitatea de profesor cît și covîrșitoarea influență exercitată asupra elevilor de către dascălul ardelean. Acum vom insista asupra laturii umane a personalității sale. Foarte apropiat de elevi, receptiv la nevoile lor, școlare și materiale, el găsea totdeauna mijloace spre a le veni în ajutor, îndeosebi fiilor de țărani săraci, cărora în schimbul unor servicii le oferea gratuit „vipt“ și „cortel“ (masă și casă), precum era cazul bibliotecarului care locuia în camera în care se afla „Biblioteca gimnaziștilor“, „Profesorii, scrie G. Călinescu, aveau pe vremea aceea obiceiul să țină copii în gazdă, pe plată sau în schimbul unor mici servicii. Nu numai Pumnul, dar și părintele călugăr Veniamin Iliuț (catehetul liceului) făcea la fel. Acesta din urmă avea în gazdă vreo 27 de băieți de țărani săraci, care dormeau pe jos într-o odaie și o bucătărie, ca scrumbiile într-un poloboc“¹⁰. Cu obiceiul acesta Aron Pumnul venise de la Blaj, după cum putem afla dintr-un manuscris inedit al lui T. Cipariu publicat recent¹¹, în care Cipariu scrie că Aron Pumnul însuși, pe cînd era elev la Blaj „fuseseră serb în casa d-lui canonic Constantin Alutan“, iar la nota 10 de pe aceeași pagină se explică „serb=servitor. La Blaj era obiceiul ca unii elevi mai buni la învățătură, dar săraci, să servească în casele canonicilor, primind în schimb casă și masă (...). În felul acesta elevii săraci aveau posibilitatea și să învețe pentru a termina școala“. Acest obicei al profesorilor de a ține în gazdă elevi — îngăduit de autoritățile școlare austriece, întrucît internate nu existau —, nu avea numai de un scop materialist, ci în primul rînd, unul profund uman și chiar patriotic, pentru sprijinirea elevilor români dornici de învățătură dar săraci, care, fără acest sprijin, cu greu ar fi putut străbate spre școala medie și universitate, într-o vreme cînd în Bucovina, ca și în Transilvania, stăpînirea opresivă habsburgică era ostilă emancipării românilor prin cultură, iar profesorii străini de la liceul german cernăuțean nu erau de loc dispuși să se arate îngăduitori cu elevii români. Dimpotrivă. Iată de ce, „în realitate, casele lui Pumnul se transformaseră în gimnaziu românesc particular, paralel cu cel german oficial“¹². Privită sub unghi educațional, această formulare este întrutotul întemeiată, căci prin grija și permanența îndrumare a lui A. Pumnul „internatul“ său deveni într-adevăr o școală de educație și instrucție în spirit românesc, numai că „internatele acestea nu puteau fi de folos pentru toată lumea din cauza înghesuiei și a vacarmului“¹³. De aceea s-a simțit nevoia unui serviciu de ordine, a unui „pedagog“, investit cu menținerea disciplinei și cu ajutorarea elevilor la învățătură. Astfel se face că în anii școlari 1858/59 și 1859/60 îi găsim pe frații Vasile și Ioniță (Ion) Bumbac locuind ca „meditatori“ în casa lui Aron Pumnul, împreună cu Mihai Eminescu. În clasele a III-a și a IV-a primare (la National Hauptschule) și cu cei patru frați mai mari ai lui Mihai (Șerban, Niculae, Gheorghe și Ilie) liceeni. Informația provine de la Ion Scurtu și emană din teza sa de doctorat, *Viața și scrierile în proză ale lui Eminescu (Eminescu's Leben und Prosaschriften)*, Leipzig, 1903, p. 268 publicată și în *Sămănătorul* și reluată apoi de alți eminescologi, între care Leca Morariu și Aurel Vasiliu¹⁴. Pentru o mai bună cunoaștere a vieții lui Eminescu,

¹⁰ G. Călinescu, *Viața lui Eminescu*, București, 1964, p. 57.

¹¹ Ioana și Liviu Botezan, *O dispută istorică între Cipariu și bucovinenii pumniști*, în *Acta Musei Napocensis*, XII, 1984, p. 610.

¹² Pavel Ţugul, *op. cit.*, p. 16.

¹³ Petru Rezuș, *Mihai Eminescu*, ed. „Cartea Românească“, București, 1983, p. 36.

¹⁴ Leca Morariu, *Noie pentru o monografie*. Cap. VII [Eminescu] Elev, în *Eminescu și Bucovina Cernăuți*, 1943 p. 156; Aurel Vasiliu *Bucovina în viața și opera lui M. Eminescu*, *ibid.*, p. 208.

I. Scurtu se adresase unor informatori bucovineni pe care îi știa că au fost în contact cu poetul în diferite perioade ale vieții sale, între aceștia și fraților Bumbac. Din scrisorile acestora I. Scurtu aflase că ei locuiau în anii școlari 1858/59 și 1859/60 în casa lui Aron Pumnul ca meditatori („Instructori“). Cităm din *Sămănătorul*: „Deocamdată comunic aici cîteva detalii caracteristice din vremea sosirii micului Mihai în Cernăuți. Informatorii mei sunt frații I. și V. Bumbac, din Bucovina (...). Dînsii fuseseră meditatorii lui Eminescu în casa lui Aron Pumnul, unde își așezase căminarul Eminovici copiii pentru a li se face o bună educație și o temeinică instrucție națională. Unul din frații Bumbac îmi scrie că Mihai venise la Cernăuți prin anii 1858—1859, fiind „un copil de vreo 8—9 ani, naiv de tot, pururea zîmbitor și recitînd de-a rostul balade populare; avea o memorie minunată și era plăcut tuturor“. Celălalt frate (Ion) își aduce aminte de asemenea că „micul Mihai îmi declama adesea destul de bine o poezie dintr-ale lui V. Alecsandri și anume o elegie“¹⁵. V. Morariu pare să fi cunoscut această informație a lui I. Scurtu, întrucît, referindu-se la anii de școlaritate la Cernăuți a lui Bumbac, scrie în legătură cu Eminescu... „pe care tot atunci l-a cunoscut de aproape. Bumbac era frapat de mulțimea de poezii populare pe care i le recita acel miraculos Mihai Eminovici, care în raport cu el era un băiețel“¹⁶. Amintirea anilor 1858—1859, cînd Eminescu l-a avut meditor pe Vasile Bumbac¹⁷ este soriginea acelei trainice prietenii ce avea să se cristalizeze între cei doi poeți în perioada studiilor lor universitare, la Viena, în atmosfera panromânească a societăților studenților români.

Sprijinul material și școlar acordat elevilor aflați în gazdă la Aron Pumnul nu a fost singurul mijloc de a-i ajuta să-și continue studiile liceale. De aceeași solicitudine din partea dascălului de română s-au bucurat și acei elevi care, din diferite motive, îndeosebi din acela al greutăților pe care le întîmpinau cu limba de predare, alta decît limba română, se vedeau obligați să-și intrerupă studiile la liceul german din Cernăuți. Între aceștia trebuie amintiți în mod deosebit acei elevi care, prin cuvînt sau faptă, și-au exprimat, răsplat și cu cutezanță, sentimentele lor românești. Pentru toți acești elevi, Aron Pumnul intervenea ca să fie primiți în unele centre școlare din Transilvania, precum Sibiu și Beiușul, unde avea numeroși prieteni și cunoscuți, dar mai ales Blajul, cel mai mare centru al vieții culturale românești din Transilvania pe acea vreme, unde fostul său profesor și mentor, Timotei Cipariu, era, din 1854, directorul gimnaziului superior și inspector al școlilor orașului (ca profesor funcționa din anul 1825/26, de la vîrsta de 21 de ani). „De cînd se așează Aron Pumnul în Cernăuți ca profesor de limba și literatura română, se porni un adevărat curent spre Blaj“¹⁸. Dintr-un articol al lui Ștefan Manciulea¹⁹ aflăm că încă de prin anul școlar 1855/56 matricolele școlare înregistrau nume de bucovineni înscrise între elevii liceului. Șt. Manciulea explică în felul următor atracția elevilor bucovineni spre Blaj: „Trecutul școlilor din Blaj și mai ales marea lor importanță națională a fost înfățișată și răspîndită în Bucovina îndeosebi după 1850, prin activitatea neobosită a însuflețitului cărturar Aron Pumnul. Prin activitatea lui Pumnul a fost cunoscut în Bucovina rolul istoric al liceului din Blaj precum și marea contribuție pe care au adus-o profesorii și elevii lui la rededeptarea conștiinței naționale de pretutindeni (...). O serie de elevi bucovineni au fost astfel atrași spre Blaj, spre școlile din orașelul așezat la întîlnirea Tîrnavelor, unde veneau atît pentru învățătură, cît și pentru însușirea unei limbi românești cît mai aleasă“. Aceste relații pe teren școlar statornicite între Blaj și Bucovina explică însuflețirea cu care au răspuns bucovinenii la apelul lansat de liceul din Blaj, la 24 dec. 1858, pentru înzestrarea muzeului de științe naturale și a cabinetului de fizică, nimicite în vîltoarea frămîntărilor revoluționare de la 1848. **Foaie pentru minte, inimă și literatură** din 1859 (nr. 22, p. 172) consemnează numele donatorilor bucovineni și sumele subscrise. Pentru anul 1857 Șt. Manciulea semnalează prezența

¹⁵ I. Scurtu, *Din copilăria lui Eminescu*, în *Sămănătorul*, II, 1903, nr. 10, p. 155.

¹⁶ Broșură, 1940, p. 5. Tot V. Morariu ne informează că Vasile Bumbac se afla în gazdă la Aron Pumnul din anul școlar 1857/58 (în clasa a IV-a) și că va continua să locuiască acolo pînă în anul școlar 1860/61, (clasa a VII-a inclusiv), după care va pleca la Blaj. A funcționat deci ca „meditator“ timp de patru ani. Din anul școlar 1861/62 „grija educațională“ din „internatul“ lui Aron Pumnul îi va reveni lui I. G. Sbiera, cînd acesta devine suplîntorul profesorului a cărui boală se agrava treptat.

¹⁷ „... pedagog în internatul lui Aron Pumnul“ scrie G. Bogdan-Duică în prefața la ediția îngrijită de el din 1924 a poeziilor lui Eminescu.

¹⁸ Ștefan Cacoveanu, *Eminescu în Blaj*, în *Luceafărul*, III, 1904, nr. 3, p. 72.

¹⁹ Șt. Manciulea, *Contribuția Bucovinei la înzestrarea liceului din Blaj*, în *Cultura creștină*, 1936, p. 9.

a patru elevi proveniți de la liceul cernăuțean. Într-un proces-verbal al conferinței profesionale extraordinare din 15 oct. 1857²⁰ se consemnează discutarea și primirea în școală a acelorași patru elevi. Probabil este vorba de una și aceeași sursă.

În excursia pe care I. G. Sbiera, discipolul cel mai apropiat al lui Aron Pumnul și succesorul său la catedră (1861—1871) o face, în 1858, — pe atunci student în anul II la Viena, „la drepturi“, — prin Ardeal, avînd ca prim obiectiv cunoașterea personalităților marcante ale mișcării revoluționare pașoptiste, la Blaj, „focariul cultural al românilor ardeleni“, vizitează școlile și se întreține îndelung cu Timotei Cipariu, care „s-a interesat de Aron Pumnul și de românii bucovine- ni, deoarece studiau cițiva din ei gimnaziul superior din Blaj“²¹.

În anul școlar 1860/61, frații Eminovici — Șerban, Nicolae și Ilie — se retrag de la Ober-Gymnasium din Cernăuți (de bună seamă și din cauza greutăților pe care le întâmpinau cu limba de predare germană) și pleacă în Transilvania, la gimnaziul german romano-catolic din Sibiu, unde, din anul școlar 1850/51, se introdusese limba română ca obiect de studiu obligatoriu pentru școlarii români. În anul școlar 1860/61, în clasa a IV-a, Ilie Eminovici are printre colegii săi și pe un bucovinean : Isopescul din Frătăuțul Nou²².

În 1861, alți trei elevi bucovineni se văzură nevoiți să treacă în Transilvania pentru a-și termina studiile, dar din cu totul alte motive și în condiții istorice noi ; aceștia erau Vasile Bumbac, Ion Buliga și Vasile Burlă, pe atunci în clasa a VII-a, străluciți elevi ai lui Pumnul și mult prețuiți de acesta.

Anul 1861 aducea Bucovinei făgăduita autonomie acordată încă prin Constituția din 4 martie 1849. Procesul de organizare a provinciei pe baze autonomiste fusese curmat brusc la 31 decembrie 1851, cînd Constituția din 1849 fu abrogată, instituindu-se din nou regimul absolutist. Va trebui să treacă aproape un deceniu pînă la prăbușirea din nou a absolutismului, în 1861, ca urmare a înfrîngerii Austriei în războiul franco-italo-austriac pentru unitatea Italiei din 1859 (la Solferino și Magento). Războiul puse sub semnul întrebării integritatea monarhiei austriece. Mișcarea popoarelor subjugate împotriva absolutismului l-a obligat pe împăratul Franz Iosif să acorde unele concesii politice²³. Prin Diploma imperială din 20 oct. 1860 se hotărăște încetarea regimului absolutist, iar prin Constituția din 26 febr. 1861 se proclamă definitiv autonomia popoarelor din monarhie. Bucovina primește acum un parlament propriu — dieta țării („Landtag“) — expresia cea mai pregnantă a autonomiei, iar în martie 1861 au loc alegerile pentru dietă²⁴. „Pentru întiași dată românii erau chemați să-și aleagă deputați în camera legislativă a țării și, prin aceasta, și la cea imperială centrală“²⁵. Alegerile din martie 1861 pentru cea dintîi dietă a țării căpătau astfel dimensiunea unui eveniment național mobilizînd toate conștiințele, inclusiv pe ale studenților români de la Viena și pe ale elevilor de la liceul cernăuțean. I. G. Sbiera, pe atunci student în ultimul an la Viena, alcătuiește, împreună cu cițiva colegi, un manifest către alegători pe care îl expediază, la 2 martie 1861, „Cătră prietăni din toată țara“, spre a fi multiplicat și difuzat prin satele și orașele Bucovinei, sarcină ce a fost încredințată, în măsură prevalentă, „gimnaziștilor“ lui Aron Pumnul, de la „Staats Obergymnasium“ din Cernăuți. În districtul Cîmpulung-Dorna, candidatul românilor era Eudoxiu Hurmuzachi, Vasile Bumbac și colegul său Ion Buliga, „primîră cu entuziasm să facă propagandă pentru bărbatul care întruchipa aspirațiile neamului său oropsit“ (Victor Morariu). Elevii au fost însă arestați pentru crima de „tulburători revoluționari și lezmajestate“, fiind amenințați de a fi implicați într-un proces politic, foarte probabil de înaltă trădare. În cele din urmă elevii au fost eliberați, dar profesorii îi persecută și, pentru a nu fi expuși să rămînă repenți sau „asîntați la oaste“ (incorporați), după cum se intenționa, ei se văzură obligați să-și părăsească școala. Pentru a-și continua studiile Vasile Bumbac și Ion Buliga vor pleca la Blaj, iar Vasile Burlă la Beiuș, fără să-și fi terminat clasa a VII-a. Iată înseși cuvintele lui V. Bumbac : „Ca elevi în clasa a VII-a ne amestecărăm în politică și ne merse rău, căci luînd parte la cele dintîi alegeri dietale, furăm arestați, eu în Suceava, Burlă în Cernăuți. Amestecul lui Burlă în alegeri nu avu nici o

urmare dăunoadă, deoarece era privatist, însă eu ca elev public avui de suferit. Clasa a 8-a liceală nu o frecventai în Cernăuți, ci în Transilvania anume la Blaj. Burlă încă nu rămase în Cernăuți, ci plecă la Ungaria și se stabili în Beiuș“²⁶.

În legătură cu acest eveniment de importanță deosebită în istoria Bucovinei sub austriece, precum au fost alegerile pentru dieta din 1861 și impactul lor asupra vieții tînărului Bumbac și a celorlalți „alumni“ ai lui Aron Pumnul, socotim necesar să recurgem și la alte informații care, deși în parte contradictorii, aduc totuși unele completări prilejuindu-ne totodată și cîteva precizări, pe baza unor documente manuscrise inedite. Astfel, M. Iacobescu, citîndu-l pe Ion Nistor²⁷, scrie : „Apelul (adresat alegătorilor), mărturie elocventă a conștiinței și stării revoluționare din Bucovina, a fost copiat și răspîndit, ca un veritabil manifest, la Cernăuți, Storjineț, Suceava, Rădăuți și în numeroase sate. La Cernăuți acesta a fost transcris și difuzat de elevii liceului, între care Vasile Burlă, Vasile Bumbac, Nicolae Hurju, Samuil și Dimitrie Isopescu. Istoricul Ion Nistor notează că Vasile Burlă a modificat unele pasaje, îndemnînd pe alegători să se ridice contra „venetlicilor, bocancerilor și mișeilor care poartă cruce în sin, dar în inimă îl au pe dracul“.

Autoritățile imperiale au confiscat numeroase copii ale manifestului, iar unii elevi, precum Vasile Burlă și Vasile Bumbac au fost eliminați din liceu“ (Ceea ce, după cum am văzut, nu corespunde adevărului).

D. Vatamaniuc, bazîndu-se pe o scrisoare a lui Aron Pumnul către Paul Bănuțiu, notează²⁸ : „Aron Pumnul încredințează școlarii săi și misiuni politice“. În scrisoarea către Paul Bănuțiu din 18 august 1861 îl informează că „i-a trimis pe mai mulți școlari în gazdă la el — Vasile Bumbac, Vasile Burlă, Ion Buliga și Isopescul — să răspîndească manifeste printre săteni la alegerile pentru dieta din 1861. Elevii sunt arestați și trimiși în judecată pentru crima de tulburători revoluționari și vătămarea Majestății. Elevii sunt în cele din urmă absolviți, dar profesorii de la gimnaziul cernăuțean îi persecută și elevii trebuie să părăsească școala. Vasile Bumbac și Vasile Burlă își continuă studiile la Blaj, iar Ion Buliga la Beiuș. Aron Pumnul nu vorbește și de Isopescul“.

Pentru a înlătura cele cîteva mici discrepanțe care reies din confruntarea celor două texte citate, vom recurge la aceeași scrisoare a lui Aron Pumnul din 18 august 1861 la care s-a referit D. Vatamaniuc, scrisoare adresată lui Paul Bănuțiu și publicată de fiul acestuia, Aurel P. Bănuțiu, scriitorul, fondatorul revistei Luceafărul (Pesta, 1902), mai întîi în revista sibiană²⁹ (de unde citează și D. Vatamaniuc), împreună cu alte șase scrisori, sub titlul *De cei care nu mai sunt. Scrisori de la Aron Pumnul*, și apoi în cartea *Oameni de ispravă* (Sibiu, 1938, p. 387—388). Reiese din comparația celor două texte că D. Vatamaniuc este mult mai aproape de adevăr, decît Ion Nistor, întrucît a avut la dispoziție o sursă care nu-i putea fi la îndemîna marelui istoric bucovinean. Totuși este greu de crezut că Aron Pumnul a încredințat însuși elevilor acea „sarcină politică“ de a răspîndi manifeste printre alegători la alegerile pentru dieta din 1861, dacă ne gîndim că titularul catedrei de limba și literatura română de la gimnaziul superior din Cernăuți nu era, ca profesor, decît un funcționar chezarocrăiesc și în această calitate, ca și în atîtea altele, i se cerea o deosebită prudență pentru a nu-și periclita atît situația personală cît, mai ales, existența catedrei pe care o deținea. De altfel, acest lucru rezultă cu claritate din scrisoarea sa din 18 august 1864. Fiind această scrisoare puțin cunoscută și constituind principalul text de referință în chestiune, ne vom permite să redăm în extenso fragmentul respectiv : „La anul 1861 se dete circulariu de la guvernul Bucovinei (Landes Regierung“) ca comunele să aleagă deputați la dietă, însă Guvernatoriul era un armean, dat cu totul în brațele polonilor, cari voiau cu orice preț să facă (...) ca Bucovina să nu fie țară coronară stătătoare de sine ci să fie numai un cerc (=județ) al Galiției, fără dietă proprie, ca așa să poată să stingă naciunălitatea română din Bucovina. În puțerea acestei năzuințe, armeanul Guvernatoriu bucovinean întrebuiță toate mijloacele (cheltuț pren dăruință din partea polonilor la 80.000 fl. (orini) ca să aleagă numai deputați de aceia care să vîndă țara la polini. Boierii români întrebuițară

²⁰) Păstrat la Arhivele Statului, Filiala Alba, Fond „Gimnaziul Blaj“, dosar 4/1855—56.

²¹) I. G. Sbiera, *Familia Sbiera* . . . Cernăuți, 1889, p. 118.

²²) Cf. D. Vatamaniuc, *Ilie Eminovici*, în *Caietele Mihai Eminescu*, II, 1974.

²³) Cf. V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, Buc., 1968.

²⁴) Pentru detalii vezi Mihai Iacobescu, *Revoluția de la 1848 — moment de răscruce în istoria românilor din Bucovina*, în Suceava, V., 1979, p. 34—35.

²⁵) I. G. Sbiera, *op. cit.*, Un apel studențesc către alegători, p. 134.

²⁶) Vasile Bumbac, *Unele trăsături din viața de student a mult regretatului profesor V. M. Burlă în Junimea literară*, II, 1905, nr. 3, p. 33.

²⁷) *Op. cit.*, Arhiva Muzeului Județean Suceava, Fond „Ion Nistor“, p. 124—128.

²⁸) D. Vatamaniuc, *op. cit.*, nota 1, p. 180.

²⁹) *Luceafărul*, I, 1902, nr. 7, oct., p. 105—106.

în acest scop toate chipurile ca să împiedice această nedreptate și diavolie, și între alte mijloace, după spusa mea întrebuițară în acest scop (cum am făcut și noi la Blasiu la 1848) trimiseră patru studenți rumâni în prochiemăciune pren țară ca să învețe pe oameni pe cine să aleagă de deputați³⁰. Studenții merșeră și predicară și aduseră cruce peste planul gubernatoriului armean, însă fiind că studenții rumâni nu fuseseră destul de prudenți și discreți în predicare, fură descoperiți și aduși în criminal toți pentru crima de tulburători revoluționari și vătămarea Maiestății. Apoi, ce să vezi? Toți acești patru studenți (Burlă, Bumbac, Buliga și Isopescul) locuiau la mine și de aceea numai puțin a lipsit de nu m-au dus și pre mine în criminal, căci toată lumea striga că numai eu i-am trimis cu prochiemăciuni revoluționare pentru țară, deși eu pe atunci eram la pat bolnav de moarte. Procesul (?!) merse pînă la împăratul, dar prin mijlocirea bravului inspectoriu școlariu (boier de nascere și dușman al nemților și polonilor) se liberară acei patru studenți din porunca împăratului, ca nevinovați întru nemica. Dar ce folos? Profesori nemți de la gimnasiul de aici făcură complot între sine asupra celor patru studenți și, deși erau cei mai buni întru învățatură, și model în purtarea morală, totuși le dederă clasa II la tuspătru și puseră lucrul la cale ca să fie tuspătru asințați la oaste. Studenții alergară acum la boierii îndemnători ca să-i ajute, să facă stipendie ca să poată merge la gimnasiul din Blasiu să absolvească acolo unde nu vor fi progoniți³¹ (s.n.).

Nu credem că mai este necesar să subliniem profundul patriotism ce străbate din scrisul lui A. Pumnul, patriotism pus în slujba cauzei românilor, precum și completa, exacta sa înțelegere a momentului de importanță istorică pe care îl reprezentau în viața românilor bucovineni alegerile pentru cea dintii dietă a țării, ca și a necesității de a se folosi toate mijloacele pentru ca să fie aleși cei mai buni dintre români, așa cum a procedat el însuși, militantul revoluționar transilvănean de la 1848. Cum era însă deosebit de riscant să procedeze la fel și în 1861, o făcură, „după spusa mea“, boierii români, folosind „apostolatul“, adică trimițând pe cei patru studenți ca să „predice“, învățând pe oameni pe cine să aleagă. Acei „boieri români“ nu erau alții decât Hurmuzăcheștii, care se aflau în fruntea luptei pentru afirmarea națională.

Revenim acum la V. Bumbac, anume la ceea ce biograful său, V. Morariu numește „dezastrul“ elevului Vasile Bumbac din clasa a VII-a a liceului german din Cernăuți: „El trebui să-și ispășească crima de a fi participat la o bătălie pentru afirmarea națională a românilor și se duse acolo de unde venise marele său dascăl, la Blaj“. Se duse la Blaj, am putea adăuga noi, cu regretul de a părăsi pentru un an „țara de fagi“ și pe venerabilul său magistrul, dar, de bună seamă, și cu deplina mulțumire sufletească de a fi contribuit, după puterile sale, — deși cu un risc atît de mare — la alegerea ca deputat, în cea dintii dietă a țării, a lui Eudoxiu Hurmuzachi, cu o zdrobitoare majoritate de voturi, împotriva candidatului străin, susținut, prin tot felul de ingerințe, de guvernul austriac al Bucovinei („K.K., Landes Regierung“).

Înainte de a lua drumul Blajului, la sugestia lui Aron Pumnul, cei doi „studenți“ apelează la Gheorghe Hurmuzachi pentru a interveni ca să fie primiți la liceul din Blaj. Prin A. Pumnul, V. Bumbac era binecunoscut de Hurmuzăchești, ca unul din cei mai buni elevi ai dascălului ardelean, astfel că va fi fost recomandat și în alte familii aristocratice, unde dădea lecții unor copii, precum în familia Vasilco și în familia Buchental din Dobrovăuți (Cf. V. Morariu). Lui Gheorghe Hurmuzachi îi închinase, la 22 aprilie 1859, fiind încă „studinte de 5 classa gimnasială“, cu prilejul zilei onomastice, o odă³². În anul 1861 i se tipărea la Cernăuți, într-o mică broșură de 8 pagini, o poezie — scrisă cu litere cirilice —, închinată lui Eudoxiu Hurmuzachi³³, în care este exprimată recunoștința românilor bucovineni față de Eudoxiu Hurmuzachi pentru contribuția sa deosebită la obținerea autonomiei provinciei, se face elogiul Hurmuzăcheștilor pentru înființarea

³⁰ Aron Pumnul, după cum se știe, a fost unul dintre principalii aranjatori ai marii Adunări naționale de la Blaj de pe Cîmpia Libertății din 3/15 mai, se referă aici la celebra sa Prochiemăciune, redactată de el în vederea primei adunări pregătitoare din 18/30 aprilie 1848, pe care a difuzat-o prin elevii de la gimnaziul și de la seminarul din Blaj, al căror îndrumător spiritual era.

³¹ B.C.S., mss. 5379.

³² Prea stimată domnule G, în Foale pentru minte . . ., 1861, nr. 4, 25 ian., p. 31—32.

³³ Muțămîită din partea românilor bucovineni, închinată domnului Eudoxiu Hurmuzachi, pentru nobisitele-i ostenele jertfite pentru binele patriei, Cernăuți, tipărit la Ioann Eckhardt 1861, 8 p.

catedrei de limba și literatura română, împletit, firesc, cu omagierea profesorului Aron Pumnul.

În cele ce urmează ne vom sprijini expunerea pe material documentar inedit aflat de noi în Arhivele Statului, Filiala Cluj, Fondul „Timotei Cipariu“. La rugămintea lui V. Bumbac, Gh. Hurmuzachi îi scrie la 13/25 septembrie 1861 lui Cipariu (pe care îl cunoștea bine din refugiu acestuia în Bucovina, în 1818, cînd fusese găzduit la moșia Hurmuzăcheștilor de la Cernauba). Îi scrie „spre a vă recomanda rugămintea tinerilor români bucovineni Vasile Bumbac și Ion Buliga, rugăminte ce nu să cuprindă întru nimic altă decît numai ca să fie primiți la gimnasiul din Blaj, spre a fini acolo studiile gimnasiale. Sfinția Voastră veți adăugi prin aceasta la meritele cele multe ale institutului Domniei Voastre o mare binefacere arătată către doi tineri, care prin singele lor, prin talente și purtările lor cele bune și simțul lor cel național merită favorul ce vă cer (...). Bucovina care are trebuință de tot sprijinul sincerilor fii, iar mai ales de fii culti, Vă va rămîne mult recunoscătoare“³⁴. După ce s-a convins că Gh. Hurmuzache i-a scris lui Cipariu, Vasile Bumbac îi scrie el însuși, la 17 septembrie 1861, o lungă scrisoare în care își motivează cererea de a fi primit la gimnasiul din Blaj prin valul de persecuții la care a fost supus de către profesorii liceului german cernăuțean din cauza sentimentelor sale românești: „Fiind că nu-mi putură înnađuși spiritul meu național, urmară a mă prigoni și mă acuseră de agitaciuni națională“. Deși ministrul îl „declară nevinovat, totuși profesorii aflară de bine să-mi dea secunda den purtare și să-mi ee stipendiul de 84 de florini, ce mi se împărțășia din fondul religios greco-neunit“, pentru ca, lipsindu-l de acest singur mijloc de existență în Cernăuți, să fie nevoit să se retragă din liceu. Totuși profesorii germani nu-și atinseră scopul, întrucît „se mai află și pe la noi inemi de cele nobil simțătoare care îmi întinseră minile de ajutoriu“. După retragerea bursei, V. Bumbac a apelat la ajutorul Hurmuzăcheștilor probabil, sau al altora care s-au oferit să-i suporte cheltuielile a încă doi ani de școlaritate. Atunci „profesorii se puseră să-mi dea secunda den propășire“, trîntindu-l la matematică și fizică. „Deci dară, continuă Bumbac, acum sînt în pericol să pierd anul. Și chiar de-aș voi să repetesc aici, tot ar căuta să mă doboare măcar la esamenul de maturitate. De aceea cutez a vă ruga a-mi încuviința să alerg la Blagiu și să-mi încuviințați sau să depun esamenul de clasă a VII-a și apoi să-mi dați voe a cereța clasa a VIII-a public, sau să învăț privat tot anul acesta și la finea anului să mă supun esamenului de maturitate“. În finalul scrisorii, V. Bumbac nu-l uită pe colegul său I. Buliga și-l roagă pe Cipariu să-l primească „în aceeași formă“³⁵. T. Cipariu a fost de acord cu prima variantă propusă de Bumbac: elevii au dat examen pentru clasa a VII-a, au frecventat în anul școlar 1861/62 clasa a VIII-a, la sfîrșitul căreia au susținut cu succes, în 4 și 5 iunie, examenul de maturitate.

La Arhivele Statului, Filiala Alba, Fondul „Gimnaziul Blaj“ am putut afla documentele (inedite) ale acestui examen (Dosar 2/1862): procesul-verbal cu lista profesorilor examinatori, catalogul elevilor prezentați și Matricula examenului. Din cercetarea documentelor examenului de maturitate se pot desprinde cîteva observații demne de menționat. Astfel, Bumbac și Buliga nu erau singurii elevi bucovineni absolvenți în acel an ai gimnaziului blăjean. Au avut colegi pe Epifanie Ferlievici, din Pătrăuți (Siret), care a urmat clasele 1—6 la Cernăuți și 7—8 la Blaj, și pe Nicolau Filievici (din Storojineț), care a frecventat la Cernăuți doar clasele 1—4, iar 5—8 la Blaj (din 1858, deci). De fapt, dintre cei 30 de absolvenți reușiți la examenul de maturitate numai doi sînt din Blaj, ceilalți fiind din împrejurimi (cei mai mulți din zona Turda). Tînarul Vasile Bumbac, în vîrstă de 25 de ani, a promovat examenul de maturitate cu note foarte bune și bune. Are calificative maxime la următoarele materii: limba română, traducere din greacă, istorie, geografie, științele naturale, limba germană și purtare. La traducere din și în latină — fapt curios pentru viitorul traducător al *Encidei* lui Virgiliu —, matematică și fizică are calificativul „mulțumitor“, adică bine. Ceva mai slab se prezintă colegul său I. Buliga, însă fără a avea vreun „suficient“.

După examenul de maturitate, V. Bumbac părăsește Blajul întorcîndu-se pe meleagurile natale. Am văzut din scrisoarea adresată lui T. Cipariu că idealul elevului Bumbac era să urmeze Universitatea din Viena spre a se pregăti pentru

³⁴ Arhivele Statului, Filiala Cluj, Fond „Timotei Cipariu“, mss. 1615.

³⁵ Ibidem, mss. 1400.

„profesură“. Întrucît situația materială nu-i permitea realizarea acestei dorințe, se înscrie la Institutul teologic din Cernăuți, împreună cu Vasile Burlă care trecuse examenul de maturitate la Beiuș și cu Vasile Cocărlă (consătean, cu care învățase buchiile, cu un dascăl ambulant, în satul natal — în 1841 — și colegul său de clasă la liceul cernăuțean — 1854—1860/61 —), care terminase liceul în Cernăuți. Teologia n-a constituit însă decît o soluție provizorie, dorința de a face studii universitare și de a deveni profesor rămînînd la fel de puternică. Pînă la realizarea acestei dorințe mai avea însă de rezolvat unele probleme legate de șederea sa de un an la Blaj. Bursele, pentru care intervenise Aron Pumnul în 1861, la primul-ministru moldav, Atanasie Panu, fuseseră aprobate (trei „burse pentru trei studenți bucovineni“), dar nu vor putea fi plătite decît în 1863. V. Bumbac și colegul său I. Buliga plecaseră la Blaj avînd doar promisiunea burselor, fără a le fi primit. Era firesc deci ca în asemenea condiții anul petrecut acolo să fi fost destul de greu pentru ei (școala nu avea internat), obligîndu-i la unele datorii care n-au putut fi plătite pînă la plecarea din Blaj și nici cîtva timp după aceea. Așa se explică a doua scrisoare a lui V. Bumbac, „teolog de anul I“, trimisă lui T. Cipariu la data de 22 noiembrie 1862, în care scuzele se îmbină cu recunoștința „că nu m-ați lăsat să ies din Blaj fără testimoniu“³⁶. La aceeași dată I. Buliga, de asemenea „teolog de anul I“, îi trimite și el o scrisoare lui T. Cipariu, împreună cu o parte din datorii și cu indicarea creditorilor, restul obligîndu-se a le achita în următoarele trei luni³⁷. V. Bumbac își va putea achita datoriile abia în luna mai 1863, cînd a primit, în sfîrșit, bursa.

Odiseea obținerii bursei pentru cei trei elevi bucovineni este relatată pe larg în continuarea scrisorii lui Aron Pumnul din care am citat mai sus, scrisoarea datată 18 august 1862. Redăm în rezumat, după textul manuscris³⁸ cele relatate de Aron Pumnul referitor la burse.

Deși bolnav, A. Pumnul își ia un concediu de trei luni, „pentru o cură de struguri“ și pleacă la Iași, în ziua de 17 septembrie 1861, „incognito, pentru ca să nu afle străinii de la noi (din Bucovina, n.n.) unde am fost, căci atunci îmi pierdeam profesura și rămîneau pe drum“. Prim-ministru jeșean era atunci Anastasie Panu, „un vechi cunoscut al meu încă de la 1848“³⁹. În cursul întrevederii cu acesta, „noaptea, pe la oarele 12“, Pumnul obține promisiunea lui Panu de a se crea burse pentru „cei trei studenți români bucovineni“. Consiliul de miniștri moldav, de la 19 sept. 1861, aprobă crearea acestor burse, dar ele n-au putut fi acordate în 1862, deoarece, prin unificarea administrativă a Principatelor, ministrul învățămîntului din Iași, care le votase în 1861, este desființat, iar în bugetul celui unificat de la București n-au fost prevăzute. Pumnul însă nu se dă bătut. Întreprinde o îndelungată corespondență cu ministerul de resort bucureștean, intervine la un „literaturiu român“, director în minister (George Radu Melidon) care, la rîndu-i mijlocește pe lîngă Alexandru Odobescu, Ministrul învățămîntului, și astfel cele trei burse sînt trecute în buget, „pentru totdeauna“, fiind acordate de acum înainte în fiecare an „tinerilor români bucovineni buni“, notează A. Pumnul cu justificată mîndrie.

Pentru a se explica posibilitatea obținerii bursei — cu relativă ușurință — pentru cei trei elevi trebuia să se ia în considerare și conjunctura politică de care A. Pumnul a știut să se folosească cu tenacitatea-i cunoscută atunci cînd era vorba să vină în ajutorul „alumnilor“ săi, în general, și cu atît mai mult în cazul celor trei elevi care și-au riscat viitorul (din îndemnul lui indirect). Ne referim anume la sprijinul acordat de guvernul domnitorului Al. I. Cuza în acest sens. „Concomitent cu acțiunea pe plan diplomatic pentru asigurarea drepturilor național-politice ale românilor subjugăți din Imperiul habsburgic, s-au întreprins măsuri de stat pentru sprijinirea oficială și permanentă — din bugetul Principatelor — a instituțiilor școlare românești. Școlile din Transilvania au fost ajutate prin subvenții bănești și donații de carte, iar unii studenți (= elevi), prin burse. Studenții bucovineni s-au bucurat și ei de aceeași bunăvoință, printre stipendiați aflîndu-se Vasile Burlă, viitorul filolog, Vasile Bumbac, poetul și Ion Buligă“⁴⁰. V. Netea

³⁶⁾ De maturitate, fără de care nu s-ar fi putut înscrie la Institutul de teologie.

³⁷⁾ Arhivele Statului Filiala Cluj, Fond „Timotei Cipariu“. Scrisoarea lui Bumbac, mss., 1402; scrisoarea lui I. Buliga, mss. 1403.

³⁸⁾ B.C.S., mss. 5379.

³⁹⁾ Îi cunosc pe Aron Pumnul în vara anului 1848, aflat între cei aproape cincizeci de refugiați sau exilați moldoveni adăpostiți în casa ospitalieră a Hurmuzacheștilor de la Cernăuți sau la moșia acestora de la Cernauca.

⁴⁰⁾ V. Netea, *Spre unitatea națională a poporului român*, 1979, p. 51.

preia informația privitoare la cei trei stipendiați bucovineni de la V. A. Urechia (Istoria școalelor): „O frumoasă faptă are loc la această rubrică a stipendiaților. În 1861, sept., 19, după stăruința noastră, în urma corespondenței cu profesorele Pumnul din Cernăuți, Consiliul de Miniștri (A. Panu, A. Rolla, D. Rosetti, S. Sillion) dobîndesce de la Domnitorul Cuza aprobarea să se dea cîte 30 de galbeni subvențiune pe an studenților bucovineni Vasile Bumbac, Vasile Burlă și Ioan Buliga, din clasa a 7-a gimnasială ca să-și continue studiile în Ardeal“⁴¹. Aceasta este, cronologic, prima informație, pe care apoi o aflăm la N. Iorga⁴², citat de N. Grozav într-un articol din *Revista Arhivelor*⁴³.

V. Bumbac n-a rămas la Institutul teologic din Cernăuți decît un an și trei luni, căci în 1864 s-a ivit ocazia realizării visului său de a deveni profesor: „Prin nov. 1864 deveniram stipendiați (= bursieri) ai Fondului religios gr. or. mai mulți tineri români din Bucovina și anume: Vasile Bumbac, Vasile Burlă, Ștefan Dra-cinschi, M. Ierimieviciu (Berariu), spre a urma studiile fac. filosofică din Viena. Scopul ajutoarelor acestora era să ne calificăm ca profesori pentru liceul gr. or. din Suceava, care se deschisese cu primele două clase în anul 1860“⁴⁴.

Și-ntr-adevăr, după o ședere destul de lungă la Viena (1864—1874), unde a fost deosebit de activ în cadrul societăților studenților români (Societatea științifică literară și apoi „România Jună“), V. Bumbac s-a întors ca profesor de limbi clasice la liceul din Suceava, oraș de care și-a legat tot restul vieții, ajungînd cu timpul, unul din fruntașii vieții culturale și „poetul oficial al Sucevei“.

Și acum cîteva considerații generale în legătură cu stagiul blăjean de școlaritate a lui Vasile Bumbac, moment atît de important în biografia sa. Întrebarea firească ce se pune este aceea de a se ști cît și cum a contribuit anul școlar 1861/62 făcut la „Gimnaziul superior“ din Blaj la completarea formației sale intelectuale și spirituale, căci studiile liceale pînă la sfîrșitul clasei a VII-a, deci pînă la vîrsta de 24 de ani, au constituit prima etapă, esențială, a acestei formații, datorită influenței covîrșitoare pe care A. Pumnul a exercitat-o, în general, asupra învățăcelilor săi, cît și îndrumării deosebite și permanente primite în cei patru ani în care V. Bumbac a fost în contact nemijlocit cu dascălul său, cînd s-a aflat în gazdă, ca „meditator“ în „internatul“ acestuia.

Intrucît V. Bumbac nu ne-a lăsat decît o singură și scurtă relatare referitoare la viața sa de școlar la Blaj, vom apela la unele lucrări apărute în anii din urmă și în primul rînd la o antologie de texte istorice și literare despre Blaj, apărută în 1986⁴⁵, în care aflăm informații cu privire la viața școlară din acel timp în gimnaziul din Blaj.

V. Bumbac era edificat asupra rolului gimnaziului ca „vatră de istorie și cultură“, precum și, în general, asupra anului revoluționar 1848 în Transilvania, datorită lui A. Pumnul care a știut să trezească în elevii săi interesul și dragostea pentru luptele naționale din Ardeal. Este de notat că V. Bumbac a găsit la Blaj ceva asemănător mediului școlar bucovinean, ceea ce l-a ajutat să se încadreze destul de repede în atmosfera generală în care își desfășura activitatea gimnaziul blăjean. A aflat acolo, după cum deja știm, alți doi elevi bucovineni, colegi de clasă, dar și pe Epaminonda Bucevschi — cel mai mare pictor de mai tîrziu al Bucovinei — elev pe atunci în clasa a VII-a; împreună cu Ion Buliga, exista, deci, grupul celor cinci „studenți“ bucovineni. Pe de altă parte, majoritatea colegilor săi (ca și a elevilor liceului, de altfel), erau, ca și ei, fii de țărani puțin înstăriți, veniți din toate întinderile Transilvaniei, cei mai mulți dintre ei în portul din satul natal, iar ca vîrstă unii se apropiau de aceea a lui Bumbac. „Trebuie să fi trăit cineva acolo, la Blaj, înainte de război, pentru ca să înțeleagă ce înseamnă acel Ardeal blăjean. Blajul nu este numai catedrala fatsuoasă a canonicilor-profesori, ci sînt copiii de la țară, care vin acolo la școli, încă cruzi, porniți dintr-o viață țărănească profundă, tradițional virtuoasă, cu merindea adusă de acasă, cu bucata de brînză și sacul de mălai. Sfînt azil de cultură acest liceu“⁴⁶.

Odată cu începerea frecventării cursurilor, V. Bumbac avea să constate marele avantaj al trecerii de la un liceu german, cu limba de predare alta decît cea

⁴¹⁾ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800—1864*. Tomul III, București, 1894, p. 263—264.

⁴²⁾ N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 336.

⁴³⁾ Știri noi privitoare la bursierii români din străinătate 1820—1877, în *Revista Arhivelor*, XLVII, vol. XXXII, nr. 1, p. 184.

⁴⁴⁾ V. Bumbac, *Unele trăsături...*, loc cit., p. 33.

⁴⁵⁾ *Blajul vatră de istorie și cultură*, ed. „Albatros“, București, 1986.

⁴⁶⁾ N. Iorga, *Eminescu la Blaj*, în antologia citată.

națională, la un liceu românesc la care limba germană era doar un obiect de studiu ca toate celelalte. După 1850, când se introduce noul plan de învățământ, ca urmare a reformei învățământului austriac din 1849, gimnaziul blăjean („Școala latină” cu 7 clase) devine, ca și cel cernăuțean, un liceu de tip clasic, cu 7 clase, în care prioritatea revenea limbii latine, studiată într-un număr însemnat de ore: 8 ore pe săptămână în primele două clase, câte 6 și 5 ore în celelalte, iar limba elină cu câte 5 și 4 ore (începând din clasa a III-a), astfel că liceul blăjean îi oferea lui V. Bumbac posibilitatea continuării și consolidării pregătirii la limbile clasice. Totodată, conform noului plan de învățământ, nu numai limba, ci și literatura română ocupa un loc important în liceu. Sub impulsul lui Cipariu, profesorii și elevii din ultimele clase au creat la Blaj o ambianță prielnică culturii și literaturii române. Corpul didactic al liceului se compunea din profesori de excepție și pedagogi cu vocație, cu o solidă pregătire profesională, fiind absolvenți ai Colegiului „Sfânta Barbara” din Viena, unde, pe lângă teologie, urmaseră Facultatea de filosofie, pregătindu-se pentru profesorat, precum erau, alături de Cipariu, profesorii lui V. Bumbac la clasa a VIII-a: Ioan Antonelli la limba latină, Alimpiu Blăjan la limba greacă, Alex. M. Nicu la matematică și fizică și Ion Rusu la limba germană și istoria universală (autorul unui **Compendiu de Istoria Transilvaniei** și a unui manual de geografie în trei volume intitulat **Icoana pământului**), care, „în cadrul istoriei universale făcea și istoria românilor (interzisă în școlile Blajului) (...). Dar Rusu va fi strecurat probabil sentimente naționale și în lecțiile de geografie de câte ori va fi adus vorba despre pământul locuit odinioară de daci și romani”⁴⁷. În asemenea condiții și cu astfel de profesori sînt explicabile progresele rapide la învățatură ale „octăvanului” V. Bumbac, progrese reflectate, după cum am văzut, în notele dobîndite la examenul de maturitate.

Pe lângă o solidă instrucție, elevii liceului blăjean primeau și o deosebită educație patriotică. Din **Memoriile** lui Aron Densuseanu⁴⁸, fostul profesor de limba latină la Universitatea din Iași și autorul **Negriadei**, care absolvise liceul din Blaj în 1860, deci numai cu un an înaintea sosirii lui V. Bumbac, —, din **Memoriile** lui Aron Densuseanu, deci, aflăm că elevii liceului erau abonați, pe clase, la **Gazeta Transilvaniei** și la suplimentul ei literar, **Foaia pentru minte, inimă și literatură**, fiind astfel la curent, prin intermediul **Gazetei...**, cu evenimentele politice și culturale de peste munte; tot din inițiativa elevilor fusese înființată o bibliotecă pe liceu; exista apoi o societate de lectură a elevilor, iar una din preocupările lor laudabile era culegerea de folclor de pe văile Tirnavelor. Începând cu clasa a IV-a, elevii erau puși în contact cu literatura națională: în afară de poeziile patriotice ale lui Andrei Mureșanu, cele ale lui Bolintineanu și Alecsandri erau multiplicare și circulau printre elevi; cea mai prețuită poezie pentru declamare a lui Alecsandri era **Sentinela română**.

Pe de altă parte, „marile evenimente istorice din trecutul apropiat constituiau o reîmprospătare continuă a sentimentului național, manifestat puternic de elevii claselor superioare. Comemorarea Adunării de pe Cîmpia Libertății din 3/15 mai 1848 exalta sentimentele patriotice ale elevilor pentru viața întregă „Alexandru Odobescu, care a fost în 1865 martor ocular și oaspete al lui T. Cipariu, descrie în felul următor ziua de 3/15 mai: „În ajunul acelei memorabile zile, toată tinerimea școlară din Blaj, feciorii cei mari și pruncii cei mici, luau seara steagul tricolor românesc, aprindeau torți și facle și, cu muzica în frunte, începeau a lor colindă sărbătorească, oprindu-se în fața unei căscioare albe din fața Seminarului (Era casa lui Cipariu, n.a.) și acolo intonau împreună, cu un entuziasm juvenil, cîntece naționale, precum: **Marșul lui Iancu, Deșteaptă-te, române**, a lui Andrei Mureșanu, **Mult e dulce și frumoasă limba ce-o vorbim**, a lui G. Sion”⁴⁹. Ne putem ușor închipui entuziasmul cu care V. Bumbac va fi participat pentru întîia oară la o asemenea înălțătoare manifestare, de neimaginat pe acea vreme în dulcea sa Bucovină. Un alt eveniment important în viața școlii era ziua de 30 ianuarie, „cînd se serbau, în fiecare an, patronii gimnaziului (Sfinții Vasile, Grigore și Ioan) cînd un program foarte bogat și animator de sentimente naționale, întocmit de elevii ultimelor clase”⁵⁰. Că Bumbac a luat parte activă la asemenea manifestări națio-

nal-culturale organizate în cadrul școlii și în afara ei este neîndoios. Ceea ce nu cunoaștem este modalitatea în care și-a manifestat participarea. Elevii gimnaziului ar fi putut afla din **Foaia...** că octavanul bucovinean „face poezii”. În afară de oda închinată lui Gh. Hurmuzachi (amintită mai sus), publicată în revista lui Bariț în 1861 (nr. 4, 25 ian., p. 31—32), V. Bumbac publicase cu un an înainte, tot acolo (nr. 20, 10 mai) **Urare de despărțire închinată Domnului Ierodiacon Nichifor Ilescu din partea învățăceilor români din gimnaziul cernăuțean**, iar în 1862, în aceeași revistă (nr. 17, 9 mai, p. 136) va publica altă odă, datată din Blaj: **Un răsunet la deschiderea asociațiunii de lectură română, ce se serbă în întîia zi a lui mai, în Cernăuți**⁵¹. Aici credem că este locul să menționăm și faptul că la sfîrșitul primului semestru, cu prilejul anului nou 1862, lui T. Cipariu îi este dedicată o poezie, scrisă, evident, de Bumbac, dar purtînd, pe lângă semnătura sa și a lui Ion Buligă, și pe cea a lui Epaminonda Bucescu (Bucevschi), care desemnase și un frumos tablou alegoric în culori la începutul poeziei⁵². În poezie, cei doi octovani, Bumbac și Buligă, își exprimă recunoștința față de binefăcătorul lor care, la „multele-i fapte mărețe” a mai adăugat una „Primind albine-organe ce vin preste Carpați, / C-ân scumpa-vă grădină cu flori nevestejite, / Cu drag să strîngă miero din crinii cei prea smălțați”. Pare plauzibil că poezia să fi circulat printre elevii liceului: era doar închinată atît de veneratului lor director! Mai aflaseră de bună seamă elevii și cauza care l-a determinat să vină la Blaj pentru a-și termina studiile, adică arestarea în primăvara lui 1861 și închisoarea austriacă pentru a fi participat, așa cum scrie V. Morariu, repetăm, la „o mare bătălie pentru afirmarea națională a românilor bucovineni”. Aveau, deci, elevii blăjeni încă un motiv de a-i înconjura nu numai cu prietenie și dragoste, dar și cu admirație.

De altfel, acea eferescență cultural-patriotică din liceul blăjean, care avea să aibă o atît de binefăcătoare influență pentru formația spirituală a lui V. Bumbac, nu era decît ecoul aceleiași eferescențe existente în întreaga Transilvanie. Anul sosirii lui Bumbac la Blaj este acel al înființării asociației culturale „Astra” („Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român). Prima adunare, de constituire, a asociației, are loc la 23 oct. 1861, la Sibiu, cînd T. Cipariu își ține memorabilul discurs despre necesitatea unității limbii în toate provinciile românești, ca element constitutiv al unității politice. Discursul inaugural al lui Cipariu a fost publicat în Tipografia Seminarului din Blaj, în anul 1862, devenind astfel cunoscut elevilor gimnaziului, deci și lui V. Bumbac, care va fi fost încîntat să citească cuvintele lui Cipariu întru lauda limbii românești, căci „Nimeni pînă la el și de la el încoace n-a rostit cuvinte mai vibrante întru slava limbii românești”⁵³. În plan politic-național, anul 1861 a constituit pentru viața românilor transilvăneni — ca și pentru cea a românilor bucovineni — un moment de răscruce. Transilvania devenind autonomă (prin Diploma imperială din 20 oct. 1861), în 1861 are loc reorganizarea teritorială a provinciei: iau naștere comitatele care trebuiau să aleagă comitete reprezentative cu misiunea de a numi organele administrative și delegații pentru dieta provincială. Cercurile guvernamentale maghiare s-au folosit de acest prilej pentru a obține încorporarea Transilvaniei la Ungaria. Au și reușit în toate comitatele să fie alese comitete favorabile uniunii cu Ungaria. În toate comitatele, cu excepția celui al Albei inferioare, al cărui centru se afla la Aiud. În așa numitele „conferințe preliminare”⁵⁴, frunțașii românilor din această parte a Transilvaniei au dus, în tot cursul anului 1861, o dîrză luptă împotriva uniunii cu Ungaria. În aceste energice acțiuni ale aiudenilor au fost implicați și blăjenii: la cea de a patra conferință de la Aiud din oct. 1861 a vorbit, între alții, și profesorul de latină al lui V. Bumbac, Ioan Antonelli, astfel că toate aceste frămîntări erau urmărite cu cel mai mare interes de către profesorii și elevii gimnaziului, ca și de V. Bumbac, care se va fi convins încă și mai mult că era aceeași luptă, în numele aceluiași ideal, de o parte și de alta a Carpaților, în cele două provincii aflate sub opresiva dominație habsburgică; lupta pentru păstrarea și apărarea entității naționale a românilor.

⁴⁷ Nicolae Albu, **Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867**, ed. Didactică și Pedagogică, Buc., 1971, p. 33.

⁴⁸ Fragmente reproduse în lucrarea lui N. Albu sub titlul **Spiritul patriotic în școlile Blajului**.

⁴⁹ Al. Odobescu, în **Epoca**, reprodus în **Gazeta Transilvaniei**, 1887, nr. 257. Apud N. Albu, **op. cit.**, p. 71.

⁵⁰ T. Cipariu, **Poezii**, ediție îngrijită de N. Albu, ed. „Dacia”, Cluj-Napoca, 1976, **Prefață**, p. 27.

⁵¹ Este vorba, evident, de asociația culturală numită „Reuniunea de lectură română din Cernăuți”, înființată la 1 mai 1862 și devenită, după 1865, „Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina”.

⁵² Arhivele Statului, Filiala Cluj, Fond „T. Cipariu”, mss. 1403.

⁵³ N. Albu, **op. cit.** p. 17.

⁵⁴ Vezi articolul nostru **126 de ani de la conferințele preliminare din Aiud**, în **Vatra**, 1987, nr. 1, p. 10.

Concluzia considerațiilor generale de mai sus cu privire la stagiul blăjean de școlaritate al lui Vasile Bumbac se degajă de la sine: anul școlar 1861/62 petrecut pe băncile Gimnaziului superior din Blaj a constituit un climat cum nu se poate mai prielnic pentru dezvoltarea plenară a personalității poetului începător Vasile Bumbac, conducând la completarea pregătirii sale intelectuale, la lărgirea considerabilă a orizontului cultural-literar și, îndeosebi, la consolidarea formației sale spirituale în sensul românesc al marilor idealuri de libertate și unitate națională, în slujba cărora și-a pus întreaga sa viață și activitate literară.

Spre bătrânețe, Vasile Bumbac ducea o viață patriarhală de tihnă, întreruptă din când în când de câte o mică excursie (Cf. V. Morariu) în vacanțele de vară, prin munții Bucovinei (începând din 1888), descrise în seria **Schițe de excursiuni feriale** (proză intercalată de versuri) sau de acea **O preambulă pînă la București**⁵⁵, în care spune că a vizitat capitala României pentru prima dată în 1863, „ca teolog călătorind prin Transilvania la București, de'mpreună cu neuitatul Vasile Cocârlă și George Mironovici, colegi în teologie”. Ocazia de a vizita Bucureștiul pentru a treia oară i se oferă în anul 1906, anul pensionării profesorului-poet. În acest an se deschise la București „Expoziția generală românească”, la care, pe lângă numeroși transilvăneni, au participat în număr considerabil și bucovineni, despre care N. Iorga a relatat în câteva numere din **Neamul românesc**. Astfel, la 16 iulie, „pentru vederea expoziției au venit 150 de bucovineni, membri ai „Reuniunii școlare”⁵⁶, iar la 25 august, au sosit, 1200 de țerani din Bucovina”. Cu acest prilej bucovinenii au tipărit o lucrare colectivă, **Românii din Bucovina**, o trecere în revistă a dezvoltării lor pe terenul cultural și economic de la încorporarea Bucovinei la Monarhia austriacă în 1775 pînă la 1906, lucrare menită să atragă atenția asupra situației românilor aflați sub opresiva dominație habsburgică. V. Bumbac, care colaborase la acea lucrare colectivă cu articolul **Societatea „Ciubul român”** (înființat în 1887 și la conducerea căruia s-a aflat în două rînduri) a ținut să se alăture primului grup care pleca la 16 iulie la București. După vizitarea expoziției, apoi a orașului Constanța, el se întorcea la Suceava prin Transilvania, participînd la excursia organizată de „Astra” pe Valca Prahovei și la Brașov, unde asociația culturală transilvană își desfășură adunarea sa generală. De la Brașov, poetul se îndreaptă, cu un grup mai restrîns, pe la Sibiu, spre Blaj, dar nu vizitează orașul, ci îl vede numai în treacăt, de la distanță, prilej de a face o comparație între priveliștea orașului la acea dată „cu cea de la 1861/62, cînd petrecui în această vatră de cultură românească”. După cum îi era obiceiul, bătrînul dascăl-poet (avea atunci 69 de ani) își notase într-un caiet impresiile din acea călătorie la București și odată ajuns la Suceava, la 21 august, le așterne pe hîrtie (terminate la 26 august 1906). Aceste însemnări de călătorie, asemănătoare ca structură **Schițelor de excursiuni feriale prin munții Bucovinei** — proză în care sînt intercalate versuri — conțin alte notații autobiografice valoroase referitoare la stagiul blăjean de școlaritate al tînărului Bumbac. Din nefericire, nu ni s-a păstrat decît o parte, ultima, a acestor note de călătorie⁵⁷, care începe cu partea finală a odei **La Sinaia**, urmată de oda **La Ardeal**, în care poetul se referă la Blajul anilor 1861—1862, „care seut și adăpost îmi dădu” și își exprimă prețuirea și recunoștința față de foștii săi profesori blăjeni: „Și din izvorul luminii lumină eu cîștigat-am / De la'nțeleptul Cipariu, Antonelli și Rusu / Și Micu / Și Moldovan...”. Și își mai exprimă V. Bumbac în această odă nețărîmura sa dragoste pentru țara Ardealului: „... Din Blaj prilej cîștigai spre-a cunoaște / Prin Sibiu, Făgăraș și Brașov și Zernești și prin Turda / Pe fruntașii de neam, precum și frumusețile. / Țară distinsă ! Cu dor și rară plăcere eu vecinic / Totul ce-i scris despre tine, citese și însemnezu-mi / Și astăzi, cînd te mai vîd înc-o dată din suflet

⁵⁵) Serisă în 1889 și publicată în **Revista politică** din Suceava în 1919.

⁵⁶) „Reuniunea școlară română din Bucovina”, transformată apoi în „Asociația corpului didactic din Bucovina”, organizație înființată de George Tofan.

⁵⁷) Muzeul Județean Suceava, Fond „Simeon Florea Marian”, mss. 411 (Caiet IX, V. Bumbac, 1909, 50 file) sub titlul **Urmare din excursiile de la expoziția jubiliară din București** (fila 2).

mă bucur”⁵⁸. După acea comparație a priveliștei Blajului din anii 1861/62 cu cea a Blajului din 1906, despre care s-a anticipat, urmează oda **La Blaj**, în care își exprimă bucuria revederii acestui „focar de cultură și patriotism”; „O Blaj, scump leagăn de lumină, / Eu azi din treacăt te salut, / Privindu-ți fața ta senină. / Ce ți-o cunosc din timp trecut / ... / Cu drag privescu-ți cu din cale / Castelul Marilor Păstori, / Ce-s fala istoriei tale / Și-ai neamului apărători”. Poetul își reamintește cu duioșie „Cîntările ce le auzeam / De cîte ori sara pe lună / Pe ale tale strade mă plimbam”, precum și „Jocurile românești alesc, Călușerul și Romana” („Romana-n vis o joc adesea”)⁵⁹.

În 1906 Vasile Bumbac își exprima speranța de a revedea Blajul, dar această speranță nu s-a realizat. Peste opt ani izbucnea primul război mondial. Între timp îi murise soția, boala îl încerca tot mai des, ostenea să-și adune scrierile de prin ziare și reviste și lucra intens la terminarea traducerii **Eneidei**, „singura sa ambiție”, iar la 27 februarie 1918 „se stinge în vechia sa căsuță moldovenească cel care cîntase în frumoase versuri, pe nedrept uitate, descălecatul lui Dragoș Vodă: „poetul Sucevei”, octogenarul profesor Vasile Bumbac” (Victor Morariu).

La împlinirea a 150 de ani de la naștere (7 febr. 1837), prezenta contribuție biografică s-a vrut un modest omagiu adus memoriei „poetului descălecatului Moldovei”

VASILE BUMBAC ET LA VILLE DE BLAJ

Contribution biographique

(A la 150-ème année de la naissance du poète)

R É S U M É

En se basant sur des documents manuscrits inédits ou des informations peu utilisées l'auteur de l'article présente un moment crucial de la vie du jeune Vasile Bumbac qui était alors (en 1861) en septième au lycée allemand d'état de Cernăuți, brillant élève d'Aron Pumnul et poète débutant, mais, qui allait devenir sous peu (entre 1868—1869) l'auteur du premier essai réussi d'une épopée nationale roumaine: „La fondation de la Moldavie par le prince Dragoș” („Dragoșiada”).

En participant à la propagande électorale en faveur d'Eudoxiu Hurmuzachi — aux premières élections pour la Diète provinciale de 1861 —, l'élève Bumbac est emprisonné pour le „crime d'agitation révolutionnaire et de lèse-majesté”. Finalement il est renvoyé absous, mais les professeurs étrangers du lycée le persécutent et, pour ne pas être exposé à répéter la classe, il se vit obligé à quitter l'école et à se rendre en Transylvanie, à Blaj, pour y continuer ses études. Il dut ainsi expier — comment écrit son biographe, Victor Morariu, „le crime d'avoir participé à une grande bataille pour l'affirmation nationale des Roumains”. A Blaj, V. Bumbac donne examen pour la septième classe, fréquente les cours de la huitième et passe l'examen de maturité (en 1862).

L'auteur de l'article insiste sur la grande importance de ce court stade de scolarité sur la formation de V. Bumbac, au Gymnase supérieur de Blaj, où, sous la direction de Timotei Cipariu, les élèves recevaient non seulement une solide instruction, mais aussi une remarquable éducation patriotique. On souligne dans l'article l'effervescence culturelle-nationale qui régnait alors dans le lycée (comme d'ailleurs dans toute la Transylvanie) et qui allait avoir une influence tellement propice à la formation spirituelle du jeune poète du „Haut Pays”.

⁵⁸) Poetul se referă aici la anul 1862, cînd, „ca elev din octava” a gimnaziului superior din Blaj, la sfîrșitul primului semestru, „făcui o excursiune din Blaj spre Brașov în societatea mai multor colegi de loc din Brașov și din Zernești, iară unul din Rășnov”, ca să petreacă vacanța (informația se află în continuarea odei **La Ardeal**, ca explicare de ce nu s-a oprit la Brașov: fiindcă „eu îl cercetai în timpul trecut de două ori, ca elev și apoi în 1863...”).

⁵⁹) Odele **La Blaj**, și **La Sibiu** au apărut în anul 1923 în revista de sub conducerea lui N. Iorga **Ramuri. Drum drept**, și odele **Marea Neagră** și **La Istru**, ceea ce dovedește că N. Iorga avea la acea dată întreaga descriere a excursiei făcute la București în 1906.

La stade de scolarité à Blaj de V. Bumbac — souligne-t-on dans l'article — a constitué un climat des plus favorables au développement plénier de sa personnalité, à l'achèvement de sa formation intellectuelle, à l'élargissement considérable de son horizon culturel-littéraire et surtout l'affermissement de sa formation spirituelle dans le sens des grands idéals de liberté et d'unité nationale au service desquels le poète mettra toute sa vie et toute son activité littéraire.

Par la contribution biographique présentée, l'auteur de l'article apporte un modeste hommage à la mémoire du „poète de la fondation de la Moldavie“, à la 150-ème année de sa naissance.

FOLCLORISTUL GHEORGHE FIRA

EUGEN DIMITRIU, PETRU FROICU

S-au împlinit, în 1986, 100 de ani de la naștere și 50 de la moartea folcloristului GHEORGHE FIRA. A văzut lumina zilei la 12 martie 1886¹⁾, în Zlătărei, județul Vilcea²⁾, într-o familie de țărani săraci, fiind fiul lui Ion și Maria Fira.

Despre viața grea a traditorilor pe pământurile sărace din Zlătărei, ne stă mărturie o scrisoare³⁾ trimisă profesorului FIRA la 10 mai 1933, de un fost elev al său, D.I. Marinescu, rămas în satul natal, cu o funcție precară la Banca Populară: „...Să nu credeți că v-am uitat, însă valul vieții ajunge uneori să acopere, dacă nu să șteargă complet cele mai vii flăcări de recunoștință și amintiri. Mai ales în Zlătărei, care deși sat natal dar de multe ori îl urăsc și eu, cu toate că am trăit și trăiesc în el. Lume deasă, rea de multe ori și săracă. Strămoșii noștri judecați de mine azi, au greșit când s-au statornicit spre a crea satul Zlătărei, întrucât nu văd care a fost existența lor și mai cu seamă a noastră... Oltul e departe... Păduri iarăși s-au împuținat și îndepărtat. Dealuri cu vii sunt

¹⁾ Într-o discuție pe care am avut-o cu Ana Fira, soția folcloristului, la 30, aprilie 1969, aceasta ne-a relatat că soțul ei s-a născut în 22 martie 1886. Pe crucea mormintului din cimitirul Grădini-Fălticeni, sînt trecute două date diferite ale nasterii: 3 și 21 martie. Sîntem înclinați să acceptăm data de 12 martie 1886, din *Dicționarul folcloriștilor* al lui Iordan Datcu și S.C. Stroescu, pentru considerentul că la Uniunea Compozitorilor, la Institutul de Folclor sau la Conservatorul din București, se vor fi găsit documente care să ateste data nașterii lui Fira și care au fost probabil cercetate de autorii *Dicționarului* ...

²⁾ Și nu Zlătari — jud. Dolj, cum apare în mod eronat în unele lucrări de specialitate.

³⁾ Originalul, în posesia fiicei folcloristului, Ana Dumitrescu, Suceava.

slabe și puține pentru Zlătărei, și atunci ne-au hărăzit acești străbuni să trăim noi săraci...⁴

Gheorghe Fira a urmat școala primară la Drăgășani, aflat la 2 km de satul natal. Urmează apoi Școala Normală în Craiova. Folcloristul Gh. N. Dumitrescu-Bistrița⁴, evocă înclinațiile muzicale ale normalistului de odinioară, în rânduri emoționante către Ana Dumitrescu, fiica folcloristului fălțicenean: „Eu personal, Vă mulțumesc pentru sentimentul de respect ce mi-l purtați prin reflexul stimei ce păstrează tatălui d-voastră, demn personaj al artei muzicale sub farmecul arcusului încă de pe băncile școlii normale din Craiova”⁵.

La vârsta de 18 ani, este numit învățător în Ștefănești — jud. Vilcea. Din această perioadă devin permanente preocupările sale de culegător de folclor. Incorporat în armată în 1907, când împlinea 21 de ani, Gh. Fira a fost martorul unor represii singeroase împotriva țăranilor care se răsculasera pentru a-și făuri o viață mai demnă. Revine la post după terminarea serviciului militar. Școala era săracă. Nici urmă de bibliotecă. Frământându-se să iasă din impas, lansează cu colegul Ioan N. Popescu, un apel⁶, din care spicuim: „Subsemnații învățători ai școlii din comuna Ștefănești, cătunul Școala, județul Vilcea, având dorința de a înființa o bibliotecă populară la această școală, unde micile vârstare să-și poată mai mult lărgi cercul de cunoștințe, iar sătenii să se instruiască și să se cultive, facem o călduroasă rugămintă către toți binevoitorii poporului să binevoiască a contribui cu ce poate fiecare la formarea acestei biblioteci...”

Paralel cu munca de dascăl, se apleacă cu mult zel asupra culegerii de folclor. Temeinicele sale cunoștințe muzicale i-au îngăduit să pună pe note multe cîntece populare, chiar în momentul culegerii lor. Și-ar fi dorit un fonograf, dar mijloacele materiale precare nu i-au îngăduit-o. Unele din piesele folclorice publicate de-a lungul anilor, le-a aflat chiar din gura părinților săi. Gh. Fira n-a fost un singuratic în culegerea comorilor spirituale făurite în zonă de poporul român. Alături de el, au strălucit alte nume. În volumul DRUMURI PE OLT⁷, Costea Marinou scrie: „La Ștefănești a existat un adevărat „Institut de folclor” — patronat cu mare succes de trei dintre cei mai însemnați folcloriști, care au trăit și au muncit cu pasiune și dăruire în comună: Teodor Bălășel, I. N. Popescu, Gh. Fira. Acești mari folcloriști aveau să înscrie o pagină bogată cu semnificații deosebite în istoria culturii române”. La aceștia se adaugă alte nume de rezonanță, care mai târziu au făcut parte din Asociația folcloriștilor olteni (înființată în 1927).

În „Sezătoarea” — Povestea unei reviste de folclor⁸, Artur Gorovei relatează împrejurările în care l-a cunoscut: „Haret mă numise și pe mine conferențiar la cercurile culturale, înființate de el. În noiembrie 1912 am fost la o ședință a cercului din Ștefănești, județul Vilcea. M-am dus așa de departe ca să văd pe unul din colaboratorii prețioși ai „Sezătorii”, preotul Teodor Bălășel (...). Atunci am cunoscut pe învățătorul Ion N. Popescu și pe colegul său Gh. Fira, al căror material de folclor începe să fie publicat în vol. XII”.

În 1913, în preajma războiului balcanic e chemat sub arme și participă la lupte într-o unitate de grăniceri. În 1916, o dată cu mobilizarea, ajunge la Fălțiceni, unde cunoaște pe viitoarea soție, o tinăruă bucovineancă, ce avea să-i fie sprijin fidel, de nădejde, pînă la moarte.

Cu trupele, de aici, el trece granița în Ardeal, luînd parte activă la înclăstările cu dușmanul. Unitatea din care făcea parte a fost ulterior decimată la Mărășești. Rănit, decorat, n-a uitat nici pe front de pasiunea pentru folclor. În clipele cînd înceta bubuitul tunurilor, se strecura cu caietul de însemnări de-a lungul tranșelor și stătea de vorbă cu soldații, înseninîndu-i cu amintirea cîntecelor, a poveștilor și doinelor de acasă, pe care locotenentul le nota cu înfrigurare. Așa se explică zestrea remarcabilă de piese, adunate în lada sa de campanie. De vioară, nu s-a despărțit niciodată.

⁴ Gh. Dumitrescu — Bistrița (n. 15 sept. 1895 în Bistrița, jud. Mehedinți, folclorist, editorul revistelor „Izvoarașul”, „Opaițul” și „Alarma satelor”).

⁵ Scrisoare din 7 martie 1980.

⁶ Publicat în revista „Chestiuni Metodice”, anul II, nr. 2, 15 ap., 1910.

⁷ București, Ed. Eminescu, 1983, p. 83.

⁸ A. Gorovei, *Literatură populară*, culegeri și studii, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indice de Iordan Datcu. București, Ed. Minerva, 1976, p. 187.

Anul 1918 aduce demobilizarea. Se făurise întregirea neamului — vis milenar al românilor. Tinăruul învățător revine în Fălțiceni, se căsătorește la 13 octombrie și locuiește pe strada Botoșani, într-o casă care există și azi (la nr. 27). A funcționat scurt timp la Școala Primară din Șoldănești, suburbie în partea de sud a Fălțiceniilor. A primit apoi post la Lespezi și Hîrtop, în fostul județ Baia, după care revine în oraș ca învățător și director al Școlii Primare nr. 2 de pe Ulița Boianului, azi str. Ion Dragoslav.

În 1920, începe colaborarea cu Constantin Brăiloiu⁹. Marele muzicolog i-a fost oaspete în repetate rânduri. În afară de pasiunea pentru folclor, Brăiloiu venea la Fălțiceni și pentru faptul că soția sa era din acest oraș: fiica lui Matei Millo, primar, edil remarcabil, care la 1900 ridica, pe strada Sucevei, cel de al treilea sediu al Școlii Domnești¹⁰, azi Școala Generală „Al. I. Cuza”. Matei Millo era fiul lui A. Millo —, frate cu marele actor Matei Millo de la Spătărești. Brăiloiu a locuit pe strada Sucevei, la socrul său, în clădirea care, după primul război mondial, a devenit sediul Liceului de fete. Era un oaspete obișnuit și pe Strada Mare, peste drum de casa Gorovei, la Zinca Tatos, fostă profesoară la Cambridge. Prin soție, exista un anumit grad de rudenie între ei.

În timp, Gh. Fira își cumpărase un fonograf. În drumurile ce le făcea prin județ, îl lua, împreună cu câteva zeci de suluri, pentru imprimări. Călătorea cu căruța, prin hîrtoapele satelor spre munte, sau spre Valea Șomuzului. Întors acasă, după ce orchestră piesele culese, soția îi pregătea aparatul pentru viitoare deplasări.

În locuința sa veneau mulți țărani, cunoscători de cîntece populare. Mai des, un bătrîn sărman, cu fluierul. Directorul îl așeza la masă, apoi se întreținea cu oaspetele care, fiind sătul, cînta cu foc. În jurul lor, copiii folcloristului nu se sfiau să încingă jocuri, în ritmul melodiilor ce le auzeau.

Gh. Fira lucra pînă noaptea tirzii. Făcea orchestrația, nota cu grijă data, locul și persoana de la care a cules materialele. După ce realiza un set masiv, îl trimitea la București, pe adresa lui Constantin Brăiloiu, care depunea culegerile la Uniunea Compozitorilor. Bine înțeles, profesorul fălțicenean era plătit pentru eforturile și cheltuielile ce le făcea. Avea familie grea, soția casnică. Trebuia să asigure existența alor săi dintr-un singur salariu, și acela insuficient pentru o viață decentă.

Colaborarea cu Constantin Brăiloiu a durat multă vreme. Din păcate, corespondența acestuia sosită la Fălțiceni, s-a pierdut în cel de al doilea război mondial, iar la arhiva marelui muzicolog bucureștean nu am avut acces. Relațiile dintre ei au cunoscut și momente de tensiune. Într-o scrisoare nedatată, aflată la Uniunea Compozitorilor și care ne-a fost pusă la dispoziție în fotocopie de către urmașii folcloristului, acesta își apără revendicările cu mult curaj:

Stimate D-le Brăiloiu,

De ce să mai polemizăm degeaba. Eu am cerut un drept stabilit de D-ta. Și deci nu-i o comercializare. Și d-ta ți-ai luat odată un drept bănesc, ca plată a muncii D-tale și n-a fost comercializare (...). Nici o mînă prin care am trecut nu m-a influențat, Sunt același. Și cu acei cu care am lucrat ca și cu D-ta, am avut o înțelegere și am lucrat potrivit acelei înțelegeri. Toate ca toate, dar nu sînt rob al banului, decît în limita înțelegerilor și pentru copiii mei (...). De la mine ai avut mai tot folclorul oltenesc (vilcean) fără nici o pretenție (...). Voi lucra bazat pe mine, în slujba nimănui, ca să nu supăr pe nimeni. Și s-a găsi cineva și după ce-oi închide ochii, să se folosească de acest material (...). Copiii nu mă lasă. Și înaintea pînii lor, interesul societății a căzut.

Să dea Dumnezeu să auzim de mai bine.

Gh. Fira

⁹ C. Brăiloiu (1893—1958), folclorist, muzicolog și compozitor, Profesor la Conservatorul din București, a întemeiat Arhiva de folclor din capitala țării și a inițiat Arhivele internaționale de muzică populară, din Geneva.

¹⁰ Înființată la 1842 de Neofit Scriban.

Un alt profesor reputat începuse mai de mult să se intereseze de activitatea folclorică a lui Gh. Fira: George Breazu¹¹. Venit special la Fălticeni, i-a propus colaborarea, rugându-l să pună accentul în alegerea de material folcloric, pe colinde și urături. I-a promis condiții avantajoase, ceea ce a dus la unele animozități cu Const. Brăiloiu. Amândoi cunoșteau foarte bine puterea de muncă a lui Fira și acuratețea cu care lucra.

Învățătorul și-a intensificat ritmul călătoriilor și, în dorința de a-i trimite lui Breazu, până la sfârșitul anului 1927 un set cât mai bogat de colinde și urături, muncă până în zori la orchestrări și transcrieri. Într-una din deplasările sale prin sate, pe drumuri grele, și-a stricat fonograful. La 8 septembrie 1927, se adresează Ministerului Cultelor și Artelor, cerînd să i se încredințeze de la Secția de Folclor Muzical, un fonograf și suluri, „spre a putea culege melodii populare din județul Fălticeni și alte județe dinprejur, unde nu s-a cules nimic; iar acest material bogat și frumos se pierde pe zi ce trece”. În final, Gh. Fira adaugă: „Sulurile înregistrate mă oblig a le prezenta Onor. Minister al Cultelor pentru Muzeul Folcloric Muzical”.

În rezoluția pusă la 19 sept. 1927, ministrul ruga pe George Georgescu-Breazu să avizeze. Acesta i-a înlocuit urgent fonograful stricat. Fira domiciliu încă în locuința directorului, pe str. Boian și arăta în cerere*) că este institutor.

Relațiile de prietenie dintre ei s-au strîns, iar la Fălticeni sosea o corespondență rodnică. I-a scris folcloristului și din Germania. I-a adus personal o scrisoare de la D. Kiriac¹², prin care acesta îl îndemna pe Fira să se înscrie la Conservator, ceea ce folcloristul a făcut de îndată.

A urmat cursurile la Iași și București. A fost coleg de Conservator cu George Vraca. După înfornațiile Anei Fira, marele artist l-a vizitat la Fălticeni de mai multe ori. George Enescu, care cunoștea capacitatea și meritele folcloristului pe tărîmul artei, i-a sugerat să dea cite doi ani într-un an. Cu titanul de la Liveni s-a întîlnit la Fălticeni. Cînd dădea concerte în oraș, Enescu trăgea la familia Ghișescu.

Fira era și suplinitor la catedra de muzică a Liceului „Nicu Gane”, unde a avut predecesori de mare clasă: Leon Băncilă, Ioan D. Chirescu și violonistul Aurel Mihăilescu (acesta din urmă, elev al lui Vicent d'Indy la Paris). Conducea un cor format din elevi și studenți de la diverse facultăți, de asemeni de la Conservator, toți fălticeni. Concertul la care a asistat Enescu a avut loc în sala de gimnastică a liceului. La sfârșit, l-a felicitat pe dirijor și i-a spus că ar dori să-l vadă a doua zi.

Din relatările Anei Fira, acesta i-a vizitat pe str. Ion Dragoslav, la locuința directorului școlii primare. Au avut loc discuții pe teme de artă, după care George Enescu, apreciînd munca folcloristului, i-a spus:

„Trebuie să treci la catedra de muzică, definitiv”.

Din 1929, Fira devine titular la „Nicu Gane”, unde, în afara unui valoros cor, dirija și orchestra liceului. Mai avea ore la alte școli din oraș: Externatul de fete și Școala de Meserii. Funcționase și la Școala Normală de băieți, unde străluciseră înaintea lui, Oscar Pursch, Ioan Chirescu și Dimitrie Buuc. A condus o vreme fanfara Regimentului 16 Dorobanți, apoi formația Societății corale „Nicu Gane”, al cărei președinte de onoare era folcloristul Artur Gorovei. A funcționat și ca inspector școlar.

Între timp, munca de culegere a cîntecelor populare continua intens. Gh. Fira străbătuse întinse ținuturi din județele Botoșani, Suceava, Baia și Neamț. Întreținea rodnice relații cu I. Chirescu (pe atunci la București) și Alexandru Zavulovici (supranumit Schubert al Bucovinei), care strălucea ca dirijor și compozitor în Cernăuți. Zavulovici îl întîlnea vara, mai ales la jarmarocul de Sf. Ilie din Fălticeni, unde petreceau clipe de neuitat. Și-au împrumutat partituri, au participat împreună la serbări de înaltă ținută artistică. În oraș, Gheorghe Fira era stimat de personalități marcante, între care amintim pe A. Gorovei, Eugen Lovinescu, Virgil Tempeanu, Vasile Ciurea, George Stino și fiul său, scriitorul Aurel Stino,

¹¹) George Breazu (1887—1981), folclorist, muzicolog, profesor la Universitatea din București. Se numără printre întemeietorii istoriografiei muzicale românești.

¹²) Originalul înregistrat de Registratura Generală a Ministerului Cultelor și Artelor, cu nr. 041360 din 17 sept. 1927. Fotocopia ne-a fost pusă la dispoziție de urmașii folcloristului.

¹³) Dumitru Kiriac (1860—1928), folclorist, dirijor de cor, compozitor, profesor. Elevul lui Vincent d'Indy la Paris. Precursor al școlii românești moderne de compoziție.

Serafim Ionescu. Pentru multe din piesele de teatru școlar ale acestuia, Fira a compus partea muzicală. L-a prins în viață și pe T.V. Ștefanelli, trăitor în Fălticeni pînă în 1920.

Unul din autorii studiului de față (Eugen Dimitriu) l-a avut profesor la Liceul „Nicu Gane”. Din negura anilor, și-aduce aminte de orele de muzică făcute cu Gh. Fira: „Acesta venea în clasă cu geanta plină de partituri și cărți; vioara nu-i lipsea niciodată. De statură mijlocie, rotofei, mai mult scund, era serios. Ai fi putut crede că-i ursuz. Se lupta de fapt cu oboseala nopților petrecute în compania folclorului și căuta să și-o ascundă. Cînd începea un cîntec nou, îl executa la vioară, pentru fiecare voce, ușurînd prinderea melodiei. Fața i se lumina, se deschidea ca o floare la mîngîierea razelor calde ale soarelui, dacă piesa ieșea așa cum visase”.

În 1930 era invitat la Fălticeni Mihail Sadoveanu, la împlinirea vîrstei de 50 de ani. De reușita acestui eveniment s-au îngrijit Artur Gorovei, Virgil Tempeanu și Vasile Ciurea. Serbarea s-a desfășurat în sala de gimnastică a Liceului „Nicu Gane”. A vorbit maestrul, au luat cuvîntul Artur Gorovei, Vasile Ciurea, precum și învățătorii Al. Vasiliu-Tătăruși și Gheorghe Rădășanu. Gh. Fira i-a închinat sîrbătoritului un imn ce-l compusese anume, executat de corul pe care-l conducea¹³.

Unele corespondențe din epocă, ce ne-au stat la îndemînă, ne îngăduie să urmărim mai îndeaproape relațiile lui Fira cu diverse personalități care l-au ajutat să-și îplinească preocupările. Din ele se desprinde și modul de lucru. Astfel, adresează o carte poștală la 12 august 1930, lui Gh. Rădășanu la Bogata¹⁴, din care reproducem cîteva fragmente:

Dragă Die Rădășanu,

Te ocolesc de mult și m-am tot gîndit, cînd să te potrivesc să vin pe la Dta. Acum nu mai scapi. Pentru ziua de duminică, 17 aug. sunt la Dta (...). Vin să culeg cite ceva din sat. Și în chestie îți fac o rugăminte. Ai în sat pe Constantin Gherasim, lăutar și tot ce poți afla că pot cînta cu fluerul, trișca, frunza, vocea = bărbați, moșnegi, fete, femei, babe, te rog să afli și să-i anunți să vie după biserică, la dta la școală.

Te însărcinez cu prea mult, dar știu că ai flăcăul de la liceu, — băiat harnic —, el va face bine trebușoara asta. Și cu asta să te găsească sănătos.

Gh. Fira

Correspondența către George Breazu s-a păstrat. Într-o scrisoare a celei de a doua soții a muzicologului bucareștean trimisă Anei Dumitrescu la Suceava, aceasta o anunță că a predat „Fondul documentar Breazu” la Uniunea Compozitorilor. De curînd, urmașii lui Fira, într-o primă luare de contact cu acest Fond, ne-au pus la dispoziție copiii a două scrisori trimise de la Fălticeni. Redăm fragmente din cea expediată la 25 iulie 1930¹⁵:

Dragă prietene,

Trimit (...) 87 suluri, circa 314 cîntece și puse pe note (...). Aș avea o rugăminte. Nu le lăsa să se strîngă multe că, pe urmă se face sumă prea mare (...). Așa că ar fi bine să dai drumul celor 513 trimise înainte, și la urmă ăstora de-acum. Fiindcă, acum eu nu-ți mai trimit pînă voi face un stoc de 100 suluri, sau 70—80. Acum mai dă-mi cel puțin 100 suluri și carnete multe. Eu, cît de curînd, Jud. Baia îl găsesc și trebuie neapărat să trec la Botoșani, unde mi-am făcut complet cercetările și orînduit planul și se găsește material folcloric mult și mult mai variat (...).

Altă ordine de idei: Comunică-mi (...) care este modalitatea cu asimilarea mea (...). La vară e mult de lucru. Și-ți voi dovedi ce pot în materie de muncă (...).

¹³) Vezi: Eugen Dimitriu, Cercetări privind valorificarea muzeistică a unor case și locuri cu profil memorial la Fălticeni, lucrare de atestare, ms. dactil., Fălticeni, 1975, p. 78—79.

¹⁴) Pusă la dispoziție de fiul învățătorului, Bogdan Rădășanu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁵) Inv. 1876.

Pe acolo ce mai e? Partea adversă¹⁶ nu mi-a mai adresat nici un rînd. Probabil e supărat pe mine. Ce să fac, boierii cu boierii, opinca cu opinca“.

Și să auzim de bine. Salutări Doamnei.

Gh. Fira

N.B. Te rog nu uita și dă-i drumul ordonanței cu cele 315 cîntece din Oltenia. Mi-a spus cineva că nu mai e nici un fond“.

La 17 mai 1932, folcloristul fălticenean trimite altă scrisoare¹⁷ lui Breazul:

Dragă Domnule Georgescu¹³

Chiar azi am făcut o intervenție scrisă la Minister, prin cineva, ca să vedem, n-oi putea scoate parale pentru materialul depus în 1930 în n(oiem)brie sau dec. Materialul constă din:

1000 melodii din Vilcea (pe note)

314 melodii din Moldova (pe note)

Dacă vine să-ți dai avizul, te rog arată existența materialului în arhivă (...). Imediat ce este ceva, eu vin în București și facem cum e bine.

Cu voie bună,

Gh. Fira

Intre timp, folcloristul se mutase pe str. Română (azi 1 Mai). Aici l-au vizitat diverse personalități, solicitîndu-i colaborarea, ori date despre zestrea spirituală a zonei. Munca intensă ce o desfășura la școală, călătoriile în condiții grele (cu căruța), pe ploaie, pe ninsoare, nopțile pierdute cu transcrierile și orchestrația, i-au minat sănătatea.

Suferințele îndurate în campania din 1913 și în primul război mondial, începeau să-și vădească efectele. Se îmbolnăvise și de diabet. La sfîrșitul lui iunie, în 1936, înaintea împărțirii premiilor școlare, Gh. Fira cade la pat. Acuza dureri mari la piciorul stîng, de pe urma unei schije care-l rănise pe front și nu fusese scoasă. Tratamentele făcute la Fălticeni nu i-au ajutat. Către sfîrșitul lui iulie se internează la Spitalul „Caritatea“ din Iași. Dr. Buțoreanu a reușit să-i amelioreze diabetul, dar piciorul, dar piciorul, dar piciorul trebuia amputat. Operația s-a făcut în altă secție și fusese greșită. Zilele folcloristului erau numărate.

Ultimele săptămîni le-a petrecut din nou în clinica Dr. Buțoreanu. Nu se despărțea de vioară. Cînta în salon, alinîndu-și tristețea și durerea, înșenînînd chipurile celorlalți bolnavi. Cînd venea cu colaboratorii săi la vizita medicală și auzea vioara, Dr. Buțoreanu nu intra, pînă nu se termina melodia.

La 8 noiembrie, într-o duminică, Gh. Fira a cerut să fie scos pe terasă, într-un șezlong. Și-a pus vioara alături. A vorbit cu Dr. Buțoreanu, care se bucura văzîndu-l mai bine dispus. Venise de la Fălticeni și soția folcloristului. O trimisese în oraș să-i cumpere cite ceva. Schimbîndu-se deodată la față, Fira face o embolie. Pînă să vină un medic cu o injecție, își dădea duhul. L-au dus la morgă. Cînd s-a întors în salon, soția i-a văzut cîrjele, proteza și vioara. Nimeni nu îndrăznește să-i spună ce s-a întimplat. Dar un copil și-a luat inima în dinți:

„Domnul profesor, care cînta așa de frumos la vioară, a murit!“ Au fost momente de sfîșietoare frîmîntare pentru femeia care rămînea cu patru copii, văduvă, în luptă amară cu existența. Dr. Buțoreanu era deprimat. Făcuse tot ce-a fost omenește posibil ca să-l salveze. Știa cine-i Gh. Fira, îl ascultase deseori cîntînd la vioară, îl prețuia pentru talentul, cultura lui muzicală, pentru aportul la punerea în valoare a folclorului românesc.

Cît a fost bolnav, l-a vizitat profesorul N. Aureescu, decanul Conservatorului din Iași. La moarte, au venit toți profesorii instituției, pentru a-și lua rămas bun de la colegul care trecuse în lumea umbrelor.

A fost adus la Fălticeni, cu sprijinul lui Vasile Ciurea, pe atunci prefect. În ziua înmormîntării, un pluton de soldați, purtînd o coroană, aducea un ultim omagiu căpitanului în rezervă, care sîngerase în două campanii. Uniunea Compo-

¹⁶⁾ Probabil aluzie la Constantin Brăiloiu.

¹⁷⁾ Bibl. George Breazul, Uniunea Compozitorilor, inv. 1882.

¹⁸⁾ Nume purtat de George Breazul într-o perioadă.

zitorilor a trimis ajutoare familiei, la intervenția lui Const. Brăiloiu și George Breazu.

Liceul unde a funcționat, i-a cinstit memoria, prin prezența în corpore a profesorilor și elevilor; în cuvîntul funebru rostit la mormîntul proaspăt deschis, s-au evocat meritele celui care continuase o luminoasă tradiție la catedra de muzică.

Pe crucea masivă din piatră, se pot citi și azi versurile marelui Eminescu, săpate cu grijă:

„Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie:
Era pe cînd nu s-a zărit,
Azi o vedem și nu e“.

Gheorghe Fira s-a stîns la 50 de ani, în plină putere de creație, cînd ar fi putut să dea încă multe lucrări de valoare culturii românești.

*
*
*

În decursul scurtei sale vieți, Gh. Fira a colaborat la diverse reviste („Armonia“, „Ghilușul“, „Ion Creangă“, „Izvorușul“, „Șezătoarea“) cu articole, studii, melodii populare, valorificînd folclorul muzical și literar. Îi apar și lucrări în volum, dintre care amintim: **Cîntece și hore**, adunate de... tipărite după alegerea și cu îngrijirea d-lui D. G. Kiriac, București, Librăria Socec, Sfetea și P.(avel) Suru, 1916, 126 p. Sînt incluse aici 124 cîntece și hore, cu texte și melodii din Ștefănești și din alte părți ale Olteniei, din Muntenia și sudul Transilvaniei.

„Fira —, scrie Iordan Datcu¹⁹ — notează melodiile după ureche, dar cu deosebită scrupulozitate“. O mențiune asemănătoare îl înalță și la Ovidiu Birlea, care referindu-se la folcloristul de la Zlătărei, scrie: „Grija pentru o notare exactă e vizibilă mai cu seamă în indicarea mișcării metronomice“²⁰. Însuși autorul **Cîntecelor și horelor** notează: „În aceste melodii sunt multe cari, deși populare, au trecut însă pe la oraș și s-au întors la sat; altele sunt de proveniență orășenească; iar celelalte sunt curat sătești. Eu am crezut de cuviință să dau tot ceea ce cîntă săteanul din Ștefănești (...) și chiar pe cele de la oraș, căci față de cele venite din altă parte se poate face o comparație“.

În 1928 publică al doilea volum, intitulat **Nunta în județul Vilcea**. Raportul-prefață e semnat de Constantin Brăiloiu. Apare la București, Cultura Națională, Academia Română, colecția „Din viața poporului român“, XXXVII, 53 pagini. „Nunta“ reprezintă prima monografie a unui ceremonial nupțial folcloric. „Auto-urul — observă Iordan Datcu — descrie gîteala mirilor, iertăciunile, jocurile, cîntecele, orînduirea bucatelor la masa mare, adăugînd 20 melodii specifice, care, deși nu au fost înregistrate cu fonograful, păstrează, în transcriere, intonația autentică și ritmul originar“²¹. În volum, Fira acordă o grijă deosebită datelor despre informatorii săi.

Cu C. M. Popescu și G. F. Cîușanu²², realizează o **Culegere de folclor din județul Vilcea și împrejurimi**. Volumul este prevăzut cu un glosar și apare la București, Cultura Națională, Academia Română, colecția „Din viața poporului român“, XXXV, 1928, 212 p.

Își aduce contribuția, de asemeni, la corpusul lui Artur Gorovei, intitulat **Credinți și superstiții ale poporului român**, București, Ed. Socec, P. Suru, C. Sfetea, 1915, VI+465 p.

Din materialele folclorice și studiile publicate de Gh. Fira în periodice, vom semnala selectiv, unele menite să pună mai pregnant în lumină sfera preocupărilor sale.

¹⁹⁾ Iordan Datcu, S. C. Stroescu, **Dicționarul folcloriștilor — Folclorul literar românesc**, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 193.

²⁰⁾ Ovidiu Birlea, **Istoria folcloristicii românești**, București, Ed. Enciclopedică Română, 1974, p. 458.

²¹⁾ Iordan Datcu, S. C. Stroescu, **op. cit.**, p. 193.

²²⁾ G. F. Cîușanu, n. la Făurești-Vilcea, în 28.V.1889, decedat la 14 ian. 1963. Teolog, dr. în teologie al Univ. din București. Preot, apoi profesor la Craiova. Membru coresp. al Muzeului etnografic al Transilvaniei. Colaborează la „Anuarul Arhivei de Folclor, „Ramuri“, Renașterea“, „Universul lit.“ etc.

În 1924, profesorul M. Gr. Poslușnicu, sucevean stabilit la Botoșani, edita primul număr din „Armonia”, revistă a profesorilor de muzică, publicație de interes profesional. Nu putem crede că Fira nu l-a cunoscut pe directorul „Armoniei”, mai ales că în ținutul Botoșanilor a cercetat temeinic zestrea folclorică, pe care o socotea valoroasă. În „Armonia”²³ îi apare un studiu de muzicologie, intitulat **Asupra culegerii melodiilor populare**.

În 1912, învățătorul Șt. St. Tuțescu²⁴ editează „Ghilușul”, prima revistă oltească de folclor, care avea să apară până în 1914. Printre colaboratori amintim pe Teodor Bălășel, P. Danilescu, S. Teodorescu-Kirileanu, N. Hr. Tapu, Elena Niculiță-Voronca, C. Ș. Făgețel, T. Pamfile. Întîlnim și numele lui Gh. Fira, cu două contribuții: **Brodeală gașperească** (An. I, nr. 3—4, febr. mar. 1913, p. 18—19) și **Doftor bun**. (An. I, nr. 6, mai, 1913, p. 7—8).

În august 1908, apărea la Birlad, sub redacția lui Tudor Pamfile (administrator Mihai Lupescu, în gara Zorleni-Tutova), „Ion Creangă” — revistă de limbă, literatură și artă populară. În articolul program intitulat **Ținta noastră**, editorii își anunțau în mod clar drumul pe care se angajau să meargă: „Vrem laolaltă cu alte publicații de acest fel, să sporim tot mai mult cunoașterea minunatelor produceri ale poporului, adevărate comori de gândire și de simțire, de credințe și de datini gospodărești, în care se oglindește sufletul și viața neamului nostru”. Intemeietorii explică și motivul pentru care au dat publicației lor acest titlu: „Am botezat revista noastră „Ion Creangă”, pentru că în scrierile acestui țăran din Humulești Neamțului, căruia, i-au fost dragi ca ochii traiul și obiceiurile de la țară, se arată mai bine și mai cu meșteșug sufletul țăranului român”.

Dintre colaboratori amintim pe T. Pamfile, M. Lupescu, Leon Mrejeriu, Șt. St. Tuțescu, Dimitrie Dan, Vasile Savel, Artur Gorovei, I. E. Torouțiu, G. T. Kirileanu, Elena Niculiță-Voronca, C. Rădulescu-Codin, Erast Hostiuc, S. Teodorescu-Kirileanu și **Gh. Fira** (s.n.).

Folcloristul fălțicenean e prezent în paginile revistei, cu zeci de contribuții, apărute în diverse rubrici: povestiri și legende; glume, jittii, taclale; de-ale copiilor; vrăji și farmece; o samă de cuvinte; cîntece; datine și credințe; cîntece bătrînești etc.²⁵

În 1919, folcloristul Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, scotea la Bistrița-Mehedinți o revistă ce-a apărut mulți ani, intitulată „Izvorășul”. În cei 21 ani de existență, publicația a atras o seamă de colaboratori cunoscuți în epocă, între care amintim

²³ nr. 1—3, ian.—mar. 1935.

²⁴ Șt. St. Tuțescu, n. la 3 apr. 1880 în Catane, jud. Dolj, decedat la 4 apr. 1926. Învățător la Balota, jud. Dolj. Intemeietor al P. Danilescu, în 1908. Colecția „Biblioteca folcloristică”. Editează între 1912—1914, prima revistă de folclor din Oltenia — „Ghilușul”. Colaborează la „Convorbiri literare”, „Floarea Darurilor”, „Ion Creangă”, „Izvorășul”, „Noua Revistă Română”, „Ramuri”, „Șezătoarea”, „Tudor Pamfile”, „Viața Literară” etc.

²⁵ Iată o listă de asemenea contribuții, ce oglesc orientarea lui Gh. Fira în vastele domenii ale folclorului: **Barza și pițigoiul** (An. III, nr. 4, apr. 1910 p. 108); **Dracul și Dumnezeu** (An. III nr. 5, mai 1910, p. 133); **Intunec beznă și pute-a brinză** (An. III, nr. 5, mai 1910, p. 139); **Muierca leneșă** (An. III, nr. 7, iulie 1910, p. 223); **De-ale copiilor — 91**, 92, 93 (An. III, nr. 8, aug. 1910, p. 243); **De ce caprele sint fără păr pe genunchi?** (An. III, nr. 9, sept. 1910, p. 275); **Paloș cununat** (Cînd vrea ca să aducă pe cineva), (An. III, sept. 1910, p. 276—277); **De-ale copiilor — 101** (An. III, nr. 11, nov. 1910, p. 331); **Pișcan Florea (Grangurul)** (An. III, nr. 12, dec. 1910, p. 366); **Nărodu-n peșit** (An. III, nr. 12, dec. 1910, p. 378); **De-ale copiilor, 126, 127, 128** (An. IV, nr. 1, ian. 1911, p. 18); **Cîntece** (An. IV, nr. 1, ian. 1911, p. 24); **O seamă de cuvinte (983—1032)** (An. IV, nr. 2, febr. 1911 p. 58—59); **Caracasă mamă gura..** (An. IV, nr. 3, martie 1911, p. 92); **De ce se usucă broasca?** (An. IV, nr. 4, apr. 1911 p. 109—110); **Cîntece — 766** (An. IV, nr. 5, mai 1911, p. 157); **Vorbe adînci (465—474)**, (An. IV, nr. 6 iunie 1911, p. 196—197); **Vreme lungă, cu coadă lungă** (An. IV, nr. 6, iunie 1911, p. 189—190); **Ghioroc** (An. IV, nr. 7, iulie 1911, p. 196—200); **Ghioroc urmare** (An. IV, nr. 8, aug. 1911, p. 228—231); **Cuza-Vodă (163)** (An. IV, nr. 9, sept. 1911, p. 283—284); **O samă de cuvinte** (An. IV, nr. 10, oct. 1911, p. 335—336); **Cum să faci să cînti bine cu florerul?** (An. IV, nr. 11 nov. 1911, p. 360—361); **Mut mai mut (Pentru a face culva rău)** (An. V, nr. 1, ian. 1912, p. 9—10); **Ia, vezi neică...** (An. V, nr. 2 febr. 1912, p. 52, cu note muzicale); **Ariciul** (An. V, nr. 4, apr. 1912, p. 109—110); **Obiceiurile la nuntă, Duminecă, la mireasă, pînă o ia ginerile cu nunta** (An. V, nr. 7 iulie, 1912, p. 202—205); **Steaua** (An. V nr. 9, sept. 1912, p. 258—259); **Corbul și vîntul turbat** (An. VI, nr. 2, febr. 1913, p. 38—39); **Cîntece — 1284—1285** (An. VII nr. 6, iunie 1913, p. 187); **Doină ciobănească, pusă pe note** (An. VI, nr. 8, aug. 1913, p. 225); **Cîntece — 1350** (An. VI, nr. 8, aug. 1913, p. 251); **Cîntece — 1373** (An. VI, nr. 9 sept. 1913, p. 282); **Cîntece — 1400 — 1401 — 1402 — 1403** (An. VI, nr. 10, oct. 1913, p. 311); **Văcarul și șarpele** (An. VI, nr. 11, nov. 1913, p. 329—336); **Cîntece — 1488 — 1489** (An. VII, nr. 1, ian. 1914, p. 29).

pe Teodor Bălășel, I. N. Popescu, Gh. Bobei, M. D. Nițu, I. I. Alexandrescu, Iulian Nicolaescu, Em. Marica, Dragoș Vrinceanu, Sandu Cazan, **Gh. Fira**²⁶.

În „Șezătoarea” — **Povestea unei reviste de folclor**²⁷, Artur Gorovei descrie împrejurările în care s-au pus bazele primei reviste de folclor din țara noastră: „...prin decembrie 1891, eram judecător de ocol la Broșteni, în județul Suceava. Acolo am găsit învățător pe Mihai Lupescu, de locul lui din Spătăreștii lui Millo, lângă tirgul Folticenilor. Fusesem coleg cu Lupescu în gimnaziu și-i pierdusem urma (...). Și după cum făcusem planuri cu Elena Savastos ca să scoatem revista **Ion Creanga**, făceam acuma aceleași planuri, cu Mihai Lupescu, să scoatem o revistă, de același fel, pe care să o botezăm „Șezătoarea”.

După ce arată că aveau nevoie de oameni destoinici, de bani pentru tipar, și s-au găsit „membri fondatori” ai revistei printre învățătorii din zona Broștenilor, colegi de-ai lui Mihai Lupescu, Arthur Gorovei continuă: „A doua zi de Crăciun, la 26 decembrie 1891, s-a pus temelie revistei **Șezătoarea** (...). Cu data de 1 martie 1892 a apărut primul număr din **Șezătoarea, revistă pentru literatură și tradițiuni populare**, o broșură de 32 pagini, tipărită la tipografia M. Saidam, în Fălțiceni”.

În lunga sa existență (cu întreruperi) pînă în 1929, „Șezătoarea” a atras colaboratori de primă mînă, printre ei și Gh. Fira, pe care Gorovei îl cunoscuse încă din 1912 la Ștefănești-Vilcea. Stabilit din 1918 în zona Fălțiceniilor, Fira va rămîne în continuare un harnic condeier, întîlnit în revistă. O prezentare chiar selectivă a materialelor semnate de el, este suficientă să reliefeze faptul că ne aflăm în fața unui profund cunoscător al creațiilor geniului popular din țara noastră²⁸.

Titlurile enumerate pînă aici, nu epuizează nici pe departe munca lui Gh. Fira. La moartea sa, a rămas o ladă plină cu manuscrise, care s-au pierdut în timpul celui de al doilea război mondial, cînd familia a plecat în refugiu, la Zlătărei-Ștefănești, pe locurile de baștină ale folcloristului. Pierderile sînt mari și ireparabile pentru cultura țării. A fost salvată însă **Nunta Ancăi**, operă în 2 acte și 24 tablouri, pe fond folcloric, luată de familie la Vilcea în 1944. Ca prieten fălțicenean al lui Gh. Fira, Eugen Lovinescu cere în 1936 ca lucrarea să fie trimisă la București și cercetată în vederea punerii în scenă. Aprobată de forurile muzicale, **Nunta Ancăi** nu a putut vedea lumina rampei, din cauza decorului prea costisitor. Manuscrisul a revenit la autor, cu puțin înainte de moartea sa.

După dispariția folcloristului, George Breazu a păstrat legătura cu familia acestuia și, prin deceniul al șaselea, a reușit ca în schimbul unor ajutoare materiale, să aducă manuscrisul la București, fiind predat Academiei.

* * *

Din materialele documentare ce ne-au stat la dispoziție, am putut deduce că Gh. Fira era un nume cunoscut de contemporanii săi, iar în conștiința posterității este deasemeni prezent, mai ales prin vasta acțiune de valorificare a moștenirii culturale, în anii luminoși ai socialismului.

Artur Gorovei publică în „Șezătoarea”²⁹ o recenzie intitulată: **Gh. Fira: Nunta în județul Vilcea**. Reputatul romanist Carlo Tagliavini, profesor la Universitatea din Bologna, publică în „Studi rumeni”³⁰, recenzia: **Gh. Fira: Nunta în județul**

²⁶ Din colaborările folcloristului fălțicenean, cităm:

— Jocurile naționale: **Minioasa** (numai muzică) (An. I, nr. 3);

— **Ghimpele și Tărășelul** (An. I, nr. 21—24);

— **Birul**, notată de Gh. Fira după lăutarul Marin Ilie din Zlătărei — Vilcea (An. V, nr. 1, sept. 1923, p. 4).

²⁷ Artur Gorovei, **Literatură populară**... p. 158—159

²⁸ **Ghicitori**, culesse de Gh. Fira și Ion N. Popescu, „Șezătoarea” (vol. XIII, 1913, p. 13—35); **Jocuri de copii** (vol. XIII, 1913, p. 35—96); **Tradiții și legende** (vol. XIII, 1913, p. 168—181); **Bazme, Povești** (vol. XIV, Tip. Bendit, 1914, p. 4—30) **Cîntece de luare în ris** (vol. XIV, p. 82—85); **Mărunte** (vol. XIV, 1914, p. 86—88); **Snoave** (vol. XVI, 1916, p. 40—43); **Cîntece** (vol. XVI, 1916, p. 75—80); **Snoave** (vol. XVI, 1916, p. 87—91); **Cîntece** (vol. XVI, 1916, p. 95—96); **Intrebări, probleme** (vol. XVI, 1916, p. 108—112); **Vătaf Vioară** (vol. XVI, 1916, p. 114—117); **Cîntece** (vol. XVI, 1916, p. 132—137); **Cîntece** (vol. XVI, 1916, p. 150—152); **Mizil Craf** (vol. XVI, 1916, p. 152—158); **Jocuri de cuvinte, formule de păcăleli** (vol. XVI, 1916, p. 158—160); **Miu Halducu** (vol. XVI, 1916, p. 161—165); **Jocuri de cuvinte, glume** (vol. XVI, 1916, p. 173—175); **De ieri și de azi** (An. XXX, vol. XVIII, 1922, p. 120—121).

²⁹ Fălțiceni, an. XXXVIII, vol. XXV, 1929, p. 37—38.

³⁰ Roma, vol. IV, 1929—1930, p. 212.

Vilcea, cu raport-pref. de C. Brăiloiu. În perioada interbelică, profesorul Virgil Tempeanu edita la Fălticeni (în colaborare cu institutorul I.C. Spiridon), **Calendarul învățătorilor.** În numărul pe anul 1938³¹, învățătorul Petru C. Șuşu (căsătorit cu Maria, fiica cea mai mare a folcloristului) publica un medalion intitulat: **Gheorghe Fira.**

Printre cei care se ocupă în anii noștri de opera folcloristului, este și Ovidiu Birlea³². Autorul este de părere că la Ștefănești-Vilcea, unde funcționa Teodor Bălășel, preocuparea acestuia pentru folclor l-a atras și pe Gh. Fira. Din datele biografice pe care le deținem, știm că Fira se ocupa de creația populară, încă de pe băncile Școlii Normale din Craiova. La Ștefănești, contactul cu Teodor Bălășel putea constitui doar un stimul pentru tânărul învățător. Referindu-se la volumul **Cîntece și hore** (1916), O. Birlea observă că acestea, „Deși notate după auz, atenția la unele amănunte e apreciabilă”, în concordanță cu intenția mărturisită în prefață, „ca aranjarea pe note să fie în adevăratul mod de a cînta al săteanului local”. Și Birlea își continuă analiza: „Se pare că a urmărit notarea melodiilor vocale la înălțimea reală, căci finalele sînt diferite. În opoziție cu spiritul purist al vremii, care prezida și la Academia Română, Fira urmărește consemnarea imaginii fidele a repertoriului global”.

Printre informatori se găesc învățători sau profesori ca de pildă Christea N. Țapu, la rîndul său folclorist. Ovidiu Birlea adaugă: „Proveniența e indicată în chip capricios, la unele înșirîndu-se global numele informatorilor, fără alte referiri exacte, abia la cîteva aceștia fiind arătați la piesa respectivă”. La cîteva jocuri, Fira a indicat fizionomia lor și lucrarea ar fi cîștigat mult dacă acestea ar fi fost mai amănunțite și dacă ar fi cuprins toate dansurile. „După notările lui Vulpian — continuă Birlea — colecția lui Fira reprezintă un salt sensibil în cunoașterea mai exactă a repertoriului de cîntece și jocuri din această parte a țării”.

În referatul foarte elogios la volumul **Nunta în județul Vilcea** (1928), Constantin Brăiloiu distinge influența turcească în marșul nupțial oltenesc, prin intermediul slavilor din sudul Dunării. Descrierea se bazează aici pe „însemnările și amintirile mele”, dar informatorii sînt prezentați cu exactitate.

Numele lui Gh. Fira poate fi întîlnit și în lucrarea lui Viorel Cosma: **Muzicienii români — Lexicon**³³. Autorul indică locul de naștere ca fiind Zlătari în loc de Zlătărei; apoi nu dă nici ziua cînd a venit pe lume, nici ziua morții lui Fira. Din datele biografice și unele aprecieri asupra operei, cititorul rămîne cu o imagine concludentă a personalității artistului.

Sobră și la obiect, prezentarea făcută în **Dicționarul folcloriștilor** de către Jordan Datcu și S.C. Stroescu, care acordă mai mult de o pagină muzicologului fălticenean.

În anul 1979, la solicitarea noastră, Ana Dumitrescu, fiica mijlocie a folcloristului, stabilită în Suceava, se adresează lui Gh. Dumitrescu-Bistrița, rugîndu-l să-i trimită date și materiale documentare despre tatăl său. În răspunsul dat, el notează: „Am primit scrisoarea Dvs. și m-am bucurat de acest fapt că pot lua legătură cu urmașii folcloristului Gh. Fira (...). Posed numai o singură scrisoare de la tatăl Dvs., din 21 martie 1922, singura care mi-a scăpat din focul din 1948, cînd s-au distrus peste 10.000 de scrisori“ (...).

Precizînd că revista „Izvorașul” aniversează 60 de ani de la apariția primului număr, corespondentul bistrițean continuă: (În) „Dosarul 3019 — Gh. Fira — din lucrarea celor 279 de folcloriști români, am materiale publicate despre Gh. Fira și activitatea sa, o seamă de date biografice sporadice. Scrisoarea e scrisă cînd era subrevizor școlar în Fălticeni în str. Română — Folticeni, Jud. Suceava (...). În „Curentul” 4 dec. 1936, înv. I.C. Spiridon dă un articol „Gh. Fira”. Eu am publicat în „Albina” 1973 un articol Gh. Fira”. În încheiere, Gh. Dumitrescu-Bistrița scrie: „Posed „Hore și cîntece” tipărite 1916, dar nu am „Nunta în Vilcea” — și ce a mai tipărit Gh. Fira (...). M-ar interesa o fotografie a dînsului, pentru lucrarea „Folcloriști olteni” pe care eu nu o am (...). Am mai găsit ceva amintit în „Izvorașul” din 1938, că figura sa este prevăzută într-un almanah. Aș fi căutat să vă dau exact referințe despre acest lucru. Altădată. Aș dori pentru biografia sa o seamă de informații, pe care mi le-ați da“ (...).

³¹⁾ Fălticeni, Tip. și librăria J. Bendit.

³²⁾ Ovidiu Birlea, *op. cit.*, p. 458—459.

³³⁾ București, Ed. Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1970, p. 200.

La 30 iunie, acesta îi scrie din nou, trimițîndu-i un volum³⁴ (III), în care este inclusă figura lui Gh. Fira, după indicațiile folcloristului din Mehedinți. Scrisoarea precizează: „În vol. I, în comunicarea mea am amintit la pag. 51 și 52 despre inimosul culegător de folclor Gh. Fira cu date biografice și activitatea sa în Vilcea și în Moldova”. După ce arată că din punct de vedere cultural și muzical știe despre prietenul de altădată mai multe decît fiica sa, Dumitrescu-Bistrița continuă: „Stau la dispoziția Dvs. cu orice alte informații despre tatăl Dvs., la care țineți așa de mult. Lucrez la o monografie a folcloriștilor olteni, în care tatăl Dvs. își are un loc de frunte“ (...).

La 26 august 1979, Ana Dumitrescu primește alte date în legătură cu tatăl său: (...) „Vă trimit un exemplar din ziarul „Orizont” din Vilcea (...). Scrisoarea de la tatăl Dvs urmează să fie fotografiată și trimisă. Nu am timp momentan. Pe ziua de 29 sept. și 22 oct. a.c. o sesiune de comunicări Izv. (Izvorașul) și un simpozion. Primiți, Vă rog, Dvs. și la întreaga familie salutul meu respectuos, cu urări de bine și sănătate. Gh. N. Dumitrescu-Bistrița”.

Numele lui Gh. Fira este evocat de Costea Marinoiu în ziarul „Orizont”³⁵, organ al Comitetului Județean Vilcea al P.C.R. și al Consiliului Popular Județean, într-un articol intitulat: **Din arhiva folclorică a Vilcii. IZVORAȘUL (60 ani de la apariție)**: „S-au împlinit de curînd 60 de ani de la apariția revistei lunare de folclor și muzică populară „Izvorașul”. Revista a apărut la 1 iunie 1919 la Bistrița-Mehedinți și a fost condusă de renumitul folclorist Gh. Dumitrescu-Bistrița”. Arătînd că „Izvorașul” duce mai departe bogatele tradiții ale revistelor „Șezătoarea”, „Ion Creangă” și „Ghilușul”, autorul articolului continuă: „În paginile acestei publicații aveau să-și facă ucenicia și numeroși folcloriști vilceni, care vor reuși ca în cei 21 de ani de activitate a „Izvorașului” să valorifice un bogat material folcloric. Dintre aceștia cei mai activi colaboratori au fost: T. Bălășel (Ștefănești), I.N. Popescu (Ștefănești), Gh. Fira (s.n.) (Ștefănești), Gh. Bobei (Bărbătești), M.D. Nițu (Știrbești — Ghioroiu), I.I. Alexandrescu (Smeuret-Stoenești), Iulian Nicolaescu (Șerbănești-Pușești - Otăsău), Em. Marica (Horezu), Dragoș Vrînceanu (Băbeni), Sandu Cazan (Brezoi)”.

Prin 1966, venea la Suceava generalul Dinu Stelian, reputat dirijor, cu Ansamblul Armatei, care a susținut aici concerte de neuitat. Cu acest prilej, Ana Dumitrescu i-a telefonat la hotel și l-a întrebat dacă în cercurile muzicale din București se vorbește de tatăl său. Acesta i-a răspuns cu multă amabilitate că la Conservator, numele lui Gh. Fira era deseori citat. Ana Dumitrescu i-a propus să consulte opera „Nunta Ancăi”, lucrarea urmînd să-i fie înmînată la București, chiar de soția folcloristului. Din motive pe care nu le cunoaștem, dialogul n-a mai continuat.

În ampla sa lucrare intitulată **Folclorista română**³⁶, Gh. Vrabie, referindu-se la „Șezătoarea”, amintește și de Gh. Fira: „... Colaboratorii cei mai credincioși ai revistei au fost în primul rînd cei doi fondatori ai ei: Artur Gorovei și M. Lupescu, apoi bucovineanul D. Dan, olteanul N.I. Dumitrescu ca și Gh. Fira (s.n.), I.N. Popescu, bănățeanul Lucian Costin (originar din Bucovina, n.n.), suceveanul Al. Vasiliu, Kirilenii de la Piatra, Tudor Pamfile, mai tirziu G. Cardaș și mulți alții”.

Referindu-se la reviste de folclor din Oltenia: „Izvorașul” (1919—1939), apărută la Bistrița-Mehedinți; „Ghilușul” (apărută la Balota între 1912—1914) și „Suflet oltenesc” (Plenița, 1927), Gh. Vrabie mai afirmă: „... Asemenea publicații au grupat în jurul lor pe folcloriștii olteni în frunte cu C.S. Nicolaescu-Plopșor, arheolog, etnograf și folclorist de seamă, pe pr. T. Bălășel de la Ștefănești-Vilcea, pe G. F. Cîlășanu, I. Dumitrescu, Gh. Fira (s.n.), I. N. Popescu și alții”³⁷.

În Suceava anilor noștri, trăia în liniște, ca pensionar, un harnic trudit pe tărîmul muzicii, compozitorul și dirijorul Alexandru Zavulovici. Auzisem de relațiile sale de prietenie și de colaborarea cu folcloristul și muzicianul de la Fălticeni. Într-una din zile, i-am făcut o vizită și l-am rugat să ne dea un autograf în care să consemneze sentimentele sale pentru prietenul de odinioară. După ce ne-a vorbit despre atmosfera plină de farmec a iarmaroacelor de altădată de la Fălticeni, cînd liniștea orașului era curmată de vacarmul comediantilor, dar și reclama negustorilor care căutau să-și vindă mărfurile, Al. Zavulovici și-a adus

³⁴⁾ Din păcate, scrisoarea nu precizează titlul volumului.

³⁵⁾ Anul XII, nr. 1983, 20 iulie 1979, p. 6.

³⁶⁾ București, E.P.L., 1968, p. 272.

³⁷⁾ Gh. Vrabie, *op. cit.*, p. 297.

aminte de întâlnirile cu folcloristul și a lacrimat. A pus deodată mâna pe condei și ne-a dat aceste rânduri :

„Gh. Fira a depus o vie activitate în culegerea de folclor, ca pedagog, popularizând muzica în rîndurile maselor. Creația sa cuprinde coruri bărbătești și mixte pe motive populare, inspirate din folclorul regiunii Fălticeni, culese chiar de către Gh. Fira. Corurile sale se bucură de apreciere în formațiile de amatori. Ele sînt prelucrări de melodii populare și sînt în evidență farmecul folclorului nostru.

Suceava, 19 noiembrie 1969, Al. Zavulovici”.

O altă dovadă a prețuirii de care se bucură profesorul fălticenean este prezența sa în camera folcloriștilor, la „Galeria oamenilor de seamă”. Aici, chipul său senin, poate fi văzut alături de Artur Gorovei, Mihai Lupescu, Al. Vasiliu-Tătăruși și de alți culegători ai creației populare din zonă.

Nume de rezonanță în folcloristica românească, neobosit călător în căutarea de piese inedite, aduse din sate îndepărtate, transcrise cu grijă și trimise apoi la Uniunea Compozitorilor, Gh. Fira se bucură azi de frumoase aprecieri din partea specialiștilor. Acolo, în Capitală, se află mii de cîntece populare adunate de el și care așteaptă să fie date la lumină. Se va ivi într-o zi un cercetător harnic și competent care să-i închine un studiu monografic. Profesorul de la Fălticeni merită cu prisosință o asemenea cinstită. Studiul de față, este doar un început.

LE FOLCLORISTE GHEORGHE FIRA

R É S U M É

Les auteurs présentent d'amples informations sur la vie et sur l'oeuvre du folkloriste Gheorghe Fira. Né le 12 mars 1886 à Zlătărei, le département de Vilcea, celui-ci a été d'abord instituteur et ensuite — après avoir terminé le Conservatoire —, il devient professeur de musique. Établi à Fălticeni, il meurt en 1936.

On montre que Gheorghe Fira a commencé de collectionner du folklore musical depuis la période d'études à l'École Normale de Craiova. Violoniste doué, il notait directement les mélodies collectionnées. Plus tard, il a utilisé le phonographe. Il a ramassé des milliers de chants populaires d'Oltenie et de Moldavie, envoyés à l'Union des Compositeurs, par l'entremise de certaines personnalités bien connues. Constantin Brăiloiu et George Breazu, avec lesquels il a eu d'étroites relations d'amitié et de collaboration. Il a été, également, un collaborateur d'Arthur Gorovei et de Serafim Ionescu.

Gheorghe Fira a publié dans les revues connues à l'époque : „Șezătoarea”, „Ion Creangă”, „Izvoarașul”, „Ghilușul”, „Armonia”, etc. A l'étranger, Carlo Tagliavini a écrit sur le folkloriste de Fălticeni.

La postérité a gardé vive sa mémoire : Jordan Datcu, Gheorghe Vrabie, Viorel Cosma, ont octroyé une minutieuse attention à ses préoccupations folkloriques et ethnographiques. Dans la „Galerie des personnages” de Fălticeni, Gheorghe Fira occupe un lieu mérité, à côté de grands folkloristes de la zone : A. Gorovei, M. Lupescu, Al. Vasiliu-Tătăruși, G.T. Kirileanu, Ion Teodorescu-Broșteni, etc.

Cet article apporte — selon l'opinion des auteurs —, de nouvelles contributions à la connaissance d'un grand folkloriste.

MUZEOLOGIE

CONSIDERAȚII ASUPRA RESTAURĂRII UNUI FELON DIN SEC. AL XV-LEA

LIDIA MOROȘAN

În muzeele și colecțiile de artă din țara noastră se păstrează un mare număr de broderii laice și liturgice din sec. XIV—XVIII, piese somptuoase lucrate cu fir de aur și argint pe fonduri de mătase naturală colorată. Printre acestea se înscrie și un FELON aparținînd Episcopiei Romanului și Hușilor, piesă care a fost restaurată la Laboratorul zonal din Suceava în anul 1986.

În „Chronica Romanului și a Episcopiei de Romanu” a episcopului Melchisedek (București 1874) se amintește că felonul era purtat de episcopi, cei mai distinși dintre ei avînd felonul decorat cu mai multe cruci și denumit „polistavrion”. Cu acest felon patriarhii greci distingeau pe cei mai merituoși episcopi, trimițîndu-le ca daruri la confirmarea în demnitatea arhiepiscopală.

Felonul aflat în posesia Episcopiei Romanului și Hușilor poate fi catalogat între veșmintele liturgice brodate din sec. al XV-lea, de școală bizantină, realizat

Fig. 1 — Felon, ansamblu după restaurare ; A — față, B — spate.

cu fir de argint aurit, mătase naturală policromă și perle pe fond de țesătură de mătase naturală.

Piesa are forma unui trunchi de con, despicătura feței fiind tangentă la cele două baze ale acestuia. În timp ce circumferința mare și cea mică ale felonului prezintă ca bordură un chenar cu vrejuri de semipalmole realizate din fir de argint aurit ce evoluează alături de un fir metalic grizonat cu mătase naturală policromă, cîmpul felonului prezintă ca decor două tipuri de cruci, cusute cu proporție și eleganță și uniform repartizate: șiruri de cruci cu laturile drepte egale (**crux quadrata**), alternînd cu șiruri, deplasate cu jumătate de raport, de cruci în formă de floare. Crucile florale sînt delimitate de contururi colorate, realizate prin împletirea a trei fire metalice spiralate pe miez textil și un fir de mătase naturală răsucite, depuse pe suprafața piesei și prinse din loc în loc cu mătase naturală. Cromatica acestor șiruri urmărește o oarecare regulă, șirurile albastre mărînd grupul roșu-verde-roșu, cu o singură excepție pe fața dreaptă a piesei.

Pe spatele felonului, în jumătatea superioară, se află cusut un ornament în formă de cerc care reprezintă chipul lui Isus Hristos binecuvîntînd, ornament realizat din fir de argint, argint aurit, mătase naturală policromă și perle.

Fetele se încheie cu zece bride de mătase și zece nasturi (cinci din argint aurit și cinci din bronz aurit), iar în partea de sus două șireturi din mătase naturală împletite.

Din punct de vedere al croiului piesa este de forma unui semicerc realizat din două bucăți cusute pe dimensiunea lor mare: una care cuprinde fetele și partea de sus a spatelui, cealaltă lateralele și partea inferioară a spatelui.

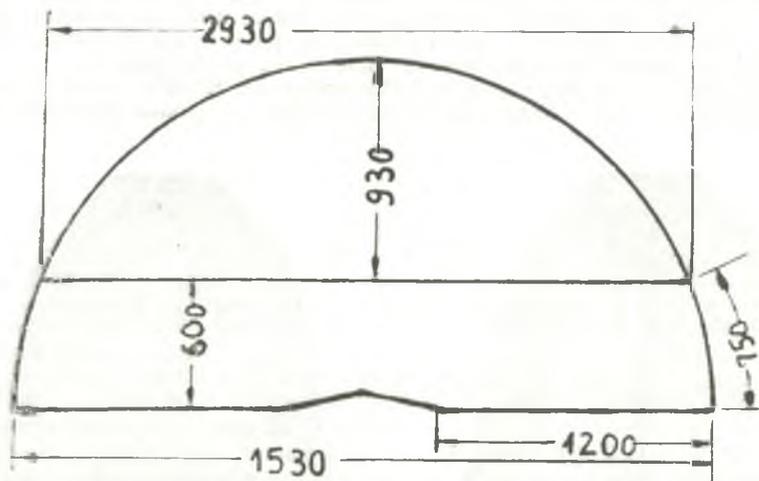

Fig. 2 — Schița de croi a felonului.

În realizarea elementelor decorative ale piesei se observă utilizarea unor mijloace specifice artei broderiei:

— diferența de efect a punctelor și suprafețelor lucrate cu acul, efect obținut prin folosirea diferitelor tehnici de brodere (punct în „zig-zag” și „cărămidă” pentru cruci și „diagonal” pentru flori);

— combinarea de materiale de diferite tipuri și culori (fir textil, fir metalic, perle).

La investigarea acestei piese din patrimoniul cultural național s-au găsit mai multe rînduri de țesături:

— țesătură de mătase naturală ocră, la exterior, care a constituit fondul broderiei;

— țesătură de în care a dublat fondul de mătase și care, împreună cu acesta, a constituit suportul de brodere;

— țesătură de mătase naturală grenă, căptușeala felonului;

— țesătură mixtă de bumbac și mătase naturală ocră, o căptușeală adăugată numai pe o porțiune din suprafața interioară, ca urmare a degradării celei inițiale.

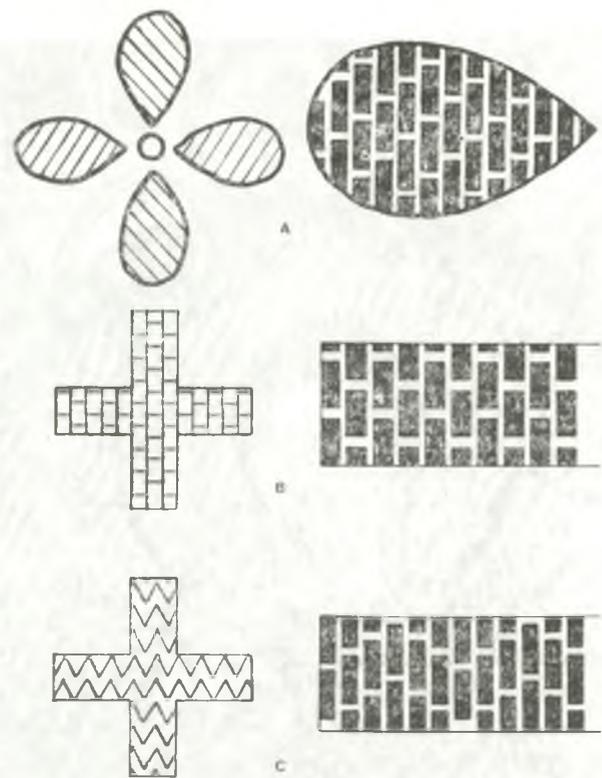

Fig. 3 — Tehnici de broderie: A — motiv „diagonal”, B — motiv „cărămidă”, C — motiv „zig-zag”.

Acest veșmînt de proveniență bizantină a ajuns pînă în zilele noastre într-o stare avansată de deteriorare. Fiind expus pînă în urmă cu cîțiva ani într-o vitrină de lemn închisă cu sticlă (fapt menționat și de Melchisedek (op. cit., p. 269—270), el a avut de împlinat, pe lîngă efectele naturale de îmbătrînire, și cele datorate factorilor externi ai mediului ambient (căldură, umiditate, lumină, praf, fum). Astfel, mătasea de fond a broderiei este distrusă în întregime (fragmente mici apărînd doar în imediata vecinătate a motivelor brodate și la liziere); celelalte straturi de țesătură — impregnate cu praf și murdărie grasă, cu o stare avansată de uscăciune, pierderea flexibilității firelor, ca și cu zone cu ambele fire ale sistemului de țesere dispărute; broderia prezintă depozite de praf și murdărie grasă, fragilizarea firului de mătase naturală, desprinderi de fir metalic cu apariția la vedere a patului „snop” de fire de bumbac; foarte multe cusături ulterioare de consolidare; nasturi din materiale diferite pentru a înlocui pe cei pierduți în timp; medalion adăugat (fapt reieșit, pe de o parte, din tehnica de realizare a broderiei, specifică sec. XVI—XVII, ca și prin deteriorarea în aceeași măsură a zonei protejate de medalion cu restul suprafeței piesei), lipsă perle; șnururi ce înlocuiesc pe cele originale menționate de Melchisedek (op. cit., p. 269—270).

Față de starea avansată de deteriorare fizico-mecanică și chimică, linia croiului păstrată a permis restaurarea în cele mai bune condițiuni a acestui veșmînt. Restaurarea acestui bun patrimonial a fost realizată în cadrul sectorului textile al Laboratorului zonal de către Lidia Moroșan, Maria Stoica și Silvia Zelezneac, cu colaborarea restauratorului de metale Mihail Jelesneac și a grupei de investigații Zenovia Catargiu și Viorica Lavric.

Trebuie precizat faptul că în toate fazele de investigare a compoziției și structurii piesei, a tehnicii de realizare, a deteriorărilor și a testărilor pentru întocmi-

Fig. 4 — Medalionul central din spatele felonului — înainte de restaurare (lipsă perle și, parțial, bentița metalică).

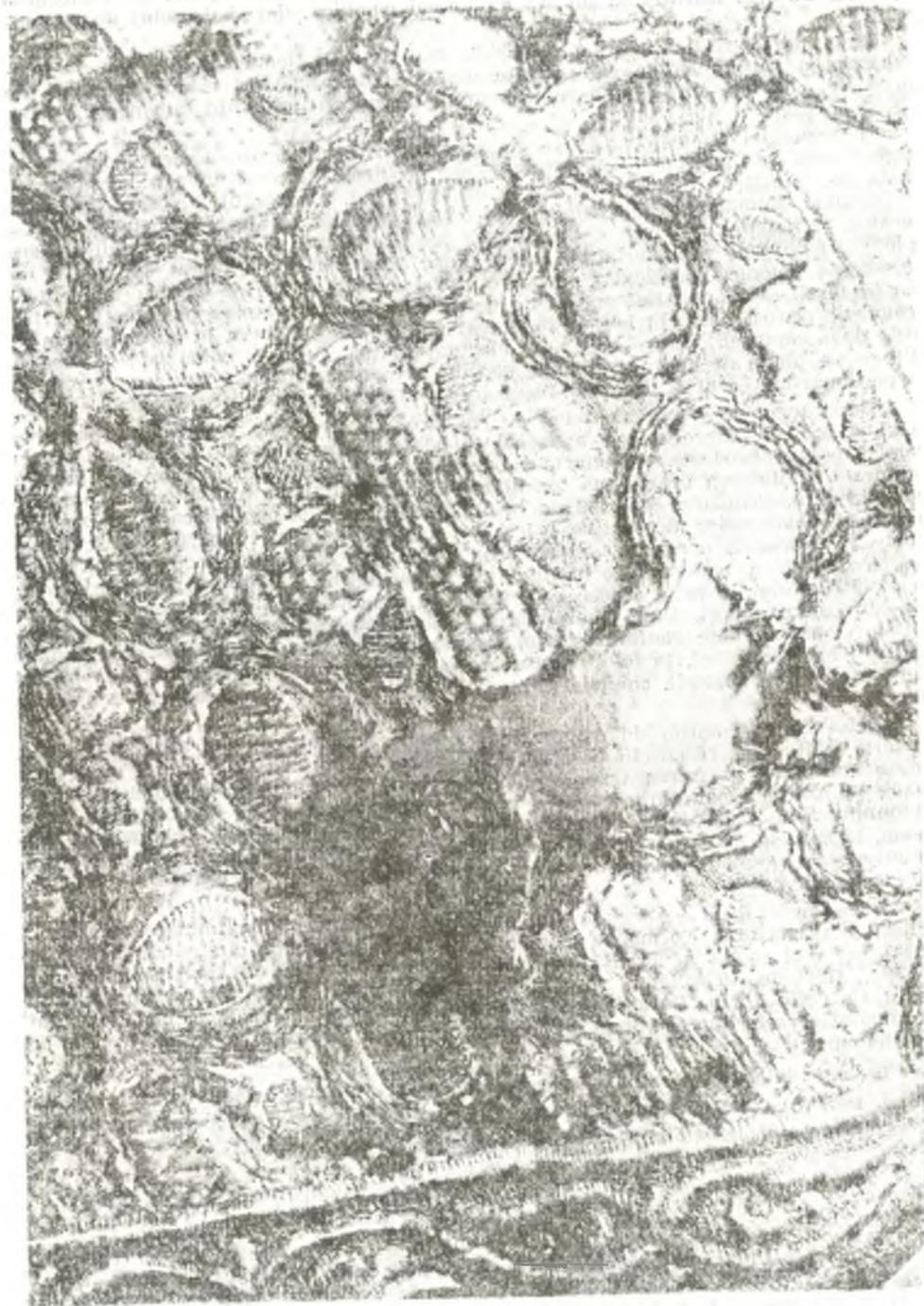

Fig. 5 — Detaliu înainte de restaurare — dispariția totală a fondului de mătase al broderiei, parțial al celorlalte straturi de țesături, ca și al motivului de broderie

rea propunerilor de restaurare s-a lucrat în echipă multidisciplinară, restaurarea operelor de artă constituind un act nu numai complex, dar și deosebit de responsabil.

În vederea restaurării s-a procedat, mai întâi, la demontarea piesei în elementele și subelementele componente, notînd datele privind croiul, tehnicile de prindere, punctele de asamblare, executînd tipare și fotografii alb/negru, color și diapozitive.

Tratamentele umede s-au executat separat pentru fiecare element component, ținînd cont de materialele constituente, de producții de coroziune ai acestora, de tipul de murdărie dobîndit și, nu în ultimul rînd, de gradul de fragilizare al suportului. Numărul băilor chimice și concentrația lor au fost hotărîte de restaurator, în funcție de viteza de curățire a piesei, ca și de variația indicelui de suptele și moliciune a materialului textil între aceste băi. S-a lucrat cu soluții de detergent neionic, complexon, alcool etilic absolut și glicerină pentru elementele cu fir textil și fir metalic; soluții de detergent neionic, complexon, amoniac și lac celulozic pentru nasturi; băi de detergent și, apoi, de emolieră în glicerină pentru cele două căptușeli. Între băi s-au efectuat clătiri cu apă deionizată și uscări libere pe hîrtie de filtru pentru a permite relaxarea fibrei și atingerea treptată a parametrilor care să mențină piesa într-o stare de conservare optimă.

După încheierea tratamentelor de curățire s-a trecut la restaurarea propriuzisă. Avînd în vedere starea avansată de deteriorare a broderiei, ca și a pînzei suport pentru broderie, s-a efectuat consolidarea în gherghet cu fire de mătase naturală filoflosse a celor două bucăți ale feței felonului pe o țesătură de bumbac vopsită ocră. Prinderea s-a realizat prin puncte „înaintea acului” care au urmărit conturul elementelor decorative, ca și în „zig-zag” pentru chenarul de semipalmete. Prin această operație s-au obținut: prinderea elementelor de broderie, legarea intimă a acestora de țesătura de consolidare, întregirea piesei în zonele complet deteriorate prin aducerea la vedere a dublurii, ca și preluarea tensiunilor de către noul suport. După consolidare, bucățile au fost decupate, festonate marginile și reasamblate conform schiței croiului. Căptușeala grenă a fost consolidată cu acul fără gherghet, la fel și căptușeala ocră. S-au prins galoanele care bordau fețele felonului, nasturii, cheițele și medalionul, urmînd ordinea inversă a demontării lor.

Deoarece în comisia de restaurare din care a făcut parte și beneficiarul s-a hotărît înlăturarea căptușelii ocră care nu aparținea piesei și adăugarea unei căptușeli noi grenă, pe întreaga suprafață a felonului, în scopul protejării celei originale, s-a confecționat din crepdeșin o căptușeală grenă croită după tiparul feței felonului. S-au prins, prin punctare „înaintea acului”, căptușeala originală și cea nouă, lăsîndu-se în partea stîngă, jos, o fereastră în scopul vizitării țesăturilor din interior, ca și pentru studiul de către specialiști a tehnicii de realizare a broderiei originale.

În scopul etalării acestei piese în condiții care să permită eliminarea tensionărilor, cu respectarea Normelor privind conservarea bunurilor din patrimoniul cultural național mobil al R.S.R., s-a confecționat un suport de tip manechin din rășină, fibre de sticlă, lemn și material textil, prin contribuția restauratorului lemn Corneliu Pirîu. De asemenea, s-a avut în vedere să se facă beneficiarului recomandări referitoare atît la expunerea, cît și la depozitarea acestei piese de patrimoniu.

Tratamentele și operațiile de conservare și restaurare efectuate au conferit, astfel, piesei o nouă rezistență și, totodată, posibilitatea de a transmite peste timp, integral, mesajul artistic și istoric ce-l presupune.

B I B L I O G R A F I E

1. Melchisedek, **Chronica Romanului și a Episcopiei de Roman**, partea întii, Typographia Națională, București, 1874.
2. M. A. Musicescu, A. Dobjanschi, V. Drăguț, **Broderia veche românească**, Ed. Meridiane, București, 1985.
3. I. D. Ștefănescu, **Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești**, Ed. Meridiane, București, 1973.

CONSIDÉRATIONS SUR LA RESTAURATION D'UN HABIT DE PRÊTRE DE XVe SIÈCLE

R É S U M É

Parmi les broderies de grande valeur, laïques et liturgiques, datant des XIV—XVIII siècles, conservées dans les musées et les collections d'art de notre pays, fait partie également un habit de prêtre du XVe siècle, appartenant à l'Evêché de Roman et de Huși, pièce qui a été restaurée dans le laboratoire zonal de Suceava en 1986.

L'ouvrage présente les résultats des investigations physiques, chimiques, de technique de réalisation et d'état de conservation effectuées, tout comme les interventions de restauration auxquelles a été soumise la pièce, pour qu'on améliore son état de santé et qu'elle puisse affronter, en de bonnes conditions, le passage du temps.

ASPECTE ALE RELAȚIEI CU PUBLICUL LA OBSERVATORUL ASTRONOMIC DIN SUCEAVA

MARIA OLINICI

Răspunzînd nevoii de instruire și educație științifică a celor mai diferite categorii de oameni, activitatea Observatorului Astronomic din Suceava se integrează în sistemul activităților instituțiilor de cultură din județul Suceava și răspunde comenzii sociale de educație multilaterală a oamenilor, de înțelegere a raporturilor dintre om și natură, a legilor care guvernează Universul.

Activitatea de popularizare a cunoștințelor astronomice, de cunoaștere a rezultatelor cercetării științifice, trebuie desfășurată în așa fel încît să atragă și să determine masele largi de oameni să privească realitatea înconjurătoare prin prisma științei. Pe de altă parte, activitățile care se desfășoară la Observatorul Astronomic nu pot fi rupte de învățămîntul astronomic românesc care are o frumoasă și veche tradiție. De aceea planetariul și observatorul astronomic contribuie substanțial la fixarea cunoștințelor dobîndite de elevi la clasă, iar programele întocmite aici sînt în acord cu manualele școlare. În același spirit, activitatea desfășurată la un observator astronomic popular, cum este cel din Suceava, trebuie să fie în acord și, în același timp, să completeze informațiile furnizate de „mass-media”, să realizeze un raport optim între instrucție și educație, pe de o parte, divertisment și cultură, pe de altă parte. Despre acest raport optim, savantul român Henri Coandă spunea: „informarea fără cultură este ca și cum ai bate un cui într-un perete de beton; informarea trebuie filtrată prin cultură, prin ceea ce au adăugat inteligența și rodul talentelor, trecutului de milenii, din începuturi și pînă azi, generație de generație, la patrimoniul omenirii”. În acest sens, pentru elevi, în cadrul planetariului am alcătuit programe speciale, ținînd cont de lecțiile de la clasă, de particularitățile de vîrstă și de nivelul cunoștințelor dobîndite anterior. De o mare popularitate s-au bucurat programele: „Oamenii și Luna” pentru clasa a III-a, „Sistemele de coordonate” pentru clasa a V-a, „Materie și mișcare” la clasa a IX-a etc., lucru ce explică numărul mare de elevi din aceste clase față de elevii din alte clase. Astfel, predarea și fixarea unor cunoștințe cu ajutorul planetariului permite realizarea unor lecții atractive și de înalt nivel științific, în care elevii pot asimila mai ușor noțiuni despre: orientarea în natură cu ajutorul astrilor, formarea anotimpurilor, sistemele de coordonate și descoperirile geografice, deoarece planetariul permite derularea în cîteva minute a unor fenomene și evenimente care se produc în ore, zile, ani, milenii. Iată de ce cel mai mare număr de vizitatori (83%) îl reprezintă elevii, atît în grupuri omogene, organizați pe clase sau în grupuri eterogene cu elevi din mai multe clase, în cadrul aceleiași excursii de studiu.

Tot pentru elevi, pentru cei mai pasionați, se organizează anual cercuri de astronomie care poartă diferite denumiri cu nuanță astronomică „Urania”, „Orion”, „Crai Nou”, „Prietenii adevărului științific” etc. Ciclurile de teme de la cercurile de astronomie sînt structurate, de asemenea, după nivelul cunoștințelor elevilor dobîndite la școală. Pentru elevii de la gimnaziu, ședințele de cerc constau din expuneri și dezbateri pe probleme de astronomie generală, intitulate „Astronomia pentru cei mici” iar pentru elevii de liceu, abordează probleme privind „Structura Universului” și realizează atît observații practice cît și construirea unor instrumente astronomice. Menționăm urmărirea și efectuarea de fotografii și de observații cu luneta la eclipsa de Soare din 6 ianuarie 1984, eclipsa totală de Lună de la 28 octombrie 1985, urmărirea Cometei Halley în perioada noiembrie 1985 — ianuarie 1986 etc., construirea unui celostat și a unui captator solar, lucrări care au fost premiate la sesiunile de referate și comunicări științifice ale elevilor.

Cunoștințele astronomice dobândite de elevi sînt apoi valorificate în diferite activități cultural-științifice în școli; astfel, fotografiile obținute la eclipsa de Lună de la 28 octombrie 1985 au fost grupate într-o expoziție pe tema eclipselor, care s-a amenajat la Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava; o parte din membrii cercurilor de astronomie fac parte din brigăzile științifice ale elevilor din școlile în care învată.

De un succes deosebit, deși la început de drum, a fost realizarea, ca experiment, a unui scenariu intitulat „Călătorie imaginară prin sistemul solar” în care doi cosmonauți dialoghează pe rînd cu Soarele, Luna și planetele. Aceasta piesă de teatru a fost prezentată de copii, membrii ai cercurilor de astronomie, în fața colegilor lor, în cadrul unui „Club astronomic de vacanță” care se organizează pentru elevi, din 1985, la Observatorul Astronomic din Suceava, în timpul vacanței de iarnă. Sceneta a fost însoțită de proiecții de diapozitive, iar alături de elevi, au participat și profesorii care le îndrumă activitățile extrașcolare în cadrul organizației de pionieri.

Pentru publicul larg, programele de planetariu cuprind teme generale despre aștrii vizibili cu ochiul liber, despre structura Universului în general; programe ce vizează educația materialist-științifică, îmbogățirea orizontului cultural al oamenilor, cu aspecte ce vizează implicațiile astronomiei la cultura umană. Cunoștințele dobîndite la planetariu sînt apoi completate cu observații directe, cu ajutorul telescopului, pe terasa de observații și în sala de conferințe, unde expunerile sînt însoțite de proiecții de filme și diapozitive, atît cu subiecte astronomice, cît și din domeniul fizicii, biologiei, filme istorice și de artă.

Alături de acestea, în holurile observatorului periodic se organizează diferite expoziții astronomice, unele cu caracter permanent cum sînt expozițiile „Pagini din istoria astronomiei românești” și „Aspecte ale popularizării astronomiei în România în Epoca Ceaușescu” sau expoziții temporare prilejuite de unele evenimente astronomice cum au fost expozițiile „Cosmonautica XXX”, „Cometa Halley” etc. Expoziția temporară „Cosmonautica în filatelie” a fost realizată chiar de către copii membri ai cercurilor de astronomie, care au adus și selectat timbrele după o tematică realizată în cadrul unui cerc cu elevii în anul 1983.

O preocupare aparte, privind relația public-observatorul astronomic, o constituie studiile referitoare la dinamica vizitatorilor la cele trei compartimente ale observatorului astronomic: planetariu, terasa de observații și filmele științifice. Pentru aceasta, zilnic se consenmează într-un registru frecvența vizitatorilor, ora de vizitare, locul de proveniență, pregătirea profesională, sexul. Pe baza rezultatelor se alege calea optimă de activitate cu publicul.

În primul an de activitate (1982) s-au înregistrat un număr de 50.000 de vizitatori din care: 30.000 la planetariu (care a constituit o noutate), 10.000 de vizitatori la filmele științifice și 10.000 de vizitatori la terasa de observații.

Începînd din anul 1983 se constată o creștere constantă a numărului de vizitatori atît la planetariu dar mai ales la filmele științifice unde, practic, numărul acestora s-a triplat. (fig. 1).

Anul	Nr. de grupuri			Nr. de vizitatori		
	Planetariu	Filme	Terasă	Planetariu	Filme	Terasă
1982	879	315	299	32000	10000	8000
1983	647	412	309	25000	16000	8412
1984	728	607	210	25500	19383	6052
1985	793	540	260	25758	20749	9145
1986	747	678	207	26883	28360	8077
Total	3794	2552	1285	135141	94492	39686

Total vizitatori 269 319

Fig. 1 Dinamica vizitatorilor în perioada 1982 — 1986

Această creștere se datorește preocupării noastre de a diversifica programele de planetariu, de a le actualiza mereu, de a ține cont de cerințele publicului, de întregirea în programele de planetariu a ultimelor noutăți din domeniu.

Un interes deosebit manifestă publicul față de filmele științifice, de aceea, sesizarea de către noi a acestui aspect, a dus la organizarea unor cicluri de filme pe teme științifice, realizate la cererea școlilor, în colaborare cu Întreprinderea Cinematografică Județeană Suceava. Fluctuații foarte mici ale numărului de vizitatori s-au înregistrat la terasa de observații, acestea datorîndu-se condițiilor meteorologice. Dar pentru a compensa acest lucru au fost și sînt în continuare fructificate la maximum zilele și serile senine și mai ales anumite evenimente astronomice cum sînt: eclipsele de Lună și de Soare, apariția Cometei Halley sau marea opoziție a planetei Marte ce va avea loc în anul 1988.

De un real sprijin în efectuarea observațiilor astronomice cu public sînt nucleele formate din astronomi amatori, elevi de la cercurile de astronomie care au învățat să mînuiască instrumentele astronomice și pot da unele explicații astronomice.

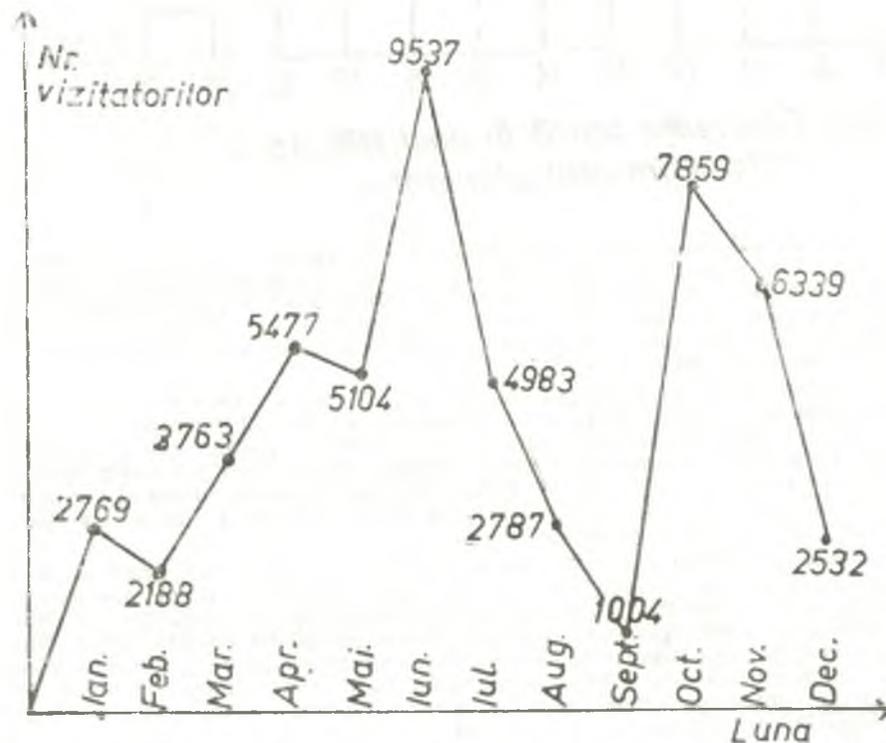

Fig. 2 Frecvența lunară medie în perioada 1982-1986

Reprezentarea grafică zilnică arată că perioadele de maxim corespund cu perioadele de activitate școlară, iar cele de minim corespund vacanțelor școlare, (fig. 2). Frecvența arată două maxime: în jurul orelor 11 și 17 (fig. 3), aceasta ne-a determinat ca pentru aceste ore să organizăm programe de oră fixă pentru vizitatori individuali, iar pentru grupurile mai mari de 15 persoane programele au loc la cerere, la orice oră. În cursul unei săptămîni se constată că zilele preferate de vizitare sînt joia și mai ales duminica cînd oamenii acordă o parte din timpul liber pentru activități cultural-științifice.

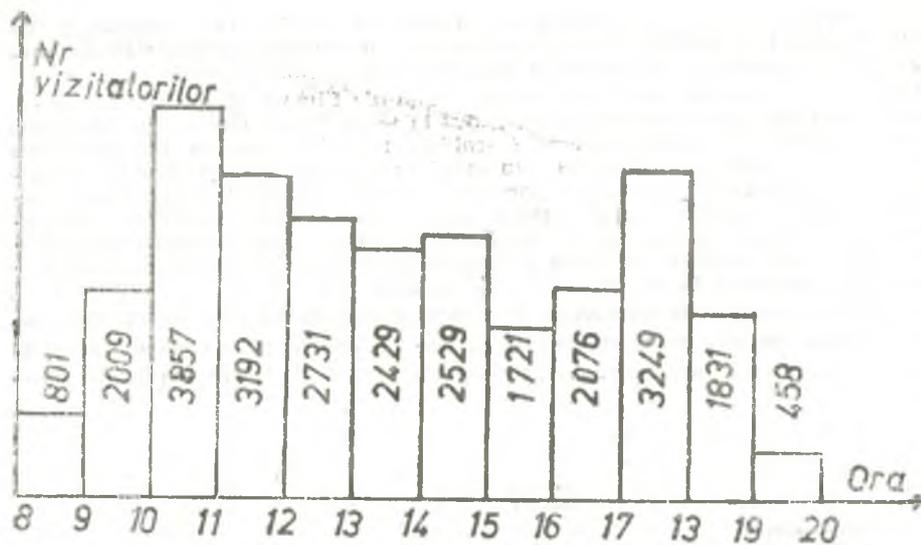

Fig.3 Frecvența orară în anul 1986, la compartimentul planetariu.

Deosebit de interesant este rezultatul privind structura vizitatorilor. Astfel, cel mai mare număr îl dețin elevii urmînd în ordine, muncitorii, țărani, intelectualii, alte categorii, (fig. 4). Acest aspect ne-a determinat ca, pe de o parte, să întocmim programe speciale pentru elevi în acord cu lecțiile de clasă, iar pe de altă parte, să întocmim programe atractive pentru atragerea vizitatorilor cu preocupări profesionale diverse.

Dacă ne referim la locul de proveniență al vizitatorilor, trebuie să remarcăm faptul că ponderea cea mai mare o au vizitatorii din județul Suceava, unde nu există nici o localitate din care să nu fi participat pînă în prezent măcar un grup organizat. Pe măsură ce timpul a trecut și planetariul sucevean a devenit din ce în ce mai cunoscut, s-a constatat un număr tot mai mare de vizitatori, în anul 1982 proporția era de 12%, ajungînd în anul 1986 la 40%; în fiecare an fiind înregistrați vizitatori din toate județele țării.

În concluzie, pe baza studiului efectuat de noi și pe baza experienței acumulate în primii cinci ani de activitate, putem spune că Observatorul Astronomic din Suceava este o instituție de un real folos în activitatea de educație a oamenilor, de formare a unei concepții sănătoase despre realitatea înconjurătoare. Numărul mereu sporit de vizitatori la formele de activitate oferite de acesta dovedește interesul publicului pentru cultura astronomică și, în același timp, ne obligă la practicarea în continuare a unei muzeologii cu specific astronomic, în care publicul să aibă o participare directă la actul cultural.

ASPECTS DE LA RELATION AVEC LE PUBLIC A L'OBSERVATOIRE ASTRONOMIQUE DE SUCEAVA

R É S U M É

Dans cet ouvrage, l'auteur présente les principaux aspects de la relation avec le public à l'Observatoire Astronomique de Suceava pendant la période 1982 (année de sa mise en exploitation) — 1986.

On y illustre des problèmes concernant : les programmes de planetarium, les activités déployées sur la terrasse pour observations, l'utilisation des films scientifiques, les activités dans le terrain, les cercles et les cours organisés afin de rendre l'astronomie plus connue, etc

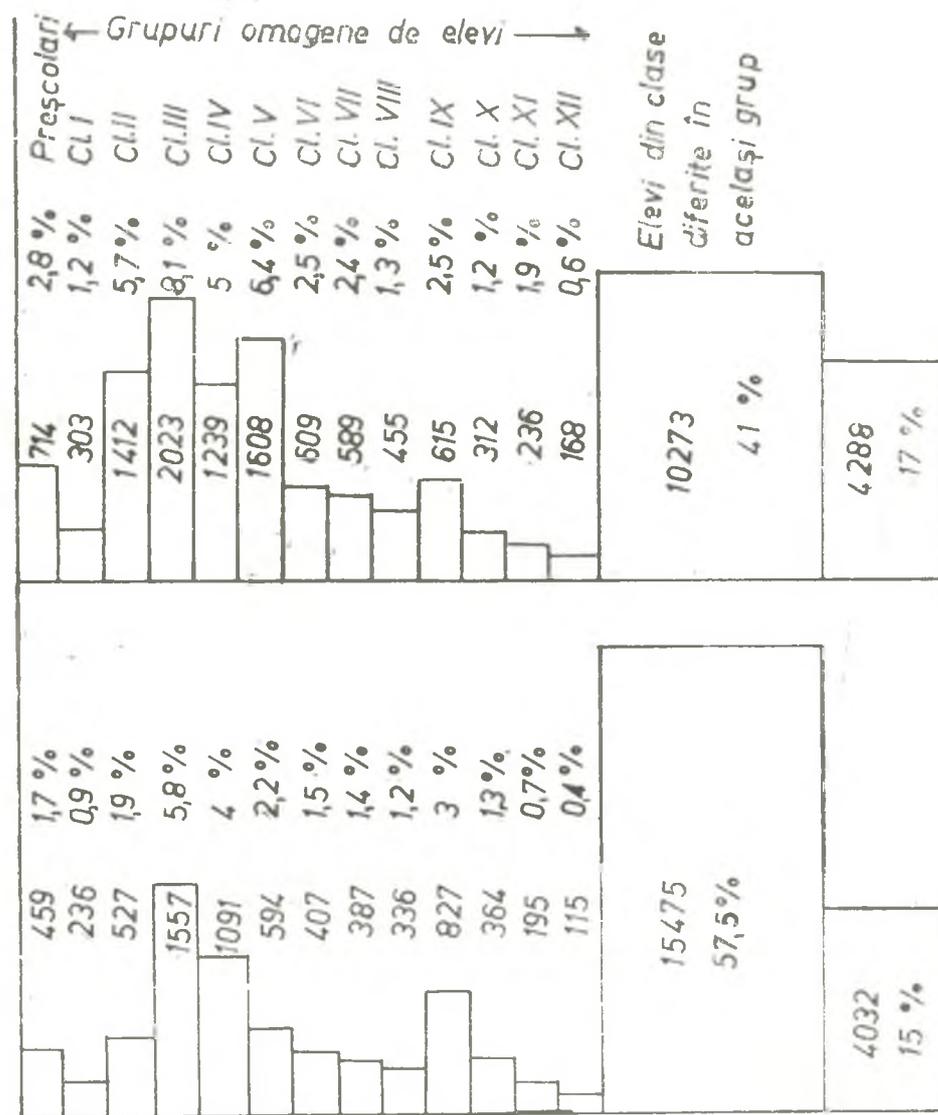

Fig.4 Structura publicului vizitator la compartimentul planetariu în anii 1983(sus) și 1986(jos).

INTERVENȚII DE URGENȚĂ
ASUPRA UNOR TEXTILE ARHEOLOGICE
DIN SEC. AL XVII-LEA

LIDIA MOROȘAN

Comunicarea se referă la intervențiile de urgență efectuate asupra unui ansamblu de veșminte aparținând unui personaj feminin, ansamblu vestimentar descoperit în iulie 1984 într-un cavou din pronaosul Bis. Sf. Ioan Botezătorul din Siret. Se poate spune că pentru prima dată la Laboratorul zonal din Suceava s-a avut de-a face cu acest gen de piese arheologice de mari dimensiuni, în același timp cu intervenția directă pentru aducerea lor la suprafață. În acest sens, s-a recurs la o colaborare multidisciplinară, cuprinzând în colectivul de intervenție arheologi, conservator, restauratori textile, fotograf. Reușita acțiunii a fost asigurată de Mircea D. Matei, Octav Monoranu, Emil Emandi, Mircea Ignat — arheologi, Olga Birman, Viorica Slădescu, Lidia Moroșan — restauratori textile, Mihai Spînu — conservator, Mihai Ungureanu — fotograf, specialiști ai Muzeului Județean Suceava, precum și ai Muzeului de artă al R.S.R. și Institutului de istorie și arheologie N. Iorga — București, cărora le mulțumim pentru competență și sollicitudine.

Literatura de specialitate aduce exemple de dispariții prin pulverizare sub ochii specialiștilor a unor fragmente textile arheologice scoase din săpături și care nu au putut face obiectul unei documentări datorită neluării măsurilor celor mai eficiente pentru salvarea lor.

În intervenția care s-a făcut la Siret s-a ținut seama, cu bune rezultate, atât de Normele privind ocrotirea și conservarea bunurilor care fac parte din patrimoniul cultural național mobil al R.S.R., cât și de experiența restauratorilor din țară și de peste hotare.

Încă de la început s-a manifestat din partea tuturor factorilor implicați în intervenție o grijă deosebită pentru a nu distruge conținutul cavoului în operațiunea de deschidere a acestuia. În acest scop s-a procedat la susținerea bolții cu traverse de lemn introduse pe lungime prin deschizăturile practice la capete și, apoi, desprinderea, bucată cu bucată, a cărămizilor și pietrelor bolții și pereților.

Deși cavoul s-a comportat ca un clopot etanș care a păstrat neschimbate, de-a lungul timpului, condițiile de zacere ale inventarului mortuar, tot atât de bine s-au conservat și accidentele survenite în timp față de situația inițială (prăbușirea unor cărămizi din boltă și a capacului sicriului).

După deschiderea completă a cavoului de către arheologi a intrat în acțiune echipa de restauratori. S-a procedat la perierea cu pensule moi a tuturor depunerilor de pământ, piatră, cărămidă de pe capacul sicriului, încercînd apoi ridicarea bucăților de capac, dar fără rezultat, datorită prinderii lor întime, în timp, de primul strat de textile. S-a reușit, însă, fără nici un pericol, îndepărtarea pereților laterali ai sicriului, astfel încît scheletul cu ansamblul de veșminte a rămas ca un „sandwich“ între capac și fundul sicriului. Aceasta a fost și structura în care, introducînd un placaj de dimensiunile cavoului pe o latură, sub fundul sicriului care stătea pe un pod din cărămizi, s-a reușit scoaterea lui din spațiul cavoului și aducerea cu frînghii la nivelul pardoselii.

Contactul inventarului mortuar cu mediul atmosferic prezenta două mari pericole :

— pe de o parte, condiții noi de microclimat (temperatură ridicată, umiditate foarte scăzută, lumină) care puteau conduce la modificări bruște ale indicilor fizico-mecanici și chimici ai materialelor ;

— pe de altă parte, posibilitatea de contaminare a inventarului cu germeni din atmosferă sau activarea celor din condițiile de zacere.

Din această cauză s-a acoperit de jur împrejur inventarul „monolit” cu hîrtie de filtru peste care s-au aplicat tamponane de vată îmbibate cu soluție de formaldehidă și apă distilată, atît pentru dezinfecție, cît și pentru a crea o umiditate cît mai apropiată de cea din cavou. Totul s-a învelit în folie de polietilenă și s-a fixat prin legături transversale, luîndu-se, totodată, măsuri de amortizare a șocurilor pe timpul transportului la Laboratorul zonal din Suceava. (straturi de polistiren expandat).

Încă de a doua zi s-a trecut la ridicarea capacului sieriului, desprinzîndu-l cu maximă atenție, cu pensete și bisturie, de primul element textil-giulgiul. Totul a fost apoi reacoperit, menținînd aproximativ constante temperatura și umiditatea în spațiul închis cu folia de polietilenă. Controlînd modul în care acest complex răspunde noilor condiții de existență din laborator, prin schimbarea zilnică a hîrtiei de filtru și a tamponanelor de vată îmbibate cu soluție de formaldehidă, s-a constatat la un moment dat apariția unui atac de fungi la suprafața ansamblului de veșminte. S-a impus, astfel, introducerea și de tamponane de vată îmbibate cu soluție de tymol în alcool în vederea stopării atacului. Abia după o perioadă de cîteva săptămîni de acclimatizare s-a trecut, în fapt, la etapa cea mai dificilă de desfacere, recuperare și tratament a fiecărui element de veșmînt.

Giulgiul, realizat din mătase naturală și pictat cu pigment alb și foiță de aur în motive florale, a putut fi ridicat cu ușurință, așezat pe o folie de polietilenă și imersat în apă în flux continuu, în vederea înlăturării, pe cît posibil, a unei părți cît mai mari din materiile insolubile depuse superficial, ca și din compușii străini solubili în apă. Deoarece s-a constatat că pelicula aurie și o parte din grund migrează în apă s-a întrerupt tratamentul umed în vederea stabilirii, mai întîi, a unei metode de consolidare a picturii. După eliminarea excesului de umiditate piesa a fost așezată orizontal, acoperită cu hîrtie de filtru și lăsată să se usuce liber.

Prin ridicarea giulgiului au ieșit la iveală primele elemente vestimentare: un conțeș din mătase naturală, împodobit cu galoane cu fir metalic pe piept, un șir de ciucuri pe frunte cu urme de tiul, posibil de la un vâl de față, o bonetă din materialul conțeșului pe cap, în picioare conduri din piele, iar în mîini un inel de aur și o năframă.

S-a procedat, mai întîi, la detașarea capului (fapt ce a permis evidențierea unui pat de frunze, fire de hamci și puțin pămînt cu rol de pernă) și la degajarea acoperămîntului capului (bonetei). S-a eliberat apoi năframa, care se afla în mina dreaptă, în dreptul bazinului, piesă realizată dintr-o dantelă de mătase divers colorată, dar indescifrabilă ca formă în ansamblu.

În vederea desfacerii primului element vestimentar, conțeșul, s-a impus extragerea din mîineci a fragmentelor osoase, cu care ocazie s-au descoperit la încheietura mîinii cu antebrațul două lăntișoare de formă rotundă din fir textil cu urme de dantelă decorată cu fir metalic, iar în jurul gîtului un lăntișor de broderie metalică cu paiete. S-a presupus că personajul a avut o bluză din mătase foarte fină decorată cu fir, îndeosebi în zona alțițelor de la cămășile populare. Ideea este sprijinită și de ața de tiv care s-a găsit în dreptul genunchilor.

Deschiderea conțeșului a relevat existența unui alt element de îmbrăcăminte — o rochie sarafan din mătase naturală și fir metalic, cu un croi caracteristic sec. al XVII-lea. În jurul corsajului aflat sub bust s-a găsit un brîu din dantelă de mătase naturală care înconjură, de două ori, talia, atîrnînd în stînga după innodare. După desfacere, firul a fost așezat pe o folie de polietilenă și i s-a făcut o baie cu apă curentă (ultima cu tymol pentru dezinfecție), după care a fost lăsat să se usuce liber între hîrtii de filtru.

S-a constatat că rochia avea la exterior o țesătură din mătase naturală (un tiul), ornată cu fundițe din lamă metalică din care s-au păstrat fragmente doar în cutele rochiei. După perierea și îndepărtarea cu bisturie a resturilor de material humic din exteriorul și interiorul rochiei, s-au prins cu ața clinii și rupturile și s-a efectuat inmuierea și spălarea în apă a acesteia, ultima baie avînd tymol pentru dezinfecție.

Conțeșul a fost și el curățat de resturile humice aderente cu pensule și spatule și introdus în tratament umed pentru spălare și dezinfecție.

Fig. 1 — Giulgiu

Fig. 2 — Conteș

Fig. 4 — Briu

Fig. 3 — Rochie-sarafan (detaliu)

Prin degajarea bonetei a ieșit la iveală un colan din mătase naturală, legat cu două șnururi, pe care era prins, prin rulare, părul. Boneta a fost imersată pentru jumătate de oră în baie cu apă distilată, degajându-se resturile străine de pe materialul textil, dar, odată cu acestea s-au observat desprinderi de produși de coroziune albastru-verzui din zona brodată cu lamă metalică. S-a oprit tratamentul și s-a așezat piesa între hirtii de filtru pentru uscare.

Odată cu încheierea operațiilor de degajare, individualizare și tratament umed pentru îndepărtarea resturilor humice și dezinfectia tuturor pieselor, am considerat că obiectele au fost eliberate de o mare cantitate din materiile organice și anorganice străine fibrelor textile, că au primit o cantitate de umiditate și substanțe de dezinfectie care să le permită să reziste în noile condiții și că, din acest moment, ele pot aștepta, fără pericol, și pe rând, tratamentele de curățire și restaurarea propriu-zisă. Aceasta nu a exclus, însă, inspectarea lor zilnică, aerisirea, pentru a depista la timp și a corecta orice modificare neplăcută ce ar fi putut apărea.

Menționăm că cea mai mare parte a intervențiilor efectuate au fost filmate, iar pentru documentația de restaurare s-au executat fotografiile alb/negru și diapozitive color.

În anul 1985, după prezentarea în comisia de restaurare a rezultatelor investigațiilor cu privire la compoziția, structura, starea de conservare și propunerile de restaurare ale ansamblului de textile arheologice de la Siret, s-au reluat tratamentele de curățire la giulgiu (după consolidarea, în prealabil, a picturii), la briu, năframă, colan, conteș și rochie-sarafan. În prezent, rochia-sarafan și conteșul sînt integral restaurate și se află sub observație în laborator, iar în anii următori vor fi rezolvate și celelalte piese aparținînd complexului de veșminte de la Siret.

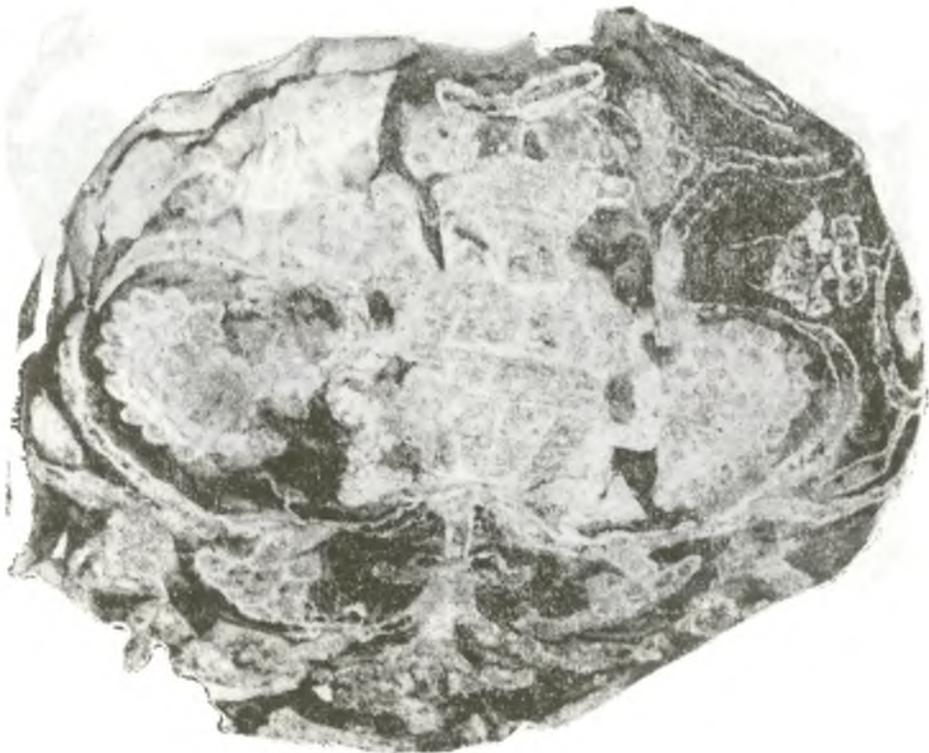

Fig. 5 — Bonetă

INTERVENTIONS D'URGENCE SUR DES TEXTILES ARCHÉOLOGIQUES
DU XVII-e SIÈCLE

R É S U M É

Les fouilles archéologiques effectuées en juillet 1984 dans le pronao de l'église St. Jean Baptiste à Siret ont permis la découverte d'un tombeau du XVII-e siècle et d'un personnage féminin. Dans l'ouvrage que voici on présente les actions entreprises par le collectif d'intervention, sur place, tout comme dans le Laboratoire de restauration et conservation de Suceava, afin de sauver l'ensemble de vêtements, composé de : mantelet („contes"), robe à bretelles, bonnet, ceinture, fichu et suaire.

CRONICA

CEL DE-AL IX-LEA COLOCVIU NAȚIONAL DE GEOGRAFIA
POPULAȚIEI — „SATUL ÎN CARPAȚII ROMÂNEȘTI ȘI
RELAȚIILE CU ZONELE CIRCUMCARPATICE“
(Cîmpulung Moldovenesc — 26—28 septembrie 1986)

VASILE S. CUCU, EMIL I. EMANDI

Cel de al IX-lea Colocviu național de geografia populației și așezărilor umane din R. S. România (26—28 septembrie 1986 la Cîmpulung Moldovenesc și Bistrița) cu tema mai sus menționată s-a desfășurat într-o perioadă de puternic avînt al societății românești.

Asemenea colocvii au devenit o tradiție a științei și culturii românești. De la prima manifestare de acest gen (septembrie 1964) pînă la ediția actuală colocviile de geografia populației și așezărilor umane din România au dat expresie celor mai valoroase realizări ale științei geografice în acest domeniu, au reliefat puternic lor aderență la cercetările științifice interdisciplinare, la cerințele practicii și sarcinilor majore ale construcției societății.

La lucrările celui de al IX-lea colocviu, au fost înscrise 125 de comunicări științifice; gama variată de probleme pusă în dezbatere a putut releva evoluția continuă ascendentă a geografiei umane, conținutul permanent îmbogățit și de eficiență practică al cercetărilor științifice, orientări care asigură dezvoltarea pe trepte superioare a gândirii geografice românești. Au participat autori cu o bogată experiență în cercetarea științifică, cunoscători nemijlociți ai realităților spațiului montan.

Complexitatea problematicii abordate, nuanțările științifice reliefate în cadrul fiecărei comunicări reflectă în mare măsură, direcțiile actuale ce se dezvoltă în cadrul geografiei umane și economice românești. Așa după cum s-a observat (concluziile pe secțiuni au fost prezentate la Bistrița, după susținerea comunicărilor — la Cîmpulung Moldovenesc — și efectuarea aplicațiilor în teren — Fundu Moldovei, Vatra Dornei, Prundul Birgăului și Colibița) din conținutul fiecăreia din cele patru secțiuni (geografie istorică — continuitatea satului în Carpații românești; Geodemografia satului carpatic; Geografia economică și socială a satului carpatic; Organizarea spațiului și sistematizarea așezărilor rurale) organizate în cadrul colocviului, un loc prioritar, direcțional în cercetarea științifică în domeniul geografiei umane îl deține cunoașterea aprofundată a realităților sub care s-au prezentat și se prezintă sistemele de așezări umane de pe întreg teritoriul patriei noastre, precum și din cadrul fiecărei unități majore a temeliei pămîntului românesc.

În sensul acesta cel de al IX-lea colocviu marchează o etapă nouă în geografia umană românească, etapa promovării și aprofundării geografiei umane regionale. O asemenea preocupare relevă cerințele mereu sporite ale îmbogățirii metodologiei geografice, necesitatea unei mai bune conturări a limitelor metodologice între ramurile fundamentale ale științelor geografice pe de o parte, între geografie și științele înrudite ca istoria, sociologia, ecologia, etnografia, economia ș.a., pe de altă parte. În sensul acesta majoritatea celor care au susținut comunicări în plen (Ion Șandru, Mircea Bulgaru, Vasile S. Cucu, Vladimir Trebici, Petre Găstescu, Emil Emandi, Dragomir Paulencu, Ion Iosep) au arătat cu toată claritatea caracterul multi și interdisciplinar al acestei manifestări științifice. Cooperarea multidisciplinară, pluridisciplinaritatea și transdisciplinaritatea văzută ca întrepătrundere a mai multor discipline și coordonare a cercetărilor susceptibile să ducă, în timp, la constituirea unei noi discipline sau a unui nou domeniu al cunoașterii, a fost evidențiată în majoritatea comunicărilor prin legăturile complexe — unde se întîlnesc științele și tehnologiile, fie ele naturale sau sociale — ce s-au statornicit de-a

lungul timpului între om și loc în cadrul spațiului montan. În asemenea context au fost evidențiate multitudinea faptelor atestatoare a unității, stabilității și continuității sistemelor de așezări din spațiul carpatic românesc.

Dintre constatările cu profunde semnificații pentru geografia umană și cea aplicativă ce s-au putut face în urma prezentării rapoartelor pe secții de către raportorii generali (Dimitrie I. Oancea, Dragoș Bugă, George Erdeli și Emil Vespremeanu) și a discuțiilor purtate atât la Cîmpulung Moldovenesc, Vatra Dornei, Fundu Moldovei și Bistrița, cât și în aplicațiile de teren, amintim :

— Analiza interdisciplinară geografico-istorică a unor zone de contact (Obcinele Bucovinei, Munții Vrancei, Podișul Sucevei, Munții Apuseni, Munții Banatului, Depresiunea Neamțului, Podișul Mehedinți, Depresiunea Petroșani, Munții Mezeșului, Depresiunea Beiușului, Depresiunea Cornereva, Depresiunea Maramureșului, Munții Lotrului etc.), între om și mediu acolo unde interdependența celor două elemente este mai puternică, mai concretă și nemijlocită, au pus în evidență o multitudine de fapte atestatoare a unității și continuității sistemelor de așezări din spațiul carpatic românesc. De asemenea, s-a subliniat că, civilizația carpatică românească scoate în evidență conlucrarea multimilenară dintre factorii socio-economici, istorici și naturali, ea exprimându-se în primul rînd, prin unitatea fizică, economică și umană, a coroanei carpatice, regăsită în fiecare din formele de habitat existent. La acestea se adaugă legăturile lesnicioase cu toate zonele circumcarpatice multiplele resurse și însușiri de stabilitate umană și socială infirmînd așa-zisa teorie a vidului demografic.

— Trăsăturile fundamentale rezultate din multitudinea intercondiționărilor, istorice, geografice, etnografice, demografice și economice le-a imprimat Carpaților dominantă unui puternic potențial de habitat (2600 de așezări cu o populație de 3 100 000 — 14%) ale cărui elemente de rezistență se regăseseră în dimensiunile lor fizice, economice, demografice și etnice. Structurile actuale ale așezărilor umane din Carpați reflectă un proces îndelungat de adaptare activă (Mircea Bulgaru) la condițiile de mediu, distingîndu-se în același timp și un înalt grad de oicumenizare (Vasile S. Cucu) a zonei printr-o puternică locuire permanentă (600—1200 m altitudine), o activitate productivă complexă și de schimb multiplu fie zonal, fie interzonal.

— Varietatea de peisaje și resurse specifice zonelor montane în general a favorizat aici o dezvoltare cu un grad înalt de complexitate și specializare în principal în domeniul agriculturii (Ion Șandru) valorificării lemnului (Dragoș Bugă, Valeria Alexandrescu, Melinda Cîndea) și potențialului hidrografic (Ion Pișota, Petre Gîstescu) precum și a resurselor subsolului (George Erdeli, Bene Negoiescu, Emil Vespremeanu) și a tot ce se poate înțelege prin resurse locale. Corelațiile cu spațiul pe care îl exploatează, au generat de-a lungul timpului relații durabile profunde și stabile între vatră și moșie. Asemenea relații sînt consolidate de îndelungă în continuare perfecționare ale populației, de evoluția structurilor economice, de complexitatea mediului uman în general. Astfel, s-au putut evidenția mai multe faze de atracție și cunoaștere de stabilitate și progres (Ion Șandru, Vasile S. Cucu) restructurate de-a lungul timpului în structuri mai moderne (agrare ori industriale). Într-un asemenea proces complex, așezările umane se diferențiază atât prin funcții și structuri căpătînd însușiri distincte, favorizînd în felul acesta apariția formelor superioare, fazele organizate. În aceste faze de evoluție, înfățișarea generală a așezărilor umane, relațiile lor cu mediu înconjurător au fost influențate de frecvența și intensitatea factorilor de intervenție directă, cât mai ales de către factorii de intervenție indirectă. Astfel, o serie de autori (Elena Lucău, Ioan Rusu, Ana Geambașu, Nicolae Nistor, Aurelia Petcu, Maria Mărgineanu, Nicolae Dincă, Florentina Candale etc.) au evidențiat tipuri de așezări cu o bază economică mult mai diversificată cu o largă deschidere spre colectivitatea rurală modernizată (ex. Vama, Fundu Moldovei, Colivița, Prundu Bîrgăului, Ilva Mare, Sibiel, Rîșca etc.).

— Cercetarea geodemografică a relevat noi căi și metode cu ajutorul cărora se asigură investigația, pătrunderea la elementele de bază ale relațiilor geografice, respectiv la geneza peisajelor geografice în general și a peisajelor umane în special. Concluzia de bază care s-a desprins în cadrul celei de a treia secții a fost că, elementul fundamental de stabilitate al oricărei unități teritoriale geografice nu poate fi decît omul, colectivitatea umană și spațiul destinat localizării lor — habitatul. Abordarea unor asemenea fenomene geodemografice înscrise ca direcții fundamentale în geografia umană românească în anumite zone de conver-

gență culturală (ex. zona Sucevei și Bistrița - Năsăud ; prin analiza comparativă s-a specificat că ambele zone au o populație rurală ridicată — cca 65% — cu un proces de îmbătrînire mai puțin avansat decît la nivelul țării și cu o natalitate ridicată, ambele zone făcînd parte din modelul moldovenesc), au pus în evidență unele aspecte noi specifice zonelor de convergență demografică, prin prisma analizei demografice teritoriale (Vladimir Trebici, Nicolae Petrescu și Ion Ghinoiu).

*
*
*

Tematica și conținutul comunicărilor prezentate la cel de al IX-lea Colocviu de geografie a populației și așezărilor umane, confirmă faptul că geografia umană regională își înscrie ca obiectiv metodologia majoră, studierea relațiilor concretizate într-o anumită perioadă și într-un anumit spațiu geografic, între colectivitatea umană și natură, între mediul fizic și mediul uman. Ea urmărește modul în care se reflectă factorii de geneză și condițiile care asigură continuitatea și stabilitatea fenomenelor umane, reliefind concordanțele, ori discordanțele rezultate din asemenea relații precum și semnificația lor în practica amenajării și organizării spațiului geografic. S-a reafirmat încă o dată că elementul liant al acestor relații, a tuturor interferențelor ce rezultă din ele îl constituie în conceptul geografiei umane regionale ale geografiei umane în general, populația și respectiv așezările umane, componentele cele mai expresive și stabile ale peisajului geografic.

Pe un asemenea fond al cercetării fundamentale se evidențiază cercetările cu caracter de diagnostic și prognoză asupra sistemelor de așezări rurale, asupra satului carpatic în special. Cu un asemenea conținut cel de al IX-lea Colocviu de geografie a populației și așezărilor umane din România, se înscrie printre remarcabilele manifestări ale culturii și științei românești prin valoroasele afirmări ale epocii construcției socialiste în România.

AU EXISTAT ÎN OBCINELE BUCOVINEI AȘEZĂRI FORTIFICATE (CETĂȚUI) ?

IOAN IOSEP, DRAGOMIR PAULENCU

Comunicarea noastră își propune să atragă atenția asupra utilității toponimiei în cercetarea unor probleme de geografie istorică în Obcinele Bucovinei, referitoare la un tip special de vechi așezări-așezările fortificate, dar cu implicații asupra întregii rețele de așezări, a vechimii populiării.

După cum s-a demonstrat de atâtea ori, acolo unde informațiile arheologice și documentare lipsesc sau sînt deficitare, toponomia se poate dovedi utilă în discutarea sau chiar lămurirea unor probleme de istorie și de geografie istorică. În cazul Obcînelor Bucovinei, descoperirile arheologice pentru perioade mai vechi de secolele XIV—XV sînt relativ puține și neconcludente¹, la fel și sursele documentare. Chiar și așezările medievale, care trebuie să fi fost, ca și în alte regiuni, mici și dispersate, nu au putut fi interceptate arheologic, iar specificul modului de utilizare a terenurilor montane-respectiv, extinderea redusă a arăturilor — nu a favorizat decît rareori descoperiri întîmplătoare.

Aceasta nu înseamnă, după părerea noastră, că regiunea nu a fost locuită și mai înainte. Izvoarele toponimice și cartografice, mai mult sau mai puțin ignorate pînă acum, ne-au permis semnalarea unor fapte care merită toată atenția. Astfel, semnificația cîtorva nume de locuri nu poate fi trecută cu vederea: **pîriul Cetețe** sau **Cetățelii**, pe hotarul estic al satului Vama (1411)²; **Valca Tsetezua** adică **Valea Cetățuia**, pe raza satului Pîriu Negrei, comuna Breaza, toponim identificat de noi pe o hartă austriacă ridicată între anii 1773—1775³, **Dealul Cetății**, situat imediat la est de Gura Humorului, figurat pe o hartă topografică austriacă (1 : 75 000) de la sfîrșitul secolului trecut, unde N. Grămadă (*lucr. cit.*, p. 229) înregistrează, pe baza unor documente hotarnice (1783) și hărți cadastrale (1787), imăsurile „Runcul Cetății” („Runku tshitötsi”), și „Sub Runcul Cetății” și „Pîriul Cetății”; în sfîrșit, „Cetatea” pe Valea Boului (com. Vatra Moldoviței⁴).

Toate aceste toponime sînt cunoscute și în prezent. În ce privește pe cel de al doilea, forma actuală — Pîriul **Cetoveț** — așa cum am înregistrat-o într-o primă verificare pe teren, este, evident, rezultatul preluării și deformării vechiului toponim românesc de către populația huțulă imigrată aici spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea — începutul secolului al XIX-lea, și care, foarte probabil, nu i-a cunoscut înțelesul nici atunci, și cu atît mai puțin astăzi.

¹ D. Olinescu, *Charta arheologică a Bucovinei*, în BSGR, Tom VI, 1—2, București, 1894; Em. Grigorovitz, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, 1908; V. Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV* Edit. șt. și encicl., București, 1982; M.D. Matei și E.I. Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din Bazinul Șomuzului Mare*, Edit. Acad. R.S. România, București, 1982; Maria Bitiri-Ciortescu, cercetări recente, inedite, la Pecicte-Pojorita.

² D.I.R., XIV—XV, A Moldova, vol. I, p. 25.

³ *Plans des Bukoviner Districts*, Arh. Statului, București, C. VII, 1, foala 48; N. Grămadă (*Toponimia Bucovinei*, mss., Arh. Stat., Fil. Suceava inv. 113, f.a. p. 79) înregistrează tot pe baza unor hărți cadastrale austriece din secolul al XIX-lea „Finațul Cztaczce” și „Pîriul Cítaczce”.

Este locul să amintim, în contextul discutat, că, deși în general se admite că toponimul Breaza ar proveni din apelativul slav corespunzător avînd înțelesul de mesteacăn, mestecăniș (I. Iordan, *Toponimia românească*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 80 și 475), ar trebui verificată și derivarea de la bri (s) — cetate, localitate, cf. I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. a-II-a, Edit. Șt. București, 1967, p. 96.

⁴ Al Vasilescu, *Drumurile tătărăști în lumina noilor descoperiri arheologice din județul Suceava, în Suceava*, vol. I, Suceava, 1969, p. 48.

La lista de mai sus se adaugă menționarea de către D. Olinescu (lucr. cit.) a unei cetăți la Straja. Deși neînsoțită de detalii, mențiunea aceasta nu este mai puțin credibilă, dacă avem în vedere poziția strategică a punctului respectiv, pe traseul de penetrație și traversare a Carpaților de-a lungul văii Sucevei superioare; un argument în plus ar fi tradiția populară conform căreia, când s-a construit fabrica de ciment „Falcău” (situată, dt fapt, între Falcău și Straja - n.n.), s-au găsit urmele unui zid vechi⁵. Alte „cetățui” sînt consemnate pentru zona de contact a Obcinilor Bucovinei cu Podișul Sucevei, pe teritoriul satelor Frătăuții Noi (Păd. Cetate), Bălăceana (p. Cetățel, 1768), Humoreni (La Cetățel, 1788) și Ilișești (Poiana Cetățuei, 1768), cf. N. Grămadă, lucr. cit., p. 204, 21, 283 și 258.

Față de cele arătate, facem observația că, deși „cetățuile” propriu-zise nu pot fi, deocamdată, precizate spațial, nu înseamnă, desigur, că nu au existat. Dimpotrivă, tocmai aceasta constituie o dovadă pentru marea lor vechime.

O altă informație, peste care s-a trecut prea ușor pînă acum, fără să fie suficient explorată, se referă la una dintre cele 44 de localități urbane dacice înscrise (cu coordonatele lor) în „Îndreptarul geografic” al lui Ptolemeu (90—169 e.n.): **Triphulum**, **Trifulum** sau **Trifulum** (48°15' lat. N și 52°15' long. E). Deși harta acestuia (o corectare „printr-o mai bună așezare a locurilor”, a hărții mai vechi a lui Marinus din Tyr - cca. 120 î.e.n.) nu s-a păstrat pînă la noi, localizarea aproximativă a „davelor” dacice a putut fi totuși reconstituită grație coordonatelor geografice înscrise în catalogul citat⁶. Astfel de hărți sînt publicate de V. Pârvan⁷, C. C. Giurescu și D. C. Giurescu⁸, fără să se precizeze în ce măsură au fost realizate de ei înșiși, direct după lista ptolemeică sau sînt reproduceri după surse cartografice intermediare. V. Pârvan (lucr. cit., p. 151/256), amintind că această așezare, căreia nu-i cunoaște poziția exactă, trebuie să se fi aflat în ținutul costobocilor, atribuie toponimul fondului dacic, cu semnificația probabilă de Trei Munți sau Trei Stînci, dar I. I. Russu nu-l include în glosarul traco-dacic cu etimologii sigure, arătînd că, după unii, ar fi de origine greacă, (lucr. cit., p. 66).

Cert este că, în amîndouă hărțile citate mai înainte, **Trifulum** este plasat, fără să se menționeze pe baza căror argumente (ceea ce s-ar fi impus totuși, cu atît mai mult cu cît poziția nu corespunde întru totul coordonatelor indicate de Ptolemeu) în bazinul superior al râului Suceava, la confluența cu Cobiloara, deci în zona satelor Izvoarele Sucevei (România) și Șepot (U.R.S.S.). Pe baza acestei constatări, noi sugerăm că acest vechi toponim ar putea proveni de la un cel puțin la fel de vechi apelativ, astăzi aproape uitat: **trif** = **izvor**, **șipot**, conform accepției notate de P. Poghiric în „Colinele Tutovei”, unde, în preajma trifurilor — „grupe de fîntini care folosesc o porțiune restrînsă de pînză de apă cu un debit bogat”, se găsesc adesea materiale arheologice care atestă o populare străveche⁹.

Toponimul nu este singular: îl întîlnim în „Cîmpul lui Dragoș” — Neamț (Pîriul lui Trif), „unde oamenii spun că numele e foarte vechi¹⁰, apoi în comuna Prisecani - Tutova, desemnînd un pîriiaș (Fîntîna Trifului)¹¹ și în Obcinele Bucovinei, în satul Paltinu - comuna Vatra Moldoviței (pîriul Trifului; cîtunul Trif¹², deci în trei cazuri ca potamonime. Acest fapt ni se pare firesc dar și sugestiv totodată din punct de vedere geografic și toponimic - semantic. Cu toate că, aparent, par să provină din patronime, ceea ce se poate admite, în principiu, pentru unele cazuri, în special oiconime¹³, noi înclinăm să credem că formele compuse ale

hidronimelor de mai sus sînt mai degrabă structuri tautologice sau aproape tautologice (de tipul „Fîntîna Izvorului” sau „Pîriul Izvorului”), dovadă indirectă a vechinii apelativului „trif”, al cărui înțeles este pe cale de a fi sau chiar a fost uitat¹⁴. Chiar toponimul de pe hotarul mănăstirii Sucevița — „în fundul poienii lui Trif, ce-i zăcu unghiul lui Trif”,¹⁵ inclusiv în situația în care admitem că este redat corect în documentul original (1768) și apoi în traducerea pentru tipar, nu exclude total nici accepția de „izvor, fîntînă”, nici genitivul în forma „Poiana Trifului”, adică „Poiana Izvorului”. Remarcînd că, adesea, în jurul izvoarelor accesibile și deci mai ușor de folosit pîdurea era adesea poienită, nu înseamnă nici decum că vrem să forțăm nota și să ignorăm faptul, la fel de obișnuit, al denominării curăturilor după cei care le deschideau sau le stăpîneau. Cert este că nici una din sursele bibliografice menționate nu încearcă explicarea originii toponimului.

Pentru a oferi celor interesați un cîmp mai larg de analiză și o bază mai largă de discuție, în deplină cunoștință de cauză, ca și pentru desprinderea unor concluzii corecte asupra înțelesului apelativului și toponimului Trif — și subliniem din nou că nu poate fi vorba de o singură origine, în toate cazurile — adăugăm aici oiconimul „Trip” („vechi cîtun”) al satului Cîrlibaba, jud. Suceava, și respectiv sat în com. Bixad, care face parte, probabil, din aceeași familie. Referitor la cel dintîi (Em. Grigorovitz, lucr. cit., p. 227; Harta topografică austriacă 1:75 000, ed. 1894), situat la poalele muntelui calcaros Iedu - Fluturica, el ar putea avea sensul de izvor, întrucît astfel de fenomene hidrologice, datorită debitului bogat, se impun în peisajul zonelor calcaroase - carstice, iar în zona celui de-al doilea se cunosc izvoare minerale.

După verificările noastre, coordonatele indicate de Ptolemeu pentru davele dacice sînt într-adevăr mai mari decît în realitate,¹⁶ dar totuși nu atît de exagerate încît aplicînd „corectura zonală pentru estul Daciei”, **Trifulum** să fie localizabil în zona Tg. Neamț,¹⁷ chiar dacă aici cercetări relativ recente au dus la identificarea mai multor așezări carpo-dacice. Mai degrabă ar trebui mai atent studiate, inclusiv prin cercetări de teren, variantele de posibilă localizare în zona satului Izvoarele Sucevei, unde, în apropiere, la Bobeica, am găsit toponimul actual „Dvoriște”: curte întărită, a cîtunului Trip - Cîrlibaba și mai ales a cîtunului Trif - comuna Vatra Moldoviței. În ce-l privește pe acesta din urmă, el corespunde mai bine ca longitudine, iar pe teren am putut identifica o înălțime cu aspect tipic de „acropole”. De altfel, undeva aici, fără să arate, baza de informare și fără detalii de localizare, Al. Vasilescu menționează o cetate¹⁸.

În sfîrșit, ne-am propus să explorăm, ceea ce de asemenea nu s-a făcut pînă acum, localizarea geografică și semnificația unui alt toponim: **Deia**. El desemnează mai multe elemente geografice situate pe cei doi versanți ai Obcinei Feredeului: un sat, pîriu, pădure, deal, mîgură în comuna Frumosu, bazinul Moldoviței și un pîriu și cartier al Cîmpulungului — în bazinul Moldovei¹⁹. Prin urmare se poate considera că toate aceste toponime sînt dublete și au o origine unică.

Toponimul „Deia” este vechi: apare, printre altele într-un document din 1411²⁰, 1534²¹ și pe harta austriacă din 1773—1775²². Sub forme diverse („vîrful Deii pe unde au fost plaiul bătrîn”, „muntele Dea”, „Fața Deii”; „Dea”, „Deea”,

⁵ S. Fl. Marian, *Tradiții populare române din Bucovina*, București, 1895, p. 8.

⁶ M. Popescu-Spineni, *România în izvoarele geografice și cartografice*, Edit. Șt. și Encicl., București, 1978, p. 38—42.

⁷ *Getica*, ed. a II-a, București, 1982, Pl. II.

⁸ *Istoria românilor*, I, Edit. Șt. și Encicl., București, 1975, p. 40—41.

⁹ P. Poghiric, *Satul din Colinele Tutovei*, Edit. Șt., Buc., 1972, p. 45.

¹⁰ C. Mătasă, *Cîmpul lui Dragoș. Toponimie veche și actuală din județul Neamț*, București, 1943, p. 30, 50, 52.

¹¹ P. Condrea, *Dicționarul geografic al județului Tutova*, București, 1887, p. 38.

¹² Em. Grigorovitz, lucr. cit., p. 161—162, 227. Aceste toponime sînt cunoscute și în prezent: Pîriul Trifului, pe care este situat cîtunul omonim, izvorăște de sub Măgura și se varsă în pîriul Boului în fața D. Valcan, în aval de satul Valea Boului (azi Paltinu).

¹³ De exemplu, într-un document din 1455 (C. Mătasă, lucr. cit., p. 29) este menționat boierul Trifu Borzescu; alte documente în care apare numele de persoană Trifu citează și Al. Obreja (*Dicționarul geografic al județului Iași*, Edit. Junimea, Iași, 1979). Derivarea antroponomică ni se pare mai acceptabilă, după cum am spus, în cazul numelor de sate: Trifești Vechi și Trifeștii lui Păun — jud. Iași, Trifești — jud. Neamț, Trifești — Horea și Trifești — Lupșa — jud. Alba ș.a.

¹⁴ Semnificativ este faptul că dicționarele lingvistice nu îl consemnează, deși, după cum s-a văzut, el mai există pe alocuri. Numele „Trif” nu ar fi neobișnuit pentru ape curgătoare — se cunosc multe piraie cu numele de „Izvorul”.

¹⁵ D. Dan, *Mănăstirea Sucevița*, București, 1923, p. 149.

¹⁶ Imposibilitatea stabilirii exacte a erorilor de longitudine, de exemplu, se datorește necoincidenței meridianului-origine actual cu cel folosit de Ptolemeu.

¹⁷ V. Pârvan, lucr. cit., p. 548 (R. Florescu, nota 213)

¹⁸ Lucr. cit., p. 48: la fel de imprecis, desigur din lipsă de informații disponibile, autorul adaugă punctele întărite de pe muntele Păușa (O. Feredeului) și cîtunul Valcan (după părerea noastră este vorba de una și aceeași „cetate”, deja amintită), de pe M. Furcolu - Sucevița și Poiana Mărului (M. Scorușet și M. Smidovaticul) ultimele două fiind situate în Obcina Mare.

¹⁹ I. Iosep, *Contribuții la studiul oiconimelor din Obcinele Bucovinei*, com. șt. la Lucr. Sem. Geogr. „D. Cantemir”, 1986, material depus pentru publicare în vol. 7/1986.

²⁰ „Obîrșia Diei”, „Muntele Diei”, cf. T. Bălan, *Noi documente cîmpulungene*, p. 9—11, și „Deea”, genitiv, „Deii”, în D.I.R., XIV, — XV, A. Moldova, vol. I, p. 25.

²¹ „Obârșia Deei”, „Gura Deei”, în D.I.R., XVI, A. Moldova, vol. I, p. 366.

²² Plans ..., foaia 49 („Vale Djeilor”) și 56 (Djee Berg): o altă „Vale Djeilor” — azi p. Gemenea, afluent al Suhăi bucovinene, — întîlnim pe foaia 63.

„Dia“) este consemnat în documentele publicate de T. V. Ștefanelli, sau citate de D. Werenka²³.

Absent din unele surse uzuale de lucru cum sînt dicționarele geografice (ex. Marele Dicționar Geografic²⁴), care nu reține nici toponimul „Deva“) și poate tocmai de aceea ignorat de lingviști, toponimul **Deia** este, după părerea noastră, strîns legat de apelativul tracic „dava“. Spre deosebire, însă, de toponim, apelativul „dava“ a fost analizat cu multă atenție²⁵, fiind tradus prin **ășezare, sat, localitate**, din indo-europeanul **dhe** = a așeza, a pune, cu care s-ar forma **dhe-u-a** = **dava**. Noi nu excludem nici derivarea de la **dheia** = a vedea (referire, poate, la poziția bună ca punct de observare), după cum foarte plauzibil ar fi, în discuția de față, ipoteza provenienței de la un alt indo-european, probabil înrudit cu celelalte, **dheigh'h** = a frămînta lutul, a construi (un dig sau zid - subl. n)²⁶. Se știe, de asemenea, că dacii mai erau numiți și dai²⁶. Apropierea **dhe-u-a-dheia-dava-dai-Deia-Deva** — poate și **Daia**²⁷, să fie o simplă coincidență?. În orice caz, după I. I. Russu, ca etimologie și origine apelativul „dava“ este în mod sigur tracic; de aceea punerea în discuție, acum pentru prima dată, a toponimului Deia (la care adăugăm tangențial, Deva, eventual Daia), într-o regiune geografică unde, după cum am arătat, se poate susține o străveche populare, inclusiv prin așezări fortificate, o considerăm ca o ipoteză de lucru. Dacă răspunsul va fi pozitiv, vom dispune de încă un argument concret că limba dacică s-a conservat (în cazul de față printr-un relict toponimic) încă multă vreme, în regiuni izolate, deluroase și muntoase, în secolul al III-lea și mai tîrziu, cu deosebire la așa-numiții daci și traci „liberi“ de la est și nord de hotarele provinciei romane Dacia (costoboci, carpo-daci etc.) din Moldova, Bucovina, Maramureș, Slovacia²⁸.

În concluzie, în fața atîtor mărturii toponimice care se confirmă reciproc este necesar să admitem că deși materialele arheologice referitoare la perioada anterioară secolului al XIV-lea întîrzie să apară sau sînt puțin semnificative, teritoriul Obcinelor Bucovinei a cunoscut o străveche populare.

Așezările întărite, atestate prin toponime, puteau fi locuite permanent sau numai temporar, ca puncte de refugiu a populației în perioadele nesigure: și într-un caz, și în celălalt, presupunem că cetățile aveau în preajma lor așezări deschise, nefortificate.

În acest context merită să analizăm și vechile tradiții locale, conform cărora, pe Obcina Mare, la obîrșia Humorului, Suceviței, Ciumîrnei, Dragoșei și Frumosului, în Poiana Mărului, „ar fi existat odată un sat“ iar în apropiere — o mulțime de „comori“²⁹. De fapt, aceste informații par să fie reluate de Em. Grigorovitză din culegerea de tradiții populare bucovinene publicate de S. Fl. Marian, unde se amintește despre „satele și tîrgurile dacilor“ din Poiana Mărului și Smidovatic, lîngă Ciumîrna și Scorușet, „care se pot cunoaște pe mulțimea de urme de ziduri ce se mai văd și astăzi“, „două pivnițe foarte lungi zidite cu lespezi foarte mari pătrate și așezate una peste dunga celeilalte“, „o mulțime de bani vechi“, ba chiar și un topor de piatră³⁰. Datarea rămîne, desigur, în discuție, dar, dincolo de ea, informațiile sînt greu de pus la îndoială, întrucît povestitorul nominalizează persoane și arată, cu aproximație, cu cîți ani în urmă s-au făcut descoperirile. De altfel, Al. Vasilescu (lucr. cit., p. 48) le acceptă ca atare, iar C. C. Giurescu, deși nu putem spune dacă a cunoscut sau nu aceste tradiții, consideră ca reală existența în zonă a unui tîrg la înălțime, prevalîndu-se de un document din 1583

²³) T. V. Ștefanelli, *Documente din vechiul Ocol al Cimpulungului Moldovenesc*, București, 1915, p. 54/1753 p. 141/1783 și p. 190/1791; D. Werenka, *Topographie der Bukowina...*, Czernowitz, 1895, p. 24.

²⁴) I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, Edit. Șt., București, 1967, p. 101.

²⁵) *Ibidem*, p. 103 și 104.

²⁶) C. C. Giurescu, D. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, Edit. Șt. și Encicl., București, 1975, p. 28.

²⁷) Analizînd exclusiv apelativul „dava“ I. I. Russu nu se arată interesat de toponimele menționate de noi. La Deva, pe lîngă așezarea dacică din vatra actualului oraș, literatura istorică (H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Edit. Dacia, Cluj Napoca, 1972, p. 145) consemnează o posibilă fortificație dacică pe D. Cetății. În ce privește toponimul „Daia“, în *Marele Dicționar Geografic*, Vol. III, 1900, p. 50—51 este înregistrat de 7 ori, în județele Gorj, Dolj, Tecuci, Vlasca.

²⁸) I. I. Russu, lucr. cit., p. 178.

²⁹) Em. Grigorovitză, lucr. cit., p. 89 și 65.

³⁰) *Ibidem*, p. 5—8.

în care se dau hotarele braniștii Sucevița: „și pe obcină la Poiana Mărului și pe obcină la Tîrgușor și iarăși pe obcină“³¹.

Deși situate în vecinătatea unor trasee de traversare a Obcinelor (pe văile Moldovei, Deii, Sucevei, sau prin pasurile Ciumîrna, Trei Movile, Plaiul Moldovei ș.a.), cunoscute mai tîrziu, pînă astăzi, sub numele impropriu de „drumurile tătă-răști“³² — cu toate că erau deschise de fapt și folosite în mod obișnuit de către populația locală — apreciem că funcția principală a cetățuilor era cea de protecție și adăpost a acestei populații, și abia în al doilea rînd cea de control a drumurilor menționate.

Faptul că așezările fortificate n-au fost identificate deocamdată (posibilitatea existenței lor fiind pusă acum pentru prima oară), departe de a le infirma, nu este decît o dovadă indirectă a vechimii lor: odată cu părăsirea și distrugerea lor, pe măsura trecerii timpului, poziția exactă a fost uitată, dar toponimia le-a conservat amintirea.

Vechimea și trăinicia toponimelor demonstrează continuitatea populației autohtone, singura în măsură să asigure denominarea, folosirea și transmiterea lor. Ele nu s-ar fi putut păstra dacă la fața locului n-ar fi stăruit substratul etnic autohton străromânesc și românesc care să asigure persistența fondului toponimic străbun. Se confirmă astfel, încă o dată, că toponimia carpatică majoră și de detaliu are o mare vechime și o remarcabilă unitate. Este sugestiv să alăturăm aici o listă cu cîteva nume de locuri întîlnite atît în Obcinele Bucovinei cît și în împrejurimile Sarmizegetuzei Regia³³: Măgura, Gruî, Tîmpa - Tîmpul, Tîr(g)șor - Tîrsa, Gîrbele - Gîrbavu, Oița, Comarnic, Mlaca - Mlăcile, Cetățuia, Poderei, Obreja, Zăpodea, Muchea, Ploștina, Plai, Preluca, Lazu, Curătura, Runc, Arsură, Smida, Chicera, Buzău - Buza, Cununschi - Cununa, Fața și Dosu (muntelui), Stîrmini, Curmătura, Prislop, Șea, Tarnița, Cremeniște - Cremenea, Seșu, Cîmpu ș.a.

Se poate spune că gospodăria de ocol, atît de răspîndită în Obcinele Bucovinei, își are originea în așezările dacice fortificate reprezentînd conservarea, la o scară redusă, a acestora³⁴.

Punctele susceptibile de a fi fost folosite pentru amenajarea davelor și cetățuilor (asimilabile cu așezările de tip oppidum) sînt situate între 600 și aproximativ 1000 m, deci la altitudinî comparabile cu cetățile dacice din Munții Orăștiei. În aceste condiții, desigur că și tipul de economie va fi fost asemănător, cu predominarea creșterii animalelor.

Se pare, prin urmare, că „daci montibus inhaerent“ și în Obcinele Bucovinei, iar comunicarea noastră își propune să rețină atenția specialiștilor interesați (istorici, lingviști, toponimiști, geografi), pentru ca, printr-o abordare interdisciplinară, să stăruie asupra verificării acestei supoziții.

ȚA-T-IL EU DANS LES OBCINE DE LA BUCOVINE DES AGGLOMÉRATIONS FORTIFIÉES ? (DES „CETĂȚUI“, = „PETITES FORTERESSES“)

R É S U M É

Prenant pour appui des sources toponymiques et cartographiques, les auteurs signalent la possibilité de l'existence des fortifications dans les Obcine de la Bucovine, tout en supposant que quelques-unes en pourraient être daciques.

³¹) C. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI*, Edit. Acad., București, 1967, p. 74; D.I.R., A, Moldova, XVI, III, p. 226—227.

³²) Drumul de pe valea Deii este cunoscut și astăzi sub numele de „drumul chitalor“ (tătarilor) — informație de la prof. Olga Niga, com. Frumosu.

³³) Acestea din urmă, citate după M. Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetuzei în lumina toponimiei*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, cît și după hărțile actuale.

³⁴) N. Dunăre, *Contribuții la studiul gospodăriei țărănești cu curte închisă și întărită la români*, în „Cumidava“, III, Brașov, 1969, p. 497—518.

CERCETĂRI ISTORICE ȘI ARHEOLOGICE PRIVIND SATUL MEDIEVAL RUDEȘTI (COM. GRĂMEȘTI, JUD. SUCEAVA)*

MUGUR ANDRONIC

În cadrul cercetărilor arheologice de suprafață pe arealul comunei Grămești, unde cu aceste ocazii s-au făcut numeroase descoperiri datînd din neolitic, epoca bronzului, Hallstatt, La Tène etc., o atenție deosebită a fost acordată locului numit de săteni „La Zbîr”. Pe această tarla s-au găsit numeroase fragmente ceramice din diverse epoci, pietre cu urme de prelucrare și bucăți de cărămizi vechi.

Terenul coboară aici în pantă ușoară spre sud, spre malul stîng al Pîrîului Mare, care izvorăște din marginea satului Rudești și se varsă în riul Siret la cca. 4 km de aici. Zona supusă cercetării este mărginită din trei părți (est, sud și vest) de forme de relief mai înalte, aflîndu-se astfel într-o ușoară depresiune mai adăpostită de vînturi. În imediata apropiere, prezența din abundență în trecut a pădurii ne este demonstrată de mai multe toponime care sînt folosite pentru o serie de tarlale și pîraie ce se găsesc amplasate înspre nord, pînă la localitatea Pădureni, azi în teritoriul suburban al orașului Siret: „Cioatele Vechi”, „Cioatele Noi”, „Dumbravă”, „Poieni” și „Făgărași”. Spre sud, peste Pîrîul Mare, pe Dealul Zbîr, pădurea a fost defrișată în timpurile moderne. Zona de interes arheologic se întinde pe o suprafață de peste 20 ha și este parcursă de trei mici cursuri de apă care curg de la nord la sud, vărsîndu-se în Pîrîul Mare (cf. pl. II). Aici a fost descoperită ceramică fragmentară aparținînd epocii La Tène, secolului al IV-lea e.n. și secolelor XIII—XVI. Diversitatea acestor materiale, vechimea ceramicii medievale cît și tradiția locală privind existența pe acest loc a unui vechi tîrg¹ numit „Bîrgău”, au fost tot atîția factori determinanți pentru continuarea cercetărilor.

Ceramica de sec. XIII—XIV (pl. I/1-9) este foarte apropiată de cea de la Lunca-Dorohoi², localitate de altfel situată la mică distanță de Rudești. Pasta sa este bogată în microprundișuri și nisip cu bobul mare și mijlociu, neomognizată bine la frămîntare și în majoritatea cazurilor arsă oxidant incomplet. Este prezent decorul realizat stîngaci, prin incizarea unei linii vălurite sub gît, iar majoritatea buzelor sînt trase în afară maai mult sau mai puțin, unele avînd tendințe de îngroșare. La cîteva fragmente de funduri de vase se constată existența în exterior a unei suprafețe foarte zgrunțuroase datorită microprundișului abundent, cît și lipsa urmelor detașării de pe roată, care pare să fi fost de un tip mai puțin rapid.

Analiza metalografică a unor bucăți de materie rezultată din procesul de reducere a minereului de fier, găsite abundant în plin teritoriu a silîștei (sector A; cf. pl. II), a dus la cîteva observații notabile. Două dintre eșantioanele analizate au cantități foarte apropiate de oxizi și elemente chimice necombinate, ele fiind realizate fie în aceeași șarjă, fie respectîndu-se o anumită tehnologie de lucru în șarje diferite. Urmărind rezultatele analizelor spectrografice, găsîm un procent ridicat de FeO, la amîndouă de aproape 67% și procente deosebit de mici referitoare la prezența P₂O₅ (0,3% — 0,6%) și a sulfului (0,07% — 0,09%).³ Cantitatea foarte redusă a sulfului și a fosforului nu putea decît să determine în mod hotă-

* Lucrarea a fost prezentată la cea de-a VII-a sesiune anuală de comunicări științifice „ACTA MOLDAVIAE MERIDIONALIS”, Vaslui, 9—10 dec. 1983.

¹ Aici în sens de așezare propriu-zisă.

² Dan Gh. Teodor, E. Neamțu, V. Spinei, Cercetări arheologice la Lunca-Dorohoi, în „Arh. Mold.”, VI, 1969, p. 191, 198—200.

³ Analizele de specialitate au fost făcute la I.P.G.G. București și I.C.E.M. București.

rtor îmbunătățirea calităților dorite ale metalului, iar procentul destul de ridicat al bioxidului de siliciu (cca. 22%) indică în mod logic folosirea fondanților (cf. anexele 1—3).

După aceste date cit și după numărul relativ mare de bucăți de zgură și lupe găsite pe locul respectiv (sector A), ideea existenței la Rudești a unei activități metalurgice destul de intense (eventual încă din perioada secolelor XIII—XIV) capătă într-o anumită măsură credit.

În stadiul actual al cercetărilor nu cunoaștem încă intensitatea folosirii de către satele medievale din Moldova a zăcămintelor de fier „de baltă” de tipul celui bine cunoscut — de exemplu — de la Lozna (jud. Botoșani), aflat la cca. 15 km E depărtare de Rudești. Oricum lemnul necesar la cuptoare și ateliere putea fi găsit la discreție foarte aproape. Ținând cont de faptul că terenul siliștei este pe alocuri, cel puțin astăzi, mlăștinos și că unul dintre micii afluenți de stînga ai Pîrîului Mare are o depunere ruginie pe albie, ce conține oxizi de fier, presupunem că măcar o parte a minereului folosit se găsea în apropiere. Astfel de întrebări pe plan local a lentilelor feruginoase în mediul satului medieval, dar să fi fost destul de frecvente⁴.

Un prim fapt a fost lămurit încă de la începutul cercetării. Aici, o localitate cu numele de „Bîrgău” nu a fost atestată în nici unul din documentele medievale; în plus ea nu putea să existe la nici măcar jumătate de kilometru distanță de satul Rudești de azi, sat mic situat la sud-vest de vechea siliște, pe forme de teren mai înainte. „Țîrgul” Bîrgău s-a dovedit a fi fost în realitate un iarmaroc și nu o localitate în sine.

Ceramica medievală poate fi datată inclusiv pînă în sec. al XVI-lea, veac în timpul căruia vatra satului de altădată a fost părăsită. Judecînd după ponderea exprimată procentual a ceramicii de secol XV—XVI față de cea datată în secolele XIII—XIV, așezarea s-a găsit înaintea schimbării vetrei sale într-o certă fază de dezvoltare intensă economică și demografică. De altfel, astfel de strămutări în cadrul hotărului satului în această perioadă sînt frecvente în lumea satului românesc⁵. Notabilă este și constatarea că în actuala vatră a Rudeștiului nu au apărut materiale ceramice mai vechi de sec. al XVI-lea.

Dintre multiplele cauze ale acestei mutații (ridicare a pinzei freatice și inundații, distrugerii și refugierii pe timpuri de conflicte militare, epidemii) optăm cu mai multă încredere pentru o explicație de natură socială. În situația în care satul decade economic cu timpul (mutarea capitalei de la Siret la Suceava, scăderea traficului comercial de-a lungul Siretului în anumite perioade de timp, distrugerii pricinuite de conflicte militare) el devine probabil obiectiv al tendinței de aservire a boierilor din familia Tăutu din apropiere. Localnicii bătrîni povestesc că satul lor a fost făcut înaintea Grămeștiului, că era odată de mult un sat mare și că „s-a spart din cauza dijmelor”, oamenii fugind peste apa Siretului în satele Treștiana, Cobîla, Prelipca, Saucenița și Horlăceni.

Inițial satul și-a putut lua numele de la unele activități meșteșugărești. Această modalitate de denumire a dus adesea la apariția unor nume de sate legate de ocupații care aveau o pondere deosebită în viața comunității respective. Printre astfel de exemple găsim denumiri sugestive în ceea ce ne interesează: „Baia”, „Baia de Fier”, „Băișești”, „Valea Fierului”, „Colinele Cărbunariilor”,⁶ „Rodna”, „Rudna”, „Ruda - Baia”, „Lingurari” sau „Rudari”⁷. Un sens unanim acceptat azi al cuvîntului „rudar” este cel dat țiganilor care fac albi, linguri, fuse⁸. Se pare însă că la origini rudăria a însemnat extragerea metalelor. Tema „rudă” a avut sens de mină, groapă de unde se scot minereuri, iar termenul de „rudar”

prin extindere ulterioară a căpătat sensul și de țigan lemnar⁹. În același context, notabilă ni se pare și existența în zona apropiată, a pîrîului Ruda, care curge pe direcția N—S, vine dinspre frontieră, trece pe la cca. 10 km V de Rudești și se varsă în riul Suceava în arealul comunei Dornești.

În ceea ce privește unele realități de habitat ale zonei apropiate, trebuie să facem cîteva precizări. Satul medieval Mîrăgireni (numit mai tîrziu Mîngeni) aflat între Rudești și Grămești, nu și-a schimbat vechea sa vatră, azi fiind înglobat în Grămești (zona vestică). În plus, cercetările de teren nu au putut confirma existența „lingă Rudești, c. Grămești”¹⁰ a unui vechi sat „Hănești”, cu atît mai mult cu cît aceiași editori, în volumul XXI,¹¹ unde apare o „Plopoaie din Hănești” implicată într-o judecată privind pârți din satul Vlăsinești, trec la sfîrșit, la indice, același sat pe amplasamentul geografic bine cunoscut din mai multe documente medievale, anume „pe Bașeu, în ținutul Dorohoi”¹².

Hinterlandul orașului Siret a fost în mod firesc bine populat în cursul sec. XIII—XIV. O dovadă în acest sens este și ceramica medievală timpurie descoperită „La Zbir”. Satul Grămești este atestat prima dată documentar la 7 iulie 1430¹³. Bălăuțuțul apare menționat la 10 sept. 1471, fiind vîndut de vornicul Oană lui Ștefan cel Mare, care la rîndu-i îl dăruiește Mănăstirii Putna¹⁴. Satul Rogojești este pomenit la 18 apr. 1397¹⁵, iar Botoșănița și Bălinești mai tîrziu, la 15 martie 1490¹⁶. Pentru Rudești însă cea mai veche atestare scrisă este cea din 2 apr. 1623, prin care Ștefan Tomșa întărea lui Mihai Tăutul, pîrcălabul Hotinului, „giumătate de sat, Grămeștii, parte de sus, ... pe care el și-a cumpărat de la unchiul său Toader, ficior Tăutului logofăt, și giumătate de sat Rudești, parte de gios, ce s-a venit lui parte de la părintele său Zaharia Tăutul...”¹⁷. Satul este mult mai des amintit abia în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, o dată cu unele vînzări de pămînturi ale sale și cu judecarea unei prîcini de hotar între Bălăuțuț și Botoșănița. Asistăm astfel, încetul cu încetul, la vînzarea întregii moșii Rudești. În 1727 vel vornicul Ion Palade lăsa moștenire lui Constantin Palade jumătate de sat și vecinii respectivi¹⁸. O altă parte, „împreună cu vecinii de pe ea”, aparținea boierului Dumitrache Tăutu, fiindu-i întărită acestuia de către Grigore Ghica la 25 august 1731. Din document aflăm că Dumitrache avea cea parte și încă o moșie, o parte din Hănești, de la „moșul său Pătrășcan Tăutu”, care la rîndu-i le-a primit de la „Anghelușa călugărița, fata lui Soltan, nepoata Tăutului logofăt”¹⁹. Strănepoții cunoscutului logofăt, ctitorul de la Bălinești, continuă să facă astfel de vînzări. La 25 iunie 1738 Constantin Tăutu vindea spătarului Teodor Palade un număr de vecini din sat „ce-am avut de la părinți și de la moșii noștrii”, care „sînt din parte noastră ce avem în Rudești”²⁰. Mai tîrziu, la 10 mai 1776, se consemna că moștenitorii „unii giupenesii Anghelușii Tăutulesi”, anume Constantin Tăutu și Ștefan Tăutu, „au vîndut și ace giumătate de sat mai la urmă, parte den sus, dumisali lui Constantin Palade și lui Dumitrache Palade”, Ștefan Tăutu conchizînd că atunci practic toată moșia Rudești fusese vîndută²¹. În stadiul actual al cercetării este greu să ne pronunțăm definitiv în privința evoluției în timp a raporturilor acestui sat cu marii proprietari funciari din jur. Totuși, după cele ce cunoaștem pînă acum, satul pare să fi făcut parte, împreună cu altele din apropiere, din domeniul feudal al logofătului Ioan Tăutu (sau a urmașilor imediați), cel care și-a ridicat curtea și biserică la Bălinești²². Mult mai tîrziu, după aservi-

⁴) I. Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 99.

⁵) D.R.H., A. Moldova, vol. XXII, p. 388. În documentul nr. 163 din 21 iunie 1634 apare printre mai mulți martori un „Soltan din Hănești”.

⁶) D.R.H., A. Moldova, vol. XXI, doc. nr. 254 din 6 decembrie 1623; vezi la indice Hănești (p. 605).

⁷) D.I.R., veacul XVII, A. Moldova, vol. V (1621—1625), doc. nr. 375 din 19 aprilie 1624, p. 286.

⁸) D.R.H., A. Moldova, vol. I, doc. nr. 99.

⁹) D.R.H., A. Moldova, vol. II, doc. nr. 175.

¹⁰) D.R.H., A. Moldova, vol. I, p. 7.

¹¹) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I (1457—1492), București, 1913, p. 405.

¹²) T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. I (1507—1653), Cernăuți, 1933, p. 185.

¹³) I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. III, Bîrlad, 1915, p. 323.

¹⁴) Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. II, București, 1966, p. 177.

¹⁵) Ibidem, p. 205.

¹⁶) Arh. St. Iași, „Documente”, P. CDVII/33, orig.

¹⁷) Descoperirile arheologice din apropierea monumentului istoric, sint edificatoare în acest sens. Cf. M. Andronic, *Repertoriul arheologic al comunei Grămești (Jud. Suceava)*, (punct XLI 2. C.), în prezentul volum.

¹) Emil I. Emandi, Nicolae Băncescu, *Contribution historiques aux techniques et aux technologies des pièces en fer du moyen âge découvertes dans la zone septentrionale de la Moldavie*, în „Dacia”, N.S., XXVII, 1—2, 1983, p. 147.

²) Emil I. Emandi, *Considerațiuni geografice privind dinamica așezărilor dispărute din nordul Moldovei în evul mediu (sec. XIV—XVIII)*, în „Hierasus”, 1978, p. 273—274; cf. și M.D. Matei, E.I. Emandi, O. Monoranu, *Cercetări arheologice privind habitatul medieval rural din bazinul superior al Somuzului Mare și al Moldovei (sec. XIV—XVII)*, în „Suceava”, IX, Supliment (I), p. 36, 47, 110.

³) Emil I. Emandi, Nicolae Băncescu, *op. cit.*, p. 150.

⁴) C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, București, 1968, p. 86; I. Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, București, 1952, p. 188—193. Cf. și Ge. I. Lahovari, C. I. Brătianu, Grig. G. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, București, 1901, vol. IV, p. 169.

⁵) *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975, p. 818.

rea sa, într-un document emis la 10 ian. 1739 se consemna că „răzeșii di Botoșinți și di Rudești... înpreoară o bucată de locu din hotarul Bălcăuților“, moșie aparținând mănăstirii Putna²³. Să fie acești răzeși din Rudești oare o moștenire simbolică a vechii sale libertăți de altădată?

Unele semne de întrebare rămân și în legătură cu vechiul târg (în sens de iarmaroc sau nedeie), numit de sătenii cei mai în vîrstă din Rudești și Grămești „Bîrgău“. În cadrul lungului proces privind hotarul satului Bălcăuți, proprietate mănăstirească și proprietățile răzeșești ale satului vecin Botoșanița, într-una din hotărnicii apare o consemnare deosebită. În documentul datat la 15 iulie 1766, se menționează locul dinspre „cornul pădurii despre Rudești spre târgul Siretului unde pe vremuri se făceau nedee și olate²⁴. Termenul de „olate“ îl înțelegem prin gospodării mari, clădiri, acareturi²⁵, iar cel de nedeie, serbare cimpenească de origine pastorală după cit se pare, prin bilei, iarmaroc prilejuit de vreo sărbătoare²⁶.

Explicația etimologică sigură a numelui târgului rămîne cel puțin deocamdată necunoscută, dar cele câteva ipoteze exprimabile în acest sens, oglindind fiecare anumite realități semnificative, merită să fie menționate în continuare.

Pentru început se poate pleca de la antroponimul „Bîrgău“, atestat în câteva rînduri în unele documente medievale: „Petru Bîrgău“, „Nicul Bîrgău“²⁷, „Ștefan Bîrgău“²⁸, „Ioan Bîrgău“²⁹... La începutul sec. al XVIII-lea în cadrul donării unui sălaș apare țiganul „Bîrgău din Iași“³⁰. Astfel târgul ar fi putut să-și ia numele de la proprietarul de atunci al terenului.

O altă posibilitate pornește de la caracteristicile locului. Terenul „La Zbir“ are o ușoară înclinare, pinza freatică de aici este destul de ridicată³¹, lunca Pîrului Mare este joasă și băhnoasă, iar cei trei afluenți ai săi curg la distanțe mici unul de altul. În sfîrșit, în timpurile mai vechi bătrînii satului povestesc că s-au făcut arături adînci și săpături pentru regularizarea cursului Pîrului Mare, care devenise mlăștinos. Pentru aceste realități concrete de teren pornim de la vechiul cuvînt „bara“ sau „bară“ avînd sens primordial de baltă sau mlaștină³². El a dat cu timpul naștere la unele denumiri de sate precum: „Barcea“, „Bărcanul“, sau poate chiar „Bîra-Sat“, „Bîra-Tîrg“...³³. Prin derivarea sa se ajunge cu timpul la diferite variante: „barcău“ (baltă), „barc“, „barcă“ (luncă umedă, plină de bălți, lacuri, livezi, pădurici și improprie culturii)³⁴. Variante ale lui barc sînt „berc“³⁵ și „bîrc“, ultima cu sens de „luncă foarte umedă cu bălți mici și multe izvoare, zăvoaie, reniș mlăștinos de luncă“³⁶. Ori de la bîrc la bîrcău — bîrgău, prin modificări succesive, cel puțin teoretic, s-a putut ajunge fără mare greutate.

Nu putem ști în ce măsură acest nume s-ar putea lega de unele aperturi demografice născute sau de prezența sezonieră pe acest meleag a păstorilor transhumani din Transilvania. Astăzi unele nume de familie din Rudești sînt de certă rezonanță transilvăneană. Cîteva observații în actualul stadiu al cercetării, se impun totuși a fi subliniate. Satul se află pe linia vechiului drum comercial al Siretului și la numai 6—7 km sud de orașul cu același nume. În același timp, se găsește aproximativ la jumătatea distanței (deci cca. 2—3 km) dintre drumul ce duce la Siret de la Suceava prin Calafindești și Bălcăuți, și cel paralel cu firul rîului, fiind pe linia directă ce unește localitățile Rădăuți de Dorohoi (cf. pl. III).

²³ Arh. St. Suceava, „Fond Mănăstirea Putna“, P. I/64.

²⁴ T. Bălan, op. cit., vol. VI, (1760—1833), București, 1942, p. 33.

²⁵ Dicționarul explicativ al limbii române, București, 1975, p. 623.

²⁶ Ibidem, p. 591; I. A. Candrea, Dicționarul enciclopedic Cartea Românească, București, 1931, p. 831.

²⁷ M. Costăchescu, Documentele moldovenești de la Bogdan Voevod, București, 1940, p. 227.

²⁸ Idem, Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. I, Iași 1931, p. 47 și 85.

²⁹ N. A. Constantinescu, Dicționar onomastic românesc, București, 1963, p. 196 și 203.

³⁰ Catalogul documentelor moldovenești din arhiva istorică centrală a statului, vol. V (1701—1720), București, 1972, p. 292.

³¹ De altfel, zona este vizată pentru drenări la I.E.E.L.I.F. Suceava.

³² I. Iordan, op. cit., p. 53—54.

³³ Ibidem.

³⁴ T. Porucic, Lexiconul termenilor entropici în limba română, 1931, p. 43.

³⁵ N.A. Constantinescu, op. cit., p. 196, unde substantivul folosit în Transilvania „bărc“ sau „berc“ are sens de dumbravă.

³⁶ T. Porucic, op. cit., p. 68. Toate acestea vezi și la I. Iordan, Nume de locuri..., p. 34.

Dacă privim harta regiunii de nord a Moldovei, vom descoperi fără prea mare greutate o cale lesnicioasă de comunicație pentru transilvănenii care veneau aici adesea cu turmele lor. Din zona muntoasă a obcinci Mesteacăniș drumul cobora pînă la Sadova sau Vama de lingă Cîmpulung, prin Vatra Moldoviței, peste Obcina Mare prin Ciurmîrna, apoi prin Sucevița, Marginea, Rădăuți și Dornești, unde se trecea riul Suceava și în fine se oprea în Bălcăuți pe drumul ce ducea la Siret. la numai 2—3 km vest de Rudești³⁷. În evul mediu șesul Prutului și lunca Jijiei, ca să nu mai vorbim de sudul Basarabiei, au fost permanente vizate la iarnă și vîrat de acești păstori³⁸. Reținem deci că steпа Jijiei începînd din zona Dorohoiului spre sud a fost mult căutată în aceste scopuri. Cu titlu de ipoteză de lucru ne întrebăm dacă nu cumva drumul de scurtătură Bălcăuți—Rudești—Grămești—riul Siret (pe cursul său superior vadurile de trecere sînt mai accesibile datorită debitului mai redus și a numeroaselor coturi pe care le face)—Rogojești—Dorohoi nu ar fi putut fi un drum de deviație, cu atît mai mult cu cît împrejurimile Rudeștilui fiind bine împădurite, putea oferi la timpuri tirzii ale anului adăpost turmelor și mai ales fînățe și frunzare de pădure³⁹. Astfel de scurtături și drumuri de derivație cu popasuri viale erau folosite după interese de moment sau în cazul unor situații de forță majoră, ca restricții administrative, fiscale, sanitare... Unele studii întocmite de etnografi sau filologi, însoțite și de hărți privind drumurile de transhumanță în evul mediu și mai tirziu, vin să acorde un eventual nou argument în sprijinul supozițiilor de mai sus. Spre exemplificare o hartă⁴⁰ realizată de acad. Emil Petrovici relevă diversitatea drumurilor alese, multe dintre ele folosind trecătoarea Mesteacăniș și vizînd intens Basarabia și bălțile Dunării de Jos, dar și, trecînd riul Siret, Cîmpia Jijiei de la Dorohoi pînă la Iași, pe care periodic circulau numeroase turme⁴¹. Un alt studiu semnat de I. Vlăduțiu ne oferă o hartă⁴² unde apare folosită ruta de la Cîmpulung, peste Obcina Mare, prin Ciurmîrna, pînă la Siret, oraș de altfel în apropierea limitei de nord-vest a Cîmpiei Jijiei. Demn de remarcat este și faptul că din bazinul superior al rîului Bistrița, din satele bîrgăuane, care pătrund adînc în munți, pleca spre Moldova prin pasul Tihuța un vechi drum comercial numit în cîteva documente medievale „drumul Bîrgăului“⁴³, prin care orașul Bistrița a întretinut un intens și permanent comerț cu statul medieval vecin. Importanța sa este reliefată și de faptul că în cursul sec. XIV—XVI existau doar două drumuri de mare importanță ce duceau în Moldova: cel amintit deja („drumul Sucevei sau Bistriței“ sau „drumul de Sus“), și „drumul de Jos“ sau „drumul Brașovului“⁴⁴. Bîrgăuanii par să fi jucat un rol activ în acest comerț de tranzit în calitate de cărauși, buni cunoscători ai drumurilor de munte și ai Moldovei. Uneori însă puteau fi și dintre cei care mergeau și cumpărau produse direct din Moldova, pentru propriile lor nevoi. De exemplu, în 1412 se acorda dreptul țaranilor din ținutul Bistriței să-și poată aduce nestingheriți de dincolo de munți sumane și pînă de cămașă, care se produceau probabil în cantități mai mari sau mai ieftin acolo⁴⁵. Toate acestea le putem bine integra în contextul timpurilor în care regiunea nordică a Moldovei, cu târguri precum Baia, Siret și Suceava, a avut cu siguranță un rol de frunte în economia statului și a cunoscut intense legături demografice cu partea de miazănoapte a Transilvaniei.

O evidentă stare de spirit favorabilă emigrării în Moldova se constată documentar chiar de la prima atestare a două localități de pe Valea Bîrgăului din 1328⁴⁶. Din împrejurimile celor patru localități născute (Bistrița Bîrgăului,

³⁷ D. Berciu (sub redacția), Unitate și continuitate în istoria poporului român, București, 1968, la p. 26—27 vezi harta „Căile de comunicație din Transilvania și legăturile cu restul țării“.

³⁸ I. Chelcea, Păstoritul în nord-estul regiunii Iași, în „Muzeul satului“, Anuar, 1966, I, p. 95.

³⁹ N. Dunăre, Păstoritul de pendulare dublă pe teritoriul României, în „Anuarul muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1965—1967“, Cluj, 1969, p. 118 și 129.

⁴⁰ Vezi în D. Macrea, Probleme de lingvistică română, București, 1961, p. 58—59.

⁴¹ Pentru această ultimă zonă vezi harta din I. Chelcea, op. cit., p. 111.

⁴² I. Vlăduțiu, Noțiunea de „mocan“ în păstoritul românesc, în „Revista de etnografie și folclor“, anul IX, nr. 2, 1964, la p. 153.

⁴³ P. Binder, Din geografia istorică a pasurilor din Carpații Orientali, în „File de istorie“, III, Muzeul de istorie Bistrița, 1974, p. 329—330.

⁴⁴ Ibidem, p. 325.

⁴⁵ V. Ciotti, Joseonii Bîrgăului, un fost centru de ceramică neagră românească din Transilvania, în „Anuarul muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1965—1967“, Cluj, 1969, p. 467.

⁴⁶ I. Bureacă, Contribuții privind unele aspecte ale bejeniei locuitorilor de pe Valea Bîrgăului pe versantul estic al Carpaților în veacurile XVII—XVIII, în „File de istorie“ II, 1972, p. 131.

Prundul Birgăului, Josenii Birgăului și Tiha Birgăului) sau din satul Birgău⁴⁷ din județul Maramureș de azi, au existat diverse emigrări de populație peste munți care au dus la mărirea unor sate de acolo. Un caz mai cunoscut este localitatea Birgăuani (jud. Neamț), plasată pe mult folositul drum de transhumanță: Piatra Neamț — Roman⁴⁸. În Birgăuani este cunoscut un vechi iarmaroc ce se ținea la 23 aprilie (Sf. Gheorghe), dată la care turmele de oi se aflau în plină deplasare⁴⁹. Același semnificație o are și antroponimul, uneori întâlnit în Moldova, „Birgăuan”⁵⁰, după cum și alte denumiri de sate apărute în câteva documente medievale. La 20 dec. 1437 voievozii Ilie și Ștefan dăruiesc lui Ion Ureche satul „Birgăianii pe Birlad”⁵¹, sat pomenit ulterior de mai multe ori la sud de Vaslui, pe apa Birladului, iar pe apa Moldovei este atestat la sud de Fălticeni satul „Birgăianii pe Moldova”⁵².

Și în încheiere, o ultimă ipoteză, care datorită unor realități istorice de necontestat, merită totuși enunțată și ea aici. După cum se știe, orașul Siret a cunoscut prezența unui anumit număr de coloniști de limbă germană, veniți în mare parte din lumea sudică a Poloniei medievale⁵³. Dacă pentru mediul curat săsesc din Transilvania N. Drăganu contestă posibilitatea ca denumirea Birgăielor născându-se să se fi format de la cuvintele germane „Burg” și „Gau” (regiune), așa cum susținea G. Weigand⁵⁴, pentru zona noastră, teoretic, pare să fi fost posibil ca populația autohtonă să fi preluat pe „Burg-au” pronunțându-l în final „Birgău”.

Ar fi fost astfel un târg al regiunii orașului, un loc de vânzare-cumpărare unde existau numeroase interferențe dintre meșteșuguri și agricultură, simbolizând poate cel mai bine intensificarea relațiilor economice dintre oraș și hinterlandul său. Deși știm astăzi că Siretul medieval avea sate ce țineau din vechime de el, nu putem ști, cel puțin deocamdată, dacă satul Rudești făcea parte efectiv din oculul său.

Concluzionând, așezarea începe să se dezvăluie ca unul din satele de o anumită importanță din punct de vedere al istoriei economice a Moldovei medievale. Considerăm deocamdată prezentul studiu, ca o primă etapă în cercetarea trecutului satului Rudești și a împrejurimilor vechii capitale a Moldovei, sperând în același timp că investigațiile de viitor, în special cele arheologice, sistematice, vor veni să aducă noi elemente în favoarea acestei idei conclusive.

Buletin spectral :

El. de analiză	Proba				Limita de detecție
	1	2	3	4	
Ti	500	200	500	250	3
Mn	1000	1300	2000	750	3
Cr	10	5	5	3	3
Ni	5	10	30	10	3
Co	3	5	10	5	3
V	3	5	3	5	3
Mo	3	5	sld	20	3
W	sld	sld	sld	sld	300
Pb	300	100	75	30	3
Zn	1800	2200	1300	1500	100
Cu	3000	3000	3000	1500	100
Cd	L	L	L	L	10
Ag	sld	sld	sld	sld	0,3
Sb	L	L	L	L	100
Bi	L	L	L	L	3
As	sld	sld	sld	sld	300
Sn	3	3	3	sld	3
Ge	L	L	L	L	3
Be	L	L	L	L	30
Ga	sld	sld	sld	L	3
In	3	15	10	20	3
Nb	L	L	L	L	300
Zr	L	L	L	L	300
Hg	L	L	L	L	300
Tl	L	L	L	L	10

Rezultatele sînt date în p.p.m. (părți pe milion/ex : 3000 p.p.m. = 0,3%)
sld = sub limita de detecție
L = lipsă

Element, compuși	1	2	3	4
Si O ₂	34,12	22,20	22,70	11,62
Fe teluric	37,98	51,13	51,26	61,89
Ti O ₂	0,29	0,10	0,16	0,09
Mn O	0,14	0,12	0,14	0,12
P ₂ O ₅	0,46	0,45	0,22	0,46
Ca O	2,13	0,99	0,93	0,39
Mg O	2,10	1,60	1,85	1,25
S	0,08	0,07	0,09	0,09
Cu	0,60	0,50	0,36	0,11
Pb	0,09	urme	urme	urme
Zn	0,23	0,16	0,15	0,05
Na ₂ O	0,45	0,26	0,38	0,16
K ₂ O	2,12	0,37	1,59	0,74

⁴⁷⁾ L. Iordan, P. Giștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974, p. 45 și 83.

⁴⁸⁾ I. Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 153.

⁴⁹⁾ Ge. I. Lahovari, C. I. Brătianu, Grig. G. Tocilescu, *op. cit.*, vol. I, 1898, p. 447.

⁵⁰⁾ I. Bureacă, *op. cit.*, p. 139.

⁵¹⁾ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 637.

⁵²⁾ *Ibidem*, p. 638.

⁵³⁾ Cf. A. Rădulescu, *Die Keramik von Siret (14. Jh.)*, Zur archäologischen Erforschung der moldauischen mittelalterlichen Stadt, in „Dacia”, N.S., XVI, 1972, p. 227—229.

⁵⁴⁾ N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 142—144.

Analiza chimică a oxizilor (I.C.E.M. — București)

oxizi	proba			
	1	2	3	4
Fe O	49,01	67,55	67,67	83,08
Mn O	0,23	0,16	0,21	0,19
Si O ₂	32,61	21,46	23,08	11,98
Ca O	4,54	2,33	1,92	1,65
Mg O	1,41	0,93	1,20	0,57
P ₂ O ₅	0,65	0,63	0,29	0,57

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES ET HISTORIQUES SUR LE VILLAGE
MÉDIEVAL RUDEȘTI (LA COMMUNE DE GRĂMEȘTI, LE DÉPARTEMENT
DE SUCEAVA)

R É S U M É

L'étude ci-dessus réunit les principales données de la recherche archéologique de terrain avec celles documentaires à propos de l'existence d'un ancien village médiéval — Rudești — qui semble avoir été un important centre artisanal rural gravitant tout près de la ville de Siret; celui-ci a eu une position géographique favorable (sur la route commerciale médiévale de Siret et seulement à 6 km. au sud de l'ancienne capitale de la Moldavie — la ville de Siret) et en même temps a bénéficié de l'existence d'un marché (foire) nommé, selon la tradition locale d'aujourd'hui — „Birgău“, où le long du temps il y a eu, avec certitude, de riches relations économiques d'échange.

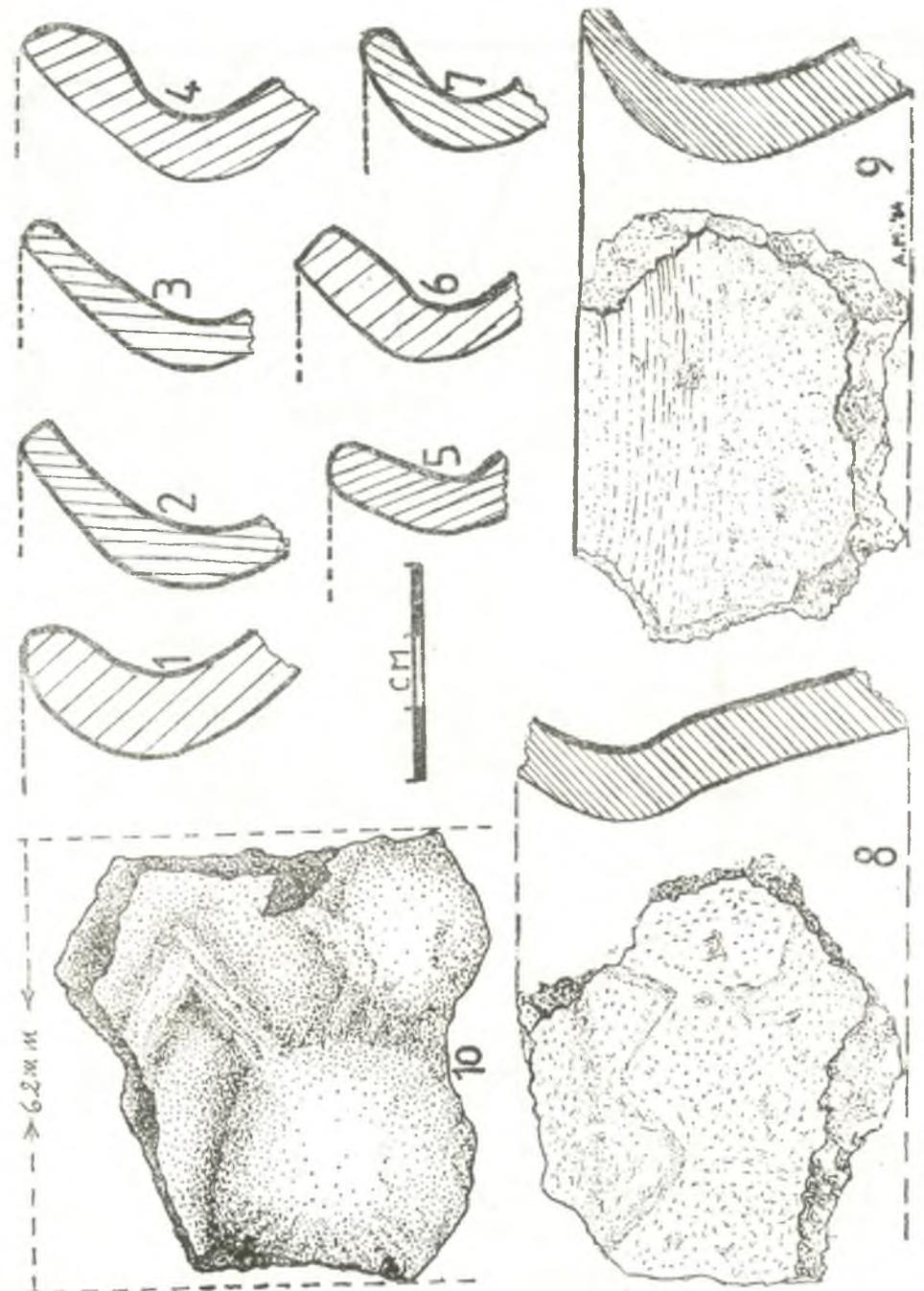
La cessation de l'existence du village sur l'ancien foyer et du marché „Birgău“ est due, d'après toutes les probabilités, au déclin économique et à l'assujettissement féodal du village par les féodaux des alentours.

EXPLICATION DES FIGURES

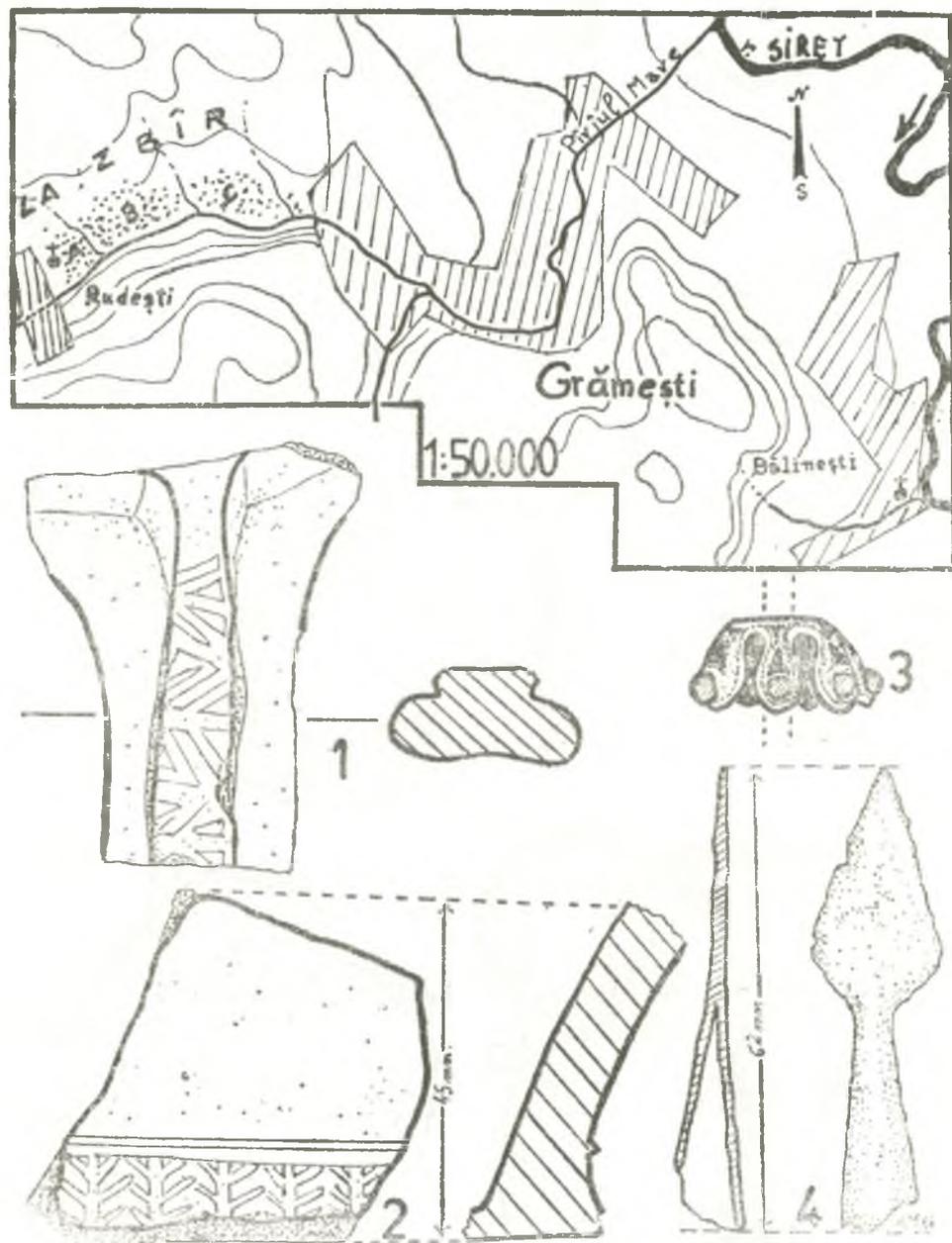
Planche I. 1—9, céramique médiévale du XIII—XIV-e siècles („La Zbîr“ — secteur A); 10, fragment de carreau de poêle („La Zbîr“ — secteur B).

Planche II. 1—2, céramique décorée avec le motif du „sapin“ (pâte rugueuse); 3, pièce de bronze avec six lobes, provenant probablement d'une boucle d'oreille (2/1 de la dimension naturelle); 4, pointe de flèche.

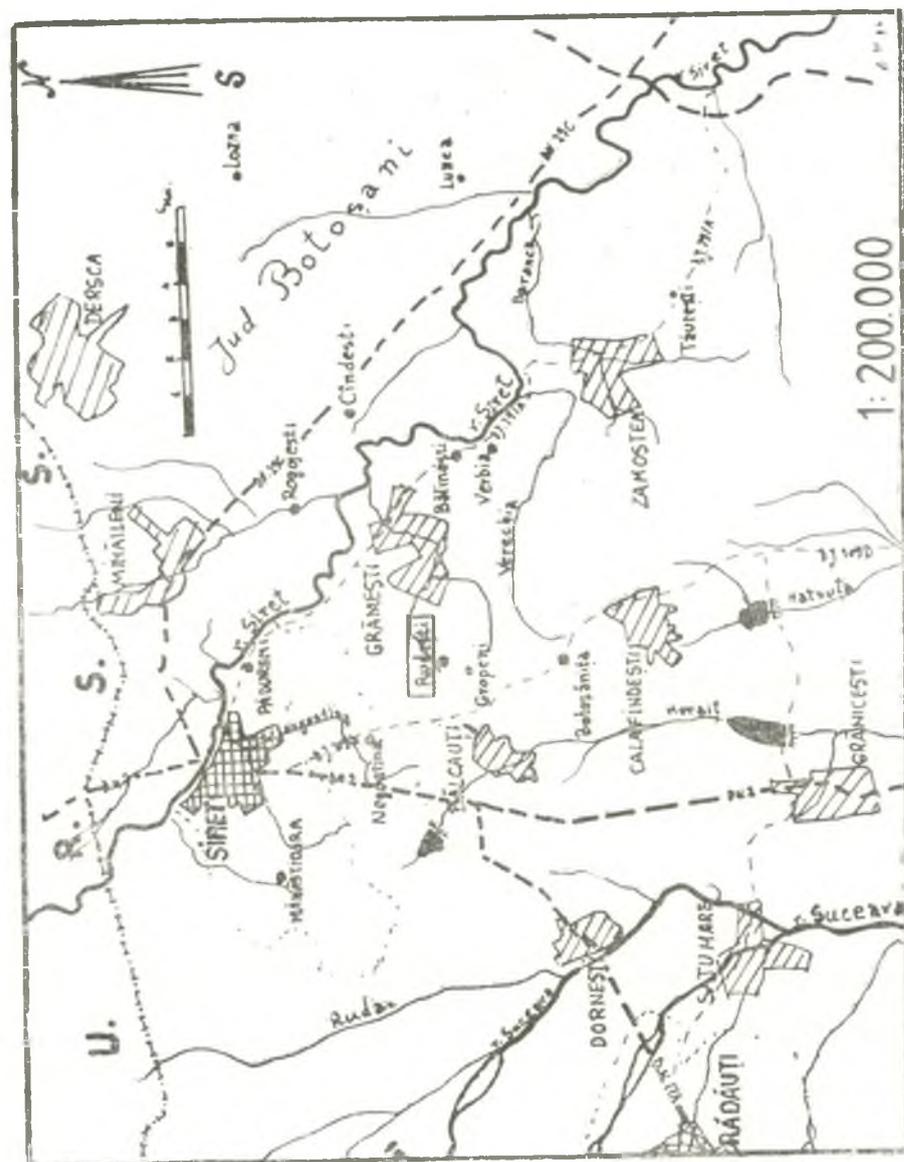
Planche III: La carte des environs du village Rudești.

Pl. I. 1—9, ceramică medievală din sec. XIII—XIV („La Zbîr“ — sector A); 10, fragment de cahlă („La Zbîr“ — sector B).

Pl. II. 1—2, ceramică ornamentată cu „brăduț” (pastă zgrunțuroasă); 3, piesă de bronz cu șase lobi, provenind probabil de la un cerceț (2/1 din mărimea naturală); 4, vîrf de săgeată.

Pl. III. Harta împrejurimilor satului Rudești.

DIN NOU DESPRE O INSCRIPȚIE DE LA MĂNĂSTIREA PUTNA —
PIATRA DE MORMÎNT SAU PISANIE DE LA CASA DOMNEASCĂ ?

PARASCHIVA - VICTORIA BATARIUC

Mănăstirea Putna, ctitoria voievodului Ștefan cel Mare a constituit subiectul unor numeroase lucrări, începînd încă din secolul XIX. Una dintre primele lucrări dedicate mănăstirii Putna, datînd de la mijlocul secolului trecut o constituie și cea a eclesiarhului Sevastian Gheorghiescul, intitulată **Mormintele, odoarele, inscripțiile și clopotele monastirii Putna din Bucovina**¹.

În acest articol, după o scurtă introducere referitoare la domnia lui Ștefan cel Mare², sînt publicate, după cum arată și titlul, inscripțiile care se aflau pe mormintele, stemele, pe unele obiecte de cult și pe clopotele de la mănăstire. Inscriptiile sînt însoțite de precizarea locului unde se păstrează și de o scurtă descriere.

La pagina 316 a lucrării sale³, Sevastian Gheorghiescul prezintă o inscripție din anul 1473, pusă de Ștefan cel Mare la Casa Domnească zidită la mănăstirea Putna din porunca sa, inscripție care se găsea încastrată în zid, deasupra ușii de intrare la bucătărie. Inscriptia este descrisă astfel : „Aceste slove se află în țărălan împregiurul bourului, herbului Moldovii, lîngă care este și un leu săpat în peatră și alte podoabe de flori, deasupra ușii cuhnii“. Urmează textul inscripției :

**БЛАГОЧЕСТИВЫИ ГОСПОДАРИ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ
ОУНУК АЛЕКСАНДРА ВОЕВОДИ И СЫН БОГДАНА ВОЕВОДИ ПО
СВЩЕНОЮ КОРОНОЮ ДРАГОША ВОЕВОДИ ІСІ СТЕФАН
ВОЕВОДА СОТВОРИ СЪБИТІАІЕ СЕБЕ ВЪ МОНАСТІРЬ ПУТНОИ
ВЪ ЛЕТО 6968 МЪСАЦ МАИ**

Este deci vorba de o stemă cu pisanie, asemănătoare cu cea de pe turnul de intrare în incinta mănăstirii, care vorbește și ea despre construcțiile ridicate de Ștefan cel Mare la mănăstirea Putna. Dar analiza textului publicat de Gheorghiescul dovedește o serie de inadvertențe : titulatura neobișnuită a voievodului, pomenirea lipsită de sens a expresiei „sfințita coroană a lui Dragoș voievod“, întrebuintarea cifrelor arabe pentru a nota data, care toate împreună fac suspectă această inscripție⁴.

După descrierea făcută de editor, reiese că este vorba de o inscripție care înconjoară „în țărălan“ — stema Moldovei, capul de bour, însoțit de un leu și de

¹) Sevastian Gheorghiescul, **Mormintele, odoarele, inscripțiile și clopotele mănăstirii Putna din Bucovina**, în *Arhiva românească*, de sub redacția lui Mihail Kogălniceanu, Iași, ed. II, 1862.

²) În introducerea lucrării sale, Gheorghiescul face o scurtă prezentare a domniei lui Ștefan cel Mare, care conține date fanteziste, astfel, Ștefan cel Mare s-a luptat cu Petru Aron și a luat domnia în anul 1453. Cf. op. cit., p. 301—302.

³) Prima ediție din *Arhiva românească* ne-a fost inaccesibilă, de aceea, vom cita în continuare numai ediția din anul 1862.

⁴) Este de remarcat faptul că în cuprinsul lucrării sale Sevastian Gheorghiescul nu pomeneste nimic despre inscripția din mai 1559 pusă de către voievodul Alexandru Lăpușeanul

ornamente vegetale. Aceste elemente componente ale stemei permit o precisă recunoaștere a inscripției, în pofida textului comunicat de autor — este vorba de pisanie pusă de voievodul Alexandru Lăpușneanu în mai 1559, cu următorul text:

✠ БЛАГОУЧ(Е)С(Т)ИВНИИ ГОСП(О)Д(А)РЬ (ЗЕМЛИ МОУ)ДЛВСКОИ
.....ВЕЛИКИЙ ИСОУЛВЪЯ(Н)ДРЬ ВОЕВОДА С(Н)НЬ БОГА(Н)А
ВОЕВОДА(Н) ВНУК ДОБРОГО СТЕФАНЯ ВОЕВОДА(Н).....РЬ.....ПРИ
ИГЪМНЪ ИСО... В ЛѢТ(О) „333 МЛН“.

Această identificare este propusă de eruditul episcop al Romanului, Melchisedec, care în comunicarea ținută în ziua de 6 martie 1885 la Academia Română, **O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina**⁶, atrăgea atenția asupra felului defectuos în care fuseseră copiate și publicate inscripțiile de la Putna de către Sevastian Gheorghiescul⁷. Melchisedec mai arată că acum, această inscripție se află încastrată în zidul noului paraclis construit în urma prefacerilor care au avut loc la mănăstire în perioada 1854—1856, când vechile construcții de pe latura de sud au fost dărâmate, pentru a se ridica corpul de chilii, existent și astăzi.

În anul 1903 apărea la Viena lucrarea dr. Eugen Kozak, **Die Inschriften aus der Bukowina**, unde sînt publicate toate inscripțiile avînd ca material subiacent piatra, existente la acea dată în Bucovina. Vorbind despre Putna, Kozak nota că inscripția care se găsea la mijlocul secolului al XIX-lea încastrată în zidul bucătăriei, deasupra ușii de intrare, se pierduse, regretînd acest lucru deoarece „inscripția arăta clar că Ștefan cel Mare și-a construit în luna mai 6981 (1473) o locuință princiară la mănăstirea Putna“⁸. Este surprinzător că meticolosul epigrafist austriac nu a dat nici o atenție atît descrierii cu care Gheorghiescul își însoțise textul inscripției, descriere care ar fi permis o ușoară identificare a acesteia, cît și identificării propuse de episcopul Melchisedec.

Cu verdictul dat de Kozak, această inscripție dispărea pentru a reintra în atenția istoricilor în anul 1939, cînd, la sesiunea din decembrie a Academiei Române, savantul polonez Olgier Gôrka făcea cunoscută o relatare de călătorie a unui anonim polonez, care în anul 1840 a vizitat mănăstirea Putna și a copiat inscripțiile aflate acolo. Din păcate, comunicarea lui Gôrka a rămas inedită, ea fiind cunoscută doar după notele luate în timpul lecturii de către P.P. Panaitescu, note comunicate de către acesta, într-o scrisoare din mai 1957 lui Anton Balotă, care le publică într-o lucrare dedicată literaturii slavo-române din epoca lui Ștefan cel Mare⁹.

Inscripțiile copiate de anonimul polonez concordau, cu mici deosebiri, cu cele publicate de Kozak în 1903, cu excepția uneia singure, care lipsea la acesta din urmă. După indicațiile anonimului polonez, această inscripție se găsea în zidul care adăpostea bucătăria mănăstirii, inscripție care mai apoi a fost, se pare, sublinia Gôrka, distrusă împreună cu construcția. Inscripția, în limba slavonă, era pusă de Ștefan cel Mare în anul 6981 (1473), luna mai, pe mormîntul strămoșului său Dragoș. Savantul polonez, nota P.P. Panaitescu, făcea observația că termenul DEAD — în sensul de strămoș — dat de către Ștefan lui Dragoș întemeietorul indica tocmai existența unei descendențe genealogice directe. Prezintă comunicarea, P.P. Panaitescu adaugă câteva date ce îi fuseseră necunoscute lui Gôrka și anume că la 1843, Sevastian Gheorghiescul publica inscripțiile de la Putna, epocă la care inscripția pusă de Ștefan cel Mare în memoria lui Dragoș Vodă nu fusese încă distrusă. Gheorghiescul a publicat această inscripție cu erori, nota P.P. Panaitescu

⁶ Eugen Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, Wien, 1903, p. 93.

⁷ Melchisedec, *vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, în *Analele Academiei Române*, seria II, tom VII, sect. II, București, 1885, p. 223—224, nota 1.

⁸ Episcopul Melchisedec vorbind și despre celelalte inscripții, atrage atenția asupra greșelilor de transcriere, a intervențiilor în text, vezi *op. cit.*, p. 217 — cazul inscripției de pe mormîntul mitropolitului Theoctist; p. 218, inscripția de pe mormîntul Mariei, fiica lui Ștefan cel Mare.

⁹ Eugen Kozak, *op. cit.*, p. 67, nota 3.

¹⁰ Anton Balotă, *La littérature slavo-roumaine à l'époque d'Etienne le Grand in Romano-slavica*, I, 1958, p. 217—218, nota 40.

— de exemplu expresia „po sveșcenuiu coronuiu Dragoș voevodi“ nu are nici un sens — dar „cu toate acestea putem recunoaște cu ușurință textul comunicat de O. Gôrka, mai ales că și inscripția despre Dragoș are aceeași dată de mai 6981 (1473)“¹⁰. Surprinzător este faptul că, deși P.P. Panaitescu cunoaște articolul lui Gheorghiescul, nu ține nici el seama de descrierea făcută inscripției de primul ei editor și nu remarcă faptul că în textul publicat în 1845 și respectiv 1862 nu se vorbește despre o piatră de mormînt înfrumusețată de Ștefan cel Mare strămoșului său Dragoș, ci se pomeneste despre locuința făcută de Ștefan la mănăstirea Putna¹¹.

Deci, în urma comunicării făcute de O. Gôrka și reluată de P.P. Panaitescu și Anton Balotă, este acceptată ideea că inscripția care se afla înainte de refacerile din 1854—1856 încastrată în zidul bucătăriei era piatra de mormînt înfrumusețată din ordinul lui Ștefan cel Mare și pusă pe mormîntul strămoșului Dragoș vodă, după cum făcuse și cu mormintele celorlalți voievozi sau membri ai familiei voievodale îngropați la Rădăuți, Probota, Mănăstirea Neamț sau Bistrița.

În anul 1966, cu ocazia aniversării a 500 de ani de la întemeierea mănăstirii Putna, discuția despre inscripția publicată de Gheorghiescul este reluată de Ioan Zugrav, care consideră că „este deci mai plauzibil a afirma că inscripția în chestie privește o locuință domnească, întocmai ca cele de la mănăstirea Bistrița, mai tîrziu de la Probota, Sucevița etc“¹², fără să se țină seama de descrierea făcută de primul ei editor și de identificarea propusă de episcopul Melchisedec.

Discuția despre aceeași inscripție este redeschisă de Ștefan S. Gorovei, în anul 1971, cînd vorbind despre biserica de lemn atribuită de tradiție lui Dragoș vodă, care a construit-o la Volovăț și care biserica a fost adusă la Putna de către Ștefan cel Mare, consideră că în zidul de la bucătărie se aflau de fapt două inscripții: cea transcrisă defectuos de către Gheorghiescul, pusă în anul 1559 de către Alexandru Lăpușneanu și o a doua, cea transcrisă de anonimul polonez la 1840, care este piatra de mormînt pusă de Ștefan cel Mare strămoșului său Dragoș, inscripție azi dispărută¹³. În sprijinul afirmațiilor sale, Ștefan S. Gorovei aduce ca argument observația că: „nu trebuia să fie cititorul inscripțiilor un specialist în epigrafie ca să nu confunde vleitul 7067 (1559), în scrierea slavonă 7223, cu 6981 (1473) care se scria 640A. Aceste două date nu pot fi confundate“¹⁴. Și, în concluzie „e, deci, foarte posibil ca la Putna să fi existat și o piatră cu data de mai, 1473, în care se amintea de „strămoșul“ Dragoș, al cărui mormînt ar fi fost înnoit atunci“¹⁵.

De fapt, dacă analizăm toate inscripțiile publicate de Sev. Gheorghiescul observăm că acesta nu intrunea calitățile cerute unui epigrafist: respectul față de text, citirea corectă a literelor și a cifrelor¹⁶. În toate inscripțiile Gheorghiescul notează datele cu cifre arabe, iar în cazul inscripțiilor de pe mormintele lui Ștefan cel Mare și al doamnei Maria, unde, cum se știe, locurile cu data morții au rămas necompletate, intervine, notînd pentru Ștefan cel Mare data „de la Adam 7012 ear de XC 1504“¹⁷, iar pentru doamna Maria data „de la Adam 7017 ear de la Hristos 1509“¹⁸.

Este totuși neverosimil ca în zidul de la vechea bucătărie să se găsească încastrate vizibil două inscripții cu aceeași dată și puse din ordinul aceluiași voievod. E regretabil că nu se cunoaște cu exactitate locul unde se găsea inscripția notată de anonimul polonez, dar Gheorghiescul indică cu precizie locul unde se găseau la data copierii inscripțiile — în cazul pieselor imuabile acest lucru poate fi constatat și astăzi — și este puțin probabil că în perioada cuprinsă între 1840 —

¹⁰ P.P. Panaitescu, apud Anton Balotă, *op. cit.*, p. 218.

¹¹ P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 322.

¹² Ioan Zugrav, *Pisanie de la locuința domnească din mănăstirea Putna sau piatra funerară a lui Dragoș voievod pusă de Ștefan cel Mare, în Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 7—8, 1966, p. 563.

¹³ Ștefan S. Gorovei, *Biserica de la Volovăț și mormîntul lui Dragoș vodă, în Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 5—6, 1971, p. 374—375.

¹⁴ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 375.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ De multe ori Gheorghiescul intervine în text, ca în cazul stemei cu pisanie din anul 1481, unde Ștefan cel Mare este numit *cneaz*, omițînd epitetul de *Mare* dat lui Bogdan al II-lea, peste tot cifrele sînt notate cu caractere arabe etc.

¹⁷ Sevastian Gheorghiescul, *op. cit.*, p. 303.

¹⁸ *Ibidem*, p. 305.

data vizitei anonimului polonez — și 7 februarie 1843 — când Gheorghiescul își data articolul său¹⁹, inscripția notată de anonimul polonez a fost înlocuită cu cea pusă de Alexandru Lăpușeanu.

Este regretabil că nu cunoaștem identitatea călătorului polon, că nu putem compara inscripțiile copiate de el cu cele copiate de Gheorghiescul și cu originalele și că trebuie să ne mulțumim cu aprecierea vagă că aceste inscripții „concordau cu mici deosebiri cu cele publicate de Kozak”²⁰. Este regretabil că nu putem ști dacă anonimul polonez cunoștea alfabetul chirilic și limba slavonă, dacă scria sau copia mecanic literele, dacă într-adevăr el este cel care a copiat inscripțiile aflate „in situ” sau a apelat la un călugăr de la Putna pentru această operație. Sint întrebări la care este aproape imposibil de răspuns.

Faptul că celelalte inscripții publicate de Gheorghiescul sint, cu mici diferențe, exceptînd greșelile de citire și transcriere a unor litere și a cifrelor²¹, asemănătoare cu cele publicate de Kozak, cît și faptul că atît data comunicată de anonimul polonez și de Gheorghiescul pentru inscripția din zidul bucătăriei este aceeași — mai 6981 (1473) — cît și că voievodul care pune inscripția este același — Ștefan cel Mare — și că la ambii autori se vorbește despre Dragoș vodă, ne face să presupunem că anonimul polonez, vizitînd Putna, l-a cunoscut pe călugărul Sevastian Gheorghiescul²², care i-a comunicat textele inscripțiilor copiate de el, inclusiv cel al inscripției încastată în zidul bucătăriei, al cărui text corupt, a fost, se pare, denaturat de o greșeală de transcriere a polonezului (confuzia între lăcaș pentru sine și lăcaș de veci).

Analizînd toate aceste păreri și informații ajungem la următoarea concluzie legată de controversata inscripție aflată înainte de refacerile din anii 1854—1856 încastată în zidul bucătăriei.

În secolul al XVI-lea, mai exact în ziua de 8 martie 1536, la Putna are loc un incendiu care „mult rău au pricinuit și au ars casele domnești, amîndouă trapezele și bucătăria și bolnița și cămara”, așa cum menționează o însemnare făcută pe un minei pe lunile noiembrie—decembrie²³. Urmele acestui incendiu au fost constatate și în timpul săpăturilor arheologice efectuate pe latura de sud a complexului monastic. Considerăm că pisania pusă de Alexandru Lăpușeanu în mai 1559 menționa tocmai lucrările de refacere a construcțiilor distruse de incendiul din 1536 și în mod special lucrările întreprinse la Casa Domnească, refaceri surprinse și ele de aceleași săpături arheologice²⁴.

Sevastian Gheorghiescul, cunoscînd tradiția existentă la mănăstirea Putna despre biserica de lemn de la Volovăț, construită de Dragoș vodă și mutată de la Volovăț la Putna din ordinul lui Ștefan cel Mare²⁵, consideră acest act dictat de legăturile de sînge existente între Ștefan și presupusul său strămoș Dragoș. O altă tradiție, existentă la mănăstire, susținea că pe latura de sud a incintei, unde în urma lucrărilor de refacere întreprinse de mitropolitul Iacob Putneanul²⁶ se găsea acum bucătăria cu cuptoarele brutarului s-ar fi aflat vechea Casă Domnească ridicată de Ștefan cel Mare. De altfel, la mănăstirea Putna se păstrează un plan întocmit în jurul anului 1800 de către austrieci, plan al Casei Domnești²⁷, construcție care a fost în parte distrusă cu ocazia construirii între 1854—1856 a corpului

¹⁹) Ibidem, p. 219.

²⁰) P. P. Panaitescu, apud Anton Balotă, *op. cit.*, p. 217—218, nota 40.

²¹) Vezi Sevastian Gheorghiescul, *op. cit.* și Eugen Kozak, *op. cit.*

²²) Sevastian Gheorghiescul a intrat în comunitatea monastică de la Putna în anul 1836, deci anonimul polonez îl putea întîlni acolo. Date despre Sevastian Gheorghiescul la Teofilact Clobică, *Contribuții la istoria mănăstirii Putna — egumenii*, p. 40, in ms.

²³) Dr. V. Gonța și Alex. Gonța, *Un spital de mănăstire la Putna în veacul al XV-lea, în Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 9—10, 1963, p. 595—596.

²⁴) Mircea D. Matei, Alexandru Rădulescu, Radu Ciuceanu, *Principalele probleme și rezultate ale cercetării arheologice a Casei Domnești de la Mănăstirea Putna, în Revista Muzeelor și Monumentelor, seria Monumente Istorice și de Artă*, 1, 1983, p. 39.

²⁵) La mănăstirea Putna se păstrează un document din 17 martie 1723, emis de voievodul Mihai Racoviță, care dăruiește bisericii din satul Putna un poslușnic. Documentul vorbește despre mutarea bisericii de lemn de la Volovăț la Putna din ordinul lui Ștefan cel Mare. Arhiva Mănăstirii Putna, Documente, Mapa, I, doc. 43 și Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1938 p. 23. Sevastian Gheorghiescul este și autorul unei lucrări referitoare la biserica lui Dragoș vodă, intitulată *Descrierea pentru biserica din satul Putna, numită „mănăstirea veche a Putnii” care acum ca parohialnică uzesterisiască*, informația la Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 215, nota 1.

²⁶) Despre lucrările de refacere de la mănăstirea Putna întreprinse de către Iacob Putneanul, cf. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 17.

²⁷) Informație de la colegul Alexandru Rădulescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

de chilii și pivnițe de pe latura de sud. În zidul vechii construcții, deasupra ușii de intrare la bucătărie se afla o stemă cu pisanie, care era foarte asemănătoare cu cea pusă de Ștefan cel Mare în anul 6989 (1481)²⁸, stemă care se găsește acum încastată în turnul de intrare în mănăstire, ridicat în anul 1757 de către mitropolitul Iacob Putneanul²⁹. Dar pisania aflată în zidul de la bucătărie — sculptată în gresie — se deteriorase, dovadă că scutul despăcat era deja în 1843 fragmentar și din figurile heraldice care-l mobilaseră nu se mai vedeau decît „podoabe de flori” adică un fragment din crucea dublă și o floare de crin și, nu se mai știa ce eveniment era marcat de prezența ei. Dorind să legitimizeze tradiția existentă la mănăstire despre Casa Domnească construită de Ștefan cel Mare, Sevastian Gheorghiescul va comite un fals „pios”, atribuindu-i gloriosului ctitor o genealogie fantezistă și o inscripție pusă de către voievodul Alexandru Lăpușeanul.

Epoca în care preotul Sevastian Gheorghiescul își scria articolul său — prima lucrare care publica inscripții medievale în Moldova³⁰ — este epoca istoriei romantice, căreia nu îi erau străine astfel de practici, tocmai din dorința de exaltare a Evului mediu eroic. Deci, Sevastian Gheorghiescul, animat de bune intenții, cu falsul său încerca să legitimizeze de fapt o realitate care va deveni evidentă de abia peste un secol, în urma săpăturilor arheologice.

DE NOUVEAU AU SUJET D'UNE INSCRIPTION DU MONASTÈRE PUTNA - PIERRE TOMBALE OU INSCRIPTION VOTIVE DE LA MAISON PRINCIÈRE ?

R É S U M E

L'un des problèmes les plus controversés de l'historiographie concernant le monastère Putna est celui de l'inscription que Étienne le Grand a fait mettre en 1473 et qui se trouvait encadrée dans le mur, au-dessus de la porte de la cuisine, jusqu'aux restaurations des années 1854—1856.

Certains auteurs considèrent conformément aux informations fournies par le premier éditeur, Sevastian Gheorghiescul, qui la publie en 1845, qu'il s'agit d'une inscription votive que Étienne le Grand a fait encadrer en 1473 dans le mur de la Maison Princière, bâtie par son ordre dans l'enceinte du monastère, alors que d'autres chercheurs, s'appuyant sur les données communiquées par O. Gôrka, concernant la relation d'un anonyme polonais, datant de 1840, relation restée inédite — supposent qu'il s'agit d'une pierre que Étienne le Grand a fait mettre sur la tombe du vîvode Dragoș.

Après avoir présenté les opinions des chercheurs qui se sont occupés de ce problème — Sevastian Gheorghiescul (1845), Melchisedec (1885), Eugen Kozak (1903), O. Gôrka (1939), P.P. Panaitescu (1957), Ioan Zugrav (1966), Ștefan S. Gorovei (1971) — l'auteur de la présente étude reprend la conclusion de l'évêque Melchisedec — le voivode Alexandru Lăpușeanu a fait mettre l'inscription en cause en Mai 1559, à la suite des travaux de restauration entrepris dans l'enceinte du monastère — et avance l'hypothèse que le texte, dénaturé par le premier éditeur, a été connu dans cette forme corrompue, par l'anonyme polonais qui fait une erreur de transcription.

²⁸) Despre stemele existente la mănăstirea Putna, cf. Mihai Berza, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în SCIA, 1—2 1955, p. 76—77 și Idem, *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*, în SCIA, 1—2, 1956, p. 109—111.

²⁹) Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 17.

³⁰) Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 672.

CARTEA ROMÂNEASCĂ VECHIE, DIN SECOLUL AL XVII-LEA ÎN JUDEȚUL BISTRIȚA - NĂSĂUD

LAZĂR URECHE

Capitolul captivant al istoriei noastre culturale, circulația vechilor tipărituri și manuscrise românești a constituit forma cea mai vie de manifestare a unității spirituale românești. Scrise românește, pentru neamul întreg, aceste cărți s-au răspândit cu o repeziciune uimitoare dincolo de fruntariile arbitrare impuse popoului nostru, încît, imediat după ieșirea lor de sub teascurile tipografiilor din Moldova ori din Țara Românească, le întîlnim chiar în cele mai izolate localități ale Transilvaniei, întocmai cum cele editate în această provincie au luat drumul tirgurilor și satelor de peste munți.

În cadrul cercetărilor sistematice întreprinse în ultimul deceniu, pe raza județului Bistrița-Năsăud a fost depistat un valoros fond de carte veche românească, carte ce provine din aproape toate centrele tipografice ale țării, încît, astăzi, există, la Oficiul județean al patrimoniului cultural național, o evidență precisă a acestei categorii de bunuri culturale.

Dintre toate tipăriturile vechi românești, ne-au reținut atenția, prin vechime, raritate și valoarea lor, cărțile editate, în secolul al XVII-lea, deoarece acestea au avut un rol important în menținerea unității spirituale românești. Aceste cărți au contribuit, de asemenea, la eliberarea spirituală a românilor de sub influența slavonismului, dar, mai cu seamă, la unificarea limbii române și la întărirea credinței strămoșești.

Tipăriturile românești din secolul al XVII-lea au cunoscut o foarte largă circulație în întreg spațiul românesc, mărturie fiind și numeroasele însemnări documentare făcute de-a lungul anilor pe filele lor. În județul Bistrița-Năsăud se află astăzi 39 de exemplare ale unor astfel de tipărituri, dintre care 27 aparțin unităților de cult ortodox, 2 persoanelor fizice și 10 instituțiilor specializate (9 Biblioteca Academiei R.S.R., Subfiliala Năsăud și 1 Muzeul Județean Bistrița).

Cele 39 de tipărituri cuprind 10 titluri, unele cu mari rezonanțe în istoria culturii noastre vechi: **Evanghelic învățătoare**, Govora, 1642 (un exemplar¹⁾) **Carte românească de învățătură**, Iași, 1643 (12 exemplare²), **Noul Testament**, Bălgrad, 1648 (4 exemplare²), **Îndreptarea Legii**, Tîrgoviște, 1652 (1 exemplar⁴), **Dosoftei, Viața și petrecerea svinților**, tom. I—III, Iași, 1682—1686 (1 exemplar⁵), **Apostol**, București, 1683 (2 exemplare⁶), **Sicriul de aur**, Sas-Sebeș, 1683 (5 exemplare⁷), **Biblia**, București, 1688 (1 exemplar⁸), **Evanghelia**, Snagov, 1697 (1 exemplar⁹) și **Chiriadromion**, Bălgrad, 1699 (11 exemplare¹⁰).

¹⁾ Se păstrează la Biblioteca Academiei R.S.R., Subfiliala Năsăud, inv. 49.

²⁾ 11 exemplare se păstrează în Colecția de C.V.R. de la Protopopiatul ortodox Bistrița (inv. 13, 120, 149, 365, 366, 429, 840, 944, 957, 1036), iar un exemplar la Biblioteca Academiei R.S.R., Subfiliala Năsăud (inv. 152).

³⁾ 2 exemplare se păstrează în Colecția de C.V.R. de la Protopopiatul ortodox Bistrița (inv. 140 și 982), iar 2 în colecții particulare în localitățile Ilva Mică și Ocnîța (com. Teaca).

⁴⁾ Aparține Muzeului județean Bistrița (inv. 11.404).

⁵⁾ Aparține Bibliotecii Academiei R.S.R., Subfiliala Năsăud (inv. 80).

⁶⁾ Se păstrează în Colecția de C.V.R. de la Protopopiatul ortodox Bistrița (inv. 846 și 888).

⁷⁾ Aparțin Bibliotecii Academiei R.S.R., Subfiliala Năsăud (inv. 54, 57, 95, 122, 123).

⁸⁾ Se păstrează în Colecția de C.V.R. de la Protopopiatul ortodox Bistrița, (inv. 415).

⁹⁾ Idem (inv. 172).

¹⁰⁾ 10 exemplare se păstrează în Colecția de C.V.R. de la Protopopiatul ortodox Bistrița (inv. 50, 99, 188, 213, 216, 427, 434, 766, 847, 900), iar un exemplar la Biblioteca Academiei R.S.R., Subfiliala Năsăud (inv. 105).

După cum se poate constata și din enumerarea titlurilor și a locului de apariție, cartea românească din secolul al XVII-lea existentă în județul Bistrița-Năsăud provine din toate cele trei provincii istorice românești: 6 din Țara Românească, 13 din Moldova și 20 din Transilvania.

Prezența în această parte a țării a 19 cărți editate la est și la sud de Carpați dovedește că populația românească din părțile Bistriței și Năsăudului a știut să păstreze și să prețuiască cartea scrisă în limba pe care o înțelegea și o apăra ca entitate etnică. Cercetarea vechilor tipărituri românești din Transilvania demonstrează faptul că, în această provincie, cartea s-a păstrat mai bine ca în oricare altă parte a țării, fapt ce se explică prin situația politică deosebită a românilor de aici. Fiind, adesea, considerați ca „tolerați” în propria lor țară și amenințați tot timpul cu deznaționalizarea, românii transilvăneni au găsit în cartea românească un adevărat reazim al păstrării ființei lor naționale, lucru ce explică, printre altele, și marile sacrificii făcute pentru procurarea și păstrarea ei¹¹.

Valoarea acestor vechi tipărituri românești este sporită nu numai datorită vechimii, rarității și conținutului lor, ci și datorită unor însemnări, cărora timpul le-a conferit valoare de document, venind în sprijinul argumentării și susținerii ideii de unitate a poporului român. Multe dintre însemnările pe care le conțin, tipăriturile românești din secolul al XVII-lea fac referiri la evenimente istorice sau la fapte mărunte de viață, certifică nașterea, botezul căsătorii ori decesul membrilor de familie ai posesorului cărții sau prietenilor acestuia. Cele mai importante mărturii sînt, însă, cele referitoare la prețul ori circulația cărților, însemnări deosebit de prețioase în stabilirea itinerarului parcurs de acestea în decursul veacurilor. Studiarea acestor mărturii documentare duce la concluzia că tipăriturile editate în Moldova ori în Țara Românească au cunoscut o mai intensă circulație în această parte a țării, exemplarele fiind atestate, în timp, în mai multe localități comparativ cu cele apărute în Transilvania. Așa, de pildă, exemplarul **Cazaniei lui Varlaam** de la Liviu Rebreanu (păstrat în Colecția de C.V.R. de la Protopopiatul ortodox Bistrița, inv. 429), după ce a circulat o vreme în Moldova a ajuns în Transilvania. La început, el este consemnat în localitatea Românești din jud. Bacău, apoi a ajuns în localitatea Hangu (jud. Neamț), constituind proprietatea lui Grigore Pop, care, la 7 februarie 1692, l-a vîndut, cu 21 de florini, preotului Ursu din Dindeleag (azi Livada, jud. Cluj). Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, exemplarul este atestat în Blăjenii de Jos (jud. Bistrița-Năsăud), ajungînd apoi în localitățile Rusu de Jos, Săsarim și Liviu Rebreanu din același județ.

Un itinerar interesant a cunoscut și **Biblia** de la București (1688). Acest exemplar a făcut parte din biblioteca marelui spătar Radu Cantacuzino, fiind dăruit de Radu Golescu¹². Mai tîrziu, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, această **Biblie** ajunge în Maramureș, iar în anul 1780 în localitatea Ilva-Mare din județul Bistrița-Năsăud și apoi în satul vecin Maieru, după care, în anul 1958, a intrat în colecția de carte veche a Protopopiatului ortodox Năsăud.

Mărturiile privind posesorii succesivi ai cărților cuprind, adesea, și prețul vînzării sau cumpărării lor. Așa se poate constata evoluția, pe parcursul anilor sau secolelor, a prețurilor unor cărți. Alteori cărțile s-au cumpărat în natură. Așa, bunăoară, exemplarul **Cazaniei lui Varlaam** de la Mărișelu¹³ a fost cumpărat, în anul 1687, cu 34 mîerțe de grîu, iar **Chiriadromionul** de la Liviu Rebreanu¹⁴ s-a vîndut pentru un bou.

Uneori, cărțile au constituit obiectul unor danii chiar din mîna mitropolitului Țării Românești (**Apostolul** din 1683 de la Runcu-Salvei), ori a altor prelați, act cu o profundă semnificație pentru românii transilvăneni. Aceleași mărturii documentare demonstrează faptul că o serie de cărți au ajuns în această parte a țării la foarte scurt timp după scoaterea lor de sub teacurile tipografiilor, fiind cumpărate prin sacrificiile materiale ale unor persoane dornice de cultură, de preoți, ori prin efortul conjugat al mai multor săteni. Alteori, pentru ca lumina cărții să pătrundă în mase cît mai largi, cartea este împrumutată altor comunități, așa cum s-a întîmplat cu **Cazania lui Varlaam** de la Sinmihaiu de Cîmpie¹⁵: „Aceas-

tă... carte și Propovădzenie, batăr că tare fiind legată de biserica Fiscutului (Sălcuța n.n.), însă fiind că la biserica Fiscutului nu e de lipsă, așadară ca să nu rămîie în deșert cuvîntul lui Dumnezeu nepropovăduit, cu a noastră dare de sat o mutăm la biserica Bungardului...”.

Unele însemnări conțin informații referitoare la împrumuturi bănești, făcute de biserică unor nevoiași ai satelor. Așa, de pildă, în **Cazania lui Varlaam** de la Țigău¹⁶ sînt consemnate astfel de împrumuturi făcute unor locuitori, pentru restituiră căroră „au umblat feciorii satului pe la oamenii acei ce-s datori cu banii bisericii și nu s-au tărăduit: 9 potori la Onul lui Babă Petrea, 8 șustaci la Onul lui Marcoș Simion, a bisericii di pe colaci, la Stan Alecsa 4 șustaci și 2 potori, a bisericii di pe colaci”.

Interesante sînt și mărturiile cultural-istorice lăsate de-a lungul vremii pe filele unor tipărituri. Alte însemnări întregesc biografia unor personalități sau fac referiri la evenimente istorice. Așa, bunăoară, pe prima filă a **Bibliei** din 1688 se află o însemnare a lui Dumitru Greceanu, în care este prezentată, pe scurt, viața „cocoanei Smărăndița a preafericitului Cantacuzino vel spătar”, potrivit căreia aflăm că marele spătar a mai avut o fiică — Smărăndița —, pe cînd cercetările de pînă acum indicau doi fii: Constantin, ajuns logofăt, și Safta¹⁷.

Pe aceeași **Cazanie a lui Varlaam** de la Mărișelu se află o altă însemnare interesantă privind conducerea administrativă a ținutului bistrițean: „...Și eu Grigore cu fratele meu, spre mai mare dreptate, am făcut ispisoc să știe toți... că am dat pomană (cartea n.n.) în svînta biserică. Datu-s-au în zilele mării sale birău de cetatea Bistriței, Imbrea Marton, și (a) domnului de vidic, Sabou Andras, și (a) pircălabului Hanăș și (a) protopop(ului) Vasilie ot Mocod, în zilele mării sale Mihail Apafi, craiul Ardealului... A(nul) Domnului 1687, luna decembrie”¹⁸.

Precizăm faptul că cele mai multe cărți editate în Moldova și Țara Românească au pătruns în Transilvania într-o perioadă de idinci tulburări ale istoriei acestei provincii. Este momentul cînd stăpînirea turcească a fost înlocuită aici cu cea habsburgică, care a inițiat o intensă propagandă catolicistă, viața românilor transilvăneni cunoscînd o profundă tulburare, ceea ce a dus la amplificarea relațiilor tradiționale ale Transilvaniei cu celelalte două provincii românești. Reacția a fost reciprocă, dealtfel, și din partea românilor de peste munți. Domnii munteni și cei de la est de Carpați, și mai cu seamă cei dinții, și-au orientat politica lor culturală spre Transilvania, unde au ctitorit edificii de cult și au sprijinit tipărirea de cărți pentru românii transilvăneni, contribuind, într-o mare măsură, la realizarea unității spirituale românești.

D'ANCIENS LIVRES ROUMAINS DU XVII-e SIECLE DANS LE DEPARTEMENT DE BISTRITZA-NASAUD

R É S U M É

L'auteur passe en revue, dans son article, l'ancien livre roumain du XVII-e siècle se trouvant dans le département de Bistrița-Năsăud. Comme on peut le constater d'après l'énumération des titres et de l'endroit de la parution, les exemplaires proviennent de toutes les trois provinces historiques roumaines, ce qui prouve une fois de plus l'existence d'une puissante unité spirituelle roumaine. Tout en décrivant chaque exemplaire pris à part, l'auteur mentionne non seulement l'ancienneté et la rareté de celui-ci, mais aussi les notes occasionnelles, auxquelles le temps a donné la valeur de document.

¹¹⁾ Idem (inv. 957).

¹²⁾ Idem (inv. 149).

¹³⁾ Nicolae Stoicescu, **op. cit.**, p. 140.

¹⁴⁾ Aici este o greșeală. Din decembrie 1686 birău, al orașului Bistrița a fost Ioachim Wallendorfer, Imbrea Marton fiind, probabil, mort înainte de această lună, întrucît documentele îl menționează în funcția de birău pînă în septembrie din acel an. Vezi **Documente Hurmuzachi**, vol. XV/2, București, 1913, p. 1405.

¹⁵⁾ Octavian Schiau, **Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval**, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 86.

¹⁶⁾ Radu Golescu, fost demnitar al curții domnești se înrudea cu familia Cantacuzino. Vezi Nicolae Stoicescu, **Dictionar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII**, București, 1971, p. 186-187.

¹⁷⁾ Se păstrează în Colecția de C.V.R. de la Protopopiatul ortodox Bistrița (inv. 365).

¹⁸⁾ Idem (inv. 431).

DIN VIAȚA ȚĂRANILOR BUCOVINENI

— Insemnări pe marginea unui manuscris de Iraclie Porumbescu —

NINA CIONCA

De ce manuscrisul are o vrajă aparte — mai mare decât cea a unei lucrări tipărite? Desigur pentru că păstrează ceva din mișcarea minii autorului, linii prelungitoare de gând. Dar ce emoționante sînt frînturile de manuscris! S-a pierdut începutul, uneori continuarea, alteori sfîrșitul...

Am înaintea mea două pagini dintr-o povestire de Iraclie Porumbescu. Lipsește începutul, sfîrșitul și chiar legătura dintre ele. Dar iată că se încheagă povestea ca și cum mi-ar fi șoptită în vis. E o poveste tristă cu niște țărani din comuna Șipote unde a păstorit Iraclie în anii săi de tinerețe. Și pentru că este adevărată e mai zguduitoare ca orice plămuire a minții. Dureroasă, grăitoare ca întreaga istorie nebăgată-n seamă a țaranului român, a aceluia care, veacuri de-a rîndul a clădit Omenia. Oare această Omenie, crescută din simțul dreptății și al bunei cuviințe nu este ea un monument tot atît de important pentru istoria neamului nostru, cum ar fi de exemplu o mănăstire? În Omenie s-a contopit munca spirituală a atîtor generații de strămoși. Ea le-a fost marelui legiutor, din cuvîntul căruia nu se ieșea fără o pedeapsă immanentă. Nici chiar în vremurile de restriște nu se ierta călcarea Omeniei. Și tocmai despre neîntinarea cugetului în ciuda unor vremuri grele este vorba în această povestire.

Să răsfoim puțin istoria pentru a tîlmăci viața poporului nostru din Bucovina pe timpul lui Iraclie Porumbescu.

După răpirea Bucovinei, toate rosturile țării s-au răsturnat. Vechii boieri din partea aceasta a țării au plecat. A fost un adevărat exod spre Moldova, lăsînd locul veneticiilor de toate neamurile, care, din vechili, ajunseră să stăpînească întinsele pămînturi ale celor plecați. Cei noi veniți nu mai aveau nici un fel de legătură cu poporul. Vorbeau nemțește sau leșește, aveau alte datini și alte sărbători. Totul le era străin precum ei înșiși erau străini pentru băștinași. Și dacă au mirosit ceva din cultura apusului, aceasta nu i-a făcut nici mai buni, nici mai drepecți. La ce le-ar fi servit atari sentimente cînd unicul lor țel era îmbogățirea și investirea de către împărat cu titluri nobilitare? Pe vremea vechilor boieri, se făceau doar 12 zile de elacă pe an — așa era obiceiul pămîntului. Ei au introdus 100 de zile de robotă — așa era obiceiul în Pocuția și Galiția; și acest obicei le plăcea. Mulți țărani români, nemulțumiți, și-au lăsat vatra strămoșească și pămîntul moștenit prin urice, trecînd munții spre Transilvania, sau Cordunul spre Moldova. În locul lor, s-a importat mîna de lucru, tot din Galiția. Ba mai sosiră și coloniștii germani cărora li se dădură cele mai bune pămînturi: erau doar națiune privilegiată. Aceștia nu făceau robotă ca ceilalți, poloni și ruteni care se simțeau bine în Bucovina, deoarece la ei acasă fuseseră și mai săraci. Mai aveau și unele înlesniri ca orice musafir căruia i se acordă atenție. Școlile satești, fiind îndrumate de inspectoratul de la Lemberg, încep să capete o nuanță catolică, ba chiar să devină catolice acolo unde era o cît de mică comunitate polonă. Așa a început înstrăinarea Bucovinei, un proces în plină desfășurare, încă pe vremea lui Iraclie Porumbescu, (ne aflăm după 1850, cînd el a fost numit preot la Șipote).

Nemulțumirile în lumea satelor apăreau acolo unde oamenii nu aveau cui să se plîngă pentru a li se face dreptate. Nu-i vorbă că nici foștii boieri nu plecau prea mult urechea la durerile poporului, dar cel puțin vorbeau românește și aveau aceleași obiceiuri cu ale țaranilor. Mai sprijineau o școală românească, mai judecau pricini, mai împăceau oamenii. Acum singurul sfătuitor și avocat al țaranului rămîne preotul, a cărui muncă pe teren obștește trebuie privită cu venerație.

Pentru pricinile mai grele, țărani încercau să se adreseze conducerii, la Cernăuți, trimițând un delegat cu o jalbă. Citeodată se mai făcea și dreptate, așa cum s-a întâmplat cu cearta dintre românii din Satu Mare de lângă Rădăuți și coloniștii germani, episod povestit de naturalistul Haquet care a călătorit prin Bucovina. „Germanii primiseră pământurile cele mai bune, îngustind pământurile românilor. Apoi, nu numai că au prădat micile grădini, ci s-au și obrăznicit de a atinge drepturile cele vechi /ale românilor/. Comisarul imperial trimis să facă pace s-a întâmplat să fie un om drept. El le-a spus răspicat nemților că „dacă nu se vor astîmpăra, viața lor va fi veșnic în primejdie, căci dacă Moldovenii sau Valahii se vor răscula odată, împotriva lor, nici copilul din pîntecele mamei nu va fi cruțat“

Dar dreptate li se făcea românilor cam rar. De obicei românul care îndrăznea să dezvăluie abuzuri, (serie Budai Deleanu, pe atunci consilier provincial pe lângă „forum nobilium“ la Lemberg) era privit ca tulburător al păcii din sat și ca atare, însemnat la protocol și pedepsit cu închisoare și bătăi, ba uneori chiar și cu expulzarea“¹.

Povestea noastră grăiește despre un astfel de țaran, un gospodar de frunte din Șipotele Sucevei, care a îndrăznit să ceară dreptate dezvăluind niste mișelii ale „domnilor“. Cine sînt acei „domni“, nu putem afla încă, iar numele țaranului nu-l vom ști nicicînd — Un om dintre cei mulți. Totul e atît de îndepărtat și de pierdut sub valurile vremii...

Povestea începe încet, cronicărește, cum niște oameni l-au rugat pe Iraclie să meargă să sfințească o casă într-unul din cătunele ce țineau de Șipote. Au încălecat și au plecat împreună pînă la casa cu pricina. Drumul e lung, oamenii grăiesc de unele și altele, numai de ce-i doare, nu încep a zice. Au ajuns la o casă sărăcăcioasă, părintele a sfințit-o, a gustat din bucatele puse pe masă și stînd de vorbă, a aflat că această sfințire fusese pusă la cale, pentru a putea grai în voie, laolaltă, mai departe de vatra satului. Avuseseră sătenii o pricină grea cu domni pentru care au trimis și ei la stăpînire pe unul din ai lor.

De aici înainte îl lăsăm pe Iraclie Porumbescu să-și spună povestea în limba lui moldovenească, încet curgătoare, cu fraze lungi, ramificate, ca firele piraielor de munte ce se strecoară limpezi printre pietre.

Așa grăia unul dintre țărani:

„Dară după înfîilele jeluirii ce le-a făcut și le-a trimis sârmanul om în numele nostru, la scaunele cele mari la Cernăuți, cum se vede, au aflat stăpîinii noștri, ori poate că le-a și venit ceva ce nu le plăcea și au pornit goană asupra lui. Într-o noapte îl rădăcară pădurarii și vatamanii din pat, îl închiseră în arestul sătesc și de acolo, sub străji ducîndu-l la Rădăuți, cum se pare cam cu știrea străjilor, a scăpat și de atunci, bietul, tot numai fugar umblă, ducîndu-i oamenii tot prin locuri anumite din păduri cîte ceva merinde și tot așa și pre sârmana lui femeie și copilă sprijinind-o. Din om gospodar și cumsecade, a devenit sărac și pierdut, că toate vituțele, în parte i s-au prăpădit, neavînd stăpîn, și parte i le-au luat slujbașii cu puterea, sub cuvînt de despăgubire pentru umbletele lor de a-l căuta necontenit, și-apoi și de amanet, ca să vie după ele, singur, la domni — amanet rămas fără nici o urmă... Dară apoi biata femeie, pe cîte drumuri au purtat-o, cîte batjocuri și chinuri a-ndurat ea că să spue unde-i bărbatu ei și ea nici singură nu știa. Și acum de un an de zile îl caută cu vatamani, cu pădurari și cu plăieși, ba și chiar cu catane ce fură trimise din pricina lui **Cobeliță**² încoace, o companie întreagă îl caută, zic, să-l prindă și să-l închidă, și cine știe ce să mai facă cu el. Călcătu-i-au de multe ori ziua și noaptea casa, pîrjolitu-i-au cămara de toate ce erau într-însa, așa că biata lui femeie și copilă încă azi sînt goale și fără hrană“

Mișcat adînc de cele ce auzii, întrebai: și unde-i acel om?

— De un an de zile, cum zisei, răspunse vorbitoriul, e fugar și pribeag prin păduri, necutezînd, de frică, a se apropia de casa sa“.

— Și dumneavoastră n-ați făcut nimic ca să-l scăpați?

— Cum nu? Făcurăm că am mers la Rădăuți și ne-am rugat de domni să-l ierte, să-i dea pace, că nu-i nimic de vină, că el ce-a arătat, a arătat în numele nostru, să fie numai domni buni și să cerceteze de nu-i așa cum a arătat el și vor videa că toate-s așa, ba încă și mai mult și mai rău de cît așa.

¹) Budai Deleanu, *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukovina*, ed. Ion Nistor în „Românii și Rutenii din Bucovina“, București, 1916, p. 189.

²) Haiduc huțul care a răscolat satele din nordul Bucovinei după 1848.

— Ei și-apoi?

— Apoi așa, că-n loc să ni se bage-n seamă rugările noastre, ne-au închis și pre noi care am mers de ne-am rugat și abia după mai multe zile de-nchisoare și de foame am scăpat. Te rugăm deci pre S-ta, domnule părinte, fii-ne bun și milostiv, și fă cu mintea S-tale ce-i ști și putea, căci te socotim că știi și ai putea multe. Fă, te rugăm, doară ne scapi pre bietul om din nevoia și primejdia în care noi l-am băgat — că D-le părinte, aice suspină vorbitoriul, de moare omul acesta undeva prin codrii de foame ori mîncat de fiare sălbatice, **el moare pre sufletul nostru, el moare ucis de noi.**

— Așa, așa este, ziseră ceilalți, după care vorbitoriul continuă însă foarte mișcat:

— **Cum apoi să mai trăim noi, cum să ne mai așteptăm noi moartea noastră? Toată lacrima a soției și a copilului său are să ardă pre sufletul nostru și al copiilor noștri...**³

Eu, gîndind puțin, zisei: Dumnezeu să vă binecuvinteze inimile voastre, căci văd că ele sînt ca ale unor oameni cinstiți. Veniți mîne doi sau trei la mine. Eu pînă mîne voi cugeta ce și cum s-ar putea face ca să vă împlinesc dorința care de aici înainte este și **dorința mea, a preului dumneavoastră**“.

Pe unde va fi restul povestirii... Dar oare a mai terminat-o el? Mîna care scrie e o mîna bătrînă, tremurătoare; scrisul se aseamănă cu cel din ultimele-i scrisori cînd locuia singur și bolnav în Frătăuți și poate își mai depăna amintiri îndepărtate.

Și ce va fi putut să facă pentru acel țaran hăituit de cătane prin pădure? Oricum, Iraclie Porumbescu se va fi luptat cu „domni“ căci îl știm ducînd la bun sfîrșit mai mari și mai grele încercări.

Aceste două foi care au scăpat de vremuirea vremii sînt ca o piatră veche de hotar pe care n-avem voie s-o lăsăm să se sfîrîme și nici s-o îngroape uitarea.

DE LA VIE DES PAYSANS DE BUCOVINE — NOTES EN MARGE D'UN MANUSCRIT D'IRACLIE PORUMBESCU

R É S U M É

On commente et on fait publier un manuscrit inédit d'un récit à sujet épique qui évoque la lutte des paysans de Bucovine contre l'exploitation habsbourgeoise. Le récit, dont on conserve des fragments, est dû à Iraclie Porumbescu et il date des dernières années de la vie de ce prosateur de Bucovine.

O FRUMOASĂ PRIETENIE DE TINEREȚE : NICOLAE IORGA —
PETRE FÎNTÎNARU

MIRCEA DUMITRESCU

Datorită unor preocupări sisifice de bio-bibliograf, întreprinse de Barbu Theodorescu, cercetător atent a lucrărilor publicate de acesta, încă din perioada anilor '30 când i-a fost secretar, se poate vorbi astăzi despre o destul de completă cunoaștere a relațiilor lui Iorga, de prietenie, de adversitate sau numai de colaborare literară, științifică ori politică.

Folosind deci, ca surse, informațiile primite din studiile lui Barbu Theodorescu, cele din volumul *O viață de om așa cum a fost* al lui N. Iorga și cele de arhivă, inedite, privindul pe profesorul ieșean Petre Fîntînar, vom încerca să creionăm frumoasa prietenie a acestuia cu Iorga în perioada 1889—1894.

„Iorga și-a făcut aici intrarea (la Universitatea din Iași, n.n.) ca tînăr excepțional“ — spune Barbu Theodorescu. Totuși, fiind o fire izolată și neadaptabilă, era supus glumelor și ironiilor colegilor. Repede a aflat un protector în persoana colegului mai mare, Fîntînar, un student respectat și temut pentru severitatea caracterului și puterea sa fizică. Sub tutela acestuia, care avea pentru Iorga admirație și dragoste...”¹.

Despre acest moment de început, Iorga scrie : „Unul ca mine a avut doar norocul să intereseze de la început pe cineva dintre cei vechi, respectat de ceilalți pentru severitatea și hotărîrea lui, BUNUL Fîntînar, de pe la Fălticeni, înalt, spîn, slab, DIN CARE SOARTA A FĂCUT, PE LÎNGĂ PROFESORUL DE LICEU, CARE A TREBUIȚ SĂ FIE ȘI UN PREFECT PERMANENT AL LIBERALILOR...”² (sublinierile noastre, n.n.).

De altfel, tot Iorga își aduce aminte în 1932, când a scris *O viață de om așa cum a fost*, că Fîntînar „... și-a adunat, supt pseudonimul Vladimir, epigrame, dintre care unele cu adevărat bune : Cugetările de astăzi/Sint prostiile de mine/(și) a schițat astfel pe colegii săi într-o „jalnică tragedie“, în care, DEȘI ATÎT DE PRIETEN (sublinierea n.) figuram și eu;/Vezi acolo o căpiță de păr des nepieptănat/Ea ascunde subt povara-i un cap mare de-nvătat“³.

În fine, concludent pentru înțelegerea mai bine a prieteniei lor de tinerețe, necontinuată, tot Iorga în același loc pomenește pentru ultima oară de Fîntînar : „Deocamdată nu mai aveam rost în Școala Normală, unde era să las UN SINGUR PRIETEN, CREDINCIOS MULȚI ANI DE ZILE, PÎNĂ NE-AM PIERDUT DIN VEDERE, FÎNTÎNARU... (tot sublinierile ns.)“⁴.

La ce se referea Iorga, atunci când pomenea despre CREDINȚA prietenului său, singurul său prieten, aflăm din volumul *Scrisori către N. Iorga*⁵ în care sînt

¹) Textul anexat.

²) N. Iorga : *Pagini de tinerețe*, vol. I, ediție alcătuită, prefată și bibliografie de Barbu Theodorescu, Editura pentru Literatură, 1968, p. X.

³) N. Iorga : *O viață de om așa cum a fost*, vol. I, Ed. N. Stroilă, 1934, p. 110..

⁴) *Ibidem*, p. 153.

⁵) *Ibidem*, p. 182.

⁶) *Scrisori către Nicolae Iorga*, vol. I, 1890—1901, ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, studii și documente, Ed. Mînera, 1972, p. 125—141.

publicate nu mai puțin de 23 de scrisori ale lui Fintinaru, începând cu 18 martie 1890 când Iorga pleacă din Iași, unde va mai reveni numai sporadic, până la 12 decembrie 1894, când acesta își începuse cursul la Universitatea din București din noiembrie și își stabilise domiciliul în Capitală, în str. Sf. Voievozi nr. 12, încă din septembrie același an.

În această perioadă de aproape 5 ani, timp în care a colindat Europa pentru studii (Franța și Germania) sau cercetări de arhive (Franța, Germania, Italia, Austria etc.), Fintinaru a fost acela care îl informa despre ce se întâmpla în țară, dar mai ales la Iași, adresându-i-se cu „Iubite Iorga“, „Prieten“, „Dragă Iorga“, sau „Prieten Iorga“ și terminând de cele mai multe ori cu „Sărutări“ sau „Te sărut“ și doar odată cu „Primește salutările mele“ și de trei ori numai cu semnătura.

Informațiile erau dintre cele mai variate. Fie că îi trimitea vești despre prieteni („Pe Th. Vasiliu nu l-am întâlnit“, „Tomida s-a însurat și s-a stabilit la Sinaia“, „Evolceanu nu-i în țară. La Paris“, „Pe Teodoru tot îl întâlnesc“ etc), fie că îi trimitea gazetele în care apăreau articolele lui Iorga, fie că îl ținea la curent despre „... vâzdoaga națională V. A. Ureche“ sau despre activitatea lui A. D. Xenopol sau despre Ghibănescu, care la înmormântarea lui Alecsandri „a bilbiit repede un mic discurs“.

Am spicuit destul de puține citate din scrisorile lui Fintinaru, numai pentru a putea justifica afirmația că între cei doi a fost o prietenie frumoasă, dar lectura în totalitate a pachetului de scrisori este veritabilă încântare, atât pentru stilul plin de humor al expeditorului, cât și pentru bogăția și varietatea de informații pe care acesta le furniza prietenului.

Și totuși, această prietenie nu a mai continuat.

Iorga spune „până ne-am pierdut din vedere“, de unde concluzia că nu s-au certat, că nici o neînțelegere, de nici un fel, nu a intervenit între ei, ceea ce pentru Iorga nu era exclus.

Prin **pierderea din vedere** trebuie să înțelegem pur și simplu **fiecare pe drumul lui**. Iorga, universitar la București, călător prin toată lumea, un om politic și șef de partid, parlamentar activ și publicist cu o frecvență greu de imaginat, o viață, deci, trăită intens la dimensiuni universale, în timp ce Fintinaru, liberal convins și ieșean prin destin, abia că a trăit vreo trei ani la București (1901—1904) ca director general în Ministerul Instrucțiunii, sub Spiru Haret; în rest, profesor la Liceul Național din Iași, ajutor de primar la Iași și prefect liberal al județului Iași (1914—1918 și 1922—1926).

Ceea ce poate părea curios ar fi faptul că, în perioada 1894—1895, deși Iorga a făcut multe recenzii literare în publicațiile vremii, nu a găsit cu cale să scrie despre volumul de epigrame publicat de Fintinaru în 1894 sub pseudonimul Vladimir, volum pe care îl cunoștea; de asemenea, deși Iorga a publicat patru volume sub titlul **Oamenii cari au fost**, între 1934 și 1939, nu a găsit loc, printre cei 681 de pomeniți și lui Fintinaru, care încetase din viață în anul 1927.

Dacă s-ar fi certat, ar fi fost eventual o justificare; altfel, nici o explicație plauzibilă nu există.

Au fost însă două momente când Iorga a **trebit** să-l întâlnească pe Fintinaru; poate chiar s-au întâlnit, dar nu am găsit niciun document în care să fie consemnat așa ceva.

Ne gândim la perioada noiembrie 1916 — decembrie 1918, când Iorga a fost refugiat la Iași, a avut activitate parlamentară și publicistică intensă, ziarul „Neamul Românesc“ apărând cu regularitate, iar Petre Fintinaru a fost prefect al județului Iași de la 5 ianuarie 1914 la 22 martie 1918⁶

Este greu de crezut că, date fiind activitățile celor doi, ei să nu se fi întâlnit, dar intrucât nu a fost vorba de confruntări sau înfruntări publice, întâlnirile lor să fi rămas cu un caracter pur particular, fiindcă Barbu Theodorescu, în destul de completa biografie pe care am avut-o în vedere, nu menționează printre multele întâlniri ale lui Iorga în anii refugiului la Iași și vreuna cu prefectul județului, Petre Fintinaru.

A doua oară când Iorga și Fintinaru **ar fi trebuit** să se întâlnească a fost în perioada de la începutul anului 1922.

⁶ Arhivele Statului București, Fond Min. Interne, dos. 180/1914, fila 4 și dosar 181/1918, fila 12.

Fintinaru a fost din nou numit de liberali prefect la Iași⁷. În această calitate el a tutelat alegerile parlamentare din martie 1922, iar pe listele de candidați au figurat: Gh. Mirzescu la liberali Tache Ionescu la conservatori-democrați, Petre Dragomirescu la partidul poporului, **Nicolae Iorga** la partidul naționalist-democrat, Ion Mihalache la partidul țărănesc și dr. L. Ghelerter la partidul socialist.

Și de data aceasta este greu de crezut ca un candidat-cap de listă să nu se confrunte cu prefectul județului, măcar în perioada campaniei electorale.

Ar fi fost totuși posibil, pentru că la aceste alegeri Iorga a mai candidat la Dolj, Sibiu și Galați, tot cap de listă, după cum o spune în **O viață de om așa cum a fost**⁸, în timp ce Barbu Theodorescu menționează că „La 8 martie 1922 este ales deputat la Dorohoi, Galați, Craiova și București“⁹.

Nu încercăm să deslușim eventualele taine ale acestei necontinuări a unei frumoase prietenii de tinerețe și luăm de bună afirmația lui Iorga „ne-am pierdut din vedere“ pe care o credem, fiindcă — pe de o parte — uluitoarea și diversificata activitate a acestuia nu-i mai permitea, ca timp efectiv, să întrețină o prietenie pur sentimentală, iar — pe de altă parte — Fintinaru, rămas profesor de liceu, și-a concentrat viața publică numai la limitele primăriei și prefecturii Iașului, de care s-a dovedit a fi fost de mult legat.

Pentru Iorga, Fintinaru a rămas „singurul prieten“ și „bunul Fintinaru“, iar pentru Fintinaru Iorga a fost „Iubite Iorga... cu sărutări“

Petre Fintinaru s-a născut la 25 iunie 1867 în comuna Fălticeni, județul Suceava, plasa Șomuzului, str. Tâmpeschi nr. 1184, fiind fiul lui Niță (38 de ani), cultivator de pământ și al Mariei (27 de ani), profesie liberă (conform certificatului de naștere).

Nu se poate afirma cu exactitate, pe bază de documente, anul când s-a stabilit la Iași, nici dacă a venit singur, pentru învățătură sau împreună cu toată familia, această a doua ipoteză fiind mai probabilă, deoarece toți cei șase copii ai lui Niță Fintinaru (Petre, Aglae, Ion, Vasile, Tița și Elena) au trăit la Iași cu familiile lor și toți au fost înmormântați în cimitirul Eternitatea din Iași.

Ceea ce se știe cu precizie este faptul că a obținut diploma de bacalaureat în litere și științe în sesiunea iunie 1886 și diploma de licență în litere la Universitatea din Iași în anul 1891.

În timpul studenției s-a împrietenit cu Nicolae Iorga care îl numește „bunul Fintinaru“.

Tot în vremea studenției, după căderea de la putere a guvernului Brătianu (1888), Petre Fintinaru devine membru, statornic, al partidului liberal; în anul 1891 a fost unul dintre reprezentanții studenților liberali din Iași la funeraliile lui I. C. Brătianu, iar în perioada următoare, pe lângă funcția de profesor de română și latină la liceul Național din Iași, a colaborat permanent la publicațiile liberale din capitala Moldovei (la ziarul „Evenimentul“ a fost chiar redactor permanent). Tot ca liberal convins, după desprinderea din partid a radicalilor lui Gh. Panu, Petre Fintinaru a publicat sub pseudonimul „Vladimir“, primul volum de epigrame din literatura noastră, intitulat „Radicalii“, în anul 1894.

Ca profesor de română la Liceul Național, l-a avut printre elevi pe Mihail Sadoveanu care nu omite să-l pomenească în **Anii de ucenicie**. Cu marele povestitor va colabora destul de apropiat în perioada 1910—1911, înd Sadoveanu a fost director al Teatrului Național din Iași, iar Petre Fintinaru era membru în Consiliul de Administrație al acestuia. De altfel Fintinaru a fost în comitetul de conducere al Teatrului Național din Iași și mai înainte, de la 18 iulie 1896 la 17 august 1899 ca delegat al Ministerului Instrucțiunii, în timpul primului ministeriat al lui Spiru Haret, perioadă în care a fost și inspector școlar (8 ianuarie 1897 — 13 aprilie 1899).

În al doilea ministeriat al acestuia (1901—1904), Petre Fintinaru a fost director general al învățământului primar și chiar secretar general al ministerului pentru o scurtă perioadă.

⁷ Idem, dosar 38/1922 filele 24—29 și dosar 4/1926 fila 14.

⁸ N. Iorga: **O viață de om așa cum a fost**, vol. III, Ed. N. Stroilă, 1934, p. 78.

⁹ Barbu Theodorescu: **N. Iorga, 1871—1940** Biobibliografie, Ed. Științifică și Enciclopedică — Editura Militară, 1976, p. 80.

Revenit la Iași, continuă activitatea de profesor la liceul Național, pentru ca din iulie 1907 pînă în ianuarie 1911 să fie prim ajutor de primar al orașului Iași, primar fiind scriitorul Nicolae Gane.

Prin decretul nr. 71 din 5 ianuarie 1914 este numit prefect al județului Iași, în locul lui Ștefan Negruzzi, demisionat, funcție pe care a păstrat-o pînă la 22 martie 1918, cînd a demisionat la rîndul său. Trebuie evidențiat faptul că în această perioadă a avut o misiune foarte grea, fiind vorba de timpul în care capitala României a fost la Iași în refugiu, cu toate greutățile inerente unei asemenea stări de fapt.

Reintră în viața publică în preajma alegerilor din martie 1922; trebuia să candideze la alegerile pentru Senat, în care scop fruntașul liberal Victor Iamandi îi face un elogios portret în ziarul „Mișcarea”, dar pînă la sfîrșit este numit din nou prefect al județului Iași, în luna februarie 1922.

Odată cu terminarea guvernării liberale, în martie 1926, potrivit uzanțelor, demisionează.

Urmează o scurtă perioadă de guvernare „averescană” (30 martie 1926 — 4 iunie 1927) după care au urmat din nou liberalii; de data aceasta Petre Fîntînarul nu mai este numit prefect, ci este ales senator de către membrii consiliilor comunale și județene, cu o majoritate zdrobitoare (392 voturi din 445 exprimate).

Nu-și poate exercita însă mandatul, deoarece în luna august 1927 a încetat din viață, fiind înmormîntat la cimitirul Eternitatea din Iași.

În „Figuri ieșene”, vol. I, Ion Dafin spune: „Atît de înrădăcinat e în el sentimentul datoriei și al răspunderii, încît chiar celui mai îndrîjit adversar politic și personal, n-ar fi în stare să-i refuze concursul, cînd în joc ar fi o cauză dreaptă și de utilitate generală”.

UNE BELLE AMITIÉ DE JEUNESSE : NICOLAE IORGA — PETRE FÎNTÎNARU

R É S U M É

La matériel présente les relations d'amitié entre le grand historien et homme de culture, Nicolae Iorga, et Petre Fîntînarul, pendant la période 1889 — 1894 et „bien des années” après, comme le note Iorga lui-même dans ses mémoires. L'auteur utilise comme sources d'information les études de Barbu Theodorescu sur Nicolae Iorga, le livre „Une vie d'homme, telle qu'elle a été” et des données inédites, tirées des archives. Tout en évoquant cette amitié de jeunesse, l'auteur ébauche une succincte biographie de Petre Fîntînarul, originaire de Fălticeni.

CASA DE LA IPOTEȘTI

TRAIAN CANTEMIR

Am menționat, cu alt prilej, că inițiativa de cumpărare și de transformare a casei Eminescu din Ipotești în muzeu se datorește inimosului și întreprinzătorului Petre Irimescu (v. Traian Cantemir — *Studii de literatură*, Iași, Editura Junimea, 1983, cap. *Ipoteștii lui Eminescu*, p. 135—139). Întrucît realitatea a fost uneori alterată, profesorul botoșănean a lăsat rudelor sale cîteva pagini manuscris menite să arate adevărul și să infirme afirmațiile injuste. Din totalitatea lor, acelea pe care le deține Constantin Irimescu din Iași prezintă atît dificultățile surmontate de admiratorul marelui poet pentru a ajunge în posesia terenului pe care era amplasată casa și construcțiile adiacente, cît și strădaniile lui de a le investi cu atribuții culturale. Temîndu-se, probabil, ca mărturiile făcute să nu dispară și odată cu ele să se șteargă orice urmă a contribuției sale la opera de instituire a așezămintelor memoriale, Petre Irimescu transcrie declarațiile deținute de Constantin Irimescu, cu mici modificări, pe alte foi, pe care le încredințează, de astă dată, Leliei Irimescu din Arad, str. Unirii, 16.

După cum comunică posesoarea acestor pagini, într-o scrisoare din 4 iunie 1983, păstrate în arhiva familiei, în cuprinsul lor se menționează intervențiile făcute de Petre Irimescu pe lângă „d-na Papadopol și alții” ca să obțină vînzarea așteptată. Se dau apoi aceleași detalii cunoscute din paginile lui Constantin Irimescu în legătură cu condițiile în care s-au efectuat lucrările de reconstrucție ale clădirilor familiei Eminovici.

Noutatea pe care o aduce redacția păstrată de Lelia Irimescu e că dă numele sculptorului care a executat catapeteasma, stranele și cafasalul din biserică. E vorba de danezul Peer Merlœ, „căsătorit cu fosta Mara Radu din Iași, fiica medicului Radu, personalitate cunoscută”. Petre Irimescu l-a descoperit la Mănăstirea Văratec unde-și aveau domiciliul. În aceeași scrisoare a Leliei Irimescu se mai declară că soții Merlœ, „la străduința noastră, s-au mutat la Botoșani și au locuit în casa Gafencu. La refugiu, s-au mutat în București unde au și murit la cîteva ani”.

Măsurile scriptice pe care le ia Petre Irimescu pentru a anihila eventuale neadevăruri debitate pe seama creării casei memoriale Eminescu n-au fost imperios necesare, pentru că activitatea pe care a desfășurat-o două decenii la rînd reiese nu numai din depozitiile trecute în revistă, ci și din dosarele arhivelor din Botoșani. În cuprinsul lor, apare frecvent numele său deoarece, pentru realizarea obiectivelor urmărite, a semnat cereri, a purtat corespondență și a întocmit acte. Toate acestea nu le-a făcut în numele său personal, ci al unui comitet de entuziaști pe care l-a înființat în 1919 ca să-i fie sprijin și stimulent. Devenit unitate culturală cu atribuții temporare, comitetul s-a comportat, administrativ, ca orice instituție de stat. Registrul lui de intrări și ieșiri a atins cifra de 35. În corespondența întreținută cu diverse ministere și cu prefectura din Botoșani, Petre Irimescu le cere concursul pentru materializarea bunelor lui intenții. Corespondența emisă nu conține amănunte deosebite. Este adăpostită în arhiva prefecturii Botoșani, făcînd parte din Dosarul nr. 10, intitulat „Corespondență cu privire la biserică și muzeul din satul Ipotești, comuna Cocorăni, 1943”.

Din restul pieselor existente în arhiva aceleiași prefecturi, cea care se impune prin importanța fondului ei este „Actul de transcriere” de la pagina 32. Din lectura lui se desprinde că Petre Irimescu intenționa inițial să exproprieze, pentru Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, o „suprafață de 6.783 de metri pătrați de teren situată în satul Ipotești, comuna Cocorăni, județul Botoșani, pe care se află casa Eminescu și alte acareturi”. Ulterior, în urma hotărîrii definitive a Ministerului Instrucțiunii

și Cultelor, renunță la extinderea preconizată, „mărginindu-se numai la o suprafață de 3.205 m.p.". Simultan cu modificarea operată îi acordă Mariei Papadopol permisiunea „să-și ridice magazia de cereale construită din lemn ce se află pe acest teren". În schimbul concesiilor enunțate oferă proprietarei „drept preț al despăgubirii pentru terenul rămas expropriat numai suma de lei 30.000 ce se va plăti din fondul aflat la prefectura Botoșani". Rezultă din tranzacția intervenită între cele două părți contractante că Petre Irimescu a înfruntat cerbicia Mariei Papadopol care se opusese cu toată intransigența vânzării solicitate, cât și pofta unor prețuri ridicate, căci ceruse pentru întreaga suprafață pusă în discuție suma de 148.000 lei. „Schimbarea la față" a proprietarei s-a produs nu sub influența persuasiunilor venite din partea lui Petre Irimescu, ci a instalării lui la conducerea județului.

Un alt act de incontestabilă importanță, aparținând aceleiași arhive a prefecturii Botoșani, în care se întâlnește iar numele lui Petre Irimescu e cel prin care acesta se adresează Ministerului de Interne anunțându-l că a terminat lucrările de restaurare și-i cere ca muzeul Eminescu și construcțiile din preajmă să fie trecute în seama prefecturii județului. Actul poartă antetul „Comitetul de construcție a bisericii și muzeului din satul Ipotești, Botoșani" și e datat: 24 septembrie 1942. În rîndurile lui se declară că „Botoșănenii, pentru a cinși memoria marelui poet național Mihail Eminescu, prin străduința unui comitet de construcție prezidat de subsemnatul am înălțat în satul de naștere al poetului — Ipotești — 1929—1940 o biserică monument construită în întregime din piatră și acoperită cu țigla, iar interiorul zugrăvit de penelul profesorului Troteanu de la Academia de Arte Frumoase Iași... Tot în acest interval de timp s-a reparat vechea biserică a familiei Eminovici, s-au pus la punct mormintele și s-a reconstruit casa, dărâmată cîndva, în care casă s-a instalat un muzeu, cuprinzînd o mică bibliotecă, tablouri cu chipul poetului și al familiei lui".

Citatul are semnificație dublă. Enumeră întii construcțiile înălțate sau refăcute și apoi anunță terminarea lucrărilor, efectuate „cu mare economie". Aspectul lor nou sau improspătat, consideră Petre Irimescu, „va fi un imbold pentru generațiile viitoare în a-și trezi sentimentele naționale și a cinși memoria acelor care, prin operele lor, au fost fala neamului românesc".

Deși adresa către Ministerul de Interne are caracter oficial, semnatarul ei nu se poate reține să nu-și exteriorizeze dragostea și prețuirea pentru reprezentantul spiritual al poporului nostru.

Imaginea Casei „Eminescu" de la Ipotești (15 ianuarie 1920)

În finalul adresei, Petre Irimescu cere „prefecturii de Botoșani să ia în primire de la comitetul nostru toată această zestre culturală pentru întreținerea căreia se impune" să se înscrie în bugetul județului „sumele necesare, an de an". Grijă pentru păstrarea patrimonului cultural demonstrează că Petre Irimescu n-a muncit pentru realizările menționate dintr-o simplă obligație cetățenească, ci a investit în ea întregul lui suflet.

Exceptînd mărturiile documentelor utilizate numai parțial, angajarea lui Petre Irimescu la opera de transformare a casei de la Ipotești în muzeu reiese și dintr-o

fotografie făcută la 15 ianuarie 1920. Imaginea prezintă casa în plină degradare. E ultima înainte de a interveni tîrnăcopul Mariei Papadopol. O fotografie anterioară în timpul primului război mondial o reproduce Augustin Z.N. Pop în **Pe urmele lui Mihai Eminescu**, Editura Sport-Turism, 1978, p. 20. În ambele imagini apar aceeași doi salcîmi, străjeri ai intrării în casa familiei Eminovici. În grupul persoanelor proiectate pe fundalul locuinței, primul de la dreapta la stînga este Petre Irimescu. Marele lui merit e că a perseverat cu dirzenie la realizarea obiectivelor proiectate și că a știut să antreneze, în scopul ce și l-a propus, oameni și instituții care i-au fost favorabile.

LA MAISON D'IPOTEȘTI

R É S U M É

L'auteur apporte de nouveaux arguments documentaires sur les efforts de Petre Irimescu, ancien préfet du département de Botoșani, pour acheter à Maria Papadopol la maison de Mihai Eminescu à Ipotești, afin de la transformer en musée mémorial, complétant ainsi les renseignements de l'étude **L'Ipotești d'Eminescu** (publiée dans **Etudes de littérature**, Iași, aux Editions Junimea, 1983, p. 135—139). On publie la seconde photo de la maison, prise le 15 janvier 1920 ; la première, datant de la première guerre mondiale, a été reproduite par Augustin Z.N. Pop dans son ouvrage **Sur les troussees de Mihai Eminescu**, București, Editions Sport-Turism, 1970, p. 20.

INSEMNĂRI BIBLIOGRAFICE

COLECTIV, *ARTA ȘI ȘTIINȚA ÎN BUCOVINA*, Suceava, Biblioteca Județeană, 1981–1984, 5 vol., 1390 p., cu ilustr.

Din proiectul unui amplu lexicon ce-și conturează tot mai pregnant dimensiunile și intenția integralității, Biblioteca Județeană Suceava a publicat pînă în prezent, sub egida Comitetului de Cultură și Educație Socialistă al județului Suceava, cinci volume însumînd, pe parcursul a 1390 pagini, un număr de 652 fișe, din care 567 sînt destinate vieții și activității personalităților cultural-științifice și artistice înregistrate, iar 85 sînt dedicate celor mai semnificative instituții, societăți, formații artistice, lucrări, documente și publicații, menite să illustreze evoluția vieții artistice, științifice și culturale românești, care pulsează în Bucovina, într-o nedezmîțită continuitate, din timpuri foarte îndepărtate și pînă în contemporaneitatea noastră atît de emulativ-efervescentă și generos deschisă spre viitor. Într-o descriere biblioteconomică, acestea se prezintă precum urmează :

1. Satco, Emil — **Muzica în Bucovina. Ghid**, Suceava, 1981, 200 p. Coperta : Ion Carp-Fluierici. Cuprinsul : **Cuvînt înainte**, de Alexandru Toma, președintele Comitetului de Cultură și Educație Socialistă al județului Suceava ; **Cîteva idei despre viața muzicală a Bucovinei**, de Liviu Rusu, muzicolog ; **Compozitori, muzicologi, alte personalități ale vieții muzicale din Bucovina** (42 fișe) ; **Interpreți** (27 fișe) ; **Lucrări, documente, colecții muzicale** (27 fișe) ; **Instituții, societăți, formații, manifestări cu caracter permanent** (38 fișe) ; **Muzica în Bucovina — cronologie** — (din anul 1467 și pînă în prezent) ; **Index alfabetic (nume de persoane)**.

2. **Știința în Bucovina. Ghid bibliografic, I**, Suceava, 1982, 208 p. Coperta : Ion Carp-Fluierici. Lucrare redactată în cadrul compartimentului bibliografic, de Ion Pinzaru, în colaborare cu prof. Petru Froicu. Cuprinsul : **Dimensiuni cultural-științifice bucovinene**, de Traian Cantemir ; **Notă redacțională**, de Ion Pinzaru ; **Abrevieri (periodice și seriale)** ; **Note biobibliografice** (61 fișe) ; **Instituții, societăți, publicații cultural-științifice bucovinene** (20 fișe), **Index alfabetic (nume de persoane)**.

3. **Știința în Bucovina. Ghid bibliografic, II**, Suceava, 1983, 288 p. Coperta : Ion Carp-Fluierici. Lucrare redactată în cadrul compartimentului bibliografic, de Ion Pinzaru, în colaborare cu prof. Petru Froicu și muzeograf Eugen Dimitriu. Coordonator Nicu Chircă. Cuprinsul : **Cuvînt înainte**, de Ion Pinzaru ; **Abrevieri (periodice și seriale)** ; **Note bibliografice** (92 fișe) ; **Lista personalităților cuprinse în vol. I ; Index alfabetic al numelor de persoane** ;

4. **Știința în Bucovina. Ghid bibliografic, III**, Suceava, 1984, 390 p. Coperta : Ion Carp-Fluierici. Lucrare elaborată în cadrul compartimentului bibliografic, de Ion Pinzaru, în colaborare cu prof. Petru Froicu și muzeograf Eugen Dimitriu. Coordonator : Nicu Chircă. Cuprinsul : **Notă redacțională**, de Ion Pinzaru ; **Note bibliografice** (129 fișe) ; **Abrevieri (periodice și seriale)** ; **Lista personalităților cuprinse în vol. I și II ; Index alfabetic al numelor de persoane**.

5. Satco, Emil, — **Arta în Bucovina. Ghid bibliografic, I**, Suceava, 1984, 308 p. Coperta : Teodor Hrib. Cuprinsul : **În loc de prefață**, de Marcel Mureșanu ; **Partea I — note biobibliografice** (122 fișe) ; **Partea a II-a — note biobibliografice** (45 fișe) ; **Referințe bibliografice (Arta în Bucovina, partea a II-a)** ; **Partea a III-a — note biobibliografice** (49 fișe) ; **Referințe bibliografice (Arta în Bucovina, partea a III-a)** ; **Arta în Bucovina — cronologie** — (din mileniul IV—III î.e.n. și pînă în prezent) ; **Indexul numelor de persoane**.

Este de la sine înțeles că elaborarea unei lucrări de o asemenea anvergură nu este ferită, oricîte măsuri preventive s-ar institui aprioric, de dificultăți și riscuri, provenind, în principal, din natura enciclopedică a lucrării, conjugată cu numărul restrîns al realizatorilor. Dacă, în privința dificultăților, răspunsurile la fișa chestionar, în baza cărora s-au întocmit cele mai multe dintre fișele consacrate personalităților în viață, și apelul (cel puțin presupus) la servicii specializate au putut constitui modalități eficiente de surmontare, depășirea riscurilor inevitabile, pînă la criterium actualității, rămîne o chestiune ale cărei consecințe și amplitudine

le va hotărî, ca și în cazul altor lucrări similare, viitorul mai mult sau mai puțin apropiat. Aceasta, întrucît catalogarea unor reprezentanți ai științei și artei ce nu și-au conturat încă o carte de vizită valorică suficient de concludentă (ca să nu mai vorbim de categoria amatorilor), va atrage după sine și infirmări ale încrederii cu care aceștia au fost investiți, provocînd o nedorită inflație. În acest sens, G. Călinescu, referindu-se la poezii tineri, nota, în 1958, că unii dintre ei „surprinzînd la început prin o anume exuberanță lirică, nu-și țin mai tîrziu făgăduielile și nu rareori dispar de pe firmamentul poeziei ca și osteniți, înainte chiar ca noi să ne fi pierdut speranța”. Situația fiind caracteristică tuturor domeniilor vieții spirituale, surprinde tendința de valorificare „integrală a patrimoniului spiritual local” prin acest act de necesar și util lexicon. Cum însă, în această fază, lucrarea reprezintă o primă etapă, intermediară și ineluctabilă, iar nu forma definitivă a lexiconului, și cum ea răspunde, cel puțin pentru moment, și unor multiple necesități de ordin larg cultural, e limpede că, în pofida unor riscante urmări, oportunitatea ei rămîne ca și intactă, cu atît mai mult cu cît ea ne oferă un tablou global, real și virtual, al aportului acestui colț de țară românească la evoluția și sporirea bogăției și varietății spirituale naționale și (prin valorile de vîrf) universale. De altfel, călăuziți de acest principiu, autorii au mizat și pe o „necesară simbioză între generații pentru a sublinia ideea continuării în afirmarea unor valori științifice din trecut și de astăzi cu contribuții evident diferențiate din punct de vedere valoric în domeniile științelor exacte și umaniste” (Ion Pinzaru), ale muzicii și artei plastice. Oricum, „ambitionînd la antologarea exhaustivă a oamenilor de știință și de artă originari sau trăitori în această parte a țării”, materialul celor cinci volume, redactat după uzanțe bibliografice consacrate, se plasează deja (în pofida unor imperfecțiuni inerente, de detaliu, semnalate de recenzenti) „sub semnul perenității, al duratei” (Marcel Mureșeanu). De altfel, se impune precizarea că seriozitatea lucrării este dimensionată nu numai de amploarea și temeinicia de excepție ale documentării (informațiile fiind colectate din fișele chestionar și din surse diverse: tratate academice, enciclopedii, lexicoane, monografii, repertorii, cataloage, programe de sală, studii, materiale, articole din periodice de specialitate și din presa curentă), ci și de acribia și onestitatea cu care sînt redactate articolele ce dau substanță și densitate tuturor volumelor. Fiecare fișă biobibliografică sau informativă se prezintă ca un veritabil pretext pentru o monografie, iar dacă sînt luate în totalitate sau grupate pe domenii, fișele reprezintă autentice premise de abordare monografică a vieții spirituale românești din Bucovina în totalitatea ei sau pe secțiuni de manifestare. De regulă, o fișă conține principalele date biografice, cu accent pe latura formativ-spirituală, cu menționarea publicațiilor mai importante la care a colaborat personalitatea în cauză, urmată de bibliografia (deosebi generos) selectivă a lucrărilor personale și de o bibliografie referențială, selectivă și aceasta, deși nu totdeauna convingătoare.

În privința diferențierilor valorice, de a căror necesitate autorii au fost în mod declarat conștienți, e de reținut că acestea au fost marcate prin dimensiune diferită a fișelor, sau, în cazul volumului *Arta...*, și prin gruparea artiștilor plastici în trei categorii: consacrați sau cu activitatea încheiată, concludenți sau în deplină afirmare și, în fine, aflați la stadiul promisiunilor sau al amatorismului. Considerăm că o mai tranșantă ierarhizare axiologică s-ar fi obținut dacă în cadrul bibliografiei s-ar fi operat disocierea (obligatorie) între: cărți (volume), studii și materiale publicate în lucrări colective sau în reviste de specialitate, articole curente etc. Probabil că atunci cînd vor purcede la elaborarea lexiconului în formă definitivă, autorii vor avea în vedere și astfel de criterii, operînd, în același timp, o riguroasă și obiectivă selecție a valorilor, întemeiată pe considerente ce țin de perenitatea creației, de contribuția reală și originală la creșterea patrimoniului spiritual local și național. Pentru aceasta credem însă că se impune, ca un imperativ sine qua non, continuarea întreprinderii asumate, în configurația actuală, pînă la epuizarea exhaustivă a resurselor spirituale ale zonei, aceasta și pentru motivul că, chiar într-o atare ipostază, lexiconul la care lucrează inimoșii cercetători de la biblioteca suceveană împreună cu colaboratorii lor, se dovedește de o utilitate și importanță vitale pentru toate celelalte domenii ale cercetării și valorificării zestrei spirituale de pe aceste meleaguri străvechi, atestînd în mod cît se poate de elocvent că născ și la Bucovina OAMENI de seamă.

NICOLAE CĂRLAN

ERICH BECK – BIBLIOGRAPHIE ZUR KULTUR UND LANDESKUNDE DER BUKOWINA. LITERATUR AUS DEN JAHREN 1965—1975, Dortmund, 1985, 534 p.

De mai bine de trei decenii, harnicul cercetător Erich Beck se preocupă, cu răbdare de Sisif și minuție de bijutier, să alcătuiască un util și indispensabil instrument de informare și cunoaștere monografică a vieții materiale și spirituale din Bucovina. Primul volum, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina. Literatur bis zum Jahre 1965*, a fost tipărit la München de Verlag des Süddeutschen Kulturwerkes, în 1966 și cuprinde ceea ce s-a publicat despre nordul Moldovei, de la origini și pînă la 1965. Neobositul și competentul bibliograf a făcut să apară, de curînd, și cel de al II-lea volum: *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina*, în colecția *Forschungsstelle Ostmitteleuropa*, de pe lîngă Universitatea din Dortmund, Germania Federală, însoțit de o prefață a prof. dr. Emanuel Turczynski. În lucrare sînt prezentate sistematic 4831 repere bibliografice, publicate pe mapamond între anii 1965—1975. Aria geografică ce o are în vedere este „teritoriul istoric dintre granițele pe care le-a avut Bucovina, ca Ducat Mare, din 1849 pînă în 1918. Numai atunci cînd a fost vorba de contribuții importante am luat în considerație și titluri publicate pe teritoriile învecinate, în mod deosebit din arheologie”, precizează autorul în *Introducere*.

La alcătuirea volumului, Erich Beck a folosit metode ce aparțin artei cinematografice. El a pornit de la o viziune panoramică, ca apoi să desfășoare părțile ce alcătuiesc osatura edificiului monografic (descrierea generală, hărți, climă, geologie, floră, faună, istorie, statistică, localități, naționalități, etnografie și folclor, artă populară, educație, artă cultă, muzee, biserici, economie biografii etc.) și a zăbovit insistînd asupra aspectelor individuale, a domeniilor, a personalităților etc.

Pentru a se documenta, Erich Beck a folosit fondurile de carte și periodicele ce aparțin diverselor biblioteci europene (Viena, Berlin, Stuttgart ș.a.) precum și pe cele de o oarecare importanță din România și a fost ajutat de „acel Nestor al biblioteconomiei bucovinene, dr. Eugen Păunel, pe vremuri director al Bibliotecii prusiene de stat din Berlin, și Erich Procopowitsch, cel mai bun cunoscător în Bucoviniensia al fondului de carte și al arhivei din Viena, după cum remarcă Emanuel Turczynski în prefața volumului de care ne ocupăm.

Hotărîtor pentru apariția unui centru de cercetare bibliografică și biografică a Bucovinei a fost totuși zelul de a aduna informații ce l-a depus Erich Beck mai bine de trei decenii cu mare consecvență și nu cu mici jertfe materiale, așa că datele sale documentare au devenit un izvor neprețuit pentru o cercetare fundamentală biografică și bibliografică”, preciza prof. dr. Emanuel Turczynski.

Cercetătorul Erich Beck și-a extras materialul de lucru din publicații de interes regional, național și internațional, ce a apărut în numeroase centre culturale ale unor state de pe diverse meridiane și paralele ale globului: România, Germania Federală, Germania Democrată, Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii, Ungaria, Franța, Polonia, Argentina, Canada, Spania, Cehoslovacia, Anglia, Israel, Austria, Elveția, Luxemburg, Italia, Belgia etc., în limbile: română, germană, engleză, rusă, ucrainiană, polonă, cehă, maghiară, ebraică, franceză, spaniolă etc.

„Pentru a ușura folosirea acestui vademecum, mărturisesc Erich Beck, împărțirea pe specii a prezentului volum se sprijină pe *Bibliografia* din 1966. Ca de obicei, au fost evitate, în continuare, prescurtările titlurilor, omisiunile au fost marcate prin trei puncte. Titlurile în limbile română, maghiară sau în cele slave au fost urmate de o traducere a lor în germană. În cadrul grupelor pe domenii, titlurile au fost aranjate, în general, cronologic, alfabetic în cadrul fiecărui an. Lucrările apărute neindependente au fost grupate după publicațiile autonome.

A trebuit să efectuez o transformare fundamentală cu privire la semnele indicatoare ale periodicelor, respectiv ale culegerilor. Maniera combinațiilor de litere, de mare ajutor înainte, pe baza literelor de început, nu se mai putea menține,

devenind inoperantă datorită numărului deosebit de mare al semnelor indicatoare noi și asemănătoare. Aceasta oferă posibilități nelimitate de continuare și largire a publicațiilor bibliografice viitoare". În afară de consemnarea siglelor folosite și la primul volum, Erich Beck și-a încheiat cartea cu un foarte util **Indice de nume**.

Dacă sub aspectul includerii a tot ceea ce s-a publicat despre Bucovina în decada 1965—1975 mai sînt unele scăpări, sub cel al ariei de cuprindere monografică putem considera masiva lucrare a lui Erich Beck ca fiind exhaustivă. Ea este cea mai completă lucrare bio-bibliografică despre Țara de Sus și poate constitui un model pentru alți cercetători.

Biografia pentru cultura și studiul etno-geografic al Bucovinei, apărută la Dortmund, în 1985, impresionează prin tendința globală de informare, prin arhitectura atotcuprinzătoare, prin ținuta științifică de prezentare, iar cantitatea de informații bio-bibliografice înspăimîntă. Cartea este un instrument științific modern indispensabil oricărui cercetător și fără ea nu se poate imagina nici un studiu serios asupra Bucovinei de ieri și de astăzi. Așteptăm cu nerăbdare pe cel de al III-lea volum ca pe o întregire importantă și necesară a operei omului de știință și suflet Erich Beck.

PAUL LEU

VLADYSLAW PODLACHA, GRIGORE NANDRIȘ — **UMANISMUL PICTURII MURALE POST-BIZANTINE**, București, Editura Meridiane, 1985, vol. I : 359 p. ; vol. II : 237 p.

Complexele arhitectonice medievale din Nordul Moldovei au atras atenția unui număr impresionant de cercetători, români și străini, prin ale căror conjugate ostenele au fost introduse în circuitul științific monumentele și operele de artă făurite de meșteri anonimi de-a lungul evului mediu românesc.

Un critic estetizant, amator de paradox, a lansat la începutul secolului nostru, ideea că singură opera unui artist interesează, sau operele unor artiști, din anumite epoci. Pe plan epic pur, atunci cînd nu se mai știe nimic despre creator sau creatori — în cazul nostru mării zugravi anonimi — ca om, se poate trece la reconstituirea biografiei spirituale a creatorului numai prin intermediul operei. Dar să nu uităm însă un element fundamental : că opera, oricărui gen ar aparține, exprimă direct sau indirect o atitudine în fața istoriei, atitudine exprimată unic în lume prin aceste fresce, înregistrînd multiform ethosul și aspirațiile estetice ale poporului, uneori și dimensiunea socială. Pictura murală din Bucovina este reflexul unei vieți. Din această perspectivă, biografia condiționează opera și în parte o și explică.

Pictura murală din Bucovina nu este altceva decît o sinteză amplă, reprezentînd umanitatea noastră, modul nostru specific de a dialoga cu istoria.

Dintre cercetătorii care au poposit în fața monumentelor noastre și care apoi au dus dincolo de fruntariile țării amintirea unor realități artistice medievale de neuitat, consacrînd pagini entuziaste, se remarcă și Wladyslaw Podlacha — cel care are meritul de necontestat de a fi inaugurat opera de valorificare științifică a marilor ansambluri murale, a „acelor împărătești mantii colorate care în sec. XVI au fost așezate pe umerii de piatră ai ctitoriilor domnești”.

Rezultatul cercetărilor efectuate de Wladyslaw Podlacha a fost publicat la Lwow în 1912, ceea ce făcea ca lucrarea să poată fi studiată de un cerc restrîns de cercetători, cu atît mai mult cu cît era scrisă în limba polonă. Abia în 1940, Grigore Nandriș venînd în întîmpinarea necesităților de ordin științific, avea să dea în manuscris versiunea românească, adăugîndu-i rezultatele propriilor cercetări.

Ediția de față a lucrării lui Wladyslaw Podlacha și Grigore Nandriș, pusă în circulație prin grija Editurii Meridiane sub titlul **Umanismul picturii murale post-bizantine**, a fost alcătuită pornindu-se de la volumul publicat în 1970 la Wiesbaden sub titlul **Christian Humanism in the Neo-Byzantine Mural Painting of Eastern Europe**.

Actuala ediție în limba română, apărută în două volume — **Pictură murală din Bucovina** semnat de W. Podlacha și **Umanismul picturii murale postbizantine din estul Europei**, semnat de Grigore Nandriș — este însoțită de un consistent **Studiu introductiv**, semnat de prof. dr. Vasile Drăguț, iar notele alcătuite de Anca Vasiliu.

Procedînd întocmai ca un autentic istoric de artă, Wladyslaw Podlacha, călăuzit de arzătoarea dorință de a înțelege acele împrejurări și energii care au făcut să se ivească pe pămîntul țării noastre atîtea monumente de singulară frumusețe, stăruie îndelung în studiul **Sistemului picturilor**, a picturilor murale care pe de o parte trebuia „să exprime ideea locului sfințit” (p. 58) și pe de altă parte „să se lege organic decorația în frescă cu arhitectura” (p. 58), fie că este vorba de pictura murală din pridvor, pronaos, naos ori altar, cu teme avînd conținut istoric (p. 149—211) ori cu teme avînd „conținut ideal” (p. 211—265).

Partea a treia a volumului este închinată **Aprecierii istorice a stilului** începută cu **Latura tehnică a picturilor**, pentru ca apoi autorul să aducă în față argumentele ce pot fi văzute fie la Pătrăuți ori Voroneț, fie la Dragomirna ori Sucevița, fie la Humor ori Moldovița.

Sursele și dezvoltarea temelor iconografice postbizantine și Interpretarea istorică și ideologică a temelor iconografice sînt cele două părți ale celui de al doilea volum. Referindu-se la problema relațiilor dintre pictura murală de la Muntele Athos și cea din bisericile din Bucovina, Grigore Nandriș își începe subcapitolul cu afirmația lui J. Strzygowski : „N-a fost Muntele Athos cel care a influențat arta moldovenească, ci, dimpotrivă, înalta cultură a Moldovei, cu tezaurele sale artistice, a exercitat o profundă influență asupra întregii evoluții a artei athonite”.

Indrăzneța afirmație a istoricului de artă vienez este însoțită de un arsenal de dovezi științifice, reprezentînd o mai justă distribuire a valorilor creatoare din istoria artei bizantine în favoarea artei românești, stîrnind în același timp interesul iubitorilor de frumos pentru o problemă ce o credem capitală în dreapta prețuire a artei moldovenești.

Monumentele istorice din Bucovina, prin pictura lor murală interioară și exterioară, evocă istorie, filosofie și, mai mult ca orice, artă postbizantină în autenticitatea și caracteristicile pe care i le-au imprimat succesiunea secolelor.

Cititorul care zăbovește cu atenție asupra acestor pagini este captivat de limbajul emoționant, de coloratură romantică, în care desigur deslușește deplina adevărată suflare a autorilor pentru subiectul tratat.

Iată de ce credem că Editura Meridiane săvîrșește un act de dreptate și de cultură, publicînd, acum înțila oară în românește, cartea lui Wladyslaw Podlacha și Grigore Nandriș, despre „miracolele de artă unice în lume” din Bucovina, carte pe care istoricii de artă nu o vor neglija niciodată din bibliografia lor, carte care întotdeauna va lămuri, alături de altele, semnate de alți specialiști în domeniu, pe cei care, văzînd aceste „bijuterii”, vor găsi înțelegerea fenomenului cultural din evul mediu românesc.

VASILE M. DEMCIUC

Valorificarea fondului de manuscrise „Simion Florea Marian” constituie de câțiva ani o problemă de conștiință pentru cercetătorii suceveni, istorici și folcloriști, care încearcă să compenseze răstimpul de uitare și de neglijență. Dintre aceștia, Paul Leu a recuperat, prin lectură atentă, prin studiu pasionat și migălos o bună parte din folclorul epic consemnat de folcloristul bucovinean. După ce a reeditat volumul de *Legende istorice din Bucovina* (Ed. Junimea, 1981), a trecut la mai dificila muncă de editare a unui nou volum de basme, rămase (circa două treimi) până acuma în manuscris.

Până la descoperirea mijloacelor de înregistrare a sunetului, culegerea basmelor presupunea, din partea folcloriștilor, un efort mai mare decât culegerea altor producții orale, căci consemnarea *fidelă* a discursului narativ era aproape imposibilă. Ori se sacrificau particularități ale *spunerii*, modificându-i-se ritmul, ceea ce „artificializează” spunerea, ori se pierdeau valoroase elemente stilistice ale limbajului artistic, neputând fi reținute de culegătorul care, de aceea, se substituia uneori informatorului. Cu toate acestea, folcloriștii secolului al XIX-lea au realizat un corpus de proză populară de deosebit interes științific și literar. Simion Florea Marian, influențat de interesul romantic pentru cultura populară, impulsionat de culegerile deja publicate, ca și de atmosfera culturală creată, a răspuns imperativelor timpului său.

În prefața volumului *Basme populare românești* (Ed. Minerva, București, 1986), Paul Leu ne oferă utile informații referitoare la sursele, metodele, colaboratorii și tentativele folcloristului de a publica unele dintre piesele colecției sale. În majoritatea lor, textele au fost consemnate după dictare sau copiate de la informatori în perioada studiilor, când metodologia marelui folclorist de mai târziu nu era încă bine fixată. Altele au fost notate de colaboratori și i-au fost trimise din diferite zone ale Bucovinei. Uneori, textul este însoțit de datele informatorului și circumstanțele culegerii, precum și de scurte comentarii referitoare la valoarea folclorică și estetică a variantelor. Trebuie precizat, deci, că depășise „impresionismul” școlii romantice și își puna de la început problema fidelității față de sursă, a interferențelor culturale și a semnificației sociale a faptului folcloric. Cunoscându-i maniera de lucru, este de presupus că Simion Florea Marian nu ar fi editat un volum de basme fără un studiu prealabil asupra originii și ariei de răspândire a motivelor narative.

Aparatul critic alcătuit de Paul Leu, reproducând documentele de „atelier”, dă cititorului posibilitatea de a urmări drumul parcurs de la textul consemnat de culegător la cel propus de folclorist. Intervenția asupra textului a rămas, de cele mai multe ori, o intenție pentru eventualitatea tipăririi, fapt confirmat de adnotările din manuscris care dezvăluie tendința lui Marian de a stiliza și reordona discursul narativ cu finalitate estetică („Oleacă mai pe larg și o fi mai frumoasă”). Studiarea comparativă a manuscriselor care conțin versiunile autorului pun în evidență mai ales tendința acestuia de a „completa” varianta culeasă cu informații etnografice și mitologice, de a îmbogăți limbajul artistic, păstrând însă specificul stilistic și spiritul culturii populare. Intervenția în text este de așa manieră, încât este greu de acceptat că ar fi vorba de basme „de autor”, cum s-a afirmat la un moment dat. Versiunile Marian nu au o pecete stilistică unică și individuală care să facă recunoscutibilă personalitatea unui autor, ca în cazul lui Creangă sau Slavici.

Pentru cercetătorul de azi, publicarea textelor notate de Marian și colaboratorii săi are o dublă importanță: îmbogățește corpusul de basme românești și contribuie la cunoașterea fenomenului sociocultural din epocă. Se păstrează multe dintre particularitățile socioculturale, lingvistice și stilistice ale informatorilor, inclusiv semne ale interferenței culturii majore cu cea folclorică, ceea ce poate contribui la „citirea” fenomenului cultural al epocii (cca. 1865—1900). Astfel, un econom din Iliești imaginează scene sentimentale și dialoguri de vodevil între personajele basmului *Ginerele împăratului Roșu*. Un alt personaj își motivează acțiunile strict economic și realist, fiind uitat determinismul sever specific basmului. Neologismele, urbanismele și termenii administrativi moderni din limbaj sînt percepuți ca atare și de cititorul de azi, care, dacă are prejudecata arhăității poveștilor, este surprins, ba chiar contrariat.

Colecția oferă câteva piese rare și exegeților preocupați de morfologia basmului, de structura discursului narativ și de conținutul său mitico-ritualic. *Call-mendru, Ginerele împăratului Roșu* și *Fiul Iepeii* constituie performanțe de sinteză a motivelor și de folosire a modelului funcțional al basmului fantastic, cu neapuzabile posibilități combinatorii după logica specifică a discursului narativ al basmului. Amestecul straturilor mitice ale culturii populare și mai ales interesanta interferență a stratului creștin cu cel creștin sînt evidente în *Frații de cruce* (motivul pactului cu diavolul în varianta răsăriteană) și în *Sfintu Nicolai* (personajul mitic creștin cărui îi este atribuită funcția donator-adjuvant). Alte piese ale colecției încintă prin expresivitatea limbajului, bogăția lexicală și paremiologică a discursului. Naratorul basmului *Sărăcuțul* folosește expresiile paremiologice, proverbele și sentințele într-o manieră rafinată, surprinzător de asemănătoare cu cea a lui Creangă, și același text conține formule mediane și introductive cu inedite frumuseți poetice.

Una dintre cele mai valoroase piese ale culegerii este, credem, *Puterea poveștilor*, căci constituie și un metatext cultural folcloric, o referire la străvechea funcție magico-ritualică apotropaică a obiceiului povestitului: în casa în care se spune seara, în preajma focului, *O povește*, forțele malefice, distructive (aici diavolul) nu pot acționa. Se pare că ritualul povestitorului activa funcția magică a cuvîntului și era asociat cultului focului, deci cultului fertilității, de unde acțiunea lui benefică. *Pogacea*, snoavă populară pe teme vechi de cînd lumea, conține și ea referiri la vechi ritualuri cu pronunțat caracter ludic, din care au supraviețuit poveștile cu minciuni.

Se poate concluziona că basmele din colecția lui Simion Florea Marian îmbogățesc corpusul de proză populară și facilitează studii de diacronie a faptului folcloric. Apărută la o editură prestigioasă, Minerva, volumul a necesitat un aparat critic pe care Paul Leu l-a alcătuit cu meticulozitate, din perspectiva specialistului, dar accesibil publicului larg, interesat de acest domeniu. Consultînd corespondența lui Marian, însemnările de „jurnal de creație”, precum și alte documente de arhivă, cercetătorul reconstituie „istoricul” interesului pentru basm al tînarului elev, iar mai târziu al omului de știință Marian. Cuprinzătoarea prefață urmărește și destinul unora dintre textele pe care folcloristul însuși le-a propus lecturii în cercul junimist și publicării, explicînd și cauzele nefinalizării acestor intenții (de obicei, refuzul folcloristului de a modifica textul notat de la informator). Notele volumului indică sursele documentare, conțin descrierea manuscriselor Marian, și precizează locul unde sînt conservate, oferă repere cronologice și — lucrul cel mai important — reproduc o parte din variantele basmelor și versiunile autorului, ceea ce permite reconstituirea modului său de lucru și atitudinea față de faptul folcloric autentic.

Ediția îngrijită de cercetătorul sucevean cu vocație și pasiune de documentarist și folclorist, este, ca și edițiile sale anterioare (cea de basme din 1975 și cea de *legende istorice* din 1981), un cîștig incontestabil în vederea realizării unei necesare și foarte așteptate ediții științifice complete a operei lui Simion Florea Marian.

CORNELIA MÎNICUȚĂ

Personalitate cu un profil bine definit în folcloristică, Adrian Fochi (1920—1985), originar de pe meleagurile bucovinene, ne-a lăsat o operă științifică remarcabilă, constituită dintr-o suită de studii și monografii de amplitudine cuprindere analitico-sintetică, întemeiate pe o informație (de arhivă, bibliografică, de teren) pe cât posibil exhaustivă și pe o concepție conștientă-obiectivă. Scrierile sale, neincluse (încă) toate în circuitul editorial, se caracterizează prin apelul la un complex metodologic de modernitate ponderată, mînit cu suplețe și capacitate de adecvare la obiect. După cum se știe, Adrian Fochi s-a impus cu autoritate în știința folcloristică prin masiva monografie **Miorița, Tipologie, circulație, texte** (1964), subiectul pentru care investigațiile sale au cunoscut o predilecție persistentă constituindu-l **cîntecul epic tradițional**, căruia i-a consacrat, cu o probitate profesională, exemplară, ani îndelungați de cercetare intensă și polivalentă, încununată, de altfel, printr-un evantai de studii monografice de factură preponderent comparatist-analitică: **Recherches comparées de folklore sud-est européens** (1972). **Coordonate sud-est europene ale baladei populare românești** (1975), **Femeia lui Putiphar (K2111). Cercetare comparată de folclor și literatură** (1982), **Paralele folclorice. Coordonatele culturii carpatice** (1984) ș.a. Acestea li se adaugă alte câteva lucrări de sinteză (**Estetica oralității**, 1980; **Cîntecul epic tradițional al românilor. Încercare de sinteză**, 1985). Un loc la fel de important în activitatea lui Adrian Fochi îl ocupă și elaborarea de instrumente de lucru (corpusuri bibliografice) strict necesare pentru cercetarea folcloristică, precum și publicarea sau editarea de materiale inedite din arhivele folclorice.

Apărut nu demult, volumul **Valori ale culturii populare românești, 1**, (Minerva, 1987) aduce în atenția publicului și a cercetătorilor alte contribuții semnificative, de mare actualitate, din creația științifică a lui Adrian Fochi, menite să-i întreprindă mai exact și mai nuanțat aportul original la dezvoltarea științei folcloristice contemporane, la elucidarea unor chestiuni controversate sau mai puțin frecventate de cercetători. Sînt cuprinse în acest volum (de peste 500 p.) — îngrijit de Rodica Fochi și prefațat de cunoscutul folclorist și editor Iordan Dateu, care semnează și un **Tabel cronologic** — un studiu sintetico-eseistic despre **Miorița** — publicat anterior ca prefață la antologia omonimă de „texte poetice alese“ — studii monografice apărute revuistic (**Parallèles folkloriques sud-est européens — La motif de la mort héroïques — Balada lui Poicin Bolnavul în folclorul sud-est european**, tipărit inițial în limba germană, **Versiuni extrabalcanice ale legendei despre „jertfa zidirii“**), în volume (**Balada populară „Uncheșii“ și paralelele sale sud-est europene**, publicat doar în versiune franceză), precum și studiul inedit **Motivul „Sora otrăvitoare“ în folclorul sud-est european**. De observat că (și) ediția de față pune cu pregnanță în evidență o particularitate prioritar specifică a demersurilor exogenetice ale lui Adrian Fochi pe care Mircea Fotea o așeza recent sub emblema „Triumful compartismului în folcloristica românească“. Într-adevăr, autorul, întreprinzînd, pentru fiecare subiect în parte, o riguroasă analiză comparatistă (dusă pînă la limita detalierei infinitezimale) a diverselor versiuni și variante ale cîntecelor epice (nu numai) din arhivele folclorice sub-est europene, relevă, pe de o parte, principalele **elemente de diferențiere** (ce deosebesc „fundamental materialul românesc de cel balcanic“), iar pe de altă parte pe **cele de identitate** (stabilind prin ce anume se manifestă „caracterul comunitar al folclorului balcanic“) ale creației populare din arealul sud-est european. Aceasta, desigur, în virtutea faptului unanim acceptat, conform căruia „Tacte de creation populaire, act par excellence collectif — compt tenu, l'egalement, de la situation specifique crée par l'existence du bilingvisme balkanique à sa manière, en fonction de son caractère national, a la creation de la même pièce folklorique“. Așadar nu tenta-

ția (vană) de a reliefa, cu orice preț, anumite priorități românești (cînd acestea există, se înțelege că autorul nu ezită să le pună în evidență) îl ispitește pe Adrian Fochi, ci stabilirea, sine ira et studiorum, a relațiilor și interferențelor cultural-artistice populare, proprii realităților generate de circulația temelor și motivelor folclorice într-o zonă de convergență culturală ca cea a sud-estului european“. De altminteri, abordînd analitic „direcția diverselor împrumuturi“, pe folcloristul român îl preocupă problema de „a arăta exact și mai ales concret cum a operat specificul național asupra unui material internațional, ce a selectat, cum a reinterpretat materialul“, singura cale pertinentă de a preciza în termeni neechivoci „în ce constă specificul național al folclorului românesc“. Atari considerații „de principiu“ vor reveni deseori sub pana lui Adrian Fochi cu nuanțările cerute de structura, conținutul și configurația estetică a fiecăruia dintre vastele loturi de cîntece epice analizate. Fîrște, cînd restabilirea adevărului științific o impune cu necesitate, atitudinea polemică deschisă își face simțite efectele benefice, Adrian Fochi arătîndu-se a fi un „combatant“ rațional și echilibrat însă intransigent cu orice tendenționism ce atrofiază adevărul științific. Astfel, cercetătorului Lajos Vargyas care, în legătură cu legenda despre **jertfa zidirii**, „postulează eronata ipoteză migraționistă a unui împrumut cultural, în transmisia și elaborarea căruia rolul principal l-ar fi jucat poporul maghiar“, autorul îi reproșează — în urma analizării „bazei etnografice“ și a investigării comparatiste a diverselor versiuni naționale ale legendei (căreia-i urmărește traseele pe spații extinse din vestul și nordul Europei pînă în Japonia) — cu franchețe, că susține o teorie „inutilă și neserioasă“, minată de „erori decurgînd din documentarea insuficientă, metodologia depășită, concepția difuzionistă“, aceasta din urmă avînd ca substrat așa zisa teză despre „rolul culturalizator al maghiarilor în această parte a lumii“. În esență, L. Varghyas pretinde că motivul, preluat din patrimoniul mordvin (zona Cazanului de astăzi), ar fi fost colportat în Europa de ungurii migratori și transmis, pe filieră aristocratică, prin secolul al XIII-lea sau al XIV-lea, bulgarilor, de la care l-ar fi împrumutat apoi toate popoarele din zonă. Absurditatea „ipotezei“ lui Vargyas se dovedește de-a dreptul ridicolă cînd se constată că, după ipoteza transplantare a legendei în mediul bulgăresc, „în Ungaria nu a mai rămas nici urmă de existența ei anterioară, așa cum o dovedește însăși harta de circulație a motivului întocmită de autor“. De menționat că alte cercetări românești (Mihai Pop) plasează originea motivului în substratul traco-dacic. Ergo? „Ipoteza pe care L. Vargyas o dorea revoluționară nu este decît un moment de regres în studiul acestei atît de pasionate teme“. Pe coordonate similare se plasează și concluziile rezultate din exegeza baladei despre **Sora otrăvitoare**, prin care se demonstrează, între altele, „continuitatea elementului romanizat în Transilvania și contactul acestuia cu slavii în zonă înainte de venirea ungarilor în Europa“. Printr-o procedură analogă, dar cu același accent prioritar pus pe modalitățile caracteristice exegezei folclorului „ca produs cultural cu funcții specifice estetice“, Adrian Fochi dovedește că „cercetarea folcloristică poate contribui, cu argumente ce-i sînt proprii, la susținerea acestor teze fundamentale pentru istoria și cultura poporului român“ — vechimea, continuitatea și unitatea necurmăte în vatra strămoșească, unde și-a constituit o zestre spirituală în consens cu aspirațiile sale (și ale popoarelor din jur), cu disponibilitățile de creație specifice, participînd la schimbul internațional de valori spirituale și îmbogățînd patrimoniul de cultură al umanității cu specimene originale (**Miorița** fiind exemplul cel mai elocvent), sau cu interpretări originale ale unor teme și motive de circulație internațională. Sînt acestea doar câteva dintre motivele pentru care ediția de față, datorată devoțiunii lui Iordan Dateu și Rodică Fochi, ni se impune ca fiind mai mult decît salutară. Toate studiile pe care le cuprinde — riguroase, erudite, sistematice, elaborate pe temelii unor metodologii verificate și validate de practica cercetării (recursul la evaluările statistice merițînd și ele a fi menționate) — reprezintă cu siguranță, împreună cu celelalte scrieri ale lui Adrian Fochi, un pas înainte pe tărîmul cercetării folcloristice românești și, bineînțeles, universale.

NICOLAE CĂRLAN

Deși S. Fl. Marian este o personalitate proeminentă a folcloristicii și etnografiei românești, recunoscută ca valoare nu numai în țară, ci și dincolo de fruntariile ei, totuși un studiu pertinent care să-i prezinte viața și opera în întregime lor organică nu s-a elaborat până acum. Cel care umple golul resimțit de mult în bibliografia de specialitate este Mircea Fotea. Valoroasa sa monografie, apărută de dată recentă în editura „Minerva”, se impune nu numai prin utilizarea unor date biografice inedite, ci și prin filtrarea critică a tot ce s-a scris până în prezent, în legătură cu fostul profesor de la Suceava.

Elaborarea lucrării nu s-a produs spontan și neașteptat. Ea e rodul unor preocupări mai vechi ale autorului care s-au concretizat inițial într-un șir de studii apărute cu ani în urmă. Privite în ansamblu, acestea formează nucleul în jurul căruia s-a polarizat tot materialul strâns ulterior în legătură cu ridicarea construcției monografiei actuale. Excursul ei își trage componența atât din studierea atentă a operei publicate de folclorist, cât și din descifrarea manuscriselor lui care-și așteaptă editorul.

Pentru a-l proiecta pe S. Fl. Marian pe fundalul epocii în care a activat, Mircea Fotea întreprinde o minuțioasă trecere în revistă a figurilor culturale ale acelei vremi, înregistrându-le trăsăturile definitorii și diferențierile distinctive. Alăturându-le de cele ce-i aparțin folcloristului și etnografului bucovinean, autorul scoate în evidență atât cumului impresionant de materiale adunate de acesta, cât și laborioasele sinteze pe care le-a întreprins. Analizându-le cu minuție și competență, Mircea Fotea nu le examinează cu imparțialitatea rece a omului de știință, ci le urmărește cu interes și caldă aprehensiune. Ca să le evidențieze importanța, face uz de fraze largi, cuprinzătoare, încercând să încorporeze în conținutul acestora cât mai multe observații și aprecieri. Succesiunea lor se bucură de transparența unei clarități expresive întreținută cu grijă și a unei calofilii discrete, condusă cu pricepere, afirmațiile ce le emite se sprijină atât pe cunoașterea exhaustivă a bibliografiei, cât și pe pătrunderea ei până în intimitatea amănuntelor. Datorită familiarizării autorului cu integritatea operei lui S. Fl. Marian, strădania lui Mircea Fotea e să aprofundeze și să lărgască investigațiile întreprinse de antecesorii pentru a prezenta activitatea și realizările titanului culturii populare în adevărata ei lumină. Considerând că problematica ce se desprinde din parcurgerea bibliografiei necesită un spațiu mai larg de expunere, autorul a conferit fiecărei teme propusă pentru analiză un capitol aparte. Segmentată în felul acesta, deși monografia pune accent pe cele două coordonate ale preocupărilor lui S. Fl. Marian: folcloristica și etnografia, ea nu le tratează separat, ci se ocupă de ambele sincron. Așa a procedat și S. Fl. Marian când și-a publicat textele în perioada lui de început, încredințându-le **Familiei și Albinei**.

Reținându-i pasiunea pentru cultura poporului, manifestată încă de pe băncile școlii, Mircea Fotea observă, pe bună dreptate, că șirul colecțiilor de creații anonime ale lui S. Fl. Marian n-au numai un scop folcloric, ci și unul de ordin politic. Atrăgând atenția asupra românilor din Bucovina, ele vorbesc implicit de tendința de unificare a acestora. Caracterul stimulator, de trezire a conștiinței naționale a unor asemenea colecții s-a dovedit a fi fost de importanță nu numai în cazul lui S. Fl. Marian, ci și în cel al volumului lui V. Alecsandri **Poezii populare ale românilor**. Apărut în 1852, el a premers unirea celor două principate cu cîțiva ani înainte de înfăptuirea ei. Lucrările lui S. Fl. Marian au militat pentru aceeași unire, bucurându-se și ele de aceleași rezultate pozitive.

Urmărind activitatea prodigioasă a folcloristului sucevean, Mircea Fotea nu se mulțumește numai cu enunțarea lucrărilor apărute și cu analiza lor, ci se preocupă și de evoluția metodei de lucru a autorului. Investigându-i etapele care au dus la formarea omului de știință, îi rezervă, în monografie, în cadrul larg, în spațiul căruia subliniază aprecierile de care s-a bucurat din partea contemporanilor, și importanța deosebită pe care i-o acordă posteritatea.

Monografia se impune nu numai prin conținutul ei bogat în date și în considerații critice, ci și prin profilul amplu, bine conturat al celui mai de seamă folclorist și etnograf român.

TRAIAN CANTEMIR

Nu de mult, a apărut în vitrinele librăriilor, volumul cu titlul de mai sus, al Profirei Sadoveanu. Este de fapt o reeditare; prima ediție a văzut lumina tiparului în 1970 și s-a epuizat de mult, ceea ce oglindește în mod fericit setea de literatură a cititorului român de azi. După 17 ani, noua ediție aduce același aer de prospețime; evocările se referă la familia autoarei și îndeosebi la tatăl ei. Orice întâlnire cu marele Sadoveanu, cu universul în care a trăit și a crescut, este reconfortantă.

Profira a văzut lumina zilei la Fălticeni, în 1906. Este tîrgul unde tatăl ei a zăbovit — cu întreruperi —, 27 de ani. Aici a urmat clasa IV-a primară și gimnaziul, aici a găsit un suflet gingaș de fată — pe Ecaterina Bilu —, căreia nu i-a fost străin meșteșugul poeziei. Devenindu-i soție, a adus pe lume 9 odrasle ce-au umplut cu gunguritul și larma lor, „Grădina liniștii”, din vîrfurile Uliiții Rădășeni.

Scriitorul a locuit de-a lungul anilor în diverse mahalale ale orașului. Vremurile acelea, cu strădaniile mai mult sau mai puțin rodnice prin cele școli locale, le-a zăgrăvit maestrul însuși în „Anii de ucenicie”, și Profira Sadoveanu nu va reveni asupra lor.

Autoarea consacră tîrgului copilăriei, 111 pagini. Sînt toate pline de amintiri dense despre copilăria-i fără griji, alături de ceilalți frați și surori, ocrotiți sub aripa părinților și muștruluiți din cînd în cînd de bunica lor, pentru năzdrăvăniile ce le făceau.

Casa era înconjurată de o livadă ce devenea primăvara o mare de flori multicolore; vara și toamna, de la cireșele și vișinele sîngerii pînă la merele verzui, roșii și galbene, tot rodul acesta bogat, îndestula familia numeroasă, stîrnind și un sentiment de mîndrie amfitrionului ce purta pe umeri o povară atât de grea. L-a ajutat în rosturile gospodărești, fratele său Vasile Sadoveanu, agronom de carieră.

Aici, la „Grădina liniștii”, a flîntat cîndva o moară. Stupina umplea de zumzet livada și, unii scriitori, veniți în vizită la maestru, au avut de-a face cu micile insecte care nu înțelegeau gesticulațiile în discuții mai aprinse și se pregăteau de atac. Eugen Lovinescu fusese unul dintre ei...

Rînd pe rînd revin în memoria autoarei anii de la Fălticeni, cînd la pianul cu coadă cînta Lia; cînd Mitil îi vrăjea la chitară, pe care punea mina uneori și Aurel Băeșu, văr cu Ecaterina Bilu. Artistul i-a zăgrăvit pe toți ai casei, în portrete de mare frumusețe. În frunte cu maestrul, îl însoțeau la Dumbrava Minunată, unde Băeșu prindea peisaje într-un colorit de neuit.

Fetița de odinioară a urmărit cu teamă și curiozitate, ploile cu trăsnete și tunete care o făceau să-i bată inima cu putere. Tatăl i se părea un uriaș și se ascundea cînd îl vedea venind de la vînat, cu cîțiva șoldani agățați la cingătoare...

Mai tîrziu, a devenit bibliotecara casei și era mîndră de încrederea ce i-o acorda părintele. Peste ani, l-a ajutat temeinic la corecturi. Orele cînd Sadoveanu scria literatură, erau respectate cu sfîntenie. Din cînd în cînd poposeau prieteni de departe și de aproape: Liviu Marian, Isabela Sadoveanu, George Topîrceanu, G. Rotică, Ion Dragoslav, Artur Gorovei sau N. N. Beldiceanu.

În anumite ceasuri de seară, Sadoveanu se strecura ca o umbră spre casa lui moș Tibulcă în Oprîșeni, să asculte întîmplări de demult, din care avea să aleagă meșteșugit unele, pentru cărțile sale.

Anul 1918 aduce mutarea definitivă a scriitorului la Iași, în casa ocupată cîndva de Mihail Kogălniceanu. Sadoveanu era director al Teatrului Național. Despărțirea de orașul de pe Șomuz s-a făcut cu destule păreri de rău: rămîneau acolo atîtea amintiri! Deseori în cuprinsul cărții, Profira Sadoveanu face referiri — ca un termen de comparație — la tîrgul Fălticeniilor, fie că se afla la București, la Vîntători-Neamț, în Delta, la Snagov, Timiș sau Bradu-Strîmb. Știa că și tatăl ei era stăpînit mereu de un nestăvilit dor după plaiurile copilăriei, ale tinereții pline de avînturi, dar viața avea legile ei, de la care nu se puteau abate.

La Iași, pulsa o viață spirituală mai intensă. Maestrul își continua cu sîrg programul zilnic de scris. Cărțile sale vedeau lumina tiparului în același ritm,

asteptate cu nerăbdare de cititorii car-i prețuiau creația. Trebuia însă să facă față și obligațiilor de altă natură: serviciul, primirea de oaspeți, între care amintim pe G. Ibrăileanu, Panait Istrati, G. Enescu, Ionel și Păstorel Teodoreanu, George Topirceanu și alții care știau că „în deal la Sadoveanu”, vor găsi un vin răcoritor, vor putea asculta muzică, sau sta de vorbă cu amfitrionul, aflând de la acesta întâmplări povestite cu un farmec inegalabil. La Profirița, venea des colega de facultate și buna sa prietenă, Valeria Mitru.

De ziua scriitorului, apărea sub geam corul normaliştilor, în frunte cu directorul Vasile Todicescu. Sărbătoritul îi primea cu bucurie, îl săruta pe obraji pe director, cu care era prieten încă de la Fălticeni. De altfel toată familia era prezentă cu regularitate la filmele ce se proiectau la Școala Normală, căci pînă la cinematografele din centru, era departe...

O nouă mutare în 1935, imperios necesară, l-a purtat pe maestru spre București, unde i-a adus pe toți ai săi. Cînd a fost în primejdie libertatea presei — serie Profira Sadoveanu —, tatăl ei nu s-a sfiit să preia conducerea ziarelor „Adevărul” și „Dimineața”. Fața maestrului avea atunci fulgerări de oțel și prin gestul său a demonstrat că demența poate fi înfrîntă!

Odată cu trecerea anilor, relațiile de colaborare cu Profira s-au strîns și mai mult. Maestrul era însoțit în toate peregrinările, de fata care îmbrățișase ca și el, arta scrisului. Au venit vremurile grele ale celui de al doilea război mondial. Cucoana Tineuța — mama, s-a stins și casa a rămas oarecum pustie. Prietenia cu familia Mitru a zămislit în chip tainic altă afecțiune — cea a maestrului pentru Valeria, care cu blîndețe și dăruire, îi va sprijini anii bătrîneții, pînă la trecerea în neant.

Un ultim popas la Fălticeni, în 1961. Titanul venea cu mașina de la Vovidenie, cu fiica sa, fratele Vasile Sadoveanu și doctorul. S-au oprit sus, „în deal”, aduși de ecoul amintirilor, poate de unele presimțiri. „E-o zi de august, caldă și-nsorită. Îndată după masă. Colbul șoselei, distrămat, aleargă-n jos pe cîmp spre Buciumeni. Umbra intră cu noi pe poarta altădată cu hulubărie, uitîndu-se înduioșată la cioturile telor pe vremuri atît de falnici și-nfoiați. De pe sub cușmile copacilor, uimită dureros, lumina pîndește ce se-ntimplă”.

I-a primit pe oaspeți, noua proprietară; s-a apropiat un bătrîn, fost coleg al scriitorului la școala primară din Pașcani. „Dar — serie autoarea, zugrăvind-ne momentul — Sadoveanu nu aude. El și Livada se privesc, încrîmeniți. Nici vîntul nu mai suflă. Copacii stau cu toții smirna, de parcă-s la paradă și-are să-i treacă în revistă generalul”. Pomii pe care i-a iubit atît de mult scriitorul, capătă viață și dau glas fiecare, despre felul cum le apare oaspetele: „Se sprijină-n baston!” — a șoptit mărul crăciunesc din latura fîntînii; „Da tot așa de falnic e!” — a șoptit unul din cireși, cel mai bătrîn, din mijlocul livezii; „Ce ochi albaștri are!...” — s-a minunat un prun sălbatic; „Eu îl găsesec frumos!...” — a suspinat o tufă de hurmuz...

La București, pe strada Zambaccian, în 1961, maestrul stătea la o masă în curte, cu fratele său Vasile. Ochiseră amîndoi, în vecini, un loc îngrădit și părăgînit. Autoarea ne spune: „Ei doi îl cumpăraseră în închipuire, îl curățiseră — ca altădată pe bătrîna livadă a spițerului din Piatra-Neamț — îl săpaseră și apoi îl înzestraseră cu meri, peri, caiși, pruni, vișini, făcînd din el un mic raj înflorit”. Ar fi fost un Fălticeni în miniatură... În acele clipe, chipul maestrului era senin, nădejțile îi umpleau sufletul. Bătea cu degetul pe masă, mulțumit, tactul unui marș. Dar cine i-ar fi bănuit plecarea atît de curînd în lumea umbrelor? Profira continuă: „Cînd a căzut cu fruntea înainte, pentru totdeauna, avea pe masă, în față, schița acelei livezi, ce trebuia să-i îndulcească suferința celor din urmă ani. O înflorită dimineață limpede, trandafirie, se deschidea înainte-i, ca o fantomă a tinereții depărtate. Dar n-a mai apucat s-o vadă”.

Cartea este — pe plan literar —, o certă reușită. Stilul curgător și cald, nu-ți dă răgaz s-o lași din mînă. Se remarcă din paginile ei finețea unui observator atent al naturii, al vieții de fiecare zi, cu o memorie fidelă. Autoarea îmbracă în haina avocării plină de farmec, întreaga faună și floră din „planeta” de odinioară.

Lucrarea are însă și valoare de document: ne sînt oferite date interesante din viața titanului și a unor scriitori de seamă, date adunate cu grijă de un martor direct și prob. Profira Sadoveanu nu cade în sentimentalism, cînd își descrie pîrintele, ci se păstrează în limitele obiectivității, ale unei ființe ponderate.

Frescă a unei epoci, „Planeta părăsită” este o apariție necesară, prețioasă, în măsură să ofere cititorului momente de autentică desfătare sufletească.

EUGEN DIMITRIU

*** — NICOLAE LABIȘ, ALBUM MEMORIAL, editat de „Secolul 20”, [București 1987], 320 p, cu 62 ilustrații

Datorăm unor statornici iubitori de Labiș (G. Tomozei, Nicolae Cărlan, Redacției revistei „Secolul XX”) bucuria editării evasi-integrale a textelor (nu numai) poetice rămase în manuscris și emoția reîntîlnirii cu fascinanta personalitate a poetului de la Mălini, prin intermediul evocărilor mai mult sau mai puțin contradictorii ale celor care au avut privilegiul de a se fi întîlnit cu „spiritul adîncurilor”.

Volumul „Memorial” Nicolae Labiș este mai mult decît s-ar putea înțelege din titlul de pe copertă. E, în primul rînd, o contribuție remarcabilă la cunoașterea complexă și integrală a operei și a laboratorului de creație ale celui care avea să devină simbolul poetic al unei întregi generații. Cele patru secvențe, distincte în alcătuirea volumului — **Omul comun (Lupta cu inerția), versiune integrală; Dor căzut, Cincizeci și două de poezii inedite, necesitate în volume; Iostrița, Pagini din literatura populară; Epistolarum, Pagini din corespondența poetului** — sînt rodul unei munci de cercetare și „restaurare” a operei poetului, prestată cu mîngală, răbdare, tenacitate și competență filologică de Nicolae Cărlan de-a lungul a circa zece ani. Se pune, astfel, astăzi la îndemîna marelui public, a cercetării istoriei și criticii literare un corpus de texte inedite din creația lui Nicolae Labiș, o serie de note și comentarii relevante pe marginea operei, lucrare necesară și binevenită în vederea aceluia așteptat volum de „opere complete”.

Prima parte, **Omul comun** (subintitulată de autor **Lupta cu inerția** — titlu mai penetrant, cu semnificații edificatoare și preferat de majoritatea editorilor de pînă acum) constituie, dacă nu opera de „maturitate” a lui Labiș, cel puțin o etapă superioară din punct de vedere estetic față de cea a **Primelor iubiri**, volum de care poetul avea să se despartă, după cum observă și Nicolae Cărlan, imediat după apariție, „considerînd că nu-i (mai) reprezintă nici ca talent și gîndire artistico-ideologică, nici — mai ales — ca intenție editorială”. De altfel, noul volum era pregătit pentru publicare încă din vremea cînd **Primele iubiri** așteptau în editură lumina tiparului (1955—1956). Labiș încheiase deja un contract cu Editura Tineretului și publicase în unele reviste și ziare fragmente din noul volum și, mai ales, din poemul de rezistență **Omul comun (Lupta cu inerția)**. E vorba de un număr de 398 de versuri, alte 255 urmînd să fie publicate prin grija lui Nicolae Cărlan în revistele „Flacăra”, respectiv „Pagin, bucovinene” abia în anii din urmă. Volumul acesta aduce pentru prima oară în fața cititorului poemul integral. Se completează astfel imaginea unui poet angajat cu entuziasm adolescentin în procesul revoluționar cu ipostaza unei surprinzătoare maturități de gîndire, în care viziunea detașată, responsabilă și, deci, critică egalează forța de expresie a pamfletului eminescian. Desigur că fragmentele publicate de Nicolae Cărlan după trei decenii nu puteau să apară atunci. Prin scepticismul lor, prin accentele critice, acestea probează astăzi o extraordinară putere de pătrundere a fenomenelor sociale și implică a schimbărilor de optică individuală, în funcție de raportul care avea să se stabilească între individ și putere. Pe poziția comodă a puterii, individul devine inert la lumea din jur. Aici se află cheia întregului poem.

Cele trei variante ale poemului manuscris, păstrate la Muzeul din Suceava, au permis alcătuitorului acestei ediții restabilirea textului și a ordinei unor secvențe, conform intențiilor lui Nicolae Labiș. Integralizarea acestui text înseamnă implicit o viziune limpede de acum înainte asupra operei de maximă împlinire artistică și ideologică a lui Labiș. Ni se relevă astfel un poet cu o impresionantă putere de a sintetiza liric marile adevăruri din lucruri și lume, transgresîndu-și epoca și ridicîndu-se impetuos deasupra ei, asemenea **Luceafărului**, cu o sută de ani mai înainte, lăsînd în urmă-i satisfacții estetice și intelectuale perene, dar și nesfîrșirea regretului față de implacabilitatea destinului său rezect.

Dor căzut adună pentru prima oară la un loc poeme nepublicate de Labiș, care astăzi se constituie în fațete intime ale personalității poetului și fără de care înțelegerea omului și a creatorului ar fi mult diminuată. Chiar dacă nu toate piesele acestei secvențe ating perfecțiunea, ele sînt relevante pentru luminarea laboratorului intim al poetului, vorbind cercetătorului despre traiectoria uneori sinuoasă a actului creator, despre spontaneitatea aceluiași act, dar și despre responsabilitatea artistică a lui Nicolae Labiș. Se găsesc aici câteva poeme de o rară frumusețe și ele vor intra fără îndoială în circuitul major al operei lui Labiș (**Munții, Seara după ploaie între munți, Ursoaica, Secetă, Cîntecul unui brad, Luciei, Dor căzut, Noapte**).

Ultimele două secvențe aduc alte luminări vieții și gândirii poetului. **Paginile din literatura populară** relevă preocupările adolescentului Labiș pentru valorificarea folclorului, pe cîtă vreme cele din **correspondența** sa pun în lumină spiritul constant antitetic, tulburător prin ascuțimea gândirii și profunzimea sensibilității — mostre vii ale unei vieți sortite eternității.

În fine, celelalte capitole care se intercalează în opera de restituire și care justifică titlul propriu-zis — memorialul — se constituie dintr-o bogată însumare de evocări ale celor care l-au cunoscut pe Labiș, precum și din secvențe cu opiniile unor critici, istorici literari și scriitori, cărora li se adaugă grafica și imaginile foto. Cele mai multe dintre ele au fost adunate și selectate de nedezmîntitul prieten al poetului, Gheorghe Tomozei.

În ce privește coloana evocărilor, mărturiile celor ce l-au cunoscut mai mult sau mai puțin pe Labiș trebuie luate nu fără rezerve, ci cu o doză de circumspecție. Subiectivismul unor opinii este cît se poate de transparent. Intenția vădită a multor semnatari, cîndva personaje din decorul în care se mișca poetul, de a modifica favorabil optica asupra propriilor persoane este evidentă mai ales atunci cînd unele dintre mărturii sînt puse alături. Cele mai multe dintre ele aduc însă interesante lumini asupra vieții omului și a poetului Labiș. Multe dintre mărturii reușesc să realizeze, prin însumare, și o „micromonografie“ a Școlii de literatură din București, cu atmosfera ei de lucru, cu personajele, cu frumusețile și căderile ei, după cum reconstituie într-o măsură apreciabilă viața literară a epocii.

Trebuie să reproșăm totuși editorilor „anonimatul“ lucrării, lipsa unui cuprins și a unui indice de nume. Memorialul de față este o lucrare amplă (peste 300 de pagini), conținînd texte inedite, comentarii ale îngrijitorului (îngrijitorilor) ediției, comentarii critice, evocări, ilustrații. Or, în forma în care se prezintă, este greu ca cineva să se orienteze în conținutul volumului fără elementarul „cuprins“ și fără indicele de nume. Faptul că pe copertă sau măcar pe pagina de titlu nu este menționat numele nimănui ne-ar face să credem că apariția acestui volum este o chestiune de întâmplare ori de spontaneitate publicistică. Este știut însă că textele care apar astăzi integral sînt în primul rînd rodul unei munci de cercetare filologică intermitentă, de circa 10 ani a lui Nicolae Cărlan. Este iarăși drept că numele său apare menționat la secvențele respective, dar parcă trebuia mai mult... Ni se pare cu totul regretabil faptul (inexplicabil) că numele celui sub a cărui „baghetă“ trebuie să înțelegem că se ordonează întreaga structură polifonică a cărții — Gheorghe Tomozei — nu și-a găsit locul cuvenit pe coperta cărții.

Dincolo de aceste scăpări editoriale (poate și de altele, de ordin filologic) apariția, bine venită, a acestui volum reclamă editarea unui Labiș complet (în două părți — antume și postume), a unui volum „memorial“ propriu-zis, precum și a unui volum de interpretări critice.

ANGELA NESTOR

GRIGORE FOIT

(1917 — 1987)

La 10 mai 1987 s-a stins Gr. Foit cunoscut cercetător a istoriei plaiurilor sucevene, distins muzcograf ce a slujit cu dăruire și competență muzeul Sucevei, a cărui conducător a fost aproape două decenii.

Născut în satul Plăvălari (com. Udești, jud. Suceava), la 14 noiembrie 1917, Gr. Foit după studiile primare și liceale de la Suceava, urmează, între 1936 și 1940, cursurile universitare la Cernăuți, unde și-a luat licența în istorie antică și limbi clasice, fiind remarcat de iluștrii săi dascăli pentru hărnicia și temeinica sa pregătire. După absolvire funcționează între 1945 și 1950 ca profesor de limbi clasice la liceul „Mihai Viteazul“ din București și apoi la liceul „Ștefan cel Mare“ din Suceava, unde odinioară fuse-se un sîrguincios elev, urmînd ca din toamna anului 1950 să devină director al muzeului din Suceava. Nu a părăsit totuși definitiv catedra, în paralel predînd, temporar, latina sau istoria artelor la liceul amintit sau la Școala populară de artă și apoi, în calitate de lector universitar, la Institutul Pedagogic din Suceava, unde a susținut cursurile de latină și istorie antică. Dar împlinirea profesională a sa o va realiza printr-o muncă stăruitoare depusă în cadrul muzeului sucevean de care a fost legat în permanență, pînă la pensionare și chiar după aceea, pînă spre ultimele clipe ale vieții.

Cunoscător al istoriei Moldovei, posedînd, în același timp, o vastă cultură generală Gr. Foit a realizat numeroase lucrări științifice ca urmare a unei munci perseverente,

fiecare text scris fiind redactat cu mîgălă și multă prudență, tematica lucrărilor sale dovedind preocupări diversificate care ne relevă o creație științifică complexă. Și-a îndreptat atenția asupra străvechilor vestigii traco-dacice, dar, în aceeași măsură, era apreciat și ca un bun cunoscător al numismaticii medievale, de numele lui legîndu-se valorificarea a numeroase descoperiri monetare. E asemenea, îndrăgostit de trecutul Bucovinei a publicat studii referitoare la istoria acestei provincii sau la activitatea unor personalități ale vieții spirituale bucovinene. Și aici nu trebuie să omitem că unele dintre lucrările sale au rămas în manuscris, Parcele menindu-i calitatea de neîgăduit cercetător, dar și neșansa de a o realiza pe deplin. Cu aceeași dărnicie, alături de activitatea științifică pentru care avea vocație, a desfășurat și o variată activitate de popularizare a valorilor patrimoniului istoric al Sucevei și ale muzeului, materializată prin expoziții, prin numeroase articole publicate, mai cu seamă, în presa locală, însumînd peste 80 de titluri, la aceste adăugîndu-se nenumărate conferințe susținute cu prilejul diferitelor evenimente, dar și ori de cîte ori a fost nevoie de a destăinui cîte ceva din trecutul Sucevei. Și, desigur, cele de mai sus nu caracterizează, în totalitate preocupările celui dispărut. Activitatea sa neobosită și continuă atît pe tărîmul muzeografiei, cît și pe cel al cercetării științifice a fost îndeobște apreciată, fapt care a determinat să i se confere diferite ordine și medalii ale R.S.R.

Cei care și-au început ucenicia în muzeografie sub îndrumarea sa, între care și cel ce semnează aceste rînduri, vor rămîne cu imaginea unui om cu distinse calități morale și sufletești. Gr. Foiț avea un cult cu totul deosebit pentru bunurile muzeului, unele colecții păstrîndu-le personal, ocrotindu-le cu o strășnicie devenită proverbială, dar care constituia, în realitate, o singură dorință de a le feri de distrugeri și degradări. Deși părea retras, poate și datorită sănătății sale subrede, era apropiat de cei care puteau să-l înțeleagă și cărora nu le refuza ajutorul și nici un sfat bun. Vastele cunoștințe umanistice, meticulozitatea în tot ce întreprindea și modestia sa neafîșată, naturală celui care știe multe, îmbinată cu o fire timidă, fapt ce nu i-a adus mereu bucurii, dar mai totdeauna mulțumirea că nu a nedreptățit pe cineva, a determinat să fie prețuit de cei care l-au cunoscut mai bine și i-au înțeles personalitatea. În încheierea acestor rînduri — pios și modest omagiu — se impune să repetăm formula lapidară ce și-o gravau pe morminte strămoșii noștri, al căror grai Gr. Foiț îl cunoștea atît de bine : *Sit tibi terra levis !*

Mircea Ignat

LISTA LUCRĂRILOR *)

1. **1907—1957 — album festiv**, Suceava, 1957 (în colaborare).
2. **Cetatea de Scaun Suceava — ghid turistic**, „Colecția SRCC“, nr. 257, București, 1958, 47 p.
3. **Muzeul Sucevei — ghid**, Suceava, 1959, 82 p. (în colaborare cu M. Nicorescu, I. Nemeș și R. Calancea).
4. **Noi tezaure monetare medievale descoperite în regiunea Suceava**, Suceava, 1967, 58 p. + 1 hartă.
5. **Suceava — mic îndreptar turistic**, Ed. Stadion, București, 1970, 50 p. (în colaborare cu I. Paraniçi).
6. **Cetatea de Scaun Suceava — ghid**, Suceava, 1970, 25 p.
7. **Un tezaur monetar din secolul XV—XVII descoperit la Suceava**, în SCN, III, 1960, p. 511—515.
8. **Depozitul de obiecte de bronz de la Ilișeni (rn. Botoșani, reg. Suceava)**, în Arh. Mold., II—III, 1964, p. 461—469.
9. **Un tezaur de monede moldovenesti din prima jumătate a secolului al XV-lea, descoperit la Suceava**, în Arh. Mold., V, 1967, p. 145—167 (în colaborare cu O. Ilișescu).
10. **Așezarea dacică de la Siliștea Scheii (sec. II—III e.n.)**, în Suceava, I, 1969.
11. **Mormintele sarmatice de la Vlăsinești (jud. Botoșani)**, în SCIV, 21, 4, 1970.
12. **Șantierul arheologic Suceava — Siliștea Scheii — Suceava**, în Materiale, IX, 1970, p. 390—398.
13. **Ciprian Porumbescu — confesiuni autobiografice**, în vol. „Ciprian Porumbescu — Documente și mărturii“, Suceava, 1971, p. 133—156.
14. **Tezaurul de obiecte și monede feudale descoperit la Păun, comuna Mihălășeni (județul Botoșani)**, în Arh. Mold., VII, 1972, p. 359—367 (în colaborare cu E. Neamțu).
15. **Succese ale cercetării numismatice pe teritoriul județului Suceava în anii puterii populare**, în Suceava, III, 1973, p. 17—26.
16. **Două morminte ale culturii amforelor sferice descoperite la Suceava**, în Suceava, III, 1973, p. 217—226.
17. **Cimitirul de incinerare dacic din sec. II—III e.n. de la Suceava**, în Suceava, III, 1973, p. 257—264.
18. **Noi descoperiri monetare la Suceava**, în Suceava, III, 1973, p. 297—309 (în colaborare cu Al. Artimon).
19. **Două inscripții medievale inedite descoperite în vechea capitală a Moldovei — Suceava**, în Suceava, III, 1973, p. 311—315 (în colaborare cu St. Olteanu).
20. **Alexandru Al. Vasilescu (1921—1970)**, în Suceava, III, 1973, p. 317—319.
21. **Tezaure monetare răzlețe (inedite)**, în Suceava, VI—VII, 1975—1980, p. 139—147.
22. **Un tezaur de denari din secolul al XV-lea la Suceava**, în Suceava, VI—VII, 1979—1980, p. 121—129.
23. **Un documentarist al penelului — Franz Xaver Knapp**, în Suceava, VI—VII, 1979—1980, p. 353—365.
24. **Suceava — centru de interes major pentru numismatică medievală a Moldovei**, în Suceava, VIII, 1981, p. 47—84.
25. **Considerații pe marginea unor descoperiri monetare de la Mănăstirea Putna în Suceava**, IX, 1982, p. 505—520.
26. **Un album îndoliat**, în Suceava, X, 1983, p. 117—120.
27. **Sculptorul Ioan Gheorghiuță**, în Suceava, X, 1983, p. 801—809.
28. **Monumente de cultură armeană medievală ale Sucevei**, în Suceava, XI—XII, 1984—1985, p. 69—77.
29. **Consemnări cu privire la unele descoperiri arheologice din orașul Suceava**, în prezentul volum, p. 37—48.
30. **O revelatoare cerere a dr. Eusebie Popovici înaintată primăriei orașului Suceava** în prezentul volum, p. 61—68.

*) Bibliografia cuprinde numai lucrările editate, cu caracter științific.

A B R E V I E R I

- AA MSI — **Analele Academiei Române — Memoriile secțiunii istorice, București**
- Acta Arch. — **Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Buda-
pesta**
- Arh. Mold. — **Arheologia Moldovei, Iași**
- ASU — Iași — **Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza“ — Iași**
- BMI — **Buletinul monumentelor istorice, București**
- Ber. RGK — **Bericht der römisch-germanische Kommission, Frankfurt am
Main**
- BOR — **Biserica Ortodoxă Română, București**
- BSII — **Academie Roumanie. Bulletin de la Section historique, București**
- BSRG — **Buletinul Societății române de geografie, București**
- Cercet. arh. — **Cercetări arheologice — Muzeul Național, București**
- CI — **Cercetări istorice, N.S., Iași**
- Dacia — **Dacia. Recherches et découvertes archeologique en Roumanie,
• București**
- DIR., A. — **Documente privind istoria României — A. Moldova, București**
- DRH A. — **Documenta Historiae Romaniae — A. Moldova, București**
- GB — **Glasul Bisericii, București**
- MA — **Mitropolia Ardealului, Sibiu**
- Materiale — **Materiale și cercetări arheologice, București**
- MCC — **Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und
Erhaltung des Baudenkmale, Viena**
- Memantiq. — **Memoria antiquitatis, Piatra Neamț**
- MIA — **Materiali i issledovanija po arheologii SSSR, Moscova**
- MMS — **Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași**
- MO — **Mitropolia Olteniei, Craiova**
- REB — **Revue d'études byzantines, Paris**
- RI — **Revista de istorie, București**
- RIAF — **Revista pentru istorie, arheologie și filologie, București**
- RMM — **Revista muzeelor și monumentelor, București**
- SCIA — **Studii și cercetări de istoria artei, București**
- SCIV (A) — **Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București**
- SCS — Iași — **Studii și cercetări științifice, Iași**
- SCN — **Studii și cercetări de numismatică, București**
- SMIM — **Studii și materiale de istorie medie, București**
- SMMIM — **Studii și materiale de muzeografie și istorie militară, București**
- Suceava — **Suceava — Anuarul Muzeului Județean, Suceava**

Materialele ce se încadrează în profilul Anuarului „SUCEAVA” nu vor depăși ca întindere 15 p. (inclusiv notele și ilustrațiile), și vor fi dactilografiate în trei exemplare, la două rânduri. Trimiterile vor fi nume-rotate în continuare și plasate la sfârșitul articolului. Rezumatul și le-genda figurilor (în versiune românească) vor fi traduse în limba franceză (germană sau engleză). Ilustrația va fi anexată la sfârșitul textului. Auto-rii sînt rugați să anexeze și o listă a abrevierilor utilizate.

Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine, în exclusivi-tate, autorilor.

Materialele nepublicate nu se restituie.

Redactor de carte : NICOLAE CĂRLAN
Tehnoredactor : MIRCEA IGNAT

Bun de tipar : 30.09.1988 ; format : X 5
Coli tipar : 15

Tiparul executat sub cd. 12 / 1988
la Tipografia Suceava
str. Tipografiei nr. 1